This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

h60

S

m-

M. MINUCII FELICIS
OCTAVIUS

Cum integris omnium Notis ac Commentariis, novâque Recenſione

JACOBI OUZELI.

Cujus & accedunt

ANIMADVERSIONES.

Inſuper JOHANNIS MEURSII Notæ.

ET LIBER

JULII FIRMICI MATERNI V. C.

DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

LUGDUNI BATAVORUM,

Ex Officinâ HACKIANA, 1672.

John S. Lawrence Estate
gt
5-14-1925

SERENISSIMÆ
ET
SAPIENTISSIMÆ
PRINCIPI
CHRISTINÆ,
SUECORUM, GOTTHORUM,
VANDALORUMQUE,
REGINÆ, &c.
MAGNI
GUSTAVI
MAXIMÆ
FILIÆ,
FELICITATEM PERPETUAM
PRECATUR
JACOBUS OUZELIUS.

MArcum Minucium Felicem, Auctorem, eos inter, qui Gentium ſuperſtitionem verius, quam religionem, calamo expugnare aggreſſi ſunt, non è poſtremis, novâ hâc veſte ornatumne dicam an oneratum, Tibi, Sereniſſima Augusta, conſecrandum duxi. Mirum haut dubie in nonnullorum oculis erit, quod ego, qui hactenus intra parietum cancellos latui, nec nomine quidem ulli fere litteratorum, nedum Tibi, notus, quod ego, inquam, ſimul ac carcères rumpo, levidenſi hoc munuſculo, ſi, quantulumcunque à me hîc præſtitum, ſpectetur, comitatus, ad Sacram tuam Maiestatem accedere haut verear. Quidam fortaſſis id etiam nimiæ mei fiduciæ, imo & arrogantiæ imputabunt. Quarum tamen cauſſas me quam longiſſime habere, neminem, cui mores mei perſpecti ſunt, fugere poteſt. Sic ut non illis concitatus hanc mihi provinciam arripiam; verum ſummo tuo fretus favore, quo non ſolos

litte-

litteratos, quos remotiſſimis etiam terrarum oris diſſitos, ad Te ut properent, maximâ liberalitate invitas; ſed & litterarum amantes, inter quos nomen meum profiteri auſſim, proſequi ſoles. Equidem non diffiteor majoris quid ponderis convenire tantæ HEROINAE. Sed oportet molâ litet, qui nequit hecatombâ: & parva, modo caſta, Superis quoque placere ferunt. Quem vero Scriptor, Chriſtianorum cauſſam peragens, præ Te, CHRISTINA, quæ ſaluberrimum inde nomen ducis, adire geſtiret? Cujus Regnum beatiſſimam eam nobis Reipublicæ formam exhibet, quam Principum ille doctor, idemque doctorum omnium facile Princeps, Divinus Plato olim requirebat, ut vel litterati ad rerum ſumma gubernacula ſederent, vel ipſi Principes litteris, ſapientiæque ſtudio operam ſedulo navarent? Tu enim ipſa, SAPIENTISSIMA DOMINA, limpidiſſimos Muſarum latices Arctoö ſub axe inſtauras. Tu ipſa nobis, non dico Græciam cum Latio, verum

preſſit Geverhartus Elmenhorſtius, . . dem adjecto commentario. Anno vero horſtium à Deſiderio Heraldo, veteri ſimi Regis codice MS. adjuto, den editio procurata eſt; qui ubique fer. ſcripturam, etiam ubi nonnunquam d. ma erat expreſſit. Poſt Heraldum . Minucium Oxonienſes typographi; qu. in quantum à ceteris abeat, quæ tamen ſunt, in noſtris reperies Animadverſion. dem annis abhinc novem ultima M. curâ Nicolai Rigaltii prodiit. Hic iter cium cum Regio MS. contulit, multaq. poſt tot alios præſtitit. Ut huic plus ce. bus ob riſtitutam pæne ſanitatem M. turus eſſet, niſi, nonnunquam nimis ſuis indulgens, eaſque temere ipſis . bis immiſcens ſæpe Minucium loqui . nunquam fortaſſe cogitaverit. Omn. hi, quos recenſuimus, (unum ſi exc. ſinum; cujus, licet ſummam adhibu. gentiam, editionem nanciſci haud pot. tamen ne omnibus notulis deſtitutu. Elmenhorſtius, qui, ut videre eſt, . eas ſuo interſeruit commentario,) a. contribuerunt, hâc tibi noſtrâ Editi. uno quaſi comprehenſum faſciculo,. Quod vero ad Auctoris verba, ea pler. proba ex Regio MS. homines eruditi retinuimus, vel, ut ea non ſemel . exemplaris veſtigiis indubitatâ conj.

acerbe traducerem? Abſit, abſit! & in exilium peſtis hæc, quæ nonnullorum pectora occupavit, à nobis, ut moribus noſtris non reſpondens, relegetur. Qui & ſciam, me non modo hominem erroribus obnoxium, ſed & inſuper adoleſcentem eſſe. Et quam rudis plerumque meliorum rerum hujuſmodi, quæſo, ætas? quam facile ſolet falli? Sic ceciderim fortaſſis ego; cadet qui ſequitur; laus erit publica, ut illud Laberii paullulum inflectam. Interim ſicubi aliquid humanitus perpeſſus fuerim, cuivis me diſcendi cupidum præbeo; modo candide, ac abſque livore, aut maledicentiâ errores noſtri detegantur. Sed detineo te, Lector. ignoſce, ac vale.
Lugduni Batavorum, cIↄ Iↄ c L I I. Pridie Idus Octobris.

PROLEGOMENA
FRANCISCI BALDUINI JC.
IN M. MINUCII FELICIS OCTAVIUM.

Vt hunc ſive Libellum, ſive Dialogum, qui multis jam ſeculis falſo creditus eſt, dictuſque eſſe octavus Arnobii adverſus Gentes, & inſcriberem, & eſſe plane liquidoque affirmarem M. Minutii Felicis OCTAVIUM, facile mihi perſuaſerunt duo & boni & antiqui, & graves teſtes auctoreſque, Lactantius & Hieronymus. Ille enim ſuarum Inſtitutionum lib. I. cap. undecimo citat Minucium Felicem in eo, ut ait, libro, qui OCTAVIUS inſcribitur: & ex eo verba quædam deſcripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujuſquam OCTAVIUM fingere. Idem lib. 5. cap. I. loquens de Chriſtianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc Minutium laudat. *Minutius* (inquit) *Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Hujus liber, cui* OCTAVIUS *titulus eſt, declarat, quam idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.* Teſtis alter eſt Hieronymus, qui hunc (ſicut ipſe fatetur) Lactantium ſecutus, in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum ait: *Minutius Felix Romæ inſignis cauſidicus, ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui* OCTAVIUS *inſcribitur.* Idem in epiſt. ad Magnum Oratorem Roman. *Minucius* (inquit) *Felix cauſidicus Romani fori, in libro, cui titulus* OCTAVIUS *eſt, quid Gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?* Jam autem non eſſe hunc librum Arnobii, ſatis patet, cum Minutii eſſe apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epiſtola ſubjicit, indicare alioqui poterat, Arnobii non eſſe, cum quidem non niſi

 ſeptem,

ſeptem, qui etiamnum extant, libros adverſus Gentes Arnobium ſcripſiſſe teſtetur. Cumque alterum quendam librum Minucio noſtro falſo inſcriptum fuiſſe narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui ejus erat unicus χαὶ γνήσιος, fuiſſe illi ſurreptum, alterique non domino injuſte aſcriptum: ut & plagio & partu ſuppoſito facta noſtro Minucio duplex injuria eſſe videatur. Sed hæc frequens eſt querela de librariorum nihil non temere miſcentium facinoribus. Fortaſſe, ut hunc libellum Arnobio quidam aſcriberent, quædam ſtyli & argumenti ſimilitudo, quæ imperitos perſæpe fallit, fecit: & cum legerent OCTAVIUM, ſtatim ſomniarunt octavum aliquem eſſe librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere aſcribendum non eſſe cogitaſſent. Verum inſcitia tam cœca quam confidens eſt audacia. Sane Hieronymus ſcribit, Nepotianum ſuum tam in ſcriptoribus Eccleſiaſticis diligenter verſatum fuiſſe; ut ſi quid ex iis proferretur, ſtatim agnoſceret atque diſcerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii eſſet. Ceterum tanto magis miror, Eraſmum eo loco, illum dico Eraſmum, hominem acerrimo judicio præditum, & talium ſcriptorum minime obtuſum cenſorem, annotaſſe, hujus Minucii nihil nunc extare.

Cujus potiſſimum Imperatoris temporibus Romæ vixerit noſter Minucius, nondum mihi ſatis liquet. Hieronymus in ſuo Catalogo, quo ſcriptores Eccleſiaſticos eo quo vixerunt ordine recenſere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuiſſe, obſcure ſignificat. Sed ejus alioqui vel ſeculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de idolorum vanitate libello plurima ſunt, quæ totidem verbis in OCTAVIO Minucii leguntur: neceſſe ut ſit, aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea ſumpſiſſe. Hieronymus vero in Epiſtola ad Magnum, loquens de latinis ſcriptoribus Eccleſiæ, etſi Minucium ante Cypria-

num

num laudet, tamen illam de idolis orationem aſcribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro ſuis adverſus Jovinianum libris, primo loco Tertullianum, ſecundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, ſed ſine teſte, affirmat eum Romæ floruiſſe, quo tempore Urbanus ibi erat Epiſcopus: hoc eſt, temporibus Alexandri Severi Imperatoris. Si ita eſſet, eſſet Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, noſtriſque adeo Jureconſultis Ulpiano & Paulo. Verum etſi poſteriorem fuiſſe credam, tamen proxime illa tempora ſecutum eſſe exiſtimo; noſtra vero non attingere niſi intervallo longiſſimo, hoc eſt, annorum prope M. CCC.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuiſſe memini, in qua quatuor Conſules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari poſſunt. Sed & Minucios Rufos, & Minucios Thermos in Faſtis Conſularibus lego. Denique & Minucius Fundanus Aſiæ præſes fuit illuſtris, ad quem Adrianus imp. non iniquam de Chriſtianis legem miſit: ut jam nihil dicam de eo, cujus in Epiſtolis meminit Plinius, vel quem ille noſter laudat Julianus, cujus ad Minucium Natalem libri de jure civili laudantur.

His vero omnibus unum Minucium Felicem, etſi non fuerit ejuſdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem poſteriorem, doctrina tamen, virtute, & (quod primo loco numerandum eſt) pietate multo ſuperiorem. Fuit enim non modo Juriſconſultus magnus, & excellens ſuo tempore orator: ſed & (quod majus eſt) fuit ſerio Chriſtianus. Afrum fuiſſe ſuſpicor, licet id affirmare non auſim. Certe Frontonis Cirtenſis (Cirta autem fuit nobiliſſima Numidiæ civitas, cujus & in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in Africa verſatum ſe eſſe ſignificet. Eſtque genus dicendi, ſcribendique ſecutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut jam de poſterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, illa (inquam) felix, fœcundaque Africa, quæ ut

 ſem-

ſemper aliquid novi proferre dicebatur, ſic etiam religionis noſtræ vindices & patronos doctiſſimos, acerrimoſque protulit, & ad ipſius quoque Romanæ Eccleſiæ præſidium atque defenſionem emiſit. Nam & ex eadem Africa prodibant hoſtes minime ignavi, neque improbi minus, quam vehementes calumniatores, qualis (ne longius abeam) fuit ille, cujus jam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Chriſtianorum adverſarium fuiſſe, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuiſſe Papirium Frontonem Juriſconſultum, qui in Pandectis laudatur. Suſpicor potius fuiſſe Cornelium Frontonem Rhetorem: quem Capitolinus narrat fuiſſe præceptorem M. Antonini Philoſophi Imp. & ex cujus etiam ſchola oratoria accepimus prodiiſſe illum noſtrum Militonem, qui ad Chriſtianorum defenſionem eloquentiam ſuam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum aſperſerat maledicendo, bonus diſcipulus abſtergeret reſpondendo.

Minucium noſtrum Romæ cauſas egiſſe, paulo ante ex Lactantio & Hieronymo dictum eſt: neque hoc ipſe diſſimulat, cum vindemiarum feriis curam judiciariam ſibi remiſſam fuiſſe narrat. Sic enim & Ulpianus in Pandectis lib. I. D. de Feriis ſcribit, M. Antonini Imp. oratione expreſſum fuiſſe, ne quis meſſium aut vindemiarum tempore adverſarium cogeret ad judicium venire. Sicuti & Suetonius narrat Auguſtum ſtatuiſſe, ne Septembri Octobrive menſe neceſſe eſſet in Senatum venire. Imo vero & ipſe Cyprianus, tanquam alter Minucius, in ſua epiſtola ad Donatum, meminit ejus temporis, quo (ut ait) indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſollennes & ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur. Ac tum quidem ſeceſſus amœnos captare ſe ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non diſſimilis eſt narratio noſtri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus à foro ſubſelliiſque abductus nobiliſſimus cauſidicus eſt ad religioſam ſive commenta-

mentationem, ſive diſputationem. Cicero, quod abs noſtro Scævola accepit, narrat Lælium cum Scipione ſolitum eſſe ruſticari: eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tanquam ex vinculis evolaſſent: conchas etiam & umbilicos ad Cajetam & ad Lucrinum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere. Ejus vero exempli ſtatim mihi in mentem venit, cum Minucium audirem, relicto ſtrepitu forenſi, cum ſuo Octavio ruſticari, & in littore Oſtienſi ſuaviter ſpectare puerilem, quem deſcribit, ludum. Sed cum deinde audio, quam in illo ſeceſſu & gravis & ſeria de religione diſputatio fuerit, & quale ſit in deſerto fornice concilium: ſentio, nunquam coactum Romæ fuiſſe ſenatum majori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negotium, illi ſive otio ſive ſolitudini prætulero. Sæpiuſque ut Juriſconſulti eo modo feriari, ſecedere atque ruſticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animas cadere non poteſt ſancta aliqua, & religioſa, & ſecreto ſuo digna rerum divinarum cogitatio? Lactantius innuit Minucium ſeſe totum non contuliſſe ad ſtudium rerum Eccleſiaſticarum. Sed tanto nobilior ejus Juriſprudentia fuit, quæ qualis eſſe debet, in Repub. fuit: & rerum divinarum humanarumque curam & cognitionem conjunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum noſtri ordinis hominibus commendo: ut ſaltem diebus nefaſtis in ocio melioris religionis faſtos excolant, iiſque ſe dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani ſuam decurſionem Tiberinam, cujus meminit Cicero: ſuamque (ut leges noſtræ vocant) Majumam ad Oſtiam. Sed excurſio noſtri Minucii quam minime aut ocioſa aut ludicra fuit? Digna profecto, cujus veſtigia libenter conſpiceret Auguſtinus: & illum receſſum, in quo habita eſt diſputatio, ſalutaret, cum in Eccleſia Oſtienſi matrem ſuam Monicam ſepeliret. Equidem religioſi ejus colloquii, quod ſancta hæc matrona cum filio ſuo habuit ad oſtia illa Tiberina,

rina, (ſicuti ipſe recitat lib. 9. Confeſſion.) meminiſſe ſoleo, quoties Dialogum hunc Minucianum lego.

Quænam eſſet Romani fori conditio, cum in eo verſaretur Minucius, quæque Eccleſiæ in ea urbe tunc facies eſſet, ejus ætatis memoria plane oſtendit: & quæ aliquando ſcripſi ad edicta veterum Principum Romanorum de Chriſtianis, eam rem illuſtrant. Neque ignota eſt hiſtoria temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vero habet: Juriſconſultis, quorum de jure civili reſponſa legimus, non ſolum abs religione alienis, ſed & ejus acerrimis adverſariis, ſucceſſiſſe Chriſtianum cauſidicum: & illud ſive forum, ſive collegium Romanæ togæ atque advocationis, quod tot jam annis conſperſum fuerat ſanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & veſtigiis Chriſtiani Juriſperiti expiatum atque conſecratum fuiſſe. Arnobius libro primo gloriatur, & oratores & juriſconſultos, magnis (ut ait) ingeniis præditos, tranſiiſſe ad Eccleſiam. Credo equidem, cum id ſcriberet, de Minucio eum ſuo cogitaſſe. Multos ejus ordinis fortaſſe numerare vix potuiſſet. Sed Minucii tamen exemplum quoſdam ſecutos eſſe credo: ut & Minucius habuit, quos in eodem ſtadio ſequeretur. Saltem Hieronymus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Romanæ urbis Senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui ut inter ſcriptores Eccleſiaſticos referrentur, meriti ſint. Quid dicam de illo Vetio Epagatho Lugdunenſi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis & fuit, & partim ignominiæ, partim honoris cauſa (ut varia tunc erant hominum de religione judicia) publice appellatus eſt ADVOCATUS CHRISTIANORUM? An horum cauſam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, neſcio. Certe Tertullianus vix hoc licuiſſe ſignificat, & tam odioſa tunc erat eorum ſive religio, ſive Eccleſia, cui ſtatus Reipub. Imperiique Rom. adverſabatur, totque jam erat publicis præjudiciis confoſſa, ut ipſius nominis Chriſtiani confeſſio ad damnationem

ſatis

ſatis eſſet. Tantum abeſt, ut hujus religionis eſſet, quæ libertatis erat, aſſertio. Sed tanto magis interea miror, in tam profano & inimico foro conſiſtere cauſidicum pium potuiſſe. Mirum vero, cum jam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Chriſto nomen dediſſet, auctoribus ipſis Imperatoribus, viſam eſſe legem neceſſariam, quæ & tandem lata eſt, ut in nullo foro vel advocatus vel cauſidicus eſſet ullus, vel jus poſtulandi quiſquam haberet, qui Chriſtianus non eſſet. l. 8. Cod. de Poſtul. Quam fuit itaque nobile Minucii noſtri exemplum, quo bonarum partium, quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat? Certe Chriſtianis tunc erat interdictum foro, neque iis jus poſtulandi Prætor dabat. Verum etſi magis illi palliati quam togati eſſe ſolerent: tamen quia iis reſpub. ſæpe carere non poterat, aliquando togatos eſſe eos, & eorum quoſdam aliquod in repub. munus obire, paſſi ſubinde ſunt ethnici principes. Chriſtiani Imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & Conſules & Præfectos Urbi atque etiam Prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant eſſe acerrimos hoſtes religionis, quod intelligi poteſt vel ex unius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando ſunt ſeveriores, & ſenatum forumque Romanum perpurgarunt, & Minucios quoſdam eſſe juſſerunt, quicunque vel jus dicerent, vel cauſas agerent, Aram Victoriæ, quæ in veſtibulo curiæ ſtabat, ad quam ſenatus jurare atque ſacrificare ſolebat, jam pridem everterant, ipſo etiam Symmacho & ſenatu reclamante. Sed effecerunt poſtremo, ut non modo à tali ſuperſtitione liberi eſſent omnes togati, ſed etiam ut nulla in foro niſi Chriſtiana eſſet illa Juriſprudentia, cujus jam olim aliqua in Minucio noſtro effigies fuerat.

Minuciani hujus Libelli inſcriptio, & Dialogi forma, antiquum, eruditumque ſcribendi morem refert. Genus dicendi eſt argutum, acre, vehemens. Eſt preſſum, den-

ſum, nervoſum, crebris ſententiis compactum, omniumque antiquitatum atque hiſtoriarum memoria refertum: & in quo plures ſententias, quam periodos numerare poſſis. Nam neque verboſi olim fuerunt Chriſtiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac (ut uno verbo dicam) polyhiſtores. Quod ad falſa crimina attinet, non tam verbis & libellis quam vita & re ipſa refellebant adverſarios.

Quæſtio, quæ hic proponitur, & cauſa, qua de agitur, magna eſt, de religione nempe vera aut falſa. Acerrima utrinque eſt actio atque contentio. Exitus & victoria eſt, qualis eſſe debet, ubi verum cum falſo confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum gravis hoſtis eſt Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accuſator acerrimus atque juſtiſſimus eſt Octavius Januarius. Medius ſedet bonus judex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occaſio fuit, quod cum hic cum duobus illis, quos nominavi, in litore Oſtienſi ambularet, ab Octavio Chriſtiano reprehenſus ſit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere ſe ſignificaſſet. Sane olim Piſone & Gabinio Coſſ. Serapidis ſacra Capitolio & urbe fuerant ejecta: ſed poſtea fuerunt reſtituta, & in ſuburbiis facile hærebant. Reprehenſus Cæcilius fremit, & tanquam irritatus graviter in Chriſtianorum religionem invehitur: ſuamque ſimul ſuperſtitionem defendens, Octavium veluti laceſſit. Sed imprudens incurrit in adverſarium fortem & acrem: & (ut ille ait) fragili cupiens illidere dentem, infregit ſolido.

Cauſæ ſtatus non unus eſt. Cæcilius varie & confuſe agit de multis. Octavius pleraque & depellit ſola inficiatione, & retorquet juſta recriminatione. Quædam ingenue confitetur: ſed jure defendit. Itaque hæc diſceptatio partim facti, partim juris quæſtionibus conſtat. Tertullianus antea, & ante Tertullianum Juſtinus & Athenagoras, quorum extant apologetici libelli, & poſtea Cypria-

nus

nus partim contra Demetrianum, partim in libello de vanit. idol. & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius hanc cauſam egerunt: & uſi plerunque ſunt non iiſdem modo & ſententiis & argumentis, ſed & verbis & formulis. Sic enim majores noſtri eadem de iiſdem (ut ille olim dicebat) dicere ſolebant.

Atque utinam poſteritas tale obſervaſſet exemplum, ambitioſa novitas bonam antiquitatem non inquinaſſet. Velim ſane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non ſit neceſſe. Multa ex veterum philoſophorum diſputationibus & poëtarum fabulis, & Romana, Græcaque hiſtoria ſubtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum eſſet iis de rebus annotationes multas & ocioſas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum Chriſtianarum memoriam pertinent, copioſe explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus: nam iis, quos jam inchoavi, abſolvendis aliquando me dedam. Jam vero præter illos, quos dixi, libellos, valde velim etiam hic legi & comparari adverſarias orationes Symmachi & Ambroſii: ut, quam cauſam acriter quidem, ſed privatim tamen, quo tempore Chriſtianis palam eſſe vix licebat, actam eſſe ex Minucio audiemus, eandem multis poſt annis publice in aulico conſiſtorio iterum iterumque agitatam, in eaque nobilem Romanorum ſacrorum patronum, qui & Pont. Max. & Præfectus Urbi erat, cum maximo & acerrimo antiſtite Chriſtianæ religionis commiſſum, quo tempore noſtri liberi erant & bona, æquaque conditione, audiamus: præſertim cum judex & arbiter ſederet, non modo tam religioſus, quam Minucius, ſed multo majoris auctoritatis, & qui rem bene judicatam exequi, & adverſarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coërcere poſſet. Si quis denique hic adjungat Auguſtini libros de Civitate Dei, ad Octavii diſputationem multum lucis & ſplendoris adjunxerit. Ego in talibus commenta-

mentariis nunc deſcribendis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

Cæcilius principio laudat neſcio quam ſive Academicam ἀκαταληψίαν, ſive Pyrrhonicam ἐποχὴν, quaſi nulla eſſet religionis ſcientia: & Epicurea audacia exagitat Dei providentiam, prope ut ille Cotta apud Ciceronem in libris de Nat. deor. Octavius providentiam defendit: neque iis etiam argumentis uti dedignatur, quibus Vellejus apud eundem Ciceronem refellit Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Chriſtianos Deo, ut quidam fato, addicere quicquid agitur geriturve. Abs verbo Fati, tametſi odioſo propter ineptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re diſputationem in aliud tempus rejicit, & eum veluti ſcopulum caute refugit. Sane Hieronymus in Catal. & ad Magn. teſtis eſt, quendam de fato librum olim Minucio inſcriptum fuiſſe. Sed falſam fuiſſe inſcriptionem monet. Credo illi à quibuſdam eſſe aſcriptum, quia hîc videbatur tale aliquid eſſe pollicitus. Arnobius quem Minucii diſcipulum & imitatorem appellare ſoleo, modo adverſarios de fato accuſat, modo etiam Chriſtianos eodem nomine accuſatos fuiſſe oſtendit: & in utraque tamen cauſa, cum ad rem ventum eſt, hæret, & neſcio quomodo attonitus ἐπέχει. Nam (juvat enim propter Minucium & quoſdam alios obiter hoc notare) lib. 7. poſteaquam exagitavit fatum, præſertim quale Stoici fingebant: *has tamen* (inquit) *partes, quia res nimium longi eſt multique ſermonis, inexplicatas tranſcurrimus atque intactas.* Idem lib. 2. cum ſcriberet Chriſtianos urgeri rogatos, an ſine Dei voluntate quicquam fieret: tam ſe utrinque premi ſentit, ut ad elabendum, deprecatione cujuſdam ignorantiæ utatur. *Si* (inquit) *cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quicquam poteſt in rebus vel provenire vel cadere: neceſſario ſequitur, mala etiam ut cuncta voluntate ejus intelligantur enaſci.*

Sin

Sin autem dicere voluerimus, peſſimorum ab eo rejicientes cauſas, mali eſſe conſcium generatoremque nullius: incipient videri aut eo invito res peſſimè fieri, aut (quod ſit immane dixiſſe) neſciente, ignaro, & neſcio. Quid igitur tandem, inter has veluti Symplegadas conſtrictus, quæſtioni reſpondet? *Reſpondeamus* (inquit) *neceſſe eſt, neſcire nos iſta, &c.* Juſtinus antea in ſua apologia non dubitaverat τὴν τῆς εἱμαρμένης ἀνάγκην (ut appellat) aperte inficiari, planeque rejicere, dum ſcopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidaſſe videtur. Tandem vero Auguſtinus in eadem Africa volens veluti perſolvere, quod Minucius pollicitus eſſe dicebatur, &, quod hic præſtare fortaſſe vix potuiſſet, cumulate dependere: ſubtiliter expoſuit in hac quæſtione medium quidpiam, quo ſatisfieri poſſe judicavit utrique difficultati. Sciebant & Minucius & Arnobius, quænam olim fuiſſet diſſenſio diſputatioque inter Chryſippum & Diodorum περὶ δυνατῶν, καὶ εἱμαρμένης, ſive de fato. Nam & nos ex Cicer. & Plutarcho illam utcunque cognoſcimus. Sed ne in hujus quidem judicibus & arbitris noſtri quicquam deprehendebant, quod omnino ſequerentur. Itaque quamdiu non liquebat, AMPLIUS pronunciare, quam temere aliquid ſtatimque definire maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is ſuorum numinum antiquitatem, paſſimque receptam auctoritatem, quantum poteſt, tuetur: Chriſtianorum Deum verum & unicum exagitat, & eos interea tanquam ἀθέους proſcindit: Octavius idolorum fabulam & vanitatem falſe traducit, iiſdem etiam verbis uſus, quibus Cyprianus in eodem argumento utitur. Neque vero difficilis fuit reprehenſio, cum quidem & ipſius Ciceronis libri de Nat. Deor. veluti ſuffragarentur. Nam & Arnobius teſtis eſt, propterea quoſdam Chriſtianorum hoſtes aliquando muſſitaſſe, libros illos juſſu ſenatus abolendos atque concremandos eſſe. Quid? res ipſa, quæ abs

ſuis

ſuis quoque cultoribus eſt irriſa,(nulla enim unquam ſtultior atque ineptior fabula ullius ſuperſtitionis fuit) ultro ſeſe refellebat. Sed quod huc pertinebat, facile deſcribere potuit Minucius ex Tertulliano, Juſtino, Athenagora, Theophilo: ut & poſtea ex Minucio Arnobius, Lactantius, Ambroſius, Auguſtinus, cum eandem cauſam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, Lactantius ipſum Minucium auctorem laudans repetit, latiuſque exponit lib. I. cap. 2. Ut autem Octavius totam fabulam Romanæ ſuperſtitionis ſalſe ſubſannat: ſic & ipſorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur Ethnici, vanitatem eleganter oſtendit: ac ante ſuam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii deſiiſſe ſignificat: ſicuti & Plutarchus fatetur temporibus Adriani Imp. plane defeciſſe. Sic enim cum Chriſtianæ religionis veritas invaleſceret, neceſſe fuit evaneſcere impoſturam illorum τῶν χρηστηρίων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, cum abs Chriſtianis adjurantur, trepidatione narrat, quod antea Juſtinus & Tertullianus in Apolog. & Cyprianus contra Demetrianum, & poſtea Lactantius lib. 4. capite vigeſimo ſeptimo. Itaque facile refellit ipſum quoque Ulpianum, Chriſtianos, ut impoſtores, hujus (ut vocant) exorciſationis cauſa, irridentem. l. 1. De extraordinaria cognitione. Inanes non fuiſſe exorciſmos poſterioribus quoque temporibus, & fuiſſe frequentes in Eccleſia, intelligi quoque poteſt ex Optato Afro & Auguſtino, ſcriptoribus à Minucio minime alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non diſſimilia iis, quæ Juſtinus περὶ μοναρχ. & Clemens Alexandrinus collegerant. Nam & utrumque legiſſe noſter potuit. Neque vero præterit, quod Cyprianus urget, ipſum quoque vulgus naturaliter appellare Deum unum & ſingularem, cum Numen invocat; ſicuti & Lactantius libro ſecundo, cap. primo ait, Ethnicos, cum jurarent, Deum potius quam Jovem nominaſſe. In antiqua formula juris-

juriſjurandi Rom. nominatur Dieſpiter. Sed Cicero lib. ſeptimo epiſt. ad Trebat. dixit, *jurare Jovem lapidem.* Sæpe etiam Jovis meminiſſe olim jurantes conſtat, & apud Græcos Ζεὺς ὅρκιος eſt appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam numinibus Romanos aras extruxiſſe. Nam quid hoc aliud eſt, quam errorem confiteri? Talem aram Paulus Athenis vidiſſe ſe ait, & ex ea ſumit argumentum convincendæ hujus ignorantiæ, docendorumque Athenienſium. Neque in Attica modo, ſed & in Elide fuiſſe aras ita inſcriptas, teſtis eſt Pauſanias. Et fortaſſe poſtea Octavius cum docere Cæcilium inſtituit, Pauli exemplo inde repetiit ſuæ Catecheſeos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri poſſet, Cæcilium gloriari, quæ apud alios populos ſingula numina coluntur, univerſa Romæ coli: nihil ut ſuperſit, quam ut ſuum Pantheon glorioſe oſtentet. Atqui obſtabat lex Romuli, quæ peregrinos Deos coli vetabat. Obſtabat Ciceronis ſententia, qui confuſionem religionum alioqui fore pronunciat. Sed peregrinos fortaſſe non judicabant, quia jam erant publice acciti, & veluti civitate donati. Sic Urbs illa, quæ ab Athenæo ſcite dicta erat Ἐπιτομὴ τῆς οἰκουμένης, ſalſe abs Theophilo noſtro ante Minucii ætatem appellata eſt Ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας. Nam & Tertullianus dixerat, in ea conſediſſe conventum dæmoniorum, curiamque Deorum. Interea non temere adjecit, illic quidvis colere jus fuiſſe, præter Deum verum. Eſtque profecto memorabile quod Auguſtinus lib. primo de conſen. Euang. c. 18. ſcribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia* (inquit) *ſolum ſe coli voluerit, illos autem Deos gentium, quos iſti jam colebant, coli prohibuerit.* Cum autem de ipſo Chriſto quæreretur, alia etiam cauſa fuit, cur Senatus reclamaret. Porro ut Auguſtinus in eo libro multa inculcat, quæ ex noſtro Octavio repetita videri poſſent, ſic & quod eleganter reſpondet de excidio

Hiero-

Hieroſolymitanto, Octavii de eadem re reſponſionem confirmat. Sed ſingula nunc deſcribere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Chriſtianos accuſat quod templa tanquam buſta deſpiciant. Fatetur Octavius. Nam & Clemens Alexandrinus in προτρεπτ. antea probaverat illa eſſe ſepulchra. Sed & Arnobius libro ſexto templa buſtis ſuperlata fuiſſe ait. Cæterum Chriſtiani alia poſtea ratione ex ſuorum Martyrum ſepulcris, non modo templa, ſed & altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidiſſe. Sed ita eſt profecto. Etſi majores noſtri religionis nomine multa facerent in ſpeciem ſimilia iis quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis, aliuſque uſus, ſua ſacra defendi poſſe ſciebant, etſi aliorum κακοζηλίαν damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non diſſimilis eorum, quæ lege divina Judæis mandata erant, forma fuit.

Etſi autem Chriſtiani ætate noſtri Minucii ſua templa ſuperbe attollere ad exemplum ethnicorum non poſſent, tamen ſuas ſaltem habebant cryptas, & quaſdam etiam ædes & domus ſacras in apertis & editis locis, ut Tertullianus ait; & lubenter conveniebant ad illa ſuorum martyrum ſepulcra, quæ κοιμητήρια vocabant. Nam & hæc illis permiſiſſe Galienum Imper. (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Euſebius ſcribit. Ridet autem Cæcilius, quod Chriſtiani ſuos jam vita functos, non tam mortuos eſſe, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque reſurrectionem futuram jactarent. Atqui & apud ſuum Homerum legerat, ὑπνώοντας ἐγείρειν, & apud Virgilium, Somnos adimere, cum de mortuis in vitam revocandis agitur. Quid præterea hîc reſponderit Octavius, conferri poteſt cum iis quæ antea Theophilus, Athenagoras, Juſtinus, Tertullianus eadem de re ſcripſere. Nam hos ſecutus Minucius eſt. Ridet Cæcilius Chriſtianos quod cadavera ungant, non coronent. Atqui & Roma-

Romani, etſi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria habebant. Notus eſt ille Ennii verſiculus, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.* Et licet Leges duodecim Tabul. ſervilem uncturam cadaverum (ut ait Cicero) tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipſi Juriſconſulti inter juſtos funeris ſumptus unguenta referunt. l. 37. De religioſ. & ſumpt. fun. Quod ad coronas cadaverum attinet, fatetur Octavius Chriſtianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in lib. de Cor. milit. ait, à ſeculo coronari & ipſas libitinas: & ipſe Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ impoſitæ mortuo cuidam Caſtricio. Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum ſtatuerent, dixi ad duodecim Tab. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud Chriſtianos cadavera humari, non uri. Verum eſt vetus illud, *Riſu inepto nihil eſt ineptius.* Quid Octavius? Simpliciter reſpondet, antiquam eſſe ſuam & meliorem ſepeliendi conſuetudinem. Quod & Arnobius reſpondit. Nam & poſt Minucium mota iterum hæc quæſtio eſt. Atqui Romani poterant ſui ſaltem Ciceronis librum ſecundum de legibus legiſſe, qui hunc morem defendit & confirmat. Et Plinius libro ſeptimo, capite quinquageſimo quarto, Ipſum, inquit, cremare, non fuit veteris inſtituti apud Romanos: terra condebantur. Sane Tertull. de cor. milit. ait: Chriſtiano non licuiſſe cremare. & in lib. de reſurrect. carn. ridet eos, qui atrociſſime (ut ait) exurunt defunctos.

Porro Auguſtinus libro undecimo Confeſſ. ſignificat, in Eccleſia Oſtienſi peculiarem aliquem etiam fuiſſe morem humandorum corporum. An is quoque jam tum in uſu eſſet, cum ibi ageret Minucius, neſcio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, ſeverus ſcilicet cenſor, Chriſtianos accuſat, quia neque unguentis delibuti, neque ſertis redimiti eſſent. Mirum, quod interea non miratur, eos tamen uſos jam tum fuiſſe oleo & chriſmate. Sane ſo-

briam,

briam, ſiccam, frugalemque vitam, hoc eſt, ab unguentis alienam, ipſi etiam ethnici laudare ſolebant: & Plato ex ſua Repub. quam optimam ſuo judicio fingit, Homerum non ejicit niſi unguento perfuſum & vittis redimitum, & (ut hic noſter Octavius ait) coronatum: cum ſignificaret ſeſe habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, Veſpaſianus quendam unguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, averſatus, Mallem, inquit, allium oleres. Sed quid non objiceret Cæcilius, cum etiam Chriſtianos accuſet, quia flores naribus ſupponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipſe Lucianus in ſuo Nigrino ipſos Romanos rectius irridet, quod Chriſtianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut ſapiant, aut ſentiant. Adde Tertull. de cor. milit.

Ceterum Cæcilius, ut alter Lucianus in Peregrino, Chriſtianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breviter negat hominem tantum eſſe, quem colunt: & regerit, adverſarios potius eſſe ἀνθρωπολάτρας, qui reges tanquam Deos colant, & per eorum etiam genium jurent: quin imo gravius puniant ita pejerantem, quam ſi quis ſuum Jovem jurando ſciens falleret. Suſpicor hic notari quandam conſtitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata eſt in libros Juris. l. 2. Cod. de rebus credit. Sane olim Chriſtianos noluiſſe uti tali formula jurisjurandi, teſtis eſt Tertullianus in Apologet. Sed tanto magis miror, eam poſteriorum Cæſarum Chriſtianorum legibus commendari.

Cæcilius contumelioſe objicit, Chriſtianos etiam ipſam crucem adorare. Negat Octavius. Adverſarius iis, ut furciferis maledicit. Noſter (non enim eum pudet crucis Chriſtianæ) cruciferos ſuo modo dici, non recuſat, & de ſuo crucis ſigno religioſo (quod certe majoribus olim noſtris familiare fuit) reſpondet, quod antea Juſtinus & Tertullianus ſcripſerant, & poſtea Lactantius lib. quarto, capite

pite vigeſimo ſeptimo. Nam & quanti illud fecerit Conſtantinus, notum eſt: certe ut vulgo res minus eſſet ignominioſa, edixit, ne deinceps facinoroſi cruci affigerentur. Non deſiit tamen Julianus Apoſtata, ut Cæcilius, Chriſtianis ignominiæ cauſa exprobrare crucis cultum, ſicuti ex Cyrillo intelligi poteſt.

Mira eſt impudentia calumniæ. Eo tandem evaſit, ut neſcio quæ ſacrorum monſtra Chriſtianis objicerent adverſarii, & qualia demens (ut quidam Poëta dixit) Ægyptus portenta colit. Audet etiam Cæcilius fingere illos adorare caput aſini, quanquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam infitiatione depellit, & id potius de adverſariis vere dici poſſe, recriminando probat, ſecutus ſuum Tertullianum: qui & Chriſtianos vulgo dictos eſſe aſinarios, & Chriſtum ipſum auribus aſininis tanquam aliquem Midam ab impio pictore expreſſum fuiſſe narrat. Talem autem confictam fabulam eſſe ſignificat, quod Cornelius Tacitus mentiendo tale quippiam de Judæis recitaſſet. Verum & ante Tacitum multis annis Appio Alexandrinus tempore Caligulæ in Judæis accuſaverat quandam ὀνολατρείαν. Cæterum cum Joſephus tale mendacium jam refutaſſet, minus ignoſcendum eſt Tacito, qui in eo perſtat; minime vero illis, qui majori etiam impudentia Chriſtianis hoc probrum aſpergunt.

Turpius eſt, quod Cæcilius eodem pudore clamitat, eos colere neſcio quæ pudenda. Ecquo ruit impura maledicentia? Octavius ſuæ verecundiæ eſſe intelligit, id longiori oratione non refellere. Interea audire cogitur alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios eſſe Chriſtianorum cœtus antelucanos, inceſto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non ſolum abs ſuis depellit, ſed etiam retorquet in adverſarios. Quam inceſta eſſent Romanorum ſacra, non eſt ignotum. Nam & eorum Poëta, Nota bonæ, inquit, ſecreta Deæ. Diu etiam huma-

nas victimas immolarunt: etſi in aliis gentibus hanc, non jam dico ſanctam, ſed ſanguinariam & ſceleratam feritatem deprehenderent. Eſt autem memorabile, quod Plutarchus in Problemat. narrat eos obtendiſſe ad hoc ſuum factum excuſandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Chriſtianis ſacra talia objecta fuiſſe. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiſcuæ libidinis coitio, & quia Chriſtiani ſeſe fratres ſororeſque appellarent, atque etiam oſculo ſeſe invicem exciperent. Quid dicam oſculo quoſdam impudice abuſos eſſe, ut & fatetur & conqueritur Clemens Alexandrinus in Pædagog. Chriſtiani ſatis multa caſtiſſimi ſui pudoris teſtimonia opponebant. Sed nihil audit impudens malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem, ſic neque frontem, neque aures habet. Sane & olim Appionem tale quippiam de Judæorum cœtibus confinxiſſe narrat Joſephus. Ergo nihil noſtris tali infamia oppreſſis aliud ſuperfuit, quam, quod ſcite & eleganter Æſchylus ait, τὴν ἀλήθειαν ἀναπιθέναι τῷ χρόνῳ. Non erant impoſtores, qui verba darent: non homines clamoſi & impotentes, qui convitiis, maledictis, libellis famoſis adverſarios viciſſim opprimere vellent. Rebus ipſis falſum refellere, & eo tandem modo vincere ſedendo & ſilendo, malebant: & bona interea conſcientia ſeſe ſuſtentabant atque conſolabantur. Sic bonam cauſam agebant bene.

Mirum rurſus, Cæcilio tam inſolentem viſam eſſe illam inter eos fraterni nominis communionem, cum & ipſe Ulpianus ſcripſerit, eum, qui fraterna charitate diligitur, etſi frater non ſit, recte tamen fratrem ſimpliciter appellari: quod & in libros Juris relatum eſt, L. quinquageſima octava. De hæredib. inſtit. Quinimo & olim ipſos Eſſæos, ante tempora Chriſtianorum, ita ſeſe invicem compellaſſe, didici ex quodam Philonis fragmento, quod extat apud Euſebium περὶ Ἰουδαίων.

Horribilius eſt alterum quod objiciebat crimen infanticidii:

cidii: cœpitque hæc calumnia paulo poſt tempora Trajani, & ad Conſtantini ætatem perduravit, & quidem cum tragica ſuſpicione cujuſdam cœnæ Thyeſteæ. Sed unde hæc ſuſpicio? An quia Chriſtiani dicere ſolerent ſe veſci corpore & ſanguine Chriſti? ſicut ediverſo narrat Auguſtinus quoſdam aliquando exiſtimaſſe ab Chriſtianis adorari Cererem & Bacchum, cum audirent in eorum myſteriis tanti fieri panem & vinum, neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius narrat quoſdam hæreticos, qui Gnoſtici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, ſe vero Chriſtianos eſſe mentiebantur, commiſiſſe, quod hic Cæcilius omnibus Chriſtianis objicit? Sed an æquum fuit, ut viris bonis propterea affingeretur, quod ab iis erat alieniſſimum? Adverſarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro noſtris reſpondebant, & ipſe Quintilianus dixit, nulli non etiam innocentiſſimo accidere poſſe fraude inimicorum falſa vulgantium, ut ſiniſtro rumore laboret. Quam vero procul abeſſent Chriſtiani abs omni homicidio, ſatis Octavius oſtendit, cum ne homicidium quidem in ludis gladiatoriis ſpectare eos per ſuam religionem potuiſſe narrat, quod & antea Theophilus dixit contra Autoly. & eodem tempore Athenagoras in Apologia, & latius Tertullianus in libro de Spectacul. & poſtea Lactantius libro ſexto, capite vigeſimo. Sed neque cæſæ pecudis ſanguinem guſtaſſe noſtros Minutius affirmat, ſicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apoſtoli repetitam Nohæ legem rurſus tulerant, multis ſeculis noſtri diligenter obſervarunt, non minus quam Apoſtolicum in eadem Synodo decretum περὶ πορνείας. Certe quam honeſtum, religioſum, pudicum, caſtumque fuerit Chriſtianorum ſolenne convivium, quod Ἀγάπην appellabant, Cæcilius, ſi verum ingenue dicere, quam improbe mentiri noluiſſet, intelligere potuerat non ſolum ex Tertulliani noſtri apologia, ſed &

ſui Plinii quadam ad Trajanum epiſtolâ. Sed petulantiam projectæ maledicentiæ quid refrenare poſſet? Dixi de eo convivio plura in annotationibus ad illam epiſtolam, quæ jam repetere nihil attinet. Utut autem nocturni Chriſtianorum cœtus innoxii eſſent, tamen obſtabat lex duodecim Tab. multis decretis confirmata, & gravia erant judicia de collegiis illicitis. Noſtri vero reſpondebant, nihil Reipub. eſſe periculi à ſuis coitionibus, quia eſſent alieniſſimi ab omni vel ambitione vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque eſſet in repub. quod affectarent, ſed ſua eſſent privata conditione contenti; ut Tertullianus in Apolog. reſpondet.

Cæterum ut jam prætercam reliqua capita vel accuſationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defenſionis, illud obſervare juvat: cum calumniator ingenioſus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & majeſtatis quædam leviora crimina adjungat: prætcriiſſe crimen perduellionis, quod & alii antea objecerant, & ad reos ſtatim opprimendos inprimis idoneum eſſe videbatur. An id diſſimulavit, quia ne tenuis quidem ejus eſſet ſuſpicio? Fuit certe perpetua hæc majorum noſtrorum gloria, quod nullis injuriis tam irritari potuerint; ut in principes aut tyrannos, etſi ab iis indigniſſime vexarentur, hoſtili animo eſſent; aut ullis adverſus eos conjuratis conſpirationibus (quæ tamen alioqui & ſpecioſæ & frequentes tunc erant) aſſentirentur: aut quid ſua patientia, tolerantia, modeſtia, continentia dignum eſſet, non meminiſſent. Tantum abeſt ut eſſent aut turbulenti aut ſeditioſi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur. Nam etſi ea multitudine ſepti eſſent, ut facile poſſent conficere quod in hoc genere inſtituiſſent, tamen fas non eſſe putabant. Et vero ſuæ alioqui religionis & principia ſuſtuliſſent, & fundamenta evertiſſent. Imo vero humanæ ſocietatis vincula omnia diſſolviſſent. Quid multi etiam philoſophi ambitioſe prædicarent de tyrannicidis, notum erat. Sed noſtri

talibus

talibus flabellis incendi ſe non patiebantur; quantum abeſt ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur. Nihil eſt prætermiſſum quod eos inflammare poſſet, & furor fieri dicitur læſa ſæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientiam armavit. Id vero, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium ſeculorum hiſtoria nos alias confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paulo ante ejus ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, *Circa Majeſtatem*, inquit, *Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani vel Nigriani vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani.* Juvat & alterum ejuſdem Tertulliani locum, cujus memoriam veterem hiſce temporibus renovari plurimum intereſt, aſſcribere. *Unde,* inquit in Apolog., *& Caſſii & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? Unde qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? Unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Parthenius audaciores? De Romanis, (ni fallor) id eſt, de non Chriſtianis.* Ne hunc quidem locum ex hiſtoria illuſtrare gravabor. Avidius Caſſius, Syriæ Legatus, adverſus M. Antoninum Imp. ſurrexerat, cum prætexeret ſe Rempub. reſtituere atque conſervare velle, quam Marci diſſoluta indulgentia peſſundaret. Chriſtiani tamen qui in Marci exercitu adverſus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Caſſianæ factionis nulli fuerunt. Commodum impurum tyrannum & noſtris infeſtiſſimum domi ſtrangulari Romani curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his Chriſtianus ullus adfuit? Septimio Severo, qui ad Imperium gladiatorio animo viam affectabat, ſeſe oppoſuit Peſcennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, cum uterque tam bono jure armatus, quam Severus, ſibi eſſe videretur. Nam & ipſe Tertullianus in libro de Pallio, hoſce non minus quam Severum, Auguſtos aliquando agnovit atque appellavit. Chri-

ſtiani tamen in eorum vel exercitu vel factione nulli inventi ſunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, & poſt eum maximæ auctoritatis, ut Severus & Caracalla, à quibus fiebant multa crudeliter, jugularentur, immittit in curiam ſuum Præfectum, & eodem paulo poſt irrumpit. An Plautianum Chriſtiani ſecuti ſunt, quorum intereſſe videbatur tyrannos illos tolli? Imo vero potius Severum jam decumbentem illi ſuo etiam oleo curarunt, ſanaruntque, ut teſtis eſt Tertullianus ad Scapulam, ubi & ſolennes Eccleſiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientiæ divinæ agere nos ſatis manifeſtum eſt, cum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cujuſque, in ſilentio & modeſtia agimus. Abſit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quam à Deo expectamus.* Non diſſimilia ſunt, quæ repetit in Apolog. & digna ſunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait, Chriſtianos facile paucis faculis vel una nocte potuiſſe ſeſe ulciſci, ſi aut fuiſſent aut eſſe voluiſſent (quod tamen jam à temporibus Neronis dicebantur) incendiarii. *Sed abſit*, inquit, *ut aut igni humano vindicetur humana ſecta, aut doleat pati, in quo probatur.* Ait, illis, ſi aperte agere & vim vi repellere voluiſſent, minime defuiſſe vim numerorum & copiarum. *Sed*, inquit, *apud iſtam diſciplinam magis occidi licet, quam occidere.* Ait, illos etiam ſine armis potuiſſe vincere ſecedendo, & vacuum Romanis ſuum orbem relinquendo, ſi aliò migrare voluiſſent. Tum enim defuiſſent quibus imperaſſet Rom. Imp. Adeo pauci ſupererant, qui non eſſent Chriſtiani. Sed noſtros & cives manere voluiſſe, & ad hoſtes Romanorum tranſire noluiſſe ſignificat, & interea tamen à Romanis appellatos eſſe non hoſtes modo, ſed & principum & humani generis hoſtes. Cæterum tam injuſta & aperta fuit hæc injuria, ut ipſos tandem hoſtes Chriſtianorum puduerit tam & ingrate agere, & loqui impudenter. Ergo Cæcilius, quantumvis eſſet impudens,
erubuit

erubuit iis aliquod perduellionis crimen affingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Chriſtianis aſcribit cauſam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adverſarii odioſe facere imprimis ſolebant. Triſtiſſima ſane, ætate Minucii, erat facies Romani imperii, horribiliſque dilaceratio atque confuſio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundaſſe? orbemque & concuſſum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræmotu, civitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis; denique confectum & fame & peſte publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc clamitabat, & ante poſtque multis ſeculis jactatum eſt) calumniaretur, Chriſtianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque ſanguine eſſe expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, Si, inquit, Tiberis aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim CHRISTIANOS AD LEONEM acclamatur. Non minus odioſa & immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex hujus ad Demetrianum epiſtola ſatis apparet. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in ſuis adverſus gentes libris laborat, ut hac publici odii & invidiæ flamma noſtros liberet. Quid ipſe poſtea Symmachus? Nonne audet talem rurſus cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ poſt mortem Commodi Imp. acclamatum eſt: DELATORES AD LEONEM. Sed noſtri abs ſanguine & ultionis cupiditate erant alieni. Ambroſius non paſſus eſt eum in crimine tam falſo diutius exultare. Sed cum non multo poſt urbs ipſa capta atque direpta fuiſſet, non erubuerunt impii calumniatores talem poſtremo cladem religioni Chriſtianæ aſcribere: coactuſque eſt rurſus Auguſtinus tam tetræ maledicentiæ occurrere. Nam & propterea ſe ſuos de Civitate Dei libros ſcripſiſſe fatetur. Agit ergo minus malitioſe Cæcilius, qui aliorum exemplo talem facem in noſtros non contorquet, neque eorum

innocentiam tam indigne onerat. Imo vero iis, ut miſeris, ut victis, ut ſervis, ipſe tanquam magnis victoriis elatus, & ſumma felicitate cumulatus, ſuperbe inſultat: & hoc nomine tam illorum religionem faſtidioſe deprimit, quam ſuam glorioſe attollit ſuperſtitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum ſucceſſu pendent. Sic ipſe Cicero pro Flacco contumelioſe exagitat Judæorum & gentem & ſacra. Sed & Appionem Judæis ſervitutem, & ærumnas, tanquam falſæ religionis teſtimonia, confidenter objeciſſe, ex Joſepho intelligimus. Mirum vero, poſt tempora quoque Conſtantini, Julianum Imp. noſtros eadem ratione impetiiſſe, ſicuti ex Cyrilli reſponſionibus cognoſcimus. Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Chriſtianos, niſi afflictos, miſeros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno ſupercilio & faſtu & contemptu eos deſpuit, & tanquam καθάρματα καὶ περιψήματα (utor Apoſtoli verbis) proculcat. Sed Thraſonicos ejus ſpiritus altiori animo deſpicit Octavius, iiſque ſanctam quandam ſuperbiam opponit, qua & in paupertate divites, & in ſervitute liberi, & in media denique morte victores eſſent noſtri. Utut autem Cæcilius initio deſpumans, & intemperanter convicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles projiceret, denique Chriſto inſultaret: tamen veris victus paulo poſt cedit, neque arbitri, judiciſque Minucii ſententiam expectat, ſed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto converſio, præſertim tam repentina. Sed ea oſtendit, ſanabiles multos Romæ fuiſſe, qui videbantur alioqui depoſiti & deplorati. Veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure ceſſione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recuſat, & Octavianæ orationis quodam quaſi fulmine perculſus, tanquam alter quidam Paulus, ſubito religionem, quam ignorans oppugnaverat, admonitus complectitur. Vellem autem, Minucius nobis quoque expoſuiſſet totam hujuſce μετανοίας

hiſtoriam: ut &, qua lege, qua conditione, quibus ſponſoribus, quo ritu, qua ceremonia, Cæcilius Romam reverſus, in Eccleſiæ collegium & communionem cooptatus fuerit, intelligeremus. Nam & antiqui illius moris memoria expetenda eſt. Sed quod Hieronymus ad Chronica Euſebii, & Auguſtinus libro octavo Confeſſion. narrant de duobus aliis ejuſdem & conditionis & ordinis, & gentis, & ingenii viris, Arnobio & Victorino: cogitemus factum quoque eſſe de Cæcilio. Imo vero hic Cæcilius fatetur, ſeſe, poſteaquam intellexit, quid non ſit vera religio, deſiderare intelligentiam, cognitionem, inſtitutionem religionis veræ; eam vero catecheſin in diem ſequentem fuiſſe rejectam Minucius ſcribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc ſcholam, quæ Minuciani libri optima & maxima pars fuiſſet, non editam eſſe: ſaltem non extare. Nam neque ſatis eſt, falſum refellere; verum etiam docere oportet: ut & quid non ſit, & quid ſit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic deſideramus, ſarcire poteſt Auguſtini liber de Catechizan. rudib. qui & leges & formulam veteris catecheſeos eleganter deſcribit: & quomodo ſit agendum cum doctis & literatis, etiam monet: neque diſſimilem Minucii ætate credo catecheſin fuiſſe: & his quoque temporibus non obſervari miror. Juvat autem, ut Cæcilium audivimus accuſatorem & adverſarium, nunc rebus converſis ſpectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellabantur auditores, vel audientes, ſicuti ex multis Tertulliani locis apparet: erantque inprimis dociles, minimeque refractarii: quod & ipſe Lucianus in Philopat. indicat. Contentioſæ itaque diſputationes nullæ cum iis erant: ſed placidis monitionibus religio docebatur. Poſt catecheſin, qui jam ſua nomina Eccleſiæ dederant, ut baptiſmo initiarentur, appellati ſunt competentes: eorumque rurſus in ordine Cæcilium jam noſtrum conſpicere juvat. Poſt baptiſmum candidatus denique particeps fiebat τῶν μυςηρίων, à

 qui-

quibus antea procul abeſſe jubebatur. Neque ſane de iis, aut promiſcue diſputare, aut coram profanis hominibus diſſerere, majores noſtri ſolebant. Teſtis eſt Theodor. in Eran. Nam illa religioſius atque adeo timidius tractanda eſſe ſentiebant: & quorſum alioqui res evaderet, longe proſpiciebant. Itaque licet, cum accuſarentur eorum συνάξεις, magna cauſa eſſe videretur, cur exponere deberent quicquid in iis ageretur, tamen de myſteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adverſariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hactenus breviter præmonere viſum fuit, ut ad Octavii Minuciani lectionem viam veluti præmunirem, quæ & Chriſtianarum antiquitatum memoriam nobis commendat, & ad eam renovandam nos excitat, qui & alioqui Romanas tanto ſtudio perſequimur. Atque utinam qui Romæ ſunt docti homines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nullamque non in ipſis lapidibus literam obſervant, ut antiquæ Reipub. aliquid eruant: veteris quoque Eccleſiæ monumenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent, pluresque, qui in ea & vixerunt, & ſepulti ſunt, Minucios excitarent. Satis jam, ſatis eſt novorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis hujus generis reliquiis operam demus: & ſimus aliquando doctæ antiquitatis potius quam inanis novitatis ſtudioſi: majorumque noſtrorum imagines & intueamur, & aliis, ne novi homines eſſe forte videamur, oſtentemus. Neque tamen, etſi eadem eorum religio, animuſque idem fuerit, eadem quoque ſemper facies fuit, idemve ſtatus. Non enim ſemper vexati abjectique jacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo jure optimaque conditione eſſe recuſarint, cum hoc iis licuit per Principes Chriſtianos: neque tam fatui, ut hoc beneficio non uterentur: neque tam iniqui, ut ſi quid in ſuis Imperatoribus deſiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam moroſi, ut publicæ

tran-

tranquillitati nihil quicquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres. Sed liberæ Eccleſiæ ſplendorem non vidit Minucius. Servientis modo ſquallorem vidit. Noſtrum vero eſt, utrumque ſtatum & utriuſque temporis conditionem recte conſiderare atque diſcernere: & hoc externæ (ut ita loquar) formæ temporumque diſcrimen prudenter obſervare, ut & antiquitatis memoriâ, & majorum noſtrorum exemplis recte utamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus eſſe fateor: & cum lex nova rogatur fertur ſæpe illud Uti rogas, ſæpius iſtud Antiquo, nobis ut occurrat atque placeat, neceſſe eſt, reſque poſtulat. Inſculptum Romæ in veteri marmore eſſe dicitur, Candida fulvo nobilior auro felix antiquitas. Sed ejus præjudiciis infeliciter abuteremur, niſi liberum integrumque judicium in iis diſcernendis atque deligendis adhibeamus: ne vel confuſe omnia miſceamus, vel malitioſe prætereamus, quæ imitari nos oportet; vel etiam quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter urgeamus. Cum olim de teſtamentis ageretur, lex quædam civilis reſpondit, retinendum eſſe morem fideliſſimæ vetuſtatis. l. xviii. Cod. de teſtam. Cumque de finibus & ordine gubernationis Eccleſiaſticæ quæreretur, audita in Niceno concilio eſt illa vox: ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΤΕΙΤΩ. Nulla tamen fuit ſuperſtitio, quæ intemperanter atque impotenter urgeret, quod Reipub. ſalus repudiaret. Et ut ſapientes Juriſconſulti, ubi de Magiſtratuum jure quæſtio eſſet, graviter reſpondebant, non ſolum ſpectandum eſſe, quid Romæ factum ſit, ſed etiam quid fieri debeat. l. xii. de offic. Præſ. Sic etiam ſpectare debemus, non ſolum quid majores noſtri fecerint, ſed & quo tempore, & qua conditione, quave fini. neque non meminiſſe quoque oportet, quod Lex quædam monet, non tam exemplis quam legibus judicandum eſſe. Ergo facio perlubenter, ut & juriſprudentiam & hiſtoriam conjunctim aut colam, aut fal-

tem colendam eſſe ſæpe profitear: & quidem utramque in utroque genere, humanarum dico & divinarum rerum, ſive civilium & Eccleſiaſticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum ſtudiorum conjunctionem requirit: ut ſi Tiberius Imperator recte judicavit militarem diſciplinam (quod ait Suetonius) ex antiquitate eſſe repetendam: nos multo magis ſentiamus, rectiuſque dicamus, civilem & Eccleſiaſticam bona fide judicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculoſe hic errari poſſe ſentio, iterum iterumque obteſtabor omnes bonos & cordatos, ut à factionibus averſi, & à ſtudio partium alieni, primum vetuſtati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atque obſervent, non ſolum quid veteres Chriſtiani, tempore Minucii, facerent, cum aliud non poſſent: ſed & quid optarent, & ubi poſſent, faciundum eſſe ſtatuerent: & vero, quid tandem, cum liberi fuerunt, fecerint; ut & Rempub. & Eccleſiam recte conſtituerent.

JOH.

JOH. MEURSII
PROLEGOMENA
IN
M. MINUCIUM FELICEM.

D*E Minucio Felice, uti de Arnobio, pauca admodum quæ dicam habeo. Hieronymus quidem in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum hæc:* Minucius Felix Romæ inſignis cauſidicus ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui Octavius inſcribitur. ſed & alius ſub nomine ejus fertur de Fato, vel contra Mathematicos, qui cum ſit & ipſe diſerti hominis, non mihi videtur cum ſuperioris libri ſtylo convenire. *Item in Epiſtola ad Magnum:* Minucius Felix in libro cui titulus Octavius eſt, & in altero Contra Mathematicos, ſi tamen inſcriptio non mentitur auctorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum? *Meminit ejus Lactantius quoque lib.* 1. *cap.* 11. *lib.* 5. *cap.* 1. *Dicam primum de Auctore: Patria, parentes, genus, incerta omnia. Nomen illi,* Marcus Minucius Felix, *quod prænomen fuiſſe facile colligere ex primore Dialogo, ubi hæc verba Octavius:* Non boni viri eſt Marce frater, &c. *Compellat eum. Cauſſas præterea Romæ dixiſſe ex Lactantio & Hieronymo conſtat, & ex ipſo licet colligere, cum dicit:* Ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. *Item:* Nos tamen cum ſacrilegos aliquos, & inceſtos, parricidas etiam defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hoc (*lego* hos) nec audiendos in totum putabamus. *Ethnicum porro initio fuiſſe teſtantur illa verba:* Cum diſcuſſâ caligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem, non reſpuit comitem,&c. *Iterum:* Quanquam tibi, Marce frater de quo maxime quærimus non ſit ambiguum, utpote cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiaris alterum, alterum comprobaris. *Tertio:* Quantum

autem

autem vitium ſit in incognitis *(ita lego)* & inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus credite. & nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus. *Nunc de ſcripto, quod ſane perelegans, in quo gentilium ſcripturarum intactum nihil dimiſit, ut ait Hieronymus: quo oſtendit, quam idoneus veritatis adſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet, laudante Lactantio. Titulus fuiſſe duplex videtur*, Octavius *ſive*, Dialogus Chriſtiani & Ethnici diſputantium. *quemadmodum illi alteri*, Contra Mathematicos, *vel*, De Fato. *ſuſpicio mihi oritur ex Hieronymi verbis de Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum ſupra prolatis. Diſputant vero Januarius Octavius, & Cæcilius Natalis, ille Chriſtianus, hic paganus, diſputatione hâc tamen converſus, arbitro Marco Minucio Felice. Hactenus.*

VETE-

VETERUM DE M. MINUCIO FELICE TESTIMONIA.

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM INSTITUTIONUM, CAP. XI.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inſcribitur, ſic argumentatus eſt, Saturnum, cum fugatus eſſet à filio, in Italiamque veniſſet, Cœli filium dictum; quod ſoleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cœlo cecidiſſe dicere; Terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.

IDEM LIB. V. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter cauſſidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus eſt, declarat, quam idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.

B. HIERONYMUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix, Romæ inſignis cauſſidicus, ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui Octavius inſcribitur. Sed & alius ſub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum ſit & ipſe diſerti hominis, non mihi videtur cum ſuperioris libri ſtylo convenire.

IDEM EPITAPHIO NEPOTIANI.

Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc modum eſt locutus Arnobius.

IDEM EPISTOLA AD MAGNUM.

Minucius Felix cauſſidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius eſt, & in altero contra Mathematicos, ſi tamen inſcriptio non mentitur auctorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?

IDEM APOLOGIA AD PAMMACHIUM.

Taceo de Latinis ſcriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario: ne non tam me defendiſſe, quam alios videar accuſaſſe.

EUCHERIUS EPISC. IN EPIST. AD VALERIANUM.

Et quando clariſſimos facundiâ, Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Johannem Ambroſium, ex illo volumine numeroſitatis evolvam.

AUCTO-

AUCTORES
A
MINUCIO CITATI.

Alexander Magnus. 162,163
Anaximenes. 150
Anaxagoras. *ibid.*
Antiſthenes. 151
Antonius Julianus. 319
Apolloniates Diogenes. 150
Arceſilas. 113.349
Ariſto Chius. 151
Ariſtoteles. 152.153
Carneades. 113.349
Caſſius, *hiſtoricus.* 209
Cryſippus. 153,154
Cirtenus, *eſt* Fronto. 88.303
Cleanthes. 153
Democritus. 152
Demoſthenes. 242
Diagoras Melius, *atheus.* 67
Diodorus. 210
Diogenes Apolloniates. 150
Diogenes Babylonius. 154
Ennius. 241
Epicurus, & *Epicurei.* 152.322
Euhemerus. 160
Flavius. *vide,* Joſephus.
Fronto Cirtenſis. 88.303
Heraclides Ponticus. 153
Heſiodus. 154
Homerus. *ibid.*
Hoſtanes, *magus.* 246
Fl. Joſephus. 319
Mantuanus, & Maro, *eſt* Virgilius. 147
Memoriæ. 55.305
Nepos, *hiſtoricus.* 209
Orpheus. 154
Perſeus. 162
Plato. 154,204.246.248.322
Prodicus Chius. 161
Pyrrho. 349
Pythagoras. 151.323
Simonides Melicus. 114.350
Socrates. 112
Notatus. 243
Scurra. 349
Speuſippus. 152
Stoici. 159.321
Strato. 152
Terentius *Comicus.* 162
Thales Mileſius. 148
Thallus. 210
Theodorus Cyrenæus. 6
Theophraſtus. 153
Virgilius Maro, Mantuanus. 147
Xenophanes. 151
Xenophon. 154
Zeno Cittienſis. 153

MARCI

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

COGITANTI mihi, & cum animo meo Octavii boni & [1] fideliſſimi contubernalis memoriam recenſenti, tanta dul-

WOWERUS.

MINUCIAM gentem claram antiquorum monumentis nihil attinet dicere, neque adeo de hoc M. Minucio alia narrare, quam veterum elogia, quæ præfiximus, & ipſe hoc elegantiſſimo libro de ſe prodit, quo & præclarum ingenium ſuum ſatis probavit, & ſtudia fori ſe ſectatum oſtendit, & quod omni eloquentia, & ingenio auguſtius, diſcuſſa vaniſſimarum opinionum caligine Chriſtianam religionem, quam vere Tertullianus meliorem philoſophiam appellat, amplexum. Nihil certi fortaſſis de ipſius ætate definire potero, quantum tamen colligere licet, incidiſſe in tempora Severi Imperatoris non omnino à vero abludere videtur. Adnumeratur enim ab antiquis iis ſcriptoribus, qui ejus imperio illuſtres enituerunt. Juniorem quidem, ſed ferè æquævum Tertulliano crediderim. Accuratè ſanè eadem crimina de infanticidio, Thyeſtæis epulis, promiſcua libidine, & cultu capitis aſinini, in quibus falſis revincendis Tertullianus Apologetico laborat, eodem ordine, iiſdem ſæpè verbis, ut in hiſce Notis oſtendam, exequitur. Crimina autem illa velut nova & rediviva iis temporibus frequenti, & aſſiduo convicio Chriſtianis objectata hæc Tertulliani Apologet. oſtendunt: *Sed nova jam Dei noſtri in iſta civitate proximè editio publicata eſt, ex quo quidam picturam propoſuit cum ejuſmodi inſcriptione: Deus Chriſtianorum ononychites. is erat auribus aſininis, altero pede ungulatus, librum geſtans, & togatus. riſimus & nomen, & formam.* Sanè majorem Cypriano, vel ſaltem evulgaſſe hunc Dialogum, antequam Cyprianus de idololatria ſcriberet, exiſtimarim. Sed cum uterque iiſdem argumentis, & verbis in refutandis gentilium opinionibus utatur, nullum eſt dubium, quin is, qui poſterior ſcripſit, alterius veſtigia ſecutus ſit: Minucium quidem aperta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe, negari non poteſt; nec tamen veriſimile, ipſum quicquam ſurripuiſſe Cypriano, cum hoc argumentum, & plenius, & exactius pertractarit, præter hæc non repugno illis, qui hunc Cæcilium Natalem, cui partes loquentis dedit, Cypriani præceptorem fuiſſe exiſtimant.

ELMENHORSTIUS.

M. Minutius Felix.] Libellum ſeu dialogum quem jam nunc emittimus, primus Romæ in lucem produxit Fauſtus Sabæus Brixianus, Anno Chriſti CIↃ. IↃ. XLIII. & perperam Arnobio adſcripſit. Hunc triennio poſt ſecutus Sigiſmundus Gelenius, eodem errore ductus quo Sabæus, etiam octavum librum Arnobii eſſe, falsò ſuſpicatus eſt. Primus Hadrianus Junius, vir excellentis ingenii, quoniam tritas habebat aures in cognoſcendis veterum ſcriptis, facile animadvertit, non eſſe Octavum librum Arnobii, ſed hujus M. Minutii Felicis Octavium. Is itaque Octavium, octavum lib. Arnobio male inſcriptum, genuino autori ſuo princeps reſtituit. Poſtmodum multi præclari viri de Minutio emendando ſerio cogitarunt, & in eo

multa feliciter emendarunt, quos laude ſua non fraudabit grata poſteritas: ego illis debitum honorem ubique reddam. Cujus potiſſimum temporibus noſter floruerit, haud promptum eſt dicere. Trithemius de ſcriptoribus eccleſiaſticis Minutium Origeni, Ammonio, Ambroſio & Triphoni adnumerat, & ſub Alexandro Severo Imp. Anno Domini ccxxx. Romæ claruiſſe adfirmat. Quod ſi verum, Minutius antiquior eſt Cypriano, æquævus Tertulliano. Ex accurata criminum infanticidii, Thyeſtæarum epularum, & promiſcui concubitus, æquales fuiſſe eos ſatis clarum. Romæ eum cauſas dixiſſe ex teſtimoniis Hieronymi & Lactantii ſupra citatis patet, & illud oſtendit quod initio ſtatim habetur: *ad vindemiam feriæ curam judiciariam relaxaverant. —— nos tamen cum ſacrilegos aliquos & inceſtos, parricidas etiam defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus.* Initio paganum ſe fuiſſe ipſe teſtatur, dum inquit: *Et cum diſcuſſa caligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem.* Poſtea: *Quanquam tibi, Marce frater, de quo maxime quærimus non ſit ambiguum, utpote cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus, repudiaris alterum, alterum comprobaris. —— Quantum autem vitium ſit de incognitis & inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus credite. Et nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam, adhuc cæci & hebetes ſentiebamus.* Et hæc obiter de auctore. Jam de ſcripto, quod profecto eruditum eſt, & ut ille ait, ſani coloris, nervoſum, vi verborum atque doctrinæ præſtantia admirabile, refertum elegantiſſimis ſententiis. Diſputant autem in hoc dialogo & ſermocinantur, Marcus Minutius Felix, libri auctor, Cæcilius Natalis, & Octavius. Minutius perſonam judicis ſeu arbitri ſuſtinet, Cæcilius Natalis ethnici, Octavius Chriſtiani.

RIGALTIUS.

M. MINUCII FELICIS.] De Marco Minucio Felice quid in veterum ſcriptis reperiatur, præter illa quæ ſunt huic editioni præfixa Lactantii, Hieronymi, & Eucherii teſtimonia, non habemus quicquam. Ipſe circa judiciarias curas occupatum ſeſe innuit, hujuſce diſceptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt. niſi quod Hieronymus in illo ſuo Scriptorum Eccleſiæ Catalogo, ubi ordinem fere temporum ſervat, Minucium anteponit Cypriano, & juxta Tertullianum atque alios cenſet, qui Severi Imp. ævo proximi fuiſſe dicuntur. Idem vero in Apologia ad Pammachium, ubi minime neceſſaria temporis erat cura, citatis auctoribus iiſdem, Minucium noſtrum Tertulliano quidem, verum & Cypriano, ſubjungit. credo ne Minuciani nominis interpoſitione magiſtrum à diſcipulo divelleret. Certe Minucio Victorinum & Firmianum & Hilarium ſubdit. At Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis, in quadam ad Valerianum epiſtola, Felici noſtro medium inter Firmianum & Cyprianum adſignat locum. ut jam propior vero ſententia ſit, non habitam fuiſſe in iſtis rationem ætatis cujuſque exactiſſimam. Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipſius Tertulliani ac Cypriani adverſus Idolorum cultores ſcriptis ducetur. Etenim ſi Tertullianicis comparentur Minuciana, ſtatim apparebit, Minucium ab Tertulliano & argumenta & diſſerendi ordinem, atque ipſa plerumque verba ſumſiſſe: Cyprianum vero, in illo præſertim opere, quo vanitatem idolorum arguit, Minucianis & ſententiis & verbis uſum eſſe tanquam ſuis. ut gloriari tamen debeat Minucius; ea ſibi in mentem veniſſe quæ Cyprianus uſurpando ſanxerit. Hoc amplius. ne quidem ſemel à Cypriano Minucium eſſe nominatum, neque à Minucio Septimium. rationibus utrimque, ut par eſt credere, haud improbandis. Denique Woverio libens adſentior exiſtimanti, antiquiorem Cypriano fuiſſe Minucium, vel ſaltem edidiſſe hunc Dialogum priuſquam Cyprianus de idololatria ſcriberet. At Minucium ſane manifeſta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe,

ſuiſſe, nec tamen eſſe penes ipſum quod acceptum ferre debeat Cypriano. Afrum fuiſſe Minucium opinari licet, cujus verbis Cyprianus tam familiariter utatur, quam ipſe Minucius Tertulliano. Afros item fuiſſe Cæcilium Natalem & Octavium Januarium, Cirtenſis Fronto teſtatur. omneſque adeo ſeſe invicem demonſtrant.

OUZELIUS.

De Marci Minucii Felicis genere & ætate, præter ea, quæ ante nos ab aliis jam pridem occupata ſunt, in præſenti nihil occurrit. Quod igitur (miſſis longis præloquiis) felix fauſtumque ſit, aggredimur poſt exantlatos tot Doctiſſimorum Virorum labores, cogitationes quaſdam noſtras ad hunc Auctorem (quanta, dices, audacia!) publico judicio ſubjicere, quas ſi benignior aliqua afflaverit aura, nobis fortaſſis animum majora aliquando tentandi dabit. Interim à doctioribus, ſi alicubi à vero (quam facile enim hæc ætas talia ſecum adfert?) deflexerimus, eâ de re, abſit modo Livor & Calumnia, admoneri nimium quantum cupimus, iis, pro tali beneficio apud nos poſito, maximas grates, quantum quidem in nobis, aliquando perſoluturi. Sed ad Minucium.

RIGALTIUS.

Octavius.] Qui & Januarius poſtea dicetur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura epiſcoporum & presbyterorum qui ſententias dixere in concilio Africano de baptizandis hæreticis, ſub Cypriano.

OUZELIUS.

Fideliſſimi contubernalis.] Sic apud Appulejum Mileſiarum IX. *Artiſſimi contubernalis*, & X. *Artiſſimo multumque ſibi dilecto contubernali.* Voce autem *contubernalis* quandóque denotantur ii, qui ſimul ac ſub eodem tecto degunt. Plerumque tamen & propriè ſervorum uxores & liberi contubernales dicuntur, unde & *Contubernium* pro ſervili connubio. Inter ſervos enim non matrimonium ſed contubernium contrahi dicitur, ut ex Jure Civili notum. In Militiâ quoque *Contubernium* undecim homines faciebant, auctore Vegetio lib. II. *Singula*, inquit, *contubernia, hoc eſt undecim homines deputantur.* Qui tali contubernio præerat, *Decanus*, ipſe ſcilicet undecimus & caput contubernii, dicebatur. Sic Veget. lib. II. c. VIII. *Erant Decani denis militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernii vocantur.* In contubernio ſubjecti Decano à Vegetio *contubernales*, à Spartiano aliiſque *commanipulares*, & *commanipulones* appellantur, ut & *contubernium* ipſum *commanipulatio*. Ceterùm Contubernales, & Adtubernales, hoc eſt, quorum tabernacula juncta ſunt, dicti, ut Feſtus refert, à *Tabernis*. Tabernæ autem fiebant ex tabulis, ut idem ait, *unde & tabernacula dicta ſunt, licet ex tentis pellibus fiant.* Quomodo hunc locum Nobiliſſimus Joſephus Scaliger legit. Et antiquiſſimis temporibus Romani tantum tabulatis domiciliis habitabant, ut Feſtus auctor eſt. Et Juriſconſultis Tabernæ appellatione omne utile ad habitandum ædificium indicatur. Propriè tamen Tabernæ dicebantur ædiculæ parvæ & plebejæ. Iſidorus Orig. lib. XV. cap. II. *Tabernæ olim vocabantur ædiculæ parvæ, & ſimplices in vicis, axibus & tabulis clauſæ.* Diomedes lib. III. *Secunda ſpecies togatarum, quæ tabernariæ dicuntur, humilitate perſonarum & argumentorum ſimilitudine Comœdiis pares, in quibus non magiſtratus regeſque, ſed humiles & privatæ domus inducuntur, quæ quod olim tabulis tegerentur, communiter Tabernariæ vocabantur.* Poſtea verò uſus obtinuit, ut *Tabernæ* appellatio ſimpliciter competeret domibus, in quibus merces venales exſtabant. Horat. Satyrâ IV. lib. I.

Nulla Taberna meos habeat neque pila libellos.

Catullus:

Salax Taberna, voſque contubernales
A pileatis nona fratribus pila.

Hinc apud Livium lib. XXVI. habes, *Tabernas argentariorum*, in quibus rei nummariæ negotiatio exercebatur, & etiam fœnebres pecuniæ deponebantur, quæ

ta dulcedo & affectio hominis inhæſit, ut ipſe quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ jam tranſacta & decurſa ſunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum ſubtracta eſt oculis, tantum pectori meo, ac pæne intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immeritò diſcedens [1] vir eximius & ſanctus, immenſum ſui deſiderium nobis reliquit: utpote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagraverit, ut [2] & in ludicris & ſeriis, [3] pari mecum voluntate con-

cineret

Romæ circa forum erant. Sic apud Scævol. L. pen. de legat. II. *Taberna ferraria.* & alibi Ulpianus dixit *Tabernam caſeariam*, pro loco ubi caſei væneunt. L. ſicut. §. Ariſtot. D. ſi ſervi. vendic. Hinc quoque Cicero pro Flacco *Tabernarios* appellat eos qui in tabernis negotiantur: *Opifices*, inquit, *& Tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatis, quid & negotii concitare?* Tabernæ etiam dicuntur pro Vinariis, ut Nonius Marcellus notat. Xenophon οἰνῶνας appellat. Vitruvius l. 6. *Apothecas.* Sic Juvenalis Sat. III.

—— Nam qui ſpoliet te
Non deerit, clauſis domibus poſtquam omnis ubique
Fixa catenatæ ſiluit compago tabernæ.

RIGALTIUS.

1 *Vir eximius & ſanctus.*] Virum *ſanctum* & ſanctam feminam etiam Ethnici dicebant moribus & virtute præſtantem. Apud Chriſtianos, qui datam Chriſto fidem ſervabat, qui baptiſma ſuum habebat integrum, *ſanctus* appellabatur. Et hæc appellatio religionem deſignat & mores. Quod ſi aliquis moribus improbis notaretur, jam deſinebat eſſe & haberi Chriſtianus.

HERALDUS.

2 *Et in ludicris & ſeriis.*] Sapiunt hæc parœmiam. Cicero II. de finibus: *Quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia.*

WOWERUS.

3 *Pari mecum voluntate concineret.*] Simplicius in Epict. δῆλον δὲ ὅτι οὐ μόνον τῷ φίλῳ χρὴ, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ φίλου τὰς συμπαθεῖς ἐπιμελείας ἀποδιδόναι, ὥστε καὶ ἐκείνους οἰκείως ἔχειν πρὸς αὐτὸ νομίζειν.

HERALDUS.

Pari mecum voluntate concineret: eadem vellet vel nollet.] Quæ perfecta demum amicitia eſt. Zeno Veronenſis Sermone de patientia: *Tu amicitiam idem velle atque idem nolle docuiſti.* Sil. Ital. lib. IX.

Velle ac nolle ambobus idem, ſociataque toto
Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus.

Quod autem ait *concinere* hoc loco Minucius, id etiam συνᾴδειν dicit in eodem argumento Dio Chryſoſtomus Orat. IV. de regno: καὶ μὲν ὅγε τῆς ἡδονῆς φίλος, καὶ ὁ τῆς δόξης, οὔποτε δύνανται συνᾴδειν, οὐδὲ τὸ αὐτὸ εἰπεῖν. Nota poſtrema verba. Sic enim ἓν καὶ ταὐτὸ λέγειν ſummæ concordiæ argumentum apud Græcos. Polybius l. II. ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐν οἷς πάντες ἓν καὶ ταὐτὸ λέγειν, μεγίστην χαρακτῆρα δοκοῦσιν εὐδαιμονίαν.

RIGALTIUS.

Pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle.] Sic habet vetus exemplar. nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius, Octavium ſuum pari ſecum voluntate concinere ſolitum *Volo, vel Nolo.* Eſt autem in nolendo voluntas. Volumus abeſſe quæ lædunt aut diſplicent, & quæ ſcilicet nolumus. *Concineret*, conſentiret, concordaret.

1 *Eadem*

cineret[1] eadem velle vel nolle : [2] crederes unam mentem in duobus

ELMENHORSTIUS.

1 *Eadem vellet vel nollet.*] Auguſtin. Tom.x. in feſto Epiphan. p.146. *Amicos ut novimus conjunctio animorum facit : unde quidam ſapiens hujus mundi ait, idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.* Salluſt. bello Catilin. cap.20. Hieronym. Tom.2. apolog. adverſ. Ruffin. cap.2. Cicero pro Plancio fol.441.

OUZELIUS.

Eadem velle vel nolle.] Salluſtius bello Catilinario : *Idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.* Caſſianus in Collat. XVI. Abbatis Joſeph. c.3. *Idcirco in his tantum poteſt indiſrupta dilectio permanere, in quibus unum propoſitum, unum velle, ac nolle conſiſtit.* Ennodius Euprepiæ, lib. VI. Epiſt. 3. *Et dum inter nos unum velle, & unum nolle conſiſtit.* Sic Cicero oratione illâ pro Plancio : *Vetus enim*, inquit, *eſt lex illa juſtæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum jamdiu eſt, ut idem amici ſemper velint, neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quam conſenſus & ſocietas conſiliorum & voluntatum.* Atque è contrario lib. III. in Verrem : *An tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quàm contrarias hominum ſententias, ac diſſimilitudines ſtudiorum ac voluntatum? Fidem ſanctiſſimam in vita qui putat, poteſt ei non inimicus eſſe, qui Quæſtor Conſulem ſuum, conſiliis commiſſis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus ſit? Pudorem & pudicitiam qui colit, poteſt æquo animo iſtius cottidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſticum lenocinium videre?* Hinc & Thucydides l. III. εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο, καὶ τἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν.

WOWERUS.

2 *Crederes unam mentem in duobus eſſe diviſam.*] Ariſtoteles apud Diog. Laërt. ἐρωτηθεὶς τί ἐστι φίλος; ἔφη, μία ψυχὴ δυσὶ σώμασιν ἐνοικοῦσα. D. Lucas Act. cap. IV. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ μία.

ELMENHORSTIUS.

Crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam.] Calpurnius Flaccus declamat. XXII. *In uno, utriuſque mentem videres.* Gregor. Nazianz. Orat. funeb. in laud. Baſilii Magni pag. 81. μία μὲν ἀμφοτέροις ἐδόκει ψυχὴ, δύο σώματα φέρουσα. Scholiaſtes Horatii libr.2. Od. XVII. *Amicorum una eſt anima in duobus corporibus exiſtens.* Domitius poëta apud Junium Philargyr. in III. eclog. Virg.

—— ut ajunt
Corporibus geminis ſpiritus unus erat.

Proſper Tyro Epigram.107.

—— duos ſpiritus unus alat.

Auguſt. confeſſ. lib. IV. cap. VI. *Bene quidam dixit de amico ſuo, dimidium animæ meæ. Nam ego ſenſi animam meam & animam illius, unam fuiſſe animam in duobus corporibus.* Chryſoſt. in epiſt. Pauli ad Corinth. I. c. 13. Homil. 33. pag. 618. Τοῦτο γάρ ἐστι φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα, καὶ τὸν φιλούμενον δύο διῃρημένους, ἀλλὰ ἕνα τινὰ ἄνθρωπον, ὅπερ οὐδαμόθεν, ἀλλὰ ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. *Hoc eſt amicitia, eum quê diligit, & eum qui diligitur non amplius eſſe duos diviſos, ſed unum eſſe hominem, quod quidem non ex alio fit quam ex charitate.* Inde Ruffinus apud Clement. recognit. lib. I. pag. 7. *Unanimis amicus.*

OUZELIUS.

Crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam] Barthius mavult *indiviſam*, & adducit hæc ex Corrippi libro I. de laudibus Juſtini.

Divinis animis inerat dolor ille parentis,
Ante pios oculos mitis verſatur imago
Illa movet mentem, penituſque in pectore utroque
Indiviſa manens pia numina numine complet.

Sed certè correctione hâc ſuperſedere potuiſſet Vir Clariſſimus. Minucio enim mens una in duobus corporibus diviſa, idem eſt, ac ſi dixiſſet, una tantùm anima ambobus infuſa, ac quaſi inter nos idem

duobus fuiſſe diviſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſocius in erroribus: & cùm, [1] diſcuſſa caligine, [2] de tenebrarum profundo in lucem [3] ſapientiæ & veritatis emergerem, non reſpuit comitem, ſed, quod eſt glorioſius, [4] præcucurrit.

idem partita erat. Planè ut Horatius lib. II. Od. XVII. ad Mæcenatem ait:

Ab te meæ ſi partem animæ rapit
Maturior vis, quid morer altera.

Et lib. I. Od. III. de Virgilio.

Et ſerves animæ dimidium meæ.

Signum veriſſimæ amicitiæ, à Pythagorâ demanatum, illius enim erat, σώματα μὲν δύο, ψυχὴ δὲ μία. Quod etiam cumulus ſcriptorum expreſſit. Et locis, ab aliis ad Minucium jam obſervatis, addere hæc poteris. Arator l. I. Hiſtor. Apoſtol.

Ecce tot egregiis unum cor ineſſe catervis
Cernitis, utque animam populus nanciſcitur unam.

Prudentius lib. II. contra Symmachum:

— *Nec enim ſit copula Chriſti*
Digna, niſi implicita ſociet mens unica gentes.

Arnobius lib. II. adverſus Gentes: *Voſque cæteri qui eſtis unius mentis.* Gulielmus Brito lib. III. Philippidos:

— *Mens omnibus una*
Conatu toto totas expendere vires.

Nicomachiorum Interpres, vulgò Andronicus, τοὺς σφόδρα φίλους φιλοῦντες, μία ψυχή φασι. Plutarchus in περὶ πολυφιλίας. Τῆς φιλικῆς συμφωνίας καὶ ἁρμονίας οὐδὲν ἀνόμοιον, οὐδὲ ἀνώμαλον μέρος, ἀλλ' ἐξ ἁπάντων ὁμοίως ἰσχόντων, ὁμολογεῖν καὶ ὁμοδοξεῖν, &c. ὥσπερ μιᾶς ψυχῆς ἐν πλείοσι διῃρημένης σώμασι. Cyprianus de duplici martyrio. *Quos arctiſſima jungit amicitia propter ſummum animorum conſenſum unus animus eſſe dicuntur.* Suidas. Ἕνωσις, διὰ τὸ εἰς ἓν συνωθεῖσθαι τὰ πράγματα. γίνεται δὲ κατὰ δέκα τρόπους. κατ' οὐσίαν, ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος: κατὰ σχέσιν, ὡς ἐπὶ τῶν γνωμῶν, ὡς ἓν θέλημα, &c. Caſſianus I. I. *Cuncti ad ſignificandam ſodalitatis ſenſuſque noſtri parilitatem, pronunciant, unam mentem atque animam duobus ineſſe corporibus.* Virgil. Æneid. III. *Omnibus idem animus.* — ubi Servius: *Idem* plus eſt quàm ſi diceret *ſimilis*. Vide in Sacris Litteris Iechezkel. cap. XI. com. XIX. Iirmejæ c. XXXII. com. XXXIX. Pſal. CXXXIII. com. I. Eccleſiaſt. cap. XXV. com. II. Actor. cap. IV. com. XXXII. Epiſt. ad Roman. c. XII. com. XVI. & c. XV. com. V. I. ad Corinth. cap. I. com. X. ad Philip. c. I. com. XXVII. & c. II. com. II. & c. III. com. XVI. I. Petr. cap. III. com. VIII.

1 *Diſcuſſa caligine.*] Seneca in Hercule Oetæo:

— *Nube diſcuſſa diem*
Pande —

Claudianus de laudibus Stiliconis l. II.

— *Vultuque ſereno*
Diſcuſſis tenebris in lucem ſæcula fudit.

Boëthius de Conſolatione l. I. Met. III.

Tunc me diſcuſſa liquerunt nocte tenebræ.

Appulejus Mileſiar. libr. II. ſub initio: *Nocte diſcuſſa ſol novus diem fecit.*

HERALDUS.

2 *De tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem.*] Vide ſis quæ notabamus in hæc verba Apologet. cap. XXXIX. *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui de uno utero ignorantiæ ejuſdem ad unam lucem expaverint veritatis.* Hunc autem locum imitabatur Cyprianus ad Demetrianum: *Hortamur dum facultas adeſt, Deo ſatisfacere, & ad veræ religionis candidam lucem de profundo tenebroſæ ſuperſtitionis emergere.*

RIGALTIUS.

3 *Sapientiæ & veritatis.*] Hoc eſt, veræ ſapientiæ: nempe Chriſtianæ. Sic feminas ſapientiam conſecutas dixit Tertullianus, Chriſtianas. & Socratem ſapere ad veritatem, cum ad Chriſtianorum ſcita propius accedebat.

WOWERUS.

4 *Præcurrit.*] Romana editio, quam Ful. Urſinus adornavit, & liber manuſcriptus, quem plerunque ſequimur, *præcucurrit.*

rit. Itaque cùm per univerſam convictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue ſermone ejus mentis meæ reſedit intentio, quo [1] Cæcilium ſuperſtitioſis vanitatibus [2] etiamnunc inhærentem diſputatione graviſſimâ ad veram religionem reformavit. Nam [3] negotii, & viſendi mei gratiâ Romam contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; &, quod eſt in liberis amabilius, [4] adhuc annis

cucurrit. Libet enim hinc profiteri, me in emendando Minucio adjutum cum primis editione Romana, & alio quodam libro, cujus margini variantes lectiones ex manuſcripto Regio, & aliis libris Petrus Daniel, vir humaniſſimus, & mei ſtudioſiſſimus, adnotarat.

HERALDUS.

Præcucurrit.] Sic legitur in MS. Reg. & editione Romana. Quare *præcurrit* alii maluerint contra librorum auctoritatem, neſcio.

VARIAE LECTIONES.

Præcucurrit.]Ita MS. & Fulvius Urſin. Romana editio Fauſti Sabæi, *præcurrit*.

2 *Etiamnunc.*] Fulv. Urſin. *tum.* Sabæus *tunc*.

RIGALTIUS.

1 *Cæcilium.*] Hunc etiam appellabit *Natalem*. Utriuſque autem nominis epiſcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis. Sunt qui Cæcilium iſtum putant Cypriani fuiſſe præceptorem, ſed quibus id ſibi rationibus perſuaſum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: *Erat ſane illi etiam de nobis contubernium viri juſti & laudabilis memoriæ Cæcilii & ætate tunc & honore presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à ſeculari errore correxerat, &c.*

2 *Etiam nunc inhærentem.*] Sic loquitur Minucius reſpiciens ad illud temporis ſive negotii quod hic deſcribitur.

HERALDUS.

Etiam nunc inhærentem.] Proba lectio, quam varie corruperant, cum alii *etiamnum*, alii *etiam tunc* edidiſſent. Apul. Mileſ. 4. *Ac paululum à via retractum, per altiſſimum præceps in viam proximam etiamnunc ſpirantem præcipitant.* Heic *etiamnunc* eſt ἔτι. Idem Mileſ. 5. *Nec mora, quum paulo maturius lectum maritus accubans, eamque etiamnunc lacrymantem complexus, ſic expoſtulat.* Lege igitur apud eundem ſcriptorem Mileſ. 1. *Janitor pone ſtabuli oſtium cubitans, & etiamnunc ſemiſomnus, Quid tu, inquit, &c.* Vulgo legitur, *Et jam nunc*.

OUZELIUS.

3 *Negotii gratia Romam contenderat.*] Mileſiarum ſcriptor lib. I. *Theſſaliam ex negotio petebam.* Ammianus Marcellinus lib. XXII. *Ex negotio fortè apud Conſtantinopolim repertus.* Et lib. XXIX. *Conſtantinopoli, quam ex negotio familiari petebat.*

WOWERUS.

4 *Annis adhuc innocentibus.*]Lactant. l. I. cap. XXI. ubi de infantibus Saturno immolatis: *cum teneras, atque innocentes animas, quæ maxime eſt ætas parentibus dulcior, ſine ullo reſpectu pietatis exſtinguerer.* dimidiata verba. ita Hieron. ad Lætam in re ſimili.

ELMENHORSTIUS.

Annis adhuc innocentibus,]Tertullian. adverſus Marcionem lib. IV. cap. XXIII. *Innocens ætas.* Hilarius in Pſalm. CXIIX. *Rudes à peccatis annos, & ætatem adhuc criminum neſciam.* Cyprian. de Lapſis pag. 222. *ſimplices annos.* Victor de perſecut. Vandal. lib. I. pag. 622. & libro 3. pag. 664. *inſontem infantiam.* Prudent. in Roman. Martyre *innocentem ætatulam.* Martialis libr. X. Epigram. 62. *ſimplicem turbam* pueros appellat.

Quod eſt in liberis amabilius, annis adhuc innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus.]Cyprian. de cardinal. operibus: *Solent patres nugis infantum arri-*

annis innocentibus, & adhuc [1] dimidiata verba tentantibus, [2] loquelam, ipſo offenſantis linguæ fragmine, dulciorem. Quo in adventu ejus non poſſum exprimere ſermonibus, quanto,

arridere, & linguis balbutientibus delectari. Gregorius presbyter in vita Nazianzeni dicit; *balbutientium infantium ſermunculos parentibus jocundiores eſſe, quam adultorum phaleratas & graves orationes.*

VARIAE LECTIONES.

Annis adhuc innocentibus.] Fulv. Urſin. *adhuc innocentibus.*

HERALDUS.

Adhuc annis innocentibus.] *Innocentem ætatulam* dicit Prudentius in agone Romani: Tacitus Hiſt. lib. III. *innoxiam ætatem*: Philo ἄκακον ἡλικίαν, adverſus Flaccum. μὴ γῆρας, μὴ νεότητα, μὴ παίδων ἄκακον ἡλικίαν οἰκτισάμενοι.

ELMENHORSTIUS.

1 *Dimidiata verba.*] Hieronym. ad Euſtochium de virginitate ſervanda Tom. I. Epiſt. 22. cap. 13. *Balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur*, ad Lætam de inſtitut. filiæ Tom. I. Ep. VII. cap. 3. *dimidiata dicere verba.* De vita & obitu Paulæ Ep. 17. c. XII. p. 80. *Aviæ & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.*

HERALDUS.

Dimidiata verba tentantibus.] B. Hieronymus ad Lætam: *Ne ineptiis blanditiis fœminarum dimidiata dicere verba filia conſueſcat.* Et ad Euſtochium, de cuſtodia virginitatis: *Non delumbem matronarum ſalivam delicata ſecteris, quæ nunc strictis dentibus, nunc labiis diſſolutis balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, ruſticum putantes omne quod naſcitur.*

OUZELIUS.

Dimidiata verba tentantibus.] Hæc Prudentius in Martyre Romano *ſigna verborum* appellavit:

Sic ſæpè dixi, dum docenti alluderes,
Et garrulorum ſigna verborum dares.
Iſtuc fuiſſe parvulum patri unicum.

VARIAE LECT.

2 *Loquela.*] Fulv. Urſin. Sab. *loquelam.* male.

MEURSIUS.

Loquelam i. o. l. f. dulciorem.] Corrigo *loquela i. o. l. f. dulciore.*

ELMENHORSTIUS.

Ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciore.] Hieron. part. 3. Tract. VI. Epiſt. XV. ad Salvinam de morte Nebridii: *Garrula atque balbutiens linguæ offenſione fit dulcior.*

HERALDUS.

Loquelam ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciorem.] B. Hieronymus ad Salvinam: *Garrula atque balbutiens linguâ offenſione fit dulcior.* Nota autem *fragmine:* Nam *vocabula frangere* hac in re proprium. B. Hieron. in Epitaphio Paulæ: *Paulam audierat in cunis & crepitaculis balbutiente lingua alleluja cantare, aviæque & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.* Hinc *vox infracta* Arnobio, & *infracta loquela* Lucretio, ut obſervabamus ad Arnobium. Sic etiam κεκλασμένην μουσικὴν appellat Philo muſicam theatralem, infractam ſcilicet ac mollem, & maſculis auribus indignam. Locus eſt libro de Agricultura. καὶ κιθαριστὰς καὶ κιθαρῳδοὺς, καὶ πᾶσαν τὴν κεκλασμένην, καὶ ἄνανδρον μουσικὴν ἀπελίποντες.

OUZELIUS.

Loquelam, ipſo offenſantis linguæ fragmine, dulciorem.] Baſilius Seleuc. Oratione VII. in Abrahamum. ὡς γὰρ ηὐξήθη τὸ βρέφος, καὶ ψελλίσμασι τὸν τῶν γονέων πόθον ἐπέτρωσε, συνηυξάνετο τῷ βρέφει τῶν γονέων τὸ φίλτρον. Hujus autem dimidiatæ loquelæ, & ob id dulcioris, ſpecimen exſtat apud Salvianum Epiſtolâ IV. ubi Palladia à parentibus ipſius balbutientem ſermonem imitantibus, Donnula vocata. *Advolvor veſtris, ô parentes cariſſimi, pedibus, illa ego veſtra Palladia, veſtra Gracula, veſtra Donnula, cum quâ his tot vocabulis quondam, indulgentiſſimâ pietate, luſiſtis,*

Quæ

quanto, quamque impatienti [1] gaudio exultaverim :- [2] cum augeret maximè lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſentia. Igitur poſt unum & alterum diem, [3] cum jam & aviditatem deſiderii frequens aſſiduitatis uſus impleſſet; & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alternâ

Quæ vobis per varia nomina nunc fuit mater, nunc aricula, nunc domina.

OUZELIUS.

1 *Gaudio exultaverim.*] Servius ad x. Æneid. ỳſ.643. *Exultare eſt gaudere.* Appulejus Metamorph. VIII. *Statim exultantes in gaudium.*

HERALDUS.

2 *Cum augeret maxime lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſentia.*] Hieronymus ad Lucinium: *Nec opinanti mihi ſubito literæ tuæ redditæ ſunt: quæ quanto inſperatæ, tanto gaudiorum plenæ.* Sane quæcunque inopinato accidunt, ſive bona, ſive mala, ea percellunt magis. Quare in Comœdiis ſi magnum aliquod bonum præter expectationem accidit, exultant, & vertice feriunt cœlum. In Plauti Rudente:

Proh Dî immortales, Quis me eſt fortunatior,
Qui ex improviſo filiam inveni meam?
Satin' ſi cui homini Dei eſſe benefactum volunt,
Aliquo illud pacto obtingit optatum piis.
Ego hodie qui neque ſperavi, neque credidi,
Is improviſo filiam inveni tamen.

Itaque in Mercatore vulgatam lectionem mutandam exiſtimo:

Divûm atque hominum quæ ſpectatrix atque bera eadem es omnibus,
Spem ſperatam quoniam obtuliſti hanc mihi, grates ago.
Ecquiſnam Deus eſt, qui mea nunc lætus lætitia fuat?
Domi erat quod quæritabam.

Sane legendum ibi exiſtimo, *Spem inſperatam.* Eſt igitur ea lætitia περιχάρεια illa, quam Philo diſſertatione de colonia ait accidere, quando oboriri obſervat. Verba Philonis ſunt elegantiſſima, γίνεται δὲ αὕτη (περιχάρεια ſcilicet) ὅταν ἀθρόα ἀγαθὰ μηδὲν προσδοκηθέντα πολὺ, αἰφνίδιον ὀμβρήσαντα πλημμυρῇ. ἀφ' οὗ καὶ τὸ ποιητικὸν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ, δακρυόεν γελάσασα. περιχαρεῖσα γὰρ ἐκ ἀνελπίστου ἡ ἀπαθειῶν ἀείςη χαρᾷ ψυχῇ, μείζονα αὐτὴν ἢ πρότερον ἦν, ἐποίησεν, ὡς διὰ τὸν ὄγκον μηκέτι χωρεῖν τὸ σῶμα. θλιβόμενον δὲ καὶ πιεζόμενον ἀποστάζειν λιβάδας, ἃς καλεῖν ἔθος δάκρυα.

OUZELIUS.

3 *Cum jam & aviditatem deſiderii frequens aſſiduitatis uſus impleſſet.*] *Aſſiduitas* in his verbis, ut recte Barth. animadvertit, non temporis longinquitatem, (quæ enim hæc poterat cenſeri duorum dierum ſpatio confecta?) ſed conſeſſum valet. Veteribus enim moris erat, ut collocuturis inter ſe cuique cathedram ponerent, quâ ante & à tergo quieſcere poſſent. Seneca lib. I. de Clementiâ cap. IX. *Renuntiari autem extemplo amicis, quos in conſilium rogaverat, imperavit, & Cinnam unum ad ſe arcerſit: dimiſſiſque omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram juſſiſſet: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo ſermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus.* Sic igitur Minucius *aſſiduitatis* vocabulo, continuum illum conſeſſum innuit, quod & ipſe indicat, addens *placuit Oſtiam petere amœniſſimum civitatem*, quaſi diceret, placuit nobis continuum illum conſeſſum amœnâ quâdam alternatione recreare. Eſt & alioquin *aſſiduus*, qui uni rei locoque incumbit, & adhæret. Ita *Aſſiduus caris* apud Columellam *Erroneo* opponitur,

 1 *Oſtiam.*]

alternâ comperiſſemus, placuit [1] Oſtiam petere amœniſſimam civitatem, [2] quod eſſet corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lavacris blanda & appoſita curatio. [3] Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. Nam id

ELMENHORSTIUS.

1 *Oſtiam.*] *Oſtia* amœniſſima civitas, quam in ore Tiberis condidit Ancus Martius. Dionyſ. Halicarnaſſ. antiq. Rom. lib. 1. fol. 8. Lib. 3. fol. 183. Strabo lib. 4. Geograph. pag. 160. Stephanus in Ὠςία. Livius lib. 1. Florus lib. 1. cap. 4. Euſebius Chron. lib. 2. fol. 123. Iſidorus Hiſpalenſ. origin. lib. 15. cap. 1. Breviator Eutropii lib. 1. pag. 64. Iornandes de rebus Geticis pag. 16.

RIGALTIUS.

Oſtiam petere.] Quod loci etiam Auguſtinus ſanctiſſimos habuit cum Monica matre de pietate Chriſtiana ſermones. *Oſtiam* veteres dixere, & τὰ Ὤςια. *Oſtia Tiberina.* unde & *Oſtianos* & *Oſtiates* atque etiam *Oſtios.*

OUZELIUS.

2 *Quod eſſet corpori meo.*] Barthius legit *Quoad eſſet corpori meo.* ſed nihil mutandum.

WOWERUS.

3 *Sane & ad vindemiam feriæ.*] Feriæ meſſium, & vindemiarum tempore l. 1. D. de Feriis. nec tantum in foro, ſed etiam ſcholis. Auguſtinus confeſſion. lib. 9. cap. 2. *Et oportune tam pauciſſimi dies ſupererant ad vindemiales ferias, & ſtatui tolerare illos, ut ſolenniter abſcederem.* Familiare vero Romanis fuiſſe feriarum tempore deliciis Campaniæ frui oſtendit Agellius lib. 9. capite 15.

Judiciariam curam relaxaverant.] Hoc eſt, ut Plinius loquitur, *res non agebantur.* Gloſſæ: *Cum res agitatur.* ὅτε ἡ ἀγόραιός ἐςιν. ſeu ut Strabo lib. 13. de Romanis, ὅτε οὐκ ἀγοραίους ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας. Plautus: *cum res prolatæ.* Auctor carminis ad Piſonem: *Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus.* Ita *res redire* dicuntur, cum judiciaria cura incipit. Cicero pro Sextio.

ELMENHORSTIUS.

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Anianus JC. in leg. 2. Cod. Theodoſ. de feriis: *Meſſivæ feriæ & vindemiales.* Sueton. Cæſare cap. 40. *Faſtos correxit jampridem vitio pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque meſſium feriæ æſtati, neque vindemiarum autumno, competerent.* Cyprianus Epiſt. 2. ad Donatum: *Bene admones, Donate chariſſime, nam & promiſiſſe me memini, & reddendi tempeſtivum prorſus hoc tempus eſt, qua indulgente vindemia, ſolutus animus in quietem, ſolemnes ac ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur.*

Judiciariam curam relaxaverant.] Id eſt, *res non agebantur.* Inde Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum p. 4. *feriata quies.* Vide Petrum Pithœum adverſar. lib. 2. cap. 20.

HERALDUS.

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Res nota. Ceterum non ſolum forum tunc clauſum, ſed ſcholæ etiam, ipſaque adeo ſtudioſorum muſea. Cyprianus: *Et promiſiſſe me memini, & reddendi tempeſtivum prorſus hoc tempus eſt, quo indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſolemnes ac ſtatas anni fatigantis ferias ſortiatur.*

RIGALTIUS.

Sane & ad vindemiam feriæ.] Ad formam hujuſce opuſculi Minuciani ſuam Cyprianus ad Donatum epiſtolam ſive diſſertationem concepit.

OUZELIUS.

Ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Julio & Auguſto men-

id temporis, [1] poſt æſtivam diem, in temperiem ſemet [2] autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut & aura aſpirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate [3] molli veſtigio cedens arena

menſibus lites & judiciarias res apud veteres foro ceſſiſſe notum eſt. De priori Plinius Junior lib. VIII. Ep. XXI. *Ut qui jam nunc adſueſcerent, & ab otioſis, & in triclinio audiri. Julio menſe quo maxime lites interquieſcunt.* De utriuſque Seneca Apocolocynt. ubi, intempeſtivam Claudii diligentiam irridens, quod etiam tempore meſſis ac feriato judiciis non abſtinuiſſet, eum ita ad Herculem loquentem effingit: *Nam, ſi memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum jus dicebam totis diebus menſe Julio & Auguſto.* Hoc quoque tempus Statius Papinius lib. IV. Silvarum ad Marcellum innuit:

Certe jam Latiæ non miſcent jurgia leges,
Et pacem piger annus habet meſſeſque reverſæ
Dimiſere forum, nec jam tibi turba reorum
Veſtibulo querulique rogant exire clientes
Ceſſat Centeni moderati judicis haſta.

Vulgo hoc *differre*, vel *proferre res* dicitur. Seneca de brevitate Vitæ. cap. VII. *Diripitur ille toto foro patronus, & magno concurſu ultra quam audiri poteſt complet. Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quiſque vitam ſuam, & futuri deſiderio laborat, præſentium tædio.* Tacitus lib. II. Annal. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Cn. Piſonis, & Aſinii Galli ſuper eo negotio diverſas ſententias noſſe.* Et licet quidam inter *proferre* & *differre res* diſtinctionem quandam velint, Tacitus tamen, eodem libro *res prolatas*, eaſdem & *dilatas* vocat: *Magnis utrinque contentionibus acta, ſed res dilatæ.* Hanc rerum prolationem Seneca quoque rerum judicandarum vacationem appellat, Apocolocynt. ubi Auguſtus ſententiam de Claudio ex tabella, more veteri, ſic recitat: *Placet mihi in eum ſevere animadverti, nec illi rerum judicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies XXX. excedere, Olympo intra diem tertium.*

Uti autem *res prolatæ* dicebantur, dum lites & fori negotia ceſſabant, ita *rediiſſe*, dum denuo agi incipiebant. Cicero in Oratione poſt reditum in Senatu: *Quid? ut ad illam diem, res cum rediſſent, rogarentur, ut pari ſtudio convenirent?* Et pro P. Sextio: *Decrevit eodem tempore Senatus, ut iis, qui ex Italia ſalutis meæ cauſa convenirent, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur.* Hinc etiam apud Plautum in Captivis Act. I. Sc. I. Paraſitus inquit:

Prolatis rebus Paraſiti venatici
Sumus: quando res redierint Moloſſici
Odioſicique, & multum incommodiſtici.

ELMENHORSTIUS.

1 *Poſt æſtivam diem in temperiem ſemet autumnitas.*] Chryſolog. ſermon. 11. *Poſt ſolitos æſtus, aërem temperies mitigavit autumni.*

2 *Autumnitas.*] Arnob. lib. 1. pag. 7. Lib. 2. pag. 57. Cato de re ruſtica capite 115.

MEURSIUS.

Autumnitas dirigebat.] Deſunt poſt hæc nonnulla de Cæcilio deambulationis comite adſcito. Judica ſerio lector.

WOWERUS.

Autumnitas.] Varro apud Nonium, Autumnitas.

3. *Molli veſtigio.*] Rom. Ed. *mollis.*

VARIAE LECT.

Mollis.] Fulv. Urſin. Sab. *molli.*

OUZELIUS.

Molli veſtigio.] Pedi ſive plantæ. Hâc enim

na ſubſideret, Cæcilius, ſimulacro [1] Serapidis denotato, [2] ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet, [3] manum ori admovens, oſculum labiis

enim voce ſcriptores id quod infra talos eſt, atque adeo ſæpe ipſos pedes denotant. Manilius lib. IV.

Cruraque defendit juvenis veſtigia piſcis.
Ovid. lib. V. Metamorph.

——— *tenuit veſtigia tellus.*

Gratius Cynegetico:

Effuge qui lata pandit veſtigia planta.
Claudianus lib. I. de raptu Proſerpinæ:

——— *ſimul procedit Iacchus*
Ebria Mæoniis fulcit veſtigia thyrſis.

Agellius lib. V. cap. XIV. *Ego ſtirpem ingentem veſtigio pedis ejus inhærentem revelli, conceptamque ſaniem vulnere intimo expreſſi.* Odo Abbas Cluniacenſis:

Convivas epuli mundos Deus eſſe ſuperne
Ut docet, & ſervis Dominus veſtigia lavit.

Witechindus ſcriptor ante annos DCC, & Odoni coævus, lib. III. de rebus Saxonicis. *Filius cum genero caſtra ingreſſi regalibus veſtigiis proſternuntur.*

RIGALTIUS.

1 *Simulacro Serapidis denotato.*] Hoc eſt animadverſo, deprehenſo, notato ſibi obviam.

ELMENHORSTIUS.

Serapidis.] *Serapis* magnus ac ſanctiſſimus Deus. Julianus Imp. in Ep. ad populum Alexand. pag. 165. lib. 17. Geograph. Ruffin. Eccleſ. hiſt. lib. II. cap. 23. Lib. inſcription. fol. 85.

WOWERUS.

2 *Ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet.*] Lapides unctos in triviis oleo perfundere Theophraſtus ſignum, ſive notam ſuperſtitioſi ait.

ELMENHORSTIUS.

Vulgus ſuperſtitioſus.] *Superſtitioſum* Oecumenius in acta Apoſt. cap. 26. definit, *qui dæmonia veritus, omnia pro numinibus colit, & lapidem, & lignum & Spiritum.* Firmicus aſtron. lib. 4. cap. 13. *qui omnes religiones cum animi quadam trepidatione ſuſcipit.*

WOWERUS.

3 *Manum ori admovens oſculum labiis preſſit.*] Rom. Ed. *impreſſit.* Vulgatus adorandi ritus manum ad oſculum referre. Lucian. Demoſt. encomio: καὶ τὴν χεῖρα τῷ στόματι προσαγαγόντος, οὐδὲν ἀλλ' ἢ προσκυνεῖν ὑπελάμβανον. Idem περὶ ὀρχήσεως· προσεύχονται τὸν ἥλιον, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς, τὴν χεῖρα κύσαντες. meminit ejuſdem ritus περὶ θυσιῶν, & Plinius lib. XXVIII. cap. II. lib. XII. capite III. Apul. Mileſ. IV. Apol. & Florid. Hieron. I. contra Ruffinum. in Oſeam. cap. XIII. Hinc *adorandi* verbum. Quanquam non tantum manum priore digito, ut Apulejus ait, in erectum pollicem reſidente labris admovebant, ſed ſoliti etiam προσκυνεῖν caput tegere, vertere ſeſe ad Orientem, coronam ſimulacro imponere, & aſſidere ad orandum. Suetonius Vitellio cap. VII. Lucretius lib. V. Plutarchus Apolog & lib. de Orat.

ELMENHORSTIUS.

Manum ori admovens.] Plinius lib. XXVIII. cap. 2. *In adorando dextram ad oſculum referimus.* Hieronym. Tom. 6. in Oſeam cap. XIII. fol. 72. *Qui adorant ſolent deoſculari manum ſuam, quod Job feciſſe ſe negat, dicens: Si oſculatus ſum manum meam apponens ori meo, & hoc mihi ad iniquitatem maximam reportetur.* De adorantium geſtu, habitu, motu, flexuque corporis, vide Barnab. Briſſon. lib. I. de Formul. p. 35. & ſeq. Petrum Pithœum lib. I. adverſar. cap. 3. Dn. Wovverium ad hunc locum.

Oſculum labiis impreſſit.] Hieronym. part. 3. Tract. 8. Epiſt. 33. ad Ruffinum: *Quum illud os quod mecum vel erravit aliquando vel ſapuit, impreſſis figerem labiis.* Prudent. περὶ στεφάνων, pag. 234.

Tantum oſculum impreſſit unum.

Lib. I. contra Symmach. pag. 234.

Mox humeris poſitus nutricis, trivit & ipſe
Impreſſis ſilicem labris.

Propertius lib. I. Elegia 16.

Oſculaque impreſſis nixa dedi genibus.

Impreſ-

VARIAE LECT.

Impreſſit.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *preſſit.*

HERALDUS.

Manum ori admovens, oſculum labiis preſſit.] Morem hunc ſuperſtitioſorum hominum eruditiſſimi homines pridem obſervarunt. Quod autem *adorare* inde dictum exiſtimant, falli eos docuimus ad Arnobium. Sic autem ſolebant religioſi homines, ſi quem locum ſacrum prætergrederentur, adorare, atque ſæpius tacitas preces concipere. Ovid. 6. Metamorph.

Ipſe ducem dederat, cum quo dum paſcua luſtro,
Ecce lacu medio ſacrarum nigra favillis
Ara vetus ſtabat tremulis circundata cannis.
Reſtitit & parvo, Faveas mihi, murmure dixit
Dux meus; & ſimili, Faveas mihi, murmure dixi.

RIGALTIUS.

Manum ori admovens.] Adorans. Plinius lib. 28. *in adorando dexteram ad oſculum referimus.* Fulgetras poppyſmis adorare conſenſus gentium eſt.

OUZELIUS.

Manum ori admovens oſculum labiis preſſit.] In adorationis ritu manum ori admoveri ſolitam, jam pridem à doctiſſimis in hoc genere viris notatum eſt; quorum diligentiæ ac famæ nihil detractum volumus, etiam hâc occaſione ad Minucium quædam delibemus. Lucianus περὶ θυσιῶν. Ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν.

Idem paullo clarius περὶ Ὀρχήσεως. Ὅπου καὶ Ἰνδοὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχωνται τὸν ἥλιον οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες, ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχήν. Sic Appulejus Mileſiac. 4. *Et admoventes oribus ſuis dextram, priore digito in erectum pollicem reſidente, ut ipſam prorſus Deam Venerem religioſis adorationibus venerabantur.* Idem Apolog. *Nam ut audio percenſentibus iis, qui novêre, nulli Deo ad hoc ævi ſupplicavit, nullum templum frequentavit. Si fanum aliquod prætereat nefas habet adorando gratiâ manum labris admovere.* Manum vero prius oſculari ſolebant, ac tum demum eam verſus illum, quem adorabant, porrigebant; ut recte contra Lipſium obſervat Vir ſtupendæ & ad miraculum reconditæ eruditionis Excellentiſſimus Salmaſius in Notis ad Flavii Vopiſci Probum. Et hoc dicebant *oſcula jacere*, & *baſia jactare.* Tacitus lib. 1. Hiſtoriar. *Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, jacere oſcula, & omnia ſerviliter pro dominatione.* Juvenalis Satyrâ 4.

Blandaque devexa jactaret baſia rheda.

Phædrus fab. 87. lib. 5.

— jactat baſia
Tibicen —

Id eſt, adorat; jacere autem oſculum is proprie dicitur, qui prius manum oſculatur, & deinde eam protendit ad eos, quorum honori ac venerationi dat illud oſculum. Sic olim Gentiles Deos ſuos, ſic imperatores & principes ſuos, & imperatorum imagines, æque ac deorum ſimulacra adorabant; Denique omnes etiam illos quibus maximum honorem, vel vere, vel etiam adulationis gratiâ tribuere volebant. & ita olim hiſtriones populum in ſcenâ adorare conſueverant. Tacitus libro 16. Annal. de Nerone hiſtrionem, & quidem verum, agente: *Poſtremo genu flexus, & cætum illum manu veneratus eſt.* Vetus Epigramma à Salmaſio editum:

Ingreſſus ſcenam populum ſaltator adorat.

Vocatur hoc *oſculum labratum.* Gloſſæ veteres *labratum* interpretantur φίλημα βασιλικὸν, & ἀσπασικὸν βασιλέως. Quod non intelligendum, quaſi ſoli tantum imperatores hoc genere *labrati oſculi* ſalutarentur, id eſt, adorarentur. Conſtat enim hiſtriones & pantomimos, ac id genus alios, dextrâ labris admotâ, populum adorare ſolitos; uti &, quod fere idem eſt, de aurigis, qui, loco dextræ, flagellum, dextrâ comprehenſum, oſculabantur, atque hoc modo prætereuntes venerabantur.

Ego

labiis preſſit. Tunc Octavius ait: [1] Non boni viri eſt, Marce frater,

Ego vero in Gloſſis ideo *φίλημα βασιλικὸν*, & *ἀσπαστικὸν βασιλέως*, dici exiſtimo, non, quod ſolummodo imperatores & principes tali honore afficiebantur, ſed quod plurimum, iiſque quaſi proprius adorationis cultus eſſet; cum autem ad alios deferebatur, id tralatitie & plerumque blandimenti, vel adulationis ergo fieri ſolitum. Atque hinc concludo Gloſſographum denominationem à digniore petiiſſe. Ceterum hunc morem deos adorandi ſane antiquiſſimum, & non ſolum Romanis, ſed & Orienti in uſu fuiſſe, manifeſtum eſt ex hiſtoriâ Sacrâ. Job capite 31. commate 26. 27. & 28. אראה אור כי יהל וירח יקר הולך: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי: גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל: אם id eſt, *Si vidi Solem cum ſplendeſceret aut Lunam nobiliter incedentem, & ſeductum eſt in abſcondito cor meum, & admota eſt manus mea ori, etiam hæc eſt iniquitas à judice vindicanda, quia ſic negâſſem Deum ſupremum. Ubi* ותשק ידי לפי LXX. reddunt *εἰ δὲ χεῖρά μου ἐπιθεὶς ἐπὶ στόματί μου ἐφίλησα, ſi manum meam ori admotam deoſculatus ſum.* Symmachus, *καὶ προσεκυνήσεν ἡ χείρ μου πρὸς τὸ στόμα μου & adoravit manus mea circum os meum.* Hieronymus, *Et oſculatus ſum manum meam ore meo.* Sæpius vero in Hebræorum phraſi Deoſculatio eſt Adoratio. Hieron. lib. 1. contra Ruffinum. *Qui adorant ſolent deoſculari manum, & capita ſubmittere*; & paullo poſt: *Hebræi juxta linguæ ſuæ proprietatem deoſculationem pro veneratione ponunt.* Hinc & Pſalm. 2. נשקו בר Aquila vertit *καταφιλήσατε ἐκλεκτῶς, oſculamini electe.* Symmachus *προσκυνήσατε καθαρῶς, Adorate pure*, nunc redditur *Adorate* vel *Oſculamini filium.* בר enim utrumque & *purum* ſive *electum*, & *filium* denotat. Hieronym. contra Ruffinum. *Bar*, inquit, *& filius dicitur, & electus ac purus. Quid igitur peccavi ſi verbum ambiguum diverſâ interpretatione converti? & qui in commentariolis, ubi libertas eſt differendi, dixeram adorate filium, in ipſo corpore, ne violentus viderer interpres & Judaicæ calumniæ locum darem, dixerim adorate pure ſive electe: quod Aquila quoque & Symmachus tranſtulerunt.* Melius tamen illi, qui בר Chald. per *filium* interpretantur, quam qui à verbo ברר *purificavit* ſive *elegit*, deducunt; præcedit enim com. 9. בני אתה *filius meus es tu.* Et ſic etiam ſumitur Proverb. 31. c. 31. com. 2. ut notat Aben-Eſra, & ex hoc loco præcendentem exponit, ut utrobique eodem ſenſu בַר pro *filio* ponatur. Hæc obiter *καὶ ὡς ἐν παρόδῳ*, redeamus ad inſtitutum. Ita idem verbum נשק ſumitur Reg. 1. cap. 19. com. 18. ubi habetur וכל הפה כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אשר לא נשק לו: *Omnia genua quæ non curvaverunt ſeſe ipſi Baal, & omne os quod non oſculatum eſt eum.* LXX vertunt: *Πάντα καὶ γόνατα ἃ οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βααλ, καὶ πᾶν στόμα ὃ οὐ προσεκύνησεν αὐτῷ.* Apud Hoſeam cap. 13. com. 2. ישקון *Oſculentur*, Symmach. & Theodot. reddiderunt, *adorantes*, Aquila *καταφιλοῦντες, Oſculantes.* Hieronym. *Pro eo quod juxta Symmachum & Theodotionem vertimus adorantes, Aquila interpretatus eſt καταφιλοῦντες, id eſt, deoſculantes. Qui enim adorant, ſolent deoſculari manum ſuam, quod Job feciſſe ſe negat, dicens, ſi oſculatus ſum manum meam apponens ori meo, &c.*

RIGALTIUS.

1 *Non boni viri eſt, Marce Frater.*] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat. Chriſtianus Chriſtianum. At pag. 4. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium ſic etiam compellabit, *quanquam tibi, Marce frater*, hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis utriuſ-

frater, hominem domi foriſque [1] lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, [2] effigiatos ſane, & unctos, & coronatos: cum ſcias hujus erroris non minorem ad

utrinſque certe in Octavio: Adſectus in Cæcilio.

OUZELIUS.

Marce frater.] Fratris nomine non ſolum vocantur germani, ſed etiam qui ſimilibus conveniunt moribus, pareſque per omnia ſunt; & ita Octavius Minucium fratrem appellat. Sic ἀδελφὰ Græcis. Suidas Ἀδελφὰ οἰκεῖα, ἁρμόζοντα. Heſychius, Ἀδελφιζίας, κοινωνίας.

2 *Lateri tuo inhærentem.*] Martialis:

Deinde hærere tuo lateri, præcedere ſellam.

Appulejus Mileſiar. lib. 2. *Hujus adhærebat lateri ſenex jam gravis annis.* & lib. 9. *Nequiſsimæ anus adhærens lateri temerarius adulter.* Hieronymus ad Furiam. *Nec procurator calamiſtratus, nec formoſus collactaneus, nec candidulus ac rubicundus aſſecla adhæreat lateribus.*

WOVWERUS.

1 *Effigiatos ſane.*] Sidon. lib. 4. *effigiare imaginibus.* Prudent. *deaſciato ſupplicare ſtipiti.* Apulej. Florid. *truncus dolamine effigiatus.* Pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides. forte ex illo, quod legimus Geneſ. cap. 28. Lucianus Charonte: τί ἐκεῖνοι στεφανῦσι τὰς λίθας, καὶ χρίεσι μύρῳ; Idem Pſeudom. Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in trivio florida ſerta lapis.

Coronatum autem uſum varium, & multiplicem in Deorum cultu fuiſſe alius dicendi locus erit. Apul. Mileſ. 4. Arnob. lib. 3. Horat. lib. 4. Ode 4. Fulgent. 1. Myth. Juſtin. Apol. 2. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. cap. 8.

ELMENHORSTIUS.

Lapides unctos & coronatos.] Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. libro 1. pag. 22.

Effigiatos.] De verbo *effigiare* multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. 6. Epiſt. 12. quibus hæc loca addere poteris. Papias: *Effigiare, formare.* Apulejus Metamorph. lib. 11. pag. 11. *Extrinſecus miris ſimulachris effigiata.* Martianus Capella de nupt. Philol. lib. 6. pag. 130. *Quippe memoratur omnia poſſe effigiare.* Pag. 228. *miris formis effigiata.* Auguſt. de hæreſ. cap. 86. *Tertullianus animam dicit effigiatum corpus eſſe.* —— *Deum corporeum eſſe, licet non effigiatum.*

Coronatos.] Vide Paſcalium de coronis lib. 4. cap. 4.

HERALDUS.

Effigiatos & unctos.] Arnobius lib. 1. *Si quando conſpexeram lubricatum lapidem & ex olivi unguine ſordidatum.* Sic enim recte correxerunt eruditiſſ. homines præeunte MS. Reg. in quo ſcriptum *unguines ordinatum.* Hac autem de re dicebamus ad eum Arnobii locum.

Et coronatos.] Arnobius lib. 7. *Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Quem in locum plura obſervabamus.

OUZELIUS.

Lapides unctos.] Unctos vocat lapides Octavius, quia gentibus in more poſitum erat lapides, quos pro Dis Vialibus & Terminalibus colebant, unguentis delinire. Dii Viales nimirum nonnunquam ex uno lapide, & effigiato; aliquando etiam ex congerie multorum lapidum, ſive congeries illa lapidum Dea adorata oleo, ut Dii Viales & Terminales. De unctura vialium, Appulejus lib. 1. Floridorum, ubi & alia ſimilis ſuperſtitionis recenſet. *Neque enim juſtius religioſam moram viatori objecerit, aut ara floribus redimita, aut ſpelunca frondibus, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata; vel*

etiam

etiam oblitus unguine conſecratus, vel truncus [illegible], vel lapis unguine delibutus. Clemens Alexandrin. Stromat. lib. 7. [illegible] λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, λιπαρὸν προσκυνοῦσι. De Terminalibus Auctores paſſim de Limitibus agrorum. Quos inter Siculus Flaccus terminorum defigendorum ritum eleganter oppido deſcribit. Cum terminos, inquit, diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terram collocabant proxime ea loca, quibus foſſis factis defixuri eos erant, & unguento velaminibuſque, & coronis eos coronabant. In foſſis autem quibus poſituri eos erant, ſacrificio facto, hoſtiaque immolata atque incenſa, facibus ardentibus, in foſſa cooperti ſanguinem inſtillabant, eoque thura & fruges jactabant: favos quoque & vinum, aliaque quibus conſuetudo eſt Termini ſacrum fieri, in foſſa adjiciebant, conſumptiſque omnibus dapibus igne, ſuper calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant. Atque hinc plurima Scriptorum loca capienda ſunt. Tit. Lucretius lib. 5.

— velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem —

Virgil. lib. 12. Æneid. circa exordium.

— ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.

Papinius lib. 5. Theb.

— rapit ingenti conamine ſaxum
Quo diſcretus ager —

Juvenalis Satyrâ 16.

Improbus aut campum mihi ſi vicinus ademit;
Aut ſacrum effodit medio de limite ſaxum.

Seneca Tragicus Hippolito:

— nullus in campo ſacer
Diviſit agros arbiter populi lapis.

Aurel. Prudentius lib. 2. contra Q. Symmachum:

Exercere manum non pœnitet, & lapis illic
Si ſtetit antiquus, quem cingere ſueverat error
Faſciolis, aut gallinæ pulmone rigare,
Frangitur & nullis ejulatur terminus extis.

Sic terminales lapides appellat Ammian. Marcellinus lib. 18. Eodem ſenſu & Paulus JC. lib. 5. Recept. ſent. tit. 22. dicit arbores terminales. Uti & JCti leg. 1. §. 5. D. de Term. moto, indiſcriminatim arbores lapideſve terminales. Ovid. lib. 2. Faſtor.

Termine, ſive lapis, ſive es defertus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.

Tibullus lib. 1. Eleg. 1. Appulejus in Apologiâ. Negant ſe vidiſſe aut lapidem unctum, aut ramum coronatum in finibus ejus. Frequentius tamen lapis Terminus erat. Tibul. lib. 1. Eleg. 3. Propert. lib. Eleg. 4.

Aut quicumque ſacer qualis ubique lapis.

Acervi etiam ex lapide congeſto, pro terminis erigebantur, ut χεύμοι Lapides finales in Gloſſ. & Soſipater Grumi, οἱ τῶν ὅρων λίθοι. De quibus vide J. Bourdelotium ad illud Petronii, Grumorum eminentium fragmenta. Ab auctoribus de agris limitandis vocantur hi acervi Scorpiones, quia in metam ac conum deſinebant. Quicquid enim in tumulum & faſtigium elatum eſt, à Græcis σκορπιὸς dicitur. De unctura autem & cultu congeriei hujus & acervorum Theophraſtus περὶ δεισιδαιμον. καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων ἐν ταῖς τριόδοις, παριὼν ἐκ τῆς ληκύθου ἔλαιον καταχεῖν, καὶ γόνατα πεσὼν καὶ προσκυνήσας, ἀπαλλάττεσθαι. Hi lapidum acervi in procemio Oraculorum, quæ vulgo Sibyllarum nomine gaudent, quam bene jam non diſputo, vocantur συγχεύματα λίθων.

Καὶ λίθινα ξόανα, καὶ ἀγάλματα χειροποίητα,
Κἂν παρόδῳ λίθων συγχεύματα ταῦτα σέβεσθαι.

Fiebant autem acervi lapidum, Græcis Ἑρμαῖοι λόφοι dicti, in biviis, triviis, quadriviis in honorem Mercurii, ad Her-

Hermulas, quas vocabant, hoc eſt, ſtatuas Mercurii quadratas, ad itinera demonſtranda. quos viatorum quiſque prætteriens crebro jactu lapidum augebat, ut ita facilius viam indicarent. Hâc de cauſsâ eſt, quod Mercurium lapidum congeriem dixerint. Iſidorus in Gloſſis: *Mercurii, lapidum congeries in cacumine collium.* De his Corn. Severus in Ætnâ.

— *qualis acervus*
Exſilit imparibus jactis ex tempore ſaxis.

Dicuntur acervi illi Ἕρμακες Nicandro in Theriacis:

Τῶν οἱ μὲν λίθακάς τε, καὶ ἕρμακας, ἐνναίοντες.

Vbi ſic Scholiaſtes: Ἕρμακας, τοὺς ἑρμαίους καὶ λιθώδεις τόπους. ἢ ἕρμακας, λίθους σεσωρευμένους εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. De his etiam Epigramma Antholog. lib.4. cap.12. intelligendum eſt.

Ἱερὸν Ἑρμείῃ με παρερχόμενοι ἐχεῦαν
Ἄνθρωποι λίθινον σωρὸν —

Et illud Heliodori Æthiopicor. lib.4. καὶ ἐδόκει ναοῖς ἐπιτρέψειν εἰ χωρισθείη, ἢ ἀγάλμασιν ἐπισήμοις, ἑρμαῖς τε καὶ λίθοις ἐπὶ τριόδων. Quam vero rationem gentiles ſunt commenti de jactu lapidum à Deorum ſingulis, cum Mercurius à Junone ob patratam Argi cædem accuſatus, calculum eſſet ſubiturus, vide ſis apud Didymum, ſive alium, ad Odyſſ. Π. ad illud Poëtæ:

Ἤδη ὑπὲρ πόλιος, ὅθι δ' Ἑρμαῖος λόφος ἐστίν.

Ubi inter alia ait: Ὅθεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄρχειν τοῦ νῦν εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς διὰ τὸ τὸν θεὸν εἶναι τοῦτον καθηγεμόνα, καὶ τρόπον τῶν ἐκδικούντων, σωροὺς ποιεῖν λίθων, καὶ διαγόντας, περιβάλλειν λίθους καὶ τούτους καλεῖν Ἑρμαίους λόφους. Ab hoc ritu adagium eſt apud Hebræos, למרקוליס זורק אבן id eſt, *ſpargit lapidem in Merkolis.* De quo Druſius proverbiorum claſſe prima. libro 2. proverb.34. Et huc etiam quidam trahunt illud quotquot fuerunt Regis Sapientiſſimi Salomonis, Proverb.26. commate 8. כן נותן לכסיל כבוד: כצרור אבן במרגמה Ubi Vulgata, *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit inſipienti honorem*; quanquam illud במרגמה, Interpretes Græci, Chaldæus paraphraſtes, recentiorumque plerique *fundam* reddunt. Ceterum hic jaciendi lapides mos etiam obtinuit apud Indos, & Arabes, hodieque adhuc apud Muhammedanos viget. Quâ de re elegans locus eſt hominis Chriſtiani, ſed qui Arabice adverſus Muhammedanos ſcripſerit. Ejus verba Latine reddita habentur apud Vincentium Bellovacenſem lib.4. Speculi Hiſtorialis: *Duarum Indiæ gentium, quæ vocantur Zechiam & Albarachuma, antiqua conſuetudo fuit, nudos & decalvatos, magniſque ululatibus perſonantes ſimulachra Dæmonum circumire, angulos quoque oſculari, & projicere lapides in acervum, qui quaſi pro honore Diis exſtruebatur. Inde eſt, quod in libro Salomonis dicitur; Qui projicit lapidem in honorem Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno; Sole ſcilicet exiſtente in primo gradu Arietis, & rurſus, cum eſſet in primo gradu Libræ: hoc eſt, initio Veris & Autumni. Hæc ergo conſuetudo cum ab Indis ad Arabes deſcendiſſet; eamque ſuo tempore apud Mecham in honorem Veneris Mahumed celebrari reperiſſet: ſic illam manere præcepit, cum tamen cetera idololatriæ veſtigia removiſſet. Illud vero ſoli Veneri in illa celebratione dicitur exhiberi ſolitum, ut lapilli retro, id eſt, ſub genitalibus membris projicerentur, eo quod Venus maxime partibus illis dominetur. Unde id adhuc hodie fit in domo Dei illicita quam vocant.* Hactenus ille. Nec minus eleganter Bernhard. Breidenbachius ex Petro Alphonſo, cujus verba, etſi aliquomodo prolixiora ſunt, tamen quia inſignem quoque hac de re lucem adferre poſſunt, non gravabor ea huc tranſcribere. Sunt vero ejuſmodi: *Hic ergo ſiſte gradum, & ego tibi aperte monſtrabo qualis illa domus prius extiterit* (loquitur de æde Meccana) *quod ibi fuerit ſacrum, & cur illuc ire, &, quæ dicta*

ſunt, Mahumet facere juſſerit. Duo filii Loth, Ammon ſcilicet & Moab, hanc domum honorabant, ibique duo colebant Idola, unum ex albo factum lapide, quod Mercurium; alterum ex nigro, quod Camos appellabant. Et iſtud quidem, ex nigro lapide, in honorem Saturni, alterum ex albo in Martis honorem, venerabantur. Et bis in anno ad hæc Idola adoranda eorum aſcendebant cultores. Ad Martem quidem quando ſol primum intrat arietis gradum, quoniam aries honor eſt Martis, in cujus diſceſſione, ut mos erat, lapides jaciebantur. Ad Saturnum vero, quando Sol primum gradum libræ ingrediebatur, quia libra honor erat Saturni, ſicque nudi ac tonſis capitibus thurificabant. Arabes quoque cum Ammonitis & Moabitis hæc Idola adorabant: Longiſſimo poſt tempore veniens Mahumet, priſtinam gentis conſuetudinem nolens tollere, quaſi mutato quodammodo more, inconſutis opertos tegumentis domum circumire permiſit. Sed ne videretur Idolis ſacrificare præcipere Saturni ſimulachrum in pariete in angulo domus conſtituit, cujus ne appareret facies, dorſum tantum extra poſuit. Idolum vero Martis, quod undique erat ſculptum, ſubtus terram miſit, lapideſque ſuppoſuit. Hominibus autem, qui ibi ad adorandum conveniunt, lapides iſtos oſculari præcepit, & humiliatis tonſiſque capitibus intra crura lapides retro jactare, qui & dorſa denudabant, quod eſt ſignum priſtinæ legis, & ad effugandum dæmones, ſe hoc modo lapides jacere dicunt, quos clam in eo ritu potius venerantur. Et hæc eſt illa præclara Muhammeti induſtria, imo malitia, ut cum à ceterorum cultu Idolorum ſuos inhibuerit, iſtud tamen in honorem Veneris apud Mecham ſuam fieri permiſit. Hæc ille, quibus jam acquieſco. Vide tamen ſi'Cl. Buxtorfium Lex. Talmud. voce מרקולים.

(*Coronatos.*] Simulachra Deorum coronis, ſertis floribuſque ornare gentibus in more fuiſſe, paſſim apud auctores obſervare licet. Arnobius adverſus gentes lib. 7. *Etiamne Dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Lactantius Divinar. Inſtitut. lib. 2. cap. 1. *Poſtquam deſeruit, & pericula receſſerunt; tum vero alacres ad deorum templa concurrunt; His libant, His ſacrificant, Hos coronant.* Clem. Alexandr. παιδαγ. lib. 2. cap. 8. Εἴρηνται τοίνυν στέφανον εἰ τῷ λόγῳ παιδαγωγούμενος. οὐκ ἐπιτρέπεσθαι δοκοῦσιν τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον ἤδη ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη, ἀλλά γε ὅτι τοῖς εἰδώλοις καθωνόμασται. ὁ γοῦν Σοφοκλῆς τὸν νάρκισσον ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδοις δὲ τὰς Μούσας Σαπφὼ καταστέφει. Οὐ γὰρ μετέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας. κρίνῳ δὲ ἥδεσθαι τὴν Ἥραν φασὶ, καὶ τὴν Ἄρτεμιν μυῤῥίνῃ. Tertullianus de Corona militis, cap. 7. *Saturnum Pherecydem ante omnes refert coronatum, Jovem Diodorus poſt devictos Titanas. Dat & Priapo tænias idem, & Ariadnæ ſertum, &c.* ac paullo poſt, *Plura quærentibus, omnia exhibebit præſtantiſſimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturninus. Nam eſt illius de Coronis liber, & origines, & cauſſas, & ſpecies, & ſolennitates earum ita ediſſerens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum ceſpitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias conſecratum.* Sufficiant hæc è Chriſtianis ſcriptoribus. Plinius lib. 16. cap. 4. Antiquitus neminem, niſi Deos, coronis ornari ſolitum. Et lib. 21. c. 2. ait *Coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum privatorumque.* Cato de Re Ruſtica, cap. 143. *Kalendis, Idibus, Nonis feſtus dies cum erit coronam in focum indat.* nempe in honorem Laris familiaris. Erant verò hæ coronæ, ut optime ad hunc Catonis locum Clariſſimus Meurſius notavit, inuſitatæ magnitudinis, quales etiam *Donaticæ* poſtea fieri cœperunt. Feſtus: *Donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ poſtea magnificentiæ cauſſa inſtitutæ ſunt, ſuper morem aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt cum Lares coronantur.* Quem morem deſitum reſtauravit Auguſtus, inſtituitque ut bis facerent in anno, vere, & iterum æſtate. Suetonius in ejus Vita. *Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis*

ad te, quàm ad ipſum infamiam redundare. Cum hoc ſermone ejus medium ſpatium civitatis emenſi, jam liberum litus tenebamus. Ibi [1] arenas extimas, velut ſterneret ambulacro, perfundens [2] lenis unda tendebat. Et ut ſemper mare

moniis paullatim abolita reſtituit, ut Salutis augurium, diale flaminium, ſacrum lupercale, ludos ſæculares & compitalitios. Et paulo poſt, *Compitalitiis Lares ornari bis in anno inſtituit, vernis floribus & æſtivis.* In Aulularia apud Comicum Act.2. Sc.8. Euclio inquit,

Nunc tuſculum emi & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco noſtro Lari.

In Trinummo Act.1. Sc.2.

Larem corona decorari meum volo.

Quintilianus Declamatione CCCXXI. *Venenum inter Lares ſuos, inter ſacra menſæ, coronatis pariter, quos colebamus, Diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit.* Huc quoque pertinet locus è Plautina Aſinaria, ubi Paraſitus è ſyngrapho, quem conſcripſerat, legit;

Tum ſi coronas, ſerta, unguenta juſſerit
Ancillam ferri Veneri aut Cupidini.

Et falluntur alii, dum aliter interpretantur.

In Menæchmis Act.5. Sc.5.

At ego te ſacram coronam ſurripuiſſe ſcio Jovis.

Appulejus lib.3. Mileſiar. *Eponæ Deæ ſimulachrum reſidens ædicula, quod accurate corollis roſeis equidem recentibus fuerat ornatum.* Et lib.4. de Pſyche divino honore culta. *Jamque per plateas commeantem populi frequenter floribus ſertis & ſolutis adprecantur.* antea de Sacris Veneris dixerat; *Sacra Deæ deferuntur; templa deformantur; pulvinaria proteruntur, ceremoniæ negliguntur; incoronata ſimulacra, & aræ viduæ frigido cinere fœdatæ.* Meminit & Artemidorus libro 2. Oneirocrit. cap. 34. Στεφανοῦν θεοὺς ἄνθεσι καὶ κλάδοις τοῖς προσήκουσι καὶ νενομισμένοις, σημαίνει ἀγαθὸν πᾶσιν. οὐκ ἄνευ μέντοι φροντίδων ἀποβησόμενον. At non ſolum Dii coronati, ſed & qui ſacris operabantur, ac ut aliæ arbores Dîs aliis conſecratæ erant, ita quoque coronas varias capiti imponebant. Quid? Vaſa etiam quibus in ſacris utebantur; coronis ornata, & victimis, quæ immolandæ fuerant, coronæ ad collum ſuſpendebantur, earumque cornua inaurabantur, ac vittis coloribus Dîs quibuſque gratis innectebantur. Sed de his omnibus alibi fortaſſis commodior erit dicendi locus.

RIGALTIUS.

1 *Arenas extimas lenis unda tendebat.*] Recta eſt hæc veteris libri ſcriptura. *Tendebat arenas*: extendebat. Sic *tendere plagas, retia.*

WOUVERUS.

2 *Lenis unda tendebat.*] Rom. Ed. *tundebat.*

ELMENHORSTIUS.

Lenis unda.] Ita Lucretius lib.2. de rer. natura. *mollis unda.*

Tundebat.] Prudentius Cathemer. pag.97.

Salſoſque candens ſpuma tundit ſilices.

Hieronym. in Sophon. cap. 2. *Maris fluctibus tunditur.* Et in 9. cap. Oſeæ: *Tyrus maris fluctibus tundebatur.*

VARIAE LECT.

Tundebat.] Sab. *tendebat.*

OUZELIUS.

Lenis unda tendebat.] Proba & recta eſt hæc ſcriptura, & malo illi, qui *tundebat* ſubſtituunt. Ita & Boëthius de Conſolat. lib.2. Metr.8.

Ut fluctus avidum mare
Certo fine coërceat,
Ne terris liceat vagis
Latos tendere terminos.

Quamquam etiam ſunt, qui hic apud Boëthium legunt, *Latos tundere terminos*; quam lectionem nos rejicimus, ſcilicet quæ eſt contra MSS. & antiquiſſimarum quoque editionum fidem. accedit,

[1]mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non [2]canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen [3]criſpis, toroſiſque

cedit, quod ſenſum plane inſulſum hac correctione efficiunt. *Tendere* enim apud utrumque valet *extendere*.

ELMENHORSTIUS.

1 *Mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt.*] Vide Gellium lib. 2. cap. 33. qui cauſam adfert, cur mare etiam poſitis flatibus undabundum.

OUZELIUS.

Mare inquietum eſt.] Tertullianus de Pallio. cap. 2. *Sic & mari fides infamis, dum & flabris aeque mutantibus, de tranquillo probum, de fluſtris temperatum, & extemplo de decumanis inquietat.* Cypianus Epiſt. 1. cum reſpectu ad mare, *Inquietantes ſaeculi turbinibus.*

WOWERUS.

2 *Canis ſpumoſiſq.*] Manil. lib. 5. *mariſq; profundi Canicies.* Spumoſus ἀφρώδης pro alto & tumido. Sidon. lib. 2. *Spumoſo caneſcit impetu.* Homer. Od. 1. πολιὴν ἅλα. Vide Euſt. Iliad. a.

ELMENHORSTIUS.

Canis, ſpumoſiſq; fluctibus.] Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 49. ad Innocentium: *Spumei fluctus caneſcunt.* Virgil. lib. 1. Georg.

Cano ſpumant freta concita fluctu.

Et 8. Aeneid. f. 528.

Fluctu ſpumabant caerula cano.

Feſtus Avienus Arat. prognoſt. pag. 69.

Spumoſum late pelagus caneſcere cernes.

Cicero 1. de Divinat. pag. 354. Virg. 3. Georg. pag. 130. Seneca Agamemnon. Act. 3. Scen. *Delubra, &c.* Orpheus Argonaut. fol. 486. Hieron. Epiſt. ad Heliodor. cap. 9.

HERALDUS.

Etſi non canis ſpumoſiſq; fluctibus exibat ad terram.] Lucret. lib. 2.

Ut mare, quum magni commorunt aequora venti,
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.

Zeno Veronenſis ſermone de patientia *pallidos fluctus* appellat quos canos Minucius. *Tamen extremorum pallido ex recurſu voluminum, quaſi jam terra congauſcens, ac violare devitans mira patientia in ſe frangitur, iiſdemq; fluctibus, quibus cogitur, refraenatur.* Sic *albeſcere* dicit Virg. 3. Aeneid.

Fluctus uti primo coepit quum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare.

OUZELIUS.

Canis ſpumoſiſq; fluctibus.] Propria epitheta maris, & frequentiſſime à ſcriptoribus conjuncta. Catullus:

Totaque remigiis ſpumis incanuit unda.

Manilius Aſtronom. lib. 5.

Congeritur ſiccum pelagus, merſiq; profundi
Canities emota maris, ſpumaeque rigentis.

Ovidius:

— *ſpumis ſonantibus albet.*

Cicero lib. 1. de Divinatione.

Saxaque cana ſalis, niveo ſpumata liquore.

Seneca in Agamemnone.

Sulcata vibrant aequora & latera increpant,
Dirimuntq; cana caerulum ſpuma mare.

Idem in Hippolyto.

Et cana ſummum ſpuma Leucatem ferit.

Prudentius Cathemer.

Salſoſque candens ſpuma tundit ſilices.

WOWERUS.

3 *Criſpis toroſiſq.*] MS. *tortuoſiſque.* Solinus: *mare ſinuoſis lateribus tortuoſum.* Criſpis. Agell. lib. 18. cap. 11. *Quod ventus mare caeruleum criſpicans nitefacit.* Victor. 2. perſecut. Afr. *alvei criſpantes.*

ELMENHORSTIUS.

Criſpis.] Victor lib. 2. de perſecut. Vandal. pag. 940. *alvei criſpantes.* Lib. 3. pag. 666. *Fontium criſpantes venae.* Hieronymus in Epiſtola ad Heliodorum de laude vitae ſolitariae cap. 5. *Licet in modum ſtagni fuſum aequor arrideat: licet vix ſumma*

que ibidem erroribus delectati perquam ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, [1] quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus [2] adluderet fluctus, nunc relabens,

ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur. & lib.13. in Eſaiam procemio ad Euſtochium, fol. 640. *Multi caſus opprimunt navigantes. Si vehementior flaverit ventus, tempeſtas formidini eſt. Si aura moderatior ſumma jacentis elementi terga criſpaverit, piratarum inſidias pertimeſcit.*

VARIAE LECT.

Toroſiſq;] Wowerius ex MS. *tortuoſiſque.*

HERALDUS.

Tamen criſpis toroſiſq;] Ita ſcriptum in MS. Reg. non *tortuoſis*, quod notant. B. Hieronymus ad Heliodorum: *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.* Et in epitaphio Paulæ: *Huc uſque proſperis navigavimus ventis, & criſpantia maris æquora labens carina ſulcavit.*

RIGALTIUS.

Criſpis toroſiſq;] Parum attentis oculis Regium exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, *tortuoſis*. nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, *ſriſpis toroſiſque*. & qui correxit, legi voluit, *criſpis toroſiſque*.. Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ.

OUZELIUS.

Tamen criſpis toroſiſq; ibidem erroribus delectati perquam ſumus.] Ita ſecuti editionem, quam procuravit Doctiſſimus Rigaltius, hunc locum edidimus. In aliis, *tamen criſpis toroſiſq; Ibidem erroribus delectati perquam ſumus.* Male; tollenda enim diſtinctio, & verba hæc conjungenda ſunt.

WOWERUS.

1 *Quod viciſſim nunc appulſum noſtris pedibus.*] Strabo lib.1. ubi ait mare inſtar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν ἐστὶ κατὰ τὴν πλημμύρα. ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς.

ELMENHORSTIUS.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus.] Id eſt: modo accedentes modo recedentes undæ ludere videbantur. Vide Joh. Paſſeratium ad Catullum pag. 41. Wower. in Notis.

HERALDUS.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet.] Proba lectio & MS. Reg. auctoritate comprobata. Seneca in Oedipode:

Per te, pater Neptune, qui fluctu brevi
Utrimque noſtra geminus alludis ſolo.

Sic προσπαίζειν uſurpavit eleganter Gregorius Nazianzenus Sermone de S. Cypriano: καὶ θάλασσα ἐπλωιμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα, μετὰ πνευμάτων σταθερὰ αἰδίνοντα κύματα.

WOWERUS.

2 *Alluderet.*] Catullus Nupt. Pelei: *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Ovid. 4. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloque tenus veſtigia tingit.* Servius 8. Æneid. *ludere*, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auſon. Moſella: *Inter ludentes examina lubrica piſces.* Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minime legendum, ut Fulv. Vrſinus ſuadet, *alluderet*. neque enim alluſione fluctus definitur littus, ſed qua maxime exæſtuat. L.112. de verb. ſign. MS. legit, *allideret*. Quintil. lib. 10. *In littore, in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret.*

VARIAE LECT.

Alluderet.] Fulv. Vrſinus. Catull. —— *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Sabæi editio, *illideret*. Ambroſ. Hexæmer. lib.3. cap.2. *Vbi fluctus impetum ſuum ad littus illiſerit.* Ruffinus Eccleſiaſt. hiſt. lib.8. cap.10. *Si ſaxo immobili unda allideretur.* Hieronym.

 Epiſt.

bens, ac veſtigia retrahens in ſeſe reſorberet. Senſim itaque, tranquilleque progreſſi, [1] oram curvi molliter litoris, [2] iter ſabulis fallentibus [3] legebamus. [4] Hæ fabulæ erant Octavii diſ-

Epiſt.41. ad Ruffin. *illiſum ſcopulis æquor.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Oram curvi molliter littoris.*] Hieronym. Tom.1. Epiſt.41. ad Ruffinum: *curvo aſſidens littori.* Lucretius lib.2.

— quæ mollibus undis
Littoris incurvi bibulam lavit æquor arenam.

OUZELIUS.

Molliter.] Hoc eſt ſenſim, & clementer; eodem modo, uti Minucius hic de littore, alii hac voce de monte ſeu colle, haud præruptæ vel rigidæ altitudinis, ſed leniter aſcendente, utuntur. Claudianus Epigr. Apon

Alto colle minor, parvis erectior arvis
Conſpicuo clivus molliter orbe tumet.

Ammian. lib.16. *Collis molliter editus.* Palladius lib.1. cap.5. *Campus apertior & humorem pluvium clivo fallente ſubducens, vel collis molliter deductus.* Saxo Grammaticus Daniæ lib.2.

Inſula non longe eſt præmollibus edita clivis
Collibus æra tegens, & opimæ conſcia prædæ.

Hilarius Præfation. Operis de Trinitate: *Nos quoque quædam gradiendi initia ordinantes, arduum hoc intelligentiæ iter clivo quaſi molliore lenivimus.* Eodem ſenſu Silius Italicus lib.1.

Haud procul Herculei tollunt ſe mœnia muri
Clementer creſcente jugo. —

Calpurnius Ecl.8.

— & clivos lene jacentes.

Appulejus lib.4. Mileſiar. *Clementi denique tranſmiſſo clivulo pervenimus ad locum deſtinatum.* Plinius Junior lib.5. Epiſt.6. *Clivus ſenſim fallens, ut cum aſcendere non putes ſcias aſcendiſſe.*

2 *Iter ſabulis fallentibus.*] Virgilius Æneid.8.

— variaque viam ſermone levabat.

Appul. Mileſiar.1. *Simul jugi quod inſurgimus aſperitudinem fabularum lepida jucunditas levigabit.* Apollonius 8. 5. apud Philoſtratum Ἥδιες οἱ καθ' ὁδὸν λόγοι παραπέμψαι βαδίζοντας. ἴωμεν οὖν διαλαλοῦντες. Heliodor. Æthiop.3. Τὸν πόνον ὁδοιπορίας ἐπικουφίζων, καὶ τῷ διηγήματι παραπέμπων.

3 *Legebamus.*] Hoc eſt tranſibamus. Iſidorus Originum lib.10. *Lector à legendo dicitur, hoc eſt, percurrendo; unde & navis dicitur legere quicquid tranſit.* Servius nauticum eſſe ſermonem notat ad illud Virg.2. Georg.

— primi lege littoris oram.

LEGE, inquit, *nauticus eſt ſermo, qui & nunc & ad navigandum, & ad lectionem poteſt referri.* Et ad Æneid.3.

— crebris legimus freta concita terris.

LEGIMUS, præterimus; ut, Litteraque Epiri legimus. Tractus autem ſermo à nautis, quod funem legendo, id eſt colligendo, aſpera loca prætereunt. Idem ille & ad Æneid.2.

— pars cetera Pontum
Pone legit, ſinuatque immenſa volumine terga.

Æneid.3.

Teque datis linquo ventis palmoſa Selinis,
Et vada dura lego ſaxis Lelybeia cæcis.

Claudian. Paneg. in 3. Conſul. Honor.

Illyria legitur plaga littoris. —

Et in Præfat. lib.1. de Rapt. Proſerp.

Littora ſecuro tramite ſumma legens.

Valer. Flaccus Argonaut. lib.2.

— dum littora blandis
Anfractu ſinnoſa legunt. —

Et lib.3.

Spumoſumque legunt fracta Scyllaceon unda.

Papinius lib.3. Thebaid.

— viridiſque legit devexa Proſymna.

4 *Hæ Fabulæ.*] Fabulam rem geſtam, etiam

diſſerentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi ſpatium ſatis juſtum cum ſermone conſumpſimus, eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, [1] ubi ſubductæ naviculæ [2] ſubſtratis [3] roboribus,

etiam deſignare jam pridem monuêre Critici. Ita Plautus Perſa Act. 5. Sc. 2.

— Sed quid ego aſpicio?
Hoc vide quæ hæc Fabula eſt.

Apud Petronium habes. *Quænam eſt, inquit, hæc audacia? aut ubi Fabulas & intereſſura latrocinia didiciſtis.* Item, *Aſcyltos jam deficiente Fabularum contextu.* Et deinceps, *Utrumque tamen tanquam non agnoſcerem Fabulam tacui.* Quæ omnia de re geſta capienda ſunt. Vide plura apud Cl. Gruterum Suſp. lib. 18. cap. 3.

MEURSIUS.

1 *Ubi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, &c. pueros videmus certatim geſtientes, &c.*] Locus inſignis quem quamvis ſanum, non prætermiſerim tamen, ſanandi Gloſſarii. Duo autem in eo noto, Luſum puerorum, & morem veterum, qui navibus in littus extractis robora ſubſternebant, ne carinæ earum putiſcerent: quod Lyncei inventum eſſe ex Philoſtrato docui ad Lycophronem. Vocabant quidem ea robora Græci ἕρματας, & φάλαγγας, teſtibus Suida, Etymologico, & id genus Grammaticis, quos, quia Commentarium non ſcribo, omitto. Latini vero Græciſſantes *Phalanges*. Nonius Marcellus. *Phalangæ dicuntur fuſtes teretes, qui navibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur.: unde etiam phalangarios dicimus, qui aliquid oneris fuſtibus transvehunt.* Chariſius lib. 1. *Falanx, militum dicitur. Falanga, fuſtis cui deligatur.* Gloſſarium: *Falangarii.* Λιθοφόροι. lego, Ἀχθοφόροι, Item *Phalangarii.* οἱ τοῖς δοκοῖς ἀποκρημνῶντες βάρη, καὶ πλείονες ἅμα βαστάζοντες. Sed & Varronis apud eundem illum Marcellum verbis *phalangis* reſcribito, cætera felicioribus ingeniis reſtituenda relinquo. Hoc de iſto more. Tranſeo ad puerorum luſum, qui teſtarum in mare jaculationibus ludebant, quod etiamnum factitatur. Græci ἐποστρακισμὸν appellant. Suidas: ἐποστρακίζειν παιδιά τις, ἣν παίζουσιν οἱ παῖδες. ὄστρακα ἀφιέντες εἰς θάλασσαν. Vide Heſychium, Etymologici auctorem. Ea vero erat ejus ratio, ut victor pronuntiaretur cujus teſta longius procurreret, reſiliretque ſæpius. Clare ſuggerit ipſe Minutius verbis ſequentibus. *Is ſe in pueris victorem ferebat, cujus teſta & procurreret longius, & frequentius reſiliret.* Julius Pollux lib. 8. Ὄστρακον τῶν θαλαττίων κατὰ τοῦ ὕδατος ἐπιπολῆς ἀφιᾶσιν. ἀριθμοῦντες αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς καχλαδώσας πηδήματα ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ ὕδωρ ἐπιδρομῇ. ἐνίκα γὰρ τὸ πλῆθος τῶν ἁλμάτων ἡ νίκη τοῦ βάλλοντι. Pluribus hæc tractari à Leopardo in Miſcell. monuit me amicus quidam meus.

WOWERUS.

2 *Subſtratis roboribus.*] Φαλάγγαις. Pollux lib. 1. Nonius. *Palange.* quanquam Minucius non tam de iis fuſtibus, quibus naves ſubducuntur, ſed quibus ſuſpenſæ eriguntur, quos *pulvinos* appellaſſe veteres colligo ex Iſidori lib. 19. nempe quod in iis *naves*, ut Minucius loquitur, *quieſcebant*.

ELMENHORSTIUS.

3 *Roboribus.*] Φαλάγγαις. Latini *pulvinos* vocant. Papias: *Pulvini ſunt machinæ, quibus naves deducuntur & ſubducuntur in portum.*

OUZELIUS.

Roboribus.] Fuſtibus craſſioribus teretibus, quibus ſubjectis naves trahebantur, vel etiam quibus à terra ſuſpenſæ ſubfulciebantur. A Græcis φάλαγγες dicti. Heſychius, Etymolog. Græc. Suidas in φάλαγγες. Jul. Pollux lib. 7. cap. 32. §. 9. Τὰ δὲ τῶν νεῶν ξύλα,

labiis preſſit. Tunc Octavius ait: [1] Non boni viri eſt, Marce frater,

Ego vero in Gloſſis ideo φίλημα βασιλικὸν, & ἀσπαστικὸν βασιλέως, dici exiſtimo, non, quod ſolummodo imperatores & principes tali honore afficiebantur, ſed quod plurimum, iiſque quaſi proprius adorationis cultus eſſet; cum autem ad alios deferebatur, id tralatitie & plerumque blandimenti, vel adulationis ergo fieri ſolitum. Atque hinc concludo Gloſſographum denominationem à digniore petiiſſe. Ceterum hunc morem deos adorandi ſane antiquiſſimum, & non ſolum Romanis, ſed & Orienti in uſu fuiſſe, manifeſtum eſt ex hiſtoriâ Sacrâ. Job capite 31. commate 26. 27. & 28. אראה אור כי יהל וירח יקר הולך: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי: גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל: אם id eſt, *Si vidi Solem cum ſplendeſceret aut Lunam nobiliter incedentem, & ſeductum eſt in abſcondito cor meum, & admota eſt manus mea ori, etiam hac eſt iniquitas à judice vindicanda, quia ſic negâſſem Deum ſupremum.* Ubi ותשק ידי לפי LXX. reddunt εἰ ἢ χεῖρά μου ἐπιθεὶς ἐπὶ στόματί μου ἐφίλησα, *ſi manum meam ori admotam deoſculatus ſum.* Symmachus, καὶ προσεκύνησεν ἡ χείρ μου περὶ τὸ στόμα μου· *& adoravit manus mea circum os meum.* Hieronymus, *Et oſculatus ſum manum meam ore meo.* Sæpius vero in Hebræorum phraſi Deoſculatio eſt Adoratio. Hieron. lib. 1. contra Ruffinum. *Qui adorant ſolent deoſculari manum, & capita ſubmittere*; & paullo poſt: *Hebræi juxta linguæ ſuæ proprietatem deoſculationem pro veneratione ponunt.* Hinc & Pſalm. 2. נשקו בר Aquila vertit καταφιλήσατε ἐκλεκτῶς, *oſculamini electe.* Symmachus προσκυνήσατε καθαρῶς, *Adorate pure*, nunc redditur *Adorate* vel *Oſculamini filium.* בר enim utrumque & *purum* ſive *electum*, & *filium* denotat. Hieronym. contra Ruffinum. *Bar*, inquit, *& filius dicitur, & electus ac purus. Quid igitur peccavi ſi verbum ambiguum diverſâ interpretatione converti? & qui in commentariolis, ubi libertas eſt diſſerendi, dixeram adorate filium, in ipſo corpore, ne violentus viderer interpres & Judaicæ calumniæ locum darem, dixerim adorate pure ſive electe: quod Aquila quoque & Symmachus tranſtulerunt.* Melius tamen illi, qui בר Chald. per *filium* interpretantur, quam qui à verbo ברר *purificavit* ſive *elegit*, deducunt; præcedit enim com. 9. בני אתה *filius meus es tu.* Et ſic etiam ſumitur Proverb. 31. c. 31. com. 2. ut notat Aben-Eſra, & ex hoc loco præcendentem exponit, ut utrobique eodem ſenſu בר pro *filio* ponatur. Hæc obiter καὶ ὡς ἐν παρόδῳ, redeamus ad inſtitutum. Ita idem verbum נשק ſumitur Reg. 1. cap. 19. com. 18. ubi habetur וכל הפה כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אשר לא נשק לו: *Omnia genua quæ non curvaverunt ſeſe ipſi Baal, & omne os quod non oſculatum eſt eum.* LXX vertunt: Πάντα καὶ γόνατα ἃ οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ, καὶ πᾶν στόμα ὃ οὐ προσεκύνησεν αὐτῷ. Apud Hoſeam cap. 13. com. 2. ישקון *Oſculentur*, Symmach. & Theodot. reddiderunt, *adorantes*, Aquila καταφιλοῦντες, *Oſculantes.* Hieronym. *Pro eo quod juxta Symmachum & Theodotionem vertimus adorantes, Aquila interpretatus eſt καταφιλοῦντες, id eſt, deoſculantes. Qui enim adorant, ſolent deoſculari manum ſuam, quod Job feciſſe ſe negat, dicens, ſi oſculatus ſum manum meam apponens ori meo, &c.*

RIGALTIUS.

1 *Non boni viri eſt, Marce Frater.*] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat. Chriſtianus Chriſtianum. At pag. 4. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium ſic etiam compellabit, *quanquam tibi, Marce frater*, hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis utriuſ-

frater, hominem domi foriſque [1] lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, [2] effigiatos ſane, & unctos, & coronatos: cum ſcias hujus erroris non minorem ad

utrinſque certe in Octavio: Adfectus in Cæcilio.

OUZELIUS.

Marce frater.] Fratris nomine non ſolum vocantur germani, ſed etiam qui ſimilibus conveniunt moribus, pareſque per omnia ſunt; & ita Octavius Minucium fratrem appellat. Sic ἀδελφὰ Græcis. Suidas Ἀδελφὰ οἰκεῖα, ἁρμόζοντα. Heſychius, Ἀδελφιζίας, κοινωνίας.

2 *Lateri tuo inhærentem.*] Martialis:

Deinde hærere tuo lateri, præcedere ſellam.

Appulejus Mileſiar. lib. 2. *Hujus adhærebat lateri ſenex jam gravis annis.* & lib. 9. *Nequiſſimæ anus adhærens lateri temerarius adulter.* Hieronymus ad Furiam. *Nec procurator calamiſtratus, nec formoſus collactaneus, nec candidulus ac rubicundus aſſecla adhæreat lateribus.*

WOWERUS.

1 *Effigiatos ſane.*] Sidon. lib. 4. *effigiare imaginibus.* Prudent. *deaſciato ſupplicare ſtipiti.* Apulej. Florid. *truncus dolamine effigiatus.* Pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides. forte ex illo, quod legimus Geneſ. cap. 28. Lucianus Charonte: τί ἐκεῖνοι ςεφανῶσι τοὺς λίθους, καὶ χρίουσι μύρῳ; Idem Pſeudom. Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in trivio florida ſerta lapis.

Coronatum autem uſum varium, & multiplicem in Deorum cultu fuiſſe alius dicendi locus erit. Apul. Mileſ. 4. Arnob. lib. 3. Horat. lib. 4. Ode 4. Fulgent. 1. Myth. Juſtin. Apol. 2. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. cap. 8.

ELMENHORSTIUS.

Lapides unctos & coronatos.] Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. libro 1. pag. 22.

Effigiatos.] De verbo *effigiare* multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. 6. Epiſt. 12. quibus hæc loca addere poteris. Papias: *Effigiare, formare.* Apulejus Metamorph. lib. 11. pag. 11. *Extrinſecus miris ſimulacbris effigiata.* Martianus Capella de nupt. Philol. lib. 6. pag. 130. *Quippe memoratur omnia poſſe effigiare.* Pag. 228. *miris formis effigiata.* Auguſt. de hæreſ. cap. 86. *Tertullianus animam dicit effigiatum corpus eſſe.* —— *Deum corporeum eſſe, licet non effigiatum.*

Coronatos.] Vide Paſcalium de coronis lib. 4. cap. 4.

HERALDUS.

Effigiatos & unctos.] Arnobius lib. 1. *Si quando conſpexeram lubricatum lapidem & ex olivi unguine ſordidatum.* Sic enim recte correxerunt eruditiſſ. homines præeunte MS. Reg. in quo ſcriptum *unguines ordinatum.* Hac autem de re dicebamus ad eum Arnobii locum.

Et coronatos.] Arnobius lib. 7. *Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Quem in locum plura obſervabamus.

OUZELIUS.

Lapides unctos.] Unctos vocat lapides Octavius, quia gentibus in more poſitum erat lapides, quos pro Dîs Vialibus & Terminalibus colebant, unguentis delinire. Dii Viales nimirum nonnunquam ex uno lapide, & effigiato; aliquando etiam ex congerie multorum lapidum, ſive congeries illa lapidum Dea adorata oleo, ut Dii Viales & Terminales. De uncturâ vialium, Appulejus lib. 1. Floridorum, ubi & alia ſimilis ſuperſtitionis recenſet. *Neque enim juſtius religioſam moram viatori objecerit, aut ara floribus redimita, aut ſpelunca frondibus, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata; vel etiam*

etiam colliculus ſepimine conſecratus, vel truncus libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus. Clemens Alexandrin. Stromat. lib. 7. οἱ αὐτοὶ δὴ ἤτοι πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, λιπαρὸν προσκυνοῦντες. De Terminalibus Auctores paſſim de Limitibus agrorum. Quos inter Siculus Flaccus terminorum defigendorum ritum eleganter oppido deſcribit. *Cum terminos, inquit, diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terram collocabant proxime ea loca, quibus foſsis factis defixuri eos erant, & unguento velaminibuſque, & coronis eos coronabant. In foſſis autem quibus poſituri eos erant, ſacrificio facto, hoſtiâque immaculatâ caſâ, facibus ardentibus, in foſſâ cooperti ſanguine inſtillabant, eoque fruges & thura jactabant: favos quoque & vinum, aliaque quibus conſuetudo erat terminis ſacrum fieri, in foſſâ adjiciebant, conſumptiſque omnibus dapibus igne, ſuper calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant.* Atque hinc plurima ſcriptorum loca capienda ſunt. Tit. Lucretius lib. 5.

— velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem —

Virgil. lib. 12. Æneid. circa exordium.

— ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.

Papinius lib. 5. Theb.

— rapit ingenti conamine ſaxum
Quo diſcretus ager —

Juvenalis Satyrâ 16.

Improbus aut campum mihi ſi vicinus ademit;
Aut ſacrum effodit medio de limite ſaxum.

Seneca Tragicus Hippolito:

— nullus in campo ſacer
Diviſit agros arbiter populi lapis.

Aurel. Prudentius lib. 2. contra Q. Symmachum:

Exercere manum non pœnitet, & lapis illic
Si ſtetit antiquus, quem cingere ſueverat error
Faſciolis, aut gallinæ pulmone rogare,
Frangitur & nullis ejulatur terminus extis.

Sic *terminales lapides* appellat Ammian. Marcellinus lib. 18. Eodem ſenſu & Paulus JC. lib. 5. Receptar. ſent. tit. 22. dicit *arbores terminales.* Uti & JCti leg. 1. §. 3. D. de Term. moto, indiſcriminatim *arbores lapideſve terminales.* Ovid. lib. 2. Faſtor.

Termine, ſive lapis, ſive es deſertus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.

Tibullus lib. 1. Eleg. 1. Appulejus in Apologiâ. *Negant ſe vidiſſe aut lapidem unctum, aut ramum coronatum in finibus ejus.* Frequentius tamen lapis *Terminus* erat. Tibul. lib. 1. Eleg. 3. Propert. lib. Eleg. 4.

Aut quicunque ſacer qualis ubique lapis.

Acervi etiam ex lapide congeſto, pro terminis erigebantur, ut γρῦμοι *Lapides finales* in Gloſſ. & Soſipater *Grumi*, οἱ τῶν ὅρων λίθοι. De quibus vide J. Bourdelotium ad illud Petronii, *Grumorum eminentium fragmenta.* Ab auctoribus de agris limitandis vocantur hi acervi *Scorpiones*, quia in metam ac conum deſinebant. Quicquid enim in tutulum & faſtigium elatum eſt, à Græcis σκορπιὸς dicitur. De unctura autem & cultu congeriei hujus & acervorum Theophraſtus περὶ δεισιδαίμον. καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων ἐν ταῖς τριόδοις, παριὼν ἐκ τῆς ληκύθου ἔλαιον καταχεῖν, καὶ γόνατα πεσὼν καὶ προσκυνήσας, ἀπαλλάττεσθαι. Hi lapidum acervi in proœmio Oraculorum, quæ vulgo Sibyllarum nomine gaudent, quam bene jam non diſputo, vocantur συγχώματα λίθων.

Καὶ λίθινα ξόανα, καὶ ἀγάλματα χειροποίητα,
Κἂν παρόδοισι λίθων συγχώματα ταῦτα σέβεσθε.

Fiebant autem acervi lapidum, Græcis Ἕρμαιοι λόφοι dicti, in biviis, triviis, quadriviis in honorem Mercurii, ad Her-

Hermulas, quas vocabant, hoc eſt, ſtatuas Mercurii quadratas, ad itinera demonſtranda. quos viatorum quiſque prǽteriens crebro jactu lapidum augebat, ut ita facilius viam indicarent. Hâc de cauſsâ eſt, quod Mercurium lapidum congeriem dixerint. Iſidorus in Gloſſis: *Mercurii, lapidum congeries in cacumine collium.* De his Corn. Severus in Ætnâ.

— qualis acervus
Exſilit imparibus jactis ex tempore ſaxis.

Dicuntur acervi illi Ἕρμακες Nicandro in Theriacis:

Τῶν οἱ μὲν λίθακάς τε, καὶ ἕρμακας, ἐνναίοντες.

Vbi ſic Scholiaſtes: Ἕρμακας, τοὺς ἑρμαίους καὶ λιθώδεις τόπους. ἢ ἕρμακας, λίθους σεσωρευμένους εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. De his etiam Epigramma Antholog. lib.4. cap.12. intelligendum eſt.

Ἱερὸν Ἑρμείῃ με παρερχόμενοι ἐχεύαν
Ἄνθρωποι λίθινον σωρὸν —

Et illud Heliodori Æthiopicor. lib.4. καὶ ἐδόκει ναοῖς ἐπιτρέφειν εἰ χωρισθεῖεν, ἢ ἀγάλμασιν ἐπισήμοις, ἑρμαῖς τε καὶ λίθοις ἐπὶ τριόδων. Quam vero rationem gentiles ſunt commenti de jactu lapidum à Deorum ſingulis, cum Mercurius à Junone ob patratam Argi cædem accuſatus, calculum eſſet ſubiturus, vide ſis apud Didymum, ſive alium, ad Odyſſ. Π. ad illud Poëtæ:

Ἤδη ὑπὲρ πόλιος, ὅθι δ' Ἑρμαῖος λόφος ἐστίν.

Ubi inter alia ait: Ὅθεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄγει τὸ νῦν εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς διὰ τὸ τὸν θεὸν εἶναι τοῦτον καθηγεμόνα, καὶ τρόπον τῶν ὁδευόντων, σωροὺς ποιεῖν λίθων, καὶ διάγοντας, παραβάλλειν λίθους καὶ τούτους καλεῖν Ἑρμαίους λόφους. Ab hoc ritu adagium eſt apud Hebræos, אבן זורק למרקולים id eſt, *ſpargit lapidem in Merkolis.* De quo Druſius proverbiorum claſſe prima. libro 2. proverb.34. Et huc etiam quidam trahunt illud quotquot fuerunt Regis Sapientiſſimi Salomonis, Proverb.26. commate 8. כן נותן לכסיל כבוד : כצרור אבן במרגמה Ubi Vulgata, *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit inſipienti honorem*; quanquam illud במרגמה, Interpretes Græci, Chaldæus paraphraſtes, recentiorumque plerique *fundam* reddunt. Ceterum hic jaciendi lapides mos etiam obtinuit apud Indos, & Arabes, hodieque adhuc apud Muhammedanos viget. Quâ de re elegans locus eſt hominis Chriſtiani, ſed qui Arabice adverſus Muhammedanos ſcripſerit. Ejus verba Latine reddita habentur apud Vincentium Bellovacenſem lib.4. Speculi Hiſtorialis: *Duarum Indiæ gentium, quæ vocantur Zechiam & Albarachuma, antiqua conſuetudo fuit, nudos & decalvatos, magniſque ululatibus perſonantes ſimulachra Dæmonum circumire, angulos quoque oſculari, & projicere lapides in acervum, qui quaſi pro honore Diis exſtruebatur. Inde eſt, quod in libro Salomonis dicitur; Qui projicit lapidem in honorem Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno; Sole ſcilicet exiſtente in primo gradu Arietis, & rurſus, cum eſſet in primo gradu Libræ: hoc eſt, initio Veris & Autumni. Hæc ergo conſuetudo cum ab Indis ad Arabes deſcendiſſet; eamque ſuo tempore apud Mecham in honorem Veneris Mahumed celebrari reperiſſet: ſic illam manere præcepit, cum tamen cetera idololatriæ veſtigia removiſſet. Illud vero ſoli Veneri in illa celebratione dicitur exhiberi ſolitum, ut lapilli retro, id eſt, ſub genitalibus membris projicerentur, eo quod Venus maxime partibus illis dominetur. Unde id adhuc hodie fit in domo Dei illicita quam vocant.* Hactenus ille. Nec minus eleganter Bernhard. Breidenbachius ex Petro Alphonſo, cujus verba, etſi aliquomodo prolixiora ſunt, tamen quia inſignem quoque hac de re lucem adferre poſſunt, non gravabor ea huc tranſcribere. Sunt vero ejuſmodi: *Hic ergo ſiſte gradum, & ego tibi aperte monſtrabo qualis illa domus prius extiterit* (loquitur de æde Meccana) *quod ibi fuerit ſacrum, & cur illuc ire, &, quæ dicta*

B *ſunt,*

ſunt, Mahumet facere juſſerit. Duo filii Loth, Ammon ſcilicet & Moab, hanc domum honorabant, ibique duo colebant Idola, unum ex albo factum lapide, quod Mercurium; alterum ex nigro, quod Camos appellabant. Et iſtud quidem, ex nigro lapide, in honorem Saturni, alterum ex albo in Martis honorem, venerabantur. Et bis in anno ad hæc Idola adoranda eorum aſcendebant cultores. Ad Martem quidem quando ſol primum intrat arietis gradum, quoniam aries honor eſt Martis, in cujus diſceſſione, ut mos erat, lapides jaciebantur. Ad Saturnum vero, quando Sol primum gradum libræ ingrediebatur, quia libra honor erat Saturni ſicque nudi ac tonſis capitibus thurificabant. Arabes quoque cum Ammonitis & Moabitis hæc Idola adorabant: Longiſſimo poſt tempore veniens Mahumet, priſtinam gentis conſuetudinem nolens tollere, quaſi mutato quodammodo more, inconſutis opertos tegumentis domum circumire permiſit. Sed ne videretur Idolis ſacrificare præcipere Saturni ſimulachrum in pariete in angulo domus conſtituit, cujus ne appareret facies, dorſum tantum extra poſuit. Idolum vero Martis, quod undique erat ſculptum, ſubtus terram miſit, lapideſque ſuppoſuit. Hominibus autem, qui ibi ad adorandum conveniunt, lapides iſtos oſculari præcepit, & humiliatis tonſiſque capitibus intra crura lapides retro jactare, qui & dorſa denudabant, quod eſt ſignum priſtinæ legis, & ad effugandum dæmones, ſe hoc modo lapides jacere dicunt, quos clam in eo ritu potius venerantur. Et hæc eſt illa præclara Muhammeti induſtria, imo malitia, ut cum à ceterorum cultu Idolorum ſuos inhibuerit, iſtud tamen in honorem Veneris apud Meccham ſuam fieri permiſit. Hæc ille, quibus jam acquieſco. Vide tamen ſis Cl. Buxtorfium Lex. Talmud. voce מרקולים.

Coronatos.] Simulachra Deorum coronis, ſertis floribuſque ornare gentibus in more fuiſſe, paſſim apud auctores obſervare licet. Arnobius adverſus gentes lib. 7. *Etiamne Dii ſertis coronis afficiuntur, & floribus?* Lactantius Divinar. Inſtitut. lib. 2. cap. 1. *Poſtquam deſeruit, & pericula receſſerunt; tum vero alacres ad deorum templa concurrunt; His libant, His ſacrificant, Hos coronant.* Clem. Alexandr. παιδαγ. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ λόγῳ παιδαγωγούμενοι. οὐκ ἐπικαλιαδεῖν δοκοῦσιν τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον· οὐδ' ὅτι κωμαστικῆς ἀγορωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη, ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. ὁ γοῦν Σοφοκλῆς τὸν νάρκισσον ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδοις δὲ τὰς Μούσας Σαπφὼ καταστέφει. Οὐ γὰρ μετέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας. κρίνοις δὲ ἥδεσθαι τὴν Ἥραν φασὶ, καὶ τὴν Ἄρτεμιν μυρρίνῃ. Tertullianus de Corona militis, cap. 7. *Saturnum Pherecydem ante omnes refert coronatum, Jovem Diodorus poſt devictos Titanas. Dat & Priapo tænias idem, & Ariadnæ ſertum, &c.* ac paullo poſt, *Plura quærentibus, omnia exhibebit præſtantiſſimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturnius. Nam eſt illius de Coronis liber, & origines, & cauſſas, & ſpecies, & ſolennitates earum ita ediſſerens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum ceſpitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias conſecratum.* Sufficiant hæc è Chriſtianis ſcriptoribus. Plinius lib. 16. cap. 4. Antiquitus neminem, niſi Deos, coronis ornari ſolitum. Et lib. 21. c. 2. ait *Coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum privatorumque.* Cato de Re Ruſtica, cap. 143. *Kalendis, Idibus, Nonis feſtus dies cum erit coronam in focum indat.* nempe in honorem Laris familiaris. Erant verò hæ coronæ ut optime ad hunc Catonis locum Clariſſimus Meurſius notavit, inuſitatæ magnitudinis, quales etiam *Donaticæ* poſtea fieri cœperunt. Feſtus: *Donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ poſtea magnificentiæ cauſſa inſtitutæ ſunt, ſuper morem aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt cum Lares coronantur.* Quem morem deſitum reſtauravit Auguſtus, inſtituitque ut bis facerent in anno, vere, & iterum æſtate. Suetonius in ejus Vita. *Nonnulla etiam ex antiquis cære-*

Hermulas, quas vocabant, hoc eſt, ſtatuas Mercurii quadratas, ad itinera demonſtranda. quos viatorum quiſque præteriens crebro jactu lapidum augebat, ut ita facilius viam indicarent. Hâc de cauſsâ eſt, quod Mercurium lapidum congeriem dixerint. Iſidorus in Gloſſis: *Mercurii, lapidum congeries in cacumine collium.* De his Corn. Severus in Ætnâ.

— qualis acervus
Exſilit imparibus jactis ex tempore ſaxis.

Dicuntur acervi illi Ἕρμακες Nicandro in Theriacis:

Τῶν οἱ μὲν λίθακάς τε, καὶ ἕρμακας, ἐνναίοντες.

Vbi ſic Scholiaſtes: Ἕρμακας, τοὺς ἑρμαίους καὶ λιθώδεις τόπους. ἢ ἕρμακας, λίθους σεσωρευμένους εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. De his etiam Epigramma Antholog. lib.4. cap.12. intelligendum eſt.

Ἱερὸν Ἑρμείῃ με παρερχόμενοι ἔχευαν
Ἄνθρωποι λίθινον σωρὸν —

Et illud Heliodori Æthiopicor. lib.4. καὶ ἐδόκει ναοῖς ἐπιτρέφειν εἰ χωρισθείεν, ἢ ἀγάλμασιν ἐπισήμοις, ἑρμαῖς τε καὶ λίθοις ἐπὶ τριόδων. Quam vero rationem gentiles ſunt commenti de jactu lapidum à Deorum ſingulis, cum Mercurius à Junone ob patratam Argi cædem accuſatus, calculum eſſet ſubiturus, vide ſis apud Didymum, ſive alium, ad Odyſſ. Π. ad illud Poëtæ:

Ἤδη ὑπὲρ πόλιος, ὅθι δ᾽ Ἑρμαῖος λόφος ἐστίν.

Ubi inter alia ait: Ὅθεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄχρι τοῦ νῦν εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς διὰ τὸ τὸν θεὸν εἶναι τοῦτον καθηγεμόνα, καὶ τρόπον τῶν ὁδευόντων, σωροὺς ποιεῖν λίθων, καὶ διάγοντας, προσβάλλειν λίθους καὶ τούτους καλεῖν Ἑρμαίους λόφους. Ab hoc ritu adagium eſt apud Hebræos, למרקוליס זורק אבן id eſt, *ſpargit lapidem in Merkolis.* De quo Druſius proverbiorum claſſe prima. libro 2. proverb.34. Et huc etiam quidam trahunt illud quotquot fuerunt Regis Sapientiſſimi Salomonis, Proverb.26. commate 8. כי נותן לכסיל כבוד : כצרור אבן במרגמה Ubi Vulgata, *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit inſipienti honorem;* quanquam illud במרגמה, Interpretes Græci, Chaldæus paraphraſtes, recentiorumque plerique *fundam* reddunt. Ceterum hic jaciendi lapides mos etiam obtinuit apud Indos, & Arabes, hodieque adhuc apud Muhammedanos viget. Quâ de re elegans locus eſt hominis Chriſtiani, ſed qui Arabice adverſus Muhammedanos ſcripſerit. Ejus verba Latine reddita habentur apud Vincentium Bellovacenſem lib.4. Speculi Hiſtorialis: *Duarum Indiæ gentium, quæ vocantur Zechiam & Albarachuma, antiqua conſuetudo fuit, nudos & decalvatos, magniſque ululatibus perſonantes ſimulachra Dæmonum circumire, angulos quoque oſculari, & projicere lapides in acervum, qui quaſi pro honore Diis exſtruebatur. Inde eſt, quod in libro Salomonis dicitur; Qui projicit lapidem in honorem Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno; Sole ſcilicet exiſtente in primo gradu Arietis, & rurſus, cum eſſet in primo gradu Libræ: hoc eſt, initio Veris & Autumni. Hæc ergo conſuetudo cum ab Indis ad Arabes deſcendiſſet; eamque ſuo tempore apud Mecham in honorem Veneris Mahumed celebrari reperiſſet: ſic illam manere præcepit, cum tamen cetera idololatriæ veſtigia removiſſet. Illud vero ſoli Veneri in illa celebratione dicitur exhiberi ſolitum, ut lapilli retro, id eſt, ſub genitalibus membris projicerentur, eo quod Venus maxime partibus illis dominetur. Unde id adhuc hodie fit in domo Dei illicita quam vocant.* Hactenus ille. Nec minus eleganter Bernhard. Breidenbachius ex Petro Alphonſo, cujus verba, etſi aliquomodo prolixiora ſunt, tamen quia inſignem quoque hac de re lucem adferre poſſunt, non gravabor ea huc tranſcribere. Sunt vero ejuſmodi: *Hic ergo ſiſte gradum, & ego tibi aperte monſtrabo qualis illa domus prius extiterit* (loquitur de æde Meccana) *quod ibi fuerit ſacrum, & cur illuc ire, &, quæ dicta*

ſunt, Mahumet facere juſſerit. Duo filii Loth, Ammon ſcilicet & Moab, hanc domum honorabant, ibique duo colebant Idola, unum ex albo factum lapide, quod Mercurium; alterum ex nigro, quod Camos appellabant. Et iſtud quidem, ex nigro lapide, in honorem Saturni, alterum ex albo in Martis honorem, venerabantur. Et bis in anno ad hac Idola adoranda eorum aſcendebant cultores. Ad Martem quidem quando ſol primum intrat arietis gradum, quoniam aries honor eſt Martis, in cujus diſceſſione, ut mos erat, lapides jaciebantur. Ad Saturnum vero, quando Sol primum gradum libræ ingrediebatur, quia libra honor erat Saturni, ſicque nudi ac tonſis capitibus thurificabant. Arabes quoque cum Ammonitis & Moabitis hæc Idola adorabant: Longiſſimo poſt tempore veniens Mahumet, priſtinam gentis conſuetudinem nolens tollere, quaſi mutato quodammodo more, inconſutis opertos tegumentis domum circumire permiſit. Sed ne videretur Idolis ſacrificare præcipere Saturni ſimulachrum in pariete in angulo domus conſtituit, cujus ne appareret facies, dorſum tantum extra poſuit. Idolum vero Martis, quod undique erat ſculptum, ſubtus terram miſit, lapideſque ſuppoſuit. Hominibus autem, qui ibi ad adorandum conveniunt, lapides iſtos oſculari præcepit, & humiliatis tonſiſque capitibus intra crura lapides retro jactare, qui & dorſa denudabant, quod eſt ſignum priſtinæ legis, & ad effugandum dæmones, ſe hoc modo lapides jacere dicunt, quos clam in eo ritu potius venerantur. Et hæc eſt illa præclara Muhammeti induſtria, imo malitia, ut cum à ceterorum cultu Idolorum ſuos inhibuerit, iſtud tamen in honorem Veneris apud Meccham ſuam fieri permiſit. Hæc ille, quibus jam acquieſco. Vide tamen ſis Cl. Buxtorfium Lex. Talmud. voce מרקולים.

Coronatos.] Simulachra Deorum coronis, ſertis floribuſque ornare gentibus in more fuiſſe, paſſim apud auctores obſervare licet. Arnobius adverſus gentes lib. 7. *Etiamne Dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Lactantius Divinar. Inſtitut. lib. 2. cap. 1. *Poſtquam deſeruit, & pericula receſſerunt; tum vero alacres ad deorum templa concurrunt; His libant, His ſacrificant, Hos coronant.* Clem. Alexandr. παιδαγ. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ λόγῳ παιδαγωγούμενοι. οὐκ ἐπικεῖσθαι δοκοῦσι τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον· οὐδ' ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη, ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. ὁ γοῦν Σοφοκλῆς τὸν νάρκισσον ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδοις δὲ τὰς Μούσας Σαπφὼ κατεστέφει. Οὐ γὰρ μετέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας. κρίνῳ δὲ ἥδεσθαι τὴν Ἥραν φασὶ, καὶ τὴν Ἄρτεμιν μυρρίνῃ. Tertullianus de Corona militis, cap. 7. *Saturnum Pherecydem ante omnes refert coronatum, Jovem Diodorus poſt devictos Titanas. Dat & Priapo tænias idem, & Ariadnæ ſertum, &c.* ac paullo poſt, *Plura quærentibus, omnia exhibebit præſtantiſſimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturnius. Nam eſt illius de Coronis liber, & origines, & cauſſas, & ſpecies, & ſolennitates earum ita ediſſerens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum ceſpitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias conſecratum.* Sufficiant hæc è Chriſtianis ſcriptoribus. Plinius lib. 16. cap. 4. Antiquitus neminem, niſi Deos, coronis ornari ſolitum. Et lib. 21. c. 2. ait *Coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum privatorumque.* Cato de Re Ruſtica, cap. 143. *Kalendis, Idibus, Nonis feſtus dies cum erit coronam in focum indat.* nempe in honorem Laris familiaris. Erant verò hæ coronæ, ut optime ad hunc Catonis locum Clariſſimus Meurſius notavit, inuſitatæ magnitudinis, quales etiam *Donaticæ* poſtea fieri cœperunt. Feſtus: *Donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ poſtea magnificentiæ cauſſa inſtitutæ ſunt, ſuper morem aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt cum Lares coronantur.* Quem morem deſitum reſtauravit Auguſtus, inſtituitque ut bis facerent in anno, vere, & iterum æſtate. Suetonius in ejus Vita. *Nonnulla etiam ex antiquis cære-*

ad te, quàm ad ipſum infamiam redundare. Cum hoc ſermone ejus medium ſpatium civitatis emenſi, jam liberum litus tenebamus. Ibi [1] arenas extimas, velut ſterneret ambulacro, perfundens [2] lenis unda tendebat. Et ut ſemper mare

moniis paullatim abolita reſtituit, ut Salutis augurium, diale flaminium, ſacrum lupercale, ludos ſæculares & compitalitios. Et paulo poſt, *Compitalitiis Lares ornari bis in anno inſtituit, vernis floribus & æſtivis.* In Aulularia apud Comicum Act. 2. Sc. 8. Euclio inquit,

Nunc tuſculum emi & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco noſtro Lari.

In Trinummo Act. 1. Sc. 2.

Larem corona decorari meum volo.

Quintilianus Declamatione CCCXXI. *Venenum inter Lares ſuos, inter ſacra menſæ, coronatis pariter, quos colebamus, Diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit.* Huc quoque pertinet locus è Plautina Aſinaria, ubi Paraſitus è ſyngrapho, quem conſcripſerat, legit;

Tum ſi coronas, ſerta, unguenta juſſerit
Ancillam ferri Veneri aut Cupidini.

Et falluntur alii, dum aliter interpretantur.

In Menæchmis Act. 5. Sc. 5.

At ego te ſacram coronam ſurripuiſſe ſcio Jovis.

Appulejus lib. 3. Mileſiar. *Eponæ Deæ ſimulachrum reſidens ædiculæ, quod accurate corollis roſeis equidem recentibus fuerat ornatum.* Et lib. 4. de Pſyche divino honore culta. *Jamque per plateas commeantem populi frequenter floribus ſertis & ſolutis adprecantur.* antea de Sacris Veneris dixerat; *Sacra Deæ deferuntur; templa deformantur; pulvinaria proferuntur, ceremoniæ negliguntur; incoronata ſimulacra, & aræ viduæ frigido cinere fœdatæ.* Meminit & Artemidorus libro 2. Oneirocrit. cap. 34. Στεφανοῦν θεοὺς ἄνθεσι καὶ κλάδοις τοῖς προσήκουσι καὶ νενομισμένοις, σημαίνει ἀγαθὸν πᾶσιν. οὐκ ἄνευ μέντοι φροντίδων ἀποβησόμενον. At non ſolum Dii coronati, ſed & qui ſacris operabantur, ac ut aliæ arbores Dîs aliis conſecratæ erant, ita quoque coronas varias capiti imponebant. Quid? Vaſa etiam quibus in ſacris utebantur; coronis ornata, & victimis, quæ immolandæ fuerant, coronæ ad collum ſuſpendebantur, earumque cornua inaurabantur, ac vittis coloribus Dîs quibuſque gratis innectebantur. Sed de his omnibus alibi fortaſſis commodior erit dicendi locus.

RIGALTIUS.

1 *Arenas extimas lenis unda tendebat.*] Recta eſt hæc veteris libri ſcriptura. *Tendebat arenas*: extendebat. Sic *tendere plagas, retia.*

WOUWERUS.

2 *Lenis unda tendebat.*] Rom. Ed. *tundebat.*

ELMENHORSTIUS.

Lenis unda.] Ita Lucretius lib. 2. de rer. natura. *mollis unda.*

Tundebat.] Prudentius Cathemer. pag. 97.

Salſóſque candens ſpuma tundit ſilices.

Hieronym. in Sophon. cap. 2. *Maris fluctibus tunditur.* Et in 9. cap. Oſeæ; *Tyrus maris fluctibus tundebatur.*

VARIAE LECT.

Tundebat.] Sab. *tendebat.*

OUZELIUS.

Lenis unda tendebat.] Proba & recta eſt hæc ſcriptura, & male illi, qui *tundebat* ſubſtituunt. Ita & Boëthius de Conſolat. lib. 2. Metr. 8.

Ut fluctus avidum mare
Certo fine coërceat,
Ne terris liceat vagis
Latos tendere terminos.

Quamquam etiam ſunt, qui hic apud Boëthium legunt, *Latos tundere terminos*; quàm lectionem nos rejicimus, ſcilicet quæ eſt contra MSS. & antiquiſſimarum quoque editionum fidem. accedit,

[1]mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non [2]canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen [3]criſpis, toroſiſque

cedit, quod ſenſum plane inſulſum hac correctione efficiunt. *Tendere* enim apud utrumque valet *extendere*.

ELMENHORSTIUS.

1 *Mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt.*] Vide Gellium lib. 2. cap. 33. qui cauſam adfert, cur mare etiam poſitis flatibus undabundum.

OUZELIUS.

Mare inquietum eſt.] Tertullianus de Pallio, cap. 2. *Sic & mari fides infamis, dum & flabris aque mutantibus, de tranquillo probum, de fluſtris temperatum, & extemplo de decumanis inquietat.* Cypianus Epiſt. 1. cum reſpectu ad mare, *Inquietantes ſaeculi turbinibus.*

WOWERUS.

2 *Canis ſpumoſiſq.*] Manil. lib. 5. *mariſq. profundi Canicies.* Spumoſus ἀφρώδης pro alto & tumido. Sidon. lib. 2. *Spumoſo caneſcit impetu.* Homer. Od. 1. πολιὴν ἅλα. Vide Euſt. Iliad. α.

ELMENHORSTIUS.

Canis, ſpumoſiſq. fluctibus.] Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 49. ad Innocentium: *Spumei fluctus caneſcunt.* Virgil. lib. 1. Georg.

Cano ſpumant freta concita fluctu.

Et 8. Æneid. f. 528.

Fluctu ſpumabant caerula cano.

Feſtus Avienus Arat. prognoſt. pag. 69.

Spumoſum late pelagus caneſcere cernes.

Cicero 1. de Divinat. pag. 354. Virg. 3. Georg. pag. 130. Seneca Agamemnon. Act. 3. Scen. *Delubra, &c.* Orpheus Argonaut. fol. 486. Hieron. Epiſt. ad Heliodor. cap. 9.

HERALDUS.

Etſi non canis ſpumoſiſq. fluctibus exibat ad terram.] Lucret. lib. 2.

Ut mare, quum magni commorunt aequora venti,

Vertitur in canos candenti marmore fluctus.

Zeno Veronenſis ſermone de patientia *pallidos fluctus* appellat quos *canos* Minucius. *Tamen extremorum pallido ex recurſu voluminum, quaſi jus terrae cognoſcens, ac violare devitans mira patientia in ſe frangitur, iiſdemq. fluctibus, quibus cogitur, refraenatur.* Sic *albeſcere* dicit Virg. 3. Æneid.

Fluctus uti primo coepit quum albeſcere vento,

Paulatim ſeſe tollit mare.

OUZELIUS.

Canis ſpumoſiſq. fluctibus.] Propria epitheta maris, & frequentiſſime à ſcriptoribus conjuncta. Catullus:

Totaque remigiis ſpumis incanuit unda.

Manilius Aſtronom. lib. 5.

Congeritur ſiccum pelagus, merſiq. profundi

Canities emota maris, ſpumaque rigentis.

Ovidius:

— ſpumis ſonantibus albet.

Cicero lib. 1. de Divinatione.

Saxaque cana ſalis, niveo ſpumata liquore.

Seneca in Agamemnone.

Sulcata vibrant aequora & latera increpant,

Dirimuntq. cana caerulum ſpuma mare.

Idem in Hippolyto.

Et cana ſummum ſpuma Leucatem ferit.

Prudentius Cathemer.

Salſoſque candens ſpuma tundit ſilices.

WOWERUS.

3 *Criſpis toroſiſq.*] MS. *tortuoſiſque.* Solinus: *mare ſinuoſis lateribus tortuoſum.* Criſpis. Agell. lib. 18. cap. 11. *Quod ventus mare caeruleum criſpicans nitefacit.* Victor. 2. perſecut. Afr. *alvei criſpantes.*

ELMENHORSTIUS.

Criſpis.] Victor lib. 2. de perſecut. Vandal. pag. 940. *alvei criſpantes.* Lib. 3. pag. 666. *Fontium criſpantes venae.* Hieronymus in Epiſtola ad Heliodorum de laude vitae ſolitariae cap. 5. *Licet in modum ſtagni fuſum aequor arrideat; licet vix ſumma*

que ibidem erroribus delectati perquàm ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, [1] quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus [2] adluderet fluctus, nunc relabens,

ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur. & lib. 13. in Eſaiam procemio ad Euſtochium, fol. 640. *Multi caſus opprimunt navigantes. Si vehementior flaverit ventus, tempeſtas formidini eſt. Si aura moderatior ſumma jacentis elementi terga criſpaverit, piratarum inſidias pertimeſcit.*

VARIAE LECT.

Toroſiſq;] Wowerius ex MS. *tortuoſiſque.*

HERALDUS.

Tamen criſpis toroſiſq;] Ita ſcriptum in MS. Reg. non *tortuoſis*, quod notant. B. Hieronymus ad Heliodorum: *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.* Et in epitaphio Paulæ: *Huc uſque proſperis navigavimus ventis, & criſpantia maris æquora labens carina ſulcavit.*

RIGALTIUS.

Criſpis toroſiſq;] Parum attentis oculis Regium exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, *tortuoſis.* nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, *ſriſpis toroſiſque.* & qui correxit, legi voluit, *criſpis toroſiſque.* Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ.

OUZELIUS.

Tamen criſpis toroſiſq; ibidem erroribus delectati perquam ſumus.] Ita ſecuti editionem, quam procuravit Doctiſſimus Rigaltius, hunc locum edidimus. In aliis, *tamen criſpis toroſiſq. Ibidem erroribus delectati perquam ſumus.* Male; tollenda enim diſtinctio, & verba hæc conjungenda ſunt.

WOWERUS.

1 *Quod viciſſim nunc appulſum noſtris pedibus.*] Strabo lib. 1. ubi ait mare inſtar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δ᾽ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστῶτι κατὰ τὴν κυμάτωσιν· ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς.

ELMENHORSTIUS.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus.] Id eſt: modo accedentes modo recedentes undæ ludere videbantur. Vide Joh. Paſſeratium ad Catullum pag. 41. Wower. in Notis.

HERALDUS.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet.] Proba lectio & MS. Reg. auctoritate comprobata. Seneca in Oedipode:

Per te, pater Neptune, qui fluctu brevi
Utrimque noſtra geminus alludis ſolo.

Sic προσπαίζειν uſurpavit eleganter Gregorius Nazianzenus Sermone de S. Cypriano: καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα, μετὰ πνευμάτων στάσιν ὠδίνοντα κύματα.

WOWERUS.

2 *Alluderet.*] Catullus Nupt. Pelei: *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Ovid. 4. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloque tenus veſtigia tingit.* Servius 8. Æneid. *ludere*, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auſon. Moſella: *Inter ludentes examina lubrica piſces.* Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minime legendum, ut Fulv. Vrſinus ſuadet, *alluderet.* neque enim alluſione fluctus definitur littus, ſed qua maxime exæſtuat. L. 112. de verb. ſign. MS. legit, *allideret.* Quintil. lib. 10. *In littore, in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret.*

VARIAE LECT.

Alluderet.] Fulv. Vrſinus. Catull. —— *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Sabæi editio, *illideret.* Ambroſ. Hexaemer. lib. 3. cap. 2. *Vbi fluctus impetum ſuum ad littus illiſerit.* Ruffinus Eccleſiaſt. hiſt. lib. 8. cap. 10. *Si ſaxo immobili unda allideretur.* Hieronym. Epiſt.

bus, [1] à terrena labe ſuſpenſæ [2] quieſcebant, [3] pueros videmus certatim geſtientes, [4] teſtarum in mare jaculationibus ludere. [5] Is luſus eſt teſtam teretem, jactatione fluctuum levigatam, legere de litore: eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum, atque humilem, quantum poteſt, [6] ſuper undas inrotare: ut illud jaculum

vel

οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φαλάγγες καὶ φαλάγγια. Latini quoque hos *Palangas* appellant. Non. Marcellus. *Palangæ dicuntur fuſtes teretes, qui navibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur; unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fuſtibus tranſvehunt.* Varro de Vita Popul. Rom. lib.4. *Cum Pœnus in fretum obviam veniſſet noſtris, & quoſdam cepiſſet, crudeliſſime pro Palangis carinis ſubjecerant, quo metu debilitaret noſtros.* Hos etiam *Pulvinos* antiquis dictos, conſtat ex Iſidoro, qui lib.19. cap.2. inquit; *Pulvini ſunt machinæ quibus naves deducuntur & ſubducuntur.*

RIGALTIUS.

1 *A terrena labe ſuſpenſæ.*] Labem dicit uliginem cænoſam; qua putreſcerent carinæ diutino ſitu.

2 *Quieſcebant.*] Etenim ea robora pulvini ſunt navium quieſcentium.

HERALDUS.

3 *Pueros videmus certatim geſtientes teſtarum in mare jaculationibus ludere.*] Ludi iſtius, de quo plura alii obſervarunt, meminit etiam Arrianus libro 4. Diſſert. Epict. cap. 7. ἀλλ' ὡς ὀστρακίοις τὰ παιδία παίζοντα, περὶ μὲν τῆς παιδιᾶς διαφέρεται, τῶν δ' ὀστρακίων οὐ πεφρόντικεν.

RIGALTIUS.

4 *Teſtarum jaculationibus.*] Ἐποστρακισμοῖς.

WOWERUS.

5 *Is luſus eſt teſtam teretem.*] Hunc luſum Græci ἐποστρακισμὸν vocant, & eodem modo deſcribunt. Pollux lib.9. Euſt. Iliad. σ. Suidas ἐποστρακίζειν.

ELMENHORSTIUS.

Is luſus eſt teſtam teretem.] Græci hunc luſum appellant ἐποστρακισμόν Heſychius ἐποστρακίζειν, ὀστράκοις παίζειν. Vid. Paulus Leopard. Emendat. lib.6. cap.8.

OUZELIUS.

Is luſus eſt, &c.] Ludum hunc puerilem, à Græcis ΕΠΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΝ appellatum, eleganter & pleniſſime Minucius hoc loco deſcribit. J. Pollux quoque Onomaſt. lib.9. cap.7. Ὁ δὲ Ἐποστρακισμὸς, ὄστρακον τῶν θαλαττίων κατὰ τοῦ ὕδατος ἐπιπολῆς ἀφιᾶσιν, ἀριθμοῦντες αὐτοῦ τὰ περὶ τὴν κλαδιαίαν πηδήματα ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ ὕδωρ ἐπιδρομῇ. ἐν γὰρ τῷ πλήθει τῶν ἁλμάτων ἡ νίκη τῷ βάλλοντι. Euſtathius ad Iliad. σ'. Καὶ ὁ Ἐποστρακισμός. εἶδος δὲ οὗτος παιδιᾶς. καθ' ἣν φασιν ὀστράκια πλατέα ἐκτετριμμένα ὑπὸ θαλάσσης περιάγονται κατὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, καὶ ἐπιτρέχοντα ἐνίοτε πολλάκις, ἕως ἀτονήσαντα δύνῃ κατὰ θαλάσσης, ἡδίστην ποιοῦνται περίοψιν. Etymologici Magni Autor. Ἐποστρακίζειν, παιδιά τις, ἣν παίζουσιν οἱ παῖδες, ὄστρακα ἀφιέντες εἰς θάλασσαν. Quæ totidem verbis & apud Suidam & Phavorinum habentur.

HERALDUS.

Teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam.] Ἐκτετριμμένην ὑπὸ θαλάσσης, ait Euſtathius.

6 *Super undas irrotare.*] Non poterat loqui expreſſius. Teſtula enim ita ſubſiliens motum refert rotæ agitatæ ἄνω κάτω. Contra autem quum flumen glacie conſtrictum eſt, plano curſu teſta labitur, ac non irrotat propriè ſuper undas, ſed *premit eas* potius. quomodo loquitur Ovid. eleg.10. libro 3. Triſt.

Vidi.

vel [1] dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, ſummis fluctibus tonſis, [2] emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is ſe [3] in pueris victorem ferebat, cujus teſta & procurreret longius, & [4] frequentius exſiliret. Igitur cum omnes hac ſpectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neque de contentione ridere, ſed tacens, [5] anxius, ſegregatus, [6] dolore neſcio quid vultu

Vidimus ingentem glacie conſiſtere pontum;
Lubricaq́ immotas teſta premebat aquas.

WOWERUS.

1 *Dorſo maris.*] Prud. *terga æquoris.* νῶτα θαλάσσης.

ELMENHORSTIUS.

Dorſum maris raderet.] Heſiodus Theogonia: νῶτα θαλάσσης. Chalcid. in Platonis Timæum pag. 56. *dorſum & ſuperficies maris.* Gaudent. pag 118. *ambulabat ſuper terga æquoris.* Vide adnotata ad Arnobii lib. 1. pag. 27.

OUZELIUS.

Dorſum maris.] Servius ad illa Virg. lib. 1. Georg.

—— *Quæ ſuſcitat æquore terga.*

TERGA, ſuperficiem. ut Homerus Νῶτα θαλάσσης. Æneid. 1.

Dorſum immane mari ſummo.

Æneid. 10.

Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo.

Arnobius lib. 1. de Salvatore noſtro, *Calcabat ponti terga undis ipſis ſtupentibus.* Prudentius Præfat. in 2. lib. contra Symmachum.

Siſtitq́ & docet ingredi
Tergum per tumidum freti.

Chryſolog. Sermon. xx. *Mare quod Chriſti pedibus tumentia terga ſubmiſit.* Zeno Veronenſis Sermone de Jona. *Hoc igitur è profundo clamans ſimiliter Petrus impetravit à Domino, ut profundi maris lubricoſ ſimus, inſubditaq́ humanis greſſibus liquidi æquoris terga, quibus viator trepidus abſorbebatur, & perambularet pariter & evaderet.*

WOWERUS.

2 *Emicaret, emergeret.*] Dele, *emergeret.*

VARIAE LECT.

Emicaret.] Sabæus *emicaret, emergeret.* Fulv. Urſin. *emicaret & emergeret.* Sed ego cum Wowerio τὸ *emergeret*, ut ſuperfluum, delevi.

HERALDUS.

Emicaret, emergeret.] Amat Minucius plures voces ejuſdem ſignificationis copulare; unde σφάλματα irrepſerunt, quæ obſervabimus poſtea. Non audemus igitur damnare *emergeret*, quod faciebat politiſſimi ingenii vir Joh. à Wower. Pro *reſiliret* quod ſequitur poſtea, edidimus *exſiliret*, MS. Reg. & edit. Rom. ſequuti.

RIGALTIUS.

3 *In pueris.*] Inter illos pueros. ut mox, *in contubernalibus.*

WOWERUS.

4 *Frequentius reſiliret.*] Rom. Ed. *exſiliret.*

VARIAE LECT.

Exſiliret.] Ita MS. & Fulvius Urſin. Sabæus: *eſiliret.* Gelenius, *reſiliret.*

WOWERUS.

5 *Anxius ſegregatus.*] Iliad. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ Ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο, Ὃν θυμὸν κατέδων πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. & Iliad. α. βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης.

RIGALTIUS.

Tacens, anxius, ſegregatus.] Deſcribit hominem vexatum mœroribus & curis ingentibus qualis erat Homeri Bellerophon.

ELMENHORSTIUS.

6 *Dolere, neſcio quid vultu fatebatur.*]

10/1

vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc eſt rei? cur non agnoſco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in ſeriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii

Vultus lætitiæ aut triſtitiæ index. Q. Cicero de petition. conſulat. fol. 445. Plinius libro 2. cap. 37. Cyprianus de Lapſis pag. 223. Hieronym. in Ezechiel. cap. 8. Ovidius Faſt. lib. 4. & 6. Juvenalis Satyr. 9. Theodoret. Serm. 8. de provident. pag. 177. Caſſian. lib. 2. collation. 3. Athanaſ. apolog. ad Imp. Conſtant. pag. 530.

VARIAE LECT.

Dolere.] Sabæus, *dolore.*

HERALDUS.

Segregatus, dolere neſcio quid vultu fatebatur.] Etſi lectio iſta facilior eſt & commodior, nolueramus tamen contra veterum editionum, & MS. Reg. auctoritatem, ubi *ſegregatus dolore*, quidquam immutare. Operis aliter viſum eſt. Sic autem hominis anxii πάθος recte exprimitur. M. Tull. lib. 3. Tuſc. quæſt. *Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,*

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

OUZELIUS.

Dolere neſcio quid vultu fatebatur.] Vultum Pacatus Panegyr. *animi proditorem* appellat. Et optime. ex habitu enim oculorum, narium, frontis, ceterarumque faciei partium, numquid animus iraſcentium, mœrentium, gaudentium, aliorumque affectuum indicatur? Audi Hieronymum ad Furiam de ſervanda Viduitate. *Speculum*, inquit, *mentis eſt facies, & taciti oculi cordis fatentur arcana.* Ita Ovidius lib. 2. de Arte.

— In vultu pignora mentis habet.

Eleganter Juvenalis Sat. 9.

Deprendas animi tormenta latentis in ægro
Corpore; deprendas & gaudia, ſumit utrumque
Inde habitum facies. —

Magnus ille Naturæ Indagator, Plinium dico, Hiſtoriæ ſuæ Naturalis libro 11. cap. 37. ait; *Frons & aliis; ſed homini tantum triſtitiæ, hilaritatis, clementiæ, ſeveritatis index.* Ibidem paullo poſt de oculis; *Neque ulla ex parte majora animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maxime, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odii, amoris, triſtitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, tranſverſi, limi, ſummiſſi, blandi. Profecto in oculis animus habitat.* Nazarius Panegyrico Conſtantino dicto; *In ſerenis frontibus animorum indicia prælequntur.* Achilles Tatius lib. 6. ὁ γὰρ νοῦς οὐ μοὶ δοκεῖ λελέχθαι καλῶς εἶναι ἀόρατος, τὸ παράπαν. φαίνεται γὰρ ἀκριβῶς ὡς ἐν κατόπτρῳ, ἐν τῷ προσώπῳ. Gulielmus Brito lib. 2. Philippidos.

Nam rubor in vultu duplicatus prodit aperte
Quam gravis illuſtrem trahat indignatio mentem.

Hinc etiam eſt quod Veteres ſedem iræ nares eſſe dicebant, quia nempe præcipue in naribus appareat. Theocritus Idyll. 1.

Καὶ οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται.

Ita Herodes Poëta ob antiquitatem haud ſpernendus.

Μὴ δὴ κόρη τὴν χολὴν ἐπὶ ῥῖνας
Ἔχ᾽ εὐθὺς, ἤν τι ῥῆμα μὴ σοφὸν πεύθῃ.

Perſius Satyra 5.

Diſce ſed ira cadat naſo rugoſaque ſanna.

Plautus Amphitruone, vel potius ei ibidem ſuppoſita.

Fames & mora bilem in naſo conciunt.

Hanc quoque cauſam forte priſci Hebræorum

Octavii noſtri acriter angit & [1] remordet oratio, quâ in te invectus, objurgavit negligentiæ, ut me diſſimulanter gravius argueret inſcientiæ. Itaque progrediar ulterius: de toto & integro mihi cum Octavio res eſt. Si placet ut ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, [2] jam profecto [3] intelliget facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam [4] conſerere ſapientium modo. In iſtis ad tutelam balnearum jactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, ut & requieſcere de itinere poſſimus, & intentius diſputare. Et cum dicto ejus aſſedimus, ita [5] ut me ex tribus medium late-

bræorum innuere voluerunt, dum eidem vocabulo אף & iræ & narium ſignificationem impoſuere.

WOWERUS.

1 *Remordet oratio.*] Lucian. ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις.

ELMENHORSTIUS.

Remordet oratio.] Ruffinus Eccleſiaſt. hiſt. lib.6. cap. 6. *Vehementiſſime momordit hic ſermo Demetrium.* Triphon apud Lucianum Philopat. fol.440. ſe laceratum Critiæ ſermonibus conqueritur, veluti à rabioſa cane. Verba ejus ſunt: Ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις, ὡς ὑπὸ κυνὸς λυττῶντος.

HERALDUS.

2 *Jam profecto intelliget, facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiam.*] MS. Reg. nihil mutat. Neque tamen placet mihi hæc lectio. Suſpicabar ſcripſiſſe Minucium, *quam conſerere ſapienti manum.*

VARIAE LECT.

3 *Facilius intelliget.*] Wower. ex MS. *intelliget facilius eſſe, conſerere ſapientiam, quam in contubernalibus diſputare.*

WOWERUS.

Conſerere ſapientiam.] MS. *intelliget facilius eſſe conſerere ſapientiam, quam in contubernalibus diſputare:* tanquam ſi Octavius aſſereret, & vindicaret ſibi ſapientiam jam partam, ex veteri formula.

RIGALTIUS.

Quam conſerere ſapientium modo.] Sic facile reſtituimus ipſiſſimam ſcripturam Minucii depravatam in exemplari perverſa litterula: *facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiam modo in iſtis ad tutelam balnearum*, &c. Omnes hactenus editiones prava interpunctione ſenſum everterant. & falſi ſunt interpretes, qui aſſerunt in manuſcripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturum ſe ut Octavius intelligat, facilius eſſe diſputare & rixari inter contubernales vulgaribus dicteriis & conviciis, quam eo modo conſerere, quo ſolent ſapientes. Deinde incipit aliam clauſulam: *In iſtis ad tutelam balnearum, &c.*

OUZELIUS.

4 *Quam conſerere ſapientium modo.*] Ita optime Clariſſimus Rigaltius diſtinctione ac levi correctione ineptam antea lectionem reſtituit.

ELMENHORSTIUS.

5 *Ut me ex tribus medium.*] Medius locus honeſtior. Salluſt. Bello Jugurthin. pag.53. *Sed Hiemſal, qui minimus ex illis erat natura ferocior, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, dextra Atherbalem aſſedit, ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.* Vid. Lipſius Elect. lib.2. cap.2.

OUZELIUS.

Ut me ex tribus medium.] Antiquis

laterîs ambitione protegerent: [1] nec hoc obſequii fuit, [2] aut ordinis, aut honoris, quippe [3] cum amicitia pares ſemper aut

quis medius locus pro honeſtiſſimo habebatur, ac idcirco in omnibus cœtibus honoratiorem ſemper in medio collocabant. Suetonius in Claudio. cap. 23. *De majore negotio acturus in curia medius inter conſulum ſellas Tribunitio ſubſellio ſedebat.* Sic Sigiſmeres regius juvenis, narrante Sidonio Apollinare lib. 4. Epiſt. 20. *Pedes & ipſe medius inceſſit, flammeus cocco, rutilus auro, lacteus ſerico.* Inde Hadrianus Imperator apud Ælium Spartianum in ejus vita, *ſervo inter duos ſenatores ambulanti colaphum juſſit impingi.* quia iſte locus minime eum, ut ſervum, decebat. Sic paſſim poëtæ medium locum pro honeſtiore ponunt. Virgil. Georg. 3.

In medio mihi Cæſar erit, templumq́; tenebit.

Æneid. 5.

Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum magna medius comitante caterva.

Et paullo poſt.

—— Mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit. ——

Æneid. 6. de Muſæo.

Muſæum ante omnes, medium nam plurima turba
Hunc habet ——

Æneid. 7. de Rege Latino.

—— ſolio medius conſedit avito.

Et Æneid. 11. de eodem.

—— ſedet in mediis & maximus ævo.

Sic & Ovidius Faſtor. lib. 5. in limine.

Et medius juvenum non indignantibus ipſis
Ibat. ——

Sidon. Apollin. in Burgo Pontii Leontii.

Ibant Pimpliades pariter mediumq́; noveno
Circumſiſtentes umbrabant ſyrmate currum.

At, ne in profanis ſolummodo hæreamus, in ſacris hoc quoque occurrit. D. Lucas Euangel. cap. 2. com. 16. de Salvatore humani generis ait; *καὶ ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων.* Quod & in veteri Eccleſia à Chriſtianis obſervatum; legitur enim in Concil. Nicæn. cap. *pervenit.* XCIII. diſtinct. *Et Diaconus in medio Presbyterorum ſedere non poteſt.* Et in Concil. Conſtantinop. VI. Act. I. *Nam Imperator in Concilio medius ſedet,* hoc eſt, ſupremum locum occupat. Et etiamnunc apud nos obtinet, ut, cum plures duobus congregati ſint, medius, uti honeſtior locus, digniori relinquatur.

HERALDUS.

I *Nec hoc obſequii fuit, aut ordinis, aut honoris.*] MS. Reg. nihil mutat. Nam quod ajunt verba iſta *aut ordinis* in eo nuſquam apparere, falluntur; nec aliorum obſervationibus fidem arbitrari tam facile debuerant. Sane ſi qui honoratiores, aut amplioris ordinis erant, locus honoratior iis dabatur, & idcirco medius. Appianus de bellis civilibus lib. 4. *καὶ συνήδρευον οἱ τρεῖς Καίσαρος ἐν μέσῳ διὰ τὴν ἀρχὴν προκαθίσαντος.*

WOWERUS.

2 *Aut ordinis aut honoris.*] Verba illa, *aut ordinis.* MS. ignorat.

3 *Cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat.*] *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Publ.

ELMENHORSTIUS.

Cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat.] Vulgaris verſus Pub. Mimi: *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Laërtius in vita Pythag. lib. 8. pag. 573. Pythagoras *εἶπέ τε πρῶτος (ὥς φησι Τίμαιος) κοινὰ τὰ φίλων εἶναι, καὶ φιλίαν, ἰσότητα.* Cic. de LL. lib. I. fol. 326. Ariſtoteles apud Diogenem

aut accipiat, aut faciat: ſed ut [1] arbiter & utrique proximus aures darem, & [2] diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic CÆCILIUS exorſus eſt: [3] Quanquam tibi Marce frater, de quo cum maxime quærimus non ſit ambiguum; utpote [4] cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiâris alterum, alterum comprobâris: [5] inpræſentiarum

genem Laërtium & Heſychium Illuſtrium de Philoſophis pag. 14. Τὴν τε φιλίαν ὠρίζετο ἰσότητα εὐνοίας ἀντίστροφον. Et libro 8. Ethicorum cap. 7. λέγεται γὰρ φιλότης, ἡ ἰσότης. Quem locum ab illo mutuatus eſt Iſidorus Peluſiota Epiſt. lib. 3. Epiſt. 145. ad Petrum Correctorem: Ἰσότης, φιλότης.

1 *Arbiter.*] Gloſſæ; *Arbiter*, διαιτητής. Arnobius lib. 4. Terentius Heauton. Act. 3. Scen. 1. Feſtus in *arbiter*. Cicero pro Muræna fol. 341.

HERALDUS.

Sed ut arbiter, & utriſque proximus aures darem.] Appoſite Lucianus in Amoribus: ἐν μέσῳ πάνυ δικαστικῶς ἐκαθεζόμην.

OUZELIUS.

Arbiter.] Judex; Feſtus: *Arbiter dicitur judex, quod totius rei habeat arbitrium & facultatem.* Sic & Eugraphius illud Terentii Heautontimor. *Me cepêre arbitrum.* interpretatur *Me judicem eſſe voluerunt.* Arnobius lib. 4. *Quis quæſitor, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter perſonas hujuſmodi, aut vindicias juſtas dare, aut ſacramenta conetur pronuntiare non juſta.* Cic. in Orat. pro L. Muræna ſcribit hoc apud veteres Conſultos controverſum fuiſſe, *Judicem* an *arbitrum* dici oporteret. Horum tamen nominum differentia ex eodem Cicerone Orat. pro Q. Roſcio Comœdo colligi poteſt, quod, qui bonæ fidei judiciis, vel arbitrariis dabatur, *Arbiter*, qui ſtrictis, *Judex* diceretur. Hic ſub actionum anguſtiſſima formula, à qua ne latum quidem unguem diſcedere licitum, judicabat; ille liberum arbitrium habebat ſtatuendi, quod ÆQUIUS MELIUS videretur. Hoc quoque diſcrimen Seneca libro 3. de Benef. cap. 7. perſpicue declarat. *Quæcunque*, inquit, *in cognitionem cadunt, comprehendi poſſunt, & non dare infinitam licentiam judici, quam ſi ad arbitrum mittitur quia illum Formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera & nullis adſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt & adjicere, & ſuam ſententiam non prout lex aut juſtitia ſuadet, ſed prout humanitas, & miſericordia impulit regere.* Idem lib. 2. de Clementia cap. ult. *Clementia liberum arbitrium habet, non ſub Formula, ſed ex æquo & bono judicat.*

2 *Diſceptantes.*] Editio Oxonienſis habet, *diſcrepantes.*

RIGALTIUS.

3 *Quanquam tibi, Marce frater.*] Cæcilius ethnicus Minucium Chriſtianum fratrem vocat, quocum erat amicitiæ familiaritate conjunctiſſimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, *Hominem domi foriſque lateri tuo inhærentem*, pag. 4.

VARIAE LECTIONES.

4 *Qui.*] *Sab.* cum.

RIGALTIUS.

Cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus.] Hinc apparet Minucium noſtrum ætate jam provecta factum Chriſtianum.

OUZELIUS.

5 *Inpræſentiarum.*] Uſi quoque hac voce Cato de Re Ruſticâ, cap. CXLIV. C. Fannius Annal. 1. apud Priſcianum lib. 13. cap. de ſecundâ declinatione pronominis, Tacitus Hiſtoriar. lib. 4. Item Appulejus lib. 3. Floridorum, aliique plurimi. Sunt, qui plane voculam hanc damnent, quos inter Caſpar Scioppius,

rum tamen ita tibi informandus eſt animus, [1] ut libram teneas æquiſſimi judicis, [2] nec in alteram partem propenſus incumbas, ne, non tam ex noſtris diſputationibus nata ſententia, quam ex tuis ſenſibus prolata videatur. Proinde ſi mihi quaſi [3] novus aliquis, & quaſi ignarus partis utriuſque [4] conſidas, nullum negotium eſt patefacere, omnia

pius, quibus cum Clariſſimo omniſque generis eruditionis Viro G. J. Voſſio, calculum non adjicio. Præfero tamen cum eodem Voſſio *in præſenti*, vel *in præſentiâ*. Eique ſubſcribo, cum exiſtimat, *inpræſentiarum*, corruptum eſſe ex *in præſentiâ rerum*. Nam *rūm* lineolâ ſuperadditâ, exarabant ſuperioribus ſeculis, qui ſcribendi compendio ſtuderent. Adi ipſum lib. 1. cap. 25. & l. 4. cap. 33. de Vitiis Sermonis fuſius diſſerentem.

ELMENHORSTIUS.

1 *Libram teneas æquiſſimi judicis.*] Arnobius in Pſalm. 139. *Libra juſti judicis, æquali lance perpenſa, nocentem dum interficit, liberat innocentem.* Chalcidius in Platonis Timæum pag. 117. *Æquum judicium carere gratiæ, miſericordiæque anticipationibus debet.*

HERALDUS.

Ut libram teneas æquiſſimi judicis.] Ἴσον καὶ κοινὸν eleganter Græci dicunt; neque enim judex æquus heic eſt ἐπιεικής. Demoſthenes in ea de Corona: καὶ παρέχων ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσεται περὶ πάντων. Recte autem *libram teneas*: nempe ut unicuique æquo pondere jus veluti appendatur. Proverbium Græcorum eſt, cujus meminit Euſtath. ad lib. 7. Iliad. ζυγοῦ πρὸς δίκην εὐθύτερος. Eleganter Clem. Alexandrinus lib. 1. Pædag. cap. x. καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοστασίους ἀντιποιησώσωμεν τῆς δικαίας πλάστιγγας. Prudentius;

Gentibus juſtam poſiturus æquo
Pondere libram.

2 *Nec in alteram partem propenſus incumbas.*] Eleganter Philo adverſus Flaccum: καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀδηλοτέρας ἐποιεῖτο τὰς ἐπιβουλὰς, μήτ' ἴσον παρέχων καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ἑαυτὸν τοῖς τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν, ἀλλὰ πρὸς θάτερον ἀποκλίνων μέρος, μήτ' ἐν τοῖς ἄλλοις ἰσηγορίαν διδούς.

WOWERUS.

3 *Novus aliquis.*] MS. *aliqui.*

4 *Conſidas.*] Judex. Cicer. lib. 5. ep. 20. ad Att. *Iconii decem dies ſedimus.* ubi perperam edunt *fecimus, egimus.* ad Lent. lib. 1. ep. 9. *Sedente Pompejo.* in judicio ſcilicet, aut ſenatu. Judicum enim *ſedere.* l. 6. D. de poſtul.

ELMENHORSTIUS.

Conſidas.] Proprio verbo uſus eſt. *Sedere* enim judices dicuntur cum cauſſas & querelas diſſidentium inſpiciunt. Livius lib. 40. pag. 1061. *Sedeo miſerrimus pater judex inter duos filios.* Apulejus apolog. pag. 460. *Quod ſi modo judices de iſta cauſa ſederent.* Cicero pro Rabirio Poſtumo, fol. 561. *Vos in A. Gabinium judices ſediſtis.* Beda lib. 4. in Marcum cap. 16. *Sedere judicantis eſt.* Et Martyrol. in paſſion. Ignatii, *Sedente pro tribunali Trajano.* Cyprianus 2. Epiſt. ad Donatum fol. 5. *Qui ſedet crimina vindicaturus, admittit.*

OUZELIUS.

Conſidas.] Quicquid Interpretes ad hunc locum illuſtrandum, de *ſedere*, quod illud judicum proprie ſit, dicunt, nihil agunt, niſi quod nugas garriant. Fateor quidem *ſedere* de judicibus dici, cum cauſſas diſſidentium diſcernunt, ſed an *conſidere alicui* eodem ſenſu Latine dicatur Grammaticis diſcutiendum relinquo. Mihi potius arridet, quod in Editione, quæ Oxoniæ prodiit, invenitur, quæ pro *conſidas* habet *confidas*; genuinum, & ſententiæ optime

[1] omnia in rebus humanis dubia, incerta, ſuſpenſa: magiſque omnia veriſimilia, quam vera. [2] Quo minus mirum eſt, nonnullos tædio inveſtigandæ [3] penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius ſuccumbere, quam [4] in explorando pertinaci diligentiâ perſeverare. [5] Itaque [6] indignandum omnibus, indoleſcendumque eſt, [7] audere quoſdam, & [8] hoc [9] ſtudiorum

me quadrans. Quaſi Cæcilius dicat, ſi mihi vacivas aures, nulloque præjudicio occupatas præbeas, verbiſque meis fidem habeas nullum negotium eſt, &c.

WOWERUS.

1 *Omnia in rebus humanis dubia.*] Cic. Acad. 4.

ELMENHORSTIUS.

Omnia in rebus humanis dubia.] Cicero lib. 4. Academic. Quæſt. & lib. 1. de Natur. Deorum.

WOWERUS.

2 *Quo magis mirum eſt.*] Rom. Ed. *quo minus.*

VARIAE LECT.

Minus.] Sab. *magis.*

3 *Penitus.*] Ful. *potius.*

4 *In explorando.*] Ful. *in exploranda.*

5 *Imo.*] Tò *imo* abeſt à MS. & Sabæi editione, ſed Fulv. addit.

RIGALTIUS.

6 *Indignandum omnibus indoleſcendumque eſt.*] Sollicitari non debuit hæc ſcriptura veteris exemplaris. Etenim proba eſt. & Octavii diſceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis pag. 15. *Et quoniam frater meus erupit ægre ſe ferre ſtomachari, indignari, dolere, &c.*

MEURSIUS.

7 *Audire quoſdam.*] Scribo *audere.*

WOVVERUS.

Audire quoſdam.] Rom. Ed. *audere.*

VARIAE LECT.

Audere.] Ita MS. & Fulvius. Sabæus, *audire.* male.

8 *Hos.*] Fulvius *& hoc.* Sabæus, *& horum.*

HERALDUS.

Audere quoſdam, & hoc ſtudiorum rudes.] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Antea legebatur, *audire quoſdam.* In eodem MS. *rude* male, pro *rudes.* Chriſtianos autem ſtudiorum rudes habitos obſervabamus ad eum Arnobii locum lib. 3. *Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos ut rudes, &c.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus.

WOWERUS.

9 *Studiorum rudes.*] Lucian. Pereg. Chriſtianos appellat ἀνθρώπȣς ἰδιώτας. paſſim Chriſtianis inſcitia objecta. Juſtin. Theodoretus. Tatian.

ELMENHORSTIUS.

Studiorum rudes.] Chriſtiani ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἰδιῶται. Acta Apoſt. cap. 4. Sic Aſclepiades apud Prudentium in Romano Martyre pag. 208. Chriſtianos appellat, *turbam imperitam, & illiteratam frequentiam.* Lactant. l. 5. cap. 2. Chryſoſtom. 1. ad. Corinth. cap. 1. homil. 3. fol. 348. Lucianus peregrino pag. 338. Nazianzeni. Orat. 2. in Julianum pag. 306.

RIGALTIUS.

Hoc ſtudiorum rudes.] Rerum divinarum imperitos.

OUZELIUS.

Studiorum rudes, litterarum profanos.] Cæcilius hîc & infra pluribus in locis agit., quod paſſim gentiles ſolebant, qui Chriſtianis, litteras ſeculares phaleraſque verborum minus colentibus, uti ad ſalutem non neceſſarias, objiciebant imperitiam, ac ruditatem, ſcriptaque eorum ob ſtili ſimplicitatem ſpernebant, quaſi ab indoctis & imperitis hominibus profecta. Lactant. lib. 5. cap. 1. *Nam hæc inprimis cauſa eſt, cur apud ſapientes ut doctos & principes hujus ſeculi, ſcriptura ſancta fide careat,* quod

rum rudes, [1] litterarum profanos, [2] expertes, artium etiam

quod Prophetæ communi, ac ſimplici ſermone, ut ad populum, ſunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis, qui nihil audire, vel legere, niſi expolitum ac diſertum volunt, nec quicquam inhærere animis eorum poteſt, niſi quod aures blandiore ſono permulcet: illa vero quæ ſordida videntur, anilia, inepta, vulgaria exiſtimantur. Adeo nihil verum putant, niſi quod auditu ſuave eſt, nihil credibile, niſi quod poteſt incutere voluptatem: nemo rem veritate ponderat, ſed ornatu. Non credunt ergo divinis, quia fuco carent; ſed ne illis quidem qui ea interpretantur, quia ſunt & ipſi aut omnino rudes, aut certe parum docti. Et lib. 6. cap. 21. *Aſſueti enim dulcibus, & politis ſive orationibus, ſive carminibus, divinarum litterarum ſimplicitatem communemque ſermonem pro ſordido aſpernantur; id enim quærunt, quod ſenſum demulceat.* Arnobius lib. 1. *Sed ab indoctis hominibus, & rudibus ſcripta ſunt.* & poſtea. *Barbariſmis & ſolœciſmis obſita, inquit, ſunt res veſtræ.* Et lib. 11. *Quid eſt quod vobis tanquam bruti ac ſtolidi judicemur, &c.* Sic l. 111. *Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans qua deſpuitis nos ut rudes, &c.* Iſidorus Peluſiota. lib. 4. Epiſt. 27. σκώπτουσι τὴν τῶν ἀποστόλων ἀμαθίαν ἵνα λαμπρότερον οἱ θρυλλούμενοι παρ' αὐτῶν στηλιτευθῶσι σοφοὶ, ἰδιωτῶν ἀνδρῶν διδασκαλίᾳ ἡττηθέντος. Et Epiſt. 28. ἐξευτελίζουσι γὰρ τὴν θείαν γραφὴν, ὡς βαρβαρόφωνον, καὶ ὀνοματοποιΐαις ξέναις συντεταγμένην, συνδέσμων δὲ ἀναγκαίων ἐλλείπουσαν, καὶ περιττῶν παρενθήκῃ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἐκταράττουσαν. Vide & Epiſt. 30. Theodoretus ad Græcos Sermone 5. περὶ φύσεως ἀνθρώπων, καὶ γὰρ ἅπαντες τῆς ἀληθείας, οἱ κήρυκες προφῆται φημὶ καὶ ἀπόστολοι, τῆς μὲν ἑλληνικῆς οὐ μετέλαχον εὐγλωττίας. Addit vero rectiſſime ἔμπλεοι δὲ τῆς ἀληθινῆς ὄντες σοφίας, πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ βαρβαρικοῖς τὴν θείαν διδασκαλίαν προσενήνοχαν· καὶ πᾶσαν γλῶτταν καὶ θάλατταν τῆς ἀρετῆς περὶ καὶ εὐσεβείας συγγραμμάτων ἐνέπλησαν. Vid. Theophilus ad Autolycum lib. 1. Tacianus contra Græcos initio. Juſtinus Apolog. 1. Clemens Recogn. lib. 1. Lactant. Divinar. Inſt. lib. 3. cap. 1. Sicut autem gentes ſermonis ſtribliginem & verborum vitia Chriſtianis objiciebant, illoſque rudes ac agreſtes vocitabant, ita Chriſtiani contra, per irriſum eos politos, eloquentes, & doctos appellabant. Arnob. lib. 11. *Vos ſoli ſapientiâ conditi atque intelligentiæ vi merâ, neſcio quid aliud videtis & profundum.* & *Dicite ô feſtivi, & meraco ſapientiæ tincti, & ſaturi potu.* lib. 4. *Stupetis eloquentiæ viribus.* Lactant. Epitome cap. 111. *Ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere volunt.* Prudent. Romano Martyre,

Vos eruditos miror & doctos viros
Perpenſa vitæ quos gubernat regula,
Neſcire vel divina vel mortalia.

HERALDUS.

1 *Literarum profanos, expertes artium, etiam ſordidarum.*] Monuimus jam ad Arnobium, diſtinctionum mutatione locum hunc emendandum. Et ſane ita ſcriptum fuerat; *literarum profanos, expertes, artium etiam ſordidarum.* Sic plura reperiuntur apud hunc ſcriptorem vocabula rem unam atque eandem ſignificantia, niſi quod poſteriora clariora ſunt, & quaſi interpretationis vice funguntur, ut non immerito ſuſpicari poſſit aliquis gloſſemata eſſe, niſi in toto hoc ſcripto id eſſet pene perpetuum. Sic antea obſervabamus, *emicaret, emergeret.* Dicit igitur Chriſtianos eſſe *literarum profanos, expertes;* quo de convitio plura obſervabamus ad Arnobium. Prudentius in agone Romani:

Populare quiddam ſub colore gloriæ
Illiterata credidit frequentia.

Addit, *artium etiam ſordidarum.* Chriſtiani igitur non ſolum literarum profani & expertes, ut illi volebant, ſed etiam ſordidis artibus mancipati, atque

que

que ipſi etiam Eccleſiæ doctores, lanarii, ſutores, fullones, ἐριουργοὶ, σκυτοτόμοι, καὶ κναφεῖς ab iiſdem habiti, ut obſervat Origenes libro contra Celſum III.

RIGALTIUS.

Litterarum profanos.] Illiteratos Profanum vulgus.

OUZELIUS.

Litterarum profanos, expertes, artium etiam ſordidarum.] Ita ex diſtinctione Heraldi edidimus hunc locum; Aliæ editiones habent, *Litterarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum.* Senſu fere eodem; Noſtrum minus à MS. recedit, & idcirco præferendum. Vid. Not. Heraldi.

WOWERUS.

2 *Expertes artium etiam ſordidarum.*] Corrige ex Rom. Ed. *niſi ſordidarum.* Romani rerum domini ſellularias artes nullas exercebant, ſed viles illas, & ſordidas judicabant. Dionyſ. Halicarnaſſæus libro II. ἐπιδιφρίους δὲ καὶ βαναύσους τέχνας δούλοις, καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν, καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. idque exemplo, & inſtituto Laconum. Plutarchus in Numa, & Ageſilao. Cæcilius ergo Chriſtianis eas objicit, tanquam ſordidis, & abjectis. nam Chriſtiani lege, & præſcripto ſuæ diſciplinæ, inſtituto ac more eccleſiæ eas exercebant. D. Lucas Act. cap. 18. Epiphanius Hæreſi xxc. πάντων τῶν τοῦ θεοῦ δούλων τῶν εἰς δικαιοσύνην καμνόντων ταῖς ἰδίαις χερσὶν, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν καὶ τοῖς ἐνδεομένοις. Hinc illa veterum monachorum ἐργόχειρα, quæ & χειρίργια, quorum ſæpius meminit Baſilius ἀσκητικοῖς, & ἐρωτήσει XXXVII. hinc capienda illa Juven. Sat. 4.

Atque utinam his potius nugis tota illa dediſſet
Tempora ſævitiæ claras quibus abſtulit urbi
Illuſtreſque animas —
Sed periit, poſtquam cerdonibus eſſe timendus
Cœperat —

Ait enim Domitianum obiiſſe, cum in Chriſtianos ſævire incepiſſet. Theodoretus ſerm. VIII. Chriſtianos non tam τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, quam σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι. Hinc illud ſcomma Cæcilii in Octavium; *ut piſtorum præcipuus, ita poſtremus philoſophorum.*

ELMENHORSTIUS.

Expertes.] *Ignari.* Servius in Virg. Æneid. fol. 582.

Expertes artium niſi ſordidarum.] Romulus ſellularias & ſordidas artes, ſervis & exteris exercendas tradidit, duo tantum Romanis ingenuis relinquens ſtudia, rei militaris ac ruſticæ. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. II. antiq. Roman. fol. 98. Plato quoque de civitate quam in ſermone inſtituebat, ſordidas artes ejicit. lib. 5. de Legib. fol. 741. 743. Et Lacedæmonii minime dediti elegantioribus ſtudiis, viles tamen abjectaſque artes non exercebant, quod corpora eorum qui illas tractabant, corrumperent. Socrates Orat. ad Critobulum apud Xenophontem Memorabil. lib. 5. fol. 827. Ælianus variæ hiſtor. lib. 6. cap. 6. Cæcilius igitur hic ſequutus Lacedæmonios & Romanos, omne opus quod manibus elaborabatur, turpe ac probroſum putat, & Chriſtianos, qui ex præſcripto ſuæ diſciplinæ quotidiano opere alimenta quærebant, tanquam ſordidos & deſpicabiles irridet. Vide Clariſſ. Wowerium ad hunc locum, & præterea Iſidorum Peluſiotam Epiſt. lib. I. Epiſt. 470. ad Theodorum Scholaſticum. Chryſoſtomum in epiſt. Pauli ad Roman. cap. II. homil. 2. pag. 19. Hieronym. ad Ruſticum Monachum Epiſtola 4. c. 5. fol. 14. & de regulis Monachorum cap. 18. Auguſtin. de opere monach. cap. 3. 4. & 19. Caſſianum de ſpiritu Acediæ cap. 7. & ſeq. Epiphan. contra Maſſalianos hæreſ. 80.

RIGALTIUS.

Expertes artium etiam ſordidar.] Inertes, artium quarumlibet exſortes. Artes ſordidas dicit, illiberales, quæ ſe-

[1] etiam ſordidarum, certum aliquid de ſummâ rerum, ac majeſtate decernere, de qua [2] tot omnibus ſeculis ſectarum plurimarum uſque adhuc ipſa Philoſophia deliberat. Nec immerito; cum tantum abſit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quæ ſupra nos cœlo [3] ſuſpenſa ſublata ſunt, neque quæ infra terram profunda [4] demerſa ſunt, aut [5] ſcire ſit datum, aut [6] ſcrutari permiſſum, aut ſtuprare religio-

parari ſolent ab iis quas homine ingenuo non indignas cenſemus. Significat igitur vulgus infimum, & fecem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Chriſtianos deſpicit.

VARIAE LECT.

1 *Niſi.*] Ita Fulvius Urſin. Sabæus, *etiam.*

WOWERUS.

2 *Tot omnibus.*] MS. delet, *omnibus.*

ELMENHORSTIUS.

De qua tot ſeculis ſectarum plurimarum] Vide Ciceron. I. de Natur. Firmicum in præfat. lib. I. aſtronom.

VARIAE LECT.

De qua tot.] MS. & Fulvius. Sab. *de qua tot omnibus.*

HERALDUS.

Tot omnibus ſeculis.] Proba lectio. Quod enim notant τὸ *omnibus* ſcriptum non eſſe in MS. Reg. verum non eſt. *Tot omnes*, ut *plerique omnes.*

OUZELIUS.

Sectarum.] Arnobius lib. II. *Ipſi denique principes, & prædictarum patres ſectarum, nonne ipſa ea quæ dicunt, ſuis credita ſuſpicionibus dicunt.* & poſtea: *Qui per varia ſectarum diverticula diſſipati, has atque illas partes opinionum diverſitate fecerunt.* Lactant. de Ira. c. XI. *Platonem quoque ac Socratem fallerent, & Pythagoram, Zenonem, Ariſtotelem, maximarum ſectarum principes.*

WOWERUS.

3 *Suſpenſa ſublata ſunt.*] Lege, *ſublimata.*

ELMENHORSTIUS.

Cœlo ſuſpenſa ſublimata ſunt.] Ambroſ. lib. de Salomon. cap. I. *Qualiter eſſet hoc cœlum omne quod cernimus, ardua ſublimitate ſuſpenſum.*

VARIAE LECT.

Sublimata.] Ita recte Wower. Sab. *ſublata.* Vide Commentarium.

RIGALTIUS.

Quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt.] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus eſt. & fruſtra ſunt qui pro *ſublata*, ſcribi jubent, *ſublimata.* Suſtolluntur ea quæ ſus, ſive ſurſum, id eſt in altum tolluntur. Itaque *ſublata* ſunt τὰ ὑψωθέντα. *Sublata* dixere delicatiores pro *ſuſtatis.* & hîc *ſublata* opponuntur *demerſis*, ut ſuſpenſa profundis. Recte igitur Minucius ait, non eſſe permiſſum ſcrutari quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſunt, neque eſſe religioſum ea quæ ſub terram profunda ſunt ſtuprare; quaſi ſtuprum inferant terræ, qui in viſcera ejus penetrare audent. Elegantiſſima ſunt in hanc ſententiam à Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione lib. 33.

VARIAE LECT.

4 *Demerſa ſunt.*] Fulv. τὸ *ſunt* inducit.

WOWERUS.

5 *Scire ſit datum, aut ſcrutari permiſſum.*] Hæc varie in libris concepta, ex quibus hanc lectionem expreſſimus. Sententia plane gemina iis, quæ ex oraculo profert Porphyrius x. ἐκ λογίων φιλοσοφίας· — σὺ δὲ παῦε, ὅς μὴ θέμις ἐξερεείνων, Εἵνεκα τῆς φυσικῆς σοφίης τάδ' ὑπέρτερα νωμᾶν.

HERALDUS.

6 *Aut ſcrutari permiſſum, aut ſtruprari religioſum.*] MS. Reg. *ut ſcrutare permiſſumi*

religioſum : [1] & beati ſatis, ſatiſque prudentes jure videamur, [2] ſi ſecundum illud vetus Sapientis oraculum, noſmetipſos familiarius noverimus. Sed quatenus [3] indulgentes inſano, atque inepto labori, ultra humilitatis noſtræ terminos evaga-

miſſum aut ſtuprari relig. Joſephus Scaliger legi poſſe exiſtimabat *ruſpare* vel *ruſpari*. Tertull. de Pallio: *Itaque cogitans omnia ſibi domum, intelligens alibi ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare atque ruſpare conſuluit.*

VARIAE LECT.

Sciſcitari.] Ita Fulv. Sabæus & MS. *ſtuprari*. Scaliger, *ruſpari*. Alit. in Edit. n.

RIGALTIUS.

Scrutari.] Liber Reg. *ſcrutare*.
Stuprare.] Idem liber: *ſtuprari*.

HERALDUS.

1 *Et beati ſatis.*] Adjecimus particulam neceſſariam & à MS. Reg.

WOWERUS.

2 *Si ſecundum vetus ſapientis oraculum noſmetipſos familiarius noverimus.*] Variis hæc ſententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. I. τὸ μὲν οὖν γνῶθι σαυτὸν, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι. Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θαλοῦ. Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. cui & Dio Chryſoſt. adſcribit orat. VI. At Clemens Strom. II. ex eo tranſlatum ait, quod Moyſes πρόσεχε σεαυτῷ. Plato Alcibiade I. & Xenoph. IV. ἀπομνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras noſſe dæmonium ſuum, hoc eſt, ut Hierocles interpretatur, τὴν ψυχήν.

ELMENHORSTIUS.

Si ſecundum illud ſapientis oraculum noſmetipſos familiarius noverimus.] Photius biblioth. pag. 715. ex vita Pythagoræ: Τὸ γοῦν Γνῶθι σεαυτὸν, δοκοῦν ῥᾷστον εἶναι· πάντων ἐστὶ χαλεπώτατον. ὃ καί φασι τοῦ Πυθίου εἶναι Ἀπόλλωνος, εἰ καὶ εἰς Χίλωνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἕνα τὸ ἀπόφθεγμα ἀναφέρουσι. παραινεῖ δ' ἡμῖν, γνῶναι τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· τὸ δὲ γνῶναι ἑαυτὸν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου φύσιν γνῶναι. τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἄνευ τοῦ φιλοσοφεῖν. ὅπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς παραινεῖ. id eſt: *Difficillimum eſt ſeipſum noſſe, quamvis facile videatur, quod Pythii Apollinis eſſe dicunt, licet ad Chilonem unum è ſeptem ſapientibus referant. Nos autem hortatur ut quiſquis quid poſſit, cognoſcat. Sed nihil eſt aliud NOSSE SEIPSUM quam totius mundi naturam noſſe, quod ſine philoſophia fieri non poteſt, quodque Deus nos monet.* Plato Phœdro pag. 229. Charmide. pag. 164. Protagora 343. Philebo pag. 48. Alcibiade pag. 129. & ſeq. Plinius lib. 7. cap. 32. Cicero lib. 5. de Finib. fol. 105. Scholiaſtes Juvenal. in Satyr. XI. Julianus Imp. in Epiſtola ad Jamblichum p. 294. Libanius Sophiſta Timone pag. 347. Dio Chryſoſt. Orat. X. de ſervis p. 148. Oration. 2. de gloria pag. 614. Philo de Inſomniis pag. 390. Philoſtrat. de vita Apollonii lib. 7. cap. 7. Plutarchus de littera εἰ apud Delphos fol. 392. Gregorius Thaumaturgus panegyr. in Origenem pag. 18. Origenes in Exodum homil. 3. pag. 65. Macrob. I. Saturnal. cap. 6. in Somnium Scipion. lib. I. c. 9. Arrianus in Epictet. lib. 3. cap. I. Stobæus ſerm. XXI. Maximus ſermon. LVI. Pauſanias Bœoticis pag. 340. Auſonius in ludo ſeptem ſapient. pag. 116. Diogenes Laërtius in Thalete lib. I. p. 26.

HERALDUS.

3 *Indulgentes inſano atque inepto labori.*] Virgil.
—— *Inſano juvat indulgere labori.*

ELMENHORSTIUS.

Inſano labori.] Virg. lib. II. Æneid. pag. 259.
Inſano juvat indulgere labori.
Servius, *inſano*, id eſt, *ſine ratione.*

 1 *Cœlum*

evagamur, & in terram projecti, [1] cœlum ipſum, & ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem, [2] non variis & formidoloſis opinionibus [3] implicemus. [4] Sint principiò omnium [5] ſemina naturâ in ſe coëunte denſata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concurſionibus totius mundi membra coalita, digeſta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & [6] cœlum licet

ſua

WOWERUS.

1 *Cœlum ipſum.*] Ex illo Horatii l. 1. Ode III. *Nil mortalibus arduum, Cœlum ipſum petimus ſtultitia.* Manil. l. 4.

HERALDUS.

2 *Non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus.*] Ita edidimus MS. Reg. auctore, & flagitante ſententia. Antea, *implicamus.*

VARIAE LECT.

3 *Implicemus.*] Ita MS. & Ful. Sabæus, *implicamus.*

4 *Sint principiorum ſemina.*] Ita lego cum Wowerio ex MS. Anianus ex Chryſoſt. in Matth. homil. 13. cap. 4. *rerum primordia.* Apulejus l. 9. Metamorph. pag. 411. *prima rerum exordia.* Auguſtin. lib. 8. in Geneſ. cap. 7. *primordia ſeminum.* Ambroſius Hexæmer. libro 1. capite 4. *tenera rerum exordia.* Ruffin. eccleſ. hiſtor. lib. 1. c. 1. *rerum initia.* Aliter in Edit. n.

WOWERUS.

Sint principia omnium ſemina.] Rom. Ed. ſuperfluum exiſtimat τὸ *principia*, quaſi ſemina & principia rerum ſint eadem. MS. *ſint principiorum ſemina.* Lucret. lib. 1. — *rerum primordia pandam. Unde omneis natura creet res, auctet, alatque. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, Reddunda in ratione vocare, & ſemina rerum Appellare ſuemus.* —

HERALDUS.

Sint principio omnium ſemina natura in ſe coëunte denſata.] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Et ſane Epicurea diſciplina, unde hauſta iſta ſunt, lectionem hanc flagitabat, non *principia*, quæ erat vulgata lectio.

RIGALTIUS.

Sint principio omnium ſem.] Sic legitur in exemplari, & rectiſſime.

OUZELIUS.

5 *Semina.*] Ex ſententiâ Epicureorum qui ἀτόμους ſtatuunt. Sic enim Latini ἀτόμους vocant, ut Lucretius plurimis in locis. Et ita Servius ad illa Virgilii Ecl. VI. ubi eorum hâc de re doctrinam quam paucis verſibus incluſit,

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque mariſque fuiſſent
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.

SEMINA, inquit, *atomos dicit.* Et ſic quoque Statius Papinius lib. III. Thebaid.

— *ſuperæ ſeu conditor aulæ*
Sic dedit, effuſum Chaos in nova Semina texens.

Claudianus lib. 1. in Ruffinum.

— *rurſus labefacta cadebat*
Relligio, cauſſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere Semina motu
Affirmat. —

WOWERUS.

6 *Cœlum licet ſua materia ſuſpenderit.*] MS. *pura materia.* niſi malis; *cœlum leviſſima materia.*

Sua

ſua materia ſuſpenderit: [1] licet terram fundaverint [2] pondera, & mare licet influxerit liquor: [3] unde hæc religio, [4] unde formido, quæ [5] ſuperſtitio eſt? Homo & animal omne quod naſcitur, [6] inſpiratur, attollitur, elementorum [7] ut voluntaria concretio eſt: in quæ rurſum homo, & animal omne dividitur, ſolvitur, diſſipatur. ita [8] in fontem re-

VARIAE LECTIONES.

Sua materia.] MS. *pura materia.* Wower. *leviſſima materia.*

RIGALTIUS.

Et cœlum licet ſua materia ſuſp.] Nihil mutandum. *Sua materia*, id eſt ſui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo.

1 *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor.*] Sic iſta duo commata reſtituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiſcum ſentiat quiſquis attentius ea penſitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore.* Facile adducor ut credam iſtud, *è liquore*, occaſionem dediſſe librariis conturbandi quæ non capiebant. Siquis autem adhuc preſſius hærere velit exemplari, ſcribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & *eliquare* & *eliquamen* dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priuſquam dixiſſet Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ ſe receperunt in conceptacula ſua; & ſic eliquatus eſt humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta ſunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc eſt, ſuo influxu fecit mare.

VARIAE LECT.

2 *Pondus.*] Sab. *pondere.* Aliter in edit. n.

HERALDUS.

3 *Unde hæc religio, unde formido, quæ ſuperſtitio eſt?*] Neque ſane ſuperſtitio aliud eſt quam numinis inanis & immoderatus timor, quemadmodum obſervabamus ad hunc Arnobii locum l. 7. *In quam convenit, ut debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita.* Vide ſis quæ ibi notabamus, atque iis adjice Plutarchi locum elegantem in Numa: ἔστι δ' ὅτε καὶ φόβους τινὰς ἀπαγγέλλων παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ φάσματα δαιμόνων ἀλλόκοτα καὶ φωνὰς δυσμενεῖς, ἐδούλου, καὶ ταπεινὴν ἐποίει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὑπὸ δεισιδαιμονίας.

WOWERUS.

4 *Unde formido, quæ ſuperſtitio.*] Lucret. lib. 1. Fulgent. 1. Mythol. Plutarchus definit δεισιδαιμονίαν δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος, καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον.

ELMENHORSTIUS.

5 *Superſtitio.*] Servius VIII. Æneid. fol. 468. *Superſtitio eſt timor ſuperfluus ac delirus. vel ſecundum Lucretium: Superſtitio eſt ſuperſtantium rerum, id eſt cœleſtium & divinarum inanis & ſuperfluus timor.*

WOWERUS.

6 *Inſpiratur, attollitur.*] Rom. Ed. *& alitur.*

VARIAE LECT.

Alitur.] Ita Fulv. Sab. *attollitur.*

7 *Ut.*] MS. & Fulvius. Sabæus, *id.*

OUZELIUS.

8 *In fontem refluunt.*] Lucretius l. 4.

Omnia quandoquidem cogit Natura referri

Ac reſilire ab rebus ad æquos reddita flexus.

Boëthius lib. 4.

Quia non aliter durare queant

Niſi converſo rurſus amore

Refluant cauſſæ, quæ dedit eſſe.

refluunt, & [1] in ſemet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. ſic, congregatis ignium ſeminibus, ſoles alios atque alios ſemper ſplendere. [2] ſic, exhalatis terræ vaporibus, nebulas ſemper adoleſcere; quibus denſatis coactiſque, nubes altius ſurgere; iiſdem [3] labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel [4] nimbis collidentibus, tonitrua mugire, [5] rutilare fulgura, ful-

WOWERUS.

1 *In ſemet omnia revolvuntur.*] Scitum vulgare inter Philoſophos. unde illa Iliad. η. ὕδωρ καὶ γαῖα γένοιϑε. Ubi veteres Grammatici, νεκρωθείητε, καὶ ζωογόνε, καὶ πηλῶματώδεις θέρμης στερηθείητε. ex aqua enim, & terra omnia conglobata antiquiſſimorum opinio.

ELMENHORSTIUS.

In ſemet omnia revolvuntur.] Vide Stobæum Eclog. Phyſic. pag. 25. Epiphan. lib. 1. de hæreſ. Platonem Thæteto fol. 180. Cratylo 402. Homerum Iliad. Ξ. Ariſtotel. 1. Metaphyſ. capite 3.

2 *Sic exhalatis terræ vaporibus.*] Lactant. in Statii Thebaid. lib. 1. fol. 14. *Lucretius dicit ex udore terræ, nebulas oriri; ex nebulis nubes, ex nubibus pluvias.* Vid. Hilarius in Pſalm. 134.

VARIAE LECT.

3 *Labentibus.*] MS. Sabæus, *labantibus.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Nubibus collidentibus, tonitrua mugire.*] Hieronym. Tom. IX. Epiſtol. IX. fol. 44. *Ajunt naturalium cauſarum ſcrutatores, quod fulgura ex nubium colliſione generentur more ſilicum duriorum, quos cum comploſeris, medius ex his ignis exteritus, elabitur, atque ita cum fulgore pariter & tonitrua mugire.* Apulejus de mundo pag. 113. Hilarius in Pſal. 134. Stobœus Eclog. Phyſic. pag. 64. Cicero 2. de divinat. Seneca Natur. Quæſt. lib. 2. c. 39. Servius in Æneid. fol. 170. Iſidorus Hiſpalenſ. Origin. l. 13. c. 11. de natura rerum cap. 29. & 30.

VARIAE LECT.

Nubibus collidentibus.] Ita emenda hunc locum. alii legunt: *nimbis collidentibus.* Vide Commentarium.

OUZELIUS.

5 *Rutilari fulgura, fulmina præmicare.*] Nonius Marcell. *Fulmen, fulgur, his intellectibus diſcernuntur. Eſt enim fulmen telum ipſum quod jacitur.* Ut Virg. Georg. lib. 1.

Ipſe pater, mediâ nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra. —

Fulgur ignis qui coruſcat, unde & fulgetra dicuntur, & fulgor. Virg. lib. 5.

— *Maculoſus & auro*
Squamam incendebat fulgor.

Cicero de Divinatione lib. II. *Tum & fulgura & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen.* Seneca Natural. Quæſt. 1. *Nubes mediocriter colliſæ fulgurationes efficiunt, majore impetu pulſæ fulmina.* Sæpe tamen *Fulgur*, pro *fulmine* invenitur. Sueton. Auguſto. *Cum expeditione Cantabricâ per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perſtrinxiſſet, ſervumque prælucentem exanimaſſet.* Idem in Domitiano. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta auditaque ſunt, ut exclamaverit: Feriat jam quem volet.* Sic & Plinius aliquoties uſurpat. De fulminis autem & tonitrûs naturâ videndi Ariſtotel. l. 2. Meteor. cap. ult. & lib. 3. cap. 1. Seneca lib. 1. Natural. Quæſt. Plinius lib. 2. Hiſt. Nat. cap. 40. Stobæus Eclog. Phyſ. cap. 29.

fulmina præmicare. [1] adeo paſſim cadunt, [2] montes irruunt, arboribus incurrunt, ſine delectu [3] tangunt loca ſacra & profana, homines noxios feriunt, & ſæpe religioſos. Quid [4] tempeſtates loquar varias & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? in

HERALDUS.

1 *Adeo paßim cadunt, montes irruunt.*] Nihil poteſt dici elegantius, ut neſciam quid iis eſſet in mentem qui *diruunt* legi volebant. *Paßim*, id eſt, temere, ſine ullo locorum aut perſonarum delectu. Lactantius lib. 3. *At ego hunc puto non invenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paßim, ne taceret.* Tractat autem argumentum hoc Lucretius lib. 6. ipſeque adeo Ariſtophanes in Ranis.

WOWERUS.

2 *Montes irruunt.*] Rom. *diruunt.*

VARIAE LECT.

Irruunt.] Fulvius, *diruunt.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Tangunt loca ſacra & profana.*] Et hoc argumento divinam providentiam evertere nititur Cæcilius, Epicurum ſequens, cujus diſcipulus lib. 6. de natur. rerum pag. 207. deliramenta talia loquitur.

Poſtremo cur ſancta Deûm delubra, ſuaſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes:
Et bene facta Deûm frangit ſimulachra,
Demit imaginibus violento vulnere honorem.

Impii, & ſi qui adhuc cum Epicuro ſentiunt, Iſidorum Peluſiotam audiant, & videant, ut errorem ſuum recognoſcant & emendent. Is Epiſt. 73. lib. 1. Calliopium Presbyterum ita affatur: Θαυμάζειν ἔφης, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ ὁ θεὸς ἀνακτόρων οὐ φείδεται, ὅτε φόβον τῇ γῇ ἐπαφίησιν. ἀλλ᾽ ἔχεις ἐν ταῖς θείαις πτυχαῖς τὴν τούτων ἀκριβῆ διασάφησιν. καὶ μὴ ἄλυε ἐφ᾽ οἷς νῦν γινομένοις ἑώρακας. εἰ γὰρ τῆς ἁγίας κιβωτοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ᾽ ἐξέδοτο ταύτην ἀλλοφύλοις σὺν ἱερεῦσιν αὐτοῖς ἀνομήσασι, καὶ πόλιν ἁγιάσματος, καὶ χερουβὶμ δόξης, καὶ στολὴν, καὶ προφητείαν, καὶ χρῖσμα, καὶ δήλωσιν, εἰς καταπάτημα καὶ μιασμὸν ἀπέδοτο ἔθνεσιν, οὐδὲ τῶν νῦν ἀχράντων φείδεται μυστηρίων, ἵνα τῷ αὐτοῦ αὐλῶν ἀφειδῶν, εἰς φόβον τοὺς πταίοντας κλίνῃ, ἀπηνεστέραν περιμένοντας ἐφ᾽ οἷς πράττουσι τιμωρίαν. ὀλολυζέτω γὰρ πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος, τῶν ἰσχυρῶν πιπτόντων, τὰ ἀσθενέστερα παιδευέσθω. Id eſt, *Mirari te dixiſti, qui fiat, ut Deus, cum metum terræ immittit, templis ſuis minime parcat. At certam hujus rei declarationem divinis in libris habes. Nec vero mœrore atque animi anxietate conſterneris ob ea, quæ nunc fieri vidiſti. Nam ut ſanctæ arcæ minime pepercit, verum etiam una cum ipſis ſacerdotibus, qui deliquerant, barbaris dedidit, & urbem ſanctificationis & Cherubim gloriæ & ſtolam, & prophetiam, & unctionem, & Thummim in conculcationem & contaminationem gentibus addixit: Ita ne nunc quidem ab omni labe puris myſteriis parcit: ut dum ſuis aulis minime parcit, terrorem iis, qui peccant, injiciat: atrociorem videlicet pœnam ob ea quæ agunt, exſpectantibus. Ululet enim abies, quia cecidit cedrus. Fortibus cadentibus, imbecilliora erudiantur.*

OUZELIUS.

4 *Tempeſtates varias.*] Quodcunque inſtabile ac mutabile eſt paſſim hoc epitheto deſignant auctores. Sic apud Manilium, *Varia ſidera.* Papinium lib. 8. *Sol varius.* Claudian. l. 1. In Ruffin. *Varia Phœbe*, Martian. Capell. lib. 8.

Et toties variæ flammantia cornua lunæ.

Penes Boëth. Conſol. lib. 1. carm. 5. *Varius annus.*

[1] in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confuſa? in incendiis, interitum convenire inſontium nocentiumque? &, [2] cum tabe peſtiferâ cœli tractus inficitur, ſine diſcrimine omnes deperire? &, cum belli ardore ſævitur, meliores potius occumbere? In pace etiam, [3] non tantum [4] æquatur nequitia melioribus, [5] ſed & colitur: ut in pluribus neſcias, utrum ſit eorum deteſtanda pravitas, an optanda felicitas. [6] Quod ſi mundus divinâ providentiâ, & ali-

WOWERUS.

1 *In naufragiis bonorum, malorumque fata mixta.*] Late de his Firmicus Aſtron. lib. 1. & Diagoræ reſponſum apud Cic. 3. de Nat. Deor.

OUZELIUS.

2 *Cum tabe peſtiferâ cœli tractus inficitur, &c.*] Ex infectione aëris morbi oriuntur varii, ac graviſſimi, plerumque peſtis. Lucret. lib. 6.

— multarum ſemina rerum
Eſſe ſupra docui, quæ ſint vitalia nobis:
Et contra, quæ ſint morbo, mortique neceſſe eſt,
Multa volare; ea cum caſu ſunt forte coorta,
Et perturbarunt cœlum, fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum peſtilitaſque, &c.

vide quæ ſequuntur. Arnob. lib. 5. *Contagione peſtilentia corrupiſſe auras temporum luctuoſa cum populi vaſtitate.* lib. 6. *Non peſtilentias, non morbos corruptione aëris indicere.* lib. 7. *Venenatam in perniciem aëris hauſtus vertit, & peſtilentiam, morbos, ſtragem mortalitatis indixit.* Euſebius Hiſtor. Eccleſiaſt. l. 9. c. 8.

3 *Non tantum æquatur nequitia melioribus, ſed & colitur.*] Sic Seneca Hercule furente Act. II.

— Proſperum ac felix ſcelus
Virtus vocatur, ſontibus parent boni,
Jus eſt in armis, opprimit leges timor.

Boeth. de Conſolat. lib. 1. Carm. v.

— Premit inſonteis
Debita ſceleri noxia pœna:
At perverſi reſident celſo
Mores ſolio ſanctaque calcant
Injuſta vice colla nocenteis.

Salvianus de Gubernat. Dei lib. 1. in principio. *Incurioſus à quibuſdam & quaſi negligens humanorum actuum Deus dicitur, utpote nec bonos cuſtodiens, nec coërcens malos, & ideo in hoc ſeculo bonos plerumque miſeros, malos beatos eſſe.* Vide omnino quæ ſequuntur, ubi eleganter pertractat, quânam de cauſâ Deus permittat, ut bonis in hac vitâ mala ſuperveniant.

VARIAE LECT.

4 *Æquatur nequitia melioribus.*] Fulv. Urſin. *a. n. ſed attollitur.* Sab. *a. n. m. ſ. & colitur.*

WOWERUS.

5 *Sed & colitur.*] Rom. *ſed attollitur.*

OUZELIUS.

Sed & colitur.] Quidam *ſed & attollitur.*

6 *Quod ſi mundus divinâ providentiâ & alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam, &c.*] Tali, quamvis infirmo & per ſeſe ruente, argumento ex eventu rerum deſumpto, ad Dei Providentiam ſubvertendam paſſim gentilium etiam ſapientiſſimi utebantur. Cum enim animadverterent Tyrannos crudeliſſimos, impios, à cultu divino alieniſſimos, libidine, ſpurcitie, omnibuſque flagitiis ac ſceleribus inquinatos, ſummum Imperii & Reipublicæ gubernaculum tenere, felicibus ſucceſſibus florere, omniaque iis pro lubitu & voluntate ſuccedere; contra bonos, pios, juſtos

alicujus numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris & Dionyſius regnum; numquam Rutilius & Camillus

juſtos paſſim deprimi, afflictiones perpeti, malorum tempeſtatibus jactari, cunctiſque miſeriis exantlandis ſolos exponi, concluſionem hinc aſſumebant, nullam prorſus Providentiam divinam eſſe, quâ res humanæ regerentur, neque Deum ullam hominum curam gerere, ſed omnia fortunæ caſibus accidere. Quâ de re notiſſimus Claudiani lib. I. in Ruffinum locus neminem fugit. Sic etiam ut quiſque, cum mala ſua penitius perſentiſcebat, hunc eundem in modum exclamaverit. Ut Accius Antigonâ:

—— jam jam neque dii regunt
Neque profecto Deûm ſummus rex omnia curat.

Apud Plautum Rudente Act. I. Sc. III. Palæſtra naufraga animo perturbato injuſtos Deos eſſe conqueritur, quod immerito ſibi piæ adverſa, impiis vero proſpera adveniant, fortunæque tandem omnium horum eventum tranſſcribit. Similis argumenti etiam habes apud Ariſtophanem in Pluto. act. II. Sc. V. Plurimis quoque Cicero lib. III. De naturâ Deorum eandem perſequitur ſententiam; ubi & refert Telamonis ex veteris poëtæ fabulâ verſum: *Telamon autem*, inquit, *uno verſu locum totum conficit, utrum dii homines negligant:*

Nam ſi curent bonis bene ſit, male malis, quod nunc abeſt.

Sic Ovidius lib. III. Amor. Eleg. III.

Eſſe Deos credamne? fidem jurata fefellit,
Et facies illi quæ fuit ante manet.

Et Eleg. VIII.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Lucanus lib. VII.

—— ſunt nobis nulla profecto
Numina, cum cæco rapiantur ſingula caſu
Mentimur regnare Iovem.

Porro, hæc ex Epicuri ſcholâ, vel etiam Stoicorum deprompta ſunt, qui in univerſum Deos tollebant, vel ſi quos eſſe faterentur, eos nullius quam ſui gerere curam cenſebant, ut Theophilus lib. II. ad Autolycum teſtis; ἔνιοι μὲν τὸ φάναι ἀργοῦνται καὶ τὸ ἐξ ὅλου θεὸν εἶναι· εἰ καὶ ἔστι, μηδενός φασι φροντίζειν τὸν θεὸν πλὴν ἑαυτοῦ· καὶ ταῦτα μὲν Ἐπικούρου καὶ Χρυσίππου ἡ ἄνοια ἀπεφλύατο. Seneca quoque ex horum mente Hippol. Act. III.

Res humanas ordine nullo
Fortuna regit, ſpargitque manu
Munera cæcâ, pejora fovens.

Et quæ ſequuntur. Simile apud Sophoclem queritur Philoctetes:

Ἀλλ᾽ εὖ περιστέλλουσιν αὐτὰ δαίμονες
Καί πως τὰ μὲν πανοῦργα καὶ παλιντριβῆ,
Χαίρουσ᾽ ἀναστρέφοντες ἐξ ἅδου. τὰ δὲ
Δίκαια, καὶ τὰ χρηστὰ, ἀποστέλλουσ᾽ αἰεί.
Ποῦ χρὴ τίθεσθαι ταῦτα· ποῦ δ᾽ αἰνεῖν, ὅταν
Τὰ θεῖ᾽ ἐπαινῶν τοὺς θεοὺς εὕρω κακούς.

Plura, ſi otium adeſſet, hanc in ſententiam congerere poſſem; videantur cui vacat Stobæus Sermone 104. Euripides Hecuba Act. 3. in limine. Propert. lib. 3. Eleg. 5. Pedo Albinovan. Eleg. ad Liviam de morte Druſi. Martialis lib. 4. Epigr. 21. Lactant. lib. 3. cap. 17. Boëthius de Conſolatione l. I. Proſa 4. Salvianus in libris de Providentiâ & Gubernatione Dei. Eucherius Parænetico ad Valerianum. Odo Cluniacenſis lib. 3. cap. 38. Collation. Ennodius Declamat. 5. Iſidor. Peluſiota lib. 2. Epiſt. 137. Athenagoras περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Baſilius Magnus in Pſal. I. Chryſologus Sermonibus ſeptem de Joanne Baptiſtâ.

WOWERUS.

Quod ſi mundus divina providentiâ.] Omnes fere hoc argumento utuntur in evertendâ providentia divina, quod multis urget Cotta apud Cic. 3. de Natur. Deor. Plutarchus de placitis Philoſophorum. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 44.

millus exilium, numquam [1] Socrates venenum. Ecce arbuſta frugifera, ecce jam [2] ſeges cana, [3] jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. [4] adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur: aut, quod magis credendum eſt, variis & lubricis caſibus, [5] ſoluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut in-

ELMENHORSTIUS.

Quod ſi mundus divina providentia regeretur.] Impii in deſtruenda providentia divina omnes hoc fere argumento uſi. Vide Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. Firmic. Aſtronom. lib. 1. cap. 3. Claudianum lib. 1. in Ruſinum. Lucian. Jove confutato pag. 258. Lactant. l. 1. cap. 9. Gaudentium in præfat. ad Benevolum pag. 48. Athenag. Apolog. pro Chriſtianis p. 9. Theodoret. ſerm. 6. de Provident. pag. 3. Ambroſium in Epiſtolam Pauli ad Corinth. 1. cap. 1. de officiis lib. 1. pag. 6. Clement. recognition. lib. 3. pag. 64. Remigium Altiſiodorenſ. Epiſcop. in Malachiam cap. 2.

WOWERUS.

1 *Socrates venenum.*] Cicutam. ita apud Tacit. 15. Annal. *cum ægre moreretur, hauſiſſe ad accelerandam mortem fruſtra frigidis jam artubus, & clauſo corpore adverſus venenum.*

ELMENHORSTIUS.

Socrates venenum.] Vid. Plato Phœdone fol. 117.

WOWERUS.

2 *Seges cana.*] MS. *flava.*

ELMENHORSTIUS.

Seges cana.] Ovidius lib. 10. Metamorph. fab. 14.

Et ſegetis canæ ſtantes percurrere ariſtas.

Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 32. ad Abigaum, *ſeges candida.* Juvencus lib. 2. de Euang. Hiſtor.

— albentes cernite campos
Cunctaque maturam jam rura expoſcere meſſem.

VARIAE LECT.

Seges cana.] MS. *ſeges flava.* Auctor Queroli pag. 33. *flava ſeges.* ſed vulgata lectio bona eſt. Vide Commentarium.

RIGALTIUS.

3 *Jam temulenta vindemia.*] Proxima temeto. de qua mox temetum fiat: unde & temulenti.

MEURSIUS.

4 *Adeo ut.*] Scribo *adeo aut.*

RIGALTIUS.

5 *Soluta legibus fortuna dominatur.*] Præclara eſt in hanc ſententiam fortunæ conſideratio Plinii lib. 2. *Toto quippe mundo & locis omnibus omnibuſque horis, omnium vocibus fortuna ſola laudatur, ſola arguitur, & cum conviciis colitur; volubilis, à pleriſque vero & cæca etiam exiſtimata, vaga, inconſtans, huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit.* Lactantius 3. cap. 27. *Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat, &c.*

ELMENHORSTIUS.

Soluta legibus fortuna dominatur.] Ethnicorum opinio, θνητῶν μὲν μηδένα νομοθετεῖν μηδὲν, τύχας δὲ εἶναι σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Plato lib. 4. de Legibus fol. 709. Dionyſius Halicarnaſſeus antiq. Rom. l. 7. f. 472. Philoſtratus de Sophiſtis lib. 2. in Heliodor. Saluſt. 2. Epiſt. ad Cæſar. Stobœus Eclogis phyſicis cap. 10. Sed hoc falſum eſſe, docet Suidas in τύχη. & Hieronym. in Eccleſiaſt. cap. 9. in Sophon. cap. 1. in Jeremiam l. 3. c. 12.

1 Quando

incerta natura ſit; [1] quanto venerabilius ac melius antiſtitem veritatis [2] majorum excipere diſciplinam? religiones traditas colere? deos, [3] quos à parentibus [4] ante imbutus es timere, quam noſſe familiarius, adorare? nec de numinibus ferre ſententiam, ſed prioribus credere, [5] qui adhuc rudi ſeculo in ipſius mundi natalibus, [6] meruerunt deos vel faciles habere, vel reges? [7] Inde adeo per univerſa imperia, pro-

MEURSIUS.

1 *Quando venerabilius.*] Scribo *quanto.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Majorum excipere diſciplinam, religiones traditas colere.*] Balbus apud Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. pag. 331. vult, ut majoribus nulla etiam reddita ratione credamus. Licinius in Orat. ad milites apud Euſeb. lib. 2. de vita Conſtantini cap. 5. ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἵδε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν, τιμῶμεν. Symmachus in relatione ad Imp. *Præſtate oro vos, ut ea, quæ pueri ſuſcepimus, ſenes poſteris relinquamus. — Iam ſi longa ætas auctoritatem religionis facit, ſervanda eſt tot ſeculis fides, & ſiquendi nobis parentes, qui ſecuti ſunt feliciter ſuos.* Prudentius περὶ στεφάνων, pag. 220.

Hoc ſanctum ab ævo eſt,
Hoc ab atavis traditum.

Zeleucus apud Stobœum Serm. 42. pag. 279. Chryſoſt. homil. 7. in 1. Corint. cap. 2. pag. 387. Euſeb. Eccl. l. 1. cap. 2. Obſervat. noſtræ ad Arnobii l. 2. p. 60. 61.

WOWERUS.

Majorum excipere diſciplinam.] Symm. Orat. ad Augg. *Si longa ætas auctoritatem religionis facit, ſervanda eſt, tot ſeculis fides, & ſequendi ſunt nobis parentes, qui feliciter ſecuti ſunt ſuos.* Cic. 2. de leg. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων.

HERALDUS.

3 *Quos à parentibus ante imbutus es timere quam cognoſſe familiarius.*] Elegans lectio quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *ante imbutus exiſtimare*, nulla aut frigida ſententia. Hoc autem argumentum tangit etiam Prudentius lib. contra Symmachum priore.

WOWERUS.

4 *Ante imbutus exiſtimere, quam cognoſſe.*] MS. *imbutus es timere, quam noſſe.*

VARIAE LECT.

Ante imbutus es timere.] Ita MS. Sab. *a. i. exiſtimere quam noſſe.* male.

RIGALTIUS.

Ante imbutus es timere quam noſſe.] Rectiſſima eſt hæc libri veteris ſcriptura. Et imperſonaliter quidem accipienda videtur.

VARIAE LECT.

5 *Qui.*] Sabæus, *quia.*

RIGALTIUS.

6 *Meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges.*] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. 2. Hic eſt vetuſtiſſimus referendi benemerentibus gratiam mos ut tales numinibus adſcribantur.

OUZELIUS.

7 *Inde adeo per univerſa imperia, provincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus habere & Deos colere municipes.*] Tertullianus Apologet. cap 24. *Uni-*

provincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipes, ut [1] Eleuſinios Cererem,

Unicuique, inquit, *Provinciæ & Civitati ſuus eſt Deus: ut Syriæ Aſtarte, ut Arabiæ Diſares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cæleſtis, ut Mauritaniæ Reguli ſui*, & paullo poſt: *Caſinienſium Delventinus, Narnienſium Viſidianus, Æſculanorum Ancaria, Volſinienſium Nurſia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, &c.* Sic Ovidius lib. 3. Faſtorum.

Pallada Cecropiæ, Minoïa Creta Dianam,
Vulcanum Tellus Hypſipilæa colit.
Iunonem Sparta, Pelopeiadeſque Mycenæ,
Pinigerum Fauni Mænalis ora capit.
Mars Latio venerandus erat. —

Huc pertinent quoque illa Poëtæ in Carmine libero.

Dodona eſt tibi Iupiter Sacrata;
Iunoni Samos & Mycena Diti;
Unda Tænaros æquoriſque Regi;
Pallas Cecropias tuetur arces;
Delphos Pythius Orbis umbilicum,
Creten Delia Cynthioſque colles:
Faunus Mænalon, Arcadumque ſilvas;
Eſt tutela Rhodos beata Solis:
Gades Herculis, humidumque Tibur.
Cyllene celeri Deo nivoſa:
Tardo gratior æſtuoſa Lemnos.
Ennæ Cererem nurus frequentant,
Raptam Cyzicos oſtreoſa Divam:
Formoſam Venerem Cnidos Paphoſque.

Ut & Sidonii Apollinaris in docto Panegyrico ad Priſcum Valerianum.

Non divos ſpecialibus faventes
Agris, urbibus, inſuliſque canto:
Saturnum Latio, Jovemque Cretæ,
Junonemque Samo, Rhodoque Solem,
Ennæ Perſephonem, Minervam Hymetto,
Vulcanum Lypare, Papho Dionem,
Argis Preſcea, Lampſaco Priapum,
Thebis Euchion, Ilioque Veſtam,
Timbræ Delion, Arcadem Liceo,
Martem Thracibus, & Scythis Dianam.

1 *Eleuſinios Cererem.*] Cererem Eleuſinii maxime colebant, quia, cum in Atticam veniſſet, ad filiam quærendam, primum eos frugum ſationem legeſque docuiſſet. Dicitur autem Ceres, ut Servio quidem in 1. Georg. placet, à creando, quia frugum creatrix & inventrix. Aliis, ut Varroni lib. 5. de L.L. Tullio lib. 2. de Nat. Deor. item Arnobio l. 3. videtur *Ceres* nuncupata quaſi *Geres*, à gerendis frugibus. Conſtat vero ex roſtratâ Duilii columnâ antiquos C pro G ſcripſiſſe. Sed ſi *Geres* prius dixere, valde nobis arridet etymon quod deducitur à voce גֶרֶשׂ, quæ exſtat Levit. cap. 2. com. 14. & frumentum contuſum, ſive contritum deſignat. Nec tamen omnino diſplicet eorum opinio qui *Ceres* à חָרַשׁ, *arare* dictum velint, quia, ut Ovidius l. v. Metamorph. canit,

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro.

Sufficiant hæc de Cerere in præſenti, plura inferius ſuo loco de eâ proferemus.

Meursius.

Et Eleuſinios.] Scribo *ut*.

Elmenhorstius.

Eleuſinios Cererem.] Lactantius in 2. Thebad. Statii pag. 63. *Eleuſis oppidum eſt Athenis vicinum, in quo Ceres eximie colitur.* Mela lib. 2. cap. 3. Orpheus in Hymno Cereris. Arnobius lib. 5. Strabo Geograph. lib. 9. pag. 72. Hyginus fabul. 92. Auguſtin. de Civit. Dei lib. 7. cap. 20. Pauſanias Corinthiacis pag. 57. Laconicis pag. 103. Mela de ſitu orbis lib. 2. cap. 3.

Wowerus.

Eleuſinios Cererem.] Pauſan. Att. Diodor. Sic. lib. 1.

1 *Phry-*

rem, [1] Phrygas Matrem, [2] Epidaurios Æſculapium, [3] Chaldæos

1 *Phrygas Magnam matrem.*] Feſtus in *Peregrina ſacra*. Diodor. Sic. lib. 2.

ELMENHORSTIUS.

Phrygas Magnam Matrem.] Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 1. fol. 50. Strabo Geograph. lib. 10. pag. 323. Herodianus in Commodo Imp. fol. 477.

VARIAE LECT.

Magnam matrem.] Τὸ *Magnam* Fulvius addit. abeſt enim à MSS.

OUZELIUS.

Phrygas Matrem.] Cybelen maxime à Phrygibus cultam, variiſque eam nominibus appellatam fuiſſe teſtis eſt Strabo lib. 10. Οἱ δὲ Βερέκυντες, Φρυγῶν τι φῦλον, καὶ ἁπλῶς οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι, ταύτην μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Αγδίστιν, (ſic optime emendarunt viri eruditi, pro Αἴϊστιν, quod in vulgatis circumfertur) καὶ Φρυγίαν, θεὸν μεγάλην. ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, καὶ Κυβέλην. Sic Catullus:

— *Simul ite, ſequimini*
Phrygiam ad Domum, Cybeles Phrygia
ad nemora Deæ.

Plura de Cybele ejusque ſacris inferius dicenda erunt.

2 *Epidaurios Æſculapium.*] Æſculapium Epidaurii in Argiâ regione primum inter Deos retulere, eique ob ſummam medicæ artis peritiam templum conſecrarunt, fuitque extra urbem, ut eſt apud Pauſaniam in Corinthiacis. Κατὰ δὲ τὴν λοιπὰν ἔχεται τῆς Ἀργείας ἡ Ἐπιδαυρίων. πρὶν δὲ ἢ κατὰ ταύτην ἀφικέσθαι τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀφίξῃ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Livius lib. 45. ait fanum hoc ab urbe Epidauro quinquies M. P. diſtetiſſe. Verba ejus: *Inde haud parem opibus Epidaurum, ſed inclytam Æſculapii nobili templo, quod quinque millibus paſſuum ab urbe diſtans, nunc veſtigiis revulſorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum ſalutarium ægri mercedem ſacraverant Deo.* Quod & ſecuti Romani, qui ei templum ſtatuere itidem extra urbem in Inſula Tiberina. Quare autem extra urbem ædes ejus poſita eſſet, varias, etſi fictitias, adducit rationes Plutarchus in Quæſt. Roman. 93. Feſtus ait; *In Inſula Æſculapio facta fuit ædes, quod ægroti à medicis aquâ maxime ſuſtententur.*

ELMENHORSTIUS.

Epidaurios Æſculapium.] Lactant. l. 4. in Statii Thebaid. p. 125. *Epidauria civitas Archivorum, ubi Æſculapius colitur.* Arrianus de rebus geſt. Alexand. Magni lib. 7. pag. 157. Plato in Jo. Arnob. lib. 7. pag. 147. Livius lib. 10. pag. 396. Origenes lib. 3. contra Celſum. Philargyrius in 3. Georgicor. Ovid. lib. 15. Metamorph. Lactant. lib. 2. cap. 7. Pauſanias Corinthiacis pag. 60. 69. & 70. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8.

WOWERUS.

Epidaurios Æſculapium.] Liv. lib. 10. Arnob. lib. 7. Athenag. Apol.

3 *Chaldæos Belum.*] Euſt. in Dionyſ. Sulpit. lib. 2. Hiſt. Procop. in Eſaiam. Hieron. in Oſeam.

ELMENHORSTIUS.

Chaldæos Belum.] Herodot. lib. 1. Arrianus de reb. Alexand. Mag. lib. 3. pag. 63. Servius in 1. Æneid. pag. 213. 219. Pauſanias Atticis p. 15. Lactantius lib. 1. cap. 23. Iſidorus Hiſpalenſis orig. lib. 8. cap. 11.

OUZELIUS.

Chaldæos Belum.] Belus, ſive potius בעל quod *Dominum* deſignat, commune Deorum in Oriente nomen fuit. Chaldæi enim omiſſo ע, pro בעל dixere בל. Hinc Græcis βῆλος, βῆλ. item βαάλ, βᾶλ. *Baal* ſive *Bel* idem eſt ac Sol. Servius quidem ad 1. Æneid. notat *Bal* & *Bel* eſſe Saturnum, ſed & Saturnum eundem eſſe ac Solem ibidem nos docet: *Aſſyrios*, inquit, *conſtat Saturnum* (*quem eundem & Solem dicunt*) *Junonemque coluiſſe: quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt. Unde & lin-*

provincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipes, ut [1] Eleuſinios Cererem,

Unicuique, inquit, *Provinciæ & Civitati ſuus eſt Deus: ut Syriæ Aſtarte, ut Arabiæ Diſares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cœleſtis, ut Mauritaniæ Reguli ſui*, & paullo poſt: *Caſinienſium Delventinus, Narnienſium Viſidianus, Æſculanorum Ancaria, Volſinienſium Nurſia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, &c.* Sic Ovidius lib. 3. Faſtorum.

Pallada Cecropiæ, Minoïa Creta Dianam,
Vulcanum Tellus Hypſipilæa colit.
Junonem Spartæ, Pelopeiadeſque Mycenæ,
Pinigerum Fauni Mænalis ora capit.
Mars Latio venerandus erat. ——

Huc pertinent quoque illa Poëtæ in Carmine libero.

Dodona eſt tibi Iupiter Sacrata;
Iunoni Samos & Mycena Diti;
Unda Tænaros æquoriſque Regi;
Pallas Cecropias tuetur arces;
Delphos Pythius Orbis umbilicum,
Creten Delia Cynthioſque colles:
Faunus Mænalon, Arcadumque ſilvas;
Eſt tutela Rhodos beata Solis:
Gades Herculis, humidumque Tibur.
Cyllene celeri Deo nivoſa:
Tardo gratior æſtuoſa Lemnos.
Ennææ Cererem nurus frequentant,
Raptam Cyzicos oſtreoſa Divam:
Formoſam Venerem Cnidos Paphoſque.

Ut & Sidonii Apollinaris in docto Panegyrico ad Priſcum Valerianum.

Non divos ſpecialibus faventes
Agris, urbibus, inſuliſque canto:
Saturnum Latio, Jovemque Cretæ,
Junonemque Samo, Rhodoque Solem,
Ennæ Perſephonem, Minervam Hymetto,
Vulcanum Lypare, Papho Dionem,
Argis Preſcea, Lampſaco Priapum,
Thebis Euchion, Ilioque Veſtam,
Timbræ Delion, Arcadem Liceo,
Martem Thracibus, & Scythis Dianam.

1 *Eleuſinios Cererem.*] Cererem Eleuſinii maxime colebant, quia, cum in Atticam veniſſet, ad filiam quærendam, primum eos frugum ſationem legeſque docuiſſet. Dicitur autem Ceres, ut Servio quidem in 1. Georg. placet, à creando, quia frugum creatrix & inventrix. Aliis, ut Varroni lib. 5. de L.L. Tullio lib. 2. de Nat. Deor. item Arnobio l. 3. videtur *Ceres* nuncupata quaſi *Geres*, à gerendis frugibus. Conſtat vero ex roſtratâ Duilii columnâ antiquos C pro G ſcripſiſſe. Sed ſi *Geres* prius dixere, valde nobis arridet etymon quod deducitur à voce גֶּרֶשׂ, quæ exſtat Levit. cap. 2. com. 14. & frumentum contuſum, ſive contritum deſignat. Nec tamen omnino diſplicet eorum opinio qui *Ceres* à חרש, *arare* dictum velint, quia, ut Ovidius l. v. Metamorph. canit,

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro.

Sufficiant hæc de Cerere in præſenti, plura inferius ſuo loco de eâ proferemus.

MEURSIUS.

Et Eleuſinios.] Scribo *ut*.

ELMENHORSTIUS.

Eleuſinios Cererem.] Lactantius in 2. Thebad. Statii pag. 63. *Eleuſis oppidum eſt Athenis vicinum, in quo Ceres eximie colitur.* Mela lib. 2. cap. 3. Orpheus in Hymno Cereris. Arnobius lib. 5. Strabo Geograph. lib. 9. pag. 72. Hyginus fabul. 92. Auguſtin. de Civit. Dei lib. 7. cap. 20. Pauſanias Corinthiacis pag. 57. Laconicis pag. 103. Mela de ſitu orbis lib. 2. cap. 3.

WOVVERUS.

Eleuſinios Cererem.] Pauſan. Att. Diodor. Sic. lib. 1.

1 *Phry-*

rem, [1] Phrygas Matrem, [2] Epidaurios Æſculapium, [3] Chaldæos

1 *Phrygas Magnam matrem.*] Feſtus in *Peregrina ſacra*. Diodor. Sic. lib. 2.

ELMENHORSTIUS.

Phrygas Magnam Matrem.] Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 1. fol. 50. Strabo Geograph. lib. 10. pag. 323. Herodianus in Commodo Imp. fol. 477.

VARIAE LECT.

Magnam matrem.] Τὸ *Magnam* Fulvius addit. abeſt enim à MSS.

OUZELIUS.

Phrygas Matrem.] Cybelen maxime à Phrygibus cultam, variiſque eam nominibus appellatam fuiſſe teſtis eſt Strabo lib. 10. Οἱ δὲ Βερέκυντες, Φρυγῶν τι φῦλον, καὶ ἁπλῶς οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι, ταύτην μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Ἀγδίστιν, (ſic optime emendarunt viri eruditi, pro Ἀΐστιν, quod in vulgatis circumfertur) καὶ Φρυγίαν, θεὸν μεγάλην. ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, καὶ Κυβέλην. Sic Catullus:

— Simul ite, ſequimini
Phrygiam ad Domum, Cybeles Phrygia ad nemora Dea.

Plura de Cybele ejuſque ſacris inferius dicenda erunt.

2 *Epidaurios Æſculapium.*] Æſculapium Epidaurii in Argiâ regione primum inter Deos retulere, eique ob ſummam medicæ artis peritiam templum conſecrarunt, fuitque extra urbem, ut eſt apud Pauſaniam in Corinthiacis. Κατὰ δὲ τὴν λῃστανὴν ἔχεται τῆς Ἀργείας ἡ Ἐπιδαυρίων. πρὶν δὲ ἢ κατὰ ταύτην ἀφικέσθαι τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀφίξῃ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Livius lib. 45. ait fanum hoc ab urbe Epidauro quinquies M. P. diſtetiſſe. Verba ejus: *Inde haud parem opibus Epidaurum, ſed inclytam Æſculapii nobili templo, quod quinque millibus paſſuum ab urbe diſtans, nunc veſtigiis revulſorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum ſalutarium ægri mercedem ſacraverant Deo.* Quod & ſecuti Romani, qui ei templum ſtatuere itidem extra urbem in Inſula Tiberina. Quare autem extra urbem ædes ejus poſita eſſet, varias, etſi fictitias, adducit rationes Plutarchus in Quæſt. Roman. 93. Feſtus ait; *In Inſula Æſculapio facta fuit ædes, quod ægroti à medicis aquâ maxime ſuſtententur.*

ELMENHORSTIUS.

Epidaurios Æſculapium.] Lactant. l. 4. in Statii Thebaid. p. 125. *Epidauria civitas Archivorum, ubi Æſculapius colitur.* Arrianus de rebus geſt. Alexand. Magni lib. 7. pag. 157. Plato in Io. Arnob. lib. 7. pag. 147. Livius lib. 10. pag. 396. Origenes lib. 3. contra Celſum. Philargyrius in 3. Georgicor. Ovid. lib. 15. Metamorph. Lactant. lib. 2. cap. 7. Pauſanias Corinthiacis pag. 60. 69. & 70. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8.

WOWERUS.

Epidaurios Æſculapium.] Liv. lib. 10. Arnob. lib. 7. Athenag. Apol.

3 *Chaldæos Belum.*] Euſt. in Dionyſ. Sulpit. lib. 2. Hiſt. Procop. in Eſaiam. Hieron. in Oſeam.

ELMENHORSTIUS.

Chaldæos Belum.] Herodot. lib. 1. Arrianus de reb. Alexand. Mag. lib. 3. pag. 63. Servius in 1. Æneid. pag. 213. 219. Pauſanias Atticis p. 15. Lactantius lib. 1. cap. 23. Iſidorus Hiſpalenſis orig. lib. 8. cap. 11.

OUZELIUS.

Chaldæos Belum.] Belus, ſive potius בעל quod *Dominum* deſignat, commune Deorum in Oriente nomen fuit. Chaldæi enim omiſſo ע, pro בעל dixere בל. Hinc Græcis βῆλος, βῆλ. item βαάλ, βάλ. *Baal* ſive *Bel* idem eſt ac Sol. Servius quidem ad 1. Æneid. notat *Bal* & *Bel* eſſe Saturnum, ſed & Saturnum eundem eſſe ac Solem ibidem nos docet: *Aſſyrios*, inquit, *conſtat Saturnum (quem eundem & Solem dicunt) Junonemque coluiſſe: quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt. Unde & lin-*

evagamur, & in terram projecti, [1] cœlum ipſum, & ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem, [2] non vanis & formidoloſis opinionibus [3] implicemus. [4] Sint principiò omnium [5] ſemina naturâ in ſe coëunte denſata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concurſionibus totius mundi membra coalita, digeſta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & [6] cœlum licet ſua

WOWERUS.

1 *Cœlum ipſum.*] Ex illo Horatii l. 1. Ode III. *Nil mortalibus arduum, Cœlum ipſum petimus ſtultitia.* Manil. l. 4.

HERALDUS.

2 *Non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus.*] Ita edidimus MS. Reg. auctore, & flagitante ſententia. Antea, *implicamus.*

VARIAE LECT.

3 *Implicemus.*] Ita MS. & Ful. Sabæus, *implicamus.*

4 *Sint principiorum ſemina.*] Ita lego cum Wowerio ex MS. Anianus ex Chryſoſt. in Matth. homil. 13. cap. 4. *rerum primordia.* Apulejus l. 9. Metamorph. pag. 411. *prima rerum exordia.* Auguſtin. lib. 8. in Geneſ. cap. 7. *primordia ſeminum.* Ambroſius Hexæmer. libro 1. capite 4. *tenera rerum exordia.* Ruffin. eccleſ. hiſtor. lib. 1. c. 1. *rerum initia.* Aliter in Edit. n.

WOWERUS.

Sint principia omnium ſemina.] Rom. Ed. ſuperfluum exiſtimat τὸ *principia*, quaſi ſemina & principia rerum ſint eadem. MS. *ſint principiorum ſemina.* Lucret. lib. 1. — *rerum primordia pandam. Unde omneis natura creet res, auctet, alatque. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, Reddunda in ratione vocare, & ſemina rerum Appellare ſuemus.* —

HERALDUS.

Sint principio omnium ſemina natura in ſe coëunte denſata.] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Et ſane Epicurea diſciplina, unde hauſta iſta ſunt, lectionem hanc flagitabat, non *principia*, quæ erat vulgata lectio.

RIGALTIUS.

Sint principio omnium ſem.] Sic legitur in exemplari, & rectiſſime.

OUZELIUS.

5 *Semina.*] Ex ſententiâ Epicureorum qui ἀτόμους ſtatuunt. Sic enim Latini ἀτόμους vocant, ut Lucretius plurimis in locis. Et ita Servius ad illa Virgilii Ecl. VI. ubi eorum hâc de re doctrinam quam paucis verſibus incluſit,

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque mariſque fuiſſent
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.

SEMINA, inquit, *atomos dicit.* Et ſic quoque Statius Papinius lib. III. Thebaid.

— *ſuperæ ſeu conditor aulæ*
Sic dedit, effuſum Chaos in nova Semina texens.

Claudianus lib. 1. in Ruffinum.

— *rurſus labefacta cadebat*
Relligio, cauſſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere Semina motu
Affirmat. —

WOWERUS.

6 *Cœlum licet ſua materia ſuſpenderit.*] MS. *pura materia.* niſi malis; *cœlum leviſſima materia.*

Sua

ſua materia ſuſpenderit: [1] licet terram fundaverint [2] pondera, & mare licet influxerit liquor: [3] unde hæc religio, [4] unde formido, quæ [5] ſuperſtitio eſt? Homo & animal omne quod naſcitur, [6] inſpiratur, attollitur, elementorum [7] ut voluntaria concretio eſt: in quæ rurſum homo, & animal omne dividitur, ſolvitur, diſſipatur. ita [8] in fontem re-

VARIAE LECTIONES.

Sua materia.] MS. *pura materia.* Wower. *leviſſima materia.*

RIGALTIUS.

Et cœlum licet ſua materia ſuſp.] Nihil mutandum. *Sua materia*, id eſt ſui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo.

1 *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor.*] Sic iſta duo commata reſtituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiſcum ſentiat quiſquis attentius ea penſitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore.* Facile adducor ut credam iſtud, *è liquore*, occaſionem dediſſe librariis conturbandi quæ non capiebant. Siquis autem adhuc preſſius hærere velit exemplari, ſcribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & *eliquare* & *eliquamen* dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priuſquam dixiſſet Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ ſe receperunt in conceptacula ſua; & ſic eliquatus eſt humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta ſunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc eſt, ſuo influxu fecit mare.

VARIAE LECT.

2 *Pondus.*] Sab. *pondere.* Aliter in edit. n.

HERALDUS.

3 *Unde hæc religio, unde formido, quæ ſuperſtitio eſt?*] Neque ſane ſuperſtitio aliud eſt quam numinis inanis & immoderatus timor, quemadmodum obſervabamus ad hunc Arnobii locum l. 7. *In quam convenit, ut debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita.* Vide ſis quæ ibi notabamus, atque iis adjice Plutarchi locum elegantem in Numa: ἔστι δὲ ὅτε καὶ φόβους τινὰς ἀπαγγέλλων παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ φάσματα δαιμόνων ἀλλόκοτα καὶ φωνὰς οὐκ εὐμενεῖς, ἐδούλου, καὶ ταπεινὴν ἐποίει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὑπὸ δεισιδαιμονίας.

WOWERUS.

4 *Unde formido, quæ ſuperſtitio.*] Lucret. lib. 1. Fulgent. 1. Mythol. Plutarchus definit δεισιδαιμονίαν δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος, καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον.

ELMENHORSTIUS.

5 *Superſtitio.*] Servius VIII. Æneid. fol. 468. *Superſtitio eſt timor ſuperfluus ac delirus. vel ſecundum Lucretium: Superſtitio eſt ſuperſtantium rerum, id eſt cœleſtium & divinarum inanis & ſuperfluus timor.*

WOWERUS.

6 *Inſpiratur, attollitur.*] Rom. Ed. *& alitur.*

VARIAE LECT.

Alitur.] Ita Fulv. Sab. *attollitur*,

7 *Ut.*] MS. & Fulvius. Sabæus, *id.*

OUZELIUS.

8 *In fontem refluunt.*] Lucretius l. 4.

Omnia quandoquidem cogit Natura referri
Ac reſilire ab rebus ad æquos reddita flexus.

Boëthius lib. 4.

Quia non aliter durare queant
Niſi converſo rurſus amore
Refluant cauſſæ, quæ dedit eſſe.

refluunt, & [1] in ſemet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. ſic, congregatis ignium ſeminibus, ſoles alios atque alios ſemper ſplendere. [2] ſic, exhalatis terræ vaporibus, nebulas ſemper adoleſcere; quibus denſatis coactiſque, nubes altius ſurgere; iiſdem [3] labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel [4] nimbis collidentibus, tonitrua mugire, [5] rutilare fulgura, ful-

WOWERUS.

1 *In ſemet omnia revolvuntur.*] Scitum vulgare inter Philoſophos. unde illa Iliad. η. ὕδωρ καὶ γαῖα γένοιϑε. Ubi veteres Grammatici, νεκρωθεῖντε, καὶ ζωογόνε, καὶ πνευματώδες θέρμε στερηθεῖντε. ex aqua enim, & terra omnia conglobata antiquiſſimorum opinio.

ELMENHORSTIUS.

In ſemet omnia revolvuntur.] Vide Stobæum Eclog. Phyſic. pag. 25. Epiphan. lib. I. de hæreſ. Platonem Thæteto fol. 180. Cratylo 402. Homerum Iliad. Ξ. Ariſtotel. I. Metaphyſ. capite 3.

2 *Sic exhalatis terræ vaporibus.*] Lactant. in Statii Thebaid. lib. I. fol. 14. *Lucretius dicit ex udore terræ, nebulas oriri; ex nebulis nubes, ex nubibus pluvias.* Vid. Hilarius in Pſalm. 134.

VARIAE LECT.

3 *Labentibus.*] MS. Sabæus, *labantibus.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Nubibus collidentibus, tonitrua mugire.*] Hieronym. Tom. IX. Epiſtol. IX. fol. 44. *Ajunt naturalium cauſarum ſcrutatores, quod fulgura ex nubium colliſione generentur more ſilicum duriorum, quos cum comploſeris, medius ex his ignis excitus, elabitur, atque ita cum fulgore pariter & tonitrua mugire.* Apulejus de mundo pag. 113. Hilarius in Pſal. 134. Stobœus Eclog. Phyſic. pag. 64. Cicero 2. de divinat. Seneca Natur. Quæſt. lib. 2. c. 39. Servius in Æneid. fol. 170. Iſidorus Hiſpalenſ. Origin. l. 13. c. 11. de natura rerum cap. 29. & 30.

VARIAE LECT.

Nubibus collidentibus.] Ita emenda hunc locum. alii legunt: *nimbis collidentibus.* Vide Commentarium.

OUZELIUS.

5 *Rutilari fulgura, fulmina præmicare.*] Nonius Marcell. *Fulmen, fulgur, his intellectibus diſcernuntur. Eſt enim fulmen telum ipſum quod jacitur.* Ut Virg. Georg. lib. I.

Ipſe pater, mediâ nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra. ——

Fulgur ignis qui coruſcat, unde & fulgetra dicuntur, & fulgor. Virg. lib. 5.

—— *Maculoſus & aura*
Squamam incendebat fulgor.

Cicero de Divinatione lib. II. *Tum & fulgura & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen.* Seneca Natural. Quæſt. I. *Nubes mediocriter colliſæ fulgurationes efficiunt, majore impetu pulſæ fulmina.* Sæpe tamen *Fulgur*, pro *fulmine* invenitur. Sueton. Auguſto. *Cum expeditione Cantabricâ per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perſtrinxiſſet, ſervumque prælucentem exanimaſſet.* Idem in Domitiano. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta auditaque ſunt, ut exclamaverit: Feriat jam quem volet.* Sic & Plinius aliquoties uſurpat. De fulminis autem & tonitrûs naturâ videndi Ariſtotel. l. 2. Metoor. cap. ult. & lib. 3. cap. I. Seneca lib. I. Natural. Quæſt. Plinius lib. 2. Hiſt. Nat. cap. 40. Stobæus Eclog. Phyſ. cap. 29.

1 Adeo

fulmina præmicare. [1] adeo paſſim cadunt, [2] montes irruunt, arboribus incurrunt, ſine delectu [3] tangunt loca ſacra & profana, homines noxios feriunt, & ſæpe religioſos. Quid [4] tempeſtates loquar varias & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? in

HERALDUS.

1 *Adeo paſſim cadunt, montes irruunt.*] Nihil poteſt dici elegantius, ut neſciam quid iis eſſet in mentem qui *diruunt* legi volebant. *Paſſim*, id eſt, temere, ſine ullo locorum aut perſonarum delectu. Lactantius lib. 3. *At ego hunc puto non invenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paſſim, ne taceret.* Tractat autem argumentum hoc Lucretius lib. 6. ipſeque adeo Ariſtophanes in Ranis.

WOWERUS.

2 *Montes irruunt.*] Rom. *diruunt.*

VARIAE LECT.

Irruunt.] Fulvius, *diruunt.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Tangunt loca ſacra & profana.*] Et hoc argumento divinam providentiam evertere nititur Cæcilius, Epicurum ſequens, cujus diſcipulus lib. 6. de natur. rerum pag. 207. deliramenta talia loquitur.

Poſtremo cur ſancta Deûm delubra, ſuaſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes:
Et bene facta Deûm frangit ſimulachra,
Demit imaginibus violento vulnere honorem.

Impii, & ſi qui adhuc cum Epicuro ſentiunt, Iſidorum Peluſiotam audiant, & videant, ut errorem ſuum recognoſcant & emendent. Is Epiſt. 73. lib. 1. Calliopium Presbyterum ita affatur: Θαυμάζειν ἔφης, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς ἀνακτόρων οὐ φείδεται, ὅτε φόβον τῇ γῇ ἐπαφίησιν. ἀλλ' ἔχεις ἐν ταῖς θείαις πτυχαῖς τὴν τούτου ἀκριβῆ διασάφησιν. καὶ μὴ ἄλγει ἐφ' οἷς νῦν γινομένοις ἑώρακας. εἰ γὰρ τῆς ἁγίας κιβωτοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἐξέδοτο ταύτην ἀλλοφύλοις σὺν ἱερεῦσιν αὐτοῖς ἀνομήσασι, καὶ πόλιν ἁγιάσματος, καὶ χερουβὶμ δόξης, καὶ στολὴν, καὶ προφητείαν, καὶ χρίσμα, καὶ δήλωσιν, εἰς καταπάτημα καὶ μιασμὸν ἀπέδοτο ἔθνεσιν., οὐδὲ τῶν νῦν ἀχράντων φείδεται μυστηρίων, ἵνα τῶν αὐτοῦ αὐλῶν ἀφειδῶν, εἰς φόβον τοὺς πταίοντας κλίνῃ, ἀπηνεστέραν ἀναμένοντας ἐφ' οἷς πράττουσι τιμωρίαν. ὀλολυζέτω γὰρ πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος, τῶν ἰσχυρῶν πιπτόντων, τὰ ἀσθενέστερα παιδευέσθω. Id eſt, *Mirari te dixiſti, quî fiat, ut Deus, cum metum terræ immittit, templis ſuis minime parcat. At certam hujus rei declarationem divinis in libris habes. Nec vero mœrore atque animi anxietate conſternêris ob ea, quæ nunc fieri vidiſti. Nam ut ſanctæ arcæ minime pepercit, verum etiam una cum ipſis ſacerdotibus, qui deliquerant, barbaris dedidit, & urbem ſanctificationis & Cherubim gloriæ & ſtolam, & prophetiam, & unctionem, & Thummim in conculcationem & contaminationem gentibus addixit: Ita ne nunc quidem ab omni labe puris myſteriis parcit: ut dum ſuis aulis minime parcit, terrorem iis, qui peccant, injiciat: atrociorem videlicet pœnam ob ea quæ agunt, exſpectantibus. Ululet enim abies, quia cecidit cedrus. Fortibus cadentibus, imbecilliora erudiantur.*

OUZELIUS.

4 *Tempeſtates varias.*] Quodcunque inſtabile ac mutabile eſt paſſim hoc epitheto deſignant auctores. Sic apud Manilium, *Varia ſidera.* Papinium lib. 8. *Sol varius.* Claudian. l. 1. In Ruffin. *Varia Phœbe*, Martian. Capell. lib. 8.

Et toties varia flammantia cornua lunæ.

Penes Boëth. Conſol. lib. 1. carm. 5. *Varius annus.*

ferociente victoriâ numina victa venerantur: [1] dum undique hoſpites Deos quærunt, & ſuos faciunt: [2] dum aras extruunt etiam [3] ignotis Numinibus, & Manibus. Sic dum univerſarum gentium ſacra ſuſcipiunt, etiam [4] regna meruerunt. [5] Hinc perpetuus venerationis [6] tenor manſit, qui longâ ætate non infringitur, ſed augetur, quippe [7] antiquitas cerimoniis:

MEURSIUS.

Dum captis in hoſtilibus mœnibus.] Reſcribo, *Dum capti in*, ut eſt in MS.

WOWERUS.

1 *Dum undique hoſpites Deos.*] Auguſt. lib 3. cap. 12.

ELMENHORSTIUS.

2 *Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus.*] Pauſanias Atticis pag. 1. Βωμοὶ δὲ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώστων καὶ ἡρώων. Eliacis fol. 162. ἀγνώστων θεῶν βωμός. Apud Athenienſes & Burdegalenſes multæ quoque aræ ignotorum Deorum. Philoſtratus de vita Apollonii lib. 6. cap. 2. Hieron. in Ezech. lib. 4. cap. 16. fol. 377. Et in Epiſt. Pauli ad Titum cap. 1. pag. 201. Martialis Epiſcop. Epiſtol. ad Burdegal. cap. 3. Tertullian. adverſus Marcionem l. 1. c. 9. *Invenio plane ignotis Deis aras proſtitutas: ſed Attica Idololatria eſt. Item incertis Deis, ſed ſuperſtitio Romana eſt.* Inſcriptio aræ ignoti Dei in actis Apoſtolorum cap. 18. talis fuit, ut teſtatur Oecumenius; Θεοῖς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ.

HERALDUS.

Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus & manibus.] MS. R. *dum aras extruunt dum etiam.* Legendum fortaſſe, *interdum etiam ignotis num.* Ceterum quorſum addat *& manibus* fateor me non ſatis intelligere. De Diis ignotis proculcata res eſt. Manes etiam Deos habitos pueris notum: ſed quorſum heic eorum mentio? Quare neſciebam an legendum eſſet *ignotis numinibus & manibus.*

RIGALTIUS.

Aras ignotis numinibus & manibus.] Bene Cæcilius componit Deos Manes cum ignotis numinibus: bene inquam ex Epicuri ſenſu, qui negabat eſſe aliquos Manes & ſubterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam eſſe deſierunt, ac proinde nulli ſunt. Et Cæcilius *Ignotos Deos* ſpernit, quia ſunt ignoti: & manes ſive defunctos, quia defuncti & jam nulli.

WOWERUS.

3 *Ignotis numinibus.*] Etiam apud Athenienſes ara θεοῦ ἀγνώστου. Actor. c. 17. Diogen. in Epimenide. Lucian. Philopat. Hieron. in epiſt. ad Titum: Suidas πημάτων. apud Burdigalenſes quoque ara Dei ignoti. Aurelianus Lemovic. Epiſc. vita S. Martialis.

MEURSIUS.

4 *Regna meruerunt.*] Ms. *r. merunt.* Corrigo *inierunt.* niſi mavelis *regnaverunt*, quod ſane nihil habet acuminis.

HERALDUS.

5 *Hinc perpetuus obſervationis tenor manſit.*] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti pro *hic.* Poſtea item *adſtruxerit*, pro *abſtruxerat*, quæ erat lectio Rom. editionis.

WOWERUS.

6 *Tenor manſit.*] Rom. *maneat.* MS. *manſerit.*

VARIAE LECT.

Manſit.] Ful. Urſin. *maneat.* MS. *manſerit.*

WOWERUS.

7 *Antiquitas ceremoniis atque fanis tantum ſanctitatis.*] Multa in hanc ſententiam Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. lib. 2.

niis atque fanis [1]tantum ſanctitatis tribuere conſuevit, quantum [2] adſtruxerit vetuſtatis. Nec tamen temere, [3] auſim enim interim & ipſe concedere [4] & ſic melius errare, [5]majores

ELMENHORSTIUS.

1 *Tantum ſanctitatis attribuere conſuevit, quantum aſtruxerit vetuſtatis.*] Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 1. Cicer. lib. 4. in Ver. Orat. 9. p. 247.

VARIAE LECT.

2 *Adſtruxerit.*] Ful. *adſtruxerat.*

RIGALTIUS.

3 *Auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare.*] Cæcilius ſupra de ſchola Epicuri dixit, magis eſſe credendum in rebus humanis ſolutam legibus fortunam dominari, adeoque agi cuncta variis & lubricis caſibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero diſſertatione ſua currente, ſentit eo ſe ferri ut fateatur Romanos haud fruſtra deditos fuiſſe religionibus ſuis erga Deos etiam exteros, quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni ſuæ de fortuna, corrigit ſeſe interjectione iſta: *Auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare*, objiciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus ſuis gravem & noxium potius quam beneficum, bona futura & incerta promittentem, mala ac præſentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem ſuos ab honoribus, opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non ſuis. Ait ergo Cæcilius ſeſe melius errare quam Octavium, ſi Romanorum ſuperſtitiones probare videatur tam utiles & proſperas cultoribus ſuis.

VARIAE LECT.

4 *Et ſic.*] Fulv. Urſin. *eſſe.*

WOWERUS.

Et ſic melius errare.] Rom. *eſſe melius.*

OUZELIUS.

5 *Majores noſtri aut obſervandis Auguriis.*] Auguria olim non ſolum apud illos qui humaniores audiebant, uti Græci & Romani, ſed & Barbaras quaſque Nationes magno in pretio & æſtimatione fuiſſe liquet ex Æliano lib. 2. cap. 31. Variar. Hiſt. λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχνων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων τε, καὶ διδαγμάτων. Quiſnam augurandi ſcientiam primus invenerit non convenit inter auctores. Suidas in voce τηλέγονος. inventorem Telegonum eſſe vult. Plinius vero lib. 7. cap. 56. ait eſſe inventum ejus Caris, à quo Caria nomen accepit. Apud Æſchylum in Prometh. ſibi ipſi inter alia augurii inventionem quoque tribuit Prometheus.

Κἄκρινα πρῶτος ἐξ ὀνειράτων ἃ χρὴ
Ὕπαρ γενέσθαι, κληδόνας τε δυσκρίτους
Ἐγνώρισ' αὐτοῖς ἐνοδίους τε συμβόλους.
Γαμψωνύχων τε πτῆσιν οἰωνῶν σκεθρῶς
Διώρισ', οἵτινές τε δεξιοὶ φύσιν,
Εὐωνύμοι τε, καὶ δίαιταν ἥν τινα
Ἔχουσ' ἕκαστοι, καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες
Ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρίαι.

Alii in Etruriâ repertam volunt, auctoremque extitiſſe Tagen quendam. Ovid. l. 15. Met.

Indigenæ dixere Tagen qui primus Etruſcam
Edocuit gentem caſus aperire futuros.

Vid. M. T. Cicero l. 2. de Divinat. Feſt. in *Tages*. Cenſorin. de Die Natali c. 4. Ammian. Marcellin. lib. 21. Arnob. 2. Columella lib. 10. de cultu Hortorum. Martian. Capella l. 2. & lib. 6. Iſidor. l. 8. Orig. cap. 9. J. Saliſberienſ. lib. 1. Policr. cap. 12. Serv. ad lib. 2. Æneid. Lucan. lib. 2. Pharſal. verſ. 635. Ex Fulgentio de vocibus antiquis colligi quoque videtur poſſe, Tagen auguralem hanc artem ſcriptis mandaſſe. Nam in voce

jores noſtri aut obſervandis auguriis, aut extis conſulendis, aut inſtituendis ſacris, aut [1] delubris dedicandis operam nava-

voce *Praſegmina*, citat Tagetem in Aruſpicinis dicentem; *Praſegminibus amputatis*. Cenſorinus tamen dicto loco non à Tagete ipſo, ſed ab incolis Etruriæ ſcriptis hanc artem complexam ait: *Nec non in agro Tarquinienſi puer dicitur divinitus exaratus nomine Tages, qui diſciplinam cecinerit extiſpicii: quam Lucumones, tum Etruriæ potentes, exſcripſerunt*. Sed fabula hæc eſt de Tagete, orta, ut opinor, ex eo, quod in Etruriâ quidem erant Augures, Aruſpices, Vaticinatoreſque quamplurimi, harumque rerum peritiſſimi, unde & Romani illos præ cæteris fide dignos habebant, quippe qui ex Etruriâ ſuperſtitionum leges, Ceremonias, carmina plurima hauſerint, etiam fulgurum curæ, idque genus alia. Sidonius:

Fulgura ſi Thuſcus novit, ſi gramina Colchus.

Idem alibi.

Quid, rogo, Biſſeno mihi vulture Thuſcus aruſpex
Portendit? —

De extiſpiciis Tibullus lib. 2.

Vera monent divi ventura nuncia ſortis:
Vera monent Thuſcis exta probata viris.

Et erant etiam vulgo Etruſci talium periti. Livius lib. 1. manifeſte: *Tanaquil perita, ut vulgo Etruſci, cœleſtium prodigiorum mulier*. Arcerſebanturque ideo tempore prodigiorum rebuſque dubiis, ſed publicis, non vero privatis, à Romanis ex Etruriâ Vates. Lucan. lib. 1. Pharſal.

Hæc propter placuit Thuſcos de more vetuſto
Acciri vates. —

Livius lib. 1. *Hæc agenti portentum terribile viſum anguis ex columnâ ligneâ elapſus, cum terrorem fugamque in Regiam feciſſet, ipſius Regis non tam ſubito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etruſci tantum vates adhiberentur, hoc, velut domeſtico exterritus viſo Delphos mittere ſtatuit*. Horum autem maximi natu præ cæteris in honore habebantur, ſententiaque primo loco ab iis rogabatur. Lucan. l. 1. Pharſ.

— quorum qui maximus ævo
Aruns, incoluit deſerta Mœnia luna.

Appian. l. 4. Civilium. *His procurandis Senatus Aruſpices ac vates accerſivit ab Etruria: quorum natu maximus reditu rum ait regnum quale priſcis temporibus fuerat, cunctoſque ſervituros, ſe uno excepto. Simulque ſpiritum compreſſit donec exanimaretur*. Plura de Auguriis ſi voles, videatur Auguſtinus Niphus libro, quem de Auguriis inſcripſit, Alexander ab Alexandro l. 5. Genial. dierum, cap. 13. Peucerus de Divinat. Georg. Raguſeius lib. 2. de Divinat. Epiſt. 9.

1 *Delubris.*] Gloſſæ Veteres, *Delubrum*, καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα. Feſtus ait: *Delubrum fuiſſe dicebant fuſtem delibratum, hoc eſt, decorticatum, quem venerabantur pro Deo*. Quod Aſconius Pedianus in Divination. Cicer. reprehendit, ubi etiam inquit: *Sunt qui templa eſſe dicant ſingulorum Diis attributorum locorum, delubra multarum ædium ſub uno tecto à deluvio pluviæ munitarum. Alii delubra dicunt ea templa, in quibus ſunt labra corporum abluendorum mortuorum, ut Dodonæi Jovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodeſque viſuntur*. Hactenus ille. Serv. in Æneid. 11. *Delubrum*, inquit, *dicitur, quod uno tecto plura complectitur numina, quia uno tecto diluitur: ut Capitolium in quo eſt Minerva, Jupiter, Juno. Alii, ut Cincius, delubrum eſſe locum ante templum, ubi aqua currit, à diluendo*. & paullo poſt: *Delubrum effigies à delibratione corticis, nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detracto, in effigies deorum formabant, unde Græci ξόανον dicunt*. Apud Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 4. Varro lib. 7. Rer. Divinar. *Delubrum*, ait, *alios æſtimare, in quo præter*

navaverunt. [1] Specta de libris memorias, jam eos deprehendes [2] initiaſſe ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & ſæviens placaretur. [3] Teſtis mater Idæa,

ter ædem ſit area aſſumpta Deûm cauſa, ut eſt in circo Flaminio Iovis Statoris: alios in quo loco Dei ſimulacrum dedicatum eſt. & adjecit: *ſicut locum in quo figerent candelam candelabrum appellatur, ita in quo Deum ponerent nominatum delubrum.* ubi ſubnectit Macrobius: *His à Varrone præſcriptis intelligere poſſumus id potiſſimum ab eo probatum, quod ex ſuâ conſuetudine in ultimo poſuit, ut à Dei dedicato ſimulachro delubrum cœpit nuncupari. Virgilius tamen utramque rationem diligenter eſt exſecutus.* Vide quæ ſequuntur, ut & Serv. ad 3. Æneid.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt. ——

HERALDUS.

2 *Specta de libris memoriam.*] MS. Reg. *memoria.* Fortaſſe, *memorias.* Tertullianus adverſus Judæos: *Nam & ſecundum memorias, populus Iudæorum, id eſt antiquior, derelicto Deo idolis ſervivit.* Minucius Felix infra: *Memoriæ & Tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur.*

RIGALTIUS.

Specta de libris memorias.] In exemplari, quod hactenus unicum habemus ſcriptum eſt, *memoria.* Itaque conjecturæ locus eſt, nec erit magni momenti diſcrimen, utrum legas: *Specta de libris memoriarum*: an, *ſpecta de libris memoriis.* Hos libros Arnobius *Annales* nuncupat. lib. 8. adverſ. Gentes: *Non imus infitias, inquias, in Annalium ſcriptis contineri hæc omnia quæ ſunt à vobis in oppoſitione prolata.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Initiaſſe ritus omnium religionum.*] Cicer. lib. 1. de natura Deorum: *Ubi initiantur gentes orarum ultimæ.*

WOWERUS.

4 *Teſtis mater Deûm.*] Rom. *Idæa.* ut apud Cic. de Haruſpicum reſponſis.

ELMENHORSTIUS.

Mater Idæa.] Sup. *Diana Taurica, vel mater Idæa.* Livius lib. 36. Fol. 936. *Ædes matris Magnæ Idææ* Cicero de Aruſpicum reſponſis fol. 432. *atque illa Mater Idæa.* Orat. 10. in Verrem; *Illa ſanctiſſima mater Idæa.* Julius Obſequens de prodigiis cap. 104. *Servus matris Idææ.* Virg. l. 10. Æneid. fol. 587.

Alma parens Idæa Deûm.

Et lib. 9. pag. 562. *Mater Idæa.* Hieron. lib. 1. adverſus Iovinianum c. 26. *Simulachrum Matris Idææ.* Liber Inſcriptionum fol. 28. inſcript. 2.

MATRIS. DEUM. MAGNAE. IDAEAE.

VARIAE LECT.

Mater Idæa.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *Mater Dea.*

HERALDUS.

Teſtis mater Idæa.] Hæc eſt veriſſima lectio, cujus veſtigia agnovimus in MS. Reg. ubi ſcriptum ſane fuerat *Idæa*, ſed quia litera I parum cohærebat, ac præcedenti voci fuerat adjecta, idcirco eam pene deleverant; ut literulæ iſtius nonniſi ſimulacrum aliquod remanſerit. Alii igitur ediderant, *Mater Deûm*; Fulv. Urſinus *Mater Dea*, ſed adjecta notula, qua *Mater Idæa* volebat legi, Cicerone auctore lib. de aruſpicum reſponſis; *Atque illa mater Idæa.* Sed & alia poterant adjici. Lactantius igitur lib. 2. *Claudia quoque proponitur in exemplum miraculi. Nam quum ex libris Sibyllinis Idæa mater eſſet accita, &c.* Appoſite quoque Lucret. lib. 2.

Horrifice fertur divinæ Matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more ſacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiaſque catervas
Dant comites.

Idæa; quæ adventu ſuo & [1] probavit matronæ caſtitatem, [2] & urbem metu hoſtili liberavit. [3] Teſtes equeſtrium fratrum in [4] lacu, [5] ſicut oſtenderant, ſtatuæ conſecratæ, qui [6] anheli, [7] ſpumantibus equis atque fumantibus de Perſe victo-

WOWERUS.

1 *Probavit matronæ caſtitatem.*] D. Hieron. lib. 1. contra Jovin. *Claudia virgo Veſtalis cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, fertur ad comprobandam pudicitiam ſuam, cingulo duxiſſe navim, quam multa millia hominum trahere nequiverant.* Liv. lib. 9. Arnob. lib. 7. Ovid. 4. Faſt. Tertul. Ap.

ELMENHORSTIUS.

Probavit matronæ caſtitatem.] Lactant. lib. 2. cap. 7. *Claudia quoque proponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris Sibyllinis Idæa mater eſſet accita, & in vado Tiberini fluminis navis, qua vehebatur, hæſiſſet; nec ulla vi commoveretur: Claudiam ferunt, quæ ſemper impudica eſſet habita ob nimios corporis cultus, Deam ſubmiſſis genibus oraſſe, ut ſi ſe caſtam judicaret, ſuum cingulum ſequeretur: ita navim, quæ ab omni juventute non valuit commoveri, ab una muliere eſſe commotam.* Auguſtin. de civitate Dei, lib. 10. cap. 16. Diodorus Siculus lib. 4. Livius lib. 29. Ovid. lib. 4. Faſt. Silius Italicus de bell. Punic. l. 17. pag. 308. Tertullian. Apologet. p. 65. Herodianus Commodo fol. 478. Solinus cap. 7.

OUZELIUS.

2 *Et urbem metu hoſtili liberavit.*] Livius lib. 27. *Quandocunque hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italiâ, vincique poſſe, ſi mater Idæa Peſſinunte Romam advecta eſſet.* Arnob. lib. 7. *Sed & Magna*, inquit, *mater accita ex Phrygio Peſſinunte, juſſis conſimiliter vatum, ſalutaris populo & magnarum cauſa lætitiarum fuit, &c.* Auguſt. de Civitat. Dei. lib. 3. cap. 12. Cicero de Aruſpicum Reſponſis.

WOWERUS.

3 *Teſtes equeſtrium fratrum.*] Cicer. 2. de Nat. Deorum. Dionyſ. Hal. lib. 6. Liv. lib. 2. Auguſt. lib. 10. cap. 16.

ELMENHORSTIUS.

Teſtes equeſtrium fratrum.] Cicero 2. de Nat. Deorum, pag. 194. Livius l. 45. Florus lib. 1. cap. 11. Lactant. l. 2. c. 7. Dionyſius Halicarn. lib. 6. Valer. Max. lib. 1. cap. 8. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. Plutarchus Coriolano f. 235. Paulo Æmilio fol. 268.

RIGALTIUS.

Teſtes equeſtrium fratrum.] Tyndaridarum, Caſtorum.

4 *In lacu.*] Juturnæ.

5 *Sicut oſtenderant.*] Eodem habitu.

VARIAE LECT.

Sicut ſe oſtenderant,] Ita Fulv. Urſin. Sabæus, *ſicut oſtenderant.*

RIGALTIUS.

6 *Anheli.*] Vel anhelis equis. Valer. Max. *ſuum equorumque ſudorem abluere viſi ſunt.* Cicero Tuſcul. 1. non modo adjutores in prœliis victoriæ po. Ro. ſed etiam nuncii fuiſſe perhibentur.

7 *Spumantibus equis atque fumantibus.*] Lactantius; *equorum ſudorem abluentes.*

OUZELIUS.

Spumantibus equis.] Virgil. Æneid. 9.

Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis
Spumantemque agitabat equum.

Et lib. 12.

Objecit ſeſe ad currum & ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra contorſit equorum.

Ibidem paulo poſt;

— *Medius volat ecce per hoſtes*
Vectus equo ſpumante —

Clau-

[1] victoriam; [2] eadem die, quâ fecerant, nuntiaverunt. [3] Teſtis ludorum offenſi Jovis de ſomno [4] plebeji hominis itera-

Claudian. lib. 2. in Rufinum.

— Spumis igneſcere frena,
Pulveris extolli nimbos —

Heroice Papinius lib. 6.

Qui dominis idem ardor equis: face lumina ſurgunt;
Ora ſonant morſu, ſpumiſque & ſanguine ferrum
Vritur, impuſi nequeunt obſiſtere poſtes.

Equis fumantibus.] Papinius de Equo Domitiani,

Fumat & ingenti propellit Stryrona flatu.

Nemeſianus Cyneget.

Fumant humenteis calida de nare vapores,
Nec pes officium ſtandi tenet. —

Et paſſim ſcriptores, præſertim Poëtæ, Equis generoſis, & animos ſuos vix capientibus, igneum quidpiam adſcribunt, in eorumque flatu id agnoſcere ſibi videntur. Gratius:

Os magnum ex patulis agitatos naribus ignes
Spirent. —

Claudianus Quarto Conſulatu Honorii.

Utque tuis primum ſonipes calcaribus arſit
Igneſcunt patulæ nares, non ſentit arenas
Ungula, —

Aliique quorum tranſcriptione nunc ſuperſedeo, Sedati tamen Epiſcopi locum elegantem, qui exſtat Epiſt. 19. ad Ruririum non poſſum non ſubjicere: *Equum priuſquam viderem cum Epiſtolas veſtras relego, illorum de gente Credidi — quos Dædala Circe Suppoſita de matre notos furata creavit: Putabam illum calidum animis, acrem curſibus ignem cum exhiberetur, elatis naribus efflaturum, concuſſurum ſolido cornu campos, celeritate ventos & flumina præcurſurum.* Haſtenus ille.

MEURSIUS.

1 *Victoriam eadem die, qua fecerant, nunciaverunt.*] Lego: *e. d. qua vicerant.* Omitto quod *Victoriam facere* nemo Latinorum unquam dixit.

RIGALTIUS.

2 *Eadem die qua fecerant.*] Qua fecerant quod hic narratur, qua & ipſi pugnaverant.

MEURSIUS.

3. *Teſtis ludorum offenſo Jove de ſomno plebeji hominis iteratio.*] Scribo, *de ſomnio.* Quam hiſtoriam innuat, non dico, nimis nota eſt. ita poſtea quoque: *ut Jupiter ludos repeteret in ſomnio.*

WOWERUS.

Teſtis ludorum offenſo Iove de ſomno.] MS. *ſomnio.* Cic. 1. de Divinat. Arnob. lib. 7. Lact. lib. 2. cap. 8. Macrob. Sat. lib. 1. cap. 11.

ELMENHORSTIUS.

Teſtis ludorum offenſo Iove.] Auguſtin. de civitat. Dei lib. 4. cap. 26. Lactant. lib. 2. cap. 7. Livius lib. 2. pag. 71. Arnobius lib. 7. pag. 142. Valer. Maximus lib. 1. cap. 7. Dionyſius Halicarn. lib. 7. pag. 472.

HERALDUS.

Teſtis ludorum offenſio Iovis de ſomno plebei hominis iteratio.] Repræſentavimus MS. Reg. lectionem, cui etiam edit. Rom. concinere videmus, niſi quod in ea *iterato* pro *iteratio.* Ediderat Gelenius, *Teſtis ludorum offenſo Iove de ſomnio plebei hominis iteratio*, quam lectionem etſi non negamus veram, non ſumus tamen auſi contra librorum auctoritatem edere.

RIGALTIUS.

Ludorum offenſi Iovis.] Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, *offens Iovis.* Deſcriptum inde fuit in Cod. Reg. *Offenſio Jovis.* Legendum, *offenſi Jovis.* Et recte, *ludorum Jovis.* Erant enim dicati Jovi Circenſes, ludi maximi votivi, bello Latino tum primum facti. Arnobius 7. *Eſt ut ignoſcere debeamus Jovi indignanti, non adhibitam curam ſollicitiorem ludis Circenſibus*

[1] iteratio: [2] & Deciorum devotio rata. [3] Teſtis & Curtius, [4] qui equitis ſui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, deorum præſentiam contempta auſpicia conteſtata ſunt. Sic Allia

cenſibus propriis. Propriis ſcilicet, Iovi ipſi dicatis.

VARIAE LECT.

Offenſo Iove.] Fulvius & MS. Sab. *offenſio Iovis.* Aliter in edit. noſtra.

MEURSIUS.

Offenſo Iove.] Corrigo *offenſo Iovis.* Novè *offenſum* pro *offenſa* uſurpavit.

RIGALTIUS.

4 *Plebeji hominis.*] Cicero, ruſtici cujuſdam Romani. Valerius, nomen illi fuiſſe ſcribit, Ti. Atinio, homini ex plebe.

1 *Iteratio.*] Inſtauratio. Totam hanc hiſtoriam, prolixius certe, ſed & ſcrupuloſius perſequitur Arnob. 7.

VARIAE LECT.

Iteratio.] Sab. *Iterato.*

2 *Deciorum.*] MS. *Decuriorum* inepte.

WOWERUS.

Et Deciorum.] Liv. lib. 8. & 10. Cic. Catone I. de Div. Valer. lib. 5. cap. 6.

ELMENHORSTIUS.

Deciorum devotio.] Servius in 10. Georg. fol. 104. *Decii duo fuerunt, quorum unus bello Italico, alter Gallico ſe devovêre pro republ.* Florus lib. 1. cap. 17. Cicero lib. 1. de Divinat. pag. 361. l. 2. de finib. fol. 61. Valer. Max. lib. 5. c. 6. Livius lib. 10. pag. 381. lib. 8. p. 294. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 63. Seneca Epiſt. 67. Plinius Natur. Hiſt. l. 22. c. 5. Lactant. lib. 3. cap. 5.

RIGALTIUS.

Deciorum devotio rata.] Etenim laborantes perditaſque vires Urbis Ro. correxit. Itaque dignoſci arduum eſt, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiſerit. quoniam vita eorum ne vinceretur obſtitit: mors fecit ut vinceret. Huc alluſit Juvenalis hoc verſu:

Pluris enim Decii, quam qui ſervantur ab illis.

3 *Teſtis & Curtius.*] Lacus Curtius, ab illo famoſo equite M. Curtio.

ELMENHORSTIUS.

Teſtis eſt Curtius.] Oroſius lib. 3. c. 5. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 62. Cicero lib. 2. de Divinat. Polybius lib. 1. Livius lib. 7. pag. 258. Hieronym. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. lib. 1. cap. 1. Julius Obſequens de prodigiis cap. 20.

WOWERUS.

4 *Qui equitis ſui vel mole vel honore.*] Emenda: *qui equi ſui vel mole vel onere,* vel: *qui eques.*

HERALDUS.

Qui equitis ſui vel mole, vel honore.] Scribendum *onere,* quemadmodum recte obſervarunt. Error autem inde natus, quia *honus* ſcribebant ſæpius; quare pro *honere* ſcriptum *honore.* Probum autem *equitis.* Nam qui *equi ſui,* vel *eques* legi volunt, falluntur. *Equitem* dicit equum ipſum Minucius, Virgilii, cujus verba uſurpare amat, auctoritatem ſequutus. In Georgicis:

Fræna Peletronii Lapithæ, gyroſque dedere
Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.

VARIAE LECT.

Qui equitis ſui.] Wowerius, *q. eques,* vel *q. equi ſ.*

RIGALTIUS.

Equitis ſui.] Marci Curtii, unde nomen inditum Lacui Curtio.

Vel honore.] Val. Max. *ſuper quem univerſi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt.* Livius: *donaque ac fruges ſuper eum à multitudine virorum ac mulierum congeſta.*

1 *Allia*

[1] Allia nomen infauſtum. ſic [2] Claudii, & Junii non prœlium

WOWERUS.

1. *Allia.*] Lucan. lib. 7. *Et damnata diu Romanis Allia faſtis.* Varro 5. de lingua Latina.

ELMENHORSTIUS.

Allia nomen infauſtum.] Accepit à Virgilio l. 7. Æneid. p. 479.

Quaſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.

Et Ovid. de remed. Amoris lib. 1.

— damnis Allia nota ſuis.

Lucan. lib. 2.

Et damnata diu Romanis Allia faſtis.

Inde *dies Allienſes* pro feralibus & nefaſtis. Suetonius Vitellio cap. 11. Livius lib. 6. pag. 223. *Deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum; à poſteriore clade diem Allienſem appellarunt, inſignemque rei nulli publice privatimque agendæ, fecerunt.* Plutarch. Camillo p. 324. Servius 8. Æneid. fol. 523. 6. fol. 444. Oroſius lib. 2. cap. ultimo.

OUZELIUS.

Allia nomen infauſtum.] Quo die pugnata Alienſis ſit pugna, in hiſtoriis ambiguum. Tacitus enim 15. Annal. A. D. 14. Kalend. Sextil. quo die in Kalendario Farneſſano Romæ effoſſo: LUCARIA notantur, quæ à Romanis in luco celebrabantur, qui permagnus inter viam Salariam & Tiberim fuit, quod victi à Gallis fugientes è prœlio ibi ſe occultaverant, & N F. hoc eſt Nefaſtus poſtremâ parte diei ſignatur. Mentio quoque apud Macrob lib. 1. Saturnal. cap. 4. Et Feſt in *Lucaria*. Tit. Livius lib. 6. & Plutarch. in Camillo, A. D. 15. Kal. Sextil. cladem Alienſem perpeſſam ſcribunt. Auctor de Viris Illuſtribus, A. D. 16. Kal. Aug. Cui præ aliis cum A. Schotto, hâc de re aſſentior, idque potiſſimum, quia pridie ejus diei, hoc eſt, poſtridie EID. QUINCTIL. pro proſpero ac fauſto ejus pugnæ ſucceſſu rebus divinis operam datam eſſe prodidit Agellius lib. 5. cap 17. Macrobius 1. Saturnal. cap. 16. ac Verrius Flaccus lib. 4. de Verbor. ſignific. *Urbe*, inquit, *à Gallis Senonibus recuperata L. Attilius in Senatu verba fecit, Q. Sulpitium* TR. MIL. *ad Aliam adverſus Gallos pugnaturum rem divinam dimicandi gratiâ poſtridie* IDUS *feciſſe: hinc exercitum pop. Rom. occiſione occiſum, & poſt diem tertium ejus diei urbem præter Capitolium captam eſſe. Hinc dies qui ſunt poſtridie Kal. Non. Eid. atros dictos & habitos.* Hinc Afranius in Fratriis à Nonio Marcello adductus dict. *Atri dies.*

— Septembris heri Kalendæ, hodie atri dies.

Dicti etiam hi dies Religioſi. Agell. lib. 4. cap. 9. *Religioſi dies dicuntur triſti omine infames impeditique: in quibus & res divinas facere, & rem quampiam novam exordiri temperandum eſt. quos multitudo imperitorum prave & perperam nefaſtos appellant. itaque M. Cicero in libro epiſtolarum nono ad Atticum, Majores, inquit, noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Alienſis pugnæ, quam urbis captæ; quod hoc malum ex illo. itaque alter Religioſus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.* Itaque omnia quæ iiſdem diebus peragebantur, infelicem habere ſucceſſum putabantur. Tacit. lib. 2. Hiſt. *Funeſti*, inquit, *ominis loco acceptum eſt quod maximum pontificatum adeptus Vitellius, de Ceremoniis 15. Kal. Auguſt. edixiſſet, antiquitus infauſto die Cremerenſi Alienſique cladibus.* Ceterum de diebus fauſtis ac infauſtis quædam P. Hoſpinianus lib. 2. de feſt. Gentil. cap. 1. quem vide ſis.

WOWERUS.

2 *Claudii, & Junii.*] Cic. 1. & 2. de Divin. 2. de Nat. Deorum. Valer. lib. 1. cap. 4.

ELMENHORSTIUS.

Claudii & Junii non prælium in Pœnos, ſed ferale naufragium eſt.] Bene dixit Minutius *ferale naufragium*, nam in iſto prælio 90. naves cum pugnatoribus captæ ſunt, 30. demerſæ. Vide Breviatorem Eutropii lib. 2. fol. 77. Valer. Max. lib. 1. c. 4. Ciceronem l. 2. de Natur.

lium in Pœnos, ſed ferale naufragium eſt. & ut [1] Thraſymenus Romanorum ſanguine & major eſſet, & decolor, [2] ſprevit auguria Flaminius; [3] & ut Parthos ſigna repetamus, [4] dirarum imprecationes Craſſus & meruit, & irriſit. Omitto vetera, quæ multa ſunt, & [5] de deorum natalibus, donis, mu-

tur. Deor. pag. 197. & lib. 2. de Divinat. pag. 394. Polybium lib. 1.

RIGALTIUS.

1 *Thraſimenus decolor.*] Arnobius 4. *apud Thraſimenum lacum ſanguine cucurrere torrentes.*

WOWERUS.

Sprevit auguria Flam.] Cic. 1. & 2. de Divin. Liv. lib. 22.

ELMENHORSTIUS.

Sprevit auguria Flaminius.] Cicero lib. 2. de Nat. Deorum p. 195. *Flaminius non paruit auſpiciis, itaque periit cum exercitu.* Idem lib. 1. de Divin. p. 367. Oroſius lib. 4. cap. 15. Livius lib. 22. pag. 440. & ſeq. Plutarch. Fabio. Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6. Florus lib. 2. cap. 6.

RIGALTIUS.

3 *Et ut Parthos ſigna repetamus.*] Hæc adſignare videntur ætatem Minucii ſub Severo. Sed auctor eſt Spartianus Septimium Severum Parthicum bellum ſuſcepiſſe gloriæ cupiditate, non aliqua neceſſitate adductum, & jampridem Parthos ſigna militaria, quæ M. Craſſo & M. Antonio ademerant repoſcenti Octavio Auguſto reddidiſſe narrat Tranquillus.

WOWERUS.

4 *Dirarum imprecat. Craſſ.*] Plutarch. Craſſo.

ELMENHORSTIUS.

Dirarum imprecationes Craſſus meruit & irriſit.] Plutarch. Craſſo pag. 555. Xiphilinus in Pompejo Magno. Breviator Eutropii pag. 101. Oroſius lib. 6. c. 13. Cicero lib. 1. de Divinat. p. 357. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. Dio Caſſius hiſt. Roman. lib. 39. fol. 121. Vellejus Paterculus lib. 2. p. 38.

OUZELIUS.

5 *De Deorum natalibus.*] Ex hoc Minucii aliorumque locis videre eſt, Natalem non ſolum hominibus, ſed & Dis tribui. Ita Arnobius lib. 7. *Telluris*; inquit, *natalis eſt*; *Dii enim ex uteris prodeunt, & habent dies lætos, quibus eis aſſcriptum eſt, auram uſurpare vitalem.* Idem eodem libro: *Dies nobis natalitii ſunt, & potentias cœlites dies autumant habere natales.*

Sic Acron ad Horat. lib. 2. od. 12. *Natalis Dianæ à virginibus celebrabatur, ſicut Apollinis à pueris.* Martialis lib. 3. Epigr. 68.

Majæ Mercurium creaſtis Idus.

Tertullianus de Idolol.; *Idem*, inquit, *fit idoli natali; omni Diaboli pompâ frequentatur.* Sed quoniam Auctor noſter jam nos ad Natales Deorum deduxit, fortaſſe non ingratum juventuti erit, ſi, hâc occaſione, quædam etiam de hominum natalibus adtexamus, ac priſcum ejus celebrandi ritum nonnihil illuſtremus. Obſervo autem præter Deorum Natales, antiquitus & principum, & urbium, & privatorum hominum in veneratione ſummâ fuiſſe. Primum vero de urbium natali liquet ex Cicerone pro Flacco, ubi Romæ natalis mentio: *O Nonæ illæ Decembres, quæ me Conſule fuiſtis; quem ego Diis Natalem, vere hujus urbis, aut certe ſalutarem appellare poſſum.* Idem lib. 2. de Divinat. *Etiamne urbis natalis dies, ad vim ſtellarum pertinebat?* Et Plinius lib. 14. c. 4. *Ea cœli temperies fulſit, quam cocturam vocant ſolis opere natali urbis* DCCCXXXIV Sic L. 2. Cod. de feriis. *Natalitii dies urbium maximarum Romæ & Conſtantinopolis.* De Principum natali videmus apud

apud Suetonium in Auguſto cap. 57. ubi dicit, Natalibus Auguſti ludos equeſtres fuiſſe, etiam ſponte & biduo. De Natali Tiberii in ejus vitâ cap. 26. ait: *Natalem ſuum plebeiis incurrentem Circenſibus, vix unius bigæ adjectione honorari paſſus eſt.* Sic Dio lib. .... ſcribit quod Claudius Conſulibus Magiſtratum abrogârit, quod ferias in ſuum natalem non indixiſſent, quin prætores eò equeſtrem decurſionem exhibuiſſent. Et Horatius de natali Cæſaris Auguſti:

— Cras nato Cæſare feſtus
Dat veniam ſomnumque dies; impune licebit
Æſtivam ſermone benignam tendere noctem.

Ita Herodiani celebrabant diem natalem Herodis, ut & Sabbata: quo die lucernas accenſas & violis coronatas in feneſtras ponebant, ut notat Vetus Perſii Scholiaſtes, ad illa Sat. 5.

— at cum
Herodis venere dies, unctaque feneſtra
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Ridiculus vero hâc in parte eſt Vir quidam eruditus, dum in novis ſuis ad Taciti Annales cogitationibus, hoc de Herode Attico interpretatur, laudatque Agellium auctorem lib. 15. apud quem ne γρῦ quidem. Mirum autem Virum illum ita cæcutiiſſe, cum Perſii Scholiaſtes expreſſe addit de Herode qui apud Judæos temporibus Auguſti in partibus Syriæ regnavit. Unde Judæi qui Herodem pro Chriſto colebant Herodiani dicti. Videmus quoque in Sacrâ paginâ Geneſ. 40. de Pharaone, quod natalem ſuum celebrârit. Uti & in Novo Inſtrumento Natalis Herodis memoratur. De quo D. Hieronym. lib. 2. in Matthæum ad caput ejus 13. ita ſcribit: *Nullum alium invenimus* (ſcilicet in S. Scripturâ) *obſervâſſe diem natalis ſui, niſi Herodem & Pharaonem; ut quorum erat par impietas, eſſet & una ſolemnitas.* Diogenes Laërtius in Arceſilao, ait, Hieronymum Peripateticum amicos cogere conſueviſſe ad natalem diem Alcyonei Antigoni filii. Et Machab. 2. cap 6. de Judæis ſcribitur, quod cum amara neceſſitate in die natalis regis Antiochi, ad ſacrificia ducerentur. Moris quoque veteribus erat magnorum virorum natales celebrare: Seneca Epiſtola 64. *Quidni ego magnorum virorum imagines habeam, & natalitia celebrem?* Sic Horatius de Mœcenatis natali lib. 4. od. 11.

Iure ſolennis mihi, ſanctiorque
Pæne natali proprio, quod ex hâc
Luce Mæcenas meus affluentes
Ordinat annos.

Epicurus etiam teſtamento cavit, ut dies ejus natalis, & parentum, fratrumque quotannis ſolenniter agerentur, ut Laërtius in ejus vita prodit. Sic Plinius Junior lib. 3. Epiſt. 7. ait, Silium poëtam Virgilii natalem religioſius quam ſuum colere conſueviſſe. Et videntur quoque veteres Jureconſulti natalem Papiniani, in Jure facile principis, celebraſſe; ut ex verbis Juſtiniani præfat. in Digeſt. hauriri fortaſſe poſſit; dum inquit; *Ut ejus* (Papiniani) *reminiſcentes & lætificentur & feſtum diem, quem cum primum leges ejus accipiebant, celebrare ſolebant, peragant.*

Accedamus jam ad privatorum Natales, de quibus multa apud multos. Virgil. Ecl. 3.

Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola.

Juvenalis Sat. 12.

Natali, Corvine, die mihi dulcior hæc lux.

Perſius Sat. 2.

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Plautus Pſeudolo.

Mihi hodie natalis dies eſt, decet eum vos omnes concelebrare.

Sic Agellius lib. 19. cap. 9. *Adoleſcens ex terrâ Aſiâ, de equeſtri loco, lætæ indolis, moribuſque & fortunâ bene ornatus, & ad rem muſicam facili ingenio, ac libenti, cœnam dabat amicis, ac magiſtris, ſub urbe in ruruſculo, celebranda lucis annuæ, quam principem ſuæ vitæ habuerat.*

Sole-

Solebant vero veteres Natalem ſuum quotannis celebrare. Cenſorinus c. 3. *Genio potiſſimum per omnem ætatem quotannis ſacrificamus.* Illoque die amici invicem, & clientes patronis munera mittebant. Petronius Arbiter. *Veſtimenta mea cubitoria perdidit, quæ mihi natali die donaverat cliens quidam.* Plaut. Curcul. Act. 5. Sc. 2.

Hic (anulus) *eſt quem ego tibi miſi natali die.*

Epidic. Act. 5. Sc. 1.

Non meminiſti me auream ad te adferre natali die?

In Pſeudolo Act. 1. Sc. 2. Leno ait:

Facite hodie ut mihi munera multa huc ab amatoribus conveniant.
Nam niſi penus annuus hodie convenit, cras proſtituam vos,
Natalem ſcitis mihi diem eſſe hunc.

Et in Rudente:

Bulla aurea eſt, pater quam mihi dedit natali die.

Martialis lib. 9. Epig. 154.

Natali mihi, Quinte, tuo dare parva volebam
Munera: tu prohibes, imperioſus homo es.

Symmach. lib. 6. Epiſt. 48. *Natalitio munere quod frequentari à nobis per multos annos communis felicitas faciet, noſtrum hilaraſtis animum.* Cenſorin. de die Natal. cap. 1. *Quare cum dona pretioſa neque tibi per animi virtutem deſint, neque mihi per rei tenuitatem ſuperſint, quodcunque hoc libri eſt, meis opibus comparatum, Natalitii titulo tibi miſi.* Inter munera quoque mittebantur aves. Huc pertinet illud Martialis lib. 9. Epigr. 56.

Luce propinquorum quâ plurima mittitur ales,
Dum Stellæ turdos, dum tibi Flacce paro.

Vide Terent. Phorm. Act. 1. Sc. 1. Plin. lib. 4 Epiſt. 9. Juvenal. Satyra 9. Martial. lib. 8. Epigr. 64. lib. 10. Epigr. 24. & 87. Symmach. lib. 1. Epiſt. 11. & lib. 6. Epiſt. 80. 81. L. *ſed ſi mane* 31. §. *ſi vir uxori munus.* D. de donat. inter vir. & uxor. L. *inter donat.* 194. D. de verbor. ſignif. Sacrificabant vero eadem die veteres, mares quidem Genio, fœminæ autem Junoni, mero, thure, atque corollis. Perſ. Sat. 6. in limine:

Funde merum Genio. —

Ovid. Triſt. lib. 3. El. 13.

Fumida cingatur florentibus ara coronis,
Micaque ſolenni thuris in igne ſonet.

Et lib. 5. Triſt. Eleg. 5. Genio ſacra peragens, inquit:

Da mihi thura puer pingues facientia flammas,
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

Horat. lib. 2. Epiſt. 1.

Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant,
Floribus & vino Genium, memorem brevis ævi.

Tibullus lib. 4. El. 5. de Natali Cherinthi.

Magne Geni cape thura libens, votiſque faveto,
Si modo cum de me cogitat, ille valet.

Paulinus in natali Sancti Felicis.

Spargite flore ſolum, prætexite limina ſertis.

Et non in aram tantummodo merum & thus fundebatur, verum etiam in ipſum Genii caput, quod & pariter cum ejus collo ſertis ornatum, inque ejus honorem ludi & chorei inſtituti. Tibullus lib. 1. Eleg. 7.

Huc ades & centum ludis, Geniumque choreis
Concelebra, & multo tempora funde mero:
Illius è nitido ſtillent unguenta capillo,
Et capite & collo mollia ſerta gerat.

Et lib. 2. Eleg. 2.

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quiſquis ades linguâ vir mulierque fave.
Urantur pia thura focis, urantur odores,
Quos tener è terrâ divite mittit Arabs.
Ipſe ſuos adſit Genius viſurus honores,
Cui decorent ſanctas florea ſerta comas.
Illius puro deſtillent tempora nardo,
Atque ſatur libo ſit, madeatque mero.

Huc quoque pertinet *L. Nullus.* 12. C. Th. de pag. & ſacrif. vulgo corrupta quidem,

dem, ſed à Doctiſſ. H. Lindenbrogio hunc in modum reſtituta. *Nullus omnino ex quolibet genere, ordine, hominum, dignitatum, vel in poteſtate poſitus, vel honore perfunctus, ſive potens ſorte naſcendi, ſeu humilis genere, conditione, fortunâ, in nullo penitus loco, in nullâ urbe, ſenſu carentibus ſimulacris, vel inſontem victimam cadat, vel ſecretiore piaculo Larem igne, mero Genium, Penates odore veneratus, accendat lumina, imponat thura, ſerta ſuſpendat.* De fœminis, quæ Junoni munus annale ſolverent, ſic Tibull. lib. 4. Eleg. 6.

Natalis Iuno ſanctos cape thuris honores,
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu.

Celebrantur quoque Natales læto ac nitido cultu; Nam tum cives Romani incedebant pexi, annulati, & in albâ veſte. Perſius Satyrâ 1.

—— pexuſque togaque recenti
Et natalitia tandem cum ſardonyche albus.

Ubi Vetus ejus Scholiaſtes: *Quidam habent annulos quos die tantum natali gerunt.* De albâ veſte Ovidius:

Scilicet exſpectas ſolitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris veſtis ut alba meis.

Abſtinebant eâdem die à cæde & ſanguinis effuſione, nullamque hoſtiam in honorem Genii mactabant, ne die, ut Cenſorinus ex Varrone refert, quâ ipſi lucem accepiſſent, aliis demerent. Quod tamen ita generatim non eſt accipiendum, obſtant enim multa auctorum loca, quæ contrarium plane affirmant, & fallitur Doctiſſimus I. Caſaubonus, *Com. ad Perſ. Sat. 2.* (ignoſcent mihi ejus manes) dum ait nuſquam apud auctores legi, quod unquam à veteribus die natali victima Genio mactata ſit, fallitur, inquam, nam Horatius lib. 4. Od. 11. Phyllidem ad natalem Mæcenatis celebrandum invitans, ait, O ...

Ridet argento domus: ara, caſtis
Vincta verbenis, avet immolato
Spargier agno.

Sic Lamprid. in Alexandro Severo inquit: *Cum natalem diem commendaret, hoſtia cruenta effugit: & ut ſe civiliter gerebat, ac permixtus populo erat, albam ejus veſtem cum quâ conſtiterat, cruentavit.* Et Spart. in Ant. Getâ. *Nam cum infantis Getæ natalem Severus commendare vellet, hoſtiam popa nomine Antoninus percuſſit.* Ad ſuperiorem vero Cenſorini locum, cujus ille togatorum Doctiſſimus fulcrum, dicendum, uti priſcis quidem illis temporibus id obſervatum fuiſſe non negamus, quod à cæde & ſanguine ſe temperarent, ita volventibus annis illud poſtea in deſuetudinem abiiſſe. Totâ hâc die nihil præter hilaritatem cogitabant. Tibullus:

Tranſeat hic ſine nube dies, ſtent aëre nubes,
Ponat & in ſicco molliter unda minas.
Aſpiciam nullos hodiernâ luce dolores,
Et Niobe lacrymas ſupprimat ipſe lapis.

Moris itaque erat ut ille, cui natalis erat, genialiter eo die & amicos & ſe reciperet. Hinc Plaut. Pſeudolo:

Mihi hodie natalis dies eſt, decet eum omnes vos concelebrare
Pernam, callum, glandium ſumen, facito in aqua jaceant. ſatin' audis?
Magnifice volo enim ſummos viros accipere.

Martialis lib. 2. Epigr. 66.

Sexcenti cœnant à te Juſtine vocati,
Lucis ad officium quæ tibi prima fuit.

Idem lib. 10. Epig. 27.

Natali, Diodore, tuo conviva Senatus
Accubat, & rarus non adhibetur eques.

Cicero Philip. 2. *Hodie non aſcendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo: Putatote cum Phormioni alicui, tum Ballioni, tum Ballionis* Plaut. in Captiv.

Num quæ feras vocatus ad cœnam? PAR. Nuſquam equidem quod ſciam,
Sed quid tu id quæris? HEG. Quia mihi natalis eſt dies.

Adeo

Adeo quidem, ut non privatum, ſed publicum ſæpe convivium daretur. Atque hoc eſt quod Marcianus notat in l. 23. D. de ann. leg. *Cum quidam decurionibus diviſiones dari voluiſſet die natalis ſui; Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, non eſſe veriſimile, teſtatorem de uno anno ſenſiſſe, ſed de perpetuo legato. Diviſiones* appellat viſcerationem, cruſtula & mulſum, quæ viritim convivis dividebantur, ut patet ex inſcriptione quæ Spoleti eſt: TRIB. MILIT. LEG. XV. APOLLINARIS. ET. LEG. V. MACED. HIC. LEGAVIT. TESTAMENTO. MUNICIPIBUS. HS. LXVI. G. MONET. UT. EX. REDITU. EIUS. SUMMAE. QUOT. ANNIS. VIII. IDUS. NOVEMBR. NATALE. SUO. MUNICIPIB. EPULUM. ET. CRUST. ET. MULSUM. DARETUR. Item alia veteri Reatinâ.

HIC. ARCAE. AUGUSTALIUM. SE.
VIVO. HS. SE. VIVO. DEDIT.
XX.
UT. EX. REDITU. EIUS. SUMMAE.
DIE. NATALI. SUO. IIII. KAL. FEBRU.
PRAESENTES. VESCERENTUR. ET. OB.
DEDICATIONEM. STATUAE. DECURIONIBUS.
ET. SEVIRIS. ET. IUVENIBUS.
SPORTULAS. ET. POPULO. EPULUM. ET.
OLEUM. EADEM. DIE. DEDIT.

Eo die quoque liberalius poculis ſe invicem excipiebant. Seneca lib. 2. de Ira, cap. 33. *Potiones vix honeſtas natalibus liberorum, podagricus ſenex hauriebat.* Sic etiam, ut frugaliores die natali ſolutiores, nec ſumptibus parcerent. Perſ. Satyra 6.

—— Solis natalibus eſt qui
Tingat olus ſiccum muria vafer in calice empta,
Ipſe ſacrum irrorans patinæ piper.

Merum bibebant. Martialis,

Ut liquidum potet parcus Alauda merum.

Veſcebantur enim in natalitiis pulte fitilla. Plin. lib. 18. cap. 8. *Et hodie*, inquit, *ſacra priſca atque natalium pulte fitilla conficiuntur.* Uti & libis, de quibus amicis tum forte abſentibus permittebant. Ovid. l. 1. de Arte amandi.

Quid quaſi natali cum poſcit munera libo,
Et quoties opus eſt naſcitur ille ſibi.

Idem lib. 3. Triſt. Eleg. 13.

Libaque dem pro te genitale notantia tempus,
Concipiamque bonas ore favente preces.

Et lib. 4. El. 10.

Lucifer amborum natalibus adfuit idem:
Una celebrata eſt per duo liba dies.

Sic & lib. 1. Amor. Eleg. 8. Tibull. l. 1. Eleg. 7.

Sic venias hodierne. tibi dem thuris honores,
Liba & Mopſopojo dulcia melle feram.

Et lib. 2. Eleg. 2.

Illius puro deſtillent tempora nardo,
Atque ſatur libo ſit, madeatque mero.

Denique amici ſolenne votum perſolvebant, nimirum ut dies ille ſæpiſſime bonis & fauſtis avibus rediret. Dionyſ. Halicarn. τέχνη. tit. μεθοδ. γενεθλ. ἐν τούτῳ δὲ γενόμενοι, οὐκ ἀπὸ τρόπου ἂν ποιοῖμεν, καὶ εὐχόμενοι τοῖς τε ἄλλοις, καὶ τοῖς γενεθλίοις, περὶ τοῦ μέλλοντος βίου, καὶ τοῦ ἀμείνω δὲ παρεληλυθότος γενέσθαι τούτου, καὶ πολλὰς περιόδους χρόνων τελέσαντα εἰς λιπαρὸν καὶ εὐδαίμον γῆρας παρελθεῖν, Sic Plinius lib. 10. Epiſt. Trajano: *Opto Domine & hunc natalem, & plurimos alios annos quam feliciſſime agas, æternaque laude florentem virtutis tuæ gloriam, & incolumis, & fortis aliis ſuper alia operibus augeas.* Tibull. lib. 1. Eleg. 7.

At tu natalis multos celebrande per annos
Candidior ſemper, candidiorque veni.

Videatur Ovid. lib. 5. Triſt. Eleg. 5. Symmach. lib. 6. Epiſt. 80. 81. & 82.

Coronidis loco non poſſum quoque non addere antiquos diem natalem non ſolum celebraſſe, ſed & primo luſtro infantium munera Dis obtuliſſe. Martialis lib. 4. Epigr. 45.

Hic tibi pro nato plena dat lætus acerra,
Phœbe, Palatinus munera Parthenius.
Ut qui prima novo ſignat quinquennia luſtro,
Impleat innumeras Burrus Olympiadas.

I Ne

muneribus: negligo carmina poëtarum: prædicta etiam de oraculis fata tranſilio, [1] ne vobis antiquitas nimium fabuloſa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur; [2] magis ſunt auguſta numinibus incolis, præſentibus, inquilinis, [3] quam cultus inſignibus & muneribus opulenta. [4] Inde adeo [5] pleni & mixti Deo vates futura

HERALDUS.

1 *Ne vobis antiquitas nimium fabuloſa videatur.*] Ariſtides hymno in Jovem: ἀλλὰ ταῦτα μὲν παλαιὰ καὶ μυθώδη.

RIGALTIUS.

2 *Magis ſunt auguſta Numinibus incolis, præſentibus, inquilinis, quam cultus inſignibus & muneribus opulenta.*] Sic olim habuit Codex Reg. Hodie præfert: *cultu inſinibus.* unde Critici occaſionem arripuere corrigendi: *cultu inſignia.* Sed apparent veſtigia deraſæ litteræ ſ. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut redeat Minucii ſenſus, iſte genuinus, Templa ac delubra Romana magis eſſe divinæ beneficentiæ titulis auguſta, quam cultus inſignibus aut muneribus opulenta. *Beneficentiæ* tituli ſunt auguſtæ illæ inſcriptiones, NUMINIBUS INCOLIS. NUMINIBUS PRAESENTIBUS. NUMINIBUS INQUILINIS. At *opulenta cultus inſignia* ſunt aureæ ſtatuæ, thenſæ, acerræ, lectiſternia, ſoliſternia, currus & alia hujuſmodi pretioſa.

HERALDUS.

3 *Quam cultu inſignia & muneribus opulenta.*] MS. Reg. *inſignibus.* quæ lectio ſi vera eſſet, diſtinguendum exiſtimarem, *quam cultu, inſignibus, & muneribus opulenta.* Sed vulgata lectio melior eſt, & commodior.

VARIAE LECT.

Inſignia.] MS. *inſignibus.* bene.

MEURSIUS.

4 *Inde adeo pleni & mixti Deo vates futura præcerpunt.*] Fuit cum putarem, *præcernunt*, legendum. Jam nihil muto. Adumbravit, ut multa, ex Tertulliani Apologetico, cap. 22. *Diſpoſitiones etiam dei & nunc prophetis concionantibus excerpunt & nunc lectionibus reſonantibus carpunt. Ita & hinc ſumentes quaſdam temporum ſortes, æmulantur divinitatem, dum furantur divinitatem.*

OUZELIUS.

5 *Pleni & mixti Deo vates.*] Sic *plenum numine ac poteſtate Dei*, apud Arnobium lib. 5. Claudian.

— *totum ſpirant præcordia Phœbum.*

Lucan. lib. 5.

— *artus*
Phœbados irrupit Pæan, mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto ſibi credere juſſit
Pectore —

Val. Flac. lib. 4.

— *mea quod vates inſidit Apollo*
Pectora —

Et lib. 6.

— *Mole Dei, quem pectore toto*
Iam tenet. —

Apud Senecam Suaſor. 3. Ovidius,

Feror huc & illuc ut plena Deo.

Pollux lib. 1. cap. 1. de oraculis & vaticinatoribus agens. θεῷ πλήρης, & θεοῦ πληρωθῆναι. Appulejus l. 8. Mileſ. *Numinis divino ſpiritu repletus.* Jul. Paulus recept. ſentent. v. 21. *Vaticinatores, qui ſe plenos Deo ſimulant.* Iſidorus Orig. lib. 8. cap. 9. *Divinitate ſe plenos ſimulant, & aſtutiâ quâdam fraudulentâ hominibus futura conjectant.*

ELMENHORSTIUS.

Pleni & mixti Deo vates.] Id eſt, *Enthei.* Firmicus lib. 8. Aſtronom. c. 20. *Vates faciet Entheos, qui in templis conſueverint vaticinari.* cap. 21. *Vates faciet Entheos, qui divino quodam numine carmina*

[1] futura præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, ſpem afflictis, opem miſeris, ſolatium calamitatibus, laboribus levamentum. etiam [2] per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, [3] quos impie per diem negamus, [4] nolumus, pejeramus. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, [5] quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo

mina concinnant. cap 26. *Entheos ſacerdotes faciet, dantes vera reſponſa quærentibus.* — *Enthei erunt, præſago divinitatis inſtinctu futura noſcentes.* lib.6.c.3. *Entheos faciet, templorum obſequiis deputatos, qui latenti divinitatis inſtinctu, mutato mentis ordine & inſtantis religionis poteſtate poſſeßi, potentibus hominibus futura prædicant.*

WOWERUS.

1 *Futura præcerpunt.*] Tertull. Apol.

2 *Per quietem Deos.*] Syneſ. περὶ ἐνυπνίων, & ejus ſcholiaſtes Niceph. Greg.

ELMENHORSTIUS.

Per quietem Deos videmus.] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib.2. fol.34. Apulejus lib. 11. Metam. pag.414.426. 429.443.

OUZELIUS.

Etiam per quietem Deos videmus.] Cicero lib. 1. de Divinat. *Matrem Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor & diſcipulus Platonis viſam eſſe videre in ſomnis ſimulacra Deorum.* Idem paullo poſt, *Adjungam philoſophis doctiſſimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis ſurrepta eſſet, in ſomnis vidit ipſum Deum dicentem, qui id feciſſet.* Ita & Petronius: *Videbatur mihi ſecundum quietem Priapus dicere.*

HERALDUS.

3 *Quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus.*] Hæc eſt lectio MS. Reg. Editio Romana, *volumus.* Gelenius, *violamus*, quæ lectio non diſpliceret ſi librorum niteretur auctoritate.

RIGALTIUS.

Quos impie per diem negamus, nolumus, pejer.] Verbum *nolumus*, minus apte interjectum videatur; niſi præcedentia ſic repetantur. *Per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, quos per diem negamus eſſe, nolumus videre, imo quos vidimus audivimus, agnovimus, pejeramus.* Scio quid hic alii tentaverint. Sed obſtat exemplaris auctoritas.

WOWERUS.

4 *Violamus, pejeramus.*] MS. *nolumus.*

OUZELIUS.

Negamus, nolumus, pejeramus.] Clariſſimus J. F. Gronovius emendat, *ejeramus.* vide quomodo ſe explicat Obſervat. in Eccleſ. Scriptor. cap. 6.

VARIAE LECT.

Violamus.] Ita Fulv. Urſinus. Sabæus, *volumus.* MS. *nolumus.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo.*] Vide Firmic. præfat. lib 1. Aſtron. pag. 2. Cicer. lib. 1. de Natur. Deorum fol. 195.

HERALDUS.

Quamvis incerta ſit ratio vel origo.] Proba lectio. Nam quorſum heic *natio*?

MEURSIUS.

Quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo.] Emendo *vel natio, vel o. &c.* Eſt vero *Natio*, nihil aliud quam nativitas hoc loco, & ita veteres uſurpabant. Feſtus. *Nationem, item apud antiquos natum. Cincius genus hominum qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſint, ſignificare. qui & nationem ait non tantum univerſim de omnibus, ſed etiam de ſingularibus quoque hominibus ſejunctum dici ſolere. Sinnius autem Capito, omnia fere genera hominum per nationes dividi, ut Cures, Sabinos, Hernicos, Æquos, item Volſcos.*

In

origo, maneat tamen, [1] firma conſenſio, neminem fero tantâ audaciâ, tamque irreligioſa neſcio quâ prudentiâ tumeſcentem, qui hanc religionem [2] tam vetuſtam, [3] tam utilem, tam ſalubrem diſſolvere, aut infirmare nitatur. [4] Sit licet ille [5] Theodorus Cyrenæus, vel qui prior [6] Diagoras Melius,

In pecoribus quoque bonus proventus fætura; bona natio dicitur.

RIGALTIUS.

1 *Firma conſenſio.*] Senſus publicus, conſenſus gentium, qui ſæpe adducitur à Plinio ad diſputationes hujuſcemodi.

2 *Tam vetuſtam, tam utilem.*] In aliquo exemplari ſcriptum fuerat antiquario more, *tam vetus tam utilem.* quod eſt tam vetuſtam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas ſemel ſcribebant, ut videmus in editione Pandectarum juris ad exemplar Florentinum. Et hæc ſcriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur.

VARIAE LECT.

3 *Tam utilem.*] Tò *tam* à MS. & Sab. editione abeſt.

MEURSIUS.

4 *Sic licet ille Theodorus.*] Scribo, *Sit licet.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Theodorus Cyrenæus.*] Chryſoſt. in Epiſt. Pauli 1. Corinth. cap. 1. Homil. 4. fol. 358. Theodoret. contra Græcos Orat. 6. de Natura hominis fol. 86. Orat. 3. de provident. pag. 38. orat. 2. de principio pag. 37. Epiphanius de fide Eccleſiæ Catholic. & in Ancorato. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. pag. 195. & 294. Lactantius de ira Dei. cap 9. in Epitome cap. 6. Heſychius Illuſtrius de Philoſophis pag. 38.

WOWERUS.

Theodorus.] Diog. Laërt. Ariſtippo.

OUZELIUS.

Theodorus Cyrenæus.] Suidas in Θεόδωρος. De hoc vero, ut & de Diagorâ, & Protagora, an Athei appellandi fuerint? adi diſſerentem Magnum Voſſium de Orig. & Progreſſu Idololat. lib. 1. cap. 1. . . .

ELMENHORSTIUS.

6 *Diagoras Melius.*] Athenagoras Apolog. pro Chriſtianis pag. 7. Lactant. lib. 1. cap. 2. De ira cap. 9. Theodoret. Orat. 3. contra Græcos pag. 39. Sextus Philoſophus Hypotyp. lib. 3. cap. 24. Auguſtin. contra literas Petiliani Donatiſtæ lib. 3. cap. 21. Tatianus contra Græcos pag. 287.

WOWERUS.

Diagoras.] Cic. 1. de Nat. Deorum. Joſephus 2. contra Appion. Tatian. Athenag. πρὸς ἕλληνας. Clemens Protrept. ὧν δὴ χάριν, οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον, θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ ἵππωνα τὸν μήλιον, τόν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ, καὶ τινας ἄλλους συχνοὺς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ὀξύτερον που τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν.

VARIAE LECT.

Melius.] Inepte MS. *Mileſius.*

OUZELIUS.

Diagoras Melius.] Suidas in Διαγόρας. Vixit autem Diagoras, juxta Euſebium, Olymp. 74. & deinceps: Vir perſpicaciſſimi ingenii Clariſſ. Voſſius, exiſtimat, eundem eſſe Diagoram Athenienſem, qui reliquit ſermones Phrygios. Tatianus contra Græcos: Διαγόρας Ἀθηναῖος ἦν· ἀλλὰ τοῦτον, ἐξορχησάμενον τὰ παρ' Ἀθηναίοις μυστήρια, τετιμωρήκατε· καὶ τοῖς Φρυγίοις αὐτοῦ λόγοις ἐντυγχάνοντες, ἡμᾶς μεμισήκατε. Hi Phrygii Sermones fuiſſe videntur hiſtoria eorum, quæ ad Cybelen, ſive matrem Phrygiam, & ejus ſacra pertinerent. ab ipſo autem eo fine conſcriptos, ut homines à ſacris illius averteret.

lius, [1] cui Atheon cognomen appoſuit antiquitas, qui uterque nullos deos aſſeverando, [2] timorem omnem, quo [3] humanitas regitur, venerationemque penitus ſuſtulerunt: numquam tamen in hac impietatis diſciplinâ ſimulatæ Philoſophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. [4] Cum Abderitem Protagoram, [5] Athenienſes viri, [6] conſulte potius, quam pro-

RIGALTIUS.

1 *Cui Atheon cognomen appoſuit antiq.*] Diagoræ cognomen appoſitum Atheo. Proſcripſere Athenienſes talenti pretium illi qui Diagoræ caput adferret.

HERALDUS.

2 *Timorem omnem, quo humanitas regitur.*] Zeno Veronenſis ſermone de patientia: *Etſi beata diverſis vita virtutibus quæritur, cujus cupidinem flagrans humanitas per momenta ſuſpirat.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Humanitatem.*] *Humanitas* pro genere humano, ut infra *mortalitas* pro ipſis hominibus. Ulpianus l. 6. Digeſt. de Officio præſidis: *Medico imputari eventus mortalitatis non debet.* Plinius Epiſtola 1. lib. 2. Firmicus Aſtron. lib. 3. cap. 1. Eucherius Epiſtol. parænetica ad Valerianum cognatum pag. 50. Lactant. lib. 4. cap. 25. Auguſt. 111. Sermon. de tempore fol. 605. Et de catechizand. rudibus cap. 18. Obſervat. noſtræ ad Arnobii lib. 1. fol. 6. & 7.

WOWERUS.

Humanitas.] Genus humanum. ita *humanitatis inimicos*: &, *Judæorum miſera gentilitas*, pro ipſa gente. Sic *mortalitas* apud Ulp. l. 2. D. de pact. dot.

4 *Cum Abderiten Protagoram.*] Cic. 1. de Nat. Deorum. Theodoret. ſerm. 6. Theophil. lib. 3. ad Autolyc. Lactant. lib. 1. cap. 2.

ELMENHORSTIUS.

Abderitem Protagoram.] Lactant. l. 1. c. 2. de Ira. cap. 9. Theophilus ad Autolycum lib. 3. pag. 267. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. p. 171. 177. 183. 292. Epiphanius lib. 3. contra Hæreſes. Theodoret. orat. 2. contra Græcos p. 37.

VARIAE LECTIONES.

Protagoram.] Inepte MS. *Pythagoram.*

OUZELIUS.

Abderitem Protagoram.] Suidas in Πρωταγόρας. τοῦ δὲ Πρωταγόρου τὰ βιϐλία, ὑπὸ Ἀθηναίων ἐκαύθη. διότι λόγον ποτὲ εἶπεν οὕτως ἀρξάμενος. περὶ θεῶν, οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔτε ὡς εἰσὶν, οὔτε ὡς οὐκ εἰσί.

ELMENHORSTIUS.

5 *Athenienſes viri.*] Lactant. de irâ Dei cap. 9. *Primus omnium Protagoras extitit temporibus Socratis, qui ſibi diceret non liquere, utrum eſſet aliqua divinitas, nec ne. Quæ diſputatio ejus adeo impia &c. contra veritatem & religionem judicata eſt; ut & ipſum Athenienſes expulerint ſuis finibus; & libros ejus in concione, quibus hæc continebantur, exuſſerint.* Libanius Sophiſt. Apolog. Socratis p. 679. Diogenes Laërt. lib. 9. Clemens Alexandrin. Protreptico.

VARIAE LECT.

Athenienſes viri.] Ita Rom. editio Sab. & MS. Fulv. Urſin. τὸ *viri* delet. Caſſiodor. variar. lib. 2. epiſt. 1. *Audiſtis principes viri.* Tertullianus de pallio: *Principes Africæ, viri Carthaginenſes.*

WOWERUS.

Athenienſes viri.] Rom. Ed. & MS. ignorant vocem, *viri.* Tertull. de Pall. *principes Africæ viri Carthaginenſes.* Acerrimi vindices contemtæ religionis Athenienſes, qua ſpreta aut ſublata ſciebant omnia miſceri, & imperia everti. ita Anaxagoram cum aſſeruiſſet ſolem, quem ipſi deum exiſtimabant, *μύδρον εἶναι διάπυρον, παρ' ὀλίγας ψήφους,* ut Joſephus 2. adverſus App. morte mulctandum judicarunt, & Diagoræ caput

profane de [1] divinitate diſputantem,& expulerint ſuis finibus, [2] & in concione ejus ſcripta deuſſerint: quid? homines (ſuſti-

caput talenti precio expoſuerunt, quod myſteria eorum riſiſſet. Protagoram quoque, niſi aufugiſſet, capitis ſupplicio puniiſſent. Tatianus πρὸς Ἕλλην. Theodoret. Serm. 3. notat Platonem veritum Socratis exitum, alioquin & ipſum Deos ſua Republ. ejecturum fuiſſe. ita Cic. 1. de Nat. Deor. Epicurum, ne in offenſionem caderet Athenienſium verbis reliquiſſe Deos, re ſuſtuliſſe. Suid. ϖαμάσιων.

MEURSIUS.

7 *Conſulte magis; quam profane.*] Emendo, *inconſulte magis q.*

RIGALTIUS.

Conſulte potius quam profane.] Non habere ſe dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; eſſent, nec ne. multis impedimentis prohiberi, tam propter rei difficultatem quam propter humanæ vitæ brevitatem. Huic certe ſermoni, pro Ethnici ſententia convenire videatur illud Cæcilii Minuciani, *Conſulte potius quam profane.* Nam exordium ipſum, ut eſt à Cicerone poſitum, abruptius eſt. atque ob id jure Protagoras exterminatus.

VARIAE LECT.

Inconſulte.] Sab. *conſulte.* male.

1 *De divinitate.*] Recte MS: adducit has voces.

RIGALTIUS.

2 *In concione ejus ſcripta deuſſerint.*] Cicero: Librique ejus in concione combuſti. Laërtius: κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ.

VARIAE LECT.

Deuſſerint.] Ita MS. & Fulv. Sabæus, *deriſerint*, inepte.

HERALDUS.

Ejus ſcripta deuſſerint.] Veriſſima lectio, quam edit. Rom. & MS. Regius nobis ſuppeditarunt. Ediderat Gelenius *deriſerint*, inepta ſententia.

MEURSIUS.

Scripta deriſerint.] Emendo, *Scripta deuſſerint.* Diogen. Laërt. lib. 9. de hac eapſe re. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων· καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκι ἀναλεξάμενοι παρ' ἑκάστου τῶν κεκτημένων.

ELMENHORSTIUS.

In concione ejus ſcripta deuſſerint.] In obſervationibus Arnobianis ad lib. 3. pag. 69. notavi, moris fuiſſe in bene conſtitutis civitatibus, libros qui religionibus derogabant, igne comburere. Adde quæ hoc loco notat Dn. Wowerus, & præterea Photius Nomocanone tit. 12. cap. 3. Abdias de vit. Apoſt. lib. 4. Euſebius lib 3. Demonſt. 8. Freculphus Chron. tom. 1. lib. 5. cap. 13. Auguſtin. lib. 7. de civitate Dei c. 34. Elias Cretenſis in Orat. Nazianzeni contra Julian. fol. 318.

WOWERUS.

Ejus ſcripta deriſerint.] Rom. Ed. & MS. *deuſſerint.* Apul. Apol. *cetera quod tam lepida non erant, igne deuſſit.* Lucilius apud Non. Exultare. *Quin totum purges, debelles me, atque deuras.* ubi fortaſſe ſcribendum: *Quin totum impugnes.* Protagoræ autem ſcripta ab Athenienſibus publica animadverſione combuſta, Diogenes Laërt. & alii produnt. Theoph. lib. 3. ad Autol. verba Protagoræ & cauſſam animadverſionis narrat. Uſitatum vero in omni republ. bene conſtituta monumenta improbatæ lectionis comburere. Ulp. l. 4. §. 1. D. famil. hereiſc. Antiochus Epiphanes libros Judæorum comburi juſſit. Macchab. 2. Apud Romanos cura magiſtratus conquirere libros fatidicos, & igne comburere. Ita Numæ commentarii, quod ſacra recepta convellere viderentur, Senatuſconſulto à Petilio præt. concremati. Plutar. Numa. Liv. lib. 13. Sueton. Aug. cap. 31. Valer. lib. 1. Lactant. lib. 2. cap. 32. Ita libri Magorum igne aboliti Act. 19. Eadem de cauſa Dioclet. ſcripta Chriſtianorum flammis extingui juſſit. Euſeb. Hiſt.

 lib.

ſtinebitis enim me impetum ſuſceptæ actionis liberius exerentem) [1] homines, inquam, [2] deploratæ, inlicitæ, ac deſpe-

lib. 7. Arnob. lib. 4. Idem lib. 3. ait, non paucos fugiſſe libros Ciceronis, tanquam opinionum ſuarum præſumta vincentes, alios dixiſſe oportere ſtatui per Senatum, ut igne abolerentur, quibus ſcilicet vetuſtatis auctoritas opprimeretur. Ita hæreticorum libri combuſti l. 6. & 8. de Hæret. l. 3. C. de ſum. trin. omnes itaque libri, qui morem majorum everterent, aut alicui infamiam irrogarent, aut optimis moribus nocerent, flammis extincti. Seneca lib. 10. controv. Scauri orationes cumbuſtas & Labieni libros incenſos, tanquam nimiæ libertatis reos. Tacit. Annal. 4. Cremutii Cordi annales patres cremandos cenſuiſſe, quod Brutum laudaſſet, & Caſſium ultimum Romanorum dixiſſet. & in Agric. Aruleni Ruſtici, & Herennii Senecionis libros in comitio, ac foro deuſtos, quod Thraſea, & Priſcus Helvid. iis laudati.

HERALDUS.

1 *Homines, inquam, deploratæ, inlicitæ ac deſperatæ factionis.*] Veriſſima lectio quam è MS. Reg. reſtituimus. Chriſtianos autem vel ex eo criminabantur, quod factionem illicitam inirent; quam quidem criminationem purgat Tertull. Apolog. c. 38. ubi plura obſervabamus heic non repetenda.

OUZELIUS.

Homines, inquam, deploratæ, inlicitæ, ac deſperatæ factionis graſſari in Deos non ingemiſcendum eſt.] Vox *factionis* mala & maxime odioſa. Tertullian. Apologet. *Illis nomen factionis accommodandum eſt, qui in odium bonorum & proborum conſpirant.* Sueton. in Auguſto: *Plurimæ factionis titulo collegii novi ad nullius non facinoris ſocietatem coibant.* proprie quidem uſurpatur de ſeditioſorum, graſſatorum, aut latronum ſocietatibus: Appul. Mileſiar. lib. 2. *Nam veſana factio nobiliſſimorum juvenum pacem publicam infecit: & paſſim trucidatos per medias plateas videbis jacere.* lib. 3. *Globus latronum invadit omnia, & ſingula domus membra cingit armata factio.* lib. 4. *Latrones remeant, &c. factionis ſuæ cunctis viribus.* lib. 8. *Factionibus latronum ſociatus.* l. 9. *Si prælium capeſſiturus; vel latronum factionem perſecuturus, utiles nec proceſſus ſciſcitaretur.* Ita conjurationes & conſpirationes in Principes *factionis* nomine indigitabant. Capitolinus in Commodo: *Pervenit eum, & factioni mortis ejus interfuit.* Et in Pertinace: *Prodita eſt factio quæ illi concinnata fuerat.* Flav. Vopiſcus in D. Aureliano: *Dicitur præterea hujus fuiſſe crudelitatis ut pleriſque ſenatoribus ſimulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidis, quo facilius eos poſſet occidere.* Hîc apud Minucium *factionis* nomine Chriſtianorum ſecta appellatur, quod eos putarent inter ſeſe conjuraſſe, & de abolendis Deorum ceremoniis conſpiraſſe.

VARIAE LECT.

2 *Illicitæ.*] MS. & Fulv. Urſinus. Sabæus, *inclytæ.* MS. alius, *inquinatæ.*

RIGALTIUS.

Deploratæ, inclitæ ac deſperatæ factionis.] Ajunt in mſ. legi, *inquinatæ.* Sed codicem antiquum alium à Regio exemplari nemo hactenus protulit. In Regio diſertiſſime ſcribitur, *incilitæ.* Et merito quidem exploditur quod Ferrarius & Priſcianenſis ediderant, *inclitæ.* Illud vero *incilitæ*, etſi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, deploratæ ac deſperatæ. Itaque, ſi conjecturæ locus eſt, legam, *incitæ*, quod eſt incitatæ, furioſæ, rabidæ. Catullus in Galliambo. Alios age incitatos, alios age rabidos. Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii Vincentio ubi de ſpiritibus immundis: Qui vos latenter incitos, In omne compellunt nefas.

ELMENHORSTIUS.

Illicitæ.] Inf. *Sacraria teterrima impiæ coitionis.* Tertullianus Apolog. c. 38. & 39. *Illicita coitio.* — *Illicitæ factiones.*

[1]desperatæ factionis graſſari in deos non ingemiſcendum eſt? [2]qui de ultimâ fæce collectis imperitioribus & mulieribus cre-

nes. l. 13. Cod. Theodoſ. de pagan. ſacrific. *cœtus illiciti.* Arnobius l. 4. contra gentes fol. 90. *conventicula.* Anianus ex Chryſoſt. in Matthæum c. 2. hom. 8. *cœtus.*

WOWERUS.

Inclinata.] MS. *inquinatæ.* Rom. Ed. illicitæ. Ulp. l. 1. D. de offic. præt. urb. *D. Severus reſcripſit, eos qui illicitum collegium coiiſſe dicantur, apud præfectum urbis accuſandos.* quamvis alii hanc legem de Judæis intelligant. Tertull. Apol. *Hæc coitio ſane Chriſtianorum merito illicita, ſi illicitis par.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Deſperata.*] Origenes lib. 7. contra Celſum. Tertullianus Apolog. c. 50. Lactantius lib. 5. c. 9. & Epitome c. 1. notant *Chriſtianos* ſtultos & deſperatos vocari ſolitos, quod cum quiete vivere, & libere ſine noxa abite negato Chriſto poterant, torqueri & mori voluerint.

HERALDUS.

Deſperata.] Tertull. Apologet. cap. ult. *Propterea enim deſperati & perditi exiſtimamur.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus.

WOWERUS.

Deſperata.] Lactant. lib. 5. *Qui autem cultores ſe Dei abnegaverint, in eos totis carnificinæ ſua viribus incumbunt, & deſperatos vocant, quia corpori ſuo minime parcunt: quaſi quicquam deſperatius eſſe poßit, quam torquere, ac dilaniare quem ſcias innocentem. Adeo nec pudor apud eos ſupereſt; & retorquent in homines juſtos convitia ſibi congruentia.* In Vet. Gloſſario inedito: Deſperatus παράβολος. Ita appellati beſtiarii, qui auctorati beſtias depugnabant, ab audacia & animæ prodigalitate. Socrates Hiſt. Eccleſ. lib. 2.

OUZELIUS.

Deſperata factionis.] Ita à Gentilibus Chriſtiani vocabantur, ob eorum generoſam & præclaram conſtantiam. Lactant. lib. 5. cap. 9. *Qui autem cultores ſe Dei non abnegaverint, in eos totis carnificinæ ſuis viribus, veluti ſanguinem ſitiant, incumbunt, & deſperatos vocant; quia corpori ſuo minime parcunt.* In Edicto Maxim. apud Euſeb. lib. 8. cap. 12. καὶ ἐπειδὰν τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων ἑωρῶμεν μήτε τοῖς θεοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, &c.

HERALDUS.

2 *Qui de ultima fæce collectis imperitioribus.*] Hoc vulgo exprobrabant, Chriſtianorum pietatem nonniſi ab imperitis & à plebecula coli, qua de re dicebamus ad Arnobium, & nonnihil etiam ſupra. μόνους τοὺς ἠλιθίους, dicebat Celſus apud Origenem, καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται. Prudentius in agone Romani:

Tu ventilator urbis, & vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
Ne ſe imperita turba dedat legibus.

Et mulieribus credulis ſexus ſui facilitate labentibus.] Prudentius in agone Fructuoſi:

Tu qui doctor, ait, ſeris novellum
Commenti genus, ut LEVES PUELLÆ
Lucos deſtituant, Jovem relinquant.
Damnes, ſi ſapias, ANILE DOGMA.

Lactantius lib. 5. cap. 13. *Si enim feminæ ſexus infirmitate labuntur (Nam interdum iſti muliebrem & anilem ſuperſtitionem vocant) viri certe ſapiunt.* Eodem etiam ſpectabat quum iſta ſcriberet cap. 20. ejuſdem libri. *Doceant iſti hoc modo, ſi qua illis fiducia veritatis eſt, loquantur, hiſcant, audeant, inquam, diſputare nobiſcum aliquid ejuſmodi: Jam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris noſtratibus error illorum ac ſtultitia irridebitur.*

ELMENHORSTIUS.

Qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis.] Pagani communi fere convitio id Chriſtianis objiciebant. Julianus Imperator apud Nazianze-

credulis, ſexûs ſui facilitate labentibus, [1] plebem profanæ conjurationis inſtituunt; quæ [2] nocturnis congregationibus, & jeju-

zianzenum Orat. 2. fol. 306. & Cyrillum lib. 6. fol. 142. ridet Chriſtianos, quod cum pueris & decrepita ætate mulierculis Eccleſias frequentarent, ſimulque pſallerent, & crebris vigiliis, diuturniſque jejuniis ſeſe conficerent. Celſus apud Origenem lib. 3. *Pergit Celſus, & quæ de Jeſu doctrinâ dicuntur à paucis è Chriſtianorum numero non prudentioribus, ut ipſe putat, ſed rudioribus, ait præcepta eſſe noſtrorum hominum: nemo accedat eruditus, nemo ſapiens, nemo prudens, arcemus enim tales; ſed ſi quis eſt indoctus, inſipiens, infans, fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, ſatis apparet, quod ſolos fatuos, ignavos, ſtolidos, mancipia, mulierculas, pueros captent & pelliciant.*

WOWERUS.

Collectis imperitioribus, & mulieribus.] Hoc Chriſtianis uſitato probro ab Ethnicis objectum Tatianus & alii docent. imo ne ipſi quidem Chriſtiani negant. Theodor. Serm. 8. Chriſtianos ait non divites, aut doctos, ſed χαλκοτύπους, οἰκέτας, καὶ ϖεργασίτας, καὶ γηπόνους, καὶ ἀλσονόμους, καὶ γυναῖκας.

1 *Profanæ conjurationis.*] Paulo poſt: *Sacraria teterrima impiæ coitionis.* Apud Prudent. hymno 10. ϖερὶ ςεφ. Præſes Chriſtianos appellat *profanos & impiati ſeculi reos.* Chriſtiani communi convicio ἄθεοι & impii. hinc illa populi ſævientis exclamatio apud Euſeb. Hiſt. lib. 4. αἶρε τοὺς ἀθέους, ζητείσθω πολύκαρπος. Arnob. lib. 1. *Ergone impiæ religionis apud vos rei ſumus.* vide eundem lib. 5. Lactant. lib. 5. cap. 9. *Impios vocant ipſi ſcilicet pii, &c.*

HERALDUS.

Plebem profanæ conjurationis inſtituunt.] Exiſtimabant enim conjurationes ac factiones adverſus Deorum cerimonias, ipſamque adeo Remp. à Chriſtianis fœderari, atque eos idcirco ſolemnibus jejuniis, inhumanis cibis & ceteris piaculis fidem ſuam invicem aſtringere, qua de re plura obſervabamus ad Tertulliani Apologet. *Profana* autem *conjuratio* propter piacula illa, quibus conteſſerari exiſtimabatur. Sic *profanus princeps* apud Tacitum, diro ſcelere implicitus & impiatus, ita ut à Deorum fanis & ceremoniis longe ſit arcendus, & ab hominum convictu & commercio longe relegandus. lib. 14. Annal. *Pervulgatum eſſe inceſtum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium.* Sic *profanos & impiati ſeculi reos* dicebat Chriſtianos Aſclepiades in agone Romani:

Quos ut profanos, impiati & ſeculi
Reos, neceſſe eſt te magiſtro interfici.

2 *Quæ nocturnis congregationibus.*] Ferventibus perſecutionibus Chriſtianos de nocte & ante lucem conveniſſe obſervabamus ad Apologet. Sed & eorum ἀγάπην ad lumina celebratam notum eſt. De vigiliis, quæ ubi martyrum memoria coli cœpta eſt, celebratæ ſunt, alia res eſt. Sola enim Paſchæ ſolemnia pervigilia Minucii ævo celebrata. Sed ea quandoque accidebant, ut fideles etiam de nocte convocari oporteret. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, cap. 4. *Quis nocturnis convocationibus, ſi ita oportuerit, à latere ſuo eximi libenter feret? Quis denique ſolemnibus Paſcha abnoctantem ſecurus ſuſtinebit?*

RIGALTIUS.

Nocturnis congregationibus.] Pervigiliis, παννυχισμοῖς.

ELMENHORSTIUS

Nocturnis congregationibus.] Iſidorus Hiſpalenſis de officiis Eccleſiaſt. lib. 1. cap. 22. *Antiqua eſt vigiliarum devotio, familiare bonum omnibus ſanctis.* Chriſtiani igitur in omnibus ſanctorum monita imitati, & ſecuti exempla, crebras pervigilationes obibant, & ſæpius noctu conveniebant ad hymnos Chriſto ut Deo decantandos. Tertullianus Apologet. cap. 2. Auguſtin. tom. 10. Serm. 251. de tempore. Cyprianus de

Orat.

& [1] jejuniis ſolemnibus, & [2] inhumanis cibis, non ſacro quo-

Orat. Concilium Aquigranenſe 1. c. 130. Concilium Oxonienſe 2. cap. 15. Rabanus Maurus de inſtitut. Clericorum lib. 2. cap. 9. Hieron. in Daniel. lib. 1. cap. 4. & de obſervat. vigiliarum tom. 9. Epiſt. 36. Chryſoſt. in act. Apoſt. c. 12. Homil. 26. *Pervigilium* quoque ſolenne in feſto Paſchatis. Chryſoſt. in Geneſ. cap. 9. Homil. 30. Concilium Antiſiodorenſe cap. 2. Nicetas in 2. Orat. Nazianzeni de Paſcha. pag. 897. Clemens Conſtitution. Apoſtol. lib. 5. cap. 18. Nicephorus Calliſtus Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 2. cap. 16. lib. 5. cap. 25. Aldhelmus de laude virginit. fol. 484. Alcimus Avitus de prima feſti rogation. inſtit. pag. 337. Iſidorus Orig. lib. 6. cap. 17. Rationem hujus pernoctationis reddit Hieronymus lib. 4. in Matth. cap. 25. fol. 55. *Traditio Judæorum eſt, Chriſtum media nocte venturum in ſimilitudinem Ægyptii temporis, quando Paſcha celebratum eſt, & exterminator venit, & Dominus ſuper tabernacula tranſiit, & ſanguine agni poſtes noſtrarum frontium conſecrati ſunt. Unde reor & traditionem apoſtolicam permanſiſſe, ut in die vigiliarum paſcha ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, exſpectantes adventum Chriſti. Et poſtquam illud tempus tranſierit, ſecuritate præſumpta, feſtum cunctos agere diem. Unde & Pſalmiſta dicebat: Media nocte ſurgebam, ad confitendum tibi ſuper judicia juſtificationis tuæ.*

WOWERUS.

Nocturnis congregationibus.] Plinius epiſt. ad Trajan. *Affirmabant* (Chriſtiani) *ſummam culpæ ſuæ, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto, quaſi Deo dicere ſecum invicem.* nocturnas preces appellat Tertull. Apol. ſcilicet cum metu prohibiti de die ſolennia ſacrorum celebrare non poterant, noctu conveniebant. Tertull. de fuga in perſecut. jubet noctu convenire, & lucere luce Chriſti luminoſi, ſi interdiu colligere non licet. hoc ortu indubie natæ nocturnæ preces, quæ deinde remanſerunt in eccleſia, & ratio ritui quæri cœpta ex illis Matth. 24. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Lact. lib. 7. c. 19. Euſeb. Hiſt. eccleſ. lib. 6. Greg. Nyſſ. orat. de feſto Paſchæ. Tertull. ad Uxorem lib. 2. *cum etiam per noctem exſurgis oratum.* Ammian. lib. 28. *feſto die in eccleſia Chriſtiani pernoctabant.* Hinc Hieronym. Vigilantium accuſat, quod vigilias, & pernoctationes in Baſilicis martyrum negligendas exiſtimarit, ne Paſcha ſæpius celebrari videretur. Sed hoc ipſo Chriſtiani rei Romanis legibus; cautum enim 12. Tab. ne nocturni cœtus in Urbe agitarentur. Auctor declamat. in Catilin. Cic. 2. de leg. *Omnia* (ſacra) *nocturna ne nos forte duriores videamur Diagondas Thebanus ſuſtulit.* Zoſimus l. 4. de Valentiniano: τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας.

1 *Jejuniis ſolennibus.*] Lucian. Philop. ἤλιε δῆτα ἄσιτοι διαμένομεν, καὶ ἐπὶ παννυχὶς ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες. De jejuniis Chriſtianorum pleni veterum libri. Ignatius epiſt. 8. Tertull. adverſ. Pſych. Hieron. ad Marcellam. Auguſtin. epiſt. 86. Baſilius περὶ νηστείας. Canon. Apoſt. Niceph. Greg. ad illa Syneſii, περὶ ἐνυπνίων· καθαιρόμενον διὰ τελετῶν. ὅπερ καθαίρεται, inquit, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπὸ δαιμόνων διὰ νηστείας, καὶ ἀγρυπνείας.

HERALDUS.

Et jejuniis ſolennibus.] Chriſtianorum jejunia quædam ſtata ac ſolemnia erant: alia indictiva neceſſitate exigente. De his Tertullianus adverſus Pſychicos, cap. 13. *Bene autem, quod & Epiſcopi univerſæ plebi mandare jejunia aſſolent, interdum ex aliqua ſolicitudinis Eccleſiaſticæ cauſſa.* Idem lib. 2. ad Uxorem, cap. 4. *Ut ſi ſtatio facienda eſt, maritus de die condicat ad balneas; SI JEJUNIA OBSERVANDA SUNT, maritus eadem die convivium exerceat.* Quare furente perſecutione jejunia crebrius frequentata

quentata & religioſius obſervata oſtendit idem Tertullianus lib. de fuga in perſequutione, cap. I. *In tempore perſecutionis Eccleſia in attonito eſt. Tunc & fidelis in expeditione ſolicitior, & diſciplinatior in jejuniis, & ſtationibus, & orationibus, &c.* Sed præter ea jejunia, erant etiam alia ſtata & ſolemnia, quemadmodum quæ ante Paſcha; & die Paſchæ, ut loquitur Tertullianus, id eſt, die paſſionis, ut recte interpretatur Pamelius; ac præterea ſtationum dies. Tertull. lib. de Oratione, cap. ult. *Sic & die Paſchæ, quo communis & quaſi publica jejunii religio eſt, merito deponimus oſculum, nihil curantes de occultando quod cum omnibus facimus. Similiter & ſtationum diebus, non putant plerique ſacrificiorum orationibus interveniendum, quod ſtatio ſolvenda ſit accepto corpore Domini.* Sic enim recte intendant hunc locum, libris optimis auctoribus. Habes igitur heic ſolemne ac publicum Paſchæ jejunium, ac ſtationum dies, feriam quartam & ſextam. His enim diebus celebrabantur in Eccleſia ſtationes, in quibus Chriſti milites veluti in excubiis ſtabant, quemadmodum oſtendit Tertullianus ſub finem ejuſdem libri. Lactantius ſub finem lib. 7. *Et dum ſpiritus hos regit artus, infatigabilem militiam Deo militemus, ſtationes, vigiliasque celebremus, &c.* Stationum autem iſtarum partem maximam jejunium efficiebat; quo religio, &, ut loquuntur, devotio accendebatur, quapropter ſimul cum ſtatione ſolvebatur jejunium, id eſt hora nona apud Catholicos. Nam ad veſperam uſque ſtationes ſuas Montaniſtæ extendebant, qua de re Tertullianus adverſus Pſychicos, locis compluribus. Sed hæc c. 10. *Namque ſtationes noſtras, ut indignas, quaſdam vero & in ſerum conſtitutas novitatis nomine incuſant, hoc quoque munus & ex arbitrio eſſe dicentes, & non ultra nonam detinendum, de ſuo ſcilicet more.* Quem in locum Pamelius Tertullianum calumniæ accuſat immerito; cum id, quod ille ibi ait, idem & alii uno ore affirment, ſtationem hora nona fuiſſe diſſolutam, τελεῖσθαι καὶ ἐν προσαββάτῳ, ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης, inquit Epiphanius. Elegans locus eſt in agone Fructuoſi Tarraconenſis Epiſcopi, cujus acta exſtant apud Surium. *Cumque multi ex fraterna charitate aromatibus conditum poculum illi porrigerent ut ſumeret, reſpondit Fructuoſus: Non eſt, inquit, hora ſolvendi jejunium ſtationis. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem & in carcere quarta feria ſtationem ſolemniter celebraverat. Sexta igitur feria, lætus atque ſecurus feſtinabat cum martyribus in paradiſo Dei ſtationem ſolvere.* Quænam autem ſolvendæ ſtationis fuerit hora, quam nondum adveniſſe dicebat Fructuoſus, docet Prudentius in eodem agone:

Quoſdam de populo vidit ſacerdos
Libandum ſibi poculum offerentes.
Iejunamus, ait, recuſo potum.
Nondum nona diem reſignat hora.

Quin ergo hora nona ſtationem ſolverint dubium nullum eſſe poteſt. Nam quæ firmandæ ſuæ ſuſpicioni proponit Pamelius, ea ne refutatione quidem egent. Debuerat obſervare, ſtationes differre à ſtrictioribus illis jejuniis, quæ ex aliqua ſolicitudinis Eccleſiaſticæ cauſſa indicebantur, & ab iis ipſis quæ die Paſchæ celebrantur, quæ ad uſque Gallicantum quandoque extenſa ſcribit Epiphanius. Cæterum hæc jejunia notat Cæcilius, quia ea numerabant Nationes inter conjurationis argumenta, quod iis præcipue diebus Chriſtiani frequentes convenirent. Quare & Tertullianus adverſus Pſychicos, cap. 14. *Itaque ſi & ex hominis edicto, & in unum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipſam quoque unitatem jejunationum & xerophagiarum & ſtationum denotatis? Niſi forte in Senatuſconſulta & in principum mandata coitionibus oppoſita delinquimus.*

ELMENHORSTIUS.

Iejuniis ſolennibus.] Id eſt, *diebus quadrageſimæ, & quarta & ſexta ſeptimanæ die.* Cyrillus in Levit. lib. 10. fol. 731. interprete Trapezuntio: *Habemus quadrageſimæ dies jejuniis conſecratos:*

quodam, ſed piaculo fœderantur. [1] latebroſa & lucifugax natio, [2] in publicum muta, in angulis garrula; [3] templa ut

tos: Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ diem, in quibus ſolenniter jejunamus. Philaſtrius de Hæreſibus fol. 56. *Per annum quatuor jejunia in Eccleſiis celebrantur; In Natali primum, deinde in Paſcha, tertium in Epiphania; quartum, in Pentecoſte.* D. Clemens Conſtitut. Apoſt. lib. 5. cap. 19. lib. 7. cap. 24. Phocius Nomocanone tit. 7. cap. 1. Clem. Alexand. lib. 7. ſtromat. p. 316. Theodulphus Aurelienſis Epiſcopus in Epiſt. ad Parrochos. Synodus Turonica cap. 18. Calixtus PP. Epiſtol. ad Benedict. Epiſc. Tom. 1. concil. fol. 10c. Concilium Laodicenſe cap. 5c. Concil. Matiſconenſe 1. cap. 9. Epiphan. de fide Cath. Eccleſ. part. 2. tract. 4. Epiſt. 51. & de regulis Monach. cap. 2. Iſidorus Hiſpalenſ. de offic. Eccleſ. l. 1. cap. 36. & ſeq. Rabanus Maurus Archiepiſcopus Moguntinenſis de Clericorum inſtitutione lib. 2. cap. 17. & ſeq. Burchardus Vormacienſis Epiſcop. lib. 12. decret. cap. 1. & ſeq.

2 *Inhumanis cibis, non ſacro quodam, ſed piaculo fœderantur.*] Cæcilius hic putat Chriſtianos more ethnicorum in ſacris ſolennibus humani corporis ſanguinem lambere, & piacularibus hoſtiis ad ſilentium mutuum oppignorari. Horribile plane & ſacrum ſacramentum! Sed Deus voluit, ut paulò ante quam talia portenta adverſarii de Chriſtianis compingerent, extaret & ederetur hominis profani & Chriſtianis iniquiſſimi teſtimonium, aſſerentis Chriſticolas in conventiculis ſuis caſte ſanctéque verſari, & ſacramento non in ſcelus ſeſe obſtringere, ſed ne furta, adulteria, latrociniaque committerent. Franciſcus Balduinus JC. in Epiſt. Plinii 98. ad Trajanum Imp. pag. 385. & ſeq. Dn. Wower. in notis pag. 131.

RIGALTIUS.

Inhumanis cibis.] Mox dicet de infanticidio.

1 *Latebroſa & lucifugax natio.*] Sic habet exemplar. & ſic editum fuit prima editione Rom.

VARIAE LECT.

Lucifuga.] Ita MS. & Fulv. Urſini. Sabæi editio, *lucifugax*.

HERALDUS.

Tenebroſa & lucifugax natio.] Nempe quod in tenebris tantum & conventiculis à luce publica remotis convenirent. MS. autem Reg. nihil mutat.

ELMENHORSTIUS.

Latebroſa & lucifugax natio.] Chriſtiani quoniam ſemoti à vulgo, virtute ſua ſe involvebant, fragilia contemnebant, calcabant terrena, humilia deſpiciebant, toti dediti rebus divinis, religionique Chriſtianæ (quam recte Anianus cum Chryſoſtomo in Matth. cap. 6. Homil. 25. & 26. fol. 207. *veram & cæleſtem Philoſophiam* appellat) infructuoſi in negociis humanis dicebantur. Vide Tertullian. Apolog. c. 41. Athenag. Apolog. pro Chriſtianis.

WOWERUS.

Latebroſa, & lucifugax natio.] MS & Rom. *lucifuga.* etiam hoc inter crimina Chriſtianorum, quod publico abſtinerent, & reipubl. inutiles. Lucian. Philop. Tertull. Apol. Theophil. 2. ad Aut.

VARIAE LECT.

2 *Publica.*] MS. *publicum.* bene.

ELMENHORSTIUS.

In publico muta.] Lactant. de divin. præmio lib. 7. cap. 26. *Sanctorum Prophetarum doctrinam Chriſtiani ſequimur. Hæc noſtra ſapientia? quam iſti, qui vel fragilia colunt, vel inanem Philoſophiam tuentur, tanquam ſtultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice, atque aſſerere nos ſolemus, Deo jubente, ut, quieti ac ſilentes arcanum ejus in abdito*

dito, atque intra noſtram conſcientiam teneamus; nec adverſus iſtos vere profanos, qui non diſcendi, ſed arguendi, atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim, tegique myſterium quam fideliſſime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram, veluti malam conſcientiam criminantur. Unde etiam quaſdam execrabiles opiniones de pudicis & innocentibus fingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt.

3 *Templa ut buſta deſpiciunt.*] Merito Chriſtiani templa paganorum, ut buſta deſpiciebant; noverant enim illa nihil aliud eſſe, quam cineres & oſſa, functorumque corporum ſepulturas. Docte Arnob. lib. 6. contra Gent. Et Clemens Alexand. in Protreptico. Theodoret. contra Græcos ſerm. 8. de Martyr. fol. 115. Wower. in notis pag. 118.

RIGALTIUS.

Templa ut buſta deſpiciunt.] Mox recurret idem verbum, Purpuras deſpiciunt. quod accidiſſe per negligentiam Minucii non dixerim, ſed librariorum, qui fulciendum putaverunt quod Minucius ſcripſerat: Templa, ut buſta, deos deſpuunt. Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. Dum mortui & dii unum ſunt, utraque idololatria abſtinemus: nec minus templa quam monumenta deſpuimus.

HERALDUS.

Templa ut buſta deſpiciunt.] Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. *Nec minus templa, quam monumenta deſpuimus.* Nempe quum pleriſque Gentilium templis defunctorum cadavera ſita eſſent ac tumulata, quod Clemens Alexandrinus, Arnobius, Euſebius & alii pluribus comprobant, Chriſtiani ab eo uſu ea ut ſæpius & denominabant & æſtimabant. Hinc etiam Amm. Marcell. lib. 22. de Gregorio Alexandriæ Epiſcopo. *Reverſus ex comitatu principis, quum tranſiret per ſpecioſum Genii templum, multitudine ſtipatus ex more, flexis ad ædem ipſam luminibus, Quamdiu, (inquit) ſepulchrum hoc ſtabit?* Appoſite autem ad hoc argumentum Tiberius apud Tacitum Annalium lib. 4. *Hæc mihi in animis veſtris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & manſuræ. Nam quæ ſaxo ſtruuntur, ſi judicium poſterorum in odium vertit, pro ſepulcris ſpernuntur.*

WOWERUS.

Ut buſta deſpiciunt.] Vere Chriſtiani templa Ethnicorum, ut buſta deſpiciebant. nata enim ex ſepulchris illorum templa, & buſtis conſecrata ſciebant. quod latiſſime probare conatur Clem. Alexand. Protrept. Cæcilius vero more gentili loquitur. mire enim timebant & averſabantur luctuoſa, & buſta. inde Apul. Apol. petit à Mercurio, ut Æmiliano objiciat, *omnia buſtorum formidamina, omnia ſepulchrorum terricula menta.* Ammian. lib. 31. *Ædificiis nullis tecti, ſed hæc velut ſepulchra declinant.* ſive quod in iis oberrare umbras mortuorum exiſtimabant, & proinde frequentata magis, ad animarum evocationes, & incantationes. eas enim magno apparatu ſacrificiorum, quæ fuſe deſcribit Heliod. lib. 6. & Horat. lib. 1. Sat. 7. illic peractas varii auctores tradunt. Ammian. lib. 19. *Si quis per monumentum tranſiſſe veſpere argueretur, ut veneficus ſepulchrorumque horrores & errantium ibidem animarum ludibria colligens reus capitis interibat.* Sane Dæmones circa ſepulchra obverſari præter Plat. Phædone, & ex Niceph. Greg. in Syneſ. περὶ ἐνυπν. Pauſan. in Atticis, ubi de Miltiadis ſepulcro. Clemens Alex. Protrept. Lactant. lib. 2. cap. 2. Theophylact. in Matth. cap. 10. produnt. ſive quod pollui buſtis verebantur. omnia enim luctuoſa, infauſta, & impura ſcito Pythagoræ. Diog. Laërt. Pythag. Lucian. de Dea Syria: ἢν μέν τις αὐτέων νέκυν ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην εἰς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀπικνέεται. τῇ ἑτέρῃ καθήρας ἑωυτὸν, ἐσέρχεται.

1 *Deos*

ut buſta deſpiciunt, [1] deos deſpuunt, rident ſacra, [2] miſerentur

HERALDUS.

1 *Deos deſpuunt.*] Sane Deorum ſimulacra deſpuebant, & quandoque pedibus proturbabant; quin & in ipſa Præſidum, à quibus ad idololatriam compellebantur, ora, ſputa projiciebant. Prudentius in martyrio Eulaliæ:

Martyr ad iſta nihil, ſed enim
Infremit, inque tyranni oculos
Sputa jacit; ſimulacra dehinc
Diſſipat; impoſitamque molam
Thuribulis pede proſubigit.

Templa autem, aras, altaria, & cetera ejuſmodi etiam deſpuebant. Tertullianus de Idololatria, cap. 11. *Quo ore Chriſtianus thurarius ſi per templa tranſibit, quo ore fumantes aras deſpuet, & exſufflabit quibus ipſe proſpexit?* Prudentius libro contra Symmachum priore:

— Quis in urbe eſt,
Qui Jovis infectam ſanie non deſpuat aram?

Nempe, quia ita ſummum contemtum ſignificabant. Nam deſputatio ſummam habet in ſe contumeliam. Seneca epiſt. 14. *Quid aliud quam vociferatus eſt Cato, quum modo per populi levatus manus, & obrutus ſputis, & deportandus extra forum traheretur, &c.* An quia templa ac ſimulacra dæmoniorum ſedes exiſtimabant, ea ideo deſpuebant atque exſufflabant, quemadmodum Dæmones exſufflantur? Pſeudoareopagita Dionyſius Hierach. Eccleſ. cap. 2. inter baptiſmi cerimonias iſtam dæmoniorum exſufflationem numerat. εἶτα στὰς ἐπὶ δυσμαῖς προσέχοντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀποθέντα πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπεστραμμένας χώραν, ἐμφυσῆσαι μετὰ τρὶς διακελεύεται τῷ Σατανᾷ, καὶ προσέτι τὰ ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι. Sic igitur ſolebant dæmonia exſufflare, & omnia immunda. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, c. 5. *Latebiſne tu quum lectulum, quum corpuſculum tuum ſignas, quum aliquid immundum flatu expuis, &c.* Sulpicius Severus de S. Martini virtutibus lib. 3. *Memini quodam die ad eum veniſſe Martinum; qui ubi ſecretarium ejus ingreſſus eſt, vidit poſt tergum ipſius dæmonem mira magnitudinis aſſidentem, quem eminus (ut verbo, quia ita neceſſe eſt, parum Latino utamur) exſufflari exiſtimans, Quid me, inquit, ſancte ſic adſpicis? Tum Martinus: Non te, inquit, ſed eum qui cervici tuæ teter incubuit.* Irenæus lib. 1. cap. 9. *Iam vero quædam ex fideliſſimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, & non ſunt ſeducibiles, quas ſimiliter ut reliquas affectavit ſeducere, jubens eas prophetare, exſufflantes & anathematizantes eum ſeparaverunt ſe ab ejuſmodi inſano.* Verba Irenæi Græca exſtant apud Epiphanium Hæreſi 34. κελεύων αὐτὰς προφητεύειν, καταφυσήσασαι καὶ καταναθεματίσασαι αὐτὸν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου. Hinc igitur Prudentius in agone Romani:

Ingreſſus ille, ut hos paratus perſpicit,
Inſufflat, ipſos ceu videret dæmonas.

Atque *exſufflare* poſtea ad alia tranſtulerunt, eoque verbo extremam contumeliam deſignarunt. B. Auguſtinus tract. 11. in Johannem: *Adverſus exſufflatores Chriſti: Adverſus blaſphematores baptiſmi.* Item: *Quando vident Chriſtum, à quo liberati ſunt, exſufflari in Chriſtianis.* Et paſſim. Cæterum zelum illum obſervavimus omnibus non probari. Id enim cum objiceret Celſus Chriſtianis, ac eos gloriari quod Jovis aut alius numinis ſimulacro impune maledicerent, ac colaphos impingerent, negat Origenes de veris Chriſtianis poſſe id dici vere. Sed verba illius notanda ſunt lib. 8. contra Celſum; εἶτα μετὰ ταῦτα, ἤτοι μηδενὸς ἀκούσας χριστιανοῦ, ἤτινος ἀπὸ τῶν πολλῶν παρανόμους καὶ ἀπαιδεύτους, φησὶ τοὺς χριστιανοὺς λέγειν, ἰδοὺ, παραστὰς τῷ ἀγάλματι τοῦ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος, ἢ ὅτου δήποτε θεοῦ, βλασφημῶ καὶ ῥαπίζω, καὶ οὐδέν με ἀμύνεται. οὐχ ὁρῶν, ὅτι ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τὸ, θεοὺς οὐ κακολογήσεις. ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὀντινοῦν

κακολογεῖν, ἀκουόντων, δ' εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. καὶ διδασκομένων ὅτι οἱ λοίδοροι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. τίς δ' οὕτως ἐν ἡμῖν ἠλίθιος, ὡς ταῦτα λέγειν, καὶ οὐχ ὁρᾶν, ὅτι οὐδὲν δύναται τὸ τοιοῦτο πρὸς καθαίρεσιν τῆς περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν ὑπολήψεως, &c. *Poſtea autem quæ vel Chriſtianum neminem dicentem audivit, vel temerarium aliquem & imperitum, id ait à Chriſtianis dici, Ecce, Iovis aut Apollinis aut cujuſlibet Dei ſimulacro adſiſtens, maledico ei & colaphos incutio, nec tamen ulciſcitur. Atqui non videt in divinis legibus hoc quoque mandatum: Diis non maledicere, ne os noſtrum cuiquam aſſueſcat maledicere, quibus dictum eſt, Benedicite, & nolite maledicere; & qui didicimus maledicos regni Dei hæredes non fore. Quis autem noſtrum ſtultus adeo eſt, ut hæc dicat, nec videat nihil ejuſmodi valere ad tollendam de diis gentium perſuaſionem?*

ELMENHORSTIUS.

Deos deſpuunt.] Martyrologium vetus: *Contemnentes itaque & exſpuentes in ſimulachra ad theatrum pertrahuntur.* —— *Poſtquam ad ſacrificandum ducuntur, in ipſum Idolum exſpuentes, frontes cruce munierunt.* Beda in paſſione Satyri: *Apud Achajam Natalis Beati Satyri martyris, qui tranſiens ante quoddam Idolum cum exſufflaſſet illud, ſignans ſibi frontem, ſtatim corruit.* Et in Felice: *Sanctus Felix cum ad ſecretarium judicis eſſet perductus juxta templum Serapidis, dum cogeretur ad ſacrificandum, exſufflavit in faciem ſtatuæ areæ, & ſtatim cecidit.* Prudent. l. 2. contra Symmachum p. 380.

Quis Iovis infectam ſanie non deſpuat aram.

WOVVERUS.

Deos deſpuunt.] Tanquam dira, & averſanda. Seneca ad Martiam c. 9. Seu potius ut notet extremum contemtum & faſtidium. Solebant enim Chriſtiani ad viſa Idola deſpuere, & exſufflare. Tertul. de Idolat. *Ipſius fidei conſcientiam perrogemus, quo ore Chriſtianus fumantes aras deſpuet, & exſufflabit, quibus ipſe proſpexit?* Prudent. περὶ στεφάνων.

Reponit aras ad tribunal denuo
Ingreſſus ille ut hos paratus perſpicit
Inſufflat, ipſos ceu videret Dæmonas.

Frequens in actis Martyr. Abdiæ Bab. & aliis.

OUZELIUS.

Deos deſpuunt.] Amplius dicit, quam ſi dixiſſet *reſpuunt*. Conſputatio enim extremi contemptus & contumeliæ ſignum. Seneca de Injuria Sapientis, c. 1. *Tibi indignum videbatur quod illi, diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque à roſtris uſque ad arcum Fabianum per ſeditioſæ manus factionis tractus, voces improbas & ſputa, & omnes alias inſanæ contumelias pertuliſſet.* Petronius, Satyrico. *Nec contenta mulier tam gravi injuriâ meâ, convocat omnes quaſillarias, & familiæ ſordidiſſimam partem, ac me conſpui jubet.* Hieronymus ad Domnionem: *Quoties me iſte in Circulis ſtomachari fecit, & adduxit ad colleram. Quoties conſpuit, & conſputus abſceſſit.* Nilus de Cauſſis Diſſenſ. Eccleſ. lib. 1. καὶ μαρτυροῦσι τούτοις πολλοὶ μετὰ τῶν ἐκεῖ, διαπτύσαντες κόσμον, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μόνον φλέποντες. Idem lib. 2. de Primatu Papæ. καὶ οὐδήπου μικροψυχίαν τῶν βασιλέων καταγνωσκὼς ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀγαθὸν, τὰ φαινόμενα κάλλη διαπτύειν, πρὸς τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἁμιλλᾶται. Odo Cluniacenſ. Collat. lib. 2. cap. 23. *At vero de Luxuriâ, gulæ ſuggeſtrice, quis aliquid loqui vellet, quod illi non deſpuantur, qui ejus flammis inſaniunt.* Sic in Euangelicâ Hiſtoriâ cruci damnandus Salvator noſter, à nequiſſimis Judæis conſpuitur. Chriſtiani itaque Gentilium Deorum ſimulacra ſputamentis oblinebant, ut tanto magis eorum exſecrationem manifeſtiſſimis ſignis teſtarentur.

VARIAE LECT.

2 *Miſerantur.*] Sabæus, *miſerentur.*

rentur miſeri, ſi fas eſt, [1] ſacerdotum honores, & purpuras deſpiciunt, ipſi ſeminudi. [2] proh! mira ſtultitia & incredibilis audacia! ſpernunt tormenta præſentia, dum incerta me-

HERALDUS.

1 *Sacerdotum honores & purpuras deſpiciunt.*] De ſacerdotum purpura dicebamus ad Tertulliani Apologet. cap. 15. Verum ex iis quæ reſpondet poſtea Octavius facile videre eſt heic non agi de purpuris ſacerdotum, ſed magiſtratuum, atque hunc locum ita eſſe diſtinguendum, *Rident ſacra: miſerentur miſeri, ſi fas eſt, ſacerdotum: honores & purpuras deſpiciunt.* Octavius infra: *Nec de ultimâ ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus.* Lactantius lib. 7. cap. 1. *Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne ſtudium ſuum ad honores acquirendos contulerunt, nec ſi Solem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos jubet, omni potentia & honore contempto, humiles vivere, &c.* Nota autem purpuras, quas ſcil. nominatim damnabant, quod earum uſus idololatriæ proprie videretur dicatus, atque vel ex eo concludebat Tertullianus l. de Idolol. c. 18. non licere fideli dignitatis ac poteſtatis alicujus adminiſtrationem gerere. Vide ſis quæ ibi diſputat.

ELMENHORSTIUS.

Sacerdotum honores & purpuras deſpiciunt.] Purpura inſigne regiæ & ſacerdotalis dignitatis. Lactant. lib. 4. cap. 7. Gratianus Imp. titulum Pontificis Maximi, & ſtolam ſacerdotalem, quam pertinaciter ei deferebant pontifices, apud Zoſimum lib. 4. fol. 761. averſatur & reſpuit, ratus, fas non eſſe Chriſtianum Imp. habitu Ethnicorum uti. Zoſimi verba hæc ſunt: τῶν οὖν ποντιφίκων, κατὰ τὸ συνήθες, προσαγαγόντων Γρατιανῷ τὴν στολὴν, ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσι τῆς στολῆς ἀναδοθείσης, φασὶ τὸν πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἰπεῖν, Εἰ μὴ βούλεται Ποντίφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, τάχιστα γενήσεται Ποντίφιξ μάξιμος. Auguſtin. in Pſalm. 48. fol. 313. *Cum cœperit Deo quiſpiam vivere, mundum contemnere, injurias ſuas nolle ulciſci, nolle hic divitias, non hic quærere felicitatem terrenam, contemnere omnia, Dominum ſolum cogitare, viam Chriſti non deſerere, à paganis dicitur inſanus.* Vide Hieronym. in Epiſt. ad Oceanum tom. 5. fol. 316. de ferendis opprobriis.

HERALDUS.

2 *Pro mira ſtultitia & incredibili audacia! Spernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt.*] Appoſite Lactantius lib. 7. cap. 5. *Ita neceſſe eſt ſapientem pro ſtulto haberi, qui dum appetit bona quæ non cernuntur, dimittit è manibus quæ videntur; & dum vitat mala, quæ non aſpiciuntur, incurrit in mala, quæ ante oculos ſunt. Quod accidit nobis, quum neque cruciatum neque mortem pro fide recuſamus, &c.* In agone Montani & ſociorum: *Ibi condiſcipuli ejus ſuadebant, ut præſumptione depoſitâ, ſacrificaret interdum, poſtea quidquid vellet facturus, nec incertam illam & ſecundam mortem pluſquam præſentem vereretur. Et hæc gentilium verba ſunt, qui dicebant ultimi furoris eſſe mortem malle timere, quam vivere.* Fortaſſe, *mortem malle timendo mortem, quam vivere.*

VARIAE LECT.

Pro.] Fulvius, *proh.*
Incredibilis.] Sabæus, *incredibili.*

ELMENHORSTIUS.

Pro mira ſtulticia, ſpernunt tormenta præſentia.] Lactant. Epitom. cap. 2. *Hominibus videtur ineptum ac ſtultum, torqueri & mori velle, cum libere liceat abire ſine noxa.* Prudentius in Laurent. Martyr. pag. 144.

Dicis libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis (novimus)
Perſuaſionis vanitas.

1 *Dum*

metuunt & futura: & [1] dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent. [2] ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, ſerpentibus in dies perditis moribus, [3] per univerſum

1 *Dum mori poſt mortem non timent, interim mori non timent.*] Lucian. Peregrino fol. 388. *πεπείκασι γὰρ αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον, ἀθάνατοι ἔσεσθαι, καὶ βιώσεσθαι τὸν ἀεὶ χρόνον. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὑτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί.* Quem locum etiam notavit Clariſſ. Wowerius. Athanaſ. de incarnat. verbi Dei fol. 58. *ὅτι πρὶν πιστεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὁρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν. ἐπειδὰν δὲ εἰς τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὁρμᾶν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατὰ αὐτοῦ διὰ τοῦ σωτῆρος γενομένης ἀναστάσεως.* Hieronym. de vita Hilarionis cap. 3. *Cum eſſent cruenta latrociniis loca, & propinqui amicique ejus imminens periculum denunciarent, contempſit mortem, ut mortem evaderet.*

RIGALTIUS.

Dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent.] Ex eodem ſenſu Martialis, *furor eſt, ne moriare, mori.*

WOWERUS.

Dum mori poſt mortem timent.] Lucian. Pereg. *πεπείκασι αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὑτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί.*

HERALDUS.

2 *Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.*] MS. Reg. *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatio rediviva blanditur.* Corrupte. Innuit autem martyrum conſtantiam ex ea perſuaſione, quam de vita deque pœnis poſt mortem æternis conceperant, profectam, quod etiam diſſerebat Lucianus in Peregrino. Sic Eccleſia Viennenſis apud Euſebium lib. 5. hiſtor. Eccleſ. narrat diſſipatas martyrum reliquias, ut vel hoc modo omnis reſurrectionis ſpes quippe quæ eorum tolerantiæ atque conſtantiæ cauſſa eſſet, iis præcideretur, *ἵνα, ὡς ἔλεγον, ἐκεῖνοι μηδὲ ἐλπίδα ἔχωσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες εἰς τὸν θάνατον.*

VARIAE LECT.

Pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.] MS. *pavorem f. ſ. ſolatia rediviva b.* male.

RIGALTIUS.

Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur.] Sic omnino legitur in exemplari: & eleganter Minucius ſub perſona Cæcilii ethnici dixit, Fallax ſpes blanditur Chriſtianis pavorem: & blanditur, inquit, ſolatia neſcio quæ rediviva. Tertullianus lib. de Anima, p. 344. Quies finem operis blanditur.

WOWERUS.

Fallax ſpes.] Simili modo ridet Chriſtianos Lucian. Philop. & inter alia ipſorum *κενὰς ἐλπίδας*. ita enim cum Cæcilio appellat.

OUZELIUS.

Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.] Neque hæc lectio ſana, nec illa quam MS. repræſentat: *Ita illis pavorem ſpes fallax ſolatia rediviva blanditur.* Ac fruſtra hic eſt Rigaltius. Lego: *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.* Hoc eſt, pavorem & conſternationem, quam Chriſtiani, ex crudeliſſimis gentilium tormentis ſubinde conciperent, ſpes (fallax, ut eam jam quidem Cæcilius vocat) ſolatio illo, quod aliquando maximâ cum gloriâ reſurrecturi ſint, efficit, ut pavorem illum nihili ducant.

ELMENHORSTIUS.

3 *Per univerſum orbem.*] Tacitus l. 15. Annal. p. 159. Plinius Epiſt. 98. ad Trajan. Tertullian. Apolog. c. 1. & 37.

ſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ [1] coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc, & execranda conſenſio. [2] Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt; & amant mutuo pæne antequam noverint: paſſim etiam inter eos quædam [3] libidinum religio miſcetur: [4] ac ſe promiſcue appellant fratres, & ſo-

WOWERUS.

Per univerſum orbem.] Ingens Chriſtianorum multitudo. Tertull. Apol. *Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum.* Idem: *Obſeſſam vociferantur civitatem in agris, in caſtellis, in inſulis Chriſtianos, omnem ſexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem tranſgredi ad hoc nomen mœrent.* eadem lib. ad Scapul. & Chryſoſt. de Babyla martyre.

1 *Coitionis.*] Chriſtianorum cœtus, Ulpian. *collegia.* Arnob. *conventicula.* apud Euſeb. Hiſt. 7. ὐδαμῶς ἐξέςαι ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

HERALDUS.

2 *Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt.*] Vide poſtea; *Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facile dignoſcimus.*

WOWERUS.

3 *Libidinum religio miſcetur.*] Theoph. 3. ad Autolycum: φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ ἀδιαφόρῳ μίξει ξυνόντας.

HERALDUS.

4 *Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.*] MS. Reg. *promiſce.* De hac autem appellatione plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 39.

ELMENHORSTIUS.

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.] Non abſone ſuſpicatur Cæcilius, ſub fratrum & ſororum appellatione, velut libidinum quandam religionem miſceri. Impurati enim & profani ſacro hoc nomine ad tegenda furta & ſcelera paſſim utebantur. Biblis ad Caunum fratrem, cui per illecebram ſtuprum ſuadet apud Ovid. lib. 9. Metamorph. fab. 7.

Conveniens Venus eſt annis temeraria noſtris,
Quid liceat, neſcimus adhuc: & cuncta licere
Credimus, & ſequimur magnorum exempla Deorum.
Nec nos aut durus pater, aut reverentia famæ,
Aut timor impediet, tantum abſit cauſa timendi.
Dulcia fraterno ſub nomine furta tegemus.

Theophilus l. 3. ad Autolycum fol. 266. φρόνιμος γὰρ ὢν ἡδέως μωρῶν ἀνέχῃ. ἔπειτα οὐκ ἂν ἐκινήθης ὑπὸ ἀνοήτων ἀνθρώπων κενοῖς λόγοις ἀπάγεσθαι, καὶ φήμῃ πείθεσθαι προκατειληχυίῃ, στομάτων ἀθέων ψευδῶς συκοφαντούντων ἡμᾶς, τοὺς θεοσεβεῖς καὶ χριστιανοὺς καλουμένους· φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῖν, καὶ ἀδιαφόρῳ μίξει ξυνόντας, ἔτι μὴν καὶ ταῖς ἰδίαις ἀδελφαῖς συμμίγνυσθαι, καὶ τὸ ἀθεώτατον καὶ ὠμότατον, πασῶν σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐφάπτεσθαι ἡμᾶς. Id eſt: *Cum ſis prudens, æquo animo ſtultos pateris. Siquidem nequaquam moveris à ſtultis hominibus, qui te à vera religione vanis verbis avertere moliuntur, neque iis obtemperare ſtuduiſti, qui falſò nos, qui Chriſtiani nominantur, calumniis onerant. Ajunt noſtras uxores eſſe communes, & promiſcuo concubitu nos uti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quaſi nec à propriis ſororibus nobis temperemus, verum & has inceſta libidine temerario auſu violemus. Iſtud præterea & crudeliſſimum & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, dum impio ore ger-*

& ſorores, ut etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. [1] ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, [2] maxima & varia & honore præſanda ſagax fama loquere-

garriunt, nos veſci humanis carnibus. Vide Lipſium variar. lection. lib. 2. cap. 1. Wowerium in notis p. 121.

OUZELIUS.

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.] Haud abs re Cæcilius Chriſtianos ait ſeſe appellare fratres ac ſorores; nomina enim hæc gentilibus etiam inter laſciva & ἐρωτικὰ erant. Ita Petronius: *Si non faſtidis, feminam ornatam, & hoc primum anno virum expertam; concilio, tibi, ô juvenis, Sororem. Habes & tu quidem Fratrem, neque me piguit quærere, ſed quid prohibet & Sororem adoptare.* & paſſim apud illum. Martialis:

Quare deſine me vocare Fratrem,
Ne te Carmenion vocem Sororem.

Sic apud Tragicum Phædra, cum amorem ſuum verecunde indicare vellet, ait:

Matris ſuperbum eſt nomen, & nimium potens,
Noſtros humilius nomen affectus decet;
Me vel Sororem Hippolyte, vel famulam voca.

At multo aliter ſeſe res cum Chriſtianis habebat, qui, non libidinis, ſed communis regenerationis, & mutuæ charitatis cauſſa hiſce nominibus utebantur.

WOWERUS.

Promiſcue appellant fratres ac ſorores.] Lucian. Pereg. ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς, ὡς ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων. Recte vero Cæcilius ex fratrum, & ſororum appellatione ſtupra, & libidines auguratur ita enim profanis hæc nomina uſurpata. unde Martiali nomina nequiora. lib. 2. epigr. 4. *Fratrem te vocat, & ſoror vocatur. Cur vos nomina nequiora tangunt?* Ita apud Tibull. Petron. & alios. Quid vero cauſæ, quod ſacra hæc nomina ad amores, & libidines traxerint, docet Scholiaſt. Lycophronis: τοὺς ξένους ἀδελφοὺς τὰ ἐρωτικὰ ποιοῦσιν. οἱ γὰρ ἐρῶντες φωραθεῖσαι λέγουσιν· ἀδελφός μου, καὶ συγγενής μου ἐστίν.

HERALDUS.

1 *Ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur.*] Nota epitheta. Totam pietatem Chriſtianam vanitatis & dementiæ damnabant, quod eam nullis certis rationibus ſubnixam, ſed frivolis tantum & inanibus perſuaſionibus addictam exiſtimarent. *Vana* igitur *ſuperſtitio* dicitur hoc loco. Sic in agone S. Marcelli. *Quibus dixit Laodicius, Quid eſt? Deſpeſuiſtis vanas ſuperſtitiones & adoratis Deos quos Imperatores adorant?* Sic in Edictis Maximini, ὑπόκενος ματαιότης, & κενότατος ματαιότης, ubi plura, σὺν θεῷ, obſervabimus. Idcirco igitur ſcripturas ſacras appellabant *inanes & ſupervacuas.* In agone Felicis Epiſcopi Tubizacenſis: *Cui legatus dixit, Quare ſcripturas non tradis inanes & ſupervacuas?* Additur *Demens*, quia pietas Chriſtiana nihil aliud exiſtimabatur quam mera dementia; qua de re diſputat Lactantius l. 5. cap. 14. 15. & 18.

2 *Maxima & varia & honore præfanda.*] Arnobius lib. 5. *Objectanturque partes illæ, quæ pudor communis abſcondere, quas naturalis verecundiæ lex jubet, quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honoribus appellare præfatis.* Vide ſis quæ ibi obſervamus. Impoſitum autem iis eſt qui in MS. Reg. ſcriptum notant *maxime nefaria.* Sed ne obſervationes ejuſmodi ſæpius arguere cogamur; lectorem monitum volumus quæ notantur in Notis VVowerii tanquam è MS. Reg. ea omnia habenda falſa, niſi à nobis etiam confirmentur.

Maxi-

queretur. Audio eos [1] turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum

VARIAE LECT.

Maxime nefaria.] Ita MS. & Fulvius Urſinus. Sab. *maxima & varia.* male.

ELMENHORSTIUS.

Maxime nefaria, & honore præfanda.] Vide obſervat. ad Arnob. lib. 5. fol. 108.

WOWERUS.

Maxima & varia.] MS. *maxime nefaria.*

OUZELIUS.

Et honore præfanda ſagax fama loqueretur.] Arnobius lib. 5. *Quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honoribus appellare præfatis.* Quintilian. Declamat. 3. *Tuis honor ſit habitus ſanctiſſimis auribus.*

WOWERUS.

1 *Turpiſſimæ pecudis caput.*] Caput aſini, ſive, ut Tacit. effigiem animalis, quo monſtrante ſitim depulerant, Judæos adoraſſe plurimi veterum tradiderunt. rei originem fabulis involutam narrat Tacitus lib. 5. Plutarch. ridicule ejus rationem quærit Sympoſ. l. 4. At longe graviora, quæ Suidas ex Damocrito Hiſtorico refert, non tantum Judæos caput aſininum coluiſſe, ſed hoſtias quoque humanas ei immolaſſe. Eadem repetit in Judas. Sed mendacium diluit Joſeph. lib. 2. adverſus Appion. Ab iis ergo derivatum in Chriſtianos tanquam Judæorum traduces. Huc pertinet, quod is qui vellet relinquere Judæorum religionem, aſino albo veheretur per eorum ſynagogam, ſolenni ſabbati die. Suidas in *Zenon.*

ELMENHORSTIUS.

Turpiſſimæ pecudis caput.] Appion dicit, Judæos caput aſini in templo collocaſſe, & divinis honoribus conſecraſſe. Illum ſecutus Damocritus apud Suidam, & Tacitus lib. 5. Hiſtoriarum idem affirmarunt. Atque inde præſumptum, Chriſtianos, ut Judaicæ religionis propinquos, eidem ſimulachro initiari. Amoliuntur hanc calumniam Joſephus lib. 2. contra Appionem p. 541. Tertullianus Apolog. cap. 16.

HERALDUS.

Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari.] Hac de calumnia plura obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum. Nota autem *neſcio qua inepta perſuaſione.* Sane *perſuaſionem* aliquando appellabant, quod alibi *præſumptionem*, qua de re dicebamus in Commentario ad Tertull. Apologet. & Digreſſionum lib. 2. Nempe *perſuaſio* opinio eſt quam quis præſumpſit ac ſibi perſuaſit opinatione vana & argumentis deſtituta. Prudentius in hymno Vincentii:

Dicis, Libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis, novimus,
Perſuaſionis vanitas.

Sic dicebat Lucianus in Peregrino de Chriſtianorum πληροφορίᾳ & fide, qua de animorum immortalitate ac carnis reſurrectione ſunt perſuaſi, πεπείκασι γὰρ αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, &c. Nota πεπείκασι αὑτοὺς, quaſi id præſumpſerint tantum ac ſine ratione certa ſibi perſuaſerint. Quod autem illi de Chriſtianorum fide falſo blaterabant, id Chriſtiani de ipſorum ſomniis ac deliriis veriſſime dixerunt. Lactantius lib. 5. cap. 1. *Cum talibus non congredi, & diſputare contendimus, hos ad veritatem ab inepta perſuaſione traducere, qui ſanguinem facilius hauſerint, quam verba juſtorum.* Et l. 7. cap 6. *Et in hac perſuaſione philoſophorum, qua putant animas interire.*

OUZELIUS.

Turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum.] Quod Cæcilius hic veris Chriſtianis objicit, verum quidem eſt de Gnoſticorum exſecrandâ hæreſi; horum enim nonnulli Deum Sabaoth Aſini, alii Porci figurâ expreſſerunt. De quo ſic Epiphanius: φασὶ δὲ τὸν Σαβαὼθ οἱ μὲν, ὄνου μορφὴν ἔχειν· οἱ δὲ χοίρου. Unde Gentiles, qui paſſim horum aliorumque hæreticorum deteſtanda flagitia, in veros Chriſtianos traducebant, opi-

cratum ineptâ neſcio quâ perſuaſione venerari. [1] digna & nata

opinionem de cultu Aſini hauſere. Atque inde etiam Orthodoxi dicti ſunt, *aſinarii*, ſic etiam ut in eorum opprobrium à ſpurciſſimo quodam nebulone Chriſtus pictus auribus aſininis: pede altero ungulatus, librum geſtans, & togatus, addita ejuſmodi inſcriptione, DIUS CHRISTIANORUM ONONYCHITES. ut legere eſt apud Tertullianum Apologet. cap. 16. & adverſus Nationes lib. 1. cap. 11. Et jam antea etiam Aſini cultus Judæis à Gentilibus objectus, quaſi illi Aſini caput colerent. De cujus cultu ſic Democritus Hiſtoricus apud Suidam in Ἰούδας· χρυσῆν ὄνου κεφαλὴν προσεκύνουν, καὶ κατὰ τριετίαν ξένον ἀγρεύοντες προσέφερον, καὶ κατὰ λεπτὸν τὰς σάρκας διέξαινον καὶ οὕτως ἀνῄρουν. Appion quoque illuſtris ille grammaticus ſpurciſſimas hâc de re fabulas iis objecit, quas habes apud Flavium Joſephum opere eo, quod contra Appionem ſcripſit, qui ibidem ſatis abunde eum refellit. Nec minus impium eſt, quod in Excerptis è Diodori Siculi lib. 34. legitur, Antiochum nempe Epiphanem, Judæis ſubactis, in Templi Ieroſolymitani adytis, ingreſſum fuiſſe, ibique ſtatuam lapideam, formam viri barba promiſſa referentem, Aſelloque inſidentem, reperiſſe, quam Moſis eſſe judicabat nefarius ille Tyrannus. Cauſſam vero, quare Judæi Aſinum colerent, hanc Tacitus Hiſtor. 5. refert: *Effigiem animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, penetrali ſacravere.* Quam rationem etiam Plutarchus lib. 4. Sympoſ. quæſt. 5. adducit. Quæ quamvis miſera & imbecillis, non ita tamen inconcinne conjectavit Nicolaus Fullerus Miſcellaneor. Sacror. lib. 3. cap 8. unde forte fortuna eam hauſerint Gentes; Moſes enim Geneſeos cap. 36. com. 24. Horæorum principum genus deſcribens, *Is eſt*, (inquit) *Ana qui invenit* אתהימים *in deſerto, cum paſceret aſinos Sibeonis patris ſui.* Hîc, quia vocabulum Hebræum non ita facilis eſſet interpretationis, LXX. Aquila, Symmachus, Thedotio, idem ipſum *ἰαμεὶν* (terminatione Syrâ) litteris Græcis expreſſum, retinuerunt. Alii interpretationem dare voluerunt. De quibus ſic Hieronymus Quæſtionibus Hebr. in Geneſin: *Multa & varia apud Hebræos de hoc capitulo diſputantur: apud Græcos quippe & noſtros ſuper hoc ſilentium eſt. Alii putant* JAMIM *maria appellata, iiſdem enim litteris ſcribuntur maria, quibus & nunc hic ſermo deſcriptus eſt. Et volunt illum dum paſcit aſinos patris ſui in deſerto, aquarum congregationes reperiſſe: quæ juxta idioma linguæ Hebraicæ, Maria nuncupantur; quod ſcilicet ſtagnum repererit. Cujus rei inventio in Eremo difficilis eſt. Nonnulli putant Aquas calidas, juxta Punicæ linguæ viciniam, quæ Hebrææ contermina eſt, hoc vocabulo ſignari.* Atque ita, quiſque ille tandem ſit, habet auctor vulgatæ Latinæ verſionis, cui hæc ultima ſententia arriſit. Diodorus quoque Tarſenſis, expoſitione in Geneſin, ait: Ὁ Σύρος καὶ Ἑβραῖος τὸ ἰαμεὶν (ὕδωρ βούλονται) λέγειν· ἀντὶ τοῦ εὗρε πηγὴν ἐν ἐρήμῳ. Hæc interpretatio ſi non diſplicet (nam alii ימים *Mulos*, ſecundum puncta hodiernis noſtris codicibus adſcripta, exponunt, & aſini cum equâ congreſſum ab Horæo principe repertum arbitrantur, quod & Hieronymus paullo poſt ibidem ſubjungit: *Plerique putant*, inquit, *quod equarum greges ab aſinis in deſerto ipſe fecerit primus aſcendi, ut mulorum inde nova contra naturam animalia naſcerentur.*) neceſſe ſit dicamus, quod de aquis ab Ana inventis proditum erat à Moſe, id Judæorum Legiſlatori Moſi ineptiſſime & ſpiſſo errore attributum.

RIGALTIUS.

1 *Digna & nata religio talibus moribus.*] Quaſi aſinina patientia & hebetudine. Sic illudebant impii Chriſtianæ ſimplicitati.

1 Alii

nata religio talibus moribus. [1] alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia, & quaſi [2] parentis ſui adorare [3] naturam. neſcio an falſa, [4] certe occultis ac nocturnis ſacris

HERALDUS.

1. *Alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia.*] Ineptam iſtam perſuaſionem plures jam obſervarunt ex eo natam quod pœnitentes presbyteris advolvebantur, ac charis Dei adgeniculabantur, qua de re plura obſervabamus Digreſſionum lib. 2.

RIGALTIUS.

Sacerdotis colere genitalia.] Calumnia ſtultiſſima, ex ea occaſione concinnata, quod Chriſtiani quibus contigerat poſt fidem Chriſto datam graviter labi, ita ut Eccleſiæ communione abſtinerentur, ſi pœnitentiæ locum dari ſibi flagitarent, hoc tam demiſſe ac ſuppliciter poſcebant, ut acciderent ad pedes & genua fratrum & ſacerdotum. Inde illa paſſim apud rerum Chriſtianarum ſcriptores, *Advolvi presbyteris*, & *Volutando caligas fratrum detergere*.

WOWERUS.

2 *Parentis ſui adorare naturam.*] Natum ex eo, quod in exomologeſi ſeſe proſternebant. Tertull. de Pœnitent. *Itaque exomologeſis proſternendi, & humilificandi hominis diſciplina eſt. De ipſo quoque habitu atque victu mandat; jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.*

ELMENHORSTIUS.

Parentis ſui adorare naturam.] Natum ex eo, quod in exomologeſi ſeſe proſternebant, ut notat Clariſſimus Wowerius, qui etiam hunc Tertulliani locum ex lib. de Pœnit. cap. 9. citat: *Exomologeſis proſternendi, & humilificandi hominis diſciplina eſt. De ipſo quoque habitu atque victu mandat jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.*

3. *Naturam.*] Gloſſæ: *Natura* φύσις. Firmic. aſtron. lib. 11. cap. 31. *Si fœminini generis ſigna poſſideant, manibus propriis naturam ſuam putare coguntur.* lib. 8. cap. 30. *à beſtiis lacerati, naturam perdent.* Sueton. Tiberio cap. 45. *Hircum vetulum capris naturam lingurire.* Vid. auctor Epiſtolæ de vera circumciſione ad Theraſiam apud Hieronym. tom. 9. Epiſt. 20. p. 88.

WOWERUS.

Naturam.] Hieron. epiſt. 61. *Pars corporis noſtri ſecretior* φύσις, *à nobis natura dicitur.* Apul. Mileſ. 2. *natura creſcebat.*

4. *Certe occultis, ac nocturnis ſacris.*] Favere enim ſceleri tenebræ videntur. Hinc illa apud Horat. improba vota: *Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.* hac ratione poëtæ fingunt noctem generaſſe dolores, fraudem, mendacia. Heſiod. Theog. Apollod. 1. Biblioth.

ELMENHORSTIUS.

Occultis & nocturnis ſacris.] Nox accommoda fraudi, rebuſque turpibus. Prudentius in Hymno matutin. p. 66.

Verſuta fraus & callida,
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus,
Adulter occultus fovet.

Hilarius in Pſalm. 118. *Quis furari ſub teſte non metuit? quis ad ſcelus niſi ſecretum elegit? quis ad adulterium non aut ſolitudinem aut noctem optavit?* Tertullian. Apol. cap. 1. Nicetas in Nazianzen. Orat. 40. fol. 877. Ambroſius de Cain lib. 2. cap. 8.

OUZELIUS.

Certe occultis ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio.] Nam, ut Romani maximus auctor eloquii inquit; *Omnia recte facta in luce ſe collocari volunt; id eſt, appetunt ſciri.* Et recte Julius Baſſus apud Senecam lib. 7. Controverſ. 5. *Minore licentia, quæ non videmus, agimus. Et quamvis non minor ſit atrocitas facinoris, formido minor eſt.* Sic Chryſoſtom. homil. 18. ſupra 5. Epheſ. εἰδεῖς γὸ ἀλλ-

cris appoſita ſuſpicio. [1] & qui hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, [2] & crucis ligna feralia eorum [3] ceremonias fabulantur, congruentia perditis ſceleratiſque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. [4] Jam de initiandis

ἄληπτον κρύπτειν βίον. Τὰ δὲ κρυπτόμενα διὰ τὸ σκοτιῶδες κρύπτεται. vide infra ad illa Minucii, *Cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint*, plura hanc in mentem.

WOWERUS.

1 *Et qui hominem ſummo ſupp.*] Lucian. Peregr.

ELMENHORSTIUS.

Hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum.] Tacitus lib. 15. Annal p. 195. *Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & quæſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inviſos, vulgus Chriſtianos appellabat. Auctor ejus nominis CHRISTUS, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat.* Lucian. peregrino p. 388. adnotata ad Arnob. 1. p. 19.

VARIAE LECT.

Et hominem.] MS. *& qui hominem.*

HERALDUS.

Et qui hominem ſummo ſuppl. p. f. p. & cr. l. f. eor. cerimonias fabulatur.] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti, niſi quod in eo *fabulantur* pro *fabulatur*, quod ex editione Romana retinuimus. Sane aliquem nominatim deſignari videtur ſignificare Octavius ipſe infra in confutatione; *Etiam ille qui de adoratis ſacerdotis virilibus fabulatur, tentat in nos conferre quæ ſua ſunt.*

OUZELIUS.

Hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum.] Gentiles inſultare ſolebant, & velut opprobrium objicere Chriſtianis, quod hominem crucifixum, ac infamiſſimâ morte defunctum, colebant. Lactant. lib. 4. cap. 16. *Venio nunc ad ipſam paſſionem quæ velut opprobrium nobis objectare ſolet, quod & hominem, & ab hominibus inſigni ſupplicio adfectum, & excruciatum colamus.* Idem cap. 26. *Cur autem ſummus pater id potiſſimum genus mortis elegerit, quo affici eum ſineret, hæc ratio eſt: Dicat enim fortaſſe aliquis, cur ſi Deus fuit, & mori voluit, non ſaltem honeſto aliquo mortis genere affectus eſt? cur potiſſimum cruce? & cur infami genere ſupplicii? quod etiam homine libero, quamvis nocente, videatur indignum.* Auguſtin. de Converſione Pauli Sermone 1. *Nolo erubeſcamus de Chriſti nomine. Inſultetur vobis quod credimus in crucifixum, occiſum.* Idem Serm. 8. de verbis Apoſtoli. *Humanus ſermo & omni acceptione dignus eſt, &c. De cruce Chriſti nobis inſultant ſapientes hujus mundi & dicunt: Quale cor habetis qui Deum colitis crucifixum.* Hinc Anſelmus de Virginitate Chriſtianos Crucicolas appellatos ait. *Temporibus Diocletiani & Maximiani Olympiade 67. edictis crudelibus Catholicæ fidei cultores, quos Chriſticolas & Crucicolas nuncupabant, ad thurificandum ſtatuis Ethnicorum cogebantur.* Vide Iſidor. Peluſiotam lib. 4. Epiſt. 19. Euſeb. de Vita Conſtantini l. 3. cap. 1.

WOWERUS.

2 *Et crucis ligna feralia.*] Hoc ignominioſe Chriſtianis objiciebant, quod Athanaſ. adv. gentes longo ſermone refellit.

MEURSIUS.

3 *Cærimonias fabulantur.*] Scribo, *Cærimoniam fabulantur.*

VARIAE LECT.

Fabulatur.] MS. *fabulantur.*

HERALDUS.

4 *Jam de initiandis tirunculis.*] Calumnia iſta omnibus Chriſtianorum apologiis confutata, nec inventus quiſquam eſt, qui ejus immanitatis ſectam ullam hæreticorum vel leviſſima ſuſpicione aſperſerit, ut exiſtimem quæ de Gnoſticis ac Quintilianis Epiphanius & alii

dis tirunculis fabula tam deteſtanda, quam nota eſt. [1] infans farre

alii nonnulli poſtea tradiderunt, ea omnia falſa eſſe, & in odium ſectarum illarum ab hominibus perverſe religioſis conficta. Num enim id tacuiſſent Apologeticorum ſcriptores? Num tanta confidentia horrendam illam calumniam, tanquam commentum vere diabolicum confutaſſent? Sane quod alibi fatentur de aliis flagitiis, id etiam eo in argumento fateri non dubitaſſent, eſſe quoſdam pſeudochriſtianos, qui talibus quidem piaculis ſeſe impiarent, ſed eos nomine tenus eſſe Chriſtianos: re autem vera diaboli ſectatores & diſcipulos. Quæ igitur poſterioribus ſæculis de hæreticis tradita ſunt ejuſmodi, ea non dubitamus falſa eſſe. Sane Diabolus miris exemplis graſſatur, & ſæpe accidit ut perverſo nonnullorum zelo ad opus ſuum abutatur, atque eorum mentibus ita illudat, ut Dei opus artibus diabolicis, id eſt, fraudibus, impoſturis, mendaciis provehi poſſe exiſtiment, unde nata fabularum illarum prodigia, quæ magno Chriſtiani nominis probro etiam nunc ſimpliciorum manibus teruntur. Sed ad rem. De Montaniſtis quis unquam fando audivit talia ab iis patrari? Quis veterum, qui eorum hæreſim confutavit, tale quid obſervavit? Et tamen Zonaras in can. 12. Concilii Conſtantinopolitani fabulam eandem, neſcio à quibus ſibi traditam, tanquam indubitatam de iis narrat. καὶ ὤμα παιδὸς, inquit, καλακεντυμένυ ἀλεύρῳ συμφύροντες, καὶ ἀρτοποιοῦντες προσέφερον, καὶ ἐξ αὐτοῦ μετελάμβανον.

ELMENHORSTIUS.

1 *Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur.*] Hoc crimen Chriſtianis objectum docent omnes fere veteres Eccleſiæ doctores. Juſtinus Martyr. dialog. cum Tryphone Judæo p. 175. Apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 39. & 54. Origenes contra Celſum lib. 6. p. 302. Euſebius Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 4. cap. 8. Salvianus de gubernat. Dei l. 4. p. 138. Athenag. Apolog. pro Chriſtian. p. 6. Theophilus ad Autolycum l. 3. p. 266. Tertullian. Apolog cap 7. & 8. Calumniæ feneſtram aperuiſſe primus videtur Simon Magus: quem poſtmodo ſecuti Menander, Carpocrates, Nicolaitæ & Gnoſtici, hanc deteſtandam de Chriſtianis opinionem confirmarunt. Peſſimi hi mortales, feralia & flagitioſa ſua facta, & ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora Chriſtianæ cœnæ & ſynaxeos nomine ornarunt. Et licet neque re, neque doctrina Chriſtianis ſimiles eſſent, nomen tamen Chriſtianorum ſimulate retinebant. Inde factum, ut cœcum & imperitum vulgus, propter nominis communionem, & veros Chriſtianos, & ab iſtis flagitiis alieniſſimos, ſine diſcrimine inſimularet, quaſi monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta percelebrarent. Origenes in Epiſtolam Pauli ad Romanos cap. 2. fol. 311. Euſeb. Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 4. cap. 7. & 8. Beda in Apocal. Johan. cap. 3. Epiphanius tom. 1. Hær. 27. Juſtinus Martyr Apol. pro Chriſtian. 2. fol. 94. Irenæus de Hæreſibus lib. 1. cap. 21. Nicephorus Calliſtus lib. 2. Eccleſ. Hiſt. cap. 14. Epiphanius hæreſ. 48. Philaſtrius fol. 18. Auguſtin. de hæreſ. c. 26. & 27. tradunt Cataphryges, Pepuzianos, & Quintillianos de infantis anniculi ſanguine, quem de toto ejus corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, Euchariſtiam conficere, miſcentes ſanguinem farinæ, panemque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, pro martyre habetur: ſin autem ſupervixerit, pro magno ſacerdote. Carpocratianos & Florianos poſt occaſum ſolis in eccleſia convenire, ibidemque extinctis lucernis promiſcue Venerem ſpargere, ex Philaſtrio fol. 19. & Epiphanio hæreſ. 27. notum. Epiphanius porro tradit hæreſ. 26. Gnoſticos inceſta convivia inire, & ubi vino incaluerint, paſſim cum mulierculis miſceri,

farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui ſacris [1] imbuatur. is infans à tirunculo farris ſuperficie, quaſi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultiſque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! ſitienter ſanguinem lambunt, hujus certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur hoſtiâ, [2] hac conſcientiâ ſceleris ad ſilentium mutuum pignerantur. hæc ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora. [3] Et de convivio notum eſt. [4] paſſim omnes loquuntur. id etiam [5] Cirtenſis noſtri

miſceri, tenellumque fœtum in quodam mortario piſtillis contundere, admixto melle & pipere, aliiſque condimentis ad avertendam nauſeam, & poſtmodo omnes contuſi pueri carnes devorare. His & hujuſmodi flagitiis prædicti nebulones ad deteſtationis horrorem imperitorum aures adverſus Chriſtianos referſerunt: unde quoque horrori maximo & execrationi apud omnes homines eſſe cœperunt. Vid. Suffridus Petrus in Commentar. ad Athenagoræ apolog. pro Chriſtianis pag. 106. & ſeq. Dn. Woweriųs in notis pag. 158.

VARIAE LECT.

1 *Imbuitur.*] Sab. *imbuatur.*

WOWERUS.

2 *Hac conſcientia ſceleris pignerantur.*] Gentiles ratione ſui moris arbitrabantur Chriſtianos ſanguine hauſto ad fœdus oppignerari. ideo illis, quos fama erat ſanguinem bibere ex communione euchariſtiæ, illicitas conjurationes, & ſacramenta objiciebant. Plin. epiſt. de Chriſtian. *Seque ſacramento in ſcelus obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia committerent.* Tertull. *confœderationem* vocat & de Cor. mil. *Sacramentum euchariſtiæ.*

HERALDUS.

Hac conſcientia ſceleris ad mutuum ſilentium pignerantur.] Saluſtius in bello Catilinario: *Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, quum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe, inde, cum poſt exſecrationem omnes degustavissent, aperuiſſe conſilium ſuum, atque eo dictitare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii.* Alia obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum.

RIGALTIUS.

3 *Et de convivio notum eſt.*] Plinius Cæcilius quamvis ethnicus ab omni de convivio calumnia Chriſtianos liberavit apud Trajanum: Etenim ſcripſit, morem illis fuiſſe coeundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium.

OUZELIUS.

4 *Paſſim omnes loquuntur.*] Appulejus Mileſ. 1. *Paſſim per ora populi ſermo jactatur quæ palam geſta ſunt.* Et 6. *Per omnium ora populorum diſcurrens.* Phædrus:

Ut eſt vulgatus ordo narratæ rei
Omnes ſcierunt. —

Ariſtides Rhodiaca. ὅτε γὰρ ἀφανὲς τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ μέγεθος. Achilles Tatius ἐν ὄψει τὰ γινόμενα, καὶ πολλοὶ μάρτυρες. Philoſtratus 4. 9. Γιγνώσκουσι πλείους αὐτὸν, (λόγον,) ἅτε καθ' Ἑλλάδα μέσην πραχθέντα. Lepidus apud Salluſtium. *Itaque verborum ſatis dictum eſt, neque enim ignorantia rem claudit.* Simille Demoſthenis illud, Ταῦτα οὐ πάλαι ἐστὶ γεγενημένα, ὥστε ἀγνοεῖν ὑμᾶς. & Ciceronis: *Non enim fuit aut mediocre obſcurum, aut ejuſmodi quod ſilentio poſſit præterire.*

5 Cir-

ſtri teſtatur oratio. ad epulas ſolemni die coëunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexûs omnis homines, & omnis ætatis. illic poſt multas epulas, ubi [1] convivium caluit, [2] & inceſtæ libidinis fervor ebrietate exarſit, canis [3] qui candelabro nexus eſt, jactu offulæ ultra ſpatium lineæ, qua vinctus eſt, ad impetum & ſaltum provocatur: ſic everſo & extincto conſcio lumine, [4] impudentibus tenebris

nexus

WOWERUS.

5 *Cirtenſis.*] Cirta Numidiæ, celebris Synodo, cujus acta recitat Optat. Milevit.

ELMENHORSTIUS.

Cirthenſis.] *Cirtha* nobiliſſimum Numidiæ oppidum, Straboni Maſeniſſæ, Livio lib. 30. pag. 747. Syphacis regia. Vide Solinum cap. 29. Ortelium theſauro Geograph. in voce *Cirtha*.

RIGALTIUS.

Id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio.] Hanc adverſus Chriſtianos orationem fuiſſe Frontonis declarat Octavius pag. 92. ubi objectionem Cæcilii ſic diluit: *Et tuus Fronto non ut adfirmator teſtimonium fecit; ſed convicium ut orator aſperſit.* Sed ambigitur uter iſte Fronto fuerit, Papirius ne Fronto Juriſconſultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imp. præceptorem fuiſſe tradidit? Franciſcus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat. quod & verius exiſtimo.

WOWERUS.

1 *Convivium caluit.*] MS. *incaluit.*

VARIAE LECT.

Caluit.] MS. *carluit.* mendoſe.

HERALDUS.

2 *Et inceſtæ libidinis ebrietatis fervor exarſit.*] Non auſi ſumus quidquam mutare abſque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *& inceſtæ libidinis ebrietate fervor exarſit*, ſententiâ planâ. Sane quod ſcribit Clemens Alexandrinus l. 2. Pædag. cap. 9. id ut plurimum verum eſt. ἡ παροινία δ' ἐπὶ πότῳ, μέθης ἐνκλητικὴ, καὶ συμποσίας ἐρωτικὴ. τόλμα αἰσχροποιός.

OUZELIUS.

Et inceſtæ libidinis fervor ebrietate exarſit.] Scholiaſtes Vetus Horatii ad Epiſt. lib. 1. *Inter omnia quæ vino accidunt & illud eſt maximum, quod vires in Venerem præſtat.* Iſidor. Orig. l. 8. cap. 11. de Libero. *Attributas ei mulieres dicunt & vinum propter excitandam libidinem.* Sic Appulejus Mileſ. 1. *Vinum iſtud ſorbeamus hodie omne, quod nobis, &c. alacrem vigorem libidinis incutiat.* Et lib. 10. *Vino, &c. copioſo memet madefeceram & unguento fragrantiſſimo prolubium libidinis ſuſcitâram.* Variant autem hoc loco Editiones; Quædam, *Et inceſtæ libidinis ebrietatis fervor exarſit.* Rigaltii, *Et inceſtæ libidini ebrietatis fervor exarſit.*

VARIAE LECT.

Ebrietate.] MS. *ebrietatis.* corrigo *ebriatis.*

Ebrietate.] Sab. *ebrietatis.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Qui candelabro nexus eſt.*] Tertull. Apolog. cap. 7. *Dicimur ſceleratiſſimi de ſacramento infanticidii, & pabulo inde; & poſt convivium inceſto, quod everſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inverecundiam procurent.*

HERALDUS.

4 *Impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt.*] Tertullianus Apologet. cap. 7. *Et poſt convivium inceſto, quod everſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum inverecundia procurent.* Hinc igitur damnata myſtica

ſacra

nexus infandæ cupiditatis involvunt per [1] incertum ſortis: &, ſi non omnes opera, conſcientia tamen pariter inceſti; quoniam voto univerſorum appetitur, quidquid accidere poteſt in actu ſingulorum. Multa prætereo conſulto. nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraque omnium vera declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. [2] Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt magnopere nitun-

ſacra ac nocturnæ pervigilationes ab antiquis, in quibus quid poſſit accidere innocentes Comici, ut eos appellabat Cicero εἰρωνεύων, ſatis indicant, qua de re obſervabamus aliquid ad Arnobium. Alii autem horrorem noctis addere aliquid venerationi exiſtimabant, & hac de cauſſa nocturna ſacra inſtituta; cum alii contra libidinibus potius perfruendis excogitata cenſerent, qua de re locus eſt elegans apud Euripidem in Bacchis, ubi Pentheus & Bacchus ita colloquuntur.

Πενθ. τὰ δ' ἱερὰ νύκτωρ, ἢ μεθ' ἡμέραν τελεῖς;

Διον. νύκτωρ. τὰ πολλὰ σεμνότητ' ἔχει σκότος.

Πενθ. τοῦτ' εἰς γυναῖκας δόλιόν ἐστι καὶ σαθρόν.

Διον. κἀν ἡμέρᾳ τό γ' αἰσχρὸν ἐξεύροι τις ἄν.

Hinc igitur *pannychiſmos graves*, id eſt σεμνὰς appellabat Arnobius lib. 5. ex eorum, cum quibus diſputabat, ſententia; ſed acerba εἰρωνείᾳ, cum pannychiſmis illis nihil eſſet turpius aut flagitioſius, ut poſtea oſtendit. Lectionem igitur illius loci vulgatam à Gelenio veram exiſtimo, nec aliam quærendam; ſed longe aliam eſſe verborum ſententiam quam vulgus exiſtimat, ut pluribus obſervabimus in eum locum nova, quam maturamus, Arnobii editione.

OUZELIUS.

1 *Incertum ſortis.*] Uti hic noſter *incertum ſortis* ait, ita Quintilianus Declamat. 7. *incertum accuſationis.* 8. *incertum orbitatis.* 14. *incertum interpretationis.* In Codic. Theod. de Equ. curul. *incertum contentionis.* Et paſſim in Juris noſtri libris, *Incertum conditionis, cautionis, ſucceſſionis.* Apud Veterem Bibliorum Interpretem, 1. Timoth. cap. 6. com. 17. *incertum divitiarum.* Scholiaſten ad 2. Carm. Horat. *incertum maris.* Sic recte etiam Beroaldus reſtituit in Appul. Mileſ. 4. *Sub incerto ſalutis*, pro, quod in vulgatis circumfertur, *ſub incerta ſalutis.* Idem enim eodem modo inferius uſurpat. *Venerationis incertum ſuſtinebis.*

HERALDUS.

2 *Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt magnopere nituntur.*] Exiſtimabant ſtultæ nationes religionem nullam conſiſtere poſſe abſque ſimulacro aliquo quod coleretur, & idcirco Chriſtianos ſuſpicabantur habere quidem delubrum aliquod aut ſimulacrum, ſed quod abſconderent, nec paſſim videri ſinerent. Quare ſequitur, *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla NOTA SIMULACRA?* Ait *nota*, quia exiſtimabant, quemadmodum diximus, eſſe ſimulacrum aliquod, ſed occultum, nempe caput aſini, de quo antea, aut quid ejuſmodi. Reſpondet igitur poſtea Octavius: *Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, &c.* Ceterum de criminatione iſta, qua Chriſtianam religionem premebant, quod nulla haberet templa, aras nullas, nulla ſimulacra, plura obſervabamus ad Arnobii lib. 6.

nituntur? [1] cum honeſta ſemper publico gaudeant, [2] ſcelera ſecreta ſint? cur [3] nullas aras habent, templa nulla, nulla

ELMENHORSTIUS.

1 *Cum honeſta ſemper publico gaudeant.*] Auguſtin. tom. 4. de diverſis quæſt. quæſt. 114. fol. 590. *Omne enim quod honeſtum ſcitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe eſt & inhoneſtum, prohibente pudore non poteſt publicari.*

OUZELIUS.

2 *Scelera ſecreta ſint.*] Ovid. Metamorph. 2.

— conſcia culpæ,
Conſpectum, lucemque fugit, tenebriſque pudorem
Celat. —

Prudent. Hymn. Matut.

Verſuta fraus & callida
Amat tenebris obtegi.

Philo lib. περὶ ὀνείρων, Νυκτὸς ἄξιον τὸ κακόν. Euang. Joan. cap. 3. com. 20. & 21. quem locum Nonnus ſic παραφράζει.

— Καὶ πᾶς τις ἀνὴρ ἀθεμίςια ῥέζων,
Ἄξια νυκτὸς ἔχων, στυγέει φάος, ὅπωτε βαίνει
Εἰς φάος ἀγχικέλευθος, ὅπως μὴ φέγγος ἐλέγξῃ
Ἔργα, τάπερ τελέει κροφίῃ κεκαλυμμένα σιγῇ.
Ὃς δὲ θεουδείην ἐπήτυμα πάντα φυλάσσει,
Ἴξεται αὐτοκέλευςος ὅπῃ φάος, ὄφρα φανείη
Ἔργα, τάπερ ποίησε θεῷ τετελεσμένα βουλῇ.

WOWERUS.

3 *Nullas aras, templa nulla.*] Arnob. lib. 6. *conſueſtis crimen nobis maximum impietatis affingere, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus, non Deorum alicujus ſimulacrum conſtituamus, aut formam, non altaria fabricemus, non aras, &c.* Chriſtiani non habebant templa dedicata, & conſecrata ritu ethnico, ſuas tamen baſilicas, ſeu, ut ipſi appellabant, κυριακὰς habuiſſe ſatis conſtat, eaque frequentaſſe, niſi quatenus perſecutione impedirentur. tunc enim ad domus privatas confugiebant. Auguſt. contra Donatiſt. *Domum privatam Chriſtianis congregandis præſtitam conſtitit tempore perſecutionis.* D. Lucas Act. 1.

ELMENHORSTIUS.

Cur nullas aras habent, templa nulla.] Hoc non ſimpliciter intelligendum quaſi templa nulla omnino habuerint Chriſtiani. Habuerunt enim (ut recte notat Clariſſ. Wowerius) baſilicas & templa ſua, ſed non more Ethnico conſecrata, nec ſublimibus elata faſtigiis. Non enim ſolliciti erant de ædificio pulchro, cum revera ſciebant, univerſum mundum eſſe Dei templum, & omnem locum, in quo Deum adorare, & venerabilibus adire obſequiis poſſent, ſatis ſanctum eſſe. Pagani igitur, qui externam ſpeciem pluris faciebant, quam inteſtinum cordis receſſum, crimen impietatis maximum Chriſtianis affingebant, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtituerent, non altaria fabricarent & aras. Profanam igitur & impiam eſſe ſectam illam. Vid. Arnobius lib. 6. contra Gentes. Et Orig. lib. 7. & 8. contra Celſum.

OUZELIUS.

Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulachra.] Origenes, contra Celſum lib. 8. μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς βωμοὺς, ἀγάλματα, καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι φεύγειν. Prioribus quidem Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis à Gentilibus objiciebatur, nulla iis eſſe templa venerationis ad officium conſtructa, quia tum temporis adhuc tenuiores minuſque ſtabiles res erant Chriſtianorum, quàm ut ſuperbas illas ædificiorum moles erigere quirent. Habebant ergo tantum ſua conventicula, ubi conveniebant, neque ea, ob perſecutionum ſævitias, ſemper fixa erant;

[1] nulla nota ſimulacra, [2] nunquam palam loqui, nunquam libere

erant; tum enim latebras quærebant Chriſtiani, ac ædibus privatis, denique quibuſcunque poterant locis congregabantur. De his Conventiculis Arnobius lib. 4. *Nam noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conventicula dirui? in quibus ſummus orator Deus.* Lactantius lib. 5. cap. 9. *Aliqui ad occidendum præcipites exſtiterunt; ſicut unus in Phrygiâ, qui univerſum populum, cum ipſo pariter conventiculo concremavit.* Oroſius lib. 7. cap. 11. *Trajanus Plinii Secundi, qui inter ceteros judices perſecutor datus fuerat, relatu admonitus, Chriſtianos præter confeſſionem Chriſti, honeſtáque conventicula nihil contrarium Romanis legibus facere.* Ammianus Marcellinus lib. 27. *Conſtatque in baſilicâ Sicinni, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die centum triginta ſeptem reperta cadavera peremtorum.* Hæc vero Conventicula Græcis οἶκοι & ἐκκλησιῶν οἶκοι appellatione generali dicebantur, quia nihil ab ædibus privatis cultu differrent. Maximian. Imperat. apud Euſebium Hiſtoriæ Eccleſ. lib. 8. cap. 14. Καὶ ἐπειδὴ τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων ἑωρῶμεν μήτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, μήτε τῷ τῶν Χριστιανῶν προσέχειν, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν τὴν διηνεκῆ συνήθειαν, δι᾽ ἧς εἰώθαμεν ἅπασιν ἀνθρώποις συγγνώμην νέμειν, προθυμότατα καὶ ἐν τούτῳ συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτεῖναι δεῖν ἐνομίσαμεν. ἵνα αὖθις ὦσι Χριστιανοὶ, καὶ τοὺς ΟΙ'ΚΟΥΣ ἐν οἷς συνήγοντο συνθῶσιν οὕτως ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν. Paullo ante conventicula ea dixerat ἐκκλησίας. νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν προσετάττε. Sic etiam Zeno Veronenſis ſermone de Continentiâ: *Proponimus itaque, ut ſæpe contingit, in unum ſibimet convenire diverſæ religionis diem, quo tibi Eccleſia, illi adeunda ſunt templa.* Diſtinguit enim inter Eccleſiam & templum; illam Chriſtianis, hoc Gentibus tribuens. Chriſtiani quippe ipſam templorum appellationem, quaſi ab Ethnicis & eorum idololatriâ profectam, reſpuebant. Ἐκκλησίας vero appellabant, quia ibi συνήγετο ἡ ἐκκλησία. Unde οἴκους ἐκκλησιῶν dicunt alibi. Idem Euſebius cap. 13. ejuſdem libri, de Conſtantio Conſtantini patre, quem à Diocletianæ perſequutionis invidiâ liberat, καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελών. Ita & lib. 9. cap. 9. alibique. Latini quandoque appellatione *domus Dei* ea inſigniebant. Tertullian. lib. de Idololatr. cap. 7. *Totâ die ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Chriſtianum ab idolis in Eccleſiam venire; de adverſariâ officinâ in domum Dei venire.* Auguſt. Epiſt. 64. ad Aurelium vocat *domus orationum.* Atque hæc de conventiculis Chriſtianorum. Floreſcentibus autem eorum rebus ſuas habuere baſilicas, quæ, licet non minus ſuperbæ, ſummiſque faſtigiis elatæ, ac pleraque Gentilium templa eſſent, templi tamen appellationem Nationibus reliquiſſe Chriſtiani videntur. Atque hinc D. Hieronymus Epiſt. ad Riparium presbyterum, adverſus Vigilantium, capiendus. *Mortuo cadaveri, atque polluto præbebant excubias, ut poſt multa ſecula Dormitantius ſomniaret, imo eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Juliano perſequutore ſanctorum baſilicas, aut deſtrueret, aut in templa converteret.* Quod etiam Zeno Veronenſis loco ſuperius à nobis laudato confirmat.

WOWERUS.

1 *Nulla ſimulacra.*] Lamprid. Alex. Sev. *Chriſto templum facere voluit, eúmque inter Deos accipere, quod & Adrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri.*

HERALDUS.

2 *Nunquam palam loqui.*] Dicebat antea, *In angulis garruli, in publico muti.* Nempe, quia in locis ſemotis & occultis

libere congregari, [1] niſi illud quod colunt & interprimunt, aut

cultis conveniebant: cujus rei rationem reddit Celſus ipſe apud Origenem l. I. μετὰ ταῦτα τὰ κρύφα χριστιανοὺς τὰ ἀρέσκοντα ἑαυτοῖς ποιεῖν καὶ διδάσκειν εἰπὼν, καὶ ὅτι οὐ μάτην τοῦτο ποιοῦσιν, ὥστε διωθούμενοι τὴν ἐπηρτημένην αὐτοῖς δίκην τοῦ θανάτου, ὁμοιοῖ τὸν κίνδυνον κινδύνοις τοῖς συμβεβηκόσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ, &c. *Poſt hac cum dixiſſet Chriſtianos ſolemnia ſua clam celebrare & dogmata clam docere, idque non ſine cauſa, ſed metu capitalis pœnæ ipſis intentatæ, periculum hoc confert cum philoſophiæ profeſſorum periculis.* Sed videtur etiam Cæcilius Chriſtianorum εὐλάβειαν reſpicere, qua, ne de fidei myſteriis & ſacramentis temere differerent coram Ethnicis providebant. Lactantius lib. 7. cap. 26. *Hæc eſt doctrina ſanctorum prophetarum, quam Chriſtiani ſequimur; Hæc noſtra ſapientia, quam iſti qui fragilia colunt, vel inanem philoſophiam tuentur, tanquam ſtultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice, atque aſſerere nos ſolemus, Deo jubente, ut quieti, ac ſilentes arcanum ejus in abdito, atque intra noſtram conſcientiam teneamus; nec adverſus iſtos vere profanos, qui non diſcendi, ſed arguendi atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim tegique myſterium quam fideliſſime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram, veluti malam conſcientiam, criminantur. Unde etiam quaſdam execrabiles opiniones de pudicis, & innocentibus fingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt.* Egerat Lactantius de reſurrectione: deinde ea addidit, quia de myſterio illo, quod à gentibus præcipue ridebatur, in publico diſſerere quantum poterant abſtinebant. Origenes lib. I. contra Celſum: εἶτ' ἐπειδὴ πολλάκις ὀνομάζει κρύφιον τὸ δόγμα, καὶ ἐν τούτῳ αὐτὸν ἐλεγκτέον, σχεδὸν παντὸς τοῦ κόσμου ἐγνωκότος τὸ κήρυγμα χριστιανῶν μᾶλλον ἢ τὰ τοῖς φιλοσόφοις ἀρέσκοντα. τίνα γὰρ λανθάνει ἡ ἐκ παρθένου γέννησις Ἰησοῦ, καὶ ὁ ἐσταυρωμένος, &c. ἀλλὰ καὶ μὴν νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, θρυλλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων. ἐπὶ τούτοις οὖν λέγειν κρύφιον εἶναι τὸ δόγμα, πάνυ ἐστὶν ἄτοπον. *Deinde quoniam OCCULTUM DOGMA ſæpius nominat, coarguendum eſt hoc quoque; quando per univerſum orbem celebratior eſt Chriſtianorum prædicatio, quam philoſophorum placita. Quis enim Chriſtum virgine natum & crucifixum ignorat? &c. Quin & reſurrectionis myſterium, quod videtur à Celſo ſignificari, ab infidelibus vulgo ridetur. Quæ cum ita ſe habeant, perabſurdum eſt dogma hoc occultum appellare.* Huc autem pertinere videtur quod ſive Lucianus, ſive quicunque eſt auctor Dialogi qui φιλόπατρις inſcribitur inter opera Luciani, de Chriſtianis in aurem mutuo ſuſurrantibus blaterat. καὶ δὴ ὁρῶ πλῆθος πάμπολυ ἐς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας· ἐπὶ δὲ τῇ ἀκοῇ, ἐφμύτο τοῖς χείλεσιν. Item: τὰς κεφαλὰς δ' ἄγχι σχόντες, ἐψιθύριζον.

ELMENHORSTIUS.

1 *Niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt aut pudendum.*] Quæ hic Cæcilius Chriſtianis, eadem objicit Tertullianus Valentinianis. *Nihil magis curant quam occultare quod prædicant, ſi tamen prædicant qui occultant. Cuſtodiæ officium, conſcientiæ officium eſt. Confuſio prædicatur, dum religio adſeveratur. Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa Attica ſuperſtitionis, quod tacent pudor eſt. Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant, quam conſignant: cum & portas ante quinquennium inſtituunt, ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent: atque ita tantam majeſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem. Sequitur jam ſilentii officium: attente cuſtoditur, quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas: tot ſiparia portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulachrum membri virilis revelatur.*

1 *Judæo-*

metuunt & futura: & [3] dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent. [1] ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, ſerpentibus in dies perditis moribus, [2] per univerſum

1 *Dum mori poſt mortem non timent, interim mori non timent.*] Lucian. Peregrino fol. 388. πεπείκασι γὰρ αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον, ἀθάνατοι ἔσεσθαι, καὶ βιώσεσθαι τὸν ἀεὶ χρόνον. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὑτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. Quem locum etiam notavit Clariſſ. Wowerius. Athanaſ. de incarnat. verbi Dei fol. 58. ὅτι πρὶν πιστεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὁρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν. ἐπειδὰν δὲ εἰς τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὁρμᾶν. καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατὰ αὐτοῦ παρὰ τοῦ σωτῆρος γενομένης ἀναστάσεως. Hieronym. de vita Hilarionis cap. 3. *Cum eſſent cruenta latrociniis loca, & propinqui amicique ejus imminens periculum denunciarent, contempſit mortem, ut mortem evaderet.*

RIGALTIUS.

Dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent.] Ex eodem ſenſu Martialis, *furor eſt, ne moriare, mori.*

WOWERUS.

Dum mori poſt mortem timent.] Lucian. Pereg. πεπείκασι αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὑτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί.

HERALDUS.

2 *Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.*] MS. Reg. *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatio rediviva blanditur.* Corrupte. Innuit autem martyrum conſtantiam ex ea perſuaſione, quam de vita deque pœnis poſt mortem æternis conceperant, profectam, quod etiam diſſerebat Lucianus in Peregrino. Sic Eccleſia Viennenſis apud Euſebium lib. 5. hiſtor. Eccleſ. narrat diſſipatas martyrum reliquias, ut vel hoc modo omnis reſurrectionis ſpes quippe quæ eorum tolerantiæ atque conſtantiæ cauſſa eſſet, iis præcideretur, ἵνα, ὡς ἔλεγον, ἐκεῖνοι μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες εἰς τὸν θάνατον.

VARIAE LECT.

Pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.] MS. *pavorem f. ſ. ſolatia rediviva b.* male.

RIGALTIUS.

Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur.] Sic omnino legitur in exemplari: & eleganter Minucius ſub perſona Cæcilii ethnici dixit, Fallax ſpes blanditur Chriſtianis pavorem: & blanditur, inquit, ſolatia neſcio quæ rediviva. Tertullianus lib. de Anima, p. 344. Quies finem operis blanditur.

WOWERUS.

Fallax ſpes.] Simili modo ridet Chriſtianos Lucian. Philop. & inter alia ipſorum κενὰς ἐλπίδας. ita enim cum Cæcilio appellat.

OUZELIUS.

Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.] Neque hæc lectio ſana, nec illa quam MS. repræſentat: *Ita illis pavorem ſpes fallax ſolatia rediviva blanditur.* Ac fruſtra hic eſt Rigaltius. Lego: *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.* Hoc eſt, pavorem & conſternationem, quam Chriſtiani, ex crudeliſſimis gentilium tormentis ſubinde conciperent, ſpes (fallax, ut eam jam quidem Cæcilius vocat) ſolatio illo, quod aliquando maximâ cum gloriâ reſurrecturi ſint, efficit, ut pavorem illum nihili ducant.

ELMENHORSTIUS.

3 *Per univerſum orbem.*] Tacitus l. 15. Annal. p. 159. Plinius Epiſt. 98. ad Trajan. Tertullian. Apolog. c. 1. & 37.

Per

ſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ [1] coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc, & execranda conſenſio. [2] Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuo pæne antequam noverint: paſſim etiam inter eos quædam [3] libidinum religio miſcetur: [4] ac ſe promiſcue appellant fratres, & ſo-

WOWERUS.

Per univerſum orbem.] Ingens Chriſtianorum multitudo. Tertull. Apol. *Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum.* Idem: *Obſeſſam vociferantur civitatem in agris, in caſtellis, in inſulis Chriſtianos, omnem ſexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen mœrent.* eadem lib. ad Scapul. & Chryſoſt. de Babyla martyre.

1 *Coitionis.*] Chriſtianorum cœtus, Ulpian. *colligia.* Arnob. *conventicula.* apud Euſeb. Hiſt. 7. οὐδαμῶς ἐξέσται ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

HERALDUS.

2 *Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt.*] Vide poſtea; *Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facile dignoſcimus.*

WOWERUS.

3 *Libidinum religio miſcetur.*] Theoph. 3. ad Autolycum: φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ ἀδιαφόρῳ μίξει ξυνιόντας.

HERALDUS.

4 *Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.*] MS. Reg. *promiſce.* De hac autem appellatione plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 39.

ELMENHORSTIUS.

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.] Non abſone ſuſpicatur Cæcilius, ſub fratrum & ſororum appellatione, velut libidinum quandam religionem miſceri. Impurati enim & profani ſacro hoc nomine ad tegenda furta & ſcelera paſſim utebantur. Biblis ad Caunum fratrem, cui per illecebram ſtuprum ſuadet apud Ovid. lib. 9. Metamorph. fab. 7.

Conveniens Venus eſt annis temeraria noſtris,
Quid liceat, neſcimus adhuc: & cuncta licere
Credimus, & ſequimur magnorum exempla Deorum.
Nec nos aut durus pater, aut reverentia famæ,
Aut timor impediet, tantum abſit cauſa timendi.
Dulcia fraterno ſub nomine furta tegemus.

Theophilus l. 3. ad Autolycum fol. 266. φρόνιμος γὰρ ὢν ἡδέως μωρῶν ἀνέχῃ. ἐπεί τοι οὐκ ἂν ἐκινήθης ὑπὸ ἀνοήτων ἀνθρώπων κενοῖς λόγοις ἀπάγεσθαι, καὶ φήμῃ πείθεσθαι προκατεσχηκυίῃ, στομάτων ἀθέων ψευδῶς συκοφαντούντων ἡμᾶς, τοὺς θεοσεβεῖς καὶ χριστιανοὺς καλουμένους· φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῖν, καὶ ἀδιαφόρῳ μίξει ξυνιόντας, ἔτι μὴν καὶ ταῖς ἰδίαις ἀδελφαῖς συμμίγνυσθαι, καὶ τὸ ἀθεώτατον καὶ ὠμότατον, πασῶν σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐφάπτεσθαι ἡμᾶς. Id eſt: *Cum ſis prudens, æquo animo ſtultos pateris. Siquidem nequaquam moveris à ſtultis hominibus, qui te à vera religione vanis verbis avertere moliuntur, neque iis obtemperare ſtuduiſti, qui falſò nos, qui Chriſtiani nominantur, calumniis onerant. Ajunt noſtras uxores eſſe communes, & promiſcuo concubitu nos uti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quaſi nec à propriis ſororibus nobis temperemus, verum & has inceſta libidine temerario auſu violemus. Iſtud præterea & crudeliſſimum & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, dum impio ore ger-*

& ſorores, ut etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. [1] ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, [2] maxima & varia & honore præfanda ſagax fama loquere-

garriunt, nos veſci humanis carnibus. Vide Lipſium variar. lection. lib. 2. cap. 1. Wowerium in notis p. 121.

OUZELIUS.

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores.] Haud abs re Cæcilius Chriſtianos ait ſeſe appellare fratres ac ſorores; nomina enim hæc gentilibus etiam inter laſciva & ἐρωτικὰ erant. Ita Petronius: *Si non faſtidis, feminam ornatam, & hoc primum anno virum expertam; concilio, tibi, ò juvenis, Sororem. Habes & tu quidem Fratrem, neque me piguit quærere, ſed quid prohibet & Sororem adoptare.* & paſſim apud illum. Martialis:

Quare deſine me vocare Fratrem,
Ne te Carmenion vocem Sororem.

Sic apud Tragicum Phædra, cum amorem ſuum verecunde indicare vellet, ait:

Matris ſuperbum eſt nomen, & nimium potens,
Noſtros humilius nomen affectus decet;
Me vel Sororem Hippolyte, vel famulam voca.

At multo aliter ſeſe res cum Chriſtianis habebat, qui, non libidinis, ſed communis regenerationis, & mutuæ charitatis cauſſa hiſce nominibus utebantur.

WOWERUS.

Promiſcue appellant fratres ac ſorores.] Lucian. Pereg. ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς, ὡς ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων. Recte vero Cæcilius ex fratrum, & ſororum appellatione ſtupra, & libidines auguratur ita enim profanis hæc nomina uſurpata. unde Martiali nomina nequiora. lib. 2. epigr. 4. *Fratrem te vocat, & ſoror vocatur. Cur vos nomina nequiora tangunt?* Ita apud Tibull. Petron. & alios. Quid vero cauſæ, quod ſacra hæc nomina ad amores, & libidines traxerint, docet Scholiaſt. Lycophronis: τὰς ξένας ἀδελφὰς τὰς ἐρωτικὰς ποιοῦσιν. αἱ γὰρ ἐρῶντες φωρατεῖσαι λέγουσιν· ἀδελφὸς μοῦ, καὶ συγγενὴς μοῦ ἐστίν.

HERALDUS.

1 *Ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur.*] Nota epitheta. Totam pietatem Chriſtianam vanitatis & dementiæ damnabant, quod eam nullis certis rationibus ſubnixam, ſed frivolis tantum & inanibus perſuaſionibus addictam exiſtimarent. *Vana* igitur *ſuperſtitio* dicitur hoc loco. Sic in agone S. Marcelli. *Quibus dixit Laodicus, Quid eſt? Deſpexiſtis vanas ſuperſtitiones & adoratis Deos quos Imperatores adorant?* Sic in Edictis Maximini. ὑπόκειτος ματαιότης, & κατάρατος ματαιότης, ubi plura, σὺν θεῷ, obſervabimus. Idcirco igitur ſcripturas ſacras appellabant *inanes & ſupervacuas.* In agone Felicis Epiſcopi Tubizacenſis: *Cui legatus dixit, Quare ſcripturas non tradis inanes & ſupervacuas?* Additur *Demens*, quia pietas Chriſtiana nihil aliud exiſtimabatur quam mera dementia; qua de re diſputat Lactantius l. 5. cap. 14. 15. & 18.

2 *Maxima & varia & honore præfanda.*] Arnobius lib. 5. *Objectanturque partes illæ, quæ pudor communis abſcondere, quas naturalis verecundia lex jubet, quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honoribus appellare præfatis.* Vide ſis quæ ibi obſervamus. Impoſitum autem iis eſt qui in MS. Reg. ſcriptum notant *maxime nefaria.* Sed ne obſervationes ejuſmodi ſæpius arguere cogamur; lectorem monitum volumus quæ notantur in Notis VVowerii tanquam è MS. Reg. ea omnia habenda falſa, niſi à nobis etiam confirmentur.

Maxi-

quæreretur. Audio eos [1] turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum

VARIAE LECT.

Maxime nefaria.] Ita MS. & Fulvius Urſinus. Sab. *maxima & varia.* male.

ELMENHORSTIUS.

Maxime nefaria, & honore præfanda.] Vide obſervat. ad Arnob. lib. 5. fol. 108.

WOWERUS.

Maxima & varia.] MS. *maxime nefaria.*

OUZELIUS.

Et honore præfanda ſagax fama loqueretur.] Arnobius lib. 5. *Quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honoribus appellare præfatis.* Quintilian. Declamat. 3. *Tuis honor ſit habitus ſanctiſſimis auribus.*

WOWERUS.

1 *Turpiſſimæ pecudis caput.*] Caput aſini, ſive, ut Tacit. effigiem animalis, quo monſtrante ſitim depulerant, Judæos adoraſſe plurimi veterum tradiderunt. rei originem fabulis involutam narrat Tacitus lib. 5. Plutarch. ridicule ejus rationem quærit Sympoſ. l. 4. At longe graviora, quæ Suidas ex Damocrito Hiſtorico refert, non tantum Judæos caput aſininum coluiſſe, ſed hoſtias quoque humanas ei immolaſſe. Eadem repetit in Judas. Sed mendacium diluit Joſeph. lib. 2. adverſus Appion. Ab iis ergo derivatum in Chriſtianos tanquam Judæorum traduces. Huc pertinet, quod is qui vellet relinquere Judæorum religionem, aſino albo veheretur per eorum ſynagogam, ſolenni ſabbati die. Suidas in *Zenon.*

ELMENHORSTIUS.

Turpiſſimæ pecudis caput.] Appion dicit, Judæos caput aſini in templo collocaſſe, & divinis honoribus conſecraſſe. Illum ſecutus Damocritus apud Suidam, & Tacitus lib. 5. Hiſtoriarum idem affirmarunt. Atque inde præſumptum, Chriſtianos, ut Judaicæ religionis propinquos, eidem ſimulachro initiari. Amoliuntur hanc calumniam Joſephus lib. 2. contra Appionem p. 541. Tertullianus Apolog. cap. 16.

HERALDUS.

Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari.] Hac de calumnia plura obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum. Nota autem *neſcio qua inepta perſuaſione.* Sane *perſuaſionem* aliquando appellabant, quod alibi *præſumptionem*, qua de re dicebamus in Commentario ad Tertull. Apologet. & Digreſſionum lib. 2. Nempe *perſuaſio* opinio eſt quam quis præſumpſit ac ſibi perſuaſit opinatione vana & argumentis deſtituta. Prudentius in hymno Vincentii:

Dicis, Libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis, novimus,
Perſuaſionis vanitas.

Sic dicebat Lucianus in Peregrino de Chriſtianorum πληροφορίᾳ & fide, qua de animorum immortalitate ac carnis reſurrectione ſunt perſuaſi, πεπείκασι γὰρ αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, &c. Nota πεπείκασι αὑτοὺς, quaſi id præſumpſerint tantum ac ſine ratione certa ſibi perſuaſerint. Quod autem illi de Chriſtianorum fide falſo blaterabant, id Chriſtiani de ipſorum ſomniis ac deliriis veriſſime dixerunt. Lactantius lib. 5. cap. 1. *Cum talibus non congredi, & diſputare contendimus, hos ad veritatem ab inepta perſuaſione traducere, qui ſanguinem facilius hauſerint, quam verba juſtorum.* Et l. 7. cap 6. *Et in hac perſuaſione philoſophorum, qui putant animas interire.*

OUZELIUS.

Turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum.] Quod Cæcilius hic veris Chriſtianis objicit, verum quidem eſt de Gnoſticorum exſecranda hæreſi; horum enim nonnulli Deum Sabaoth Aſini, alii Porci figura expreſſerunt. De quo ſic Epiphanius: φασὶ δὲ τὸν Σαβαὼθ οἱ μὲν, ὄνου μορφὴν ἔχειν· οἱ δὲ χοίρου. Unde Gentiles, qui paſſim horum aliorumque hæreticorum deteſtanda flagitia, in veros Chriſtianos traducebant,

 opi-

diripiant, an maria conſumant: an humus contegat, an flamma ſubducat: cum cadaveribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt, pœna ſit: ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore decepti [1] beatam ſibi, ut bonis, [2] & perpetem vitam mortuis pollicentur; ceteris, ut injuſtis, pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt, ni feſtinet oratio. Injuſtos ipſos, magis nec [3] laboro, jam docui. quanquam etſi juſtos darem, [4] culpam tamen, vel innocentiam

ingenium & grande & virile, niſi illud ipſe diſcinxiſſet. Seneca lib. 8. controverſ. controv. 4. *Omnibus natura ſepulturam dedit; naufragos idem fluctus qui expulit, ſepelit. Suffixorum corpora crucibus in ſepulturam ſuam defluunt; eos, qui vivi uruntur, pœna funerat.* Vide Cicer. lib. 1. Tuſc. quæſt. fol. 132. & ſeq.

OUZELIUS.

Corpus nec interſit utrum feræ diripiant, an maria conſumant, &c.] Seneca de fortuit. Remed. *Quid intereſt ignis me an fera conſumat, an tempus omnium ſepultura.* Teles. τί ἐπιφέρῃ ὑπὸ πυρὸς κατακαυθῆναι, ἢ ἀπὸ κυνὸς καταβεβρῶσθαι, ἢ ἐπάνω τῆς γῆς ὄντα ὑπὸ κοράκων, ἢ κατορυχθέντα ὑπὸ σκωλήκων. Lucifer Calarit. lib. Moriendum eſſe pro Dei filio: *Quantum ad exitum nihil intereſt, clavo an lanceâ moriar, &c.* Prudent. Romano Martyre.

Nam membra parvipendo quo pacto cadant,
Caſura certâ lege naturæ ſuæ.
Inſtat ruina, quod reſolvendum eſt, ruat.
Nec diſtat ignes & fidiculæ ſæviant,
An corpus ægrum languor aſper torqueat.

His paria Lucanus lib. 7. in Cæſarem, qui inſepultos cives in Pharſaliâ reliquit:

Nil agis hac irâ. tabeſne cadavera ſolvat
An rogus haud refert. ——

ELMENHORSTIUS.

1 *Beatam vitam ſibi pollicentur.*] Vid. Theophil. l. 2. ad Autolycum fol. 248. & ſeq. Tertull. de Teſtimonio animæ cap. 4.

HERALDUS.

Beatam ſibi ut bonis.] Ita ediderat Gelenius, nec aliter ſcriptum in MS. Reg. Ibidem poſtea *mortui* pro *mortuis*.

VARIAE LECT.

2 *Et.*] Fulvius Urſin. *ut.*

3 *Laboro.*] Fulv. Urſin. *labore.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Culpam tamen vel innocentiam fato tribui, ſententiis plurimorum, etiam veſtra conſenſio eſt.*] Chriſtianos bona vel mala, quæ in rebus humanis fiunt, fato aſſcribere, impudens, imbrobumque mendacium eſt. Nam nihil æque hominibus inculcant, & preſſius commendant, quam ingenitum nobis à Deo libertatis decus: deteſtantes Ethnicorum profanorum impietatem, qui hominem ad Dei imaginem conditum, tam infeliciter fati violentia & peccandi neceſſitate devinctum putant, ut is etiam pecoribus invidere cogatur. Anianus in Epiſt. ad Horontium Epiſcop. Prudentius contra Symmachum lib. 2. pag. 404.

—— *nec fata reatum*
Imponunt homini, ſed fit reus ipſe ſuopte
Arbitrio, placitumque nefas, & facta rependit
Impia ſuppliciis, meritò non ſorte peremptus.

Origenes in fragm. lib. περὶ ἀρχῶν fol. 157. Et in Jeremiam cap. 16. Homil.

tiam [1] fato tribui [2] ſententiis plurimorum & [3] hæc veſtra conſen-

mil. 3. fol. 368. Concilium Bracarenſe 1. cap. 9. Cyrillus lib. 5. in Johan. c. 5. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. lib. 6. cap. 5. & ſeq. Leo Papa ſerm. 7. de nativitat. Domini. Auguſtin. libro 2. contra Fauſt. Manichæum cap. 5. Juſtinus Martyr apolog. pro Chriſtianis 2. fol. 62. & ſeq. Chryſoſtom. in Epiſtol. Pauli ad Corinth. 1. capite 1. Homil. 2. dicit, fati doctrinam plenam eſſe injuſticia, plenam crudelitate, plenam inhumanitate. & tom. 5. orat. 2. de providentia, & in Acta Apoſt. cap. 22. Homil. 27. diabolum fatum introduxiſſe, ut homines à Deo averteret & in infernum detruderet. Homil. 44. in 6. cap. Joh. Euangeliſt. fatum plane tollit, in quo ipſi conſentiunt Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 35. & ſeq. Gregorius Nazianzenus carm. 5. de Providentia. Iſidorus Peluſiota lib. 3. Epiſt. 54. ad Apocram Sophiſt. & ad Paulum epiſt. 191. Clemens l. 8. recognit. Auguſtinus tom. 4. lib. de 21. ſentent. cap. 3. & in Johan. Tract. 8. fol. 54. *Non ſolum Chriſtus non habuit quod appellas fatum, ſed nec tu, nec ego, nec quiſquam hominum.* Et Tract. 37. fol. 195. *O ſi cor tuum non eſſet fatuum, non crederes fatum.* Hæc veterum eccleſiæ doctorum de fato ſententia eſt, ex qua liquide liquet, Cæcilium in manifeſtis mendaciis aperte calumniari, dum Chriſtianis aſcribit; quod proprium fuit Ethnicorum. Ita enim Mercur. Triſmegiſtus in Pimand. c. 12. Sect. 5. filium ſuum Tat. alloquitur. Εἱμαρμένης γὰρ πάντα τὰ ἔργα, ὦ τέκνον, καὶ χωρὶς ἐκείνης οὐδέν τι τῶν σωματικῶν, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν γίνεσθαι συμβαίνει. Εἵμαρται δὲ καὶ τὸ κακὸν ποιήσαντα, τὸ παθεῖν. καὶ διὰ τοῦτο δρᾷ, ἵνα πάθῃ ὃ πάσχει, ὅτι ἔδρασε. Vertit Franciſcus Fluſſas: *Fati nimirum, ô fili, cuncta ſunt opera: ac præter hoc nihil corporeorum neque bonum neque malum fieri convenit. Fato autem ſtatutum eſt, eum, qui male agit, pati, ac ideo molitur, ut patiatur, quod ſuffert, quia patravit.* Nec hac furioſa opinione contenti, ſed progreſſi ulterius, in tantam veſaniam proruperunt, ut etiam ipſos Deos fato alligarent, adeo infeliciter, ut non immerito quiſpiam brutorum conditionem meliorem quam Deorum dixerit. Ita enim Seneca lib. de Provid. cap. 5. inquit: *Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum univerſo rapi. Quidquid eſt quod nos ſic vivere juſſit, ſic mori; Eadem neceſſitate & Deos alligat, irrevocabilis humana pariter & divina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur, ſemper paret, ſemel juſſit.* Vetus Poëta apud Ciceron. lib. 2. de Divin. pag. 384.

Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Jovem.

Homerus Ιλιαδ. Π. Lactant. in 3. Thebaid. Statii pag. 92. Theodoret. contra Græc. Orat. 6. de provid. fol. 85. Cic. lib. 2. de Nat. Deor. pag. 35. Lucian. Ζεὺς ἐλεγχόμενος pag. 256. Gregor. Nyſſenus libello contra Fatum. Stobæus Eclogis Phyſicis cap. 9.

HERALDUS.

Culpam tamen vel innocentiam fato tribui ſententiis plurimorum, & hæc veſtra conſenſio eſt.] Hæc eſt lectio MS. Reg. Gelenius ediderat, *etiam veſtra conſenſio eſt.* Editio Rom. *& hac veſtram.* Hæc igitur ait, nec bene nec male facta cuiquam imputari debere, cum ea fato tribuantur, qua de re plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 2.

OUZELIUS.

1 *Fato tribui.*] De fato cùm Gentili, tum Chriſtiano adi Magnum Voſſium lib. de Orig. & progreſſu Idololatriæ cap. 45. & ſequentibus egregie ac prolixe diſſerentem.

VARIAE LECT.

2 *Sententiis.*] Fulv. *ſententia.*

3 *Etiam veſtra.*] Sab. *& hac veſtra. Ita & MS.*

conſenſio eſt. Nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo [1] dicitis. [2] ſic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui ſortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen ſciſcitari, utrumne [3] ſine corpore, an cum corporibus? & corporibus quibus ipſiſne? [4] an innovatis reſurgatur? Sine corpore? Hoc, quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt. ipſo corpore? ſed jam ante dilapſum eſt. alio corpore? ergo homo novus naſcitur, non prior ille reparatur. [5] & ta-

VARIAE LECT.

1 *Addicitis.*] Sab. & MS. *dicitis.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Sic ſectæ veſtra non ſpontaneos cupere, ſed electos.*] Vid. Origen. in Epiſt. Pauli ad Rom. lib. 1. cap. 1. Auguſtin. lib. 1. de variis quæſt. ad Simplicianum Epiſcop. Quæſt. 2. Et de quæſt. vet. & novi Teſtamenti tom. 4. quæſt. 115. Et in expoſit. Epiſt. Pauli ad Rom. cap. 6. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 23. Hieronym. part. 3. Tract. 1. Epiſt. 2. ad Cteſiphontem.

RIGALTIUS.

Sic ſectæ veſtra non ſpontaneos cupere.] Helleniſmus. Suidas, ἐπιθυμῶν, ψυχῇ, προαιρετικῶς ἔχων.

Non ſpontaneos, ſed electos.] Paulus ad Rom. 9. 16. οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ.

VARIAE LECT.

3 *Sine corpore, an cum corporibus.*] Ita Fulvius Urſinus.

HERALDUS.

4 *An innovatis reſurgatur.*] Ita edidimus auctore MS. Reg. Legebatur antea *ſurgatur.*

Sine corpore hoc, quod ſciam.] Eleganter, *quod ſciam*, qua de formula dicebamus ad Tertulliani Apologeticum.

VARIAE LECT.

Sine corpore, quod ſciam.] Sab. *ſine corpore hoc quod ſciam.*

RIGALTIUS.

Ipſiſne an innovatis reſurgatur. ſine corpore. Hoc, quod ſciam, neq. M.] Sic legitur in exemplari. niſi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæſtionibus propoſitis hæc prima ſit: *Sine corpore?* Sequitur reſponſio: *Hoc*, id eſt, ſine corpore reſurgere, *quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt.*

OUZELIUS.

Hoc, quod ſciam.] Id eſt, *certè*, aut, *ni fallor.* Tertullianus Apologet. c. 23. *Colitis illos, quod ſciam, etiam de ſanguine Chriſtianorum.* Idem lib. 2. ad uxor. cap. 3. *Quod ſciam non ſumus noſtri, ſed pretio empti.* Et ſæpius ille. Locutio Plautina eſt.

Menechme vigila. Vigilo hercle quod ſciam.

Ibidem.

Eſt tibi Menechmo nomen tamen quod ſciam.

Sic Appulejus Mileſ. 2. *Quod ſciam, templis & lavacris, & ceteris operibus longe cunctas civitates antecellimus.* lib. 5. *Quod ſciam, fidei atque parciloquii mei documenta perpendiſti.* 6. *Quod ſciam, ſoles periclitantibus ultro ſubvenire.* 9. *Non enim ovum, quod ſcimus, illud, &c. ſed pinnis & unguibus partum perfectum edidit.* Quintilianus Declam. 9. *Quod ſciam, victis etiam gladiatores parcunt.*

HERALDUS.

5 *Et tamen tanta ætas abiit, ſecula innumera effluxerunt.*] Vulgare hoc erat Nationum argumentum. Lactant. l. 7. cap. 22. *Nobis autem de religione affirmantibus & docentibus animas ad alteram vitam non oblitas ſui, ſed in eodem ſenſu*

tamen tanta ætas abiit, ſecula innumera fluxerunt, [1] quis unus ullus ab inferis vel Proteſilai ſorte remeavit, horarum ſaltem permiſſo commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia iſta figmenta maleſanæ opinionis, & inepta ſolatia à poëtis fallacibus in dulcedine carminis luſa, à vobis [2] nimium credulis in Deum veſtrum turpiter reformata ſunt: nec ſaltem de præſentibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis [3] caſſa vota decipiant. quid poſt mortem impen-

ſenſu, ac figura eſſe redituras, illud reponitur, Tot jam ſecula tranſierunt, Quis unquam unus ab inferis reſurrexit, ut exemplo ejus fieri poſſe credamus?

WOWERUS.

1 *Quis unus ullus ab inferis vel Proteſilai ſorte remeavit.*] MS. non agnoſcit τὸ *ullus*. Hac vulgari quæſtione ad infirmandam carnis reſurrectionem Chriſtianos fatigabant. Theophil. 1. ad Autolycum. ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαί σε νεκροὺς ἐγείρεσθαι. φὴς γὰρ δεῖξόν μοι κἂν ἕνα ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν, ἵνα ἰδὼν πιστεύσω.

ELMENHORSTIUS.

Quis unus ullos ab inferis.] Juſtin. Martyr Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 51. ἀ αὐτὸν ὃν τρόπον, ἀλλὰ τὸ μήπω ἑωρακέναι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν, ἀπιστία ἔχει: Minutii verba etiam leguntur apud Lactant. lib. 7. cap. 22. *Nobis de reſurrectione affirmantibus & docentibus, animas ad alteram vitam non oblitas ſui, ſed in eodem ſenſu, ac figura eſſe redituras, illud opponitur: Tot jam ſecula tranſierunt, quis unquam unus ab inferis reſurrexit, ut exemplo ejus fieri poſſe credamus.*

Vel Proteſilai ſorte remeavit, horarum ſaltem permiſſo commeatu.] Hyginus fab. 103. *Achivis fuit reſponſum, qui primus litora Trojanorum attigiſſet, periturum. Cum Achivi claſſes applicuiſſent, cæteris cunctantibus, Iolaus Iphicli & Diomedeæ filius primus è navi proſilivit, qui ab Hectore confeſtim eſt interfectus: quem cuncti appellarunt Proteſilaum, quoniam primus ex omnibus perierat. Quod uxor Laodamia Acaſti filia, cum audiſſet eum periſſe, flens petit à Diis, ut ſibi cum eo tres horas colloqui liceret; quo impetrato, à Mercurio reductus tres horas cum eo collocuta eſt, quod iterum cum obiiſſet Proteſilaus dolorem pati non potuit Laodamia.* Vid. Philoſtratus Heroicis fol. 633.

VARIAE LECT.

Quis unus ab inferis.] Sab. *quis unus ullus ab inferis.* ſed MS. & Ful. Urſinus non agnoſcunt τὸ *ullus*.

RIGALTIUS.

Quis unus ullus ab inferis.] Hoc habet à Minucio Lactantius omiſſa dictione, *ullus*. Sed legitur in exemplari. etſi contrarium adfirment qui excerpta ſua venditant nimium credulis.

VARIAE LECT.

2 *Nimium.*] Sab. *nimirum.* male.

HERALDUS.

A vobis nimirum credulis.] Sententia poſtulat *nimium credulis*, quomodo edidit Gelenius. Sed lectionem Rom. edit. quia MS. nihil mutat, retinuimus.

OUZELIUS.

3 *Caſſa vota.*] Virgil. Æneid. 12.

Dixit opemque Dei non caſſa in vota vocavit.

Ubi Servius: *Non ad inania vota poſcit auxilium.* Ut Minucius *Caſſa vota*, ita Prudentius Rom. Martyre *caſſa pericula.*

impendeat, miſeri! dum adhuc vivitis æſtimate. [1] Ecce pars veſtrûm & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, [2] opere, fame, laboratis: [3] & Deus patitur, [4] diſſimulat; non vult, aut non poteſt opitulari ſuis. ita aut invalidus, aut ini-

ELMENHORSTIUS.

1 *Ecce pars veſtrûm & major & melior, egetis, algetis, ope, re, fame laboratis.*] Vide adnotata ad Arnobii lib. 2. fol. 66.

WOWERUS.

2 *Opere, fame.*] Scribe; *ope, re, fame.* talem deſcribit Χλευόχαρμον Lucian. Philop. ἕτερος δὲ τοὔνομα χλευόχαρμος, τελβώνιον ἔχων πολύσαθρον, ἀνυπόδετός τε ἄσκεπος, μετέειπε, τοῖς ὀδοῦσιν ἐπικροτῶν, ὡς ἐπεδείξατό μοι τις κακοδαίμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος. Multi inter Chriſtianos pauperes. Tatian. adv. gent. Theodor. ſerm 8. Hinc illæ διακονίαι apud S. Paul. 2. Cor. c. 8. & 9. Vide Auguſtin. de oper. monachorum.

VARIAE LECT.

Ope, re, fame.] Wowerius. Sab. *opere, fame.*

RIGALTIUS.

1. *Opere, fame laboratis.*] Sic eſt in exemplari. Nec emendatione opus eſt ulla. Horatius:

—— *dieſque*
Longa videtur opus debentibus.

OUZELIUS.

3 *Et Deus patitur, diſſimulat.*] Hoc argumento plurimùm utebantur gentes adverſus Chriſtianos, ut conſtat ex ſcriptoribus Eccleſiaſticis; Illi enim cum viderent Chriſtianos malis multis diverſiſque miſeriis opprimi, ſæpius inſultabant eorum innocentiæ, dicendo: Si cordi eſtis Deo Omnipotenti, iſque curam veſtri gerit, cur perpeti patitur vos perſecutiones tam acerbas. Sic enim apud Arnobium lib. 2. *Cum ergo, inquitis, omnipotenti ſervitis Deo, & eum habere confiditis ſalutis atque incolumitatis veſtræ curam, cur perſecutiones patitur perpeti vos tantas, atque omnia genera pœnarum & ſuppliciorum ſubire?* Sed optime illis à Chriſtianis occurrebatur; Annectit enim Arnobius: *Requirimus & nos contra, cur & vos, cum tantos & tam innumeros colatis Deos, cumque illis ſedes conſtituatis ſacras, ſimulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes thuris plenas conjiciatis altaribus, cur non immunes agitis tot diſcriminibus, & procellis, quibus cottidie vos agunt exitiabiles multiplicesque fortunæ? Cur, inquam, Dii veſtri neſciunt à vobis avertere tot morborum & valetudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, peſtilentias, ſterilitatem, amiſſionem pignorum, & proſcriptionem bonorum, diſcordias, bella, ſimultates, captivitates urbium, & ſublatis ingenuitatibus ſervitutes?* Ita Auguſtinus lib. 1. de Civit. Dei cap. 29. *Pagani qui probitati Chriſtianorum inſultant, illiſque dicunt, cum forte in aliqua temporalia mala devenerint: ubi eſt Deus tuus? ipſi dicant, ubi ſunt dii eorum, cum talia patiuntur, pro quibus evitandis eos vel colunt, vel colendos eſſe contendunt.* Chriſtiani autem ſe maxime à Deo tum diligi dicebant, cum ab ipſo caſtigarentur. vide Lactant. l. 5. c. 22. alioſque inter patres.

WOWERUS.

4 *Diſſimulat, non vult.*] Vulgare convicium, quo exagitabant Chriſtianos, cum miſeriis premerentur. *Si tanta Dei veſtri potentia, ſi veſtri curam agit, cur perſecutionem patimini, cur mortem.* Hæc enim eorum verba refert Clem. Alex. Strom. 4. & invidiam copioſe amolitur.

ELMENHORSTIUS.

Diſſimulat, non vult aut non poteſt opitulari ſuis.] Vid. Euſebius de demonſtrat. Euangel. lib. 10. demonſt. 8.

1 Quer-

iniquus eſt. Tu qui immortalitatem poſtumam ſomnias, [1] cum periculo quateris, [2] cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam ſentis? nondum agnoſcis fragilitatem? invitus miſer infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. [3] ecce vobis minæ, ſuppli-

cia,

WOWERUS.

1 *Querquero quateris.*] Apul. Apolog. Feſtus: *Querquera.* Agel. lib. ult. cap. 1.

VARIAE LECTIONES.

Periculo.] Ita MS. & Sabæi editio. Fulvius Urſinus legit, *querquera.* de qua voce vid. Arnobius lib. 1. adverſ. Gentes pag. 7. Apulejus Apologia. Agellius lib. 20. cap. 1. Feſtus in *Querquera.*

HERALDUS.

1 *Quum periculo quateris.*] Non auſi ſumus mutare hanc lectionem abſque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *querquero.*

RIGALTIUS.

Periculo quateris.] Nam quis ipſa periculi præſentiâ non quatitur aut commovetur? Faceſſant ad Nonium cum ſuo *querquero*, quibus exemplaris antiqui ſcriptura diſplicuit.

ELMENHORSTIUS.

2 *Cum febribus ureris.*] Gloſſæ; *Febris* Πυρετὸς. Prudentius in Romano Martyre pag. 222.

Non ſic inuſta laminis ardet cutis,
Ut febris atro felle venas exedit,
Vel ſumma pellis ignis obductus coquit.

OUZELIUS.

Febribus ureris.] Baſilius M. Protrept. in Sac. Baptiſm. ὅτε πυκνῷ ἄσθματι καὶ ξηρῷ συνεχόμενος, πυρετοῦ λάβρου διακαίοντος τὰ ἔνδον καὶ ὑποσμύχοντος, στενάξεις μὲν ἀπὸ μέσης καρδίας, τὸν δὲ συλλυπούμενον οὐχ εὑρήσεις.

WOUWERUS.

3 *Ecce vobis minæ, ſupplicia, tormenta, & jam non adorandæ ſed ſubeundæ cruces, ignes etiam.*] Uſitata ſupplicia, quibus in Chriſtianos ſæviebant, recenſet Tertull. Apolog. *Sic itaque nos ungulæ fodiant, cruces ſuſpendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, beſtiæ inſiliant, paratus eſt ad omne ſupplicium Chriſtianus.* his adde innumera tormentorum & pœnarum ingenia, quæ ſolers tyrannis excogitabat, prodita Martyr. Act. Euſeb. Prudent. & aliis, quorum meminiſſe animus horret. ea ſane crudelia, & inhumana Romanorum judicia arguunt, non tamen omnino iniqua, ſi humana ratione conſideremus. Graviſſima cauſa, quæ ſævitiam Romanorum armabat, quod prudentiſſimi viri ſciebant, nulla regna firma, & ſtabilia ſine Deorum cultu, quem religionem vocabant. Illa itaque reipub. fundamentum publicæ pacis, & tranquillitatis vinculum, ſeu, ut Plutarchus adv. Colot. συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας, καὶ ἔρεισμα νομοθεσίας, in qua ſi vel minimum mutaretur, mutationem legum, & moris à majoribus traditi ſecum trahebat, quæ ſine reipub. damno emergere non poterat. Hinc illa vulgaria legum capita; *Separatim Deos non habendos, neque novos.* Et Poſthumius apud Liv. lib. 9. *Patrum avorumque ætate negocium magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Judicaſſe prudentiſſimos viros, omnis divini, humanique juris nihil æque diſſolvendæ religioni, quam ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur.* quod ſemper accurate in republ. obſervatum. Hinc illa Mæcenatis ad Aug. apud Dion. lib. 52. ut ſemper, & ubique Deos κατὰ τὰ πάτρια colat, alioſque ad eundem cultum cogat. Auctores peregrinarum religionum ſuppliciis adficiat, non tantum Deorum cauſa, quos quiſquis contemnit, indubie etiam alia non magnifaciet, ſed etiam, quod qui nova

 numi-

numina introducunt, multis obſervationem peregrinarum legum ſuadent, unde conjurationes, & illicitæ coitiones oriuntur. Paulus 5. Sentent. *Qui novas, & incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Sane & apud Perſas capitale fuiſſe novam religionem moliri, eaque de cauſa complures apud Athenienſes, etiam fœminas, capite punitas auctor Joſephus 2. adv. Appion. adeo ut communi gentium jure receptum fuerit, novas religiones opprimere, & earum auctores delere. Euſeb. l. 4. *Omnes enim,* inquit Cicero, 5. Verr. *religione moventur, & Deos patrios ſibi retinendos arbitrantur;* quod & Apollinis oraculo obſervandum acceperant. Ita enim Ariſt. Rhet. ad Alex. τὰ μαντία πάντας τοῖς ἀνθρώποις προςτάττει, τὰ πάτρια ποιεῖσθαι τὰς θυσίας. quod & Cic. 2. de Leg. fuſe repetit. & Draconis lex apud Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. θεσμὸς αἰώνιος τοῖς Ἀτθίδα νεμομένοις θεοὺς τιμᾶν νόμοις πατρίοις. Hiſce legibus rei Chriſtiani, qui mores, & inſtituta majorum firmamenta reipubl. evertere videbantur. Nocturni quoque cœtus promiſcui mulierum & virorum non ſine ſuſpicione factionis. unde Tertull. Apolog. *In cujus perniciem convenimus? hoc ſumus congregati, quod & diſperſi, cum probi, cum boni coeunt, cum pii, cum caſti congregantur, non eſt factio dicenda, ſed curia.* Ne dicam gentilium, opinione impios, qui dum unius Dei cultum ſuadent, omnium auferunt, quo non mediocriter labefactata reipubl. fundamenta. nulla enim res efficacius multitudinem regit, quam ſuperſtitio, quæ, ſi qua fides hiſtoriis, ad occupandos orbis ambitus par virtuti, & fortitudini auxilium contulit. Adde lucifugos, & ſubtrahentes ſe imperii negociis, dum immortalia cogitant, mortalium negligentes, à quibus omnino diverſa Romanorum ſtudia, qui cum in defendendis, & propagandis imperii limitibus laborant, Chriſtiani abditi tenebris, ſolliciti, ut conveniebat, æternitatis, incurioſi honorum, & publicæ utilitatis, Deum colebant; nec reſiſtendis hoſtibus, depellendæ ſervituti, & morti pares, quippe qui velut relicto omni robore ſummo certamine funeri, & ſuppliciis ſeſe offerebant. *Omnium ergo ſcelerum* perverſa gentilium opinione *rei, Deorum,* ut Tertull. Apol. *Imperatorum, legum naturæ totius inimici, hoſtes publici, hoſtes generis humani* exiſtimati, nempe quia Romanum Imperium totius orbis imperium, ſeu, ut Cic. pro Sylla, *Status orbis terræ, arx regum, ac nationum,* vinculum publicæ pacis, & ut Plin. lib. 3. cap. 5. de Italia, *Omnium terrarum alumna, & parens numine Deum electa, quæ ſparſa congregaret imperia, ritus molliret, & tot populorum diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio traheret ad colloquia, & humanitate homini daret, breviterquem una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Hoſtes ergo naturæ, & humani generis, qui hoc imperium evertere conantur, quod Chriſtianis falſiſſimo crimine objectum. Nummi Dioclet. hac inſcriptione: *Nomine Chriſtianorum deleto, qui rempubl. evertebant.* Omitto illorum multitudinem imperio delendo majorem. Sane Tertull. Apolog. *Si,* inquit, *hoſtes agere vellemus, deeſſet nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipſique Parthi, quam totius urbis?* Hæ, & aliæ cauſæ, quas collegit Tertull. Apol. cur Romani magiſtratus in Chriſtianos variis ſuppliciis, & tormentorum ingeniis ſæviebant, ut eos aut funditus delerent, aut exemplis deterrerent. Sed Chriſtiani *optantes ea, quæ Deus repromittit, conſequi,* inſpirati auxilio divino cum hac ſævitia facile concertarunt, & felici examine per totum orbem terrarum ultra Solis vias, & Oceani limites ſeſe effuderunt. Inter omnes tamen pœnas eminebat ignis & crucis ſupplicium; ſervile quidem utrumque, gravius tamen ignis; quod adhibitum cum atrocius deliquiſſent. Hirtius 1. de bello Hiſp. Servum, qui dominum jugularat, vivum combuſtum. Petron. *Ignis*

pœnam

cia, tormenta, [1] etiam non adorandæ, ſed ſubeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: ubi Deus ille, qui ſubvenire reviviſcentibus poteſt, viventibus non poteſt? Nonne Romani ſine veſtro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, veſtrique dominantur? vos vero ſuſpenſi interim atque ſolliciti, honeſtis [2] voluptatibus abſtinetis: non

pœnam graviſſimam credimus ubi ſervis iraſcimur. l. 79. C. Theod. de Decurion. l. un. C. de rap. virg. l. 7. C. de delat. Uſitata autem hæc ſupplicia in Chriſtianos, & quaſi illorum propria ex Actis Mart. & Tertull. Apolog. videmus. ideoque & lib. de Anima, patibula & vivicomburia conjunxit. & lib. ad Scap. *Pro tanta innocentia, pro veritate crematur, quod nec ſacrilegi nec hoſtes publici veri, nec tot majeſtatis rei pati ſolent.* Ambroſ. epiſt. 26. neque uno modo & facili perierunt, ſed variis commentis aucti cruciatus. Continuo tamen igne, ſive lento & per intervalla iterato combuſti. continui ſpecies variæ, quas narrant Tacit. 15. Annal. Euſeb. Hiſtor. lib. 4. in paſſione Polycarpi Martyrolog. Rom. paſſione S. Amphiani, & Urſicii, Prudent. περὶ ϛεφάνων Hym. 3. & paſſim Martyrum acta. hinc apud Vict. Utic. *perpetuo ſuſpendio crematus eſt.* Lenti meminit D. Auguſtin. in Joan. *Non occiſus eſt cito, ſed cruciatus eſt in igne, diu vivere permiſſus eſt, imo non diu vivere permiſſus eſt, ſed tarde mori compulſus eſt.* Sed quod hoc graviſſimo ſupplicio in Chriſtianos ſævierint, non tam crudelitatis, quam legum Romanarum, quibus ita ſancitum erat. Paulus lib. 5. Sentent. ad l. Cornel. de Sicar. *Magicæ artis conſcios placuit beſtiis objici, aut cruci ſuffigi, ipſi magi vivi exuruntur.* Ulp. l. 6. D. ad l. Jul. pecul. *Scio multos ad beſtias damnaſſe ſacrilegos, nonnullos etiam vivos exuſſiſſe.* Salvian. de Provid. lib. 7. *Latro aut ſacrilegus cum flammis exuritur, ſuis criminibus concrematur.* Magi ergo & ſacrilegi vivi comburuntur, & Chriſtiani qui magi & ſacrilegi exiſtimati. Sueton. Ner. *Chriſtiani genus hominum ſuperſtitionis novæ ac maleficæ.* Prudent. περὶ ϛεφ. Hym. 10. Tertull. Apolog. *Sacrilegii & majeſtatis rei convenimur.* Minuc. *Hæc ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora.* Ita paſſim aliis Chriſtiani malefici. Quanquam hanc pœnam ſacrilegis irrogatam non fuiſſe exiſtimem, niſi gliſcente nequitiâ, & ſceleribus, quæ gravioribus pœnis compeſci oportuit; video enim negari à Tertul. Sed de his alias plenius.

ELMENHORSTIUS.

Supplicia, tormenta, cruces & ignes.] Vid. VVovverius in notis.

1 *Etiam non adorandæ, ſed ſubeundæ cruces.*] Crucis cultum Chriſtianis objicit Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 6. contra Julian. fol. 136. *Crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte & ante domus pingentes.* Aldhelmus de laudo Virgin. fol. 486. tradit, Chriſtianos ſub Diocletiano & Maximiano Impp. Chriſticolas crucicolas appellaros. Verba ejus aſſcribam: *Temporibus Diocletiani & Maximiani Olympiade 67. edictis crudelibus Catholicæ fidei cultores, quos Chriſticolas & crucicolas nuncupabant, ad thurificandum ſtatuis Ethnicorum cogebantur.*

VARIAE LECT.

Et jam.] Sab. *etiam.*

WOWERUS.

2 *Voluptatibus abſtinetis.*] Tertull. de Hab. mul. *Spectaculorum voluptates.* Vopiſc. in Aurel. *voluptates ludorum ſcenicorum.*

ELMENHORSTIUS.

Honeſtis voluptatibus.] Codex Theodoſian.

[1] non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis; [2] convivia publica abſque vobis; ſacra certamina, [3] præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos,

doſianus l. 5. de ſpectacul. & l. 3. de pagan. ſacrificiis *Theatrorum & Circenſium voluptates.* Symmach. lib. 10. Epiſt. 19. *voluptates ſcenicæ.* Anianus in Chryſoſt. Homil. 8. cap. 8. in Matth. *Theatri voluptates.* Trebellius Pollio in Gallienis Impp. *voluptates Circenſium.* Caſſiodor. lib. 1. variar. Epiſt. 31. *ſpectaculorum gaudia.* Tertull. de ſpectaculis cap. 1. *Spectaculorum voluptates.* Athanaſ. homilia de Semente Tom. 1. fol. 841. θεατρομανεῖς ἡδονάς.

OUZELIUS.

Honeſtis voluptatibus.] Iſidorus Orig. lib. 18. cap. 16. *Spectacula nominantur voluptates.* Vopiſcus in Aureliano: *Erat rarus in voluptatibus.* ubi ſummus Caſaubonus: *Spectaculis ludorum raro intererat.* Cyprianus: *Homo occiditur in hominis voluptatem.* Ita apud Scriptorem de Excid. Hieroſolymit. *theatrales voluptates.* Sic Appulejus aliquoties, Mileſ. 1. *Dum voluptatem gladiatorii ſpeculi, &c.* 4. *Digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtruebat.* Ibidem. *Ille tam clarus tamque ſplendidus publicæ voluptatis apparatus, &c.*

HERALDUS.

1 *Non ſpectacula inviſitis, non p.*] De his omnibus dictum affatim eſt tum in Commentario ad Apologeticum, tum in ipſis etiam Digreſſionibus. De præcerptis cibis atque idolothytis nota res eſt.

RIGALTIUS.

Non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis.] Ex his conjicere eſt quo tempore uſitari cœperit inter Chriſtianos ritus & formula renunciandi Satanæ, ſeculo & pompis ejus.

WOWERUS.

2 *Convivia publica abſque vobis.*] Huic probro egregie reſpondet Tertull. Apol. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu obolefacere, &c.* Emenda: *halitu.*

ELMENHORSTIUS.

Convivia publica abſque vobis.] Tertullian. Apolog. cap. 35. *Grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ halitu obolefacere, vino lutum cogere, catervatim curſitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras.*

WOWERUS.

3 *Praceptos cibos.*] Tertul. de Spectac. *Non ſacrificamus, non parentamus. Sed neque de ſacrificato & parentato edimus, quia non poſſumus cœnam Dei edere & cœnam Dæmoniorum.* Idem de præſcript. adv. Hæret. Apul. Mileſ. 4. *Sacrificales epulas.* D. Paul. 1. ad Corinth. cap. 8. Clem. Alex. Pæd. lib. 2. cap. 1. Porphyr. apud Euſeb. præpar. Euang. lib. 4. cap. 4.

ELMENHORSTIUS.

Præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis.] Pagani de ſacrificatis & parentatis cibis edebant. Ambroſ. in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. *De plebe aliqui adhuc cum veneratione ſimulachri manducabant de ſacrificatis.* Apulejus lib. 9. Metamorph. *In triclinio dominus ædium ſacrificales epulas cum ſacerdotibus cœnitabat.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. & 28. Chryſoſt. in 1. Epiſt. Pauli ad Corinth. c. 8. Homil. 20. fol. 490. Hyginus poët. aſtron. pag. 202. Philo de legatione ad Cajum. Pſalmus 105. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 4. cap. 4. Hieronym. in Oſeam lib. 2. cap. 8. & 9.

RIGALTIUS.

Præcerptos cibos & delibatos altaribus potus.] Idolothyta, ſacrificata aut parentata, ſacrificales epulas.

1 Non

deos, quos negatis. [1] non floribus caput nectitis, [2] non corpus odoribus honeſtatis: [3] reſervatis unguenta funeribus: coro-

WOWERUS.

1 *Nec caput coronis nectitis.*] Ritus vulgaris. Tertull. de cor. mil. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. Plin. lib. 21. Athen. & alii.

OUZELIUS.

Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honeſtatis.] Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 8. Στεφάνων δὲ ἡμῖν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία. ἐξοκέλλει γὰρ εἰς ἡδονὰς καὶ ῥαθυμίας. Tertullian. de Coronâ. *Cur major efficitur ratio Chriſtianarum obſervationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium diſciplina eſt. Ideoque hac prima præſcribit coronam capiti non convenire.*

WOWERUS.

2 *Non corpus odoribus.*] Unguenti uſus varius unctioni corporis, & mixturæ cibi, & potus. Athen. Plin. Lucian. Nigrino. Plutarch. Sympoſ. Adhibita autem potiſſimum unguenta fœtori pellendo, ideoque & cibis miſcebant, ut halitum oris ex ingluvie contractum pellerent. Plin. lib. 13. cap. 1. & l. 11. cap. 53.

ELMENHORSTIUS.

Non corpus odoribus honeſtatis.] Chriſtiani uſum unguentorum, ut minime neceſſarium, & ad libidines incitantem, omnino reſpuerunt. Docte Clemens Alexand. lib. 2. παιδαγ. cap. 8. Chryſoſt. tom. 2. concion. 1. de Lazaro fol. 1112. & ſeq. Athanaſius de Virginitate fol. 825.

WOWERUS.

3 *Reſervatis unguenta funeribus.*] Tertul. de Idol. *Pigmenta nobis ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt.* Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris, & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Prudent. Cathem.

ELMENHORSTIUS.

Reſervatis unguenta funeribus.] Plinius lib. 13. cap. 1. *Unguentorum bonos & ad defunctos pertinere caput.* Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Firmicus de errore profan. religion. pag. 73. *Unguentum reſerva mortuis, reſerva morituris.* Arnobius lib. 5. p. 98. *Ergone Deum mater genitalia illa deſecta, cum fluoribus ipſa per ſe mœrens officioſa ſedulitate collegit, ipſa ſanctis manibus, ipſa divinis contrectavit & ſuſtulit flagitioſi operis inſtrumenta fœdique, abſcondenda etiam mandavit terræ? ac ne nuda in gremio diffluerent ſic ſoli priuſquam veſte velaret ac tegeret, lavit utique balſamis atque unxit.* Apul. Homer. Ιλιαδ. Π. v. 680. Apollo mortui Sarpedonis corpus ambroſia ungit.

OUZELIUS.

Reſervatis unguenta funeribus.] Mos ungendi cadavera ſane antiquiſſimus eſt, videturque ab Ægyptiis originem traxiſſe, ex horum enim ritu in ſacrâ paginâ legitur, Joſephum pollinctoribus ſuis præcepiſſe, ut patrem Jacobum vitâ functum aromatibus condirent. Et paullo poſt Joſephus ipſe ſimili ritu ab Ægyptiis conditus legitur Geneſeos capite extremo: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים: *Et mortuus eſt Joſeph natus centum & decem annos, & cum condiiſſent eum aromatibus, repoſitus eſt in arcâ in Ægypto.* Quomodo autem Ægyptii corpora defunctorum condierint, multis referunt Herodotus lib. 2. & Diodorus Siculus Biblioth. Hiſt. lib. 2. c. 5. Apud Judæos quoque uncturam obtinuiſſe

nuiſſe conſtat ex Joanne Euangeliſta cap. 19. com. 39. ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡς λίτρας ἑκατόν. ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις. Et ex Matthæo cap. 26. com. 10. & 12. ubi Chriſtus Mariæ peccatricis, à quâ unguento perfuſus, pietatem laudans: ἔργον, inquit, καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Tranſiit is mos deinde & ad Chriſtianos, & ſæpiſſime à patribus tangitur. Tertullianus Apolog. cap. 42. *Thura plane non emimus. Si Arabiæ queruntur, ſciant Sabæi pluris & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Idem de Reſurrectione carnis: *Proinde enim & corpora medicata condimentis ſepulturæ mauſoleis, & monumentis ſequeſtrantur.* Et in de Idololatriâ loquens de aromatis. *Etiam hominibus*, ait, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque inſuper ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt.* Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 8. αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χεῖσεις τῶν μύρων, κηδείας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνέουσιν. Romanis quoque uncturam mortuorum in uſu fuiſſe, ex eorum ſcriptoribus obſervare licet, cujuſmodi unctionis præter alios meminerunt Plinius Secundus lib. 5. Epiſt. 16. *Non poſſum exprimere verbis, quantum animo vulnus acceperim, cum audivi, Fundanum ipſum præcipientem, quod in Veſtes, Margaritas, Gemmas fuerat erogaturus, hoc in Tura & Unguenta & Odores impenderetur.* Ovidius 4. Faſtor.

Oſculaque adplicuit poſito ſuprema feretro,
Atque ait: Invito frater ademte Vale.
Arſuroſque artus unxit ——

Macer lib. 1. ad Legem viceſimam Hæreditatum: *Funeris ſumptus accipitur quicquid corporis cauſa, velut unguentorum, erogatum eſt.* Hinc in 12. Tabulis: SERVILIS. UNCTURA. CIRCOMPOTATIOQUE. QUOM. BONUS. EXSEQUIANTOR. VINEIVE. RESPERSIO. NEI. FUAT. &c. apud Ciceronem lib. de Legibus. Ubi *Servilis unctura*, ut quibuſdam placet, nihil aliud, ac Pollinctorum familia, quibus officium erat cadavera polluta ungere & curare. Alii dicunt legem vetare *Unctionem* in ſervorum corporibus. De uncturâ loquitur quoque Appulejus Apolog. *Etſi tus & caſiam & myrrham, ceteroſque id genus odores funeri tantum emptos arbitreris, cum & medicamento parentur & ſacrificio.* Alluſit huc feſtiviſſimus poëta Martialis:

Unguentum fateor bonum dediſti
Convivis, here, ſed nihil ſcidiſti:
Res ſalſa eſt, bene olere & eſurire;
Qui non cœnat, & ungitur Fabulle,
Hic vero mihi mortuus videtur.

Alibi:

Unguentum hæredi nunquam, nec vina relinquas:
Ille habeat nummos; hæc tibi tota dato.

Nec ſolummodo ungi, verum etiam lavari ſolebant corpora deceſſorum. Hinc Virgilius *Ablutionem* & *Uncturam* conjungit Æneid. 6.

Corpuſque lavant frigentis & ungunt.

Sic apud Euripidem in Phœniſſis Creon Jocaſten accerſit, ut filium ſuum defunctum abluat.

—— ἐγὼ δ' ἥκω μεταστέλλων
Ἀδελφὴν Ἰοκάστην, ὅπως
Λούσῃ, προθῆταί τ' οὐκέθ' ὄντα παῖδ' ἐμόν.

Appulejus Mileſiarum 8. *Tunc propere familiares, miſeræ Charites accuratiſſime corpus ablutum unitâ ſepulturâ ibidem marito perpetuam conjugem reddidêre.* Qui abluendi ritus etiam in primitivâ Eccleſiâ inter Chriſtianos obtinuit. Legitur enim Actor. 9. com. 37. Tabitham vitâ functam confeſtim lotam fuiſſe. Et Tertullianus Apolog. cap. 42. hinc quoque capiendus. *Non lavor diluculo Saturnalibus ne & noctem & diem perdam. Attamen lavor honeſtâ horâ, & ſalubri, quæ mihi & colorem & ſanguinem ſervet: Rigere & pallere poſt lavacrum mortuus poſſum.*

1 Cord-

[1] coronas etiam ſepulchris denegatis, [2] pallidi, trepidi, miſericor-

WOWERUS.

1 *Coronas ſepulchris denegatis.*] Hujus moris meminit Lucian. Nigrino: οἱ μὲν ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκαταφλέγεσθαι, ἔνιοι δὲ καὶ στέφειν τὰς στήλας ἄνθεσιν. & Scytha: οὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ στήλη χαμαιπετὴς ἀλλ' ἐστεπτταί γε ἀεί. eadem ἀεὶ τῶν ἐπὶ μίασθαι συνιόντων. Quanquam verba Octavii, quibus hiſce reſpondet, innuant hæc potius de mortuorum coronis capienda eſſe.

ELMENHORSTIUS.

Coronas etiam ſepulchris denegatis.] Tibullus lib. 3. Eleg. 16.

— ſertiſque ſepulchrum
Ornabit.

Cicero prô Flacco pag. 518. *Catilinæ ſepulchrum floribus ornatum.* Hieronym. ad Heliodorum Epiſt. 3. cap. 1. *Quotieſcunque nitor in verba prorumpere, & ſuper tumulum ejus flores ſpargere, toties lacrymis implentur oculi.* In conſolat. ad Pammachium ſuper obitu Paulinæ uxoris, tom. 1. Epiſt. 26. cap. 2. fol. 70. *Cæteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, floreſque purpureos, & dolorem pectoris his officiis conſolantur. Pammachius noſter ſanctam favillam oſſaque veneranda, eleemoſyna balſamis rigat: his pigmentis atque odoribus fovet cineres quieſcentes.* Apud Xiphilinum in Domitiano fol. 330. Paridis ſepulchrum floribus & frondibus ornat populus. Super Curtium quoque apud Livium lib. 7. pag. 258. certatim fruges congerunt. In Virgineæ & Scipionis funus ab Romanis flores ſparſos, teſtantur Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2. Antiquit. Rom. fol. 917. Cicero lib. 2. de legib. fol. 341. Plin. Natur. Hiſt. lib. 21. cap. 3. Viden. Lactant. in 6. Statii Thebaid. pag. 206. Lucianus Charonte fol. 71. Tertul. de corona militis cap. 13. Liber inſcriptionum locis plurimis.

OUZELIUS.

Coronas etiam ſepulchris denegatis.] Antiquiores quidem Chriſtiani à coronarum florumque in ſepulcra ſparſione penitus abhorruerunt, idque hic à Cæcilio inter crimina objicitur. Quod etiam ex Juſtino Martyre videre licet, qui lib. 2. Apolog. ſic ait: ὅπερ μόνον ἐγκαλεῖν ἡμῖν ἔχετε, ὅτι μὴ τοὺς αὐτοὺς ὑμῖν σέβομεν θεοὺς, μηδὲ τοῖς ἀποθανοῦσι χοὰς καὶ κνίσας καὶ ἐν ταφαῖς στεφάνους, ut legit Clariſſ. Meurſius, καὶ θυσίας φέρομεν. Poſtea tamen Chriſtianos ab hâc ſimplicitate receſſiſſe, ac roſis, violis, liliis aliiſque floribus defunctorum tumulos adſperſiſſe liquet ex Prudentio hymno in Exſequiis Sanctorum:

Nos tecta fovebimus oſſa
Violis & fronde frequenti
Titulumque & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore.

Quod & teſtatur Hieronymus Epiſtolâ illâ, quam ad Pammachium ſuper obitu uxoris Paulinæ dedit. *Ceteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, purpureoſque flores & dolorem pectoris his officiis conſolantur.* Solenne autem fuit Gentilibus coronis, floribus, ſertiſque mortuorum ſepulchra ornare, quod infinitis pæne ſcriptorum locis probari poſſit; Leonidas:

Μὴ μύρα, μὴ στεφάνους λιθίναις στήλαισι χαρίζου,
Μηδὲ τὸ πῦρ φλέξῃς, εἰς κενὸν ἡ δαπάνη.

Auſonius in Epitaph. Carm. 36.

Sparge mero cineres, & odore perlue nardo
Hoſpes & adde roſis Balſama puniceis.

Virgilius in Copâ.

Quid cineri ingrato ſervas bene olentia ſerta?
Anne coronato vis lapide iſta tegi.

Sic Euripides Oreſte:

Ὦ πάρθεν' ἥκεις τῆς Κλυταιμνήστρας τάφον
Στέψασα, καὶ πέμψουσα νερτέροις χοάς.

Lucianus Scythâ: οὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ στήλη

ſecreta rimari. ſatis eſt pro pedibus aſpicere, [1] maxime indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus: quibus non eſt datum intelligere civilia, multo magis denegatum eſt diſſerere divina. [2] Quanquam, ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem [3] quiſque veſtrûm tantus eſt, ſi poterit, [4] imitetur. Ejus viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, nota reſponſio eſt: [5] QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. [6] Merito ergo

καθορῶντες, ὀξυδερκέστατοι καὶ πάντα νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τῆς αἰθέρος; μᾶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος, ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γένηται.

ELMENHORSTIUS.

Deſinite cæli plagas.] Ennius apud Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 389.

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cæli ſcrutantur plagas.

Apulejus de mundo pag. 101. *Animo peregrinari auſi ſunt per cæli plagas.*

OUZELIUS.

Cæli plagas, & mundi fata & ſecreta rimari.] Alcimus Avitus.

Edita vel cælo vel terro merſa profundo
Rimari, inque ſacras Naturæ irrumpere leges.

Sic Placatus Panegyr. *Arcanum cœleſte rimari.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Maxime indoctis, impolitis, rudibus.*] De inſcitia objecta Chriſtianis, vide quæ obſervavi ad Arnob. lib. 1. pag. 15. & 33.

RIGALTIUS.

2 *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt.*] Tota hæc de Socrate periodus, ut eſt in exemplari, atque etiam in cunctis editionibus, ſupra modum obſcura eſt & perplexa. Eam vero quiſquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut notulis proxime ſequentibus declaratur.

VARIAE LECT.

3 *Quiſquis.*] Sab. *quiſque.*

MEURSIUS.

4 *Imitetur ejus viri.*] Interpungo: *imitetur. Ejus viri, &c.*

WOWERUS.

5 *Quod ſupra nos.*] Lactant. lib. 3. cap. 19. Xenoph. 4. Ἀπομνημ.

ELMENHORSTIUS.

Quæ ſupra nos, nihil ad nos.] Lactant. lib. 3. cap. 19. *Celebre hoc proverbium Socrates habuit: Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Hieronym. in Apolog. adverſus Rufinum cap. 8. *Nam ut tibi ſciolus eſſe videaris, & apud Calpurnianos diſcipulos doctrina gloriam teneas, totam mihi Phyſicam opponis: ut fruſtra Socratis ad Ethicam tranſiens, dixerit: Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Vide Xenophontem lib. 1. Memorab. fol. 710. Theodoretum contra Græcos Orat. 4. de Mat. & Mundo fol. 60. Gellium lib. 14. cap. 3.

RIGALTIUS.

6 *Merito.*] Hoc eſt, Merito Socrates dixit, *Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Quæ ſequuntur ita perducenda ſunt; *Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentia ſingularis, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Illud vero, *quod oraculum idem ipſe præſenſit*, per parentheſin inſerendum eſt, hoc modo: *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœleſtibus rogabatur nota reſponſio eſt: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentia ſingularis, (quod oraculum idem ipſe præſenſit) idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita confeſſa imperitia ſumma prudentia eſt.*

1 De

ergo [1] de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis; [2] quod oraculum ipſe præſenſit, idcirco univerſis [3] eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita, [4] confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc fonte defluxit [5] Arceſilæ, & multo poſt Carneadis

ELMENHORSTIUS.

1 *De oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis.*] Valer. Maxim. lib. 3. cap. 4. *Socrates non ſolum hominum conſenſu, verum etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimus judicatus eſt.* Galenus προτρεπτικὸς λόγος πρὸς τὰς τέχνας fol. 4. Libanius Sophiſt. Apolog. Socratis pag. 663. Plinius lib. 7. cap. 34. Origenes lib. 7. contra Celſum. Thodoret. orat. 2. contra Græcos pag. 24. Photius Bibliotheca fol. 671. Firmic. aſtron. lib. 1. cap. 3. Cyrillus lib. 5. contra Julian. Imp. fol. 117. Solinus cap. 7. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 7. Dio Chryſoſt. de exilio orat. 17. fol. 227. Pauſanias Atticis fol. 20. Cicero lib. 1. Acad. quæſtion. pag. 7. Juſtin. Martyr in cohort. ad Græcos p. 26. Tertullian. Apol. cap. 46.

WOWERUS.

2 *Quod oraculum.*] Tò *Oraculum* Rom. Ed. delet.

VARIAE LECT.

Quod idem ipſe præſenſit.] Ita MS. & editio Fulvii Urſini. Sab. *quod oraculum idem ipſe præſenſit.*

HERALDUS.

Quod oraculum idem ipſe præſenſit, idcirco univerſis eſſe p.] Planior eſſet ſententia hoc modo; *idcirco univerſis eſſe ſe præpoſitum.* Hoc igitur ait Minucius, Socratem ipſum, oraculum, quo hominum ſapientiſſimus fuerat nuncupatus, ita accepiſſe atque interpretatum eſſe, quod ipſe nihil ſe ſcire profiteretur. Juſtinus Martyr cohortatione ad Græcos: Σωκράτης γὰρ ἑαυτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ' εἰρῆσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ αἰσχύνεται μηδὲν ὁμολογεῖν εἰδέναι. ἔφη γὰρ οὕτως, ἔοικα γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ τῷ σμικρῷ σοφώτατος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι. *Socrates ſapientem ſe idcirco ajebat nuncupatum, quod cum cæteri ea quæ neſciunt ſimulent ſe ſcire, ipſe fateri non dubitaret, nihil ſcire ſe. Sic enim dicebat, Hoc uno ſapientiſſimus viſus ſum, quia quæ neſcio, ea neque me ſcire exiſtimo.*

OUZELIUS.

Quod oraculum ipſe præſenſit, &c.] Locus mendoſus, & qui doctiſſimorum etiam Virorum ingenia cruciavit. Cui an medelam hâc noſtra correctione aliquam adferamus, doctiores judicent. Reſtituo itaque: *Quo oraculo ipſe perſenſit; idcirco univerſis ſe eſſe præpoſitum; non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Et ſic ſententia manifeſta fit.

VARIAE LECTIONES.

3 *Se eſſe.*] Tò *ſe* Fulvius addit.

4 *Confeſſa imperitia.*] Sabæus, *confeſſæ imperitiæ.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Arceſilæ & Carneadis & Academicorum tuta dubitatio.*] Johan. Sareſberienſis Policratico libro 2. capite 22. *Malo cum Academicis de ſingulis dubitare, quam pernicioſa ſimulatione ſcientiæ, quod ignotum vel abſconditum eſt temere definire.* lib. 7. cap. 1. *Academici vitantes præcipitium falſitatis, in eo quidem modeſtiores ſunt, quod defectum ſuum diffitentur, & in rerum ignorantia poſiti, fere de ſingulis dubitant. Quod quidem longe tutius eſt, quam incerta temere definire.* Cic. in Acad. & lib. 3. de Oratore, & lib. 1. de Nat. Deor. & Plutarch. adverſ. Colotem fol. 1120. Arnobius lib. 2. pag. 28. Iſidorus Hiſpalenſis l. 8. Originum cap. 6.

dis & Academicorum plurimorum in ſummis quæſtionibus tuta dubitatio; quo genere philoſophari & caute indocti poſſunt, & docti glorioſe. [1] Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, & ſectanda cunctatio? [2] qui Simonides cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petiit, poſtridie biduum [3] prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; poſtremo cum cauſas tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille, quod ſibi, quanto inquiſitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obſcurior. Meâ quoque opinione, quæ ſunt dubia, ut ſunt, relinquenda ſunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere & audaciter in alteram partem fe-

Ouzelius.

Arceſilæ & Carneadis & Academicorum dubitatio.] Cicero de Oratore lib. 3. *Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit.* Et lib. 1. Academ. Quæſt. *Arceſilas negabat eſſe quidquam quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum quod Socrates ſibi reliquiſſet.* Arnobius contra Gentes lib. 2. *Qui cunctorum originem eſſe dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? &c. qui nihil ab homine comprehendi, atque omnia cæcis obſcuritatibus involuta, non Arceſilæ, Carneadæ?* Irrident & refellunt horum, ut ineptam & vanam, opinionem Lactantius lib. 3. cap. 6. Auguſtin. lib. 3. contra Academicos; uti & Arnobius qui paullo poſt addit. *Illi qui autumant nihil poſſe omnino comprehendi, an ſit verum quod dicunt, ſciunt?* Huc etiam facit illud Lucretii lib. 4.

Denique nil ſciri, ſi quis putat id quoque neſcit
An ſciri poſſit, quam ſe nil ſcire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere cauſam,
Qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro.

Wowerus.

1 *Simonidis Melici.*] Vide Cic. 1. de Nat. Deorum.

Elmenhorstius.

Quid Simonidis Melici.] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 183. *Roges me quid aut qualis ſit Deus? auctore utar Simonide, de quo cum quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit: cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petivit: cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiratuſque Hiero quæreret, cur ita faceret? Quia quanto (inquit) diutius conſidero, tanto mihi videtur res obſcurior.*

Heraldus.

2 *Qui Simonides cum de eo.*] Ita ſcriptum in MS. Reg. Et ſane voces iſtas repetere amat Minucius hoc modo. Infra: *Sit Mileſius Thales omnium primus qui de cæleſtibus diſputavit. Idem Mileſius Thales rerum initium aquam dixit.* Et ſæpius. Sic Apulejus Mileſ. 1. *Theſſaliam, Nam & illic originis maternæ noſtræ fundamenta à Plutarcho illo inclyto, ac mox Sexto philoſopho nepote ejus prodita gloriam nobis faciunt: eam Theſſaliam ex negotio petebam.* Sed ejuſmodi repetitiones apud ipſum Cæſarem memini me ſæpius obſervare.

Variae Lect.

3 *Prorogavit.*] Fulv. Urſin. *prærogavit.*

1 *Ani-*

ferenda ſententia eſt; [1] ne aut anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio deſtruatur. Sic Cæcilius, & [2] renidens ([3] nam indignationis ejus tumorem effuſæ orationis impetus relaxaverat:) [4] Et quid ad hæc, ait, audet Octavius [5] homo Plautinæ proſapiæ, ut [6] piſtorum præcipuus, ita poſtremus phi-

HERALDUS.

1 *Anilis ſuperſtitio.*] Proprium epithetum. Cum enim ſequior ſexus ſit ad ſuperſtitionem propenſior, unde mulieres τῆς δεισιδαιμονίας ἀρχηγοὺς dicebat Strabo lib. 7. ſane ubi ad ſexus infirmitatem & levitatem ætatis quoque imbecillitas acceſſit, tum nihil eſt in rebus religionis tam ridiculum tamque abſurdum quod non ſuſpiciatur: unde περίαπτα, περιάμματα, & cætera ejuſmodi ab aniculis ſæpius appenſa legimus. Hinc igitur *anilis ſuperſtitio* pro extrema ſuperſtitione, qua quidem appellatione Chriſtianam pietatem ab Ethnicis fuiſſe infamatam obſervabamus ſupra. Lactantius lib. 5. cap. 2. *Conſultum eſſe tandem rebus humanis, ut cohibita impia & anili ſuperſtitione, univerſi homines legitimis ſacris vacarent, ac propitios ſibi Deos experirentur.*

RIGALTIUS.

Ne aut anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio tollatur.] *Eſt enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude; aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur*, inquit, Cic. 1. de divin.

WOWERUS.

2 *Renidens.*] MS. *renitens.*

VARIAE LECT.

Renidens.] MS. *renitens.*

RIGALTIUS.

3 *Nam indignationis ejus tumorem.*] Etenim jam ipſe ſibi ſatisfecerat.

OUZELIUS.

Indignationis ejus tumorem.] Arnobius lib. 1. *Nullus tumor indignationis in Dis eſt.* Virgilius:

—— tumor omnis, & iræ
Conceſſere Deûm. ——

Hinc *irâ ſufflatum*, dicit Zeno Veronenſis Serm. 7. De tribus pueris: *Ipſum contempſerunt Regem qui irâ ſufflatus ſolito ſepties amplius caminum juſſit incendi.*

VARIAE LECT.

4 *Et quid.*] Fulv. Urſin. *ecquid.*

WOWERUS.

5 *Homo Plautinæ proſapiæ.*] D. Hieron. ſpecie proverbii uſurpaſſe videtur epiſt. 48. *Plautinæ familiæ columen.* & epiſt. 17. *Inventa ſunt Plautinæ familiæ, & ſciolæ tantum ad detrahendum.* Ab eo quod Plautus ad molas manuarias piſtori ſe locaſſe dicitur.

RIGALTIUS.

Homo Plautinæ proſapiæ.] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii, Cæcilium tam luculento die impegiſſe in lapides, eo quod in Oſtienſi littore lapidem unctum & effigiatum ethnicorum adoraſſet. Itaque Octavium ſuum alio ſale defricat; &, *Hominem* eſſe dicit *Plautinæ proſapiæ.* quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum jocos referri videatur. At ſubinde illum ipſum hominem Plautinum in piſtrinum trudit, ubi tres fabulas ſcripſiſſe M. Accium Plautum Varro & plerique alii tradiderunt. Hoc vero piſtrinenſis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilius ob religionis Chriſtianæ ſimplicitatem, cujus ſequaces magna pars erant idiotæ & opifices ut piſtores, ſutores, & id genus alii. Ait igitur Octavium eſſe quidem inter piſtores Chriſtianos præcipuum: at inter philoſophos poſtremum.

WOWERUS.

6 *Piſtorum præcipuus.*] Varro 1. de vita pop. Rom. apud. Non. Pinſere. *Nec piſtoris nomen erat, niſi ejus, qui ruri far pinſebat.* Ita quod Terentius And. *in piſtrinum dabo.* Plaut. Epid. Sc.

[1] non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis; [2] convivia publica abſque vobis; ſacra certamina; [3] præcerptos cibos, &' delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos,

doſianus l. 5. de ſpectacul. & l. 3. de pagan. ſacrificiis *Theatrorum & Circenſium voluptates.* Symmach. lib. 10. Epiſt. 19. *voluptates ſcenicæ.* Anianus in Chryſoſt. Homil. 8. cap. 8. in Matth. *Theatri voluptates.* Trebellius Pollio in Gallienis Impp. *voluptates Circenſium.* Caſſiodor. lib. 1. variar. Epiſt. 31. *ſpectaculorum gaudia.* Tertull. de ſpectaculis cap. 1. *Spectaculorum voluptates.* Athanaſ. homilia de Semente Tom. 1. fol. 841. θεατρομανεῖς ἡδονάς.

OUZELIUS.

Honeſtis voluptatibus.] Iſidorus Orig. lib. 18. cap. 16. *Spectacula nominantur voluptates.* Vopiſcus in Aureliano: *Erat rarus in voluptatibus.* ubi ſummus Caſaubonus: *Spectaculis ludorum raro intererat.* Cyprianus: *Homo occiditur in hominis voluptatem.* Ita apud Scriptorem de Excid. Hieroſolymit. *theatrales voluptates.* Sic Appulejus aliquoties, Mileſ. 1. *Dum voluptatem gladiatorii ſpeculi, &c.* 4. *Digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtruebat.* Ibidem. *Ille tam clarus tamque ſplendidus publicæ voluptatis apparatus, &c.*

HERALDUS.

1 *Non ſpectacula inviſitis, non p.*] De his omnibus dictum affatim eſt tum in Commentario ad Apologeticum, tum in ipſis etiam Digreſſionibus. De præcerptis cibis atque idolothytis nota res eſt.

RIGALTIUS.

Non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis.] Ex his conjicere eſt quo tempore uſitari cœperit inter Chriſtianos ritus & formula renunciandi Satanæ, ſeculo & pompis ejus.

WOWERUS.

2 *Convivia publica abſque vobis.*] Huic probro egregie reſpondet Tertull. Apol. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu obolefacere, &c.* Emenda: *halitu.*

ELMENHORSTIUS.

Convivia publica abſque vobis.] Tertullian. Apolog. cap. 35. *Grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ halitu obolefacere, vino lutum cogere, catervatim curſitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras.*

WOWERUS.

3 *Præceptos cibos.*] Tertul. de Spectac. *Non ſacrificamus, non parentamus. Sed neque de ſacrificato & parentato edimus, quia non poſſumus cœnam Dei edere & cœnam Dæmoniorum.* Idem de præſcript. adv. Hæret. Apul. Mileſ. 4. *Sacrificales epulas.* D. Paul. 1. ad Corinth. cap. 8. Clem. Alex. Pæd. lib. 2. cap. 1. Porphyr. apud Euſeb. præpar. Euang. lib. 4. cap. 4.

ELMENHORSTIUS.

Præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis.] Pagani de ſacrificatis & parentatis cibis edebant. Ambroſ. in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. *De plebe aliqui adhuc cum veneratione ſimulachri manducabant de ſacrificatis.* Apulejus lib. 9. Metamorph. *In tricliniо dominus ædium ſacrificales epulas cum ſacerdotibus cœnitabat.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. & 28. Chryſoſt. in 1. Epiſt. Pauli ad Corinth. c. 8. Homil. 20. fol. 490. Hyginus poët. aſtron. pag. 202. Philo de legatione ad Cajum. Pſalmus 105. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 4. cap. 4. Hieronym. in Oſeam lib. 2. cap. 8. & 9.

RIGALTIUS.

Præcerptos cibos & delibatos altaribus potus.] Idolothyta, ſacrificata aut parentata, ſacrificales epulas.

1 Non

deos, quos negatis. [1] non floribus caput nectitis, [2] non corpus odoribus honeſtatis: [3] reſervatis unguenta funeribus: coro-

WOWERUS.

1 *Nec caput coronis nectitis.*] Ritus vulgaris. Tertull. de cor. mil. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. Plin. lib. 21. Athen. & alii.

OUZELIUS.

Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honeſtatis.] Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 8. Στεφάνων δὲ ἡμῖν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία. ἐξοκείλει γὰρ εἰς ἡδονὰς καὶ ῥαθυμίας. Tertullian. de Coronâ. *Cur major efficitur ratio Chriſtianarum obſervationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium diſciplina eſt. Ideoque hæc prima præſcribit coronam capiti non convenire.*

WOWERUS.

2 *Non corpus odoribus.*] Unguenti uſus varius unctioni corporis, & mixturæ cibi, & potus. Athen. Plin. Lucian. Nigrino. Plutarch. Sympoſ. Adhibita autem potiſſimum unguenta fœtori pellendo, ideoque & cibis miſcebant, ut halitum oris ex ingluvie contractum pellerent. Plin. lib. 13. cap. 1. & l. 11. cap. 53.

ELMENHORSTIUS.

Non corpus odoribus honeſtatis.] Chriſtiani uſum unguentorum, ut minime neceſſarium, & ad libidines incitantem, omnino reſpuerunt. Docte Clemens Alexand. lib. 2. παιδαγ. cap. 8. Chryſoſt. tom. 2. concion. 1. de Lazaro fol. 1112. & ſeq. Athanaſius de Virginitate fol. 825.

WOWERUS.

3 *Reſervatis unguenta funeribus.*] Tertul. de Idol. *Pigmenta nobis ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt.* Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris, & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Prudent. Cathem.

ELMENHORSTIUS.

Reſervatis unguenta funeribus.] Plinius lib. 13. cap. 1. *Unguentorum bonos & ad defunctos pertinere cœpit.* Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Firmicus de errore profan. religion. pag. 73. *Unguentum reſerva mortuis, reſerva morituris.* Arnobius lib. 5. p. 98. *Ergone Deum mater genitalia illa deſecta, cum fluoribus ipſa per ſe mœrens officioſa ſedulitate collegit, ipſa ſanctis manibus, ipſa divinis contrectavit & ſuſtulit flagitioſi operis inſtrumenta fœdique, abſcondenda etiam mandavit terræ? ac ne nuda in gremio diffluerent ſic ſoli priusquam veſte velaret ac tegeret, lavit utique balſamis atque unxit.* Apul. Homer. Ιλιαδ. Π. v. 680. Apollo mortui Sarpedonis corpus ambroſia ungit.

OUZELIUS.

Reſervatis unguenta funeribus.] Mos ungendi cadavera ſane antiquiſſimus eſt, videturque ab Ægyptiis originem traxiſſe, ex horum enim ritu in ſacrâ paginâ legitur, Joſephum pollinctoribus ſuis præcepiſſe, ut patrem Jacobum vitâ functum aromatibus condirent. Et paullo poſt Joſephus ipſe ſimili ritu ab Ægyptiis conditus legitur Geneſeos capite extremo: מאה ועשר שנים
ויישם בארון במצרים : וימת יוסף בן
ויחנטו אתו *Et mortuus eſt Joſeph natus centum & decem annos, & cum condiiſſent eum aromatibus, repoſitus eſt in arcâ in Ægypto.* Quomodo autem Ægyptii corpora defunctorum condierint, multis referunt Herodotus lib. 2. & Diodorus Siculus Biblioth. Hiſt. lib. 2. c. 5. Apud Judæos quoque uncturam obtinuiſſe

nuiſſe conſtat ex Joanne Euangeliſta cap. 19. com. 39. ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡς λίτρας ἑκατόν. ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις. Et ex Matthæo cap. 26. com. 10. & 12. ubi Chriſtus Mariæ peccatricis, à quâ unguento perfuſus, pietatem laudans: ἔργον, inquit, καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Tranſiit is mos deinde & ad Chriſtianos, & ſæpiſſime à patribus tangitur. Tertullianus Apolog. cap. 42. *Thura plane non emimus. Si Arabiæ queruntur, ſciant Sabæi pluris & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Idem de Reſurrectione carnis: *Proinde enim & corpora medicata condimentis ſepulturæ mauſoleis, & monumentis ſequeſtrantur.* Et in de Idololatriâ loquens de aromatis. *Etiam hominibus*, ait, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque inſuper ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt.* Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 8. αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χρήσεις τῶν μύρων, κηδείας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνέουσιν. Romanis quoque uncturam mortuorum in uſu fuiſſe, ex eorum ſcriptoribus obſervare licet, cujuſmodi unctionis præter alios meminerunt Plinius Secundus lib. 5. Epiſt. 16. *Non poſſum exprimere verbis, quantum animo vulnus acceperim, cum audivi, Fundanum ipſum præcipientem, quod in Veſtes, Margaritas, Gemmas fuerat erogaturus, hoc in Tura & Unguenta & Odores impenderetur.* Ovidius 4. Faſtor.

Oſculaque adplicuit poſito ſuprema feretro,
Atque ait: Invito frater ademte Vale.
Arſuroſque artus unxit —

Macer lib. 1. ad Legem viceſimam Hæreditatum: *Funeris ſumptus accipitur quicquid corporis cauſa, velut unguentorum, erogatum eſt.* Hinc in 12. Tabulis: SERVILIS. UNCTURA. CIRCOMPOTATIOQVE. QUOM. BONUS. EXSEQUIANTOR. VINEIVE. RESPERSIO. NEI. FUAT. &c. apud Ciceronem lib. de Legibus. Ubi *Servilis unctura*, ut quibuſdam placet, nihil aliud, ac Pollinctorum familia, quibus officium erat cadavera polluta ungere & curare. Alii dicunt legem vetare *Unctionem* in ſervorum corporibus. De uncturâ loquitur quoque Appulejus Apolog. *Etſi tus & caſiam & myrrham, ceteroſque id genus odores funeri tantum emptos arbitreris, cum & medicamento parentur & ſacrificio.* Alluſit huc feſtiviſſimus poëta Martialis:

Unguentum fateor bonum dediſti
Convivis, here, ſed nihil ſcidiſti:
Res ſalſa eſt, bene olere & eſurire;
Qui non cœnat, & ungitur Fabulle,
Hic vero mihi mortuus videtur.

Alibi:

Unguentum hæredi nunquam, nec vina relinquas:
Ille habeat nummos; hæc tibi tota dato.

Nec ſolummodo ungi, verum etiam lavari ſolebant corpora deceſſorum. Hinc Virgilius *Ablutionem* & *Uncturam* conjungit Æneid. 6.

Corpuſque lavant frigentis & ungunt.

Sic apud Euripidem in Phœniſſis Creon Jocaſten acceſſit, ut filium ſuum defunctum abluat.

— ἐγὼ δ' ἥκω μεταστέλλων
Ἀδελφὴν Ἰοκάστην, ὅπως
Λούσῃ, προθῆταί τ' οὐκέθ' ὄντα παῖδ'
ἐμόν.

Appulejus Mileſiarum 8. *Tunc propere familiares, miſeræ Charites accuratiſſime corpus ablutum unitâ ſepulturâ ibidem marito perpetuam conjugem reddidêre.* Qui abluendi ritus etiam in primitivâ Eccleſiâ inter Chriſtianos obtinuit. Legitur enim Actor. 9. com. 37. Tabitham vitâ functam confeſtim lotam fuiſſe. Et Tertullianus Apolog. cap. 42. hinc quoque capiendus. *Non lavor diluculo Saturnalibus ne & noctem & diem perdam. Attamen lavor honeſtâ horâ, & ſalubri, quæ mihi & colorem & ſanguinem ſervet: Rigere & pallere poſt lavacrum mortuus poſſum.*

I Corp-

[y] coronas etiam ſepulchris denegatis, [z] pallidi, trepidi, miſericor-

WOWERUS.

y *Coronas ſepulchris denegatis.*] Hujus moris meminit Lucian. Nigrino: εἰ μὲ ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκαταφλέγεσθαι, ἔνιοι δὲ καὶ σέφειν τὰς σήλας ἄνθεσιν. & Scytha: ὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ σήλη χαμαὶ πλὼ ἀλλ᾽ ἐστεπταί γε ἀεί. eadem ἀπὸ τ ἐπὶ μίασμα συνιόντων. Quanquam verba Octavii, quibus hiſce reſpondet, innuant hæc potius de mortuorum coronis capienda eſſe.

ELMENHORSTIUS.

Coronas etiam ſepulchris denegatis.] Tibullus lib. 3. Eleg. 16.

— ſertiſque ſepulchrum
Ornabit.

Cicero pro Flacco pag. 518. *Catilinæ ſepulchrum floribus ornatum.* Hieronym. ad Heliodorum Epiſt. 3. cap. 1. *Quotieſcunque nitor in verba prorumpere, & ſuper tumulum ejus flores ſpargere, toties lacrymis implentur oculi.* In conſolat. ad Pammachium ſuper obitu Paulinæ uxoris, tom. 1. Epiſt. 26. cap. 2. fol. 70. *Cæteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, floreſque purpureos, & dolorem pectoris his officiis conſolantur. Pammachius noſter ſanctam favillam oſſaque veneranda, eleemoſynæ balſamis rigat: his pigmentis atque odoribus fovet cineres quieſcentes.* Apud Xiphilinum in Domitiano fol. 330. Paridis ſepulchrum floribus & frondibus ornat populus. Super Curtium quoque apud Livium lib. 7. pag. 258. certatim fruges congerunt. In Virgineæ & Scipionis funus ab Romanis flores ſparſos, teſtantur Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2. Antiquit. Rom. fol. 917. Cicero lib. 2. de legib. fol. 341. Plin. Natur. Hiſt. lib. 21. cap. 3. Viden. Lactant. in 6. Statii Thebaid. pag. 206. Lucianus Charonte fol. 71. Tertul. de corona militis cap. 13. Liber inſcriptionum locis plurimis.

OUZELIUS.

Coronas etiam ſepulchris denegatis.] Antiquiores quidem Chriſtiani à coronarum florumque in ſepulcra ſparſione penitus abhorruerunt, idque hîc à Cæcilio inter crimina objicitur. Quod etiam ex Juſtino Martyre videre licet, qui lib. 2. Apolog. ſic ait: ὅπερ μόνον ἐγκαλεῖν ἡμῖν ἔχετε, ὅτι μὴ τὰς αὐτὰς ὑμῖν σέβομεν θεὰς, μηδὲ τοῖς ἀποθανοῦσι χοὰς καὶ κνίσας καὶ ἐν ταφαῖς στεφάνους, ut legit Clariſſ. Meurſius, καὶ θυσίας φέρομεν. Poſtea tamen Chriſtianos ab hâc ſimplicitate receſſiſſe, ac roſis, violis, liliis aliiſque floribus defunctorum tumulos adſperſiſſe liquet ex Prudentio hymno in Exſequiis Sanctorum:

Nos tecta fovebimus oſſa
Violis & fronde frequenti
Titulumque & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore.

Quod & teſtatur Hieronymus Epiſtolâ illâ, quam ad Pammachium ſuper obitu uxoris Paulinæ dedit. *Ceteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, purpureoſque flores & dolorem pectoris his officiis conſolantur.* Solenne autem fuit Gentilibus coronis, floribus, ſertiſque mortuorum ſepulchra ornare, quod infinitis pæne ſcriptorum locis probari poſſit; Leonidas:

Μὴ μύρα, μὴ στεφάνους λιθίναις στήλαισι χαρίζου,
Μηδὲ τὸ πῦρ φλέξῃς, εἰς κενὸν ἡ δαπάνη.

Auſonius in Epitaph. Carm. 36.

Sparge mero cineres, & odore perlue nardo
Hoſpes & adde roſis Balſama puniceis.

Virgilius in Copâ.

Quid cineri ingrato ſervas bene olentia ſerta?
Anne coronato vis lapide iſta tegi.

Sic Euripides Oreſte:

Ὦ πάρθεν᾽ ἥκεις ἐπὶ κλυταιμνήστρας τάφον
Στέψασα, καὶ σπείσουσα νερτέρας χοάς.

Lucianus Scythâ: ὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ στήλη

ἡ στήλη χαμαὶ πλὴν, ἀλλ' ἕστηκέ γ' ἀεί. Idem in Nigrino: ἔνιοι δὲ καὶ στέφουσι τὰς στήλας ἄνθεσιν. Edylus lib. 2. Ant. c. 22.

Ἆγις Ἀρισταγόρην οὔτ' ἔκλυσεν, οὔτ' ἔθιγ' αὐτῆς,

Ἀλλ' ὅσον εἰσῆλθεν, κάχετ' Ἀρισταγόρης.

Πῶς τὴν ἀκόνιτον ἔχει φύσιν ὦ στροπηγοί

Ἄγιν καὶ μίτραις βάλλετε καὶ στεφάνοις.

Dioſcorides Antholog. lib. 3. cap. 6.

Βάλλετ' ὕπερ τύμβου πολλὰ κρίνα, καὶ τὰ συνήθη

Τύμπαν' ἐπὶ στήλῃ ῥήσσετ' Ἀναξιμένης.

Eodem libro cap. 27. Leonidas.

Εἴαρι δὲ πρώτῳ λειμώνιον ἄνθος ἀμέρσας

Χωρίτης στεφέτω τύμβον ἐμὸν στεφάνῳ.

Herodian. lib. 4. ἐπελθὼν δὲ πάντα τὰ τῆς πόλεως λείψανα ἦκεν ἐπὶ τὸν Ἀχιλλέως τάφον, στεφάνοις τε κοσμήσας καὶ ἄνθεσι πολυτελῶς, πάλιν Ἀχιλλέα ἐμιμεῖτο. Ita Ælianus Variar. Hiſtor. lib. 12. c. 7. ait: Ὅτι Ἀλέξανδρος τὸν Ἀχιλλέως τάφον ἐστεφάνωσε. Quod & Plutarch. in Alexandro refert; ubi eandem hiſtoriam habet: τὴν Ἀχιλλέως στήλην ἀλειψάμενος λίπα, καὶ μετὰ τῶν ἑταίρων συναδραμὼν γυμνὸς, ὥσπερ ἔστιν, ἐστεφάνωσεν. Sic Octavius Alexandrum veneratus eſt, de quo Sueton. cap. 18. *Per idem tempus conditorium & corpus Magni Alexandri, cum prolatum è penitrali ſubjeciſſet oculis, coronâ aureâ impoſitâ ac floribus aſperſis veneratus eſt.* Quomodo & Curtius lib. 10. cap. 1. de Alexandro: *Cum ſepulcrum Cyri inſpiceret: Coronâ aureâ, impoſitâ amiculo, cui adſueverat, ipſe, ſolium, in quo corpus jacebat, velavit.* Redeo ad Poëtas, quos inter Ovidius lib. 3. Triſt. Eleg. 3.

Tu tamen extincto feralia munera ferto,

Deque tuis lacrymis humida ſerta dato.

Tibullus lib. 2. Eleg. 4.

Atque aliquis ſenior veteres veneratus amores

Annua conſtructo ſerta dabit tumulo.

Propertius lib. 3. Eleg. 15.

Afferet huc unguenta mihi ſertiſque ſepulcrum

Ornabit cuſtos, ad mea buſta ſedens.

Virgilius lib. 5. Æneid.

Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho

Fundit humi: duo lacte novo de ſanguine ſacro

Purpureoſque jacit flores ac talia fatur:

Salve ſancte parens iterum, &c.

Et lib. 6.

Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis

Purpureos ſpargam flores animamque nepotis

His ſaltem accumulem donis. ——

Juvenalis Satyrâ 8.

Dii majorum umbris tenuem & ſine pondere terram

Spiranteſque crocos & in urnâ perpetuum ver.

Sic Euripides inducit Electram conquerentem, ac inimicorum acerbitatem accuſantem, qui ne mortuo quidem Agamemnoni paterentur debitos honores haberi: maneſque ejus, juſtis ex more factis, placari:

Ἀγαμέμνονος δὲ, inquit, *τύμβος ἠτιμασμένος*

Οὔπω ποτ' οὐ χοὰς, οὐδὲ κλῶνα μυρσίνης

Ἔλαβε· πυρὰ δὲ χέρσος ἀγλαϊσμάτων.

Et poſt in eâdem fabulâ ſenex qui aluerat Agamemnonem, in ſermone Electræ oſtendit ſe, cum vocatus ad eam accederet, aliquantum de viâ deflexiſſe: atque ſepulchrum patris ipſius inviſiſſe: nactumque illic, quam optabat ſolitudinem, ei vinum libâſſe: ſepulchrumque ejus, myrto impoſitâ, ornâſſe; Verba tragici poëtæ hæc ſunt.

Ἦλθον γὰρ αὐτοῦ πρὸς τάφον, πάρεργ' ὁδοῦ

Καὶ προσέπεσον ἔκλαυσ' ἐρημίας τυχὼν,

Σπονδάς τε, λύσας ἀσκὸν, ὃν φέρω ξένοις,

Ἔσπεισα· τύμβῳ δ' ἀμφέθηκα μυρσίνας.

Hæc

ſericordiâ digni, ſed noſtrorum deorum. ita nec reſurgitis miſeri, nec interim vivitis. Proinde ſi quid ſapientiæ vobis, aut verecundiæ eſt, [1] deſinite cœli plagas, & mundi fata & ſecreta

Hæc ex Petro Victorio lib. 6. Var. Lect. cap. 2. Myrti, à Græcis funeribus adhibitæ, meminit quoque Plutarchus in Ariſtide. Roſis etiam ſepulchra decorari conſueviſſe, ſubinnuit Anacreon odâ εἰς ῥόδον:

Τό δὲ καὶ νοσῦσιν ἀρκεῖ
Τόδε καὶ νεκροῖς ἀμύνει.

Ceterum has Coronas, ſertaque ex omnibus quotquot ſunt floribus etiam compactas fuiſſe, talibuſque tumulos coronâſſe veteres manifeſte oſtendit Sophocles in Electrâ, dum inquit:

Καὶ δὴ λέγω σοι πᾶν, ὅσον κατειδόμην.
Ἐπεὶ γὰρ ἦλθον πατρὸς ἀρχαῖον τάφον
Ὁρῶ κολώνης ἐξ ἄκρας νεορρύτους
Πηγὰς γάλακτος καὶ περιστεφῆ κύκλῳ
Πάντων ὅσ᾽ ἐστὶν ἀνθέων θήκην πατρός.

Atque hinc Græcis ἔρωτες vocabantur proprio nomine; Auctor Etymologici Magni: Ἔρως, ὁ στέφανος ἐκ πάντων ἀνθέων τοῖς νέκυσι πωλούμενος, παρὰ τὴν ἔραν, τὴν γῆν. ὁ ἐρανισμένος τῆς γῆς. Unde & liquet Joannem Baptiſtam Pium Bononienſem, alioquin haud raro etiam nugatorem, nonnihil hallucinari, dum Annotat. Poſterior. c. 115. ait, ſepulcrorum ſerta, ubique pro ſertis ex apio duntaxat textis, eſſe accipienda; ſolideque hâc de re confutatum iri à Doctiſſimo Viro Hieronymo Magio Miſcellan. lib. 2. cap. 17.

WOWERUS.

2 *Pallidi, trepidi.*] Prorſus his ſimilia de Chriſtianis Lucian. Philopat. ὁρῶ ἄνδρας ἐπικεκυφότας, καὶ κατωχριωμένους. & quod apud eundem ſequitur: ἔφασκον γὰρ, ὥσπερ τινα λυγρὰν ἀγγελίαν ἀγγέλλειν. ἐφαίνοντο γὰρ ἤτοι, ὡς τὰ κάκιστα εὐχόμενοι, &c.

HERALDUS.

Pallidi, trepidi, miſericordia digni.] Videtur pallorem iſtum Chriſtianorum, quem obſervat etiam Philopatris, timori tribuere Cæcilius, quum addit *trepidi*. Sed jejuniis potius aut abſtinentiis veterum Chriſtianorum erat tribuendus. Beatiſſimus pater Baſilius Homilia prima de jejunio: νηστεύοντος σεμνὸν τὸ σῶμα, οὐκ εἰς ἐρύθημα ἀναιδὲς ἐξανθοῦν, ἀλλ᾽ ὠχρότητι σώφρονι κεκοσμημένον. Quapropter monachorum, quorum ſtrictior erat ἐγκράτεια, *pallidas turbas* appellat eleganter Sulpicius Severus epiſt. ad Baſſulam ſocrum: *Agebat nimirum ante ſe paſtor extinctus greges ſuos, ſancta illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata.* Baſilius in Aſceticis ait ἐγκράτειαν & abſtinentiam, etſi quis eam abſcondere maxime velit, non poſſe tamen, quoniam ea, inquit, vultu ipſo & pallore proditur: & quemadmodum ſagina athletam demonſtrat, ita pallor & macies Chriſti militem. αἱ μὲν λοιπαὶ ἀρεταὶ, inquit verbis elegantiſſimis, ἐν τῷ κρυπτῷ κατορθούμεναι ὀλιγάκις διαφαίνονται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς συντυχίας γνώριμον ποιεῖ τὸν ἔχοντα. ὡς γὰρ τὸν ἀθλητὴν ἡ πολυσαρκία καὶ ἡ εὐχροια χαρακτηρίζει, οὕτω τὸν χριστιανὸν τὸ κατισχνωμένον τοῦ σώματος, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἐπανθοῦσα χροιὰ δείκνυσιν ὅτι ἀθλητής ὄντως ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος καταπαλαίων αὐτοῦ τὸν ἐχθρόν.

WOWERUS.

1 *Deſinite cœli plagas, ſatis eſt pro pedibus aſpicere.*] Apud Cic. 2. de Div. *Quod ante pedes nemo ſpectat, cœli ſcrutantur plagas.* Seneca de morte Claud. *Cœli ſcrutatur plagas, Deus fieri vult.* Ita Lucian. Philop. Chriſtianos per riſum appellat αἰθεροβατοῦντας, & αἰθερίους.

Et mundi fata rimari.] Hinc ille riſus apud Lucian. Philop. ubi ita Critias Chriſtianos alloquitur: ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθε-

ſecreta rimari. ſatis eſt pro pedibus aſpicere, [1] maxime indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus: quibus non eſt datum intelligere civilia, multo magis denegatum eſt diſſerere divina. [2] Quanquam, ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem [3] quiſque veſtrûm tantus eſt, ſi poterit, [4] imitetur. Ejus viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, nota reſponſio eſt: [5] QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. [6] Merito ergo

καθορῶντες, ὀξυδερκέστατα καὶ τάδε νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τῆς αἰθέρος; μῶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος, ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γενήσεται.

ELMENHORSTIUS.

Deſinite cœli plagas.] Ennius apud Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 389.

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cœli ſcrutantur plagas.

Apulejus de mundo pag. 101. *Animo peregrinari auſi ſunt per cœli plagas.*

OUZELIUS.

Cœli plagas, & mundi fata & ſecreta rimari.] Alcimus Avitus.

Edita vel cœlo vel terro merſa profundo Rimari, inque ſacras Naturæ irrumpere leges.

Sic Placatus Panegyr. *Arcanum cœleſte rimari.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Maxime indoctis, impolitis, rudibus.*] De inſcitia objecta Chriſtianis, vide quæ obſervavi ad Arnob. lib. 1. pag. 15. & 33.

RIGALTIUS.

2 *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt.*] Tota hæc de Socrate periodus, ut eſt in exemplari, atque etiam in cunctis editionibus, ſupra modum obſcura eſt & perplexa. Eam vero quiſquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut notulis proxime ſequentibus declaratur.

VARIAE LECT.

3 *Quiſquis.*] Sab. *quiſque.*

MEURSIUS.

4 *Imitetur ejus viri.*] Interpungo: *imitetur. Ejus viri, &c.*

WOWERUS.

5 *Quod ſupra nos.*] Lactant. lib. 3. cap. 19. Xenoph. 4. Ἀπομνημ.

ELMENHORSTIUS.

Quæ ſupra nos, nihil ad nos.] Lactant. lib. 3. cap. 19. *Celebre hoc proverbium Socrates habuit: Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Hieronym. in Apolog. adverſus Rufinum cap. 8. *Nam ut tibi ſciolus eſſe videaris, & apud Calpurnianos diſcipulos doctrina gloriam teneas, totam mihi Phyſicam opponis: ut fruſtra Socratis ad Ethicam tranſiens, dixerit: Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Vide Xenophontem lib. 1. Memorab. fol. 710. Theodoretum contra Græcos Orat. 4. de Mat. & Mundo fol. 60. Gellium lib. 14. cap. 3.

RIGALTIUS.

6 *Merito.*] Hoc eſt, Merito Socrates dixit, *Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Quæ ſequuntur ita perducenda ſunt; *Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Illud vero, *quod oraculum idem ipſe præſenſit,* per parentheſin inſerendum eſt, hoc modo: *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœleſtibus rogabatur nota reſponſio eſt: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, (quod oraculum idem ipſe præſenſit) idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt.*

1 De

ergo [1] de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis; [2] quod oraculum ipſe præſenſit, idcirco univerſis [3] eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita, [4] confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc fonte defluxit [5] Arceſilæ, & multo poſt Carneadis

ELMENHORSTIUS.

1 *De oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis.*] Valer. Maxim. lib. 3. cap. 4. *Socrates non ſolum hominum conſenſu, verum etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimus judicatus eſt.* Galenus προτρεπτικὸς λόγος πρὸς τὰς τέχνας fol. 4. Libanius Sophiſt. Apolog. Socratis pag. 663. Plinius lib. 7. cap. 34. Origenes lib. 7. contra Celſum. Thodoret. orat. 2. contra Græcos pag. 24. Photius Bibliotheca fol. 671. Firmic. aſtron. lib. 1. cap. 3. Cyrillus lib. 5. contra Julian. Imp. fol. 117. Solinus cap. 7. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 7. Dio Chryſoſt. de exilio orat. 17. fol. 227. Pauſanias Atticis fol. 20. Cicero lib. 1. Acad. quæſtion. pag. 7. Juſtin. Martyr in cohort. ad Græcos p. 26. Tertullian. Apol. cap. 46.

WOWERUS.

2 *Quod oraculum.*] Τὸ *Oraculum* Rom. Ed. delet.

VARIAE LECT.

Quod idem ipſe præſenſit.] Ita MS. & editio Fulvii Urſini. Sab. *quod oraculum idem ipſe præſenſit.*

HERALDUS.

Quod oraculum idem ipſe præſenſit, idcirco univerſis eſſe p.] Planior eſſet ſententia hoc modo, *idcirco univerſis eſſe ſe præpoſitum.* Hoc igitur ait Minucius, Socratem ipſum, oraculum, quo hominum ſapientiſſimus fuerat nuncupatus, ita accepiſſe atque interpretatum eſſe, quod ipſe nihil ſe ſcire profiteretur. Juſtinus Martyr cohortatione ad Græcos: Σωκράτης γὰρ ἑαυτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ᾽ εἰρῆσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ ὤκνει μηδὲν ὁμολογεῖν εἰδέναι. ἔφη γὰρ οὕτως, ἔοικα γ᾽ οὖν αὐτοῦ τούτῳ τῷ σμικρῷ σοφώτατος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι. *Socrates ſapientem ſe idcirco ajebat nuncupatum, quod cum cæteri ea quæ neſciunt ſimulent ſe ſcire, ipſe fateri non dubitaret, nihil ſcire ſe. Sic enim dicebat, Hoc uno ſapientiſſimus viſus ſum, quia quæ neſcio, ea neque me ſcire exiſtimo.*

OUZELIUS.

Quod oraculum ipſe præſenſit, &c.] Locus mendoſus, & qui doctiſſimorum etiam Virorum ingenia cruciavit. Cui an medelam hâc noſtra correctione aliquam adferamus, doctiores judicent. Reſtituo itaque: *Quo oraculo ipſe perſenſit; idcirco univerſis ſe eſſe præpoſitum; non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Et ſic ſententia manifeſta fit.

VARIAE LECTIONES.

3 *Se eſſe.*] Τὸ *ſe* Fulvius addit.

4 *Confeſſa imperitia.*] Sabæus, *confeſſæ imperitiæ.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Arceſilæ & Carneadis & Academicorum tuta dubitatio.*] Johan. Sareſberienſis Policratico libro 2. capite 22. *Malo cum Academicis de ſingulis dubitare, quam pernicioſa ſimulatione ſcientiæ, quod ignotum vel abſconditum eſt temere definire.* lib. 7. cap. 1. *Academici vitantes præcipitium falſitatis, in eo quidem modeſtiores ſunt, quod defectum ſuum diffitentur, & in rerum ignorantia poſiti, fere de ſingulis dubitant. Quod quidem longe tutius eſt, quam incerta temere definire.* Cic. in Acad. & lib. 3. de Oratore, & lib. 1. de Nat. Deor. & Plutarch. adverſ. Colotem fol. 1120. Arnobius lib. 2. pag. 28. Iſidorus Hiſpalenſis l. 8. Originum cap. 6.

philoſophorum? [1] Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum eſt concinnitate ſermonis, quam

Rem tibi. *piſtori dabo.* Ergo antiquitus piſtores, qui farinam pinſebant, ſive qui piſtrinum exercebant. Ulp. l. 1. §. 9. D. Depoſiti. piſtrinarii. Sed poſtea piſtores, etiam ἀρτοποιοὶ dicti. Utrumque conjunxit Martialis Epig. 16. lib. 8. *A piſtore, Cipere, non recedis, Et panem facis, & facis farinam.* Idem Martial. lib. 12. *Vendit pueris jentacula piſtor.* Gloſſæ ἀρτοποιὸς *Piſtor, Panificus.* Plin. lib. 22. cap. 4. *Eſt & lotometra, ex cujus ſemine ſimili milio fiunt panes in Ægypto à paſtoribus aqua vel lacte ſubacto.* Emenda: *à piſtoribus*, apud eundem Plin. piſtrinæ, tabernæ piſtorum lib. 19. cap. 8. *Gith naſcitur piſtrinis.* Varii autem piſtores, Dulciarii, Apul. lib. 10. Mil. *Piſtor dulciarius, qui panes, & mellita concinnabat edulia.* Placentarii. Gloſſæ: Πλακουντάριος *Placentarius, Dulciarius.* Firmic. Aſtrón. l. 8. *Faciet piſtores dulciarios, conditores.* Veget. lib. 1. cap. 7. Libarii, cruſtularii. Sen. epiſt. 56. *Jam libarii varias exclamationes, & botularium, & cruſtularium, & omnes propinarum inſtitores.* Scriblitarii. Afran. apud Non. Lucuns. Ex his recte capimus jocum Plauti in Capt. Sc. Advorte. ubi ait opus eſſe militibus piſtorienſibus, paniceis, placentariis, turdetanis, ficedulenſibus. Vides piſtorienſes etiam coquos complecti. nam coqui, & piſtores apud antiquos iidem, ut notat Feſtus in *Coquus.* Apul. quoque Mileſ. 10. coquum, & piſtorem conjunxit. & indubie Arnob. lib. 2. *Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchriſtarios, muliones, lanios?* Scribendum enim cenſeo: *coquos, panarios, cruſtarios.* Gloſſæ: ἀρτοπώλης *Panarius.* & apud Varronem de ling. Lat. 4. Panarium, ubi panes ſervabant. Cruſtarii à cruſta, ut cruſtularii. Genera autem piſtorii operis Plin. piſtrinarum opera appellat. nam piſtrinæ, ut dixi, tabernæ piſtorum. lib. 18. cap. 9. *E ſiligine lautiſſimus panis, piſtrinarumque opera laudatiſſima.* Ea & varii operis, & formæ, unde Martial. *Mille tibi dulces operum manus iſta figuras Exſtruit.* & Manil. lib. 5. in genitura piſtoris. *Atque unum genus in multas variare figuras.* Plinius cœlaturas vocat. lib. 19. cap. 4. *E frugibus quoque quoddam alimentum ſibi excogitaſſe luxuriam, ſuperque piſtrinarum operibus, & cælaturis vivere.* Varro 4. de ling. Lat. *Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio Panus.* Sed ipſa placentarum & dulciorum forma varia. Apul. lib. 10. *Hic panes, cruſtula, lucunculos, hamos, lacertulos, & complura ſcitamenta mellita.* ita circuli apud Varronem. apud Clem. Alex. protrept. σησαμαῖ, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα. Arnob. lib. 2. *Ut ſpirulas, & botulos facerent, iſicia, caſtellamenta Lucanica, ſuminatam cum his carnem, & glaciali conditione tuceta.* Puto corrigendum: *caſtellamenta, lucanicas, ſuminatam.* Caſtellamenta, plane ut πυραμίδες Clementi. nam non tantum dulciaria diverſis figuris confecta, ſed & farcimina. apud Apicium lib. 2. *circelli iſiciati,* &: *circelli rotundi.* Lucanicæ notæ ex Mart. & eodem Apic. At τολύπαι Clementis, plane ſunt Petronii *melliti globuli: Mellitos verborum globulos, & omnia dicta, factaque, quaſi papavere, & ſeſamo ſparſa.* nam melle cum papavere mixto in condiendis dulciariis uſos auctor eſt Acro in Hor. de arte poët. ubi ait: *Mel cum papavere mixtum in placenta ſæpe offendere.*

RIGALTIUS.

1 *Parce in eum plaudere.*] Cæcilium Minucius jam repercutit *Plautina proſapia. Parce*, inquit, *in eum plaudere.* quaſi diceret. Noli in Octavium noſtrum latrare cum illa tua Plautina, ſive latrante

quam utrinque plenius fuerit peroratum; [1] maxime cum non laudi, ſed veritati diſceptatio veſtra nitatur. Et quanquam magnum in modum me [2] ſubtili varietate tua delectârit oratio, tamen altius moveor, non de præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi: quod plerumque pro differentium viribus, & eloquentiæ poteſtate, etiam perſpicuæ veritatis conditio mutetur. [3] Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, ſine delectu aſſentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falſa ſecernunt, neſcientes ineſſe [4] & in incre-

latrante proſapia. Et eſt jocus duplex. Nam peracta comœdia ſolent actores plauſum petere. hic Cæcillus ſibi plaudit in odium & infamiam Octavii. *Planſus* autem datur complauſis ſive comploſis manibus. & *plautiores combiæ* dicuntur quæ ſunt ad plauſum aptiores, & *plauti canes* quorum aures dependulæ flaccidæ, & latiores applaudunt capiti.

HERALDUS.

1 *Maxime cum non laudi, ſed & veritati diſcept. v. nitatur.*] MS. Reg. *non laudis, & veritati.* Scriptum fuerat *ſed* ſimpliciter.

OUZELIUS.

Maxime cum non laudi ſed veritati diſceptatio veſtra nitatur.] In aliis M. c. n. *laude ſ. veritate d. v. nitatur.*

RIGALTIUS.

2 *Subtili varietate tua delectarit oratio.*] *Subtilem* Cæcilii *varietatem* dicit Minucius, quam mox Octavius dicet *ſubtilem variationem & vacillationem*, quæ proxime accedat ad cavillationem & verſutiam.

HERALDUS.

3 *Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate.*] His omnino concinunt Tragici verſus à Clemente Alexandrino citati libro Miſcellaneorum primo:

Ἀγλωσσίᾳ γὰρ πολλάκις ληφθεὶς ἀνὴρ,
Δίκαια λέξας, ἧσσον εὐγλώσσου φέρει.
Νῦν δ᾽ εὐρόοισι στόμασι τ᾽ ἀληθέστατα
Κλέπτουσιν, ὥστε μὴ δοκεῖν ἃ χρὴ δοκεῖν.

MEURSIUS.

4 *Et incredibili verum.*] Scribo, *& in incredibili.*

WOWERUS.

Et incredibili.] Rom. *& in incredibili.*

VARIAE LECT.

In incredibili.] Τὸ *in* à Sab. abeſt.

RIGALTIUS.

Et in incredibili verum.] In exemplari legitur, *& incredibili.* Sed mens Auctoris poſcit, ut duas ſyllabas intelligamus in unam fuiſſe contractas antiquario more, quem ſupra notavimus. Ut *ineſſe in veriſimili mendacium* dixit Minucius, ita ſane dixerit, *ineſſe in incredibili verum.* Incredibile eſt Deum hominem factum eſſe & crucifixum. Incredibile eſt fore ut corpora mortuorum ſive cremata, ſive ſepulta, etiam poſt multa ſecula reviviſcant. Et tamen iſthæc, quamvis incredibilia, vera ſunt. Veriſimile eſt non eſſe Deum, aut non agere curam rerum humanarum. aut ſi ageret, fore ut pollueretur tam triſti atque multiplici miniſterio. Item, veriſimile eſt morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etſi veriſimilia ſint, falſiſſima ſunt.

 1. Cul-

incredibili verum, & in veriſimili mendacium. Itaque quo ſæpius aſſeverationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur: ſic aſſidue temeritate decepti, [1] culpam judicis transferunt ad incerti querelam, [2] ut damnatis omnibus malint univerſa ſuſpendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis providendum eſt, ne odio identidem ſermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem & odium hominum plerique ſimpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore conſimili jam ſuſpectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos ſentire potuerunt. Nos proinde ſolliciti, quod utrinque [3] omni negotio diſſeratur, & ex alterâ parte plerumque obſcura ſit veritas, [4] ex altero latere mira ſubtilitas, quæ nonnumquam ubertate dicendi, fidem confeſſæ probationis imitetur: diligenter, quantum poteſt, ſingula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta ſunt, eligere, probare, ſuſcipere poſſimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio judicis religioſi: nam perinjurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu graviſſimæ diſputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat ſingula. [5] Si poteſt refutari id, quod criminàris, inquam,

MEURSIUS.

1 *Culpam judicis.*] Lego, *c. judices.*

WOWERUS.

Culpam judicis.] Lege: *judicii.*

MEURSIUS.

2 *Ut damnatis.*] Lego, *ut ampliatos.*

VARIAE LECT.

3 *In omni negocio.*] Sab. *omni negocio.*

WOWERUS.

4 *Ex altero latere.*] Rom. E. *lateat.*

VARIAE LECT.

Lateat.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *ex altero latere.*

WOWERUS.

5 *Si poteſt refutari.*] MS. *reputare.* Rom. *reputari.*

VARIAE LECT.

Refutari.] Sab. *reputari.* MS. *reputare*, male.

HERALDUS.

Si poteſt reputari id quod crim.] MS. Reg. *reputare.* Locus non videtur ſanus; & fortaſſe ſcriptum fuerit, *Cum Octavius integra & illibata habeat ſingula, ſi poteſt refutare. Id quod criminaris, inquam, in commune, niſi fallor, compendium protuli, &c.*

RIGALTIUS.

Si potes reputare.] In exemplari legitur: *ſi poteſt reputare.* Unde nonnullis placuit, *ſi poteſt reputari.*

1 *Non*

inquam, in communé, niſi fallor, compendium protuli, ut examine ſcrupuloſo noſtram ſententiam [1] non eloquentiæ tumore, ſed rerum ipſarum ſoliditate libremus. nec avocanda, quod quereris, diutius intentio. cum toto ſilentio liceat reſponſionem Januarii noſtri [2] jam geſtientis audire. Et OCTAVIUS: Dicam equidem, [3] ut potero, pro viribus, & [4] adnitendum tibi mecum eſt, ut conviciorum [5] amariſſimam labem [6] verborum veracium [7] flumine diluamus. Nec diſſimulabo, principio [8] ita Natalis mei errantem, vagam,

OUZELIUS.

1 *Non eloquentiæ tumore.*] Focas in Vitâ Virgilii:

Quis tantum eloquii potuiſſet ferre tumorem.

Seneca Pat. *tumor & abundantia Sermonis.* Idem lib. 2. de Benef. *Quid opus arrogantiâ vultus, quid tumore verborum?*

RIGALTIUS.

2 *Jam geſtientes.*] Eloqui, ſcilicet.

WOWERUS.

3 *Ut potero, pro viribus.*] Τὸ *ut potero*, videtur ſuperfluum.

RIGALTIUS.

4 *Adnitendum tibi mecum eſt.*] Ambigua oratio, Minucio ſit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu geſtuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; ſi converſus ad Cæcilium hæc dixerit Octavius. quod ſane factum videtur.

5 *Amariſſimam labem.*] Plautinæ proſapiæ & aliorum quæ Cæcilius in Chriſtianorum religionem effudit.

ELMENHORSTIUS.

6 *Verborum veracium flumine diluamus.*] Cicero lib. 2. de Nat. Deor. *Neque flumine conturbor inanium verborum.* Et pag. 200. *Orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur.* Quem locum in mente habuit Minutius.

VARIAE LECT.

Verborum veracium flumine.] Ita Fulv. Urſin. MS. & Sabæus. *v. v. in lumine.*

HERALDUS.

Verborum veracium in lumine diluamus.] Ita ſcriptum in MS. Reg. & editione Romana. Gelenius ediderat *lumine.* Suſpicantur alii, *flumine.*

RIGALTIUS.

Verborum veracium inlumine.] Sic legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum eſt, inquit, ut omnes conviciorum maculæ ſermonum veracium radiis inluminatæ diluantur. verbis ſcilicet Chriſti, verbis vitæ æternæ, veritatis Chriſtianæ lumine. convicia velut ſordes & tenebræ Sole veritatis illuminatæ evaneſcunt. Sane convenientiſſimum eſt, quod à quibuſdam ſuggeritur, *flumine diluamus.* nam & ſermo ſive oratio *fluere* dicitur, labes & ſordes flumine diluuntur, & Cæcilii ethnici peccata baptiſmo.

MEURSIUS.

7 *Lumine diluamus.*] Reſtituo *flumine.* nec me movet quod alibi Arnobius, *verborum lumina.* alibi *verborum luculentias* dicat. itaque ne quis oggerat. Natura enim verbi *diluamus* hic poſtulat ut *flumine* legamus.

WOWERUS.

Lumine diluamus.] MS. *in lumine.* Rom. *flumine.*

RIGALTIUS.

8 *Ita Natalis mei errantem vagam.*] Obliqua oratione adfatur Cæcilium Natalem, & mox verbis directis ait, *utrum tua eruditio turbata ſit.* Sic enim legitur in exemplari. qui putarunt ſermonem ab Octavio factum ad Minucii perſonam, ſcripſere, *Utrum ſua eruditio turbata ſit.* ut *ſua* ſit pro *ejus.*

gam, lubricam [1] nutaſſe ſententiam, ut ſit nobis ambigendum, utrum [2] tua eruditio turbata ſit, [3] an vacillaverit per errorem. nam interim deos credere, interim ſe deliberare variavit, ut propoſitionis incerto, [4] incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur. Sed [5] in Natali meo verſutiam nolo, non credo, [6] procul eſt ab ejus [7] ſimplicitate ſubtilis urbanitas. Quid igitur? [8] ut qui rectam viam neſcit, ubi,

OUZELIUS.

1 *Nutaſſe ſententiam.*] Martianus Capella.

Anxia cum trepidis nutat ſententia rebus.

Arnobius lib. 1. *Conjecturam æſtimationibus nutans.*

VARIAE LECT.

2 *Sua.*] Sabæus. *tua.*

RIGALTIUS.

3 *An vacillaverit per errorem.*] Ethnicum ſcilicet. Quam pæne tranſpoſitis litteris ſcripſit, *an cavillaverit.* ut cavillare ſeu cavillari dicuntur fontes cum ſui copiam non faciunt, cum fruſtrantur & ſubterfugiunt. In veteri gloſſario *Vacillator* dicitur συκοφάντης.

VARIAE LECT.

4 *Incertior.*] Sab. *certior.*

RIGALTIUS.

Incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur.] In MS. legitur, *certio.* Reſtitui compoſitionem negativam quæ exciderat, & eſt ad Octavii mentem neceſſaria. Ait enim Cæcilium ſubtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli ſint, ut per hanc variationem & per incertum ſuæ propoſitionis, ſive per incertam propoſitionem ſuam, incertum reddat Octavianæ reſponſionis fundamentum. Hoc, verſu etiam mox dicet Octavius.

MEURSIUS.

5 *In natali meo.*] Scribo, *Natali meo* nam nomen erat *Cæcilius Natalis.* Paullo ante *Nec diſſimulabo principio ita Natalis mei.*

HERALDUS.

6 *Procul eſt ab ejus ſubtilitate, ſimplicitate.*] Etſi vocem importunam *ſubtilitate* delendam videbamus, non auſi tamen ſumus abſque librorum auctoritate quidquam mutare.

RIGALTIUS.

Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplici.] In MS. legitur, *Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplicitate ſubtilis urbanitas.* Mendoſe. *Subtilem urbanitatem* dixerit, quam ſupra, *verſutiam*, & *ſubtilem veritatem.* Verum ne quid diſſimulem, magis conveniret, *ſubtilior vanitas*, quæ parum diſtat à fraudulento mendacio. cujuſmodi eſt verſutia, quam tantopere âvertit & amolitur ab ſuo Natali.

VARIAE LECT.

7 *Simplicitate.*] Sab. *ſubtilitate.*

ELMENHORSTIUS.

8 *Ut qui rectam viam neſcit, ubi ut ſit, in plures una diffunditur.*] Virgilius lib. 6. Æneid. fol. 127.

—— *partes ubi ſe via findit in ambas.*

Virgilii locum exſcripſit Lactant. lib. 6. cap. 3. *Dicunt humanæ vitæ curſum Y literæ eſſe ſimilem, quod unuſquiſque hominum, cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet.*

HERALDUS.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi ut ſit.] Non dubitamus quin Gelenii vera ſit lectio, *Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffunditur, hæret anxius.* Repræſentavimus autem Rom. edit.

ubi, [1] ut ſit, in plures una [2] diffinditur, quia viam neſcit, [3] hæret anxius, nec ſingulas audet eligere, nec univerſas probare: ſic cui non eſt veri ſtabile judicium, prout infida ſuſpicio ſpargitur, ita ejus dubia opinio diſſipatur. Nullum itaque miraculum eſt, ſi Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus [4] jactetur æſtu, & fluctuetur: quod ne fiat ulte-

edit. & MS. Reg. lectionem, niſi quod in MS. Reg. ſcriptum fuerat, *quia viam neſcit, hæret anxius.* Pro *diffunditur* non diſpliceret *diffinditur*, quod edidit Gelenius. Lactant. lib. 6. *Cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus, ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet.*

OUZELIUS.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffinditur.] Ovidius Faſtor 5.

Ut ſtat, & incertus, qua ſit ſibi neſcit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter.

Hinc elegans eſt apud Græcos verbum ἀπορεῖν & nomen ἀπορία; quæ eſt inopia conſilii, cum quis rerum ſuarum invenire exitum neſcit. Scitum eſt hâc de re Hieronymi Wolfii diſtichon in Annot. Demoſth.

Cum via multa patet, nulla eſt: bona quâ ſit eundum
Ipſe tibi monſtret ductor Atlantiades.

Pertinet huc quoque proverbium Theognideum ἐν τριόδῳ ἕστηκα. δύ' εἰσὶ δὲ πρόσθεν ὁδοί μοι φροντίζω τούτων ἣν τιν' ἴω προτέρην. Alciat. Emblem.

Omnes in trivio ſumus atque hoc tramite vitæ
Fallimur, oſtendat ni Deus ipſe viam.

Hinc Proverbium *In Trivio conſtitutus*, in eum qui dubitat. Suidas: Ἐν τριόδῳ εἰμὶ λογισμῶν ἐπὶ τῶν ἀδήλων, καὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων, ἐπειδὴ ὁ ἐν τριόδῳ γενόμενος, οὐκ οἶδε ποίᾳ χρήσεται ὁδῷ.

VARIAE LECT.

1 *Ut ſit.*] Sab. *ut ſit.*

WOWERUS.

2 *Diffinditur.*] Rom. *Defunditur.* Sententiam Minucii elegantiſſime expreſſit Oppian. ἁλιευτ. 3.

— εἴκελος ἀνδρὶ
Κείνῳ, ὅς ἐν τριόδοισι πολυτρίπτοισι κυρήσας
Ἔστη ἐφορμαίνων, κραδίη δέ οἱ ἄλλοτε λαιὴν,
Ἄλλοτε δεξιτερὴν ἐπιβάλλεται εἰς ὁδὸν ἐλθεῖν.
Παπταίνει δ' ἑκάτερθε, νόος δέ οἱ ἠΰτε κῦμα
Εἱλεῖται, μάλα δ' ὀψὲ μιῆς ὠρέξατο βουλῆς.

Vide Zenob. & Suid. ἐν τριόδῳ εἰμι.

VARIAE LECT.

Diffinditur.] Ful. *diffunditur.*

RIGALTIUS.

In plures una diffunditur.] Sunt qui emendari velint, *diffinditur.* Sed nihil eſt neceſſe.

Quia viam neſcit.] Hæc ſcriptura exemplaris.

VARIAE LECT.

3 *Hæret anxius.*] Fulvius τὸ *anxius* delet.

MEURSIUS.

4 *Jactetur æſtu, & fluctuetur.*] Quid ſi *Jactetur, æſtuet, fluctuetur.*

RIGALTIUS.

Jactetur æſtu fluctuetur.] Sic legitur in exemplari. non video cur mutari debuerit.

OUZELIUS.

Æſtu.] Virg. Æneid. 7.

Cuncta videns magno curarum fluctuat æſtu.

Alcimus Avitus:

——— *curarum volvitur æſtu.*

gam, lubricam [1] nutaſſe ſententiam, ut ſit nobis ambigendum, utrum [2] tua eruditio turbata ſit, [3] an vacillaverit per errorem. nam interim deos credere, interim ſe deliberare variavit, ut propoſitionis incerto, [4] incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur. Sed [5] in Natali meo verſutiam nolo, non credo, [6] procul eſt ab ejus [7] ſimplicitate ſubtilis urbanitas. Quid igitur? [8] ut qui rectam viam neſcit, ubi,

OUZELIUS.

1 *Nutaſſe ſententiam.*] Martianus Capella.

Anxia cum trepidis nutat ſententia rebus.

Arnobius lib. 1. *Conjecturam æſtimationibus nutans.*

VARIAE LECT.

2 *Sua.*] Sabæus. *tua.*

RIGALTIUS.

3 *An vacillaverit per errorem.*] Ethnicum ſcilicet. Quam pæne tranſpoſitis litteris ſcripſit, *an cavillaverit.* ut cavillare ſeu cavillari dicuntur fontes cum ſui copiam non faciunt, cum fruſtrantur & ſubterfugiunt. In veteri gloſſario *Vacillator* dicitur συκοφάντης.

VARIAE LECT.

4 *Incertior.*] Sab. *certior.*

RIGALTIUS.

Incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur.] In MS. legitur, *certio.* Reſtitui compoſitionem negativam quæ exciderat, & eſt ad Octavii mentem neceſſaria. Ait enim Cæcilium ſubtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli ſint, ut per hanc variationem & per incertum ſuæ propoſitionis, ſive per incertam propoſitionem ſuam, incertum reddat Octavianæ reſponſionis fundamentum. Hoc, verſu etiam mox dicet Octavius.

MEURSIUS.

5 *In natali meo.*] Scribo, *Natali meo* nam nomen erat *Cæcilius Natalis.* Paullo ante *Nec diſſimulabo principio ita Natalis mei.*

HERALDUS.

6 *Procul eſt ab ejus ſubtilitate, ſimplicitate.*] Etſi vocem importunam *ſubtilitate* delendam videbamus, non auſi tamen ſumus abſque librorum auctoritate quidquam mutare.

RIGALTIUS.

Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplici.] In MS. legitur, *Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplicitate ſubtilis urbanitas.* Mendoſe. *Subtilem urbanitatem* dixerit, quam ſupra, *verſutiam,* & *ſubtilem veritatem.* Verum ne quid diſſimulem, magis conveniret, *ſubtilior vanitas,* quæ parum diſtat à fraudulento mendacio. cujuſmodi eſt verſutia, quam tantopere avertit & amolitur ab ſuo Natali.

VARIAE LECT.

7 *Simplicitate.*] Sab. *ſubtilitate.*

ELMENHORSTIUS.

8 *Ut qui rectam viam neſcit, ubi ut ſit, in plures una diffunditur.*] Virgilius lib. 6. Æneid. fol. 127.

— *partes ubi ſe via findit in ambas.*

Virgilii locum exſcripſit Lactant. lib. 6. cap. 3. *Dicunt humanæ vitæ curſum Y literæ eſſe ſimilem, quod unuſquiſque hominum, cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet.*

HERALDUS.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi ut ſit.] Non dubitamus quin Gelenii vera ſit lectio, *Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffunditur, hæret anxius.* Repræſentavimus autem Rom. edit.

ubi, [1] ut fit, in plures una [2] diffinditur, quia viam neſcit, [3] hæret anxius, nec ſingulas audet eligere, nec univerſas probare: ſic cui non eſt veri ſtabile judicium, prout infida ſuſpicio ſpargitur, ita ejus dubia opinio diſſipatur. Nullum itaque miraculum eſt, ſi Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus [4] jactetur æſtu, & fluctuctur: quod ne fiat ulte-

edit. & MS. Reg. lectionem, niſi quod in MS. Reg. ſcriptum fuerat, *quia viam neſcit, hæret anxius.* Pro *diffunditur* non diſpliceret *diffinditur*, quod edidit Gelenius. Lactant. lib. 6. *Cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus, ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet.*

OUZELIUS.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut fit, in plures una diffinditur.] Ovidius Faſtor 5.

Ut ſtat, & incertus, qua ſit ſibi neſcit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter.

Hinc elegans eſt apud Græcos verbum ἀπορεῖν & nomen ἀπορία; quæ eſt inopia conſilii, cum quis rerum ſuarum invenire exitum neſcit. Scitum eſt hâc de re Hieronymi Wolfii diſtichon in Annot. Demoſt.

Cum via multa patet, nulla eſt: bona quâ ſit eundum
Ipſe tibi monſtret ductor Atlantiades.

Pertinet huc quoque proverbium Theognideum ἐν τριόδῳ ἕστηκα. δύ' εἰσὶ δὲ πρόσθεν ὁδοί μοι φροντίζω τούτων ἥν τιν' ἴω προτέρην. Alciat. Emblem.

Omnes in trivio ſumus atque hoc tramite vitæ
Fallimur, oſtendat ni Deus ipſe viam.

Hinc Proverbium *In Trivio conſtitutus*, in eum qui dubitat. Suidas: Ἐν τριόδῳ εἰμὶ λογισμῶν ἐπὶ τῶν ἀδήλων, καὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων, ἐπειδὴ ὁ ἐν τριόδῳ γινόμενος, οὐκ οἶδε ποίᾳ χρήσεται ὁδῷ.

VARIAE LECT.

1 *Ut fit.*] Sab. *ut ſit.*

WOWERUS.

2 *Diffinditur.*] Rom. *Defunditur.* Sententiam Minucii elegantiſſime expreſſit Oppian. ἁλιευτ. 3.

—— εἴκελος ἀνδρὶ
Κείνῳ, ὅς ἐν τριόδοισι πολυτρίπτοισι κυρήσας
Ἔστη ἐφορμαίνων, κραδίη δὲ οἱ ἄλλοτε λαιὴν,
Ἄλλοτε δεξιτερὴν ἐπιβάλλεται εἰς ὁδὸν ἐλθεῖν.
Παπταίνει δ' ἑκάτερθε, νόος δέ οἱ ἠΰτε κῦμα
Εἱλεῖται, μάλα δ' ὀψὲ μιῆς ὠρέξατο βουλῆς.

Vide Zenob. & Suid. ἐν τριόδῳ εἰμί.

VARIAE LECT.

Diffinditur.] Ful. *diffunditur.*

RIGALTIUS.

In plures una diffunditur.] Sunt qui emendari velint, *diffinditur.* Sed nihil eſt neceſſe.

Quia viam neſcit.] Hæc ſcriptura exemplaris.

VARIAE LECT.

3 *Hæret anxius.*] Fulvius τὸ *anxius* delet.

MEURSIUS.

4 *Jactetur æſtu, & fluctuetur.*] Quid ſi *Jactetur, æſtuet, fluctuetur.*

RIGALTIUS.

Jactetur æſtu fluctuetur.] Sic legitur in exemplari. non video cur mutari debuerit.

OUZELIUS.

Æſtu.] Virg. Æneid. 7.

Cuncta videns magno curarum fluctuat æſtu.

Alcimus Avitus:

—— *curarum volvitur æſtu.*

bus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, ſi [1] quicumque de divinis quærat, ſentiat, proferat; [2] cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: [3] atque etiam; quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior eſt: quoniam non fucatur [4] pompâ facundiæ & gratiæ, ſed, ut eſt, recti regula ſuſtinetur. Nec recuſo, quod Cæcilius aſſerere inter præcipua connisus eſt, [5] hominem noſſe ſe, &

cir-

VARIÆ LECT.

1 *Quicunque.*] Sab. *quæcunque.* male.

HERALDUS.

Si quicumque de divinis,] Rom. edit. *quæcumque.* Male.

WOWERUS.

2 *Cum non diſputantis auctoritas.*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Non tam auctores in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt.* Theoph. initio lib. 1. ad Autol. Arnob. lib. 1.

ELMENHORSTIUS.

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur.] Hieron. lib. 3. contra Pelagianos initio: *In dogmatibus & quæſtionibus differendis non perſona, ſed cauſa quærenda eſt.* Arnobius lib. 1. cap. 21. *Cum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur.*

OUZELIUS.

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur.] Simile eſt illud Heliodori Æthiopic. lib. 10. Τὰς ὑπεροχὰς οὐ δυσωπεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ' εἷς ἐστιν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν. Huc quoque referri poſſe videtur illud Romani Martyris apud Prudentium:

Si me movere rebus ullis niteris,
Ratione mecum, non furore, dimica.

ELMENHORSTIUS.

3 *Atque etiam quo imperitior ſermo; hoc illuſtrior ratio eſt.*] Ambroſ. in Luc. lib. 7. cap. 15. lib. 8. cap. 17. Et in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 2. Lactant. lib. 3. cap. 1. Athenag. Apol. pro Chriſtian. Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum.

4 *Pompa facundiæ.*] Arnobius lib. 1. pag. 21. *Pompa ſermonis.* Ambroſius in Luc. lib. 7. cap. 15. *Pompa facundiæ.* Et lib. 8. *verborum inſulæ.* Caſſiodor. Variar. lib. 11. Epiſt. 1. *Romani eloquii pompa.*

OUZELIUS.

Non fucatur pompâ facundiæ.] Nam, ut optime inquit Lactantius lib. 5. c. 1. *Eloquentia ſeculo ſervit; populo ſe jactare, & in rebus malis placere geſtit. Siquidem veritatem ſæpius expugnare conatur, ut vim ſuam monſtret; opes expetit, honores concupiſcit, ſummum denique gradum dignitatis expoſcit.* Recte quoque Cyprianus ad Donatum Epiſtola 2. *In judiciis, in concione, pro roſtris opulenta facundia volubili ambitione jactetur, cum de Domino Deo vox eſt; vocis pura ſinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, ſed rebus.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Hominem noſſe ſe & circumſpicere debere.*] Clemens Alexandrin. παιδαγωγ. lib. 3. cap. 1. Ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, πάντων μέγιστον μαθημάτων, τὸ γνῶναι αὑτόν· ἑαυτὸν γάρ τις ἐὰν γνῷ, θεὸν εἴσεται· θεὸν δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται θεῷ. Philoſtratus de vita Apollonii Tyanei lib. 7. cap. 7. Xenoph. memorabil. lib. 3. fol. 776. & 779.

1 *Quod*

circumſpicere debere, quid ſit, unde ſit, quare ſit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus? Quod ipſum explorare & eruere ſine univerſitatis inquiſitione non poſſumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata ſint, ut, niſi divinitatis rationem diligenter excuſſeris, neſcias humanitatis; nec poſſis pulchre gerere rem civilem, niſi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus, [1] quod illa prona, in terramque ver-

OUZELIUS.

1. *Quod illa prona in terramque vergentia, &c. nos quibus vultus erectus.*] Manilius lib. 4.

— Projecta jacent animalia cuncta
In terram, vel merſa vadis, vel in aëre pendent.
Omnibus una quies venter.

Boëth. de Conſolat. lib. 5. Metr. 5.

Quæ (animalia) *videas licet omnia diſcrepare formis*
Prona tamen facies hebetes valet ingravare ſenſus.
Unica gens hominum celſum levat altius cacumen,
Atque levis recto ſtat corpore, deſpicit terras.
Hæc niſi terrenus male deſipis, admonet figura.
Qui recto cœlum vultu petis, exeriſque frontem,
In ſublime feras animum quoque, ne gravata peſſum
Inferior ſidat mens corpore celſius levato.

Elegantiſſime quoque hanc in mentem Baſilius Magnus. Hexaëm. homilia 11. ἔπλασέν σε ὁ θεὸς ὀρθὸν, ἐξαίρετον ταύτην τὴν διάπλασιν παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἔδωκε. διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀποδιδόναι ἔμελλε. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα βοσκήματά ἐστι καὶ πρὸς ἃ πέφυκε, πρὸς ταῦτα ἔχει τὴν κατασκευήν. ἐγεννήθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει κεφαλὴν συννεύουσαν, τῇ γαστρὶ ἐνορᾶν, καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, ἐπειδὴ τέλος ἐκείνοις εὐδαιμονίας, ἡ γαστρὸς πλήρωσις καὶ ἀπόλαυσις. ἄνθρωπος δὲ οὐκέτι εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ' εἰς τὰ ἄνω κεφαλὴ αὐτοῦ ὑψηλὴ, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. ὀφθαλμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. μὴ τοίνυν ποίει σεαυτὸν παρὰ φύσιν, μὴ τὰ γήϊνα περισκόπει, ἀλλὰ τὰ οὐράνια, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν. Similiter Cyprianus contra Demetrianum, cujus verbis etiam utitur Claudius Tauronenſis, ut obſervavit adverſario de cultu Imaginum libro Jonas Aurelianenſis Epiſcopus: *Rectum te Deus fecit; & cum cetera animalia prona & ad terram ſitu vergente depreſſa ſint, tibi ſublimis ſtatus, & ad cœlum atque ad Deum tuum vultus erectus eſt.* Ex hâc & in hanc ſententiam capiendum eſt Scitum illud Magicum Zoroaſtris, vel cujuſdam ejus diſcipuli; Μηδὲ κάτω νεύσης. κρημνὸς κατὰ γῆς ὑπόκειται. Ad quæ verba inter alia ita Plethon. λέγει τὸ λόγιον μὴ κάτω πρὸς τὸ θνητὸν δὴ σῶμα ὑποκλίνης. Pſellus vero: τὴν μετὰ θεὸν οὖσαν ψυχὴν τὸ λόγιον νουθετεῖ ἐκείνῳ μόνῳ προσέχειν τοῦ νοῦ, καὶ μὴ κάτω τὴν ῥοπὴν ποιεῖσθαι. Plura quæ ad hujus loci inluſtrationem facere poſſunt vide ſis apud Xenophont. Memorab. lib. 1. Salluſt. proëm. Catil. Claudian. de Raptu Proſerp. lib. 3. Sil. Italic. lib. 15. Alcim. Avit. lib. 1. Junilium in Geneſ. Mar. Victorem Prologo Geneſ. Hilarium Geneſi. Ruſticum Expidium, alios. Nequeo autem mihi attemperare, quin coronidis loco adjiciam magnificam Senecæ vocem ex Epiſto-

vergentia, nihil nata ſint proſpicere, niſi pabulum: [1] nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt, [2] ſermo, & ratio, per quæ Deum agnoſcimus, ſentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem ſeſe oculis, & ſenſibus noſtris cœleſtem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi inſtar eſt, humi quærere, quod in ſublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui [3] hunc mundi totius ornatum non divinâ ratione perfectum volunt, ſed [4] fruſtis

Epiſtolâ 66. *Vetas me cælo intereſſe, id eſt, jubes me vivere capite demiſſo? Major ſum & ad majora genitus, quam ut mancipium ſim mei corporis: quod equidem non aliter adſpicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum.* Vide quoque illum Epiſt. 60. & Epiſt. 92.

ELMENHORSTIUS.

1 *Nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt.*] Lactant. de opificio Dei cap. 8. *Cum igitur ſtatuiſſet Deus ex omnibus animalibus ſolum hominem facere cæleſtem, cætera univerſa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipidemque conſtituit, ſcilicet ut eadem ſpectaret, unde illi origo eſt; illa vero depreſſit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis exſpectatio eſt, toto corpore in humum projecta, ventri pabuloque ſervirent. Hominis itaque ſolius recta ratio eſt & ſublimis ſtatus, & vultus Deo patri communis, ac proximus, originem ſuam, fictoremque teſtatur.* lib. 2. c. 1. de ira cap. 7. & 14. lib. 7. cap. 5. & 9. In Epitome cap. 7. Ovid. lib. 1. Metamorph. Fab. 2.

Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cælumque videre
Juſſit, & erectos ad ſydera tollere vultus.

Docte Baſilius Magnus homilia εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ fol. 141. & in Hexæmer. homil. 9. fol. 40. Baſilius Seleuciæ Epiſcop. Orat. 1. in illud: *In principio creavit Deus cælum & terram, &c.* Gregorius Nyſſenus lib. de hominis opificio cap. 8. Firm. lib. 8. Aſtron. in proœmio ad Mavortium. Theodoret. Orat. 3. de Provid. Philo; *Quod deterior potiori inſidiatur.* Et *de Plantatione Noë* fol. 147. Chryſoſt. tom. 5. Orat. 1. de provident. Hieronym. tract. 1. part. 3. Epiſt. 1. Seneca de vita beata. cap. 32. Caſſiodorus de anima cap. 16.

WOWERUS.

2 *Sermo & ratio per quæ Deum agnoſcimus.*] Ambroſius lib. 5. epiſt. 38. Proceſſit poſtremus creaturarum homo ſpecie gratus, mente ſublimis, ut omni eſſet creaturæ miraculo, in quo ad ſimilitudinem æterni Dei, νοῦς eſſet æternus, humana ſpecie amictus, &c.

VARIAE LECT.

Deum.] Sab. *Dominum.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Hunc mundi totius ornatum.*] Nihil certe illorum, quæ ſenſu comprehenduntur, mundo ornatius, pulchrius & abſolutius, ut Philo notat in lib. περὶ ἀφθαρσίας κόσμου pag. 644. Cicero l. 2. de Nat. Deor. p. 200. lib. 3. p. 334. Lactant. lib. de ira cap. 10.

RIGALTIUS.

4 *Fruſtis quibuſdam temere concurrentibus.*] Atomis. *Si & atomi corpulentias de coïtu ſuo cogunt*, inquit, Tertul. Et lepida eſt illa deſcriptio apud Cic. 1. de nat. deor. *Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur.* Alibi dicit, *turbulentam atomorum concurſionem.* Quod vero Tullius dixit, *continuantur*, Minucius ſupra, *concinnantur.*

1 *Quid*

ſtis quibuſdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, ſenſum, oculos denique ipſos non habere. [1] Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam confeſſum, tamque perſpicuum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris, & [2] quæ ſunt infra circaque luſtraveris, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo omnis natura inſpiretur, moveatur, alatur, gubernetur? [3] Cœlum ipſum vide, quam late tenditur, quam

WOWERUS.

1 *Quid enim poteſt eſſe tam apertum.*] Vulgaria hæc argumenta, quibus omnes fere, qui adverſus gentes ſcripſerunt, & alii auctores, in adſtruenda divinitate uſi ſunt, quorum verba adducere ſupervacuum exiſtimo. Auctor lib. de mundo. Auguſtin. lib. 3. & lib. 15. cap. 4. de trinitate. Hieron. in Eccleſ. cap. 3. Verba autem Minucii expreſſa ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Quid poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur.*

ELMENHORSTIUS.

Quid poteſt eſſe tam apertum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris.] Cicero de Aruſp. reſp. fol. 431. *Etenim quis eſt tam vecors, qui cum cœlum ſuſpexerit, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla ordinem rerum ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet? aut cum Deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium natum, & auctum & retentum.* Lactant. lib. 1. cap. 2. *Nemo eſt tam rudis, tam feris moribus; quin oculos ſuos in cœlum tollens, tametſi neſciat cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur; non aliquam tamen eſſe intelligat ex ipſa rerum magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec poſſe fieri quin id, quod mirabili ratione conſtat, conſilio majori aliquo ſit inſtructum.*

OUZELIUS.

Quid poteſt eſſe tam apertum, &c.] Pæne ad verbum noſter hæc ex Cicerone, apud quem in ſecundo de Natura Deorum legis: *Quid poteſt eſſe tam apertum tamque perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaque contemplati ſumus, quam aliquod eſſe Numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur?* Eandem & adducit rationem l. 2. de Divinatione: *Eſſe præſtantem aliquam, æternamque naturam, & eam ſuſpiciendam adorandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœleſtium cogit confiteri.* Prudentius Apotheoſi:

Attamen in cœlum quotiens ſuſpexit, in uno
Conſtituit jus omne Deo, cui ſerviat ingens
Virtutum ratio, variis inſtructa miniſtris.

Vide Iſidor. Peluſ. lib. 4. Epiſt. 186.

WOWERUS.

2 *Quæ ſunt infra, circaque.*] Pacuvius apud Var. de ling. Lat. *Hoc vide circum ſupraque, quod complexu continet terram.* Lucret. l. 1. *Denique jam tuere hoc circum ſupraque, quod omnem Continet amplexu terram.*

ELMENHORSTIUS.

Et quæ ſunt ſupra circaque.] Pacuvius apud Varron. lib. 4. de L. L.

Hoc vide circum ſupraque, quod complexu continet terram.

VARIAE LECT.

Supra circaque.] Ita Lindenbrugius noſter in catalect. veterum poëtarum. Aliter in Edit. noſtra.

ELMENHORSTIUS.

3 *Cœlum ipſum vide.*] Athenagoras Apolog. pro Chriſtian. pag. 17. Oecumenius in Epiſt. Pauli ad Rom. cap. 1. Theo-

quam rapide volvitur, vel quod in noctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſole luſtratur; jam ſcies quam ſit in eo ſummi moderatoris mira & divina libratio. [1] Vide & annum, ut ſolis ambitus faciat; & menſem vide ut [2] luna auctu, ſenio,

Theodoret. Orat. 1. de provident. D. Clemens Recognit. lib. 8. pag. 123. Athanaſ. contra Gentes. Cicero lib. 2. de Nat. Deor. pag. 196. lib. 3. p. 332. Nazianzenus Orat. 2. de Theologia.

OUZELIUS.

Cœlum ipſum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur.] G. Piſidas Opificio Mundi:

Τὶς δ' μέγιστον οὐρανὸν τοῦτον βλέπων,
Καὶ τὴν ἀεικίνητον ἣν ἔχει βίαν,
Τῶν ἀστέρων τε τοὺς συνεκτικωτάτους
Νῦν μὲν βορείας, νῦν δὲ κινήσεις νότου,
Ἐν ἐκδρομῇ ποιοῦντας, ἢ μεταστάσει.

WOWERUS.

1 *Vide & annum.*] Nemeſius *περὶ φύσεως ἀνθρώπου* cap. 42. Theodor. orat. 2. Auguſtin. de vera relig. cap. 28. *Non fruſtra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem ſyderum, candorem lucis, dierum, & noctium viciſſitudines, lunæ menſtrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentem, tantam vim ſeminum, ſpecies numeroſque gignentium, & omnia in ſuo genere, &c.*

ELMENHORSTIUS.

Vide ut annum ſolis ambitus faciat.] Theodoret. Orat. de provid. Cyprian. de ſpect. fol. 377. Lactant. de ira c. 13. Cæſarius Dialog. 3. Chryſoſt. in Pſalm. 144.

2 *Luna ut actu, ſenio, labore.*] Id eſt, *defectu*, qui contingunt Lunæ, quotiens terræ altitudo interveniens radiis ſolis, eam illuminari non patitur, à quibus lumen dicitur accipere. Cleomedes circul. inſpect. Meteor. lib. 2. pag. 45. & ſeq. Servius in 2. Æneid. fol. 177. Macrobius lib. 1. in ſomn. Scipionis cap. 15. Laërtius lib. 7. in Zenone. Iſidor. Hiſpalenſis de nat. rer. cap. 2. Damaſcenus de fide Orthodoxa. lib. 2. cap. 7. Cicero de Divin. lib. 2. pag. 383. Beda de Elementis Philoſophiæ lib. 2. fol. 329. Xiphilinus Claudio fol. 261. Hieronym. adverſ. Pelag. l. 1. cap. 7. *Luna ſuper ſuis defectibus & labore cauſetur.* Varro apud Junium Philargyrium in 2. Georg. *Eclipſis quando fit, cur Luna laboret.* Quoties luna ex ordinario deliquio deficiebat, inſenſati pagani ridicule credebant lunam laborare, ideoque ne pateretur, diſſono æris crepitu, & immanibus vociferationibus ei ſubveniebant, & defectum ſuis clamoribus adjuvabant. Auctor de rectitudine catholicæ converſationis apud Auguſtin. tom. 9. fol. 789. *Nullus quando luna obſcuratur, vociferare præſumat, quia certis temporibus Deo jubente, obſcuratur.* Maximus Taurinenſis Epiſcop. homil. de defectu lunæ pag. 293. *Quis non moleſte ferat, ſic vos eſſe veſtræ ſalutis immemores, ut etiam cœlo teſte peccetis. Nam cum ante dies pleroſque de veſtra avaritiæ cupiditate pulſaverim, ipſa die circa veſperum tanta vociferatio populi extitit, ut irreligioſitas ejus penetraret ad cœlum. Quod cum requirerem quid ſibi hic clamor velit: dixerunt mihi, quod laboranti lunæ veſtra vociferatio ſubveniret: & defectum ejus ſuis clamoribus adjuvaret.* Ita Maximus in prædicta homilia, quæ falſo Ambroſio operum parte 3. ſermone 83. pag. 288. adſcribitur. Non enim eſſe Ambroſii, ſed hujus Maximi, teſtatur Gennadius in catalogo illuſt. virorum p. 212. apud Hieronym. tom. 9. his verbis: *Maximus Taurinenſis Eccleſiæ Epiſcopus, ſcripſit de avaritia, de hoſpitalitate, de defectu Lunæ, &c.* Statius lib. 6. Thebaid. pag. 125.

— attonitis quotiens avellitur aſtris
Solis opaca ſoror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant fruſtraque timent.

Vid.

ſenio, [1] labore circumagat. [2] Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices, ut ſit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, [3] vel quod regant curſum navigandi, vel quod arandi, [4] metendique tempus inducant: quæ ſingula non modo

Vid. Plutarch. Æmilio fol. 264. Plinius lib. 1. cap. 12. Livius l. 26. p. 596. lib. 44. p. 1193. Lactantius in Statii Thebaid. p. 120. Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 33. & lib. 19. de pœnitentia pag. 269. illis qui has furioſas exclamationes exercuerint, duorum annorum pœnitentiam imponit. Verba illius addam: *Si obſervaſti traditiones paganorum, quas quaſi hæreditario jure diabolo ſubminiſtrante, uſque in hos dies ſemper patres filiis reliquerunt, id eſt, ut elementa coleres; lunam, aut ſolem, aut ſtellarum curſum: novam lunam, aut defectum lunæ, ut tuis clamoribus aut auxilio ſplendorem ejus reſtaurare valeres, aut illa elementa tibi ſuccurrere, aut tu illis poſſes, aut novam lunam obſervaſti, pro domo facienda, aut conjugiis ſociandis? Si feciſti, duos annos per legitimas ferias pœniteas.*

RIGALTIUS.

Luna labore circumagat.] Defectu. *Sol ſpectatorem, niſi cum deficit, non habet. nemo obſervat lunam, niſi laborantem.* Seneca.

OUZELIUS.

Vide ut Luna auctu, ſenio, &c.] Piſidas Opif. Mundi:

Τίς γὰρ σελήνην ἢ τὸν ἥλιον βλέπων,
Ὀφθαλμιῶντας τῇ πρὸς ἔκλειψιν νόσῳ.

WOWERUS.

1 *Labore.*] Ἐκλείψεις. Virgil. 2. Georg. *Defectus ſolis varios, lunæque labores.* Lunam enim laborare putabant, quoties deficiebat, ideoque clamore, & tinnitu æris ei ſuccurrebant. Seneca Hippol. *Tractam Theſſalicis carminibus rati Tinnitus dedimus, tu fueras labor.* Juven. Sat. 6. — *Laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.* Ambroſ. ſermone 88. rationem hujus moris reddit auctor problematum, quæ Alexandri Aphrod. nomine circumferuntur. probl. 45.

2 *Quid tenebrarum.*] Expreſſum ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Jam diei noctiſque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi.*

OUZELIUS.

Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices.] Rectiſſime Vices, cum alternatim ſuccedant, nec ſit quod interrumpat ordinem. Et ſimiliter plurimi alii ſcriptores loquuntur. Juvenalis Satyrâ 13.

Naturâ volvente vices & Lucis & Anni.

Claudianus In Rufinum lib. 1.

In lucis noctiſque vices. —

Sedulius lib. 1. de Sole.

Nunc oritur, nunc occiduas demiſſus in oras
Partitur cum nocte vices, nec ſemper ubique eſt.

Ita & Columbanus.

Omnia Tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur,
Alternant Elementa vices, & tempora mutant,
Accipiunt alimenta dies noctesque viciſſim.

HERALDUS.

3 *Vel quæ regant curſum n.*] MS. Reg. *vel quod regant curſum navigandi, vel quod arandi, metendique tempus inducant.*

WOWERUS.

4 *Metendique tempus inducant.*] MS. *indicant.*

VARIAE LECT.

Indicant.] Ita MS. Sab. *inducunt.*

I 1 *Ve-*

modo ut crearentur, fierent, diſponerentur, ſummi opificis, & perfectæ rationis eguerunt, [1] verum etiam ſentiri, perſpici, intelligi, ſine ſummâ ſollertiâ & ratione non poſſunt. [2] Quid? cum ordo temporum ac frugum ſtabili varietate diſtinguitur, nonne auctorem ſuum, parentemque teſtatur? [3] Ver æque cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis meſſibus, & au-

WOWERUS.

1 *Verùm etiam ſentiri, perſpici.*] Cic. 2. de Nat. Deor. *Quæ non modo ut fierent ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt.*

2 *Quid cum ordo temporum.*] Athanaſ. longa oratione hoc diduxit: Veriſſimum eſt, inquit, æſtimare Deum, qui συμφωνίαν iſtam operatur, quem licet ſubtractum oculis non cernamus, ordo tamen, & concentus τῶν ἐναντίων ducem, & principem fatetur.

HERALDUS.

Quid cum ordo temporum ac frugum.] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Antea ediderant *hac fr.* non idonea ſententia. Expende quæ ſequuntur.

OUZELIUS.

Quid? cum ordo temporum ac frugum ſtabili varietate diſtinguitur, &c.] Cyprianus. *Videmus, &c. Dei nutu tempora obſequi, elementa famulari, ſpirare ventos, fontes fluere, grandeſcere copias meſſium, fructus miteſcere vinearum, exuberare pomis arbuſta, &c.* Claudianus in Rufin. lib. 1.

— *Qui lege moveri*
Sidera, qui fruges diverſo tempore naſci.

Lucretius:

Creſcunt arbuſta, & fœtus in tempore fundunt.

Maximus Tyrius Diſſertatione XXV. Τὸν ὡρῶν ταμίαν, τὸν καρπῶν τροφέα, τὸν γενέθλιον, τὸν ὑέτιον, τὸν ἐπικάρπιον. Arrianus l. IV. in Epictetum: Τεταγμένως, καθάπερ ἐκ προστάγματος θεοῦ, ὅταν ἐκεῖνος εἴπῃ τοῖς φυτοῖς ἀνθεῖν, ἀνθεῖ· ὅταν εἴπῃ βλαστάνειν, βλαστάνει· ὅταν ἐκφέρειν τὸν καρπὸν, ἐκφέρει· ὅταν πεπαίνειν, πεπαίνει. Idem III. XXVI. Τὸν ἥλιον τίς πεποίηκε; τοὺς καρποὺς δὲ τίς; τὰς δ' ὥρας τίς; ubi ſupplendum οὐχὶ ὁ θεός. Philo in περὶ φιλανθρωπ. Τὸν πρὸς γεωργίαν ἔχοντα πλεῖστα καὶ ἀναγκαιότατα: πρὸς καρποφορίαν καὶ εὐγονίαν καιροὺς, οὕτως ἄρεος εὐκρασίας, &c. Idem περὶ κοσμουργ. Ἐν μέρει γίνεται τὰ γενόμενα: χρόνοις διαφέρουσιν, ἀλλ' οὐκ ἀθρόα καιρῷ ἑνί. Apulejus de Sole: *Quatuor temporum vices mutat, &c. hinc alimenta nobis ſuppetant earum rerum quas accedere his mundi partibus Deus voluit.* Horatius.

— *Variiſque mundum*
Temperat horis —

Scholiaſtes Heſiodi. φέρουσι τὰ δένδρα καρπὸν ἀπὸ τῶν ὡρῶν. μεταχυλινδουμένου γὰρ τοῦ ἐνιαυτοῦ αἱ ὧραι τεθηλέναι ταῦτα ποιοῦσι. Vid. Geneſ. cap. 8. 22. Levit. 26. 4. Job. c. 26. Pſalm. 1. 3.

3 *Ver æque cum ſuis floribus.*] Bion Idyll. 6.

Ἔαρι πάντα κύει, πάντ' εἴαρος
ἁδέα βλαστεῖ.

Julianus unus è 12. Scholaſticis inter Catalecta Poëtarum de quatuor anni tempeſtatibus.

Vere gravis fundit Tellus cum floribus herbas.
Frugiferas arvis fert Æſtas torrida meſſes.
Pomifer Autumnus tenero dat palmite fructum.
Mox humus hibernis albeſcit operta pruinis.

Hi-

& autumni maturitas grata, & [1] hiberna olivitas neceſſaria: qui ordo facile turbaretur, niſi maxima ratione conſiſteret. Jam providentiæ quantæ, [2] ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas ardore torreret, autumni & veris inſerere medium temperamentum, ut per veſtigia ſua anni revertentis occulti & innoxii tranſitus laberentur. [3] Mari intende, lege litoris ſtringitur; quidquid arborum eſt vide, quam è terræ viſceribus

RIGALTIUS.

1 *Hiberna olivitas neceſſaria.*] Hoc minime ad Octavii propoſitum facere videtur. nam pleriſque regionibus non proveniunt olivæ, neque eſt neceſſaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius *hibernam olivitatem* hic poſuit pro *hiberna uligine.* cum ſcilicet humus per hiemem ipſo ſitu putris glacie per vices regelata & nivibus reſolutis in limum pingueſcit velut olivo perfuſa. hæc ſane hiberna olivitas tam neceſſaria eſt quam autumni maturitas grata. etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad ſerendum aptiores reddit. Ceterum, ſiquis hic alluſum etiam velit ad ipſam olivarum olivitatem quæ fit menſe Decembri, facile concedam.

OUZELIUS.

2 *Ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas ardore torreret.*] Elegantiſſima ſunt quæ pæne hanc in mentem habet Piſidas Opificio Mundi:

Καὶ τ͂ θέρους μὲν ἡ φλογώδης ἀκρότης,
Οὐκ εὐθὺς εἰς χειμῶνα τὴν θέρμην τρέπει,
(Αἱ γὰρ μεταρσεῖς βλαπτικαὶ τ͂ ἀέρων)
Ἀλλ᾽ εἰς τὸ μετόπωρόν τε καὶ κρᾶσιν μέσην,
Τῷ μαλθακῷ τὴν ψύξιν ἠρέμα τρέφει.
Κἀντεῦθεν εὐθὺς οὐ πρὸς ἄκρατον ζέσιν,
Ἀλλ᾽ εἰς ἔαρ μέτεισι, καὶ λεληθότως
Τὸν κρυμὸν αἰθεῖ, καὶ τὸ καῦμα συλλέγει.

ELMENHORSTIUS.

3 *Mari intende, lege litteris ſtringitur.*] Tacitus lib. 1. Annal. *Optime rebus mortalium conſuluiſſe naturam, quæ ſua ora fluminibus, ſuos rurſus utque originem, ita fines dediſſet.* Docte Theodoretus orat. 4. contra Græcos de materia & mundo fol. 66. & orat. 2. de Provident. Chryſoſtom. in Pſalmum 148. Theophilus ad Autolycum lib. 1. fol. 246. Ambroſius hexæmer. lib. 3. cap. 2. Clemens lib. 8. recognit.

OUZELIUS.

Mari intende, lege litteris ſtringitur.] Piſidas Opif. Mundi:

Τίς τὴν θάλασσαν ἀστατοῦσαν προσβλέπων,
Οὐκ οἶδεν αὐτὴν δραπέτου τινὸς δίκην,
Φεύγουσαν ἔξω καὶ κρατουμένην ἔσω;

Jul. Firmicus Initio lib. 7. *Qui omnium ſiderum curſus ordineſque diſpoſuit, qui maris fluctus intra certos terræ terminos coarctavit, &c.* Cælius Sedulius lib. 1.

Omnipotens æterne Deus, ſpes unica mundi,
Qui cœli fabricator ades, qui conditor orbis,
Qui maris undiſonas fluctu ſurgente procellas
Mergere vicinæ prohibes confinia terræ.

Vide Georgii Cyprii Encomium Pelagi editum à Bonaventura Vulcanio. Aldhelm. Proœmio libri de Virginitate. Jeremiæ cap. 5. com. 22. Job. cap. 28. com. 25. & cap 38. com. 8.

bus animatur. [1] Aſpice Oceanum, refluit reciprocis æſtibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar apte diſpoſita [2] recta montium, collium flexa, porrecta camporum? [3] Quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam mul-

ELMENHORSTIUS.

1 *Aſpice Oceanum, refluit reciprocis æſtibus.*] Philoſtrat. de vita Apollonii Tyanei lib. 5. cap. 1. fol. 210. Τὰς δὲ τοῦ Ὠκεανοῦ τροπὰς, καὶ αὐτὸς μὲν περὶ Κελτοὺς εἶδον, ὁποῖαι λέγονται. τὴν δὲ αἰτίαν ἐπὶ πολλὰ εἰκάζων, δι᾽ ἣν ἄπειρον οὕτω πέλαγος ἐπιχωρεῖ τε, καὶ ἀνασπᾶται, δοκῶ μοι τὸν Ἀπολλώνιον ἐπεσκέφθαι τὸ ὄν. ἐν μιᾷ γὰρ τῶν πρὸς Ἰνδοὺς ἐπιστολῶν, τὸν Ὠκεανόν φησιν ἐφύδροις ἐλαυνόμενον πνεύμασιν ἐκ πολλῶν χασμάτων, ἃ ὑπ᾽ αὐτῷ τε, καὶ περὶ αὐτὸν ἡ γῆ παρέχεται, χωρεῖν ἐς τὸ ἔξω, καὶ ἀναχωρεῖν πάλιν, ἐπειδὴ ὥσπερ ἆσθμα ὑπονοστήσῃ τὸ πνεῦμα. πιστοῦται δὲ αὐτὸ κἀκ τῶν νοσούντων περὶ Γάδειρα. τὸν γὰρ χρόνον, ὃν πλημμυρεῖ τὸ ὕδωρ, οὐκ ἀπολείπουσιν αἱ ψυχαὶ τοὺς ἀποθνήσκοντας. ὅπερ οὐκ ἂν ξυμβαίνειν, εἰ μὴ καὶ πνεῦμα τῇ γῇ ἐπεχώρει. ἃ δὲ περὶ τὴν σελήνην φασὶ φαίνεσθαι, τικτομένην τε, καὶ πληρουμένην, καὶ φθίνουσαν, ταῦτα περὶ τὸν Ὠκεανὸν οἶδα. τὰ γὰρ ἐκείνης ἄνεισι μέτρα, ξυμμινύθων αὐτῇ, καὶ ξυμπληρούμενος. ἡμέραν δὲ ἐκδέχεται νύκτα, καὶ νὺξ τὴν ἡμέραν. Id eſt: *Oceani vero converſiones ipſe quoque apud Celtas tales aſpexi, quales etiam fama feruntur. Cauſam vero ſæpenumero contemplatus, ob quam vaſtum pelagus accedat, recedatque, adinveniſſe Apollonium cenſeo, qui in earum una quas ad Indos ſcripſit epiſtola, ſic ait: Oceanus à ſpiritibus ſub aqua exiſtentibus impulſus ex multis hiatibus, qui partim ſub ipſo, partim in terra circa ipſum ſunt ad exteriora diffunditur, ac rurſus retrocedit: poſtquam velut anhelans, quem diximus ſpiritus recedit. Huic opinioni fidem facit id, quod apud Gades ægrotantibus contingit. Nam quo tempore excreſcens aqua regionem inundat, animæ morientes non deſerunt, quod profecto non eveniret, niſi ſpiritus ipſe in terram ſecederet. Quæ autem circa lunam apparere dicunt naſcentem, plenam & decreſcentem, eadem omnia circa Oceanum fieri animadverti. Ejus enim menſuras ſequitur, ſimul cum ipſa decreſcens, augeſcenſque & nox diem, rurſuſque dies noctem excipit.* Quem locum Photius in bibliothecam ſuam pag. 535. tranſtulit. Vide Iſidorum Hiſpalenſ. de nat. rerum cap. 4. Melam lib. 1. cap. 2. Solin. c. 26. Strabonem Geograph. lib. 3. fol. 119. & ſeq. Stobæum in Eclog. Phyſ. c. 33. Baſil. Magnum homil. 6. in Hexameron. Ciceronem de divinat. lib. 2. fol. 283.

MEURSIUS.

2 *Recta montium.*] Malim. *Arrecta montium.*

OUZELIUS.

Recta montium, collium flexa, porrecta camporum.] Sic Appulejus Mileſ. 1. *Ardua montium, & lubrica vallium, & gleboſa camporum.* Hieronym. Epiſt. 22. *Concava vallium, aſpera montium, rupium prærupta.*

3 *Quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem? alias armat in cornibus, &c.*] Elegantiſſime hanc ſententiam quoque expreſſit Oppianus κυνηγετ. IV.

Γιγνώσκεν δ᾽ ἕκαστος ἑῆς φύσιος κλυτὰ δῶρα,
Ἔνθ᾽ ὀλιγοδρανέες τε, καὶ ἔνθα πέλουσι δαφοινοί.
Οὐκ ἔλαφος κεράεσσι θρασὺς, κεράεσσι δὲ ταῦρος.
Οὐ γλυφέεσσιν ὄρυξ κρατερὸς, γλυφέεσσι λέοντες.
Οὐ ποσὶ ῥινόκερως πίσυνος, πόδες ἔπλα λαγωῶν

Πόρδα-

multiformem? [1] alias armatas cornibus, alias dentibus ſeptas,

Πόρδαλις εἶδος ὀλοὴ παλαμάων λοίγιον ἰόν.
Καὶ σθένος οἷς μέγα λαινέοιο μετώπου
Καὶ κάπρος μένος οἶδεν ἑῶν ὑπέρτερον ὀδόντων.

Phocylides.

Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς φύσιν ἠερόφοιτον.
Ὄρνισι μὲν πολλὴν ταχυτῆτ', ἀλκήν τε λέουσι,
Ταύροις δ' αὐτοχύτοις κεράεσσιν, κέντρα μελίσσαις
Ἔμφυτον ἄλκαρ ἔδωκε.

Eleganter quoque Porphyrius libro 3. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων: ζώων μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν, εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι, &c. Sic Ariſtoteles de part. Animal. lib. 3. cap. 2. δέδωκεν ἡ φύσις τοῖς μὲν ὄνυχας, τοῖς δὲ ὀδόντας μαχητικούς, τοῖς δ' ἄλλό τι μόριον ἱκανὸν ἀμύνασθαι. Lucretius lib. 5.

Sentit enim vim quiſque ſuam, quam poſſit abuti
Cornua nata prius vitulo quam frontibus extent,
Illis iratus petit, atque infenſus inurget.
At catuli pantherarum, ſcymnique leonum
Unguibus, ac pedibus jam tum, morſuque repugnant.
Vix etiam cum ſunt dentes, unguesque creati.

Maximus Tyrius Serm. 10. ἄλλο ἄλλῳ ζώῳ ἀλέξημα ἥκει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὑφ' οὗ σώζεται. λέουσιν ἀλκή, ἐλάφοις δρόμοι θηρευουσιν καὶ τῶν μὲν δελφίνων αἱ νήξεις, τῶν δὲ μελισσῶν αἱ πλῆσεις· τῶν δὲ ἰλύι σωζομένων οἱ φωλεοί. Et Anacreon in odis Mellitiſſimis:

Φύσις κέρατα ταύροις
Ὁπλὰς δ' ἔδωκεν ἵπποις
Ποδωκίην λαγωοῖς,
Λέουσι χάσμ' ὀδόντων·
Τοῖς ἰχθύσι τὸ νηκτὸν,
Τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι.

Concludam cum ingenioſiſſimo poëtarum Ovidio, fragm. Halieut.

Accepit mundus legem, dedit arma per omnes
Admonuitque ſui: vitulos ſic namque minaci
Qui nondum gerit in tenerâ jam cornua fronte,
Sic damæ fugiunt, pugnant virtute leones,
Et morſu canis, & caudæ ſic ſtrepitus ictu
Concuſſiſque levis pennis ſic evolat ales:
Omnibus ignota mortis timor, omnibus hoſtem,
Præſidiumque datum ſentire, & noſcere teli
Vimque minaſque ſui. —

Vide omnino Xenophontem. libro 2. κύρου παιδείας, ubi locorum pulcre Pheraulas hâc de re diſputat. Ciceronem lib. 1. de Nat. Deor. Item de Officiis lib. 1. Baſilium Mag. Orat. 9. in Hexaëm. Boëthium de Conſolat. lib. 3. Proſ. 11. & lib. 5. Metr. 5. uti & Platonem Protagorâ, Ambroſium, alios.

WOWERUS.

1 *Alias armatas cornibus.*] Cic. 2. de Nat. Deorum. *Animantium aliæ coriis tectæ, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ, pluma alias, alias ſquama videmus obductas, alias cornibus armatas, alias habere effugia pennarum.* Plin. Proœm. lib. 7. Ambroſ. Hexam. lib. 6.

ELMENHORSTIUS.

Armatas cornibus.] Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 313. *Beſtiæ armatæ dente vel cornu.* Lactant. de opific. Dei cap. 1. *Animalia alia vel plumis levibus in ſublime ſuſpenſa ſunt, vel ſuffulta ungulis, vel inſtructa cornibus, quibuſdam in ore arma ſunt dentes, aut in pedibus adunci ungues.*

ptas, [1] & fundatas ungulis, & [2] ſpicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? [3] Ipſa præcipue formæ noſtræ pulchritudo Deum fatetur artificem, ſtatus rigidus, vultus erectus, [4] oculi in ſummo, velut in ſpeculâ conſtituti, & omnes ceteri [5] ſenſus velut in arce compoſiti. Lon-

HERALDUS.

1 *Et fundatus ungulis.*] Habet à Lucretio lib. 5.

Et majoribus, & ſolidis magis oſſibus intus

Fundatum.

WOWERUS.

2 *Spicatas aculeis.*] Gloſſæ; *Spico, acuo, abrado.* Vide Serv. ad illa Virg. 1. Geor. *Ferroque faces inſpicat acuto.* Gratius de venat. *Spicant haſtilia dentes.*

ELMENHORSTIUS.

Spicatas aculeis.] Vid. Servius in 1. l. Georg. Virgil. fol. 84.

3 *Ipſa præcipue formæ noſtræ pulcritudo Deum fatetur artificem.*] Baſilius Homil. 9. in hexæm. fol. 24. καὶ τοὶ ἐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεόν ἐστιν ἐπιγνῶναι, ἢ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμῶν κατασκευῆς. Iſidorus ſententiar. lib. 1. c. 2. Lactant. de ira c. 7. Theodoret. ſerm. 3. de provid. Cæſarius Dialog. 3. Procopius Sophiſt. in Eſaiam cap. 20. fol. 50. Origenes in Geneſ. cap. 1. Homil. 1. Tacianus contra Græcos fol. 282.

VARIAE LECT.

Præcipue.] Sab. *præcipuæ.* male.

ELMENHORSTIUS.

4 *Oculi in ſummo velut in ſpecula conſtituti.*] Docte Philo de ſpecialibus legibus fol. 552. Cicero de natur. Deor. lib. 2. p. 326. & ſeq.

OUZELIUS.

Oculi in ſummo, velut in ſpecula conſtituti.] Cicero lib. 2. de Natura Deorum: *Oculi tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent: ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere.*

WOWERUS.

5 *Senſus velut in arce.*] Cic. 2. de Nat. *Senſus interpretes, ac nuncii rerum in capite tanquam in arce collocati ſunt. Oculi tanquam ſpeculatores altiſſimum locum obtinent, &c.*

ELMENHORSTIUS.

Omnes cæteri ſenſus velut in arce compoſiti.] Lactant. de opific. Dei cap. 8. *Hominis prope divina mens, quia non tantum animantum, quæ ſunt in terra, ſed etiam ſui corporis eſt ſortita dominatum; in ſummo capite collocata, tanquam in arce ſublimis ſpeculatur omnia & contuetur.*

OUZELIUS.

Et omnes ceteri ſenſus velut in arce compoſiti.] Ita Samnonicus Serenus, capite 14.

Summa boni eſt alacres homini contingere viſus,

Quos, quaſi cuſtodes, defenſoreſque pericli,

Proſpiciens ſummâ, Natura, locavit in arce.

Alcimus Avitus, lib. 1.

Dehinc arcem capitis ſublimi in vertice ſignat

Septiforem vultum Rationis ſenſibus aptans

Olfactu, auditu, viſu, guſtuque potentem.

Eleganter vero Alcimus vultum Septiforem nuncupat, hauſtum ex Hippocrate, cujus ſententiam Chalcidius apud Platonem in Timæo refert, *Hippocrates,* ait, *cum ſæpe alias in plerìſque ſuis, tum in his evidenter quod de Hebdomadibus inſtituit, dinumerat quoque ſenſuum omnium, qui in capite ſunt, ſeptem meatus, oculorum, aurium, narium, atque oris.* Uti noſter *Arcem capitis* dicit, ita & Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epiſt. xx1 Io. ἀμφοτέρων τοιγαροῦν ἀποσχώμεθα, ὅτι πρῶ, οὔτε θυμῷ πολιορκοῦντες τὴν τοῦ νοὸς

Longum eſt ire per ſingula. nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſſa ſit, & decoris: &, quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed [1] quædam unicuique lineamenta deflexa. ſic & ſimiles univerſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles invenimur. Quid naſcendi ratio? quid cupido generandi? nonne à Deo data eſt? & ut ubera partu matureſcente lacteſcant, & ut tener fœtus ubertate lactei roris adoleſcat? [2] Nec univerſitati ſolum modo Deus, ſed & partibus conſuluit. [3] Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis [4] maris tepore recreatur. [5] Ægypti ſiccitatem tempe-

νὸς ἀκρόπολιν. Et Philo de Somniis, ubi de Sede Animæ: οἱ μὲν γὰρ τὴν ἀκρόπολιν ἐν ἡμῖν ἀνιέρωσαν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν, περὶ ἣν καὶ αἱ αἰσθήσεις λοχῶσιν, εἰκὸς εἶναι νομίσαντες ἐγγὺς διὰ μεγάλου βασιλέως ἐφεδρεύειν δορυφόρους.

WOWERUS.

1 *Quædam unicuique lineamenta deflexa.*] Firmic. Aſtron. lib. I. cap. 3. *Cum ſit unico omnium neceſſitudo ſanguine juncta: diverſa tamen formarum deſignatione cernuntur. Nec invenitur aliquis ita ſimilis, ut non vultus ejus ab alterius vultu ex aliqua parte diſſentiat.*

ELMENHORSTIUS.

Eadem figura omnibus, ſed quædam unicuique lineamenta deflexa.] Vide Firmicum lib. I. Aſtronom. cap. 3. & 4.

2 *Nec univerſitati, ſed & partibus conſulit.*] Cicero de divin. lib. I. p. 375. *Stabit illud quidem, de quo agimus eſſe Deos, & eorum providentia mundum adminiſtrari, eoſdemque conſulere rebus humanis, nec ſolum univerſis, verum etiam ſingulis.*

WOWERUS.

3 *Britannia ſole deficitur.*] Strabo l. 4. In Britannia ſereno etiam cœlo aërem caliginoſum, ὥστε δι' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον. Getulicus in epigrammatibus de Britannis apud Probum in I. Georg.

Non illic aries verno ferit aëre cornu,
Gnoſia nec gemini præcedunt cornua tauri,
Sicca Lycaonius reſupinat plauſtra Bootes.

ELMENHORSTIUS.

Britannia ſole deficitur.] Herodianus Severo pag. 137. & Strabo lib. 4. Geograph. p. 138. narrant, in Britannia ſudo etiam cœlo aërem adeo caliginoſum, ut toto die non ultra tres aut quatuor, quæ ſunt circa meridiem horas, inibi ſol poſſit conſpici. Cæſar de bell. Gallic. lib. 5. pag. 78. ait, in inſula Britanniæ Mona dies continuos 30. ſub bruma eſſe noctem. Vid. Servius in I. Georg. pag. 81. Jornandes de rebus Geticis pag. 81.

WOWERUS.

4 *Maris tepore recreatur.*] Mari incluſus eſt tepor, qui agitatione excitatur. Cic. 2. de Nat. Deor. *Maria agitata ventis, ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem, nec enim ille externus, & adventicius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus.* Hinc intelligenda illa Perſii Sat. 6. *Mihi nunc Ligus ora Intepet, hybernatque meum mare.* Male enim hæc Perſii cepit ejus interpres Cornutus, quaſi dixiſſet, Liguriam in brumali frigore tepidum cœlum præbere. Nam Perſii mens eſt ſeceſſiſſe ſe in Liguriam, & illic hyemare, quam ſibi ait intepere tanquam inſe-

temperat [1] Nilus ; [2] colit Euphrates Meſopotamiam ; Indus

infeſtatam frigore, & tempeſtatibus. Nam mare tempeſtuoſum, & vento agitatum, intepeſcere dicitur.

ELMENHORSTIUS.

Circumfluentis maris tepore recreatur.] Iſidorus Orig. lib. 14. cap. 6.

WOWERUS.

5 *Ægypti ſiccitatem.*] Cic. 2. de Natura Deor. *Ægyptum Nilus irrigat, Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates. Indus vero non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed etiam conſerit. magnam enim vim ſeminum dicitur ſecum deportare.* Hæc expreſſit Minucius, ideo facile perſuaderi mihi patior verba Minucii gloſſematis inquinata. Nam illa, *pro imbribus penſat*, interpretantur verbum, *colit*. Deinde non Indus flumen, ſed Indum flumen, ut Horat. flumen Rhenum. flumen Metaurum. Cæſar flumen Rhodanum. 1. de bello Gall. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit.* ita enim legendum, non, qui in flumen Rhodanum influit. Ammian. lib. 15.

ELMENHORSTIUS.

Ægypti ſiccitatem temperat Nilus.] Remigius Altiſiodorenſis Epiſcopus in Amos prophet. cap. 8. fol. 277. *Nilus fluvius ſemel in anno Domino diſponente, totam irrigat terram Ægypti.* Arrianus de rebus Indicis fol. 173. Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. Strabo. lib. 12. Geograph. fol. 541. & ſeq. Plinius in Panegyr. Mela lib. 1. cap. 9. Julian. Imp. in Epiſt. pag. 174. Xiphilinus in Severo p. 422. Theophylactus Simmocatta lib. 7. cap. 17. Theodoret. de mater. & mundo orat. 4. fol. 66. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 1. Philo de vita Moyſis. Euſtathius in Dionyſium p. 125.

VARIAE LECT.

Ægypti ſiccitatem temperat Nilus.] Vid. Petrus Faber JC. Semeſt. lib. 3. cap. 15.

HERALDUS.

Ægypti ſiccitatem temperat Nilus amnis.] Etſi libri nihil variant, pluraque reperiuntur apud Minucium diverſis vocabulis expreſſa, perſuadere tamen mihi nequeo quin heic ſint aliquot gloſſemata. Nam primum quorſum *Nilus amnis*? Quis enim ignorat Nilum amnem eſſe? Deinde *pro imbribus penſat*, exiſtimo eſſe interpretamentum eorum verborum, *ſiccitatem temperat.*

OUZELIUS.

1 *Nilus.*] Nilus dictus videtur eſſe ab Ebræo נחל, quo nomine in Sacrâ Paginâ appellatur. Jeſ. cap. 27. com. 12. Amos cap. 6. com. 14. Pro *Nahal*, enim, ſive *Naal*, Syri, & Ægyptii dixere *Neel*, ut Phœnices, & alii pro *Bahal*, ſive *Baal*, *Beel*; atque uti ex *Beel*, *Bel*, inde βῆλος, ita ex *Neel*, *Nel*, vel *Neil*, unde Νεῖλος. Multum huc quoque facit, quod Mela lib. 3. cap. 10. tradit, Nili fontem in Æthiopiâ *Nuchul* ab incolis nominari. *Nuchul* enim quin à נחל ſit, unde Νεῖλος antea deducebamus, nullus dubito. Quanquam non ignorem נחל proprie *fluvium* denotare; unde etiam LXX. Interpretibus redditur ποταμὸς *fluvius*, item χείμαῤῥους, *torrens*. Nilus tamen κατ' ἐξοχὴν נחל dictus, eodem modo ut in Aſia per *flumen*, פרת *Perath* ſive Phrath, is, qui Græcis *Euphrates*, intelligitur. Quemadmodum & R. Salomon, & R. Kimchi, explicant Geneſ. 15:18. ubi dicit Deus, ſe daturum Abrahamo terram à fluvio Ægypti, uſque ad fluvium magnum Euphratem. Alio quoque nomine Nilus in Scripturis שיחור vocatur. ut Jeſaiæ cap. 23. com. 3. ובמים רבים ורע שחור קציר יאור תבואתה. *In aquis multis ſemen Sichoris* (vulg. *Nili*) *meſſis rivi proventus ejus.* Jirmejæ cap. 2. com. 18. ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור. *Nunc enim quid tibi in viâ Ægypti bibendo aquas Sichoris.* שחור vero ad verbum *nigrum* notat. Ebræis enim שחר eſt *denigrari*. Nimirum ob nigricantes aquas, &, quia, terram humectans, eam nigram efficiat Nilus שחור hoc

hoc eſt, Niger, optimo jure vocari potuit. Hinc Maro lib.4. Georg.

Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ.

Eadem de cauſa à Græcis dictus eſt Μέλας; ut Plutarchus & Euſtathius affirmant. Latinis quoque veteribus dicebatur *Melo*. Feſtus: *Melo alio nomine Nilus vocatur*. Servius ad lib.4. Georg. *Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur*. Quod & ad Æn.1. & 4. teſtatur. Symmachus lib.1. Epiſt.14. *Hunc*, (de Moſellâ fl. loquitur) *tu mihi improviſa clarorum verſuum dignitate* Ægyptio Melone *majorem, &c. reddidiſti*. Nilum intelligit. A nigrore etiam eſt, quod olim Αἴγυπτος diceretur. Homerus Odyſſ. δ.

Πρὶν γ' ὅτ' ἂν Αἰγύπτοιο διϊπετέος ποταμοῖο.

Id enim de Nilo accipiendum Euſtathius & Didymus fatentur. Plinius lib.5. cap.9. Hiſt. Natur. *Nilus in totum Homero Ægyptus vocatur*. Diodorus Siculus lib.1. Biblioth. vide Oppianum in Κυνηγετ. α. ℣.372. & β. ℣.143. Heſychium, Stobæum Serm. πα. Ægyptus vero pro Nigro accipitur, & αἰγυπτιῶσαι atrare & denigrare intrepretantur Euſtathius Odyſſ.4. & Heſychius, in αἰγυπτιῶσαι; videatur quoque Scaliger ad Feſtum in voce *Ægyptinos*. Iſychius quoque ad Levitic. lib. 3. & 6. *Ægyptus*, ait, *contenebratio interpretatur*. A שחור *Sichor*, ſive *Sior* etiam videntur Æthiopes ſuum effinxiſſe Σεῖρις ſive Σεῖριν; hoc enim nomine quoque appellatus eſt Nilus. Dionyſius Afer ἐν περιηγ. de Nilo:

Ὅς δή τοι Λιβύηθεν ἐπ' ἀντολίην πολὺς ἕρπων
Σεῖρις ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεται. οἱ δὲ Συήνης
Ἐνναέται στρεφθέντι μετ' οὔνομα Νεῖλον ἔθεντο.

Ubi Euſtathius: Τὸ δὲ Σεῖρις, οἱ μὲν, βάρβαρόν φασιν εἶναι ὄνομα, ἤτοι Αἰθιοπικὸν, κατὰ τὸν Διονύσιον. Plinius lib.5.c.9. *Nec ante Nilus, quam ſe totum aquis concordibus rurſus junxerit, ſic quoque etiamnum* Siris, *ut ante nominatus per aliquot millia*. Hinc *Siris* ſive *Nilus*, ab Ægyptiis pro Deo cultus, cum Oſiride idem numen eſt; de quo ſuo loco. De Nilo vero ejuſque incrementis plura qui deſiderant, (omnia enim jam perſequi non vacat,) conſulant Strabonem lib. 13. Geograph. Diodor. Sicul. lib.1. Plin. lib.5. cap.9. Euſtath. ad Dionyſii περιηγησιν. Heſych. Stephan. Byſantin. Heliodor. Æthiop. lib. 10. & Leonem Afrum, alioſque.

ELMENHORSTIUS.

2 *Colit Euphrates Meſopotamiam.*] Id eſt, ut Solinus ait cap. 40. *annuæ inundationis exceſſibus opimat*. Cicero lib. 3. de Nat. Deor. pag. 320. Iſidorus orig. lib. 13. cap. 21. Dionyſius de urbibus pag. 125. Strabo Geograph. l. 2. p. 55. lib. 11. pag. 359. Cæſarius Dialog. 3. Philargyr. in 4. Georg. Virg. Philoſtratus de vita Apollonii lib.1 cap.14. Mela lib.3. cap.8.

OUZELIUS.

Euphratem.] Euphrates haud dubie originem debet Linguæ Arabum. Quibus فرط *inundare* denotat, unde افراط *inundatio*. Ex quo poſtea corrupte *Euphratem* ſuum Græci finxerunt. Alii dictum volunt ab eo quod legitur Geneſ.2. ℣.14. הוּא פְרָת, unde *Euphrates*; alterutrum verum; Græci enim ſuo more ludunt, dum ἀπὸ τοῦ εὐφραίνειν petant. Habet autem Euphrates quinque alveos, de quibus diſtincte agit Doctiſſimus Bochartus, in Geograph. Sacr. Phaleg. lib.1. cap.8. cujus ſumma huc fere redit. E quinque Euphratis alveis, unus influit in Tigrim è regione Bagdad, qui Seleuciam permeat. Plinius lib.5. cap.36. *Scinditur Euphrates à Zeugmate* LXXXII M. *paſſuum. circa vicum Maſſicen: Et parte læva Meſopotamiam vadit per ipſam Seleuciam circa eam præfluenti infuſus Tigri*. Uti & Ptolomæus lib.v. cap.17. cujus verba infra adducemus. Secundus alveus eſt fluvius *Tſartſar* naviger, cui adjacet urbs cognominis, à Bagdad diſtans 19. millibus. De hoc tam apud Græcos

[1] Indus & ſerere Orientem dicitur, & rigare. [2] Quod ſi in-

pariter ac Latinos, altum eſt ſilentium. Tertius eſt fluvius الملك *Almelic*, id eſt Regis, quem Ptolomæus lib. 5. cap. 18. *βασίλειον ποταμὸν* vocari ſcribit. σχίζεται εἰς τε τὴν διὰ Βαβυλῶνος ῥέοντα, καὶ τὴν διὰ Σελευκείας, ὧν ὁ μεταξὺ καλεῖται βασίλειος ποταμός. Polybius libro 5. Τὴν βασιλικὴν διώρυχα nominari ait. Chaldæis dicitur נהר מלכא *Naarmalcha*. Ammianus lib. 24. *Ventum eſt hinc ad foßile flumen Naarmalcha nomine, quod amnis regum interpretatur.* Vocatur vero flumen Regium quia regiâ curâ effoſſum. Quidam fluvium hunc כבר *χοβάρ Chobar* dici exiſtimant in Jehezk. paſſim, ut cap. 1. com. 3. cap. 3:15:23. & cap. 10. com. 15:20:22. Sic autem appellatus eſt, à Chobaris nomine huic operi præfecti. Plinius lib. 6. cap. 26. *Sunt qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opera deductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti curſu Babyloniam infeſtaret, ab Aſſyriis vero univerſis appellatum Armalcha* (lege Naarmalcha) *quod ſignificat regium flumen.* Quartus alveus ad Suram tendit ad quem Babylon ſita fuit, plerique eum Euphratem vocant ſervato priſco nomine, quia creditur eſſe nativus Euphratis alveus, non ut alii foſſilis & arte factus. Baruch tamen eum capite 1. com. 3. appellat fluvium *Sud*; Quo loco ſe librum ſuum legiſſe ait *in auribus* πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Βαβυλῶνι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Σοὺδ *omnium eorum qui Babylone habitant ad fluvium Sud.* Ubi tamen pro Σοὺδ rectiſſime Bochartus monet legendum eſſe Σούρ. Idque ex Hebræorum monumentis ſumptum eſt, in quibus erat אל נהר סור *ad fluvium Sur.* Interpretem vero fefellit affinitas litterarum ר & ד *Reſch* & *Daleth*; legitque סוד *Sud* pro סור *Sur.* *Sur* idem quod *Sura* vel *Sora*, urbs Babylonia notiſſima, ad hunc ipſum Euphratis alveum. Geographus Nubienſis Cl. 4. part. 5. *Reliqua vero pars Euphratis fluens è Rahaba à tergo deſerti in varia dividitur brachia, quorum unum pergit ad Tſartſar, aliud ad Alcatſar, aliud etiam ad Sura, quartum denique ad Cuſam.* Et part. 6. *E caſtello Ebn-hobaira ibis ad urbem Sura appoſitam ad latus Euphratis.* Chronicon Schalſcheleth, fol. XXXIII. Cracovianæ editionis: נהרדעה וכורא תרויהון על נהר פרת ונהרדעא לעיל מכורא טפי מן כ פרסין: *Naardea & Sora ambæ ſunt ad flumen Euphratis: Naardea autem ſupra Soram eſt plus quam viginti paraſangis*, hoc eſt LXXX M. paſſ. Sura quoque מחסיא *Mehasja* dicta eſt, ut tradit Rabbi Benjamin in Itinerario ſuo. Sequitur ut aliquid addamus de quinto alveo, qui maxime occidentalis eſt, & ad Kupham tendens, quam à Sura diſtitiſſe ſcribit Benjamin itinere יום וחצי *diei cum dimidio.* Bochartus vocibus tranſpoſitis legendum cenſet חצי יום *mediæ diei.* Varie hic alveus à veteribus hiſtoricis nominatur. Abydenus eum vocat Ἀκεραγένον, Plinius, *Narragam*, Ptolomæus *Baarſarem* vel *Maarſarem*, Ammianus *Marſian.* In Abydeno pro τὸ Ἀκεραγένον, Bochartus legendum ſuſpicatur τὸ Νακεραγάνον, quaſi נגר אגם *Nagragam* fluvium ſtagni; Atque id ipſum eſſe in Plinio *Narragam* pro נהר אגם *Naar agam.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Indus.*] Solinus cap. 55. Mela l. 3. cap. 7. Strabo lib. 13. fol. 474. Iſidorus lib. 13. orig. cap. 21. Arrianus de rebus Indicis fol. 103.

WOWERUS.

2 *Quod ſi ingreſſus.*] Cic. *An vero ſi domum magnam, pulchramque videris, non poßis adduci, ut etiam ſi dominum non videas, &c.* Athanaſ. Theophil. l. 1.

1 Quod

ingreſſus aliquam domum, omnia exculta, diſpoſitâ, ornata vidiſſes, utique præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo eſſe meliorem: ita in hac mundi domo, cum cœlum, terramque perſpicias, providentiam, ordinem, legem, crede eſſe univerſitatis dominum, parentemque, ipſis ſideribus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentiâ nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleſte regnum gubernetur? quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, [1] quibus exempla utique de cœlo. [2] Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore [3] diſceſſit? [4] Omitto Perſas

ELMENHORSTIUS.

Quod ſi ingreſſus aliquam domum.] Clemens recogn. l. 8. fol. 123. Ruffino interprete. *Quis enim eſt exigui ſaltem ſenſus homo, qui cum cernat domum, omnia quæ ad uſus neceſſaria ſunt habentem, cujus cameram in ſphæræ gyrum videat collectam, eamque vario ſplendore, & diverſis imaginibus depictam, luminaribus præcipuis & maximis adornatam: quis, inquam, eſt, qui hujuſmodi fabricam videns, non ſtatim pronunciet, à prudentiſſimo & ſapientiſſimo artifice eſſe conſtructam.* Philo de monarchia Dei. Theodoret. orat. 4. de provident. Cicero de Nat. Deor. l. 2. p. 199. Lactant. lib. 2. cap. 8.

1 *Quibus exempla utique de cœlo.*] Cyprianus de Idolis: *Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum.*

WOWERUS.

2 *Quando unquam regni ſocietas.*] Alluſit ad illa Lucani:

Nulla fides regni ſociis omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit.

OUZELIUS.

Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit.] Ennius apud Ciceronem lib. 1. de Officiis:

Nulla ſancta ſocietas nec fides regni eſt.

Cui ſimile illud Statii lib. 1. Thebaid.

—— Juriſque ſecundi
Ambitus impatiens; & ſummo dulcius unum
Stare loco, ſociiſque comes diſcordia regnis.

Sic Seneca Agamem.

Nec regna ſocium ferre nec tædæ ſciunt.

Et Ovidius in 3. De Arte:

Non bene cum ſociis regna Venuſque manent.

Nam, uti eſt in adagio: πολλοὶ ϛρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν.

VARIAE LECT.

3 *Deſiit.*] Ita Fulv. Urſin. Sab. *diſceſſit.* male.

WOWERUS.

4 *Omitto Perſas.*] Herodot. lib. 3. Juſtin. 1. Val. Max. lib. 7. cap. 3.

ELMENHORSTIUS.

Omitto Perſas de equorum hinnitu augurantes.] Herodotus Thalia fol. 223. Juſtin. Hiſtor. lib. 1. pag. 13. Valer. Maximus lib. 7. cap. 3. Conſtant. Manaſſes in Annal. p. 24.

RIGALTIUS.

Perſas de equorum hinnitu augur. princ.] *Sordida Magorum dominatione oppreſſa*, inquit, Valerius Memorabilium 7.

1 The

Perſas de equorum hinnitu augurantes principatum, & [1] Thebanorum par mortuum, fabulam, tranſeo. [2] Ob paſtorum, & caſæ regnum de geminis memoria notiſſima eſt. [3] Generi & ſoceri bella toto orbe diffuſa ſunt, & tam magni imperii duos [4] fortuna non cepit. Vide cetera. [5] rex unus apibus;

MEURSIUS.

1 *Thebanorum permortuam fabulam, &c.*] Lego & diſpungo totum locum. *Thebanorum par mortuum, fabulam tranſeo ob p. e. c. regnum, memoria n. e.* dixit *Thebanorum par* Eteoclem. & Polinicem. ita Petronius etiam. *inter hanc miſerorum dementiam infeliciſſimus puer tangebat utriuſque genua cum fletu, petebatque ſuppliciter, ne Thebanum par humilis taberna ſpectaret, neve ſanguine mutuo pollueremus familiaritatis clariſſima ſacra.*

VARIAE LECT.

Præmortuam.] Ita Fulv. Urſinus. Sab. *permortuam.* Vera lectio eſt, *par mortuum.* Quintilianus declam. 317. *par gladiatorum.* Vopiſcus in Probo Imp. *Gladiatorum paria trecenta.* Petronius; *Thebanum par, humilis taberna ſpectaret.* Seneca de provident. cap. 2. *Par Deo dignum; vir fortis cum mala fortuna compoſitus.* Vidend. Statius in 8. Thebaid.

HERALDUS.

Et Thebanorum permortuam fabulam tranſeo.] Ita diſtinximus hunc locum MS. Reg. auctore, & ſententia flagitante.

RIGALTIUS.

Et Thebanor. par, mortuam fab.] In membranis antiquis legitur, *permortuam fabulam.* Haud dubie ſcripſerat Minucius, *Thebanorum par.* neque aliter legebat Cyprianus cum dixit *Thebanorum fratrum germanitatem.* Statius, *par infandum, & geminis ſceptrum exitiale tyrannis, & conſanguineum ſcelus. & unius ingens bellum uteri.* Sed cur *mortuam fabulam* dicit Minucius, paulo ante ſua tempora tota Statii Thebaide decantatam? Fortean ſcripſerat, *mutuam fabulam!* Etenim pacti erant fratres ut mutuis annis regnarent, & mutua pernicies utriſque unde & *mutua fabula.* Sed exſpectanda auctoritas alterius exemplaris.

OUZELIUS.

Thebanorum par mortuum, fabulam, tranſeo.] Ita, niſi fallor, recte hunc locum, partim Elmenhorſtium ſecuti, diſtinctione ſanavimus; omnino enim ſic legendum cenſeo; ſenſuſque plane ſibi congruus efficitur.

ELMENHORSTIUS.

2 *Ob paſtorum & caſæ regnum de geminis hiſtoria notiſſima eſt.*] Hieron. tract. 9. part. 3. Epiſt. 39. ad Ruſticum Monachum de contemptu ſeculi: *Roma ut condita eſt, duos fratres ſimul reges habere non potuit.*

3 *Generi & ſoceri.*] Cyprian. de Idolis: *Pompejus & Caſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt.*

RIGALTIUS.

Generi & ſoceri bella.] Unde vulgatum illud: *Socer generque perdidiſtis omnia.*

MEURSIUS.

4 *Fortuna non capit.*] Neſcio, an debeam, *ſors una.* ſane Arnobius ita l. 1. *non regnant? non imperant, quibus ſors rerum attributa eſt.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Rex unus eſt apibus.*] Hieron. prædicto loco: *Ferarum greges ductores ſequuntur ſuos. In apibus principes ſunt. Grues unam ſequuntur ordine litterato. Imperator unus eſt.* Ælianus de animal. l. 1. cap. 10. Ariſtot. in Hiſtor. animal. l. 9. cap. 20. Origen. lib. 4. contra Celſum. Theodoretus orat. 5. de provident. Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 16. Elias Creten.

apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in cœlo ſummam poteſtatem dividi credas, & ſcindi veri illius ac divini imperii totam poteſtatem? cum palam ſit [1] parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; qui nativitatem omnibus præſtet, ſibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit ſibi ipſe pro mundo; [2] qui univerſa quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. [3] Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt; nec

Cretenſis in 3. Orat. Nazianzeni p. 38. Cato de re ruſtica & Virg. in Georg. l. 4.

1 *Parentem omnium Deum, nec principium, nec terminum habere.*] Procop. Sophiſta in Eſajam cap. 44. fol. 501. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 1. cap. 2. & 8. lib. 2. cap. 1. Theodoret. orat. 1. contra Græcos de fide. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 246. Nicephorus Calliſtus hiſt. Eccleſiaſt. lib. 1. cap. 2. Beticus de fide fol. 748.

2 *Qui univerſa quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat.*] Tertullianus Apolog. cap. 17. *Quod colimus nos, Deus unus eſt, qui totam molem iſtam cum omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum: verbo, quo juſſit, ratione, qua diſpoſuit, virtute, qua potuit, de nihilo expreſſit, in ornamentum majeſtatis ſuæ.*

WOWERUS.

3 *Hic videri poteſt.*] Imitatus eſt illa Tertull. Apol. *Invisibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: inæſtimabilis, etſi humanis ſenſibus æſtimetur. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, minus eſt oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contaminatur, & ſenſibus, quibus invenitur. Quod vero immenſum eſt, ſoli ſibi notum.* Vide Lactant. ad illa Statii Thebaid. 4.

— *ſummum quem ſcire nefaſtum*
Illum ſed taceo.

ELMENHORSTIUS.

Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt.] Tertullian. Apolog. cap. 17. *Invisibilis eſt, etſi videatur; incomprehenſibilis, etſi per gratiam repreſentetur: inæſtimabilis, etſi ſenſibus humanis æſtimetur, adeo verus & tantus eſt.* Juſtinus Martyr de Monarchia Dei fol. 81. & ſeq. Theodoret. contra Græcos orat. 2. de principiis fol. 35. Theophilus lib. 1. ad Autolic. fol. 245. Iſidorus origin. lib. 8. cap. 1. Timon Locrus apud Platonem tom. 3. fol. 96. Auctor de eſſentia divinitatis apud Auguſtin. tom. 4. f. 688. Arnobius adverſus Gent. lib. 1. Nazianzenus Orat. 2. in Paſcha. Tacianus contra Græc. fol. 278.

OUZELIUS.

Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt.] Lactantius lib. 8. cap. 9. *Deus non aſpectu nobis, aliove fragili ſenſu comprehendendus eſt, ſed mentis oculis intuendus, cum opera ejus præclara & miranda videamus.* Prudentius Apotheoſi:

—— *Deus ingens,*
Atque ſuperfuſus ſuper omnia, nil habet in ſe
Extremum, ut claudi valeat, ſenſuve teneri.

Baſilius Magnus Hexaëm. Homil. 10. ἀπὸ δυνάμεως θεὸς νοεῖται, ἀπλώτης φύσεως, μέγεθος ἄποσον. πανταχοῦ ἐστι, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν περιεσβίς, καὶ ἔστιν ἀφαὴς ἀόρατος. ὥσπερ τὴν σὴν ἐκπέπλων κατάληψιν, οὔτε μεγέθει περιορίζεται, οὔτε σχήματι περιλαμβάνεται. οὐδέν ἐστι περὶ θεὸν, οἷον περὶ ἡμᾶς. Orpheus à Clemente Alexandrino libro 5. Stromat. adductus,

--- οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσορέα θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας
ὁρᾶται.

Item:

[1] nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſibus major eſt, [2] infinitus, immenſus, [3] & ſoli ſibi, tantus quan-

Item:

Αὐτὸν δ' οὐχ' ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις

Μικραί· ἐπεὶ σάρκές τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύασιν.

Ita Poëta Agrigentinus apud eundem:

Οὐκ ἔστιν πελάσασθαι ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν

Ἡμετέροις, ἢ χερσὶ λαβεῖν. ἧπέρ τε μεγίστη

Πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἀμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει.

Vide ibidem Clementem plura hanc in mentem differentem. Auctor Carminum, quæ vulgo ſed & peſſime Sibyllina Oracula vocantur, in Procemio:

Εἷς θεὸς, ὃς μόνος ἄρχει ὑπερμεγέθης, ἀγένητος,

Παντοκράτωρ, ἀόρατος, ὁρῶν μόνος αὐτὸς ἅπαντα,

Αὐτὸς δ' οὐ βλέπεται θνητῆς ὑπὸ σαρκὸς ἁπάσης.

Τίς γὰρ σὰρξ δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ἀληθῆ

Ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον οἰκεῖ

Ἀλλ' οὐδ' ἀκτίνων κατεναντίον ἠελίοιο

Ἄνθρωποι στῆναι δυνατοὶ, θνητοὶ γεγαῶτες

Ἄνδρες, ἐν ὀστέοισι φλέβες καὶ σάρκες ἐόντες.

MEURSIUS.

1 *Nec comprehendi poteſt nec æſtimari.*] Quare? *nec comprehendi poteſt.* Itane? cauſſam ſilet? minime vero: ille poſuit, ſed feſtinans librarius omiſit. Reſtituo. *n. c. poteſt tactu purior eſt, nec æſtimari.* Ita in Cypriano eſt, qui totidem verbis integrum hunc locum, & bonam partem tractatus iſtius *De idolorum vanitate*, de Minutii noſtri Octavio transſcripſit, ſed, ut furtum difficulter agnoſcatur, confuſe. Expreſſit autem de Tertulliani Apologetico c. 17. *Invisibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: inæſtimabilis, etſi humanis ſenſibus æſtimetur, adeo verus & tantus eſt. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, minus eſt & oculis quibus occupatur, & manibus quibus contaminatur, & ſenſibus quibus invenitur. Quod vero immenſum eſt, ſoli ſibi notum eſt: hoc quod eſt, deum æſtimari facit, dum æſtimari non capit. Ita enim vis magnitudinis & notum hominibus objecit; & ignotum.*

VARIAE LECT.

Nec comprehendi poteſt, tactu purior eſt.] Ita Fulvius Urſin. ex Cypriano de idolorum vanitate.

ELMENHORSTIUS.

2 *Infinitus, immenſus.*] Auctor de eſſentia divinitatis p. 589. Theodoret. orat. 2. de principiis. Iſidorus orig. l. 8. cap. 1. Tertull. Apolog. cap. 17.

OUZELIUS.

Infinitus, immenſus.] Elegans omnino eſt Arnobii locus, qui exſtat lib. 1. Adverſus Gentes: *O maxime*, inquit, Deum alloquens, *o ſumme rerum inviſibilium procreator! O ipſe inviſe, & nullis unquam comprehenſe naturis! dignus, dignus es vere, ſi modo te dignum mortali dicendum eſt ore, cui ſpirans omnis intelligenſque natura, & habere & agere nunquam deſinat gratias: cui tota conveniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus ſupplicare. Prima enim tu cauſa es, locus rerum ac ſpacium, fundamentum cunctorum quæcunque ſunt, infinitus, immortalis, perpetuus, ſolus, quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumſcriptio, qualitatis expers, quantitatis, ſine ſitu, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potis eſt ſignificatione verborum: qui, ut intelligaris, tacendum eſt; atque ut per umbram te poſſit errans inveſtigare ſuſpicio, nihil omnino mutiendum.* Hactenus ille:

3 Solus

quantus eſt, notus. nobis vero ad intellectum pectus anguſtum eſt: & ideo ſic eum digne æſtimamus, [1] dum inæſtimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum ſentio, magnitudinem [2] Dei, qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere, non novit. [3] nec nomen Deo quæras, [4] Deus nomen

ELMENHORSTIUS.

3 *Solus ſibi tantus, quantus eſt, notus.*] Videndus Philo Judæus lib. 2. legis allegoriar. fol. 67.

WOWERUS.

1 *Dum inæſtimabilem dicimus.*] Prudent. hym. 10.

Deus perennis res inæſtimabilis
Non cogitando, non videndo clauditur.
Excedit omnem mentis humanæ modum.

Merc. Triſmeg. Pæmand. Deus ἀγέννητος, ἀφαντασίαστος, καὶ ἀφανὴς, οὐδὲ ἀκουστὸς, οὐδὲ λεκτὸς, οὐδὲ ὁρατὸς ὀφθαλμοῖς, ἀκατάληπτος, ἄρρητος, σιωπῇ φωνούμενος. Hierem. cap. 33. Clemens Al. Strom. 5. Juſtin. Parænet.

ELMENHORSTIUS.

Dum inæſtimabilem ducimus.] Lactant. lib. 1. cap. 6. Origenes de principiis lib. 1. cap. 1. Iſidorus Origin. lib. 8. cap. 1.

VARIAE LECT.

2 *Dei.*] Sab. *Deo.*

MEURSIUS.

3 *Nomen deo queras.*] Malim ut Cyprianus deſcripſit, *n. dei q.*

WOWERUS.

Nec nomen Deo quæras.] Cyprian. & MS. *Dei.* Juſtin. Apol. 2. ὄνομα γὰρ τῷ ἀρρήτῳ θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν. Εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμηνε τὴν ἄσωτον μανίαν. eadem in Parænet. & lib. de monarch. Dei. Simplic. in Epict. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιζητεῖ χρὴ ὅτι τῶν πάντων αἴτιος ὑπὲρ πάντα ὄντως τὰ ὄντα, οὐδὲν ἔστιν οἰκεῖον ὄνομα.

ELMENHORSTIUS.

Nec nomen Dei quæras.] Baſilius in Pſalm. 115. fol. 127. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ φησὶν ὅτι ἐστι θεὸς, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ξυγγραμαχῆσαι τὸ τί ἐστι. Xixtus in ſententiis: *Nomen Dei non quaras, quia nec invenies. Quia omne quod nomine appellatur, à meliore nomen accipit, ut alius quidem vocet, alius audiat. Quis ergo eſt, qui nomen impoſuit Deo? Deus autem non nomen eſt Deo, ſed judicium quod ſentimus de Deo. Nihil ergo de Deo quod non licet quæras.* Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 299. ad Theodoſ. Scholaſtic. εἰδέναι γὰρ χρὴ καὶ πιστεύειν, ὅτι ἐστὶ θεὸς, οὐ τὸ τί ἐστι πολυπραγμονεῖν. *Sciendum ac credendum eſt, Deum eſſe, non autem quid ſit curioſe inveſtigandum.* Docte Auguſtin. tom. 8. in Pſalm. 85. fol. 650. Et de doctrinâ Chriſtiana lib. 1. cap. 6. Juſtin Martyr cohort. ad Græc. pag. 14. & 29. Philo in legat. ad Cajum. f. 682. De vita Moyſis lib. 1. fol. 418. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 1. cap. 13. Stobœus ſerm. 78. de Diis. Julian. Cæſar pag. 19. Lactant. de ira cap. 2. Nazianz. de fide orat. 49. & de Theolog. orat. 2. fol. 746. Joſeph. contra Appion. p. 558. Auctor de cognitione veræ vitæ cap. 3. Ambroſ. in epiſt. Pauli ad Hebr. cap. 1. Gregor. Nyſſenus in Eccleſiaſt. homil. 7.

4 *Deus nomen eſt.*] Lactantius lib. 1. cap. 6. *Mercurius Triſmegiſtus ſcripſit libros & quidem multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentes, in quibus majeſtatem, ſummi ac ſingularis Dei aſſerit; iiſdemque nominibus appellat, quibus nos Deum, & patrem: ac ne quis nomen ejus requireret,* ἀνώνυμον *eſſe dixit: eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipſam ſcilicet unitatem. Ipſius hæc verba ſunt:* ὁ δὲ Θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται. ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. *Deo igitur nomen non eſt; quia ſolus eſt: nec opus eſt proprio vocabulo; niſi cum diſcrimen exigit multitudo; ut unamquamque perſonam ſua nota, & appellatione deſignes.*

Deo

men eſt: [1] illic vocabulis opus eſt, cum per ſingulos propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt: Deo, qui ſolus eſt, Dei vocabulum totum eſt: quem ſi patrem dixero, terrenum opineris; ſi regem, carnalem ſuſpiceris; ſi dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perſpicies ejus claritatem. Quid? quod omnium de iſto habeo conſenſum? [2] Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, &, Deus magnus eſt, &, Deus verus eſt: &, ſi Deus dederit. vulgi iſte

Deo autem, quia ſemper unus eſt, proprium nomen eſt Deus. Vid. Stobœus ſerm.78. fol. 466. & ſeq.

WOWERUS

1 *Illic vocabulis opus eſt.*] Attalus interrogatus τί ὄνομα ἔχει ὁ Θεός, ἀπεκρίθη, ὁ Θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Euſeb. lib. 5. in epiſt. Mart. Lugd.

2 *Audio vulgus.*] Tertull. Apol. Et quod Deus dederit, omnium vox eſt. Judicem quoque conteſtatur illum, & Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. eadem repetit lib. de teſtim. animæ. Vide Lactant. l.2.c.1. Plato Alcibiade 1. Ἀλλὰ πῶς χρὴ λέγειν; ΣΩ. ὅτι ἐὰν Θεὸς ἐθέλῃ.

ELMENHORSTIUS.

Audio vulgus cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt.] Has vulgi Ethnici exclamtiones habes apud Tertullian. Apolog. cap. 17. de teſtimon. animæ cap. 2. de reſurrect. carnis. cap. 3. de Corona militis cap. 6. Arnobium lib. 2. pag. 26. Cyrillum lib. 2. contra Julian. 36. Hieronymum in Malach. cap. 2. & in Pſal. 95. fol. 122.

HERALDUS.

Audio vulgus, quum ad cœlum manus tendunt.] Expreſſa hæc è Tertull. Apologetico, ubi plura obſervabamus.

OUZELIUS.

Cum ad cœlum manus tollunt.] Solebant Veteres gentilium manibus in cœlum ſublatis Deos adorare. Valer. Flaccus Argon. lib. 1.

— tendenſque pias ad ſidera palmas
Omnipotens regina, inquit. —

Idem lib. 3.

Delius hîc longe candenti veſte ſacerdos
Occurrit, ramoque vocat: jamque ipſe recenti
Stat tumulo, placidâ tranſmittens agmina lauro
Ducit & ad fluvios, ac vincula ſolvere monſtrat
Prima pedum; glaucaſque comis prætexere frondes
Imperat; hinc alte Phœbi ſurgentis ad orbem
Ferre manus. — Et lib. 4.
Suſtulit hîc geminas Phineus ad ſidera palmas.

Virgil. Æneid. lib. 1.

Ingemit & duplices tendens ad ſidera palmas
Talia voce refert —

Homer. Ὀδυσ. 1.

Εὔχετο χεῖρ' ὀρέγων εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα.

Apollon. lib 1. Ἀργον.

— αἱ δὲ γυναῖκες
Πολλὰ μάλ' ἀθανάτοισιν ἐς αἰθέρα χεῖρας ἄειραν
Εὐχόμεναι νόστοιο τέλος θυμηδὲς ὀπάσσαι.

Vide plura apud Lambinum ad illud Horatii lib. 3. Od. 23.

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus
Naſcente Luna, ruſtica Phidele.

Ubi & Briſſonium lib. 1. de Formulis.

1 *Et*

iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confitentis oratio? [1] Et qui Jovem principem volunt, [2] falluntur in nomine, ſed de unâ poteſtate conſentiunt. [3] Audio poëtas quoque unum patrem

ELMENHORSTIUS.

1 *Et qui Jovem principem volunt.*] Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. l. 1. cap. 22. *Varro Deum Judæorum Jovem putavit, nihil intereſſe cenſens, quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur.*

2 *Falluntur in nomine; ſed de una poteſtate conſentiunt.*] Auguſtin. contra Creſconium Grammaticum tom. 7. l. 1. cap. 29. Tertullian. ad Scapulam cap. 4. Lactant. l. 4. cap. 9. dicunt, paganos ignoranter Jovem pro Deo vero accipere. Apud Tacit. lib. 15. Annal. Prudentiores in vicinia mortis conſtituti, Jovem Liberatorem invocant, ipſique ſanguinem ſuum libant.

3 *Audio Poëtas, unum patrem Deum.*] Athenag. Apolog. pro Chriſtian. p. 8. & 10. Sophocles apud Theodoret. contra Græcos orat. 2. de ſacrificiis fol. 109. Philolaus apud Philonem de mundi opificio fol. 109. Juſtin. Martyr. cohortat. ad Græc. fol. 12. & ſeq. Tertull. ad Scapulam cap. 2.

VARIAE LECT.

Audio.] Ful. Urſinus *audi.*

MEURSIUS.

Deum.] MS. *diem.* ſcribo *Divûm.*

OUZELIUS.

Audio poëtas, unum patrem Deum.] Paſſim hoc apud Poëtas tam Græcos quam Latinos videre licet, quod nullum præter unum Deum ſtatuant. Prodeat è Græcis primum Orpheus; quam egregie autem ille in ſua Palinodia ſcribit de Deo:

Εἷς δ' ἐς' αὐτογενὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιγίγνεται, οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.

Et alibi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος,
Ζεὺς κεφαλὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται,
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος.
Ἓν κράτος, εἷς Δαίμων γένετο, μέγας, ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον.

Phocylides:

Εἷς θεός ἐστι σοφὸς, δυνατός γ' ἅμα καὶ πολύολβος.

Xenophanes Colophonius:

Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
Οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίϊος, οὐδὲ νόημα.

Hermeſianax:

Πλούτων, Περσεφόνη, Δημήτηρ, Κύπρις, Ἔρωτες,
Τρίτωνες, Νηρεὺς, Τηθὺς, καὶ Κυανοχαίτης,
Ἑρμῆς θ', Ἥφαιστός τε κλυτὸς, Πὰν, Ζεὺς καὶ Ἥρη,
Ἄρτεμις, ἠδ' ἑκάεργος Ἀπόλλων, εἷς θεός ἐστι.

Parmenides:

Μοῦνον μουνογενές τε, καὶ ἀτρεμὲς, ἠδ' ἀγένητον,
Οὐδέ ποτ' ἦν, οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἐστιν, ὁμοῦ πᾶν,
Ταυτό τ' ὂν, ἐν ταυτῷ τε μένον, καθ' ἑαυτό τε κεῖται.

Quid vero divinius hiſce Sophoclis quæ exſtant apud Clement. Alexand. περὶ προτρεπτ. πρὸς Ἕλλ. & Cyrillum contra Julianum.

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστὶν θεὸς,
Ὃς οὐρανόν τέτευχε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, καὶ ἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ, καρδίᾳ πλανώμενοι
Ἱδρυσάμεσθα, πημάτων παραψυχὴς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων

trem divûm atque hominum prædicantes, & [1] talem eſſe mor-

Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων,
Θυσίας τε τούτων, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Philemon:

Ὁ γὰρ θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρὼν,
Ὃς ἔργοις δικαίοις ἥδεται, οὐκ ἀδίκοις.

E Latinis, Valerius Soranus inquit:

Jupiter omnipotens regum Rex, ipſe Deuſque,
Progenitor genitrixque Deûm, Deus unus & omnes.

Plautus in Captivis:

Eſt profecto Deus, qui quæ nos gerimus auditque & videt.

Manilius lib. 1. Aſtronom.

—— Deus eſt, qui non mutatur in ævo.

Horat. lib. 1. Od. 12.

—— qui res hominum ac Deorum,
Qui mare & terras variiſque mundum
Temperat horis.
Unde nil majus generatur ipſo,
Nec viget quicquam ſimile aut ſecundum.

Idem lib. 3. Od. 4.

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventoſum, & urbes, regnaque triſtia,
Divoſque mortaleſque turmas
Imperio regit unus æquo.

Ovid. lib. 1. Metamorph.

Hanc Deus & melior litem natura diremit.

Ibidem:

Sic onus incluſum numero diſtinxit eodem
Cura Dei.

Idem:

—— ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Seneca in Thyeſte:

Res Deus noſtras celeri citatus
Turbine verſat.

Lucanus lib. 9. Pharſal.

Eſtque Dei ſedes, ubi terra, & pontus, & aër,
Et cœlum, & virtus. Superos quid quærimus ultra?
Juppiter eſt quodcunque vides, quodcunque movetur.

Sic Lucretius Carus varios idolorum cultus hiſce illudit verſibus:

Terriculas Lamias, Fauni quas, Pompiliique
Inſtituere, Numa tremit has, his omnia ponit,
Ut pueri infantes credunt ſigna omnia ahena
Vivere & eſſe homines, & ſic iſti omnia ficta
Vera putant, credunt ſignis cor ineſſe ahenis,
Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

WOWERUS.

1 *Talem eſſe mortalium mentem.*] Hom. Odyſſ. Σ.

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶντε θεῶντε.

Quos verſus Cic. apud Auguſtin. de civ. Dei cap. 7. vertit. Archilochus autem ita imitatus eſt; τοῖος ἀνθρώποισι θυμὸς γλαῦκε Λεπτίνεω παῖ γίνεται θνητοῖς' ὁκοίον Ζεὺς ἐφ' ἡμέρην ἄγῃ. Quod Plutarchus in Homero & Theo Sophiſta in Progym. notant. Vide Max. Tyr. Orat. 1.

ELMENHORSTIUS.

Talem eſſe mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit.] Sumptum ex Homeri Odyſſ. Σ. ℣ſ. 135. ut etiam notat Fulvius Urſinus, & Wowerius.

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶντε θεῶντε.

Hos verſus apud Auguſt. de civit. Dei lib. 5. cap. 8. Cicero ita vertit:

Tales ſunt hominum mentes, qualis pater ipſe
Juppiter auctiferas luſtravit lumine terras.

1 Et

mortalium mentem, [1] qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, [2] proximius, verius? [3] Principio, ait, cœlum & terras, & cetera mundi membra, ſpiritus intus alit, & infuſa mens agitat: inde hominum, pecudumque genus, & quidquid aliud animalium. [4] Idem alio loco, mentem iſtam & ſpiritum Deum nominat. [5] hæc enim ejus verba ſunt: [6] *Deum namque ire per omnes terraſque tractuſque maris, cœlumque profundum: unde homines & pecu-*

HERALDUS.

Et talem eſſe mortalium mentem qualem parens omniumDeus in duxerit.] MS Reg. *diem direxerit*, atque hinc exiſtimamus veram lectionem elici poſſe. Scriptum igitur putamus, *qualem parens omnium in diem induxerit*, οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

RIGALTIUS.

1 *Qualem parens omnium diem duxerit.*] Sic legitur in exemplari, niſi quod ſcriptura paulum exerrante apparet, *duxerit*. Itaque legendum ut edidimus, *qualem parens omnium diem duxerit*, οἷον ἐπάγῃσι ἦμαρ. Talis eſt mens, qualis dies; quo die mens edita eſt. Hoc ſibi vult Homerus & verſio Ciceronis quæ refertur ab Auguſtino l. 5. de civitate Dei.

WOWERUS.

2 *Proximius verius.*] Forte: *proximius veris*. Verba Virg. Æn. 6.

VARIAE LECT.

Proximius verius.] Wowerius legit, *proximius veris.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Principio cœlum & terras.*] Virgil. lib. 6. Æneid. fol. 152.

Principio cœlum ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra.
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum.

Vide inibi Servium. Virgilii locum citat quoque Hieronym. lib. 16. in Eſaiam c. 57. fol. 188. Lactant. de ira c. 2.

WOWERUS.

4 *Idem alio loco.*] Georg. 4. Vide Probum in ecl. 6. & Serv. 4. Georg.

MEURSIUS.

5 *Hæc enim vera ſunt.*] Scriverius meus *H. a. verba ſ.* ſane feliciter. ſimile mendum nos in Arnobio ſuſtulimus l. 5. item tollendum in Statio Theb. 1.

Horrendos etenim latices, Stygii æquora fratris
Obteſtor manſurum, & non revocabile verbum.

hodie *verum* eſt.

WOWERUS.

Hæc enim vera ſunt.] Rom. *Hæc enim ejus verba ſunt.*

VARIAE LECT.

Hæc enim ejus verba ſunt.] Ita Ful. Urſin. hunc locum conſtituit.

ELMENHORSTIUS.

6 *Deum namque ire.*] Virgil. lib. 4. Georg. fol. 151. lib. 6. Æneid. fol. 437. Apulejus de mundo. Hieron. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. cap. 4. fol. 177. Lactant. lib. 1. cap. 5. Auguſtin. de civitate Dei lib. 4. cap. 2. Salvianus de Gubernat. Dei lib. 1. p. 5.

OUZELIUS.

Deum namque ire per omnes.] Juvencus lib. 1. de hiſtor. Euang.

Nil abſente Deo loquimur: Nil abdita clauſum
Pectoris antra tegunt: cernit Deus omnia præſens.

pecudes, unde imber & ignes. [1] Quid aliud & à nobis Deus, [2] quam mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur? [3] Recenſeamus, ſi placet, diſciplinam philoſophorum, deprehendes eos, etſi ſermonibus variis, ipſis tamen rebus in hanc unam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de ſuis dictis ſapientes eſſe meruerunt. [4] Sit Thales Mileſius omnium primus, qui primus omnium de cœleſtibus diſputavit. idem Mileſius Thales [5] rerum initium aquam dixit:

Sic Epictetus divinitus apud Arrianum lib. I. cap. 14. ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον, ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ. οὐ γὰρ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί. καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς, εἰς τὸ βλέπειν, τί ποιεῖτε;

ELMENHORSTIUS.

1 *Quid aliud à nobis Deus quàm mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur.*] Seneca lib. I. Natural. quæſt. fol. 831. *Quid eſt Deus? Mens univerſi.* Tertullian. apol. cap. 21. & 23. Nazianzen. orat. 37. & Jambico 18. Triſmegiſt. Pimand. c. 5. Juſtinus Martyr cohortat. ad Græc. Auguſt. tom. 3. de Spiritu & anima c. 54. Lactant. lib. 4. cap. 8. & 9. lib. 7. cap. 3. Stobœus Eclogis phyſicis fol. 4.

HERALDUS.

Quid aliud & à nobis Deus.] Addidimus particulam non inutilem & è MS. Reg.

WOWERUS.

2 *Quam mens, & ratio.*] Juſtin. Apol. 2. Clem. Protrept. Tertull. Apol. Theophil. lib. 2. ad Aut. Hermes Pœmand. Ὁ δὲ νοῦς ὁ θεὸς ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον νοῦν δημιουργὸν, ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς. καὶ πνεύματος ὢν ἐδημιούργησε διοικητάς τινας ἑπτὰ, &c. Tatianus Spiritum ineſſe ſtellis, angelis, hominibus, illum quidem unum, ſed tamen certis differentiis diſtinctum. Auctor lib. de mundo appellat δύναμιν πάντων διήκουσαν. Sed de his latius lib. de anima mundi.

RIGALTIUS.

3 *Recenſeamus diſciplinam philoſophor.*] Hanc omnem veterum philoſophorum diſciplinam habet Minucius ex lib. I. Cicer. de nat. Deor.

VARIAE LECT.

4 *Sit.*] Sab. *ſi.* male.

HERALDUS.

Sit Thales Mileſius omnium primus.] Ita ediderat Gelenius, nec aliter in MS. Reg. Addit, *qui primus omnium de cœleſtibus diſputavit.* Diſputaverant ſane & alii, ſed minus accurate. Simplicius in lib. I. Phyſ. Ariſtot: Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς Ἕλλησιν ἐκφῆναι, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ, αὐτὸς δὲ πολὺ διενεγκὼν ἐκείνων, ὡς ἀποκρύψαι πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ.

WOWERUS.

5 *Rerum initium aquam dixit.*] In quo ſecutus Orpheum, cui Oceanus creator omnium. Haſce autem opiniones varias de rerum initiis, & earum moderatore Deo collegerunt fere omnes qui adverſus gentes ſcripſerunt; ne neceſſe habeam illos toties laudare. Cic. I. de Nat. Deorum: *Thales Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum. Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* ubi veteres libri ſcribunt: *qui primus de naturalibus.* Vitru. lib. 2. c. 2. Plutarch. de plac. Philoſ. Diog. Laërt. Salvianus I. de Providentia. Sext. Philoſ. Hypotyp. lib. 3.

ELMENHORSTIUS.

Thales Mileſius rerum initium aquam dixit.] Lactantius lib. I. cap. 5. *Thales Mileſius, qui unus è ſeptem ſapientum numero*

dixit: Deum autem eam mentem, quæ ex aquâ cuncta formaverit; [1] & altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam

mero fuit; quique primus omnium quæſiſſe de cauſis naturalibus traditur: aquam eſſe dixit, à qua nata ſunt omnia. Deum autem eſſe mentem, qui ex aqua cuncta formaverit. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 5. Cicero de nat. Deor. l. 1. f. 199. & lib. 4. Acad. quæſt. Ariſt. lib. 1. Metaphyſ. cap. 3. Theodoret. contra Græcos orat. 4. fol. 57. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 1. cap. 5. lib. 14. cap. 5. & 6. Stobœus Eclog. phyſicis cap. 1. Cyrill. lib. 1. in Julian. fol. 15. Juſtin. cohort. ad Gentes pag. 2. Obſervat. noſtræ ad Arnob. lib. 2. pag. 40.

VARIAE LECT.

Is rerum initium aquam dixit] Sab. *idem Mileſius Thales r. i. a. d.*

OUZELIUS.

Mileſius Thales rerum initium aquam dixit.] Juſtinus Martyr λογ. παραινετ. πρὸς Ἑλλ. Θαλῆς μὲν γὰρ ὁ Μιλήσιος, ὁ πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἁπάντων τὸ ὕδωρ ἀπεφήνατο. ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ τὰ πάντα ἀναλύεσθαι. Auguſtinus de C. D. lib. 8. cap. 2. *Ionici generis princeps fuit Thales Mileſius, unus illorum ſeptem qui appellati ſunt ſapientes. Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebantur, & quibuſdam præceptis ad bene vivendum accommodatis. Iſte autem Thales, ut ſucceſſores etiam propagaret, rerum naturam ſcrutatus, ſuaſque diſputationes litteris mandans eminuit, maximeque admirabilis exſtitit, quod Aſtrologiæ numeris comprehenſis defectus Solis & Lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putavit Rerum eſſe principium, & hinc omnia elementa mundi, ipſumque Mundum, & quæ in eo gignuntur, exiſtere.* Videantur. Idem ejuſdem libri cap. 5. Laërtius lib. 1. Tertullianus adverſus Marcionem. Sext. Empiricus contra Mathemathicos. Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Seneca lib. 3. Natural. Quæſt. cap. 13. Chalcidius in Timæum Platonis. Vitruvius Prooemio lib. 8. Servius ad 6. Virgilii Eclogam. Auſonius Ludo ſapientum. Arnobius lib. 2. Euſebius Præparat. lib. 5. cap. 13. Secutus autem Thales Orphica vatem antiquiſſimum, qui ab Oceano omnes Deos, omneſque Res initium ſumpſiſſe recinit in Hymnis:

Ὠκεανὸν καλέω πατέρ' ἄφθιτον αἰὲν ἐόντα,
Ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν, θνητῶν τ' ἀνθρώπων,
Ὅς περικυμαίνει γαίης περὶ τέρμονα κύκλον;
Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα.

Homerus quoque Iliad. 14.

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Θηθύν.

Ubi Scholiaſtes: γένεσιν, πατέρα, ἐπεὶ πρῶτον στοιχεῖόν τινες τῶν φυσικῶν εἶπον τὸ ὕδωρ, καὶ ἐξ αὐτοῦ δὲ τὰ λοιπὰ τρία, ὅθεν ὁ Πίνδαρος ἄριστον εἶπε τὸ ὕδωρ. Fortaſſe autem opinio hæc Thaletis inde dimanavit, quod forte legerit vel audiverit illud Spiritus Sancti: ורוח אלהים מרחפת על פני המים *Et ſpiritus Dei incubabat ſuper facies Aquarum.* Videntur enim ſibi id innuere hæc verba: *Deum autem eam mentem quæ ex aqua cuncta formaverit.*

RIGALTIUS.

1 *Eho, altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio quam ut ab hom. pot. inveniri. à Deo traditum.*] Qui Minucium antehac edidêre, non videntur cepiſſe Minucii mentem. nec ſane perviderant quid vetus exemplar ſuggereret; editioni Romanæ nimium creduli. etenim ſecundum eam ſic ediderant, *Eo altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita.* Scriptum eſt in exemplari, *Eo altior, &c. à Deo traditum.* Reddita aſpiratione ac diſpunctione rediit ſenſus clauſulæ alias male cohærenti. Poſtquam appoſuio

quam ut ab homine potuerit inveniri, à Deo tradita. Vides philoſophi principalis nobiſcum penitus opinionem conſonare. [1] Anaximenes deinceps, & poſt [2] Apolloniates Diogenes aëra Deum ſtatuunt, infinitum, & immenſum. Horum quoque ſimilis de divinitate conſenſio eſt. [3] Anaxagoræ vero,

Cæcilio ſententiam Thaletis prope conſentaneam Moſi de Deo & Mundo condito, ſubſiſtit hac interjectione, *Eho.* ac ſubinde conſiderata ſublimitate ſententiæ altiorem eſſe ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari. & continuo pronunciat abſolute; *à Deo traditum.* per Moſen ſcilicet à quo Thales acceperat.

VARIAE LECT.

Et altior & ſublimior.]. Sab. *& altior & ſublimior aquæ, & ſpiritus ratio.* MS. *eo altior.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Anaximines.*] Lactant. lib. 1. c. 5. *Anaximines æthera dicit eſſe ſummum Deum.* Stobœus Eclog. phyſ. cap. 2. Auguſtin. lib. 10. Confeſſ. cap. 6. Et in Epiſt. 61. ad Dioſcorum fol. 107. Et de curioſis quæſt. epiſt. 56. Epiphan. de fide Eccleſ. Cathol. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæſt. p. 47. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 5.

OUZELIUS.

Anaximenes.] Auguſtinus lib. 8. c. 2. de C. D. *Iſte* (loquitur de Anaximandro) *Anaximenem diſcipulum & ſucceſſorem reliquit; qui omnes rerum cauſas Infinito Aëri dedit: nec Deos negavit aut tacuit: non tamen ab ipſis Aërem factum, ſed ipſos ex Aëre ortos credidit.* Adeundi Diogenes Laërtius lib. 2. Plutarch. περὶ Ἀρεσκ. Juſtinus Martyr. λογ. παραινετ. πρὸς Ἑλλ. Stobæus lib. 1. Eclog. Phyſic. cap. 13.

ELMENHORSTIUS.

2 *Apolloniates Diogenes.*] Cicero l. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur Deo.* Diogenes Laërt. lib. 9. pag. 666. Theodoretus contra Græcos oration. 4.

OUZELIUS.

Apolloniates Diogenes.] Auguſtinus lib. 8. cap. 2. de C. D. *Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, Aërem quidem dixit rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent, ſed eum eſſe compotem divinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet.* Apud Theodoretum λέγων δὲ περὶ ὕλης καὶ κόσμου. Philoſophus hic ſcribit Στοιχεῖον eſſe τὸν Ἀέρα, κόσμους ἀπείρους, καὶ κενὸν ἄπειρον· τόν τ' Ἀέρα κυκλούμενον καὶ ἀραιούμενον γεννητικὸν εἶναι τῶν κόσμων. οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, οὐδ' εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι.

WOWERUS.

3 *Anaxagora.*] Hujus opinionem, ut aliorum Philoſophorum, recitat Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Niceph. in Syneſ. περὶ ἐνυπνίων. Euſeb. 3. c. 3. παρασκ.

ELMENHORSTIUS.

Anaxagora deſcriptio & modus infinitæ mentis Deus dicitur.] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Anaxagoras Deum eſſe dixit infinitam mentem, quæ per ſeipſum movetur.* Jamblichus de vita Pythag. c. 18. f. 53. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæſt. pag. 47. Plutarchus de placitis Philoſoph. fol. 876. Diogenes Laërt lib. 2. p. 91.

HERALDUS.

Anaxagoræ vero deſcriptio & modus infinitæ mentis Deus dicitur.] MS. Reg. *& motus inf.* Corrupte. Sed neque verba Minucii plana ſunt, imo nec vera, ut verear, ne Ciceronem, quem compilabat, non ſatis intellexerit. Verba Ciceronis ſunt; *Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit.* Atque id colli-

vero, deſcriptio & [1] motus infinitæ mentis Deus dicitur. & [2] Pythagoræ Deus eſt animus, per univerſam rerum naturam commeans & intentus; ex quo etiam [3] animalium omnium vita capiatur. [4] Xenophanem notum eſt, omne infinitum cum mente, Deum tradere: & [5] Antiſthenem, populares

colligebat Cicero ex ipſis Anaxagoræ verbis, quæ apud Diogenem Laërtium: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ. εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησεν Appellat igitur M. Tullius διακόσμησιν illam, *deſcriptionem & modum*, niſi fortaſſe *motum* ſcripſerat, & Minucius heic *motus*. Simplicius in lib. 1. Phyſ. Ariſtot. τὸν δὲ κινήσεως καὶ γενέσεως αἴτιον ἐπέστησε τὸν νοῦν ὁ Ἀναξαγόρας, ὑφ' οὗ διακρινόμενα, τούς τε κόσμους καὶ τὴν τῶν ἄλλων φύσιν ἐγέννησεν.

RIGALTIUS.

Anaxagoræ vero deſcriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur.] In exemplari legitur, *deſcriptio & metus.* Ferrarius, & poſt Ferrarium editores ceteri, *deſcriptio & modus.* belle emendatum rati, quia legerant apud Ciceronem, ubi ejuſdem Anaxagoræ ſententia refertur, *primus omnium rerum deſcriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit.* Sed ex iis quæ apud Ciceronem ſequuntur, & ex veteris ſcripturæ Minucianæ veſtigiis procul dubio tam Ciceronis quam Minucii editiones emendandæ ſunt, legendumque, *deſcriptionem & motum.* Verba Ciceronis hoc evincunt apertiſſime: *In quo non vidit*, inquit, *neque motum ſenſui conjunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe.*

OUZELIUS.

Anaxagoræ vero deſcriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur.] Retinuimus hoc loco certiſſimam Rigaltii reſtitutionem; qui pro *modus*, quod antea legebatur, repoſuit *motus.* De Anaxagora vero videndi Auguſtinus de C. D. lib. 8. cap. 2. Clemens Alexandrin. Protrept. Ariſtotel. de Phyſ. Auſcult. Strabo lib. 15. aliique ab aliis jam notati.

VARIAE LECT.

1 *Modus.*] MS. *metus.* quid ſi? *motus.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Pythagoræ Deus eſt animus.*] Salvian. de gubernat. Dei lib. 1. pag. 4. *Pythagoras philoſophus, quem quaſi magiſtrum ſuum Philoſophia ipſa ſuſcepit, de natura & beneficiis Dei diſſerens ſic locutus eſt: animus per omnes mundi partes commeans atque diffuſus, ex quo omnia, quæ naſcuntur, animalia vitam capiunt.* Lactant. lib. 1. cap. 5. Et de ira cap. 2. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199.

WOWERUS.

3 *Animalium omnium vita capiatur.*] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Pythagoras definivit quod eſſet Deus: Animus per univerſas mundi partes omnemque naturam commeans atque diffuſus, ex quo omnia quæ naſcuntur, vitam capiunt.* Iiſdem verbis Salvian. de Provid.

VARIAE LECT.

Capiatur.] MS. *capitatur.* unde & *captatur* legi poſſit.

ELMENHORSTIUS.

4 *Xenophanem.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 199. *Xenophanes mente adjuncta, omne præterea quod eſſet infinitum, Deum voluit eſſe.* Epiphanius de fide Eccleſ. Cathol. Ariſtotel. lib. 1. Metaphyſ. cap. 5.

5 *Antiſthenem.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Antiſthenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribitur, populares Deos multos, naturalem unum eſſe dicit.* Lactant. lib. 1. cap. 5. Diogen. Laërt. lib. 6. in Antiſthene.

lares deos multos, ſed naturalem unum præcipuum. [1] Speuſippum vim naturalem, animalem, quâ omnia regantur, [2] Deum noſſe. Quid [3] Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, [4] quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? [5] Straton quoque & ipſe naturam. etiam [6] Epicurus ille, qui deos aut otioſos fingit, aut nullos, naturam tamen ſuperponit. [7] Ariſtote-

ELMENHORSTIUS.

1 *Speuſippus.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Speuſippus Platonem avunculum ſubſequens, & vim quandam naturalem Deum dicens, quâ omnia regantur.* Stobœus Eclogis phyſicis cap. 1.

VARIAE LECT.

Speuſippum.] Mendoſe MS. *Zeuxippus.*

HERALDUS.

Speuſippus.] Sententia poſtulat *Speuſippum*, quomodo edidit Gelenius.

VARIAE LECT.

2 *Deum eſſe.*] Ita Fulv. Urſin. Sab. *Deum noſſe.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Democritus.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Democritus imagines, earumque circuitus in Deorum numerum refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum ſcientiam intelligentiamque noſtram.* Theodoret. de Mater. & Mundo orat. 4. fol. 57. Diogen. Laërt. lib. 9.

WOWERUS.

4 *Imagines fundat.*] Cic. *Quid Democritus, qui imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Straton quoque.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Strato is, qui Phyſicus appellatur, omnem vim divinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendive habeat.*

6 *Epicurus qui Deos ocioſos fingit, aut nullos.*] Cicer. lib. 2. de Divinat. p. 401. *Epicurus negat quidquam Deos nec alieni curare, nec ſui.* Ennius:

Ego Deum genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum,
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et de Nat. Deor. lib. 1. p. 202. Servius in 2. Æneid. fol. 255. Theodoret. orat. contra Græcos pag. 57. Plutarch. de placitis Philoſoph. fol. 877.

MEURSIUS.

7 *Ariſtoteles variat, & aſſignat tamen unam poteſtatem, nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim mundo deum præficit. (Ariſtoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum.) Heraclides Ponticus quoque deo divinam mentem, quamvis varie, aſcribit.*] Illa quæ ſemicirculis incluſi, purum putum gloſſema ſunt. Porro Heraclitæ mentio revocat mihi in memoriam mendoſum Macrobii locum in Commentario ad Somn. Scip. lib. 1. c. 13. *Heraclitus Ponticus lucem; Heraclitus phyſicus ſcintillam ſtellaris eſſentiæ.* Scribo, *Heraclides Ponticus l.* Ejuſdem libri cap. 2. gravius mendum. *Numenio denique inter Philoſophos occultorum curioſiori offenſam numinum, quod Eleuſinia ſacra interpretando vulgaverit, ſomnia prodiderunt, viſa ſibi ipſas Eleuſinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere proſtantes;* Correxeram, *viſo ſibi i. E. d. h. m. a. a. l. videri p.* cum in vetere codice ſignate ita eſſe vidi.

WOWERUS.

Ariſtoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum.] Hæc MS. non agnoſcit, & delenda ſunt ut ſuperflua.

Ariſto-

ſtoteles variat, & aſſignat tamen unam poteſtatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. [1] Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adſcribit, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. [2] Theophraſtus, & Zenon, & Chryſippus, & [3] Cleanthes, ſunt & ipſi multiformes, ſed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum diſſeruit. [4] Zenon ejuſdem magiſter naturalem legem atque divinam, & æthera interim, interdumque rationem vult omnium eſſe principium. idem interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum, Neptunum mare, ignem eſſe Vulcanum, & ceteros ſimiliter vulgi deos elementa eſſe monſtrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem fere Chry-

ELMENHORSTIUS.

Ariſtoteles variat.] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Ariſtoteles quamvis ſecum ipſe diſſideat, ac repugnantia ſibi & dicat & ſentiat: in ſummum tamen unam mentem mundo praeſſe teſtatur.* Vide Ariſtot. lib. 1. Metaphyſ. cap. 3. & 4. Cicer. l. 1. de Nat. Deor. pag. 200.

HERALDUS.

Ariſtoteles Ponticus variat.] Tota hæc periodus procul dubio delenda eſt; neque tamen quidquam mutare auſi ſumus abſque librorum auctoritate.

RIGALTIUS.

Ariſtoteles variat.] Cicero: *Ariſtoteles multa turbat. modo enim menti tribuit omnem divinitatem, modo mundum ipſum, Deum dicit eſſe. modo quendam alium præficit mundo.* Quod Tullius dixit, *modo* Minucius, *interim.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Heraclides Ponticus.*] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Heraclides Ponticus modo mundum, tum mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit.*

VARIÆ LECT.

Heraclides Ponticus.] In editione Sabæi hæc verba præcedunt: *Ariſtot. Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum.* quæ cum Fulvio & MS. ut ſuperflua induxi.

ELMENHORSTIUS.

2 *Theophraſtus.*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Theophraſtus modo menti divinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem ſignis, ſideribuſque cæleſtibus.*

3 *Cleanthes.*] Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 201. *Cleanthes ipſum mundum Deum dicit eſſe, tum totius naturæ menti atque animo, hoc nomen tribuit: tum ultimum & altiſſimum atque undique circumfuſum, & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur certiſſimum Deum judicat.* Lactant. lib. 1. cap. 5.

4 *Zenon.*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Zeno naturalem legem divinam eſſe cenſet: eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Atque alio loco æthera Deum eſſe dicit.*

[1] Chryſippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem neceſſitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione phyſiologiæ in Heſiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. [2] Babylonio etiam Diogeni diſciplina eſt [3] exponendi & diſſerendi, Jovis partum, & ortum Minervæ, & [4] hoc genus cetera, rerum vocabula eſſe, non deorum. Nam Socraticus [5] Xenophon formam Dei veri negat videri poſſe, & ideo quæri non oportere: [6] Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe. uterque majeſtatem Dei, intelligendi deſperatione ſenſerunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipſis, & [7] nominibus oratio eſt, & quæ tota eſſet cœleſtis, niſi perſuaſionis civilis nonnumquam admixtione ſordeſceret. [8] Platoni itaque in Timæo

Deus

1 *Chryſippus.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Chryſippus ait vim divinam in ratione eſſe poſitam, & univerſæ naturæ animo atque mente: ipſumque mundum Deum eſſe, & ejus animi fuſionem univerſam: tum fatalem umbram & neceßitatem rerum futurarum. Deinde vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe in lib. de Diis immortalibus dixerit.* Vide Ariſtotelem tom. 2. fol. 943. Stobœum in Eclog. Phyſ. cap. 2. Lactant. l. 1. c. 5. Diogenem Laërt. lib. 7.

2 *Babylonio Diogeni.*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Diogenes Babylonius in eo libro, qui inſcribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad Phyſiologiam traducens, disjungit à fabula.*

RIGALTIUS.

Babylonio etiam Diogeni.] Ἐκ Σελευκίας τῆς ἐν Βαβυλῶνι. Athen. 5.

3 *Exponendi & diſſerendi Jovis partum.*] Sic etiam philoſophatur Salluſtius, libello de Diis & Mundo.

MEURSIUS.

4 *Hoc genus cæterarum rerum vocabula eſſe.*] Corrigo *certarum.*

WOWERUS.

Cæterarum rerum.] Rom. Ed. delet τὸ *cæterarum.*

VARIAE LECT.

Hoc genus rerum vocabula eſſe.] Ita repoſui ex Ful. & MS. Sabæus, *& hoc genus cæterarum rerum.* Aliter in Edit. n.

WOWERUS.

5 *Xenophon.*] 4. Ἀπομνημ.

ELMENHORSTIUS.

Socraticus Xenophon.] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. p. 20. *Xenophon in iis, quæ à Socrate dicta retulit, facit Socratem diſputantem, formam Dei quæri non oportere.*

6 *Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe.*] Quod Minutius Ariſto Chio, id Cicero de Natur. Deor. lib. 1. fol. 201. tribuit Ariſtoni.

VARIAE LECT.

Ariſto Chius.] Inepte MS. *Ariſtonicus.*

MEURSIUS.

7 *Nominibus.*] Scribo *hominibus.*

ELMENHORSTIUS.

8 *Platoni in Timæo Deus eſt ipſo nomine mundi patres.*] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Plato, qui omnium ſapientiſſimus judicatur, monarchiam plane, aperteque defendit: nec æthera, aut rationem, aut naturam, ſed ut eſt, Deum nominat: ab eo mundum hunc perfectum, atque mirabilem eſſe fabricatum.*

1 Ipſe

Deus eſt [1] ipſo ſuo nomine mundi parens, artifex animæ, cœleſtium [2] terrenorumque fabricator: quem & invenire difficile, præ nimiâ & incredibili poteſtate, & cum inveneris, [3] in publicum dicere impoſſibile præfatur. [4] Eadem fere & iſta quæ noſtra ſunt. nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus; & [5] nunquam publice niſi interrogati prædicamus. Expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt, Deum unum multis licet deſignaſſe nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut philoſophos fuiſſe jam tunc Chriſtianos. Quod ſi providentiâ mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur, [6] non nos debet antiquitas imperitorum fabellis ſuis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere conſenſus: cum philoſophorum ſuorum ſententiis refel-

VARIAE LECT.

1 *Ipſe ſuo nomine.*] Ful. Urſin. *ipſo nomine.* MS. *ipſo ſuo nomine.*

WOWERUS.

2 *Terrenorumque fabricator quem & invenire difficile.*] Platonis verba: τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. eadem Hermes Pœmand. Juſtin. Parænet. Platonem illa hauſiſſe ex Moyſis, & Ægyptiorum diſciplina ſcribit. Clem. Protrept. Apud Hebræos enim Dei nomen ἀνεκφώνητον, Baſil. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. cap. 18.

ELMENHORSTIUS.

Quem & invenire difficile.] Plato Timæo fol. 28. τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Vertit Chalcidius; *Opificem, genitoremque univerſitatis, tam invenire difficile, quam inventum impoſſibile digne profari.* Lactant. lib. 1, cap. 8. Clemens recognit. lib. 8. fol. 123. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 200. Athenag. apologia pro Chriſt. pag. 9. Saresber. polycrat. l. 7. cap. 5. Tertull apolog. cap. 4. Origenes lib. 5. contra Celſum.

RIGALTIUS.

3 *In publicum dicere impoſſibile præfatur.*] Platonis verba ſunt, εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Cic. *Patrem hujus mundi nominari negat poſſe.* Tertull. Apol. *Neque inveniri facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem.* Chalcidius: *Opificem genitoremque univerſitatis tam invenire difficile eſt, quam inventum impoſſibile digne profari.*

VARIAE LECT.

4 *Eadem fere iſta, quæ & noſtra ſunt.*] Ita Ful. Urſin. Sab. *e. f. & iſta, quæ noſtra ſunt.*

RIGALTIUS.

5 *Nunquam publice, niſi interrogati præd.*] Prohibiti ab Ethnicis, Chriſtianos publice philoſophantes audire erubeſcentibus aut timentibus.

ELMENHORSTIUS.

6 *Non nos debet antiquitas fabellis ſuis delectata, ad errorem mutui rapere conſenſus.*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 22. cap. 6. *Antiquitas recipit fabulas etiam fictas incondite.* Theodoretus Orat. 1. de fide fol. 15. Arnobius lib. 1. pag. 21. Auguſtin. tom. 4. de variis quæſt. 114. Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 394.

refellatur, quibus & rationis & vetuſtatis adſiſtit auctoritas: Majoribus enim noſtris tam facilis in mendaciis fides fuit, [1] ut temere crediderint etiam alia [2] monſtruoſa mira miracula: [3] Scyllam multiplicem, [4] Chimæram multiformem, & Hydram felicibus vulneribus renaſcentem, & [5] Centauros

HERALDUS.

1 *Ut temere crediderint etiam alia monſtruoſa miracula.*] MS. Reg. *monſtruoſa mira miracula.* Scriptum fortaſſe Minucii ſtylo, *ut temere crediderint etiam alia monſtruoſa, mira, miracula.*

VARIAE LECT.

2 *Monſtruoſa miracula.*] MS. *m. mira miracula.* male.

ELMENHORSTIUS.

3 *Scyllam multiplicem.*] Virgil. l. 10. Æneid. Iſidorus Hiſpalenſ. orig. lib. 2. cap. 3. lib. 18. Fulgentius Mytholog. l. 2. pag. 191. Ovidius lib. 13. Metamorph. fabul. 11.

OUZELIUS.

Scyllam multiplicem.] Scyllæ formam ita deſcribit Iſacius Tzetzes. ἓξ μὲν κεφαλὰς ἔχων, κάμπης, κυνὸς, λέοντος, γοργόνης, φαλαίνης, ἀνθρώπου· ιβ΄ πόδας. Sic quoque Homerus Ὀδυσ. μ:

Ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα.
Τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς
Γίνεται. αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸς, οὐδέ κέ τίς μιν
Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
Τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα, πάντες ἄωροι.
Ἓξ δέ τε οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δὲ ἑκάστῃ
Σμερδαλέη κεφαλὴ, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες,
Πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.

ELMENHORSTIUS.

4 *Chimæram multiformem.*] Servius in 4. Æneid. fol. 368. *Chimæra triplex monſtrum: ſiquidem prima pars leo erat, poſterior draco, in medio caput capræ, quod ignes efflabat.* Hyginus fab. 57. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 17. Iſidorus orig. lib. 2. cap. 3.

OUZELIUS.

Chimæram multiformem.] Echidnæ & Typhonis filia fuiſſe refertur Chimæra, ut auctor eſt Heſiodus Θεογον. ubi de Echidna ita ſcribit:

Ἡ δὲ Χίμαιραν ἔτικτε πνέουσαν ἀμαιμάκετον πῦρ,
Δεινήν τε μεγάλην τε, ποδώκεά τε κρατερήν τε.
Τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί· μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
Ἡ δὲ χιμαίρης, ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος.
Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
Δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

Eodem fere modo eam deſcribit Homerus Ἰλιαδ. ζ.

Πρῶτον μέν ῥα Χίμαιραν ἀμαιμακέτην ἐκέλευσε
Πεφνέμεν. ἡ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος, οὐδ' ἀνθρώπων.
Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
Δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

ELMENHORSTIUS.

5 *Centauros.*] Iſidorus orig. lib. 2. cap. 3. Diodorus Siculus bibliothec. lib. 4. fol. 274. Palæphatus περὶ ἀπίστων ἱστοριῶν pag. 82.

RIGALTIUS.

Centauros equos ſuis hominibus implexos.] *Bimembres* dixit Ovidius. & in Centaurea pugna Monychus ipſe centaurus ſic alloquitur ſuos:

—— *Et quid fortiſſima rerum*
In nobis duplex natura animalia junxit.

Hæc

ros [1] equos ſuis hominibus implexos, & quidquid famæ licet fingeret, illis erat libenter audire. Quid illas [2] aniles fabulas, de hominibus aves, & feras homines, & de hominibus arbores atque flores? [3] quæ ſi eſſent facta, fierent; [4] quia fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt. [5] Similiter, ac vero erga deos quoque, majores noſtri improvidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderunt: [6] dum reges ſuos colunt religioſe, dum

Hæc fuit fabula. Re ipſa homines fuere in equis. Palæphatus: ȣ̓δὲν γὰρ προσέοικε ταύρῳ τοῖς κενταύροις, ἀλλ᾽ ἵππȣ καὶ ἀνδρὸς ἰδέα ἐςί. Sic unuſquiſque homo ſuum equum habuit, & equus quiſque ſuum hominem ſibi implexum.

WOWERUS.

1 *Equos ſuis hominibus.*] Fortaſſe: *ſemihominibus.*

VARIAE LECT.

Equos ſuis hominibus.] Wowerius *e. ſemihominibus.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Aniles fabulas, de hominibus aves.*] Hieronym. in Daniel. cap. 4. fol. 504. *Scyllam quoque & Chimæram, Hydram atque Centauros, aves & feras, flores & arbores, ſtellas & lapides factos ex hominibus, narrant fabulæ.*

HERALDUS.

3 *Quæ ſi eſſent facta, fierent; quia fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt.*] Hæc eſt vera lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *quæ ſi eſſent facta, fierent quæ fieri non poſſunt*, non idonea ſententia.

VARIAE LECT.

4 *Quæ fieri.*] MS. inepte, *quia fieri.*

5 *Similiter vero.*] Sab. *ſ. ac vero.* Sic in MS.

RIGALTIUS.

Similiter, ac vero erga Deos quoque, majores noſtri, improvidi.] Sic interpungenda eſt hæc veteris exemplaris ſcriptura.

WOWERUS.

6 *Dum reges ſuos.*] Scholiaſt. Lycoph. τὺς βαςιλεῖς δὲ ἀνέκαθεν Δίας ἐκάλȣν πάντες.

ELMENHORSTIUS.

Dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre.] Suidas & Damaſcenus auctores ſunt, Seruchum defunctos præſtantes viros adorari, & quotannis eorum memoriam celebrari juſſiſſe, & illorum nomina in ſacros commentarios referri, atque Deos eos judicari, tanquam benefactores. Hinc primum ortam idololatriam, Deorumque pluralitatem. Suidas in Σερȣ́χ. Damaſcenus de Hæreſib. pag. 574. Cyrillus contra Julianum lib. 6. fol. 112. Marius Victor l. 3. in Geneſ. pag. 362. Athanaſ. contra gentes fol. 15. & ſequent. Lactant. l. 1. cap. 8. & 15. lib. 2. cap. 13. Auguſtin. contra Fauſt. Manichæum lib. 22. c. 17. Nazianz. orat. 2. de Theolog. Philaſtrius de Hæreſibus pag. 12. Chryſoſt. in Matth. cap. 27. fol. 580. Homil. 87. Conſtantinus Manaſſes in Annal. Iſidorus Hiſpalenſis origin. lib. 8. cap. 2. Epiphanius Ancorato. Et in Epiſt. ad Acacium & Paulum. Auguſtin. de civitat. l. 14. c. 2. Hieronym. in Oſeeam cap. 2.

RIGALTIUS.

Dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre.] Fulgentius Mythol. 1. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cujuſdam Ægyptii: *Doloris anguſtia quæ ſemper inquirit neceſſitati ſolatium, filii ſibi ſimulacrum in ædibus, ſeminarium potius doloris invenit.* Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius ſervante, laudat pietatis Homericæ induſtriam tantopere ſatagentis circa ejuſdem Patrocli ſepulturam, ne quis defunctum diu detinens, ipſe

dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, dum geſtiunt [1] eorum memorias [2] in ſtatuis detinere, ſacra facta ſunt

ipſe amplius cum illo maceretur enormitate ſolatii dolore nutriti.

OUZELIUS.

Dum reges ſuos colunt religioſè, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, &c] Eandem Idololatriæ originem habes apud Auctorem libri Sapientiæ, à multis etiam veterum Salomoni attributi, cum haud dubie alterius, & fortaſſe Philonis, non quidem illius qui Moſes Atticiſſans vocabatur, & ſub Claudii Imperio vixit, verum multo vetuſtioris, qui annis plus minus ante Chriſtum CLX. ſub Onia ſacerdote librum hunc tot pulcris & præclaris ſententiis ſcatentem conſignaverit. Exſtat autem cap. 14. com. 15. & ſequent. Sic quoque Cyprianus tractatu, Quod Idola Dii non ſunt: *Deos non eſſe, quos vulgus colit, hinc notum eſt. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud ſuos poſtmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis inſtituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſimulacra: Nam & immolabant hoſtias, & dies feſtos dando honore celebrabant. inde poſteris facta ſunt ſacra, quæ primis fuerant aſſumta ſolatia.* Quam rationem & Minutius adduxit. Plerunque autem Auctores Mortuorum vel abſentium amicorum memoriam in imaginibus vel ſtatuis renovatam, *ſolatium* appellavere. Servius ad 1. Georg. de Sylvano. *Amavit puerum Cypariſſum, qui habebat manſuetiſſimam cervam. hanc cum Sylvanus neſcius occidiſſet, puer eſt exſtinctus dolore: quem amator Deus in arborem ejus nomi is vertit, quam pro ſolatio portare dicitur.* Iſidor. lib. 8. cap. 11. Orig. *Fuerunt etiam aut quidam viri fortes, aut urbium conditores, quibus mortuis, homin s qui eos dilexerunt, ſimulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione ſolatium.* Seneca Epiſtola 40. de imaginibus loquens. *Deſiderium abſentiæ falſo atque inani ſolatio levant.* Tacitus Annal. 12. de Agrippina, poſt veneno Claudium ſublatum: *Velut victa dolore, & ſolatia conquirens, tenere amplexu Britannicum: verum paterni oris effigiem appellare.* Lactant. l. 2. c. 2. *Si qui imaginem hominis peregre conſtituti contempletur ſæpius, ut ex ea ſolatium capiat, &c.* Fulgentius de Syrophane Ægyptio. *Doloris anguſtia; quæ ſemper inquirit neceſſitatis ſolatium, filii ſibi ſimulacrum in ædibus conſtituit.* Et mox: *Fecerat ille unde luctus reſurrectionem indies acquireret, non quo luctus ſolatium inveniret.* Symmachus lib. x Epiſt. 22. *Senatus impatiens diſpendii ſui, ſolatium petit de honore virtutis: veſtrumque Numen precatur, ut virum noſtra ætate mirabilem ſtatuarum diuturnitas tradat oculis poſterorum.* Statius Sylv. 2.

At ſolatia vana ſubminiſtrat
Vultus qui ſimili notatus auro,
Stratis prænitet incubatque ſomno.

Et lib. 5.

Si manus, aut ſimiles docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur impreſſis aurumve animare figuris:
Hinc Priſcilla tuo ſolatia grata marito
Conciperem.

WOWERUS.

1 *Eorum memorias inſtantius retinere.*] MS. *in ſtatuis.* quomodo & Carrio correxit. Eandem vero originem ſuperſtitionis, & idolatriæ tradunt Athenag. Apol. Athanaſ. adv. gentes. Prudent. 2. adv. Symm. Lactant. lib. 1. cap. 15. & Fulgent. 1. Mytholog. ex Diophante Hiſtorico iiſdem pene verbis. ubi ſcribendum: *Nam & Nicanor Muſicus in* χεωμαλσποίων *libro Muſicæ artis, quem ſcripſit, ait: Dominum* (Lactant. in 3. Theb. Stat. Deum) *doloris prima compunctio finxit humani generis. Exin inveteratus error humanis pedetentim conſertus diſciplinis barathro quodam inſanæ credulitatis*

ſunt quæ fuerant adſumpta ſolatia. Denique antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus ſuos moreſque miſcerent, unaquæque natio conditorem ſuum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut [1] alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. ſic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum. [2] Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientium, eadem mecum recognoſces. [3] ob merita virtutis

litatis prolabitur. Hæc mire corrupta ſunt apud Fulgent.

HERALDUS.

Eorum memorias in ſtatuis detinere.] Ita in editione Rom. ex MS. Reg. Ediderat Gelenius *inſtantius detinere.*

MEURSIUS.

2 *Inſtantius detinere.*] Lego *in ſtatuis detinere.* Sic MS.

ELMENHORSTIUS.

1 *Alicujus muneris vel artis repertorem.*] Lactantius de ira Dei cap. 2. *Omnes ii, qui coluntur ut Dii, homines fuerunt, & iidem primi ac maximi reges: ſed eos aut ob virtutes, qua profuerant hominum generi, divinis honoribus affectos eſſe poſt mortem; aut beneficia & inventa, quibus humanam vitam excoluerant, immortalem memoriam conſecutos? Nec tantum mares, ſed & fœminas.* Et lib. 1. c. 15. l. 7. cap. 14. Theodoretus contra Græc. ſerm. 2. de Principio fol. 35. Et orat. 3. de Diis fol. 42. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Euſebius præparat. Eccleſ. l. 1. cap. 6. Occumenius in Acta Apoſtol. cap. 27. Cicero de Nat. deorum lib. 3. fol. 247.

WOWERUS.

2 *Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientum.*] MS. & Rom. *Hiſtoricorum ſcripta, quamvis Stoici Phyſiologi.* reliqua indubie è gloſſa irrepſerunt.

VARIAE LECT.

Hiſtoricorum.] Ita MS. & Ful. Urſin. Sabæus *Stoicorum.* male.

RIGALTIUS.

Lege Stoicorum ſcripta.] Non bonæ fidei fuiſſe videntur qui de veteri exemplari varias lectiones Joanni Voverio deſcripſere. is fidem illorum ſecutus aſſerit in MS. & Rom. editione legi, *Hiſtoricorum.* Utrumque præ oculis habemus, & utrobique diſertiſſime legitur, *Stoicorum.* Et inter philoſophos quidem Evemerus à Plutarcho cenſetur, & à Cicerone inter philoſophos citatur, ut hic etiam à Minucio noſtro, qui Evemero ſubnectit Prodicum & Perſæum philoſophantem. Fortean decepti aliqui fuerint eo quod lib. 6. de civ. Dei Auguſtinus ait, *Evemerum, non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligentia tradidiſſe Jovem & ceteros hujus generis, reges fuiſſe, non Deos.* Sed & ipſe Auguſtinus lib. de conſ. Euang. de eodem Evemero verba facit tanquam de poëta. cap. 23.

WOWERUS.

3. *Ob merita virtutis aut muneris.*] Lactant. 1. cap. 18. *Nimirum quia reges maximi, ac potentiſſimi fuerunt, ob merita ſuarum virtutum aut munerum, cum cari fuiſſent iis, quibus imperitaverant, in memoriam ſunt conſecrati.* Athanaſ. adv. gentes: εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μεγαφρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις λέγοντες διὰ ταῦτ᾽ αὐτοὺς, καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐσχηκέναι, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγετικὴν, καὶ Ἥρα στολισμόν. Euſeb. lib. 1. c. 6. Theodoret. ſerm. 3.

1 Eu-

virtutis aut muneris deos habitos. [1] Euhemerus exſequitur, & [2] eorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat, & per provincias monſtrat: [3] Dictæi Jovis, & [4] Apollinis Delphici,

1 *Euhemerus exequitur.*] Cic. 1. de Nat. Deor. Sext. Empir. lib. 18. Plutarch. 1. de Plac. Philoſ. Theodor. Serm. 2. Euſeb. lib. 2. & 10. Præpar. Euang. Lact. lib. 1. cap. 11. Auguſtin. de Civ. Dei lib. 6. cap. 7. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Euhemerus exſequitur, & Deorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat.] Auguſtin. lib. 1. de conſenſu Euangeliſt. cap. 23. fol. 271. *Euhemerus poëta fuit, qui & ipſum Jovem & Saturnum patrem ejus, & Plutonem atque Neptunum fratres ejus, ita planiſſime homines fuiſſe prodit, ut eorum cultores gratias magis poëtis agere debeant, quia eos non dehoneſtandos, ſed potius ad exornandos multa finxerunt.* Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 294. Theophilus ad Autolycum lib. 3. f. 267. Arnobius lib. 4. adverſ. gentes fol. 87.

VARIAE LECT.

Euhemerus.] MS. mendoſe. *crueret.*

RIGALTIUS.

Evemerus exſequitur.] Lib. ἀπίστου καὶ ἀνυπάρκτου μυθολογίας.

OUZELIUS.

Euhemerus.] Hunc Arnobius Agragantinum vocat lib. 4. Plutarchus vero in de Iſide & Oſiride Meſſenium facit. Item Lactantius lib. 1. cap. 11. *Antiquus auctor Euhemerus, qui ex civitate Meſſana, res geſtas Jovis, & ceterorum, qui dii putantur, collegit; hiſtoriamque contexuit ex titulis, & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur; maximeque in fano Jovis Triphylii, ubi auream columnam poſitam eſſe ab ipſo Jove, titulus indicabat: in qua columna geſta ſua perſcripſit, ut monumentum poſteris eſſet rerum ſuarum. Hanc hiſtoriam & interpretatus eſt Ennius & ſecutus.* Idem Cicero breviter dicit lib. 1. de Nat. Deorum, ubi cum egiſſet de iis, qui in Deorum numerum relati eſſent; *Quæ ratio,* ſubjungit, *maxime tracta eſt ab Euhemero; quem noſter interpretatus, & ſecutus eſt, præter cetteros, Ennius.* Meminerunt etiam Euhemeri præter alios Varro lib. 1. de R. R. cap. 48. Plutarchus lib. de placitis philoſophorum. Sextus Empiricus. Columella de re Ruſtica lib. 9. cap. 2. Clemens Alexandrin. προτρεπτ. Hyginus in poëtico Aſtronomico. Plinius lib. 35. cap. 22. Strabo lib. 1. Flavius Joſephus lib. 1. contra Appionem. Auguſtinus de Civitate Dei lib. 6. cap. 7. & lib. 7. cap. 26. Euſebius lib. 2. Præpar. Euang. cap. 4. Ælianus lib. 2. Variar. Hiſtor. cap. 31. Feſtus in *Sus Minervam.* Vide & Politianum in Miſcellaneis cap. 35.

RIGALTIUS.

2 *Eorum natales, patrias, ſepulcra dinumerat.*] Ἐξανθρωπίζει τὰ θεῖα. Plutarch. libro de Iſide.

OUZELIUS.

3 *Dictæi Jovis.*] Dicitur Jupiter Dictæus, quoniam in Dictæi montis antro, qui eſt Cretæ, habitâſſe fertur, & educatus. Hinc Virg. 4. Georg.

Dictæi cæli regem pavere ſub antro.

Appollonius Rhodius Argonaut. lib 1.

Ὄφρα Ζεὺς ἔτι κοῦρος, ἔτι φρεσὶν νήπια εἰδὼς,
Δικταῖον ναίεσκεν ὑπὸ σπέος.

ELMENHORSTIUS.

4 *Apollinis Delphici.*] Cicero lib. 1. de Divin. pag. 368. Strabo Geograph. lib. 9. Orpheus hymno in Apollin. Lucianus de ſacrificiis fol. 73.

1 *Pha-*

phici, [1] Phariæ Iſidis, & Cereris [2] Eleuſinæ. [3] Prodicus aſſum-

WOWERUS.

1 *Phariæ Iſidis.*] Apud Tertull. Apol. *Pharia Iſis.* non, *farrea.*

ELMENHORSTIUS.

Phariæ Iſidis.] Kalend. ruſticum *Menſ. April.* PHARIAE SACRUM. Liber inſcription. fol. 85.

ΕΙΣΙΔΙ ΦΑΡΙΑ ..... ΕΙΣΙΝ ΤΗΝ ΕΝ ΜΕΝΟΥΘΙ

ΥΠΕΡ ΣΩΤΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ .....

OUZELIUS.

Phariæ Iſidis.] Sic dicta Iſis à Pharo Inſula Ægypti ex adverſo Alexandriæ. Videtur autem Iſis nomen accepiſſe ab Hebræo אשה *Iſcha*, quod *viram* ſonat. Diodorus Siculus in 1. Biblioth. ait Iſidem juxta linguam Ægyptiacam antiquam. Verba ejus: *Ἶσιν μεθερμηνευομένην εἶναι παλαιάν.* Additque, ei tale nomen eſſe *ἀπὸ τῆς αἰδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως.* Ægyptii vero ſub Iſidis nomine Lunam colebant, unde & ei cornua attributa, quia talis Lunæ aſpectus eſt, quando falcis imagine creſcit & decreſcit. ut ibidem refert Diodorus. Hanc primum omnium in Ægypto triticum & hordeum inveniſſe fertur, unde Ægyptii ne ob tantum beneficium ingrati viderentur, voluerunt, ut ſemper in æſtate meſſores, ſpicas maturas ad manipulum excerperent, & Iſidem invocantes DIS offerrent. Diodor. lib. 1. Hinc liquet, Iſidem cum Cerere Græcorum idem fuiſſe numen. Sic Herodotus in Euterpe: *Ἶσις δέ ἐστι, κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν Δημήτηρ.* & poſtea, *Αἰγυπτιστὶ δὲ Δημήτηρ Ἶσις ἐστί.* Ita Cedrenus; *καὶ Δήμητρα λέγεται ἐφευρεῖν τὸν σῖτον, καὶ τὴν κριθήν. αὕτη δέ ἐστιν ἡ παρ᾽ Αἰγυπτίοις τιμωμένη Ἶσις.* Firmant quoque hanc ſententiam Plutarchus libro de Iſide & Oſiride, & Apollodorus Biblioth. lib. 2. uti & D. Auguſtinus lib. 8. de Civitate Dei cap. 27. Ita ut ſub Iſidos nomine & Lunæ & Telluris cultus comprehendatur. Unde Servius ad lib. 8. Æneid. *Iſis*, inquit, *lingua Ægyptiorum eſt Terra; quam Iſin volunt.* Et Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 20. *Iſis junctâ religione celebratur, quæ eſt vel terra, vel natura rerum ſubjacens Soli: hinc eſt, quod continuatis uberibus corpus Deæ omne denſetur, quia terræ, vel rerum naturæ altu nutritur univerſitas.* Inſignis quoque eſt locus Julii Firmici de *E. P. R. Defenſores eorum volunt addere phyſicam rationem: frugum ſemina Oſirim dicentes eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore, ad vitam hominis colliguntur, & à terræ conſortio ſeparantur, & rurſus appropinquante hieme ſeminantur. Hanc volunt eſſe mortem Oſiridis, cum fruges reddunt; inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ, novâ rurſus cœperint procreatione generari.* Hinc etiam quia frumenti ac hordei uſum docuit, in ejus pompa tritici ac hordei vaſa circumferebantur. De quibus ſic Diodorus Bibliothecæ lib. 1. *Παρ᾽ ἐνίοις δὲ τῶν πόλεων, καὶ τοῖς Ἰσείοις ἐν τῇ πομπῇ μετὰ τῶν ἄλλων φέρεσθαι πυθμένας πυρῶν, καὶ κριθῶν, ἀπομνημόνευμα τῶν ἐξ ἀρχῆς τῇ θεῷ φιλοτέχνως εὑρεθέντων.*

VARIAE LECT.

2 *Eleuſiniæ.*] Ful. *Eleuſinæ.*

HERALDUS.

Et Cereris Eleuſinæ prodigiis aſſumptos.] Repræſentavimus lectionem Edit. Rom. & MS. Reg. Neſciebam an poſſet legi, *Euhemerus exequitur & eorum natales, p. ſ. d. & per p. monſtrat, Dictæi Jovis, & Apollinis Delphicis, & P. J. & Cereris Eleuſinæ. Poſidippus aſſumptos in Deos loquitur qui, &c.*

WOWERUS.

3 *Pro Diis aſſumtos in Deos loquitur.*] Rom. *prodigiis.* Illa, *pro diis*, inducenda ſunt.

VARIAE LECT.

Aſſumptos in Deos loquitur.] Ita Wowerus. Sabæus, *prodigiis a. i. d. l.* Fulvius *pro Diis a. i. d. l.* Aliter in Ed. n.

aſſumptos in deos loquitur, [1] qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuêre. In eandem ſententiam & [2] Perſeus philoſophatur, & adnectit inventas fruges & frugum ipſarum repertores [3] iiſdem nominibus, ut Comicus ſermo eſt, [4] Venerem ſine Libero & Cerere frigere. [5] Alexander

RIGALTIUS.

Prodicus aſſumptos in Deos loquitur.] In exemplari ſcriptum eſt, *prodigiis*. Corrupte. Cicero lib. 1. de nat. Deor. *Quid Prodicus Chius?* qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. quam tandem religionem reliquit.

WOWERUS.

1 *Qui errando inventis novis frugibus.*] Rom. delet vocem *frugibus*. Plin. l. 25. *Singula quoſdam inventa Deorum numero addidere*. Euſeb. 1. cap. 6. præp. Euang.

VARIAE LECT.

Inventis novis frugibus.] Fulv. Urſin. *qui inventis novis utilitati.*

WOWERUS.

2 *Perſeus philoſophatur.*] Cic. 1. de Nat. Deorum. *Perſeus eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa, ipſaſque res utiles Deorum vocabulis nuncupatas.*

ELMENHORSTIUS.

Perſeus philoſophatur.] Cicero de Natura Deor. lib. 1. pag. 179. *At Perſeus, ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles & ſalutares Deorum eſſe vocabulis nuncupatas.*

RIGALTIUS.

In eandem ſententiam & Perſeus philoſophatur.] Cicero: *At Perſeus ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles & ſalutares deorum eſſe vocabulis nuncupatas.*

WOWERUS.

3 *Iiſdem nominibus.*] Vide Var. 4. de ling. Latin.

ELMENHORSTIUS.

4 *Venerem ſine Libero & Cerere frigere.*] Terent. Eunuch. Act. 4. Scen. 5. *Verbum hercule hoc verum eſt, ſine Libero & Cerere friget Venus.* Quem locum citat Hieronym. de regulis Monachorum cap. 12. Et Epiſtola 10. ad Furiam de Viduitate ſervanda cap. 3. Apulejus l. 2. Metamorph. p. 167. *Ecce, inquam, Veneris hortator & armiger Liber advenit ultro; vinum iſtud ſorbeamus hodie omne, quod nobis reſtinguat pudoris ignaviam, & alacrem vigorem libidinis incutiat.*

OUZELIUS.

Venerem ſine Libero & Cerere frigere.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. *Proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconceſſam Venerem eſſe conſuevit.* Euripides Bacchis:

Οἴνου δὲ μηκέτ' ὄντος οὐκ ἔστι Κύπρις.

Achilles Tatius lib. 2. Οἶνος ἔρωτος τροφή. Lucianus in Amoribus: Τερπνοτέρα Ἀφροδίτη μετὰ Διονύσου, καὶ τὸ παρ' ἀμφοῖν ἡδὺ σύγκρατον· εἰ δ' ἀποζευχθεῖεν ἀλλήλων, ἧττον εὐφραίνουσιν. Porphyrius περὶ Ἀποχ. ιν. de Ægyptiorum ſacerdotibus: Ἀφροδισίων ἔφασαν (οἶνον) ὀρέξεις ἐπιφέρειν. Theo in Aratum: Ὀρθῶς Διόνυσος καὶ Ἀφροδίτη λέγονται μετ' ἀλλήλων εἶναι. Theocriti Scholiaſtes ad Eidyll. x. Ὁ οἶνος κιρνάμενος πρὸς Ἀφροδίσια ἐκκαίεται. Scholiaſtes Ariſtophanis: Ἀκόλουθα τοῖς Διονυσιακοῖς ποτοῖς τὰ Ἀφροδίσια.

ELMENHORSTIUS.

5 *Alexander ille Macedo.*] Auguſtinus de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. c. 23. *Nunquid & Leon ille ſacerdos Ægyptius, Poëta vel Academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diverſam quidem à Græcorum opinione iſtorum Deorum originem, veruntamen ita prodit, ut eos homines fuiſſe declaret,*

xander ille magnus Macedo [1] inſigni volumine ad matrem ſuam ſcripſit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus [2] à ſacerdote ſecretum. [3] illic Vulcanum facit omnium principem, & poſtea Jovis gentem; [4] Deſpice Iſidis ad hirundinem, [5] ſiſtrum, [6] & diſperſis membris [7] inanem tui

claret. Athenag. Apolog. pro Chriſtian. pag. 35. Auguſtinus de civitate Dei l. 8. cap. 5.

RIGALTIUS.

Alexander ille Magnus Macedo.] Immo Alexander *Polyhiſtor*. Deceptus eſt Minucius cum pleriſque aliis quos notavimus ad Pallium Tertull.

WOWERUS.

1 *Inſigni volumine ad matrem.*] Athenag. Apolog. Epiſtolam appellat. quem vide, & Auguſtin. de Civ. Dei, lib. 8. cap. 5. lib. 12. cap. 10.

RIGALTIUS.

2 *A ſacerdote.*] Auguſtinus 7. de civ. D. A magno antiſtite ſacrorum Ægyptio quodam Leone. Et in Aſtronomico Higini citatur Leon qui res Ægyptias conſcripſit.

HERALDUS.

3 *Ille Vulcanum facit omnium principem.*] MS. Reg. *illi.* Poſtea pro *diſpicis*, habet *deſpicis*. Item *adſparſis* pro *aſperſis*. De toto hoc quærendum amplius. Nunc autem ad alia properamus.

RIGALTIUS.

Illic Vulcanum.] In exempl. *illi.*

WOWERUS.

4 *Et diſpicis Iſidis.*] Diſpex ὀξυϐλέπτης. Rom. Ed. & MS. *Diſpice Iſidis ad hirundinem.* Iſis mutata in hirundinem. Plutarch. περὶ Ἴσιδος. αὐτὴν (Ἴσιδα) γενομένην χελιδόνα τῇ κίονι περιπέτεσθαι καὶ θρηνεῖν.

ELMENHORSTIUS.

Deſpice Iſidis ad hirundinem.] Vide Plutarch. libello de Iſide & Oſiride fol. 357.

VARIAE LECT.

Diſpice.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *diſpicis.* MS. male, *deſpicis.* Aliter in Ed. n.

RIGALTIUS.

De ſpicis Iſidis.] Sic apertiſſime legitur in exemplari. *Ægyptius ille antiſtes Leo prodidit Alexandro myſteria, & de frumenti ſpicis, quas geſtat Iſis ſive Ceres factum fuiſſe dixit ſiſtrum, quod eſt Iſidis & Iſiacorum geſtamen.* ſpicas vero ſuccuſſas & colliſas ſive agitatas criſpante brachio ſonum edere qualis editur concuſſione ſiſtri. ejuſmodi autem ſonum alludere ad garritum hirundinis, cujus formam ſumpſiſſe dicitur Iſis. ac denique, de ſparſis frumenti granis, quæ ſunt velut membra tumuli ſive acervi, tumulum Serapidis ſive Oſiridis inanem fieri. Hæc Ægyptiorum ſacrorum ratio, quam Phyſicam vocant, à Julio Firmico Materno ſic explicatur libro de err. prof. relig. *Frugum ſemina Oſirim dicunt eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur, hanc volunt eſſe mortem Oſiridis, cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rurſus cœperint procreatione generari.*

De ſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum.] Repetendum eſt præcedens verbum *facit*, & aptandum ſingulis, hoc modo: *Illic*, id eſt, eo volumine ſive epiſtola ad matrem Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone ſacerdote, *facit* Vulcanum omnium principem. *facit* poſtea Jovis gentem. *facit* de ſpicis Iſidis ſiſtrum ad hirundinem, hoc eſt, ad Iſidem hirundinino garritu querulam. *facit* denique ſparſis membris Oſiridis tumulum inanem.

WOWERUS.

5 *Siſtrum.*] Apul. 11. Mil. deſcribit: *Æream crepitaculum, cujus per anguſtam*

laminam in modum balthei recurvatam trajectæ mediæ pauca virgulæ criſpante brachio tergeminos jactus reddebant argutum ſonorem. Vide Lactant. ad illa Statii 1. Theb. *Et æriſoni lugentia flumina Nili.* Plutarch. de Iſide.

ELMENHORSTIUS.

Siſtrum.] *Siſtrum* Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 413. deſcribit *æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ pauca virgula, criſpante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum ſonorem.* Et pag. 418. *Æreis, argenteis, & aureis ſiſtris, argutum tinnitum conſtrepentes.* Iſis id genus inſtrumenti reppeiſſe probatur. Papias in *Siſtrum.*

OUZELIUS.

Siſtrum.] In ſacris Iſidos Sacerdotes ſiſtra concutiebant. Perſius, Satyra 5.

— *Cum ſiſtro luſca Sacerdos.*

Ubi Scholiaſtes: *Siſtrum Sacerdotes Iſidis portant. luſca autem, quod nubiles deformes, cum maritos invenerint, ad miniſteria deorum ſe conferant.* Appulejus Mileſ. lib. 11. *Sacerdos appropinquat, dextra ſiſtrum præferens.* Virgil. lib. 8. Æneid.

— *Patrio vocat agmina ſiſtro.*

Ovidius lib. 3. Amor. Eleg. 8.

Quid nos ſacra juvant? quid nunc Ægyptia proſunt
Siſtra ——

Et lib. 1. de Ponto. Eleg. 1.

Ecquis ita eſt audax, ut limine cogat abire
Jactantem Pharia tinnula ſiſtra manu?

Sed non ſolum ſiſtra, vetum etiam cymbala & tympana in ſacris Iſidis obtinebant. Auſonius Epiſt. 25.

Cymbala dant flictu ſonitum, dant palpita ſaltu
Icta pedum, tentis reboant cava tympana tergis,
Iſiacos agitant Mareotica ſiſtra tumultus.

MEURSIUS.

6 *Aſperſis.*] Lego, *& diſperſis m.* Apponam Lycophronis ſcholiaſtæ verba; à quibus non parum lucis huic loco. Ὄσιρις, ὁ καὶ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων αἰγύπτου, ὑπὸ τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν συνωμοτῶν μεληδὸν κατετμήθη, καὶ ἐξετέθη πολλαχοῦ. ἶσις δὲ, ἡ καὶ δήμητρα γυνὴ διονύσου μετὰ ὤρου τοῦ υἱοῦ τὸν τυφῶνα καὶ πάντας τοὺς σὺν ἐκείνῳ φονεῖς ἀναιρεῖ· τὰ δὲ τοῦ διονύσου μέρη καὶ μόρια συλλέξασα, ἑκάστῳ ναὸν καὶ ἱερὰ ᾠκοδόμησεν. Aliorum auctorum loca, quæ abunde, adſcribere ſuperſedeo. Myſticam ejus rei rationem reddit Macrobius ad ſomn. Scip. lib. 1. cap. 12. *Ipſum autem Liberum patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν ſuſpicantur intelligi, qui ab illo individuo natus in ſingulos ipſe dividitur, ideo in illorum ſacris traditur Titanio furore in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultis rurſus unus & integer emerſiſſe.* Inde vannus in myſteriis Liberi. Servius Georg. 1. *Liberi patris ſacra ad purgationem animæ pertinebant, & ſic homines ejus myſteriis purgabantur. hinc eſt quod dicitur Oſiridis membra à Typhone dilaniata Iſis cribro ſuperpoſuiſſe. Nam idem eſt Liber pater, in cujus myſteriis vannus eſt, quia, ut diximus, animas purgat.*

WOWERUS.

7 *Inanem tui Serapidis.*] Multis hæc refert Plutarch. Typhonem noctu incidiſſe in arcam, in qua conditum cadaver Oſiridis, quod diſſectum diſperſit, Iſidem fruſtra conquiſiviſſe, multaque oſtendi Oſiridis ſepulchra, & quæ apud illum ſequuntur, ex quibus facile intelligitur, cur inanem Serapidis tumulum dicat.

ELMENHORSTIUS.

Et inanem tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum.] Vid. Diodorus Siculus lib. 1. biblioth. pag. 18. & ſequent. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 2. c. 1. Plutarch. de Iſide & Oſiride fol. 358.

RIGALTIUS.

Tui Serapidis.] Hic rurſus per deriſum objicit Octavius Cæcilio quod ſimulacro Serapidis obviam ſibi notato manum ori admoviſſet, oſculum labiis impreſſiſſet, quod eſt, adoraſſet, ſupra, pag. 12.

tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum. Conſidera denique ſacra ipſa, & ipſa myſteria, invenies exitus triſtes, fata, & funera, & luctus, atque planctus miſerorum deorum. [1] Iſis perditum filium cum [2] Cynocephalo ſuo & [3] calvis ſacerdotibus

WOWERUS.

1 *Iſis perditum filium.*] Lactant. l. 1. cap. 21. *Iſidis ſacra ſunt, quatenus filium vel perdiderit, vel invenerit. Nam ſacerdotes ejus ſua pectora tundunt, lamentantur. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus mutatur.* Athanaſ. adv. gentes.

ELMENHORSTIUS.

Iſis perditum filium.] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Iſidis Ægyptia ſacra ſunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo ſacerdotes ejus deglabrato corpore ſua pectora tundunt, lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Firmic. de errore profanar. religion. pag. 5. *Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habebant idolum Oſiridis ſepultum: hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui, turpitudine dehoneſtati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur.*

2 *Cynocephalo.*] Cyprian. contra Demetrian. fol. 256. *Crocodili, & Cynocephali, & ſerpentes à vobis coluntur.* Auctor Queroli pag. 35. *O genus hominum multiforme & multiplex! his egomet fuiſſe arbitror matrem Circen, Proteum patrem. SARDA. Ædepol neque iſti placent: Cynocephalos nunc expone, ſi meliores putas. MAND. Iſti ſunt, qui in fanis ac ſacellis obſervant vela & limina, quibus à pectore capita ſunt canina, pandæ manus, æditui cuſtodeſque iſtos Ecuba quondam poſtquam vere facta eſt canis, Anubi nupta noſtro latranti Deo, omnibus templis ac delubris ſemper denos edidit, ſic à pectore biformes, infra homines, ſurſum feras.* Origen. in Exod. cap. 7. Homil. 4. Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Euſebius lib. 2. præparat. Eccleſiaſt. cap. 1. Albricus de Deorum imaginibus pag. 316. Auguſtin. tom. 4. de variis quæſt. 114. Athanaſ. contra gentes fol. 8. & 18.

HERALDUS.

Cum Cynocephalo ſuo & calvis ſacerdotibus luget.] Elegans lectio quam MS. Regius repræſentat. Ante in omnibus editionibus, *& aliis ſacerdotibus.* Iſidis ſacerdotes caput raſiſſe notum eſt, & nos plura obſervabamus in juvenilibus noſtris ad Martialem, epigr. 29. lib. 12. in hæc verba,

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Artemidorus lib. 1. cap. 23. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν αἰγυπτίων ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim,
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis.

OUZELIUS.

Cum Cynocephalo.] Qui alias Anubis dicitur, proleſque fuit Oſiridis & Nephthyos, ut Plutarchus in de Iſide & Oſiride docet. Pingebatur canino capite, ut Servius monet ad illud 8. Æneid.

Omnigenumque Deum monſtra & latrator Anubis.

Cur vero ſic fingeretur, cauſam adducit Plutarchus dicto loco, dum inquit: γεννώσης τῆς Νέφθυος τὸν Ἄνουβιν, Ἶσις ὑποβάλλεται. Νέφθυς γάρ ἐστι τὸ ὑπὸ γῆν καὶ ἀφανές, Ἶσις δὲ τὸ ὑπὲρ τὴν γῆν καὶ φανερόν. ὁ δὲ τούτων ὑποψαύων καὶ καλούμενος ὁρίζων κύκλος, ἐπίκοινος ὢν ἀμφοῖν, Ἄνουβις κέκληται, καὶ κυνὶ τὸ εἶδος ἀπεικάζεται. καὶ γὰρ ὁ κύων χρῆται τῇ ὄψει νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὁμοίως. Hinc Lucanus lib. 8. ✝. 832. eum appel-

lat *Semicanem Deum.* & Sedulius in Opere Paſchal. *Semihominem canem.* Prudentius Apotheoſi, *Caniformem latrantemque Anubin.* Quidam *hunc*, ut ait Servius 8. Æneid. *Mercurium eſſe volunt, quia nihil eſt cane ſagacius.* Plutarchus vero in de Iſide & Oſiride dicit, Anubin apud Ægyptios eam obtinere vim quam apud Græcos Hecaten, numen ſcilicet terreſtre ſimul & cœleſte. Additque: Ἐνίοις δὲ δοκεῖ Κρόνος ὁ Ἄνουβις εἶναι· διὸ πάντα τίκτων ἐξ ἑαυτοῦ καὶ κύων ἐν ἑαυτῷ, τὴν τοῦ κυνὸς ἐπίκλησιν ἔχειν.

ELMENHORSTIUS.

3 *Calvis ſacerdotibus.*] Hieron. l. 13. comment. in Ezech. cap. 44. fol. 546. *Perſpicue demonſtratur, nec raſis capitibus ſicut ſacerdotes, cultoreſque Iſidis atque Serapis, nos eſſe debere.* Ambroſ. Epiſt. 36. ad Sabinum. *Capita & ſupercilia ſua radunt, qui Iſidis ſuſcipiunt ſacra.* Prudent. lib. 1. contra Symmach. pag 382.

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim:
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis.

Martialis Epigram. lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Rationem cur capillamenta ponant, & lineas veſtes gerant Iſiaci, reddit Plutarchus lib. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος fol. 352.

OUZELIUS.

Calvis ſacerdotibus.] Notum enim eſt, ſacerdotes Iſidos caput radere ſolitos. Appulejus Mileſiarum lib. 11. *Hi capillum deraſi funditus, verticeque prænitentes, magnæ religionis terrena ſidera, æreis & argenteis, imo vero aureis etiam ſiſtris argutum tinnitum conſtrepentes.* Lampridius de Commodo: *Sacra Iſidis coluit, ut & caput deraderet, & Anubin portaret.* Sic in Peſcennio Nigro: *Hunc in Commodianis hortis in porticu curva, pictum de muſivo inter Commodi amiciſſimos, videmus ſacra Iſidis ferentem. Quibus Commodus adeo deditus fuit, ut & caput raderet, & Anubin portaret, & omnes partes expleret.* Lucianus φιλοψευδεῖ· Κατὰ δὲ τὸν ἀνάπλουν, ἔτυχεν ἡμῖν συμπλέων Μεμφίτης ἀνὴρ τῶν ἱερογραμματέων, θαυμάσιος τὴν σοφίαν, καὶ τὴν παιδείαν πᾶσαν εἰδὼς τὴν Αἰγύπτιον, &c. Παγκράτην, ἔφη, λέγεις, ὁ Ἀρίγνωτος, ἐμὸν διδάσκαλον, ἱερὸν ἄνδρα ἐξυρημένον ἐν ὀθονίοις, νοήμονα, καθαρῶς Ἑλληνίζοντα, &c. Videtur autem cæteris etiam Ægyptiorum ſacerdotibus in more fuiſſe ut capita raderent. In genere enim de quibuſvis ſacerdotibus loquitur Herodotus in Euterpe: οἱ ἱρέες τῶν θεῶν, τῇ μὲν ἄλλῃ κομέουσι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ξυρεῦνται. Et paullo poſt: Οἱ δὲ ἱρέες ξυρεῦνται πᾶν τὸ σῶμα διὰ τρίτης ἡμέρης, ἵνα μήτε φθεὶρ, μήτε τι ἄλλο μυσαρὸν μηδὲν ἐγγίνηταί σφι θεραπεύουσι τοὺς θεούς. Uti & Lucianus: περὶ θυσιῶν· ἢν δ' ἐς τὴν Αἴγυπτον ἔλθῃς, τότε δὴ τότε ὄψει πολλὰ τὰ σεμνὰ, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄξια τοῦ οὐρανοῦ· κριοπρόσωπον μὲν τὸν Δία· κυνοπρόσωπον δὲ τὸν βέλτιστον Ἑρμῆν, καὶ τὸν Πᾶνα ὅλον τράγον, καὶ ἶβίν τινα, καὶ κροκόδειλον ἕτερον, καὶ πίθηκον.

Εἰ δ' ἐθέλοις καὶ ταῦτα δαήμεναι ὄφρ' εὖ εἰδῇς,

ἀκούσῃ πολλῶν σοφιστῶν, καὶ γραμματέων, καὶ προφητῶν ἐξυρημένων, &c. Hinc etiam eſt quod Artemidorus lib. 1. cap. 23, dicat, nulli ſomnium, quo caput ſibi radi exiſtimat, proſperum eſſe, niſi ſi Ægyptius ſit ſacerdos, aut mimus. Verba ejus: ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην πλὴν, Αἰγυπτίων ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Cauſam vero cur Iſidos Sacerdotes capita radunt, eleganter reddit Plutarchus: οὔτε γὰρ, inquit, φιλοσόφους πωγωνοτροφίαι, ὦ Κλέα, καὶ τριβωνοφορίαι ποιοῦσιν, οὔτε Ἰσιακοὺς αἱ λινοστολίαι καὶ ξύρησις· ἀλλὰ Ἰσιακός ἐστιν ὡς ἀληθῶς, ὁ τὰ δεικνύμενα καὶ δρώμενα περὶ τοὺς θεοὺς τούτους, ὅταν νόμῳ παραλάβῃ, λόγῳ ζητῶν, καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας. ἐπεὶ τούς γε πολλοὺς καὶ τὸ κοινότατον τοῦτο καὶ τὸ σμικρότατον λέληθεν, ἐφ' ὅτῳ τὰς τρίχας οἱ ἱερεῖς ἀποτίθενται, καὶ λινᾶς ἐσθῆτας φοροῦσιν. καὶ οἱ μὲν οὐδόλως φροντίζουσιν εἰδέναι περὶ τούτων· οἱ δὲ τῶν μὲν ἐρίων ὥσπερ τῶν κρεῶν, σεβομένους τὰ πρόβατα ἀπέχεσθαι λέγουσι,

ξύρ

dotibus luget, plangit, inquirit: & Iſiaci miſeri [1] cædunt pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur: [2] mox, invento parvulo, gaudet Iſis, exultant ſacerdotes, [3] Cynocephalus inventor gloriatur: [4] nec deſinunt annis omnibus [5] vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. [6] Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? [7] Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana

ξύρεσθαι δὲ κεφαλὰς διὰ τὸ πένθος, φορεῖν δὲ τὰ λινᾶ διὰ τὴν χρόαν ἣν τὸ λῖνον ἀνθοῦν ἀνίησι τῇ περιεχούσῃ τὸν κόσμον αἰθερίῳ χαροπότητι προσεοικυῖαν. ἡ δὲ ἀληθὴς αἰτία μία πάντων ἐστί. καθαρῷ γὰρ (ᾗ φησιν ὁ Πλάτων) οὐ θεμιτὸν ἅπτεσθαι μὴ καθαρόν. περίσσωμα δὲ τροφῆς καὶ σκύβαλον οὐδὲν ἁγνὸν οὐδὲ καθαρόν ἐστι. ἐκ δὲ περιττωμάτων ἔρια καὶ λάχναι, καὶ τρίχες καὶ ὄνυχες ἀναφύονται καὶ βλαστάνουσιν. γελοῖον οὖν ἦν, τὰς μὲν αὐτῶν τρίχας ἐν ταῖς ἁγνείαις ἀποτίθεσθαι ξυρωμένους καὶ λεαινομένους πᾶν ὁμαλῶς τὸ σῶμα, τὰς δὲ τῶν θρεμμάτων ἀμπέχεσθαι καὶ φορεῖν. Sic Juvenalis linigeros & calvos conjungit Sat. 6.

Qui grege linigero circumdatus, & grege calvo.

Plenius qui ſacra Iſidos noſſe avet adeat inter alios Appulejum Mileſiarum libro 11.

WOWERUS.

1 *Cedunt pectora.*] Lamprid. Commodo. *Iſiacos pineis uſque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Athenag. Apol. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς.

ELMENHORSTIUS.

2 *Mox invento parvulo gaudet Iſis.*] Juvenal. Satyr. 8. vſ. 29.

Exclamare libet populus quod clamat Oſiri
Invento.

Scholiaſtes vetus: *Populus Ægypti invento Oſiri dixit:* Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Firm. Matern. de errore profan. religion. pag. 6. & 8. Auguſt. de civitate Dei lib. 6. cap. 10.

WOWERUS.

3 *Cynocephalus.*] Qui & *Anubis.* Mercurius, ut Plutarch. de Iſide. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apul. *Attollens canis cervices arduas Anubis, læva caduceum gerens.*

OUZELIUS.

4 *Nec deſinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, &c.*] Ovidius Metamorph. 9.

— *Nunquamque ſatis quæſitus Oſiris.*

Prudentius l. 1. contra Symmachum:

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim.

MEURSIUS.

5 *Vel pergere.*] Scribe, *vel perdere.*

ELMENHORSTIUS.

6 *Nonne ridiculum eſt, lugere quod colas.*] Firm. de errore profan. relig. *Si Dii ſunt, quos colitis, cur eos annuis luctibus plangitis: ſi lachrymis & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque ex duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi Dii ſunt: aut ſi luctu eos dignos putatis, lachrymis veſtris majeſtas divini numinis polluitur.*

OUZELIUS.

7 *Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt.*] Poteſt ſimpliciter intelligi de Iſide Romæ cultâ; attamen quid obſtat, ne dicamus Minucium eo reſpicere, quod, ſicut Ægyptii Iſidem, ita Romani iiſdem fere ſolemnibus, & ceremoniis Cybelem coluerint? In utriuſque enim ſacris magna erat convenientia. Tale eſt, quod, ut in ſacris Iſidis, quemadmodum ſuperius dictum, p. 164. ita & in ſacris Cybelis obtinebant cymbala & tympana. Catullus;

mana ſunt. [1] Ceres facibus accenſis, [2] & ſerpente circumdata, errore

— Sequimini
Phrygiam ad domum, Cybelles Phrygia ad nemora dea,
Ubi cymbalûm ſonat vox, ubi tympana reboant.

Lucretius lib. 2.

Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concava, rauciſonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio ſtimulant numero cava tibia mentis.

Claudianus lib. 1. in Eutropium:

— Habeas pro Marte Cybellen.
Rauca Celenæos ad tympana diſce furores.
Cymbala ferre licet. —

In utriuſque etiam ſacris planctus, & ejulatus, item pectoris percuſſio. Arnobius lib. 5. *Quid pectoribus applodentes palmas paſſis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrita cum Acdeſti lacrimabili puerum proſecuta eſt ejulatu?* Idem antea dixerat: *Tum arborem pinum ſub quâ Attis nomine ſpoliaverat ſe viri, in antrum ſuum defert, & ſociatis planctibus cum Acdeſti tundit & ſauciat pectus.* Sic quoque in utriuſque ſacris ad luctum indicandum abſtinebant pane. Hieronymus Epiſtolâ ad Lætam: *Faciant hoc cultores Iſidis & Cybeles, qui guloſâ abſtinentiâ Phaſidis aves & fumantes turtures vorant, ne ſcilicet Cerealia dona contaminent.* Hinc lux accedit Tertulliano lib. de Jejuniis; *Sed bene quod in noſtras xerophagias blaſphemias ingerens, caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas.* De hoc ritu vide plura apud Heraldum Animadverſ. ad illud Arnobii lib. 5. *Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dediſtis nomen caſtus?* Item mendicando in utriuſque, Iſidos dico, & Cybeles, ſacris ſtipem quærebant. Ovid. lib. 1. de Ponto, Eleg. 1.

Ecquis ita eſt audax, ut limine cogat abire
Jactantem Phariâ tinnula ſiſtra manu?
Ante Deûm matrem cornu tibicen adunco
Cum canit, exiguæ quis ſtipis æra neget?

MEURSIUS.

1 *Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumlata, errore ſubreptam & corruptam Liberam anxia & ſollicita veſtigat.*] Emendo, *f. accenſis derepente, circulata errore ſ. e. c. Liberam a. e. ſ. v.* Nam ſerpentum eâ in re apud ſcriptores nullos mentio. *Circulare* autem veteres dicebant pro circumire erronum more modoque. Gloſſæ: *Circulator.* Ὀχλαγωγὸς, Ἀγύρτης. utitur quoque non ſemel Martianus Capella, Tertullianus, Seneca, Apulejus, alii. Et auſim ne Arnobio reſtituere? lib. 1. *Candidi arquitenentes Diana & Apollo, circulati per fugas matris, atque in inſulis errantibus vix tuti.* Hodie eſt *circumlati p. f.*

WOWERUS.

Ceres facibus accenſis.] Nota fabula ex Serv. in Virgil. 1. Georgicor. quam etiam multis narrat Tzetzes, aliique interpretes Heſiodi. Claudian. de raptu Proſerp. *— faces extollit Eleuſis, Angues Triptolemi ſtrident, & ſquammea curvis Colla levant attrita jugis.* Hinc Apul. lib. 11. in deſcript. Cereris: *dextra lævaque ſulcis inſurgentium viperarum cohibita.*

ELMENHORSTIUS.

Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumdata.] Nonnus l. 6. Dionyſiacorum vſ. 107. Cicero l. 4. in Verrem orat. 9. pag. 248. Arnobius lib. 5. p. 102. Diodor. Siculus biblioth. pag. 288. Ovid. lib. 4. Faſtor. pag. 71. Prudentius περὶ στεφάνων in Roman. martyre. Apollodorus lib. 1. biblioth. p. 21.

HERALDUS.

2 *Et ſerpente circumdata.*] Hæc eſt lectio MS. Reg. Atque id ipſum eſt quod ait Apulejus: *Dextra lævaque ſulcis inſurgentium viperarum cohibita.*

1 Li-

errore ſubreptam & corruptam [1] Liberam anxia & ſollicita veſtigat. [2] Hæc ſunt Eleuſinia. † Et quæ Jovis ſacra ſunt?

WOWERUS.

1 *Liberam.*] Gloſſæ: *Libera* Σεμέλη.

ELMENHORSTIUS.

Liberam.] *Proſerpinam.* Cicero lib. 4. in Verrem fol. 179. Hyginus fab. 146. Arnobius lib. 5. Firmic. de errore profan. relig. p. 28. Lactant. lib. 1. cap. 21. Apulejus lib. 2. Metamorph.

HERALDUS.

Errore ſubreptam & corruptam anxia veſtigat.] Arnobius lib. 5. *In iſtius conquiſitionis errore Eleuſinos etiam pervehitur fines.*

VARIAE LECT.

† *At.*] Sab. *&*.

WOWERUS.

2 *Hæc ſunt Eleuſinia.*] Clem. Protrept. Δηὼ δὲ καὶ κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικόν. καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Euſeb. lib. 2. cap. 3. præpar. Zenob. ἀγέλαστος πέτρα.

ELMENHORSTIUS.

Hæc ſunt Eleuſinia.] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sacra vero Cereris Eleuſinæ non ſunt his diſſimilia. Nam ſicut tibi Oſiris puer planctu matris inquiritur; ita hic ad inceſtum patrui matrimonium rapta Proſerpina, quam quia facibus ex Ætnæ vertice accenſis quæſiſſe in Sicilia Ceres dicitur; idcirco ſacra ejus ardentium tædarum jactatione celebrantur.*

OUZELIUS.

Eleuſinia.] Sacra in honorem Cereris inſtituta, ſic nuncupata ab Eleuſi, Atticæ oppido; cujus appellatio ab Eleuſinio Mercurii filio deducitur. Harpocration: Ὠνομάσθη δὲ ἡ πόλις Ἐλευσὶς ἀπὸ Ἐλευσίνου τοῦ Ἑρμοῦ. Alii ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως, id eſt, *ab adventu*, dici volunt; Cereris nimirum, quæ poſt longos errores eo tandem allapſa, filiam invenerit. Auctor Magni Etymologici: Ἐλευσὶν δῆμος Ἀττικὸς, διὰ τὴν τῆς Δημήτρος ἔλευσιν, ὅτε ἐλθοῦσα, εὗρε τὴν κόρην. Quod & Ariſtides in Eleuſinia refert. Aliam tamen rationem adducit Diodorus Siculus lib. 5. & nomen loco impoſitum ait, ut eſſet monumentum advecti aliunde frumenti. Τὸν γὰρ τόπον, τὸν ἐξ ἀρχῆς δεξάμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Ἐλευσῖνα προσαγορεύειν, ἀπὸ τοῦ παρ' ἑτέρων ἐλθεῖν τὸ σπέρμα σίτου κομισθέντος. Horum vero ſacrorum originem quidam Erechtheo regi tribuunt, Diod. Sicul. lib. 1. Idem tamen lib. 6. Cererem hoc ſacrorum honore ab Athenienſibus affectam fuiſſe tradit, ut acceptam ab eâ cultioris vitæ rationem gratâ recordatione teſtarentur. Alii ab ipſa Cerere inſtituta volunt; Athenienſes enim, ut eſt apud Iſocratem in Panegyrico, Cereri tribuebant. Δημήτρος γὰρ ἀφικνουμένης εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ὅτ' ἐπλανήθη, τῆς κόρης ἁρπασθείσης, καὶ πρὸς τοὺς προγόνους τοὺς ἡμετέρους εὐμενῶς διατεθείσης, ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς οὐχ' οἷόν τε ἄλλοις, ἢ τοῖς μεμυημένοις ἀκούειν. καὶ δούσης δωρεὰς διττὰς, αἵπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὖσαι, τούς τε καρποὺς, οἳ τοῦ μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασι, καὶ τὴν τελετὴν, ἧς οἱ μετέχοντες περί τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς, καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος, ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν. Celebrata primum ſunt ad puteum Callichorum, ubi conſediſſe Ceres commemoratur. Pauſanias Atticis: φρέαρ τε καλούμενον Καλλίχορον, ἔνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἔστησαν, καὶ ᾖσαν ἐς τὴν θεόν. Callimachus in Hymno Cereris:

> Τρὶς δ' ἐπὶ Καλλιχόρῳ χαμάδις ἐκαθέσσαο φρητί.

Meminit & hujus putei Nicander in Theriacis, & Apollodorus Biblioth. lib. 1. Saxum vero cui Ceres inſedit, Ἀγέλαστον inde appellarunt. Scholiaſtes Ariſtophanis in Equitibus: Ἔστι δὲ καὶ Ἀγέλαστος πέτρα καλουμένη παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπου καθίσαι φασὶ Θησέα μέλλοντα καταβαίνειν εἰς ᾅδου. ὅθεν καὶ τοὔνομα τῇ πέτρᾳ. ἢ ὅτι ἐκεῖ ἐκάθισεν ἡ Δημήτηρ κλαίουσα, ὅτε ἐζήτει τὴν κόρην. Ἐρασθεὶς γὰρ Περσεφόνης ὁ Πλούτων,

laminam in modum balthei recurvatam trajectæ mediæ pauca virgulæ criſpante brachio tergeminos jactus reddebant argutum ſonorem. Vide Lactant. ad illa Statii I. Theb. *Et æriſoni lugentia flumina Nili.* Plutarch. de Iſide.

ELMENHORSTIUS.

Siſtrum.] *Siſtrum* Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 413. deſcribit *æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ pauca virgula, criſpante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum ſonorem.* Et pag. 418. *Æreis, argenteis, & aureis ſiſtris, argutum tinnitum conſtrepentes.* Iſis id genus inſtrumenti reppeiiſſe probatur. Papias in *Siſtrum.*

OUZELIUS.

Siſtrum.] In ſacris Iſidos Sacerdotes ſiſtra concutiebant. Perſius, Satyra 5.

— *Cum ſiſtro luſca Sacerdos.*

Ubi Scholiaſtes: *Siſtrum Sacerdotes Iſidis portant. luſca autem, quod nubiles deformes, cum maritos invenerint, ad miniſteria deorum ſe conferant.* Appulejus Mileſ. lib. 11. *Sacerdos appropinquat, dextra ſiſtrum præferens.* Virgil. lib. 8. Æneid.

— *Patrio vocat agmina ſiſtro.*

Ovidius lib. 3. Amor. Eleg. 8.

Quid nos ſacra juvant? quid nunc Ægyptia proſunt
Siſtra ——

Et lib. 1. de Ponto. Eleg. 1.

Ecquis ita eſt audax, ut limine cogat abire
Jactantem Pharia tinnula ſiſtra manu?

Sed non ſolum ſiſtra, vetum etiam cymbala & tympana in ſacris Iſidis obtinebant. Auſonius Epiſt. 25.

Cymbala dant flictu ſonitum, dant pulpita ſaltu
Icta pedum, tentis reboant cava tympana tergis,
Iſiacos agitant Mareotica ſiſtra tumultus.

MEURSIUS.

6 *Aſperſis.*] Lego, *& diſperſis m.* Apponam Lycophronis ſcholiaſtæ verba; à quibus non parum lucis huic loco. Ὄσιρις, ὁ καὶ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων αἰγύπτου, ὑπὸ τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν συνωμοτῶν μεληδὸν κατετμήθη, καὶ ἐξετέθη πολλαχοῦ. Ἶσις δὲ, ἡ καὶ δημήτηρ γυνὴ διονύσου μετὰ ὥρου τοῦ υἱοῦ τὸν τυφῶνα καὶ πάντας τοὺς σὺν ἐκείνῳ φονεῖς ἀναιρεῖ· τὰ δὲ τοῦ διονύσου μέρη καὶ μόρια συλλέξασα, ἑκάστῳ ναὸν καὶ ἱερὸν ᾠκοδόμησεν. Aliorum auctorum loca, quæ abunde, adſcribere ſuperſedeo. Myſticam ejus rei rationem reddit Macrobius ad ſomn. Scip. lib. I. cap. 12. *Ipſum autem Liberum patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν ſuſpicantur intelligi, qui ab illo individuo natus in ſingulos ipſe dividitur, ideo in illorum ſacris traditur Titanio furore in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultis rurſus unus & integer emerſiſſe.* Inde vannus in myſteriis Liberi. Servius Georg. I. *Liberi patris ſacra ad purgationem animæ pertinebant, & ſic homines ejus myſteriis purgabantur. hinc eſt quod dicitur Oſiridis membra à Typhone dilaniata Iſis cribro ſuperpoſuiſſe. Nam idem eſt Liber pater, in cujus myſteriis vannus eſt, quia, ut diximus, animas purgat.*

WOWERUS.

7 *Inanem tui Serapidis.*] Multis hæc refert Plutarch. Typhonem noctu incidiſſe in arcam, in qua conditum cadaver Oſiridis, quod diſſectum diſperſit, Iſidem fruſtra conquiſiviſſe, multaque oſtendi Oſiridis ſepulchra, & quæ apud illum ſequuntur, ex quibus facile intelligitur, cur inanem Serapidis tumulum dicat.

ELMENHORSTIUS.

Et inanem tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum.] Vid. Diodorus Siculus lib. 1. biblioth. pag. 18. & ſequent. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 2. c. 1. Plutarch. de Iſide & Oſiride fol. 358.

RIGALTIUS.

Tui Serapidis.] Hic rurſus per deriſum objicit Octavius Cæcilio quod ſimulacro Serapidis obviam ſibi notato manum ori admoviſſet, oſculum labiis impreſſiſſet, quod eſt, adoraſſet, ſupra, pag. 12.

tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum. Conſidera denique ſacra ipſa, & ipſa myſteria, invenies exitus triſtes, fata, & funera, & luctus, atque planctus miſerorum deorum. [1] Iſis perditum filium cum [2] Cynocephalo ſuo & [3] calvis ſacerdotibus

WOWERUS.

1 *Iſis perditum filium.*] Lactant. l. 1. cap. 21. *Iſidis ſacra ſunt, quatenus filium vel perdiderit, vel invenerit. Nam ſacerdotes ejus ſua pectora tundunt, lamentantur. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus mutatur.* Athanaſ. adv. gentes.

ELMENHORSTIUS.

Iſis perditum filium.] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Iſidis Ægyptia ſacra ſunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo ſacerdotes ejus deglabrato corpore ſua pectora tundunt, lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Firmic. de errore profanar. religion. pag. 5. *Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habebant idolum Oſiridis ſepultum: hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui, turpitudine dehoneſtati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur.*

2 *Cynocephalo.*] Cyprian. contra Demetrian. fol. 256. *Crocodili, & Cynocephali, & ſerpentes à vobis coluntur.* Auctor Queroli pag. 35. *O genus hominum multiforme & multiplex! his egomet fuiſſe arbitror matrem Circen, Proteum patrem. SARDA. Ædepol neque iſti placent: Cynocephalos nunc expone, ſi meliores putas. MAND. Iſti ſunt, qui in fanis ac ſacellis obſervant vela & limina, quibus à pectore capita ſunt canina, pandæ manus, æditui cuſtodeſque iſtos Ecuba quondam poſtquam vere facta eſt canis, Anubi nupta noſtro latranti Deo, omnibus templis ac delubris ſemper denos edidit, ſic à pectore biformes, infra homines, ſurſum feras.* Origen. in Exod. cap. 7. Homil. 4. Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Euſebius lib. 2. præparat. Eccleſiaſt. cap. 1. Albricus de Deorum imaginibus pag. 316. Auguſtin. tom. 4. de variis quæſt. 114. Athanaſ. contra gentes fol. 8. & 18.

HERALDUS.

Cum Cynocephalo ſuo & calvis ſacerdotibus luget.] Elegans lectio quam MS. Regius repræſentat. Ante in omnibus editionibus, *& aliis ſacerdotibus.* Iſidis ſacerdotes caput raſiſſe notum eſt, & nos plura obſervabamus in juvenilibus noſtris ad Martialem, epigr. 29. lib. 12. in hæc verba,

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Artemidorus lib. 1. cap. 23. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν αἰγυπτίων ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim,
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis.

OUZELIUS.

Cum Cynocephalo.] Qui alias Anubis dicitur, proleſque fuit Oſiridis & Nephthyos, ut Plutarchus in de Iſide & Oſiride docet. Pingebatur canino capite, ut Servius monet ad illud 8. Æneid.

Omnigenumque Deum monſtra & latrator Anubis.

Cur vero ſic fingeretur, cauſam adducit Plutarchus dicto loco, dum inquit: γεννώσης τῆς Νέφθυος τὸν Ἄνουβιν, Ἶσις ὑποβάλλεται. Νέφθυς γάρ ἐστι τὸ ὑπὸ γῆν καὶ ἀφανὲς, Ἶσις δὲ τὸ ὑπὲρ τὴν γῆν καὶ φανερόν. ὁ δὲ τούτων ὑποψαύων καὶ καλούμενος ὁρίζων κύκλος, ἐπίκοινος ὢν ἀμφοῖν, Ἄνουβις κέκληται, καὶ κυνὶ τὸ εἶδος ἀπεικάζεται. καὶ γὰρ ὁ κύων χρῆται τῇ ὄψει νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὁμοίως. Hinc Lucanus lib. 8. ✝. 832. eum appel-

lat *Semicanem Deum*. & Sedulius in Opere Paſchal. *Semihominem canem*. Prudentius Apotheoſi, *Caniformem latrantemque Anubin*. Quidam *hunc*, ut ait Servius 8. Æneid. *Mercurium eſſe volunt, quia nihil eſt cane ſagacius*. Plutarchus vero in de Iſide & Oſiride dicit, Anubin apud Ægyptios eam obtinere vim quam apud Græcos Hecaten, numen ſcilicet terreſtre ſimul & cœleſte. Additque: Ἐνίοις δὲ δοκεῖ Κρόνος ὁ Ἄνουβις εἶναι· διὸ πάντα τίκτων ἐξ ἑαυτοῦ καὶ κύων ἐν ἑαυτῷ, τὴν τοῦ κυνὸς ἐπίκλησιν ἔχειν.

ELMENHORSTIUS.

3 *Calvis ſacerdotibus*.] Hieron. l. 13. comment. in Ezech. cap. 44. fol. 546. *Perſpicue demonſtratur, nec raſis capitibus ſicut ſacerdotes, cultoreſque Iſidis atque Serapis, nos eſſe debere*. Ambroſ. Epiſt. 36. ad Sabinum. *Capita & ſupercilia ſua radunt, qui Iſidis ſuſcipiunt ſacra*. Prudent. lib. 1. contra Symmach. pag 382.

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim:
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis.

Martialis Epigram. lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Rationem cur capillamenta ponant, & lineas veſtes gerant Iſiaci, reddit Plutarchus lib. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος fol. 352.

OUZELIUS.

Calvis ſacerdotibus.] Notum enim eſt, ſacerdotes Iſidos caput radere ſolitos. Appulejus Mileſiarum lib. 11. *Hi capillum deraſi funditus, verticeque prænitentes, magnæ religionis terrena ſidera, æreis & argenteis, imo vero aureis etiam ſiſtris argutum tinnitum conſtrepentes*. Lampridius de Commodo: *Sacra Iſidis coluit, ut & caput deraderet, & Anubin portaret*. Sic in Peſcennio Nigro: *Hunc in Commodianis hortis in porticu curva, pictum de muſivo inter Commodi amiciſſimos, videmus ſacra Iſidis ferentem. Quibus Commodus adeo deditus fuit, ut & caput raderet, & Anubin portaret, & omnes partes expleret*. Lucianus φιλοψευδεῖ· Κατὰ δὲ τὴν ἀνάπλουν, ἔτυχεν ἡμῖν συμπλέων Μεμφίτης ἀνὴρ τῶν γραμματέων, θαυμάσιος τὴν σοφίαν, καὶ τὴν παιδείαν πᾶσαν εἰδὼς τὴν Αἰγύπτιον, &c. Παγκράτην, ἔφη, λέγεις, ὁ Ἀρίγνωτος, ἐμὸν διδάσκαλον, ἱερὸν ἄνδρα ἐξυρημένον ἐν ὀθονίοις, νοήμονα, καθαρῶς Ἑλληνίζοντα, &c. Videtur autem cæteris etiam Ægyptiorum ſacerdotibus in more fuiſſe ut capita raderent. In genere enim de quibuſvis ſacerdotibus loquitur Herodotus in Euterpe: οἱ ἱερέες τῶν θεῶν, τῇ μὲν ἄλλῃ κομέουσι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ξυρεῦνται. Et paullo poſt: Οἱ δὲ ἱρέες ξυρεῦνται πᾶν τὸ σῶμα διὰ τρίτης ἡμέρης, ἵνα μήτε φθεὶρ, μήτε τι ἄλλο μυσαρὸν μηδὲν ἐγγίνηταί σφι θεραπεύουσι τοὺς θεούς. Uti & Lucianus: περὶ θυσιῶν· ἢν δ᾽ ἐς τὴν Αἴγυπτον ἔλθῃς, τότε δὴ τότε ὄψει πολλὰ τὰ σεμνὰ, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄξια τοῦ οὐρανοῦ· κριοπρόσωπον μὲν τὸν Δία· κυνοπρόσωπον δὲ τὸν βέλτιστον Ἑρμῆν, καὶ τὸν Πᾶνα ὅλον τράγον, καὶ ἶβίν τινα, καὶ κροκόδειλον ἕτερον, καὶ πίθηκον.

Εἰ δ᾽ ἐθέλοις καὶ ταῦτα δαήμεναι
ὄφρ᾽ εὖ εἰδῇς,

ἀκούσῃ πολλῶν σοφιστῶν, καὶ γραμματέων, καὶ προφητῶν ἐξυρημένων, &c. Hinc etiam eſt quod Artemidorus lib. 1. cap. 23, dicat, nulli ſomnium, quo caput ſibi radi exiſtimat, proſperum eſſe, niſi ſi Ægyptius ſit ſacerdos, aut mimus. Verba ejus: ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην πλὴν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων καὶ γελωτοποιοῖς καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Cauſam vero cur Iſidos Sacerdotes capita radunt, eleganter reddit Plutarchus: οὔτε γὰρ, inquit, φιλοσόφους πωγωνοτροφίαι, ὦ Κλέα, καὶ τριβωνοφορίαι ποιοῦσιν, οὔτε Ἰσιακοὺς αἱ λινοστολίαι καὶ ξύρησις· ἀλλὰ Ἰσιακός ἐστιν ὡς ἀληθῶς, ὁ τὰ δεικνύμενα καὶ δρώμενα περὶ τοὺς θεοὺς τούτους, ὅταν νόμῳ παραλάβῃ, λόγῳ ζητῶν, καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας. ἐπεὶ τούς γε πολλοὺς καὶ τὸ κοινότατον τοῦτο καὶ τὸ σμικρότατον λέληθεν, ἐφ᾽ ὅτῳ τὰς τρίχας οἱ ἱερεῖς ἀποτίθενται, καὶ λινᾶς ἐσθῆτας φοροῦσιν. καὶ οἱ μὲν οὐδόλως φροντίζουσιν εἰδέναι περὶ τούτων· οἱ δὲ τῶν μὲν ἐρίων ὥσπερ τῶν κρεῶν, σεβομένους τὸ πρόβατον ἀπέχεσθαι λέγουσι,

dotibus luget, plangit, inquirit: & Iſiaci miſeri [1] cædunt pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur: [2] mox, invento parvulo, gaudet Iſis, exultant ſacerdotes, [3] Cynocephalus inventor gloriatur: [4] nec deſinunt annis omnibus [5] vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. [6] Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? [7] Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana

ξύρεσθαι δὲ κεφαλὰς διὰ τὸ πένθος, φορεῖν δὲ τὰ λινᾶ διὰ τὴν χρόαν ἣν τὸ λίνον ἀνθοῦν ἀνίησι τῇ περιεχούσῃ τὸν κόσμον αἰθερίῳ χαροπότητι προσεοικυῖαν. ἡ δὲ ἀληθὴς αἰτία μία πάντων ἐστί. καθαρῷ γὰρ (ἥ φησιν ὁ Πλάτων) οὐ θεμιτὸν ἅπτεσθαι μὴ καθαρῷ. περίσσωμα δὲ τροφῆς καὶ σκύβαλον οὐδὲν ἁγνὸν οὐδὲ καθαρόν ἐστι. ἐκ δὲ περιττωμάτων ἔρια καὶ λάχναι, καὶ τρίχες καὶ ὄνυχες ἀναφύονται καὶ βλαστάνουσιν. γελοῖον οὖν ἦν, τὰς μὲν αὐτῶν τρίχας ἐν ταῖς ἁγνείαις ἀποτίθεσθαι ξυρωμένους καὶ λεαινομένους πᾶν ὁμαλῶς τὸ σῶμα, τὰς δὲ τῶν θρεμμάτων ἀμπέχεσθαι καὶ φορεῖν. Sic Juvenalis linigeros & calvos conjungit Sat. 6.

Qui grege linigero circumdatus, & grege calvo.

Plenius qui ſacra Iſidos noſſe avet adeat inter alios Appulejum Mileſiarum libro II.

WOWERUS.

1 *Cedunt pectora.*] Lamprid. Commodo. *Iſiacos pineis uſque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Athenag. Apol. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς.

ELMENHORSTIUS.

2 *Mox invento parvulo gaudet Iſis.*] Juvenal. Satyr. 8. vſ. 29.

Exclamare libet populus quod clamat Oſiri

Invento.

Scholiaſtes vetus: *Populus Ægypti invento Oſiri dixit:* Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Firm. Matern. de errore profan. religion. pag. 6. & 8. Auguſt. de civitate Dei lib. 6. cap. 10.

WOWERUS.

3 *Cynocrphalus.*] Qui & *Anubis.* Mercurius, ut Plutarch. de Iſide. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apul. *Attollens canis cervices arduas Anubis, læva caduceum gerens.*

OUZELIUS.

4 *Nec deſinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, &c.*] Ovidius Metamorph. 9.

— *Nunquamque ſatis quæſitus Oſiris.*

Prudentius l. I. contra Symmachum:

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim.

MEURSIUS.

5 *Vel pergere.*] Scribe, *vel perdere.*

ELMENHORSTIUS.

6 *Nonne ridiculum eſt, lugere quod colas.*] Firm. de errore profan. relig. *Si Dii ſunt, quos colitis, cur eos annuis luctibus plangitis: ſi lachrymis & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis. Unum itaque ex duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi Dii ſunt: aut ſi luctu eos dignos putatis, lachrymis veſtris majeſtas divini numinis polluitur.*

OUZELIUS.

7 *Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt.*] Poteſt ſimpliciter intelligi de Iſide Romæ cultâ; attamen quid obſtat, ne dicamus Minucium eo reſpicere, quod, ſicut Ægyptii Iſidem, ita Romani iiſdem fere ſolemnibus & ceremoniis Cybelem coluerint? In utriuſque enim ſacris magna erat convenientia. Tale eſt, quod, ut in ſacris Iſidis, quemadmodum ſuperius dictum, p. 164. ita & in ſacris Cybelis obtinebant cymbala & tympana. Catullus;

gitus, [1] tinnitus eliditur. [2] Cybelæ Dindyma pudet dicere, [3] quæ adulterum ſuum infeliciter placitum, quoniam & ipſa de-

tum. prohibitum menſis illud olus apponi, ne à manibus mortui inexpiabilis contraheretur offenſio. Plura de Curetibus, & Corybantibus qui volet, conſulat è Veteribus Euſebium de Præparat. Euang. lib. 2. cap. 5. Scholiaſten Apollonii in lib. 1. vſ. 1125. & 1129. Suidam. E recentioribus Cælium Rhodigin. Antiq. Lection. lib. 16. cap. 20. Cælium Calcagninum in libro cui titulus *Equitatio*. Lil. Gyraldum De Dis Syntag. 1. alioſque.

RIGALTIUS.

2 *Ne pater audiat vagitus initus eliditur.*] Hæc eſt Regii codicis ſcriptura. quæ ſane recta eſt, niſi quis malit, *vagitus intus eliditur.*

WOWERUS.

1 *Tinnitus eliditur.*] MS. *illiditur.* Lucret. de Curet. *Pulſarent æribus æra.* & Prudent. 2. adv. Symm. de iiſdem: *tinnitus aënos.* malim tamen legi: *tinnitus editur.*

VARIAE LECT.

Tinnitus.] MS. male, *initus.*

Eliditur.] MS. *illiditur.* Wow. *editur.*

OUZELIUS.

Tinnitus eliditur.] Ovid. Faſt. 4.

Ardua jam dudum reſonans tinnitibus Ida,
Tutus ut infanti vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes;
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Prudent. lib. 2. contra Symmachum:

— *Quæ ſacra Dieſpiter infans*
Inter tinnitus ſolvi ſibi poſcat aënos.

MEURSIUS.

2 *De Cybele Dindymena.*] MS. expungit τὸ *De*. itaque inducor, ut ſcribam *Cybelen Dindymenam.*

WOWERUS.

De Cybele.] Vulgata fabula, quam tamen varie referunt Ovid. 4. Metam. Catull. de Berecinth. Serv. 9. Æn. Arnob. lib. 5. Tatian. Auguſtin. & Mythologi. *Dindymena.*] Strabo lib. 10. Μητέρα καλοῦντες θεῶν τῶν τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμηνὴν, καὶ Πισσινουντίδα.

ELMENHORSTIUS.

De Cybele Dindymena.] Strabo Geograph. lib. 12. fol. 396. Τῆς δὲ πόλεως τὸ μὲν ἐστιν ἐν ἐπιπέδῳ, τὸ δὲ, πρὸς ὄρει. καλεῖται δὲ ἄρκτων τὸ ὄρος. ὑπέρκειται δὲ ἄλλο Δίνδυμον μονοφυὲς, ἱερὸν ἔχον τῆς Δινδυμένης μητρὸς τῶν θεῶν, ἵδρυμα τῶν Ἀργοναυτῶν. Et p. 391. Ἔστι δὲ καὶ ὄρος ὑπερκείμενον τῆς πόλεως, τὸ Δίνδυμον. ἀφ' οὗ ἡ Δινδυμηνὴ, καθάπερ ἀπὸ τῶν Κυβέλων ἡ Κυβέλη. Pauſanias Achaicis fol. 226. Arcadicis fol. 275. Bœoticis pag. 275.

VARIAE LECT.

De Cybele Dindymena.] Fulvius Urſin. Sab. *Cybele Dindyma.* Alii, *Cybelen Dindymenam.*

RIGALTIUS.

Cybelæ Dindyma.] Τὰ Δίνδυμα. Nec fuit hic mutandum quicquam. Virgilius *ite per alta Dindyma.* Servius: *Montes matris Deum.* Catullus dixit *deam Didymi*, ſive *Dindymi.*

OUZELIUS.

Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum ſuum infeliciter placitum.] Hiſtoriam Cybeles & Attinis non uno modo veteres narrant. Aliter eam Diodorus Siculus Biblioth. lib. 3. refert. Aliter à Servio ad 9. Æneid. profertur. Aliter quoque Julius Firmicus in de E. P. R. Fuſius, plurimiſque admiſtis fabulis eam proſequitur Arnobius lib. 5. Ab hiſce omnibus abit Catullus in Galliambo ſuo. Quare non inutile erit hos inter ſe conferre, ſimulque in quo conveniant, ac à ſe invicem diſcedant, diſpicere.

ELMENHORSTIUS.

3 *Quæ adulterum ſuum infeliciter placitum.*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 6. cap. 7. *Sacra ſunt matris Deum, ubi Atis pulcher adoleſcens, ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſſus, etiam hominum* ab-

deformis & vetula, ut multorum deorum mater, ad ſtuprum illicere non poterat, [1] exſecuit, ut deum ſcilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam [2] Galli eam & ſemiviri

abſciſſorum, quos Gallos vocant, infalicitate deploratur. Albricus de Deorum imaginibus p. 139. Arnobius lib. 5. adverſ. Gentes. Lactant. lib. 1. cap. 17.

OUZELIUS.

1 *Exſecuit.*] Videtur Minucius velle Attidem juſſu zelotypæ Cybeles eviratum fuiſſe, cui & conſentit Auguſtinus lib. 6. de Civ. Dei cap. 7. Juxta Catullum vero,

Devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Similiter Arnobius lib. 5. *Furiarum & ipſe* (Attis) *jam plenus, perbacchatus, jactatus, projicit ſe tandem, & ſub pini arbore genitalia ſibi deſecat.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Galli eam & ſemiviri, corporis ſui ſupplicio colunt.*] Lucianus de Dea Syria fol. 419. Γάλλοι δὲ πολλοὶ, καὶ τοὺς ἔλεξα, οἱ ἱροὶ ἄνθρωποι τελέουσι τὰ ὄργια. τάμνονταί τε τοὺς πήχεας, καὶ τοῖσι νώτοισι πρὸς ἀλλήλους τύπτονται. πολλοὶ δὲ σφίσι παρεστεῶτες, ἐπαυλέουσι. πολλοὶ δὲ τύμπανα παταγέουσι. ἄλλοι δὲ ἀείδουσι ἔνθεα, καὶ ἱρὰ ᾄσματα. τὸ δὲ ἔργον, ἐκτὸς τοῦ νηοῦ τόδε γίνεται. οὐδὲ ἐσέρχονται ἐς τὸν νηὸν, ὁκόσοι τάδε ποιέουσι, ἐν ταύτῃσι τῇσι ἡμέρῃσι, καὶ Γάλλοι γίγνονται. ἐπεὰν γὰρ οἱ ἄλλοι αὐλέωσί τε, καὶ ὄργια ποιέωνται, ἐς πολλοὺς ἤδη ἡ μανίη ἀπικνέεται; καὶ πολλοὶ οἱ ἐς θέην ἀπικόμενοι. μετὰ δὲ, τοιάδε ἔπρηξαν. καταλέξω δὲ καὶ τὰ ποιέουσι. ὁ νεηνίης, ὅτῳ τάδε ἀποκέαται, ῥίψας τὰ εἵματα, μεγάλῃ βοῇ ἐς μέσον ἔρχεται, καὶ ξίφος ἀναιρέεται. τὰ δὲ πολλὰ ἔτεα ἐμοὶ δοκέει, διὰ τοῦτο ἕστηκε. λαβὼν δὲ αὐτίκα, τάμνει ἑωυτὸν, θέει τε διὰ τῆς πόλιος, καὶ τῇσι χερσὶ φέρει, τὰ ἔταμε, ἐς ὁκοίην δὲ οἰκίην τάδε ἀπορρίψει, ἐκ ταύτης ἐσθῆτά τε θηλέην, καὶ κόσμον τὸν γυναικήϊον λαμβάνει. τάδε μὲν ἐν τῇσι τομῇσι ποιέουσι. Id eſt: *Galli autem frequentes, & ii quos dixi, homines ſacrati peragunt ſacrificia, vulnerantúrque cubitibus, & in terga à ſe mutuo verberantur. Multi autem aſtantes ipſis tibiis accinunt, & tympana pulſant, alii autem divinitus inſpirata, ſacraque carmina cantant. Atque hoc opus extra ædem peragitur, neque ingrediuntur in ædem, quicunque iſta faciunt. Hiſce diebus & Galli fiunt. Poſtquam enim cæteri tibiis canunt, & ſacrificia peragunt, ad multos alios intereà furor iſte pervenit: & multi qui ad ſpectaculum ſolummodo venerant, poſtea eadem fecere. Recenſebo autem & quæ faciunt. Adoleſcens quicunque forte ad hoc paratus venit, abjectis veſtibus magna voce in medium progreditur, atque enſem diſtringit. (Hæc autem multis annis, ut mihi videtur, per hoc ſteterunt.) Accepto autem eo continuo ſeipſum ſecat, curritque per urbem, & manibus ea, quæ reſecuit, portat. In quamcunque autem domum hæc abjicit, ex ea & veſtem fœmineam, & ornatum muliebrem accipit. Atque hæc quidem in caſtrationibus faciunt.* Et in Deorum dialog. fol. 31. οἱ κορύβαντες δὲ, ὁ μὲν αὐτῶν, τέμνεται ξίφει τὸν πῆχυν. ὁ δὲ ἀνεὶς τὴν κόμην, ἵεται μεμηνὼς διὰ τῶν ὀρῶν. ὁ δὲ αὐλεῖ τῷ κέρατι. ὁ δὲ ἐπιβομβεῖ τῷ τυμπάνῳ, ἢ ἐπικτυπεῖ τῷ κυμβάλῳ· καὶ ὅλος θόρυβος καὶ μανία τὰ ἐν τῇ Ἴδῃ ἅπαντά ἐστι. Id eſt, *Corybantum alius ſuum ipſe penem enſe deſecat, alius demiſſa coma per montes fertur inſanus, alius cornu canit, alius tympano tonat, alius cymbalo ſtrepit. Breviter omnis undiquaque Ida tumultus atque inſaniæ plena eſt.* Sextus Aurelius Victor in Heliogabalo: *Veſtalem virginem quaſi matrimonio jungens ſuo, abſciſiſque genitalibus, Matri ſe Magnæ ſacravit.* Firmicus aſtron. l. 6. c. 29. 31. Et lib. 1. cap. 6. *Archigallos faciet, qui virilia ſibi propriis amputent manibus.* Arnob. paſſim eos appellat *eviratos, abſciſſos, ſemiviros, effœminatos.* Lampridius in Heliogabalo *præciſos*. Hieronym. lib. 1. in Oſeeam, c. 4. *truncatos.* Valerius

viri ſui [1] corporis ſupplicio colunt. hæc jam non ſunt ſacra, tor-

lerius Flaccus lib. 7. argonaut. p. 188. *exſectos.*

OUZELIUS.

Galli.] Sic dicebantur Magnæ matris Sacerdotes à Gallo flumine Phrygiæ, ut canit Ovidius Faſtorum lib. 4.

Cur igitur Gallos, qui ſe excidêre, vocamus?
Cum tantum à Phrygiâ Gallica diſtet humus.
Inter, ait, viridem Cybelen altaſque Celenas,
Amnis it inſanâ, nomine Gallus, aquâ.
Qui bibit inde, furit. Procul hinc diſcedite queis eſt
Cura bonæ mentis: qui bibit inde, furit.

Similiter Feſtus, vel potius Paulus ejus Carnifex ex eo: *Galli, qui vocantur Matris Magnæ comites, dicti ſunt à flumine, cui nomen Gallo. quia qui ex eo biberint, in hoc furere incipiant, ut ſe privent virilitatis parte.* Vel fortaſſis etiam ſic dicti à viro quodam nomine Gallo, qui primus forte Cybeles ſacerdos fuit. Legere enim apud Stephanum eſt: Τὸν Γάλλον, καὶ Ἄττιν, ἀποκόψαι τὰ αἰδοῖα, καὶ τὸν μὲν Γάλλον ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Τυρίαν ποταμὸν, καὶ οἰκῆσαι, καὶ τὸν ποταμὸν Γάλλον καλέσαι, ἀπὸ ἐκείνου γὰρ τοὺς τεμνομένους τὰ αἰδοῖα Γάλλους καλοῦσι. Ridiculam vero cauſam hujus nominis adducit Hieronymus in Oſee cap. 4. dum ait eos ſic dictos fuiſſe, quia ad hoc ſacerdotium aſſumerentur natione Galli, iique caſtrarentur in contumeliam Gallorum, qui Romam incendiſſent. Verba ejus: *Hi ſunt quos hodie Romæ matri non Deorum, ſed Dæmoniorum ſervientes Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys, quem Eunuchum Dea meretrix fecerat, ſacerdotes illius manciparent: propterea autem Gallorum gentis homines effœminantur, ut qui urbem Romam ceperant hâc feriantur ignominiâ.* Quam rationem & amplectitur & propugnat Forcatulus lib. 5. de Gallorum impetio, & philoſophia. Merito autem rejicitur à L. Valla lib. 5. Elegant. cap. 6.

Galli eam & ſemiviri ſui corporis ſupplicio colunt.] Tatianus contra gentes: Ῥέα, ἣν οἱ ἀπὸ τῶν Φρυγίων ὀρῶν Κυβέλην φασὶν, ἀποτμήσεις αἰδοίων νενομοθέτηκε διὰ τὸν ἐρώμενον αὐτῆς Ἄττιν. Arnobius vero non à Cybele, ſed ab Agdeſti id in honorem Attidos inſtitutum eſſe ait. Sed Cybele eadem ac Agdeſtis eſt, juxta plurimorum ſententiam. Sic Heſychius: Ἄγδιστις, ἡ αὐτὴ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν. Uti & Strabo libro 10. cujus locum ſuperius pag. 45. adduximus. Ubi vulgatam lectionem, quæ habet Αἴδεστιν, rectiſſime viri duo eruditiſſimi Iſaacus Caſaubonus & Theodorus Canterus emendârunt in Ἄγδιστιν. Exſectio autem, ſive eviratio ea fiebat ad tibiæ cantum: Cujus rei cauſam adfert Elias Cretenſis in orat. Nazianz. adverſus Julianum, quod tibia & furenti rabie ſtimulum addebat ad exſectionem, & caſtratis mox dolorem imminuebat. Hinc Lucretius lib. 2.

Et Phrygio ſtimulat numero cava tibia mentes.

Ovidius in Ibin:

Attonituſque ſeces, ut quos Cybeleia mater
Incitat ad Phrygios, vilia membra modos.

Item Tibullus lib. 1. eleg. 4.

Et ſecet ad Phrygios vilia membra modos.

WOWERUS.

1 *Corporis ſui ſupplicio.*] Lucian. de Dea Syr. Scholiaſt. Hephæſt. Catull. de Berecint. Prudent. Hym. 10. περὶ στεφ.

Aſt hic metenda dedicat genitalia.
Numen reciſo mitigans ab inguine,
Offert pudendum ſemivir donum Deo.

1 Quid

tormenta ſunt. [1] Quid formæ ipſæ & habitus? [2] nonne arguunt ludibria & [3] dedecora deorum veſtrorum? [4] Vulcanus claudus [5] Deus, & debilis: [6] Apollo tot ætatibus levis: Æſcu-

OUZELIUS.

1 *Quid formæ ipſa & habitus.*] Proſper:

Ille per innumeros vultus, & mille per aras,
Barbatos leveſque deos, juveneſque ſeneſque,
Ut quondam fecere, colens.

Hinc Gentilium numina Prudentius in Martyre Romano *mille formarum Deos* nuncupat.

HERALDUS.

2 *Nonne arguunt ludibria, & decora Deorum veſtrorum.*] Scriptum arbitror, *ludibria, dedecora D.* Siquidem plures voces ejuſdem ſignificationis copulare amat Minucius, niſi tamen alterum è gloſſemate.

VARIAE LECT.

3 *Dedecora.*] Sab. *decora.* male.

WOWERUS.

4 *Vulcanus claudus.*] Ejectus ſcilicet in Lemnum inſulam, quo caſu crus fregit. Clem. Protrept. Hom. Iliad. A. Inde χαλαίπες poëtis. Nicand. Theriac.

ELMENHORSTIUS.

Vulcanus claudus Deus & debilis.] Homerus Iliad. 1. Σ. & z. Lucian. Jove confutato fol. 257. Arnobius lib. 4. p. 84. Clemens Alexand. protrept. fol. 8. Iſidorus orig. lib. 8. cap. 7. Nazianzen. orat. 3. in Julian. fol. 299. & 300. & Orat. 4. fol. 108.

WOWERUS.

5 *Deus.*] Videtur abundare.

6 *Apollo lævis.*] Arnob. lib. 6. *Æſculapium ex Apolline procreatum patre lævi, & glabro, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter illorum pater ſit, uter filius.* Chryſoſt. de Babyla Mart. Cur vero Apollo imberbis Fulgent. & alii Mythologi docent. Vide Lact. ad 1. Theb. ubi de Apoll. Thymbræo.

ELMENHORSTIUS.

Apollo tot ætatibus levis.] Arnobius adverſus gentes lib. 6. fol. 121. *Æſculapius Apolline procreatus patre levi & glabro, ſimillimoque impuberi.* Lactantius lib. 2. fol. 74. *Apollo imberbis.* Callimach. Hymno in Apollin. ỷſ. 36. Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Auguſtin. de civitat. Dei lib. 6. cap. 7.

OUZELIUS.

Apollo tot ætatibus levis.] Fingitur Apollo formâ juvenili; quippe, ut ait Callimachus in Hymno,

—— Αἰεὶ καλὸς, καὶ αἰεὶ νέος, οὔποτε Φοίβου
Θηλείαις οὐδ' ὅσσον ἐπὶ χνόος ἦλθε παρειαῖς.

Quod ex eo natum, quia Sol nullo vel tempore, vel labore, conſeneſcit. Lucianus tamen in de Deâ Syriâ morem fuiſſe apud Syros ſcribit, ut Apollinem barbâ ornatum fingerent, cum reliquæ gentes eum Juvenem & Imberbem formarent. Hinc etiam Homero ἀκερσεκόμης, ſicut *intonſus* Horatio dictus; *comatus* ſcriptori Ithyphallico. Comam enim ei tribuerunt, eo quod Soli radii quaſi ſint pro comis; iiſque ſemper cingatur, haut aliter ac capillis ephebi, qui cirrati ac intonſi, atque ita ſimiles huic numini erant, donec genæ & mentum primâ lanugine veſtiebantur, tum enim moris erat reſecare capillos, Phœboque eos offerre & conſecrare, eo quod ei ſimiles eſſe ceſſarent. Quod Athenis obſervatum refert Plutarchus in Theſeo: ἔθους δ' ὄντος ἔτι τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ θεῷ τῆς κόμης. Sic in Epigram. vetere Antholog. l. 6. c. 22.

Σοὶ ἔρον ἀνθήσαντας ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους
Κειράμενος, χρυσέων ἄρσενας ἀγλαΐας,
Φοῖβε ἄναξ λύκων πρῶτον γέρας.

Sed & Romæ ac in Italiâ morem hunc viguiſſe teſtatur apud Nonium in *Cirri* Varro Cato, vel de liberis educandis: *Itaque Ambraciæ primum capillum puerilem demtum, item cirros, ad Apollinem ponere ſolent.* Ut & Martialis lib. I. Epigram. 32.

Hos tibi, Phœbe, vovet totos à vertice crines,
Encolpus, domini centurionis amor.
Grata Pudens meriti tulerit cum præmia pili
Quam primum longas, Phœbe, recide comas.

Atque hinc Apollo Κουροτρόφος dictus. Ut notat Euſtathius in Iliad. 2. & Iliad. 23. Sed ritum conſecrandorum capillorum aliquo modo latius proſequamur. Solebant autem veteres in honorem alicujus Dei Comam nutrire, eamque poſtea reſecare, eique Deo, cui devoverant, conſecrare. Hinc Petronius: *Cui Deo crinem voviſti.* Et Cenſorinus cap. I. *Quidam etiam pro ceterâ bonâ corporis valetudine crinem Deo ſacrum paſcebant.* Forte autem origo hujus defluxit à Naziræis Judæorum, de quibus in ſacris Numer. cap. 6. com. 5. Idque votum fiebat interdum ſtatim ab ipſa nativitate, depoſito nimirum ex more in terram nuper nato. Tertullianus de Animâ cap. 39. *Ita omnes idololatrica obſtetrice naſcuntur, dum ipſi adhuc uteri infulis apud idola confectis rediminiti, genimina ſua dæmoniorum candidata profitentur: dum in partu Lucinæ & Dianæ ejulatur: dum per totam hebdomadam Junoni menſa proponitur: dum ultima die Fata ſcribunda advocantur: dum prima etiam conſtitutio infantis ſuper terram, Statinæ deæ ſacrum eſt. Quis non exinde aut totum filii caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula proſecat, aut ſacrificio obligat, aut ſacro obſignat, pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione?* Lucianus de Dea Syria: τοῖσι δὲ νέοισι πλοκάμους ἱερούς ἐκ γενετῆς ἀπιᾶσι. Sic Romæ capillata vel capillaris arbor erat, ita dicta, quod in ea capillum tonſum ſuſpendebant, ut Feſtus auctor eſt. Et Plinius Hiſtoriæ Naturalis lib. 16. c. 44. *Antiquior illa eſt, ſed incerta ejus ætas, quæ capillata dicitur, quoniam Veſtalium virginum capillus ad eam defertur.* Juvenes autem comam alebant ad annos pubertatis, ac tum eam detondebant, atque in ejus Dei templo, cui conſecrata erat, deponebant. Apud Athenienſes homines minoris ſortis, vulgo Herculi, aut cuipiam alii Deo, cujus templum eſſet in urbe, conſecrare ſolebant, ut primum Caſaubonus ex Heſychio obſervavit: Ἀθλώνησιν οἱ μέλλοντες ἐφηβεύειν πρὶν ἀποκείρεσθαι τὸν μαλλὸν, εἰσέφερον Ἡρακλεῖ μέτρον οἴνου, καὶ σπείσαντες τοῖς συνελθοῦσιν ἐπεδίδουν πίνειν. ἡ δὲ σπονδὴ ἐκαλεῖτο οἰνιστήρια. Nobiliores autem & qui ſupra vulgus haberi volebant, antiquo inſtituto, cujus meminit Plutarchus loco ſuperius â nobis adducto, Apollini Pythio vovebant. & Delphos proficiſcebantur, cum deponendi tempus adveniſſet. Theophraſtus hoc inter μικροφιλοτιμίας indicia ponit: καὶ τὸ υἱὸν ἀποκεῖραι ἀπαγαγὼν εἰς Δελφούς. Aliis etiam quibuſcunque Dîs crinem paſcere, inque ejus honorem reſecare ſolitos, manifeſte ex antiquorum monumentis colligi poteſt. Ut Æſculapio. de quo Martialis lib. 9. Epigram. 18.

Latonæ venerande nepos, qui mitibus herbis
Parcarum exoras penſa, breveſque colos:
Hos tibi laudatos dominorum voce capillos
Ille tuus Latia miſit ab urbe puer.
Addidit & nitidum ſacratis crinibus orbem,
Quo felix facies judice tota fuit.
Tu juvenile decus ſerva, ne pulchrior ille
In longa fuerit quam breviore coma.

Statius Præfatione Sylvar. lib. 3. ad Pollium: *Earinus præterea Germanici Dei noſtri libertus ſcit, quamdiu deſiderium ejus moratus ſim, cum petiiſſet ut capillos ſuos, quos cum gemmata pyxide, & ſpeculo ad Pergameum Aſclepium mittebat, verſibus dedicarem.* Sic autem in ipſo carmine:

Accipe

Accipe laudatos juvenis Phœbeii cri-
nes,
Quos tibi Cæſareus donat puer, accipe
lætus,
Intonſoque oſtende patri. ——

De cujus comâ etiam Martialis dicto libro Epigr.17.

Conſilium formæ ſpeculum dulceiſque
capillos
Pergameo poſuit dona ſacrata Deo.

Vel etiam Baccho, unde Virgilius lib.7. Æneidos:

Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere
crinem.

Et Arrianus in Indicis refert Liberum patrem Indos docuiſſe κομᾶν τῷ θεῷ. Ita Dianæ apud Statium Thebaid.6.

Flavus ab intonſo pendebat vertice cri-
nis
Arcados, hoc primis Triviæ paſcebat
ab annis
Munus. ——

Suidas in πλόκον:

—— Ἄρτεμι
Σοὶ πλόκον οἰκείας τόνδ' ἀνέθηκε
κόμας.

Sic Κουρεώτιδι die, qui tertius erat feſti Ἀπατουρίων, quo pueri ad tribules ducebantur, ibique tondebantur, ac ſodalitatibus ſive tribubus adſcribebantur, Dianæ comam conſecraſſe ſcribit Heſychius: Κουρεῶτις, μηνὸς Πυανεψιῶνος ἡμέρα, ἐν ᾗ τὰς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῶν παίδων ἀποκείροντες τρίχας Ἀρτέμιδι θύουσι. Ita Hygiæ mulieres comam detondebant, ut narrat Pauſanias in Corinthiacis: Καὶ Ὑγιείας δ' ἐστὶ κατὰ τοῦτον ἄγαλμα. οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο ἴδοις ῥαδίως, οὕτω περιέχουσιν αὐτὸ κόμαι τε γυναικῶν αἱ κείρονται τῇ θεῷ, καὶ ἐσθῆτος Βαβυλωνίας τελαμῶνες. Sic Minervæ. Stat. lib.2. Thebaid.

—— *Hic more parentum*
Iaſides, thalamis ubi caſta adoleſceret
ætas,
Virgineas libare comas, primoſque ſo-
lebant
Excuſare thoros. ——

Ubi vide Lactantium vel Lutatium, veterem ejus Intepretem. Ad hunc quoque ritum pertinet locus Theodoreti Quæſt. 28. in Levitic. Εἰώθασιν Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παίδων τὰς κορυφὰς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐᾶν τοὺς μαλλοὺς, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν. Ut & Dion Chryſoſt. Orat. in Celen. Phryg. πολλοὶ γὰρ ἤδη διὰ θεόν τινα κομῶσιν ἄνθρωποι. Diphilus Comicus apud Athenæum lib.4.

Ἐνταῦθα γοῦν ἐστίν τις ὑπερηκοντι-
κώς
Κόμην τρέφων μετὰ πρῶτον ἱερὰν τοῦ
θεοῦ,
Ὥς φησιν, οὐ διὰ τοῦτο γ' ἀλλ' ἐστιγ-
μένος
Πρὸ τοῦ μετώπου παραπέτασμ' αὐτὴν
ἔχει.

Sed non ſolum Dîs, verum etiam fluminibus crines ſacrabantur. J. Pollux lib.2. cap.1.2. §.5. ἔτρεφον δέ τινες ἐκ πλαγίου κόμην, ἢ κατόπιν, ἢ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ποταμοῖς, ἢ θεοῖς. Et Pindari Scholiaſtes: Τὰς μὲν γὰρ πρώτας κόμας τοῖς ποταμοῖς ἀπεκείροντο, σύμβολον τοῦ ἐξ ὕδατος εἶναι πάντων τὴν αὔξησιν. Vide & Euſtathium ad Homeri Iliad.23. ubi Achilles comam, quam Sperchio nutriebat, Patroclo amico totondit:

Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκεί-
ρατο χαίτην,
Τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τη-
λεθόωσαν.
Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπεν, ἰδὼν ἐπὶ οἴ-
νοπα πόντον,
Σπερχεῖ', ἄλλως σοί γε πατὴρ ἠρήσατο
Πηλεύς,
Κεῖσέ με νοστήσαντα φίλην ἐς πατρίδα
γαῖαν,
Σοί τε κόμην κερέειν, ῥέξειν θ' ἱερὴν
ἑκατόμβην.

Ad quem Homeri locum alludit Statius in de Comâ Earini:

Huic & purpureo cedat coma ſaucia
Niſi,
Et quam Sperchio tumidus donabat A-
chilles.

Pauſanias in Atticis: Ἀγάλματα δὲ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μνησιμάχης, τὸ δὲ ἕτερον, ἀνάθημα κειρομένου τὴν κόμην τοῦ παιδός οἱ ἐπὶ τοῦ Κηφισοῦ. Καθεστάναι δὲ ἐκ παλαιοῦ καὶ τοῖς πᾶσι τοῦτο Ἕλλησι, τῇ

[1] Æſculapius bene barbatus, etſi ſemper adoleſcentis Apollinis

τῆ Ὁμήρου τὶς ἂν. τεκμαίροιτο ποιήσει. ὃς τῷ Πηλέα εὔξασθαί φησι τῷ Σπερχειῷ κερεῖν ἀνασωθέντος ἐκ Τροίας Ἀχιλλέως τὴν κόμην. Idem in Arcadicis: Καθότι δὲ ἐξιοῦσα ἡ Νέδα Φιγαλέων τῆς πόλεως γίνεται, κατὰ τοῦτο οἱ Φιγαλέων παῖδες ἀποκείρονται τῷ ποταμῷ τὰς κόμας. Et eodem libro de Leucippo: Ἔτρεφεν ὁ Λεύκιππος κόμην τῷ Ἀλφειῷ. Sic apud Philoſtratum legimus, Memnonem Auroræ filium, Nilo comam devoviſſe. Item Ajacem Iliſſo apud eundem in Ajace. Nonnus Dionyſ. lib. 3.

— Ἀρτιθαλὴς γὰρ
Υἱὸς ἐμὸς λιπόπατρις ὅτε χνόον εἶχεν ἰούλων,
Δάρδανος, Ἰδαίης μετανάστατο κόλπον ἀρούρης,
Καὶ Φρυγίῳ Σιμόεντι θελύσια δῶκε κομάων
Θυμβραίου ποταμοῖο πιὼν ἀλλότριον ὕδωρ.

His omnibus coronidis loco addo, quod in nuptialibus ſacris, virgines Junoni & Dianæ comarum primitias offerebant. Pollux lib. 3. cap. 3. Καὶ τῆς κόμης δὲ τότε ἀπήρχοντο ταῖς θεοῖς αἱ κόραι. Quin & apud Troezenios lege ſancitum erat, ut Juvenes pariter ac puellæ, antequam connubium inirent, comas detonderent. Lucianus in de Dea Syriâ: Τροιζήνιοι τῇσι παρθένοισι καὶ τοῖσι νέοισι νόμον ἐποιήσαντο, μή μιν ἄλλως γάμον ἰέναι, πρὶν Ἱππολύτῳ κόμας κείρασθαι. De virginibus quoque Pauſanias in Corinthiacis: Τροιζηνίοις δὲ ἱερεὺς μέν ἐστιν Ἱππολύτου τὸν χρόνον τοῦ βίου πάντα ἱερωμένος, καὶ θυσίαι καθεστήκασιν ἐπέτειοι. δρῶσι δὲ καὶ ἄλλο τοιόνδε· ἑκάστη παρθένος πλόκαμον ἀποκείρεται πρὸ γάμου, κειραμένη δὲ ἀνέθηκεν ἐς τὸν ναὸν φέρουσα. Sed accedamus ad alia.

ELMENHORSTIUS.

1 *Æſculapius bene barbatus.*] Arnobius lib. 4. pag. 122. *Æſculapium ſpoliavit barba ampliſſima, boni ponderis & philoſophicæ denſitatis.* Apud Tithorenſes marmoreum Æſculapii ſimulachrum cum barba. Pauſanias Phocaicis fol. 350.

OUZELIUS.

Æſculapius bene barbatus.] Sic Albricus de Deorum imaginibus de Æſculapio: *Ejus imago, erat homo quidam, cum barba valde prolixa.* Quare & Luciano, in Jove Tragoedo, βαθυπώγων, dicitur, καὶ εὐγένειος, *ingenti promiſſaque barba præditus.* Ita enim Momum ad Apollinem loquentem introducit: ὥστε μὴ μειρακιεύου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ λέγε θαῤῥῶν ἤδη τὰ δοκοῦντα, μὴ αἰδεσθεὶς, εἰ ἀγένειος ὢν, δημηγορήσεις, καὶ ταῦτα, βαθυπώγωνα, καὶ εὐγένειον οὕτως υἱὸν ἔχων τὸν Ἀσκληπιόν. Et in Carmine Libero:

Intonſa ſemper Æſculapio barba.

Hanc Dionyſius Siciliæ Tyrannus, cum aurea boni ponderis: & philoſophicæ denſitatis, ut loquitur Arnobius, eſſet, auferri juſſit; iniquum enim & incongruens dicebat eſſe, cum Apollo pater ejus imberbis eſſet adhuc, ac levis, priorem filium quam patrem, barbatum videri, ut eſt apud Ciceronem lib. 3. de Nat. Deorum. Val. Maxim. lib. 1. cap. 1. Arnobium lib. 6. & Lactantium lib. 2. cap 4. Sed idem ipſe Tyrannus auri ſacra fame, Jovem Olympium amiculo aureo ſpoliavit; jocułariter dicens, aureum æſtate grave, hyeme eſſe frigidum; idcirco laneum amiculum ei imponi juſſit, quod utrique tempori aptum; iiſdem referentibus auctoribus. Pauſanias tamen in Corinthiacis ait, apud Sicyonios ſimulacrum Æſculapii fuiſſe; ubi imberbis conſpiceretur. Ἐσελθοῦσι δὲ ὁ θεός ἐστιν οὐκ ἔχων γένεια, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, Καλάμιδος δὲ ἔργον. Superius quædam de conſecratione & reſectione comæ dicebamus, nunc quia in barbam Æſculapii incidimus, forte hâc occaſione non inutile erit in gratiam lectoris, juventutis præcipue, cujus cauſa maximam harum animadverſionum partem profundimus, talibuſque eam nobis ob-

linis filius: [1] Neptunus glaucis oculis, [2] Minerva cæſiis, bu-

obnoxiam reddere ſtudemus, paucula etiam de conſecratione barbæ adſpergere. Solebant enim veteres primitias barbæ reſecare, Diſque conſecrare. Suetonius de Nerone: *Gymnico, quod in Septis edebat, inter buthyſiæ apparatum, barbam primam poſuit, conditamque in auream pyxidem, & pretioſiſſimis margaritis adornatam Jovi Capitolino conſecravit.* Sic & Dio de eodem lib. 61. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤγαγεν αὖ εἶδος ἑορτῆς, (ἐπεκλήθη δὲ τὰ Ἰουβενάλια ὥσπερ τινὰ νεανισκεύματα) καὶ ἐτελέσθη ἐπὶ τῷ γενείῳ αὐτοῦ, καὶ γὰρ τοῦτο τότε πρῶτον ἐξύρατο· καὶ τάς γε τρίχας, ἐς σφαιρίον τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν, ἀνέθηκε τῷ Διὶ τῷ Καπιτωλίνῳ. Et Petronius: *Præterea grande armarium in angulo vidi, in cujus ædicula erant Lares argentei poſiti, Venerisque ſignum marmoreum, & pyxis aurea non puſilla, in qua barbam ejus conditam eſſe, dicebant.* Hunc etiam forte morem, quo barbæ primitias in pyxidem recondebant, innuit Lucianus de Deâ Syriâ: Τοῖσι δὲ νέοισι πλοκάμους ἱεροὺς ἐκ γενετῆς ἀπᾶσι, τοὺς, ἐπεὰν ἐν τῷ ἱρῷ γένωνται, ταμιεύουσί τε, καὶ ἐς ἄγγεα καταθέντες, οἱ μὲν ἀργύρεα, πολλοὶ δὲ χρύσεα ἐν τῷ νηῷ προσηλώσαντες ἀπίασι, ἐπιγράψαντες ἕκαστοι τὰ οὐνόματα. Quanquam potius hæc Luciani de capillis detonſis capere velim. Ita quoque Octavianus Auguſtus primitias barbæ poſuit, ut refert Dio libro 48. ἀμέλει δὲ πώγωνα ὁ Καῖσαρ τότε πρῶτον ξυράμενος, αὐτός τε μεγάλως ἑώρτασε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δημοτελῆ ἑορτὴν παρέσχε. καὶ ὁ μὲν καὶ ἔπειτα ἐλεαίνετο τὸ γένειον, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. De Caligula teſtatur & Suetonius in ejus vita: *Transiitque ad Antoniam aviam, & inde viceſimo ætatis anno accitus Capreas à Tiberio, uno atque eodem die togam ſumſit, barbamque poſuit.* Martialis lib. 3. Epigram. 4. ad Marcellinum:

Lux tibi poſt Idus numeratur tertia Majas,
Marcelline tuis bis celebranda ſacris.
Imputat æthereos ortus hæc prima parentis,
Libat florentes hæc tibi prima genas.

Et Ovidius de ſe ipſo Triſt. 4. Eleg. 10.

Carmina cum primum populo juvenilia legi;
Barba reſecta mihi biſve ſemelve fuit.

Sic Apollonidas in Antholog. Epigr. lib. 1. titul. de Laudibus:

Ἤδη παρηΐδων πρῶτον θέρος ἤματι τούτῳ
Κείρεο, καὶ γενύων ἡδέος ἕλικας
Γάϊε. σὸν δὲ πατὴρ χειρὶ δέξεται εὐκτὸν ἴουλον
Λεύκιος, αὐξομένου πολλὸν ἐς ἠέλιον.

Dies vero iſte quo primitus barbam ponebant magnis lautitiis celebrari ſolitus, ut locis adductis manifeſte indicatur; Eodemque die munera ab amicis miſſa. Unde Juvenalis Satyra 3.

Ille metit barbam; Crinem hic deponit amati;
Plena domus libis genialibus ——

Sic enim legendum, non, quod vulgo circumfertur, *venalibus*. Et hinc quoque capiendus Ammiani Marcellini locus, qui extat lib. 17. *Hocque exinde claruit, fraude potius quam tenacitate committi, quod cum idem Cæſar petenti ex uſu gregario cuidam ut barbas detonderet, dediſſet aliquid vile, contumelioſis calumniis appetitus eſt à Gaudentio tunc notario.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Neptunus glaucis oculis.*] Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. *Cæruleos eſſe oculos Neptuni.* Pauſanias Atticis pag. 14.

OUZELIUS.

Neptunus.] Sic dictus, non à *nando*, ut voluit Cicero 2. de Natura Deorum, ubi ait: *Nomen productum, ut Portunus à portu.*

à portu. Sit Neptunus à nando, paullum primis litteris immutatis. Ubi Lipſius Saturnal. 1. cap. 2. pro *à nando* reponit *à nubendo*, vel *à nuptu.* Ut ita conveniat Varroni, qui in 4. de L. L. ait: *Neptunus, quod mare terras obnubit, ut nubes cœlum, à nuptu, id eſt opertione.* Quam nominis rationem & ex eo adducit Arnobius lib. 3. adverſus Gentes. Sed & eos ratio veri etymi fugiſſe videtur. Non paullo enim acutius eſt, quod perſpexit Jul. Cæſar Scaliger in Theophraſti lib. 1. de cauſis Plantarum, & lib. 4. de Hiſtoriâ Plantarum, dum Neptunum ſic dici exiſtimat ἀπὸ τοῦ νίπτειν, quod eſt *lavare, abluere.* Quod convenit uni ex triplici aquarum uſu. Maxime enim aquæ uſus conſiſtit in irrigando, in abluendo, & in navigando. Optime etiam Neptunus deduci poſſet ab Ægyptio νέφθυν, de quo Plutarchus in de Iſide & Oſiride: Νέφθυν δὲ καλοῦσι τῆς γῆς τὰ ἔσχατα καὶ παρόρεια καὶ ψαύοντα τῆς θαλάττης. *Nephthyn vero appellant terræ extrema & promontoria & quæ maria attingunt.* Mari enim Neptunus præeſt; niſi obſtaret, nomen hoc apud Ægyptios quandam è ſequiori ſexu denotaſſe. Quanquam hoc non adeo à veteribus obſervari, & haut raro confundi conſtat. Unde & in veteri lapide SIVE DEO: SIVE DEAE. Græcis dicitur Ποσειδῶν, quod nonnulli deducunt παρὰ τὸ πόσιν διδόναι, *quia potum det.* Nam etſi ſalſas maris (hoc enim proprie Neptunus eſt) aquas non bibimus, fontanam tamen & fluvialem, & puteanam, quas potu haurimus, Neptuno, ſive mari originem debere in confeſſo eſt. Unde Homerus ait Il. φ.

> Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα,
> Καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.

Imo ipſe Eccleſiaſtes, Ebræis קהלת dictus, qui Salomoni tribuitur, cap. 1. com. 7. כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת׃ Quæ Vulgaris Interpres ita reddit: *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.* Alii Ποσειδῶν non Græcum Neptuni nomen, ſed Africum eſſe volunt, ut docet Herodotus in Euterpe: οὐδαμοῖ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς Ποσειδέωνος ὄνομα ἐκτέαται, εἰ μὴ Λίβυες, καὶ τιμῶσι τὸν θεὸν τοῦτον αἰεί. Unde Clariſſ. Bochartus Geographiæ Sacræ partis prioris lib. 1. cap. 1. Ποσειδῶν aut Ποσειδὰν eſſe vult Punicum פשיטן *Peſitan*, quod *latum* & *expanſum* denotat. Scheva nimirum primæ ſyllabæ expreſſum per *o* breve, ut in Sodoma & Solomone. T & D autem invicem permutata, ut in Τοῦτος & Τοῦδος, κίταρις & κίδαρις ex Chaldæo כתרא *Cithra.* פשיטן autem eſt à radice פשט *Peſat*, id eſt, *dilatare, extendere.* Arabes بسط *baſata* dicunt. A פשט in Talmude, tractatu de Sabbatho, occurrit פשיטנא *Peſitana*, quod nomen eſt herbæ, non quidem magnæ, ſed late ſe extendentis. Atque ita פשיטן ſive Ποσειδῶν optime ſignificatione conveniret cum Ebræorum Japhet filio Noë. Ad cujus nomen ſic alludit Noë, Geneſ. cap. 9. com. 27. יפת אלהים ליפת׃ id eſt, *dilatet Deus Japhetum.* Imo forte & Latinum *Neptuni* nomen eodem poſſit referri. פתה enim, unde *Japhetus*, in Niphal habet נפתה, in primâ plurativi נפתינו *Niphtenu*, unde paucis immutatis, ac terminatione Latinâ additâ, facile fit *Neptunus.* niſi quis ſuperioribus, à nobis allatis, acquieſcere malit. Utut ſit, ſaltem conſtat, Japhetum eundem eſſe cum eo, qui antiquis nomine Neptuni cultus; quem ideo mari præfecerunt, quia, cum ſtirpi Semi Septentrionalis & Orientalis Aſia obtigerit; Chami vero progenies Aſiam meridionalem cum Africâ obtinuerit; Japetho ceſſerit continens Europæa, cum maris mediterranei inſulis. Nam, ut inquit Lactantius Divinar. Inſt. lib. 1. cap. 11. *Neptuno maritima omnia cum inſulis obvenerunt. Quomodo id probari poteſt? Nimirum veteres hiſtoriæ docent. Antiquus Auctor Euhemerus, qui fuit ex civitate Meſſa-*

Meſſanâ, res geſtas Jovis & ceterorum, qui dii putantur, collegit, hiſtoriamque contexuit ex titulis & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur, &c. Hanc Hiſtoriam interpretatus eſt Ennius, & ſecutus; cujus verba hæc ſunt; Ibi Jupiter Neptuno imperium dat maris, ut inſulis omnibus & quæ ſunt ſecundum mare loca regnaret. Sic enim poſtrema hæc ex MSS. legenda, ut monitum Thomaſio. Atque hic eſt antiquiſſimus veterum Neptunus; varii enim eo nomine nuncupati, de quibus fortaſſis inferius plura dicemus.

WOWERUS.

2 *Minerva cæſiis.*] Cic. 1. de Nat. Deorum: *cæſios oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* Athenag. Apol.

ELMENHORSTIUS.

Minerva cæſiis.] Γλαυκῶπις. Lucian. de ſacrificiis pag. 74. & in Deor. dialog. fol. 19. Heſiodus Theogonia pag. 226. Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. *Cæſios oculos Minervæ eſſe.*

OUZELIUS.

Minerva cæſiis.] Auctor Ithyphallicus:

Notas habemus quiſque corporis formas,
Phœbus comoſus, Hercules lacertoſus,
Trahitque Bacchus virginis tener formam;
Minerva flavo lumine eſt. ——

Arnobius libro tertio adverſus Gentes, *Minervam* à memoriâ dici ait, quaſi *Meminervam*. Verba ſunt: *Minervam dixerunt memoriam nonnulli. unde ipſum nomen Minervæ, quaſi quædam Meminerva.* Antiqui enim *memino* videntur dixiſſe, unde participium *meminens*, quo uſus Livius Andronicus, ut eſt apud Priſcianum lib. 11. Immo & hodie exſtat apud Auſonium in tumulo Minervii Rhetoris:

Vivis adhuc ævi, quod ſupereſt, meminens.

Et crebro apud Sidonium Apollinarem invenitur, ut lib. 2. epiſt. 10. lib. 4. epiſt. 3. & 12. lib. 6. epiſt. 3. & alibi. Neque hinc multum abit Feſtus; qui *Minervam* ait vocatam à monendo: ſic enim Telemacho ea monitrix apud Homerum Odyſſ. *Meneo* enim dicebant antiqui, pro quo poſtea obtinuit *moneo*, nempe ut *bonus* fecere ex *benus*. A *meneo* autem foret *Menera*; unde, digammâ inſerto, ut ab *aro*, *arvum*, fit *Menerva*, vel *Minerva*. Quæ nominis ratio certe melior illâ Tullianâ, quam adducit lib. 2. & 3. de Nat. Deorum, dum ait, Minervam dictam, quæ vel *minueret* vel *minaretur*. Variæ quoque fuere, quibus nomen illud attributum. Quinque recenſet Tullius lib. 3. de Naturâ Deorum: *Minerva prima*, inquit, *quam Apollinis matrem ſupra diximus: Secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt: tertia illa, quam Iove generatam ſupra diximus: quarta Iove nata & Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam* (Meſſenii eam à matre *Coriphaſiam* appellabant, ut eſt apud Arnobium, Clem. Alexandrinum, J. Firmicum de E. P. R.) *nominant, & quadrigarum inventricem ferunt, quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem, cui pinnarum talaria affingunt.* Ciceroni & ſubſcribunt Arnobius lib. 4. Clemens Alexand. προτρεπτ. Firmicus de E. P. R. niſi, quod tertiam, quam Jove genitam Tullius ait, Saturni filiam dicant. Ex his ſecunda, quæ Minerva Saitica eſt, Ægyptiis vocabatur *Neïth*. Teſtis Plato in Timæo; ubi cum dixiſſet, præfecturam Saiticam ſic nuncupari à regionis urbe maximâ, cujus nomen Sais; inde addit, Τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός ἐστιν, Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηΐθ. Ἑλληνιστὶ δὲ, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, Ἀθηνᾶ. Hanc etiam faciunt textrinæ artis repertricem, unde & quibuſdam eadem videtur eſſe ac Noëma ſive Naama, ut habent Ebræi codices, filia Lamechi, quæ memoratur Geneſ. cap. 4. com. 22. quippe quæ, ſi modo verum ſit, quod apud Genebrardum in Chronicis habetur, primum texturæ & lanificii artem invenerit; atque idcirco, præter morem Scripturæ, quæ in genealogiis nomina feminarum, niſi ob virtutem eximiam, aut myſterii cauſſa, non ſolet referre, mentionem ejus fieri. Idque magis in-

bubulis Juno: [1] pedibus Mercurius alatis, [2] Pan ungulatis Satur-

de eluceat, quia jungitur tribus præclaræ rei inventoribus, Jabel, Jubal, ac Tubalcain. Alii tamen quia נעמה *Venuſtum* denotat, Venerem gentium per *Naama* intelligunt; unde & aliud commentum Rabbinorum ortum eſt de ejus formâ, quâ, ut ajunt iſti, duo angeli Dei, Aza & Azael capti, cum ipſa concubuerint. Quod omnino putidum eſt, &, ut plenius proſequar, non hujus loci.

ELMENHORSTIUS.

1 *Pedibus Mercurius alatis.*] Albricus de Deorum imaginibus pag. 315. *Mercurius in capite & talis alas habebat.* Homerus Odyſſ. E.

OUZELIUS.

Mercurius alatis.] Ovidius Epiſtola Paridis ad Helenam:

Conſtitit ante oculos actus volocibus alis
Atlantis magni Pleioneſque nepos.

Qui haud dubie quoque nomen ex Oriente accepit. Illis enim dicebatur מרקוליס *Merkolis*, de quo ſupra p. 17. egimus; vel quia Mercurium negotiationibus præeſſe exiſtimaverint, non incommode etiam deduci poteſt ab Ebræo מרכלת quod exſtat Iechezk. c. 27. com. 24. & *mercatum* ſive *negotiationem* deſignat. à רכל unde & רכל *Mercator, Negotiator.* Unde & videtur idem eſſe ac Chanaan, filius Chami ſive Hami, qui non alius quam Gentium Jupiter Hammon, ut infra pluribus dicetur; & Mercurius Jove progenitus fertur. Convenit etiam nomine, nam Ebræis כנען *Mercatorem* ſonat. Eloquentiæ quoque ac loquelæ præeſſe exiſtimabatur, unde & Græci eum Ἑρμῆν nuncupavere. Ac quia loquelâ rem peragunt nuncii, eo Mercurius *Deorum nuncius* Horatio l. 1. od. 10.

Te canam magni Jovis & deorum
Nuntium. —

Ubi Homerum imitatus, qui eum διάκτορον, ſeu διάκτορα & κήρυκα vocat. Ridicule autem animi ac ſermonis vim gentiles in Mercurio expreſſerunt, dum eum in ſtatuis pedibus ac manibus mutilum, habentem eam partem, quâ viri ſumus, neque à nobis niſi inhoneſte nominari poteſt, intentam ac rigidam, effinxerunt. Quâ myſtice vis ſermonis notabatur, ut eſt apud Plutarchum, libro, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον in fine, ubi ait, non magnopere in ſenibus requiri corporis miniſteria, modo mente ac conſiliis valeant. Subjungit inde: Διὸ καὶ τῶν Ἑρμῶν τοὺς πρεσβυτέρους, ἄχειρας καὶ ἄποδας, ἐντεταμένους δὲ τοῖς μορίοις δημιουργοῦσιν, αἰνιττόμενοι, τῶν γερόντων ἐλάχιστα δεῖσθαι διὰ τοῦ σώματος ἐνεργούντων, ἐὰν τὸν λόγον ἐνεργὸν ὡς προσήκει καὶ γόνιμον ἔχωσιν. Quod & refert Phurnutus ſive Cornutus, ubi inquit, Veteres ſeniores & generantes Mercurios rigido faſcino efformaſſe, minores vero atque nondum adultos, remiſſo ac languente, ad ſenium vergentis ætatis hominibus fœcundam atque perfectam eſſe orationem; at ætate immaturis, ſterilem, imperfectamque. Verba ſunt: παρέστηται δὲ καὶ ἄχειρ καὶ ἄπους, καὶ τετράγωνος τῷ σχήματι ὁ Ἑρμῆς, &c. οἱ δὲ ἀρχαῖοι τοὺς μὲν πρεσβυτέρους καὶ γεννῶντας τῶν ἑρμῶν, ὀρθὰ ἐποίουν τὰ αἰδοῖα ἔχοντας. Τοὺς δὲ νεωτέρους καὶ ἀγενείους ἀνειμένους. παριστῶντες, ὅτι ἐν τοῖς προβεβηκόσι ταῖς ἡλικίαις γόνιμος ὁ λόγος καὶ τέλειός ἐστιν. ὃς δὴ καὶ τυχὼς τοῦ ὄντος ἐστὶ τυγχάνων οὗ ἂν προθῆται. ἐν δὲ τοῖς ἀώροις, ἄγονος καὶ ἀτελής. Innuunt hoc quoque illa Porphyrii apud Euſebium Præparat. Euangel. lib. 3. cap. 11. Ὁ δὲ ἐντεταμένος Ἑρμῆς δηλοῖ τὴν εὐτονίαν. δείκνυσι δὲ καὶ τὸν σπερματικὸν λόγον τὸν διήκοντα διὰ πάντων. Sed hoc etiam quodammodo poſſit referri ad Chanaan, qui ſe cum patre Chamo obſcœno ſpectaculo oblectaſſe creditur; atque ideo Mercurium in ſtatuis, parte illâ tentum, quam exinde Catullus Epigr. ad Gellium, & Horatius Epod. Od. 12. *tentum* dixere, effictum fuiſſe. Sic enim omnes Hermas, hoc eſt, ſtatuas in honorem

norem Mercurii erectas, efformatos fuiſſe, præter auctores jam indicatos, ſeges tam Græcorum quam Latinorum adduci poſſet. Intra ſepta unius vel alterius me continebo. Sic Herodotus in Euterpe: Τοῦ δὲ Ἑρμέω τὰ ἀγάλματα ὀρθὰ ἔχειν τὰ αἰδοῖα ποιεῦντες. Macrobius lib. 1. cap. 19. *Simulacra Mercurii quadrato ſtatu figurantur ſolo capite inſignita & virilibus erectis.* Inde & Ἑρμοκοπίδαι, hoc eſt, Mercuriorum ſectores dicti qui eos truncaſſent. Scholiaſtes Thucydidis: ἰστέον ὅτι ἐν τῇ διαπεπονημένῃ αὐτοῦ τῶν Ἀττικῶν ὀνομάτων συναγωγῇ τοὺς τραχήλους καὶ τὰ αἰδοῖα τοὺς ἑρμᾶς περικοπῆναί φησι· καὶ τοῦτο δράσαντας, ἑρμοκοπίδας καλεῖσθαι. Tales Hermæ Athenis olim unâ nocte dejecti vel mutilati, præter unum, qui ante Januam Andocidis erat, ut referunt Thucydides lib. 6. Plutarchus in vitâ Alcibiadis, & Andocidis. Diodorus Siculus Biblioth. lib. 13. Cornelius Nepos in Alcibiade. Etiam, quia Mercurius viis præficiebatur, Hermæ in biviis, triviis, & quadriviis collocabantur, ad vias & itinera indicanda, quibus prætereuntes lapides accumulabant, ut ſupra pag. 17. jam monuimus. Iis, quæ tum indicavimus, addere potis es hunc Phurnuti locum: Ἵδρυται καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς. καὶ ἐνόδιος λέγεται. &c. Προσσωρεύουσι δὲ τοὺς λίθους τοῖς Ἑρμαῖς. ἕκαστος τῶν παριόντων, ἕνα τινὰ αὐτοῖς προστιθείς, ἢ ὡς χρήσιμόν τι καὶ κοινωνικὸν τὸ παρ' αὐτοῦ ἕκαστος ποιῶν διὰ τὸ καθαίρειν τὴν ὁδὸν, εἴτε μαρτυροποιούμενος τὸν Ἑρμῆν, εἴτε ὡς ἐπισημαινόμενος τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, εἰ μηδὲν ἄλλο ἔχει προσενεγκεῖν αὐτῷ, εἴτε δηλότερον τοῖς παριοῦσι τὸ ἀφίδρυμα ποιῶν, εἴτε πρὸς σύμβολον τοῦ ἐκ μικρῶν συνιστάναι τὸν προφορικὸν λόγον. Eâdem quoque paginâ, verſu 32, poſt *indicarent*, hæc inſerenda, quæ tum forte fortunâ, neglectu ſchedulæ alicujus, omiſſa ſunt; eaque hîc occaſione hic adjungere exiſtimavi. Sic Heſychius; Ἑρμαῖος λόφος. τοὺς σωροὺς τῶν λίθων Ἑρμᾶς τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς γινομένους εἰς τιμὴν τοῦ θεοῦ. ἐνόδιος γάρ. Uberius Euſtathius Homeri Odyſſ. Π. Οἱ δέ φασιν, ὅτι ἑρμαῖος λόφος σωρός ἐστι λίθων ἐνόδιος. ἢ λόφος ὑποκείμενος Ἑρμοῦ ἀνδριάντι. Ἄλλοι δὲ νοοῦσιν Ἑρμαίους κοινῶς λόφους, σημεῖα ὁδῶν κατά ποσήν τινα διάστασιν μιλιασμοῦ τάχον ἢ σταδιασμοῦ. Ἑρμῆς γάρ φασι πρῶτος οἷα κῆρυξ καὶ διάκτορος καθήρας τὰς ὁδοὺς, εἴπου λίθους εὗρεν, ἀπετίθει ἔξω ὁδοῦ ὅθεν τοὺς τοιοῦτόν τι ποιοῦντας, καὶ τὰς ὁδοὺς τῷ Ἑρμῇ ὡς διακτόρῳ ἐκκαθαίροντας, εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ τοὺς τοιούτων λίθων σωροὺς Ἕρμαια ἢ Ἑρμαίους λόφους καλεῖν.

WOWERUS.

2 *Pan ungulatis.*] Philarg. in Virg. *Pan per cornu ſolem ſignificat, & lunam, per pellem maculoſam, cœli ſydera, per ungulas caprinas, ſoliditatem terræ.*

ELMENHORSTIUS.

Pan ungulatis.] Ovidius Metamorph. lib. 14. fab. 5. *Semicaper Pan.* Albricus: *Pan pedes & crura caprina habebat.* Vetus poëta apud Euſeb. de præparat. eccleſ. lib. 3. cap 4. fol. 74. Εὔχομαι βροτὸς γεγὼς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ, διοσοκέρατι, διστέποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι. *Exſolvo Pani mortalis vota bicorni: Deliciaſque Deo, pariter bipedi, capricruro.* Lucianus de ſacrificiis pag. 74. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 3. fol. 43. Theodoret. de ſacrific, orat. 7. fol. 103. Iſidorus originum l. 8. c. 11.

OUZELIUS.

Pan ungulatis.] Hircinis nempe pedibus effingebatur, ut eſt apud Herodotum in Euterpe: γράφουσι δὲ δὴ καὶ γλύφουσιν οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ, τοῦ Πανὸς, κατάπερ Ἕλληνες τὤγαλμα, αἰγοπρόσωπον καὶ τραγοσκελέα. Quidam hunc Mercurii & Penelopes filium faciunt. Sic idem Herodotus in Euterpe: Πανὶ δὲ τῷ ἐκ Πηνελόπης, (ἐκ ταύτης γὰρ καὶ Ἑρμέω λέγεται γενέσθαι ὑπὸ Ἑλλήνων ὁ Πάν) ἐλάσσω ἔτεά ἐστι τῶν Τρωϊκῶν, κατὰ ὀκτακόσια μάλιστα, ἐς ἐμέ. Quod & eſt apud Ciceronem lib. 3. de Nat. Deor. Hyginum fab. 224. Plutarchum de defectu Oraculorum, alioſque. Sunt tamen qui Pana τραγοσκελῆ genitum aſ-

[1] Saturnus compeditis : [2] Janus vero frontes duas geſtat, quaſi

ſerant ex omnium procorum cum Penelope concubitu : ut ait Pauſanias in Arcadicis. Idemque tradidit Duris Samius libro de Agathocle, item Iſacius Tzetzes ad Lycophronis Caſſandram. Atque hinc funditus ruit illa Penelopes pudicitia, adeo ab Homero decantata: unde & Acron, ad illud Horatii lib. 1. Epiſt. 2.

Sponſi Penelopes, nebulones,

ait; *Penelope meretrix fuit, quæ amatores ſuos pulcritudine ſuâ luxurioſos reddebat.* Per Pana autem veteres univerſam naturam (unde & ei nomen) deſignabant. Orpheus:

Πᾶνα καλῶ κρατερόν γε θεὸν, κόσ-
μοιο τὸ σύμπαν,
Οὐρανὸν, ἠδὲ θάλασσαν, ἠδὲ χθόνα
παμβασίλειαν,
Καὶ πῦρ ἀθάνατον· τάδε γὰρ μέλη ἐστὶ
τὰ Πανός.

Et Servius ad 2. Eclogam Virgilii: *Pan, Deus eſt ruſticus, in naturæ ſimilitudinem formatus. Unde & Pan dictus, id eſt, omne. Habet enim cornua in radiorum Solis & cornuum Lunæ ſimilitudinem. Rubet ejus facies, ad ætheris imitationem; in pectore nebridem habet ſtellatam, ad ſtellarum imaginem; pars ejus inferior hiſpida eſt propter arbores, virgulta, feras; caprinos pedes habet, ut oſtendat terræ ſoliditatem; fiſtulam ſeptem calamorum habet propter harmoniam cœli:* καλαύροπα *habet, id eſt, pedum, hoc eſt, baculum recurvum, propter annum, qui in ſe recurrit: quia hic totius naturæ Deus eſt.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Saturnus compeditis.*] Arnobius l. 4. pag. 84. Lucian. Κρονοσόλ. pag. 339. Clemens lib. 10. recognit. fol. 158. Dio Chryſoſt. orat. de ſervitute fol. 234. Damaſcen. de duobus Chriſti Martyr. f. 872. Epiphan. Ancorato. Tatianus contra Græc. fol. 280.

2 *Ianus frontes duas geſtat.*] Auguſt. de civitat. Dei lib. 7. cap. 7. Arnob. l. 6. pag. 123. Ovid. lib. 1. Faſtor. p. 5. & 6. Plutarch. Numa fol. 72. Herodian. Commodo pag. 485. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 7. Servius in Virg. fol. 406. Albricus de Deorum imaginibus.

OUZELIUS.

Ianus vero frontes duas geſtit.] Quia Janus bifrons fingitur, nonnulli in Iano adumbratum volunt eſſe Noachum, quia & priorem viderit mundum, & illum poſt diluvium. Huic favet opinioni vicinitas, quæ eſt inter Ebræum vocabulum יין, id eſt, *Vinum*, & *Ianum*; & quod Noë primus vini repertor fuit. Aliis tamen potius Ianus videtur eſſe יון *Iavan* filius Iapeti, Europæorum parentis. A quo etiam Iones dicti; hi enim primitus Ἰάονες vocabantur. Unde Homerus Iliad. N.

Ἔνθα δὲ Βοιωτοὶ καὶ Ἰάονες ἑλκεχίτω-
νες.

Et Strabo lib. 9. Geograph. confirmat, ſicut Ἰωνία primo nuncupata Ἰὰς, ita Ἴωνας prius vocatos Ἰάονας. Ex Ἰάων autem, ſive obliquo Ἰάονος fit *Iaonus*, ſive contracte *Ianus*. Poſterius hoc magis arridet Magno Voſſio in de Idololatriæ origine & progreſſu lib. 1. c. 18. ubi aliquanto copioſius hæc proſequitur. Et quanquam pæne pro piaculo duxerim à tanti viri ſententiâ recedere, non poſſum tamen, quin hâc de re priorem magis opinionem ſequar, probemque. Hæc ita ſi ἠθικῶς Janus ſpectetur; ſin vero φυσικῶς, reperimus antiquos Solem in Jano coluiſſe; Janus enim idem eſt ac Apollo; Apollinem vero Solem eſſe nullus eſt qui ignorat. Et ita Nigidius Figulus, ut refert Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. *pronuntiavit, Apollinem eſſe Ianum, Dianamque Ianam.* Unde & Arnobius lib. 3. adverſus Gentes ait: *Incipiamus à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, SOLEM etiam prodidere nonnulli.* Et cui, ſi non Soli, competent elegantiſſimi hi A. Septimii Sereni Faliſci verſiculi?

Jane pater, Jane tuens, dive biceps, biformis,

O cate

quaſi ut averſus incedat: [1] Diana interim eſt alte ſuccincta vena-

O cate rerum ſator, ô principium deorum,
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui reſerata mugiunt aurea clauſtra mundi.
Tibi vetus arca caluit Aebrigineo ſacello.

Fingiturque Janus biceps, quia Sol orientem & occidentem reſpicit. Sive, ut eſt apud Macrobium libro 1. capite 9. *quaſi utrinſque janua cæleſtis potentem; qui exoriens aperiat diem, occidens claudat.* Subjungit deinde Macrobius: *Simulacrum ejus plerunque fingitur manu dexterâ trecentorum & ſiniſtrâ ſexaginta & quinque numerum retinens; ad demonſtrandam anni dimenſionem, quæ præcipua eſt Solis poteſtas.* Non ſolummodo biceps, verum etiam quadriceps Janus effingebatur. Sic enim apparebat, in ſimulacro quadrifronte, captis Faleris, civitate Thuſciæ, invento. Quæ quatuor frontes nihil aliud ſignificabant, quam eum quatuor mundi partes ſpectare, ut ibidem Macrobius docet, quem, plura qui de Jano variiſque ejus nominibus deſideras, videre potis es, uti & Servium ad illud 7. Æneid. *Sunt geminæ belli portæ.* & quæ paullo poſt ſequuntur.

MEURSIUS.

1 *Diana eſt interim alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis, & verubus exſtructa: & trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.*] Acute Cl. Lipſius *uberibus.* ut monuit Scriverius meus. Lego porro, *& m. canibus horrifica.* Nam canes ei immolabantur, unde Theocritus.

Τᾳ χθονίᾳ δ' ὑπαίτα, τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι.

WOWERUS.

Diana alte ſuccincta.] Prudent. περὶ στεφ.

Tum quod Dianam molle ſuccinctam viderit,
Venantis arcum pertimeſcunt virginis.

Arnob. lib. 7. Illa eſt quæ ἀγχοικοτέρα Euſtat. Iliad. σ.

ELMENHORSTIUS.

Diana eſt interim alte ſuccincta venatrix.] Ovid. lib. 10. Metamorph. f. 12.

Nuda genu, veſtem ritu ſuccincta Dianæ.

Arnob. lib. 3. fol. 74. *In venationum præpotens expeditionibus Diana.* Pollux lib. 8. cap. 10. ὁ δὲ πολέμαρχος θύει μὲν Ἀρτέμιδι ἀγροτέρᾳ. Pauſan. Atticis pag. 15. & 39. Liber inſcription. f 39. inſcript. 8. Iſidorus Hiſpalenſis origin. lib. 9. cap. 2.

VARIAE LECT.

Diana eſt interim alte ſuccincta venatrix, verubus exſtructa; & Epheſia mammis multis.] Ita hunc locum recte emendat Wowerus in notis pag. 145. Georgius Fabricius in expoſit. ad Prudentii Roman. Martyr. pag. 245. ita citat Minutii verba: *Diana Ilithyia eſt alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis & verubus exſtructa.* Petrus Faber JC. Semeſt. lib. 3. cap. 3. Diana interim alte ſ. v. Epheſia, & mammis multis Ceres exſtructa. Aliter in Edit. n.

OUZELIUS.

Diana venatrix.] Propter venandi ſtudium Diana dicta *Dictynna*, à retibus nimirum venatoriis, quæ inveniſſe perhibetur, & Græcis δίκτυα dicuntur, ut refert Diodorus Siculus Bibliothecæ lib. 5. & Plutarchus in de Solertiâ animalium prope finem. Alii non ab retium inventione ſic nuncupatam volunt; ſed quia, cum fugeret violentiam regis Minois, ſeſe præcipitans de monte in mare, inciderit in retia, quæ à piſcatoribus jacta erant. Poſtremam hanc probat Pauſanias in Corinthiacis, uti & Maro, ſive alius quis, in Ciri, prout locus ille feliciter à Joſepho Scaligerò reſtitutus eſt:

Nunquam tam obnixe fugiens Minois amores
Præceps aërei ſpeculâ de montis abiſſes,

Unde

Unde alii fugiſſe ferunt, & nomen A-
phaæ
Virginis aſſignant: alii, quo notior
eſſes,
Dictynnam dixere tuo de nomine Lu-
nam.

Quam tamen rationem refellit Diodorus lib. 5. Videmus quoque allato Virgilii loco, Dianam Aphæam vocari. Quod & teſtatur Heſychius: Ἀφαία, δικτυννα, ἄρτεμις. Ab Æginetis nimirum ita dicebatur, à Cretenſibus vero Dictynna, & alio nomine etiam, Britomartis. Pauſanias: Χαίρειν δὲ αὐτὴν δρόμοις τε, καὶ θήραις, καὶ ἀρτέμιδι μάλιστα φίλην εἶναι. Μίνω δὲ ἐρασθέντα φεύγουσα ἔῤῥιψεν ἑαυτὴν ἐς δίκτυα ἀφειμένα ἐπ' ἰχθύων θήρᾳ. Ταύτην μὲν θεὸν ἐποίησεν ἄρτεμις. Σέβουσι δὲ οὐ Κρῆτες μόνον, ἀλλὰ καὶ Αἰγινῆται, λέγοντες φαίνεσθαί σφισιν ἐν τῇ νήσῳ τὴν Βριτόμαρτιν. ἐπίκλησις δέ οἱ παρά τε Αἰγινήταις ἐστὶν Ἀφαία, καὶ Δίκτυννα ἐν Κρήτῃ. Idem tradit Anton. Liberalis cap. 40. Solinus cap. 17. Britomartin dicit ſignificare *virginem dulcem*. Verba ejus: *Cretes Dianam religioſiſſime venerantur*, Βριτόμαρτιν *gentiliter nominantes, quod ſermone noſtro ſonat virginem dulcem.* Quod ad priorem partem, ſane & Heſychius in Lexico ait: Βριτὺ, τὸ γλυκὺ, ὡς Κρῆτες. Quia vero Diana venationibus addicta credebatur, inde ab Orpheo poëtarum antiquiſſimo κυνηγέτις *canum actrix*, & à Callimacho θηρήτειρα, *ferarum vaſtatrix*, aut *interfectrix* appellatur. Homerus quoque in Hymno Apollinis, & Heſiodus in Theogoniâ eam ἰοχέαιραν vocant, quoniam ſagittis delectaretur, quibus feras inſectaretur. Et Oppianus Κυνηγετ. 2. eam invocat, ut ſibi ediſſerat, quiſnam primitus ab eâ venationis artem acceperit. Sic enim ipſo in limine:

Νῦν δ' ἄγε μοι Ζηνὸς θύγατερ καλλίσφυρε φοίβη
Παρθένε χρυσόμιτρε, δίδυμον γλόος Ἀπόλλωνι,
Εἰπέμεναι, μερόπων τίς ἀγασθενέων θ' ἡρώων
Σῆς ἀπὸ χειρὸς ἄειρε μεγακλέα δ' ἐκείνα θήρης.

Propterea quoque omnes luci ei conſecrati. Papinius Statius lib. 4. Thebaidos:

Nec caret umbra Deo, nemori Latonia
cultrix
Additur. ——

Ubi vetus ejus Interpres, qui vulgo Luctatius ſive Lactantius audit: *Omnis lucus Dianæ eſt conſecratus, ſicut quercus Iovi.* Unde & Horatius de Arte Poëticâ:

—— *Cum lucus & ara Dianæ.*

Servius quoque ad illud 6. Æneid.

—— *nec te*
Nequicquam lucis Hecate præfecit A-
vernis,

notat; *Hecate trium poteſtatum nomen eſt. Ipſa enim Luna, Diana, Proſerpina; ſed ſolam Proſerpinam dicere non potuit, propter lucos, qui Dianæ ſunt.* Catullus etiam in carmine ſæculari:

Montium domina ut fores,
Sylvarumque virentium,
Saltuumque reconditorum,
Amniumque ſonantium.

Sed cum recordor, ſupra jam, ubi de Aſtarte egimus, hujus rei quædam attigimus. Dianam vero, quatenus numen naturale, eandem antiquis ac Lunam fuiſſe, nemo non novit, quare de illâ ne μῦ quidem in præſenti faciam.

Diana alte & ſuccincta venatrix.] Eodem modo Venus in venando à Virgilio deſcribitur lib. 1. Æneid.

Namque humeris, de more, habilem ſuſ-
penderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere
ventis:
Nuda genu, nodoque ſinus collecta fluen-
tes.

Similiter etiam ab Ovidio Venus lib. 10. Metamorph. ubi Adonidis venatoris comes eſt, & ipſa Venatrix:

Per juga, per ſilvas, dumos & ſaxa va-
gatur,
Nuda genu, veſtem ritu ſuccincta Dia-
næ:
Hortaturque canes. ——

Et Amorum lib. 3. Eleg. 2. de Dianâ ait:

Talia

Talia pinguntur ſuccincta crura Dianæ:
Cum ſequitur fortes, fortior ipſa, feras.

Fingitur autem Diana à Poëtis in venando ſuccincta, quoniam veſtes demiſſæ venatoribus nimium impedimento ſunt. Tali enim habitu antiquitus venatores utebantur, ut tanto agilius per obliqua montium devexa, ſaxis cincta, ac cava convallium lacunoſa, ſpinetis aſperrimis, ſentibuſque aggerata, vagari poſſent. Hinc Nonnus Dionyſ. lib. 5. Ariſtæum primum venatorem, eum inveniſſe refert:

Καὶ ποσὶν ἐνδρομίδας θηρήτορα φῶτα διδάξας,
Ἄγχιτον ἀΐσσοντα κυνοσσόον εἰς δρόμον ἄγρης,
Πέπλα φαεινομένην ἐπιγουνίδος ἄχρι φορῆσαι,
Μήποτε θηρητῆρος ἐπειγομένου ποδὸς ὁρμὴ
Ἂψ ἀνασειράζοιτο καθειμένοιο χιτῶνος.

Tali quoque habitu Rhodopis, virgo venationi dedita, deſcribitur ab Achille Tatio lib. 8. Παρθένος ἦν διειδὴς ὄνομα Ῥοδῶπη, κυνηγίων ἐρῶσα καὶ θήρας, πόδες ταχεῖς, εὔστοχοι χεῖρες, ζώνη καὶ μίτρα, καὶ ἀναζωσμένος εἰς γόνυ χιτὼν, καὶ κατ᾽ ἄνδρα κουρὰ τριχῶν. Sed præter venatores, etiam alii plures veteribus Succincti ſive Præcincti erant. Nominatim obſervo *Milites*, *Popas*, *Chirurgos*, & *Iter facturos*. De his, ordine inverſo, primo dicemus. Hoc autem *Iter facturis* in more fuiſſe, ex Petronio liquet: *Placuit puellæ conſilium, itaque collegit altius tunicam, flexitque ſe in eum Daphnona, qui ambulationi hærebat.* Et poſtea: *Deinde convicium verens, abeundi formavi conſilium: Contectoque cultu meo ire extra caſam cœpi.* Ita enim hi loci capiendi. Poſtea autem cum Petronius Manentis habitum ſignificare vellet, inquit: *Reduxi igitur gradum*, projectaque veſte *tanquam expectarem morantem, in aditu ſteti.* Ab hoc more quoque Parthenius Ἐρωτ. Αὕτη δ᾽ εἰς γόνυ ζωσαμένη, κρύφα τῶν θεραπαινίδων εἰς ὕλην κατεδύετο. Apollonius:

Αὐτίκ᾽ ἀναχόμεναι λευκοῖς ἐπὶ γούνατα πέζας.

Sic quoque Mercurius *Succinctus* ſive *Alticinctus* depingitur à Marciano Capellâ in de Nuptiis Philologiæ & Mercurii l. 1. utpote Deorum nuntius, & quaſi ſemper ad iter paratus: *Ac jam pubeſcentes genæ ſeminudum eum incedere, chlamydeque indutum parvâ, invelatumque cetera, humerorum cacumen obnubere ſine magno riſu Cypridis non ſinebant.* Atque ita etiam verbum חגר, quod proprie *cinxit*, *accinxit* ſive *ſuccinxit*, in Sacrâ paginâ uſurpatur. Sic Exodi cap. 12. com. 11. וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: *Ita vero comedetis eum*, (Agnum) *lumbis veſtris ſuccinctis, calceamentis veſtris ad pedes veſtros, & baculo veſtro in manu veſtrâ; & comedetis eum cum feſtinatione. Paſcha eſt Domini.* Et 2. Reg. cap. 4. com. 29. ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על פני הנער: *Et dixit* (Eliſa) *Gechazi, accinge lumbos tuos, & ſume ſcipionem meum in manu tuâ, & abi. ſi quem inveneris, ne ſalutato eum, & ſi quis te ſalutaverit, ne reſpondeto ei, & pone ſcipionem meum ſuper faciem pueri.* Sed de *Iter facturis* pluſquam ſatis, tranſeamus jam ad *Chirurgos*, qui & ipſi ſuo more Succincti, ne in artis ſuæ exercitatione impedirentur. Ita Virgilius Iapidem, vulneratum Æneam curaturum, amictu Succinctum effingit, lib. 12. Æneid.

— Ille retorto
Pæonium in morem ſenior Succinctus amictu,
Multa manu medicâ, Phœbique potentibus herbis.

Et

venatrix: & [1] Epheſia mammis multis, & uberibus exſtructa: & Tri-

Et Statius lib. 1. Sylv. 4. de illis, qui ſe ad Rutilium Gallicum medendum parant:

— Ritu ſe Cingit uterque
Pæonio. —

De *Popis*, ſive Sacrificiorum Miniſtris, Suetonius Caligulâ: *Admotâ altaribus victimâ, Succinctus Poparum habitu, elato alte malleo cultrarium mactavit.* Ovidius Faſt. 2.

Nominis eſſe poteſt Succinctus cauſa Miniſter,
Hoſtia cælitibus quo feriente cadit.

Et Faſtor. 4.

A bove Succincti cultros removete Miniſtri.

Sic Propertius lib. 4. Eleg. 4.

Illa dies hornis cædem denuntiat agnis,
Succinctique calent ad nova lucra Popæ.

Item Lucanus lib. 1. Pharſal.

Impatienſque diu non grati victima ſacri,
Cornua Succincti premerent cum torva Miniſtri.

Quod ad *Milites*, notiſſimum eſt, qui ad pugnam parati erant, fuiſſe Præcinctos. Unde & *Cincti*, pro viris ſtrenuis & militibus, & contra *Diſcincti*, pro imbellibus, militiæque inhabilibus, apud auctores reperiuntur. Ita Servius ad illud 8. Æneid.

— Diſcinctos Mulciber Afros.

DISCINCTOS, dicit, inhabiles Militiæ. nam omnes qui militant, cincti ſunt. Et Acron ad Horatium, in Arte:

— Cinctutis non exaudita Cethegis.

CINCTUTIS, inquit, *antique dixit, id eſt, Militaribus viris, & ad Militiam paratis. Unde per contrarium dixit Poëta:*

— Diſcinctos Mulciber Afros.

Id eſt, imbelles ad Militiam. Unde & *Succingulum* antiquis pro balteo, ut notat Feſtus. Et Rufinus: *Militia cingulum non dari niſi immolantibus juſſit.* Hoc eſt, *jus militandi.* Sic apud Herodianum paſſim, ἀπέζωσεν, pro exauctoravit. Et Hieronymus, Epitaph. Nepot. *Quod alteri militaverit, & ad hoc habuerit cingulum, ut miſeris ſubveniret.* Similiter Judæos dimicaturos hortatur Judas, ut ſe accingant, parentque ad pugnam, 1. Macchab. cap. 3. com. 58. Καὶ εἶπεν Ἰούδας, περιζώσασθε, καὶ γίνεσθε εἰς υἱοὺς δυνατοὺς, γίνεσθε ἕτοιμοι εἰς τὸ πρωὶ τοῦ πολεμῆσαι. Et paſſim generaliter omnes qui gnaviter, prompte & expedite aliquod opus aggreſſuri eſſent, *Præcincti* veteribus dicti: unde Horatius 1. Satyr. 5.

Hoc iter ignavi diviſimus altius ac nos
Præcinctis —

hoc eſt, expeditioribus. Apud Phædrum fabulâ 36. habetur,

Ex Alticinctis unus atrienſibus.

id eſt, gnavis & induſtriis. Sic quoque Horatius 2. Satyr. 8.

His ubi ſublatis, puer alte Cinctus acernam
Gauſape purpureo menſam perterſit.

Contra *Diſcincti*, vocabantur ignavi, molles & negligentes. Hinc Seneca de Mæcenate Epiſt. 92. ait: *Alte cinctum putes dixiſſe. habuit enim ingenium grande & virile, niſi illud ipſe Diſcinxiſſet.* Imo nomen hoc quoque detortum ad laſcivientes; qui & ipſi, parati ad opus, *Alticincti* nuncupati. Sic apud Petronium: *Cinædus ſupervenit ſubornatus gauſapilâ, cinguloque ſuccinctus.* Et poſtea: *Quartilla alte cincta juſſit infelicibus dari miſſionem.* Artemidorus lib. 4. Ἔδοξέ τις ἀνασειλαμένην τὴν γυναῖκα ἐπιδεικνύειν αὐτῷ αἰδοῖον.

WOWERUS.

1 *Epheſia mammis multis, & uberibus exſtructa.*] Ita Rom. Ed. quam lectionem defendit locus D. Hieron. in Procem. epiſt. Pauli ad Epheſ. *Dianam colentes non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque ſuccincta eſt, ſed illam multimammiam, quam Græci πολύμαςον vocant,*

eant, ut ſcilicet ex ipſa quoque effigie mentiretur, omnium eam beſtiarum, & viventium eſſe nutricem. Quanquam Hieron. corrupto Minucii exemplari uſum afferat eruditiſſimus vir P. Faber lib. 3. Semeſt. & multis ſcriptorum locis oſtendat nullam Dianam multimammiam, & Epheſiam virginem cultam; denique in Minucio legendum cenſet: *Diana interim alte ſuccincta venatrix Epheſia, & mammis multis Ceres extructa.* Sed cum Cererem mammoſam Lucret. & Arnob. tradant, & Macrobius continuatis uberibus Iſidis deæ corpus denſari, Cereris vero, & Iſidis & Dianæ numina diſcretis nominibus poteſtatis parilitate communicare notiſſimum ſit, non video cur D. Hieronymi locus omnino rejici debeat. Nam quod Caper Grammat. argutatur mammas proprie hominum, ubera pecudis, ſcimus uſu non obſervari. Quanquam illuſtriſſ. Scaliger, miraculum ſæculi, & amor bonorum, ad me ſcripſerit legendum ſibi videri, *& tuberibus.* atque hoc plane numiſmata oſtendere, in quibus non ſolum mammæ, ſed & tubera expreſſa ſunt. Adde Apul. lib. 11. Mileſ. *Phœbi ſororem, partu fœtarum* (ita enim legendum, non, *ferarum*) *medelis lenientibus recreato populos educare, præclariſque delubris Epheſi venerari.* Ex quibus omnino Dianam Epheſiam πολύμαστον colligimus, mammas ſcilicet populis educandis & nutriendis. qua ratione eaſdem Cereri adfingunt. Et ſane Diana virgo, invocata tamen parturientibus, & Horat. Carm. Sæc. Ilithya & genitalis, quod tueatur matres parturientes, & in educandis fœtibus juvet; unde & ἀμνιας cognominata, à membrana, cui fœtus involvitur, quod Empedocles ἄμνιον vocat; ut ſcribit Ruffus Epheſius de partibus hominis c. 37. Denique neſcio, quam prono errato Ceres in verubus mutari potuit, ita enim hic locus vulgo conceptus eſt: *Diana alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis, & verubus extructa.* Totum locum ita reſtituendum cenſeo: *Diana alte ſuccincta venatrix, verubus extructa* (ſive, *inſtructa*) *& Epheſia mammis multis, & Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.* Diana venatrix, inſtructa telis & venabulis. Serv. ad illa Virgil. 7. Æn. *Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.*

ELMENHORSTIUS.

Epheſia mammis multis.] Hieron. tom. 6. lib. 1. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. procemio ad Paulum & Euſtochium fol. 106. *Scribebat Paulus ad Epheſios Dianam colentes, non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque ſuccincta eſt, ſed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut ſcilicet ex ipſa quoque effigie mentiretur, omnium eam beſtiarum & viventium eſſe nutricem.*

HERALDUS.

Et veribus inſtructa.] Ita in MS. Reg. Unde profecto efficiendum vel *uberibus*, quod eruditiſſ. viri pridem animadverterunt, vel *tuberibus*, quod divini ingenii vir Joſephus Scaliger exiſtimabat. Sed prior conjectura videtur amabilior. Sic igitur Diana πολύμαστος ſignificatur, qua de re eruditi homines.

RIGALTIUS.

Mammis multis & uberibus exſtructa.] In MS. legitur, *Veribus.* duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo ſcriptum fortaſſe fuit, *uveribus*, quod eſt, *uberibus*, ut Juva pro Juba. Ceres *mammoſa* Lucretio, Diana *multimammia*, πολύμαστος, Hieronymo in procem. Ep. Pauli ad Epheſ. *Ceres, Diana, Hecate, ſunt unius ejuſdemque fabuloſi numinis appellationes variæ.* Quod autem legitur in MS. *veribus exſtructa*, etſi Virgilio *veru* dicantur jacula & mucrones teretes, nihilominus impropria locutio fuerit, ſi quis Dianam dicat exſtructam *veribus* & jaculis. At convenientiſſime dicetur exſtructa *uberibus.* talis enim cernitur in numis antiquis, ubi ſunt exſtructa ſeu diſpoſita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lapides in modum columnæ, Diana ſive Cerere mammis & pectore tenus ſuperimpoſita.

& [1] Trivia trinis capitibus, multis manibus horrifica. Quid ipſe

WOWERUS.

1 *Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.*] Serv. ad illa Virg. Æneid. 4. *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Inde τρίμορφος, τρικέφαλος, τριπρόσωπος. Vide Mythologos. Hecaten, Proſerpinam, Dianam, idem numen Macrob. Servius & alii docent. Apul. lib. 11. *Sive tu Ceres, ſeu Phœbi ſoror, ſeu nocturnis ululatibus horrenda Proſerpina triformi facie larvales impetus comprimens.* Paulo poſt: *Cujus numen unicum multiformi ſpecie nomine multijugo orbis veneratur. Attici Minervam, Eleuſinii Cererem, alii Hecaten.* Hecaten Magiam curaſſe, & magis invocatam miris quibuſdam ſacris auctor Euſeb. lib. 3. præp. Euang. ubi ex Porphyr. Hecates oracula recitat, quibus illa ſacrificia præſcribit: eadem oracula apud Niceph. in Syneſ. περὶ ἐνυπνίων, qui Ἑκατικὴν σφαῖραν miris characteribus, & figuris inſignem deſcribit. Diana ergo ſive Hecate, maga, & magiæ præſes. Tatian. πρὸς Ἑλλ. μάγος ἐστὶν ἄρτεμις, Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. τούτων σύμβολον ὁ τρικέφαλος κύων. τουτέστιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις πονηρὸς δαίμων. οὓς καταπαύει ὁ Πλούτων ἔργων ὑποχείρια. ἀρχὴ δὲ αὐτῶν, καὶ ἡ ἑκάτη, ὡς συνέχουσα κατὰ τὸ τρίστοιχον. Ex his liquet, cur Trivia multis manibus horrifica, quod Dæmones compeſcat, & in tribus elementis contineat. Illis enim Magia dominatur. Ita cui trina capita, & multiformis ſpecies, apte etiam plures manus aſſignantur.

ELMENHORSTIUS.

Trivia trinis capitibus.] Lactant. l. 4. Thebaid. 144. *Hecate triformis eſt, quia eadem creditur Deum mater, Proſerpina, vel Terra, vel Veſta.* Ovid. lib. 7. Metamorph. fab. 3. *Triceps Hecate.* Horat. lib. 2. Carm. Od. 22. *Dea triformis.* Caſſiodor. lib. 5. variar. Epiſt. 42. *Triplex Dea.* Prudentius lib. 1. contra Symmach. pag. 372.

Hoc tamen utcunque eſt tolerabile, quid? quod & ipſæ
Dant tibi Roma Deos inferni gurgitis umbræ?
Eumenidum Domina Stygio caput exerit antro,
Rapta ad tartarei thalamum Proſerpina regis.
Et ſi quando ſuos dignatur adire Quirites,
Placatur vacca ſterilis cervice reſecta,
Et regnare ſimul cæloque Ereboque putatur.
Nunc bijugas frenare boves, nunc ſæva ſororum
Agmina vipereo ſtupens immittere flagro.
Nunc etiam volucres caprearum in terga ſagittas
Spargere, terque ſuas eadem variare figuras.
Denique cum luna eſt, ſublustri ſplendet amictu:
Quum ſuccincta jacit calamos, Latonia virgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia conjunx,
Imperitat Furiis, & dictat jura Megeræ.
Si verum quæris, Triviæ ſub nomine dæmon
Tartareus colitur.

Vid. Serv. in 4. Æn. f. 357. l. 6. Æn. f. 405. Iſidor. Hiſp. lib. 9. orig. c. 2. Ovid. l. 1. Faſtor. Apollod. lib. 1. biblioth.

RIGALTIUS.

Multis manibus horrifica.] Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiſſimum Jo. Bap. Altinum.

Convenienter autem manus multas dederunt numini quod eſt omnia. vetus inſcriptio ἐν τῇ Σάϊ, apud Plutarch. ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΠΑΝ. Alia item inſcriptio Capuæ: TIBI UNA QUAE ES OMNIA. DEA ISIS. Ipſa in Apulejana Metamorph. *Cujus numen unicum, multiformi ſpecie ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis.*

Trivia.]

OUZELIUS.

Trivia.] Hecate; à *triviis* ſic dicta, uti & Græcis Τριοδῖτις, ἀπὸ τῆς τριόδου. Chariclidas apud Athenæum in 8. Δέσποιν' Ἑκάτη, τριοδῖτι, τρίμορφε, τριπρόσωπε, τρίγλαις κηλουμένη. Nominis hujus ratio eſt, ut ait Ariſtophanis Scholiaſtes in Plut. Act.2.Sc.5. quia τὴν Ἑκάτην ἐν ταῖς τριόδοις ἐτίμων τὸ παλαιὸν, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν Σελήνην, καὶ Ἄρτεμιδα, καὶ Ἑκάτην καλεῖσθαι. Confirmat & Varro lib. 6. de L. L. *Diana eſt ab eo dicta Trivia, quod in triviis ponitur fere in oppidis Græcis.* Unde à Phurnuto Τριόδιτις ἐπώνυμος dicitur. Templa quoque Triviæ in triviis ſtatui ſolita, ut teſtatur Servius in 4. Æneid. *Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Hecaten appellant, ideo quia uni deæ tres adſignant poteſtates, naſcendi, valendi, moriendi; & quidem naſcendi Lucinam deam eſſe dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten. ob quam triplicem poteſtatem, triformem eam triplicemque finxerunt, cujus in triviis templa ideo ſtruxerunt.* Atque hinc ille ululatus in triviis, qui in honorem Hecates fieri conſueverat. Servius in Eclog. 3. *Conſuetudo fuerat, ut per trivia & quadrivia ulularent, & flebile quiddam in honorem Dianæ canerent ruſtici, ad reddendam Cereris imitationem, quæ raptam Proſerpinam, in triviis clamore requirebat. Novimus autem eandem eſſe Proſerpinam quam Dianam.* Fortaſſe autem addidit Servius, *& Hecaten*, quod injuria librariorum excidit; Subjungit enim: *Sic in Æneide:*

> *Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes.*

Qui locus comparet 4. Æneid. ubi idem Servius hunc in modum notat: *Proſerpinam raptam à Dite patre cum Ceres incenſis faculis per orbem terrarum requireret, per trivia eam, vel quadrivia, vocabat clamoribus. Unde permanſit in ejus ſacris, ut certis diebus per compita à matronis exerceatur ululatus.* Aliam quoque rationem, cur *Trivia* vocetur, adducit Varro poſt eam, quam ex lib.6. de L.L. ſupra attulimus. Nam continuo ſubjungit: *Vel quod Luna dicitur eſſe, quæ in cœlo tribus viis movetur, in altitudinem, & latitudinem, & longitudinem.* Eſt & tertia, quia non ſolum in cœlis, ſed & in terris, & ſub terris, hoc eſt, apud inferos exerat poteſtatem, nomine autem diverſo. unde Caſſiodorus Variar. lib. 5. Epiſt. 42. *Hanc triplicem Deam falſa imaginatione finxerunt: ipſam in cœlo Lunam: ipſam in ſilvis Dianam: ipſam apud inferos Proſerpinam.* Et Servius ad 4. Æneid. *Cum ſuper terris eſt, creditur eſſe Luna, cum in terris, Diana, cum ſub terris, Proſerpina.* Addit noſter:

Trivis capitibus.] Eodem modo Orpheo in Argonauticis nuncupatur Τρισσοκέφαλος. Lycophron Caſſandra:

> Περσέως δὲ παρθένος
> Βριμὼ τρίμορφος θήσεταί σ' ἐπωπίδα
> Κλαγγαῖσι ταρβοῦσαν ἐννύχοις βροτούς.

Et paullo poſt:

> Τριαύχενος μήνιμα δειμαίνων θεᾶς.

Ovidius 1. Faſtor.

> *Ora vides Hecates in tres vergentia partes.*

Seneca Medea Act. 1.

> *Tacitiſque præbens conſcium ſacris jubar*
> *Hecate triformis.* —

Valer. Flaccus lib. 1. Argonaut.

> *Tergeminam tum placat heram, Stygiaſque ſupremo*
> *Obſecrat igne domos.* —

Et lib. 7.

> — *utque ſub altas*
> *Pervenere trabes, Divæque triformis in umbras.*

Claudianus lib. 1. de Raptu:

> *Ecce procul ternis Hecate variata figuris*
> *Exoritur.* —

Statius lib.10. Thebaid.

> — *Arcanæ moderatrix Cynthia noctis,*
> *Si te tergeminis perhibent variare figuris*
> *Numen, & in ſilvas alio deſcendere vultu.*

Porphyrius, citante Euſebio lib. 4. de Præpar. Euangel. Lunam ita loquentem introducit:

ipſe [1] Jupiter veſter? modo imberbis ſtatuitur, [2] modo barbatus

> Ἡ δ' ἐγώ εἰμι κόρη πολυφάσματος, οὐρανόφοιτος,
> Ταυρῶπις, Τρικάρηνος, ἀπηνής, χρυσοβέλεμνος,
> Φοίβη ἀπειροτεχνὴς, φαεσίμβροτος εἰλείθυια
> Τριστοίχου φύσεως συνθήματα τρισσὰ φέρουσα·
> Αἰθέρι μὲν, πυρόεσσιν ἐειδομένη εἰδώλοις,
> Ἠέρα δ' ἀργυφέοισι τροχάσμασιν ἀμφικάθημαι,
> Γαῖα δ' ἐμῶν σκυλάκων δνοφερῶν γένος ἡνιοχεύει.

Cur Hecate triformis ac triceps fingeretur, ita exponit Euſebius l. 3. de Præp. Euang. cap. 3. Ἑκάτη δὲ ἡ σελήνη πάλιν, τῆς περὶ αὐτὴν μετασχηματίσεως καὶ κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς δυνάμεως· διὸ τρίμορφος ἡ δύναμις, τῆς μὲν νουμηνίας φέρουσα τὴν λευχείμονα καὶ χρυσοσάνδαλον, καὶ τὰς λαμπάδας ἡμμένας. ὁ δὲ κάλαθος, ὃν ἐπὶ τοῖς μετεώροις φέρει, τῆς τῶν καρπῶν κατεργασίας, οὓς ἀνατρέφει κατὰ τὴν τοῦ φωτὸς παραύξησιν. τῆς δ' αὖ πανσελήνου, ἡ χαλκοσάνδαλος σύμβολον. Cleomedes autem hanc adducit cauſſam lib. 2. de Mundo: Οἱ γὰρ παλαιοὶ τρία εἶναι περὶ σελήνην σχήματα ἔφασαν, τὸ μηνοειδὲς, τὸ διχότομον, τὸ πεπληρωμένον. ὅθεν καὶ τριπρόσωπον τὴν Ἄρτεμιν ποιεῖν ἔθος ἐστιν. Aliam adhuc rationem legas apud Servium ad illud 4. Æneid.

> *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.*

Quibuſdam, inquit, *ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam* C, *ſequens tanquam* Ɔ .... *tanquam* O. Corruptus vero eſt locus, quem ſic reſtituendum cenſeo: *Quibuſdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam* C, *ſequens tanquam* O, *tertia tanquam* Ɔ. Primo enim Luna, cum creſcit, figuram C, cornibus & cavitate ortum verſus, exprimit; tum, cum plena exiſtit, refert O; tandem vero, cum iterum decreſcit, cornibus occaſum demonſtrans, figura Ɔ conſpicitur. Subjungit deinde Servius aliam adhuc opinionem, cujus verba, etſi ſupra jam adduximus, hoc loco tamen repetere non refugiemus. *Nonnulli*, inquit, *eandem Lucinam, Dianam, Hecaten appellant, ideo quia uni Deæ tres adſignant poteſtates; naſcendi, valendi, moriendi: & quidem naſcendi Lucinam eſſe dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten. ob quam triplicem poteſtatem, triformem eam triplicemque finxerunt.* Ubi neminem movere debet, quod Servius ſimplicem Hecatæ tribuat poteſtatem; moriendi ſcilicet: nam proprie eam, quæ Proſerpina dicta eſt, reſpicit. Hecates vero nomen tria illa, Lunæ puta, Dianæ, & Proſerpinæ comprehendit. Servius ad 6. Æneid. *Hecate*, inquit, *trium poteſtatum numen eſt. Ipſa eſt enim Luna, Diana, Proſerpina. Sed ſolam Proſerpinam dicere non potuit, propter lucos, qui Dianæ ſunt. Item Dianam, quia ait, lucis præfecit Avernis. Unde elegit nomen, in quo utrumque conſtabat.* Et eopſe libro in illud:

> *Voce vocans Hecaten, cæloque ereboque potentem.*

Hoc, inquit, *eſt, quod ait HECATEN, ut plenum numen oſtenderet.*

Et Epheſia mammis multis & uberibus exſtructa.] De Diana multimammia, in præſenti nihil, niſi ab aliis ad Minucium jam obſervatum, præ manibus eſt. Interim nec Petrus Faber, nec J. Wouwerius conjectura ſua audiendi.

ELMENHORSTIUS.

1 *Juppiter modo imberbis ſtatuitur.*] *Iuppiter Anxurus.* Serv. lib. 7. Æneid. fol. 484. Pauſan. Iliacis fol. 173. Fulvius Urſinus de Famil. Rom. ex antiq. Numiſmat. fol. 279. non Anxurus ſed Axurus legit.

HERALDUS.

Quid ipſe Iupiter veſter,] Ita in MS. Reg. Legebatur antea *noſter*. Poſtea in eodem MS. *ut virgo inter aſtra ignata ſit.* pro *ignita*.

Jupi-

batus locatur: & [1] cum Hammon dicitur, habet cornua; & cum

OUZELIUS.

Jupiter modo imberbis ſtatuitur.] Pauſanias in Eliacis: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος Ζεὺς οὐκ ἔχων πω γένειον. Apud Fulvium Urſinum de Famil. Roman. in quodam Panſarum familiæ denario cernitur Jupiter imberbis, cum inſcriptione JOVIS. AXUR. C. VIBIUS. C. F. C. Ubi *Axur* dicitur qui vulgo Virgilio 7. Æneid. Servioque, ibidem *Jupiter Anxurus*. Sed haut dubie utrobique *Axurus* reſcribendum, ut Urſino jam monitum. Ab α nimirum privativo & ξυρός. Scaliger quoque ad Feſtum *Axur* probat, pro antiquiſſimi Volſcorum oppidi nomine; Quod & apud Horatium lib. 1. Sat. 5. reſtituendum. Ubi Interpres, qui vulgo Acron audit, *Anxur* (lege *Axur*) *autem dicimus, quia ibi imberbis Jupiter colitur*. Eadem vox & Martiali reddenda lib. 5. Epigr. 1.

Sane ſalutiferis candidus Axur aquis.

WOWERUS.

2 *Modo barbatus.*] Cic. 3. de Nat. Deor. Imberbis. Anxurus. Serv. Æneid. 8.

ELMENHORSTIUS.

Modo barbatus locatur.] Cicero de Nat. Deor. lib. 1. pag. 187. *Iſto modo dicere licebit Jovem ſemper barbatum.* pag. 291. *Juppiter barbatus.*

RIGALTIUS.

Modo barbatus locatur.] Collocatur ſtatua in Baſi. Phæd.

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici,
Servulumque collocarunt æterna in baſi.

OUZELIUS.

Modo barbatus locatur.] Lucianus de Sacrificiis: Οἱ δὲ οὐκ οἶδ᾽ ὅπου ἱδρύντες, ἀναπλάσσουσι γενειήτην μὲν τὸν Δία.

WOWERUS.

1 *Cum Hammon dicitur, habet cornua.*] Athanaſius: Παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. οὕτω δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες τοῖς μὲν τοῦ Διὸς ἀγάλμασι κριοῦ προσῆψαν κέρατα. Lucan. l. 3. *Corniger Ammon.* Plin. lib. 37. cap. 10. Arnob. lib. 6.

ELMENHORSTIUS.

Cum Hammon dicitur, habet cornua.] Arnob. lib. 6. pag. 117. *Hammon cum cornibus jam formatur & fingitur arietinis.* Ovidius: *corniger Hammon.* Valerius Flaccus Argonaut. lib. 2. p. 55. — *hoc corniger imperat Hammon.* Lactant. in Statii Thebaid. lib. 3. pag. 104.

OUZELIUS.

Cum Hammon dicitur.] Jupiter Hammon, ſive, ut alii ſcribunt, Ammon, ſi hiſtorice ſpectetur, ipſiſſimus eſt חם *Ham*, ſive *Cham* filius Noë. Qui hoc nomine in Africa cultus. Ægyptii vocabant Ἀμμοῦν, vel Ἀμοῦν. Herodotus in Euterpe: Ἀμμοῦν Αἰγύπτιοι καλέουσι τὸν Δία. Plutarchus in de Iſide & Oſiride: Ἔτι δὲ τῶν πολλῶν νομιζόντων ἴδιον παρ᾽ Αἰγυπτίοις ὄνομα τοῦ Διὸς εἶναι τὸν Ἀμοῦν, ὃ παράγοντες ἡμεῖς Ἄμμωνα λέγομεν. In Scripturis aperte etiam nominatur, אמון *Amon* vel המון *Hamon*. Sic Jirmejæ cap. 46. com. 25. אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו: *Dicit Dominus exercituum, Deus Iſraëlis; Ecce ego viſito* Amon de No, *& Pharaonem, & Ægyptum, & deos ejus & Reges ejus, & qui confidunt in eo.* Ubi *Amon de No* idem eſt ac Deum *Amon* nuncupatum, cujus honori templum fuerit conſecratum in urbe *No*. Quæ exinde & compoſito nomine vocatur *Hamon-No*: vel *No-Amon*. Ita Jechezk. cap. 30. com. 15. ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים והכרתי את המון נא: *Et effundam excandeſcentiam meam in Sin robur Ægypti, & exſcindam Hamon-No.* Et Nahum. cap. 3. com. 8. התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים כביב לה אשר חיל ים מים חומתה: *An melius tibi eſſet quam*

quam No-Amon, ſita inter rivos? aquis circumdata? cujus præmunitio eſt mare, à mari murus ejus? Quanquam אמון vel המון plerunque Interpretum alii *tumultum*, alii *multitudinem*, alii *nutritium* reddunt, nonnulli etiam nomen regis Ægypti eſſe volunt. Sed perperam. eſt enim ipſa Dioſpolis, urbs Ægyptia. Sic dicta quaſi *Jovis urbs*, id eſt, *Hamon No*. *No* enim eſt ex יבוה quod *habitaculum* ſonat. Et ſic quoque vertunt 70. Jehezk. loco ſupra adducto: καὶ ἐν Διοσπόλει ἔσται ἔκρηγμα. Sed inquiunt, huic opinioni adverſatur deſcriptio Urbis, quam dedit Nahum, dum refert, urbem *No-Amon* ſitam eſſe inter maria; quod minime convenit Dioſpoli, quippe quæ longiſſime à mari aberat; unde potius per *No-Amon* intelligunt Alexandriam, urbem inter mare mediterraneum & Mareotim poſitam; ita Chaldæus, Hieronymus, Ebræi, aliique. At eum obſtare videant, quod Nahum, omneſque prophetæ, fuerunt ante Alexandrum Magnum, à quo Alexandria condita, ajunt, urbem *No* dictam, in cujus dirutæ ſolo poſtea exſtructa ſit Alexandria. Ita Hieronymus in Epitaphio Paullæ ad Euſtochium virginem: *Urbis No, quæ poſtea verſa eſt in Alexandriam.* Et ad prophetæ Nahum cap. 3. *Hebræus, qui me in Scripturis erudivit, ita legi poſſe aſſerit. Nunquid melior es quam No-Amon: & ait,* נוא *Hebraice dici Alexandriam;* אמון *autem multitudinem, ſive populos: & eſſe ordinem lectionis; Nunquid melior es Alexandria populoſa, ſive populorum: quæ habitat in fluminibus? aqua in circuitu ejus? Non quod eo tempore Alexandria vocaretur, quippe quæ longo poſt tempore ab Alexandro Magno Macedone nomen accepit: ſed quia ſub nomine primo, id eſt, No, ſemper Ægypti metropolis fuerit, & abundantiſſima populis.* Addit deinde, ut Hieremias quoque, loco ſuperius à nobis allato, ſimiliter *No* pro *Alexandria* dixerit. Sed, ut optime, ita & doctiſſime huic objectioni occurrit Clariſſimus Bochartus in admirandi & nunquam ſatis laudati operis Geographiæ Sacræ Phaleg. lib. 1. cap. 1. parum veriſimile eſt, Jirmejam, & Jechezkelem, pœnam imminentis excidii denunciaſſe urbi nondum conditæ, ſeculo, quo illi ſcripſerunt. Aut Nahumum urbem Ninivem ita compellaſſe: *Tune melior es*, (id eſt munitior) *Alexandria aliquando exſtruenda ab Alexandro Magno.* Similitudines enim nihil docent, niſi petantur à rebus maxime cognitis, qualis eſſe minime potuit civitas nondum condita, nec niſi longo temporis intervallo demum exſtruenda. Accedit, quod Nahum minas Jirmejæ & Jechezkelis jam completas fuiſſe ſcribit, incolaſque urbis *No-Amon* abiiſſe in captivitatem, ac parvulos ejus illiſos in omnium vicorum capitibus, ut habetur com. 10. Unde comparet urbem *No-Amon* jam tempore Nahumi exciſam fuiſſe, quia Ninivem ſimili excidio vaſtandam minatur. Ac nihil minus dici poſſe, quam Alexandriam, multo poſt condendam hîc à Propheta intelligi. Quod vero objectant, de ſitu Dioſpolis, urbi *No-Amon* haut conveniente, reſpondemus cum eodem Bocharto, tragulam hanc bifariam retorquere poſſumus. Primum, ſi dicamus non intelligi magnam illam Dioſpolim, id eſt, Thebas Ægyptias, quas procul à mari deſtitiſſe recte obſervant: verum alteram Dioſpolim prope Mendetem, & Leontopolim, & Buſirim, quam præter Nili alveos Buſiritem & Athribitem, varii lacus inſtar marium circumquaque cingebant. De hac Strabo lib. 17. πλησίον δὲ Μένδητος Διόσπολις, καὶ αἱ περὶ αὐτὴν λίμναι, καὶ Λεοντόπολις. εἶτ᾽ ἀποτέρω ἡ Βούσιρις πόλις ἐν τῷ Βουσιρίτῃ νομῷ. Et Suidas in Δημήτριος Φαληρεὺς, ubi de Demetrio Phalereo: ἐτάφη ἐν τῷ Βουσιρίτῃ νομῷ, πλησίον Διοσπόλεως τῆς ἐν τοῖς ἕλεσι. Quod haut abſurde dici poteſt. Et licet hæc Dioſpolis aliquo modo obſcurior fuerit, ut conferatur cum Ninive: potuit tamen antequam deleta eſſet celebrior eſſe, & ſitûs potius ratione, quam magnitudinis

cum Ninive conferri. Deinde, nihil etiam obſtare videtur, ne verba Prophetæ referantur ad magnam illam & præclaram Dioſpolim, hoc eſt Thebas Ægyptias. Cur enim non dici poſſit eas ſitas fuiſſe inter maria? Nam etiamſi proprie loquendo, à mari Thebæ procul abfuerint, tamen illis, ut & toti Ægypto, duo maria, Erythræum nempe, ſive Rubrum & Mediterraneum, Niliquc ſeptem alveos, inſtar propugnaculi fuiſſe, quare non dicatur nullus video. Quippe quibus hoſtes multum impediebantur, ne illis adeo liber pateret ad Thebas acceſſus. Vtut ſit, non eſt confugiendum ad Alexandriam, ut dicamus eam ſignificari urbe *No-Amon*, quæ revera eſt Dioſpolis, ſi non magna illa & celebris, ſaltem altera, ſita prope Mendetem, ut diximus. Cultus etiam, nomine Jovis Hammonis, fuit Cham ab Arabibus. quod nihil mirum, quippe qui pater Chuſi, à quo Arabia terra Chus dicitur. De ejus cultu ſic Lucanus lib. II.

Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus ſit Iupiter Hammon.

Immo univerſa Africa ab eo dicta etiam *Ammonia*. Stephanus: Ἀμμωνία, ἡ μεσόγαιος Λιβύης. καὶ αὐτὴ δὲ πᾶσα ἡ Λιβύη οὕτως ἐκαλεῖτο ἀπὸ Ἄμμωνος. Hæc ita, ſi ἱστορικῶς Jupiter Hammon conſideretur, optime conveniunt cum Chamo filio Noë: Quæ etiam non repugnant, ſi φυσικῶς ſpectetur, quatenus in Hammone veteribus Sol fuerit cultus. Sic enim etiam ab Ebræo חמם *Incaleſcere*, unde חמם *Calor*, *Sol*, & ipſe חם *Calidum* ſonans. Quod & Græcorum Ζεὺς denotare videtur; auctor enim Magni Etymologici ait ſic à *fervore* dici, & refert ad calorem aëris: Verba ſunt: Ζεὺς παρὰ τὴν ζέσιν. θερμότατος ὁ ἀήρ. ἢ παρὰ τὸ ζέω, ὡς τρέω τρεὺς καὶ Ἀτρεύς. Neque me fugit, Græculos *Ammonis* nomen ab arenâ, quæ illis ἄμμος dicitur, deducere; unde & fabulam texunt de ariete, qui arenâ exiens, Libero patri ſiticuloſis Indiæ locis erranti, aquam monſtrarit, ut referunt Hyginus fab. 133. & in Poët. Aſtronom. Servius in illud 4. Æneid. *Hic Ammone ſatus*. Sed quid, quæſo, putidius excogitari poſſet, quam in vocibus quæ Orienti originem debent, ad Græcam linguam, quaſi fontem, recurrere. Nam uti Ægyptii ab Ebræorum חם fecere ſuum Ἀμοῦν ſive Ἀμοῦν, ita & ab his Græci acceperunt Ἄμμων. Sed pergit Minucius, & ſubjungit:

Habet cornua.] Ita Ovidius in de Arte 3.

Sed neque Phœbei tripodes nec corniger Hammon.

Et Claudianus 4. Conſul. Honorii:

— tibi corniger Hammon.

Et ita conſpicitur in nummo argenteo Cyrenæorum pervetuſto, adducto ab Yvone Villiomaro, hoc eſt, Joſepho Scaligero, Animadverſ. in Loc. Controverſ. R. Titii lib. 8. cap. 24. In cujus altera parte Jupiter Ammon cornibus arietinis viſitur; ex altera parte caulis Silphii. Sed quare Ammon fingitur cornutus? an quia cornua ingentem vim Solis denotant? ut vult Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 21. dum inquit: *Ideo & Ammonem, quem Deum Solem occidentem Libyes exiſtimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet, ſicut radiis Sol.* An vero cornua ſignificant potentiam Chami, & regni ejus, quod poſteri obtinuerunt? Certe alterutrum, vel etiam utrumque, verum. Haut dubie etiam Alexander (qui ſe quoque Jovis Ammonis filium jactabat, unde feſtiva illa epiſtola matris ſuæ Olympiadis ad eum apud Agellium lib. 13. cap. 3.) ob fortitudinem & Imperii amplitudinem ab Arabibus ذو القرنين *Dul-karnain*, hoc eſt, *Bicornis* dictus, quia ſcilicet utrumque cornu Mundi, Orientale, & Occidentale ſubegerit. Quanquam ſunt, qui Alexandrum, non à parto Imperio, ſed ab effigie cornuta, qua in nummis cernitur, ſic dictum volunt; quod non videtur

[1] cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; & [2] cum Latiaris, cruore

videtur veriſimile, cum conſtet ex communi linguarum Orientalium uſu, vocabulum קרן pro *fortitudine, incolumitate, felici proſperoque rerum ſucceſſu*, ſumi. Imo & apud Thalmudicos קרני מלחמה *Cornua belli*, ſunt ipſi belli duces. Neque tamen, etſi hanc, quam de cornibus Hammonis attuli, veriſſimam cenſeo, indigna relatu videtur ratio, quam adfert Servius in 4. Æneid, *Jovi*, inquit, *Hammoni templum eum ſimulacro cum cornibus arietinis conſtitutum: quod ideo fingitur, quia ſatis ejus ſunt involuta reſponſa*. Nempe, ex gentium opinione, licet certa quidem & infallibilia erant oracula Hammonis: nihilominus verbis flexis tortiſque, inſtar arietinorum Dei cornuum, conſtabant; unde ſic de ipſis Lucanus in 9. Pharſal.

— *Sed tortis cornibus Ammon.*

Et Silius lib. 9. Punicorum:

Ac patrius flexis per tempora cornibus Ammon.

Tale oraculum tortum atque flexum, eſt illud quod adducit Agellius lib. 3. cap. 3. ex Plautina Freti comœdia:

— *Hoc illud eſt,*
Quod Arietini reſponſum magnis ludis dicitur:
Peribo ſi non fecero; ſi faxo, vapulaꝛo.

Mirum quoque eſt quod de fonte Hammonis Curtius atque alii referunt, qui interdiu frigidus, noctu vero calidus comparebat. Verba Curtii exſtant lib. 3. cap. 7. *Eſt etiam*, inquit, *aliud Hammonis nemus: in medio habet fontem, aquam Solis vocant: ſub lucis ortum tepidus manat; medio die, cum vehementiſſimus eſt calor, frigida eadem fluit; inclinato in veſperam caleſcit; media nocte fervida exæſtuat; quoque propius mox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decreſcit*. Meminere ejuſdem fontis Plinius lib. 2. cap. 103. Solinus c. 23. De hoc quoque fonte Lucretius lib. 6.

Eſſe apud Hammonis fanum fons luce diurna
Frigidus; at calidus nocturno tempore fertur.

Et Ovidius 15. Metamorph.

— *Quid? non & lympha figuras*
Datque capitque novas? medio tua, corniger Ammon,
Unda die gelida eſt, ortuque obituque caleſcit.

Quomodo Ammonis oraculum conſuli ſolebat, idem memorat Curtius dicto loco; *Hunc*, (de umbilico loquitur, in cujus ſimilitudinem imago Ammonis effigiata erat,) *cum reſponſum petitur, navigio aurato geſtant ſacerdotes; multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. ſequuntur matronæ virgineſque patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propitiari Jovem credunt, ut certum edat oraculum.*

WOWERUS.

1 *Cum Capitolinus, tum gerit fulmina.*] In Nummis Auguſti; *Jovi Capitolino tonanti*. Dio lib. 54. Sueton. Aug. cap. 29.

ELMENHORSTIUS.

Cum Capitolinus, tunc gerit fulmina.] Suetonius Auguſto cap. 29. *Cum ædem Jovis Capitolini tonantis aſſidue frequentaret.*

OUZELIUS.

Capitolinus.] Meminit hujus inſcriptio vetus in corpore Gruteriano pagina 18.

IOVI. CAPITOL
MARTI. ET. FORTUNÆ
ALIISQ. DIS. CONSERVAT
DOMUS. AUG.

IMP. CÆSARIS. DIVI. F
AUGUSTI. PONT. MAX.

VOTO. SUSCEPTO

L. DOMITIUS. MAXIMUS
. . . .
. . . . . .
S. P. P.

Ut

cruore perfunditur; & [1] cum Feretrius, non auditur. Et ne

Uti & alia pag.332. No.3. Huic vero Jovi Capitolino proprium erat cognomen OPTIMI MAXIMI. Cicero pro Domo ſua: *Quocirca te Capitoline, quem propter beneficia populus Rom.* Optimum, *propter vim* Maximum *nominavit.* Hinc apud Livium lib.22. Capitolium templum *Jovis Optimi Maximi* dicitur. Et lib. 3. Auguſtiſſima domus *Jovis Optimi Maximi.* Item lib.38. in Saguntinorum legatorum oratione, *Jupiter Optimus Maximus* præſes Capitolinæ arcis nuncupatur. Sic Plinius lib. 27. cap.2. poſt Hetruriæ vates conſultos de capite humano invento in delubro Tarpejo, hoc eſt, Capitolino, pronuntiatum fuiſſe refert: *Hic templum* Jovis Optimi Maximi *futurum eſt.*

WOWERUS.

2 *Cum Latiaris cruore perfunditur.*] Formas & habitus deorum irridet, quomodo ergo ad alia eorum monſtra & cultum? Tatian. πρὸς Ἕλλ. παρὰ ῥωμαίοις τὸν λατιάριον διὰ λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον.

OUZELIUS.

Cum Latiaris cruore perfunditur.] Placabatur enim ſanguine humano. Lactantius lib. 1. cap.21. *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latiaris Jupiter etiam nunc ſanguine colitur humano.* Athanaſius contra gentes: Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίας ἐθρήσκευον. Sic Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, lib.2. ἀλλ' καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον; Prudentius contra Symmachum lib.1.

Arguere incaſſum jam Taurica ſacra ſolemus:
Funditur humanus Latiarii in munere ſanguis.

Jovis Latiaris meminêre etiam Cicero pro Milone. Livius lib.21. Lucanus lib.1. Plinius lib.34. cap.7. Feſt. in verbo *Oſcillum.* Dion. Halicarnaſ. lib.9. Dio lib.43. aliique.

WOWERUS.

1 *Cum Feretrius non auditur.*] Hæc periti antiquitatum facile explicabunt; mihi quidem obſcura & ſuſpecta; niſi fortaſſe legendum: *cum Feretrius non aditur.* Scribit enim Feſtus intra annos paulo minus DXXX. tantum trina opima ſpolia Jovi Feretrio ſuſpenſa. Vide Feſtum Opima Spolia. Propert. lib.4. Eleg.11. Nihil tamen adfirmo.

ELMENHORSTIUS.

Cum Feretrius.] De ſpoliis opimis Jovis Feretrii vide Servium in 6. Æneid. fol. 446. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. fol. 102. Plutarch. Romul. fol. 27. Marco Marcello fol. 302.

RIGALTIUS.

Et cum Feretrius, non auditur.] Non abs re ſuſpectum habuit hunc locum Jo. Woverus. Propoſuit conjecturam una litera detracta, *cum Feretrius non aditur.* quæ ſane conjectura valde mihi videtur probabilis; verum alio ſenſu, quam quo Woverus intellexit. Jovem dictum fuiſſe *Feretrium* à ferendo diſcimus ex ea formula qua Romulus opima ſpolia dicavit, apud Livium lib.1. *Spolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium aſcendit: ſimul cum dono deſignavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo, Jupiter Feretri,* inquit, *hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero.* Spolia igitur opima ferenda erant ferculo ſive feretro Feretrio Jovi. etenim ipſe Romulus ita voverat, exſtructumque fuerat templum Jovi Feretrio. *ſedem,* ut ait Livius, *ſpoliis opimis quæ poſteri ferrent.* At ſubinde Pompilius Numa legem de opimis ſpoliis condidit, cujus verba exſtant apud Feſtum. & ſecundum ea Servius Æneide 6. tradidit, præcepiſſe Pompilium prima opima ſpolia Jovi Feretrio ſuſpendi, quod jam Romulus fecerat: ſecunda Marti,

 quod

ne longius multos Jovis obeam, tot ſunt [1] Jovis monſtra quot nomina. [2] Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, [3] ut virgo inter

quod Coſſus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergo Numa Jovem Feretrii cognomine gaudentem deſpexit. nam exinde aliis quam Feretrio opima ſpolia ferri voluit. Propterea Minucius dixerit; *Jupiter, cum dicitur Feretrius, non aditur.* quia ſcilicet opima ſpolia Feretrio non ferebantur, ſed Marti, ſed Quirino. Pompiliam legem de opimis ſpoliis ſervatam fuiſſe teſtatur Virgilius hoc verſu, de Marcello:

Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de ſecundis, erit quæſtio. Etenim Numa dixerat ferenda Marti. & tamen Livius Jovi Feretrio ſuſpenſa fuiſſe narrat, ubi de Cornelio Coſſo. Ceterum, ſcio veteres auctores tradidiſſe, *Feretrium* à feriendo dictum. quo ſenſu poſſit etiam accipi quod legitur in exemplari Minucii, *cum Feretrius, non auditur.* quaſi hoc in mentem Minucio venerit: Jupiter vocitatur Feretrius quia ferit; & tamen nemo ferientem audit, non auditur ferire, quieſcit ignavus: qui alias, quando Feretrius non dicitur, habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. Ævo Propertii non fuiſſe certam hujus cognominis Feretrii cauſam, oſtendunt verſus lib. 4.

— Cauſa FeretrI,
Omine quod certo dux ferit enſe ducem.
Seu quia victa ſuis humeris hæc arma ferebant:
Hinc FeretrI dicta eſt ara ſuperba Jovis.

Nec certiora ſunt quæ tradidit Feſtus. neque etiam ea quæ Plutarchus in Romulo.

OUZELIUS.

Cum Feretrius non auditur.] Optime feceris, ſi legas *non aditur*, capiaſque, quomodo explicaverit Doctiſſimus Rigaltius.

ELMENHORSTIUS.

1 *Jovis monſtra*] *Monſtrum Jovis* dixit, quemadmodum Prudentius lib. 2. adverſ. Symmachum pag. 419. *Deum portenta.* Et περὶ στεφάνων pagina 213. *Monſtra Deum.* Virgilius lib. 8. Æneid. fol. 530.

Omnigenumque Deum monſtra, & latrator Anubis.

WOWERUS.

2 *Erigone.*] Higinus Fab. 130. & Poët. Aſtronom. Theon in Arat. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt.] Lactant. in 4. Thebaid. Statii pag. 152. Et lib. 3. pag. 396. *Marathon mons Atticæ regionis, in quo occiſus eſt Icarus: ad quem locum Erigone filia ejus cane præeunte pervenit, & ſe nimio luctus dolore laqueavit, fortioribus ramis electis, ne forte infirmioribus fractis, mortem corporis ruina declinaret. Recepti ambo locantur inter ſidera, Erigone in virginem, Icarus in ſtellam Bootæ.* Nonnus l. 47. Dionyſiac. verſ. 225. & ſeq. Tacianus contra Græc. pag. 280. Apollodor. Biblioth. lib. 3.

RIGALTIUS.

Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt] Laqueo ſibi mederi compulſa. Lactantius Thebaid. 11. *nimio ſe luctus dolore laqueavit.*

OUZELIUS.

Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, ut virgo inter aſtra ignita ſit.] Nonnus l. 47. Dionyſ. de Erigone:

— Μαινομένη δὲ
Εἰς φυτὸν ὑψικάρηνον ἀνέδραμεν· ἀμφὶ δὲ δένδρῳ
Ἀγχονίῳ σφίγξασα περίπλοκον αὐχένα δεσμῷ
Αὐτοφόνῳ στροφάλιγγι μετάρσιος ὤλετο κούρη,
Καὶ θάνε. —

Et paullo poſt:

Ζεὺς δὲ πατὴρ ἐλέαιρεν, ἐν ἀστερόεντι δὲ κύκλῳ

Ἠριγό-

ter aſtra [1] ignita ſit: [2] Caſtores alternis moriuntur, ut vivant: Æſcula-

Ἠριγόνην σήριξε λεοντείῳ παρὰ νώτῳ.
Παρθενικὴ δ' ἀγκαυλὸς ἔχει στάχυν. οὐ γὰρ ἀείρειν
Ἤθελεν ἔνοπα βότρυν ἰοῦ γλυκέταο φονῆα.

In hujus autem honorem plerique cenſent Athenienſes inſtituiſſe feſtum, quod Αἰώρα dicitur; Alii tamen factum id honori alterius Erigonæ, Ægiſthi & Clytemneſtræ filiæ, exiſtimant. Utramque opinionem refert Heſychius: Αἰώρα, ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ἣν οἱ μὲν, ἐπὶ Τημαλέως τυράννου θύειν φασίν· οἱ δὲ, ἐπὶ Κλυταιμνήστρας καὶ Αἰγίσθου· οἱ δὲ, ἐπὶ Ἠριγόνης ἀλήτιδος τῆς Ἰκάρου. Plura de hoc feſto vide ſis apud Clariſſimum Meurſium Græcia Feriata.

RIGALTIUS.

3 *Ut virgo inter aſtra ignita ſit.*] Veram eſſe arbitror hanc ſcripturam, etſi in exemplari legitur, *ignata*. *Aſtra ignita* dixit Minucius, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. Statius Theb. 4.

Vim cœptis indulgent aſtra, meæque
Æſtifer Erigones ſpumat canis.

Paulus Alexandrinus Iſag. apoteleſin. ubi de aſtro virginis: ταύτῃ τῇ τριζῳδίᾳ ἀπαρτίζεται ἡ τῆς θερινῆς ὥρας τροπὴ, ἥτις καλεῖται πῦρ.

VARIAE LECT.

1 *Ignita.*] Corrupte MS. *ignota*.

ELMENHORSTIUS.

2 *Caſtores alternis moriuntur.*] Servius in 6. Æneid. fol. 505. Apollodorus lib. 3. biblioth. pag. 178. Philo decalog. fol. 513. Tacianus contra Græcos fol. 280. Origenes lib. 3. contra Celſum. Silius Italicus lib. 9. pag. 256. Virgil. 6. Æneid. Lactantius lib. 1. adverſ. Gentes.

OUZELIUS.

Caſtores.] Sic dicti uterque frater Caſtor & Pollux. Unde Arnobius lib. 1. & 2. adverſus Gentes: *Tyndaridæ Caſtores.* Plinius lib. 10. cap. 43. *Supra ædem Caſtorum.* Et Græcis quoque uno nomine Διόσκουροι appellati ſunt διὰ τὴν ἀνδρείαν, ut loquitur Apollodorus Biblioth. lib. 3. Non ſolos tamen Tyndaridas ſic appellatos fuiſſe oſtendit locus M. Ciceronis in 3. de Nat. Deor. *Διόσκουροι etiam apud Grajos multis modis nominantur. Primi tres qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. Tertii dicuntur à nonnullis Alco, & Melampus Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.* Vbi notandum, quod Tullius Anaces, non Caſtorem & Pollucem, verum tres illis antiquiores, Tritopatreum, Eubuleum, & Dionyſium vocatos ait. Ciceronem ſequitur Doctiſſimus Philippus Jacobus Mauſſacus Notis ad Harpocrationis Lexicon, atque ex hoc loco probare conatur, feſtum Ἀνάκεια, uti & templum Ἀνάκειον, Athenis dictum, proprie in honorem Dioſcurorum, non Caſtoris & Pollucis, ut hactenus omnes exiſtimaverant, ſed trium prius nominatorum, illiſque antiquiorum, fuiſſe. Hi enim ſoli Anaces dicti; ac, cum mentio de Ἀνακείῳ apud Auctores reperitur, templum Anacum, Tritopatrei nimirum, Eubulei & Dionyſii intelligendum. Hæc quidem Mauſſaci mens; cui tamen calculum meum huc uſque adjicere nequivi. Videtur enim conjectura ejus præcipue niti verbis Ciceronis, quibus Anaces dicuntur tres illi Tyndaridis antiquiores. Huic vero ſententiæ refragatur Plutarchus in Theſeo. ubi de Caſtore & Polluce ait: Τιμὰς ἰσοθέους ἔσχον Ἄνακες προσαγορευθέντες. *Divinos honores conſecuti, qui Anaces dicti.* Quod & Tzetzes in Lycophronem affirmat. Item Theodoretus lib. 8. Græcanicarum affectionum: Καὶ μέν τοι, καὶ Τυνδαρίδας θεοὺς ἐκάλεσαν Ἕλληνες, καὶ Διοσκούρους ὠνόμασαν, καὶ Ἐφεστίους, καὶ Ἄνακας· καὶ τεμενῶν οὐκ ἐν Σπάρτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀθήναις, τούτους ἠξίωσαν.

Ex his videmus Caſtorem & Pollucem quoque Anaces nuncupatos, ita, ut nihil minus ſtatuendum, quam, cum mentio feſti Α'νακείων, vel templi Α'νακεῖυ apud ſcriptores fiat, eorum verba ſemper de feſto, ſive templo Dioſcurorum Tritopatrei, & aliorum à Cicerone recenſitorum, capienda eſſe. Sed ut potius dicamus, Ciceronem hac in re à recepta ſententia receſſiſſe, cum Anaces appellat, non Tyndaridas, aſt ex Jove & Proſerpina natos. Hæc ita breviter dicenda erant. Sed unde nomen illud *Anacum*? Num ex Ebræo ענקים *Anakim*? Sic enim illis dicuntur viri principes & ſtrenui, qui genus ducerent ab ענק *Anak*, gigante celebri. Unde Moſes Num. cap. 13. com. ult. ושם ראינו את הנפילים בני ענק: *Vidimus ibi gigantes è filiis Anac.* Et Joſuæ cap. 11. com. 21. ויכרת את הענקים; *Et exſcidit Anacinos.* Et com. 22. לא נותר ענקים: *Nullus Anacinorum ſuperfuit.* Sic capite 14. commate 15. ושם הברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה: *Nomen autem Chebronis antea fuerat Ciriath-Arba; Is homo maximus inter Anacinos fuit; tum terra quieta fuit à bello.* Vbi haut ſatis liquet, an maximus corporis ſtatura, an vero dignitate, imo an utroque intelligatur. De dignitate ſaltem non de nihilo eſt, quod ab eo urbs nomen acceperit. Ita Joſuæ c. 15. com. 13. ולכלב בן יפנה נתן חלק בתך בני יהודה אל פי יהות ליהושע את קרית ארבע אבי הענק היא הברון: *Et Calebo filio Iephunnæ dedit* (Jehoſchua) *partem inter filios Iudæ, ſicut præceperat Dominus Iehoſchuæ, urbem Arba patris Anak, illa eſt Chebron.* Potuit enim fieri, ut, qui Græcis Α'νακες, deſcenderint ab Anacim Paleſtinæ, ibique, poſtquam à Joſua profligati, conceſſerint. Quod enim communior hæc vox Græcis olim fuerit, pluresque eo nomine appellati, nullus dubito. Vnde etiam Ciceronis adducta verba accipi poſſent, dum Anaces quoque vocat Tritopatreum, Eubuleum & Dionyſium. Quia ſcilicet fuêre principes illuſtres. Arguit etiam vocabulum Α'νακτες, quod inſerto τ, ex Α'νακες factum. Vnde & Tyndaridæ Α'νακτες appellati. Sicque olim Cypriorum regum liberi & fratres vocabantur, teſte Athenæo in 6. & Harpocratione; qui & laudat teſtem Ariſtotelem lib. de Rep. Cypriorum.

Caſtores alternis moriuntur, ut vivant.] De hac alternatione Caſtoris & Pollucis, Virgilius Æneid. 6.

> *Si fratrem Pollux alterna morte redemit.*

Et Ciri:

> *Illi etiam alternas ſortiti vivere luces*
> *Tyndaridæ.*

Pindarus quoque Pyth. Od. 11.

> --- καὶ Κάστορος βίαν,
> σέ τε ἄναξ Πολύδευκες, υἱοὶ θεῶν,
> Τὸ μὲν παρ' ἆμαρ ἕδραισι θεράπνας
> ἔνδον
> Τὸ δ' οἰκέοντας Ο'λύμπου.

Et Nem. Od. 10.

> Μεταμειβόμενοι δ' ἐναλ-
> λὰξ, ἁμέραν τὰν μὲν παρὰ πατρὶ
> φίλῳ
> Διὶ νέμονται, τὰν δ' ὑπὸ κεύθεσι γαί-
> ας, ἐν γυάλοις θεράπνας,
> Πότμον ἀμπιπλάντες ὁμοῖον. Ε'πεὶ
> τοῦτον, ἢ πάμπαν θεὸς ἔμ-
> μεναι, οἰκεῖν τ' οὐρανῷ,
> εἵλετ' αἰῶνα, φθιμένου Πολυδεύκης
> Κάστορος ἐν πολέμῳ.

Etiam Homerus Odyſſ. λ.

> Κάστορά θ' ἱππόδαμον, καὶ πὺξ ἀγα-
> θὸν Πολυδεύκεα.
> Τοὺς ἄμφω ζωοὺς κατέχει φυσίζοος
> αἶα.
> Οἳ καὶ νέρθεν γῆς τιμὴν πρὸς Ζηνὸς
> ἔχοντες,
> Α'λλοτε μὲν ζώουσ' ἑτερήμεροι, ἄλλοτε
> δὲ αὖτε
> Τεθνᾶσιν, τιμὴν δὲ λελόγχασιν ἶσα
> θεοῖσι.

Quod ideo fingitur, quia, ut ait Ser-

vius,

[1] Æſculapius, ut in Deum ſurgat, fulminatur: [2] Hercules, ut hominem exuat, [3] Oetæis ignibus concrematur. [4] Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus diſcimus, & quod eſt gravius, [5] ipſis ſtudiis & diſciplinis elaboramus, carmi-

vius, horum ſtellæ, hoc eſt, ſidus Geminorum, ita ſe habent, ut occidente una, oriatur altera. Macrobius tamen Saturnal. lib. 1. cap. 21, uti alios Deos omnes, ita etiam hos ad Solem referre amat, cum ait: *Gemini autem, qui alternis mortibus vivere creduntur, quid aliud niſi Solem unum eundemque ſignificant: modo deſcendentem in ima mundi, modo mundi in ſummam altitudinem reſurgentem?*

ELMENHORSTIUS.

1 *Æſculapius fulminatur.*] Plato lib. 3 de Repub. fol. 408. ex Pindaro refert, ideo Æſculapium fulminatum, quod divitem malum, morti jam vicinum, ſanitati reſtituerit.

OUZELIUS.

Æſculapius ut in Deum ſurgat fulminatur.] Tertullianus Apologetico cap. 14. *Eſt de Lyricis (Pindarum dico) qui Æſculapium canit avaritiæ merito, quia medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum.* Locus, quem Tertullianus innuit, haut dubie eſt, qui exſtat hodie Pyth. Od. 3.

Ἀλλὰ κέρδει καὶ σοφία δέδεται.
Ἔντρεψε κἀκεῖνον (Ἀσκλαπιὸν) ἀγάνορι μι-
σθῷ χρυσὸς ἐν χερσὶν φανεὶς,
ἄνδρα ἐκ θανάτου κομίσαι,
ἤδη ἁλωκότα. χερ-
σὶ δ' ἄρα Κρονίων
ῥίψαις δι' ἀμφοῖν, ἀμπνοὰν
στέρνων καθελὲν
ὠκέως. ἐνέσκηψε μόρον.

ELMENHORSTIUS.

2 *Hercules Oetæis ignibus concrematur.*] Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. lib. 5. pag. 90.

OUZELIUS.

Hercules, ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur.] Apud Senecam in Hercule Oetæo, ad matrem plangentem ſic loquitur Hercules:

— quicquid in nobis tui
Mortale fuerat, ignis injectus tulit:
Paterna cælo pars data eſt, flammis tua.

Vibius Sequeſter in De montibus, de loco, ubi Hercules ſe in pyram conjecit. *Oeta*, inquit, *mons Thraciæ, ubi Hercules combuſtus.* Arnobius lib. 4. ex Plutarcho ait, id factum eſſe poſt comitialis morbi ruinas; unde & iſte morbus ab Ariſtotele in Problematibus *Herculeus* vocatur. Porro de Herculis morte vide ſis Mythologos, Hyginum Fab 34. Apollodorum lib. 2. Servium ad Ecl. 8. & 8. Æneid. E noſtris etiam referunt Lactantius lib. 1. cap. 9. Auguſtinus de C. D. lib. 18. cap. 4. Firmicus de E. P. R. aliique.

VARIAE LECT.

3 *Oetæis.*] MS. *Hennæis.* inepte.

RIGALTIUS.

Oetæis ignibus.] In MS. *henneis.* Dictatum fuerat, *Ætnæis*, prave, pro *Oetæis*.

ELMENHORSTIUS.

4 *Has fabulas & errores ab imperitis parentibus diſcimus.*] Auguſtin. de civit. Dei. lib. 2. cap. 8. *Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabilia ludorum, comœdiæ ſcilicet & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poëtarum agendæ in ſpectaculis, multa rerum turpitudine, ſed nulla ſaltem ſicut alia multa verborum obſcænitate compoſita; quas etiam inter ſtudia quæ honeſta ac liberalia vocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.*

HERALDUS.

Et ab imperitis parentibus diſcimus.] Sic MS. Reg. melius quam quod vulgo, *didicimus.*

MEURSIUS.

5 *Ipſis ſtudiis.*] Scribo, *ipſi ſtudiis.*

WOWERUS.

Ipſis ſtudiis.] Tertull. Apolog.

1 *Car-*

[1] carminibus præcipue poëtarum, qui [2] plurimum quantum veritati ipſa ſua auctoritate nocuere. Et [3] Plato ideo præclare [4] Homerum illum inclytum, [5] laudatum & coronatum, de civi-

OUZELIUS.

1 *Carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsâ ſuâ auctoritate nocuêre.*] Sic Lactantius lib. 5. cap. 1. *Poëtæ pernicioſi ſunt; quod incautos animos facile irretire poſſunt ſuavitate ſermonis, & carminum dulci modulatione currentium.* Pindarus quoque de Poëtarum figmentis, Olymp. Od. 1. ait:

Ἦ θαυματὰ πολλά,
καί πού τι καὶ βροτῶν φρένας,
ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον,
δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
ἐξαπατῶντι μῦθοι.
Χάρις δ', ἅπερ ἅπαντα τεύ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς,
ἐπιφέροισα τιμὰν,
καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν
ἔμμεναι τὸ πολλάκις.

Et Nem. Od. 7. de Ulyſſe, cujus geſta Homeri carminibus longe ſupra modum fidemque elata, inquit:

Ἐγὼ δὲ πλέον' ἔλπομαι
λόγον Ὀδυσσέος, ἢ πάθεν,
διὰ τὸν ἁδυεπῆ γενέσθ' Ὅμηρον.
Ἐπεὶ ψεύδεσίν οἱ ποτανᾷ γε μηχανᾷ
σεμνὸν ἔπεστί τι. σοφία δὲ
κλέπτει παράγοισα μύθοις. ---

Quam præclaram autem ſubjungit ſententiam?

--- Τυφλὸν δ' ἔχει
ἦτορ, ὅμιλος ἀνδρῶν ὁ πλεῖστος. ---

WOWERUS.

2 *Permirum quantum.*] MS. *plurimum quantum.*

VARIAE LECT.

Permirum quantum.] MS. *plurimum quantum.* Scriverius una voce, *plurimumquantum*, adſtipulante Meurſio. Vid. Carrio antiq. lection. lib. 2. cap. 12. & l. 2. emendat. cap. 18.

HERALDUS.

Qui permirum quantum.] Θαυμαστὸν ὅσον. MS. Reg. *plurimum quantum.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Plato Homerum illum inclytum, laudatum & coronatum de civitate ejecit.*] Theodor. contra Græcos ſerm. 2. de principio pag. 22. Τί γὰρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἥδιον; τί δὲ τῆς εὐεπείας ἐκείνης γλυκύτερον; ἀλλ' ὅμως τοῦτον τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος· ἐπέγνωτε δὲ δήπου τὸν Ἀρίστωνος, ὡς ἡγοῦμαι. μύρῳ γε ἀλείψας, καθάπερ αἱ γυναῖκες τὰς χελιδόνας, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ξυντεθείσης ἀπέπεμψε πόλεως, ἀκολασίας καλέσας καὶ δυσσεβείας διδάσκαλον. βλασφημεῖν γάρ, φησιν, ἐκπαιδεύει τοὺς νέους, καὶ πονηρὰς αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν ἐντίθησι δόξας, καὶ ἁπαλοῖς ἔτι οὖσι μαθήματα πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ἐνίησι· καὶ ἕτερα δὲ ἄττα κατηγορήματα πάμπολλα ἐποιήσατο τοῦ κορυφαίου τῶν ποιητῶν. Vertit Zenobius Acciaolus: *Et tamen hunc Homerum ille, qui apud vos habetur optimus Philoſophorum, (puto autem vos noſſe, quem dico) Ariſtonis videlicet filius Plato, unguento prius perunctum, ſicut hirundines à mulieribus ſolent, procul ejecit ab ea, quam ipſe conſtituit, civitate: omnis licentiæ atque impietatis magiſtrum eſſe teſtatus. Inquit enim, poëta hic blaſphemare adoleſcentes docet; illiſque flagitioſas de immortalibus Diis opiniones inſinuat, teneriſque adhuc animis inſerit pernicioſas & corruptiſſimas diſciplinas. Aliis præterea in rebus accuſat eximium Poëtarum.* Dio Chryſoſt. orat. de Homero fol. 553. Origen. lib. 4. contra Celſum. Joſeph. lib. 2. contra Appion. p. 567. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. l. 5. c. 12. & 13. Plato de repub. lib. 2. & 10.

RIGALTIUS.

4 *Homerum illum inclytum, laudatum.*] Quem Socrates in Ione Platonico dicit eſſe ἄριστον καὶ θειότατον τῶν ποιητῶν.

OUZELIUS.

Homerum inclytum laudatum & coronatum.] And. Schottus, Nodor. Ciceronian.

civitate, [1] quam in ſermone inſtituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello Troico deos veſtros, etſi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miſcuit. hic eorum [2] paria

ria

ronian. lib. 3. cap. 9. pro *laudatum*, etſi hoc non plane ſpernit, reponit *lautum*, ſive *lavatum*, & exaudit unctum. Vel etiam legit, *inclytum laudâ tum coronatum*. Quia nimirum legitur Homerum lana coronatum à Platone è ſuâ Repub. ejectum fuiſſe. Utrumque ingenioſum eſt; & alterutrum, niſi contra MS. fidem eſſet, poſſet admitti. Jam vero, quia nec neceſſitas, nec ratio urget, ut *laudatum* immutemus, præſtat illud retinere. Adi tamen, ſi tanti videatur, ipſum Schottum, ubi fuſius conjecturam hanc ſuam comprobare nititur.

WOWERUS.

5 *Laudatum & coronatum.*] Heraclides Ponticus. de Alleg. Homeri. Max. Tyrius Orat. 7.

OUZELIUS.

E civitate ejecit.] Quare autem ejecit? an ut ita unumquemque ab Homeri lectione arceret? Minime. Sed ut imperitum vulgus, quod exteriorem tantum Fabularum corticem reſpiciebat, neque fructum, qui ſub hiſce ſymbolis latebat, perſpicere poterat. Sapientibus enim, poëtas ut legerent, ipſe, ſtudioſe eos legendo, &, quod ad dictionem, Naturæque myſteria ibi latentia, in ſcriptis ſuis imitando, ſuo præibat exemplo.

WOWERUS.

1 *Quam in ſermone.*] MS. *quam ſermone.*

VARIAE LECT.

In ſermone.] Fulvius & MS. *ſermone.*

RIGALTIUS.

De civitate ejecit.] Lib. 2. de rep. ubi de fabulis Homericis, οὐ τοί γε οἱ λόγοι χαλεποὶ, καὶ οὐ λεκτέοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει.

Quam in ſermone inſtituebat.] Sic legitur in exemplari. *In ſermone*, hoc eſt, dialogis.

WOWERUS.

2 *Paria compoſuit.*] Recte, non *prælia.* Petron. Seneca. Hom. Iliad. E. & *υ.* Juſtin. de monarch. Dei. Theoph. Athanaſ. & alii omnes hiſce argumentis ex Hom. adverſus Ethnicos utuntur.

ELMENHORSTIUS.

Hic eorum paria compoſuit.] Tertullianus Apolog. cap. 14. *Converſus ad litteras veſtras, quibus informamini ad prudentiam & liberalia officia, quanta invenio ludibria? Deos inter ſe propter Trojanos & Achivos, ut gladiatorum paria congreſſos depugnaſſe.* Servius l. 2. in Virg. f. 632. Euſeb. præparat. Eccleſ. l. 2. c. 10. 14.

OUZELIUS.

Hic eorum paria compoſuit.] Proprie loquitur: Sermo tractus à Gladiatoribus, qui poſtquam in Arenam deducti, paria inter ſe componi dicebantur. Horatius lib. 1. Sat. 8.

— *Bruto prætore tenente*
Ditem Aſiam, Rupili, & Perſi par pugnat, uti non
Compoſitus melius cum Bitho Bacchius.

Petronius: *Ego ſic jam paria compoſueram, ut ſi depugnandum foret, ipſe cum Quartillâ conſiſterem, Aſcyltos cum ancillâ, Gniton cum virgine.* Plinius de occulta animalium diſcordiâ, lib. 8. cap. 12. *Quam quis aliam tantæ diſcordiæ cauſſam attulerit, niſi naturam; ſpectaculum ſibi ac paria componentem.* Seneca Pater libro 3. Controverſ. 1. *Componis in domo par.* Ita de Gladiatorum compoſitione Cicero lib. 2. ad famil. Epiſt. 8. *Quid? tu me hoc tibi mandâſſe exiſtimas, ut mihi gladiatorum compoſitiones, ut vadimonia dilata, & Chreſti compilationem mitteres?* Lucilius: *Cum Placidiano hic componitur.* Auſonius:

Quis Myrmilloni componitur? æquimanus Thrax.

Etiam Comparare dicebantur. Unde illud Terentii Adelph. Act. 2. Sc. 2.

num-

ria compoſuit , [1] ſauciavit Venerem , [2] Martem vinxit , vulneravit , fugavit : [3] Jovem narrat à Briareo liberatum , ne à diis ceteris ligaretur ; [4] & Sarpedonem filium , quoniam morti non poterat eripere , [5] cruentis imbribus fleviſſe , & [6] loro Veneris illectum , [7] flagrantius quam in adulteras ſoleat,

— *nunquam vidi iniquius*
Concertationem Comparatam, quam hæc
hodie inter nos fuit.

Ad quem locum Donatus : *COMPARATAM , ad dictum Syri refert , qui ait concertationem fuiſſe , PARES FACIENS Æſchinum & Lenonem.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Sauciavit Venerem.*] Homer. Iliad. E. ✝ſ. 335. & ſequent. Virgil. lib. 2. Æneid. fol. 633.

Veneris violavi vulnere dextram.

Dio Chryſoſt. orat. 2. fol. 170. Athanaſius contra Gentes fol. 2. Tertullian. Apolog. cap. 14.

2 *Martem vinxit.*] Tertullian. Apolog. cap. 14. *Martem tredecim menſibus in vinculis pene conſumptum.* Nonnus Dionyſiac. lib. 5. ✝ſ. 585. & ſequent. Philoſtratus de vita Apollonii c. 12. l. 7. Athanaſ. contra gentes fol. 2. Valerius in Epiſtola ad Ruffinum apud Hieron. parte 3. Tract. 15. Epiſt. 69.

3 *Jovem narrat à Briareo liberatum.*] Tertullian. Apolog. cap. 14. *Jovem, ne eandem vim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cujuſdam monſtri liberatum.* Athenagor. Apol. pro Chriſtian. Juſtin. cohort. ad Græcos pag. 2. Servius 6. Æneid. fol. 415. libro 10. Æneid. fol. 603.

4 *Sarpedonem filium.*] Homer. Iliad. 2. Theodoret. orat. 6. provident. Lucian. de vera Hiſtor. lib. 1. Tertull. Apolog. cap. 14.

OUZELIUS.

Sarpedonem, &c. cruentis imbribus fleviſſe.] Clemens Alexandrinus Admonit. ad Gentes: Κεκεράτηται τὸ θέλημα τοῦ Διός, καὶ Ζεὺς ὑμῖν διὰ Σαρπηδόνα οἰμώζει νενικημένος.

RIGALTIUS.

5 *Cruentis imbribus.*] Αἱματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν.

WOWERUS.

6 *Et ceſto Veneris.*] Rom. *thoro.* Clem. Protrept.

ELMENHORSTIUS.

Ceſto Veneris illectum.] Nazianzen. orat. 1. in Julian. fol. 299. νῦν δὲ ὅλον τὸν τῶν ἐρώτων κεστὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἕλκουσα, διὰ τῶν περὶ τὰ διακαλλωπισμάτων, ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῷ τοὺς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἑνὸς τούτου παραπολὺ λειπομένους. Id eſt : *Nunc autem univerſum amorum ceſtum adſumit , laſcivoque ornatu Jovem ita allicit , ut ipſe quoque omnes ſuos , omnium fœminarum amores hoc uno multis partibus inferiores eſſe confiteatur. Ceſtus* eſt baltheum Veneris pelliceum , cui omnia delinimenta ad decipiendum parata ineſſe fabulantur. Suidas in Κεστός. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. p. 58. lib. 5. pag. 166. Servius in Æneid. l. 5. fol. 365.

VARIAE LECT.

Fleviſſe, & ceſto Veneris illectum.] Ita Ful. Vrſin. Sab. *flevit & toro V. illect.* Aliter in Edit. n. MS. *flevit.* male.

RIGALTIUS.

Loro Veneris illectum.] Ἱμάντι, κεστῷ.

OUZELIUS.

Loro Veneris illectum.] Ceſto. Hujus elegans deſcriptio eſt apud Homerum Iliad. ξ.

--- ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα
Ποικίλον. ἔνθα δέ οἱ θελκτήρια πάντα τέτυκτο.
Ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστύς.

Ab hoc ceſto in adagio dicitur κεστοῦ μαγώτερον , *Ceſto pellacius* , de rebus, quæ

leat, cum Junone uxore concumbere. alibi [1] Hercules ſtercora egerit, & [2] Apollo Admeto pecus paſcit. [3] Laomedonti vero muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix

quæ magnopere animum illecebris ſuis delinire poſſunt.

RIGALTIUS.

7 *Flagrantius quam in adulteras ſoleat.*] Tertul. *Fœde ſubantem in ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum.*

OUZELIUS.

Flagrantius quam in adulteras ſolet, cum Junone uxore concumbere.] Fortaſſe ſcripſerat Minucius *cum Junone ſorore.* Et ut ita ſuſpicer, movet me Tertulliani locus Apolog. cap. 14. unde noſter, eodem fere ordine, omnia, quæ hîc de Dîs recenſet, commenta hauſit. Ibi autem Tertullianus inquit: *Nunc fœde ſubantem in ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum jam pridem amicarum.* Nihil tamen affirmo, ita ut, ſi quis vulgatam mordicus retinere mavult, per me liceat.

ELMENHORSTIUS.

1 *Hercules ſtercora egerit.*] Hercules Augeæ regi Elidis ſtabulum mundat. Apollodor. lib. 2. biblioth. fol. 90. & ſequent. Diodor. Siculus lib. 4. fol. 221. Iuſtin. Martyr cohortat. ad Græc. f. 30. Lactant. lib. 1. cap. 9.

OUZELIUS.

Hercules ſtercora egerit.] Hyginus fab. 30.

ELMENHORSTIUS.

2 *Apollo Admeto pecus paſcit.*] Servius in 6. Æneid. fol. 421. *Apollo Admeti regis pavit armenta.* Nonnus Dionyſ. 1. ℣. 323. Tacian. contra Gr. p. 285. Athenag. Apolog. p. 25. Tertull. Apolog. c. 14. Apollod. lib. 1. bibliot. p. 40. Lactant. in 6. Thebaid. pag. 214.

OUZELIUS.

Apollo Admeto pecus paſcit.] Hujus paſtoricii muneris præter ab aliis indicatos meminere etiam Orpheus in Argonaut. Homerus Iliad. β. & φ. Pindarus Pyth. Od. 9. Callimachus Hymno in Apoll. Euripides Alceſtide. Q. Smyrnæus lib. 3. παραλ. Apollonius Rhodius 4. Argonaut. Coluthus de Raptu Helenæ. Pauſanias lib 7. Diodorus Sicul. lib. 5. Plutarchus in Numâ. Lucianus de Sacrificiis. Clem. Alexandr. προτρεπτ. Virgil. 3. Georgic. Ovid. 2. Metamorph. Tibullus lib. 2. Eleg. 3. & l. 3. El. 4. Lucanus lib. 4. Hygin. Fab. L. Val. Flaccus 1. Argon. Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 18. Arnobius lib. 4. Auguſtinus de C. D. lib. 18. cap. 13. Sidonius Narbone, aliique, quos tædet referre. Videtur autem fabula hæc ex hiſtoriâ petita. Rex Arcadiæ, cujus nomen honoris cauſsâ nos ignorare voluerunt veteres, ob imperium minus tolerabile, nimiſque durum, regno ſuo expulſus, refugium ſuum conceperat ad Admetum Theſſaliæ regem; Qui, infortunii ejus miſertus, imperium ei commiſit in populum ad amnem Amphryſum commorantem. Atque ita fuit paſtor nuncupatus, uti ab Homero reges ποιμένες λαῶν vocantur. Maluit autem antiquitas verum nomen regis ſub Apollinis, quam alio nomine occulere; Apollini enim phyſice, quatenus eſt Sol, cujus beneficio animata omnia nutriuntur & aluntur, paſtorum principis nomen optime convenit: unde & Νόμιος dictus.

ELMENHORSTIUS.

3 *Laomedonti Neptunus muros inſtituit.*] Tertullian. Apolog. 14. *Neptunus ſtructoreas operas Laomedonti locat.* Lactant. lib. 1. cap. 10. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 98. Lucian. de ſacrificiis fol. 73.

OUZELIUS.

Laomedonti vero muros Neptunus inſtituit.] Cave tu, Tiro, ne velis hoc referre ad Neptunum, quem ſupra Noë filium diximus. multo enim hunc Trojani

infelix ſtructor [1] accepit. [2] illic Jovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur: [3] cum cœlum & fulmina & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta naſceretur, & flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipſe Jupiter non vereri. Quid loquar [4] Martis & Veneris adulterium deprehenſum? & in [5] Ganymedem Jovis ſtuprum cœlo conſecratum? Quæ omnia in hoc prodita, [6] ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur. [7] His atque hujuſmodi figmentis & mendaciis dulcioribus corrumpuntur

Jani muri conditorem, illo juniorem eſſe, ex temporum ratione liquet. De Neptuno vero, qui cum Apolline, in Trojâ exſtruendâ Laômedonti operam locaſſe dicitur, maxime arridet opinio eorum, qui (verba ſunt Euſtathii ad Iliad. Φ.) οὐκ αὐτοὺς θητεῦσαι φασὶν, ἀλλὰ ἱερὰ κειμήλια δαπαναθλῶσαι εἰς ἀνέγερσιν τοῦ Ἰλίου, *non eos mercede ſerviiſſe, ſed ſacram pecuniam, ac quæ pretioſa numinis forent, impendiſſe muris exſtruendis.* Idque de quodam Neptuni ſacerdote interpetremur, qui è ſacro templi, quod Neptuno dicatum erat, theſauro, Laômedonti præbuerat ad muros condendos, eâ conditione, ut muris exſtructis, Laômedon illud reſtitueret. Quod, cum ab eo non præſtitum fuerit, dici poteſt fraudaſſe eo Neptunum. Atque hoc ſit, quod dicatur Neptunum mercedem conductam à Laômedonte haud accepiſſe.

MEURSIUS.

1 *Accipit.*] Magis placet, *accepit*, ut eſt in codice Cypriani.

WOWERUS.

Accipit.] Cypr. *accepit.*

2 *Illic Iovis fulmen.*] Rom. *illic Vulcanus.* Sed apud Homerum Achillis arma, non Æneæ à Vulcano fabricata. Virgilius vero de Æneæ armis Æneid. 8.

ELMENHORSTIUS.

Illic Vulcanus Iovis fulmen.] Vide Virgil. lib. 8. Æneid. p. 513. 514. Homer. Iliad. Σ. ℣ſ. 470. & ſequent.

VARIAE LECT.

Illic Vulcanus.] Ita Ful. Urſin. Deeſt in Edit. n.

HERALDUS.

3 *Cum cœlum & fulmina.*] Adjecimus copulativam particulam ex MS. Reg.

ELMENHORSTIUS.

4 *Martis & Veneris adulterium deprehenſum.*] Lactantius lib. 1. cap. 10. Homer. Iliad. Δ. Clemens in protrept. Statius lib. 4. Thebaidos.

OUZELIUS.

Martis & Veneris adulterium deprehenſum.] Hygin. Fab. 148. Nonnus 5. Dionyſ. Fulgentius 2. Mytholog. Lutatius ad 2. Thebaid. Arnobius lib. 4. Tertullianus Apologet. cap. 11. alii.

ELMENHORSTIUS.

5 *In Ganymedem Jovis ſtuprum cœlo conſecratum.*] Homerus hymno in Vener. ℣ſ. 202. Apollonius argonaut. lib. 3. ℣ſ. 15. Lactant. lib. 1. cap. 2. Firmic. de errore profanarum religion.

RIGALTIUS.

6 *Ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur.*] Hæc ſcriptura eſt antiqui exemplaris, ſatis aperta. Etenim depravato judicio, hominibus male judicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata pro virtutibus habentur.

OUZELIUS.

Ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur.] Al. *Ut vitiis hom. q. a. p.*

WOWERUS.

7 *His atque hujuſmodi figmentis.*] Similia hiſce Prudent. lib: 1. adv. Symm.

1 Iiſ-

tur ingenia puerorum; & [1] hiſdem fabulis inhærentibus, aduſque ſummæ ætatis robur adoleſcunt, & in iiſdem opinionibus miſeri conſeneſcunt: cum ſit [2] veritas obvia, ſed requirentibus. [3] Saturnum enim principem hujus generis & examinis omnes ſcriptores vetuſtatis, Græci Romanique, hominem prodiderunt. [4] Scit hoc Nepos & [5] Caſſius in hiſtoria

VARIAE LECT.

1 *Iiſdem.*] Sab. *hiſdem.* male.

OUZELIUS.

2 *Veritas obvia, ſed requirentibus.*] Cyprianus contra Demetrianum: *Quærentibus atque intelligentibus veritatem facilis acceſſus eſt.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Saturnum enim principem.*] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 1. *Saturnum Deorum principem dicitis.* Auguſtin. de civit. lib. 5. cap. 8. Tertullianus Apolog. cap. 10.

RIGALTIUS.

Saturnum enim principem hujus generis.] Tertullianus Apol. & lib. 2. ad Nationes Saturnum Patriarcham deorum nuncupat, à quo cenſus totius divinitatis.

MEURSIUS.

4 *Scit hoc Nepos & Caſſius in hiſtoriâ, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur.*] Reſtituendum Thalli nomen etiam Lactantio lib. 1. cap. 12. Hodie enim male eſt. *Theophilus in libro de temporibus ad Autolycum ſcripto, ait in hiſtoriâ ſuâ Thalum dicere, quod Belus, quem Babylonii & Aſſyrii colunt, antiquior Trojano bello fuiſſe invenitur CCCXII. annis.* Citatur præterea ab Tertulliano in Apologetico, & ab ipſo quoque Lactantio libro citato, cap. 14.

WOWERUS.

Nepos.] Auſon. Epiſt. 16. *Apologos Titiani & Nepotis Chronica, quaſi alios Apologos (nam & iſta inſtar fabularum) ad nobilitatem tuam miſi.*

ELMENHORSTIUS.

Nepos.] Tertullianus Apolog. c. 10. Lactant. lib. 1. cap. 14.

HERALDUS.

Scit hoc Nepos & Caſſius in hiſtoria.] Nota loquutionem. Tertull. Apologet. cap. 5. *Scit M. Æmylius de Deo ſuo Alburno.* Ubi plura obſervabamus.

WOWERUS.

5 *Caſſius, Thallus, ac Diodorus.*] Tertull. Apol. *Saturnum, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Caſſius Severus, aut Cornelius Nepos aliud quam hominem provulgarunt.* Lactant. l. 1. c. 13. & cap. ult. Thalli meminit etiam Juſtinus Martyr. Parænet.

ELMENHORSTIUS.

Caſſius.] Lactant. lib. 1. c. 14. Tertullian. Apol. cap. 10.

OUZELIUS.

Caſſius.] Intellige Caſſium Heminam, qui hiſtoriam ſuam auſpicatus fuit à priſcis Italorum rebus, quæ urbis natalem antecedunt, eamque perduxit uſque ad ſua tempora. Vixit autem ille, ut teſtis eſt Cenſorinus, Cn. Cornelio Lentulo, & L. Mummio Achaico Coſſ. anno Vrbis DCVIII. Subſcribo itaque conjecturæ Magni Voſſii, cum lib. 1. de Hiſtoricis Latinis, cap. 21. in hiſce Tertulliani verbis, Apologet. cap. 10. *Saturnum itaque, quantum literæ docent, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Caſſius Severus, aut Cornelius Nepos; neque ullus commentator ejuſmodi antiquitatum, aliud, quam hominem, promulgaverunt.* Cum, inquam, in hiſce verbis, *Severi* nomen, ut gloſſema ab imperito librario irreptum, expungit. Omnino enim illud credere præſtat, quam Tertullianum memoriæ lapſu, Caſſium Heminam, Caſſiumque Severum confudiſſe. Et admodum ei quoque favet, quod Minucius, qui Tertullianum

ſtoria: & [1] Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque [2] Saturnus Cretâ profugus, Italiam metu filii ſævientis acceſ-

lianum hâc de re exſcripſit, cognomen hoc omiſerit. Idemque faciat Lactantius, idem argumentum tractans, lib. 1. cap. 13. Vide ſis plura de Caſſio Heminâ, apud eundem Voſſium lib. 1. capite 7.

ELMENHORSTIUS.

1 *Thallus.*] Juſtin. cohort. ad Græcos pag. 7. Theophilus ad Autolyc. l. 3. fol. 274. Lactant. lib. 1. cap. 14. Tertull. Apol. cap. 19.

Theodorus.] Juſtin cohort. ad Græcos pag. 8. Lactant. lib. 1. cap. 614. Tertullian. Apolog. cap. 10.

OUZELIUS.

Thallus.] Thallus Syriacam hiſtoriam diligenter tractavit, ut auctor eſt Africanus apud Euſebium de Præpar. Euangel. lib. 10. cap. 3. Item Euſebius lib. 1. χρονικῶν.

ELMENHORSTIUS.

2 *Saturnus Creta profugus.*] Athenag. Apolog. pro Chriſtian. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 3. cap. 3. Serv. in 8. Æneid. fol. 506.

OUZELIUS.

Saturnus.] Ex Ebræo כתר *Latuit, Abſcondit ſe*, ita ut Saturnus idem ſit ac *Latius*, unde terra Saturnia, dicta etiam *Latium*. In Saturno autem videntur veteres primum hominem Adamum parentem omnium adumbraſſe. Omnia enim quæ de Saturno fingunt, optime ad Adamum referri poſſunt. Ita aurea ſub Saturno ætas, quam belle ea convenit primi hominis ſtatui ante lapſum! Audiamus Ovidium 1. Metamorph. eam depingentem:

Aurea prima ſata eſt ætas, quæ, vindice nullo,
Sponte ſuâ ſine lege fidem, rectumque colebat.
Pœna metuſque aberant. ——

Paullo poſt:

Nondum præcipites cingebant oppida foſſæ:
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non enſis erat. ——

Quibus ſubjungit:

Ipſa quoque immunis, raſtroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per ſe dabat omnia tellus:
Arbuteos fœtus, montanaque fraga legebant.

Et:

Ver erat æternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores:
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat.

Hæc tam congrua primi hominis ætati, non potuit aliter fieri, quin ex traditione aliquâ hauſerint poëtæ. Sic etiam imperium, quod primus obtinuit Saturnus, ſatis commode reſpondet imperio illi, quod primus in terrâ habuit Adamus; cum ei, & uxori, Deus dixiſſet, ומלאו את הארץ וכבשה ורדו ברנת הים ובעוף השמים ובכל חיה הר משת על הארץ: *Et implete terram, eamque ſubjicite; & dominamini in piſces maris, & in volucres cœli, & omnes beſtias, quæ reptant ſuper terram,* ut habetur Geneſ. capite 1. com. 28. Verum, uti Adamus non diu dominium hoc obtinuit, ſed paradiſo expulſus, ejus primæva felicitas finita fuit; ita & Saturnus imperio excidit, regnoque exactus: atque ita finem habuit aurea illa poëtarum ætas. Dicitur quoque Saturnus primus inveniſſe & docuiſſe agriculturam. Unde & cum falce fingebatur, & Latinæ linguæ tantum gnari Saturnum â ſatu ſic dictum volebant. Aurelius Victor de origine gentis Romanæ. *Iſque* (Saturnus) *primus agriculturam docuit.* Plutarchus Quæſt. Roman. 41. *καρπῶν ἀρετῆς· ἢ γεωργίας ἡγεμὰν,*

[1]acceſſerat, & [2] Jani ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines & agreſtes multa docuit, ut Græculus & politus, litteras imprimere, [3] nummos ſignare, [4] inſtrumenta conficere. Itaque

μῶν ὁ Θεός, ἢ γὰρ ἀρετὴ τοῦτο σημαίνει. Adam, paradiſo exactus, primus fuit agricola, atque ab eo agricultura ad poſteros pervenit. A D. Euangeliſta Luca cap. 3. com. ult. Adamus vocatur υἱὸς τοῦ Θεοῦ, quia nimirum non alium agnoſceret patrem quam cœleſtem. Cœli etiam filius dicitur Saturnus fuiſſe. Sed præter Adami etiam in Saturno reliquiæ quædam patriarchæ Noë nobis conſervatæ ſunt. Noachus tres habuit filios, qui orbem inter ſe diviſerunt. Idem & fecere tres Saturni filii. Geneſ. capite 9. commate 20. de Noë legitur: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: *Et cœpit Noë eſſe vir terræ* (hoc eſt, Agricola) *& plantavit vineam.* Saturnus quoque agriculturam exercuit, ut ſupra jam diximus. Sed & Saturno vinearum cultus tribuitur. Sic apud Plutarchum in Parallelis de Saturno legitur, quod Icario tradidit τρόπον τε τῆς οἴνου πόσεως καὶ τῆς ἀμπέλου. Servius in 8. Æneid. de Jano ait; *Quem cum docuiſſet Saturnus uſum vinearum, &c.* Sed pluribus perſequitur hoc Doctiſſ. Bochartus lib. 1. cap. 1. part. prior. Geographiæ Sacræ; quem haud pigeat adire.

WOWERUS.

1 *Acceſſerat, etiam ſuſceptus hoſpitio.*] MS. *acceßit, & Jani ſuſceptus.* Rom. *& à Jano.* Tertull. Apol. *Saturnus in Italia conſedit, exceptus à Jano.* Lactant. Macrob. Serv. in 8. Æneid. & paſſim alii.

VARIAE LECT.

Acceßit Jani ſuſceptus hoſpitio.] Ita MS. & Fulvius Vrſin. Sab. *acceſſerat ſuſceptus h.*

HERALDUS.

2 *Et Jani ſuſceptus hoſpitio.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. Antea, *etiam ſuſceptus hoſpitio.*

WOWERUS.

3 *Nummos ſignare.*] Signare nummos χαράττειν τὸ νόμισμα, Tertul. imagine ſignare, figuram cælaturæ, ut Feſtus, imprimere. χάραγμα Plin. notam appellat, Prud. ænygma. erant enim ænygmata, & notæ variarum rerum, παράσημα. Hym. 2. *Is tantum non habet argenteorum ænygmatum.* Vbi ænigma, pro ipſo nummo, eod. Hym. *En Cæſar agnoſcit ſuum Nomiſma nummis inditum.* Fortaſſe rectius: *Ænygma nummis inditum.* ſed νόμισμα, & χάραγμα & nummum notat. Apud D. Matth. cap. 22. εἰκόνα veteres interpretantur charagma. & παραχάραγμα, monetam adulterinam. Paracharactæ, rei falſæ monetæ. l. 8. C. Theod. de falſa mon. Suid. παραχαράκτας, παρακόπτοντας. Circumcidere enim nummos ſolebant; unde in lib. Baſilicωn παραψαλιςαί. ψαλίδιον γὰρ τοῦτο καλοῦσι τὸ ὄργανον ᾧ ταῦτα τις ἐργάζεται. Procop. 3. de bello Goth. In libello de re militari, qui adjici ſolet Noticiæ utriuſque imperii: *Commoda auctoritatis variæ priſcorum monetæ.* Commodæ monetæ, integro margine, ſive ut Procop. eodem loco, κύκλῳ οὐκ ἀποτεμνομένῳ. Apud Plautum commodum talentum, ἱκνούμενον, commodæ minæ, μναῖ ἱκνούμεναι. At commodum talentum magnum, talentum ὑπερέκμετρον.

ELMENHORSTIUS.

Nummos ſignare.] Ita Lampridius in Alexandro Severo pag. 183. dixit nummos figurare. *Alexandri habitu*, inquit, *nummos plurimos figuravit.* Theophylact. Bulgar. in Matthæum cap. 22. p. 95. Ὁ δὲ Ἰησοῦς διὰ τῆς ἐντελυπώσεως τοῦ νομίσματος τοῦ Καίσαρος, πείθει αὐτοὺς ὡς δεῖ τῷ καίσαρι ἀποδιδόναι τὰ ἑαυτοῦ. Athenæus deipnoſoph. lib. 15. fol. 692. ait à Jano primo ſignatos nummos

que latebram ſuam, quod tuto latuiſſet, [1] vocari maluit Latium; & [2] urbem Saturniam de ſuo nomine; & Janiculum Janus, ad memoriam uterque poſteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, & pater hominis, & [3] natus ex homine: [4] terræ enim & cœli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato viſos, [5] cœlo miſſos; ignobiles & ignotos

ἀπὸ τούτου καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι, κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι, διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον. Id eſt, *Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe nominatum, quod in eo monte habitaverit: coronas illum reperiſſe; navigia, rates: nummum æreum ab illo primo ſignatum; qua de cauſa civitates in Græcia multæ, Italia & Sicilia monetam cudunt impreſſa bicipiti facie, & ex altera parte, vel rate, vel navigio, vel corona.* Tertullian. Apolog. cap. 10. Saturno id tribuit. *Ab ipſo Saturno primum tabulæ, & imagine ſignatus nummus.* Prudentius περὶ στεφάνων in Laurentio Martyre.

Ni fallor, haud ullam tuus
Signat DEUS pecuniam.

Vide Plutarch. in Quæſt. Roman. f. 274. Iſidor. orig. lib. 16. cap. 17. Auctorem originis gentis Romanæ. Servium in 8. Æneid. fol. 509. Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 7.

RIGALTIUS.

4 *Inſtrumenta conficere.*] Ab ipſo primum tabulæ, inquit, Tertul.

ELMENHORSTIUS.

1 *Vocari maluit Latium.*] Arnob. contra Gentes lib. 4. pag. 84. Lactantius lib. 1. cap. 14. Tertullian. Apol. c. 10. Auctor originis gentis Roman. f. 772. Herodian. Commod. fol. 485. Prudent. lib. 1. contra Symm. Solin. cap. 8. Imitatus eſt autem Minutius locum Virgil. lib. 6. Æneid. pag. 509:

— Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.

2 *Urbem Saturniam dedit de ſuo nomine, & Ianiculum Ianus.*] Virgilius 8. Æneid. fol. 508.

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Macrob. lib. 1. Satur. cap. 7. Auctor de orig. Gentis Rom. Athen. deipnoſ. lib. 15.

VARIAE LECT.

Urbem Saturniam dedit de ſuo nomine:] Fulv. Vrſin. *n. S. de ſuo nomine.*

3 *Natus ex homine.*] Fulvius Vrſinus, *natus homine.*

HERALDUS.

4 *Terræ enim & cœli filius.*] Antea, *& Terræ enim, &c.* Delevimus particulam & auctore MS. Reg.

WOWERUS.

5 *Cœlo miſſos.*] Tibull.

Tunc veniam ſubito, nec quiſquam nunciet ante
Sed videar cœlo miſſus adeſſe tibi.

ELMENHORSTIUS.

Inopinato viſos cœlo miſſos.] Tertullian. Apolog. cap. 10. *Ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cœlo superveniſſe dicuntur.* Vid. Lactant. lib. 1. cap. 2. Politianus Miſcellan. cap. 18. Muretus variar. lection. lib. 13. cap. 17.

HERALDUS.

Inopinato viſos, cœlo miſſos.] Vide ſis quæ obſervabamus ad Apologetici c. 10.

Sic

[1] ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius [2] Jupiter Cretæ, excluſo parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc [3] antrum Jovis viſitur, & ſepulchrum ejus oſtenditur, & ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur. [4] Otioſum eſt ire per ſin-

Sic omnia quæ inopinato & præter ſpem contingebant, de cœlo miſſa dicebant. Plautus in Perſa:

Quod ego non magis ſomniabam, neque opinabar, neque cenſebam,
Eam fore mihi occaſionem: ea nunc quaſi decidit de cœlo.

WOWERUS.

1 *Ignotos terræ filios.*] Eadem Tertull. Apolog. Lactant. lib. 1. Auctor. lib. de orig. gentis Rom. *Primus in Italiam creditur veniſſe Saturnus. tanta autem antiquorum hominum ſimplicitas, ut advenas, quod eorum originem ignorabant, cœlo, & terrâ editos non ſolum ipſi crederent, ſed poſteris affirmarent.* Omnia enim è cœlo, & mari orta credebant. ita ignotorum origo ad cœlum, aut mare relata, ut Cœli, aut Neptuni filii crederentur. Serv. in Virg. Scholiaſt. Apollonii, monſtroſos terræ filios, truculentos Neptuni habitos ſcribit. Scholiaſt. Ariſtop. τοὺς γηγενεῖς appellatos putat διὰ τὸ ὠχρούς, καὶ νεκρώδεις εἶναι. ἢ ἀσεβεῖς, καὶ θεομάχους διὰ τοὺς γίγαντας. Ex quibus diſcimus, quid Iuvenalis Sat. 6. fraterculo Gigantis notet. Næv. apud Priſc. Titanes filii terræ. Orpheus in Hym. Τιτῆνες γαίας τε καὶ οὐρανοῦ ἀγλαὰ τέκνα. Sane Perſio, & Cic. terræ filii obſcuris & ignotis parentibus orti. Ion apud Eurip. Γῆς ἄρ' ἐκπέφυκα μητρός; Platon. vero Timæo Athenienſes γηγενεῖς, αὐτόχθονες.

ELMENHORSTIUS.

Ignotos & ignobiles terræ filios nominamus.] Tertull. apolog. cap. 10. *Terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum eſt.* Cicero lib. 7. ad Trebat. Epiſt. 9. *Terræ filius.* Et ad Atticum Epiſt. 10. lib. 1. *Huic terræ filio, neſcio cui, committere epiſtolam tantis de rebus non audeo.*

HERALDUS.

Ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus.] Servius ad lib. 1. Georg. *Achelous terræ fuiſſe filius dicitur, ut ſolet de his dici, quorum per antiquitatem latent parentes.* Plura obſervabamus ad Apologet. cap. 10.

RIGALTIUS.

Terræ enim & cœli filius.] Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. 1. divinar. inſtit. cap. 2. quaſi obſervationis iſtius auctor eſſet Minucius. & tamen acceperat ex Tertulliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius cum Inſtitutiones ſuas ſcriberet.

OUZELIUS.

Terræ filios.] Quintilianus lib. 3. cap. 8. *Multum auctoritatis adfert vetuſtas, ut iis qui terra dicuntur orti.* Livius lib. 1. *Deinde ne vana urbis magnitudo eſſet, adjiciendæ multitudinis cauſſâ, vetere conſilio condentium urbes, qui obſcuram atque humilem conciendo ad ſe multitudinem, natam è terra ſibi prolem ementiebantur.*

ELMENHORSTIUS.

2. *Iuppiter Cretæ regnavit & obiit.*] Callimachus Hymno in Iovem. Servius lib. 7. Æneid. fol. 457. Chryſoſt. in Epiſt. Pauli ad Tit. cap. 1. Homil. 3. Lucian. de ſacrific. fol. 74. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Arnob. lib. 4. pag. 85. Epiphan. Ancorat. pag. 513. Athenag. apolog. pag. 38. lib.

WOWERUS.

3 *Antrum Iovis, & ſepulchrum.*] Tertull. Apol. Athenag. Apol. Theophil. lib. 1. & 2. Euſeb. lib. 3. cap. 3. Clem. Protrept. Lucian. περὶ θυσιῶν. Arnob. lib 4. Lactant. lib. 1. cap. 11.

HERALDUS.

4 *Otioſum eſt ire per ſingulos.*] Lactantius: *Otioſum eſt perſequi ſingula.*

ſingulos, & totam ſeriem generis iſtius explicare, cum in primis parentibus [1] probata mortalitas, in ceteros ipſo ordine ſucceſſionis influxerit. Niſi forte [2] poſt mortem deos fingitis: &, [3] pejerante Proculo, deus Romulus: & [4] Juba, Mauris

OUZELIUS.

Otioſum eſt ire per ſingulos, &c.] Tertullianus Apologet. cap. 10. *Otioſum eſt etiam titulos proſequi.*

1 *Probata mortalitas.*] Hoc eſt, quod homines fuerint. *Mortalitas*, pro ipſis hominibus. Ita etiam Arnobius lib. 2. *Infelix & miſeranda mortalitas.* Et lib. 4. *Et audetis poſt iſta mirari; unde oriantur hæc mala, quibus inundatur, & premitur ſine ullâ intermiſſione mortalitas.* Sic Plinius ea voce utitur lib. 2. cap. 8. & lib. 7. cap. 40.

WOWERUS.

2 *Poſt mortem Deos fingitis.*] Vide Æneam Gazæum. Theoph. Athanaſ. adv. gentes: Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται, καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσιν.

MEURSIUS.

3 *Et, pejerante.*] Scripſerim, *ut pejerante.*

WOWERUS.

Pejerante Proculo.] Plutarch. in Rom. Liv. lib. 1. cap. 15. Solenne autem in ἀποθεώσει Imperatorum, ut aliquis juramento aſſereret ſe effigiem Imperatoris in cœlum aſcendentem vidiſſe. Iuſtin. Apol. καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ἡμῖν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες, καὶ ὀμνύντα τινὰ προσάγετε ἑωρακέναι εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα καίσαρα; Vide Sen. init. de morte Claudii.

ELMENHORSTIUS.

Pejerante Proculo Deus Romulus.] Tertull. contra Marcion. lib. 4. cap. 7. *Romulus aſcenſus ſui in cœlum habuit Proculum affirmatorem.* Et Apolog. cap. 21. Plutarch. Romul. pag. 35. Florus lib. 1. cap. 1. Iulius Obſequens de prodigiis cap. 1. Lactant. lib. 1. cap. 15. Auguſtin. de civitate Dei. lib. 3. cap. 15. l. 22. cap. 6. Iuſtin. Martyr. Apolog. 2. p. 52. Tacianus contra Græcos pag. 28[illegible]. dicit mercede conductos, qui ſacramento contenderent, ſe vidiſſe homines in cœlum ad Deos aſcendentes. Apud Xiphilinum Auguſto fol. 222. Livia Numerio Attico ſenatori decies ſeſtertium (10. millia aureorum) dinumerat, quod is juraſſet, ſe Auguſtum in cœlum ire vidiſſe.

WOWERUS.

4 *Iuba.*] Tertull. Apol.

ELMENHORSTIUS.

Iuba Mauris Deus eſt.] Lactantius l. 1. cap. 15. Tertullianus Apologetico c. 24.

RIGALTIUS.

Et Iuba Mauris volentibus Deus eſt.] Cyprianus: *Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt. nec ullo velamine hoc nomen obtexunt.* Tertullianus dixerat: *Mauritaniæ reguli ſui dii ſunt.* Utroque argutior Minucius.

OUZELIUS.

Juba Mauris volentibus Deus eſt.] Mauris enim Reges ſui pro numine fuerunt. Cyprianus de Vanitate gentium: *Mauri manifeſte reges colunt, nec ullo velamento hoc nomen prætexunt.* Lactantius lib. 1. cap. 15. *Hâc ſcilicet ratione, &c. conſecraverunt & Mauri reges ſuos.* Præ aliis autem Juba cultus à Mauris videtur, cum nomen ejus apud auctores expreſſum invenitur; vel etiam forte Jubæ nomen quaſi commune regum Maurorum fuit, uti Pharaonum, vel Ptolemæorum in Ægypto. Magna autem affinitas eſt inter nomen, *Juba*, & τετραγράμματον יהוה, ſic ut litteris contractis ex hoc formatum videatur.

1 Et

Mauris volentibus, deus eſt: [1] & divi ceteri reges qui conſecran-

OUZELIUS.

1 *Et divi ceteri reges qui conſecrantur.*] Non ſoli tantum reges, verum etiam Cæſares conſecrati. Primus Cæſarum hunc honorem conſecutus eſt Julius, idque ab Auguſto. De quo ſic Suetonius in Julio: *Periit ſexto & quinquageſimo ætatis anno, atque in deorum numerum relatus eſt, non ore modo decernentium, ſed & perſuaſione vulgi. Siquidem ludis, quos primos conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtella crinita per ſeptem dies continuos fulſit, exoriens circa undecimam horam. Creditumque eſt, animam Cæſaris in cœlum recepti: & hâc de cauſa ſimulacro ejus in vertice additur ſtella.* Hinc Auguſtum in Juliani Cæſaribus Silenus appellat κοροπλάϛlω, *puparum effectorum.* Rationemque addit. ἡ γδ οὐκ ἔπλαττες ἡμῖν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τὰς νύμφας, ὦ Σεβαςὲ, θεοὺς, ὧν ἕνα καὶ πρῶτον τουτονὶ Καίσαρα. Ita quoque de eo Manilius lib. 4.

Jam facit ipſe Deos, mittitque ad ſidera numen
Majus, & Auguſto creſcit ſub principe cœlum.

Poſt eum Auguſtus ipſe, de quo Tacitus Annal. 1. *Sepultura more perfecta, templum & cœleſtes honores decernuntur.* De Auguſto, atque aliis pariter poſt Auguſtum conſecratis, Plinius ſic in Panegyrico: *Dicavit cœlo Tiberius Auguſtum; ſed ut majeſtatis numen induceret; Claudium Nero, ſed ut irrideret. Veſpaſianum Titus, Titum Domitianus; ſed ille, ut Dei filius, hic frater ut videretur. tu ſideribus patrem* (Nervam) *intuliſti.* De Antonino Pio Julius Capitolinus: *Cum jucunditate à Senatu Divus appellatus eſt, cunctis certatim admittentibus.* Item de M. Antonino Philoſopho: *Deinde cum gratias ageret Senatui, quod fratrem conſecraſſet.* Sic quoque de Ælio Helvio Pertinace: *Per Senatum & populum Pertinax in Deos relatus eſt.* Longum nimis eſſet ire per ſingulos. Catalogum eorum exhibet Onuphrius Panvinus lib. 2. Faſtorum. De hujuſmodi autem Dîs illud eſt Neronis apud Tragicum in Octavia:

Stulte verebor, eſſe cum faciam Deos.

Quibus vero ritibus & cerimoniis Romani Cæſares ſuos in Deorum numerum referre ſolebant, qui noſſe velit, adeat rem omnem exacte & eleganter deſcribentem Herodianum lib. 4. Ex parte etiam indicabit Dio lib. 56. in Auguſti conſecratione. Imo etiam Auguſtæ divinos obtinuere honores. De Livia Auguſti Cæſaris conjuge à Claudio conſecrata Dio lib. 60. τήν τε τήθην τὴν Λιϐίαν οὐ μόνον ἵππων ἀγῶσιν ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπηθανάτισεν, ἄγαλμά τε τὶ ἐν τῷ Αὐγουςείῳ ἱδρύσας, καὶ τὰς θυσίας ταῖς ἀειπαρθένοις ἱεροποιεῖν προςτάξας. Et Suetonius in Claudio: *Aviæ Liviæ divinos honores & Circenſi pompa currum elephantorum Auguſtino ſimilem decernendum curavit.* In nummo quoque veteri viſitur altera parte Auguſtus capite radiato, & ante pedes ara, cum hâc inſcriptione: DIVUS. AUGUSTUS. PATER. altera autem adverſa parte, carpentum, cui additi duo muli, &: S. P. Q. R. DIVÆ. JULIÆ. AUGUSTI. FIL. Vocatur vero Auguſti filia, quia C. Julius Cæſar Octavianus, adoptatam filiæ loco habuit. Fuit autem Livia conſecrata habitu & nomine Junonis. Prudentius lib. 1. adverſus Symmachum:

Adjecere ſacrum fieret quo Livia Juno,
Non minus infamis thalami ſortita cubile,
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.

Eodem etiam honore affecta eſt Fauſtina Antonini Philoſophi uxor; de qua ſic Capitolinus in ejus vita: *Divam etiam Fauſtinam à Senatu appellatam gratulatus eſt.* Nec is honor tantum Imperatorum conjugibus tributus, ſed etiam ad alias è domo Auguſta dilatus eſt. Druſilla enim ſoror Caji Caligulæ, primo L. Caſſio, poſtea M. Æmilio Lepidi

ſecrantur, non ad fidem numinis, ſed ad honorem emeritæ poteſtatis. Invitis his denique hoc nomen adſcribitur; optant in homine perſeverare, [1] fieri ſe deos metuunt; [2] & ſi jam ſenes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non poſſit; nec de natis, quoniam moritur omne quod naſcitur: divinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occa-

pidi nupta, à fratre eo donata eſt. Imo non defuit Livius Geminius vir Senatorii ordinis, qui juramento aſſerebat, ſe Druſillam vidiſſe in cœlum aſcendentem ac cum Diis converſantem; perniciemque ſibi liberiſque ſuis imprecabatur, ſi falleret; quam in fidem Deos, ipſamque in his Druſillam, teſtes vocabat: ac ob hoc juramentum donatus eſt decies ſeſtertiûm, ut auctor nobis Dio lib. 59. cujus verba: Λίκιός τε Γεμίνιος βουλευτὴς ἔς τε τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνουσαν καὶ τοῖς θεοῖς συγγιγνομένην ἑωρακέναι ὤμοσεν, ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ τοῖς παισὶν, εἰ ψεύδοιτο, ἐπαρασάμενος, τῇ τε τῶν ἄλλων θεῶν ἐπιμαρτυρίᾳ καὶ τῇ αὐτῆς ἐκείνης. ἐφ' ᾧ πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας ἔλαβε. Et quemadmodum Livia, habitu & nomine Junonis, ſic Druſilla conſecrata Veneris, cognomento Pantheæ. Dio ibidem: Καὶ οἱ τάτε ἄλλα, ὅσα τῇ τε Λιουίᾳ ἐδέδοτο, ἐψηφίσθη, καὶ ἵνα ἀθανατισθῇ, καὶ εἰς τὸ βουλευτήριον χρυσῆ ἀνατεθῇ, καὶ ἐς τὸ τῇ ἀγορᾷ Ἀφροδίσιον ἄγαλμα αὐτῆς ἰσομέτρητον τῷ τῆς θεοῦ ἐπὶ ταῖς ὁμοίαις τιμαῖς ἱερωθῇ. Et paullo poſt: Τότε οὖν Πάνθεά τε ὠνομάζετο; καὶ τιμῶν δημοσίων. ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἠξιοῦτο. Haut abſurde Clariſſimus Lipſius huc refert priſcam hanc inſcriptionem:

VENERI. CAELESTI
AUGUSTAE. SACR.
NUMMIA C. F. DORCAS
S. P. F. C.

E domo Auguſtea, licet non Auguſti, mares quoque divinos conſecuti honores. Unde eſt illud Baſſiani Caracallæ, Severi Cæſaris filii, de fratre ſuo Getâ: *Sit divus, dum non ſit vivus.* Apud Spartianum. Hæc quidem de domo Auguſtea; ſed quod omnium ſpurciſſimum eſt, Hadrianus Imperator non reveritus eſt Antinoum Bithynum, in deliciis ab eo habitum, aquis Nili ſuffocatum, velut numen certiſſimum, divinis ac cœleſtibus honoribus proſequi, ut eſt apud Dionem, Spartianum, Tertullianum adverſus Marcionem, Euſebium, Origenem, alios. Condidit quoque Hadrianus civitatem in Ægypto, quam in ejus memoriam Antinoi cognomine appellavit, ut referunt Ammianus Marcellinus lib. 22. Hieronym. contra Jovian. Epiſt. 10. & in Vitis Scriptor. Eccleſiaſt. aliique. Hujus conſecrationis Antinoi adhuc Romæ monumentum hoc exſtat egregium:

ANTINOΩΙ
CΥΝΔΡΟΝΩΙ ΤΩΝ
ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩΙ ΘΕΩΝ
Μ. ΟΥΛΠΙΟC ΑΠΟΛΛΩΝΙΟC
ΠΡΟΦΗΤΗC.

Atque hæc de Veterum conſecrationibus in præſenti ſufficiant.

HERALDUS.

1 *Fieri ſe Deos metuunt.*] Hinc Veſpaſiani jocus, qui *prima morbi acceſſione, ut, inquit, puto, Deus fio.* Suet. in Veſpaſiano. Vide quæ notabamus ad Apologet. cap. 34. in hæc verba: *Maledictum eſt ante apotheoſim Deum Cæſarem nuncupare.*

MEURSIUS.

2 *Et ſi jam ſenes, nolunt.*] Corrigo. *e. ſ. i. ſenes. Non ſunt ergo. n. d. m. e.*

OUZELIUS.

Ergo nec de mortuis dii, quoniom Deus mori non poſſit.] Al. *E. n. d. m. dii ſunt, q. D. m. n. poteſt.*

1 *Niſi*

occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, non hodieque naſcuntur? [1] niſi forte jam Jupiter ſenuit, & [2] partus in Junone defecit: & Minerva canuit antequam peperit. An ideo ceſſavit iſta generatio, quoniam nulla hujuſmodi fabulis præbetur aſſenſio? [3] Ceterum ſi dii creari poſſent, interire non poſſent; [4] plures totis hominibus deos haberemus; ut jam eos nec cœlum contineret, nec aër caperet, nec terra geſtaret. Unde manifeſtum eſt, homines illos fuiſſe, quos & natos legimus, & mortuos ſcimus. Quis ergo dubitat horum imagines conſecratas vulgus orare, & publice colere; dum opinio & mens impe-

WOWERUS.

1 *Niſi forte jam Iupiter.*] Simili argumento uſi Tatianus, Theophilus, Seneca apud Lactant. lib. 1. cap. 16.

ELMENHORSTIUS.

Niſi forte Iuppiter ſenuit.] Lactantius lib. 1. cap. 16. *Cum vero dicantur aliqui ex aliquibus nati: conſequens eſt, ut ſemper naſcantur; ſiquidem aliquando ſunt nati: vel, ſi aliquando naſci deſierunt: ſcire nos convenit, cur, aut quando deſierint. Non illepide Seneca in libris moralibus philoſophiæ. Quid ergo eſt, inquit, quare apud poëtas ſalaciſſimus Iuppiter deſierit liberos tollere? Utrum ſexagenarius factus eſt; & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem: ab alio exſpectes, alteri quod feceris? Et timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno.*

2 *Partus in Iunone defecit.*] Tacianus contra Græcos fol. 285. ἀλλά τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; πότερον γεγήρακεν.

3 *Cæterum ſi Dii creari poſſent, interire non poſſent.*] Theophilus ad Autolyc. lib. 2. fol. 249. καὶ τὸ μὲν τότε θεῶν εἴπερ ἐγεννῶντο, γένεσις πολλὴ ηὑρίσκετο. τὸ δὲ νῦν που θεῶν γένεσις δείκνυται. εἰ γὰρ τότε ἐγέννων καὶ ἐγεννῶντο, δῆλον ὅτι ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γίνεσθαι θεοὺς γεννητούς. εἰ δὲ μή γε, ἀσθενὲς τὸ τοιοῦτο νομισθήσεται. ἢ γὰρ ἐγήρασαν, διὸ οὐκ ἔτι γεννῶσιν, ἢ ἀπέθανον, καὶ οὐκ ἔτι εἰσίν. εἰ γὰρ ἐγεννῶντο θεοί, ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γεννᾶσθαι· καθάπερ γὰρ καὶ ἄνθρωποι γεννῶνται. μᾶλλον δὲ καὶ πλείονες θεοὶ ὤφειλον εἶναι τῶν ἀνθρώπων, ὥς φησι Σίβυλλα. εἰ δὲ γεννῶσι, καὶ ἀθάνατοί γε μένουσι, πλείονες ἀνθρώπων γεγεννημένοι οἱ δὲ θεοὶ ἦσαν. οὐδὲ τόπος εἶναι θνητοῖς οὐ κἄν ποθ' ὑπῆρξεν. Vertit Conradus Clauſerus: *Et quidem Deorum, ſi modo nati fuere, fœcunda & copioſa reperitur generatio. At ubi nunc Deos gignere oſtendi poteſt? Nam ſi tum genuere & geniti ſunt, oportebat eorum generatio huc uſque porrigi. Sin ſecus res ſe habet, certe infirmum Deorum genus reputabitur. Aut enim ſenio confecti generare deſierunt, aut mortui ſunt, aut è viventium numero penitus ſunt ſublati & in nihilum redacti. Si enim aliquando Dii nati ſunt, eorum generationem huc uſque protendi neceſſarium erat, quemadmodum & hominum generatio, ex quo cœpta eſt, non eſt intermiſſa. Hinc tandem illud conſecutum colligeretur, plures eſſe Deos quam homines, ſicuti & Sibylla perhibet. Nam ſi generationi dant operam & immortales permanent, profecto nunc major Deorum quam hominum foret affluentia, ſiquidem quæ fati crudelitas, ipſis immortalitatem adimere valeret?*

OUZELIUS.

Si dii creari poſſent.] MS. *creare*, ut repræſentat Rigaltius. male.

RIGALTIUS.

4 *Plures totis hominibus Deos haberemus.*] Plinius Hiſt. nat. 2. *Major cœlitum populus quam hominum intelligi poteſt.*

imperitorum artis concinnitate decipitur, [1] auri fulgore præſtringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quod ſi in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis ſimulacrum omne formetur, erubeſcet [2] timere ſe materiem, ab artifice, ut deum faceret, illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſe, vel [3] infelicis ſtipitis portio, ſuſpenditur, cæditur, dolatur, [4] runcinatur. & [5] deus æreus, vel argen-

ELMENHORSTIUS.

1 *Auri fulgore perſtringitur.*] Hilarius in Pſalm. 134. *Preciis metallorum honorem Diis, quos ſibi fecerunt, quærunt: auro eos argentoque formando.*

WOWERUS.

2 *Temere ſe materiei ab artifice, ut deum faceret, illuſum.*] MS. *timere ſe materiem.*

VARIAE LECT.

· *Materiem.*] Ita MS. Sab. *materies.* Fulv. Urſin. *materiei.*

HERALDUS.

· *Erubeſcet timere ſe materiem ab artifice, ut Deum faceret illuſam.*] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Legebatur antea, *Erubeſcet temere ſe materiei, ut Deum faceret, illuſum.* Nullo ſenſu. Quæ autem hoc loco diſſeruntur à Minucio, ea omnia explicata ſunt ad Tertulliani Apologeticum.

RIGALTIUS.

Timere ſe materiem ab artifice illuſam.] Lucretius: *Quæ finxere timent.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Infelicis ſtipitis portio.*] Tibullus Elegiar. lib. 1. Eleg. 10.

Neu pudeat priſco vos eſſe è ſtipite factos,
Sic veteris ſedes incoluiſtis avi.
Tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu,
Stabat in exigua ligneus æde Deus.

Propertius Elegia 4. lib. 2.

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe Deus.

Prudentius περὶ ςεφάνων. in Romano Martyre *Deaſciato ſupplicare ſtipiti.* Arnobius lib. 1. pag. 14. *Truncum* appellat.

OUZELIUS.

Infelicis ſtipitis portio.] Horatius L. 1. Sat. 8.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Et in Carmine Libero:

Sed lignum rude villicus dolavit,
Et dixit mihi, tu Priapus eſto.

WOWERUS.

4 *Runcinatur.*] Tertull. Apol. *In Deos veſtros per omnia membra incumbunt, aſciæ, & runcinæ, & ſcobinæ.* Inde ξόανα Clem. qui rationem, & originem conſecrandi ligna, & lapides fuſe exequitur.

ELMENHORSTIUS.

5 *Deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo.*] Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ pag. 610. Ἀλλὰ τὰ ξόανα, καὶ ἀγάλματα, ὧν αἱ οὐσίαι, λίθοι, καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείος ἄμορφα, λιθοτόμων, καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροις γεγόνασι καὶ ποδονίπτρα, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον, ἢ τὰς ἐν φωτί Id eſt: *Statuas & ſimulachra memorare quorſum attinet, quorum materia ſaxum, aut truncus eſt, paulo ante informis, vexatus fabrorum injuriis, cujus cognatæ partes verſæ ſunt in ſerias & pelluvia, cæteraque vaſa ſordida, adhibenda ſecretis uſibus.* Tertullian. Apol. cap. 12. *Quantum igitur de Diis veſtris, nomina ſolummodo video, quorundam veterum mortuorum & fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Quantum autem de ſimulacris ipſis, nihil aliud*

argenteus [1] de immundo vaſculo, ut ſæpius factum [2] Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, [3] & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, ſcalpitur, [4] & ab impurato homine leviga-

aliud deprehendo, quam materias ſorores eſſe vaſculorum inſtrumentorumque communium, vel ex iiſdem vaſculis & inſtrumentis quaſi fatum conſecratione mutantes, licentia artis transfigurante, & quidem contumelioſiſſime & in ipſo opere ſacrilege, ut revera nobis maxime, qui propter Deos ipſos plectimur, ſolatium pœnarum eſſe poſſit, quod eadem ipſi patiuntur ut fiant.

VARIAE LECT.

Æreus.] Sab. *cereus.*

HERALDUS.

Deus æreus vel argenteus.] Edit. Rom. male: *Deus cereus vel ar.*

OUZELIUS.

Deus æreus vel argenteus, &c.] Pulchra omnino ſunt, quæ habet hanc in ſententiam Arnobius lib. 6. adverſus Gentes: *Simulacra iſta, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus proſtrati, atque humiles adoratis, oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypſo: ex ornatibus fortaſſe meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oſſibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obſcœnioribus vaſculis congeſta, conflata, in has ſpecies ducta ſunt, atque in formas, quas cernitis, exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, tornis raſa, deſcobinata limis; ſerris, perforaculis, aſciis, ſecta, dolata effoſſa; terebrarum excavata vertigine, runcinarum levigata de planis.* Vide etiam quæ ſequuntur. Refer huc quoque illud Prudentii in Romano Martyre:

Miror quod ipſum non ſacrâſtis Mentorem,
Nec templum & aras ipſe Phidias habet,
Fabri deorum, vel parentes Numinum:
Qui ſi caminis inſtitiſſent ſegnius,
Non eſſet ullus Iupiter conflatilis.

WOWERUS.

1 *De immundo vaſculo.*] Tertull. *De ſimulacris nihil aliud deprehendo, quam materias eſſe vaſculorum, &c.* Prudent. *Deos quos trulla, pelvis, cantharus, ſartagines, fracta & liquata contulerunt vaſcula.*

2 *Ægyptio regi.*] Amaſidi. Athenag. Apol. Herod. Euterpe.

MEURSIUS.

3 *Et incudibus.*] Scribo, *& in incudibus.*

ELMENHORSTIUS.

In incudibus figuratur.] Arnobius l. 1. pag. 13. *Venerabar nuper ſimulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus Deos & ex malleis fabricatos.*

WOWERUS.

4 *Et ab imperito homine.*] MS. *impurato.* quam lectionem confirmat Athanaſ. adv. gentes. Prudent. *Flevit impuratus acciſum.*

ELMENHORSTIUS.

Ab impurato homine levigatur.] Juſtinus martyr Apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 44. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασι, ξέοντες καὶ τέμνοντες, καὶ χωνεύοντες, καὶ τύπτοντες, καὶ ἐξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν, διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες, θεοὺς ἐπονομάζουσιν; ὅπερ οὐ μόνον ἄλογον ἡγούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὕβρει τοῦ θεοῦ γίνεσθαι, ὃς ἄρρητον δόξαν καὶ μορφὴν ἔχων, ἐπὶ φθαρτοῖς καὶ δεομένοις θεραπείας πράγμασιν ἐπονομάζεται. καὶ ὅτι οἱ τούτων τεχνῖται ἀσελγεῖς τε, καὶ πᾶσαν κακίαν, ἵνα μὴ καταριθμῶμεν, ἔχουσιν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε. καὶ τὰς ἑαυτῶν παιδίσκας συνεργαζομένας] φθείρουσιν, ὢ τῆς ἐμβροντησίας, ἀνθρώπους ἀκολάστους, θεοὺς εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι πλάσσειν λέγεσθαι, καὶ μεταποιεῖν, καὶ τῶν ἱερῶν, ἔνθα ἀνατίθενται, φύλακας τούτους καθιστάναι. μὴ συνορῶντας ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους θεῶν εἶναι

levigatur: nec ſentit ſuæ nativitatis injuriam, ita ut nec poſtea de veſtrâ veneratione culturam; niſi forte nondum deus ſaxum eſt, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce [1]funditur, fabricatur, ſcalpitur. nondum deus eſt. ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. nec adhuc deus eſt. ecce ornatur, conſecratur, oratur, [2] tunc poſtremo [3] deus eſt; cum

εἶναι φύλακας. Id eſt: *Quid enim opus eſt, apud vos qui ſcitis commemorare, quomodo artifices materiam tractent, polientes eam, & incidentes, & conflantes, & pulſantes, & ex inhoneſtis ſæpenumero vaſis, figuram tantum mutantes & conformantes, atque exinde Deos cognominantes. Quam rem non modo præter rationem omnem eſſe, verum etiam cum contumelia eam Dei fieri ſtatuimus: cui ineloquibilem claritatem & formam obtinenti in rebus corruptibilitati ſubjectis, & cura egentibus nomen inditur. Atque horum opifices impudicos & omni pravitate, ne ſcelera eorum ſingulatim dinumeremus, obſitos eſſe, certo noſtis, quippe qui ancillas etiam ſuas operis iſtiuſmodi adjutrices conſtuprant. O ſtuporem è fulmine attonitum. Homines impuros Deos, qui adorentur, fingere & transformare profitemini: & fanorum, ubi illi conſecrantur, & reponuntur, cuſtodes atque ædit uos conſtituere vos dicitis: non proſpicientes & cogitatu & dictu nefas eſſe, homines Deorum cuſtodes facere.*

VARIAE LECT.

Impurato.] Ita MS. Sab. *imperito.*

HERALDUS.

Et ab impurato homine levigatur.] Hæc eſt lectio MS. Reg. ſane veriſſima. Nam inter alia argumenta, quibus idola deſtruebant, vel hoc utebantur, quod ridiculum eſſet impurati ſæpius & ſceleribus cooperti artificis opus, Deum exiſtimare, quod & Celſus ipſe fatebatur apud Origenem lib. 1. τὰ δὲ περὶ τῆς εἰδωλολατρείας, inquit Origenes, ὡς ἴδια τοῦ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκτιθέμενος, καὶ ὑποκατασκευάζει, λέγων, αὐτοὺς διὰ τοῦτο μὴ νομίζειν χειροποιήτους θεοὺς, ἐπεὶ μὴ εὔλογόν ἐστι τὰ ὑπὸ φαυλοτάτων δημιουργῶν καὶ μοχθηρῶν τὸ ἦθος εἰργασμένα, εἶναι θεοὺς, πολλάκις καὶ ὑπὸ ἀδίκων ἀνθρώπων κατασκευασθέντα.

ELMENHORSTIUS.

1 *Funditur, fabricatur, ſculpitur, tunditur malleis.*] Hieronym. lib. 12. in Eſaiam cap. 44. fol. 145. *Quis poſſit hoc credere, quod aſcia, lima, & teretro, malleoque formetur Deus: vel in prunis ſimulachra fundantur, vel norma, runcina, & angularibus, circinoque in Deos repente conſurgant. — Aſcia & teretro, lima & runcina formant Deum ſuum, & cudunt malleo, atque inaurant.* Prudent. in Vincentio Martyre pag. 172.

O veſtra inanis vanitas,
Scitumque brutum Cæſaris
Condigna veſtris ſenſibus,
Coli jubentis numina.
Exciſa fabrili manu,
Cavis recocta & follibus.
Quæ voce, quæ greſſu carent,
Immota, cæca, elinguia.

HERALDUS.

2 *Tum poſtremo Deus eſt, quum homo illum voluit.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Legebatur antea, *quum homo ille voluit,* ſententia minus commoda. Poſtea, *animalia muta naturaliter judicant* edidimus pro *indicant*, quæ erat Rom. editionis lectio. Hoc autem de argumento plura diximus ad Arnobii lib. 6. & Tertulliani Apologeticum.

ELMENHORSTIUS.

3 *Deus eſt, cum homo ille voluit.*] D. Clemens recogn. lib. 4. pag. 81. *Et tamen quis ita ſine ſenſu invenitur, cui perſuaderi debeat, ut idolum colat, ſive illud ex auro, ſive ex quolibet metallo factum ſit, cui non palam eſt id eſſe illud metallum, quod artifex voluit? Quomodo*

erga

[1] cum homo illum voluit, & dedicavit. [2] Quanta vero de diis veſtris animalia muta naturaliter judicant? mures, [3] hirundines, milvi, non ſentire eos ſciunt, [4] rodunt, inculcant, inſident, ac niſi abigatis, in ipſo dei veſtri ore nidificant. [5] Araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipſo capite ſua fila ſuſpendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos faci-

ergo ineſſe ibi divinitas putanda eſt, quod ſi noluiſſet artifex, omnino non eſſet. Lactant. lib. 2. c. 2. Auguſtin. in Pſalm. 85. fol. 650. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. Athanaſ. contra gentes fol. 12. Hieronym. lib. 12. in Eſaiam. cap. 44.

WOWERUS.

1 *Cum homo ille voluit.*] Plutarch. περὶ δεισιδαιμ. εἶτα χαλκοτύποις μὲν πείθονται, ἀνθρωπόμορφα τῶν θεῶν τὰ σώματα, &c. Theophil. lib. 2.

MEURSIUS.

Cum homo ille voluit & dedicavit.] MS. *illum.* corrigo, *c. ſi. illum vovit & dedicavit.*

RIGALTIUS.

Cum homo illum voluit.] Sic legitur in exemplari, *cum homo illum voluit.* nempe eſſe Deum, *cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum, Maluit eſſe Deum. Deus inde ergo, furum aviumque Maxima formido.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Quanto verius de Diis veſtris animalia muta naturaliter judicant, mures, hirundines, aranea.*] Auguſtinus Pſalm. 80. fol. 618. *Quid recentius Deo ex officina, licet jam illos vetuſtos aranearum caſſes contexerint.* Et Pſalm. 113. f. 898. *Quanto ergo magis vel melius mures atque ſerpentes & id genus animantium colerent, quæ de ſimulacris gentium ſi ita dicendum eſt, quodammodo judicant, in quibus quia non ſentiunt humanam vitam, non curant humanam figuram: itaque in eis plerunque nidificant, & niſi humanis motibus deterreantur, nulla ſibi habitacula munitiora conquirunt.* Lactant. lib. 2. cap. 4. *Fures tam ſtulti ſunt, ut Priapi tentiginem timeant, cum aves ipſæ, ſimulachris fabrefactis inſidant, nidificent, inquinent.*

VARIAE LECT.

Quanto verius.] Ita Ful. Vrſin. Sab. *quanta vero.* male.

Judicant.] Sab. *indicant.* male.

OUZELIUS.

Quanta vero de Diis veſtris animalia mutua naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, &c.] Pertinet huc illud Tertulliani Apologet. cap. 12. *Igitur ſi ſtatuas & imagines frigidas mortuorum ſuorum ſimillimas non adoramus, quas milvi, & mures, & aranea intelligunt, &c.*

RIGALTIUS.

Animalia muta naturaliter judicant.] Intelligunt ſtatuas non eſſe Deos. Tertul. Apol.

WOWERUS.

3 *Hirundines.*] Clemens Protrept. αἱ δὲ χελιδόνες, καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰπτόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε ὀλυμπίου Διὸς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ. Arnob. lib. 6.

4 *Norunt, inculcant.*] Scribe: *rodunt, inſultant.*

VARIAE LECT.

Inſultant.] Ita Wower. alii *inculcant.* male.

HERALDUS.

Norunt, inculcant, inſident.] Scribi volunt nonnulli, *rodunt, inſultant.* Sed libri nihil mutant. Verbo *ſcire* autem utitur in eodem argumento Tertullianus, quemadmodum obſervabamus ad Apologeticum. *Inculcare* autem apud eundem Tertull. & alios ſæpe pro calcare & conculcare.

WOWERUS.

5 *Aranea vero.*] Eadem apud Arnob. lib. 6.

1 *Au-*

facitis, protegitis, & timetis. Dum unuſquiſque veſtrûm non cogitat, prius ſe debere deum noſſe, quam colere: dum inconſulte geſtiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris acceſſio, quam ſibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt; ſic in auro & argento [1] avaritia conſecrata eſt; ſic ſtatuarum inanium conſignata forma; ſic nata Romana ſuperſtitio, quorum ritus, ſi percenſeas, ridenda quammulta, multa etiam miſeranda ſunt. [2] Nudi cru-

RIGALTIUS.

1 *Avaritia conſecrata eſt.*] Sic ſupra, *conſecrare ſacrilegium.*

WOWERUS.

2 *Nudi cruda hyeme.*] De Lupercis, & Lupercalibus, quibus nudi diſcurrebant Liv. lib. 1. Plutarch. Rom. Quæſt. Val. lib. 7. Varro. Feſtus.

ELMENHORSTIUS.

Nudi cruda hyeme diſcurrunt.] Lupercalibus re divina facta, nudi diſcurrebant ludibundi, pellibus occurſantes quoſque ſibimet verberantes. Lactant. lib. 1. cap. 21. Auctor origin. gentis Roman. fol. 777. Servius 8. Æneid. fol. 507. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 1. pag. 67. Plutarchus Romulo fol. 31. & in Quæſtion. Roman. fol. 280. Prudent. in Romano martyre p. 210.

Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
Vos eſſe monſtrat, quum luperci curritis.
Quem ſervulorum non rear viliſſimum,
Nudus plateas ſi per omnes curſitans,
Pulſet puellas verbere ictas ludicro?

RIGALTIUS.

Cruda hieme.] Crudeli, aſpera.

OUZELIUS.

Nudi crura hyeme incedunt.] De Lupercis nude diſcurſitare ſolitis, res adeo nota eſt, ut neminem fugiat, niſi plane hoſpitem in his litteris; uti & de feminis ſibi obviis, & ab ipſis, pellibus in ſcuticas diſſectis, verberatis, ut ita, ſicut exiſtimabatur, fœcundas eas redderent. Unde Juvenalis Sat. 2.

Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco.

Et Ovidius Faſt. 2.

Nupta quid expectas, non tu pollentibus herbis,
Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ,
Jam ſocer optatum nomen habebit avi.
Nam fuit illa dies, dura cum ſorte marita
Reddebant uteri pignora cara ſui.

Tria autem Romæ Lupercorum collegia erant. Duo quidem antiquiſſima, Fabiorum nempe, & Quintiliorum; his tertium poſtea additum Juliorum à C. Julio Cæſare. De quo ſic Dio lib. 44. Ἱεροποιούς τε ἐς τὰς τοῦ Πανὸς γυμνοπαιδίας, τρίτην τινὰ ἑταιρείαν, ἣν Ἰουλίαν ὠνόμασαν. De duobus prioribus Ovidius Faſt. 2.

Riſit, & indoluit Fabios potuiſſe, Remumque;
Vincere Quintilios non potuiſſe ſuos.

Horum ſacra, cum Romæ, aliquantulum remiſſa, ab Auguſto iterum reſtituta ſunt, ut refert Tranquillus in ejus Vitâ: *Nonnulla*, inquit, *etiam ex antiquis cerimoniis paullatim abolita reſtituit: ut Salutis augurium, Diale flaminium, ſacrum Lupercale.* Non tamen ſemper Luperci nudi decurrebant, ſed etiam caprinâ pelle amicti. Ut eſt apud Juſtinum lib. 43. *In hujus radicibus, templum Lycæo, quem Græci Pana, Romani Lupercum appellant, conſtituit: ipſum Dei ſimulacrum nudum caprinâ pelle amictum eſt, quo habitu nunc Romæ Lupercalibus decur-*

crudâ hieme diſcurrunt. [1] alii incedunt pileati, [2] ſcuta vetera circum-

decurritur. Unde & Ovidio *cinctuti* dicuntur Faſt. lib. 5.

Semicaper coleris cinctutis Faune Lupercis.

A *cinctu* nimirum, quod genus tunicæ erat infra pectus aptatæ, teſte Porphyrione ad Horatii Artem Poëticam. Et certe ſic melius pudori conſultum fuit, ut ſaltem ſubligaculo quodam pudendas corporis partes velarent.

WOWERUS.

1 *Alii incedunt pileati.*] Salii. Dionyſ. Halic. lib. 2. Polyb. Legat. 10.

ELMENHORSTIUS.

Incedunt pileati.] Plutarch. Numa fol. 68. *Peltarum cuſtodes Salios conſtituit.* Ὄνομα Σαλίου τὴν ἐνόπλιον ἐκδιδάξαντος ὄρχησιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως αὐτῆς ἁλτικῆς οὔσης, ἣν ὑπορχοῦνται διαπορευόμενοι τὴν πόλιν, ὅταν τὰς ἱερὰς πέλτας ἀναλάβωσιν ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ, φοινικοῦς μὲν ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους, μίτραις δὲ χαλκαῖς ὑπεζωσμένοι πλατείαις, καὶ κράνη χαλκᾶ φοροῦντες, ἐγχειριδίοις δὲ μικροῖς τὰ ὅπλα κρούοντες. ἡ δὲ ἄλλη τῆς ὀρχήσεως, ποδῶν ἔργον ἐστί. κινοῦνται γὰρ ἐπιτερπῶς, ἑλιγμούς τινας καὶ μεταβολὰς ἐν ῥυθμῷ τάχος ἔχοντι καὶ πυκνότητα μετὰ ῥώμης καὶ κουφότητος ἀποδιδόντες. αὐτὰς δὲ τὰς πέλτας ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα. Id eſt, *Dicti autem Salii ſunt, non (ut nonnulli fabulantur) ex nomine Salii viri Samothracis vel Mantinæi, qui armatum tripudium tradidit: verum ab ipſo potius tripudio, quod ſaltando obeunt, quum menſe Martio ſacras peltas per urbem ferunt trabeati, balteis latis ſuccincti æneis, galeaſquè æneas in capite gerentes, ac minutis pugionibus ad peltas concrepantes. Saltatus hujus tripudii pedibus efficitur, motus enim edunt in gyrum haut inconcinnos & varios, modulis citatis & frequentibus cum robore & agilitate. Eas pietas ancylia ex figura vocant.* Vide Servium in 8. Æneid. fol. 507. & 528.

OUZELIUS.

Incedunt pileati.] Pilei Saliorum, quod illis commune cum cæteris Flaminibus, in coni formam faſtigiati erant. Unde Romanis dicebantur *Apices*, à Græcis autem Κυρβασίαι, ut eſt apud Dionyſium Halicarnaſſ. lib. 2. Antiquit. Romanar. καὶ τοὺς καλουμένους ἄπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πίλους ὑψηλοὺς εἰς σχῆμα συναγομένους κωνοειδὲς, οὓς Ἕλληνες προσαγορεύουσι κυρβασίας. Saliorum autem duo erant genera. Antiquiſſimi Palatini dicti, atque à Numâ Pompilio inſtituti; His alios Collinos ſive Agonales nuncupatos Tullius Hoſtilius adjunxit. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. dicto: οὓς (Σαλίους) αὐτὸς ὁ Νομᾶς ἀπέδειξεν ἐκ τῶν πατρικίων, δώδεκα τοὺς εὐπρεπεστάτους ἐπιλεξάμενος νέους, ὧν ἐν Παλατίῳ κεῖται τὰ ἱερὰ, καὶ αὐτοὶ καλοῦνται Παλατῖνοι. οἱ μὲν γὰρ Ἀγωναλεῖς, ἀπὸ δέ τινων καλούμενοι Κολλῖνοι Σάλιοι, ὧν τὸ ἱεροφυλάκιόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ Κολλίνου λόφου, μετὰ Νομᾶν ἀπεδείχθησαν ὑπὸ βασιλέως Ὁστιλίου καθ' εὐχὴν ἣν ἐν τῷ πρὸς Σαβίνους εὔξατο πολέμῳ. Aliter tamen eos Servius in 8. Æneid. diſtinguit: *Duo*, inquit, *ſunt genera Saliorum, ut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini & Quirinales à Numa inſtituti: ab Hoſtilio vero Pavorii & Pallorii.*

WOWERUS.

2 *Scuta vetera.*] Ancylia. Plut. Numa. Liv. lib. 1. Juven. Sat. 2. Procopius in Eſai. 44. ancylia vocat ἀγάλματα διοπετῆ,

ELMENHORSTIUS.

Scuta vetera circumferunt.] *Ancylia.* Lactant. lib. 1. cap. 21. *Quid de ſcutis jam vetuſtate putridis dicam? quæ cum portant, Deos ipſos ſe geſtare humeris ſuis arbitrantur.* Valerius Maxim. l. 1. c. 1. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. fol. 230.

OUZELIUS.

Scuta vetera circumferunt.] Ancilia, ſive ſcuta ad formam Ancilis illius e cœlo, ut fertur, Numæ temporibus delapſi, ab eoque conſecrati, efformata. Quæ autem ejus forma fuerit, oſtendit Feſtus voce *Mamurii Veturii*: *Numa*, inquit,

circumferunt, [1] pelles cædunt, [2] mendicantes vicatim deos ducunt.

inquit, *Pompilio regnante è cœlo cecidiſſe fertur Ancile, id eſt, Scutum breve; quod ideo ſic appellatum, quia ex utroque latere erat reciſum; ut ſummum, infimumque ejus latus medio pateret.* Nec à Feſto diſſentit Plutarchus in Numa: Ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα, κύκλος γὰρ οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἀποδίδωσιν, ὡς πέλτη, τὴν περιφέρειαν ἀλλ' ἐκτομὴν ἔχει γραμμῆς ἑλικοειδοῦς, ἧς αἱ κεραῖαι καμπὰς ἔχουσαι καὶ συνεπιστρέφουσαι τῇ πυκνότητι πρὸς ἀλλήλας, ἀγκύλον τὸ σχῆμα, ποιοῦσιν.

WOWERUS.

1 *Pelles cædunt.*] Fortaſſe hæc loco ſuo mota, & ſubnectenda iis: *Nudi cruda hyeme diſcurrunt.* eſt enim Lupercorum. Feſtus, Crepos. Dionyſ. Hal. lib. 1. Prudent. Hym. 10. περὶ στεφ.

2 *Mendicantes vicatim.*] Clem. Protrept. Tertull. Apolog. Apul. Mileſ. 12. Suid. in ἀγείρει.

ELMENHORSTIUS.

Mendicantes vicatim Deos ducunt.] Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. antiq. Rom. fol. 91. Θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους. ἱερᾶται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ, καὶ γυνὴ Φρυγία. καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις, ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Id eſt, *Huic* (*ſcil. matri Idææ*) *imperatores quotannis Romano ritu victimas cædunt & ludos faciunt: ſacerdotio vere ejus funguntur Phrygii generis vir & mulier, eamque per urbem circumferunt, circulatorio ritu ſtipem Matri colligentes, & pectora plangentes, proſequentibus eos cum Matrio carmine tibiis, & tympanorum pulſu. Sed è Romanis indigenis nemo cum Matriacis vicatim ſtipem colligit, nec ad Phrygios tibiæ modos per urbem incedit varia indutus ſtola, nec ex decreto ſenatus Phrygia Matris orgia celebrat.* Tertullian. Apolog. c. 13. *Circuit Cauponas religio mendicans.* Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 331. *Tunc fortuna mea ſæviſſima, emptorem aptiſſimum duris meis caſibus mire repertum, objecit. Cynædum & ſenem, calvum quidem, cincinnis ſemicanis & pendulis capillatum: unum de triviali popularium fæce, qui per plateas & oppida cymbalis & crotalis perſonantes, Deamque Syriam circumferentes, mendicare compellunt.*

VARIAE LECT.

Vicatim.] MS. *vicantes.* Putem natum id monſtrum ex poſterioribus tribus vocis præcedentis.

OUZELIUS.

Mendicantes vicatim Deos ducunt.] Mos ſacerdotum Magnæ Matris, ut mendicando ſtipem vel panem quærerent, unde & Μητραγύρται dicti. Clemens Alexandrinus Protreptico: Μένανδρος γοῦν ὁ κωμικὸς, ἐν Ἡνιόχῳ ἐν ὑποβολιμαίῳ τῷ δράματι·

. Οὐδείς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεὸς

Μετὰ γραὸς, οὐδ' εἰς οἰκίας παρεισιὼν

Ἐπὶ τοῦ σανίδος μητραγύρτης.

Τοιοῦτοι γὰρ οἱ μητραγύρται. ὅθεν εἰκότως ὁ Ἀντισθένης ἔλεγχεν αὐτοῖς μεταιτοῦσιν, οὐ τρέφω τὴν μητέρα θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν. Quod & Iſidos ſacerdotes facere ſolitos ſupra monuimus. Innuit hoc quoque Tertullianus Apologet. *Non ſufficimus & hominibus & Diis veſtris mendicantibus opem ferre.* Auguſtinus etiam de hoc genus æruſcatoribus, de Civit. Dei lib. 7. cap. 26. *Per plateas vicoſque Carthaginis etiam à populis unde turpiter viverent exigebant.* Imponebatur autem Dea aſino, atque ſic à mendicantibus circumvehebatur. Hinc Appulejus aſinus lib. 9. *Die ſequenti rurſum divinis exuviis onuſtus, cum crotalis & cymbalis, circumforaneum mendicabulum producor ad viam.* Et eleganter Gabrias in Jambis fabuloſis:

ducunt. [1] quædam fana ſemel anno adire permittunt. [2] quædam in totum nefas viſere. eſt quo [3] viro non licet, & non-

Γάλλοις ἀγύρταις εἰς τὸ κοινὸν ἐπεράθη
Ὄνος τις οὐκ εὔμοιρος, ἀλλὰ δυσ-
δαίμων,
Ὅς τις φέρη πτωχοῖσι καὶ πανέργοισι
Πείνης σάκος, δίψης τε, καὶ κακῆς
τέχνης.
Οὗτοι δὲ κύκλῳ πᾶσαν ἐξ ἔθους κώμην
Περιόντες, ἔλεγον, τίς γὰρ ἀγροίκων
Οὐκ οἶδεν Ἄττιν λευκὸν ὡς ἐπηρώθη;
Τίς οὐκ ἀπαρχὰς ὀσπρίων τε καὶ σίτων,
Ἁγνῶς φέρων δίδωσι τυμπάνῳ Ῥείης;

ELMENHORSTIUS.

1 *Quædam fana ſemel anno adire permittunt.*] Pauſanias Arcadicis fol. 263. tradit, Cereris & Proſerpinæ fanum viros quotannis ſemel frequentare Dindymenæ matris ſacrarium tantum ſemel in anno aperitur. Idem Bœoticis fol. 229.

OUZELIUS.

Quædam fana ſemel anno adire permittunt.] Pauſanias de Dyndimenæ templo in Bœoticis: *μιᾷ δ' ἐφ' ἑκάστων ἐτῶν ἡμέρᾳ, καὶ οὐ πέρα, τὸ ἱερὸν ἀνοίγειν νομίζουσιν.* Ibidem de Eurynomes fano: *Ἡμέρᾳ δὲ αὐτῇ κατὰ ἔτος ἕκαστον τὸ ἱερὸν ἀνοιγνύουσι τῆς Εὐρυνόμης, τὸν δὲ ἄλλον χρόνον οὐ σφισιν ἀνοιγνύναι καθέστηκε.*

2 *Quædam in totum nefas viſere.*] Innuit fortaſſe templum Plutonis apud Eleos, quod, licet quotannis ſemel aperiretur, nemini tamen niſi ſacrificulo introire fas eſſet. De quo ſic Pauſanias in Eliacis: *Ὁ δὲ ἱερὸς τοῦ Ἅδου περίβολός τε καὶ ναὸς (ἔστι γὰρ Ἠλείοις καὶ Ἅδου περίβολός τε καὶ ναὸς) ἀνοίγνυται μὲν ἅπαξ κατὰ ἔτος ἕκαστον, ἐσελθεῖν δὲ οὐ τότε ἐφεῖται πλήν γε τοῦ ἱερωμένου.* Niſi capere vis de æde priſca Neptuni Equeſtris, quæ juxta montem Aleſium erat, à cujus aditu homines arcebantur, de quâ idem Pauſanias in Arcadicis. De aliis hujuſmodi jam nihil occurrit, nec memini me quicquam legiſſe.

WOWERUS.

3 *Quædam viro non licet.*] Veſtæ, Bonæ deæ, Cereris. Vide Lactant. lib. 3. cap. 19. Dionyſ. Hal. lib. 1.

ELMENHORSTIUS.

Quædam viro non licet.] Sacris Bonæ Deæ, Cereris & Veſtæ, viris intereſſe non licebat. Lactant. lib. 3. cap. 19. *Multo ſceleratiores ſunt, qui arcana mundi & hoc cæleſte templum profanare impiis diſputationibus quærunt, quam qui ædem Veſtæ, aut Bonæ Deæ, aut Cereris intraverint. Quæ penetralia, quamvis adire viris non liceat, à viris tamen fabricata ſunt.* Et l. 2. c. 4. Cic. de haruſp. reſponſ. f. 435. pro domo ſua fol. 420. lib. 4. in Verrem fol. 178. Plutarchus Cæſare pag. 711. Tibullus lib. 1. elegia 6. Pauſanias Achaicis fol. 283. ab ſacris Myſiæ Cereris non tantum viros, verum etiam maſculos canes excludit. Chirius Fortunatianus lib. 1. Rhetor. pag. 14. *Mas templum Cereris ſi ingreſſus fuerit, capite puniatur.* Dionyſ. Halicarn. lib. 2. fol. 127. ait viris interdiu permiſſum Veſtæ ſacra viſere: ſed in iis pernoctare nefas.

RIGALTIUS.

Eſt quo viro non licet.] Rectiſſima eſt hæc ſcriptura veteris exemplaris.

Viro non licet.] *Teſticuli ſibi conſcius unde fugit mus.* Juven.

OUZELIUS.

Eſt quo viro non licet.] Propertius l. 4. Eleg. 9. de Sacris Bonæ Deæ:

Femineæ loca clauſa Deæ, fonteſque piandos,
Impune & nullis ſacra retecta viris.

Adeo etiam, ut non ſolum viris Templum Bonæ Deæ ingredi nefas eſſet; ſed & picturæ maſculæ in templo velatæ. Juvenalis Sat. 7.

—— ubi velari pictura jubetur,
Quæcunque alterius ſexus imitata figuram.

Teſtatur & Seneca Epiſt. 97. *Submotis extra conſpectum viris, ut picturæ quoque maſculorum animalium contegantur.*

[1] nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt? [2] etiam ſervo quibuſdam cerimoniis intereſſe piaculare flagitium eſt. [3] alia ſacra coronat univira, alia multivira, & magnâ religione conquiritur, [4] quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid? qui ſanguine ſuo libat, & [5] vulneribus ſuis ſupplicat, non profanus

WOWERUS.

1 *Nonnulla abſque fœminis ſacra.*] Herculis ſacris mulieres intereſſe non licebat; ejus ritus ratio & origo apud Macrob. lib. 1. Sat. cap. 12. Propert. lib. 4. Eleg. 9. de ſacris Sylvani idem obſervo apud Cat. de Re ruſt. c. 83.

ELMENHORSTIUS.

Nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt.] Agellius lib. 11. cap. 6. *Mulieres Herculaneo ſacrificio abſtinent.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12. *Mulieres in Italia ſacro Herculis non licet intereſſe; quia Herculi, cum boves Gyrionis per agros Italiæ duceret ſitienti, reſpondit mulier aquam ſe non poſſe præſtare, quod fœminarum Deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris guſtare fas eſſet. Propter quod Hercules facturus ſacrum deteſtatus eſt præſentiam fœminarum, & Potitio ac Pinario ſacrorum cuſtodibus juſſit ne mulierem intereſſe permitterent.*

WOWERUS.

2 *Etiam ſervo.*] Val. Max. l. 1. c. 1. Liv. lib. 11.

ELMENHORSTIUS.

Etiam ſervo quibuſdam ceremoniis intereſſe, piaculare flagitium eſt.] Herculis ſacra ſervos non admittunt. Servius in 8. Æneid. fol. 502. Livius lib. 5. & 9. Lactant. lib. 2. cap. 7. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 774.

WOWERUS.

3 *Alia ſacra coronat univira.*] Tertul. Exhortat. ad Caſtit. cap. 13. & lib. de Monogamia, c. 17. Hieronymus ep. 77. Feſtus in Pudicitiæ ſignum.

ELMENHORSTIUS.

Alia ſacra coronat univira.] Servius in 4. Æneid. fol. 312. *Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.* Junonis, Veſtæ, & Telluris ſacerdotes omnes univiræ. Hieron. l. 1. adverſus Jovian. cap. 6. & 30. fol. 163. Et lib. 3. Comment. ad epiſt. Pauli ad Galat. cap. 6. fol. 158. Dionyſius Halicar. l. 8. f. 526. Livius lib. 10. pag. 376.

WOWERUS.

4 *Quæ plura poſſit adulteria.*] Hoc Strabo lib. 12. de Armeniis, & Herodot. lib. 1. de Lydiis.

5 *Vulneribus ſupplicat.*] Athenag. Apol. οἱ δὲ ἐξεκόπησαν, ἢ ἐκτέμνουσιν οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν. ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις, καὶ τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους αὐτοὺς λέγειν. 3. Reg. p. 18. κατετέμνοντο κατὰ τὸν ἐθισμὸν αὐτῶν ἐν μαχαίραις, καὶ σειρομάσταις, ἕως ἐκχύσεως αἵματος. Athenag. interpretatur Apul. Mileſ. 8. *Arrepto flagro, quod ſemiviris proprium geſtamen contortis tæniis lanoſi velleris prolixe fimbriatum, & multijugis talis ovium teſſellatum, indidem ſeſe commulcat ictibus.* Lucian. περὶ ὄνου. & Plutarch. adv. Colot. extremo. ἀστραγαλωτὴν μάστιγα vocant, quod vertit Apul. flagrum talis ovium teſſellatum. Ex quibus apertum, quid Athenag. ἀστραγάλοις αἰκιζομένους.

ELMENHORSTIUS.

Vulneribus ſuis ſupplicat.] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sunt publica ſacra Matris Deum, in quibus homines ſuis ipſi virilibus litant. Amputato enim ſexu, nec viros ſe nec fœminas faciunt.* Lactant. in Statii Thebaid. lib. 12. pag. 408. Firmic. de errore profan. relig. Lucianus in Dea Syria fol. 419.

OUZELIUS.

Qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat.] Locus, quem hic ex Lactantio adducit Elmenhorſtius, nihil ad rem facit. Non enim his verbis Minucius innuit, caſtrationem Magnæ Matris ſacerdotum; ſed morem illum quo

ſanus melius eſſet, quam ſic religioſus? aut, [1] cui exta ſunt obſcena demeſſa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum ſi eunuchos deus vellet, poſſet procreare, non facere. Quis non intelligat male ſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere, & ipſam [2] errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hîc [3] defenſio communis furoris eſt

quo ſibi brachia & lacertos ferro cruentabant. Quo de ritu ſic Appulejus Mileſiar. lib. 8. *Dinque capite demiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes, & nonnunquam ſuos incurſantes muſculos, ad poſtremum ancipiti ferro, quod ferebant, ſua quiſque brachia diſſecant.* Statius lib. 10. Thebaid.

Sic Phryga terrificis genitrix Idæa cruentum
Elicit ex adytis, conſumptaque brachia ferro
Scire vetat.

Tertullianus Apologet. cap. 24. *Archigallus ille ſanctiſſimus ſanguinem impurum lacertos quoque caſtrando libabat.* Prudentius Romano Martyre:

Cultrum in lacertos exſerit fanaticus,
Sectiſque Matrem brachiis placat Deûm.

ELMENHORSTIUS.

1 *Cui teſta ſunt obſcæna demeſſa.*] Vide Obſervationes ad Arnob. lib. 5. p. 100.

VARIAE LECT.

Teſta.] Sabin. *exta.* ſic & in MS. male.

HERALDUS.

Aut cui exta ſunt obſcæna demeſſa.] Hæc eſt lectio Rom. edit. & MS. Reg. Unde Gelenius efficit *teſta.* Et ſane teſta Samia Gallos genitalia ſibi exſecuiſſe quidam tradiderunt. Scripſiſſe tamen Minucium exiſtimo, *aut cui execta ſunt obſcæna, demeſſa:* quod Minucii ſtilum magis ſapit. Lactantius etiam non teſta ſolum, ſed etiam ferro meſſem iſtam factam indicat lib. 5. cap. 9. *Qui virilia ſua ferro metant; &, quod eſt ſceleratius, ut ſint religionis antiſtites.*

RIGALTIUS.

Exta ſunt obſcena demeſſa.] Correxere, *teſta.* Sed vetus ſcriptura defendi poteſt. *Exta obſcena* dicit Minucius illa pondera Catulli, exempta ſuis alveolis ſive folliculis.

OUZELIUS.

Cui exta ſunt obſcena demeſſa.] Ita MS. Alii legunt *teſta.* quod ſane ſimplicius illo, quod ſubſtituit Heraldus. Fiebat enim illa Gallorum eviratio teſtâ Samiâ. Cujus cauſſam adducit Plinius lib. 35. cap. 12 *Samia teſtâ Matris Deûm ſacerdotes, qui Galli vocantur, viriitatem amputant; nec aliter citra perniciem, ſi M. Cælio credimus; qui linguam ſic amputandam objecit gravi probro.* Poteſt tamen & MS. lectio retineri, ſi accipiatur, ut Rigaltius expoſuit.

ELMENHORSTIUS.

2 *Errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare.*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 6. cap. 10. *Inſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt.* Ita enim locus iſte legi debet, non ut in vulgatis libris habetur, *ſanitatis patrimonium, &c.* Voce *inſanitas* eadem notione utitur Cicero lib. 4. Tuſcul. quæſt. pag. 134.

RIGALTIUS.

Et ipſam errantium turbam.] Juvenalis in eundem ſenſum:

—— *Iunctaque umbone cohortes, &c.*

WOWERUS.

3 *Defenſio communis furoris.*] Auguſtin. de civit. Dei. lib. 6. *Inſaniæ patrocinium eſt inſanientium turba.*

eſt furentium multitudo. At tamen iſta ipſa ſuperſtitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione & pietate pollerent. Nimirum inſignis & nobilis juſtitia Romana ab ipſis imperii naſcentis incunabulis auſpicata eſt. [1]Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti, & muniti immanitatis ſuæ terrore creverunt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt. [2] confluxerant perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, proditores. Et ut ipſe [3] Romulus, Imperator & rector, populum ſuum facinore præcelleret, parricidium fecit. Hæc prima ſunt auſpicia religioſæ civitatis. mox alienas virgines jam deſponſatas, jam deſtinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas [4] ſine more rapuit, violavit, illuſit: & cum earum parentibus, [5] id eſt, cum ſoceris ſuis, bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irreligioſius, quid audacius, quid ipſa ſceleris confidentiâ tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere cum templis & altaribus: captos cogere: damnis alienis, & ſuis ſceleribus adoleſcere cum Romulo, regibus ceteris, [6] & poſtremis ducibus diſciplina communis eſt. ita quidquid Romani tenent, colunt, poſſident, audaciæ

ELMENHORSTIUS.

1 *Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti & muniti.*] Auguſtinus de civit. Dei. lib. 1. cap. 13. de conſenſu Euangeliſtar. lib. 1. cap. 12. Plutarch. Romulo p. 25. Livius lib. 1. Strabo lib. 5. Geograph. fol. 159.

MEURSIUS.

2 *Confluxerant.*] Scribo, *quo fluxerant.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Romulus parricidium fecit.*] Florus l 1. c. 1. Liv. lib. 1. Leo ſerm. 1. de nativ. Petri & Pauli. Auguſt. de civit. Dei l. 3. cap. 6. De conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 12.

4 *Sine more.*] Id eſt, ut ait Lactant. in 1. Statii Thebaid. p. 17. *Injuſte, ſine exemplo.* Virgil. 8. Æneid.

— *raptas ſine more Sabinas.*

Videndus Petrus Faber JC. lib. 2. Semeſtr. cap. 18.

RIGALTIUS.

Sine more rapuit.] Alludit ad Virgilianum illud,

— *raptas ſine more Sabinas,*

Sine more, ſine exemplo. quod factum antea non fuerat, quod inauditum & inuſitatum ante. ut contra idem Virgil.

— *lectas de more bidentes.*

WOWERUS.

5 *Id eſt cum ſoceris*] Dele Gloſſema.

VARIAE LECT.

Cum ſoceris.] Hæc Wowerus delet.

WOWERUS.

6 *Et poſtremis ducibus.*] Lege: *Poſtumis.*

daciæ præda eſt: [1] templa omnia de [2] manubiis, id eſt, de ruinis urbium, de ſpoliis deorum, de cædibus ſacerdotum. hoc inſultare & illudere eſt, victis religionibus ſervire, captivas eas poſt victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, [3] ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. [4] Toties ergo Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum. tot de diis ſpolia, quot de gentibus & [5] tropæa. Igitur Romani non

ELMENHORSTIUS.

1 *Templa omnia de manubiis.*] Ambroſius epiſt. 29. ad Theodoſ. Imp. *Legimus templa idolorum antiquitus condita de manubiis, & ſpoliis reliquorum hoſtium.* Aſconius Pedianus in Verr. Ciceronis pag. 36. *Ædem Caſtoris ex manubiis L. Metellus exſtruxit.* Elei bello devictis Piſæis, templum & ſignum de manubiis Jovi fecerunt. Pauſanias Eliacis fol. 156. & 173. Achaicis fol. 126. Phocaicis fol. 327.

OUZELIUS.

Templa omnia de manubiis.] Florus l. 1. cap. 7. de Tarquinio Superbo: *De manubiis captarum urbium Templum erexit.* Manubiæ autem proprie quid ſint, & ut à prædis ſive ſpoliis differant, docet Nonius Marcellus, dum inquit: *Manubias à Præda hoc diſtare veteres exiſtimarunt, ut ſit Præda corpora ipſa rerum quæ capiuntur: Manubiæ vero pecunia ex præda vendita redacta. Et ſic apud plurimos. nam & Marcum Tullium de lege Agrariâ ita ſenſiſſe voluerunt: Prædam, manubias, caſtra denique Cn. Pompeii.* Vide ſis A. gellium lib. 13. cap. 13. ubi fuſius hoc perſequitur.

WOWERUS.

2 *Manubiis.*] *C. Marius Pr. Tr. Pl. Q. Augur de manubiis Cimbricis, & Teutonicis ædem Honori, & Virtuti.* Suet. Aug. cap. 30. Tib. cap. 20.

RIGALTIUS.

3 *Sacrilegium eſt conſecrare.*] Conſecrare ſacrilegium, ut ſupra, *Avaritia conſecrata eſt.*

WOWERUS.

4 *Toties ergo Rom. impiatum.*] Tertull. Apol. *Tot igitur ſacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent ſimulacra captivorum Deorum.* Impiatum, ut Tert. adv. Gnoſt. Victoriatum, & injuriatum.

ELMENHORSTIUS.

Toties ergo Romanis impiatum.] Tertull. Apol. cap. 25. *Tot igitur ſacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent adhuc ſimulachra captivorum Deorum.*

VARIAE LECT.

A Romanis.] Ita Fulv. Sab. *Romanis.*

OUZELIUS.

5 *Tropæa.*] Tropæa quid ſint declarat Varro in Bimargo: *Fuga, inquit, hoſtium Græce vocatur τροπή: hinc ſpolia capta fixa in ſtipitibus, appellantur tropæa.* Erant proprie tropæa corpora trunca cum ſpoliis, qualia hodieque adhuc duo Romæ in Eſquilino viſuntur, proque illis habentur, quæ Mario erecta forent, de quibus Valerius Maximus l. 6. cap. 9. Moles enim inibi eſt latericia, in quâ bina tropæa ex marmore, quæ corpora ſunt trunca cum ſpoliis. Eorum alterum thorace ſquamoſo indutum, cum clypeis & ornamentis militaribus, ante ſe juvenem captivum manibus ad tergum religatis, & undique alatas victorias habens: alterum armis ornatum, clypeis non uſquequaque rotundis, galeis duabus, alterâ apertâ cum cono & criſtis, alterâ clauſâ ſine criſtis: in eodem ineſt forma chlamydis, & alia quædam vetuſtate minus apparentia. Interdum tamen turres, aræ, & columnæ pro tro-

tropæis fuēre. Sic Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus, qui primi è Romanis tropæa erexere, turres ſtatuerunt, ut refert Florus lib. 3. cap. 2. *Utrinſque victoria quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc exiſtimari poteſt, quod Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexēre turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixēre; cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris.* De aris Cicero lib. 15. ad familiares: *In Amano,* inquit, *monte aræ ſunt Alexandri.* Et Tertullianus de Pallio in limine: *Poſt trinas Pompeii aras.* Et apud Arrianum lib. 5. Alexander ex Indiâ rediturus aras erexiſſe dicitur, ὕψος μὲν κατὰ τοὺς μεγίστους πύργους, εὖρος δὲ μείζονας ἔτι ἢ κατὰ πύργους, χαριστήρια τοῖς θεοῖς. De columnis Plinius lib. 34. cap. 5. dum ait L. Mænio victis Latinis, & C. Duilio Pœnis columnas poſitas. Manifeſtim Iſocrates Oratione ad Philippum: τὰς στήλας τὰς Ἡρακλέους καλουμένας ἐποιήσατο, τρόπαιον μὲν τῶν βαρβάρων, μνημεῖον δὲ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ. Quod Herodotus etiam in Euterpe de Seſoſtri docet. Apud Euripidem in Phœniſſis ſtatua eſt pro tropæo:

Διὸς τρόπαιον ἵστασαν βρέτας.

Antiquitus quoque arborum truncis uſi rudibus, & ſine arte. Æneas apud Virgilium lib. 11.

Ingentem quercum, deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma
Mezentî ducis exuvias, tibi magne tropæum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis. ———

Et paullo poſt:

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces. ———

Juvenalis Sat. 10.

Bellorum exuviæ truncis affixa tropæis.

Statius Thebaid.

Quercus erat teneræ jamdudum oblita juventæ,
Huic leves galeas, perfoſſaque vulnere crebro
Inſerit arma ———

Claudianus:

——— *ſi lætior adſit*
Gloria, veſtita ſpoliis donabere quercu.

Item Panegyr. 2. Stilicon

Ditibus exſequiis tendentem ad ſidera quercum.

Et lib. 1. in Ruffinum,

Feſtinas urgete manus, meus ecce paratur
Ad bellum Stilico, qui me de more tropæis
Ditat; & hoſtiles ſuſpendit in arbore criſtas.

Sidonius Panegyr. Anthem.

——— *quercuſque tropæis*
Curva tremit ———

Et panegyr. Majorani:

Iſta micant clypeo, cuſpis trabe ſurgit eburnâ
Ebria cæde virûm; propter Bellona tropæum
Extruit, ut quercus captivo pondere curvet.

Prudentius lib. 2. adverſus Symmachum:

Et ſuſpenſa gravi telorum fragmina trunco.

Suetonius de Caligulâ cap. 45. *Proripuit ſe cum amicis & parte equitum prætorianorum in proximam ſilvam: truncatiſque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reverſus.* Tropæa autem Dîs ſacrata erant, eoque diruere ea nefas fuit. Dio lib. 42. de Cæſare: καὶ τρόπαιον ἐπειδήπερ ὁ Μιθριδάτης ἀπὸ τοῦ Τριαρίου ἐν ταῦθα που ἐγηγέρκει ἀντανέστησε. καθελεῖν μὲν γὰρ τὸ τοῦ βαρβάρου οὐκ ἐτόλμησεν, ὡς καὶ τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς καθιερωμένον. Vitruvius lib. 2. cap. *Poſtea autem Rhodii religione impediti, quod nefas eſſet tropæa dicata removere, circa locum eum ædificium ſtruxerunt.* Sulla tamen Marii tropæa dejecit, quæ Cæſar denuo reſtituit, ut eſt apud Suetonium Julio, cap. 11. quod etiam jure fieri nequit; ſemel enim dedicata nec evertere fas

non ideo tanti quod religioſi, ſed quod impune ſacrilegi. Neque enim potuerunt in ipſis bellis deos adjutores habere, adverſus quos arma rapuerunt, & quos poſt cladem [1] detriumphatos colere cœperunt. Quid autem iſti dii pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus. [2] Romulus,

fas fuit; neque diruta, vel etiam temporis vetuſtate conſumpta, inſtaurare, ut tangit Plutarchus in Quæſt. Roman. 36. Atque hæc in præſenti de tropæis, infra forſan plura adjiciemus.

ELMENHORSTIUS.

1 *Detriumphatos colere cœperunt.*] Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. l. 1. c. 12. *Solebant Romani Deos gentium, quas ſubjugaverant, colendos propitiare, & eorum ſacra ſuſcipere.* Hieronym. in Epiſt. Pauli ad Rom. cap. 1. pag. 266. *Omni mundo mirum fuit, Romanos credidiſſe, qui idolorum nimia fuerant cultura poſſeſſi, ita ut etiam omnium gentium Diis, quas vicerant, deſervirent.*

VARIAE LECT

Populaverant, detriumphatos.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *poſtulaverant d.* male. Aliter in Edit. n.

RIGALTIUS.

Et quos poſt lauream detriumphatos colere cœperunt.] Sic emendari poſſe cenſemus quod abſque ullo ſenſu legitur in exemplari, *& quos poſtulaverant.* Apparent priſtinæ ſcripturæ veſtigia: *quod poſtulaverant*, ſed abraſa eſt littera, *d*, & ſuperſcripta littera, *s*, ab antiqua etiam manu.

OUZELIUS.

Et quos poſt cladem detriumphatos colere cœperunt.] Ita vulgata lectio, quæ ferri poteſt. In MS. mendoſiſſime legitur, *Et q. poſtulaverant, d. c. c.* Quod Fulvius Urſinus reſtituere conatur, ac emendat: *Et quos populaverant, detriumphatos colere cœperunt.* Rigaltius vero: *Et quos poſt lauream detriumphatos colere cœperunt.* Ingenioſe.

ELMENHORSTIUS.

2 *Romulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, Pilumnus & Picumnus.*] Auguſtin. de civitate Dei lib. 4. cap. 23. lib. 10. cap. 10.

OUZELIUS.

Conſus.] Sic Romani nuncupabant Neptunum Equeſtrem, cujus honori *Conſualia* inſtituta: de quibus Varro l. 5. de L. L. Item Livius lib. 1. *Romulus*, inquit, *ludos ex induſtriâ parat Neptuno Equeſtri ſollemnes: Conſualia vocat.* Videſis & Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 1. Plutarchum in Romulo, Tertullianum de ſpectaculis, cap. 5. Celebrabantur Conſualia 18. die menſis Auguſti, ut Plutarchus in Romulo docet; Errat itaque Servius dum ad 8. Æneid. ſcribit: *Raptæ autem Sabinæ Conſualibus, hoc eſt menſe Martio.* Non enim menſe Martio, ſed in Auguſto Conſualia celebrata, die nempe 18. ejus menſis. Ut etiam Dionyſius præter Plutarchum teſtatur, his verbis: ἡ ἁρπαγὴ περὶ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ σεξτιλίου ἐγένετο, ἐν ᾗ τὴν τῶν κωνσουαλίων ἑορτὴν ἄγουσι. Emendandus itaque eſt Tertullianus, apud quem lib. de Spectaculis cap. 5. corrupte legitur: *Sacrificant apud eam Non. Julii ſacerdotes publici, 12. Kal. Septembres flamen Quirinalis, & virgines.* Lege 15. *Kal. Septemb.* Conſum à conſiliis ſic dictum quidam volunt. Plutarchus in Romulo, Cyprianus Epiſt. 103. & in de Idolorum vanitate. Servius in 8. Æneid. Huic Deo ara erat ſubterranea in maximo Circo defoſſa, quâ ſacrificiis & libamentis colebatur. Dionyſius lib. 2. τὴν δὲ τότε τῷ Ῥωμύλῳ καθιερωθεῖσαν ἑορτὴν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἄγοντες Ῥωμαῖοι διετέλουν, κωνσουάλια καλοῦντες, ἐν ᾗ βωμός τε ὑπόγειος ἱδρυμένος παρὰ τῷ μεγίστῳ τῶν ἱπποδρόμων, περισκα-

[illegible]ulus, Picus, Tiberinus, & Consus, & [1] Pilumnus, ac Picumnus dii. [2] Cloacinam Tatius & invenit & coluit: [3] Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. [4] mox à neſcio quo Febris

[illegible] Quod & refert Plutarchus in Romulo.

RIGALTIUS.

1 *Faunus.*] Pilumno Deverram adnectit Auguſtinus, l. 6. de civ. D. c. 1[illegible]. *Pilumnus à pilo. Deverram à ſcopis.*

Volumnus.] In exempl. *Pumnus.* Tertullianus lib. 2. ad Nat. Item Volumnus. Volumnum & Voletam.

OUZELIUS.

Pilumnus ac Picumnus.] Sic malui, quam, quod Rigaltius ſubſtituit, *Volumnus.* Pilumnus enim & Picumnus, ut ait Servius ad 9. Æneid. *fratres fuerunt, & dii. Horum Picumnus* (ſic enim, ut & antea, apud Servium legendum, non vero *Pitbumnus*, quod vulgo corrupte circumfertur) *uſum ſtercorandorum invenit agrorum: unde & Sterquilinius dictus eſt: Pilumnus vero pinſendi frumenti; unde & à piſtoribus colitur. Ab ipſo etiam Pilum dictum eſt.* Et ad. 10. Æneid. *Pilumnus idem Sterculinus, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici ſolent, ita appellatus eſt.* Videmus ex his Pilumnum artem, cum ſtercorandi agros, unde Sterculinus, tum pinſendi, ſive tundendi frumenta, inveniſſe, unde Pilumnus dictus; à *pilo* nimirum, quod inſtrumentum eſt, quo quid mortario tunditur. Ceterum Pilumnus & Picumnus præeſſe etiam credebantur connubiis, & puerorum tutelæ, unde & illis in ædibus lectus ſternebatur. Varro lib. 2. de Vita populi Romani, ut à Nonio Marcello adducitur; *Natus ſi erat vitalis, ſublatus ab obſtetrice ſtatuebatur in terrâ, ut auſpicaretur rectus eſſe: ac diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectus ſternebatur.* Verba hæc Varronis reſpicit Servius, cum ad 10. Æneid. loco dicto ait: *Varro Pilumnum & Picumnum infantium Deos eſſe ait: eiſque pro puerpera lectum in atrio ſterni, dum exploretur, an vitalis ſit*, ita hic, non *utilis*, legi oportere, manifeſtum ex Varronis allatis verbis: *qui natus eſt.* Hinc etiam L. Calpurnius Piſo Pilumnum dictum exiſtimabat, quod pellat mala infantiæ, ut ibidem Servius ſubjicit.

WOWERUS.

2 *Cloacina*] Lactant. lib. 1. cap. 20. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Cloacinam Tatius invenit.] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Cloacinæ ſimulachrum in cloaca maxima repertum Tatius conſecravit, &, quia cujus eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit.*

OUZELIUS.

Cloacinam.] Feſtive ad hujus Deæ nomen alludit Tertullianus in de Pallio, cap. 4. *Quod ſi tunc tectorum Diogenes de dolio latraret, non cænulentis pedibus, ut thori Platonici ſciunt, ſed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum demiſiſſet, ut qui ſe cœlitem delirârat, ſorores prius ſuas, dehinc homines Deos ſalutaret.* Meminit & ejus lib. 1. adverſus Marcionem, cap. 18.

ELMENHORSTIUS.

3 *Pavorem Hoſtilius atque Pallorem.*] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Pavorem Palloremque Tullius Hoſtilius figuravit & coluit.* Auguſtin. de civit. Dei lib. 4. cap. 2. 15. 23. & lib. 6. cap. 10. Livius lib. 1. hiſt. Fulvius Urſinus Famil. Roman. ex antiq. numiſmat. fol. 3.

OUZELIUS.

Pavorem Hoſtilius & Pallorem.] Livius lib. 1. cap. 27. *Tullus Hoſtilius in re trepidâ vovit Salios, fanaque Pavori & Pallori, equitem clarâ increpans voce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium jubet.*

4 Mox

[1] Febris dedicata: hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sane & [2] Acca Larentia, [3] & Flora, mere-

ELMENHORSTIUS.

4 *Mox autem neſcio à quo Febris dedicata.*] Ælianus variæ hiſtor. lib. 12. c. 2. Ὅτι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ Παλλαντίῳ Πυρετοῦ καὶ νεὼν, καὶ βωμὸν ἱδρύσαντο. Lact. lib. 1. cap. 20. Cicero de nat. Deor. lib. 3. pag. 342. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 17. De civit. Dei lib. 2. cap. 15. lib. 3. cap. 12. & 25. l. 4. cap. 23. Hieron. in Ioël. cap. 3. Valerius Max. lib. 2. cap. 5. *Cæteros quidem Deos ad beneficiendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum, templis celebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in ſumma parte Vici Longi extat. In eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur.* Liber inſcription. fol. 97.

FEBRI. DIVÆ. FEBRI. SANCTÆ. FEBRI. MAGNAE.

CAMILLA. AMATA. PRO. FILIO. MALE AFFECTO.

OUZELIUS.

Mox autem neſcio à quo Febris dedicata.] Cicero de legib. lib. 2. *Ara vetus ſtat in Palatio, Febris.* Plinius lib. 2. c. 7. *Etiam publice Febrifanum in Palatio dicatum eſt.* Prudentius Hamartigeniâ:

Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
Conſecrâſſe Deas, Febrem, Scabiemque ſacellis.

WOWERUS.

1 *Febris.*] Clem. Protrept. Ῥωμαῖοι Πυρετῇ καὶ Φόβῳ θύουσιν. Sen. de morte Claudii. Arrian. Diſſ. Epict. lib. 1. cap. 19.

ELMENHORSTIUS.

2 *Acca Larentia, & Flora meretrices propudioſæ.*] Tertullianus Apol. cap. 13. Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 1. fol. 71. & 74. Plutarch. Romulo fol. 20. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 777. Obſervation. ad Arnob. lib. 1. pag. 15.

OUZELIUS.

Acca Larentia.] Hæc Romuli nutrix fuit, ut refert Plinius lib. 18. cap. 2. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui ex C. Licinii Macri primo hiſtoriarum libro hæc adducit; *Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Carucio (lege Tarruntio vel Tarrutio) cuidam Tuſco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam poſt Romulo, quem educâſſet, reliquit: & ab eo parentalia, diemque feſtum, cauſſa pietatis ſtatutum.* Ac convenit hoc cum eo, quod de Romulo & Remo jactatur, eos à lupâ educatos fuiſſe; ita enim meretricem nuncupabant ab animalis hujus moribus. Accam autem Larentiam, antequam Tarrutio nupſerat, nobile ſcortum fuiſſe ait Plutarchus in Quæſtionibus Romanis; quamvis Plutarchus hanc ſtatuat aliam eſſe ab illâ, quæ Romuli nutrix fuiſſe dicitur; Uti & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui addit, quoſdam velle, id contigiſſe regnante Anco Marcio. Sed poteſt, ut hæc eadem ſit cum Romuli & Remi nutrice, idque ut credam, potiſſimum ducor C. Licinii Marci auctoritate, in verbis ſupra laudatis.

3 *Et Flora, meretrices propudioſæ.*] Videtur Minucius hîc Floram æque, ut Accam Larentiam, meretricem ſtatuere. quod & facit Lactantius lib. 1. c. 20. ubi ſic de ea ſcribit: *Flora cum magnas opes ex arte meretriciâ quæſiviſſet, populum Romanum ſcripſit heredem, certamque pecuniam reliquit, cujus ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia. Quod quia Senatui flagitioſum videbatur; ab ipſo argumentum ſumi placuit, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur: deam finxerunt eſſe, quæ floribus præſit; eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus & vitibus bene proſpereque floreſcerent.* Quæ Lactantii verba neſcio quî convenire poſſint cum eo, quod Varro in 4. de L. L. ſcribit; ibi enim Varro Floram ponit inter deos deaſque, quos Ro-

meretrices propudioſæ, inter morbos Romanorum & deos computandæ. Iſti ſcilicet adverſus ceteros, qui in gentibus cole-

Romani temporibus Romuli à Sabinis acceperint, quique à Tatio Romæ inducti. Sic enim Varro: *Fortunam Fortem, Fidem, Lares* (ita Scaliger optime reſtituit pro *ea re*) *Sabinorum linguam olent: quæ Tatii regis voto ſunt Romæ dedicata: Nam ut annales dicunt, vovit Opi, Floræque, Dijovi, Saturnoque; Soli Lunæque, Volcano Summanoque: itemque Larundæ, Termino, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cloacinæque. E queis nonnulla nomina in utrâque linguâ habent radices; ut arbores quæ in confinio natæ, in utroque agro ſerpunt.* Ex his manifeſtum eſt, jam ante cultam à Sabinis Floram fuiſſe, ita ut non veriſimile ſit, quod Lactantius ait, meretricem ejus nominis fuiſſe, quæ ſua legarit populo Romano, atque exinde in ejus honorem Floralia celebrata. Quam antiquus enim ejus cultus Romæ fuerit, liquet etiam ex altero Varronis loco, qui eſt in 4 de L. L. ubi ex Ennio inquit Numam flamines feciſſe cognomine Florales. Verba ejus: *Eundem Pompilium Numam ait* (Ennius) *feciſſe flamines: qui omnes ſint à ſingulis Diis cognominati; in quibuſdam apparent etyma. ut cur ſit Martialis, Quirinalis. Sunt in quibus flaminum cognominibus latent origines: ut qui ſunt in verſibus plerique, Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis.* At licet Romuli & Numæ temporibus Floræ ſacra ac flamines erant, Florales tamen ludi tunc temporis nondum celebrati. Qui demum inſtituti anno V. C. IↃxiii. C. Claudio Centhone, & M. Sempronio Tuditano Coſſ. idque non ex Floræ, vel meretricis cujuſdam legato, verum ex multaticiâ pecuniâ eorum, qui peculatus damnati erant, quia publicum populi Romani agrum occupaſſent, ut narrat Ovidius in 5. Faſtor. ubi in Floralium deſcriptione ipſam Deam Floram ita loquentem introducit:

Cetera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant;
Aut pecus, aut latam dives habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt.
Sed jam de vetito quiſque parabat opes.
Venerat in morem populi depaſcere ſaltus:
Idque diu licuit, pœnaque nulla fuit.
Vindice ſervabat nullo ſua publica vulgus,
Jamque in privato paſcere inertis erat.
Plebis ad ædiles perducta licentia talis
Publicios: animus defuit ante viris.
Rem populus recipit: multam ſubiêre nocentes:
Vindicibus laudi publica cura fuit.
Multa data ex parte mihi, magnoque favore
Victores ludos inſtituêre novos.

Hoc quidem initium Floralium erat. Neque tamen exinde in more fuit ut quotannis celebrarentur. id enim anno demum V. C. IↃxxc. L. Poſtumio Albino, & M. Pompilio Lænate Coſſ. decretum eſt. Cauſſa cujus erat, quod magna ſæpius veris tempore fuerat aëris intemperies, quam anni ſterilitas ſequebatur. Unde Senatui placuit, ut in honorem Floræ celebrarentur ludi annui: quo, Deâ, hoc honore auctâ, jam deinceps favore ſuo arbores, plantaſque proſequente, inpoſterum melius omnes floreſcerent. Hinc Flora apud eundem Ovidium 5. Faſtor.

Convenêre Patres, & ſi bene floreat annus,
Numinibus noſtris annua feſta vovent.
Annuimus votis. Conſul cum conſule Lænas
Poſtumio ludos perſolvêre mihi.

Quare autem in hiſce ludis liberiores joci, ac laſcivi fractique mores forent, vide in ſequentibus apud Ovidium.

1 *Ad-*

colebantur, Romanorum imperium protulerunt. neque enim eos [1] adverſum ſuos homines vel [2] Mars Thracius, vel [3] Jupiter Creticus, vel [4] Juno nunc Argiva, nunc [5] Samia, nunc

RIGALTIUS.

1 *Adverſum ſuos homines.*] Sic ſupra, *Romanis hominibus cum ſua ſibi natione captivus.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Mars Thracius.*] Arnobius lib. 4. pag. 85. *Mars in Thraciæ finibus procreatus.* Statius lib. 3. Thebaid. pag. 93.

OUZELIUS.

Mars Thracius.] Mars Thracibus & Scythis præeſſe exiſtimatus, quia ea gens maxime bellicoſa, præque aliis viribus & robore præſtans, unde & apud illos natus dicitur. Vegetius lib. 1. de Re Militari, cap. ultimo. Phurnutus: Τιμᾶσθαι δὲ ὁ Ἄρης ὑπὸ Θρακῶν μάλιστα καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν τοιούτων ἐθνῶν λέγεται, ἐπεὶ παρ' ἐκείνοις τῶν πολεμικῶν ἡ ἄσκησις εὐδοκιμεῖ, καὶ τὸ ἀνεπιστρεφὲς τῆς δίκης. Cultus autem præcipue in eâ civitate, cui nomen Creſtone, ut eſt apud Stephanum de urbibus: unde & Lycophron in Caſſandrâ:

Ὀρχωμοτήσαι τόν τε Κρηστώνης θεόν.

Vide ibidem Iſacium Tzetzem. Solere porro Thraces Marti & Bellonæ captivos immolare, talibuſque victimis placare, teſtatur Ammianus Marcellinus lib. 27.

ELMENHORSTIUS.

3 *Juppiter Creticus.*] Nazianz. ſerm. περὶ ἅγια φῶτα τῶν ἐπιφανίων f. 233. Pauſanias Arcad. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. pag. 247. Lactant. lib. 1. cap. 2.

4 *Juno Argiva.*] Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Lactant. lib. 1. cap. 17. Strabo lib. 5. fol. 149. Philoſtr. de vita Apollonii lib. 6. cap. 9. Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. Pauſan. Laconic. fol. 85. Virgil. lib. 3. Æneid. fol. 302. Philargyrius in 3. Georg. Dio Chryſoſt. Orat. 37. fol. 457.

OUZELIUS.

Juno nunc Argiva.] Sic dicebatur quia Juno putabatur Argis nata; quæ opinio inde orta, quod Juno Argis Dea eſſet tutelaris: ut, cui Inachus terram hanc conſecraſſet; unde etiam cultus ejus ad Græcorum alios profluxit. Pindarus in Nemeis Argos vocat Ἥρας δῶμα. Et Euripides in Iphig. Aulidenſi de Junone ait; μὰ τὴν ἄνασσαν θεὰν Ἀργείαν. Item in Heraclidis;

— θεοῖσι δ' οὐ κακίοσι
Χρώμεσθα συμμάχοισιν, Ἀργείων ἄναξ.
Τῶν μὲν γὰρ Ἥρα προστατεῖ Διὸς δάμαρ,
Ἡμῶν δ' Ἀθηνᾶ.

Apud Homerum Iliad. δ. Juno inquit:

Ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταί εἰσι πόληες,
Ἄργος τε, Σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγυια Μυκήνη.

Huic apud Argivas celebrabantur ſacra; Ἥραια dicta. Pauſanias in Corinthiacis, ubi de Argivis agit: Ἔχεται δὲ τὸ στάδιον, ἐν ᾧ τὸν ἀγῶνα τῷ Νεμείῳ Διῒ, καὶ τὰ Ἥραια, ἄγουσιν. Prima illic ſacerdotio functa eſt Callithea, ut vocatur Theoni Commentario in Aratum: οἱ δὲ μυθολόγοι τὸν ἡνίοχον λέγουσιν εἶναι εἴδωλον, ἢ Βελλεροφόντου, ἢ Τροφίλου, τῆς Καλλιθέας παιδὸς, τῆς πρώτης ἐν Ἄργει γενομένης ἱερείας. Aliis enim, ut Clementi Alexandrino lib. 1. Stromat. Καλλιθόη, Euſebio lib. 3. Præparat. Euang. cap. 8. ex Plutarcho Καλλίθυια appellatur. Hygino etiam, niſi corruptum ſit, ut credo, quod vulgo circumfertur, fabulâ 145. dicitur *Callirrhoë*. Neque ad hoc ſacerdotium niſi feminæ honoratiſſimæ admittebantur. Palæphatus, ubi de Ione agit: Ταύτῃ οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως τιμὴν ἔδωκαν, τὸ, ἱέρειαν εἶναι τῆς Ἀργείας Ἥρας. Per eas tempora computabantur, uti per Archontes apud Athenienſes ſolebat fieri. Liquet hoc ex Thucydide, qui initio lib. 2. Ἐπὶ Χρυσίδος, τότε ἐν Ἄργει πεντήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἱερωμένης. Quo loco ſic Scholiaſtes ejus:

nunc [1] Pœna, nunc [2] Diana Taurica, vel mater Idæa, vel [3] Ægyptia illa non numina, ſed portenta juverunt. [4] Niſi forte apud iſtos major caſtitas virginum, aut religio ſanctior ſacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, [5] & quæ inconſultius ſe viris miſcuiſſent, [6] Veſtâ ſane neſciente, ſit inceſtum

ejus: Ἠρίθμουν τοὺς χρόνους οἱ Ἀργεῖοι ἀπὸ τῶν ἱερειῶν. Feſto hoc currus, in quo ſacerdos conſidebat, trahebatur albis bobus ad Templum Junonis, quod extra urbem erat. Palæphatus prope finem: Ἀργεῖοι πολιοῦχον αὐτοῖς τὴν Ἥραν ἡγοῦντο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πανήγυριν αὐτῇ τὴν μεγίστην ἄγουσιν. ὁ δὲ τρόπος τῆς ἑορτῆς, ἅμαξα βοῶν, τὸ χρῶμα λευκῶν. ἀπὸ δὲ τῆς ἁμάξης εἶναι δεῖ ἱέρειαν. οὕτω δὲ ἔχειν ἄχρι τοῦ νεώ. τὸ δὲ ἱερὸν, ἔξω τοῦ ἄστεος. Plura de hoc feſto vide ſis apud Meurſium Græciâ feriatâ.

ELMENHORSTIUS.

5 *Samia.*] Athenæus Deipnoſ. l. 15. fol. 672. Origen. lib. 4. contra Celſum. Iſidorus orig. lib. 8. cap. 2. Pauſanias Achaic. fol. 209. Eliacis fol. 160.

1 *Pœna.*] Id eſt, *Carthaginenſis.*

OUZELIUS.

Nunc Pœna.] Ab urbe Carthagine ſic dicta, quam, ut ait Maro 1. Æneid.

— *fertur terris magis omnibus unam*
Poſthabita coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit.

ELMENHORSTIUS.

2 *Diana Taurica.*] Pauſanias Atticis fol. 19. Achaicis fol. 225.

3 *Ægyptia illa non numina ſed portenta.*] *Ægyptum* Satisberienſis lib. 1. de nugis curial. cap. 10. *matrem ſuperſtitionis* appellat. Hieron. in Eſaiam c. 46. fol. 149. *Nulla gens ita idololatriæ dedita fuit, & tam innumerabilia portenta venerata eſt, quam Ægyptus.* Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. l. 1. f. 15.

OUZELIUS.

Ægyptia illa non numina ſed portenta.] De portentoſa ac ridicula Ægyptiorum ſuperſtitione, qui boves, feles, ſcarabeos, buculos, aliaque id genus bruta animantia pro numinibus colebant, ſcatent veterum libri. Nos infra de pleriſque ſpeciatim dicemus; lubet jam unum vel alterum locum adducere. Lactantius lib. 1. cap. 20. *Mille alia portenta; ut jam vaniores qui hæc colenda ſuſceperint, quam Ægyptios eſſe dicamus, qui monſtruoſa ac ridicula quædam ſimulacra verebantur.* Et lib. 5. cap. 20. *Num pejus nos deſtruimus, quam natio Ægyptiorum? qui turpiſſimas beſtiarum ac pecudum figuras colunt.* Vide Lucianum in Concilio Deorum, Clementem Alexandr. 3. Pædagog. Laërtium Procemio lib. 1. Maximum Tyrium Sermone 37. Prudentium lib 2. adverſus Symmachum, alios infra adducendos.

HERALDUS.

4 *Niſi forte apud iſtos major caſtitas virginum.*] Ita ediderat recte Gelenius ſententia flagitante, & MS. Reg. adſtipulante. Editio Rom. habebat *caſtitatis*, pravo ſenſu.

VARIAE LECT.

Caſtitas.] Sab. *caſtitatis.* male.

5 *Ut.*] Sab. *&.*

RIGALTIUS.

6 *Veſta ſane neſciente.*] Turpe eſt deo ſive deæ aliquid ignorare. Sed Veſta mentem non habet. etenim ignis eſt. Ovidius:

Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.

Et tamen in caſu ſimili:

— *Veſtæ ſimulacra feruntur.*
Virgineas oculis oppoſuiſſe manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta.

1 *Ubi*

ceſtum vindicatum: in reſiduis impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. [1] Ubi autem magis à ſacerdotibus, [2] quam inter aras & delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in æditūorum cellulis, quam in ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur. [3] Et tamen ante eos, Deo diſpenſante, [4] diu regna tenuerunt [5] Aſſyrii, Medi, Perſæ, Græci

1 *Ubi autem magis quam inter aras & del.*] Unde illud Virgilii:

Et quo ſed faciles nymphæ riſere ſacello.

& Juvenalis:

Aut apud Iſiaca potius ſacraria lena.

WOWERUS.

2 *Quam inter aras.*] Tertul. Apol. *In templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipſis plerunque æditūorum, & ſacerdotum tabernaculis.*

Conducuntur ſtupra.] Rom. *condicuntur.*

ELMENHORSTIUS.

Inter aras & delubra ſtupra conducuntur.] Athanaſius contra gentes fol. 21. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις τῆς φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὸν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐθηνίαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Id eſt: *Olim Phœniſſæ mulieres ante idola proſtituebantur, dedicantes numinibus ſuum quæſtum, perſuaſæ meretricatu ea propitiari, ac proſperitatem rerum inde naſci.* Euſebius de vita Conſtantini lib. 3. cap. 53. Rufin. lib. 2. Eccleſiaſt. hiſtor. cap. 75. de templo Serapidis. Sueton. Tiberio c. 44. Juvenal. Satyr. 6. Tertullian. Apol. cap. 15. Pauſan. Achaic. fol. 275. Joſeph. antiquit. Judaic. lib. 18. cap. 7.

VARIAE LECT.

Conducuntur.] Fulv. Urſin. *condicuntur.*

OUZELIUS.

Intra aras & delubra ſtupra conducuntur.] Præcipue in Iſidos templo ſcelera hæc committebantur; unde Ovidius Amor. 2. Eleg. 2.

Nec tu Niligenam fieri quid poſſit ad Iſin
Quæſieris. —

Et lib. 1. de Arte:

Nec fuge Niligenæ Memphitica ſacra juvencæ.
Multas illa facit, quod fuit ipſa Jovi.

Item lib. 3.

Quid faciet cuſtos? cum ſint tot in urbe theatra?
Cum ſpectet junctos illa libenter equos?
Cum ſedeat Phariæ ſacris operoſa juvencæ,
Quoque ſui comites ire vetantur, eat?

Sic Juvenalis Satyra 6.

— *Jamque exſpectatur in hortis,*
Aut apud Iſiacæ potius ſacraria lenæ.

Ubi vetus ejus Scholiaſtes: *Apud templum Iſidis Lenæ conciliatrices: quia in hortis templorum adulteria committuntur.* Nec tamen in aliis multis templis corruptelæ hæ quoque minus fiebant. Juvenalis Sat. 9.

Nuper enim, ut repeto, fanum Iſidis, & Ganymedem
Pacis, & advectæ ſecreta palatia matris,
Et Cererem, (Nam quo non proſtat femina templo?)

RIGALTIUS.

3 *Et tamen ante eos Deo diſpenſante.*] Hoc habet Minucius à Tertul. *Videte igitur, ne ille regna diſpenſet, cujus eſt orbis, &c.* Apolog. cap. 26.

ELMENHORSTIUS.

4 *Diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſæ.*] Tertullian. Apolog. cap. 26. Euſeb. de præp. Eccleſ. lib. 10. cap. 18. Theophilus ad Autolyc. lib. 3.

WOWERUS.

5 *Aſſyrii, Medi.*] Similia Tertul. Apol.

1 Et

Græci etiam, & Ægyptii, cum Pontifices & Arvales, [1] & Salios, & Veſtales, & Augures non haberent, nec pullos caveâ recluſos, quorum cibo vel faſtidio [2] res ſumma regeretur. Jam enim venio ad illa auſpicia & auguria Romana, quæ ſummo labore collecta teſtatus [3] es, & pœnitenter omiſſa, & obſervata feliciter. [4] Clodius ſcilicet, & Flaminius, & Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum [5] ſoliſtimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid

HERALDUS.

1 *Et Salios & Veſtales.*] Ita MS. Reg. Antea, *Et Salios, Veſtales.* abſque copula.

WOWERUS.

2 *Reſpublica ſumma.*] Rom. *res ſumma.* Accius: *Quibus rem ſummam, & patriam noſtram.* Plin. Fortaſſe: *reipublica ſumma.*

ELMENHORSTIUS.

Res ſumma.] Virgil. lib. 2. Æneid. fol. 230.

Quo res ſumma loco Pantheu.

Servius:

Res ſumma, eſt reſpublica, univerſus ſtatus.

Ennius:

Summam ſervare decet rem.

Accius apud Nonium: *Quibus rem ſummam & patriam noſtram, &c.*

VARIAE LECT.

Res ſumma.] Fulvius Urſin. Sab. *reſpublica ſumma.* male.

3 *Es.*] Sab. *eſt.*

MEURSIUS.

4 *Clodius.*] Scribo, *Claudius.*

ELMENHORSTIUS.

Clodius, Flaminius, & Junius.] Cicero de divinat. lib. 2. pag. 394. *Omni ſupplicio dignus Clodius & Junius conſules, qui contra auſpicia navigarunt. Parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus.* Et paulo poſt: *Flaminius non paruit auſpiciis, ideoque periit cum exercitu.*

MEURSIUS.

5 *Soliſtimum.*] MS. corrupte, *ſolemniſſimum.* Tripudii ſoliſtimi, meminerunt Cicero, Feſtus, Macrobius, alii.

WOWERUS.

Soliſtimum tripudium.] Feſtus in Soliſtimum & Sonivium.

ELMENHORSTIUS.

Soliſtimum tripudium.] Cicero de Divin. lib. 2. pag. 395. *Attulit in cavea pullos pullarius. Hæ ſunt aves internuntiæ Jovis, quæ paſcantur necne quid refert? Nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere & terram pavire, terripavium primo, poſt terripudium dictum eſt: hoc quidem jam tripudium dicitur. Cum igitur offa jam cecidit ex ore pulli, tum auſpicium ſoliſtimum nuntiant.* Et lib. 1. pag. 260. *Quod autem ſcriptum habetis tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit, hoc quoque coactum, quod dixi tripudium Soliſtimum dicitis.* Feſtus in *Soliſtimum.*

VARIAE LECT.

Soliſtimum.] Ita MS. & Fulvii editio. Sab. *ſolenniſſimum.* inepte.

HERALDUS.

Quod pullorum ſolemniſſimum tripudium.] Hæc eſt lectio Rom. edit. & MS. Reg. pro qua Gelenius edidit *ſoliſtimum.* Sed etſi *ſoliſtimum tripudium* proſperum augurium proprie dicitur, quod pueri norunt; fieri tamen poteſt ut ſcripſerit Minucius *ſolemniſſimum*; quia revera ſolemne id erat & uſitatum augurium, cum auſpicia ex avium volatu ipſius jam Ciceronis tempore in deſuetudinem abiiſſent,

Quid [1] Regulus ? nonne auguria ſervavit, & captus eſt? [2] Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt, & dedi-

abiiſſent, quod ipſe docet in libris de divinatione.

RIGALTIUS.

Solenniſſimum tripudium.] *Solenniſſimum erat Romanos duces non pugnare, niſi avibus addicentibus, parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus*, inquit Cic. 2. de divinatione. Itaque *ſolenniſſimum* dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem, eo loci legerat, *ſoliſtimum.* quod in augurâli diſciplina uſitatum erat & ſolenne. In exemplari legitur *ſolemniſſimum tripudium.* & Tertullianus dixit, *ſolenniſſimam eloquii Prophetici formam*, &, *ſolenniſſimum Judæorum ſabbatum.*

OUZELIUS.

Soliſtimum tripudium.] Ita omnino legendum. Quod enim ex MS. Reg. *ſolemniſſimum* ſuggerunt, atque hoc defendere conantur, minime placet. Et quis non videt quam facile hîc ab imperito librario peccari potuerit? Retineamus itaque *ſoliſtimum*, quod uſus & ratio fert. Hujus auſpicii ritus & ſolemnia verba egregia refert Cicero lib. 2. divinat. Qu. FABI, TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO. *Reſpondet*, AUDIVI. *Illi autem, qui in auſpicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auſpicatur*, DICITO, SILENTIUM ESSE VIDEBITUR? *Nec ſuſpicit, nec circumſpicit: ſtatim reſpondet*, SILENTIUM ESSE VIDERI. *Tum ille*, DICITO, SI PASCUNTUR? PASCUNTUR. *Quæ aves? & ubi? Attulit, inquit, in caveâ* PULLOS *is, qui ex eo nominatur* PULLARIUS. *Sed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pavire*, TERRIPAVIUM *primo, poſt* TERRIPUDIUM *dictum eſt: hoc quidem jam* TRIPUDIUM *dicitur. Cum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti* TRIPUDIUM SOLISTIMUM *nunciant.* Hoc vero augurii genere Romani maxime utebantur, ut prælii eventum conjectarent. Pullarius enim pullos caveâ incluſos emittebat, eiſque, fame fere enectis, pultem objiciebat, quam ſi avide, & cum ſonitu appeterent, auſpicatum fuit. Unde Livius lib. 9. *Auſpicia ſecunda eſſe Pullarius nuntiat.* Sin autem pulli è caveâ non exirent, vel caveâ educti effugerent & evolarent, aut paſci renuerent, dirum atque triſte erat omen, & prodigium. Valer. Maximus lib. 1. cap. 6. *Cui Conſuli* (Mancino) *in Hiſpaniam ituro hæc prodigia acciderunt: Cum Lavinii ſacrificium facere vellet, pulli caveâ emiſſi in proximam ſilvam fugerunt, ſummâque diligentiâ quæſiti reperiri nequiverunt.* Plutarchus in Graccho: ἅμα δὲ ἡμέρᾳ παρῆν ὁ τὰς ὄρνιθας αἷς διαμαντεύονται κομίζων, καὶ προὔβαλε τροφὴν αὐταῖς· αἱ δὲ οὐ προῆλθον εἰ μὴ μία μόνη διασείσαντος εὖ μάλα τὸ ἀγγεῖον· καὶ οὐδ᾽ αὐτὴ ἥψατο τῆς τροφῆς, ἀλλ᾽ ἐπάρασα τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, καὶ παρατείνασα τὸ σκέλος, πάλιν εἰς τὸ ἀγγεῖον κατέφυγε. Hinc quoque Silius Italicus lib. 5. capiendus:

Tunc ales, priſcum populis de more Latinis
Auſpicium cum bella parant, menteſque Deorum
Explorant ſuper eventu, ceu præſcia luctu
Damnavit veſci, planctuque alimenta refugit.

ELMENHORSTIUS.

1 *Regulus auguria ſervavit & captus eſt.*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 1. c. 15. lib. 3. cap. 18. Valer. Max. lib. 3. cap. 1. lib. 4. cap. 10. Oroſius lib. 5. cap. 4.

2 *Mancinus religionem tenuit & ſub jugum miſſus eſt.*] Oroſius lib. 5. cap. 4. Auguſtin. de civit. Dei lib. 3. cap. 21.

1 *Pullos*

deditus? [1] Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore [2] reipublicæ parte proſtratus eſt? [3] Cajus Cæſar, ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis [4] renitentibus, ſprevit, eo facilius & navigavit & vicit? Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? [5] Poſt mortem Amphiaraus ventura reſpondit, [6] qui proditum iri ſe ob monile ab uxore neſcivit. [7] Tireſias cæcus futura videbat, [8] qui præſentia non videbat. [9] De Pyrrho Ennius

MEURSIUS.

1 *Pullos edaces, &c.*] Interpungo & ſcribo, *Paullus, apud Cannas tamen c. m. Romani populi parte p. e.* ſcriptum fuerat, *cum motare R. P. parte.* inde natus error.

ELMENHORSTIUS.

Pullos edaces habuit Paulus.] Cicero lib. 2. de Divinat. pag. 394. *Auſpiciis Paulus paruit! Num minus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu.* Florus lib. 2. cap. 6.

WOWERUS.

2 *Reipublicæ parte.*] MS. *populi Romani parte.*

ELMENHORSTIUS.

3 *C. Cæſar.*] Cicero lib. 2. de Divin. pag. 390. *Quid ipſe Cæſar, cum à ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? quod ni feciſſet unum in locum omnes adverſariorum copiæ conveniſſent.* Suetonius Cæſare cap. 53. & 77. Xiphilinus fol. 154.

MEURSIUS.

4 *Renitentibus.*] Corrige ad hoc exemplar in Cypriano, *retinentibus.* nam ibi hodie eſt *renitentibus.*

WOWERUS.

Renitentibus.] Cypr. *retinentibus.*

VARIAE LECT.

Renitentibus.] Fulvius Urſin. *retinentibus.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Poſt mortem Amphiaraus futura reſpondit.*] Hyginus fab. 70. 73. Scholiaſt. Horatii lib. 3. carm. od. 16. Pauſanias Attic. fol. 33. Diodor. Siculus lib. 4. biblioth. fol. 267. Servius in 6. Æneid. fol. 423. Apollodor. biblioth. lib. 3. pag. 151. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 37. Statius lib. 1. Thebaid.

6 *Qui proditus eſt ob monile ab uxore.*] Hieronym. adverſus Jovinian. lib. 1. cap. 29. fol. 162. *Tradunt Eriphylam prodidiſſe Amphiaraum, & ſaluti viri monile aureum prætuliſſe.*

HERALDUS.

Qui proditum iri ſe ob monile ab uxore neſcivit.] Hæc eſt veriſſima lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *qui proditus eſt ipſe ob monile ab uxore neſcius.*

ELMENHORSTIUS.

7 *Tireſias cæcus futura videbat.*] Vide Tzetzen in Lycophron. Apollodor. l. 3. biblioth. Hygin. fab. 75. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. pag. 48. 49. & lib. 4. pag. 145.

MEURSIUS.

8 *Qui.*] Neceſſario poſt vero *qui* deeſt τ *cæcus* ἀντίθετον.

ELMENHORSTIUS.

9 *De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit.*] Cicero lib. 2. de divinat. pag. 402. *Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Crœſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum:*

Ajo te Æacida Romanos vincere poſſe.
Primum latine Apollo nunquam locutus eſt. Deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat.

Pythi

Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum jam Apollo [1] verſus facere deſiſſet: [2] cujus tunc cautum illud & ambiguum

OUZELIUS.

Pythii reſponſa.] Quam falſa ac inania gentilium oracula & vaticinationes forent, auctor noſter, ut docte, ita & eleganter in ſequentibus, dum originem & fontem eorum altius eruit, & manifeſtat, perſpicuum facit. Libet autem quædam quaſi per tranſennam de oraculo Pythio notare. Illud quomodo primo inventum fuerit à caprâ, poſtea à paſtoribus, tradit Diodorus Siculus lib. 16. Cujus verba cum aliquomodo prolixiora ſint, quam ut hic inſeri poſſint, ipſum adire præſtat; & ſufficit nobis digitum ad fontem intendiſſe. Erat vero ibi ſpecus, cujus ex intimâ parte ſpiritus erumpens Pythiam, quæ feminibus diductis cortinæ inſidebat, per interfeminium ſe inſinuans, afflabat; atque tum illa ſpiritus plena vaticinabatur, vel potius deliria effutiebat. Scholiaſtes Ariſtophanis: Ἐπικαθημένη τῷ τρίποδι, καὶ διαιροῦσα τὰ σκέλη, πονηρὸν κάτωθεν πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων ἐδέχετο μορίων, καὶ τὰς τρίχας λύουσα, καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος πέμπουσα, καὶ μαίνουσα, τὰς μαντείας, ἢ μᾶλλον μανίας ἐφθέγγετο. Priuſquam vero Pythia vaticinia dabat, è ſacro fonte potabat, laurumque manducabat. Lucianus in δὶς κατηγορ. Ἔνθα ἡ πρόμαντις πιοῦσα ἱεροῦ νάματος, καὶ μασησαμένη δάφνης. Coronâ quoque ornata erat, ſicut & ipſi, qui oraculum conſulerent, lauro redimiti quæſita in pugillaribus ſcribebant. Ariſtophanes Pluto:

Τί δῆτα Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων.

Ubi ejus Scholiaſtes: Ἐστεφανηφόρει ἡ Πυθία. οἱ τρίποδες δάφνῃ ἦσαν ἐστεμμένοι. οἱ μαντευόμενοι ἐν πυξίδιῳ ἔγραφον τὰς πεύσεις, στέφανον τ' ἀμφιστάντες ἄκρῳ τῷ μαντιπόλῳ ἐγχειροτόνουν. Sic Livius lib. 23. Fabium Pictorem laureâ coronatum oraculum Apollinis adiiſſe ſcribit. Verba ejus mox adducemus. Aures quoque eorum, qui oraculum adibant, æris tinnitu circumſonare ſolebant, ne verba male ſibi ominata, & inauſpicata audirent. Plutarchus Quæſt. Roman. ἢ μᾶλλον, ὑπολαμβανόμενοί τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν δυσχερῆ, ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, ἄχει τῶν ὤτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον. ὅτι γὰρ ἰσχυρῶς ἐφυλάττοντο ταῦτα, δῆλόν ἐστι τοὺς προσιόντας ἐπὶ μαντείαν χαλκωμάτων πατάγῳ περιψοφεῖσθαι. Cum ab oraculo redirent, coronati etiam erant. Athenæus lib. 15. ait, eos, qui ab oraculo reverterentur, coronam unam capiti, alteram fronti, tertiam collo adhibuiſſe. Livius lib. 23. de Fabio Pictore: *Tum dixit, ſe oraculo egreſſum extemplo his omnibus divis rem divinam ture ac vino feciſſe: juſſumque ab antiſtite, ſicut coronatus laureâ coronâ & oraculum adiſſet, & rem divinam feciſſet; ita coronatum navim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet; ſe, quæcunque imperata ſint, cum ſummâ religione & diligentiâ exſecutum, coronam Romæ in arâ Apollinis depoſuiſſe.* Fuit vero Delphis non modo Pythia, & poſtea anus antiſtita, verum etiam vir προφήτης nuncupatus. Ita Herodotus lib. 8. ſive Uraniâ, refert, tempore Xerxis ibi quendam fuiſſe, nomen cujus *Aceratus*. Πάντες δὲ ὦν οἱ Δελφοὶ ἐξέλιπον τὴν πόλιν, πλὴν ἑξήκοντα ἀνδρῶν καὶ τοῦ προφήτεω. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἦσαν οἱ βάρβαροι ἐπιόντες, καὶ ἀπώρεον τὸ ἱρόν, ἐν τούτῳ ὁ προφήτης, τῷ οὔνομα ἦν Ἀκήρατος, ὁρᾷ πρὸ τοῦ νηοῦ ὅπλα προκείμενα ἔσωθεν ἐκ τοῦ μεγάρου ἐξενηνειγμένα ἱρά, τῶν οὐχ ὅσιον ἦν ἅπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί. Plures etiam Prophetas fuiſſe liquet ex Æliano lib. 10. de Animalib. cap. 26. Λύκος, inquit, παρελθὼν εἰς τὸν νεών, καὶ τῶν προφητῶν τινα τῆς ἐσθῆτος τῆς ἱερᾶς ἑλκύσας. Atque hæc hactenus, plura alias.

WOWERUS.

1 *Verſus facere deſiſſet.*] Plutarch. de defectu oracul. Theodoret. ſerm. 10. Prudent. Apoth.

mulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, & [1] Pilumnus, ac Picumnus dii. [2] Cloacinam Tatius & invenit & coluit: [3] Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. [4] mox à neſcio quo

'Febris

ἀνασκαφείσης τῆς γῆς, θυσίαις τε καὶ ὑποπύροις ἀπαρχαῖς γεραίρεται, καὶ δρόμος ἵππων ζευκτῶν τε καὶ ἀζεύκτων ἐπιτελεῖται. κῶνσον ποσειδῶνα σεισίχθονα φασὶν εἶναι. ὑπόγειος βωμός ἐστι, ὅτι τὴν γῆν ὁ θεὸς οὗτος ἔχει. Quod & refert Plutarchus in Romulo.

RIGALTIUS.

1 *Pilumnus.*] Pilumno Deverram adnectit Auguſtinus, l. 6. de civ. D. c. 10. *Pilumnus à pilo. Deverram à ſcopis.*

Volumnus.] In exempl. *Polumnus.* Tertullianus lib. 2. ad Nat. Item Voluntatis. Volumnum & Voletam.

OUZELIUS.

Pilumnus ac Picumnus.] Sic malui, quam, quod Rigaltius ſubſtituit, *Volumnus.* Pilumnus enim & Picumnus, ut ait Servius ad 9. Æneid. *fratres fuerunt, & dii. Horum Picumnus* (ſic enim, ut & antea, apud Servium legendum, non vero *Pithumnus*, quod vulgo corrupte circumfertur) *uſum ſtercorandorum invenit agrorum; unde & Sterquilinius dictus eſt; Pilumnus vero pinſendi frumenti; unde & à piſtoribus colitur. Ab ipſo etiam Pilum dictum eſt.* Et ad. 10. Æneid. *Pilumnus idem Sterculinus, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici ſolent, ita appellatus eſt.* Videmus ex his Pilumnum artem, cum ſtercorandi agros, unde Sterculinus, tum pinſendi, ſive tundendi frumenta, inveniſſe, unde Pilumnus dictus; à *pilo* nimirum, quod inſtrumentum eſt, quo quid mortario tunditur. Ceterum Pilumnus & Picumnus præeſſe etiam credebantur connubiis, & puerorum tutelæ, unde & illis in ædibus lectus ſternebatur. Varro lib. 2. de Vita populi Romani, ut à Nonio Marcello adducitur; *Natus ſi erat vitalis, ſublatus ab obſtetrice ſtatuebatur in terrâ, ut auſpicaretur rectus eſſe: ac diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectus ſternebatur.* Verba hæc Varronis reſpicit Servius, cum ad 10. Æneid. loco dicto ait: *Varro Pilumnum & Picumnum infantium Deos eſſe ait: eiſque pro puerpera lectum in atrio ſterni, dum exploretur, an vitalis ſit,* (ita hic, non *utilis*, legi oportere, manifeſtum ex Varronis allatis verbis) *qui natus eſt.* Hinc etiam L. Calpurnius Piſo Pilumnum dictum exiſtimabat, quod pellat mala infantiæ, ut ibidem Servius ſubjicit.

WOWERUS.

2 *Cloacina.*] Lactant. lib. 1. cap. 20. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Cloacinam Tatius invenit.] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Cloacinæ ſimulachrum in cloaca maxima repertum Tacius conſecravit, &, quia cujus eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit.*

OUZELIUS.

Cloacinam.] Feſtive ad hujus Deæ nomen alludit Tertullianus in de Pallio, cap. 4. *Quod ſi tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non cænulentis pedibus, ut thori Platonici ſciunt, ſed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detuliſſet, ut qui ſe cælitem delirârat, ſorores prius ſuas, debinc homines Deos ſalutaret.* Meminit & ejus lib. 1. adverſus Marcionem, cap. 18.

ELMENHORSTIUS.

3 *Pavorem Hoſtilius atque Pallorem.*] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Pavorem Palloremque Tullius Hoſtilius figuravit & coluit.* Auguſtin. de civit. Dei lib. 4. cap. 2. 15. 23. & lib. 6. cap. 10. Livius lib. 1. hiſt. Fulvius Urſinus Famil. Roman. ex antiq. numiſmat. fol. 3.

OUZELIUS.

Pavorem Hoſtilius & Pallorem.] Livius lib. 1. cap. 27. *Tullus Hoſtilius in re trepidâ vovit Salios, fanaque Pavori & Pallori, equitem clarâ increpans voce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium jubet.*

4 Mox

[1] Febris dedicata: hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sane & [2] Acca Larentia, [3] & Flora, mere-

ELMENHORSTIUS.

4 *Mox autem neſcio à quo Febris dedicata.*] Ælianus variæ hiſtor. lib. 12. c. 2. Ὅτι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ Παλλαντίῳ πυρετοῦ καὶ νεὼν, καὶ βωμὸν ἱδρύσαντο. Lact. lib. 1. cap. 20. Cicero de nat. Deor. lib. 3. pag. 342. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1, cap. 17. De civit. Dei lib. 2. cap. 15. lib. 3. cap. 12. & 25. l. 4. cap. 23. Hieron. in Ioël. cap. 3. Valerius Max. lib. 2. cap. 5. *Cæteros quidem Deos ad benefaciendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum, templis celebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in ſumma parte Vici Longi extat. In eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deſerebantur.* Liber inſcription. fol. 97.

FEBRI. DIVÆ. FEBRI. SANCTÆ. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO. FILIO. MALE AFFECTO.

OUZELIUS.

Mox autem neſcio à quo Febris dedicata.] Cicero de legib. lib. 2. *Ara vetus ſtat in Palatio, Febris.* Plinius lib. 2. c. 7. *Etiam publice Febri fanum in Palatio dicatum eſt.* Prudentius Hamartigeniâ:

Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
Conſecrâſſe Deas, Febrem, Scabiemque ſacellis.

WOWERUS.

1 *Febris.*] Clem. Protrept. Ῥωμαῖοι Πυρετῇ καὶ Φόβῳ θύουσιν. Sen. de morte Claudii. Arrian. Diſſ. Epict. lib. 1. cap. 19.

ELMENHORSTIUS.

2 *Acca Larentia, & Flora meretrices propudioſæ.*] Tertullianus Apol. cap. 13. Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 1. fol. 71. & 74. Plutarch. Romulo fol. 20. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 777. Obſervation. ad Arnob. lib. 1. pag. 15.

OUZELIUS.

Acca Larentia.] Hæc Romuli nutrix fuit, ut refert Plinius lib. 18. cap. 2. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui ex C. Licinii Macri primo hiſtoriarum libro hæc adducit; *Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Carucio* (lege *Tarruntio* vel *Tarrutio*) *cuidam Tuſco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam poſt Romulo, quem educâſſet, reliquit: & ab eo parentalia, diemque feſtum, cauſſa pietatis ſtatutum.* Ac convenit hoc cum eo, quod de Romulo & Remo jactatur, eos à lupâ educatos fuiſſe; ita enim meretricem nuncupabant ab animalis hujus moribus. Accam autem Larentiam, antequam Tarrutio nupſerat, nobile ſcortum fuiſſe ait Plutarchus in Quæſtionibus Romanis; quamvis Plutarchus hanc ſtatuat aliam eſſe ab illâ, quæ Romuli nutrix fuiſſe dicitur; Uti & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui addit, quoſdam velle, id contigiſſe regnante Anco Marcio. Sed poteſt, ut hæc eadem ſit cum Romuli & Remi nutrice, idque ut credam, potiſſimum ducor C. Licinii Marci auctoritate, in verbis ſupra laudatis.

3 *Et Flora, meretrices propudioſæ.*] Videtur Minucius hîc Floram æque, ut Accam Larentiam, meretricem ſtatuere. quod & facit Lactantius lib. 1. c. 20. ubi ſic de ea ſcribit: *Flora cum magnas opes ex arte meretriciâ quæſivisset, populum Romanum ſcripſit heredem, certamque pecuniam reliquit, cujus ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia. Quod quia Senatui flagitioſum videbatur; ab ipſo argumentum ſumi placuit, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur: deam finxerunt eſſe, quæ floribus præſit; eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus & vitibus bene proſpereque floreſcerent.* Quæ Lactantii verba neſcio quî convenire poſſunt cum eo, quod Varro in 4. de L. L. ſcribit; ibi enim Varro Floram ponit inter deos deaſque, quos

ad nutum & arbitrium ¹ aſſidentis ſibi dæmonis vel declina-
bat.

tibus bona verba dicebant aſtantes, ut ſi quid mali portenderetur, id fauſtâ precatione averterent. Plinius lib. 28. cap. 2. *Cur ſternutamentis ſalutamur? Quod etiam Tiberium Cæſarem, triſtiſſimum (ut conſtat) hominum, in vehiculo exegiſſe tradunt. & aliqui nomine quoque conſalutare religioſius putant.* Petronius: *Gniton collectione ſpiritus plenus ter continuo ita ſternutavit, ut grabatum concuteret. Ad quem motum Eumolpus converſus, ſalvere Gnitona jubet.* Appulejus Mileſiarum lib. 9. *Crebras ei ſternutationes commovebat, & quod, cum putaret ab eâ profectum, ſolito ſermone ſalutem ei fuerat imprecatus.* Huc quoque facit lepidum iſtud Epigramma Ammiani, in Proclum, hominem inſigniter naſutum, Antholog. lib. 2. cap. de Deformib.

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν,
Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην.
Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ· οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινὸς, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

Quod Henricus Stephanus ita vertit;

Haut manibus Proclus potis eſt emungere naſum,
Nam Procli naſus longior eſt manibus.
Invocat hautque Jovem, cum ſternuit, auribus iſtum
Tam procul à naſo non capit ille ſonum.

Eadem quoque Ebræis conſuetudo fuit, ut ſternutantem ſalvere juberent, dicentes, אסותא, id eſt, *Medicina, Salus ſit tibi*, vel רפואה, quod idem. Quod inde ortum, quia Rabbini fingunt, morbum, quem vocant אסכרא, id eſt *Anginam*, (à verbo סכר *Claudere, Obturare*) primitus familiarem fuiſſe infantibus die quarto nativitatis ipſorum; unde eo die parentes jejunare ſolebant, ut morbum hunc ab infantibus deprecarentur. Hinc in Schabbas: ברביעי הינ מתענין מפני האסכרה *Die quarto jejunabant propter anginam.* Poſtea volunt etiam adultos corripuiſſe, atque ſtrangulaſſe, maxime in ſternutationes unde mos inolevit, ut ſternutanti dicerent אסותא vel רפואה. Hinc etiam quidam illud quod de Achitophele 2. Samuel. c. 17. com. 23. ſcriptum eſt, ויחנק *Et ſtrangulatus eſt*, exponunt, *anginâ ſuffocatus eſt*, & volunt, Achitophelem anginâ periiſſe. Vide Buxtorf. Lex. Talmud. voce אסכרא. Sed quo dilabor? Certe cum de Socratis Genio dicere quædam inſtituebam, minime ita deſinere cogitabam. Redeamus igitur in viam. Plutarchus licet hoc, quod de ſternutamento dicebamus, de Genio Socratis referat, poſtea tamen refellit, aliaſque rationes adducit, quas hic inſerere nec lubet, nec otium eſt. Ipſum qui voles adi. De Socratis quoque Genio gemina eſt diſſertatio apud Maximum Tyrium. Interim ſi & nos rogemur quidnam de illo adeo decantato Socratis Genio ſentiamus? non dubitamus dicere: Omne quicquid tota de eo antiquitas notat, merum eſſe figmentum; idque vel ab ipſo Socrate profectum, ut tanto magis in ſui admirationem homines raperet, vel ab ejus amicis & fautoribus, quibus primo id ipſe forte perſuaſerat, in vulgus ſparſum. Scimus enim quam ingenioſa in fabulis confingendis fuerit antiquitas; neque ambigendum, quin Socrates plurimum auctoritatis, hoc de Genio ſuo commento, apud ceteros meruerit, qui eum quaſi præ aliis divinitatis quid poſſidentem ſuſpexere. Vide quidnam apud credulos etiam mera mapalia efficere poſſint.

WOWERUS.

1 *Aſſidentis ſibi Dæmonis.*] Πάρεδρος. Tertull. de Anima cap. 28. Juſtinus Apol. καὶ οἱ λεγόμενοι τοῖς μάγοις ὀνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι. Epiphan. Hær. 2.

1 Fil

bat negotia, [1] vel petebat. [2] Magi quoque, non tantum ſciunt dæmonas, ſed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmo-

1 *Velpetebat.*] MS. *appetebat.*

Variae Lect.

Appetebat.] Ita MS. Sabæus, *petebat.*

Wowerus.

2 *Magi quoque.*] Tertull. Apolog. Lactant. lib. 2. cap. 15. 17.

Quicquid miraculi.] MS. *miraculis.*

Elmenhorstius.

Magi quidquid miraculi ludunt, per dæmones faciunt.] Lactant. lib. 2. cap. 14. *Magorum ars omnis, ac potentia Dæmonum aſpirationibus conſtat, à quibus invocati, viſus hominum præſtigiis obcæcantibus fallunt; ut non videant ea, quæ ſunt; & videre ſe putent illa, quæ non ſunt.* Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. l. 1. p. 26.

Variae Lect.

Miraculi.] MS. *miraculis.*

Ouzelius.

Magi.] Vox, ut multis videtur, Perſica; quæ licet jam infamis, primo tamen honori fuit, & vel Philoſophum, vel, ut vult Appulejus, ſacerdotem ſignificabat. Suidas: παρὰ Πέρσαις μάγοι οἱ φιλόσοφοι, καὶ φιλόθεοι. Appulejus in Apologiâ: *Perſarum lingua Magus eſt, qui noſtra ſacerdos.* Alii tamen originem vocis *Magi* ex Ebræo petunt; qui enim nomen id Latinum vel Græcum volunt eſſe, riſu potius quam refutatione digni ſunt. Qui Ebræum volunt, eorum magis probabilis eſt opinio qui Μάγον ab הגה *Meditari* deducunt, quod in Participio Hiphil מהגה habet, quod proprie deſignat, *meditans, muſſitans.* Vir Clariſſimus Lodovicus de Dieu obſervat originem Syro-Arabicam, cum מגוש, accepto מ pro ſervili, ut loquuntur, ſive Heëmantico, derivat à verbo גש, quod Syris & Arabibus eſt *ſcrutari, explorare.* ut גשושא מגושא ſint velut *exploratores, ſcrutatores.* Quod ſatis quidem appoſite dici poſſit. Attamen nobis potius arridet ſententia eorum, qui Perſicum ſtatuunt, licet originem ejus juxta cum ignariſſimis adhuc ignoremus. Magiam enim præcipue apud Perſas viguiſſe in confeſſo eſt. Unde Baſilius Homil. de Nativit. Ἔθνος περσικὸν οἱ μάγοι, μαντείαις, καὶ ἐπαοιδαῖς, καὶ φυσικαῖς τισιν ἀντιπαθείαις προσέχοντες, καὶ περὶ τὴν τήρησιν μεταρσίων ἐσχοληκότες. Et Sozomenus lib. 2. c. 9. ἐλύπει τοῦτο τοὺς μάγους, οἳ τὴν Περσῶν θρησκείαν, ὥσπερ τι φῦλον ἱερατικόν, κατὰ διαδοχὴν γένους ἀρχῆθεν ἐπιτροπεύουσι. Primum magicas artes inveniſſe Zoroaſtrem referunt Juſtinus lib. 1. Auguſtinus de Civitat. Dei lib. 21. cap. 14. & Oroſius lib. 1. cap. 4. Cujus adhuc hodie, ſi Dis placet, quædam oraculorum fragmenta exſtant. Et quanquam Magia olim fuerit, quæ poſtea philoſophia dicta eſt, ita ut etiam Ariſtoteles libro de Magiâ, teſte Diogene Laërtio, Magos illicitæ divinationis ignaros fuiſſe ſcripſerit; poſtea tamen ſe malis artibus addixerunt, ſtudiumque ſuum in nefariis & abominandis rebus poſuerunt. Unde de ipſis Philo Judæus lib. de ſpecialibus legibus: Εἰσὶ δὲ ἕτεροι πονηρότατοι χερσί, καὶ τέχναις, καὶ γνώμαις ἐναγεῖς, οἱ μάγοι, καὶ φαρμακευταί, σχολὴν καὶ ἀναχώρησιν ἐνδιδόντες πρὸς καιρίους ἐπιθέσεις, καὶ τέχνας, καὶ μηχανὰς πολυτρόπους ἀνευρίσκοντες ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίων συμφοραῖς. Multa hic de dæmonum naturâ artibuſque magicis ad Minucium dici poſſent, quæ, cum nec unius vel alterius horæ forent, ſatius prætermittere viſum eſt. Interim plurima huc ſpectantia peti poſſunt ex Delrio in Diſquiſitionum magicarum libris, Peucero de Divinatione, Bulengero de Magiâ licitâ & vetitâ, aliiſque fere innumeris, qui de his rebus litteris quid conſignârunt. Quibus tamen, Deo volente, fortaſſis & nos commentationem noſtram aliquando additurі ſumus, cum adhuc neminem viderimus, qui nobis ſatisfacere quivit.

Sed etiam quicquid miraculi ludunt.] Ludere hâc in re proprium vocabulum. Arnobius lib. 1. *Magicarum artium ludi.*

dæmonas faciunt. [1] illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt; vel quæ non ſunt, videri, vel quæ ſunt, non videri. Eorum & Magorum eloquio & negotio primus [2] Hoſtanes, & verum Deum meritâ majeſtate proſequitur; & [3] angelos, id eſt, miniſtros & nuntios Dei, ſed veri, [4] ejuſque venerationi novit aſſiſtere: ut & nutu ipſo, & vultu domini territi contremiſcant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid [5] Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne & angelos ſine

Cyprianus de Idolorum Vanitate: *Et Magis inde eſt ad pernicioſa vel ludicra potentia.* Tertullianus Apolog. cap. 23. *Multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt.* Plinius lib. 35. cap. 35. *Luſit & Anaxilaus eo, &c.* Curtius lib. 8. *Erat in eo convivio Cobares natione Medus; ſed magicæ artis (ſi modo ars eſt, non vaniſſimi cujuſque ludibrium) magis profeßione, quam ſcientia celeber.* Sic Græcis quoque παίζειν dicuntur. Philoſtratus lib. 7. de vitâ Apollonii cap. 16. ἐμοὶ δὲ ἀποπεφάνθω μηδ' ἐκείνοις ὁμιλεῖν τοὺς νέους, ἵνα μηδὲ παίζειν τὰ τοιαῦτα ἐθίζοιντο. Uti & Magorum παίγνια. Irenæus apud Epiphanium, Hæreſi 34. Τὰ γὰρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι' αὐτῶν φαντάζων τε καὶ μαγεύων, εἰς ἔκπληξιν τοὺς ὁρῶντάς τε καὶ πειθομένους αὐτῷ περιέβαλεν. Hoſce ludos Plinius lib. 30. cap. 1. *Magicas vanitates* vocat, Tertullianus de Animâ cap. 57. *Magicas fallacias & præſtigias.* Aldhelmus de laud. Virg. *Magorum & hierophantarum phantaſmata.*

HERALDUS.

1 *Illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt.*] Lactant. lib. 2. c. 15. *Magorum quoque ars omnis ac potentia, horum aſpirationibus conſtat, à quibus invocati, viſus hominum præſtigiis occæcantibus fallunt, ut non videant ea, quæ ſunt, & videre ſe putent illa, quæ non ſunt.*

WOWERUS.

2 *Hoſtanes.*] Ita Tertull. Apol. de Pallio. Tatian. Plut. de defectu orac. Apul. Apol. Lactant. in 1. Thebaid. & ſi qui Hoſtanis meminerunt. Quare non video, cur *Soſthenes* dicendus ſit.

ELMENHORSTIUS.

Hoſthenes.] Hoſthenis Magi meminit Apulejus Apolog. pag. 541. Tacian. contra Græcos fol. 283. Tertullian. de anima cap. 57. Arnobius lib. 1. contra Gentes fol. 19. Auguſtin. lib. 6. contra Donatiſtas cap. 44.

VARIAE LECT.

Hoſthanes.] Alii, *Soſthenes.*

WOWERUS.

3 *Miniſtros, & nuncios Dei.*] Apul. de Dæmon. Socrat. *Medias poteſtates, per quas deſideria noſtra, & merita ad Deos commeant.* Plut. de defectu oracul. internuncios Deorum, & hominum. Hierocles Alexand. de providentia, Plutarch. de Iſid. Hierocles in Carm. Pythag.

ELMENHORSTIUS.

Angelos miniſtros & nuncios Dei.] Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 30. Philo de plantatione Noë fol. 140. & de ſomniis fol. 398. Hieron. in Daniel. cap. 14. Lactant. lib. 2. c. 16. Theodor. contra Græcos orat. 3. fol. 52.

VARIAE LECT.

4 *Ejuſque.*] Ful. *ejus.*

WOWERUS.

5 *Nonne & angelos.*] Tertull. *Angelos etiam Plato non negavit.* At Plato non narrat angelos, ſed illorum naturam & munia ut angelorum deſcribit.

Plato

ſine negotio narrat & dæmonas? & in Sympoſio etiam ſuo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim eſſe [1] ſubſtantiam inter mortalem immortalemque, id eſt, inter corpus & ſpiritum, mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione concretam, [2] ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit [3] informari & labi pectoribus humanis, & ſenſum movere, & affectas fingere, & ardorem cupiditatis infundere. [4] Iſti igitur impuri ſpiritus, dæmo-

ELMENHORSTIUS.

Plato Angelos ſine negocio narrat.] Tertullianus Apol. cap. 22. *Angelos Plato non negavit* Plato angelos nullibi nominat, ſed officia angelorum narrat, quod ſuperis noſtra acta deferant tanquam miniſtri. Theodor. orat 4. de materia & mundo fol. 61. Plato θεοὺς ᾗ καὶ δαίμονας κέκληκεν, οὓς ἡμεῖς ἀγγέλους προσαγορεύομεν, καὶ τούτους γε λειτουργοὺς ἔφησεν εἶναι τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ. Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 31.

RIGALTIUS.

Plato qui invenire Deum negotium credidit.] Negotium, rem arduam, difficilem. Εὑρεῖν τι ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν.

ELMENHORSTIUS.

1 *Subſtantiam inter mortalem, immortalemque.*] Naturam dæmonum narrat Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 30. & ſeq.

RIGALTIUS.

Subſtantiam inter mortalem immortalemq. mediam.] Τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. ἑρμηνεῦον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων.

MEURSIUS.

2 *Ex qua manere in nos procupidinem amoris.*] MS. *e. q. monet etiam nos p. a.* Forte, *e. q. manet etiam in nos porro cupido amoris.*

VARIAE LECT.

Procupidinem.] Alii, *porro cupidinem.*

RIGALTIUS.

Movet etiam in nos.] Sequuti ſumus veſtigia exemplaris: *ex qua monet etiam nos.*

Procupidinem amoris.] Qualem eſſe dicebat Epicurus πρόληψιν, quam Cicero dicit eſſe anteceptam animo rei quandam informationem. lib. 1. de nat. deor.

OUZELIUS.

Ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit informari.] Retinuimus hoc loco emendationem Rigaltii, quam ſecundum veſtigia MS. expreſſit, & nobis veriſſima videtur. In al. *Ex quâ manare in nos p. a. dicit, & informari.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Informari & illabi pectoribus humanis.*] Lactant. lib. 1. cap. 14. *Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues & incomprehenſibiles, inſinuant ſe corporibus hominum, & occulte in viſceribus operti valetudinem vitiant, morbos citant, ſomniis animas terrent, mentes furoribus quatiunt, ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere.*

VARIAE LECT.

Illabi.] Sab. *labi.*

MEURSIUS.

4 *Iſti igitur impuri ſpiritus dæmones (ut oſtenſum à magis, à philoſophis, & à Platone) ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur.*] Ejicio gloſſema, ſcriboque, *i. ſpiritus (ut oſtenſum) &c.* Nam τὸ *dæmones* à lectore quodam interpretamenti vicem ad oram notatum, ab aliis poſtea in textum receptum eſt. Porro corrigendus iterum ad hoc exemplar Cyprianus: *Iſti ergo ſpiritus ſub ſtatuis atque* ima-

dæmones, ut oſtenſum à Magis, à philoſophis, & à Platone, [1] ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur, [2] dum inſpirantur interim vatibus, dum [3] fanis immorantur, dum nonnumquam [4] extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, [5] oracula efficiunt falſis pluribus involuta. nam & falluntur, & fallunt, ut & neſcientes ſinceram veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic à cœlo deorſum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, [6] vitam turbant, ſomnos inquietant,

imaginibus conſecrati deliteſcunt. Hodie *conſecratis eſt.*

VARIAE LECT.

Iſti igitur impuri ſpiritus.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *iſti i. ſ. dæmones.*

OUZELIUS.

Iſti igitur impuri ſpiritus, &c.] Lactantius lib. 2. cap. 16. *Hi porro inceſti ac vagi ſpiritus ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant; ferunt, ac miſcent falſa cum veris.*

WOWERUS.

1 *Sub ſtatuis deliteſcunt.*] Daniel c. 13. Athanaſ. adv. Gentes.

Conſecrati.] Cypr. *conſecratis.*

ELMENHORSTIUS.

Sub ſtatuis & imaginibus conſecratis deliteſcunt.] Lactantius lib. 2. cap. 15. & 16. Abdias de vitis Apoſtolorum l. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chryſoſtom. in Pſalm. 113. & 134. Gregorius PP. in Epiſt. ad Saxones Tom. 2. Concil. fol. 132.

VARIAE LECT.

Conſecratis.] Fulv. Urſin. ex Cypriano. Sab. *conſecrati.*

WOWERUS.

2 *Dum inſpirantur vatibus.*] Apul. de Deo Socrat. *Curant ſingula, vel ſomniis confirmandis, vel extis fiſſiculandis, vel oſcinibus erudiendis, vel vatibus inſpirandis, vel fulminibus jaculandis, cæteriſque adeo per quæ futura dignoſcimus.*

MEURSIUS.

3 *Sanis.*] Scribo *fanis* ſecundum MS.

OUZELIUS.

4 *Extorum fibras animant.*] Exiſtimabant ſtolidæ Gentes exta notis quibuſdam ſignari à Diis, varieque commoveri, ac quaſi animari. Tibullus l. 2. Eleg. 5.

Tu procul eventura vides, tibi deditus augur
Scit bene, quid fati provida cantet avis.
Tuque regis ſortes, per te præſentit aruſpex,
Lubrica ſignavit cum Deus exta notis.

Statius lib. 4. Thebaid.

Et in nullis ſpirat Deus integer extis.

Hinc Arnobius lib. 2. *Semicruda cœpiſtis, & leviter animata porricere.* Et Zeno Veronenſis de Jonâ: *Non aris fœtentibus funeſtos excitant ignes, non tura cremant, non merum profundunt, nec pecudum inexſpectatâ morte rapti jecoris ſpirantes conſulunt fibras.* Manilius lib. 4.

Hinc in tanta fidem petimus, quam ſæpe volucres
Accipiunt, trepidæque ſuo ſub pectore fibræ.

5 *Oracula efficiunt falſis pluribus involuta.*] Lactantius lib. 2. cap. 15. *Eorum inventa ſunt aſtrologia, & aruſpicina, & auguratio, & ipſa quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars magica, & quicquid præterea malorum exercent homines vel palam, vel occulte.*

MEURSIUS.

6 *Vitam turbant, omnes inquietant.*]

Cor-

tant, [1] irrepentes etiam corporibus occulte, ut ſpiritus tenues: [2] morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent,

Corrigo ex Cypriano, *v. turbant, ſomnos inquietant*: Sic ille. *Membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbos laceſcunt.* (Scal. *arceſſunt,*) *ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium, & rogis pecorum ſaginati, remiſſis quæ conſtrinxerant curaſſe videantur*, Emendo. *morbos faceſcunt*, vel, ſi ita mavis, *morbis l.*

WOWERUS.

Vitam turbant omnes inquietant.] Cyprian. *ſomnos*. Tertul. *Itaque & corporibus valetudines infligunt, & aliquos caſus acerbos, animæ vero repentinos, & extraordinarios per vim exceſſus.* & quæ apud Tertull. longa oratione ſequuntur, quæ Minucius imitatus eſt. Tatianus Dæmonum σύμπηξιν πνδυματικὴν ait, & eadem quæ Minucius ſubtilius pertractat. Vide Plutarch. de defectu Oracul.

ELMENHORSTIUS.

Vitam turbant, ſomnos inquietant.] Iſidorus Hiſpalenſ. lib. 3. ſentent. c. 6. *Plerumque Dæmones in noctibus occurrentes humanos ſenſus per viſiones conturbant, ut formidoloſos & timidos faciant.* Tertull. Apol. cap. 22. de anima cap. 46. Diog. Laërtius in vita Pythagoræ p. 587. Auguſtin. de Trinit. lib. 4. cap. 2. Et in quæſt. vet. & nov. Teſtamenti tom. 4. quæſt. 115. Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 10. decret. cap 46.

VARIAE LECT.

Somnos.] Ita Ful. Urſin. Sab. *omnes.*

RIGALTIUS.

Omnes inquietant.] Ita legitur in membranis antiquis. Sunt quibus placet, *ſomnos inquietant.* & ſic etiam Cyprianus legiſſe videtur.

OUZELIUS.

Somnos inquietant.] In MS. *omnes*; quod vitioſum exiſtimo. Cyprianus *ſomnos* habet. Quid ſi fortaſſis Minucius ſcripſerit *ſomniis inquietant?* Cujus ſimile apud Lactantium lib. 2. cap. 14. *Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues, & incomprehenſibiles, inſinuant ſe corporibus hominum; & occulte in viſceribus operti valetudinem, vitium, morbos ciunt, ſomniis animos terrent.* Potuit ſane ut ita ſit; nihil tamen affirmo, & unicuique ſuum, quod maxime arridet, relinquo.

WOWERUS.

1 *Irrepentes corporibus.*] Niceph. Greg. in Syneſ. περὶ ἐνυπν. Plato in Phœd. Lactant. lib. 2. cap. 15.

ELMENHORSTIUS.

Irrepentes corporibus.] Tacianus contra Græcos fol. 284. ἐ ϑεραπεύουσι δαίμονες, τέχνῃ δὲ τοὺς ἀνθρώπους αἰχμαλωτεύουσι καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι τοὺς προειρημένους λῃσταῖς. ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις ἔθος ἐστὶ ζωγρεῖν τινάς, εἶτα τοὺς αὐτοὺς μισθοῦ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθιστᾶν· οὕτω καὶ οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινῶν ὑποφοιτῶντες μέλεσιν, ἔπειτα δι' ὀνείρων τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν, δημοσίᾳ τε τοὺς τοιούτους προιέναι κελεύουσιν, πάντων ὁρώντων, ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσωσιν, ἀποστάμενοι τῶν καμνόντων, ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν. Id eſt: *Non ſanant Dæmones, ſed dolo capiunt homines, & recte Juſtinus ille maxima dignus admiratione, Dæmones latronibus eſſe ſimiles edocuit. Siquidem ut illi vivos aliquos capere ſolent, deinde pacta mercede familiaribus eos reſtituere; ſic etiam, qui à vobis exiſtimantur Dii, quorundam membris hominum ſe inſinuantes, deinde per ſomnum ſuam in illis gloriam fabricantes, in publicum prodire jubent, & in conſpectu omnium, poſtquam deſideratis ex mundo rebus ſe expleverunt, ab ægris avolant & morbum ſuo dolo productum obliterantes, priſtinæ valetudini homines reddunt.*

WOWERUS.

2 *Morbos fingunt, membra diſtorquent.*] Eadem Tertull. & Auguſt. de vita beata. Hi autem ſunt ἐνεργούμενοι Ambroſ. Serm. 25.

quent, ut ad cultum ſui cogant, [1] ut nidore altarium vel hoſtiis

1 *Ut nidore altarium.*] Tertull. *Ut ſibi pabula nidoris, & ſanguinis procuret imaginibus oblata.* Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσῃ τε. δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν παίνεται. Nidor, κνίσσα Juſtin. Theodoret. quam vocem retinuit Arnobius lib. 6. *Nidorem conſectatur, & fumos, paſciturque de cniſsis, quas evomunt ardentia viſcera.* Heſych. Auctor Etymol.

ELMENHORSTIUS.

Nidore altarium vel hoſtiis pecudum ſaginati.] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης φαντασίας οὗτοι καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τερατουργίας, διὰ τούτων φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης ἐπὶ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη· τὸ γὰρ ψεῦδος, τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος, οὗτοι οἱ χαίροντες, λοιβῇ τε, κνίσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν παίνεται· Ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσσαις. Id eſt, Bernhardo Feliciano interprete: *Per contrarios Dæmonas omnes etiam præſtigiæ perficiuntur. Hos enim præcipue & præſidentem ipſis venerantur, qui mala veneficiis & incantationibus procurant. Pleni enim ſpectris, imaginationibuſque ſunt, & ad decipiendum prodigioſis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia infelices homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum ſpes & gloriæ per hos exiſtit, & præcipue deceptio; quippe cum mendacium ipſis proprium ſit: cupiunt enim Dii haberi: & quæ præſidet ipſis poteſtas videri Deus eſſe maximus vult. Iſti ſunt, qui libatione & nidore oblectantur, quibus ſpirituale corpus ipſorum pingueſcit. Vivit enim id vaporibus & ſuffimentis, & ex variis vario modo, nidoribuſque & ſanguine, & carnibus corroboratur.* Lucian. de ſacrificiis p. 73. Firmic. de errore profan. relig. Athenag. Apol. pro Chriſtian. p. 33. & ſequent. Origin. contra Celſum p. 137. Nazian. orat. 1. in Julian. pag. 300. Auguſtin. de civit. Dei lib. 3. cap. 20. Theodor. contra Græcos ſerm. 7. p. 104. Euſeb. præparat. Eccleſ. lib. 4. cap. 11.

HERALDUS.

Ut nidore altarium, vel hoſtiis pecudum ſaginati.] Hac de opinione plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 22. Prudent. lib. contra Symmachum priore:

— *Horrificos quos prodigiala cogunt*
Credere monſtra Deos, quos ſanguinolentus edendi
Mos juvat, ut pinguis luco lanietur in alto
Victima, viſceribus multa inter vina vorandis.

OUZELIUS.

Nidore altarium.] Proprie. Arnobius lib. 6. *Nidoribus atque fumo ſuffita.* l. 7. *Ex aris ardentibus nidorem conſectatur & fumos.* & ſæpius ita. Tertulliani eſt Apolog. cap. 22. *Pabula propria nidoris & ſanguinis procuret.* Item: *Numen de nidore concipiunt.* Et de Idololatriâ cap. 6. *Spiritus viliſſimi nidoris.* Servius ad illud Virgilii 12. Æneid.

Nidoremque ambuſta dedit. —

NIDOREM, inquit, *Putorem.* In gloſſis: Κνίσσα, *Nidor.*

Nidore altarium vel hoſtiis pecudum ſaginati.] Refer huc illud Clementis Alexandrini Admonitione ad Gentes, Αὐτοί που ἐξομολογοῦνται οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν,

Λοιβῆς τε κνίσσης τε, τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς,

Λέγοντες.

I *Remiſſis.*]

ſtiis pecudum ſaginati, [1] remiſſis, quæ conſtrinxerant, curâſſe videantur. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, [2] vates & ipſi abſque templo, ſic inſaniunt, ſic

MEURSIUS.

1 *Remiſsis.*] Scribo, *remiſsius quæ.*

WOWERUS.

Remiſſis, quæ conſtrinxerat.] Abdias Babyl. lib. 8. *Facit eis dolores, damna, pericula, & dat reſponſa, ut ſacrificent ſibi, & cum immiſſa removet, tanquam ab eo ſanentur, omnes exiſtimant.*

ELMENHORSTIUS.

Ut remiſſis quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur.] Tertullian. Apol. cap. 22. *Lædunt primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, ſive contraria; poſt quæ deſinunt lædere, & curaſſe creduntur.* Hieron. in Nahum. cap. 7. Burchard. Wormacienſ. Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 46.

VARIÆ LECT.

Remiſſis.] Sabæus, *remiſſius.* male.

RIGALTIUS.

Remiſſis quæ conſtrinxerant.] Deſinunt lædere, ut curaſſe videantur. Tertull. Apol.

Remiſſis.] Sic in MS. & ſic legebat Cyprianus.

OUZELIUS.

Remiſſis quæ conſtrinxerant curâſſe videantur.] Tacianus adverſus Gentes: Οὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνη καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν, ἐοικέναι τοὺς περιειρημένους λῃσταῖς. Et poſtea: ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσωσιν ἀποπλάμενοι, τῶν καμνόντων τὴν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν.

ELMENHORSTIUS.

2 *Vates ſic inſaniunt, ſic bacchantur.*] Vide Obſervationes ad Arnobii lib. 1. pag. 1.

HERALDUS.

Vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt, ſic rotantur, ſic bacchantur.] Quid ſit *abſque templo* hoc equidem loco non ſatis intelligo. Legendum igitur exiſtimarim, *Vates & ipſi ipſo in templo.* Nam ejuſmodi vatum in templis ipſis agitationes obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum ex Jul. Firmico. Nota autem *rotantur.* Nempe quia caput rotabant, &, ut loquitur Ulpianus, jactabant. τὴν κεφαλὴν περιδινεῖν dicit Dio Chryſoſtomus Orat. 1. de regno. ταῦτα καὶ ἔλεγεν, οὐχ ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν λεγομένων ἐνθέων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀσθμαίνουσα καὶ περιδινοῦσα τὴν κεφαλὴν, καὶ πειρωμένη δεινὸν ἐμβλέπειν, ἀλλὰ πάνυ ἐγκρατῶς καὶ σωφρόνως. *Capillos rotare* de iiſdem dicit Apulejus Mileſ. 8. *Dinque capite dimiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum.* Dixerat Lucianus, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἐλίσσειν. in Aſino, οἱ δὲ, τὰς μίτρας ἀποῤῥίψαντες, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἐλίσσοντες.

RIGALTIUS.

Vates & ipſi abſq; templo ſic inſaniunt.] Tertullianus: *Locorum differentia diſtinguitur, opinor, ut à templis deos æſtimetis, quos alibi deos non dicitis.* Deinde oſtendit, dæmonas etſi templa non habeant, tam eſſe deos quam ipſi qui in templis ſub ſtatuis deliteſcunt, qui non alii ſunt quam dæmones, in eandem vero ſententiam Octavius noſter ait, furioſos, qui in publicum excurrunt, etiam deos cenſeri poſſe & Vates abſque templo, quia par eſt in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. Dixerat Tertullianus, *Compar exitus furoris, & una ratio eſt inſtigationis.*

OUZELIUS.

Sic inſaniunt, ſic bacchantur.] Vaticinantium proprium. Virgilius lib. 6. Æneid. de Sibyllâ:

— *Totoque immanis in antro*
Bacchatur vates —

Statius lib. 3. Sylvarum:

En-

ſic bacchantur, ſic rotantur, par & in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. [1] De ipſis etiam illa quæ paullo ante tibi dicta ſunt, ut Jupiter ludos repeteret ex ſomnio, [2] ut cum equis Caſtores viderentur, ut cingulum matronæ navicula ſequeretur. [3] Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrûm, ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri, quoties à nobis [4] tormentis verborum, & orationis incendiis de corpo-

En ut colla rotat, nevisque late
Bacchatur ſpatiis. —

Appulejus lib. 8. Mileſ. *Inter hæc unus ex illis bacchatus effuſius, ac de imis præcordiis, anhelitus crebros referens.* Lactantius lib. 4. cap. 27. *Ecce aliquis inſtinctu dæmonis percitus dementit, efferatur, inſanit.* Prudentius lib. 2. contra Symmachum:

Inſtigat bacchantis anus ambage Sibylla.

Lycophron Caſſandrâ:

Ἡ δ' ἔνθεον χλαλοῦσα βακχεῖον στόμα.

Sic Ariſtoteles lib. 1. Ethicor. Epidem. τὰς νυμφολήπτους ἐπιπνοίᾳ δαιμονίᾳ ἐνθουσιάζειν.

Rotantur.] Prudentius:

Furere ac rotare jus putatur myſticum.

Hieronym. in Epitaph. Paul. *Alios rotare caput varium oraculis.*

ELMENHORSTIUS.

1 *De ipſis etiam illa, ut Juppiter repeteret ludos ex ſomnio.*] Tertullianus Apol. cap. 22. Lactantius lib. 2. cap. 6.

RIGALTIUS.

2 *Ut cum equis Caſtores viderentur.*] Tertul. *phantaſmata Caſtorum.*

3 *Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrum.*] Ita ſcriptum eſt in membranis antiquis. deinde ſequitur: *ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri.* Unde exiſtet proba lectio hujuſmodi, *Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrum ipſorum, dæmonas de ſemet ipſos confiteri.*

Pars veſtrum.] Mox dicet: *nonnullis præſertim veſtrum.*

WOWERUS.

4 *Meritis verborum.*] MS. *Tormentis verborum.* Cypr. ad Demetr. *Quando à nobis dæmones adjurantur & torquentur ſpiritualibus flagris, & verborum tormentis de obſeſſis corporibus ejiciuntur.* eadem fere repetit Epiſt. ad Donat. Prudent. Apoth. *Torquetur Apollo Nomine percuſſus Chriſti, nec fulmina verbi Ferre poteſt, agitant miſerum tot verbera linguæ.* Ibid. *Ejulat & noſtros ſuſpirat Juppiter ignes. Ignes* appellat, quæ Minucius *tormenta.* Nam ignis notiſſimum tormentum.

ELMENHORSTIUS.

Tormentis verborum.] Ita Bacchilarius de recipiendis lapſis dixit, *flagella verborum.* Firmicus de errore profan. relig. pag. 44. *ſermonis flagella.* Et Cyprian. ad Demetrianum: *tormenta verborum.*

VARIAE LECT.

Tormentis verborum.] Ita Wowerus ex MS. Fulvius; *tormentis verberum.*

HERALDUS.

Quoties à nobis tormentis verborum, & orationis incendiis de corporibus exiguntur.] Legebatur antea, *& meritis verborum*, quæ lectio nihil habebat incommodi. Sed MS. Reg. lectio præterquam quod videtur commodior, adſtipulatorem etiam habet Cyprianum hac in re Minucii imitatorem. Ad Demetrianum: *Quando à nobis adjurantur & torquentur ſpiritualibus flagris, & verborum tormentis de obſeſſis corporibus ejiciuntur.* Lactantius lib. 5. cap. 22. *Sic extorti & excruciati virtute divini numinis exululant.*

Et orationis incendiis.] Lactantius: *Quo audito tremunt, exclamant, & uri ſe, verberarique teſtantur.* Et lib. 2. cap. 16. *Itaque maximis ſæpe ululatibus editis, verberari*

corporibus exiguntur. Ipſe Saturnus, & [1] Serapis, & Jupiter,

berari ſe, & ardere & jam jamque exire proclamant. Prudentius hymno I. περὶ στεφάνων·

His modis ſpurcum latronem martyrum
virtus quatit.
Hæc coërcet, torquet, urit.

OUZELIUS.

1 *Serapis.*] Serapis, ſive Sarapis, ut Græcis fere vocatur, idem ac Apis Ægyptiorum Deus, ut eſt apud Clementem Alexandrinum lib. I. Stromat. qui Ariſteam laudat auctorem. Verba ejus: Ἆπις τε ὁ Ἄργους βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὥς φησιν Ἀρισίππος ἐν πρώτη Ἀρκαδικῶν. τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναί φησι Σάραπιν. Idem & tradit ex Terentio Varrone Auguſtinus de Civitate Dei lib. 18. cap. 5. In his tamen falluntur, & fallunt, quod Apim hunc velint eſſe regem Argivum, cum ſit Ægyptius, & multo antiquior Jove illo Argivo, qui proprio nomine Apis nuncupabatur. Plerique per Serapim ab Ægyptiis cultum volunt Joſephum, Patriarchæ Jacobi filium, eo quod Ægyptiis in fame maximâ de frumento proſpexerit. Sic Firmicus de E. P. R. manifeſte ait Apim fuiſſe ſymbolum Joſephi. Et Rufinus lib. 2. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 23. de Serapidis templo agens: *Quidam*, inquit, *in honorem noſtri Joſeph, formatum perhibent ſimulacrum, ob diviſionem frumenti, quâ famis tempore ſubvenit Ægyptiis.* Idem & tradit Suidas in voce Σάραπις. Huc etiam facit quod Ruffinus, licet fabulis quibuſdam admixtis, de Apide ex Gentili hiſtoriâ ſubjungit, dum inquit: *Alii repertum in hiſtoriis Græcorum veteribus ferunt, Apim quendam patremfamiliâs, ſeu regem in Ægypto Memphis poſitum, cum famis tempore frumenta apud Alexandriam defeciſſent, ex proprio affatim civibus alimenta præbuiſſe. Quo defuncto, in honorem ejus inſtituerint apud Memphim templum, in quo bos quaſi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quadam honoris inſignia, qui ex nomine ejus Apis appellatur.* Ita & Suidas voce Σάραπις. ἕτεροι δὲ, inquit, Ἆπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τελευτήσαντι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν. ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ· καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὅ τις ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἆπις ἐκαλεῖτο. Ubi videmus Suidam eadem ad verbum fere habere, quæ ex Rufino adducebamus. Etiam ſpiſſum illum errorem, quo Alexandriæ hanc frumenti penuriam contigiſſe ſcribit, cum Alexandria amplius decem ſeculis poſt ab Alexandro Magno demum condita ſit, ac Apis ante jam ab Ægyptiis cultus. Ita ut vel Suidas Rufinum, vel etiam uterque eundem exſcripſerit. Quod vero de bovis ſymbolo ajunt, id optime convenit Joſepho, ad exprimendum beneficium, quo Ægyptios affecerat; bos enim fertilitatis eſt ſymbolum. Imo Joſephus ipſe à Moſe, Repetitæ legis cap. 23. com. 17. bos appellatur, ut habent codices Ebræi; vel ſaltem, ut vertit Vulgaris Interpres, bovi comparatur. Idem poteſt & hauriri ex nomine Sarapis. Optime enim illud deduci poteſt à שור, quod *bovem* deſignat, & אב, quaſi dicas *bovem patrem*, hoc eſt, patrem regni Ægypti Joſephum, ſymbolo bovis expreſſum. Accedit quod *Sarapis* etiam dictus ſit *Sorapis*, ubi Græculi nugantur, dum ſic dictum volunt ex σορὸς, *loculus*, & *Apis*; quia bos ille, qui Apis dicitur, ſale fuerit conditus, & loculo, ſive ſarcophago impoſitus, ut ex Nymphodoro tradit Clemens Alexandrinus lib. I. Strom. atque hinc Euſebius lib. 10. Præparat. Euang. cap. 12. item Auguſtinus de Civit. Dei lib. 18. cap. 2. Suidas in Σάραπις. Quanquam *Sarapis* etiam eſſe poteſt ex שר quod *Principem* notat, à שרר *Dominari*. quaſi dicas, *Princeps Apis* ſive *pater*. Nec enim audiendus Julius Firmicus de E. P. R. qui

ter, & quidquid dæmonum colitis, [1] victi dolore, quod ſunt, eloquuntur: nec utique in turpidinem ſui, nonnullis præſertim veſtrûm aſſiſtentibus, mentiuntur. Ipſis teſtibus eſſe eos dæmonas de ſe verum confitentibus credite. [2] adjurati

cum primum dixiſſet Joſephum in Api cultum fuiſſe, poſtea ſubjicit; *Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei ſuſceperat filium, Serapis dictus eſt Græco ſermone, hoc eſt, Σαῤῥᾶς ἄπο.* Quo magis ridicule nihil fingi poteſt. Majoris ponderis eſt, quod refert Clemens Alexandrinus in Protreptico. Uti quod, cum *Apis* & *Oſiris* idem numen ſit, ex *Oſir* & *Apis*, prius fuiſſe volunt *Oſirapis*; deinde, omiſſa principe littera, Serapis. Quiſque ſuo gaudeat judicio, mihi quod primum adduxi etymon maxime placet. Plura de Serapide vide apud Magnum Voſſium in De Theologia Gentili & Phyſiologia Chriſtiana lib. 1. cap. 29. ubi hoc de Joſepho & Serapide uberius proſequitur.

WOWERUS.

1 *Victi dolore, quod ſunt eloquuntur.*] Cypr. ad Demet. *Vel ſic confundi in tuis erroribus poteris, cum audieris deos tuos quid ſint interrogatione noſtra ſtatim prodere.* eadem Theophilus lib. 2. ad Autol.

ELMENHORSTIUS.

Victi dolore eloquuntur quod ſunt.] Firmic. de errore profan. relig. pag. 100. *Ecce dæmon eſt, quem colis, cum Dei & Chriſti ejus nomen audierit, contremiſcit, & ut interrogantibus nobis reſpondeat trepidantia verba, vix ſe colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur.* Lactant. lib. 2. cap. 15. *Juſtos autem, id eſt cultores Dei metuunt. Cujus nomine adjurati, de corporibus excedunt, quorum verbis, tanquam flagris verberati, non modo dæmonas ſe eſſe confitentur, ſed etiam nomina ſua edunt, illa, quæ in templis adorantur, & quod plerumque coram cultoribus ſuis faciunt, non utique in opprobrium religionis, ſed honoris ſui. Quia nec Deo, per quem adjurantur: nec juſtis, quorum voce torquentur, mentiri poſſunt. Itaque maximis ſæpe ululatibus editis, verberari ſe, & ardere, & jamjamque exire proclamant.* Et lib. 5. cap. 21. *Hi enim, quamdiu pax eſt in populo Dei fugitant juſtos & pavent: & cum corpora hominum occupant, animaſque divexant: adjurantur ab his, & nomine Dei veri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, & uri ſe, verberarique teſtantur; & interrogati, qui ſint, quando venerint, quomodo in hominem irrepſerint, confitentur, ſic extorti, & excruciati virtute divini numinis exulant. propter hæc verbera, & minas, ſanctos & juſtos viros ſemper oderunt. Et quia per ſe nocere his nihil poſſunt, publicis eos odiis perſequuntur, quos ſibi graves ſentiunt, exercentque ſævitiam, quam violentiſſime poſſunt; ut aut eorum fidem minuant per dolorem: aut, ſi id efficere non quiverint, auferant omnino de terra; ne ſint, qui poſſint eorum nequitiam coërcere.*

WOWERUS.

2 *Adjurati enim per Deum verum.*] Lactant. lib. 4. cap. 27. Huic muneri præfecti Exorciſtæ. l. 6. C. de Epiſc. & cler. l. 121. C. Theodoſ. de decur. Auguſtin. lib. 1. de ſymbolo; cujus verba Gratian. 3. part. 4. diſtinct. c. poſtquam ſe. & Iſidor. lib. 6. orig. cap. ult. referunt. Dicuntur & Ephociſtæ Epit. Can. tit. 5. Sect. 2. tit. 9. Sect. 1.

ELMENHORSTIUS.

Adjurati per Deum verum & ſolum.] Id proprium munus fuit exorciſtarum. Firm. lib. 2. Aſtron. cap. 9. fol. 72. *Faciet exorciſtas & qui laborantes dæmonum incurſione homines, aptis remediis liberent.* Cyprianus Epiſt. 76. fol. 293. *Per exorciſtas voce humana & poteſtate divina flagellatur, & uritur, & torquetur diabolus.* Petrus Siculus pag. 57. οἱ λεγόμενοι ἐξορκισταὶ, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποςό-

rati enim per Deum verum & ſolum, inviti, [1] miſeri, corporibus inhorreſcunt; & vel exiliunt ſtatim, vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Sic [2] Chriſtianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos laceſſebant. Ideo [3] inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ferunt occulte per timorem. [4] Naturale

ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι ἐξορκίζοντες τοὺς δαιμονιζομένους ἔλεγον· ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν Χριστὸν ὃν Παῦλος κηρύττει, ἐξέλθετε ἐκ τῶν ἀνθρώπων. οἱ δὲ δαίμονες τῷ φόβῳ τῆς ὀνομασίας Χριστοῦ, ἐφυγαδεύοντο. Cyprianus epiſt. 2. ad Donatum fol. 2. Hieron. in Matthæum lib. 2. cap. 12. Beda in collectan. tom. 3. fol. 565. In Lucam lib. 4. cap. 11. Rabanus Maurus de Inſtitut. Clericorum, lib. 1. cap. 10. Concil. Carthaginenſe 4. cap. 7. Iſidorus Hiſpalenſ. Orig. lib. 7. cap. 12. & de Offic. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 13. in epiſtola ad Leudefridum Cordubenſ. epiſcop.

OUZELIUS.

Adjurati enim per Deum verum & ſolum, &c.] S. Juſtinus Dialog. cum Tryphone: Τῷ τοῦ ὀνόματος Χριστοῦ ἰσχυρῷ καὶ τὰ δαιμόνια τρέμει, καὶ σήμερον ἐξορκιζόμενα κατὰ τὸ ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ὑποτάσσεται. Item: Ἡμεῖς οἱ πιστεύοντες ἐπὶ τὸν σταυρωθέντα Ἰησοῦν, τὰ δαιμόνια πάντα καὶ πνεύματα πονηρὰ ἐξορκίζοντες. De Judæorum autem & Gentilium exorciſtis inquit eodem Dialogo: Οἱ ἐκ Ἰουδαίων ἐπορκισταὶ τῇ τέχνῃ ἥπερ καὶ τὰ ἔθνη χρώμενοι ἐξορκίζουσι, καὶ θυμιάμασι, καὶ καταδέσμοις χρῶνται. Fuerunt enim & apud Gentes Exorciſtæ qui pollentibus verbis Dæmones ex obſeſſis corporibus ejicerent, idque proprium Magis fuiſſe videtur. Lucianus in Philopſeude: Ὁ μὲν νοσῶν αὐτὸς σιωπᾷ, ὁ δαίμων δὲ ἀποκρίνεται, εἰ δὲ μὴ πείθοιτο, καὶ ἀπειλῶν ἐξελαύνει τὸν δαίμονα. Adi ipſum Lucianum ibidem, ubi plurima huc ſpectantia habet. Solebant vero Magi eos, qui à Dæmonibus obſeſſi erant, jubere ut Epheſias litteras, ita dictas, recitarent, quibus tum liberabantur. Unde Plutarchus Sympoſiacon lib. 7. quæſt. 5. οἱ μάγοι τοὺς δαιμονιζομένους κελεύουσι τὰ Ἐφέσια γράμματα πρὸς αὑτοὺς καταλέγειν καὶ ὀνομάζειν. Et Euſtathius, Ἐφέσια γράμματα ἐπῳδαί, δι' ὧν τινὲς ἐκ μεγάλων κινδύνων ἐσώθησαν, καὶ ἀγῶνας ἐνίκησαν. φωναί τινες ἦσαν ἐπὶ τῆς στεφάνης, καὶ ζώνης, καὶ τῶν ποδῶν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος αἰνιγματώδεις γεγραμμέναι, ὅθεν καὶ τοῖς ἀσαφῶς λαλουμένοις λέγεται, Ἐφέσια γράμματα. Suidas quoque: Ἐφέσια γράμματα· ἐπῳδαί τινες δυσπαρακολούθητοι. Quicquid de his Epheſiis litteris ſit, in medium relinquo, ſaltem fabuloſa earum inventio eſt, dum ea Idæis Dactylis tribuitur; ut eſt apud Clementem Alexandrinum Stromat. lib. 1. Juſtinus Martyr, Apologia, de Chriſtianis ait, δαιμονολήπτους, ὑπὸ τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ φαρμακευτῶν μὴ ἰαθέντας, ἰάσαντο.

VARIAE LECT.

1 *Miſeris.*] Sab. *miſeri.*

WOWERUS.

2 *Chriſtianos fugitant.*] De Chriſtianis exorciſtis capienda hæc Firmici Aſtron. 2. *Erunt dæmonibus terribiles, quorum adventum pravi dæmones fugiant, & qui ſic laborantes homines non vi verborum ſed ſola ſui oſtenſione liberent.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ferunt occulte.*] Arnob. 1. pag. 9. Lactant. lib. 5. cap. 22. Tertullian. Apol. cap. 22. Juſtinus contra Triphonem.

4 *Naturale eſt odiſſe quem times.*] Philoſtrat. in Heroicis fol. 695. Συγγενὲς γὰρ φόβῳ μῖσος. *Cognatum eſt timori odium.*

Sene-

turale eſt enim & odiſſe, quem timeas, & quem metueris, infeſtare, ſi poſſis. [1] Sic occupant animos, & obſtruunt pectora, [2] ut ante nos incipiant homines odiſſe, quam nôſſe: [3] ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare non poſſint. [4] Quam autem iniquum ſit, [5] incognitis & inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus credite; & nos enim [6] idem fulmen, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta miſcerent: nec intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper ventilari, & nunquam vel inveſtigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem exiſte-

Seneca de clement, lib. 1. cap. 12. de ira lib. 1. cap. 16.

HERALDUS.

1 *Sic occupant animos, & obſtruunt pectora.*] Perſtringit præoccupata illa & domeſtica judicia, de quibus dicebamus ad Tertulliani Apologeticum, quo etiam reſpiciebat, ni fallor, Minucius.

2 *Ut ante incipiant homines odiſſe quam noſſe.*] Hoc argumentum tractat Tertullianus Apologet. cap. 1. Sed & Lactantius lib. 5. *Timent enim ne à nobis revicti, manus dare aliquando, clamante ipſa veritate, cogantur. Obſtrepunt igitur, & intercedunt, ne audiant: & oculos ſuos opprimunt, ne lumen videant, quod offerimus. Quo plane ipſi diffidentiam ſuæ perditæ rationis oſtendunt, cum neque cognoſcere, neque congredi audeant, quia ſciunt ſe facile ſuperari.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Ne cognitos damnare poſſint.*] Videndus Tertull. Apolog. cap. 1.

WOWERUS.

4 *Quantum autem vitium ſit.*] MS. *Quam autem iniquum.*

VARIAE LECT.

Quantum autem vitium ſit.] MS. *quam autem inicum ſit.* Meurſ. ex Divinatione Scriverii, *q. a. iniquum ſit.*

HERALDUS.

Quam autem iniquum ſit incognitis.] Ita optime in MS. Reg. Antea legebatur, *Quantum autem vitium ſit.* Tangit eam iniquitatem Minucius, quam pluribus exagitat Tertullianus in Apologetico.

OUZELIUS.

Quam autem iniquum ſit incognitis & inexploratis judicare.] Seneca:

Qui ſtatuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet ſtatuerit, haud æquus fuit.

Caſſiodorus 7. 8. *Juſtitia non videtur quicquid non diſcutitur, nec examinatur.* Euripides Heraclidis:

Τίς ἂν δίκην κρίνειεν, ἢ γνοίη λόγον,
Πρὶν ἂν παρ' ἀμφοῖν μῦθον ἐκμάθῃ σαφῆ.

Nec enim, ut ait Tacitus 2. Annalium, *prohibendus eſt reus quo minus cuncta proferat quibus innocentia ejus ſublevari poſſit.* Et Lactantius lib. 5. cap. 1. *Sacrilegis, proditoribus, & veneficis, poteſtas defendendi ſui datur: nec prædamnari quenquam incognita cauſſa licet.* Maximus Tyrius Diſſertatione 6. Εἰ δίκην ἐφεύγομεν, ἠχθόμεθα ἂν τῷ δικαστῇ μὴ παρέχοντι ἑκατέρῳ ἐν τῷ ἴσῳ τὴν ἀπολογίαν. Vnde Seneca in Apocol. *Dic mihi, &c. quare quenquam ex his, quos quaſque occidiſti, antequam de cauſſa cognoſceres, antequam audires, damnaſti.*

MEURSIUS.

5 *Incognitis.*] Scribo, *in incognitis*,
6 *Idem.*] Scribo, *iidem*.

1 *Nos*

exiſtere qui proderet, [1] non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam conſecuturum. Malum autem adeo non eſſe, ut Chriſtianus reus nec erubeſceret, nec timeret, & unum ſolummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. [2] Nos tamen cum ſacrilegos aliquos & inceſtos, parricidas etiam, [3] defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam miſerantes eorum, crudelius ſæviebamus, ut [4] torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, [5] exercentes in

HERALDUS.

1 *Non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam conſequuturum.*] Ita ediderat Gelenius optime. At Rom. editio *judicii.* male. Gelenii editionem confirmat MS. Reg. An autem id eſt quod ſignificabat Tertullianus Apologet. cap. 7. *Quis talia facinora quum inveniſſet celavit aut vendidit ipſos trahens homines?* ut *vendere* eo loco dicat accepto pretio indicare. Diximus nobis non liquere.

VARIAE LECT.

Indicii.] Sab. *Judicii.* male.

HERALDUS.

2 *Nos tamen quum ſacrilegos aliquos.*] Hunc locum imitabatur Lactantius l. 5. cap. 1. *Nam ſi ſacrilegis, & proditoribus, & veneficis poteſtas defendendi ſui datur, nec prædamnari quenquam incognita cauſſa licet; non injuſtapetere videmur, ut ſi quis erit ille, qui inciderit in hæc, ſi legat, perlegat; ſi audiet, ſententiam differat in extremum.*

WOWERUS.

3 *Defendendos & tuendos ſuſcipiebamus.*] Suſcepti, clientes. Serv. ad illa 6. Æneid. *Vult intelligi prævaricatores, qui patroni ſunt clientum, quos nunc ſuſceptos vocamus.* Jul. Severian. Rhet. *Solicitudinem ſuſcepti, vel cætera ejus infortunia memoramus.* Auguſtin. epiſt. 59. Ambroſ. ſerm. 93.

ELMENHORSTIUS.

Suſcipiebamus.] *Suſcepti* ſunt clientes. Salvian. de gubern. Dei lib. 5. *Ecce quæ ſunt auxilia ac patrocinia majorum: nihil ſuſceptis tribuunt, ſed ſibi.* Vidend. Wowerus in notis p. 156. Lindenbruggius ad Ammianum l. 17. p. 70.

WOWERUS.

4 *Urgeremus.*] MS. *torqueremus.*

VARIAE LECT.

Urgeremus.] MS. *torqueremus.* bene.

HERALDUS.

Ut torqueremus confitentes ad negandum.] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Antea, *urgeremus.* Hac autem de re tota dicebamus ad Tertulliani Apologeticum.

WOWERUS.

5 *Exercentes perverſam quæſtionem.*] Nam quæſtio adhibetur, ut occulta crimina eruantur, non ut confeſſa negentur. Ulp. l. 1. D. de quæſt. Tertull. ad Scapulam. *Quid amplius tibi mandatur, quam nocentes confeſſos damnare, negantes ad tormenta revocare. Videtis ergo quomodo ipſi contra mandata faciatis, ut confeſſos negare cogatis.* Idem Apol. Cypr. ad Demetr. Arnob. lib. 7.

ELMENHORSTIUS.

Exercentes in his perverſam quæſtionem.] Pagani admotis tormentis Chriſtianos cogebant ad inficiationem, contra omnium judiciorum rationem, tenoremque legum, quæ reum torqueri jubent, ut occulta crimina confiteatur, non ut confeſſa neget. Lex 1. & 9. Digeſt. de quæſtionibus. & lex 8. cod. Juſtiniani de repudiis. Paulus JC. l. 5. Sententiar. tit. 14. Tertullian. Apol. cap. 2. *Cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, ſolis Chriſtianis ad negandum.* Et cap. 7. *Carnifici longe aliud*

in his perverſam quæſtionem, non quæ verum erueret, ſed quæ mendacium cogeret. [1] Et ſi quis infirmior, malo preſſus & victus, Chriſtianum ſe negâſſet, favebamus ei, quaſi ejerato nomine, jam omnia facta ſua illâ negatione purgaret. Agnoſcitiſne eadem nos ſenſiſſe & egiſſe, quæ ſentitis & geritis? Cum, ſi ratio, non inſtigatio dæmonis judicaret, [2] urgendi magis, non ut diffiterentur ſe Chriſtianos, ſed [3] ut de inceſtis, ſtupris, de impiatis ſacris, de infantibus immolatis

aliud munus in Chriſtianos imperatis, non ut dicant, quæ faciunt, ſed ut negent, quod ſunt. Gyprian. ad Demetrianum f. 256. *Torquentur rei, qui ſe negant crimine, quo accuſantur, teneri, ut facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum ſponte confitear ac clamem, & crebris ac repetitis identidem vocibus Chriſtianum me eſſe conteſter, quid tormenta admoves confitenti. Torqueri debui ſi negarem.*

1 *Et ſi quis infirmior malo preſſus & victus.*] Lactant. lib. 5. cap. 9. *Si qui doloris vel mortis metu vel ſuapte perfidia, cæleſte ſacramentum deſeruerint, & ad funeſta ſacrificia conſenſerint, eos laudant & honoribus mactant, ut eorum exemplo cæteros illiciant.*

WOWERUS.

2 *Arguendi magis.*] MS. & Rom. *urgendi.*

VARIAE LFCT.

Urgendi.] MS. & Fulvius Vrſin. Sab. *arguendi.*

HERALDUS.

Urgendi magis.] Veriſſima lectio, quam è MS. Reg. reſtituimus. Antea, *arguendi magis.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Ut de inceſtis, ſtupris, impiatis ſacris, faterentur.*] Juſtinus Martyr apolog. 1. pro Chriſtian. fol. 39. ἤδη καὶ τοῦτο ἐνήργησαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διά τινων πονηρῶν ἀνθρώπων πραχθῆναι. φονεύοντες γὰρ αὐτοί τινας ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων, ἢ γυναῖκα, καὶ δι᾽ αἰκισμῶν φοβερῶν ἐξαναγκάζουσι καταψεῖν ταῦτα τὰ μυθολογούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν. *Jam vero & illud, ut à malis quibuſdam hominibus fieret, pravi effecerunt genii. Nam ad ſycophanticam adverſus nos calumniam nonnullos necantes, ad tormenta protraxerunt noſtrorum ſervos, aut pueros & mulierculas: ut per cruciatus horrendos & formidabiles, eorum quæ ſermonibus vanis atque fabuloſis feruntur, flagitiorum extorquerent confeſſionem, quæ flagitia ipſi manifeſto faciunt.* Euſebius Eccleſiaſt. hiſtor. lib. 5. cap. 1. fol. 48. Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς, οἳ καὶ κατ᾽ ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν θυέστια δεῖπνα, καὶ οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν, μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν. ἀλλὰ μὴ δὲ πιστεύειν εἴ τι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. τούτων δὲ φημισθέντων, πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς. ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι᾽ οἰκειότητα ἐμετρίαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο καθ᾽ ἡμῶν. Vertit Rufinus: *Accidit autem etiam ſervos comprehendi quorundam ex noſtris paganos: quoniam quidem publice juſſum fuerat requiri omnes & teneri. Quique dæmonis inſtinctu, cum tormenta pertimeſcerent, quæ inferri ſanctis videbant, monentibus ſe in hoc ipſum militibus, quibus ita fuerat præceptum, commenti ſunt adverſum nos, velut Thyeſteas cœnas & inceſta Oedipodia perpetrantes: & alia quæ nec proloqui aut cogitare nobis fas eſt. & qualia*

molatis faterentur. His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. [1] Nec tamen mirum, cum omnium [2] fama, quæ

qualia ne credere quidem poſſumus aliquando apud homines geſta. Quæ cum de nobis diffamata fuiſſent in vulgus, horrori maximo & execrationi apud omnes homines eſſe cœpimus, etiam apud eos, qui prius aliquid moderationis erga nos ſervandum eſſe cenſebant. Et lib. 9. cap. 5. fol. 101. ὧν τοῦτον ἐπιτελουμένων τὸν τρόπον, ἕτερος στρατοπεδάρχης, ὃν δοῦκα Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης ἐπίρρητα τινὰ γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὡς δὴ εἴησαν ποτὲ Χριστιαναὶ, συνειδεῖεν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελον. ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας, βασιλεῖ κοινοῦται. καὶ δὴ προστάξαντος, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον καὶ ταῦτα δημοσιοῦται τὰ γράμματα. Id eſt: *Cum vero hæc ita per omnem locum diligenti nequitia gererentur, dux Damaſci cognita imperatoris ſui erga Chriſtianos libidine, & ei placere in talibus ſtudens, indigniſſimas quaſdam mulierculas de trivio conquiſitas ſiſti ſibi facit, & agitari in his plurimam quæſtionem, per quam cogeret eas actis profiteri, fuiſſe ſe quondam Chriſtianas; & ſcire quod inter ipſa myſteria eorum, ſpurca quædam & impura committerentur. Aliaque hujuſmodi flagitia, quæ nec audire quidem bonus quiſquam pateretur, mulierculas actis proſequi facit: eaque conſcripta ad imperatorem refert, & proponi ea nihilominus per ſingulas quaſque urbes ac provincias jubet.*

RIGALTIUS.

1 *Nec tamen mirum, cum omnium fama.*] Si nihil hic omiſſum eſt in exemplari, tota periodus ita conſtituenda eſt ut aliquis ſenſus eliciatur. *His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. nec tamen mirum. cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum, ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur.* illa autem verba, *cum hominum fama*, adnecti debent iſtis, *ſic eſt negotium dæmonum.* ut clauſula ſic accipiatur. *Nec tamen mirum. ſic eſt negotium dæmonum cum hominum fama, quæ, &c.* Hominum intellige, Chriſtianorum. In MS. legitur, *omnium.*

OUZELIUS.

Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negotium dæmonum. Ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur.] Locus luxatus, quem qui Rigaltius reſtituere conatus ſit, vide in ejus Obſervationibus. Ac primum quidem bene, cum pro *omnium*, reponit *hominum*; ſed male, cum id de Chriſtianis intelligi vult, ut jam monuit V. C. J. F. Gronovius Obſervat. in Eccleſt. Script. cap. 7. ubi totum hunc locum ita reſtituendum cenſet: *Nec tamen mirum, cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur, ſit & negotium dæmonum: ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur.* Hoc eſt, ut idem Gronovius ibi explicat, Fama illa hominum oribus jactata & propagata, quæ ſemper alitur & creſcit mendaciis, quæque veritate patefacta evaneſcit, eadem hominum fama eſt ipſorum dæmonum negotium & opus: horum eſt auctoritas & inſtinctus, illorum miniſterium. Hæc, quin vera lectio ſit, nullus dubito, quare conjecturæ huic L. M. Q. ſubſcribo.

ELMENHORSTIUS.

2 *Fama ſemper in ſparſis mendaciis alitur.*] Hieronymus part. 2. Tract. 1. Epiſt. 8. ad Rufinum presbyterum: *Multum in utramque partem crebro fama men-*

quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negotium dæmonum. Ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur, & fovetur. Inde eſt quod audire te dicis caput aſini rem nobis eſſe divinam. Quis tam ſtultus ut hoc colat? quis ſtultior ut hoc coli credat? niſi quod vos & totos aſinos in ſtabulis [1] cum veſtrâ Eponâ conſecratis, [2] & eoſdem aſinos

mentitur: & tam de bonis mala, quam de malis bona, falſorum ora concelebrant. Viden. Tertullian. apolog. cap. 8.

WOWERUS.

1 *Cum veſtra Hippona.*] MS. *Epona.* Ita Apul. Mileſ. 3. Juvenal. Sat. 8. Et in 5. inſcript. *Deæ Eponæ Manlius Reſtio.*

ELMENHORSTIUS.

Epona.] Scholiaſtes Juvenal. in Satyr. 8. ỳſ. 157. *Epona Dea mulionum eſt.* Juvenalis

——— jurat
Solam Eponam, & facies olida ad præſepia pictas.

Iſtum locum in mente videtur habuiſſe Prudentius contra Unionitas. p. 277.

Nemo Cloacina, aut Eponæ ſuper aſtra deabus
Dat ſolium, quamvis olidam perſolvat acerram.

Ita enim hi verſus concipiuntur in tribus MSS. exemplaribus & vetuſto codice, quem ante centum annos edidit Rudolphus Langius. Liber inſcription. fol. 87. inſcript. 4. & 5.

HERCULI. ET. EPONAE. LEG. XXII. ANTONIANAE. P. P. F. AUGUST. PRO. SALUTE. IMP. CAES. M. AUREL. ANTON. PII. FELICIS. INVICTI.

VARIAE LECT.

Epona.] Alii, *Hippona.*

HERALDUS.

Cum veſtra vel Epona.] Ita ſcriptum in MS. Reg. Ed. Rom. *vel Hippona.* Sane ſcriptum puto à Minucio, *cum veſtra Epona*, & notatum ab aliquo ad marginem, *vel Hippona.* Eponam autem ſcripſiſſe veteres pluribus oſtendit Adrianus Turnebus in Adverſariis.

RIGALTIUS.

Cum veſtra vel ſua Epona.] In exemplari legitur; *cum veſtra veleponа.* edidimus: *cum veſtra vel ſua Epona.* & veram eſſe hanc ſcripturam demonſtrant iſta Tertulliani, unde ſua ſumpſit Octavius. *Vos tamen*, inquit Septimius, *non negabitis & jumenta omnia, & totos canterios cum ſua Epona coli à vobis.* Agebat pro Chriſtianis Septimius apud Romani imperii antiſtites. cavit igitur ne quid inverecundius diceret, & canteriis ac jumentis ſuam Eponam, ridiculum numen adſignavit. Hic vero Octavius adhuc memor Cæciliani joci Plautinæ propaſiæ, & familiarius agens apud Minucium ſuum adverſus Cæcilium & alios ethnicos, nominata Epona & aſinis dixit, veſtra vel ſua, ut, *veſtra*, referatur ad Cæcilium & alios ethnicos; *ſua*, ad aſinos. Itaque ſumpſit illud Tertulliani, *cum ſua Epona*, & addidit, *veſtra.* cum veſtra vel ſua Epona.

OUZELIUS.

Cum veſtra Epona.] Sic edidimus, ut vulgata habet lectio, quæ ſana eſt. Illud *vel ſua*, quod inſerit Rigaltius, ferri quidem poſſit, melius tamen abeſſet.

Epona.] Dea quæ ſtabulis, atque adeo aſinis & equis præerat. Appulejus Mileſiarum lib. 3. *Reſpicio pilæ mediæ, quæ ſtabuli trabes ſuſtinebat, in ipſo fere meditullio Eponæ, deæ ſimulacrum præſidens ædiculæ, quod accurate corollis roſeis equidem recentibus fuerat ornatum.* Tertullianus ad Nationes lib. 1. cap. 11. *Sane vos totos aſinos colitis & cum ſua Epona, & omnia jumenta & pecora & beſtias, quæ perinde cum ſuis præſepibus conſecratis.*

HERALDUS.

2 *Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe devo-*

aſinos cum Iſide religioſe [1] devotatis: item boum capita, & capita vervecum, & inmolatis, & colitis: [2] de capro etiam & homine mixtos deos, & [3] leonum & canum vultus deos dedi-

devoratis.] Ita omnes editiones, & MS. Reg. unde alii alia effinxerunt. Scripſiſſe Minucium exiſtimo, *Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe denotatis.* Nempe aſinum ſignificat Iſidis gerulum, qui ſimul cum Iſide à ſuperſtitioſis religioſa denotatione colebatur, unde proverbium, ὄνος ἄγων μυστήρια. Supra: *Cæcilius ſimulacro Serapidis denotato.*

RIGALTIUS.

Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe decoratis.] Liber MS. *devoratis.* Mendoſe. Scripſimus, *decoratis,* quod proxime accedit ad veterem ſcripturam. nec abſurdum erit opinari aſinos illos Iſidis gerulos aliqua nobiliori ſtratura cum Iſide fuiſſe decoratos, cum Apulejus ipſe narret Aſinum ſuum iſtius Deæ gerulum à nonnullis etiam hordeo fuiſſe religioſe donatum. Mileſ. 8.

OUZELIUS.

Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe devotatis.] *Devotatis* habent vulgati codd. In MS. eſt *devoratis.* quod vitioſum eſſe cuique liquet. Rigaltius, littera unica mutata, edidit *decoratis.* Quod ſenſu, quo explicat, tolerari poteſt. Sin vero *devotatis* retinere hic quis malit; minime hic denotare poteſt, qua ſignificatione eo vocabulo utitur Plautus Caſina Sc. 2. Act. 6. ibi enim ſignificat *diris devovere. Devotare* itaque hoc loco, vel idem erit, ac conſecrare; vel, quod magis probo, cum Minucius ait, *Aſinos cum Iſide religioſe devotatis,* nihil aliud vult, quam, devotos vos aſinis & Iſidi oſtenditis.

MEURSIUS.

1 *Devoratis.*] Scribo *devotatis.* eſt autem *devotare* frequentativa forma à *Devoveo.* Gloſſæ. Ἀφοσιῶ, *ſcelero. devoveo. devoto.* Accius apud Nonium. *patrio exemplo. & me dicabo atque animam devotabo hoſtibus.* Cicero: *Quæ vis patrem Decium, quæ filium devotavit, ac immiſit in armatas hoſtium copias?*

WOWERUS.

2 *De capro etiam, & homine.*] Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Τὸν δὲ Πᾶνα ἐξ ἀνθρώπου, καὶ αἰγὸς συνέθησαν. Athanaſ. Gentes ἐπιμύξαντας λόγικα ἀλόγοις, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐγείροντας Deos elegiſſe. unde Ægyptiis Κυνοκέφαλοι, καὶ ὀφιοκέφαλοι. Ægyptii feles, ſerpentes, aliaque monſtra colunt. Clem. Protrept. Juſtin. Athenag. Lactant. & alii. Serv. in 3. Æneid. laudat librum Labeonis de Diis animalibus, in quo indubie de ſacris Ægyptiis agebat. Theophil. ad Aut. Apollonidem. Ὡραπόνα ſcripſiſſe περὶ τῶν κατ᾽ Αἰγύπτιον δαιμόνων.

ELMENHORSTIUS.

De capro etiam & homine mixtos Deos.] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 4. fol. 54. διὸ εἰς τὴν θεοποιΐαν παρέλαβον πᾶν ζῶον καὶ ὁμοίως πάλιν ἀνέμιξαν θηρίων καὶ ἀνθρώπου. καὶ πάλιν ὀρνέων σώματα καὶ ἀνθρώπου. εἴκασται γὰρ παρ᾽ αὐτοῖς τις μέχρι τραχήλου ἀνθρωποειδής. τὸ δὲ πρόσωπον ὀρνέου ἢ λέοντος ἢ ἄλλου τινὸς ζώου κεκτημένος, καὶ πάλιν αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος καὶ ἄλλων τινῶν ζώων μέρη. Id eſt: *Ad Deorum fabricam omne animal una cum homine ÆGYPTII aſſumpſerunt: in qua & pecudum & hominis, & avium item & hominis corpora commiſcuere. Singulæ apud ipſos Deorum ſtatuæ vel uſque ad collum humanam ſpeciem præſerunt, faciem vero vel avis, vel leonis, vel alicujus alterius animalis impoſitam habent: vel è contrario capiti humano ſubjectum alterius animalis corpus præmonſtrant.*

3 *Leonum vultu Deos dicatis.*] Arnobius lib. 6. pag. 116. *Inter Deos videmus veſtros leones torviſſima facie.* Tertullian. Apolog. cap. 16. *Illi debebant adorare ſtatim biforme numen, quia & canino & leonino capite commiſtos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus ſerpentes, & planta vel tergo alites Deos receperunt.* Porphyr.

dedicatis. Nonne & [1] Apim bovem cum Ægyptiis adoratis

phyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 4. f. 54. Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται. καὶ μέρος τι τῆς Αἰγύπτου ὃ καλοῦσι νομὸν, ἐπώνυμον ἔχει Λεοντοπολίτην, ἄλλο δὲ Βουσειρίτην, ἄλλο Λυκοπολίτην.

1 *Apim bovem cum Ægyptiis adoratis.*] Libanius Sophiſt. in encomio bovis fol. 96. *βοῦς Αἰγυπτίοις ἐστὶ Θεὸς, καὶ τιμᾶται παρ' αὐτοῖς ὁ Ἆπις ὅσα περ παρ' Ἕλλησιν ὁ Ζεύς τε καὶ ἄλλοι θεοί.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 4. fol. 54. & ſequent. Ælianus lib. 10. de hiſtor. animal. cap. 20. Hieronym. in Ioël. c. 3. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 2. cap. 1. Nazian. orat. 2. in Julian. & orat. 24. In Ægyptior. adventum. Philo de vita contemplativa fol. 610. in Decalogo. fol. 516. Theophil. ad Autolyc. lib. 1. fol. 308. Juvenal. ſatyr. 15. Baſilius Seleuciæ Epiſcop. in Noëmum orat. 6. Athanaſius contra gentes fol. 20. Anaxandrides apud Athenæum l. 7. f. 299. Prudent. lib. 2. contra Symmach.

OUZELIUS.

Nonne & Apim bovem cum Ægyptiis adoratis?] Perſtringit hic Minucius monſtruoſam illam & ridiculam Ægyptiorum ſuperſtitionem in brutis animantibus colendis, quam, ſi aliquomodo uberius proſequamur, non erit id, quod ajunt, extra oleas vagari. Ac primum quidem de bove quædam dicemus, qui geminus ab Ægyptiis cultus, alter Mnevis nuncupatus, & ab Heliopolitanis, alter Apis, & à Memphitis pro numine habitus. Ita enim Strabo lib. 17. cum de Bubaſto, & Bubaſtica præfectura, dixiſſet, ſubjungit: *Ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Ἡλιοπολίτης νομός. Ἐνταῦθα δ' ἐστὶν ἡ τοῦ Ἡλίου πόλις, ἐπὶ χώματος ἀξιολόγου κειμένη, τὸ ἱερὸν ἔχουσα τοῦ ἡλίου· καὶ τὸν βοῦν τὸν Μνεῦιν ἐν σηκῷ τινι τρεφόμενον, ὃς παρ' αὐτοῖς νενόμισται θεὸς, ὥσπερ καὶ ἐν Μέμφει ὁ Ἆπις.* Sic Plutarchus in De Iſide & Oſiride: *Ὁ δὲ ἐν Ἡλιοπόλει τρεφόμενος βοῦς, ὃν Μνεῦιν καλοῦσιν, (Ὀσίριδος δὲ ἱερὸν, ἔνιοι δὲ καὶ τοῦ Ἄπιδος πατέρα νομίζουσι) μέλας ἐστὶ καὶ δευτέρας ἔχει τιμὰς μετὰ τὸν Ἆπιν.* Apim intelligit Tibullus cum l. 1. Eleg. 7. ait:

Te canit atque ſuum proles miratur Oſirin,
Barbara Memphitem plangere docta bovem.

Nam διαφορικῶς eum appellat *Memphitem bovem*, ab illo qui Mnevis nomine Heliopoli colebatur. De Api etiam Cicero lib. 1. de Natura Deorum: *Quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis?* Uti & Plinius lib. 8. cap. 46. *Bos in Ægypto etiam numinis vice colitur. Apim vocant.* Et paullo poſt: *Sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos auguria populorum. Alterum intraſſe lætum eſt; in altero dira portendit.* Et Clemens Pſeudo-Romanus lib. 5. Recognitionum: *Alii Ægyptiorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere.* Apidis etiam meminere Clemens Alexandrinus Admonitione ad gentes. Mela de Situ Orbis, lib. 1. cap. 9. Solinus c. 35. Lucianus in concilio Deorum, & de Sacrific. Spartian. in Hadriano, Diodor. Sicul. lib. 1. Ælianus de Animal. l. 11. cap. 10. alii. Sub bove autem Ægyptii Solem colebant. Macrobius l. 1. c. 21. *Taurum vero ad Solem referri, multiplici ratione Ægyptius cultus oſtendit: vel quia apud Heliopolim taurum Soli conſecratum, quem Neton cognominant, maxime colunt, vel quia bos Apis in civitate Memphi Solis inſtar excipitur.* Ubi pro *Neton* legendum cenſeo *Mnevin*, uti ab aliis vocatur, quæ haut dubie vera eſt lectio. Hæc cum ſcripſiſſem, incidi forte in locum Cl. Seldeni Syntag. 1. de Dis Syris, ubi video jam ab eo monitum, *Mnevin* apud Macrobium reponendum eſſe. Ælianus autem lib. 11. Hiſtor. Animalium c. 11. ait, Apim non Solis ſed Lunæ ſymbolum fuiſſe, &, ut Heliopolitani bovem ſuum Soli, ita Memphitæ ſuum Lunæ conſecraſſe. *καὶ τοῦτον (Μνεῦιν) Αἰγύπτιοι ἡλίου φασὶν ἱερόν· ἐπεὶ τόνγε Ἆπιν ἀνάθημα εἶναι σελήνης λέγουσιν.* Ab hoc Ægyptio-

gyptiorum Apide veterum quidam volunt originem traxiſſe vitulum illum aureum, quem Iſraëlitæ ſibi in deſerto erigebant, colebantque. Sic Lactantius lib. 4. cap. 10. *In luxuriam prolapſi, ad profanos Ægyptiorum ritus animos tranſtulerunt. Cum enim Moſes Dux eorum aſcendiſſet in montem, atque ibidem quadraginta dies moraretur, Aureum caput Bovis, quem vocant Apin, quod eis ſigno præcederet, figurarunt.* Idem & tradit de Ierobami vitulis, de quibus 1. ſive 3. Regum, cap. 12. com. 28. D. Ambroſius, ſive alius quis in Epiſt. ad Romanos cap. 1. Idem etiam de utriſque ſcribit D. Hieronymus ad cap. 4. Hoſeæ. *Videtur*, inquit, *idcirco mihi populus Iſraël in ſolitudine feciſſe ſibi Vituli caput quod coleret, & Ieroboam filius Nabat Vitulos aureos fabricatus, ut quod in Ægypto didicerant*, Ἆπιν καὶ Μνεῦιν, *qui ſub figura Boum coluntur, eſſe Deos, hoc in ſua ſuperſtitione ſervarent.* De bove vero, ac aliis pleriſque animantibus ab Ægyptiis cultis, elegans locus eſt apud Strabonem dicto l. 17. Τινὰ τῶν ζώων, inquit, ἅπαντες κοινῇ τιμῶσιν Αἰγύπτιοι, καθάπερ τῶν πεζῶν μὲν τρία, βοῦν, κύνα, αἴλουρον· τῶν δὲ πτηνῶν δύο, ἱέρακα, καὶ ἶβιν· τῶν δ' ἐνύδρων δύο, λεπιδωτὸν ἰχθὺν, καὶ ὀξύρυγχον. ἄλλα δ' ἐστὶν, ἃ τιμῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι, καθάπερ Σαΐται πρόβατον, καὶ Θηβαῖται· λάτον δὲ τὸν ἐν τῷ Νείλῳ τινα ἰχθὺν, Λατοπολῖται· λύκον Λυκοπολῖται· κυνοκέφαλον δὲ Ἑρμοπολῖται. κῆπον δὲ Βαβυλώνιοι οἱ κατὰ Μέμφιν· ἔστι δ' ὁ κῆπος τὸ μὲν πρόσωπον ἐοικὼς Σατύρῳ, τ' ἄλλα δὲ κυνὸς, καὶ ἄρκτου μεταξύ. γεννᾶται δ' ἐν Αἰθιοπίᾳ. ἀετὸν δὲ Θηβαῖοι, λέοντα δὲ Λεοντοπολῖται, αἶγα δὲ καὶ τράγον Μενδήσιοι, μυγάλην δὲ Ἀθριβῖται· ἄλλοι δ' ἄλλο τι. τὰς δ' αἰτίας οὐχ ὁμολογουμένας λέγουσιν. Videmus ex hoc loco, quorundam animantium cultum univerſis Ægyptiis communem fuiſſe, quorundam etiam quibuſdam tantum civitatibus obſervatum. De ſingulis ſingulatim quædam ſubjiciemus. Poſt bovem, de cujus cultu jam diximus, addit Strabo κύνα, canem. De hujus veneratione quoque Cicero lib. 3. Tuſcul. Quæſt. *Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius ſubierint, quam ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent.* Meminit & canis venerationis lib. 1. de Legib. Item Plutarchus in De Iſide & Oſiride. Et Juvenalis Satyrâ 15.

— *Illic*

Oppida tota canem venerantur, nemo

Dianam.

Clemens etiam Alexandrinus Protrept. qui & indicat canem præcipue à Cynopolitanis cultum: Κυνοπολῖται δὲ (σέβουσι) κύνα. De canis cultura etiam Herodotus in Euterpe, & Diodorus Siculus lib. 2. qui & addunt, Ægyptios, in quorum domibus canis moreretur, ſolitos fuiſſe ad luctum indicandum, totum corpus radere. Verba Herodoti infra, cum de felis cultu dicam, referam. Diodori hæc ſunt: Ἀλλὰ μὴν καὶ καθ' ἣν ἂν οἰκίαν εὑρεθῇ κύων τετελευτηκὼς, ξυρῶνται πάντες οἱ κατ' οἶκον ὄντες ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ποιοῦνται πένθος. Subdit Strabo αἴλουρον ſive felem. De quo & Herodotus in Euterpe, Plutarchus quoque in De Iſide & Oſiride. Item Cicero l. 1. de Legib. & lib. 5. Tuſcul. Quæſt. in verbis ſupra adductis, uti & lib. 1. de Natura Deorum: *Ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio.* Juvenalis quoque Satyrâ 15.

Illic æluros, hic piſcem fluminis —

— *venerantur.* —

Sic enim ibi legendum, non *cæruleos*, ut eſt in vulgatis, optime monuit Brodæus Miſcellan. lib. 7. cap. 2. Diodorus etiam Siculus Biblioth. Hiſt. lib. 1. Περὶ δὲ τῶν ἀφιερωμένων ζώων κατ' Αἴγυπτον εἰκότως φαίνεται πολλοῖς παράδοξον τὸ γινόμενον, καὶ ζητήσεως ἄξιον. σέβονται γὰρ ἔνια τῶν ζώων Αἰγύπτιοι καθ' ὑπερβολὴν, οὐ ζῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσαντα. οἷον τοὺς τε αἰλούρους, καὶ τοὺς ἰχνεύμονας καὶ κύνας: ἔτι δὲ ἱέρακας, καὶ τὰς καλουμένας παρ' αὐτοῖς ἴβεις. πρὸς δὲ τούτοις τοὺς τε λύκους, καὶ τοὺς κροκοδείλους καὶ ἕτερα τοιαῦτα πλείω. Paullo poſt

cauſſam hujus cultus Diodorus adducit; quia felis contra aſpidum, aliorumque ſerpentium morſus utilis eſt. Καὶ τὸ μὲ αἴλουρον πρός τε τὰς ἀσπίδας θανάσιμα δακνούσας εὔθετον ὑπάρχειν, καὶ τἆλλα δάκετα τῶν ἑρπετῶν. Felis quoque cultus meminit Plutarchus Sympoſiacὸn lib. 4 quæſt. 5. Et Clemens Pſeudo-Romanus lib. 5. Recognit. loco ex parte ſuperius jam allato: *Alii Ægyptiorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere, alii Hircum, alii Gattas.* Per *gattas* enim plane feles, ſive αἰλούρους deſignat. Sic enim tum temporis locuti ſunt; & *gattas*, vel *cattas*, feles appellabant. Unde in Gloſſ. *Catta*, αἴλουρος. Et alibi Κάτῖα, *Catta*. Sic Callimachi Scholiaſtes ait αἰλούρους, ſive feles, κάτῖας Λιβυκῶς nominatas fuiſſe. Item Euagrius lib. 6. cap. 24. αἰλούρων κάτῖαι ἡ συνήθεια λέγει. *Catti* voce etiam utitur Auctor Hiſtoriæ Barlaami; ubi de Ægyptiorum ſuperſtitionibus agit; *Quidam*, inquit, *illorum coluerunt ovem, quidam hircum, alii vitulum, & porcum, nonnulli corvum & accipitrem, & vulturem, & aquilam. Alii vero crocodilum, quidam cattum, & canem, & lupum, & ſimiam, & draconem, & aſpidem: alii cepas, & allia, & ſpinas.* Porro apud Herodotum, libro dicto, legimus, Ægyptios ob felis mortem, non, ut in morte canis, totum raſiſſe corpus, ſed tantum ſupercilia. Ἐν ὁτέοισι δ᾽ ἂν οἰκίῃσι αἴλουρος ἀποθάνῃ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, οἱ ἐνοικέοντες πάντες ξυρῶνται τὰς ὀφρύας μούνας. παρ᾽ ὁτέοισι δ᾽ ἂν κύων, πᾶν τὸ σῶμα καὶ τὴν κεφαλήν. Addit deinde, feles mortuas ſaliri ſolitas, atque ita Bubaſtim deferri, ubi ſepeliebantur: Ἀπάγονται δὲ οἱ αἴλουροι ἀποθανόντες ἐς ἱερὰς στέγας, ἔνθα θάπτονται ταριχευθέντες ἐν Βουβάστι πόλι. De fele hactenus, ſequuntur ἱέρακες, ſive *accipitres*. De quibus etiam Plutar. in de Iſid. & Oſir. & Diodor. Sicul. lib. 1. in verbis ſupra adductis; qui & poſtea cultus ejus cauſſam addit, quia Ægyptum purget à ceraſtis, ſcorpiis, aliiſque noxiis animalibus; Τὸν δὲ ἱέρακα, πρός τε τοὺς σκορπίους καὶ τοὺς κεράστας καὶ τὰ μικρὰ τῶν δακέτων θηρίων, τὰ μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους ἀναιροῦντα. Hanc quoque rationem ex Diodoro adducit Euſeb. lib. 2. de Præpar. Euan. Aliam etiam adfert Diodorus, cum continuo ſubjungit: Ἔνιοι δὲ λέγουσι σημαίνειν τὸ ζῶον τοῦτο διὰ τῶν μάντεων οἰωνοῖς τοῖς ἱέραξι χρωμένους, προλέγειν τὰ μέλλοντα τοῖς Αἰγυπτίοις. Tertiam adhuc addit, ſed quam ex ipſo petes. Straboni autem, accipitrem ab univerſa coli Ægypto dicenti, non adſentit Ælianus; qui expreſſe in Hiſtoria Animalium ait, accipitrem à Tentyritis cultum. Sic enim lib. 10. cap. 24. Σέβουσι δὲ οἱ Τεντυρῖται ἱέρακας. Subdit deinde, ut à Coptitis contra crocodili honorentur, accipitres vero ab iis, veluti crocodilorum hoſtes, ſæpe cruci affigi. Verba ejus Οὐκοῦν οἱ Κοπτῖται κροκοδείλους μὲν σέβουσι, ἱέρακας δὲ ἀνασκολοπίζουσιν τοὺς πολεμίους τοῖς κροκοδείλοις αὐτοῖς... πολλάκις ἀποσταυροῦσιν ἱέρακας. Hoc certe nimium quantum ab eorum veneratione abeſt. Adfert etiam Ælianus ibidem hanc utriuſque cultus rationem: Εἰκάζουσι δὲ τὸ μὲν ἀρχοειδέστερον ἐοικέναι ὕδατι, ὅθεν τούς καὶ αἰθέσιν. οἱ δὲ τὸν ἱέρακα πυρί· ταύτῃ τοι καὶ προσῳκειῶσθαι. Strabo quoque l. 17. tradit, à Philæis (qui incolæ ſunt Philarum inſulæ, quæ Ægyptiis & Æthiopibus adjacet) avem, quam accipitrem dicerent, in templo eſſe cultam. Itaque cum Cicero, lib. 3. de Nat. Deorum, accipitrem inter eos ponit, qui à barbaris Deorum honore afficiebantur; per barbaros innuit fortaſſis cum Tentyritas, tum Philæos. Hæc de accipitre. De ibidis cultu præter Herodotum in Euterpe, & Diodorum Siculum lib. 2. Juvenalis quoque Sat. 15.

— *Illa pavet ſaturam ſerpentibus ibin.*

Ubi ejus Scholiaſtes: *Ibin propterea Ægyptii colunt, quod illi naturale cum ſerpentibus bellum eſt. Nam cum Ægyptum Nilus etiam ſerpentibus inundaverit, illa eos omnes devorat ſimul & aſpides.* Quam rationem & Herodotus in Euterpe & Plin. lib. 10. cap. 28. adfert, cujus eſt: *Invocant & Ægyptii ibes ſuas contra ſerpentium adventum.* Et ante Plinium Cicero

cero de Naturâ Deorum lib. 1. *Ægyptii nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex eâ caperent, conſecraverunt: Velut Ibes maximam vim ſerpentum conficiunt, cum ſint aves excelſæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque roſtro: avertunt peſtem ab Ægypto, cum volucres angues ex vaſtitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque conſumunt; ex quo fit, ut illæ, nec morſu vivæ noceant, nec odore mortuæ.* Diodori Siculi lib. 2. quoque eſt: Τῶν δὲ ὀρνέων τὴν μὲν ἶβιν χρησίμην ὑπάρχειν πρός τε τοὺς ὄφεις, καὶ τὰς ἀκρίδας, καὶ τὰς καμπάς. Meminit & ibidis cultus Cicero Tuſcul. Quæſt. lib. 5. item Plutarchus Sympoſiacôn lib. 4. quæſt. 5. & in De Iſide & Oſiride. Uti & Lucianus in Deorum concilio: Αἰσχύνομαι δὲ ἴβιδας, καὶ πιθήκους, καὶ τράγους, καὶ ἄλλα πολλῷ γελοιότερα, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἐξ Αἰγύπτου παραβυσθέντα ἐς τὸν οὐρανόν. Ammianus item Marcellinus lib. 22. *Inter Ægyptias aves, quarum varietas nullo comprehendi numero poteſt, ibis ſacra eſt & amabilis, & innocua, ideo quod nidulis ſuis ad cibum ſuggerens ova ſerpentum, efficit ut rareſcant mortiferæ peſtes abſumptæ.* Ceterum Herodotus in Euterpe ait, capital eſſe Ægyptiis, ſi quis vel ibim vel accipitrem, ſive ſciens, ſive ignarus interfecerit: Ὃς δ᾽ ἂν ἶβιν ἢ ἴρηκα ἀποκτείνῃ, ἤν τε ἑκὼν, ἤν τε ἀέκων, τεθνάναι ἀνάγκη. Sequitur apud Strabonem cultus λεπιδωτοῦ, piſcis à ſquammis ſic dicti. Cui aſſentit & Herodotus in Euterpe; Νομίζουσι δὲ καὶ τῶν ἰχθύων τὸν καλεόμενον λεπιδωτόν. De oxyryncho, quem Strabo hic ait ab univerſis cultum Ægyptiis, antea etiam dixerat eum ab Oxyrynchitis coli. Sic enim inquit: Ἐν δὲ τῇ περαίᾳ (Αἰγύπτου) Ὀξύρυγχος πόλις, καὶ νομὸς ὁμώνυμος. Τιμῶσι δὲ τὸν Ὀξύρυγχον. καὶ ἔστιν αὐτοῖς ἱερὸν Ὀξυρύγχου. Quod & refert Clemens Alexand. Admonitione ad Gentes: Ὀξυρυγχῖται (σέβουσι) τὸν φερώνυμον τῆς χώρας αὐτῶν ὁμοίως ἰχθύν. Plutarchus item in De Iſide & Oſiride. Hadriano Junio in Nomencl. cap. de Piſcib. oxyrynchus eſt rajarum genus, quod βάτος ὀξύρυγχος nuncupetur. Alii volunt lucium eſſe, ut Petr. Bellonius Obſervation. lib. 2. cap. 32. qui id exinde colligit, quod Nilus luciis abundet. Ovem à Saitis & Thebanis cultam dicit Strabo. Hoc etiam teſtatur Clemens Alexandrinus προτρεπτ. Σαΐται δὲ καὶ Θηβαῖοι (σέβουσι) πρόβατον. Tum addit Strabo lati venerationem, cujuſdam piſcis in Nilo, præbitam ei à Latopolitanis. De cujus cultu apud alios, quos mihi quidem hactenus videre contigit, nominatim nihil reperio. Subdit porro Strabo lupum, quem Lycopolitani venerati ſunt, teſte etiam Plutarcho in de Iſide & Oſiride, ac Clemente Alexandrino loco ſæpius citato: Λυκοπολῖται δὲ (σέβουσι) λύκον. Cultus ejus rationem, quâ Ægyptii moti lupum in honore haberent, ait Diodorus Siculus lib. 1. eſſe, quia iis tanta cum canibus affinitas adeſt: Τοὺς δὲ λύκους τιμᾶσθαι λέγουσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς κύνας τῆς φύσεως ὁμοιότητα. Alteram quoque & tertiam deinceps adducit, quas apud ipſum vide. De Cynocephali cultu ſuperius quædam jam diximus, quibus licet addas quod Cynocephali cultus etiam memoratur Tertulliano in Apologet. cap. 6. & Auguſtino lib. 2. de Civitate Dei cap. 13. Eſt vero Cynocephalus ex ſimiarum caudatarum genere; ſed, ut ait Ariſtoteles, cebo, ſive cercopitheco major validiorque ac efferatior, propius etiam ad caninam faciem accedens. Sic enim lib. 2. Hiſtor. Animal. cap. 8. cum de cebis dixiſſet, quod eſſent ſimiæ caudam gerentes, ſubdit continuo; Καὶ οἱ κυνοκέφαλοι δὲ τὴν αὐτὴν ἔχουσι μορφὴν τοῖς πιθήκοις, πλὴν μείζονές τ᾽ εἰσὶ, καὶ ἰσχυρότεροι, καὶ τὰ πρόσωπα ἔχοντες κυνοειδέστερα. ἔτι δὲ ἀγριώτερά τε τὰ ἤθη, καὶ τοὺς ὀδόντας ἔχουσι κυνοειδεστέρους καὶ ἰσχυροτέρους. Subjungit deinceps Strabo κρῖον, ubi in aliis codicibus eſt κῆπον, aut κῆβον. Ariſtoteles lib. 2. Hiſt. Animal. cap. 8. ubi de ſimiis agit, primum ſimiarum genus facit πιθήκους, ſive ſimias, caudæ expertes, quæ etiam Latinis dicuntur *clunæ*, ab attritis clunibus, ut Feſtus auctor eſt. In Gloſſ.

eſt: *Clura* πίθηκος, quod Illuſtriſſimus Scaliger perperam pro *cluna* poſitum ait. Alterum ſimiarum genus Ariſtoteli eſt κῆβος, tertium vero κυνοκέφαλος, de quo diximus. De κήβω autem Ariſtoteles ait: Ἔστι δ' ὁ μὲν κῆβος, πίθηκος ἔχων οὐράν. Ita ut κῆβος idem plane ſit qui κερκοπίθηκος, & opponatur τῷ πιθήκῳ, ſive *clunæ*. Unde Martialis lib. 14. Epigramm. 202.

Callidus emiſſas eludere ſimius haſtas,
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

De cultu cercopitheci Juvenalis Satyra 15.

Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci
Dimidio magicæ reſonant ubi Memnone chordæ,
Atque vetus Thebæ centum jacet obruta portis.

Cercopithecum innuit Prudentius l. 2. adverſus Symmachum, cum inquit:

Iſis enim & Serapis, & grandi Simia caudâ,
Et Crocodilus id eſt, quod Juno, Laverna, Priapus.

Simiæ quoque cultus commemoratur Luciano in Deorum concilio. Quod de aquilæ cultu ait Strabo, illud etiam legere eſt apud Diodorum Siculum, qui & ſimul rationem addit: Sic enim l. 1. inquit: Τὸν δὲ ἀετὸν Θηβαῖοι τιμῶσι, διὰ τὸ βασιλικὸν εἶναι δοκεῖν τοῦτο τὸ ζῶον, καὶ Διὸς ἄξιον. Subjicit poſtea Strabo de Leone à Leopolitanis culto, cujus cultus etiam mentio eſt apud Plutarchum lib. 4. Sympoſ. quæſt. 5. qui Leonem Soli ſacratum dicit, eo quod ex curviungulis quadrupedibus ſola leæna fœtum edat videntem: inſuper quod leo breviſſimo temporis tantum ſpatio ſomnum capiat, oculique dormientis ſuffulgeant; item quod Leontini, fontes & hiatus ſuos, cum Sol per Leonem tranſeat, novâ inveniant aquâ repletos: Verba ſunt: Τὸν λέοντα τῷ ἡλίῳ συνοικειοῦσιν, ὅτι τῶν καμψωνύχων τετραπόδων βλέποντα τίκτει μόνος· κοιμᾶται δὲ ἀκαρὲς χρόνου, καὶ ὑπολάμπει τὰ ὄμματα καθεύδοντος. κρῆναι δὲ καὶ κατὰ χάσματα τῶν λεοντείων ἐξίασι κρουνοὺς, ὅτι Νεῖλος ἐπάγει νέον ὕδωρ ταῖς Αἰγυπτίων ἀρούραις, ἡλίου τὸν λέοντα παροδεύοντος. Capræ porro & hirci venerationem tribuit Strabo Mendeſiis. De quibus aſſentit & Herodotus in Euterpe: Σέβονται πάντας τοὺς αἶγας οἱ Μενδήσιοι, καὶ μᾶλλον τοὺς ἄρσενας τῶν θηλέων· καὶ τούτων οἱ αἰπόλοι τιμὰς μείζονας ἔχουσι. De hirco etiam Clemens Alexandrinus Admonitione ad Gentes: Μενδήσιοι (σέβουσι) τὸν τράγον. Videntur etiam alii Ægyptiorum hircum pro numine habuiſſe, cum Diodorus lib. 2. ita generatim loquitur: Τὸν δὲ τράγον ἀπεθέωσαν, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τετιμῆσθαι λέγουσι τὸν Πρίαπον, διὰ τὸ γεννητικὸν μόριον. Subditque rationem: Τὸ μὲν γὰρ ζῶον εἶναι τοῦτο καταφερέστατον πρὸς τὰς συνουσίας, τὸ δὲ μόριον τοῦ σώματος τὸ τῆς γενέσεως αἴτιον τιμᾶσθαι προσηκόντως, ὡς ἂν ὑπάρχον ἀρχέγονον τῆς τῶν ζώων φύσεως. Hirci cultus meminit & Lucianus in Deorum concilio. Supra ex Herodoti verbis proxime allatis, videmus Mendeſios è capris maribus magis quam feminis divinum tribuiſſe honorem. Plane huic contrarium prodit Ælianus de Coptitis, qui in cultu divino hircis capras, velut oblectamentum Iſidos, præferebant. Sic enim l. 10. de Animalib. c. 23. Σέβουσι δὲ οἱ Κοπτῖται καὶ θηλείας δορκάδας, καὶ ἐκθύουσιν αὐτάς· τοὺς δὲ ἄρρενας καταθύουσιν. ἄθυρμα δὲ εἶναι τὰς θηλείας τῆς Ἴσιδος φασί. Dicit quoque Herodotus ibidem, Mendeſiis caprarios præcipuo in honore fuiſſe; ac deinde ſubjungit, ſi caprariorum princeps, quem nimirum maxime honorabant, fatis conceſſerit, univerſæ tum Mendeſiorum regioni ingentem proponi luctum. Καὶ τούτων, inquit, οἱ αἰπόλοι τιμὰς μείζονας ἔχουσι. ἐκ δὲ τούτων εἷς μάλιστα, ὅστις ἐπεὰν ἀποθάνῃ, πένθος μέγα παντὶ τῷ Μενδησίῳ νομῷ τίθεται. Imo & Mendeſios nomen ab hirci cultu tuliſſe, colligi poteſt ex eo, quod Herodotus ibidem ait: Καλέεται δὲ ὅ τε τράγος καὶ ὁ Πὰν Αἰγυπτιστὶ Μένδης. Noviſſime adjicit Strabo μυγάλην, quam *murem araneum* reddunt interpretes, Athribitis pro Deo fuiſſe. De cujus animalis

tis & paſcitis? nec eorum ſacra damnatis inſtituta [1] ſerpentibus

malis apud Ægyptios cultu præter Herodotum in Euterpe, etiam legimus apud Plutarchum Sympoſ. l. 4. quæſt. 5. qui cauſſam tanti honoris eſſe ait cæcitatem, quia tenebras luce antiquiores arbitrentur. Adhæc quod in novilunio è muribus quinctâ producatur ætate; quod etiam jecur ejus, lunâ decreſcente, diminuat. Τὴν μὲν γὰρ, inquit, *μυγάλην ἐκτεθειᾶσθαι λέγουσιν ὑπὸ Αἰγυπτίων τυφλὴν οὖσαν. ὅτι τὸ σκότος τοῦ φωτὸς ἡγοῦντο πρεσβύτερον· τίκτεσθαι δὲ αὐτὴν ἐκ μυῶν πέμπτῃ γενεᾷ νουμηνίας οὔσης. ἔτι δὲ μειοῦσθαι τὸ ἧπαρ ἐν τοῖς ἀφανισμοῖς τῆς σελήνης.* Atque hactenus Ægyptiorum in animantibus colendis ſuperſtitionem juxta Strabonem proſecuti ſumus. Concludit denique Strabo, dicendo, alia etiam animantia ab aliis Ægyptiorum populis coli. De quibus, ut & de iis, quæ ab gentium aliis pro Dîs habita ſunt, mox ad ſequentia auctoris noſtri verba dicemus.

1 *Serpentibus.*] Serpentes ab Ægyptiis cultos, teſtis etiam Herodotus in Euterpe, ubi ait, ſerpentes circa Thebas ſacros fuiſſe, quos etiam defunctos in Jovis, cui Deo ſacri erant, templo ſepeliebant. Εἰσὶ δὲ, inquit, *περὶ Θήβας ἱροὶ ὄφιες, ἀνθρώπων οὐδαμᾶ δηλήμονες· οἳ μεγάθεϊ ἐόντες μικροὶ, δύο κέρεα φορέουσι πεφυκότα ἐξ ἄκρης τῆς κεφαλῆς. τοὺς ἀποθανόντας θάπτουσι ἐν τῷ ἱρῷ τοῦ Διός.* Aſpides vero præ aliis Ægyptiis vehementer in honore fuiſſe, ex Phylarcho teſtatur Ælianus lib. 17. de Animal. cap. 5. Φύλαρχος, inquit, *ἐν τῇ ι β. ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων ἀσπίδων ἄδει τοιαῦτα· τιμᾶσθαί φησιν αὐτὰς ἰσχυρῶς· καὶ ἐκ ταύτης τῆς τιμῆς ἡμερωτάτας καὶ χειροήθεις γίνεσθαι τὰς ἐκ τῆς τροφῆς πεπωλευμένας. τοῖς παιδίοις οὖν συντρεφομένας μηδὲν ἀδικεῖν· καὶ καλουμένας δὲ, ἐξέρπειν τῶν φωλεῶν, καὶ ἀφικνεῖσθαι. κλῆσις δὲ αὐτῶν ὁ τῶν δακτύλων ἐστὶ κρότος.* Vide etiam quæ ibidem ſequuntur. Idem Ælianus l. 10. cap. 31. ait, genus quoddam Aſpidis, quam Ægyptii Thermuthin vocabant, iis in ſummâ veneratione fuiſſe, eâque tanquam regio quodam diademate Iſidos ſimulacra coronaſſe: Τὴν δὲ θέρμουθιν, ſunt verba ejus, *ἀσπίδα, ἣ ὄνομα ἔθεντο Αἰγύπτιοι τοῦτο, ἱερὰν εἶναί φασι, καὶ σέβουσιν αὐτὴν οἱ ἐκεῖθεν, καὶ τῆς Ἴσιδος τὰ ἀγάλματα ἀναδοῦσι ταύτῃ, ὥς τινι διαδήματι βασιλείῳ.* Aſpidis cultus meminit & Cicero lib. 5. Tuſcul. Quæſtion. Auctor item Hiſtoriæ Barlaami loco ſupra laudato. Non ſolum vero antiquis ſeculis Ægyptii ſerpentes venerati ſunt, ſed & multò recentioribus ab aliis etiam gentibus divinus honor ſerpentibus tributus. Sic Eraſmus Stella ſerpentes à Boruſſis pro Deo habitos ſcribit lib. 1. de antiquitatibus Boruſſiæ in limine: *Nulla*, inquit, *eis ſacra aliquamdiu fuêre: tandem in eam deducti inſaniam, ut ſerpentes, ferasque, & arbores, religioſe colerent.* Sigiſmundus quoque L. Baro in Heberſtein idem refert de Samogitis, Commentariis Rer. Moſcoviticar. Ait enim, *Samogitiæ incolis ſerpentem eſſe pro Deo.* Et, *Si quid adverſi illis accideret, ſerpentem, Deum domeſticum, male acceptum ac ſaturatum eſſe credunt.* De Samogitis item J. Cæſar Scaliger de *Subtilitate*, contra Cardanum Exercitat. 183. Sect. 2. *In Sarmatiâ*, inquit, *regio aut Rutenorum, aut Rutenis proxima est, Samogitia. In ea lacerti ſeſquipede majores, craſſi, nigri: quos incolæ pro laribus colunt familiaribus. Si quid accidit ſiniſtri, minus rite cultum numen ſuſpicantur, aut deterioribus parcioribusve acceptum epulis. Itaque curant eum operâ attentiore: quâ ſeſe ad res ſecundiores exiſtimant exoraturos.* De Lithuanis ſimiliter Alexander Guaginus in Sarmatiâ ſuâ Europæâ tradit, iis ſerpentes pro diis fuiſſe; quibus & ſacra faciebant, & victimas immolabant. Verba ſunt: *Viperas atque ſerpentes Deos eſſe credebant, eiſque cultum præcipuum exhibebant, & ſinguli patresfamilias,*

cives,

tibus, [1] crocodilis, belluis ceteris, [2] & avibus, [3] & piſcibus;

cives, coloni, & nobiles, ſingulos ſerpentes domi adſervare ſolebant; quos pro Penatibus, & Laribus familiaribus, adorabant; lacque, & gallos gallinaceos, eis immolabant: eratque inauſpicatum, & exitiabile toti familiæ, quempiam ex eis violaſſe, dehonoraſſeve, aut domi non foviſſe. Tales enim, vel omnibus bonis privabantur, vel crudeliter lacerati interibant. Poſteriora hæc verba non multum abeunt ab eo, quod Sigiſmundus L. Baro in commentariis Rerum Moſcoviticarum, antea jam memoratis, refert contigiſſe in Lithuaniâ cuidam, qui ſerpentis cultum dereliquiſſet. *Cum*, inquit, *priori ex Moſcoviâ itinere in Troki veniſſem; referebat hoſpes meus, ad quem forte diverteram, ſe eodem, quo ibi eram, anno ab ejuſmodi quodam ſerpentis cultore aliquot alvearia apum emiſſe: quem cum oratione ſuâ ad verum Chriſti cultum adduxiſſet; utque ſerpentem, quem colebat, occideret, perſuaſiſſet; aliquanto poſt, cum ad viſendas apes ſuas eo reverſus fuiſſet, hominem facie deformatum, ore aurium tenus miſerabilem in modum diducto, offendit. Tanti mali cauſſam interrogatus, reſpondit, ſe, quod ſerpenti, Deo ſuo, manus nefarias injeciſſet, ad piaculum expiandum, luendamque pœnam, hâc calamitate puniri: multaque graviora, ſi ad priores ritus ſuos non rediret, ſe pati oportere.* Quidnam de hujuſmodi relatione dicemus? pro figmento eam traducendam? Sed auctoritas narrantis obſtare videtur. Ego judicium meum hîc ſuſpendere malo, quam præcipitanter aliquid effundere. Si tamen hujuſmodi quid contigerit, & cauſſam ejus, ut illi exiſtimant, ex rejecto ſerpentis cultu, & non potius aliunde, petendam eſſe, alicui non adeo abſurdum videatur; dæmonem hîc ſuas partes agere, minime dubitandum cenſeo. Interim his de cultu ſerpentium adde, quæ Eximius ac Celeberrimus Vir M. Z. Boxhornius, in nuperâ ſuâ Hiſtoriâ Univerſali editâ, de Lithuanis & Samogitis ſerpentes numinis inſtar colentibus, profert ex oculati graviſſimique, ut eum vocat, teſtis, Joannis Meleti, Epiſtolâ ad Georgium Sabinum, ubi, præmiſſis quibuſdam de ceterarum Sarmatiæ gentium dæmonum cultu ac idololatriâ, mox ſubdit: *Praterea Lithuani & Samogitæ in domibus ſub fornace, vel angulo vaporarii, ubi menſa eſt, ſerpentes fovent, quos numinis inſtar colentes, certo anni tempore, precibus ſacrificuli evocant ad menſam. Hi vero exeuntes per mundum linteolum conſcendunt, & ſuper menſam aſſidentes. Ubi poſtquam ſingula fercula delibârunt, rurſus deſcendunt, ſeque abdunt in cavernis. Serpentibus digreſſis, homines læti fercula illa prægustata comedunt, ac ſperant illo anno omnia proſpera ſibi eventura. Quod ſi ad preces ſacrificuli non exierint ſerpentes, aut fercula ſuper menſam poſita non delibaverint, tum credunt ſe anno illo ſubituros magnam calamitatem.* Hæc ille. Serpentes à Calecutenſibus etiam coli tradit J. Cæſar Scaliger Comment. in lib. 2. Ariſtotelis de Hiſtoriâ Animalium c. 18. Sect. 123. *Luſitani*, inquit, *navigatores, ſerpentes prodidere in provinciâ Calecuti vaſtiſſimo eſſe capite, porci maximi magnitudine; pro numine ab rege coli.*

1 *Crocodilis.*] De Crocodilo pro Deo ab Ægyptiis culto Strabo lib. 17. ubi de urbe Arſinoë, quæ ab eximio ejus cultu Crocodilorum urbs dicebatur: Ἀρσινόη· Κροκοδείλων δὲ πόλις ἐκαλεῖτο πρότερον. σφόδρα γὰρ ἐν τῷ νομῷ τούτῳ τιμῶσι τὸν κροκόδειλον, καὶ ἔστιν ἱερὸς παρ' αὐτοῖς ἐν λίμνῃ καθ' αὑτὸν τρεφόμενος, χειροήθης τοῖς ἱερεῦσι. καλεῖται δὲ Σοῦχος. Τρέφεται δὲ σιτίοις, καὶ κρέασι, καὶ οἴνῳ προσφερόντων ἀεὶ τῶν ξένων, τῶν ἐπὶ τὴν θέαν ἀφικνουμένων. Crocodili etiam cultus mentio eſt apud Herodotum in Euterpe, Ciceronem lib. 1. de Naturâ Deorum, & lib. 5. Tuſcul. Quæſt. Diodorum quoque Siculum lib. 1. Biblioth. Hiſtor. Plutarchum Sympoſiacôn lib. 4. quæſt. 5. & in De

Iſide

Iſide & Oſiride. Juvenalis Satyræ 15. initio eſt:

Quis neſcit, Voluſi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc. —

Nam haud peræque ab univerſa Ægypto cultum fuiſſe refert quoque Herodotus in Euterpe, ubi ait, iis, qui circa Thebas, & Mœridis lacum habitarent, crocodilum in ſummâ veneratione fuiſſe; quod ſinguli etiam eorum crocodilum unum alebant manſuefactum; & auribus ejus gemmas, auroque fuſiles inaures appendebant; denique catenam primoribus ejus pedibus innectebant, aliaque quæ ad honorem ejus facere videbantur, peragebant. Sed præſtat Herodotum ipſum audire loquentem, & ſingula accuratius proſequentem: Τοῖσι μὲν δὴ, inquit, τῶν Αἰγυπτίων ἱροί εἰσι οἱ κροκόδειλοι, τοῖσι δ' οὔ, ἀλλ' πολεμίους περιέπουσι. οἱ δὲ περί τε Θήβας καὶ Μοίριος λίμνην οἰκέοντες καὶ κάρτα ἥγηνται αὐτοὺς εἶναι ἱρούς. ἐκ πάντων δὲ ἕνα ἑκάτεροι ἐκτρέφουσι κροκόδειλον, δεδιδαγμένον εἶναι χειροήθεα· ἀρτήματά τε λίθινα χυτὰ καὶ χρύσεα ἐς τὰ ὦτα ἐνθέντες, καὶ ἀμφιδέας περὶ τοὺς ἐμπροσθίους πόδας, καὶ σιτία ἀπότακτα διδόντες, καὶ ἱρήϊα, καὶ περιέποντες ὡς κάλλιστα ζῶντας. Addit deinceps, ut, cum mortui ſint, eos ſale condiant, inque ſacris urnis ſepeliant. Ἀποθανόντας δὲ ταριχεύσαντες, θάπτουσι ἐν ἱρῇσι θήκῃσι. De incolis vero circa Elephantinam urbem dicit ibidem Herodotus, quod crocodilum non exiſtimarent ſacrum, ita ut iis etiam veſcerentur. Οἱ δὲ, ſunt verba ejus, περὶ Ἐλεφαντίνην πόλιν οἰκέοντες, καὶ ἐσθίουσι αὐτοὺς, οὐκ ἡγεόμενοι ἱροὺς εἶναι. Tale quid refert etiam de Ægyptiis Ombitis, & Apollonopolitis, Tentyritarum parte, Ælianus lib. 10. de Animalibus cap. 21. Ait enim, crocodilos Ægyptiis Apollonopolitis, qui, ut dixi, Tentyritarum pars ſunt, odio eſſe, ab iiſque comedi; Ab Ægyptiis vero Ombitis ita honoratos, quemadmodum Græcis & Romanis Deos Olympios. Τοὺς κροκοδείλους, inquit, Αἰγυπτίων οἱ μὲν σέβουσι, ὡς Ὀμβῖται, καὶ οἷα ἡμεῖς τοὺς θεοὺς τοὺς Ὀλυμπίους. Paullo poſt ſubdit: Οἵγε μὴν Ἀπολλωνοπολῖται μισοῦσι κροκόδειλον. Tum odii hujus cauſſam ait eſſe, vel quod Typhon crocodili formam dicatur induiſſe, vel quod Pſammythi regis juſtiſſimi filiam crocodilus rapuerit. Odium hoc Tentyritarum adverſus crocodilos memoratur etiam à Strabone lib. 17. Μετὰ δὲ τὴν Ἄβυδον Διόσπολις ἡ μικρά, εἶτα Τέντυρα πόλις· ἐνταῦθα δὲ διαφερόντως παρὰ τοὺς ἄλλους Αἰγυπτίους ὁ κροκόδειλος ἠτίμωται, καὶ ἔχθιστος τῶν ἁπάντων θηρίων νενόμισται. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, καίπερ εἰδότες τὴν κακίαν τοῦ ζώου, καὶ ὡς ὀλέθριον τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, σέβονται ὅμως, καὶ ἀπέχονται· οὗτοι δὲ πάντα τρόπον ἀνιχνεύουσι, καὶ διαφθείρουσιν αὐτούς. Habes & apud Plinium lib. 8. cap. 25. Subdit poſtea Strabo, quoſdam dicere, Tentyritis vim quandam eſſe naturalem contra crocodilos, quemadmodum Pſyllis apud Cyrenaicos eſt adverſus ſerpentes; ſic ut nihil damni ab ipſis accipiant, ſed, alio nemine audente, intrepide aquam tranent, & urinentur. Subjicitque, cum Romam crocodili pro ſpectaculo eſſent allati, eos à Tentyritis in apricum deductos fuiſſe. Sed ipſum potius audiamus. Sic autem inquit: Ἔνιοι δ' ὥσπερ τοὺς Ψύλλους τοὺς πρὸς τῇ Κυρηναίᾳ, φυσικήν τινα ἀντιπάθειαν ἔχειν πρὸς τὰ ἑρπετά, οὕτως καὶ τοὺς Τεντυρίτας φασὶ πρὸς τοὺς κροκοδείλους, ὥστε μηδὲν ὑπ' αὐτῶν πάσχειν, ἀλλὰ καὶ κολυμβᾶν ἀδεῶς, καὶ διαπερᾶν, μηδενὸς ἄλλου θαρροῦντος· εἰς τε τὴν Ῥώμην κομισθεῖσι τοῖς κροκοδείλοις ἐπιδείξεως χάριν, συνηκολούθουν οἱ Τεντυρῖται. γενομένης τε δεξαμενῆς καὶ πήγματός τινος ὑπὲρ μιᾶς τῶν πλευρῶν, ὥστε καὶ τοῖς θηρίοις ἐκβᾶσι τοῦ ὕδατος ἡλιαστήριον εἶναι, ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τότε μὲν ἐξέλκοντες δικτύῳ πρὸς τὸ ἡλιαστήριον, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν θεατῶν ὁρᾶσθαι, ἐμβαίνοντες ἅμα εἰς τὸ ὕδωρ· τότε δὲ πάλιν εἰς τὴν δεξαμενὴν κατασπῶντες. Reliquum eſt, ut videamus, quam ob cauſſam belluæ hæ, ut ſunt crocodili, etiam homines devorantes, ab Ægyptiis.

ptiis.

gryphis. Quæ lectio vera quidem eſſe poſſit. Nam γρύλλε, vel γρύλλων, quod fuit in MS. Turnebi, & Vulcobii, hic minime quadrare videtur; γρύλλος enim eſt *porcus*, ut notant Heſychius, & ex eo Suidas. Sues vero, (ut omittam quod Hen. Stephanus dicat, abſimile vero eſſe, Plutarchum tali voce fuiſſe uſurum) ut ſupra jam monuimus, Ægyptii maxime averſabantur. Sic ut non veriſimile ſit, Plutarchum adeo ſui oblitum fuiſſe, ut etiam ſues inter animalia Ægyptiis culta recenſeret. Unde alii cenſent, apud Plutarchum poſſe γυπός, hoc eſt, *vulturis*, legi. Quod etiam Magnus Voſſius monuit, lib. 3. de origine & progreſſu Idol. cap. ult. At, inquit, ſcrupulum injicit, quod de alite, cui proprium γυπός ſive *vulturis* nomen fuit, tale nihil legimus. Sed non meminerat tum Vir infinitæ lectionis, diſerte apud ſæpius nominatum Hiſtoriæ Barlaami Auctorem ejus mentionem fieri; vel etiam forte auctoritatem ejus tanti noluit habere, ut quicquid apud antiquiores non occurreret, id temere ejus teſtimonio affirmaret. Quicquid ſit de vulturis cultu, non multum diſputo. Poſſet quidem eſſe, ut non minus ceteris pleriſque animantibus vultur etiam ab Ægyptiis cultus foret. Ælianus quoque l. 10. de Animalibus cap. 22. ait, Iſidis ſtatuam pennis vulturinis Ægyptios ornare; ſed hoc parum ad cultum vulturis exinde probandum facere videtur. Correctioni vero huic apud Plutarchum maxime repugnant codices MSS. in quibus non γυ...., verum γρυ habetur. Sic ut nullus dubitem, quin γρυπός genuina ſit lectio, quam etiam præ aliis ibidem amplectitur Voſſius, ubi de gryphis cultu agit. Ægyptiis etiam χηναλώπεκας, hoc eſt, *vulpanſeres*, ſacros fuiſſe, teſtis eſt Herodotus in Euterpe; Item Phœnicem, avem fabuloſam, ut quæ nunquam in rerum natura fuit; Alia enim eſt ales, Semenda quæ vocatur, & reperitur in Indiæ Mediterraneis, quanquam fidem ejus non parum levant, quæ, mendaciis admixtis, de ea traduntur. Phœnicem vero Ægyptii ſecundum eorum phantaſma in tabella depictum, venerabantur, ut idem teſtatur Herodotus.

3 *Et Piſcibus.*] Supereſt, ut, ſicut antea in ceteris ſecimus animantibus, ita etiam nunc de piſcibus, Ægyptiis cultis, ſupra nobis indicta hic adtexamus. Anguillam Ægyptiis ſacram fuiſſe, teſtis Herodotus in Euterpe: Νομίζουσι δὲ, inquit, καὶ τῶν ἰχθύων τὸν καλεύμενον λεπιδωτὸν (de lepidoto jam diximus ſupra) ἱερὸν εἶναι, καὶ τὴν ἔγχελυν. Ob anguillæ cultum Antiphanes vetus Poëta in Lycone comœdia Ægyptios feſtive taxat; cujus verba legere ſunt apud Athenæum lib. 7.

Καὶ τ' ἄλλα δεινοὺς φασὶ τοὺς Αἰγυπτίους
Εἶναι, τὸ νομίσαι τ' ἰσόθεον τὴν ἔγχελυν,
Πολὺ τῶν θεῶν γάρ ἐστι τιμιωτέρα.
Τῶν μὲν γὰρ εὐξαμένοισιν ἔστιν ἡμῖν τυχεῖν.
Τούτων δὲ δραχμὰς τοὐλάχιστον δώδεκα,
Ἢ πλέον, ἀναλώσασαν ὀσφρανθῆναι μόνον.
Οὕτως ἐστ' ἅγιον παντελῶς τὸ θηρίον.

Idem quoque facit Anaxandrides Comicus in Civitatibus, qui & alia Ægyptiis culta animantia iis objectat. locus ejus ibidem ab eodem Athenæo profertur:

Οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγὼ,
Οὔθ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ', οὔθ' οἱ νόμοι
Ἡμῶν, ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσιν πολύ.
Βοῦν προσκυνεῖς. ἐγὼ δὲ θύω τοῖς θεοῖς.
Τὴν ἔγχελυν μέγιστον ἡγῇ δαίμονα.
Ἡμεῖς δὲ τῶν ὄψων μέγιστον παραπολύ.
Οὐκ ἐσθίεις ὕει'. ἐγὼ δέ γ' ἥδομαι
Μάλιστα τούτοις. κύνα σέβεις· τύπτω δ' ἐγὼ
Τοὖψον κατεσθίουσαν, ἡνίκ' ἂν λάβω.
Τοὺς ἱερέας ἐνθάδε μὲν ὁλοκλήρους νόμος

Εἶναι· παρ' ὑμῖν δ', ὡς ἔοικεν, ἀπηρμένυς.
Σὺ μὲν τὴν αἴλυρον κακὸν ἔχοντ' ἂν ἴδῃς,
Κλάεις· ἐγὼ δ' ἥδις' ἀποκτείνας δέρω.
Δύναται παρ' ὑμῖν μυγαλῆ, παρ' ἐμοὶ δὲ γ' ἔ.

Porro Clemens Alexandrinus Admonitione ad Gentes refert piſcem φάγρον à Syenitis cultum, item & Μαιώτην ab incolis Elephantinæ: Ἀλλ' ἔν γε, inquit, Αἰγύπτιοι, ὧν νῦν δὴ ἐμνήσθην, κατὰ τὰς θρησκείας τὰς σφῶν ἐσκίδνανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συηνῖται φάγρον τὸν ἰχθύν. Μαιώτην δὲ (ὃς ἄλλος ἰχθὺς) οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες. Quod & apud Ælianum lib. 10. de Animalibus c. 19. reperias: Τοὺς ἰχθῦς τοὺς φάγρους Συηνῖται μὲν Αἰγυπτίων ἱεροὺς νομίζουσιν· οἱ δὲ οἰκοῦντες τὴν καλουμένην Ἐλεφαντίνην τοὺς μαιώτας. Cauſſam poſtea eorum cultus eſſe dicit, quod futuram Nili inundationem ſuo præventu nunciant; ad hæc quod nullum ſui generis devorant. Sed præter Ægyptios aliæ etiam nationes piſces divino honore veneratæ ſunt, inter quas præ aliis Syri occurrunt. De quibus ita Xenophon lib. 1. de Expeditione Cyri; ubi de amne Chalo inquit: Πλήρη ἰχθύων μεγάλων, καὶ πραέων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἴων. Et Cicero de Natura Deorum lib. 3. *Piſcem Syri venerantur.* Clemens quoque Alexandrinus Admonitione ad Gentes de Syrophœnicibus: τοὺς ἰχθῦς, inquit, οὕτω σέβουσι περιττῶς, ὡς Ἠλεῖοι τὸν Δία. Ælianus item lib. 12. cap. 2. de Hieropolitanis: Κατὰ τὴν πάλαι Βαμβύκην, καλεῖται δὲ νῦν Ἱεράπολις, Σελεύκου ὀνομάσαντος τοῦτο αὐτὴν, ἰχθύες εἰσὶν ἱεροί. Piſces vero Syri colebant ob Deam, quæ dicitur Atergatis, ſive Atargatis, Adergatis, Atargata, Adargidis, Artaga, Athara, Derceto; tot enim nomina huic deæ tributa apud auctores repeniuntur; quæ omnia corrupta ſunt, ex Ebræo אדיר דג *Addir dag*, quaſi dicas, *Piſcem Magnificum.* Ridicula enim omnino ſunt quæ de Atergatidis etymo adfert Athenæus lib. 8. Referebat autem hæc Dea ſuperiori corporis parte mulierem, inferiori vero piſcem. Sic eam deſcribit oculatus teſtis Lucianus in de Dea Syria: Δερκετοῦς δὲ εἶδος ἐν Φοινίκῃ ἐθεησάμην, θέημα ξένον· ἡμισέη μὲν γυνή, τὸ δὲ ὁκόσον ἐκ μηρῶν ἐς ἄκρους πόδας ἰχθύος οὐρὴ ἀποτείνεται. Similiter Diodorus Siculus lib. 2. Κατὰ τὴν Συρίαν τοίνυν ἐστὶ πόλις Ἀσκάλων, καὶ ταύτης οὐκ ἄποθεν, λίμνη μεγάλη καὶ βαθεῖα πλήρης ἰχθύων· παρὰ δὲ ταύτην ὑπάρχει τέμενος θεᾶς ἐπιφανοῦς, ἣν ὀνομάζουσιν οἱ Σύροι Δερκετοῦν· αὕτη δὲ τὸ μὲν πρόσωπον ἔχει γυναικός, τὸ δ' ἄλλο σῶμα πᾶν ἰχθύος. Unde etiam Plinio lib. 5. cap. 23. *prodigioſa Atargatis* nuncupatur: *Bambyce*, inquit, *quæ alio nomine Hierapolis vocatur: Syris vero Magog. ibi prodigioſa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* Ubi forte Plinius Atergatidem confundit cum Dea Syria; quod & ante eum fecerat Strabo lib. 16. ubi de Bambyce; Βαμβύκην, ἣν καὶ Ἔδεσσαν καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν· ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀταργάτιν. Sed omnino numina hæc à ſe invicem diſtinguenda ſunt. alia enim erat Dea κατ' ἐξοχὴν appellata Syria, alia Atergatis; illa forma per totum corpus feminea conſpiciebatur; hæc, ut diximus, ſemimulieris & ſemipiſcis formam referebat. De Dea Syria diſertim Lucianus, qui utramque oculis luſtrarat, teſtatur, cum ſuperioribus à nobis adductis continuo ſubjungit: Ἡ δὲ ἐν τῇ ἱρῇ πόλει πᾶσα γυνή ἐστι. Fabulam vero Dercetûs habes apud Diodorum Siculum lib. 2. & Theonem ad Arati Phænomena. Hujus filia dicitur fuiſſe Semiramis, quam Syri columbæ forma venerabantur; unde & non minus columbarum quam piſcium eſu abſtinebant. De piſcium abſtinentia Diodorus lib. 2. cum Dercetûs in piſcem transformatæ fabulam retuliſſet, ſubjicit ſtatim: Διὸ καὶ τοὺς Σύρους μέχρι τοῦ νῦν ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζῴου, καὶ τιμᾶν τοὺς ἰχθῦς ὡς θεούς. Et paullo poſt, cum Semiramidis nomen à columbis derivatum eſſe dixiſſet, addit: ὡς ἀπ' ἐκείνων τῶν χρόνων οἱ μὲν κατὰ Συρίαν ἅπαντες

διετέλεσαν ὡς θεὰς τιμῶντες. Quod & Xenophon teſtatur lib. 1. Expeditionis Cyri, qui illis proxime ex eo à nobis adductis continuo ſubjungit: οὐδὲ τὰς περιστεράς. Idem refert Clemens quoque Alexandrinus Admonitione ad Gentes, cujus etiam verba ex parte ſupra jam attulimus; totus autem locus ita ſe habet: Οὐδὲ γὰρ τῶν τὴν Φοινίκην Σύρων κατοικούντων (ἐκλήσομαι,) ὧν οἱ μὲν τὰς περιστεράς, οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι περιττῶς, ὡς Ἠλεῖοι τὸν Δία. De piſcium quoque ac columbarum abſtinentia ſimiliter Phurnutus περὶ θεῶν, ubi de Rhea: Ἔοικε, inquit, ἡ αὐτὴ καὶ ἡ παρὰ Σύροις Ἀτάργατις εἶναι, ἣν διὰ τὸ περιστερὰς καὶ ἰχθῦς ἀπέχεσθαι τιμῶσι. Hyginus item fabula 195. *Ob id Syri piſces, & columbas, quas in deorum numero habent, non edunt.* Et Artemidorus lib. 1. Oniroerit. cap. 9. ἰχθύας, inquit, πάντες ἐσθίουσι πλὴν Σύρων τινῶν, τῶν τὴν Ἀστάρτην σεβομένων. Ubi Aſtartis & Atergatidis nomina confundit. Ob hanc piſcium abſtinentiam Syros Ovidius *timidos* appellat Faſtor. l. 2. ubi ait:

Inde nefas ducunt genus hoc imponere menſis,
Ne violent timidi piſcibus ora Syri.

Timidos vocat, quia nimirum, ut primus ad Manilium obſervavit Scaliger, Syri timebant ſi piſcibus veſcerentur, ne ſibi venter aliudve membrum intumeſceret; ideoque ſi forte aliquando incontinentiâ ducti piſces comediſſent, ſacco operti, ac in ſterquilinio ſedentes, Syri Deam placabant, ut illum membrorum tumorem ab ipſis tollere vellet; quemadmodum diſerte ait Menander, cujus verba leguntur apud Porphyrium lib. 4. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων.

— Παράδειγμα τοὺς Σύρους λάβε,
Ὅταν φάγωσιν ἰχθὺν ἐκεῖνοι, διά τινα
Αὑτῶν ἀκρασίαν, τοὺς πόδας καὶ γαστέρα
Οἰδοῦσιν. εἶτ' ἔλαβον σακκίον, εἶτ' εἰς τὴν ὁδὸν
Ἐκάθισαν αὐτοὶ ἐπὶ κόπρου, καὶ τὴν θεὸν
Ἐξιλάσαντο τῷ ταπεινῶσαι σφόδρα.

Quem etiam placandi morem refert Plutarchus περὶ δεισιδαιμονίας. Syrios autem hoſce tumores reſpexit Martialis lib. 4. Epigr. 43. dum inquit:

Juro per Syrios tibi tumores,
Juro per Berecynthios furores.

Item Perſius Satyra 5. huc etiam alludit:

Incuſſere Deos inflantes corpora. —

Idem vero ac *Addirdaga*, ſive Atergatis eſt Dagon, celebre illud Palæſtinorum numen, de quo legitur 1. Samuelis cap. 5. com. 5. וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כשות ידיו כרתות אל המפתן רק דגון נשאר עלין: Quæ Vulgaris Interpres ita reddit: *Rurſumque mane die altera conſurgentes, invenerunt Dagon jacentem ſuper faciem ſuam in terra coram arca Domini: caput autem Dagon, & duæ palmæ manuum ejus abſciſſæ erant ſuper limen; porro Dagon ſolus truncus remanſerat in loco ſuo.* Ubi non leviter errat cum hæc poſtrema verba: רק דגון נשאר עליו vertit: *Porro Dagon ſolus truncus remanſerat in loco ſuo.* Nam omnino reddenda erant, ut optime R. David Kimchi ea explicat: *tantummodo forma piſcis relicta erat.* Quorum ſententiam etiam retinuit Illuſt. Junius; Ita enim interpretatur: *tantum quod piſcem referebat remanſerat in eo.* Dagon enim dictus à דג, quod *piſcem* ſonat, quia nimirum ſemihomo ac ſemipiſcis erat. Et hallucinatur Philo Byblius apud Euſebium in primo Præparat. Euangel. dum eum quaſi à frumento ſic dictum vult: Δαγὼν, ὅς ἐστι Σιτὼν, à דגן *Dagan* nempe, quod eſt *frumentum*; cum debuiſſet potius à דג vertere Ἰχθυῶν. Quod vero Dagonem & Atergatidem idem diximus eſſe numen, cum tamen Dagoni genus tribuatur maſculinum; (quemadmodum & 70. faciunt Seniores, qui in ſupra adductis Samuelis verbis vertunt: Δαγὼν, πεπτωκὼς ἐπὶ πρόσω-

πρόσωπον αὐτοῦ·) id nemini mirum videri debet; nihil enim frequentius, quam ſexuum inter ſe confuſio, in gentilium ſacris occurrit. Quâ de re vide quæ habet ὁ πολυμαθέστατος Seldenus Prolegom. Syntagm. de Dîs Syris, c. 3. Ad Piſcium quoque cultum referri poteſt, imo debet Babylonius ille Ὠάννης, qui & ipſe ſemipiſcis, & fortaſſis non alius ac Palæſtinus Dagon, de quo ex Samuele diximus, cum conſtet, Dagonem non Palæſtinis ſolum, ſed etiam Babyloniis cultum fuiſſe. De Oanne autem ex Alexandro Polyhiſtore, qui ſimiliter ea ex Beroſo hauſerat, Euſebius huc maxime ſpectantia hæc refert: Τὸ μὲν, inquit, ἄλλο σῶμα εἶχε ἰχθύος, ὑπὸ δὲ τὴν κεφαλὴν παραπεφυκυῖαν ἄλλην κεφαλὴν ὑποκάτω τῆς τοῦ ἰχθύος κεφαλῆς, καὶ πόδας ὁμοίως ἀνθρώπου, παραπεφυκότας δὲ ἐκ τῆς οὐρᾶς τοῦ ἰχθύος. εἶναι δὲ αὐτῷ φωνὴν ἀνθρώπου, τὴν δὲ εἰκόνα αὐτοῦ ἔτι καὶ νῦν διαφυλάσσεσθαι. Plura qui voles de Oanne, ut & Dagone & Atergatide, (ad alia enim properamus) vide ſis apud Seldenum Syntagm. 2. de Dîs Syris cap. 3. Ceterum Syri etiam coluêre piſces illos duos in Zodiaco poſitos, unde Cæſar Domitianus cognomento Germanicus in Arateis;

— *Et Syriæ duo numina Piſces.*

Hos Venerem & Cupidinem eſſe oſtendit Hyginus Poëtico Aſtronomico: *Diogenetes Erythræus* (in quibuſdam Codd. corrupte legitur *Brithracus*) *ait, quodam tempore Venerem cum Cupidine ad flumen Euphratem veniſſe, & eodem loco Typhona giganta apparuiſſe. Venerem autem cum filio in flumen ſe projeciſſe, & ita figuram piſcium formâ mutâſſe; quo pacto periculo eſſe liberatos. Itaque poſtea Syros, qui his locis ſunt proximi, deſtitiſſe piſces eſitare, quod vereantur eos capere: ne ſimili cauſſa aut Deorum præſidia impugnare videantur, aut eos ipſos captare.* Germanici tamen Interpres, qui Cæſius, ſive Calpurnius Baſſus quibuſdam dicitur, aliter hæc ex Nigidio refert. *Nigidius*, inquit, *hos piſces dicit in flumine Euphrate fuiſſe, & ibi ovum inveniſſe miræ magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam inſediſſe, & poſt aliquot dies excluſiſſe Deam Syriam, quæ vocatur Venus.* Sic enim hic locus legendus ac diſtinguendus eſt. Poſtea ait, piſces hoſce, Veneris rogatu, à Jove inter ſidera poſitos, unde & Syri eorum eſu abſtinebant. Colebant etiam inter ſidera piſcem, qui Græcis, item Hygino Poët. Aſtronom. Νότιος dicitur. Ubi de eo ait: *Hic videtur ore aquam excipere à ſigno aquario, qui laborantem quondam Iſin ſervâſſe exiſtimatur: pro quo beneficio ſimulacrum piſcis & ejus filiorum, de quibus ante diximus, inter aſtra conſtituit. Itaque Syri complures piſces non eſitant, & eorum ſimulacra aurata pro Diis Penatibus colunt.* Filios hujus piſcis Notiis quos dicit ſunt piſces Zodiaci, de quibus antea, cum de iſtis ageret, dixiſſet: *Eratoſthenes autem ex eo piſce* (Notio) *natos hos* (Zodiaci piſces) *eſſe dicit: de quo poſt dicemus.* Sic enim optime à Salmaſio (quanto viro!) locus hic reſtitutus eſt; in vulgatis enim legitur *natos homines eſſe dicit.* Error natus, quod librarius forte putavit, *hos* compendio litterarum, lineolâque ſuperductâ, pro *homines* ſcriptum fuiſſe. Ab Hygino abit Germanici Interpres, cui piſcis, qui Hygino Νότιος Græco nomine, Magnus dicitur; ejuſque piſces Zodiaci, non, ut Hyginus, filios, ſed, quod nec minus ridiculum, nepotes facit. Sic enim ſcribit: *Piſcis magnus, (cujus nepotes dicuntur Piſces, qui in circulo Zodiaco conſtituti ſunt,) dicitur in aſtra collocatus, eo quod decidens in Boeth Stagno Phacetis,* (lege *Aphacitis*, ut monuit Selden. Syntagm. 2. de Dis Syris, cap. 3.) *filia Veneris, in Piſcem ſit transfigurata; quam Syri Deam nominaverunt. Quidam autem dicunt, quod de ſtagno filiam Veneris ſalvaverit. Unde uſque hodie Syri piſces argenteos in templo ſacraverunt.* Sed hæc fortaſſis melius referuntur ad Siderum, quam animalium cultum. Quare potius de aliis quid dicamus. Lydis quoque piſces in honore dicuntur fuiſſe, idque ob hæc Varroniana lib. 3. de R. R. cap. ult. *Sic hi loculatas habent piſcinas,*

ubi diſpares diſcluſis habeant piſces, quos, proinde ut ſacri ſint, ac ſanctiores, quam illi in Lydiâ, quos ſacrificanti Varro ad tibicinem Græcum gregatim veniſſe dicebas ad extremum litus, atque aram, quod eos capere auderet nemo. Sic etiam de Troglodytis, de quibus hæc leguntur apud Plinium lib. 9. cap. 10. *Troglodytæ cornigeras* (teſtitudines) *habent, ut in lyrâ, annexis cornibus latis, ſed mobilibus, quorum in natando remigio ſe adjuvant; Celtium genus id vocatur eximiæ teſtudinis, ſed raræ: namque ſcopuli præacuti Chelonophagos terrent. Troglodytæ autem, ad quos adnatant, ut ſacras, adorant.* Atque hæc de piſcium apud varias gentes cultu. Sed præter Ægyptios multæ etiam aliæ gentes varia coluêre animantia; & ipſi, qui Ægyptios ob animantium cultum riſu excipiebant, illud, quod in aliis ridebant, perpetrabant. Unde Clemens Alexandrinus Admonit. ad Gentes: Ὑμεῖς δὲ, οἱ πάντ᾽ ἀμείνους Αἰγυπτίων· ὀκνῶ δὲ εἰπεῖν χείρους· οἱ τοὺς Αἰγυπτίους ὁσημέραι γελῶντες οὐ παύεσθε. ὁποῖοί τινες καὶ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα; Porro Clementis inſiſtemus veſtigiis, qui continuo ſubjungit, ciconias divino honore à Theſſalis affectas: Θετταλοὶ μὲν ὑμῶν, τοὺς πελάργους τετιμήκασι, διὰ τὴν συνήθειαν. Poſtea de Thebanis addit, qui muſtelas coluerint: Θηβαῖοι δὲ (τετιμήκασι) τὰς γαλᾶς, διὰ τὴν Ἡρακλέους γένεσιν. Galanthis enim, Alcmenæ parturienti aſtutiâ opem tulerat, quapropter à Junone in muſtelam transfigurata eſt, ut eſt apud Ovidium Metamorph. lib. 9. fab. 6. Muſtelam ergo colebant Thebani, quia Galanthis in eam converſa. De muſtelæ cultu etiam Ælianus lib. 12. de Animal. cap. 5. Θηβαῖοι σέβουσιν Ἕλληνες ὄντες (ὡς ἀκούω) γαλῆν, καὶ λέγουσί γε Ἡρακλέους αὐτὴν γενέσθαι τροφόν. ἢ τροφὸν μὲν οὐδαμῶς, καθημένης δὲ ἐπ᾽ ὠδῖσι τῆς Ἀλκμήνης, καὶ τεκεῖν οὐ δυναμένης τὴν δὲ παραδραμεῖν, καὶ τοὺς τῶν ὠδίνων λῦσαι δεσμοὺς, καὶ προελθεῖν τὸν Ἡρακλέα, καὶ ἕρπειν ἤδη. Ait porro Clemens, Theſſalos etiam coluiſſe formicas: Τί δὲ, inquit, οὐ πάλιν Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν; ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι, τῇ Κλήτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ Μυρμιδόνα γεννῆσαι. Deinde refert ex Polemone, Troadis accolis mures in honore fuiſſe, eo quod nervos arcuum ſuorum hoſtium corrodendo corrupiſſent; qui & ab his muribus, illis σμίνθοι dictis, Apollinem Sminthium vocârunt: Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωάδα κατοικοῦντας ἱστορεῖ, τοὺς ἐπιχωρίους μῦς, οὓς σμίνθους καλοῦσι, θρησκεύειν, ὅτι τὰς νευρὰς τῶν πολεμίων διέτρωγον τῶν τόξων· καὶ Σμίνθιον Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μυῶν ἐκείνων ἐπεφήμισαν. Alias etiam ejus cultus cauſſas adfert Ælianus lib. 12. de Animalib. cap. 5. quas, quia nimis longum foret eas hic inſerere, ex ipſo pete ſis. Tum ex Heraclide ait Clemens Alexand. in templo Actii Apollinis bovem ſacrificari muſcis: Ἡρακλείδης δὲ, ἐν κτίσεσιν ἱερῶν περὶ Ἀκαρνανίαν, φησὶν, ἔνθα τὸ Ἄκτιον ἐστὶν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀκτίου τὸ ἱερὸν, ταῖς μυίαις προθύεσθαι βοῦν. Idem refert & Ælianus lib. 11. cap. 8. Ἐν δὲ τῇ Λευκάδι ἄκρα μέν ἐστιν ὑψηλὴ, νεὼς δὲ Ἀπόλλωνι ἵδρυται, καὶ Ἄκτιόν γε αὐτὸν οἱ τιμῶντες ὀνομάζουσι· οὐκοῦν τῆς πανηγύρεως ἐπιδημούσης μελλούσης, καθ᾽ ἣν καὶ τὸ πίσημα πέμπουσι τῷ θεῷ, θύουσι βοῦν ταῖς μυίαις. Præterea addit Clemens ex Euphorione, à Samiis oves cultas: Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι· πρόβατον, ὥς φησιν Εὐφορίων, σέβουσι Σάμιοι. Idem de Samiis tradit Ælianus lib. 12. c. 40. ubi & dicit, lupum à Delphis coli: Τιμῶσι δὲ ἄρα Δελφοὶ μὲν λύκον, Σάμιοι δὲ πρόβατον. Deinde ex Ariſtotele cauſſam ejus cultus addit; quod Samiis furto aurum, ſacrum nempe, ſublatum ovis invenerit; ac idcirco ovis à Mandrabulo Junoni conſecrata ſit: Σαμίοις χρυσίον (ἱερὸν) κλαπὲν πρόβατον ἀνεῦρε, καὶ ἐντεῦθεν Μανδρόβολος ὁ Σάμιος τῇ Ἥρᾳ πρόβατον ἀνάθημα ἀνῆψε. Idem Ælianus ibidem refert ut Amprociotæ venerentur leænam, quaſi vindicem libertatis ſuæ; quia tyrannum eorum dilaceraſſet: Ἀμπρακιῶται δὲ, inquit, ἐπεὶ τὸν τύραννον αὐτῶν φαῦλον διεσπά-

σαντο λέαιναν, τιμῶσι τὸ ζῶον, αἴτιον αὐτοῖς ἐλευθερίας γεγενημένον. J. Parrhaſius Quæſit. per Epiſt. 8. hunc Æliani locum ſic Latine citat: *Phayllus Ambraciæ tyrannus fuit: hunc obvia caſu Leæna diſcerpſit, Ambracienſes eam conſecraverunt ut ſuæ libertatis auctorem.* Ex quibus codd. hæc hauſerit, mihi non liquet. Apud Ælianum tyranni nomen hodie non reperitur. Non veritus tamen eſt Parrhaſius ex his (Æliani, an ſua ſint, neſcio) verbis, apud Ovidium in Ibim, ubi tyranni nomen *Paphagus* legitur, mutare in *Phayllum*. Verba Ovidii, quibus huc reſpexit, ſunt:

Feta tibi occurrat patrio popularis in arvo.
Sitque Paphageæ cauſſa leæna necis.

Hic pro *Paphageæ* legit Parrhaſius *Phaylleæ*. Ex Diodori Siculi libro vigeſimo quoque liquet, Pithecuſios ſimias coluiſſe eo modo, quo canes Ægyptii; adhæc ait, Pithecuſios ut plurimum à ſimiis nomina liberis ſuis imponere; inque illos, qui ſimiam interfeciſſent, capitis ſupplicio animadvertere. Verba ejus ipſiſſima hæc ſunt: Ταῖς, αὐταῖς οἰκίαις οἱ πίθηκοι κατῴκουν τοῖς ἀνθρώποις, θεοὶ παρ' αὐτοῖς νομιζόμενοι, καθάπερ παρ' Αἰγυπτίοις οἱ κύνες. ἔκ τε τῶν παρεσκευασμένων ἐν τοῖς ταμείοις τὰ ζῶα τὰς τροφὰς ἐλάμβανον ἀκωλύτως ὁπότε βούλοιτο. καὶ τὰς προσηγορίας δ' ἐτίθεσαν οἱ γονεῖς τοῖς παισὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν πιθήκων, ὥσπερ παρ' ἡμῖν ἀπὸ τῶν θεῶν. τοῖς δ' ἀποκτείνασι τοῦτο τὸ ζῶον, ὡς ἠσεβηκόσι τὰ μέγιστα, θάνατος ὥρισε πρόστιμον. διὸ δὴ καὶ παρά τισιν ἐνίσχυσεν ἐν παροιμίας μέρει λεγόμενον ἐπὶ τῶν ἀνατεινομένων, ὅτι πιθήκου αἷμα πέπωκεν. Cretenſibus forſan etiam ſus culta. De eo enim ſic Athenæus lib. 9. ἱερόν ἐστι τὸ ζῶον παρὰ Κρησίν, *ſacrum eſt hoc animal Cretenſibus*. Et paullo poſt; διὸ πάντες τὸ ζῶον τοῦτο περισσότερον ἡγοῦνται. Addit quoque deinde, Cretenſes porcina carne abſtinere. Plutarchus Sympoſ. lib. 4. quæſt. 5. refert etiam, Pythagoricis gallum album in honore fuiſſe; uti & è piſcibus mullum, & urticam: Καὶ τί, inquit, ἄν τις Αἰγυπτίους αἰτιῷτο τῆς τοιαύτης ἀλογίας, ὅπου καὶ τοὺς Πυθαγορικοὺς ἱστοροῦσι καὶ ἀλεκτρυόνα λευκὸν σέβεσθαι, καὶ τῶν θαλαττίων μάλιστα τρίγλης καὶ ἀκαλήφης ἀπέχεσθαι. Subdit poſtea, qui Zoroaſtris ſchola terreſtrem echinum quam maxime venerata ſit, mures vero aquatiles oderit: Τοὺς δὲ ἀπὸ Ζωροάστρου μάγους τιμᾶν μὲν ἐν τοῖς μάλιστα τὸν χερσαῖον ἐχῖνον, ἐχθαίρειν δὲ τοὺς ἐνύδρους μῦς, καὶ τὸν ἀποκτείνοντα πλείστους θεοφιλῆ καὶ μακάριον νομίζειν. Coronidis loco non poſſum non adjungere, quæ de bovis cultu apud Indos tradit J. C. Scaliger adverſus Cardanum Exercitat. 258. ſect. 1. *Qumadmodum*, inquit, *Iſis olim ab Ægyptiis; ita nunc ab Indis, qui Cuchin regnum incolunt, Bos peculiari cultu pro Deo habetur, & nuncupatur Tambaran. Cui veteri cultui novus hic ut reſpondet: ita priſcum Græcorum inſtitutum novi memoria repræſentatur in Coloim; quæ ab illis locis haut multum diſtat orientem verſus. Ibi namque oleo peruncti palæſtris exercentur.* Maffæus item Hiſtoriæ Indicæ lib. 1. templi alicujus ſimiæ apud Indos dicati meminit. Et neminem fortaſſe fugiunt, quæ Joannes Hugo Linſchotanus de ſimiæ dente commemorat. Refert enim, ut Luſitani anno 1554. in inſulâ Scylon captâ, templum in monte Adami (vulgo *Pico d' Adam*) collocatum ſpoliaverint; ſed nihil præter ciſtulam auro gemmiſque pretioſam, in quâ ſimiæ dens aſſervaretur, in eo repererint. Dentem igitur illum Luſitani auferebant, magno cum dolore regulorum ejus loci; qui, emiſſis ad Luſitanos legatis, iis pro dente illo offerebant ſeptuaginta millia ducatorum. Cumque Luſitani à venditione non abhorrebant, Epiſcopus eorum Gaſparus id iis diſſuadebat; nefarium aiens, eo modo horrendam Indorum idolatriam fovere; quapropter dens crematus, cinereſque in fluctus marinos projecti. Atque hæc de animantium apud gentium varias cultu. Sed antequam diſcedam, monendum duxi, quod omnia, certe plurima, quæ de iis diximus, intra cultum non tam proprium, quam ſymbolicum, inprimis apud Ægyptios, conſiſte-

bus; [1] quorum aliquem deum ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii eum pleriſque [2] vobiſcum non magis Idem, [3] quam ceparum acrimonias metuunt. nec Serapidem

ſiſtebant. Quanquam haud negârim, ut cultus, qui prudentioribus fuerit tantum ſymbolicus, apud vulgum non raro in proprium abierit. Pro Deorum autem ſymbolis animantia habita ſunt ob utilitatem maxime, & beneficia, quæ homines ex iis caperent, ut ſupra jam ex cauſſis è variis auctoribus allatis vidimus; quorum agmen claudat Cicero, qui lib. I. de Naturâ Deorum inquit: *Ipſi, qui irridentur Ægyptii, nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex eâ caperent, conſecraverunt; velut ibes maximam vim ſerpentium conficiunt.* Et paullo poſt: *Poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere; ſed nolo eſſe longior. Ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficia conſecratas.* Aliam quoque rationem à naturâ ſiderum ex Aſtrologiâ ἀποτελεσματικῇ ſive judiciariâ petitam adfert Lucianus lib. de Aſtrologiâ, quem vide ſis.

WOWERUS.

1 *Quorum aliquem Deum ſi quis occiderit.*] Cic. Tuſc. 5. Tertull. Apol. *Ægyptiis permiſſa eſt tam vana ſuperſtitionis poteſtas avibus, & beſtiis conſecrandis, & pice damnandis, qui aliquem hujuſmodi Deum occiderint.* Euſebius l. 2. Præpar.

ELMENHORSTIUS.

Quorum aliquem Deum ſi quis occiderit, etiam capite punitur.] Herodot. Euterpe fol. 129. τὸ δ' ἄν τις τῶν θηρίων τούτων ἀποκτείνῃ, ἢν μὲν ἑκὼν, θάνατος ἡ ζημίη. ἢν δ' ἀέκων, ἀποτίνει ζημίην τὴν ἂν οἱ ἱρέες τάξωνται. ὃς δ' ἂν ἶβιν ἢ ἴρηκα ἀποκτείνῃ, ἤν τε ἑκὼν, ἤν τε ἀέκων, τεθνάναι ἀνάγκη. Mela de ſitu orbis l. I. cap. 9. *Ægyptii colunt effigies multorum animalium, atque ipſa magis animalia, adeo ut quædam eorum per imprudentiam interemiſſe capitale ſit.*

OUZELIUS.

Quorum aliquem Deum ſi quis occiderit, etiam capite plectitur.] Supra jam cum de animalium cultu dicebamus quædam huc ſpectantia inſeruimus; quibus adde ſis Ciceronis locum lib. I. De Naturâ Deorum, qui his & lucem præbet, & ſimul ab his accipit: *At non Ægyptii nec Syri, nec fere cuncta barbaria; firmiores enim fere videas apud eos opiniones eſſe de beſtiis quibuſdam, quam apud nos de ſanctiſſimis templis & ſimulacris Deorum. Etenim fana multa exſpoliata, & ſimulacra Deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus à noſtris. At vero ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibin, aut felem violatam ab Ægyptiis.*

VARIAE LECT.

2 *Vobis.*] Sab. *vobiſcum.*

WOWERUS.

3 *Quam ceparum acrimonias.*] Juvenal. Sat. 15. Sextus Philoſoph. Hypotyp. lib. 3.

ELMENHORSTIUS.

Ceparum acrimonias metuunt.] Chryſoſt. in Geneſ. cap. I. homil. 7. fol. 39. *Multi gentiles ſic erraverunt, & in tantum ſtuporem & amentiam inciderunt, ut & cepe, & allia, & his viliora adorarint.* Juvenal. ſatyr. 15. ℣ſ. 9.

Porrum & cepe nefas violare & frangere morſu:
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina.

Prudentius in Romano martyre p. 214.

Venerem precaris? comprecare & ſimiam.
Placet ſacratus aſpis Æſculapii?
Crocodilus, Ibis & canes cur diſplicent?
Adpone porris religioſas arulas,
Venerare acerbum Cepe, mordax Allium.
Fuliginoſi thure placantur Lares,
Et reſpuuntur conſecrata beluſcula,

Aut

pidem magis, quam [1] ſtrepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt. Etiam ille, qui de adoratis ſacerdotis [2] virilibus adverſum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui ſcortorum licentiæ invident, qui [3] medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt, [4] homines malæ linguæ etiam ſi ta-

Aut unde major eſſe majeſtas focis,
Quam nata in hortis ſarculatis creditur;
Si numen ollis, numen & porris ineſt.

OUZELIUS.

Ceparum acrimonias metuunt.] Ab aliis obſervatis adde Prudentium, qui lib. 2. adverſus Symmachum:

Sunt qui quadriviis brevioribus ire parati
Vilia Niliacis venerantur oluſcula in hortis;
Porrum & Cepe, Deos imponere nubibus auſi,
Alliaque —

WOWERUS.

1 *Strepitus per pudenda corporis expreſſos.*] Rom. *crepitus.* Petron. tamen ſtrepitum obſcœnum dicit. Alex. Aphrodiſ. lib. 1. probl. 164. ὑποπυρδὴ. Ridicula autem hæc ſuperſtitio non ex verbis Catonis apud Feſtum Prohibere comitia.

ELMENHORSTIUS.

Crepitus per pudenda corporis expreſſos.] D. Clemens recogn. lib. 5. fol. 93. *Ægyptii cepas & cloacas, crepitus ventris, pro numinibus habendos eſſe docuerunt, & alia innumerabilia, quæ pudet etiam nominare.* Cæſarius dialog. 1. fol. 1445. *Niſi forte de ethnicis loquamur, apud quos & fontes, & cepa, & flatus ventris non ſine furore quodam inter Deos referuntur.* Hieron. in Eſaiam l. 13. c. 46. fol. 151. *Taceam de formidoloſo & horribili cepe, & crepitu ventris inflati, quæ Peluſiaca religio eſt.*

VARIAE LECT.

Crepitus.] Sab. *ſtrepitus.*

RIGALTIUS.

Strepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt.] Sic habet exemplar. Hic vero uſurpare liceat quod Hieronymus lib. 13. in Eſaiam dixit de Peluſiaco cepe, *Horribile & formidoloſum fuit hortenſis apud Horatium Dei diffiſſa nate tonitru, quo decuſſi Canidiæ dentes, & exturbatum Saganæ caliendrum.* & Martialis epigrammate ridetur miſellus Æthon qui Jovem ſalutans in Capitolio pepedit; adfectus ob iſtud flagitium trinoctiali domicœnio. Cato, oratione de ſacrileg. *Domi cum auſpicamus*, inquit, *ſervi, ancillæ, ſi quis eorum ſub centone crepuit, quod ego non ſenſi, nullum mihi vitium facit.* Fatuam admodum circa hæc ſuperſtitionem Metroclis Theophraſti diſcipuli narrat Laërtius. Et eſt Nicarchi epigramma εἰς πορδὴν, quo dicitur habere jus vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta eſt adorandi religio. πορδὴ ἀποκτείνει πολλοὺς ἀδιέξοδος οὖσα, &c.

ELMENHORSTIUS.

2 *Virilibus.*] Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. fol. 103.

WOWERUS.

3 *Medios viros lamb.*] Scholiaſt. Juvenal. Sat. 2. *Inguina lambentis & propatientis.* Forte ore patientis.

4 *Homines malæ linguæ.*] Fellatores. Martial. lib. 3. Epig. 79.

De nullo quereris, nulli maledicis Apici:
Rumor ait linguæ te tamen eſſe malæ.

ſi tacerent; quos prius tædeſcit impudicitiæ ſuæ, quam pudeſcit. Proh nefas! [1] id in ſe peſſimi facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt pati mollior, [2] nec cogi ſervitus durior. Hæc & hujuſmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis. Nam quod religioni noſtræ [3] hominem noxium, & crucem ejus adſcribitis, longe de viciniâ veritatis erratis. qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terrenum. [4] Næ ille miſerabilis, cujus in homine mortali ſpes omnis

ELMENHORSTIUS.

Homines malæ linguæ.] Fellatores, quos Martialis lib. 2. Epigrammat. 61. *lingua maritos & ore mœchos* appellat; quo morbo Lesbii maxime laborarunt, ut teſtatur Suidas in Λεσβίσαι. Firmicus Aſtronomic. libro octavo cap. 3. *Impuros ore viros faciet, & muliebrium libidinum labe pollutos.* c. 27. *Erunt turpi vita, inquinato ore.* lib. 7. cap. 16. *impuros ore perficiet.* lib. 6. cap. 31. *Tunc viri ſpontanea furoris adhortatione muliebria patiuntur, tunc impuro honore vitioſæ libidinis ardorem exſequi ſtudent.* Lego *impuro ore, &c.* Natalem, Hoſtium, & Scaurum adeo notæ impuritatis narrat Seneca, ut menſtrua mulierum hianti ore exceptarint. Vide illum de Benefic. lib. 4. cap. 31. Quæſt. natur. l. 1. c. 16. & Epiſt. 87. ad Lucil. & adnotata ad Arnob. lib. 2. pag. 56.

OUZELIUS.

Homines malæ linguæ.] Latent hic fortaſſe, quæ ætas & pudor noſter ignorant; quare nullam impendemus operam, ut aliorum obſervationibus quicquam addere queamus.

RIGALTIUS.

1 *Id in ſe mali facinoris admittunt.*] Ferrarius & Priſcianenſis & ceteri omnes ediderunt, *peſſimi facinoris.* Jure id quidem. ſed adverſus fidem exemplaris, quam etiam hic ſervari placuit, & nihilominus *Malum* intelligi tribus vel etiam innumeris ſuperlativis peſſimis pejus.

WOWERUS.

2 *Nec cogi ſervitus durior.*] Reſpexit ad reſcriptum D. Antonini Pii l. 2. D. de his, qui ſui, vel al. & Inſt. eod.

ELMENHORSTIUS.

Nec cogi ſervitus durior.] Ulpianus Leg. 2. Digeſt. *de his, qui ſui vel alieni juris ſunt, &c. Si Dominus in ſervos ſævierit vel ad impudicitiam turpemque violationem compellat: quæ ſint partes præſidis, ex reſcripto divi Pii ad Ælium Marcianum proconſulem Beticæ manifeſtabitur, cujus reſcripti verba hæc ſunt: Dominorum quidem poteſtatem in ſuos ſervos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum ſuum jus detrahi, ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querellis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt: etſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami injuria affectos cognoveris: veniri jube, ita ut in poteſtatem Domini non revertantur.* Vide Leg. 14. Cod. Juſt. de epiſcopali audientia. Senecam lib. 3. de Benefic. cap. 20. Phocium Nomocanon. tit. 13. cap. 22.

3 *Hominem noxium & crucem ejus adſcribitis.*] Vide Obſervat. ad Arnob. l. 1. pag. 19.

4 *Næ ille miſerabilis, cujus in homine mortali*

omnis innititur; totum enim ejus auxilium, cum extincto homine finitur. [1] Ægyptii ſane hominem ſibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus conſulunt, illi victimas cædunt, & ille, qui ceteris deus, ſibi certe homo eſt, velit nolit: nec enim conſcientiam ſuam decipit, ſi fallit alienam. [2] Etiam principibus & regibus, non ut

mortali ſpes omnis innititur.] Non ſolum miſerabilis qui ſperat in homine, ſed execrandus, ut ait S. Jeremias propheta cap. 17. Procopius Sophiſta in Eſaiam cap. 21. fol. 275. Baſilius Magnus concione in Pſalm. 7. fol. 59. Chryſoſt. in Geneſin cap. 30. Homil. 56.

WOWERUS.

1 *Ægyptii ſane hominem.*] Porph. apud Theodor. Αἰγυπτίους ἄνθρωπον σέβειν ἐν Ἀνάβει κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν.

ELMENHORSTIUS.

Ægyptii ſane hominem ſibi quem colant, eligunt.] Theodoret. contra Græcos orat. 3. fol. 47. τοὺς δὲ Αἰγυπτίους φησὶν ὁ Πορφύριος, ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ἄνθρωπον σέβειν ἐν Ἀνάβει κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν. εἶτα προσφέρειν αὐτῷ καιρὸν τὴν οἰκείαν τροφήν. Id eſt, *Porphyrius quoque in ea epiſtola, quam ſcribit ad Anebonem Ægyptium, teſtatur ab Ægyptiis hominem in Anabi villa pro Deo coli ſolitum eſſe, cui ſuper aram rem divinam facerent, certoque ac opportuno tempore proprium illi epulum convenienſque offerrent.*

2 *Etiam principibus & regibus non ut electis & magnis viris, ſed ut diis turpiter adulatio falſa blanditur.*] De vero & debito honore imperantium, vide quæ notat Theophilus lib. 1. ad Autolycum fol. 247. & ſeq. Tertullian. ad Scapulam. cap. 2. & ſequent.

HERALDUS.

Non ut magnis & electis viris.] Nota obiter *electis*, nempe à Deo, ut dicebat Tertullianus in Apologetico, ubi nonnihil obſervabamus.

OUZELIUS.

Principibus & regibus, ut deis, turpiter adulatio falſa blanditur.] Sic Tacitus Annal. 4. de Neronis aſſentatoribus: *Hi dies ac noctes plauſibus perſonare: formam Principis, vocemque Deûm vocabulis appellantes.* Et apud Suetonium Claudii adulatores *cæleſtem vocem ejus flagitaſſe* dicuntur. Diximus ſupra quædam de Cæſarum aliorumque conſecrationibus; placet hic de honoribus iis præſtitis aliqua ſubjungere. Ac primo quidem Templa ac fana illis tanquam veris numinibus erigebantur. Sic de J. Cæſari conſecrato Dio lib. 47. Καὶ ἡρῷον ὅν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἐκέκαυτο, προκατεβάλλοντο. Auguſto Cæſari non Romæ ſolum, ſed & alibi tam multa fuerunt templa ſtatuta, ut nimis longum foret ſingula recenſere. Sic Suetonius in ejus vitâ ait, ſacrarium, eo loci quoque ubi natus erat, aliquanto poſt quam exceſſit, ipſi conſtitutum. Item Nolæ ubi deceſſerat, teſtis idem Suetonius in Tiberio, ut & Dio Caſſius lib. 56. ſub finem, Tacitus 4. Annal. Palatini quoque templi Auguſto erecti meminere Suetonius in Tiberio, Dio lib. 56. Plinius lib. 12. cap. 19. In Coloniâ etiam Tarraconenſi Hiſpanis, ut templum ſibi liceret Auguſto ſtruere à Tiberio petentibus, permiſſum; quorum exemplo omnes provinciæ, ut idem peterent, impetrarentque, monitæ. Tacitus Annal. 1. *Templum ut in Coloniâ Tarraconenſi ſtrueretur Auguſto, petentibus Hiſpanis permiſſum; datumque in omnes provincias exemplum.* Ceterum de templis à Græcis Auguſto ædificatis, vide

de ſis Hub. Goltzium in Auguſto, c. 29. Claudio etiam templum in Britanniâ exſtructum, cujus meminit Seneca in Ludo Claudii: *Parum eſt, quod templum in Britanniâ habet, quod hunc barbari colunt, & ut Deum orant.* Item Tacitus Annalium lib. 14. *Adhæc templum divo Claudio conſtitutum, quaſi arx æternæ dominationis, aſpiciebatur.* De Divi Hadriani templo Spartianus: *Templum denique ei pro ſepulcro apud Puteolos conſtituit Antoninus.* Druſillæ etiam, cujus conſecrationis ſupra meminimus, inter ceteros honores à Caligulâ decretum, ut *σηκός τε ἴδιος οἰκοδομηθῇ, καὶ ἱερεῖς εἴκοσιν οὐχ' ὅτι ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες γενέσθαι*, ut ait Dio lib. 59. Templis conſtitutis, flamines quoque, & Sacerdotes ac Sodales inſtituebantur, qui ſacra peragerent: eoſque, tanquam Deos, divino honore afficerent. Hinc illi Flamines ac Sodales Quirinales, Auguſtales, Claudiales, Flavii, Trajanales, & id genus aliorum Divorum Divarumque de quibus vide Onuphrium Panuinum Comment. Reipubl. Rom. lib. 2. cap. De Sacerdotiis. Ad horum etiam Sacerdotia non tantum viri, ſed & feminæ admittebantur; in tantum enim adulatio creverat! Hinc in Veteri Marmore:

P. POSTHUMÆ. P. F. PAULLÆ.
SACERD. D. JULI. AUGUST.

Item in Hiſpaniis: LUCR. L.F. ÇAMPANA. FLAM. PERP. DOMUS. AUG. id eſt, *Lucretia L. Filia Campana Flaminica perpetua Domus Auguſti.* Sic Livia Sacerdos fuit viri ſui Auguſti. Vellejus Paterculus lib. 1. *Livia nobiliſſimi & fortiſſimi viri Druſi Claudiani filia, &c. quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgreſſi ad Deos ſacerdotem ac filiam.* Quod & innuit Ovidius lib. 4. de Ponto, cujus loci ſenſus alias ſatis tenebricoſus:

Nec pietas ignota mea eſt, videt hoſpita tellus
In noſtrâ ſacrum Cæſaris eſſe domo.
Stant pariter natuſque pius, conjuxque ſacerdos,
Numina jam facto non leviora Deo.

Natus enim pius, Tiberius eſt; *conjux ſacerdos*, Livia. Erat autem Livia Auguſti ſacerdos Senatus decreto inſtituta. Sic enim Dio lib. 56. *τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτὸν καὶ θιασώτας οἱ καὶ ἱερὰ καὶ ἱέρειαν τὴν Λιβίαν ἀπέδειξαν.* Ex Taciti Annal. lib. 13. liquet, Agrippinam Claudii Sacerdotem fuiſſe. *Propalam tamen omnes in eam* (Agrippinam) *honores cumulabantur, ſignumque more militiæ petenti tribuno dedit, optimæ matris. Decreti & à ſenatu duo lictores; Flaminium Claudiale, &c.* hoc eſt, ut eſſet Flaminica Claudii. Tales etiam fuere puellæ alimentariæ, quas in honorem uxoris ſuæ Fauſtinæ inſtituit Antoninus Pius, eaſque Fauſtianas nominavit. Julius Capitolinus in Antonino Pio: *Puellas alimentarias in honorem Fauſtinæ, Fauſtinianas conſtituit.* Quod & fecit M. Antoninus Philoſophus in honorem ſuæ uxoris, ut idem teſtatur Capitolinus in ejus vitâ: *Novas puellas Fauſtinianas inſtituit in honorem uxoris mortuæ.* Ad horum exemplum, Alexander Severus in honorem ac memoriam matris ſuæ Mammææ puellas inſtituit Mammæanas. Lampridius in ejus vitâ: *Puellas & pueros, quemadmodum Antoninus Fauſtinianas inſtituerat, Mammæanas & Mammæanos inſtituit.* Diximus ſupra, Liviam Junonis, ac Druſillam Veneris habitu honoratas; ſic antea Auguſtum Jovis effigie conſecratum intelligimus ex Prudentii lib. 1. contra Symmachum, qui id diſertis teſtatur verbis:

Hunc morem veterum docili jam ætate ſecuta
Poſteritas menſe, atque adytis, & Flamine, & aris
Auguſtum coluit, vitulo placavit, & agno.
Strata ad pulvinar jacuit, reſponſa popoſcit.
Teſtantur tituli, produnt Conſulta Senatus
Cæſareum Jovis ad ſpeciem ſtatuentia templum.

Et ſuperſunt hodie nummi, in quibus Auguſti caput radiatum conſpicitur. Ex Lucano quoque liquet, in Deos relato-

rum

ut magnis & electis viris, ſicut fas eſt, ſed ut deis turpiter. [1] adulatio falſa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen [2] vocant, [3] ad imagines ſupplicant, genium, id eſt, dæmonem ejus, implorant, [4] & eſt eis tutius per Jovis genium pejerare,

rum imagines peræque ſignis ac Deorum ſtatuas, puta Radiis, Aſtris, ac Fulminibus, ornatas fuiſſe. Sic enim ille lib. 7. Pharſal.

Bella pares ſuperis facient civilia, Divos
Fulminibus Manes radiiſque ornabit & aſtris,
Inque Deûm templis jurabit Roma per umbras.

Collocatæ etiam hæ imagines inter Deos Penates; ita ut iis quoque probro eſſet, cujus domi non haberentur. Sic de Antonini Philoſophi imagine apud Capitolinum legere eſt: *Et parum ſane fuit, quod illi honores divinos, omnis ætas, omnis ſexus, omnis conditio ac dignitas dedit: niſi quod etiam ſacrilegus judicatus eſt, qui ejus imaginem in ſuâ domo non habuit, qui per fortunam vel potuit habere vel debuit. Denique hodieque in multis domibus M. Antonini ſtatuæ conſiſtunt inter Deos Penates.* A. Flavius Vopiſcus caviſſe Tacitum tradit, *ut Aurelianum omnes pictum haberent.* Denique per conſecratorum nomina jurare ſolebant. Sic Dio l. 44. refert, poſt J. Cæſaris cædem Senatum decreviſſe τὴν αὐτοῦ τύχην ὀμνῦναι. Et Tacitus lib. 1. Annal. de Auguſto: *Rubrio*, inquit, *crimini dabatur violatum perjurio nomen Auguſti.* A Cajo quoque Druſillæ is honor tributus, ut mulieres per illam jurarent, quoties aliquid juramento confirmare vellent, ut auctor eſt Dio lib. 59. Qui & ſequenti tradit libro, Claudium Imperatorem juſſiſſe feminas per nomen Liviæ jurare: ταῖς τε γυναιξὶν, ſunt verba ejus, ὅρκον τὸ ὄνομα αὐτῆς (Λιϐίας) ποιεῖσθαι κελεύσας. Quam ſancte autem juramenta, quæ per Cæſarum nomen fiebant, habita, ex ſequentibus auctoris noſtri verbis, ut alios mittam, conſtare poteſt, cum ait: *Eſt illis tutius per Jovis Genium pejerare quam regis.* Ubi vide ſis quæ eruditi homines obſervârunt.

RIGALTIUS.

1 *Adulatio falſa blanditur.*] Blanditur falſa, ut ſupra, pag. 20. *ſolatia rediviva blanditur.*

VARIAE LECT.

2 *Invocant.*] Sab. *vocant.* ut in MS.

WOWERUS.

3 *Ad imagines ſupplicant.*] Notum ex Plinii epiſt. ad Trajan. imaginibus Imperatorum ſupplicaſſe thure, ac vino. Hoc qui detrectaſſent, majeſtatis rei. Suet. Unde & Chriſtiani rei majeſtatis. Tertull. Apol. & lib. ad Scapulam.

ELMENHORSTIUS.

Ad imagines ſupplicant.] Ethnicos non ſolum thure & vino Impp. ſupplicaſſe, ſed hoſtias etiam immolaſſe tradunt Suetonius Caligula cap. 22. Herodianus in Heliogabalo fol. 576. & ſequent. Tertullian. apolog. cap. 10. & ad Scapulam cap. 2. Seneca de tranquil. animæ cap. 14. Lucianus mortuorum dialog. fol. 52. & Adrianus Imp. edicto ſtatuit, ut ejus παιδικὸς Antinous publice ſacrificiis coleretur. Athanaſius contra Gentes fol. 8.

HERALDUS.

Ad imagines ſupplicant.] Quod & Plinius epiſtola illa ad Trajanum oſtendebat. Tacitus lib. 15. Annal. *Medio tribunal ſedem curulem, & ſedes effigiem Neronis ſuſtinebat. Ad quam progreſſus Tiridates, caſis ex more victimis, ſublatum capite diadema imagini ſubjecit.*

WOWERUS.

4 *Et eſt eis tutius per Jovis Genium.*] Vulgare eſt juraſſe per genium Imperatoris.

rare, quam regis. [1]Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos

toris. Apul. 9. Mileſ. Juſtin. Apol. 2. Tertull. ad Scap. Apol. *Citius apud vos per omnes Deos, quam per genium Cæſaris juratur.* Nam pejerantes per genium Principis fuſtibus caſtigati. l. 14. §. 5. de jurejur. quia, ut Alexander Imp. reſcribit, Jurisjurandi contemtam religionem Deum ultorem habere, majeſtatis vero crimen inferri non placere, ſi per Principis genium pejeratum fuerit. l. 2. C. de reb. cred. l. 2. ad l. Jul. majeſtat. Chriſtiani vero non jurabant per genium, ſive, ut Euſeb. hiſt. 3. τύχην Principis, propterea rei contemti numinis Imp. Tertul. Apol.

ELMENHORSTIUS.

Tutius iis per Jovis genium pejerare quam regis.] Pejerantes per deos non puniebantur jure civili: contra ſi quis per imperatorem pejuraſſet, fuſtibus caſtigabatur. Juſtus Lipſius ad annal. Taciti lib. 1. pag. 34. Woverus in notis Minutianis ex Leg. 2. Cod. de rebus creditis. & Leg. 13. Digeſt. de jure jurand. Harmenopulus prompt. Juris civilis lib. 7. Tit. 1. Οὐδεὶς κατὰ τοῦ θεοῦ ὀμόσας κινδυνεύεται. ἱκανὸς γὰρ ὁ ὅρκος ἔχειν τιμωρὸν τὸ θεῖον, εἰ κατὰ τοῦ θεοῦ γέγονεν. Εἰ δὲ κατὰ βασιλέως κατά τινα θερμότητα ὤμοσέ τις συγχωρεῖται. Ὁ ἐπὶ χρήμασι κατὰ τοῦ βασιλέως ὀμόσας καὶ ἐπιορκήσας, ῥοπαλίζεται. Id eſt: *Nemo qui per Deum pejerarit periclitatur. Satis enim Deum ultorem habet jusjurandi per Deum præſtiti, contemta religio. Quod ſi quis per Principis venerationem calore quodam pejurarit, veniam conſequitur, Si quis juraverit in re pecuniaria, per genium principis, & pejuraverit, fuſtibus caſtigatus demittitur.* Juſtinianus tn. Imp. illum qui per caput Dei vel capillum jurat, ultimo ſupplicio ſubjicit. Verba ejus referam, ut latine reddidit Julianus Patricius Novell. conſt. 71. *Si quis per capillum Dei vel caput juraverit, vel alio modo blaſphemia contra Deum uſus fuerit, officio præfecti urbis ultimo ſupplicio ſubjiciatur.*

WOWERUS.

1 *Cruces nec colimus, nec optamus.*] Rom. *nec oramus.* Sed reſpondet Cæcilio, qui & crucis cultum & ejus ſupplicium Chriſtianis objecerat.

ELMENHORSTIUS.

Cruces nec colimus nec oramus.] Vere Octavius. Chriſtiani enim non crucem coluerunt, ſed illum qui in cruce pependit. Nam quod ſcribunt Chryſoſtom. in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 4. Homil. 12. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 4. cap. 12. Orat. 2. de imaginibus fol. 740. & orat. 3. fol. 779. Auctor de viſitat. infirmorum apud Auguſtin. tom. 9. lib. 2. cap. 3. Athanaſius tom. 2. Quæſt. 39. ad Antiochum. Sedulius lib. 1. carm. pag. 202. Petrus Siculus pag. 13. id minime intelligendum de adoratione arboris vel ligni. Sacrilegii enim vel maximi inſtar eſſet, ligno divinitatis experti cultum latriæ, ſoli Deo debitum, impertire. Si enim non adorandi angeli, non omnes ſancti, non Maria ipſa (ut recte notant Athanaſ. ſerm. 3. contra Arrianos. Hieron. tom. 2. fol. 186. epiſtola 53. ad Riparium Presbyter. Theodor. contra Græcos ſerm. 3. fol. 52. Iſidor. Hiſpal. de officiis eccleſiaſt. cap. 34. Epiphanius contra Collyridianos hæreſi 79) quæ mundi ſoſpitatorem in utero geſtavit, & ex qua noſtræ carnis ſubſtantiam vere aſſumpſit, multo minus honor iſte habendus cruci, quæ carnis ſubſtantiam Chriſto non ſubminiſtravit, neque ſua virtute quidquam cooperata eſt redemptionis ſacramento, cum non eſſet rationis capax, ut ait Iodocus Clichtovæus in paraphraſi ad Damaſcen. de fide Orthodoxa fol. 309. & ſequent. Per metonymiam igitur viri ſancti cruci aſſcripſere, quod proprie Chriſto fuit tribuendum; ita enim Chryſoſt. in Matth. cap. 16. Homil. 55. fol. 488. οὗτος γὰρ ὁ σταυρὸς τὴν οἰκουμένην ἔσωσε καὶ ἐπέστρεψε, τὴν πλάνην ἐξήλασε, τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγε, τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώ-

ἀνθρώπους ἀγγέλους εἰργάσατο. Διὰ τοῦτον, οἱ δαίμονες, οὐκ ἔτι φοβεροὶ, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι. οὐδὲ ὁ θάνατος, ἀλλ' ὕπνος. Διὰ τοῦτον πάντα ἔρριπται χαμαὶ, καὶ πεπάτηται τὰ πολεμοῦντα ἡμῖν. Vertit Anianus: *Crux terrarum orbem convertit atque ſanavit, hac errorem abegit, veritatem reduxit, terram in cœlum reſtituit, ex hominibus angelos effecit. Hac crux non terribiles, ſed deſpicabiles hominibus dæmones effecit. Hac cruce mors in ſomnum redacta eſt, hac omnia, quæ nobis adverſabantur, humi dejecta conculcantur.* Et Prudentius in Romano Martyre.

Hæc illa crux eſt, omnium noſtrum ſalus.

Romanus, inquit, hominis hæc redemptio eſt;

Et Ambroſius de cruce Chriſti ſermone 55. part. 3. pag. 274. *Hodie omne genus hominum de mortis periculo crucis arbor eripuit.* Athanaſius tomo 1. in paſſionem & crucem Domini. fol. 805. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιὲ σταυρὲ τοῦ σωτῆρος, ὁ μετὰ θάνατον ἐθριάμβευσας, ὁ δὲ τοῦτον κατέχοντα διάβολον ἀνεῖλες. φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὲ δέσποτα, σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ὄντας ἐλυτρώσω. καὶ δουλεύοντας τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου Κύριε ἠλευθέρωσας. Id eſt: *Beata nimirum & vivifica crux ſalvatoris, quæ de morte triumphaſti: & eum qui mortem in ſua poteſtate habebat, diabolum ſuſtuliſti. Mortalium amator & bone Domine: tu nos captivos redemiſti, & ſervientes peccato, tua propria morte liberaſti.* Nazian. Orat. 2. in Paſcha. fol. 941. & Orat. 2. in Julian. fol. 306. Athanaſius in epiſtola ad Maximum tom 1. f. 337. & de incarnat. verbi Dei fol. 79. Theodoret. de providentia orat. 6. contra Græcos fol. 101. Hieronym. ſermone de reſurrectione Domini parte 2. Tract. 4. epiſt. 54. Metropolitanus urbis Berithi in Syria apud Athanaſium tom. 2. l. *de paſſione imaginis Domini noſtri Jeſu Chriſti cap.* 3. jubent nos adorare ſuſpenſum & crucifixum, non arborem Quibus etiam adſtipulatur Chryſoſtom. loco prænotato, dum inquit: ἂν τοίνυν εἴπῃ σοι, τίς τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς εἰπὲ φαιδρᾷ τῇ φωνῇ, γεγηθότι τῷ προσώπῳ, καὶ προσκυνῶ, καὶ οὐ παύσομαι ποτὲ προσκυνῶν., κἂν γελάσῃ, δάκρυσον αὐτὸν, ὅτι μαίνεται. Id eſt: *Si gentilium quiſpiam abs te petierit crucifixumne adores? Noli dubitare clara voce & læta facie dicere; & adoro & adorandi nunquam faciam finem. Et ſi ridebit, largas tu effunde lacrymas de inſania ejus.* S. Ambroſius orat. funebri de obitu Theodoſii Imperat. ad Honorium ejus filium regnique ſucceſſorem parte 3. lib. 5. epiſt. pag. 51. σταυροδουλείαν omnino evertit & tollit. Hæc enim ejus verba ſunt: *Habeat Helena quæ legat: unde crucem Domini recognoſcat. Invenit ergo titulum, REGEM ADORAVIT: non lignum utique; quia hic gentilis eſt error, & vanitas impiorum. ADORAVIT ILLUM, QUI PEPENDIT IN LIGNO, SCRIPTUS IN TITULO. Illum qui ſicut ſcarabæus clamavit, ut perſecutoribus ſuis peccata donaret.* Chriſtiani igitur Catholici firmiter tenent, & recte pronunciant: crucem (propter Chriſtum qui in ea pependit, καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος. ut ait Athanaſius in parab. S. Scriptur. Quæ. 83. fol. 345. tom. 1.) honorandam ut rem honore dignam, nihil ut numen adorandum, quod ſit factum & conditum à Deo, SED UNUM IPSUM DEUM, qui fecit & condidit omnia. Auguſtinus tom. 2. Epiſt. 44. f. 100. ad Maximum Grammat. Madaurenſem.

VARIAE LECT.

Oramus.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *optamus.*

RIGALTIUS.

Cruces nec colimus nec optamus.] Sed cum Apoſtolo gloriamur in cruce Dn. N. Jeſu Chriſti. καὶ τί ἐστι τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ; ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, δι' ἐμὲ τὸν δοῦλον, τὸν ἀγνώμονα Chryſoſt.

OUZELIUS.

Cruces enim nec colimus nec optamus.] Recte hîc Minucius & forte etiam ex parte ad hunc locum Elmenhorſtius; qui primo tamen mihi ludere videtur

ineptiſ-

[1] Vos plane qui ligneos deos conſecratis, cruces ligneas, ut deorum veſtrorum partes, forſitan adoratis. Nam & ſigna ipſa, & [2] cantabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quam inau-

ineptiſſimâ illâ diſtinctione, quam Pontificii inter λατρείαν & δουλείαν ſtatuunt. Sed poſtea ex Ambroſio iterum eam tollit. Quod vero dicat, crucem non quidem adorandam, attamen ut rem honore dignam honorandam; nec id admitti debet; nullus enim cruci tribuendus honor. Poſſumus quidem ejus memoriam habere, quemadmodum aliarum rerum, v. g. amici defuncti, vel abſentis, habemus; nequaquam vero ullo eam proſequi honore. Ac ex hoc Minucii loco liquet, ejus tempore nondum in Eccleſiâ receptum ullum cruci, & per conſequens ſanctorum imaginibus, præſtandum honorem. Quod & ex Tertulliani, Apologet. & Clementis Alexandrini Admonit. ad Gentes, manifeſte hauritur. Non poſſum hic obiter non monere, quam frigidis, imo potius miſerandis argumentis, vir cetera Eruditiſſimus, & præclare de litteris meritus, ſed Pontificum dogmatibus nimium deditus, in libris ſuis, quos de Eccleſiæ Occidentalis & Orientalis conſenſione conſignavit, imaginum adorationem propugnare conetur. Locus, quem indico, exſtat lib. 3. cap. 15. quod contra Chytræum eſt. Si ex profeſſo Theologum agerem, non pigeret totum illud caput, ſub examen revocare. Nunc ſufficiat nobis id indicâſſe. Refutationem vero ejus eruditioribus relinquemus.

WOWERUS.

1 *Vos plane qui ligneos Deos.*] Eadem apud Tertull. & Juſtin.

2 *Cantabra.*] Non dirimo litem, an labara potius ſubſtituendum, quod pleroſque eruditiſſimos viros ſuaſiſſe video. Sed cum ubique conſtans ſcriptura, & l. 2. C. Theod. de collegiat. Signiferos, Cantabrarios, & V. Gloſſ. *Cantabra, vexilla, pallia*, non temere mutandum cenſeo. Rationem nominis quam quærunt, eruere conatur in Syntagmate de Cruce, Joan. Matthæus Wackerus, Cæſ. Majeſt. Conſiliarius Palatinus, cujus incomparabiles virtutes, & ingenii dotes tantum non divinas, ut perpetuo cultu admiror, ita hic & ubique digno præconio commendatas volo.

VARIAE LECT.

Cantabra.] Fulv. Urſinus, *labara*, quæ vera lectio. Vide Onuphrium in Faſtis. Adrian. Turneb. adverſarior. lib. 15. cap. 16. Lipſium epiſt. quæſtion. lib. 5. epiſt. 9. Godeſcalcum Stewechium ad lib. 5. Vegetii pag. 274. & ſequent. Jacobum Pamelium in Tertull. Apolog. cap. 16. Papias, Labarum vexillum regis. — Labarum ſignum bellicum fuit quod Imperatorem præcederet, & à militibus adoraretur. id Conſtantinus in crucem mutavit. Julianus imp. odio Chriſtianiſmi in priſtinam formam reduxit. Nazianzen. orat. 1. in Julianum fol. 287. Aldhelmus de laude virginit. fol. 479. Tene labarum tuum, quod ſigno Chriſti ex auro & gemmis eſt pictum. Hoc labarum tenens in dextra tuâ, dimitte frenum equi, ut quocunque duxerit te angelus Dei, illuc eas. Et pag. 476. Chriſti labaro tutus, & Chriſti vexillo armatus.

RIGALTIUS.

Signa ipſa & Cantabra.] Tertullianus Apolog. *Siphara illa vexillorum & Cantabrorum ſtolæ crucium ſunt.* & lib. 1. ad Nat. *In Cantabris atque vellis, quæ non minore ſanctitate militia cuſtodit, Siphara illa veſtes crucium ſunt.* & in l. 2. C. Theod. de Colleg. fit mentio ſigniferorum & Cantabrariorum. Quod in Gloſſario quodam legitur. *Cantabra, vexilla, pallia*; non dubito quin ille, quiſquis fuerit gloſſographus, id ſcripſerit à lectione Tertulliani. Stolas & veſtes ibi legerat, adjecit pallia. Quæ autem differentia

inauratæ cruces ſunt & ornatæ? [1] tropæa veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur. [2] Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi,

cum

ferentia ſit inter vexilla & cantabra, ex illis Septimii locis colligitur. Siphara ſive ſtolas & veſtes dicit vexillorum & cantabrorum. Vexilla autem vela ſunt parva, colore quæque ſuo militibus nota. Cantabra quoque vexilla ſunt, quæ non tantum colore militibus erant pro ſigno, ſed & carmine ſeu nomine aliquo inſcripta cantabant ſive ſignificabant illis aliquid grati & jucundi. Cantabra omnia erant vexilla: ſed non omnia vexilla erant cantabra. Valde eſt notabilis in hanc ſententiam locus ex lib. quadrageſimo Dionis, ubi de rebus infauſtis quæ M. Craſſo acciderunt adverſus Parthos moventi: σημεῖον δέ τι τῶν μεγάλων, τοῖς ἰσίοις ἐοικότων, καὶ φοινικᾶ γράμματα πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων, εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέπεσε.

OUZELIUS.

Cantabra.] Sic recte MS. & male qui *labara* ſubſtituunt, uti & apud Tertullianum. Hujus enim ævi vox illa nondum cognita, quæ demum ſub Conſtantino Magno inventa videtur.

ELMENHORSTIUS.

1 *Tropæa, veſtra victricia.*] Ruffinus in expoſitione Symboli apud Hieron. fol. 482. *Sciendum eſt, quod crux iſta triumphus erat, triumphi enim inſigne eſt trophæum, trophæum autem devicti hoſtis indicium eſt.* Auctor de nativitat. Domini apud Hieron. tom. 9. ſerm. 30. f. 116. *Trophæa ipſa victoriæ triumphorum, ornamenta crucis ſunt.*

RIGALTIUS.

Trophæa veſtra ſimplicis crucis faciem imitantur.] Crux ſimplex, rudis palus, ſolum ſtaticulum ligni. Itaque ait Tertullianus lib. 1. ad Nationes: *Cruces erunt inteſtina quodammodo tropæorum, &c. Pars major crucis eſt omne robur quod recta ſtatione defigitur. reliquæ partes ſunt antenna & ſedile.* Idem Tertul. ibidem.

OUZELIUS.

Tropæa veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum & affixa hominis imitantur.] Minime hic Minucius per *ſimplicem crucem* intelligit rudem palum, ſive ſolum ſtaticulum ligni: Et futilis illa diſtinctio in crucem ſimplicem, & compoſitam; nulla enim datur crux, niſi compoſita, ſive illa ſit decuſſata, ſive commiſſa, ſive immiſſa, ut amant loqui. Alias & quilibet ſtipes crux dici poſſit; quod eſt abſurdum. Staticulum eſt pars crucis, ergo non ipſa crux; quod enim pars alicujus eſt, non poteſt eſſe totum. Simplicem crucem Minucius vocat, cui homo non eſt affixus, ut manifeſte ſententia tota indicat. Nam tropæa quæ & quandoque crucis formam habebant, ob ſpolia hoſtium undequaque appenſa, crucem cum affixo homine quaſi repræſentabant. Quod etiam in veterum nummis apud Goltzium videre eſt. Atque hæc genuina Minucii mens.

WOWERUS.

2 *Signum ſane crucis.*] Totidem pene verbis. Tertull. Apol. Juſtin. Apol. 2. S. Ambroſius Serm. 56. ut alii jam pridem notarunt.

ELMENHORSTIUS.

Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi.] Eleganter Maximus apud Ambroſium part. 3. ſerm. 58. Juſtin. Apolog. pro Chriſtian. 2. pag. 71. Hieron. epiſt. 29. Auctor Commentarii in Marcum cap. 15. fol. 87. *Aves quando volant per æthera, formam crucis aſſumunt. Homo arans vel natans per aquas, forma crucis vehitur. Navis per maria, antemna cruci ſimulata ſufflatur.* Auctor de nativit. Domini apud Hieron. tom. 9. Epiſt. 30. fol. 116. *Antemnæ navium & velorum cornua ſub figura noſtræ crucis volitant.*

1 *Cum*

[1] cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur, & cum erigitur jugum, crucis ſignum eſt. & cum homo porrectis manibus Deum purâ mente veneratur. ita ſigno crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur. Illum jam velim convenire, [2] qui initiari nos dicit, aut credit [3] de cæde infantis & ſanguine. Putas poſſe fieri, ut

HERALDUS.

1 *Cum velis tumentibus vehitur.*] B. Hieronymus ad Heliodorum: *Expedite rudentes: vela ſuſpendite: Crux antemnæ figatur in frontibus.* De his autem omnibus ad Tertulliani Apologeticum.

ELMENHORSTIUS.

2 *Qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis.*] Tacianus contra Græcos fol. 286. *τί βλάπτομεν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες; τί δὲ τοὺς λόγῳ Θεοῦ κατακολουθοῦντας, καθάπερ μιαρωτάτους μεμισήκατε, παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία, ψευδομάρτυρες, οἱ ἐπιλευδόμενοι γεγόνατε. παρ' ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται, καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος, καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν μῆτιν καταπίνει.* Id eſt: *Quid lædimus, vos ô Græci? cur nos, qui verbum Dei ſequimur, tanquam ſceleratiſſimos odiſtis? Apud nos non invenitur hominum voratio, falſi teſtes hoc crimine contra nos conficto, deprehenſi eſtis. Apud vos autem Pelops Deorum epulis apponitur, & amatus Neptuno puer: & Saturnus filios & Juppiter Metin devorat.*

WOWERUS.

3 *De cæde infantis, & ſanguinis.*] Hoc crimen Chriſtianis objectum præter Tertull. Apol. Juſtin. Apol. 2. Athenag. Apol. Orig. 6. adv. Celſum. Euſebius Hiſt. lib. 1. & lib. 4. cap. 7 & Theophil. lib. 2. ad Autolyc. tradunt. qui omnes iiſdem rationibus, quibus Minucius, in ejus refutatione uſi. Quo pertinet, quod Tatianus non inveniri apud Chriſtianos *ἀνθρωποφαγίας*, nec propterea tanquam ſceleratos odiſſe oportere: deprehenſos falſos teſtes, qui crimine conficto hoc mentiri auſi. Salvian. de Provid. lib. 4. *Initia noſtræ religionis à duobus maximis facinoribus oriri arbitrabantur, homicidio & inceſtu, inceſtu matrum ſacroſanctarum, & homicidio innocentium parvulorum, quos non occidi tantum ſed etiam vorari arbitrantur.* Suſpicio oborta non tam ex communione ſacræ Euchariſtiæ, ex qua ut D. Auguſtin. de Civitate dei, natum, quod Chriſtianis objicerent Cereris, & Bacchi cultum, quia pane & vino in ſacris uterentur: quos & Magos, quod ad ſepulchra martyrum pervigilare, & Deo preces fundere conſueti. Sepulchra enim oportuna magis ſupra docui. Sed quia non tantum, qui vere Chriſtiani, ſed etiam alii hæretici, ut Juſtin. Apol. 2. de Simonitis, & Marcionitis tradit, & Epiphan. Hær. 27. Carpocratitas nulla re communicare cum Chriſtianis, niſi quod illorum nomine glorientur, ſine diſcrimine omnes Chriſtiani appellati. hinc infame illorum nomen infanticidiis, inceſtis conviviis, & ritibus inhumanis. Narrat enim Epiphan. hær. 26. Gnoſticos vaga libidine miſceri, & humana carne veſci. Pſellus de Dæm. convenire ſolitos ait 10. Kal. April. & peractis ſacris, extinctis luminibus coire nulla habita ſanguinis ratione. Deinde nono menſe rurſus convenire, & natos liberos circumcidere, cruorem phialis excipere, corpora vero puerorum cremare, mox cinerem ſanguini miſcere, & eo epularum condimento uti. Clem. Alex. 3. Strom. Carpocratianorum inceſta convivia, & extincto lumine illicitos coitus, quales Cæcilius Chriſtianis objicit, narrat. Epiphan. Hær 48. Quin-

ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? ut quiſquam illum rudem ſanguinem [1] novelli, & vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat? [2] nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit [3] audere. Vos enim video procreatos [4] filios nunc feris & avibus exponere, [5] nunc adſtrangulatos miſero

Quintillianos impubis pueri corpus iteratis ictibus compungere, & excepto ſanguine initiari ſolitos tradit. Idem & Cataphrygas & Pepuzianos feciſſe prodit D. Auguſtin. Catalog. Hæreſ. Horum ergo nefarii ritus Chriſtianis imputati: Ea autem immanitas cœpit à Simone Mago, ut narrat Clem. de rebus geſtis Petri, qui perperam intellexerat illa Johan. cap. 6. *Niſi comederitis carnem filii hominis, & biberitis ipſius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Novelli & vix dum hominis.*] Novella 153. Juſtin. Imp. *Vix ex utero progreſſos infantes abjiciunt.* Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. lib. 2. p. 46.

OUZELIUS.

Novelli & vix dum hominis.] Sic Prudentius Martyre Romano:

—— vix hominis caput
Infantis. ——

ELMENHORSTIUS.

2 *Nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit audere.*] Tertullianus Apol. c. 9. *Qui iſta credis de homine, potes & facere.*

VARIAE LECT.

3 *Audere.*] Sab. *audire.* male. Sic & in MS.

WOWERUS.

4 *Filios exponere.*]Hujus moris multi veterum meminerunt. Dionyſ. Hal. lib. 2. Plin. lib. 10. epiſt. 71. Crudelitatem Juſtin. Apol. 2. Athenag. Tertull. acriter accuſant. & Lactant. lib. 6. cap. 20. *tam nefarium eſſe exponere, quam necare.* Quod & Quintil Declam. 130. hoc poſtea ſeveris legibus prohibitum l. 2. & ult. C. de infant. expoſ.

ELMENHORSTIUS.

Vos video procreatos filios feris & avibus exponere.] Hæc vulgaris impietas apud multas gentes ob nativam inhumanitatem, quam graviter reprehendit Philo de ſpecialib. Legib. fol. 543. Juſtin. Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 54. Theodoret. orat. 9. de Legibus fol. 131. Athenagor. apolog. pro Chriſtian. p 43. Auguſtin. de nuptiis & concupiſ. ad Valer. lib. 1. cap. 15. Plato de repub. l. 4. fol. 461. Ariſtotel. lib. 8. Politicor. cap. 16. Romulus apud Dionyſium Halicarnaſſæum antiq. Rom. lib. 2. f. 88. ex damnato coitu natos, & monſtruoſos fœtus exponi jubent. Euſtathius in Homeri Iliad. 10. Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis tradunt, pauperes in excavatis arboribus, & vaſis fictilibus, olim recenter natos projeciſſe. Sed hoc poſtea ſeveris legibus prohibitum, ut etiam obſervat Dn. Wowerus ex l. 2. & 3. Cod. Juſtin. de infant. expoſitis. Adde l. 4. Digeſt. de agnoſcen. & alend. liberis. Novellam 153. Juſtinian. Imp. Harmenopul. prompt. Juris lib. 6. Tit. 6. Concilium Arelatenſe 2. cap. 32. Concilium Vaſenſe cap. 9. & 10. Leges Capitales Katuli 5. Imp. cap. 132. Et hæc verba Scholiaſt. græci in Epitome S. Canonum fol. 68. Περὶ δὲ τῶν ἐκτιθεμένων τὰ οἰκεῖα βρέφη πρὸς ταῖς εἰσόδοις τῶν ἱερῶν, λόγος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου λέγοντος, καὶ ἤρεσεν, ὡς φονευτὰς ταύτας κολάζεσθαι, κἂν ἕτερος ἀνέληται, καὶ ἐπιμελησάμενος ζωογονήσῃ.

WOWERUS.

5 *Nunc adſtrangulatos.*] Lactant. l. 5. *Qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulant, aut ſi nimium pii fuerint, exponunt.*

VARIAE LECT.

Adſtrangutos.] MS. *adſtrangulatos.*

miſero mortis genere elidere. [1] ſunt quæ in ipſis viſceribus, medicam inibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & [2] parricidium faciant antequam pariant. [3] Et hæc utique de

RIGALTIUS.

Adſtrangulatos miſero mortis genere.] Pœna præpoſtera, incluſo ſpiritu cui quæreretur exitus. Plin. 11. c.63.

WOWERUS.

1 *Sunt quæ in ipſis viſceribus.*] Tertull. Apol. Lactant. lib.6. cap.20.

ELMENHORSTIUS.

Sunt quæ in ipſis viſceribus originem futuri hominis extinguant.] Potationes quas mulierculæ ſorbent, ut immaturum partum abjiciant, Græci appellant ἀμβλωθρίδια φάρμακα. Latini, *abortionis pocula*. Dn. Lindenbrugius ad Ammianum Marcellinum lib. 16. pag. 55. Julius Pollux lib.2. cap.2. lib.4. cap.25. Suidas, Harpocration & Heſychius in voce Ἀμβλωθρίδιον. Lex 38. Digeſt. de pœnis. Paulus JC. Sententiar. l. 5. Tit.23. Auguſtinus ſerm. de tempore 111. *Nulla mulier potationes ad abortum accipiat, nec filios aut conceptos aut jam natos occidat, quia quæcunque fecerit hoc, ante Chriſti tribunal ſciat ſe illi eorum cauſam, quos occiderit, eſſe daturam. ſed nec alias diabolicas potationes mulieres debent accipere. Mulier autem quæcunque fecerit per quod jam non poſſit concipere, quotieſcunque parere poterat, tantorum homicidiorum ſe eſſe ream cognoſcat.* & tom.7. l.1. ad Valerium de nuptiis & concupiſc. cap. 15. *Aliquando eo uſque pervenit hæc libidinoſa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam ſterilitatis venena procuret, & ſi nihil valuerit, conceptos fœtus aliquando intra viſcera extinguat ac fundat, volendo ſuam prolem prius interire quam vivere, aut ſi in utero vivebat, occidit antequam naſcatur.* Clemens Apoſtolic. Conſtit. lib. 7. cap. 3. pag. 110. οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς. πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον ψυχὴν λαβὸν παρὰ θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθέν. Hieronym. tom. 1. epiſt. 22. cap. 5. fol. 85. ad Euſtoch. de cuſtodia virginitatis. Joſeph. lib. 2. contra Appionem pag.559. Ambroſius Hexæmeron. lib. 5. cap. 18. Athenag. Apol. pro Chriſtian. pag. 43. Lactant. lib. 6. cap. 20. Tertullian. Apolog. cap. 9. Concilium Bracarenſe cap. 78. Concilium Ilerdenſe cap. 2. Concilium Ancyranum cap. 20. Martinus Bracarenſis Epiſcopus in excerptis capitul. Græcorum Conciliorum c. 78. tom.2. Concil. Coloniæ edit. per Quentel. an. 1551. Burchardus decret. l. 3. cap. 200. lib. 12. de pœnitentia p. 277. Leges capitales Karuli 5. Imp. c. 133.

OUZELIUS.

Sunt qui in ipſis viſceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant.] Hieronymus ad Euſtochium de cuſtodiâ Virginitatis: *Aliæ ſterilitatem præbibunt, & necdum ſati homicidium faciunt. Nonnullæ, cum ſe ſenſerint concepiſſe, de ſcelere abortii venena medicantur.* Hæc abortionis medicamenta non ſolum Græcis Ἀμβλωθρίδια φάρμακα dicuntur, ſed & abſolute Ἀμβλωθρίδια. Suidas: Ἀμβλωθρίδιον, αὐτό τε τὸ φθόριον φάρμακον. Sic eâ voce utitur Athenagoras pro Chriſtianis: Τὰς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας ἀνδροφονεῖν τε, καὶ λόγον ὑφέξειν τῆς ἐξαμβλώσεως τῷ θεῷ. De pœna abacti partus ex Jure Civili vide Cujacium, Obſervat. lib.19. cap. 9. In veteri Eccleſiâ omnino pro homicidio habebatur. Synodus ſexta, ſive Trullana, can.91. Τὰς τὰ ἀμβλωθρίδια διδούσας φάρμακα, καὶ τὰς δεχομένας τὰ ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια, τῷ τοῦ φονέως ἐπιτιμίῳ καθυποβάλλομεν.

ELMENHORSTIUS.

2 *Parricidium faciant.*] Quoniam parricidium faciunt, puniuntur ut parricidæ. Phocius Nemocanone Tit. 13. cap. 10. Paulus JC. lib. 5. ſentent. c.23. *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi id dolo non faciant, tamen mali*

de deorum veſtrorum diſciplinâ deſcendunt. Nam [1] Saturnus filios ſuos non expoſuit, ſed voravit. [2] Merito ei in nonnullis

mali exempli res eſt. Humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum relegantur. Quod ſi ex hoc homo aut mulier perierit, ſummo ſupplicio afficiuntur. Pœnitentiale, Roman. Antonii Auguſtini Tit. 1. de Homicidio cap. 32. *Si quis cauſa explendæ libidinis, vel odii meditatione, ut non ex eo ſoboles naſcatur, homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non poſſit generare vel concipere, ut homicida teneatur.* Concil. Wormacienſe cap. 35. *Mulieres quæ ante temporis plenitudinem conceptos utero infantes voluntate excutiunt, ut homicidæ judicandæ ſunt.*

RIGALTIUS.

Parricidium faciant antequam pariant.] Infra, dicet eundem ſenſum: *Nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium, recognoſcitis.*

VARIAE LECT.

3 *Ei.*] MS. mendoſe, *Et.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Saturnus filios ſuos voravit.*] Strabo Geograph. lib. 10. fol. 322. ἐν ᾧ μὲν τὸν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς. Dionyſ. Halicarn. lib. 2. fol. 9. Apollodor. l. 1. biblioth. Nonnus Dionyſiac. fol. 446. Tacianus contra Græc. fol. 286. Pauſanias Arcadicis fol. 242. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 247. l. 2. f. 266. Damaſcenus de duobus Chriſti martyribus fol. 872. Epiphan. Ancorato. Athenag. apolog. pro Chriſtian. pag. 22. Prudent. lib. 2. contra Symmachum pag. 397. Theodoret. ſerm. 3. contra Græcos fol. 43. Servius in 4. Georg. fol. 149. in 8. Æneid. fol. 506.

WOWERUS.

2 *Merito ei in nonnullis Africæ partibus.*] Procop. in Eſaiæ cap. 46. Βὴλ δὲ καὶ ἕλληνες καλοῦσι τὸν Κρόνον, ᾧ δὴ προσῆγον οἱ πλεῖστοι θυσίαν τὰ φίλτατα. Tertull. Apolog. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perſeverabit; quos ipſi parentes ſui offerebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* Plut. περὶ δεισιδ. Juſtin. Apol 1. Athenag. Chryſoſt. de Babyla Mart. Prudent. 2. ad Sym. Sil. Ital. lib. 4. Plin. lib. 36. c. 5.

ELMENHORSTIUS.

Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur.] Tertullianus Apolog. cap. 9. *Infantes penes Africam Saturno immolabantur.* Et paulo poſt: *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perſeverabat, quos quidem ipſi parentes ſui offerebant, & libenteis exponebant, & infantibus blandiebantur, ne lachrymantes immolarentur.* Plato Politico fol. 315. ἐπεὶ αὐτίκα ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ᾽ ἀνόσιον. Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς, καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ, ὡς ἴσως καὶ ἀκήκοας. Hieron. in Eſaiam lib. 13. cap. 46. fol. 150. *Saturni tanta fuit apud veteres religio, ut ei non ſolum humanas hoſtias captivorum, ignobiliumque mortalium, ſed & ſuos liberos immolarent.* Athanaſius contra Gentes fol. 21. Sextus philoſoph. Hypotypoſ. lib. 3. cap. 24. Orig. contra Celſum lib. 5. pag. 252. Tertullian. adverſus Gnoſticos cap. 7. Porphyr. lib. 2. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων fol. 34. & ſequent. ubi de immolatione hominum obiter multa obſervat, lectu non indigna.

OUZELIUS.

Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur.] Saturno à Carthaginenſibus, ac Pœnorum aliis, pueros immolari ſolitos, teſtantur veterum multi. Ennius Annal. 7. ut videtur Merulæ, ubi locum illius ſic quoque emendat:

Poinei ſunt ſolitei ſos ſacrificare puellos
Diveis. —

Cum à Feſto proferatur:

Pœni ſoliti ſuos ſacrificare puellos.

A Nonio vero Marcello:

Ille ſuos Divis mos ſacrificare puellos.

Lactantius lib. 1. Divin. Inſt. cap. 21. quoque è Peſcenio Feſto refert, Carthaginenſes *Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cum victi eſſent ab Agathocle rege Siculorum, iratum ſibi Deum putaviſſe; itaque, ut diligentius piaculum ſolverent, ducentos nobilium filios immolaſſe.* Silius Italicus lib. 4.

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

Et Porphyrius: περὶ ἀποχῆς lib. 2. Φοίνικες, inquit, ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων ἢ αὐχμῶν ἢ λοιμῶν ἐθύοντο τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιψηφίζοντες Κρόνῳ. Euſebius in Oratione de Laudibus Conſtantini: Κρόνῳ γὰρ Φοίνικες καθ' ἕκαστον ἔτος ἔθυον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων Athanaſius Orat. adverſus Gentes: Φοίνικες, καὶ Κρῆτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἐθρήσκευον. Sed longum nimis foret omnium hîc verba adferre. Vide ſis Plutarchum περὶ δεισιδαιμ. ubi & addit, eos, qui liberis carebant, à pauperibus infantes emiſſe, ut mactarent. Item De vindictæ divinæ tarditate. Platonem in Minoë, Diod. Sicul. Biblioth. Hiſtor. lib. 20. Curtium lib. 4. Juſtinum Hiſt. lib. 18. Euſebium de Præparatione Euangelicâ lib. 4. cap. 16. Cyrillum adverſus Julianum lib. 4. Auguſtinum lib. 7. de Civitate Dei, cap. 19. alioſque. Saturnus autem idem eſt ac Sol, ut alibi jam ex Servio, & Macrobio diximus, ac propterea idem erit numen, atque *Moloch*, ſive *Milcom* Ammonitarum, de quo legere eſt Levit. cap. 18. com. 21. & c. 20. com. 2. 3. 4. Item 1. ſive 3. Reg. cap. 11. com. 5. & 7. & 2. ſive 4. Reg. cap. 23. com. 10. Hoc enim nomine iis Sol colebatur, eique filios filiaſque cremabant. Quanquam ſunt qui in honorem Molochi non combuſtos, aut mactatos infantes volunt, ſed tantum per ignem traductos; quæ traductio non crematio liberorum; verùm luſtratio, ſive februatio quædam erat. Atque hoc ex ſuperioribus S. Scripturæ locis tantum elici poſſe videtur. Ibi enim tantummodo traductionis mentio fit. Ita quoque plerique Ebræorum verba illa cepere, ut R. Salomon Jarchi, R. D. Kimchi, R. Joſeph Karo in Miſna Thora tract. עכו״ם cap. 6. R. Moſes Mikotzi præcept. Neg. 40. Item R. Moſes Maimonides tract. de Idololatriâ cap. 6. ubi & traductionis iſtius ritum adfert. Verba ejus brevitatis cauſſâ ex tralatione Dionyſii Voſſii tantum ſubjungam: *Qui de ſemine ſuo offert Molocho ſciens volenſque exſcinditur: ſin errore; ſacrificium præfinitum (ad expiationem ſui) adducit. Quod ſi teſtibus fecerit præſentibus, & poſt admonitionem ſui; lapidatur, juxta illud:* Lev. 20. 2. qui de ſemine ſuo offert Molocho, moriendo morietur. *Interdictum autem hâc de re invenitur his in verbis:* Et Levit. 18. 21. de ſemine tuo ne des ad tranſducendum Molocho. *Alio etiam loco dicitur:* Deut. 18. 10. Ne reperiatur inter vos, qui filium, aut filiam ſuam, per ignem traducat. *Quomodo autem (id fiebat?) Accenſo igne magno, partem ſui accipiebant ſeminis, quam dein Sacerdotibus igni ſervientibus tradebant. At Sacerdotes, ubi filium accepiſſent, eum patri reſtituebant; quo ipſe ex ſententiâ ſuâ eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permiſſu ſacerdotum, per ignem agebat. Pedibus autem jubebat tranſire, donec flammæ quicquid erat emenſus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos ſuos aliis exurebant Diis; ſed cultus ille Molochi tantum in tranſitu conſiſtebat.* Alii non tantummodo traductos volunt, ſed & crematos. ut R. Moſes Gerundinenſis, & Iſaac Abarbanel. Et quidni utrumque, & traductionem per ignem, & cremationem dico, obtinuerit? Sane Pſalmo 106. com. 37. ubi cultus hic exprobratur, habetur; ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: *Et ſacrificarunt filios ſuos & filias ſuas dæmonibus.* Et Jeremiæ cap. 7. com. 31.

ובנו

nullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & oſculo comprimente vagitum, [1] ne flebilis hoſtia [2] immoletur. [3] Tauris etiam Ponticis, & [4] Ægyptio Buſi-

ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש: *Et ædificârunt excelſa Tophet, quod eſt in valle filii Hinnom, ad exurendos filios ſuos & filias ſuas igni.* Sic 2. Reg. c. 23. com. 10. de Joſia legitur: וטמא את התפת אשר בגי בני הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך: *Contaminavit quoque Tophet, quod eſt in valle filiorum Hinnom, ne quis traduceret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignem Molcobo.* Et bene hâc de re Philaſtrius Catal. Hæret. *Aram*, inquit, *collocant, ita dictam Tophet nomine alicujus, in valle filii Ennom. Ibidem ſuos filios & filias Judæi immolabant.* Moloch autem ſic dicitur à מלך, quaſi Rex & ſupremus numinum. Qui Orienti proprie Sol erat. Liberos autem ſuos parentes ei immolabant, quia putarent ſe non melius ſummum poſſe numen demereri, quam ſi in ejus honorem etiam cariſſimis pignoribus, ut ſunt liberi, non parcere viderentur. Et quod ſummo Deo etiam ſumma competeret victima, nihil vero excellentius eſt homine in mundo. Plura qui voles de Molocho, vide quæ erudite, ut ſolet, diſſerit Seldenus Syntagm. de Dîs Syris.

1. *Ne flebilis hoſtia immolaretur.*] Idcirco Afri liberos ſuos blanditiis oſculiſque excipiebant, ne illi forte fletu ſacra turbarent, neve animo parum lubente Deorum aras viderentur imbuere. Sedulo enim veteres obſervabant an hoſtia immolanda reluctaret; an vero lubenter molæ ſalſæ conſperſionem pateretur, ictumque intrepide & conſtanter reciperet. Ex hoc enim Diis gratum ſacrificium, ex illo vero ingratum fore colligebant. Unde Seneca Oedip.

—— Hæc propere admove,
Et ſparge ſalſa colla taurorum molâ.
Placidone vultu ſacra, & admotas manus
Patiuntur?

Myrtilus lib. 2. Lesbicorum: Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς τὸ ὕδωρ εἰώθασιν ἐμβαλεῖν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἱερείου, ὡς ἐπινεύῃ ταῖς τελεταῖς. Vide ſis Macrobium lib. 3. cap. 5.

VARIAE LECT.

2 *Immoletur.*] Fulvius Urſin. *immolaretur.*

WOWERUS.

3 *Tauris etiam Ponticis.*] Tertull. adv. Gnoſt. *Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum humana victima placari.* Idem Apolog. Zenobius in νόμος καὶ χώρα, ταυροσκύθαι ἀνθρωπολιτοῦσι. Emenda: Ταυρικῇ σκύθαι ἀνθρώπῳ θύουσι. Caſſiod. lib. 5. Euſeb. lib. 9. Præp. Eu. Lucian. Toxari. Curt. lib. 4. Ennius ap. Feſtum Puelli. Auguſtin. de Civ. dei lib. 7. cap. 19. & 26. Sext. Empir. 3. Hypotyp.

ELMENHORSTIUS.

Tauris etiam Ponticis.] Hyginus fab. 120. *Taurorum fuit inſtitutum, ut qui intra fines eorum hoſpes veniſſet, templo Dianæ immolaretur.* Et fab. 122. Prudent. lib. 2. contra Symmach. pag. 374. Valerius Flaccus lib. 2. Argonaut. Athanaſ. contra gentes fol. 21. Σκυθαὶ γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι τῇ παρ' αὐτοῖς παρθένῳ καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὅσους ἂν λάβωσι τῶν ἑλλήνων, εἰς θυσίαν ἀναφέρουσι. τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα, ὅτι οὓς ἡ πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονονουχὶ κατὰ τῆς προνοίας γινόμενοι. ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν, τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ καταχρύπτουσιν. Vertit Petrus Nannius: *Scythæ enim qui Taurici dicuntur*

tur virgini ſuæ (ſic enim Dianam vocant) *naufragos & quoſcunque ex Græcis ceperunt, pro hoſtiis jugulant, tanta impietate adverſus homines ejuſdem conditionis utentes, atque tantopere deorum ſuorum crudelitatem præ ſe ferentes, ut quos veri numinis cura, providentiaque à marinis periculis eripuit, ipſi mactent: modo non ipſi providentiæ infeſti, quippe qui illius beneficium efferata crudelitate ſubvertant.*

Ouzelius.

7 *Tauris etiam Ponticis.*] Diana enim Taurica hoſpitibus advenis placabatur. Hujus ſacra innuit Prudentius l. 1. contra Symmachum:

Arguere in caſſum jam Taurica ſacra ſolemus,
Funditur humanus Latiari in munere ſanguis.

Ubi rideas licet pædagogicam Weitzii explicationem, qui non minus ridicule, quam pueriliter, *Taurica ſacra*, interpretatur de ſacris Plutonis, quæ fiebant nigrâ pecude. De Dianâ Tauricâ, cæſiſque ei humanis victimis, etiam Euripides in Iphigen. Taur.

Τὰ τῆς θεοῦ καὶ μέμφομαι σοφίσματα,
Ἥτις, βροτῶν ἤν τις ἅψηται φόνου,
Ἢ καὶ λοχείας, ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργει μυσαρὸν ὡς ἡγούμενον,
Αὐτὴ δὲ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις.

Et Juvenalis Satyra 15.

Tale quid excuſat Mæotide ſævior arâ
Ægyptus? quippe illa nefandi Taurica ſacri
Inventrix, homines, ut jam quæ carmina tradunt
Digna fide credas, tantum immolat. —

Hujus Deæ ſimulacrum è Tauro Cherſonneſo Arriciam delatum fuit; unde Diana illa Arricina dicta, quæ Romanis adeo in pretio fuit, cuique ſervi mactabantur; donec tandem Spartam transferebatur. Ut notat Hyginus fabula 261. & ex eo Servius in illud 2. Æneid.

Sanguine placâſtis ventos, & virgine caſa.

Elmenhorstius.

4 *Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare.*] Philargyrius in 2. Georg. fol. 8. *Buſiris Ægypti Rex omnibus annis Jovi hoſpites immolabat. Nam per octo annos ſterilitate Ægypto laborante, Pygmalion Cyprius finem futurum non ait, niſi ſanguine hoſpitis litatum fuiſſet. Primus autem Thyeſtes alienigena immolatus originem ſacrificio dedit.* Hygin. fab. 31. *Hercules in Ægypto Buſiridem occidit, qui hoſpites immolare ſolitus erat. Hujus legem cum audiit paſſus eſt ſe cum inſula ad aram adduci. Buſiris autem cum vellet Deos imprecari, Hercules eum clavâ ac miniſtros ſacrorum interfecit.* Apollodorus lib. 2. biblioth. pag. 104. Lactant. in 12. lib. Statii Thebaid. p. 407. Serv. in 3. Georg. p. 120. in 8. Æneid. f. 504. Iſocrat. in laudat. Buſiridis. Juſtin. cohortat. ad Græc. Oroſius lib. 5. cap. 1. Freculphus Chron. lib. 2. cap. 9.

Ouzelius.

Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare.] Merito hoc à nonnullis in dubium vocatur. Quidam enim, ut Strabó lib. ultimo, ullum fuiſſe Buſiridem negant. Diodorus Siculus lib. 1. quidem negat, ſed lib. 4. agnoſcit illum. Sunt qui Buſiridem fuiſſe volunt Pharaonem illum, qui inhumano edicto maſculam omnem Iſraëlitarum prolem recens natam aquis mergendam ſtatuerat; atque hinc fabulam de mactatis à Buſiride hoſpitibus apud Græcos originem cœpiſſe. Idque ſibi etiam ex temporum ratione colligere poſſe videntur. Iſocrates enim in laudatione Buſiridis ait: Ὁμολογεῖται παρὰ τῶν λογοποιῶν, Περσέως τοῦ Διὸς, καὶ Δανάης, Ἡρακλέα μὲν εἶναι τέτρασι γενεαῖς νεώτερον, Βούσιριν δὲ πλέον ἢ διακοσίοις ἔτεσι πρεσβύτερον. Hic, quia Iſocrates Buſiridem ante Herculem ait fuiſſe quatuor generationibus, (quæ ſunt anni 130.) ac annis amplius ducentis, addunt adhuc annos 30. ut ita in univerſum ſint anni 360. Et, cum Hercules Theſei æqualis fuerit, qui regnare incepit Euſebiano numero 782. auferunt annos 360. ab hoc Euſebiano numero. Relinquitur tum numerus Euſebianus 422. qui eſt annus quartus ante Moſis natalem; ille

Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare: & [1] Mercurio Gallos huma-

ille enim ab Euſebio refertur ad annum 426. Atque ſic ſatis ingenioſe Buſiridem, quem, ſi Pharaonem edicti auctorem fuiſſe velimus, neceſſe eſt ante Moſis natalem vixerit, ad tempora hæc referunt. Ceterum Iſocrates in oratione mox laudatâ Buſiridem quendam Ægypti regem extitiſſe quidem agnoſcit, ſed poëtarum ingenio confictum eſſe arbitratur, quicquid de cæſis ab eo hoſpitibus dicatur: idque eo credibilius videri, quia iidem eum ab Hercule tradant interfectum; quorum tempora plurimum diſtent, ut paret ex loco allato. Sed cum multi fuerint Hercules, huic Iſocratis argumento facile occurri poteſt. Ut nihil neceſſe ſit hoc loco Thebanum illum Herculem intelligere. Sed per Herculem capere poſſumus Herculem Tyrium, qui ab Euſebio collocatur circa tempus illud, quo Moſes cum Deo in monte collocutus eſt. Buſiridem vero idem Euſebius refert ad annum ſecundum poſt mortem Joſuæ. Quare hâc in parte optime hæc ita conciliari poſſunt. Sed ſi hoc ſtatuamus, minime Buſiris eſſe poteſt Pharao ille, qui cruentum illud edictum de Iſraëlitarum pueris promulgaverit. Ille enim jam pridem, ante Iſraëlitarum exitum ex Ægypto, diem ſuum obierat. Sic ut etiam ex his videre liceat, temporis eorum rationem, qui fabularum involucris obnubilati ſunt, ſatis intricatam eſſe.

WOWERUS.

1 *Mercurio Gallos humanas vel inhumanas vict. cædere.*] Forte: *Gallos inhumanos humanas victimas.* Apud Tert. adv. Marc. *Maſſageta inhumanior.* Specie proverbii. ab eſu humanarum carnium, & hoſtiis humanis. Getas Zamolxi ſervos ſuos immolare ſcribit Æneas Gazæus Theophraſto. Pompon. Mela lib. 3. *Aliquando adeo immanes Galli, ut hominem gratiſſimum diis victimam crederent.* Cæſar 6. de bello Gall. Strabo lib. 3. Euſeb. Præp. Euan. l. 3. cap. 17. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Mercurio Gallos humanas victimas cædere.] Tertullian. Apol. cap. 9. *Major ætas apud Gallos Mercurio proſecatur.* Et adverſus Gnoſticos cap. 7. Lactant. l. 1. cap. 21. Cicero pro Fonteio pag. 308. *Quidquam Gallis ſanctum ac religioſum videri poteſt? Qui etiam ſi quando aliquo metu adducti Deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras funeſtant! ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam ipſam prius ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram conſuetudinem, hominum immolandorum.*

VARIAE LECT.

Gallos humanas vel inhumanas.] Wowerus, *Gallos inhumanos, humanas victimas.*

OUZELIUS.

Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cadere.] Nulla opus mutatione. Inhumanas victimas vocat Minucius, quæ homines minime decent. Humanis autem hoſtiis Galli non ſolum Mercurio, qui illis, ut ſupra jam diximus, Teutates erat, ſed & Heſo, ac Tarani litabant. Hinc Lucanus lib. 1. Pharſal.

Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates, horrenſque feris altaribus Heſus,
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Duorum etiam priorum meminit Lactantius lib. 1. cap. 21. *Galli Heſum, & Teutatem, humano cruore placabant.* Heſus, per quem Galli Solem colebant, Romanis reddebatur Mars; quam bene, jam non diſputo, & ſupra monui. Galli ſaltem, ut eſt apud Cæſarem in 4. de Bello Gallico, Martem *bella regere* arbitrantur, illique, *cum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperunt, plerunque devovent; quæ ſuperaverint,*

humanas, vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, [1] Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere: hodie-

animalia capta immolant. Taranis autem videtur eſſe Jupiter, & quidem ſic dictus uti *Jupiter Tonans* apud Latinos, Βροντα**ῖ**ος apud Græcos. *Taran* enim, & variis dialectis, *Thoram*, *Tonar*, *Tordan*, *Thondar*, *Donnar*, *Dondar*, tonitru deſignat. Cujus veſtigia adhuc hodie ſuperſunt in variis Germanicæ linguæ dialectis. Sic Saxonibus tonitru *donner*, & aſperiore ore *tonner* dicitur; Danis *tordner*, & *donner*; Anglis *tho thunder*; Cambro-Britannis, ſive Wallis, diſertim *Taram*; Belgis *donder*, & ipſis Germanis *der tonder*. Huc accedit quod M. Adamus Bremenſis Sueonibus nomine *Thor* vocatum fuiſſe Jovem dicit. Sic enim ille: *Thor, inquiunt, præſidet in aëre: qui tonitrus & fulmina, ventos imbreſque ſerenat & fruges gubernat.* Et paullo poſt: *Thor cum ſceptro Jovem exprimere videtur.* De Thoro etiam Ericus Olaus Hiſtoriæ Suecicæ lib. I. cap. I. *Thor, inquit, tanquam potentiſſimus & ſummus Deorum, in medio, & aliis altior reſidebat, imagine viri nudi, dextrâ quidem ſceptrum, ſiniſtrâ vero ſeptem ſtellas præſerentis, inſignis.* Et mox: *Pro pluviâ, & aurâ neceſſariâ invocabat Thorum, tanquam potentem in ſublimi: cujus etiam patrocinio ſe ſperabant ab incommodis impreſſionum, tonitru ac tempeſtatibus, fulmine grandineque conſervari: cui ſingulis hebdomadis quinctâ feriâ per deputatos ſacerdotes ſacrificia offerebat* (Suecorum populus;) *à quo erat dies illa dicta Thorſdag.* Hæc ille. *Thorſdag* hic idem eſt dies qui hodieque nobis *Donderdach*, & Germanis *Donnerſtag* appellatur. Ceterum, ut ad humanas Gallorum victimas revertamur, impii hujus cultus rationem adfert J. Cæſar, qui optime Gallorum mores perſpexerat, quod nimirum Deos non placari poſſe rebantur, niſi ſanguine humano profuſo. Sic enim lib. 6. de Bello Gallico, *Natio, inquit, eſt omnis Gallorum admodum dedita religionibus; atque ob eam cauſam, qui affecti gravioribus morbis, quique in prœliis, periculiſque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent, adminiſtriſque ad ea ſacra Druidibus utuntur; quod pro vitâ hominis, niſi vita hominis reddatur, non poſſe Deorum immortalium numen placari arbitrantur.* Porro de humanis apud Celtas hoſtiis etiam Tacitus lib. I. Annal. *Lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Et lib. 14. Annal. *Nam cruore captivo adolere aras, & hominum fibris conſulere Deos fas habebant.* Item in de Moribus Germanorum: *Humanis quoque hoſtiis litare fas habent.* Ibidem: *Cæſo publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Lucanus quoque Pharſal. lib. 3.

— *Sed barbara ritu*
Sacra Deûm ſtructæ ſacris feralibus aræ,
Omnis & humanis luſtrata cruoribus arbos.

Vide ſis & Plinium lib. 30. cap. I. Diodorum Siculum Biblioth. Hiſtor. lib. 5. Strabonem lib. 4. Ciceronem item Oratione pro M. Fonteio.

WOWERUS.

Gallum & Gallam.] Idem proditum à Plutarcho.

ELMENHORSTIUS.

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam.] Livius Hiſt. 22. pag. 474. *Interim ex Fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta; inter quæ Gallus & Galla; Græcus & Græca in foro Boario ſub terra vivi dimiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi ante hoſtiis humanis minime Romano ſacro imbutum.* Videndus Plutarchus M. Marcello fol. 249.

RIGALTIUS.

Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere.] In MS. *ſacrificii.* Livius, 22. *Ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta.*

Græcum & Græcam, Gallum & Gallam.]

hodieque ab ipſis [1] Latiaris Jupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe [2] ſanguinis fœdere conju-

lam.] Illos, ut viles ac deſpicatiſſimos: iſtos, ut odioſiſſimos & infenſiſſimos hoſtes. in quorum caput omnia quæ execrarentur converti optarent. Inde illud Horatii: *Galliæ hanc, Philodemus ait.*

OUZELIUS.

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere.] Factum id anno V. C. 527. M. Valerio Meſſallâ, & L. Apuſtio Fullone Coſſ. idque ex vaticiniis Sibyllinorum librorum. De quo ſic Plutarchus in Marcello: Τοῦ πολέμου συμπεσόντος ἠναγκάσθησαν εἶξαι λογίοις τισὶν ἐκ τῶν Σιβυλλείων, δύο μὲν Ἕλληνας, ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ Γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλουμένῃ Βοῶν ἀγορᾷ κατορύξαι ζῶντας. Tradunt & idem Zonaras 2. Annal. Auguſtinus, Oroſius, ut alios mittam.

WOWERUS.

1 *Latiaris Jupiter homicidio.*] Tertull. Apolog. adv. Gnoſt. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Lactant. lib. I. cap. 21.

ELMENHORSTIUS.

Latiaris Juppiter homicidio colitur.] Athanaſius contra gentes fol. 21. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. Tertullianus adverſus Gnoſt. cap. 7. *Et Latio in hodiernum Jovi media in urbe humanus ſanguis inguſtatur.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. pag. 35. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ, σφαζόμενον ἄνθρωπον. Theophilus ad Autolyc. lib. I. fol. 267. Tacian. contra Græc. fol. 287. Lactant. lib. I. cap. 21. Prudent. l. 2. contra Symmach. p. 374.

WOWERUS.

2 *Sanguinis fœdere Catilinam.*] Terent. Apolog. *Sanguinem deguſtatum nationes fœderi comparaſſe, neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt. Hodie & hic Bellonæ ſacratur ſanguis.* Lactant. lib. I. *Bellonæ ſacerdotes ſuo cruore ſacrificant.* Feſtus: Aſſiratum.

ELMENHORSTIUS.

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam.] Moris erat ethnicis in conjurationibus humani corporis ſanguinem haurire. Mela lib. 2. cap. I. de Axiacis: *Ne fœdera quidem incruenta ſunt, ſauciant ſe, qui paciſcuntur, exceptumque ſanguinem, ubi permiſcuere deguſtant; Id putant manſuræ fidei ſignum certiſſimum.* Suidas in Λεύκιος Σέργιος Κατιλῖνος. Lactant. in 5. Thebaid. pag. 170. Nicetas Choniates de imperio Iſaaci Angeli lib. 2. pag. 444. Tertullian. Apolog. cap. 9. Salluſt. bello Catilinar. pag. 15. Dio Caſſius hiſt. Rom. lib. 37. fol. 48. & Plutarch. Cicerone fol. 866. non ſanguinem, ſed mactati pueri carnes conjuratos Catilinæ guſtaſſe affirmant. Apud Xiphilinum in Antonin. Philoſoph. fol. 364. paſtores Ægypti decepto & interfecto centurione Romanorum, ejus comitem mactant, & ſolenni conjuratione peracta, devorant.

OUZELIUS.

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam.] De Catilinâ Salluſtius: *Fuere eâ tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe, inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolennibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum.* Ex his Salluſtii verbis colligi poſſe videtur, quod ipſe de hoc Catilinæ facto quaſi dubitârit, ac propior iſtud non credenti fuerit. Florus tamen l. 4. cap. I. diſertis id aſſerit verbis. Imo alii etiam mactati pueri meminere. Variis autem nationibus olim in more poſitum erat, ut quoties fœdus ſancire, amicitiamque inire vellent, id guſtu humani ſanguinis facerent. Tacitus l. 12.

conjurare Catilinam : & [1] Bellonam ſacrum ſuum hauſtu huma-

huma-

Mos eſt regibus, quoties in ſocietatem coëant, implicare dextras, polliceſque inter ſe vincire, nodoque præſtringere. Mox ubi ſanguis in artus extremos ſe effuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. Id fœdus arcanum habetur, quaſi mutuo cruore ſacratum. Sic de Armeniis Valerius Maximus lib. 9. cap. 11. *Sariaſter adverſus patrem ſuum Tigranem, Armeniæ regem, ita cum amicis conſenſit, ut omnes dextris manibus ſanguinem mitterent, atque eum invicem ſorberent.* De Scythis teſtatur Herodotus lib. 4. Ὅρκια δὲ, inquit, ποιεῦνται ὧδε, πρὸς τοὺς ἂν ποιέωνται. ἐς κύλικα μεγάλην κεραμίνην οἶνον ἐγχέαντες, αἷμα συμμίσγουσι τῶν τὰ ὅρκια ταμνομένων, τύψαντες ὑπέατι ἢ ἐπιταμόντες μαχαίρῃ σμικρὸν τοῦ σώματος. καὶ ἔπειτα ἀποβάψαντες ἐς τὴν κύλικα ἀκινάκεα, καὶ ὀϊστοὺς, καὶ σάγαριν καὶ ἀκόντιον· ἐπεὰν δὲ ταῦτα ποιήσωσι, κατεύχονται πολλά· καὶ ἔπειτα ἀποπίνουσι αὐτοί τε οἱ τὸ ὅρκιον ποιεύμενοι, καὶ τῶν ἑπομένων οἱ πλεῖστου ἄξιοι. Item Lucianus de Amicitiâ: οὐ γὰρ ἀντέμνοντες ἅπαξ τοὺς δακτύλους, εἰσταλάξωμεν τὸ αἷμα εἰς κύλικα, καὶ τὰ ξίφη ἄκρα βάψαντες ἅμα ἀμφότεροι ἐπισχόμενοι, πίωμεν, οὐκ ἔστιν ὅ, τι μετὰ τοῦθ' ἡμᾶς διαλύσειεν ἄν. Mela quoque l. 2. cap. 1. Uti & Solinus cap. 20. Ubi & idem Medis uſurpatum ait: *Hauſtu mutui ſanguinis fœdus* (Scythæ) *ſanciunt, non ſuo tantum more, ſed Medorum quoque uſurpatâ diſciplinâ.* De Medis etiam Herodotus lib. 1. ὅρκια δὲ ποιέεται ταῦτα τὰ ἔθνεα, τά πέρ τε Ἕλληνες, καὶ πρὸς τούτοισι, ἐπεὰν τοὺς βραχίονας ἐπιτάμωνται, ἐς τὴν ὁμοχροΐην τὸ αἷμα ἀναλείχουσι ἀλλήλων. Sic Tertullianus Apologet. cap. 9. de gentium quibuſdam ait: *De ſanguinis pabulo, & ejuſmodi tragicis ferculis legite nec ubi relatum ſit diffuſum brachiis ſanguinem ex alterutro deguſtatum, nationes quaſdam fœderi comparâſſe.* Apud Statium quoque l. 5. Thebaidos, mulieres

— accingunt ſeſe, & micantia ferro
Pectora, congeſtiſque avidæ ſimul undique dextris
Perfringunt, ac dulce nefas in ſanguine vivo
Conjurant. —

His auctorum exemplis adde ſis Plutarchum Poplicolâ, ubi Bruti filiorum, Aquiliorum ac Vitelliorum conjurationem recenſet: Ὅρκον, inquit, ὀμόσαι μέγαν ἔδοξε πᾶσι δεινὸν, ἄνθρωπον σφαγέντος ἐπισπείσαντας αἷμα, καὶ τῶν σπλάγχνων θιγόντας.

ELMENHORSTIUS.

1 *Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere.*] Lactant. l. 5. c. 10. *Quomodo ſanguine abſtinebunt, qui colunt cruentos Deos, Martem atque Bellonam.* & lib. 1. cap. 21. *Bellonæ ſacerdotes non alieno ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & utraque manu diſtrictos gladios exerentes, currunt, efferuntur, inſaniunt. Optime igitur Quintilianus in Fanatico; Iſtud, inquit, ſi DEUS cogit, iratus eſt.*

VARIAE LECT.

Servum.] MS. bene *ſacrum.*

HERALDUS.

Et Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere.] MS. Reg. *ſacrum ſuum.* Profecto ſcripſerat Minucius *ſacratum ſuum.* Tertullianus in Apologetico *ſignatum* dixerat. *Hodie iſtic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis.* Ubi obſervabamus eoſdem dici *ſacratos.* Prudentius in hymno Romani:

Quid quum ſacrandus accipit ſphragitidas?

RIGALTIUS.

Bellonam ſacrum ſuum.] Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de ſacratis & ſervientibus Bellonæ dixerat in Apolog. ubi & alia quædam notavimus.

OUZELIUS.

Bellonam ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere.] Non ſolum Bellonarii ſanguinis ſui hauſtu initiabantur; ſed &

in

humani cruoris imbuere: [1] & comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore, ſanare. Non diſſimiles & [2] qui de arenâ feras devorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viſcere ſaginatas. [3] Nobis homicidium nec

in omnibus ſolemnitatibus lacertos & brachia cruentabant. Unde Horatius lib. 2. Sat. 3.

Hunc circumtonuit gaudens Bellona
cruentis.

Lucanus Pharſal. lib. 1.

— *Quos ſectis Bellona lacertis*
Sæva movet. —

Scholiaſtes Juvenalis ad hæc Satyræ 6.

— *Nam Sergiolus jam radere guttur*
Cœperat, & ſecto requiem ſperare lacerto.

Ita notat: *Sergiolum nomine ex gladiatore amavit, qui & Ludus dictus eſt. Quia ſit diu demoratus in ludo; qui, ut requiem gladiaturæ haberet, Bellonarium ſe fecerat; quo mos eſt in talibus lacertos ſuos ſecare.* Vide Tibullum lib. 1. Eleg. 6. Fortaſſis autem cruentatio hæc tantum ſimulata fuit ante tempora Commodi; ille enim veram præcepit eam eſſe, ut ait Lampridius in ejus Vitâ: *Bellonæ*, inquit, *ſervientes vere exſecare brachium præcepit, ſtudio crudelitatis.* Ac non leviter errat Dempſterus Paralip. ad Roſin. lib. 4. cap. 10. ubi plane contrarium ex hoc Lampridii loco colligit; nempe Commodum veram ſectionem aboleviſſe, ſimulatamque inſtituiſſe. Quod falſum eſſe cuivis tantummodo Lampridii verba inſpicienti liquet. Recenſet enim Lampridius hoc inter alia immania crudeliaque Commodi facinora. Poſſumus etiam dicere, veram membrorum ſectionem primis quidem temporibus obtinuiſſe; poſtea vero, inſimulatam abolitam, Commodum eam denuo inſtauràſſe.

WOWERUS.

1 *Et comitialem morbum.*] Tertull. *Item illis, qui in arena noxiorum jugulatorum ſanguinem recentem de jugulo exceptum, avida ſiti comitiali morbo medentes hauſerunt.* Scribon. Largus, cap. 12. ubi de remediis ad comitialem morbum: *Item ex jecinore gladiatoris jugulati particulam aliquam novies datam conſumant.*

ELMENHORSTIUS.

Comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore ſanare.] Cornelius Celſus lib. 3. cap. 23. *Sanguis recens interfecti hominis morbum caducum pellit.* Alexander Trallianus lib. 1. Plinius natur. hiſtor. lib. 28. cap. 1. Minutium mire illuſtrant, quæ profert Aratæus Cappadox de acutorum & diuturnor. morborum curatione l. 4. c. 175. ἐθεασάμην (inquit) δὲ ἀνθρώπους γε νεοσφαγέος ὑποθέντας φιάλην τῷ τρώματι, καὶ ἀρυσαμένους, τοῦ αἵματος πίνοντας. ὦ τῆς παρεούσης μεγάλης ἀνάγκης, τλῆναι κακὸν ἀκέσασθαι μιάσματι κακῷ. εἰ δὲ καὶ ὑγιέες ἐκ τούτου ἐγένοντο ἀτρεκὲς οὐδεὶς ἔχει μοι λέγειν. Id eſt: *Ipſe autem vidi, qui ſubjecta patera hominis recens occiſi ſanguinem è vulnere exceperint, exceptumque ebiberint. O magnam iſtius neceſſitatis vehementiam, ſuſtinere ut malo cuipiam fiat medicina, & tam abominando malo. Sed iſti num ſanitatem eo facto receperint, verum affirmare mihi nemo poteſt.*

2 *Qui de arena feras devorant.*] Tertullian. Apologetico cap. 9. Lactantius lib. 6. cap. 20.

WOWERUS.

3 *Nobis homicidium nec videre fas.*] Athenag. Apol. οὓς (Chriſtianos) ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν, ἢ ἀνθρωποβορίαν;

ELMENHORSTIUS.

Nobis homicidium nec videre fas.] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Si homicidium facere nullo modo licet; nec intereſſe omnino conceditur, ne conſcientiam perfundat ullus cruor, ſiquidem populo ſanguis ille præſtatur.* Et in Epitome cap. 4. *Quod ſi inter-*

nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano ſanguine cavemus, [1] ut nec edulium pecorum in cibis ſanguinem nove-

intereſſe homicidio, ſceleris conſcientia eſt; & eodem facinore ſpectator obſtrictus eſt, quo & admiſſor: ergo & is gladiatorum ſceleribus non minus cruore perfunditur, qui ſpectat, quam ille qui facit, nec poteſt eſſe immunis à ſanguine, qui voluit effundi; aut videri non interfeciſſe, qui interfectori & favet, & præmium poſtulavit. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 42. Οὓς γὰρ ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν καλείποι ἢ ἀνδροφονίαν ἢ ἀνθρωποβορίαν, τίς οὐχὶ τῶν περὶ σπουδῆς τὰς δι' ὅπλων ἀγωνίας καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα τὰς ὑφ' ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει. ἀλλ' ἡμεῖς πλησίον εἶναι τὸ ἰδεῖν τὸ φονευόμενον τοῦ ἀποκλεῖναι, νομίζοντες, ἀπηγορεύσαμεν τὰς τοιαύτας θέας. πῶς οὖν μηδὲ ὁρῶντες, ἵνα μὴ ἑαυτοῖς ἄγος καὶ μίασμα προστριψαίμεθα φονεύειν δυναίμεθα. Id eſt: *Quos ſciunt ne id quidem ſuſtinere ut vel juſte quenquam interimi videant, quiſquamque ne his objiciat, quod aut homines interficiant, aut homines devorent. Quis non maximo ſtudio dignatur vel gladiatorum vel beſtiarum certamina, maxime ſi quando per vos celebrantur. At nos eum proximum occiſioni eſſe judicemus occidi videre, prohibuimus hujuſmodi ſpectacula. Quomodo igitur cum ne ſpectemus quidem, ut ne piaculo nos & ſcelere contaminemus, interficere poſſumus.* Inde Chryſoſtomus homil. 55. in cap. 14. Matthæi fol. 439. Aniano interprete. *Aliorum peccatis adeſſe, nil aliud eſt, quam peccati participem ſe facere.*

WOWERUS.

1 *Ut nec in cibis ſanguinem.*] Tertull. Apol. *Porro quale eſt, ut quos ſanguinem pecoris horrere confiditis, humana initiare credatis.* Biblis martyr apud Euſeb. Hiſt. lib. 5. πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν. Can. Apoſt. 63. Nov. Leonis 58. Imo ſæpe & carne abſtinebant. D. Paul. ad Rom. 14. Clemens Pædag. l. II. c. 1. Jacobum fratrem domini ſeminibus, & oleribus uſum, non carne, nec vino. Auguſtin. lib. 20. cap. 20. contra Fauſtum Manich.

ELMENHORSTIUS.

Ut nec in cibis ſanguinem.] Prudentius Cathemerinon pag. 71.

Fundit opes ager ingenuas,
Dives ariſtiferæ ſegetis,
Hic ubi vitea pampineo
Brachia palmite luxuriant,
Pacis alumna ubi bacca viret.
Hæc opulentia Chriſticolis
Servit, & omnia ſuppeditat.
Abſit enim procul illa fames
Cædibus ut pecudum libeat
Sanguineas lacerare dapes.
Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum;
Nos oleris coma, nos ſiliqua
Fœta legumine multimodo
Paverit innocuis epulis.

Quos Prudentius *cibos innocuos*, Hieron. tom. 1. epiſt. 11. fol. 43. appellat, *cibos innocentes.* Apulejus lib. 2. Metamorph. pag. 436. *Inanimos cibos.* Xixtus; *ſimplices cibos.* Chriſtiani autem edomandæ libidinis & refrænandæ gulæ cauſa, carnibus abſtinebant, aut ne edendo immolaticiam carnem, quæ in macello vendebatur, neſcientes inciderent in eam, quam putabant cum idolis communicationem. Auguſtinus de moribus Manichæorum lib. 2. c. 14. & contra Fauſtum Manichæum lib. 30. cap. 5. Auctor lib. de Fide ad Petrum Diaconum cap. 42. fol. 166. apud Auguſtin. tom. 3. Chryſoſtom. in Geneſ. cap. 1. Homil. 8. fol. 43. Concilium Bracarenſe 1. cap. 14. Martinus Bracarenſ. Epiſcopus in excerptis capit. ex Græcorum ſynodis tom. 2. Concil. cap. 59. fol. 226. Orig. contra Celſ. lib. 5. Iſidor. Peluſiota lib. 1. Epiſt. 52. Blandina apud Euſeb. Eccleſ. Hiſt. l. 5. cap. 1. Ruffino interprete: *Multum erratis,*

[illegible], ô viri, quod putatis, infantum viſceribus veſci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus utuntur. Tertullianus Apol. cap. 9. *Erubeſcat error veſter Chriſtianis, qui ne animalium quidem ſanguinem in epulis eſculentis habemus, qui propterea quoque ſuffocatis & morticinis abſtinemus, ne quo modo ſanguine contaminemur, vel intra viſcera ſepulto.* Quod morticina reſpuerint Chriſtiani, id ex Apoſtolica traditione fecerunt. Clemens lib. 6. Conſtitut. apoſtol. cap. 12. Cyrillus in 4. Catecheſi pag. 24. Origenes lib. 2. in epiſt. Pauli ad Roman. c. 2. fol. 313. Auguſtinus contra Fauſt. Manichæum lib. 32. cap. 13. In Actibus Apoſtolor. cap. 15. S. Jacobus gentes ſacris inſtruens diſciplinis, inter cætera mandata hoc quoque proponit: ut abſtineant à fornicatione & immolatis, & ſanguine, id eſt, nequaquam edant carnem, cujus ſanguis non eſſet effuſus, διὸ ἐγὼ (inquit) κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Sed hoc præceptum multi ex veteribus non tam de ſuffocato & ſanguine, quam de homicidio & effuſione humani cruoris capiunt. Oecumenius & Chryſoſt. in cap. 15. Act. apoſtol. & in Geneſ. homil. 27. cap. 9. Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum l. 32. cap. 13. Canon. apoſtol. cap. 62. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ φάγῃ κρέα ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ, ἢ θηριάλωτον, ἢ θνησιμαῖον, καθαιρείσθω. τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπεῖπεν. εἰ δὲ λαϊκὸς ἀφοριζέσθω. *Si quis epiſcopus, aut presbyter aut diaconus, aut omnino quicumque ex ſacerdotali conſortio, comederunt carnes in ſanguine animæ ejus, aut à beſtiis abreptum, aut ſuffocatum, deponitor. hoc enim lex prohibuit. Sin vero laicus ſit, à communione excluditor.* Chryſoſtom. in Matth. c. 15. homil. 52. fol. 461. Τοσαύτη γὰρ ἡ παρατήρησις τῶν βρωμάτων ἦν, ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸν Πέτρον εἰπεῖν· οὐχὶ κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Id eſt: *Tanta quippe cura ciborum obſervatio defendebatur, tanta exiſtimatione hominum muniebatur, ut vel poſt reſurrectionem Petrus dixerit: Nequaquam Domine, quia nunquam commune aut immundum quid comedi.* Aurelianenſe Concil. 2. cap. 20. *Catholici qui beſtiarum morſu exſtincto, vel quolibet caſu aut morbo ſuffocato veſcuntur, ab eccleſiæ cœtibus arceantur.* Concil. Wormacienſe cap. 64. *Animal vulneratum à beſtiis & guſtatum, licitum eſt manducare, ſi homo prius illud animal occiderit vivum. Si vero mortuum fuerit prius, dejiciatur caro ejus.* cap. 65. *Animalia quæ à lupis ſeu à canibus lacerantur, non ſunt comedenda, niſi porcis & canibus. nec cervus nec capra, ſi mortui inveniuntur. Piſces autem licet manducare, quia alterius naturæ ſunt. Aves vero & alia animalia ſi in retibus ſtrangulantur, non ſunt comedenda.* Burchardus Wormacienſis Eccleſiæ Epiſcopus Decret. lib. 19. cap. 85. ex pœnitentiali Theodori: *Animalia quæ à lupis ſeu à canibus lacerantur, non ſunt comedenda, nec cervus, nec capreus, ſi mortui inventi fuerint, niſi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, ſed porcis & canibus dentur. Aves vero & cætera animalia, ſi in retibus ſtrangulantur, non ſunt comedenda: ſi accipiter oppreſſerit, & ſic mortua inveniuntur: quia in actibus apoſtolorum præcipitur abſtinere à fornicatione, ſanguine, & ſuffocato, & idololatria.* Et cap. 88. *Qui manducat carnem immundam aut morticinam, aut dilaceratam à beſtiis 40. dies pœniteat.* Et cap. 5. pag. 275. de illicitis cibis: *Comediſti morticina, id eſt animalia quæ à lupis & canibus dilacerabantur, & ſic mortua inventa ſunt, ſi feciſti 10. dies in pane & aqua pœnitere debes. Comediſti piſcem qui mortuus eſt in flumine inventus? niſi eo die à piſcatoribus tactus eſt, & ſic mortuus & eodem die inventus. Si feciſti, tres dies in pane & aqua pœniteas.* Beda de remediis peccatorum cap. 4. *Qui manducat carnem immundam aut dilaceratam à beſtiis 40. dies pœniteat.* Beatus Rhenanus notat in cap. 9. Apolog. Tertulliani, Betanum presbyterum & Rabanum, certum pœnitentiæ

tempus

noverimus. Et de inceſto convivio fabulam grandem adverſum

tempus illis præſcribere, qui morticina carne uſi. De Betano fides ſit penes Rhenanum. In Rabani Mauri lib. pœnitentium ad Othgarium Archiepiſcopum, quem coloniæ edidit Johannes Præl. an. cIↃ IↃxxxII. & in altera editione Antonii Auguſtini quæ prodiit Tarracone An. cIↃ IↃxxxII. per Philippum Mey, hujus rei nec vola, nec veſtigium apparet. lib. 2. cap. 27. de *inſtitutione clericorum*, eſum minutarum avium & piſciculorum non prohibet. Sed de his audiamus epiſcopum Hipponenſem tom. 6. lib. 32. pag. 335. adverſus Fauſtum Manichæum in hunc modum ſermocinantem: *Morticinum autem puto, quod ad eſcam uſus hominum non admiſit, eo quod non occiſorum, ſed mortuorum animalium morbida caro eſt, nec apta ad ſalutem corporis, cujus cauſa ſumimus alimentum. Nam quod de effundendo ſanguine antiquis in figura præceptum eſt, id eſt ipſi Noë poſt diluvium, quod jam quid ſignificaret, oſtendimus, plerique intelligunt. Et in actibus Apoſtolorum hoc lege præceptum ab Apoſtolis, ut abſtinerent gentes, tantum à fornicatione, & ab immolatis, & ſanguine, id eſt, nequaquam ederent carnem, cujus ſanguis non eſſet effuſus. Quod alii non ſic intelligunt, ſed à ſanguine præceptum eſſe abſtinendum, ne quis homicidio ſe contaminet. Hoc nunc diſcutere longum eſt, & non neceſſarium, quia etſi hoc tunc Apoſtoli præceperunt, ut ab animalium ſanguine abſtinerent Chriſtiani, ne præfocatis carnibus veſcerentur, elegiſſe mihi videntur, pro tempore rem facilem & nequaquam obſervantibus oneroſam, in qua cum Iſraëlitis etiam gentes, propter angularem illum lapidem, duos parietes in ſe condentem, aliquid communiter obſervarent: ſimul & admonerent, in ipſa Arca Noë, quando Deus hoc juſſit, eccleſiam omnium gentium fuiſſe præfiguratam: cujus facti prophetia, jam gentibus ad fidem accedentibus incipiebat impleri. Tranſacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumciſione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen ſuis quibuſdam proprietatibus diſtinctius eminebant: & ubi eccleſia gentium talis effecta eſt, ut in ea nullus Iſraëlita carnalis appareat, quis jam hoc Chriſtianus obſervat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, niſi quarum ſanguis effuſus eſt aut leporem non edat; ſi manu à cervice percuſſus, nullo cruento vulnere occiſus eſt? & qui forte pauci adhuc tangere iſta formidant, à cæteris irridentur. Ita omnium animos in hac re tenuit illa ſententia veritatis: non quod intrat in os veſtrum, vos coinquinat, ſed quod exit, nullam cibi naturam, quam ſocietas admittit humana, ſed quæ iniquitas committit peccata condemnans.* Sedulius in collect. Epiſt. Pauli ad Titum cap. 1. Primaſius Afer in Epiſt. ad Hebræos cap. 12. Vigilius PP. Epiſt. ad Eleutherium cap. 2. tom. 2. Concil. fol. 5. Gregorius Nyſſenus orat. 2. in hominis procreationem. Athanaſ. in Epiſt. ad Ammūn monachum. Xixtus: *Non cibi qui per os inferuntur, polluunt hominem, ſed ea quæ ex malis actibus proferuntur.* Quadratus Epiſcopus, diſcipulus apoſtolorum, & Eleutherius PP. firmarunt, ut nulla eſca à Chriſtianis fidelibus repudiaretur, quæ rationalis & humana eſſet. Beda Martyrol. fol. 419. Eleutherius PP. in epiſtola ad Galliæ provinc. tom. 1. Concil. Coloniæ edit. per Johannem Quentel. fol. 92. Exemplum quoque Chriſtianæ libertatis habemus in Spiridione Cypriorum Epiſcopo. Is enim diebus quadrageſimæ, peregrino porcinas carnes appoſuit, &, ut cum illo comederet hominem rogavit. Quo refutante, Chriſtianumque ſe profitente: *Propterea magis*, inquit, *refutare non debes. Omnia enim munda mundis, ſicut ſermo divinus edocuit.* Sozomenus lib. 1. cap. 11. Caſſiodorus hiſtor. Tripartita lib. 1. cap. 11. Niceph. Calliſt. Eccleſiaſt. hiſtoriæ l. 8. c. 42.

1 *Damo-*

ſum nos [1] dæmonum coitio mentita eſt, ut gloriam pudicitiæ deformis [2] infamiæ averſione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de iſto [3] & tuus Fronto, non ut affirmator teſtimonium fecit, ſed convicium ut orator aſperſit. Hæc enim potius de veſtris gentibus nata ſunt. [4] Jus eſt apud Perſas

WOWERUS.

1 *Dæmonum concio.*] Rom. *coitio.*

VARIAE LECT.

Coitio.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *concio.* male.

HERALDUS.

Dæmonum concio mentita eſt.] MS. *Cotio.* Scripſerat Minucius *coitio*, id eſt, factio, conſpiratio.

RIGALTIUS.

Adverſum nos dæmonum coitio mentita eſt.] In exemplari ſcriptum eſt, *cotio.* Hactenus editum fuit, *concio.* quaſi hoc intelligi debeat de oratione Frontonis.

WOWERUS.

2 *Infamia averſione macularet.*] Scribo: *infamia aſperſione.*

VARIAE LECT.

Infamia averſione.] Wower. *infamia aſperſione.*

WOWERUS.

3 *Fronto.*] Orator, Magiſter Antonini. Jul. Capitolin. Antonino. Auſon. Grat. act. ad Grat.

ELMENHORSTIUS.

Fronto.] Orator nobiliſſimus, M. Antonini Imp. præceptor. Breviator Eutropii lib. 8. fol. 116. Xiphilinus in M. Antonino Philoſopho.

RIGALTIUS.

Et tuus Fronto.] Quem ſupra dixit Cirtenſem. Is famoſa declamatione Chriſtianos oneraverat probris atrocibus.

WOWERUS.

4 *Jus apud Perſas cum matribus miſceri.*] Hoc variis auctoribus proditum. Herod. lib. 3. Ter. Apol. Tatian. πρὸς Ἕλλ. Theodoret. Serm. 3. Philo Jud. lib. de 6. & 7. præcepto. Sext. Empir. Philoſ. Hypotypoſ. lib. 3. cap. 24. D. Hieronymus adv. Jovinian. lib. 2. c. 36. ubi lege: *regna non modica, & Romano paria.* non, *Romano regno.* Dio Chryſoſt. Orat. 10. & 21. Harmenop. lib. 1. tit. 1. §. 15.

ELMENHORSTIUS.

Jus eſt apud Perſas cum matribus miſceri.] Theodoretus contra Græcos Orat. 9. de legib. fol. 128. ait, Perſas ex Zaradæ inſtituto impune cum matribus, ſororibus, & filiis miſceri. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι καὶ ἀδελφαῖς (ἀδεῶς γε μέντοι) καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, καὶ νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν νομίζοντες, ἐπειδὴ, τῆς τῶν ἁλιέων νομοθεσίας ἐπήκουσαν, τοὺς μὲν Ζαράδου νόμους ὡς παρανομίαν ἐπάτησαν, τὴν εὐαγγελικὴν δὲ σωφροσύνην ἠγάπησαν. Vertit Zenobius Accioalus, *Perſica itaque nationes, quæ jam pridem Zaradæ legibus regebantur, matrum, ſororum, filiarum connubiis ſuſque deque commixta, remque juſtiſſimam arbitrantes, id quod erat facinus injuſtiſſimum; audita piſcatorum lege atque accepta, Zaradæ leges ut iniquitatem maximam conculcarunt, euangelicamque temperantiam protinus amplexa ſunt.* Chryſoſtom. de Virgin. cap. 9. Hieron. lib. 2. adverſus Jovian. cap. 6. D. Clemens recog. lib. 9. fol. 144. Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 4. fol. 94. Photius biblioth. fol. 22. Curtius l. 4. Gregorius Nyſſenus in epiſt. contra Fatum, Ælianus de animal. lib. 3. cap. 38. Tatianus contra Græcos fol. 283.

1 *Ægyptiis*

ſas miſceri cum matribus. [1] Ægyptiis, & [2] Athenis cum ſorori-

WOWERUS.

1 *Ægyptiis.*] Diodor. Sic. l. 1. Euſeb. l. 6. c. 8. Præp. Euang. apud Perſas jus eſſe filiis, ſororibus, matribus miſceri; nec relinquere eos hunc morem, etiamſi Perſide exierint. In Ægypto, Phrygiaque plurimos eodem ſcelere contaminari. Sext. Empir. lib. 3. Hyp.

ELMENHORSTIUS.

Ægyptiis cum ſororibus legitima connubia.] Ægyptios inceſta matrimonia à Chamo didiciſſe tradit Beroſus Babylonius lib. 3. antiquit. pag. 13. *Cham, inquit, publice mortale genus corrupit, aſſerens & reipſa exequens, congrediendum eſſe, ut ante inundationem, cum matribus, ſororibus ac filiabus, maſculis, brutis. Eum inter homines hujus dogmatis ſecuti fuerunt Ægyptii: verum poſteri hoc vitioſum dogma neglexerunt.* Philo de ſpecial. legib. fol. 533. Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων, χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διαπραττομένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν, ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασι καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ παρέσχων ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι, τάς τε ἰδίας τοῦ ἑτέρου τῶν γονέων, τοῦδε, ἢ τοῦδε, καὶ τὰς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ τὰς οὐ νεωτέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρας καὶ ἰσήλικας καὶ διδύμοι γὰρ πολλάκις ἐγεννήθησαν, οὓς ἡ μὲν φύσις ἅμα τῇ γενέσει διήρτησε καὶ διέζευξεν. ἡ δ᾽ ἀκολασία καὶ φιληδονία, εἰς κοινωνίαν ἐκάλεσεν ἀκοινώνητον, καὶ ἁρμονίαν ἀνάρμοστον. Id eſt; *Ægyptius ridens utriuſque ſimplicitatem & ſemiperfecta placita, laxavit libidinem, & auxit in corporibus animiſque inſanabile malum intemperantiæ, permiſſa licentia ducendi ſorores ſive per alterutrum parentem ſive per utrumque cognitas, majores pariter & minores æqualeſve, ne gemellis quidem exceptis, quas natura ipſo natali ſejunxit, intemperantia vero ſocietate copulavit inſociabili, & male comparata junctura.* Diodor. Sicul. biblioth. lib. 1. fol. 23. Pauſan. Attic. 15. p. 6. Cæſarius Dialogo 2.

WOWERUS.

2 *Athenis cum ſororibus legitima connubia.*] Scilicet ὁμοπατρίοις, non uterinis. Philo Jud. in 6. & 7. præceptum decal. ὁ μὲν οὖν ὁ Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. inde Seneca de morte Claudii, ubi illi objicit ſororis nuptias, *Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum.* Jam enim de Ægyptiis docui. Æmil. Probus Cimone: *Habuit in matrimonio ſororem germanam ſuam Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus. Athenienſibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Quomodo in exilium ejectus, ſi patrio more Elpinice illi nupſerat? Scribit enim Andocides orat. in Alcibiad. Athenienſes Cimonem urbe expuliſſe διὰ παρανομίαν, ὅτι τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτοῦ συνῴκησε. Quod etiam Plutarchus, Athenæus, & Suid. tradunt. Sed ex verbis Plutarchi colligimus, ut etiam alii obſervarunt, non propter nuptias, ſed ſtuprum Cimonem exilio mulctatum; & ideo ab Andocide profertur, ut notet majorum ſummam ſeveritatem, quod ſtuprum, levius delictum, tam graviter puniiſſent. Muretus 15. Variar. ſcribit erraſſe Æmilium, qui Elpinicem germanam Cimonis ſororem dixit, ſi tantum conſanguinea ejus fuit, multaque alia addit, quæ ejus opinionem parum juvant. Advertere debuerat Æmilium ipſum verba ſua interpretatum. nam quam germanam appellarat, mox eodem patre natam dicit. Germani vero non tantum illi, qui iiſdem parentibus, aut uterini, ſed quibus idem pater, ſive conſanguinei. Serv. ad illa Virgil. 5. Æneid. *Hæc germanus Eryx. Germanus ſecundum Varronem de eadem genitrice manans, non ut multi dicunt de eodem germine, quos ille tantum fratres dicit.* Sane ſi rationem verbi ſpectes rectius germani ab eodem germine, quam ab eadem genitrice manantes dicuntur. illorum ergo rationem & uſum

toribus legitima connubia. [1] Memoriæ, & [2] Tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: ſic & deos colitis inceſtos, cum matre, cum filia, cum ſorore conjunctos. Merito igitur inceſtum penes vos ſæpe deprehenditur, ſemper admittitur. etiam [3] neſcientes miſeri poteſtis in illicita proruere. Dum Venerem [4] promiſcue ſpargitis, [5] dum paſſim liberos ſeritis, [6] dum etiam domi natos

uſum ſecutus Æmyl. Prob. germanam conſanguineam dixit.

ELMENHORSTIUS.

Athenis cum ſororibus legitima connubia.] Æmilius Probus in Cimone: *Habuit in matrimonio ſororem germanam ſuam Elpenizen, non magis amore quam patrio more ductus. Athenienſibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Cyrill. contra Julian. Imp. lib. 6. fol. 129. *Cimon Elpenizen, eodem ſemine & ſanguine ortam pro uxore habuit: & Perſas ipſos, imo & ipſum ſummum Jovem imitatus, eodem cum ſorore toro uſus eſt.*

1 *Memoriæ.*] *Memoria* ſunt Arnobio lib. 6. contra gentes, fol. 116. memoralia ſcripta. Gell. lib. 4. cap. 6. *In veteribus memoriis ſcriptum legimus.* Et l. 5. cap. 5. & 9. lib. 10. cap. 12. l. 20. c. 10. Firmic. aſtronom. lib. 6. c. 26. fol. 166. *Talem Oedipodem habuiſſe genituram, antiquæ ferunt memoriæ lectionum.* Tertull. Apoll. cap. 19. *Hiſtoriarum cauſa & memoriarum.* Et adverſus Judæos, cap. 1. *Secundum memoriam populus Judæorum, derelicto Deo, idolis ſervivit.* Ambroſius Epiſt. 28. ad Theodoſ. Imp. *Factum eſt in urbe Theſſalonicenſium, quod nulla memoria habet.*

VARIAE LECT.

Memoriæ.] Fulvius Urſinus, *comœdiæ.* Sed vulgata lectio bona eſt. Vide Commentar.

ELMENHORSTIUS.

2 *Tragœdiæ.*] Lactant. epitom. c. 4. *Quid Scena? num ſanctior? In qua Comœdia de ſtupris & amoribus; Tragœdia de inceſto & parricidiis fabulatur.* & lib. 6. cap. 20. Cyprian. epiſt. 1. ad Donatum Et de ſpectat. fol. 376. Auguſtin. de Civitat. Dei lib. 2. cap. 8.

WOWERUS.

3 *Neſcientes miſeri.*] Adumbrata ex illis Clem. Alexand. lib. 3. Pæd. cap. 3. ἀλλ' οὐδὲ συνιᾶσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἄδηλον τῆς συνουσίας πόλλας ἐργάζεται τραγῳδίας. παισὶ πορνεύσαντι, καὶ μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλάκις μίγνονται πατέρες, οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων.

ELMENHORSTIUS.

Etiam neſcientes miſeri, poteſtis in illicita proruere, dum Venerem promiſcue ſpargitis.] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Quis dubitet, quin impius ſit, qui alienæ miſericordiæ locum non tribuit? qui, etiam ſi contingat ei, quod voluit, ut alatur; addixit certe ſanguinem ſuum vel ad ſervitutem, vel ad lupanar. Quæ autem poſſint, vel ſoleant accidere in utroque ſexu, vel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod vel unius Oedipodis declarat exemplum, duplici ſcelere confuſum.* Juſtin. Martyr pro Chriſtian. Apol. 2. fol. 55. Tertullianus Apol. cap. 9.

VARIAE LECT.

4 *Promiſcue.*] MS. bene. *promiſce.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Dum paſſim liberos ſeritis.*] Tertull. lib. 1. ad uxorem cap. 5. *Quid geſtiamus liberos ſerere?* Ita Horat. in carm. ſeculari dixit, *producere ſobolem.* Lucret. 5. de rerum nat. p. 175. *prolem producere.* Arnob. lib. 4. adverſ. gent. fol. 86. *prolem extundere.*

6 *Dum etiam domi natos, alienæ miſericordiæ frequenter exponitis.*] Cod. Theod.

tos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis, [1] neceſſe eſt in

doſ. l. 2. de expoſitis: *Nullum dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus: ſi expoſitos quodammodo ad mortem, voluntas miſericordia amica collegerit.*

OUZELIUS.

Dum etiam domi natos aliena miſericordiæ frequenter exponitis.] Morem infantes exponendi admodum frequentem apud veteres fuiſſe, arguunt tot ſcriptorum monumenta. Hinc tam crebro infantum expoſitionis in veterum comœdiis mentio. Hinc tot Chriſtianorum hujus moris Patrum exprobratio. Sic Tertullianus Apologet. cap. 9. *Imprimis filios exponitis, ſuſcipiendos ab aliquâ prætereunte matre extraneâ.* Sic Lactantius lib. 5. cap. 9. *Qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulant; aut, ſi nimium pii fuerint, exponunt.* Et lib. 6. cap. 20. *Quid illi, quos falſa pietas cogit exponere? Non poſſunt innocentes exiſtimari, qui viſcera ſua in prædam canibus objiciunt; & quantum in ipſis eſt, crudelius necant, quam ſi ſtrangulâſſent.* Ariſtoteles lib. 7. Politicor. cap. 17. ait, lege Athenis receptum fuiſſe, ut, quicquid natum nollent, id vel morti darent, vel exponerent: Περὶ δὲ, inquit, ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων ἔστω νόμος, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Quæ immanitas! Et hæc apud populum, qui ſapientiſſimus vulgo audiebat. Quanto humanius Thebani, apud quos partum expoſuiſſe capital erat! Ita de illis Ælianus Hiſt. Variar. l. 2. c. 7. Νόμος Θηβαϊκὸς, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, οὐδὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥίψαι, θάνατον αὐτοῦ καταψηφισάμενος. Quod cum Chriſtianorum principum legibus congruit. Exponebantur vero ſæpe infantes cum monumentis, generali nomine, Græcis γνωρίσματα, Latinis etiam *crepundia* dictis. Terentius Eunuch. Act. 4. Sc. 6.

Abi tu, ciſtellam adfer cum monumentis.

Addebantur hæc crepundia, tanquam fortunæ viatica, ut, qui in infantulos incidiſſent, haberent unde alimentum præſtare poſſent; vel etiam addebantur, ut eſſent ſigna, quibus favorabiliori forte aurâ à parentibus agnoſcerentur. Hinc apud Heliodorus lib. 4. ὥστε ἄξεις σοι πάντως ἐπιδεικνῦναι μοι τὴν ταινίαν ἣν τῇ παιδὶ συνεκτεθεῖσαν ὑποδεδέχθαι μετὰ τῶν ἄλλων γνωρισμάτων ἔλεγες. Variæ hujuſmodi monumentorum ſpecies recenſentur apud Longum l. 1. ποιμενικ. Habes enim ibi faſcias, enſiculum, mitram, crepidas, aliaque id genus. Καὶ θαυμάσας, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, προσέρχεται ἐγγὺς, καὶ εὑρίσκει παιδίον ἄῤῥεν, μέγα καὶ καλὸν, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἔκθεσιν τύχης ἐν σπαργάνοις κρείττοσι· χλαμύδιόν τε γὰρ ἦν ἁλουργὲς, καὶ πόρπη χρυσῆ, καὶ ξιφίδιον ἐλεφαντόκωπον. Et paullo poſt: θῆλυ ἦν τοῦτο τὸ παιδίον· καὶ παρέκειτο καὶ τούτῳ σπάργανα γνωρίσματα, μίτρα διάχρυσος, ὑποδήματα ἐπίχρυσα, καὶ περισκελίδες χρυσαῖ. Uti & apud Parthenium, Trallianum, alios. Vide ſis etiam de infantum expoſitione Lipſium Epiſtolâ 85. Centur. 1. ad Belgas, quæ eſt ad Dionyſium Villerium.

WOWERUS.

Aliena miſericordiæ exponitis.] Paulus l. 4. D. de agnoſ. & alend. lib. *Necare videtur non tantum is, qui partum præfocat, ſed & is qui publicis locis, miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non habet.*

1 *Neceſſe eſt in veſtros recurrere.*] Tertull. *Filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua matre extranea, vel adoptandos melioribus parentibus. Alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſſipari, & ſimul error impegerit, exinde jam tradux proficiet inceſti, ſerpente genere cum ſcelere.* Juſtin. Apol. 2.

OUZELIUS.

Neceſſe eſt in veſtros recurrere.] Fortaſſe ſcripſerit Minucius *incurrere.* Quod jam vidit Pricæus. Sic Appulejus l. 10. *Verebatur ne quo caſu juvenilis caloris impetu lapſus, neſcius neſciam ſororem incurreret.* Tertullianus lib. de Pudicitiâ: *Nec enim intereſt, alienam nuptam an viduam*

in veſtros recurrere, in filios [1] inerrare. Sic [2] inceſti fabulam nectitis, etiam cum conſcientiam non habetis. At nos pudorem non facie, ſed mente præſtamus. [3] unius matrimonii vinculo libenter inhæremus. [4] cupiditatem procreandi

duam quis incurſet, dum non ſuam feminam. Juvenalis Satyrâ 6. ubi de matronâ libidinoſa:

Si nihil eſt, ſervis incurritur. —

VARIAE LECT.

1 *Inerrare.*] Fulv. Urſin. *errare.*

WOWERUS.

2 *Inceſti fabulam nectitis.*] Forte: *inceſtis fibulam nectitis.* Niſi fabulam intelligat crimen inceſti Chriſtianis objectum.

VARIAE LECT.

Inceſti fabulam.] Wower. *inceſtis fibulam.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus.*] Licet veteres Chriſtiani ſecundas nuptias non omnino damnarint, admodum tamen maligne de iis ſenſerunt. Patet id abunde ex Ambroſio de viduis part. 3. pag. 227. & in comm. Epiſt. Pauli. 1. Corinth. cap. 7. Hieron. de μονογαμία. Chryſoſt. de Virginitate tom. 5. cap. 37. Tertullianus paſſim ſecundas nuptias vocat, *adulterium, dedecus voluptuoſum, confuſionem.* & Athenag. apol. pro Chriſtian. p. 41. *ſpecioſum adulterium*: ἢ οἷος (inquit) τις ἐτέχθη μένειν, ἢ ἐφ' ἑνὶ γάμῳ· ὁ γὰρ δεύτερος, εὐπρεπής ἐστι μοιχεία. Canon. 1. Baſilii Magni in epitome Sanctor. Canon. fol. 55. tertium conjugium *inquinamentum Eccleſiæ.* ἡ τριγαμία παράνομος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ῥύπασμα. Ubi etiam notat ſcholiaſtes græcus, ut illi, qui poſt 40. annum tertias nuptias contrahunt, velut inquinamenta eccleſiæ, communionis exortes ſint ad quinquennium. Inde quoque ſancitum, ne bimariti ad epiſcopatum admitterentur. Canon. Apoſt. cap. 17. Hieron. lib. 2. contra Jovian. cap. 3. & de Monogamia ad Ageruchiam Epiſt. 2. cap. 2. Chryſoſt. in Epiſt. Pauli ad Titum cap 1. Homil. 2. Gelaſius PP. in Decretis c. 24. Innocentius PP. ad Victricium epiſcop. Epiſt. 2. cap. 6. Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 1. Decretal. cap. 5. Concil. Spalenſe 2. cap. 4. Concil. Romanum cap. 2. Concil. Agathenſe c. 39. Concil. Antiſiodorenſe cap. 24. Concil. Neocæſarienſe c. 7. & Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 2. cap. 233. (neſcio irreligioſius an ineptius) presbyterum in nuptiis bigami prandere vetant. Hinc maxime Cataphrygarum, Montaniſtarum ac Novatianorum hæreſes tumuerunt, quæ ſecundas nuptias pro fornicatione habebant, aſſerebantque, ideo eas Apoſtolum Paulum permiſiſſe, quia ex parte ſciebat, ex parte prophetabat. Quos fanaticos, buccis ſonantibus, non ſapientibus (ut ait Auguſtinus) inflavit Tertullianus dum ſecundas nuptias, tanquam illicitas, maledico dente carpit, quas omnino licitas Apoſtolus ſobrie aſſerit, nec damnabiles, nec deturpandas. Vide Auguſtin. de Hæreſib. cap. 26. & tom. 4. de bono viduitatis. cap. 4. Ruffinum in expoſit. Symboli ad Damaſum apud Hieronym. t. 9. Epiſt. 17. Hieronym. adverſus Montanum Epiſtol. 54. Auctor de fide ad Petrum Diacon. cap. 3. fol. 160. apud Auguſtin. tom. 4. *Si cui primo contigerit privari conjugio, ſi voluerit ſecundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, ſi eas caſte ſervaverit: id eſt, ſi unus & una legitime duntaxat conjuncti, fidem ſervent, ut nec ille mulieri præter uxorem, nec illa viro præter maritum ullatenus miſceatur.*

WOWERUS.

4 *Cupiditatem procreandi.*] Athenag. Chriſtianos uxores ducere, liberis creandis, & ſobolis propagatione concupiſcentiæ modum illis definiri.

di aut unam ſcimus, aut nullam. [1] convivia non tantum pudica

ELMENHORSTIUS.

Cupiditatem procreandi aut unam ſcimus, aut nullam.] Philo de Cherubin fol. 78. Ἀνὴρ μετὰ γυναικὶ, ἄνθρωπος δ᾽ ἄῤῥην ἀνθρώπῳ θηλείᾳ εἰς τὰς ἐπὶ γενέσει παίδων ὁμιλίας, ἐπακολουθῶν τῇ φύσει, συνέρχεται ἀποικισόμενον. Juſtinus Martyr in epiſtola ad Diognetum fol. 384. Chriſtiani γαμοῦσιν ὡς πάντες τεκνογονοῦσιν. Et apolog. 2. pro Chriſtianis fol. 55. Ἀλλ᾽ ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ ἐπὶ παίδων ἀνατροφῇ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι, τέλεον ἐνεκρατευόμεθα. Id eſt: *Quin omnino vel matrimonium non aliter contrahimus, niſi liberorum creandorum, vel educandorum gratia: vel conjugium detrectantes, perpetuo nos continemus.* Athenagoras apologia pro Chriſtianis pag. 41. Γυναῖκα μὲν ἔχαστος ἡμῶν, ἣν ἠγάγετο κατὰ τοὺς ὑφ᾽ ἡμῶν τεθειμένους νόμους, νομίζων, καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς καταβαλλὼν εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἀμητὸν περιμένει, οὐκ ἐπισπείρων, καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας, ἡ παιδοποιία. Id eſt: *Uxorem quidem unuſquiſque noſtrum quam duxit, ſecundum nobis poſitas leges reputat, eamque ſuſcipiendæ duntaxat prolis gratia. Quemadmodum enim agricola, poſtquam in terram ſemina conjecit, exſpectat meſſem, nihil inſuper inſerens, ita nobis quoque finis concupiſcentiæ liberorum procreatio eſt.*

HERALDUS.

Cupiditate procreandi aut unam ſcimus aut nullam.] Ita omnes edit. & MS. Reg. Sententia tamen poſtulat *cupiditatem.*

WOWERUS.

1 *Convivia.*] Convivia Chriſtianorum publica, & privata. De publicis, quæ poſt communionem in eccleſia celebrata Chryſoſt. in 1. ad Corinth. Zonaras in Can. Synodi Gang. Ἀρχαῖον ἔθος ἦν, τὸ μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, συσσίτια γενέσθαι, καὶ συμποσία τῶν πλουσίων χορηγούντων τὰ βρώματα, προσκαλουμένων δὲ καὶ τοὺς πένητας. Illis conviviis accumbebant nullo habito diſcrimine, quod cum non obſervarent Corinthii, ab Apoſt. reprehenduntur. 1. ad Cor. cap. 11. Judas quoque Apoſt. in epiſt. agapis immixtos συνευωχουμένους ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντας. Vide Clem. Alexand. Pædag. l. 2. c. 1. Can. 74. conc. Trull. & Can. 28. Laodic. prohibent ἐν τοῖς κυριακοῖς συνδεῖπνων, καὶ ἀκούβιτα στρωννύειν. C. convivia 44. diſtic. C. non oportet. 2. diſtinct. interdicitur, miniſtros altaris, vel quoſlibet clericos, aut laicos ex ſymbolis convivia celebrare. cujus vero uſus, & effectus hæc convivia in veteri eccleſia fuerint, docet Tertul. Apol. *Cœna noſtra vocatur ἀγάπη, inopes quoque refrigerio iſto juvamus, non qua penes vos paraſiti affectantur, &c. Si honeſta cauſa eſt convivii, reliquum ordinem diſciplinæ æſtimate qui ſit, de religionis officio, nihil ſcurrilitatis, nihil immodeſtiæ admittitur. editur, quantum eſurientes cupiunt.* Ita enim verba illa emendanda, quæ corrupta apud Tertull. ubi præterea ſcribendum: poſt aquam manualem ad lumina. Agape Chriſtianis ipſe adfectus. Cypriano lib. 3. cap. 3. ad Quirin. dilectio fratrum. Ita vertit φιλαδελφίαν in epiſt. D. Petri 2. cap. 1. & munus ad indicium hujus adfectus exhibitum. Tertul. ad. Mart. *agape fratrum.* His adde alia Chriſtianorum ſolennia convivia natalitiorum, ſive, ut Tertull. de cor. mil. oblationum natalitiarum. Orig. 3. in Job. pari frugalitate peracta, qualia etiam privata illorum convivia. Clem. Pædag. lib. 2. cap. 12.

ELMENHORSTIUS.

Convivia non tantum pudica colimus ſed & ſobria.] Chriſtiani agitarunt publica & privata convivia. De publicis quæ in eccleſia fiebant poſt ſumptam eucharıſtiam, capio hæc Hieronymi in epiſt. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. *In Eccleſia convenientes, oblationes ſuas ſeparatim offerebant, & poſt communionem quæcunque eis de ſacrificiis ſuperfuiſſent; illic in Eccleſia communem cœnam comedentes, pariter*

ter conſumebant. Et Chryſoſt. in eand. epiſt. homil. 27. fol. 559. Κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκός· καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, ἐπὶ κοινὴν πάντες ᾔεσαν εὐωχίαν, τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων, καὶ οὐδὲν ἐχόντων, ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἑστιωμένων. Id eſt: *Statis autem diebus menſas faciebant communes, & peracta ſynaxi, poſt ſacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos adferentibus, pauperibus etiam & qui nihil habebant vocatis, & omnibus communiter veſcentibus.* Et Sermone de verbis Apoſtoli *Oportet hæreſes eſſe,&c.* Tom.4. fol. 606. *Inolevit in eccleſiis conſuetudo quadam admirabilis: fideles enim omnes in conventibus ſuis poſtquam audiſſent doctrinas, poſt preces, poſt ſacramentorum communionem, ſoluta concione non mox domum concedebant, ſed dites & abundantiores alimenta & edulia à domibus ſuis auferentes, pauperes vocabant, communeſque faciebant menſas, communia convivia in ipſa eccleſia. Atque ita à communione menſæ & pietate loci undequaque ad charitatem accendebantur, non abſque ſumma voluptate utilitateque maxima: pauperes enim tum fruebantur conſolatione qualis obtingebat; divites vero fructum benevolentiæ & ab ipſis, quos paſcebant, & à DEO propter quem illos paſcebant, aſſequebantur, ſicque tandem domum redibant. Igitur multa quidem hinc eis proveniebant bona: ſummum tamen omnium erat, fervens in tota congregatione amicitia, tanta ipſis inter ſe prudentia atque benevolentia congregatis non ſolum cum acciperent, ſed & cum darent beneficia.* Oecumen. in epiſt. Pauli ad Cor. 1. cap. 2. pag. 88. Johanne Hentenio interprete: *Præcipuis diebus ſive feſtis poſt ſacrorum myſteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occaſio charitatis ac modeſtiæ animi.* Hæc convivia à dilectione Ἀγάπας (quod tamen improbat Clemens Alex. lib. 2. pædag. cap. 1. fol. 61.) nominarunt. Hieron. ad Euſtochium de cuſtodia virginit. Tom. 1. Epiſt. 22. cap. 14. Clemens conſtit. Apol. lib. 2. cap. 28. Oecumenius in Epiſtol. Judæ cap. 2. Epitome S. Canonum Tit. 3. fol. 40. Concilium Laodicenum c. 27. & 28. Concilium Gangrenſe cap. 2. Corpus Canon. part. 1. Diſtinct. 42. cap. 3. Tertull. apolog. cap. 39. *Cœna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit, vocatur ἀγάπη id quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcunque ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumtum, ſiquidem inopes quoſque refrigerio iſto juvamus, non qua penes vos paraſiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, ſub auctoramento ventris inter contumelias ſaginandi, ſed qua penes Deum major eſt contemplatio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt convivii, reliquum ordinem diſciplinæ de cauſa æſtimate, quid ſit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit, non prius diſcumbitur quam oratio ad DEUM prægustetur. editur quantum eſurientes capiunt, bibitur quantum pudicis eſt utile: ita ſaturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum DEUM ſibi eſſe. Ita fabulantur ut qui ſciant Dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina ut quiſque de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, provocatur in medium DEO canere: hinc probatur, quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit. Inde diſceditur non in catervas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciviarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam diſciplinam.* Sed hæ cœnationes, quæ mutua charitate & Chriſtiana philoſophia non modica conſtabant. ob diſſenſiones & luxum nimium poſtmodum de eccleſiis ſublatæ. Chryſoſt. loco ſupra citato. Theophylact. Bulgariæ Archiepiſcop. in epiſtol. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. Concil. Laodicenum cap. 28. Concil. Gangrenſe cap. 11. Concil. Carthagin. 3. cap. 30. Concilium Africanum cap. 9. Concil. Antiſiodorenſe cap. 9. Phocius Nomocan.

dica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, ſed gravitate hilaritatem temperamus. caſto ſermone, corpore caſtiore, plerique [1] inviolati corporis virginitate perpetuâ fruuntur potius, quam gloriantur. [2] Tantum denique abeſt inceſti cupido, ut

Tit. 5. cap. 12. Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 3. decretal. cap. 83. De privatis fuſe Clemens Alexandrinus pædagog. lib. 2. cap. 4. In parentalibus quoque pauperes convivio excipiebant. Origenes lib. 3. in Job. fol. 274. *Nunc vero nos non nativitatis diem celebramus, cum ſit dolorum atque tentationum introitus, ſed mortis diem celebramus, utpote omnium dolorum diſpoſitionem, atque omnium tentationum effugationem. Diem mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur. Propterea & memorias Sanctorum facimus & parentum noſtrorum, vel amicorum in fide morientium devote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam conſummationem in fide poſtulantes. Sic itaque non diem nativitatis celebramus, quia in perpetuum vivent ii, qui moriuntur. Celebramus nimirum religioſos cum ſacerdotibus convocantes, fideles una cum clero, invitantes adhuc egenos & pauperes: pupillos & viduas ſaturantes, ut fiat feſtivitas in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus, nobis autem efficiatur in odorem ſuavitatis in conſpectu æterni Dei.* Hieron. in Jerem. lib. 3. cap. 16. *Moris autem eſt lugentibus ferre cibos, & præparare convivium: quæ Græci περίδειπνα vocant & à noſtris vulgo appellantur parentalia: eo quod parentibus juſta celebrentur,* Natalitia convivia ſancti non celebrarunt. Orig. in Levit. cap. 12. & 13. Homil. 8. fol. 89. *Et ut ſcias, eſſe in hoc grande neſcio quid, & tale quod nulli ſanctorum ex ſententia venerit, neme ex omnibus ſanctis invenitur diem feſtum, vel convivium magnum egiſſe in die natalis ſui, nemo invenitur habuiſſe lætitiam in die natalis filii, vel filiæ ſuæ. Soli peccatores ſuper hujuſmodi nativitate lætantur. Invenimus etenim in veteri quidem teſtamento Pharaonem regem Ægypti, diem natalis ſui cum feſtivitate celebrantem, in novo vero teſtamento Herodem. Uterque tamen eorum ipſam feſtivitatem natalis ſui, profuſione ſanguinis humani cruentavit. Ille enim præpoſitum piſtorum, hic ſanctum prophetam Joannem obtruncavit in carcere. Sancti vero non ſolum non agunt feſtivitatem in natalis ſui die, ſed & Spiritu Sancto repleti execrantur hunc diem.* Ambroſ. part. 3. de fide reſurrectionis cap. 2. Hieron. lib. 2. in Matth. cap. 14. Beda lib. 2. in Marcum cap. 6. fol. 60.

WOWERUS.

1 *Inviolati corporis virginitate.*] Athenag. Apol. παρθενεύοντες Tertull. θεραπευτίδες Aſcetriæ. Niceph. Calliſt. lib. 2. cap. 16.

ELMENHORSTIUS.

Inviolati corporis virginitate perpetua.] Athenagoras apologia pro Chriſtianis p. 41. Εὕροις δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγηράσκοντας ἀγάμους, ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον συνέσεσθαι τῷ Θεῷ. (Juſtinus Martyr apolog. 2. pro Chriſtianis fol. 48. Πολλοί (apud Chriſtianos) τινες καὶ πολλαὶ, ἑξηκοντοῦται καὶ ἑβδομηκοντοῦται, οἳ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι διαμένουσι.

2 *Tantum denique abeſt inceſti cupido.*] Origin. contra Celſum lib. 1. οἱ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ ἰδιωτίᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μωροὶ καὶ ἀνδράποδα εἶναι λεγόμενοι, κἂν μόνον πιστεύωσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ παραδεξασάμενοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, τοσοῦτον ἀποδέουσιν ἀσελγείας καὶ ἀκαθαρσίας καὶ πάσης τῆς ἐν συνουσίαις ἀσχημοσύνης, ὡς καὶ τρόπον τελείων ἱερέων πᾶσαν συνουσίαν ἀποστραφέντων πολλοὺς αὐ-

τῶν

[1] ut nonnullis rubori ſit etiam pudica conjunctio. Nec de ultimâ ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: [2] nec factioſi ſumus, ſi omnes [3] unum [bonum] ſapi-

τῶν παντελῶς καθαρεύειν, οὐ μόνον ἀπὸ πάσης μίξεως. Id eſt: *Cæterum homines idiotæ ab illis pro nihil habiti, ut ſtulti & illiberales, ſi modo committant ſe in fidem DEI, & doctrinam Jeſu recipiant, tantum abſunt ab omni laſcivia, ſpurcitia, turpitudine libidinum, ut in morem perfectorum ſacerdotum ab omni coitu abhorrentium, multi eorum in totum caſte pureque vivant, alieni à congreſſu mulierum etiam legitimo.* Athenagoras apolog. pro Chriſtian. pag. 40. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲν ἰδεῖν ἡμῖν, πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. ὁ γὰρ βλέπων, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη μεμοίχευκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οἷς οὖν μηδὲν τὸ πλέον ἔξεστιν ὁρᾷν, ἢ ἐφ' ἃ ἔπλασεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, ἡμῖν φῶς αὐτοὺς εἶναι. καὶ οἷς τὸ ἰδεῖν ἡδέως, μοιχεία, ἐφ' ἕτερα τῶν ὀφθαλμῶν γεγονότων, μέχρις ἐννοίας κρινησομένοις. πῶς ἂν οὗτοι ἀπιστηθεῖεν σωφρονεῖν. Vertit Suffridus Petrus: *Nos vero, tantum abeſt ut promiſcui ſimus, ut ne adſpicere quidem ad concupiſcentiam fœminas liceat. Nam qui aſpicit (inquit) mulierem ut concupiſcat jam ſtupravit eam in corde ſuo. Quibus etiam nihil ulterius ſpectare licet, quam ea quorum gratia Deus oculos creavit, ut lumen eſſent nobis; quibuſque ſpectare libidinoſe ſtuprum eſt, oculis ad aliena occupatis, ad cogitationem uſque rationem reddituris, quomodo hi temperantes eſſe non credantur.* Juſtin. Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 48. Theophilus ad Autolycum lib. 3. fol. 269. Athanaſ. ad Antiochum Quæſt. 97. Auguſt. de libero arbit. lib. 1. cap. 3. de honeſtate mulier. cap. 4. & 5. Chryſoſt. in Matth. cap. 5. homil. 17. Tertull. Apolog. cap. 9. Philo de ſpecial. Legib. Euſeb. demonſt. l. 3. demonſt. 7. Macarius homil. 26. Hieron. in Oſeeam tom. 5. cap. 4. fol. 45. Ambroſ. de officiis lib. 1. cap. 50. *Adulterium non ſolum facti colluvione, ſed etiam adſpectus attentione committitur.* Xixtus: *Scito te adulterum eſſe, ſi cogites de adulterio.* Recte tamen Origenes in Matthæum cap. 16. fol. 22. *Adulterium in corde peractum, minus eſt peccatum, quam ſi quis adjungat etiam factum.*

WOWERUS.

1 *Ut nonnullis rubori ſit pudica conjunctio.*] Athenag. Apol. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. Mira veterum Chriſtianorem continentia. Tertull. 1. cap. 6. ad Uxorem: *Quot ſunt, qui conſenſu pari inter ſe matrimonium tollunt. Voluntariis ſpadonibus pro cupiditate cœleſti, ſalvo matrimonio abſtinentia toleratur.* lib. de Virg. vel. cap. 13. hinc Can. 2. diſt. 13. C. Omne itaque nuptiarum 27. quæſt. 2. an conjunctio pudica prorſus ſine peccato. Reſpondet. D. Auguſtin. cap. 6. de bono conjug *Conjugalis concubitus generandi cauſa culpam nullam habet; ſatiandæ libidinis cauſa culpam venialem.*

HERALDUS.

2 *Nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes unum bonum ſapimus eadem congregati quiete qua ſinguli.*] Ita omnes edit. & MS. Reg. Affirmare tamen audemus legendum, *nec factioſi ſumus.* Nam accuſabantur Chriſtiani vel eo præcipue nomine quod coitiones & factiones inirent, quod nec omiſerat Cæcilius. Diluit nunc criminationem illam Octavius eodem modo quo Tertullianus in Apologetico, unde iſta ſumta ſunt. *Hoc ſumus congregati, quod & diſperſi. Hoc univerſi, quod & ſinguli, &c.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus.

VARIAE LECT.

3 *Unum bonum ſapimus.*] Ful. Urſinus, *unum ſapimus.*

 1 Non

ſapimus eâdem congregati quiete, quâ ſinguli. nec in angulis garruli, ſi audire nos publice aut erubeſcitis, aut timetis. Et quod in dies noſtri numerus augetur, non eſt crimen erroris, ſed teſtimonium laudis. nam in pulchro genere vivendi & perſtat & perſeverat ſuus, & accreſcit alienus. Sic nos denique [1] non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facile dignoſcimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non novimus: [2] ſic nos, quod invidetis, [3] fratres vocamus, ut unius Dei

WOWERUS.

1 *Non notaculo corporis.*] Rom. *nota occulta.* ita in verbis Cæcilii: *occultis ſe notis, & inſignibus noſcunt.* Gloſſæ: *Notaculum, nota, ſignum.* Tertull. *ſignaculum corporis.* Ruffin. l. 2. cap. 3. Hiſt. *ſignaculum fidei.* Quamvis autem Minucius neget Chriſtianos ſe dignoſcere ſigno corporis, non temere tamen notas, & inſignia, quibus ſe dignoſcebant ab Ethnicis objecta exiſtimo. Imprimere enim manibus, & brachiis ſolebant nomen Chriſti aut ſignum crucis. Procop. in Eſaiæ cap. 44. ad illa verba: Et alius deſcribet manu ſua. τὸ δὲ, inquit, τῇ χειρὶ, διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν ἢ βραχιόνων, ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. In quo indubie reſpexerunt ad illa D. Pauli ad Gal. cap. ult. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

VARIAE LECT.

Notaculo.] Fulv. Urſin. *occulta.* Ita ſupra Cæcilius, *occultis ſe notis & inſignibus noſcunt.* Gloſſæ; Notaculum, nota, ſignum. Chalcidius in Platonis Timæum pag. 185. in qua imprimuntur varia ſignacula —— impreſſio ſignaculorum. Auguſtin. de moribus Manichæorum cap. 13. & 21. ſignaculum oris & manus. Tertull. de corona militis cap. 4. ſignaculum crucis.

ELMENHORSTIUS.

2 *Sic nos quod invidetis fratres vocamus.*] Hieronym. tom. 2. adv. Helvidium cap. 8. fol. 137. *Omnes Chriſtiani fratres vocamur, quia in commune omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur.* Baſilius Mag. homilia in Lacizis habita fol. 212. Πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοὶ, ἑνὸς πατρὸς ἔκγονοι πάντες. ἐὰν δὲ τὸ πνευματικὸν ζητῇς, πατὴρ ὁ οὐράνιος. ἐὰν τὰ γήϊνα ζητῇς, μήτηρ ἡ γῆ. καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτίσμεθα πάντες. ὥστε ἀδελφοὶ ἡ φύσις κατὰ σάρκα. ἀδελφοὶ ἡ γέννησις ἡ κατὰ πνεῦμα. τὸ αὐτό σοι αἷμα φορεῖ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. τὴν αὐτήν σοι χάριν ἔλαβε παρὰ τοῦ δεσπότου. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 1. cap. 2. Et in eccleſ. hiſtor. lib. 1. cap. 5. Auguſt. de diſciplin. Chriſtian. cap. 1. Arnob. in Pſalm. 133. Athenag. Apolog. pro Chriſtian. pag. 41. Philo de charitate. Ambroſ. de Abraham patriarch. lib. 2. cap. 6. Chryſoſt. tom. 5. lib. 1. de compunct. cordis fol. 486. Tertull. apolog. cap. 39.

WOWERUS.

3 *Fratres vocamus ut unius Dei parentis.*] Eadem fere ratio hujus ſanctiſſimi nominis apud Tertull. Apol. Juſtin. & Athenag. Lactant. lib. 5. cap. 16. *Fratrum nomen nobis invicem impartimur, quia pares eſſe nos credimus.* Clem. Strom. 2. Ideo nos fratres, quod eodem verbo regenerati. ὁ δὲ ἑταῖρος, ἕτερος ἐγώ. ὡς καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσαγορεύομεν. Euſeb. Emiſſ. Homil. 4. *Fratres ſorores non natura, ſed officio, & affectione. quos enim diligimus*

Dei parentis homines, ut conſortes fidei, ut ſpei coheredes. Vos enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia ſævitis: [1] nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium recognoſcitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & [2] aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi recte exiſtimes: [3] ſit Dei homo ipſe ſimulacrum? [4] templum quod ei extruam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non poſſit? & cum homo [5] latius maneam, [6] intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam?

his nominibus vocare ſolemus. Epictet. Omnes natura fratres putabat. Arrian. Diſſertat. lib. 3. Vagas autem libidines, & promiſcuum cum fœminis coitum Chriſtianis ideo objecerunt, quod Simonitæ, & poſtea Nicolaitæ, qui nomine Chriſtianorum cenſebantur, illo uterentur; ut tradit Irenæus l. 1. c. 20. & 27. Euſeb. Hiſt. lib. 2. cap. 13. l. 3. cap. 29.

RIGALTIUS.

1 *Nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium recognoſcitis.*] Nefandas libidines objicit Ethnicis. & fratres iſti paricidæ noti ſunt ſatis ex Petroniano Critone. Homo eſt etiam in ſemine, parricida eſt qui ſuum diſperdit.

2 *Aras non habemus.*] Et tamen libro de Oratione Tertullianus dixerat *Aram Dei*, menſam convivio Dominico paratam. & aliis paſſim libris *aras & altaria & ſacerdotes & ſacrificia.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Cum ſit DEI homo ipſe ſimulachrum.*] Lactant. lib. 2. cap. 2. *Simulachrum DEI non illud eſt, quod digitis hominum ex lapide aut ære, aliave materia fabricatur; ſed ipſe homo, quoniam & ſentit, & movetur, & multas, magnaſque actiones habet.* Et lib. 5. cap. 8. Chryſoſt. orat. 4. contra Judæos, pag. 171. S. Paulus ad Corinth. 2. cap. 6. Orig. lib. 8. contra Celſum. Beda lib. 3. in Marc. cap. 9. Auctor comment. in Matth. cap. 23. homil. 45. fol. 905.

RIGALTIUS.

Sit Dei homo ipſe ſimulacrum.]Eſt quidem Dei figmentum & plaſma, ſed & dicitur Dei templum & numiſma.

OUZELIUS.

4 *Templum quod ei extruam.*] Lactantius Epitom. lib. 7. *Non indiget templo cujus domicilium mundus eſt, non indiget ſimulacro, qui eſt oculis & mente incomprehenſibilis.* Ex hâc mente Arnobius, lib. 6. *Templum*, inquit, *hoc Martis eſt, hoc Junonis, & Veneris, hoc Herculis, Apollinis, Ditis: quid eſt aliud dicere, quam, domus hæc Martis eſt, hæc Junonis, & Veneris, Apollo hîc habitat, in hâc manet Hercules, illâ Summanus. Ita non prima & maxima contumelia eſt, habitationibus Deos habere diſtrictos? tuguriola his dare, conclavia & cellulas fabricari, & eis exiſtimare neceſſarias res eſſe, quæ hominibus, felibus, quæ ſunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, pavidis, atque exiguis muribus?*

VARIAE LECT.

5 *Laxius.*] Ita Fulv. Urſin. Sabæus, *latius.*

OUZELIUS.

6 *Intra unam ædiculam.*] Ædiculæ dicebantur, in quibus Deorum ſimulacra aſſervabantur. Petronius: *Præterea grande armarium in angulo vidi, in cujus ædiculâ erant Lares argentei.* Appulejus lib. 3. Mileſior. *In ipſo fere meditullio Eponæ Deæ ſimulacrum reſidens ædiculæ.* Juvenalis Satyra 8.

cludam? Nonne melius [1]in noſtra dedicandus eſt mente? in noſtro imo conſecrandus eſt pectore? [2]Hoſtias & victimas Domino offeram, quas in uſum mei protulit, ut rejiciam ei ſuum munus? ingratum eſt: [3] cum ſit litabilis hoſtia, [4]bonus animus,

Ipſi deinde Lares, ſi quod ſpectabile lignum,
Si quis in ædiculâ Deus unicus. —

Tertullianus item in de Idololatr. c. 8. *Nec enim differt an extruas, an exornes, ſi aram, ſi templum, ſi ædiculam ejus inſtruxeris.* Ædiculam Tibullus appellat *exiguam ædem:*

— *paupere cultu*
Stabat in exiguâ ligneus æde Deus.

Arnobio lib. 6. hujuſmodi ædiculæ dicuntur *tuguriola, conclavia, cellulæ.* Herodotus quoque in Euterpe de talibus loquitur, cum ait: Τὸ δὲ ἄγαλμα ἐὸν ἐν νηῷ μικρῷ ξυλίνῳ κατακεχρυσωμένῳ φερονομίζουσι.

1 *In noſtra dedicandus eſt mente.*] Prudentius Martyre Romano:

Ædem ſibi ipſe mente in hominis condidit,
Vivam, ſerenam, ſenſualem, ſtabilem.

WOWERUS.

2 *Hoſtias Domino offeram.*] Athenag. ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς οὐ δεῖται αἵματος ἀπροσδεής. Tertull. ad Scap.

ELMENHORSTIUS.

Hoſtias & victimas Domino obferam.] Marius Victor in Geneſin lib. 2.

— *noſtri nil muneris indiget ille*
Totius mundi dominuſque DEUSque.

Docte Theodoret. orat. 7. de ſacrificiis fol. 106. Tertullian. ad Scapulam cap. 2. Euſeb. demonſtration. l. 1. demonſt. 10. Et de vita Conſtant. Imp. lib. 4. cap. 10. Lactantius lib. 6. cap. 25. Et in epitom. cap. 2. & 7. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 13. Juſtin. Martyr pro Chriſtian. apol. 2. pag. 45.

3 *Cum ſit litabilis hoſtia bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia.*] Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 2. f. 36. Θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν καταρχὴ, νοῦς καθαρὸς, καὶ ψυχὴ ἀπαθής. Xixtus in ſententiis: *Templum ſanctum eſt DEO mens pura, & altare eſt optimum, cor mundum & ſine peccato.* Lact. in lib. 2. Thebaid. Statii, pag. 56. *Victimarum loco bona conſcientia litatur.* Docte Hierocles in Pythagoram. Hieron. de inſtitut. monachi ad Paulum epiſt. 13. cap. 3. tom. 1. Clemens Alexand. lib. 7. Stromat. fol. 303. Auguſtin. de natur. & gratia contra Pelagian. cap. 64. & tom. 10. ſerm. 1. in feſto epiphaniæ fol. 438. Lact. lib. 5. cap. 19. lib. 6. cap. 24. Et in epitome cap. 3. Philo de *Offerentibus victimas,* fol. 582. & ſeq. Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 395. & in Romano Martyre p. 217.

OUZELIUS.

Litabilis hoſtia, bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia.] Juſtinus Martyr Parænet. 2. Ὁ θεὸς οὐ βούλεται τῶν σωμάτων ἀλκὴν, καὶ τύπων διαμορφίαν, οὐδὲ διηγενείας φρύαγμα, ἀλλὰ ψυχὴν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Lactantius lib. 6. cap. 25. ex Senecâ: *Vultiſne vos Deum cogitare magnum & placidum, & majeſtate leni verendum amicum, & ſemper in proximo? Non immolationibus, & ſanguine multo colendus; (quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt?) ſed mente purâ, bono honeſtoque propoſito.*

WOWERUS.

4 *Bonus animus, pura mens.*] Cic. 2. de Nat. Deor. *Cultus Deorum eſt optimus, ut eos ſemper pura, incorrupta & voce, & mente veneremur.* Prudent. περὶ στεφ. Victimas Chriſti cordis innocentiam, oris quietem, caſtitatem corporis. Juſtin. Parænet. 2. Deum velle ψυχὴν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Arnob. lib. 5. 6. 7. Porphyr. περὶ ἀπ' ἐμψ. & apud Euſeb. Præp. Euang. l. 4. c. 5. Vide Suid. καλλιερῶ. & Pſal. 51.

animus, & pura mens, & [1] ſincera conſcientia. Igitur qui [2] innocentiam colit, Domino ſupplicat: qui juſtitiam, Deo libat: qui fraudibus abſtinet, propitiat Deum: [3] qui hominem periculo ſubripit, [4] opimam victimam cædit. [5] Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt. ſic apud nos religioſior eſt ille, qui juſtior. At enim quem colimus Deum, nec oſtendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus, quod eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. [6] In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutem ejus ſemper præſentem aſpicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris ſi Deum non vides. vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & [7] ſub oculis tamen non venit ventus & flatus. In [8] ſole adeo, qui viden-

WOWERUS.

1 *Sincera ſententia.*] Rom. *conſcientia.*

VARIAE LECT.

Conſcientia.] Fulvius Urſin. Sabæus, *ſententia.* male.

MEURSIUS.

2 *Junventiam.*] Scribe, *innocentiam.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Qui hominem periculo ſurripit.*] Xixtus in ſentent. *Hoſtia DEO aecceptabilis benefacere hominibus.*

VARIAE LECT.

4 *Opimam.*] Sab. *optimam.*

RIGALTIUS.

5 *Hæc noſtra ſacrificia.*] Notavimus d Tertullianum in Apolog. & ad Scaulam.

WOWERUS.

6 *In operibus ejus.*] Hæc tranſcripta ex Tertull. Apol. Cic. Tuſcul. 1.

ELMENHORSTIUS.

In operibus enim ejus.] Athanaſ. de Incarnat. verbi Dei fol. 61. Auguſtinus in Pſalm. 41. Chryſoſtom. in Geneſ. cap. 1. homil. 4. Oecumenius in epiſtol. Pauli ad Romanos.

7 *Sub oculis tamen non venit ventus & flatus.*] Lactant. lib. 7. cap. 9. *Ante omnia, quoniam DEUS ab homine videri non poteſt, ne quis tamen ex eo ipſo putaret DEUM non eſſe, quia mortalibus oculis non videretur; inter cætera inſtitutorum ſuorum miracula fecit etiam multa, quorum vis quidem apparet, ſubſtantia tamen non videtur: ſicut eſt vox, odor, ventus, ut harum rerum argumento & exemplo, etiam DEUM licet ſub oculos non veniret, de ſua tamen vi, & effectu, & operibus cerneremus. Quid voce clarius? aut vento fortius? aut odore violentius? hæc tamen cum per aërem feruntur, ad ſenſus uſque noſtros veniunt, & eos potentia ſua impellunt, non cernuntur acie luminum, ſed aliis corporis partibus ſentiuntur. Similiter DEUS non aſpectu nobis, aliove fragili ſenſu comprehendendus eſt, ſed mentis oculis intuendus; cum opera ejus præclara & miranda videamus.* Xenoph. lib. 4. Memorab. fol. 802. Theophilus lib. 1. ad Autolycum.

WOWERUS.

8 *Solem adeo.*] Theophil. lib. 1. ad Aut. εἰ τῷ ἡλίῳ οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀτενίσαι διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν θέρμην καὶ δύναμιν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ ἄνθρωπος θνητὸς οὐ δύναται ἀντωπῆσαι, Clem. Protrept.

VARIAE LECT.

Solem.] Sab. *in ſole.*

RIGALTIUS.

In ſole adeo, qui videndi omnibus cauſa eſt.]

videndi omnibus cauſa eſt, [1] videre non poſſumus; radiis acies ſubmovetur, obtutus intuentis hebetatur: & ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Quid? ipſum ſolis artificem, illum luminis fontem poſſis ſuſtinere, cum te ab ejus [2] fulgoribus avertas, à fulminibus abſcondas? [3] Deum oculis carnalibus vis videre, [4] cum ipſam animam tuam quâ vivifica-

ſa eſt.] Ita ſcriptum eſt in exemplari. & hæc ſcriptura confirmatur eo quod ſequitur paulo poſt: *In ſole adeo rurſus intende.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Solem videre non poſſumus.*] Lucretius de rerum natur. lib. 5. pag. 118.

Sol etiam cæcat, contra ſi cernere pergas.

Xenophon memorab. lib. 4. fol. 802. Ἐννόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερὸς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὁρᾷν, ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Id eſt: *Etiam conſideres quod ſol, cum omnibus eſſe conſpicuus videatur, non permittat hominibus uti ſe accurate adſpiciant: ſed ſi quis impudentior eam ſpectare conetur, videndi facultatem amittat.* Theodoret. orat. 10. de provident. Baſilius Magnus homil. in illud S. Johannis: *Et DEUS erat verbum, &c.* fol. 199.

MEURSIUS.

2 *Fulgoribus.*] Scribe *fulguribus.* conjungere ſolet *fulgura* & *fulmina.* ita ſupra, *Rutilare fulgura, fulmina præmicare.* Et poſtea, *Cum cælum, & fulmina, & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Cretâ naſceretur.*

ELMENHORSTIUS.

3 *DEUM oculis carnalibus vis videre, cum ipſe animam tuam aſpicere nec poſſis.*] Auguſtin. Tract. 18. in Johannem f. 50. *Anima humana non videtur, & per opera quæ exhibet in carne, magnam prælet admirationem bene conſiderantibus.* & T. 9. de Symbolo ad Catechum. c. 3. fol. 771. *Sed dicit paganus, oſtende mihi quem colis? Reſpondeo: ego quidem habeo etiam odo quem tibi oſtendam, ſed tu non habes oculos unde videas. Beati enim, ait Salvator noſter, mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. Cor immundum & tenebris obvolutum peccatorum, Deum quærit videre. Lux lucet in tenebris, ſed tenebræ eam non comprehendunt. Numquid quia cæcus non videt, ideo lux non lucet? ſi noſſes ô infidelis dicere Deo vero, illumina oculos meos: videres nobiſcum nunc per ſpeculum in ænigmate, ut poſſes videre facie ad faciem. Si ex operibus intelligeres artificem, ex creatura conjiceres creatorem. Si expaveſceres in te, quia non totum capis te, agnoſceres Deum, qui fecit te. Non enim vides animam tuam, cum omnia videat anima tua, per carnem tuam. At ſi vides animam tuam, dic mihi qualis vel quanta ſit, utrum quadra an rotunda, utrum lenis an aſpera, utrum calida an frigida, utrum alicujus coloris, an omni colore carens. Video defeciſti oſtendere animam tuam qualis ſit. Non potes. Ecce immortalis eſt anima tua, & vivificat mortalem carnem tuam. Immortalem dico animam tuam ad utrumque. Si credit, immortalis eſt ad vitam: ſi non credit, immortalis eſt ad pœnam. Credimus ergo Deum immortalem & inviſibilem, non illum quem vos infideles Deum fingitis, ſimul & adulterantem & tonantem, ſed Deum verum, totius mundi fabricatorem atque rectorem.* Servius in 6. Æneid. fol. 438. *Animus inviſibilis eſt, ſicut etiam DEUS, unde originem ducit.* Philo in decalog. Apulejus de mundo pag. 128. Theophil. lib. 1. ad Autolyc. fol. 246. Chryſoſt. in Matth. cap. 4. homil. 14.

MEURSIUS.

4 *Num.*] Scribo, *cum.*

viſicaris & loqueris, nec aſpicere poſſis, nec [1] tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire aut ſingulos noſſe. Erras ô homo, & falleris. unde enim Deus longe eſt, cum omnia cæleſtia, terrenaque, & quæ extra iſtam orbis provinciam ſunt, [2] Deo cognita, plena ſint? ubique non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. [3] In ſolem adeo rurſus intende, cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens ubique intereſt, & miſcetur omnibus: nuſquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac [4] ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecre-

VARIAE LECT.

1 *Tueri.*] Sabæus, *tenere.*

MEURSIUS.

Deo cognita plena ſint.] Lego, *Deo cuncta p. ſ.* vel *D. cognita plene ſint.* ſed illud prætulerim.

WOWERUS.

2 *Deo cognita plena ſint.*] Rom. delet τὸ cognita. MS. cuncta. apud Porphyr. περὶ δὲ λογ. φιλοσοφ. Πάντα θεοῦ πλήρη, πάντα θεὸς ἐστεφάνωται.

ELMENHORSTIUS.

Deo cuncta plena ſint.] Hilarius lib. 1. de Trinitate: *Nullus ſine Deo, neque ullus non in Deo locus eſt. In cœlis eſt, in inferno eſt, ultra maria eſt. Ineſt interior, excedit exterior. Ita cum habet atque habetur: neque in aliquo ipſe, neque non in omnibus eſt.* Et in Pſalm. 118. & 137. Athanaſ. in reſcripto ad Liberium epiſcop. Roman. ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ θεὸς λόγος, &c. fol. 397. Auguſt. lib. 1. confeſſion. cap. 3. Et de civitate Dei lib. 7. cap. 30. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. fol. 249. Hieron. l. 18. in Eſaiam cap. 66.

VARIAE LECT.

Deo cuncta plena ſunt.] Ita Wowerus ex MS. Sab. *Deo cognita plena ſunt.*

RIGALTIUS.

Deo cognita, plena ſunt.] Hoc eſt, *Deo cognita ſunt, Deo plena ſunt.* Deo ſunt cognita, & plena ipſo.

VARIAE LECT.

3 *In ſolem.*] Sabæus, *in ſole.*

OUZELIUS.

4 *Speculator omnium, à quo nihil poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, intereſt cogitationibus.*] Prudentius Hymno Matutino:

Speculator adſtat deſuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actuſque noſtros proſpicit
A luce primâ in veſperum.
Hic teſtis, hic eſt arbiter!
Hic intuetur quicquid eſt,
Humana quod mens concipit:
Hunc nemo fallit judicem.

Sic Baſilius Magnus: ὅπουπερ ἂν βαδίζῃς, ὅτιπερ ἂν ἐνεργῇς, κἂν ἐν σκότει, κἂν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπισκοποῦντα ἔχεις τὸν τοῦ θεοῦ ὀφθαλμὸν ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. οὐ πύλαι ἀνοίγονται. οὐ παραπετάσματα συνάγονται. ἕτοιμόν ἐστιν εἰς θέαν τὸ κατοικητήριον τοῦ θεοῦ. πάντας ἐφορᾷ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. οὐδὲ εἷς διαφεύγει αὐτοῦ τὴν θέαν. οὐ σκότος, οὐ τοῖχοι παρακαλύπτοντες, οὐδὲν ἐμπόδιόν ἐστιν ὀφθαλμοῖς θεοῦ. Thales apud Ciceronem lib. 2. de Legib. *Homines exiſtimare oportet Deos omnia cernere.* Silius Ital. lib. 15.

— quacunque capeſſes,
Teſtes factorum ſtare arbitrabere Divos.

1 In-

ſecretum, tenebris intereſt, [1] intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? [2] non tantum ſub illo agimus, ſed & cum illo, [3] ut prope dixerim, vivimus. [4] Nec nobis de noſtrâ frequentiâ blandiamur: multi nobis videmus, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſque diſtinguimus: [5] Deo una domus eſt mundus hic totus. [6] Reges

WOWERUS.

1 *Intereſt cogitationibus?*] Sen. epiſt. 84. *Nihil Deo clauſum eſt, intereſt animis noſtris, & cogitationibus medius intervenit.* Juſtin. Apol. 1. θεὸν ἔχομεν μάρτυρα τῶν τε λογισμῶν, καὶ τῶν πράξεων. Epictet. apud Arrian. lib. 2. Deum, & genium noſtrum inerrare cogitationibus, & videre quæ agimus. Hermog. apud Plutarch. lib. ὅτι οὐδὲ ζῶ ἐστιν ἡδέως κατ' ἐπίκουρον.

ELMENHORSTIUS.

Tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris.] Hieron. pro libris adv. Jovinian. apologia ad Pammach. tom. 1. cap. 6. fol. 184. *Nihil DEO clauſum eſt: & tenebræ quoque lucent apud eum.* Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 14. ὥσθ' ὅταν κλείσετε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστὲ, οὐδὲ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. Iſidorus Peluſiota lib. 4. epiſt. 47. Lact. lib. 6. c. 24. lib. 2. cap. 17. lib. 5. c. 8. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 39. Cyprian. de lapſis fol. 222. Prudent. in Hymno. matut. Boëtius de conſolat. philoſoph. lib. 5. met. 2. & proviſà 6. Baſilius Imp. in exhort. ad Leonem filium cap. 42. Ambroſius de officiis lib. 1. c. 14. l. 2. c. 19.

2 *Non tam ſub illo agimus, ſed cum illo vivimus.*] S. Paulus in Act. apoſt. c. 17. DEUS non longe ab unoquoque noſtrum, ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

HERALDUS.

Sed & cum illo.] Interſeruimus particulam copulativam ex MS. Reg.

OUZELIUS.

Non tantum ſub illo agimus; ſed & cum illo vivimus.] Sen. *Prope eſt à te Deus, tecum eſt, intus eſt.* Et: *Deus ad homines venit, imo (quod propius eſt) in homines venit.* Quanquam hæc illi è Stoica ſuperbia nata. Sic & Arrianus Diſſert. in Epict. l. 2. c. 7. Θεὸν περιφέρεις τάλας· δοκεῖς με λέγειν ἀργυροῦν τινα ἢ χρυσοῦν ἔξωθεν; ἐν σαυτῷ φέρεις αὐτόν.

VARIAE LECT.

3 *Ut prope dixerim.*] Fulv. Urſin. *prope dixerim.*

RIGALTIUS.

4 *Nec nobis de noſtra frequentia blandiamur.*] Ut ille apud Juvenalem Sat. 13.

Si curant igitur cunctos punire nocentes,
Quando ad me venient?

Plinius Hiſt. nat. 2. *Deos agere curam rerum humanarum credi, ex uſu vitæ eſt; pœnaſque maleficiis aliquando ſeras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas eſſe.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Deo una domus eſt mundus hic totus.*] Lact. lib. 4. cap. 29. *Hic mundus una Dei domus eſt.* Philo lib. 2. de Monarch. pag. 564. τὸ μὲν ἀνωτάτω καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸν θεοῦ νομίζειν τὸν σύμπαντα χρὴ κόσμον εἶναι. νεὼν μὲν ἔχοντα ἁγιώτατον τῆς τῶν ὄντων οὐσίας μέρος, οὐρανὸν, ἀναθήματα δὲ τοὺς ἀστέρας, ἱερέας δὲ τοὺς ὑποδιακόνους αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἀγγέλους. Id eſt, *DEI templum ſummum verumque exiſtimandum eſt mundus hic univerſus, cujus ſacrarium ſit cœlum, in tota rerum natura præſtantiſſimum, donaria vero ſidera, ſacerdotes & æditui poteſtates angelicæ.*

6 Re-

ges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere: Deo [1] indiciis opus non eſt. [2] Non ſolum in oculis ejus, ſed & in ſinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit quod unum & ipſi Deum aris atque templis maxima ſuperſtitione coluerunt. Ignorantia laberis, ſi priorum aut oblitus aut inſcius, poſteriorum recordaris. Nam & ipſi, Deum noſtrum, idem enim omnium Deus eſt, [3] quandiu caſte, innoxie, religioſeque coluerunt, quandiu præceptis ſalubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de ſervientibus reges; modici multos, inermi armatos dum fugiunt inſequentes, Dei juſſu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel ſi Romanis magis gaudes, ut maneamus veteres, [4] Flavii Joſephi, vel Antonii Juliani, de Judæis require; jam ſcies [5] nequitiâ ſuâ hanc eos meruiſſe fortunam: nec [6] quidquam accidiſſe, quod non ſit his, ſi in contumaciâ perſeverarent, ante prædictum. Ita prius eos deſeruiſſe comprehendes, quam eſſe deſertos: nec,

MEURSIUS.

6 *Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere.*] Scribo, *Reges ſtatum r. ſ. p. o. m. diverſa n.*

VARIAE LECT.

1 *Indiciis.*] Sab. *judiciis.* male.

2 *Non ſolum.*] Ita Fulv. Sab. *ſolum.*

WOWERUS.

3 *Quamdiu caſte.*] Tertull. Apol. *Neceſſe eſt igitur pauca de Chriſto, ut Deo totum. Judæis erat apud Deum gratia, ubi & inſignis juſtitia, & fides originalium auctorum,* & quæ ſeq. Scribe ex MS. pauca de Chriſto, ut de Deo. Tantum Judæis erat apud Deum.

RIGALTIUS.

4 *Flavii Joſephi, vel Antonii Juliani.*] In MS. ſcribitur *Flavi Joſæpi* & abraſæ membranæ ſuperficies oſtendit ſcriptum fuiſſe *Antonini Juliani.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Nequitia ſua hanc eos interiiſſe fortunam.*] Beda lib. 9. in Luc. cap. 23. fol. 293. *Judæi quia data ſibi optione, pro Jeſu latronem, pro ſalvatore interfectorem, pro datore vitæ, elegerunt ademptorem, merito ſalutem, vitamque perdiderunt & latrociniis ſe ac ſeditionibus in tantum ſubmerſerunt, ut & patriam, regnumque ſuum, quod plus Chriſto amavêre perdiderint, & hactenus eam, quam vendidere, vel animæ vel corporis libertatem recipere non meruerint.* Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 2. & 13. Origin. contra Celſum lib. 2. Nicephorus Calliſt. lib. 2. eccl. hiſt. cap. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chryſoſt. in Matth. cap. 24. Homil. 77. Procopius Sophiſta in Eſaiam fol. 157. Theodor. de fine & judicio. orat. 2. Iſidor. Peluſiot. lib. 3. epiſt. 128. Theophylactus in Johan. cap. 4. Hieron. in Eſaiam lib. 17. c. 63. In proverbia Salomonis lib. 1. cap. 1. fol. 73. Auctor comment. in Matthæum cap. 24. homil. 49. fol. 934.

MEURSIUS.

6 *Quicquid.*] Lego, *quid.*

nec, ut impie loqueris, cum Deo ſuo captos, ſed à Deo, ut diſciplinæ transfugas, deditos. [1] Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut [2] difficile, non cadere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, [3] omnia quæ orta ſunt occidere? quæ facta ſunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cælo continentur, [4] ita ut cœpiſſe, deſinere? [5] Fontium dulci aquâ

RIGALTIUS.

1 *Ceterum de incendio mundi aut improviſum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris eſt.*] Hæc quidem eſt antiqui exemplaris ſcriptura, ſed abſque ſenſu. Nec placet quod in quibuſdam editionibus tentatum fuiſſe video, *Aut improviſum ignem cadere aut difficilem credere.* Nec tamen arguo mutandi licentiam. nam eſt ſane leviſſima mutatio. ſed nihil juvat, nec tollit abſurditatem ſententiæ. Videamus igitur an reſtitui vera lectio poſſit repoſitis quæ ſunt elocata. *Ceterum, de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris eſt.* Ait Minucius, eos ſentire cum vulgo, qui putant non eſſe proviſum ignem idoneum tantæ conflagrationi; aut ſi fuerit proviſus difficulter tot per ætates prohibitum, ne caderet. Hanc ſententiam viris cordatis indignam eſſe docet. cum apud Deum ſemper in promptu, ac proinde tam facile ſuſtineri & cohiberi, quam non difficile promi.

OUZELIUS.

Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile, non cadere, vulgaris erroris eſt.] Sic hunc locum olim excudi curavimus, quia tum temporis hæc Rigaltii conjectura nobis veriſſima videbatur. Jam non parum animum meum mutavit Viri Eximii ac Celeberrimi M. Z. Boxhornii ſententia, cui, cum in veteri exemplari legatur; *Ceterum de incendio mundi aut improviſum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris eſt:* multo magis placet ſi reſcribatur ex exemplaris veſtigiis: *Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem cadere, aut ſufficere non credere, vulgaris erroris eſt.*

VARIAE LECT.

2 *Difficilem.*] Sab. *difficile.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Omnia quæ orta ſunt occidere.*] Cyprian. ad Demetrian. fol. 254. *Hæc ſententia mundo data eſt, hæc Dei lex eſt, ut omnia orta occidant, & aucta ſeneſcant, & infirmentur fortia, & magna minuantur, & cum infirmata, & diminuta fuerint, finiantur.* Cicero lib. 1. de natura Deorum pag. 17. Philargyr. in 2. Georg. Baſilius Magnus homil. 6. in Hexæmer. Salluſt. de bell. Jugurtin. & 1. epiſt. ad Cæſar.

HERALDUS.

4 *Ita ut cœpiſſe, deſinere.*] Ita edidimus, MS. Reg. ſequuti. Legebatur antea, *cœpiſſet.*

VARIAE LECT.

Ita ut cœpiſſet deſinere.] Ita Fulv. Urſin. Alit. in Edit. n.

HERALDUS.

5 *Fontium dulci aqua, mariſve nutriri.*] MS. Reg. *fontium dulci aqua maria nutrire.* Non bene. Hoc ait Minucius, Stoicorum ſententia cœlo interitum imminere, conſumto humore quo cœleſtia corpora ali exiſtimabant, quam quidem opinionem ut omnino ridiculam notat Ariſtoteles l. de meteoris 2.

VARIAE LECT.

Fontium dulci aqua mariſve nutriri.] Mendoſe MS *f. dulcis a. m. nutrire.*

RIGALTIUS.

Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum.] Loci antehac depravа-

aquâ mariſve nutriri [1] in vim ignis abiturum Stoicis conſtans opinio

pravatiſſimi præclaram emendationem ſuggeſſit nobis vetus exemplar. nam ſic omnino habet: *Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum.* Sic autem intelligenda eſt hæc ſcriptura, τὸ *nutrire* abiturum in vim ignis Stoicis conſtans opinio eſt. Illa vero quæ ſequuntur, *Quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat*, ſupervacua ſunt & ſapiunt notulam de margine abreptam. neque aliud dicunt, quam id quod jam dictum eſt elegantius: *Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis.* Id eſt, maria non amplius nutrient, fontes aquis dulcibus, ſed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammas, ebullient ignei torrentes de ſcaturigine fontium. Plinius Hiſt. nat. 7. 16. *Raros patribus proceriores. conſumente ubertatem ſeminum exuſtione, in cujus vices nunc vergat ævum.* Et lib. 2. 106. *Natura ſævit, exuſtionem terris denuncians, Heracliti & Hippaſi Metapontini opinio fuit,* τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ἀναλωθῆναι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Seneca nat. quæſt. 3. cap. 1. *Ignis exitus mundi eſt.* & cap. ult. ubi de diluvio: *At illo tempore ſolutus legibus, ſine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eâdem qua conflagratio futura eſt. Utrumque fit cum Deo viſum ordiri meliora, vetera finiri.*

OUZELIUS.

Fontium dulci aquâ mariſve nutriri in vim ignis abiturum, Stoicis conſtans opinio eſt.] Clariſſimus ac Celeberrimus Boxhornius, ſuper hunc Minucii locum à nobis rogatus, pro humanitate ſuâ, quâ eſt erga omnes litterarum fautores, ſic „ reſpondit: Vana ſunt & frivola, quæ „ interpretum hic, emendare corruptiſ- „ ſimum, ut volunt, locum tentan- „ tium, ingenia comminiſcuntur. Mem- „ branarum veterum ſcriptura eſt; *Fon-* „ *tium dulcis aqua maria nutrire in vim* „ *ignis abiturum.* Lege, unius litteræ „ mutatione: *Fontium dulces aquas, ma-* „ *ria nutrire, in vim ignis abiturum, Stoi-* „ *cis conſtans opinio eſt.* Nam & ſic hæc „ diſtinguenda eſſe, palam liquet. *Ma-* „ *ria nutrire*, id eſt, pluviæ cælo caden- „ tes, & flumina ſive fontes augentes, „ ac ſic etiam maria, in vim ignium „ aliquando abituræ, vi ignium abſu- „ mendæ ſunt, ut Stoicorum eſt opi- „ nio. Infinitivus *nutrire* ſubſtantivi „ hic vim habet ac ſignificationem. Et „ ſic paſſim veteres loquuntur. Sic Per- „ ſius; *Velle ſuum cuique eſt.* Idem eſt, „ ac ſi dixeris; Sua cuique voluntas, ar- „ bitrium, & judicium eſt. Idem alibi, „ *Scire tuum nihil eſt, &c.* Id eſt; Peri- „ tia rerum ac ſcientia, quam jactas, „ nihil eſt. Pluria ſunt ejuſmodi exem- „ pla, quæ corradere & proponere hic „ omnia, non eſt neceſſe. Patet jam „ ſententia loci. Dixerat proxime Mi- „ nucius; *cælum quoque cum omnibus,* „ *quæ cælo continentur, ita, ut cœpiſſe,* „ *deſinere.* Sequitur ex eo, quod ſub- „ jungit, alimenta & nutrimenta, quæ „ fontes ac maria cælo debent, pariter „ cum cælo in vim ignium abitura, id „ eſt, vi ignium peritura. quam Stoi- „ corum fuiſſe ſententiam conſtat. Ni- „ hil certius, ac proinde contra mem- „ branarum ſcripturam nihil hic vel „ mutandum vel addendum. Hactenus Vir doctiſſimus, cujus ſententiæ omnes cordatos calculum adjecturos nullus dubito.

WOWERUS.

1 *In vim ignis abiturum Stoicis.*] Balb. Stoicus apud Cic. 2. de Nat. Deor. Juſtin. Apol. 2. Stoicorum opinionem ipſum Deum ſolvi in ignem, & mutatione mundum reparari. Plutarch. de defectu orac.

ELMENHORSTIUS.

Stoicis conſtans opinio eſt.] Athen. Apol. pro Chriſt. pag. 21. Τούτῳ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς τοῦ λόγου ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα, καὶ πάλιν ἔσεσθαι φασίν, ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος. Stoicorum opinio, non ſolum mundum ſed ipſum Deum in ignem diſſolutum iri. Juſtin. Martyr apolog. 2. fol. 51. Οἱ λεγόμενοι

opinio eſt: quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat; & [1] Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruina eadem ipſa ſententia eſt. [2] Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, [3] nunc alternis vicibus ardeſcere, & [4] cum ipſum mundum perpetuum, & inſolubilem diceret eſſe

δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι, καὶ αὖ πάλιν κατὰ μεταβολὴν τὸν κόσμον γενέσθαι λέγουσιν. Stobæus eclogis phyſicis c. 24. Epiphan. de Stoicis. Cicero lib. 4. academ. quæſt. fol. 33. Philo; *Quod mundus ſit incorruptibilis, &c.* Hieron. l. 14. in Eſaiam cap. 51. Origen. lib. 5. contra Celſum. Seneca natur. quæſt. lib. 3. cap. 28. Gazæus in Theophraſto. Marius Victor lib. 1. in Geneſin.

OUZELIUS.

Stoicis conſtans opinio eſt.] Non omnibus; fuêre enim inter ſectæ etiam principes qui hoc negarent. Sic Philo Judæus lib. Quod mundus ſit incorruptibilis, de Boetho, Poſidonio, Panætio, ac Diogene refert: Βόηθος, inquit, καὶ Ποσειδώνιος, καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τὸ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτόλμησαν. λέγεται δὲ καὶ Διογένης, ἡνίκα νέος ἦν, συνεπιγραψάμενος κατὰ τὸ πανελλὲς τοῖς ἔνδοθεν. De Panætio teſtatur & Cicero lib. 2. de Naturâ Deorum: *Eventurum noſtri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret.* Item Stobæus: Παναίτιος πιθανωτέραν εἶναι νομίζει, καὶ μᾶλλον ἀρέσκουσαν αὐτῷ τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου, ἢ τὴν τῶν ὅλων κατὰ πῦρ μεταβολήν. Quattuor iſtis, à Philone recenſitis, licet quintum addas, Zenonem nimirum cognomento Sidonium, Chryſippi diſcipulum; de quo ita Numenius apud Euſebium lib. 4. Præparat. Euangel.: Τοῦτο τὸ δόγμα τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρύσιππος. τὸν μὲν γὰρ τούτων μαθητὴν καὶ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώσεως τῶν ὅλων. Ceterum de mundi conflagratione ex Stoicorum opinione vide ſis Lipſium Phyſiolog. Stoicor. lib. 2. Diſſertat. 22.

ELMENHORSTIUS.

1 *Epicureis.*] Lactantius lib. 7. cap. 1. *Epicurus auctore Democrito veridicus in hac re fuit: ait enim mundum ortum & aliquando eſſe periturum.*

WOWERUS.

2 *Loquitur Plato.*] Epiphan. hær. 4. Clem. Strom. 5.

RIGALTIUS.

Loquitur Plato. partes orbis nunc inundare dicit.] Ita diſtinguendum erit, ſi retinenda videatur hæc ſcriptura vetus. Ceterum, malim notam & familiarem Minucio loquendi formam ſervari detracto inutili verbo, *dicit*, in hunc modum: *Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardeſcere.*

OUZELIUS.

Loquitur Plato, partes orbis nunc inundare, nunc alternis vicibus ardeſcere.] Platonis verba, quæ Minucius hic innuit, comparent in Timæo: Πολλαὶ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγόνασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγισται, μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεραι βραχύτεραι.

VARIAE LECT.

3 *Nunc alternis vicibus.*] Sab. *nunc a. v.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Cum ipſum mundum perpetuum & inſolubilem diceret fabricatum, addit tamen ipſi artifici Deo ſoli & ſolubilem eſſe, & mortalem.*] Platonis locum de mundi ſolutione ex Timæo, pag. 41. citavi in obſervat. Arnobianis lib. 2. fol. 51. quibus adde hunc Timæi Locri de anima mundi apud Platon. tom. 3. fol. 94. Ἐποίησεν ὦν τόνδε τὸν κόσμον ἐξ ἁπάσας τᾶς ὕλας, ὅρον αὐτὸν κατασκευάξας τᾶς τῶ ὄντος φύσιος, διὰ τὸ πάντα τἆλλα ἐν αὑτῷ

eſſe fabricatum, addit tamen, ipſi artifici, Deo ſoli, & ſolubilem, & eſſe mortalem. Ita nihil mirum eſt, ſi iſta moles ab eo, quo exſtructa eſt, deſtruatur. Animadvertis philoſophos eadem diſputare quæ dicimus, non quod nos ſimus eorum veſtigia ſubſecuti, ſed [1] quod illi de divinis [2] prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati ſint. Sic etiam conditionem renaſcendi, ſapientium clariores, [3] Pythagoras primus, & præcipuus [4] Plato corruptâ & di-

αὐτῷ περιέχειν, ἕνα, μονογενῆ, τέλειον, ἐμψυχόν τε καὶ λογικὸν (κρέιττονα γὰρ τάδε ἀψύχου καὶ ἀλόγου ἐστὶν) καὶ σφαιροειδὲς σῶμα. τελειότερον γὰρ τῶν ἄλλων σχημάτων ἦν τοῦτο. διηλεγμένος ὢν ἄριστον γέννημα ποιεῖν, τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννητὸν, οὔποτε φθαρησόμενον ὑπ᾽ ἄλλου αἰτίου, ἔξω τοῦ αὐτὸν συντεταγμένου θεοῦ, εἴποτε θέλετο αὐτὸν διαλύειν. Id est: *Hunc mundum ex omni materia creavit Deus, univerſique naturam terminum ipſum circumſcripſit atque definiit: quod videlicet omnia alia in ſeipſo complectatur, quippe quod unum ſit unigenitum, perfectum, anima & ratione præditum (ſic enim melius erat futurum quam illud quod animæ & rationis eſt expers) globoſo corpore (hæc enim figura omnibus figuris perfectior eſt.) Quum igitur Deus vellet pulcherrimum fœtum producere, hunc efficit Deum genitum, nunquam corrumpendum ab alia cauſa, præterquam à Deo, qui ipſum compoſuit, ſi quando voluerit ipſum diſſolvere.* Clemens recogn. l. 8. fol. 120. Theod. de nat. & mund. orat. 4. Euſeb. lib. 7. de præpar. eccleſ. cap. 2. Tertull. de ſpectac. cap. 10. Auguſtin. tom. 4. fol. 661.

WOWERUS.

1 *Quod illi de divinis prædictionibus.*] Multis Tertull. Apol. apud quem ita emendo: *Quis poëtarum, quis ſophiſtarum, qui non omnium de prophetarum fonte potarit.* Tatian. πρὸς Ἑλλ. Πολλοὶ σοφισταὶ περιεργίᾳ κεχρημένοις τὰ ὅσα περὶ τῶν κατὰ μωσέα ἔγνωσαν, ἃ καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν. Euſeb. lib. 10. cap. 1. Præp. Clem. Strom. 1.

ELMENHORSTIUS.

Quod illi de divinis prædictionibus prophetarum.] Quæcunque bona & vera Philoſophi de Deo & naturâ rerum prompſerunt, ea omniá de ſacramentis veterum prophetarum. Tertull. apolog. cap. 47. de teſtimon. animæ cap. 5. Auguſt. de doctrina Chriſtian. lib. 2. cap. 28. Juſtinus Martyr cohort. ad Græcos. & apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 64. & 73. Theodor. orat. 2. contra Græcos fol. 29. 31. 37. 38. 91. & ſeq. Theophil. ad Autolycum lib. 1. fol. 248. lib. 2. 265.

VARIAE LECT.

2 *Prædictionibus.*] Sab. *prædicationibus.*

WOWERUS.

3 *Pythagoras.*] Hanc opinionem de μετεμψυχώσει ortam ab Ægyptiis auctor Herod. Eut. Eandem & Druidas habuiſſe Cæſar de bello Gall. tradit. Apud Græcos Orpheus, & deinde Pythagoras ita ſenſerunt. Olympiod. in Plat. Alcib. παλαιὸς λόγος Ὀρφικός τε Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις. Tertull de Anima, de reſur. carnis. Juſtin. Apol. 2. Serv. 3. Æn. Ovid. 15. Metam. Lactant. ad illa Theb. 3. *Nec te Pythagoræ fallant arcana renati.* Ridiculum eſt, quod narrat Scholiaſt. Sophoclis Elect. Pythagoram incluſiſſe ſe ὑπογείῳ, juſſiſſeque matrem falſo rumore ejus mortem ſparge-

 res

& dimidiatâ fide tradiderunt. nam corporibus diſſolutis ſolas [1] animas volunt & perpetuo manere, & in alia nova corpora

re, deinde prodiiſſe & opinionem περὶ παλιγγενεσίας commentum.

ELMENHORSTIUS.

Pythagoras primus.] Hieron. tom. 1. apolog. adverſ. Ruffinum cap. 10. f. 261. *Apud Græcos Pythagoras primus invenit, immortales eſſe animas, & de aliis corporibus tranſire in alia. & ſe primum fuiſſe Euphorbum, ſecundo Callidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrum, ad extremum Pythagoram.* Lact. lib. 7. cap. 12. & 23. *Pythagoras tranſire animas in nova corpora diſputavit, ſed inepte, quod ex hominibus in pecudes, & ex pecudibus in homines.* Hieron. epiſtola 3. ad Heliodorum tom. 1. cap. 2. fol. 8. Malchus de vita Pythagoræ pag. 13. Pamphilus apud Hieron. tom. 9. cap. 151. Diodorus Siculus biblioth. lib. 1. pag. 88. Tertull. apologetico cap. 17. de anima cap. 28. Juſtinus Martyr quæſt. Græc. fol. 163. & ſeq. Ambroſius lib. de bono mortis cap. 10. Photius biblioth. fol. 713. Nicephor. Calliſt. eccleſ. hiſtor. lib. 10. cap. 35. Damaſcenus de hæreſib. f. 574. Euſebius de præparat. Eccleſiaſt. lib. 10. cap. 2. Origenes contra Celſum lib. 1. pag. 16. Diogenes Laërtius lib. 8. in vita Pythagoræ.

WOWERUS.

4 *Plato.*] Multa veſtigia hujus opinionis apud Plat. Phædro. Phædone. Tim. & de republ. Nicep. Greg. in Syn. de inſomn. Empedocles quoque idem ſenſit. Suid. & alii.

ELMENHORSTIUS.

Plato.] Plato de repub. l. 10. f. 620. καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὴ θηρίων ὡσαύτως εἰς ἀνθρώπους ἰέναι καὶ εἰς ἄλληλα τὰ μὲν ἄδικα, εἰς τὰ ἄγρια. τὰ δὲ δίκαια, εἰς τὰ ἥμερα μεταβάλλοντα, καὶ πάσας μίξεις μίγνυσθαι. Timæus Locrus de anima mundi apud Platonem tom. 3. fol. 104. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 2. Hieronymus adverſ. Ruffin. apolog. cap. 10.

OUZELIUS.

1 *Animas volunt & perpetuo manere, & in alia corpora ſæpius commeare.*] Hæc opinio de animarum μετεμψυχώσει apud varias olim gentium obtinuit. Ægyptii hanc primi tradiderunt, ac ab illis Pythagoras eam hauſit, ut refert Herodotus in Euterpe: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἰσὶ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται· ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πτηνά, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν. τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω. Gallos idem ſenſiſſe conſtat ex Cæſaris lib. 6. de Bello Gallico: *Inprimis*, inquit, *hoc volunt perſuadere: Non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios.* Et Diodori Siculi lib. 5. Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς (Γαλάταις) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Sed inter veterum Gallorum & Pythagoræ παλιγγενεσίαν, hoc intereſt, quod Pythagoras, ac poſt illum Plato, etiam hominum animas ad bruta animantia, Galli vero ad homines tantum tranſire volebant. Zamolxis quoque, ut eſt apud Julianum in Cæſaribus, idem docuit Getas, qui eum poſt mortem pro numine habuere. De Germanis teſtatur & Appianus in Celticis. Imo & inter Judæos huic placito addicti fuere. Sic de Phariſæis, celebratiſſima Judæorum ſecta, prodit Joſephus lib. 18. Antiquit. cap. 2. Item lib. 2. de bello Judaico, cap. 7. Dogma hoc olim inter Judæos viguiſſe, duobus ex Euangelio locis probare ſibi poſſe videtur J. Druſius lib. 2. de tribus Sectis cap.

pora ſæpius commeare. Addunt iſtis & illa ad [1] retorquendam veritatem, [2] in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philoſophi ſane ſtudio, [3] ſed mimico vitio

cap. 14. Uno, qui habetur Matth. c. 16. com. 14. Altero Joann. cap. 9. com. 2. Imo inde etiam quidam volunt, Herodem Galileæ tetrarcham putaſſe, animam Joannis Baptiſtæ, à ſe decollati, inſinuâſſe ſe in Jeſu Chriſti corpus; atque hoc colligunt ex Matth. cap. 14. com. 2. Sed non vero ſimile videtur, ex illo Matthæi loco id hauriri poſſe. Ibi enim expreſſis habetur verbis, quod Herodes exiſtimârit, Ioannem ſuſcitatum eſſe à mortuis. Neque hanc opinionem potuit Herodes habere de eo, quem non infantem, ſed jam maturæ ætatis virum ſciret. Ut potius Herodes putaverit, Ioannem Baptiſtam, utpote virum ſanctiſſimum, paullo ante à ſe interemptum, divinitus reſuſcitatum eſſe à mortuis; ac qui primitus nulla prorſus miracula feciſſet, nunc pro præmio Deum ei poteſtatem hanc largitum eſſe. Et hoc diſerte hæc Herodis verba innuere apud Euangeliſtam videntur: οὗτος ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. Sunt etiam Iudæi juniores qui μετεμψυχώσεως hunc errorem amplectuntur; illaque animarum transmigratio illis vocatur סוד הגלגול, hoc eſt, *Secretum revolutionis*. Item גלגול נשמות, id eſt, *revolutio animarum*. Et quemadmodum de Pythagorâ referunt Diogenes Laërtius lib. 8. & Lucianus in Gallo, eum dixiſſe, ſe primum fuiſſe Æthalidem Mercurii filium, inde Euphorbum Panthi filium, mox Aſpaſiam nobile Periclis ſcortum, deinde Cratem Cynicum: Sic Judæi dicunt, animam Adami per סוד הגלגול *ſecretum revolutionis* tranſmeâſſe in Davidem; Davidis vero in Meſſiam, qui propter Judæorum peccata adhuc lateat. Atque hoc etiam ex litteris nominis אדם colligunt; eas enim Kabbaliſtice, hoc eſt, nugaciſſime, reſolvunt in אדם, דוד, משיח, *Adam*, *David*, *Maſchiah*. Ceterum teſte Irenæo lib. 1. cap. 20. & Tertulliano de Anima cap. 34. Simon quoque Magus μετεμψύχωσιν ſtatuit. De Manichæis idem liquet ex Auguſtino, hæreſ. 46.

VARIAE LECT.

1 *Detorquendam.*] MS. *retorquendam.*

WOWERUS.

2 *In pecudes, aves.*] Eo nomine feſtive Pythag. ridet Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσ. Æn. Gazæus Theoph. ſive de animar. immortalitate.

OUZELIUS.

In pecudes, aves, belluas, hominum animas redire.] Lepide hanc opinionem taxat Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων, hiſce verbis: Ὅταν δὲ ἐμαυτὸν ἴδω, φοβοῦμαι τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα ὅπως αὐτὸ καλέσω, ἄνθρωπον, ἢ κύνα, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄφιν, ἢ δράκοντα, ἢ χίμαιραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλλομαι, χερσαῖα, ἔνυδρα, πτηνὰ, πολύμορφα, ἄγρια, τιθασσὰ, ἄφωνα, εὔφωνα, ἄλογα, λογικά. νήχομαι, ἵπταμαι, πέτομαι, ἕρπω, θέω, καθίζω. ἔστι δὲ ὅτε Ἐμπεδοκλῆς καὶ θάμνον με ποιεῖ.

WOWERUS.

3 *Sed mimi officio.*] MS. *mimico officio.* Rom. *mimi convicio.* ſpecie proverbii. Cic. in Piſon. & 2. de Orat. *mimicum jocum.* Symmach. *mimica reſponſio.*

ELMENHORSTIUS.

Mimi convitio.] Lact. lib. 7. cap. 12. *Sententia deliri hominis ridicula, mimo dignior quam ſchola fuit.* Prudent. περὶ στεφάνων in Laurent. martyr. p. 144.

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico,
Te nexuiſſe exiſtimas.

tio digna iſta ſententia eſt. Sed ad propoſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes veſtros in aliquem modum nobiſcum conſonare. Ceterum quis tam ſtultus aut brutus eſt, ut audeat repugnare hominem à Deo, ut primum [1] potuiſſe fingi, ita poſſe denuo reformari? nihil eſſe poſt obitum, & ante ortum nihil fuiſſe: ſicut de nihilo naſci licuit; ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius eſt id, quod non ſit, incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire & Deo credis, ſi quid oculis noſtris hebetibus ſubtrahitur? [2] Corpus omne, ſive

HERALDUS.

Non philoſophi ſane ſtudio, ſed mimico vitio digna iſta ſententia eſt.] Ita ſcriptum in MS. Reg. Edit. Rom. habebat *inimico vitio*. Unde Gelenius effecerat, *mimi officio*. Sane ſcripſiſſe exiſtimo Minucium, *mimi cavillo*, vel *cavillitio*: vel etiam *mimico cavillitio*. Nam *cavillari* de mimis proprie. Prudent. in agone Laurentii;

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico
Te nexuiſſe exiſtimas,
Dum ſcurra ſaltas fabulam?

Hunc locum autem Lactantius imitatus eſt lib. 7. in eodem argumento. *Quæ ſententia deliri hominis, quoniam ridicula, & mimo dignior, quam ſchola fuit, ne refelli quidem ſerio debuit.*

VARIAE LECT.

Mimi convitio] Ita Ful. Urſin. Sab. *inimico vitio*. MS. *mimico officio*. Aliter in Edit. n.

RIGALTIUS.

Mimico vitio digna iſta ſententia eſt.] Sic eſt in exemplari. *Mimico vitio*, hoc eſt, mimico more. nempe, riſus undecumque captandi. Huncce morem Minucius auſteritate Chriſtiana vitium vocat, & opponit mimicum vitium philoſophi ſtudio. Quod in quibuſdam editionibus reperitur, *mimi convicio*, aptius reſpondere videatur philoſophi ſtudio. Sed recte ait Minucius ſententiam iſtam, animas hominum in pecudum & beſtiarum corpora redituras, dignam eſſe mimico vitio. nam inter alia mimicæ artis vitia, illud eſt ſane turpiſſimum, quod ſæpe mimi pecudum & belluarum formas induunt.

Mimico vitio.] Tertullianus Apolog. *Multis etiam jocis & otio opus erit, ſi velimus ad hanc partem laſcivire. quis, in quam beſtiam reformari velit.*

WOWERUS.

1 *Potuiſſe fingi.*] Lege: *potuit effingi.*

ELMENHORSTIUS.

Ut primum potuiſſe fingi, ita denuo poſſe reformari.] Lact. lib. 7. cap. 23. *Si à principio Deus hominem, neſcio quo inenarrabili modo inſtituit: credamus ab eodem reſtitui veterem poſſe, qui novum fecit.* Tertull. apolog. p. 92. & de reſurrect. carnis. Damaſcenus de fide orthodoxa. lib. 4. cap. 28. Ruffinus in expoſitione ſymboli ad Laurentium PP. apud Hieron. part. 1. Tract. 2. epiſtol. 41. Gregorius Nyſſenus lib. de opificio hominis cap. 26. & ſeq. Ambroſ. de fide reſurrect. cap. 11. & ſeq. Auguſt. in Pſalm. 62. fol. 438. *Reſurrectio carnis vobis promittitur, ut caro quidem iſta, quam modo portamus, reſurgat in fidem. Nec incredibile vobis videatur; ſi enim Deus fecit nos, qui non eramus, magnum eſt illi reparare, qui eramus.* & Tomo 4. de catechizandis rudibus cap. 25. & 27.

VARIAE LECT.

Ut primum potuit fingi.] Fulv. Urſin. s. p. *potuit effingi*. Aliter in Edit. n.

ELMENHORSTIUS.

2 *Corpus omne ſive areſcit in pulverem, ſive*

ſive areſcit in pulverem, ſive in humorem ſolvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, ſubducitur nobis; ſed Deo [1] elementorum cuſtodi, reſervatur. Nec, ut creditis, ullum damnum ſepulturæ timemus, ſed [2] veterem,

ſive in humorem ſolvitur.] Tatianus contra Græcos, fol. 279. ὥσπερ γὰρ οὐκ ὢν πρὶν ἢ γενέσθαι τίς ἤμην οὐκ ἐγίνωσκον, μόνον δὲ ἐν ὑποστάσει τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον· γεγονὼς δὲ ὁ μὴ πάλαι, διὰ τῆς γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος, καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὤν, αὖθίς τε μηκέθ' ὁρώμενος, ἔσομαι πάλιν, ὥσπερ μὴ πάλιν γεγονὼς εἶτα γεννηθείς· κἂν πῦρ ἐξαφανίσῃ πᾶν τὸ σαρκίον ἐξαλμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκεν· κἂν ἐν πολαμοῖς, κἂν ἐν θαλάσσαις ἐκδαπανηθῶ· κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα, θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται τὴν ὁρατὴν αὐτῷ μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον. Id eſt: *Quoniam ſicut ignorabam, quid eſſem antequam naſcerer, cum nullus adhuc eſſem, ſolum autem in ſubjecto materiæ carnis exiſtebam, deinde genitus, qui olim non eram, & ex ipſa generatione eſſentia mea fidem habeo. Ita natus & per mortem ad non eſſe redactus, atque iterum inconſpicuus oculis, denuo exiſtam. quamvis enim caro tota incendio conſumatur, materiam tamen evaporatam mundus excipit: quanquam aut in fluviis, aut in mari contabeſcam, aut à feris dilanier, condor tamen in penu prædivitis Domini: quod licet pauperes & impii neſciant, Deus tamen qui regnat, ſubſtantiam ſibi ſoli conſpicuam, quando voluerit, ad priſtinam integritatem reducet.*

WOWERUS.

1 *Elementorum cuſtodia reſervatur.*] Scribe: *cuſtodi.*

VARIAE LECT.

Cuſtodi.] Sab. *cuſtodia.*

WOWERUS.

2 *Meliorem conſuetudinem humandi.*] Vide Tertull. de Anima cap. 51.

ELMENHORSTIUS.

Veterem & meliorem conſuetudinem humandi.] Cicero de legibus l. 2. f. 340. *Mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur.* Lact. lib. 6. cap. 12. *Quin etiam non defuerunt, qui ſupervacaneam facerent ſepulturam; nihilque eſſe dicerent mali, jacere inhumatum, atque abjectum. quorum impiam ſapientiam cum omne humanum genus reſpuit, tum divinæ voces, quæ id fieri jubent. Verum illi non audent dicere, id non eſſe faciendum; ſed ſi forte non fiat, nihil eſſe incommodi. Itaque in ea re non tam præcipientium, quam conſolantium funguntur officio; ut ſi forte id ſapienti evenerit, ne ſe ob hoc miſerum putet. Nos autem non quid ſapienti ferendum ſit, dicimus; ſed quid facere ipſe debeat. Itaque non quærimus nunc, utrumne tota ſepeliendi ratio ſit utilis, nec ne: ſed hæc, etiam ſi ſit inanis (ut illi exiſtimant) tamen facienda eſt, vel ob hoc ſolum, quod apud homines bene & humane fieri videtur. Animus enim quæritur & propoſitum ponderatur. Non enim patiemur, figuram & figmentum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere; ſed reddamus id terræ, unde ortum eſt.* Vide Origen. contra Celſum lib. 8. Auguſtinum de civitate Dei. lib. 1. cap. 13. & tom. 4. ad Paulin. de cura pro mortuis agenda cap. 3.

OUZELIUS.

Veterem & meliorem conſuetudinem humandi.] Morem cadavera defunctorum humandi ſane antiquiſſimum eſſe, vel ex Sacra pagina conſtare poteſt. Et plurimæ etiam nationes hoc ſepulturæ genus obſervârunt. Sic de Ægyptiis & Perſis tradit Herodotus in Thaliâ, quod mortuos

rem, & meliorem conſuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in ſolatium noſtri reſurrectionem futuram [1] omnis natura meditetur. [2] ſol demergit, & naſcitur; [3] aſtra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & reviviſcunt; poſt

mortuos ſepelierint. Quanquam poſterioribus ſeculis cremationem Perſis etiam uſurpatam fuiſſe, conſtet ex Ammiano Marcellino, lib. 19. uti & Procopio, lib. 1. de Bello Perſico. Ipſis etiam Græcorum vetuſtioribus, in uſu fuiſſe, auctor eſt Cicero, qui in 2. de Legg. ait: *Nam & Athenis jam illo more à Cecrope, ut ajunt, permanſit hoc jus terrâ humandi.* Arnobius quoque l. 6. ex Antiochi hiſtoriarum nono tradit, *Athenis in Minervio Cecropem eſſe mandatum terræ.* Apud Romanos vero jam ab eorum incunabulis mortuorum cum humatio, tum crematio obtinuiſſe videtur. Nam, ut Plutarchus in Numâ refert, teſtamento cavit Numa, ne corpus ſuum poſt mortem combureretur, Πυρὶ μὲν, inquit, οὐκ ἔδοσαν τὸν νεκρὸν, αὐτοῦ κωλύσαντος, ὡς λέγεται. Hoc certe non feciſſet Numa, niſi jam tum igne cremandi ritus in uſu fuiſſet; atque ideo prohibuit, ne ſibi defuncto id fieret. Romani vero, ut ſubjungit Plutarchus, δύο ποιησάμενοι λιθίνας σοροὺς, ὑπὸ τὸ Ἰάνικλον ἔθηκαν. τὴν μὲν ἑτέραν ἔχουσαν τὸ σῶμα, τὴν δ᾽ ἑτέραν τὰς ἱερὰς βίβλους. Hincque notandus venit Plinius, cujus certe mens alibi fuiſſe videtur cum l. 7. cap. 54. ſcriberet: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti: terrâ condebantur.* Sed ad horum refutationem nullo alio opus eſt, quam ipſo Plinio, qui ſuo ſe jugulat gladio. Nam lib. 14. cap. 12. inquit: *Numæ regis poſthumia ex eſt: Vino rogum ne aſpergito.* Certe ſi Numa lege ſanciverit, ne rogus vino aſpergeretur, neceſſe eſt, mortuorum crematio obtinuerit.

Wowerus.

1 *Omnis natura meditetur.*] Iiſdem argumentis in adſtruenda reſurrectione utuntur Theophil. lib. 2. Juſtin. Apol. 2. Cydonius de contemnenda morte. Athenag. de reſurr. mort. Tertull. de reſur. carnis.

Elmenhorstius.

2 *Sol demergit & naſcitur.*] Chryſologus in ſymb. Apoſtol. ſerm. 59. p. 249. *Crede homo de morte reſurgere te poſſe, quia antequam viveres, nil fuiſti: aut quare dubitas quod reſurgas, cum tibi totum, quod in rebus eſt, quotidie ſic reſurgat? Sol occidit & reſurgit: dies ſepelitur & redit. menſes, anni, tempora, fructus, ſemina, cum tranſeunt ipſa moriuntur, cum redeunt ſua ipſa morte reviviſcunt, & ut reſurrecturum te, jugi & vernaculo inſtruaris exemplo, quoties dormis, & vigilas, toties moreris & reſurgis.* Tertull. apol. cap. 48. & de reſurrect. carnis fol. 92. Theodoret. orat. 9. de provid. pag. 216. & ſeq. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 248. Prudent. lib. 2. contr. Symmach. pag. 414. Macarius homil. 5. Olympiod. in Eccleſ. cap. 12. Ambroſ. Hexæm. lib. 3. cap. 8. Nilus apud Photium bibliot. fol. 836. Athenag. apol. pag. 43. Chryſoſt. in 2. epiſt. Pauli ad Cor. cap. 15. homil. 4.

Ouzelius.

Sol demergit, & naſcitur.] Prudentius lib. 1. contra Symmachum:

Solem certa tenet regio, plaga certa coërcet:
Temporibus variis diſtinguitur, aut ſubit ortu,
Aut ruit occaſu. ——

Catullus Epig. 5.

Soles occidere & redire poſſunt.

3 *Aſtra labuntur, & redeunt.*] Tertullianus Apologet. *Lux quotidie interfecta reſplendet; ſidera defuncta reviviſcunt.*

poſt ſenium arbuſta frondeſcunt; [1] ſemina non niſi corrupta revireſcunt. ita corpus in ſeculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentitâ. Quid feſtinas ut crudâ adhuc hieme reviviſcat & redeat? exſpectandum nobis etiam corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſque conſcientiâ meritorum nihil ſe eſſe poſt mortem magis optare, quam credere. [2] malunt enim extingui penitus, quam ad ſupplicia reparari. Quorum error augetur, & in ſeculo libertate remiſſa, & Dei patientiâ maxima, [3] cujus quanto judicium tardum, tanto magis juſtum eſt. Et tamen admonentur [4] homines doctiſſimorum libris, & carminibus poëtarum; [5] illius ignei fluminis,

WOWERUS.

1 *Semina non niſi corrupta.*] Tertull. Apol. *Lux quotidie interfecta reſplendet, ſydera defuncta viveſcunt* (lege ex MS. reviviſcunt) *tempora ubi finiuntur, incipiunt, certe ſemina non niſi corrupta, & diſſoluta fæcundius ſurgunt: omnia pereundo ſervantur.*

ELMENHORSTIUS.

2 *Malunt extingui penitus quam ad ſupplicia reſervari.*] Hierocles in Pythagor. p. 164. ἐ βέλεται γδ ὁ κακὸς ἀθάνατον εἶναι τὴν αὐτῦ ψυχὴν, ἵνα μὴ ὑπομείνῃ τιμωρέμενος. Clemens recog. lib. 5. fol. 95. *Si qui ad exitum vitæ in impietate perſtiterint, tum jam diſcedens anima, quæ immortalis eſt, pro impietatis ſuæ perſeverantia luet pœnas. Immortales namque ſunt etiam impiorum animæ, quas ipſi fortaſſe velint pariter cum corporibus ſuis finiri; ſed non ita eſt, perfert enim ignis æterni ſine fine ſupplicia, & ad perniciem ſui naturam non habet moriendi.*

3 *Cujus quanto judicium tardum eſt.*] Auctor de rectitudine Cath. converſat. p. 796. *Nolite negligere, quod vos pius Deus ſuſtinet peccantes, quia quanto diutius expectat, ut vos emendetis, tanto gravius vindicabit, ſi neglexeritis.* Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Lento gradu ad vindictam ſui divina procedit ira; ſed tarditatem ſupplicii gravitate compenſat.* Vid. Auguſtinus de vita Chriſtiana c. 2. & ſeq.

VARIAE LECT.

4 *Hominum.*] Sab. *homines.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Illius ignei fluminis, & de Stygiâ palude.*] Plato Phœdone fol. 112. & ſeq. Arnob. lib. 2. adverſ. Gentes p. 31. Euſeb. præpar. eccleſ. lib. 2. cap 20. lib. 13. cap. 7. Theodoret. orat. 2. de fine & judicio fol. 154. & ſeq. Servius in Virgil. p. 117. & 104.

RIGALTIUS.

De Stygia palude ſæpius ambientis ardoris.] Styx novies interfuſa. Servius. Novem circuli Stygis inferos, id eſt terram, cingunt.

OUZELIUS.

De Stygiâ palude.] Stygis, paludis infernæ, ut poëtæ ajunt, nomen quibuſdam videtur deductum ἀπὸ τῦ ςυγεῖν, id eſt, *odiſſe, reformidare.* Ut Virgilius lib. 6. Æneid.

—— *Triſtique palus inamabilis unda*
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.

Quia maxime homines eam averſabantur. Alii non abſurde etiam ſtatuunt, quod dici poſſit, Στύγα eſſe ex שְׁתִיקָה, *ſtika*, omiſſo ſchevâ, utpote ſyllabam non faciente, ut ſit *ſtika.* Atque ſic dictam eſſe, quaſi locum ſilentii, à שתק nimirum, quod eſt,

minis, & de Stygiâ palude ſæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipſe [1] rex Jupiter per torrentes ripas, & atram voraginem [2] jurat religioſe. deſtinatam enim ſibi cum ſuis cultoribus

ſiluit, *tacuit*. Quæ quidem vox convenit defunctorum animis. Virgilius 6. Æneid.

— Umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late.

Sic de Minoë ibidem:

— Ille ſilentum
Concilium vocat.

Poſtremum hoc ſatis ingenioſum; attamen prima etymi ratio haut dubie vero ſimilior eſt.

ELMENHORSTIUS.

1 *Rex Juppiter per torrentes ripas jurat religioſe.*] Apollodorus bibliot. l. 1. pag. 5. τὸ δὲ τῆς Στυγὸς ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐν ᾅδου ῥέον, Ζεὺς ἐποίησεν ὅρκον, ταύτην αὐτῇ τιμὴν διδοὺς, ἀνθ' ὧν αὐτῷ κατὰ Τιτάνων μετὰ τῶν παίδων συνεμάχησε. Suidas in ςὺξ. Tertul apol. cap. 2. Virgil. lib. 6. Æneid. Stat. lib. 8. Theb. Servius in Virgil. fol. 407.

OUZELIUS.

Jupiter per torrentes ripas jurat religioſe.] Appulejus lib. 6. Mileſior. *Diis etiam, ipſique Jovi formidabiles aquas iſtas Stygias vel fando comperiſti? quodque vos dejeratis per numina Deorum, Deos per Stygis majeſtatem ſolere.* Virgilius 6. Æneid.

— Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Sed notum hoc ſatis, & exempla præter Maronem 9. & 12. Æneid. apud Homerum Iliad. ο. Heſiodum Theogoniâ, Apollonium Rhodium lib. 2. Argonaut. Ovidium Metamorph. lib. 1. Senecam Hercule Furente, alioſque. Quam ſanctum autem tale juramentum fuerit, patet ex Servio, qui ad 6. Æneid. Orphei profert ſententiam, quod, ſi Dii per Stygem pejeraſſent, ſpatio novem annorum in Tartaro punirentur: *Fertur*, inquit, *ab Orpheo, quod Dii pejerantes per Stygiam paludem, novem annorum ſpatio in Tartaro puniuntur.* Heſiodus tamen Theogoniâ paullo aliter. Sic enim ille:

Ὅς κεν τὸν ἐπίορκον ἀπολείψας ἐπομόσσῃ
Ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Κεῖται νήϋτμος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν.
Οὐδέ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἔρχεται ἆσσον
Βρώσιος, ἀλλά τε κεῖται ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος
Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι, κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει.
Αὐτὰρ ἐπὴν νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν,
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτατος ἆθλος.
Ἐννάετες δὲ θεῶν ἀπαμείρεται αἰὲν ἐόντων,
Οὐδέ ποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται, οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
Ἐννέα πάντ' ἔτεα· δεκάτῳ δ' ἐπιμίσγεται αὖτις
Εἴρεας ἀθανάτων οἳ ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Τοῖον ἄρ' ὅρκον ἔθεντο θεοὶ Στυγὸς ἄφθιτον ὕδωρ
Ὠγύγιον. τὸ δ' ἵησι καταστυφέλου διὰ χώρου.

Hinc Papinius Statius:

— Et Styx perjuria Divûm
Arguit. —

RIGALTIUS.

2 *Jurat religioſe.*] — ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Sa-

ribus pœnam præſcius perhorreſcit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic [1] ſapiens ignis [2] membra urit & reficit. carpit & nutrit: ſicut ignes fulminum corpora tangunt, nec abſumunt: [3] ſicut ignes Ætnæ, & Veſuvii, & arden-

MEURSIUS.

1 *Sapiens ignis.*] Scribo, *rapiens.*

WOWERUS.

Illic ſapiens ignis.] Clem. Alexand. Protrept. καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adv. Gnoſticos. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, ſugillans illic cor habentes, ubi & theſaurum.* Emenda eff. *vituli defundit, illos ſugillans.*

ELMENHORSTIUS.

Illic ſapiens ignis.] Clemens Alexandrinus protrept. fol. καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adverſ. Gnoſticos cap. 3. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit, illos ſugillans, illic cor habentes ubi & theſaurum.* Quæ loca etiam notata à Fulvio Urſino, & Wowero. Hieronymus in Daniel. cap. 3. fol. 503. *O quam ſapiens ignis! quam inenarrabilis D i potentia! vinculis ſtricta ſunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur.* Paulinus epiſt. 9. ad Severum fol. 62. *Non ardebit opus noſtrum, & ignis ille ſapiens tranſeuntes nos per examen ſuum, non ſevero ardore ambiet puniendos.*

RIGALTIUS.

Illic ſapiens ignis] Sapientiſſimi artificis juſſa exſequens. à ſapientiſſimo artifice datus.

ELMENHORSTIUS.

2 *Membra urit & reficit.*] Auctor de rectitudine cath. converſationis f. 798. *Gehennæ ignis ſic conſumit, ut ſemper reſervet.* Lactantius lib. 7. cap. 21. *Quia peccata in corporibus contraxerunt; rurſus carne induentur, ut in corporibus piaculum ſolvant; & tamen non erit caro illa, quam Deus homini ſuperjecerit huic terrenæ ſimilis, ſed inſolubilis ac permanens in æternum, ut ſufficere poſſit cruciatibus, & igni ſempiterno; cujus natura diverſa eſt ab hoc noſtro, quo ad vitæ neceſſaria utimur: qui niſi alicujus materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille divinus per ſeipſum ſemper vivit, ac viget ſine ullis alimentis, nec admiſtum habet fumum, ſed eſt purus ac liquidus, ac in aquæ modum fluidus. Non enim vi aliqua ſurſum verſus urgetur, ſicut noſter, quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermiſtus exilire cogit, & ad cœleſtem naturam cum trepidatione mobili ſubvolare. Idem igitur divinus ignis una, eademque vi atque potentia & cremabit impios & recreabit: & quantum è corporibus abſumet, tantum reponet; ac ſibipſe æternum pabulum ſubminiſtrabit. Quod poëtæ in vulturem Titii transtulerunt. Ita ſine ullo revireſcentium corporum detrimento aduret tantum, ac ſenſu doloris afficiet.* Cyprian. ad Demetrian. f. 58. Ambroſ. in epiſt. Paulli ad Theſſ. c. 2. Tertull. apolog. cap. 28.

WOWERUS.

3 *Sicut ignis Ætnæ montis, & Veſuvii montis.*] Utrobique gloſſema videtur τὸ *montis.* Imitatus autem eſt illa Tertull. Apol. ubi de igne æterno, quem arcanum appellat, *Non abſumit,* inquit, *quod exurit, ſed dum erogat, reparat: adeo manent montes ſemper ardentes. & hoc erit teſtimonium ignis æterni pœnam nutrientis.* Vide Cyrill. περὶ ἐξόδου ψυχῆς.

ELMENHORSTIUS.

Sicuti igitur ignes Ætnæ & Veſuvii.] Vide Iſidor. Hiſpal. de natur. rerum cap. 46. Tertull. apolog. c. 48. Nazianzenum in Julian. orat. 1. fol. 291.

VARIAE LECT.

Sicut ignis Ætnæ & Veſuvii.] Ita Wowerus. Sab. *ſi. i. Æ. montis & V. montis.* inepte MS. *Hennæi montis & Latui.*

Ignes

dentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſâ corporum laceratione nutritur. [1] Eos autem merito tor-

RIGALTIUS.

Ignes Ætnæ & Veſuvii.] In MS. *hennei montis & leſui montis.* quæ ſunt corrupta & intricata ſupervacuis interpretamentis.

OUZELIUS.

Ignes Ætnæ.] Ætnam montem eleganter deſcribit Silius Italicus l. 14.

Aſt Ætna eructat tremefactis cautibus ignes;
Incluſi gemitus pelagique imitata furorem,
Murmure per cæcos tonat irrequieta fragores;
Nocte dieque ſimul fonte è Phlegethontis ut atro
Flammarum exundat torrens, piceâque procellâ
Semiambuſta rotat liquefactis ſaxa cavernis.
Sed quanquam largo flammarum exæſtuat intus
Turbine, & aſſidue ſubnaſcens profluit ignis:
Summo cana jugo cohibet (mirabile dictu)
Vicinam flammis glaciem, æternoque rigore
Ardentes horrent ſcopuli, ſtat vertice celſi
Collis hiems, calidaque nivem tegit atra favilla.

De Ætnâ præterea vide ſis Pindarum Pyth. Od. 1. Æſchylum Prometheo, Orpheum Argonauticis, Callimachum Hymno in Delum, Auctorem libri de Mundo ad Alexandrum, Ciceronem lib. 2. de Naturâ Deorum, Lucretium lib. 1. & 6. Ovidium Metamorph. l. 15. Senecam Epiſt. 80. Oppianum lib. 1. Cyneget. Ælianum Variar. lib. 8. c. 11. Strabonem lib. 6. Plinium Hiſtor. Nat lib. 2. cap. 106. Vibium Sequeſtr. de Montibus, Martianum Capellam lib. 6. de Nuptiis Philologiæ, Solinum c. 42. Auguſtinum de Civit. Dei lib. 3. cap. 2. & lib. 4. cap. 2. Salvianum lib. 7. de Gubernatione Dei, alioſque quam plurimos, quibus ſuperſedeo.

Et Veſuvii.] Veſuvius mons Campaniæ, ab æſtu & igne æque ac Ætna clarus. Apulejus de Mundo: *Quibuſdam ſubter occulti ſunt ſpiritus, & flantes incendia indidem ſuſpirant, ut Lipara, ut Ætna, ut Veſuvius etiam noſter ſolet.* Silius lib. 12.

Monſtrantur Veſeva juga, atque in vertice ſummo
Depaſti flammis ſcopuli, fractuſque ruina
Mons circum, atque Ætnæ fatis certantia ſaxa.

Valerius Flaccus lib. 4. Argonaut.

Sic ubi prorupti tenuit cum forte Veſevi
Heſperia letalis apex, vix dum ignea montem
Torſit hiems, jamque Eoas cinis induit urbes.

Papinius Statius lib. 3. Sylvar. Carm. 5.

Non adeo Veſuvinus apex, & flammea diri
Montis hiems, trepidas exhauſit civibus urbes.

ELMENHORSTIUS.

1 *Eos merito torqueri, qui Deum neſciunt.*] Ambroſ. in Lucam lib. 8. c. 17. *Etenim Athenienſibus ignotus DEUS; in Judæa notus, ſed non receptus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur, qui prævaricatur, damnatur. nec ille erutus à culpa, qui ſuum auctorem neſcivit.* Et de vocatione Gent. lib. 2. cap. 5. Clemens recogn. lib. 5. fol. 92. Auctor de rectit. cathol. converſat. pag. 798. Lactant. lib. 7. cap. 26. Tertullian. de pœnitentia. Ignatius epiſt. 14. ad Epheſios. Baſilius Magn. concione in S. Baptiſma fol. 188.

1 Et

torqueri, qui Deum neſciunt, ut impios, ut injuſtos, niſi profanus, nemo deliberat: cum parentem omnium, & omnium dominum non minoris ſceleris ſit ignorare, quam lædere. [1] Et quamquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, ita ut notitia proſit ad veniam; tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, [2] quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multo [3] tamen vobis meliores deprehendemur. [4] Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; [5] nos uxoribus noſtris ſolummodo [6] viri naſcimur. vos ſcelera admiſſa punitis; [7] apud nos & cogitare peccare eſt: vos conſcios timetis; [8] nos etiam conſcientiam ſolam, ſine quâ eſſe non poſſumus. Denique [9] de veſtro numero carcer exæſtuat: Chri-

MEURSIUS.

1 *Et quanquam imperitia.*] Locus mutilus. reſtituo: *E. quanq. ut imperitia.* deleto ſequenti. *ut.*

HERALDUS.

2 *Quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt.*] Id eſt, quamvis noſtrorum nonnulli diſciplinam noſtram minus curioſe obſervant.

MEURSIUS.

3 *Tandem.*] MS. *tamen.* quod veteres pro *tandem* uſurparunt. vide Nonium de varia verborum ſignificatione.

VARIAE LECT.

Tamen.] MS. *tandem.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Vos adulteria prohibetis & facitis.*] Vide Cyprian. epiſt. 2. ad Donat. f. 3. Theodoret. orat. 3. contra Græcos. Hieronym. contra hæreſes Jovinian. lib. 1. cap. 21.

5 *Nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur.*] Tertullianus apolog. cap. 16. *Chriſtianus uxori ſuæ ſolus maſculus naſcitur.*

RIGALTIUS.

Nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur.] Nam à Fide vita noſtra computatur.

WOWERUS.

6 *Viri naſcimur.*] Corrige: *neſcimur.*

ELMENHORSTIUS.

7 *Apud nos & cogitare, peccare eſt.*] Iſidorus Hiſpal. lib. 2. ſentent. cap. 25. *Non ſolum factis, ſed & cogitationibus delinquimus.* Hieron. lib. 1. in Oſeeam cap. 14. *Non ſolum opus, ſed & cogitatio mali operis pœnas luet.* Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 79. Lactant. lib. 6. cap. 23. Tertull. apol. cap. 45. Juſtin. martyr apol. 2. pro Chriſtian. pag. 47. Auguſtinus tom. 9. de honeſtate mulierum fol. 229. Chryſoſt. in Matth. c. 5. homil. 17.

8 *Nos conſcientiam ſolam.*] Iſidor. ſentent. lib. 2. cap. 26. *Quamvis humana judicia ſubterfugiat omnis qui male agit, judicium tamen conſcientiæ ſuæ effugere non poteſt.*

WOWERUS.

9 *De veſtro numero carcer exæſtuat.*] Tertull. Apol. *De veſtris ſemper æſtuat carcer, de veſtris ſemper metalla ſuſpirant.*

ELMENHORSTIUS.

De veſtro numero carcer exæſtuat.] Tertullian. ad Scapulam cap. 2. *Nos quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto unquam deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa deſpoliant, & per deos jurant, & eoſdem colunt, Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehenduntur.* Lactant. lib. 5. cap. 9. *Non enim de*

Chriſtianus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, [1] aut profugus. [2] Nec de fato quiſquam aut ſolatium captet, [3] aut excuſet; eventum ſit [4] ſortis Fortunæ, mens tamen libera eſt: & ideo actus hominis, non dignitas judicatur. [5] Quid enim aliud eſt fatum, [6] quam quod de unoquoque noſtrum Deus fatus eſt? qui, cum poſſit præſcire materiam, pro meritis & qualitatibus ſingulorum etiam fata determinat. Ita in

de noſtro, ſed illorum numero ſemper exiſtunt, qui vias obſideant armati, maria prædentur; vel ſi palam graſſari non licuit, venena clam temperent; qui uxores necent, ut dotes earum lucrentur; aut maritos, ut adulteris nubant, qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulent, aut ſi nimium pii fuerint, exponant, qui libidines inceſtas nec à filia, nec à ſorore, nec à matre, nec à ſacerdote contineant; qui adverſus cives ſuos, patriamque conjurent; qui nec eculeum metuant; qui denique ſacrilegia committant, & Deorum, quos colunt, templa diſpolient.

RIGALTIUS.

1 *Aut profugus.*] Quia jam, eo quod malus eſſe cupit, deſiit eſſe Chriſtianus. transfugit in caſtra Ethnicorum.

VARIAE LECT.

2 *Nec de fato.*] Totum hunc locum ita legit Petrus Faber l. 3. ſemeſt. c. 23. *Nec de fato q. a. ſolatium captet, aut excuſet fortunam; mens tamen libera eſt, & i. a. hominis non nativitas judicatur.*

WOWERUS.

3 *Aut excuſet eventum.*] Vide P. Fabri Semeſt. lib. 3. cap. 22.

MEURSIUS.

4 *Fortis Fortunæ.*] Erat enim Fors Fortuna alia à Fortuna, ædemque habebat trans Tyberim, colebaturque ab iis qui ſine arte aliquâ vitam tolerabant. Vide Donatum ad Terentii Phorm. Act. 5. ſc. 6.

ELMENHORSTIUS.

Fortis Fortunæ] Varro de L. L. l. 4. pag. 18. Julius Obſequens de prodigiis cap. 38. Donatus in Terentii Phormionem Act. 5. Scena 6. Livius lib. 27. pag. 636. *Cella Fortis Fortunæ.* Lib. inſcription. fol. 1013. inſcript. 10.

NUMINI. FORTIS. FORTUNAE. MARIANUS.

LIBENS. CUM. SUIS. VOTUM. SOLVIT.

VARIAE LECT.

Fortis Fortunæ.] Sab. *ſortis F.*

OUZELIUS.

Eventum ſit ſortis Fortunæ.] Ita MS. Et longe melius illis qui *Fortis Fortunæ* legunt. Nullus enim hujus Romanorum Deæ hîc locus; ſed loquitur jam Minucius ex eorum mente, qui unicuique ſuam Fortunam ex Aſtrologiâ ἀποτελεσματικῇ, ſive judiciariâ, aſſignabant, qua totius hominum vitæ curſus moderaretur. Hæc dicebatur *Sors Fortunæ*, ſive ὁ κλῆρος τῆς τύχης. De ſorte vero Fortunæ videatur Scaliger ad lib. 2. Manilii Aſtronom. Seldenus item de Dîs Syris Syntagm. 1. cap. 1. uti & Salmaſius in De Annis Climactericis.

ELMENHORSTIUS.

5 *Quid aliud eſt fatum.*] Iſidor. orig. lib. 8. cap. 2. *Fatum dicunt eſſe quod Dii fantur, vel quod Iuppiter fatur.* Auguſtin. de civitat. Dei lib. 5. cap. 9. & in Johan. cap. 8. Tract. 37. contra Fauſt. Manich. lib 2. cap. 5. tom. 4. de quæſt. V. & N. teſtamenti, quæſtione 115.

WOWERUS.

6 *Quam quod de unoquoque noſtrum Deus eſt fatus.*] Hæc verba aptiſſime interpretatur D. Auguſtin. lib. 5. de civit. Dei. cap. 9. Hierocles de provid.

1 *Diſpu-*

in nobis non genitura plectitur, ſed ingenii natura punitur. Ac de fato ſatis, vel ſi pauca pro tempore, [1] diſputaturi alias & uberius & plenius. Ceterum, [2] quod plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra, ſed gloria. [3] animus enim, ut luxu ſolvitur, ita frugalitate firmatur. & tamen [4] quis poteſt pauper eſſe, qui non eget? [5] qui non inhiat alieno? qui Deo dives eſt? [6] magis pauper ille eſt, qui, cum multa

MEURSIUS.

1 *Diſputaturi alias & verius, & plenius.*] Nulla præceſſerat falſimoniæ mentio, quomodo ergo *verius* ſc. dicturum promittat? Corrigo, *uberius & plenius.*

RIGALTIUS.

Diſputaturi alias & plenius & uberius.] In MS. ſcriptum eſt, *verius.* quod eſt *uverius*, pro *uberius.* ut pag. 16. *veribus.* pro *uberibus.*

WOWERUS.

2 *Quod plerique pauperes.*] Athenag. Tatian. Lactant. lib. 5. cap. 16.

ELMENHORSTIUS.

Quod plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra.] Iſidor. Peluſiota epiſt. lib. 2. epiſt. 168. lib. 3. epiſt. 101. Lactant. l. 5. cap. 22. Plotinus apud Theodoretum orat. 6. contra Græc. fol. 97. Maximus Monach. ſermone. 33.

3 *Animus enim ut luxu ſolvitur.*] Hieronym. tom. 9. de regulis monachorum, pag. 224. *Luxu rerum & ubertate copiarum animus ſolvitur, vigor mentis infringitur, virtus corporis enervatur.*

WOWERUS.

4 *Quis poteſt pauper eſſe.*] Malim: *Qui poteſt pauper.*

ELMENHORSTIUS.

Quis poteſt pauper eſſe, qui Deo dives eſt.] S. Simon Apoſtol. apud Abdiam lib. 6. pag. 78. *Non ſunt pauperes, qui divitias cœleſtes habent.* Hieron. epiſt. 3. ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ. & de regul. monachorum fol. 224. *Affatim dives eſt, qui cum Chriſto eſt pauper.* Lactant. lib. 6. cap. 12. *Qui apud Deum dives eſt, pauper eſſe nunquam poteſt.* Leo PP. de Quadrageſ. ſerm. 4. *Semper dives eſt Chriſtiana paupertas.* Docte Ambroſius ad Simplicianum epiſt. 10.

VARIAE LECT.

Quis.] Wowerus, *qui.*

OUZELIUS.

5 *Qui non inhiat alieno.*] Valerius Maximus lib. 4. cap. 4. *Omnia habet qui nihil concupiſcit.* Appulejus Apologiâ: *Is plurimum habebit, qui minimum deſiderabit. Habebit enim quantum volet, qui volet minimum.*

ELMENHORSTIUS.

6 *Magis pauper ille eſt.*] Antonius Monachus ſerm. 33. p. 41. οὐκ ἔστι πένης ὁ μηδὲν ἔχων, ἀλλ᾽ ὁ πολλῶν ἐπιθυμῶν· οὐκ ἔστιν πλούσιος ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ᾽ ὁ μηδενὸς δεόμενος. *Non pauper eſt, qui nihil habet, ſed qui multa deſiderat. Non dives eſt, qui poſſidet multa, ſed qui nulla re indiget.* Chryſoſt. in Matthæum c. 26. homil. 81. Jamblichus de vita Pythagoræ lib. 1. cap. 17. Lactant. lib. 2. cap. 15. Xixtus in ſentent. Tatian. contra Græcos fol. 281. Maxim. Monach. ſerm. 12. de paupertate. Stobæus de injuſtitia ſerm. 10. fol. 130.

OUZELIUS.

Magis pauper ille eſt, &c.] Claudianus lib. 1. in Rufinum:

Semper inops quicunque cupit. —

Seneca ad Helviam cap. 11. *Eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopiâ, ſed ex vitio naſcitur. Quicquid illi congeſſeris, non finis erit cupiditatis, ſed gradus.*

1 *Nemo*

multa habeat, plura deſiderat. Dicam tandem quemadmodum ſentio: [1] nemo tam pauper poteſt eſſe, quam natus eſt. [2] Aves ſine patrimonio vivunt, & [3] in diem pecua paſcuntur: [4] & hæc nobis tamen nata ſunt: quæ omnia, ſi non concupiſcimus, poſſidemus. Igitur ut [5] qui viam terit eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate ſe ſublevat, non [6] ſub divitiarum onere ſuſpirat. Et tamen facultates, ſi utiles putaremus, à Deo poſceremus. utique indulgere poſſet aliquantum, cujus eſt totum. ſed nos contemnere malumus opes, quam continere. innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos eſſe, quam prodigos.

& quod

WOWERUS.

1 *Nemo tam pauper.*] Sen. lib. Quare bonis viris mala acc. *Nemo tam pauper vivit, quam natus eſt.*

ELMENHORSTIUS.

Nemo tam pauper eſſe poteſt, quam natus eſt.] Seneca de provident. cap. 6. *Nemo tam pauper vivit, quam natus eſt.*

2 *Aves ſine patrimonio vivunt.*] Cyprian. de opere & eleemoſin. fol. 279. S. Matthæus Euangeliſt. cap. 6. Auctor incertus comment. in Matthæum c. 6. homil. 16. fol. 734. Ambroſius in Pſalmum. 19.

MEURSIUS.

3 *Et in deum paſcua paſcuntur.*] Corrigo, *in diem paſcuâ p. Paſcua* fœminino genere uſurpari non inſolens iſto ævo. Gloſſæ: *Paſcua*, Νομὴ, Νομαὶ. Arnobius in Commentario ad Pſalmum 22. *Perfectorum ergo iſta vox eſt, quam Eccleſia de Domini paſſione ſuſcepit. In loco paſcua collocata, ſuper aquam refectionis educata.* Item in Pſalmum 106. *Adjuvavit eum de mendicitate virium, & poſuit ſicut oves familias in univerſam faciem terræ, ſtatuens eis paſtores & paſcuas, quæ videntes recti lætabuntur.*

VARIAE LECT.

In diem pecua paſcua paſcuntur.] Ita Fulv. Urſin. Sab. *i. d. paſcua p.* male.

HERALDUS.

Et in diem paſcua paſcuntur.] Scriptum exiſtimo, *pecua*, id eſt, pecora. Prudentius in agone Romani:

Jumenta, pecua, ſubjugales beſtias.

ELMENHORSTIUS.

4 *Et hæc nobis tamen nata ſunt.*] Lactant. de ira cap. 13. Ambroſ. lib. 6. epiſt. 38. Theophilus ad Autolyc. lib. 1. fol. 246. Theodoret. orat. 6. de provident. Hieronym. lib. 2. adverſus Jovinian. cap. 4.

5 *Ut qui viam terit.*] Lactant. lib. 7. cap. 1. *Virtutis via non capit magna onera portantes. Anguſtus admodum trames eſt, per quem juſtitia hominem deducit in cœlum. Hunc tenere non poteſt, niſi qui fuerit expeditus & nudus. Nam iſti locupletes multis & ingentibus ſarcinis onerati, per viam mortis incedunt, quæ latiſſima eſt; quoniam late perditio dominatur.* Cyprian. de lapſis fol. 219. Hieron. in Jonam cap. 3.

WOWERUS.

6 *Sub divitiarum onere.*] Syneſ. περὶ βασιλείας. ἔοικε γὰρ δυστυχία φορτίον εἶναι μολίβδου περιβριθέστερον. περιτρέπει γοῦν τὸν ἀναθέμενον ἢν μὴ πάνυ ῥωμαλέος ὢν τύχῃ. Apul. Flor. de Cratete: *Rem familiarem abjicit, velut onus ſtercoris, magis labori, quam uſui.* ubi corrigendum arbitror, *onus tergoris.*

1 Et

[1] & quod corporis humana vitia ſentimus & patimur, [2] non eſt pœna, militia eſt. [3] fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & [4] calamitas ſæpius diſciplina virtutis eſt: [5] vires denique & mentis, & corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt. omnes adeo veſtri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis ſuis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non poteſt ſubvenire, nec deſpicit; cum ſit & omnium rector, & amator ſuorum: ſed in adverſis [6] unumquemque explorat & examinat; ingenium ſingulorum periculis penſitat; uſque ad extremam mortem voluntatem hominis ſciſcitatur, nihil ſibi poſſe perire ſecurus. Itaque [7] ut aurum

1 *Et quod corporis vitia ſentimus & patimur.*] Auguſtin. tom. 4. de octagint. tribus quæſt. cap. 82. fol. 430. de civitat. Dei, lib. 20. cap. 3. Nazian. orat. 1. in Julian. Beda lib. 1. in Marc. cap. 2. Cyprian. ad Demetrian. f. 259. & 270. Gaudent. in præfat. ad Benevol. fol. 46. Juſtin. martyr. apol. pro Chriſtian. 1. p. 34. Hieron. part. 3. tract. 11. epiſt. 58. Theodor. de martyr. orat. 8. contra Græcos.

WOWERUS.

2 *Non eſt pœna, malitia eſt.*] Rom. *militia eſt.* Sen. lib. Quare bonis viris mala accid. *Lacerat nos fortuna. patiamur. Non eſt ſævitia: certamen eſt.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Fortitudo in infirmitatibus roboratur.*] S. Paulus ad Corinth. 2. cap. 12. Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 29. Procopius in Eſaiam fol. 394. Iſidorus Peluſiota lib. 3. epiſt. 182. Chryſoſtomus homil. 66. ad populum Antiochenum.

VARIAE LECT.

In infirmitatibus.] Sab. *infirmitatibus.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Calamitas diſciplina virtutis eſt.*] Seneca de providentia cap. 4. *Calamitas virtutis occaſio eſt.* Salvianus de gubern. Dei lib. 1. pag. 9. *Nequaquam nobis dolenda eſt afflictio infirmitatum, quam intelligimus matrem eſſe virtutum.* Chryſoſtom. in Pſalm. 50.

5. *Vires corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt.*] Plato in Theætero f. 153. τί δαί; ἡ τῶν σωμάτων ἕξις οὐχ ὑπὸ ἡσυχίας μὲν καὶ ἀργίας διόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ κινήσεων ὡς ἐπιπολὺ σώζεται. *Quid vero? nonne corporis conſtitutio quiete & deſidia perit & corrumpitur, exercitationibus autem & motibus ſæpius conſervatur,* Xenoph. de inſtitution. Cyri l. 7. fol. 198. Chryſoſtom. in Acta apoſtol. cap. 27. homil. 58. Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. fol. 118.

WOWERUS.

6 *Unumquemque explorat.*] Tertull. de fuga in perſec. cap. 3. Chryſoſt. de Babyla Mart.

ELMENHORSTIUS.

In adverſis unumquemque explorat.] Seneca de provident. cap. 3. Hieronym. part. 3. tract. 12. epiſtol. 62.

7 *Ut aurum ignibus.*] Chryſoſtomus in 2. epiſt. Pauli ad Corinth. cap. 12. homil. 26. Ὅπερ γὰρ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο ἡ θλῖψις, τὸν ῥύπον ἀποσμήχουσα; καθαροὺς ἐργαζομένη, λαμπροὺς καὶ ἀποσκευάζουσα καὶ φαιδρούς. *Quod auro ignis, hoc animis afflictio eſt, puros eos efficiens, luculentos & illuſtres reddens.* Baſilius Magnus de fame & ſiccitate f. 177. Κυβερνήτην μὲν γὰρ ὁ χειμών. καὶ τὸν ἀθλητὴν τὸ στάδιον. τὸν στρατηγὸν, ἡ παράταξις. τὸν μεγαλόψυχον ἡ συμφορά. τὸν χριστιανὸν δὲ, πειρασμὸς δοκιμάζει καὶ βασανίζει. καὶ αἱ λύπαι τὴν

aurum ignibus, ſic nos diſcrimininibus arguimur. [1] Quam pulchrum ſpectaculum Deo, cum Chriſtianus cum dolore congreditur, cum adverſum minas, & ſupplicia, & tormenta componitur? [2] cum ſtrepitum mortis & horrorem carnificis [3] irridens inſultat? cum libertatem ſuam adverſus reges & principes erigit? ſoli Deo, cujus eſt, cedit? cum triumphator & victor, [4] ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit, inſultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. [5] Quis non miles ſub oculis imperatoris audacius periculum provocet? [6] nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen, quod non habet, non dat. non poteſt propagare vitam, poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur; [7] nec morte finitur. Sic [8] Chriſtia-

ψυχὴν ὡς τὸ πῦρ τὸ χρυσὸν ἀπελέγχουσι. Vidend. auctor commentarii in Matthæum homilia 5.c.4.apud Chryſoſt.t.2.

WOWERUS.

1 *Quam pulchrum ſpectaculum.*] Expreſſum ex verbis Sen. cap.2. lib. Quare bonis viris mala accid.

ELMENHORSTIUS.

Quam pulchrum ſpectaculum Deo.] Seneca de provident. cap. 2. *Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus, ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, utique ſi & provocavit.* Erudite Cyprianus epiſt. 56. ad plebem Thebaid. Arrianus in Epict. lib.1. cap.24.

OUZELIUS.

2 *Cum ſtrepitum mortis, & horrorem carnificis irridens inſultat.*] In MS. eſt *incipiens inculcat*. Hoc, quid ſibi velit, nondum percipio; alii viderint. Suſpicor mendum eſſe, ac vulgatam lectionem longe præferendam.

VARIAE LECT.

3 *Irridens.*] Ita Fulvius Urſinus. Sabæus, *inripiens*. male.

HERALDUS.

Irripiens inculcat.] Ita edit. Rom. & MS. Reg. unde effecerunt *irridens*. Non male.

RIGALTIUS.

4 *Ipſi, qui adverſum ſe ſententiam dixit inſultat.*] In exemplari: *ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit ſtultat.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Quis non miles ſub oculis imperatoris.*] Lactant. lib. 5. cap. 19. Chryſoſt. in Matth. cap.16. homil. 56.

6 *Nemo præmium percipit ante experimentum.*] Ambroſ. in Lucam. lib. 4. cap. 4. *Corona propoſita eſt, ſubeunda certamina ſunt. Nemo poteſt niſi vicerit, coronari. Nemo poteſt vincere niſi ante certaverit. Ipſius quoque coronæ major eſt fructus, ubi major labor eſt.* Auguſtinus tom.3. de agone Chriſtiano c.1. *Corona victoriæ non promittitur niſi certantibus.*

RIGALTIUS.

7 *Nec morte finitur.*] Apud Ethnicos omnia morte finiuntur. etiam ipſa mors finitur. Et mori dicunt conſumi, finiri, perire. Non item apud Chriſtianos, qui de poſtuma vita ſunt certi.

ELMENHORSTIUS.

8 *Chriſtianus miſer videri poteſt.*] Seneca de providentia cap. 3. *Bonus vir poteſt miſer dici, non poteſt eſſe.*

RIGALTIUS.

Miſer videri poteſt, non inveniri.] Non ſemper

ſtianus miſer videri poteſt, non poteſt inveniri. [1] Vos ipſi calamitoſos viros fertis ad cœlum, [2] Mucium Scævolam, qui cum erráſſet in regem, [3] periſſet in hoſtibus, niſi dexteram perdidiſſet. Et quot ex noſtris [4] non dexteram ſolum, ſed totum corpus uri, cremari, ſine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſuâ poteſtate? Viros cum Mucio, vel [5] cum Aquilio, aut Regulo comparo? [6] Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terriculas [7] inſpiratâ patientiâ doloris illudunt. Nec intelligitis ô miſeri, neminem eſſe, qui aut ſine ratione ve-

ſemper ea ſunt quæ videntur. At non inveniuntur niſi quæ re vera ſunt.

ELMENHORSTIUS.

1 *Vos calamitoſos viros fertis ad cœlum.*] Lactantius lib. 5. cap. 13. *Eant Romani & Mutio glorientur aut Regulo, quorum alter necandum ſe hoſtibus tradidit, quod captivum puduit vivere; alter ab hoſtibus deprehenſus cum videret mortem vitare ſe non poſſe, manum foco injecit, ut pro facinore ſuo ſatisfaceret hoſti, quem voluit occidere, eaque pœna veniam, quam non meruerat, accepit. Ecce ſexus infirmus, & fragilis ætas ſe dilacerari toto corpore, urique perpetitur, non neceſſitate, quia licet vitare ſi vellet, ſed voluntate, quia confidunt in Deo.*

2 *Mutium Scævolam.*] Seneca epiſt. 98. & lib. 8. controverſ. controverſ. 4. de provident. cap. 3. Livius lib. 2. p. 55. Florus lib. 1. cap. 10. Tertullian. apolog. cap. 50. Lactant. lib. 5. cap. 13.

RIGALTIUS.

3 *Periſſet in hoſtibus.*] Apud hoſtes. in hoſtico.

4 *Non dexteram ſolum, ſed totum corpus.*] In hunc ſenſum legitur Martialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Mucio quod exemplo Mucii Porſenæ focis ardentibus manum impoſuiſſet.

Nam cum dicatur tunica præſente moleſta
Ure manum, plus eſt dicere, Non facio.

Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempſerit, quam vitare cupiebat, per ſimulatam conſtantiam manus ultro crematæ.

WOWERUS.

5 *Cum Aquilio, aut Regulo.*] Arnob. lib. 1. *Innumerabiles gloria & virtute pollentes acerbiſſimarum mortium experti ſunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus.*

ELMENHORSTIUS.

Aquilio.] Arnob. lib. 1. Dionyſius Halicarnaſ. lib. 3. fol. 260.

Regulo.] Tertullian. apol. cap. 50. Valer. Max. lib. 2. cap. 9. Lactant. lib. 5. cap. 13. Firm. aſtron. lib. 1. cap. 3. Auguſtin. de civitat. Dei lib. 1. cap. 5. l. 3. cap. 18. Cicero de divinat. l. 3. f. 252.

6 *Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta.*] Vide Euſeb. lib. 5. eccl. hiſt. c. 3. Cyprian. epiſt. 73. Baſil. Magnum in Martyr. Julittam. Baſil. Seleuciæ epiſcop. orat. 32. Ambroſ. lib. 3. de virginit. Niceph. Calliſt. eccleſiaſt. hiſtor. lib. 4. cap. 17. lib. 5. cap. 30. l. 6. c. 21. Bedæ Martyrologium.

HERALDUS.

7 *Inſpirata patientia doloris illudunt.*] Nota *inſpirata.* Lactant. lib. 5. cap. 13. *Latrones, & robuſti corporis viri ejuſmodi lacerationes perferre nequeunt; exclamant, & gemitus edunt. Vincuntur enim dolore, quia deeſt illis inſpirata patientia. Noſtri autem (ut de viris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores ſuos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis poteſt.*

velit pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo [1] poſſit ſuſtinere. Niſi forte vos decipit, [2] quod Deum neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri! [3] in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad ſupplicium ſaginantur, [4] ut hoſtiæ ad pœnam coronan-

VARIAE LECT.

1 *Poſſit.*] MS. male *poſſe*.

ELMENHORSTIUS.

2 *Quod Deum neſcientes divitiis affluant.*] Chryſoſt. tom. 5. ſerm. de paupertate & divitiis. & homil. 67. ad populum. & in 1. epiſt. Pauli ad Corinth. cap. 2. Theodoret. orat. 6. de provident. fol. 92. Lactant. lib. 5. cap. 22. l. 7. c. 11. Saliſberienſis lib. 1. cap. 1. Clemens l. 5. recognition.

OUZELIUS.

Quod Deum neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus.] Seneca in Hippolyto:

Vincit ſanctos dira libido,
Fraus ſublimi regnat in aulâ,
Tradere turpi faſces populus
Gaudet. ——

WOWERUS.

3 *In hoc altius tolluntur.*] Claud. l. 1. in Ruffin. *Tolluntur in altum, Ut lapſu graviore ruant.*

ELMENHORSTIUS.

In hoc altius tolluntur.] A Claudiano lib. 1. in Ruffinum ſumpſit, ut etiam Dn. Wowerus notat.

—— *tolluntur in altum*
Ut lapſu graviore ruant.

Chryſoſt. in Matth. cap. 24. homil. 76. fol. 650. καὶ σὺ τοίνυν ὅτ' ἂν ἴδῃς ἀδίκως πλουτοῦντα, εὐημεροῦντα, στέναξον, δάκρυσον. καὶ γὰρ προσθήκη κολάσεως ὁ πλοῦτος αὐτῷ. Id eſt, Aniano interprete: *Cum videris inique ditatum, felicitate uti non parva, ingemiſce atque lacryma. nam hæc proſperitas majores ipſi præparat pœnas.* Vid. Baſilius Magnus concione ad divites fol. 158. Auctor commentarii in Matthæum cap. 6. homil. 13. fol. 717. apud Chryſoſt. tom. 2.

OUZELIUS.

4 *Ut hoſtiæ ad pœnam coronantur.*] Eleganter hâc utitur Minucius comparatione in ruinâ honorum ac poteſtatum, quibus improbi pro tempore gaudeant, demonſtrandâ. Solebant enim veteres victimas hoſtiaſque coronare, vittiſque ornare, ac denique cornua earum inaurare. De hoſtiarum coronis Plinius l. 16. cap. 4. ubi & de ſacrificantium addit: *Ferunt*, inquit, *primum omnium Liberum patrem impoſuiſſe capiti ſuo* (coronam) *ex ederâ: poſtea Deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis.* Tertullianus item in de Idololatriâ: *Ipſæ denique fores, & ipſa hoſtia & ara, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.* De victimis coronatis Lucianus quoque de Sacrificiis. Οἵγε θύοντες, inquit, στεφανώσαντες τὸ ζῶον. Juvenalis Satyrâ 13.

Quæque coronatâ luſtrari debeat agnâ.

Et Prudentius Martyre Romano:

Huc taurus ingens fronte torvâ & hiſpidâ
Sertis revinctus, aut per armos, floreis
Aut impeditus cornibus deducitur.

De vittatis hoſtiis Virgilius l. 3. Georg.

Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad aras
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.

Idem lib. 2. Æneid. ubi Sino inquit:

Jamque dies infanda aderat mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges & circum tempora vittæ.

Ubi Servius: VITTÆ, *quibus victimæ coronabantur.* Eodem libro paullo poſt idem Sino:

vittæ-

coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, [1] ut ingenium eorum [2] perditæ mentes [3] licentiâ pote-

—— vittæque Deûm, quas hoſtia geſſi.

Ovidius item lib. 7. Metamorph.

— feriuntque ſecures
Colla toroſa boum vinctorum cornua vittis.

Et lib. 15.

Victima labe carens, & præſtantiſſima formâ,
Nam placuiſſe nocet, vittis inſignis & auro
Siſtitur ante aras. —

Idem lib. 3. de Ponto Eleg. 2. de Pylade & Oreſte, Dianæ immolandis:

Protinus immitem Triviæ ducuntur ad aram
Evincti geminas ad ſua terga manus:
Sparſit aquâ captos luſtrali Graja ſacerdos,
Ambiat ut fulvas inſula longa comas.

De cornibus inauratis Homerus lib. 3. Odyſſ.

Σοὶ δ' αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν ἦνιν, εὐρυμέτωπον,
Ἀδμήτην, ἣν οὔπω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνήρ.
Τήν τοι ἐγὼ ῥέξω χρυσὸν κέρασι περιχεύας.

Cicero lib. 2. de Divinat.

Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris Divûm placantes numina tauris.

Tibullus lib. 4.

Semper inaurato taurus cadit hoſtia cornu.

Ovidius 11. Metamorphoſ.

— blandis indutæ cornibus aurum
Conciderant ictæ niveâ cervice juvencæ.

Juvenalis Satyrâ 6.

— Et auratam Junoni cæde juvencam.

Plinius lib. 33. cap. 3. ait, hoc tantum obſervatum fuiſſe in majoribus hoſtiis, ſive ſuperorum ſacris. Sic enim ipſo in initio: *Deorum*, inquit, *honori in ſacris nihil aliud excogitatum eſt, quam ut auratis cornibus hoſtiæ majores duntaxat immolarentur.* Valerius tamen Flaccus l. 1. Argonaut. de inferorum ſacris, ac minoribus agens hoſtiis, inquit:

— dabit auratis & cornibus igni
Colla pater, niveique greges altaria cingent.

Et lib. 3.

Ibat agens lectas auratâ fronte juvencas.

Sed hoc fortaſſis poëticæ condonandum licentiæ. De victimarum cornibus inauratis etiam Seneca Tragicus Oedipo:

Colla tacturus ſteterat ſacerdos;
Dum manus certum parat alta vulnus;
Aureo taurus rutilante cornu
Labitur ſegnis. ——

Senecæ quoque Philoſophi eſt lib. 1. de Beneficio: *Nec in victimis quidem, licet opimæ ſint, auroque præfulgeant.* Et Trebellii Pollionis in vitâ Gallienorum *Proceſſerunt etiam altrinſecus centeni albi boves, cornibus auro jugatis, & dorſualibus ſericis diſcoloribus præfulgentes.* Sic etiam Prudentius Martyre Romano:

Nec non & auro frons coruſcat hoſtiæ,
Sataſque fulgor bracteæ inficit.

Accedat Plutarchus, qui, Pauli Æmilii triumphum deſcribens, & cornuum inauratorum, & vittarum ſertorumque meminit: Μετὰ δὲ τούτους ἤγοντο χρυσόκερῳ τροφίαι βοῦς ἑκατὸν εἴκοσι, μίτραις ἠσκημένοι καὶ στέμμασιν.

W O W E R U S.

1 *Ut ingenium eorum.*] MS. *ut ingenium eorum perditæ mentis licentiam poteſtatis liberæ nundinetur.*

V A R I A E L E C T.

Ut ingenium eorum.] MS. *ut ingenium eorum perditæ mentis licentiam poteſtatis liberæ nundinetur.* Aliter in Edit. n.

R I G A L T I U S.

2 *Perditæ mentes.*] Delatores, calumnia

poteſtatis libere nundinentur. Abſque enim notitiâ Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas? [1] cum mors ſit. ſomnio ſimilis. antequam tenetur, elabitur. [2] Rex es? tam times, quam timeris. [3] & quamlibet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. [4] Dives es? ſed fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non inſtruitur: ſed oneratur. Faſcibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis & inanis cultus dignitatis, [5] fulgere purpurâ, mente ſordeſcere.

lumniatores, adulatores, & hujuſmodi aliæ generis humani peſtes, Supra, *Quis non intelligat male ſanos & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere?*

MEURSIUS.

3 *Licentiæ.*] Scribo, *Licentia.*

RIGALTIUS.

Licentia poteſtatis.] —*Nihil eſt quod credere de ſe Non poßit cum laudatur dIs æqua poteſtas.* Juven. Sat. 4.

VARIAE LECT.

1 *Cum ſit ſomnio ſimilis.*] Sabæus & MS. *cum mors ſit, ſomnio ſ.*

HERALDUS.

Cum mors ſit ſomnio ſimilis.] Quorſum heic *mors*? Scriptum puto *res*. Loquitur de felicitate humana, quam eſſe rem ait ſomnio ſimillimam.

RIGALTIUS.

Cum mors ſit. Somnio ſimilis.] Felicitas ſine Deo, mors eſt. Felicitas ſine Deo ſomnio ſimilis eſt.

ELMENHORSTIUS.

2 *Rex es, tam times, quam timeris.*] Seneca Oedipod. act. 3. Scena, *Etſi ipſe vultus, &c.*

Qui ſceptra duro ſævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Cyprian. epiſt. 1. ad Donat. *An tu illos tutos putas, illos ſaltem inter bonorum inſulas & opes largas, ſtabili firmitate ſecuros, quos regalis aulæ ſplendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumſiſtit. Major illis quam cæteris metus eſt, tam ille timere cogitur, quam timetur.*

VARIAE LECT.

Rex es.] Sab. *r. eſſe.* male.

Tam times.] MS. *& t. times.*

OUZELIUS.

Tam times quam timeris.] Seneca l. 2. de Ira cap. 11. *Quid? quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur ipſe ſecurus. Occurrat hoc ſolo tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum, non aliter convertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:*

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non vacet. Leoni quam pavida ſunt ad leviſſimos ſtrepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor inſolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. At ratio redditur ab Ennio:

Quem metuunt, oderunt; quem quiſque odit, perire cupit.

3 *Et quamlibet multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es.*] Eleganter Tragicus Hercule Oetæo.

Tu quicunque es qui ſceptra tenes,
Licet omne tuâ vulgus in aulâ
Centum pariter limina pulſet;
Cum tot populis ſtipatus eas,
In tot populis vix una fides.

WOWERUS.

4 *Dives es, ſed fortunæ male creditur.*] Apul. de Deo Socrat. *Dives es? non credo fortunæ.*

ELMENHORSTIUS.

5 *Fulgere purpura.*] Cyprian. epiſt. 2. ad Donat. *Precioſa veſte conſpicuus in auro atque in purpura fulſit.*

deſcere. [1] Nobilitate generoſus es? [2] parentes tuos laudas? [3] omnes tamen pari ſorte naſcimur, ſolâ virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore cenſemur, merito [4] malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus, [5] quorum & de ſacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam [6] in ludis Currulibus quis non horreat

WOWERUS.

1 *Nobilitate generoſus es, parentes tuos laudas.*] Apul. ibid. *Generoſus es? parentes laudas.*

OUZELIUS.

Nobilitate generoſus es? parentes tuos laudas? &c.] Juvenalis Satyrâ 8.

— quis enim generoſum dixerit hunc, qui
Indignus genere, & præclaro nomine tantum
Inſignis? —

Et recte Boëthius Conſol. lib. 3. Metr. 6.

Quid genus & proavos ſtrepitis?
Si primordia veſtra,
Auctoremque Deum ſpectes,
Nullus degener exſtat,
Ni vitiis pejora fovens
Proprium deſerat ortum.

Et Seneca Hercule Furente:

— Qui genus laudat ſuum,
Aliena laudat. —

Subſequatur hos Romanus Martyr; cujus vere aurea hæc ſunt apud Prudentium:

— abſit ut me nobilem
Sanguis parentum præſtet, aut lex Curiæ.
Generoſa CHRISTI *ſecta nobilitat viros.*
Si prima noſtris quæ ſit incunabulis
Origo textu ſtemmatis recenſeas,
Dei parentis eſſe ab ore cœpimus.
Cui quiſquis ſervit, ille vere eſt nobilis.
Patri rebellis, invenitur degener.

ELMENHORSTIUS.

2 *Parentes tuos laudas.*] Vide Chryſoſt. in Matth cap. 18. homil. 59. Hieron. tom. 9. ad Mauritii filiam, de laude virginit. epiſt. 14.

3 *Omnes pari ſorte naſcimur.*] Hieron. tom. 4. in Pſalm. 82. fol. 102. *Æqualiter omnes naſcimur, & imperatores & pauperes. æqualiter & morimur omnes; æqualis enim conditio eſt.* Et lib. 3. in Jerem. cap. 4. Theodoret. orat. 6. de orat. de provident pag. 127.

4 *Malis voluptatibus.*] Tertullianus de ſpectac. cap. 25. *exitioſa voluptas.* Lactantius in epitome cap. 4. *noxiæ voluptates.* lib. 11. codic. Juſtin. de feriis, *obſcœnæ voluptates.*

WOWERUS.

5 *Quorum & de ſacris originem novimus.*] Tertul. *Spectaculis veſtris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum, quas ſcimus de ſuperſtitione conceptas.*

ELMENHORSTIUS.

Quorum & de ſacris originem novimus.] Lactantius lib. 6. cap 20. *Vitanda ergo ſpectacula omnia, non ſolum ne quid vitiorum pectoribus inſidat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent; ſed ne cujus nos voluptatis conſuetudo deliniat, & à Deo atque à bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes ſunt conſtituti.* Et in epitome cap. 4. Nazianz. jambico 3. ad Seleucum. Hieronym. in Ezechielem lib. 6. cap. 20. fol. 389. Auguſt. de ſymbolo cap. 2. Theophilus lib. 3. ad Autolycum fol. 269. Tertullianus apolog. cap. 38. Cyprianus de ſpectaculis f. 377. Chryſoſt. in Pſalm. 118. & tom. 1. homil. de Davide & Saul. fol. 510. & ſeq. de verbis Eſaiæ *Vidi Dominum, &c.* homilia 1. fol. 1282. & ſeq.

ELMENHORSTIUS.

6 *In ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam.*] Auguſt. confeſſ.

reat [1] populi in ſe rixantis inſaniam. [2] in gladiatoriis, homicidii diſciplinam? [3] in ſcenicis etiam non minor furor; turpitudo prolixior. nunc enim [4] mimus vel exponit adulteria: vel

confeſ. lib. 6. cap. 7. *inſania circenſium.* Hieronym. de vita Hilarionis cap. 2. *Circi furor.* & tom. 1. ad Marcellam epiſt. 18. fol. 52. *Habeat ſibi Roma ſuos tumultus, arena ſæviat; circus inſaniat; theatra luxurient.* Lactant. lib. 6. cap. 20. *Circenſium quoque ludorum ratio quid aliud habet, niſi levitatem, vanitatem, inſaniam? Quanto namque impetu concitantur animi in furorem, quanto impetu curritur, ut jam plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectandi gratia veniunt, cum exclamare, efferri, & exſilire cœperint.* Et in epitome cap. 9.

RIGALTIUS.

In ludis curulibus.] Circenſibus. nam in iis aurigationes & curricula.

— *nempe volucrem*
Sic laudamus equum facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo.

Juven. 8.

OUZELIUS.

Quis non horreat populi, &c.] Paſſim Chriſtianorum veteres exprobrant, graviſſimeque inſectantur Ludorum Circenſium inſaniam, ac furorem, Amphitheatralium ſævitiam, & atrocitatem, Theatralium impudicitiam & obſcenitatem. Audi Tertullianum Apologetico: *Nihil eſt*, inquit, *nobis dictu, viſu, auditu, cum inſaniâ circi, cum impudicitiâ theatri, cum atrocitate arenarum, xyſti vanitate.* Et adverſus Marcionem l. 2. *Quid non frequentas tam ſolemnes voluptates circi furentis, & caveæ ſævientis, & theatri laſcivientis?* Vide & illum libro de Spectaculis. Sic D. Hieronymus in Hilarione: *Non circi furoribus, non arenæ ſanguine, non theatri luxuriâ delectabatur.* Plura de his congerere ſupervacuum eſſet.

WOWERUS.

1 *Populi in ſe rixantis inſaniam.*] Propter ſtudia agitatorum. Unde & Tertull. *inſaniam Circi.*

ELMENHORSTIUS.

2 *In gladiatoriis homicidii diſciplinam.*] Cyprianus epiſt. 1. ad Donatum: *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & arvinæ toris membrorum moles robuſta pingueſcit, ut ſaginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis poſſit occidere, peritia eſt, uſus eſt, ars eſt. Scelus non tantum geritur ſed & docetur. Quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt ut perimere quis poſſit: & gloria eſt, quod perimit.* Et de ſpectac. fol. 376. Seneca epiſt. 7. Auguſtin. l. 6. confeſſion. c. 8. Lactant. lib. 6. cap. 20. & in epitome cap. 4.

3 *In Scenicis turpitudo prolixior.*] Lactantius epitome cap. 4. *Quid ſcena? in qua Comœdia de ſtupris & amoribus; Tragœdia de inceſtis & parricidiis fabulatur.* Et lib. 6. cap. 20. *In ſcenis comicæ fabulæ de ſtupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum: & quo magis ſunt eloquentes, qui iſta flagitia finxerunt, eo magis ſententiarum elegantia perſuadent.*

HERALDUS.

Non minor furor, turpit.] MS. Reg. *furore.* fortaſſe, *non minor furor eſt, turpitudo prolixior.*

RIGALTIUS.

Non minor furor & turpitudo prolixior.] In exemplari legitur, *Non minor furore turpitudo prolixior.* Quod minime ſpernendum eſt. etſi in eodem MS. ſæpe coaleſcant hujuſmodi ſyllabæ *furore turpitudo*, pro *Furor & turpitudo.*

ELMENHORSTIUS.

4 *Mimus exponit adulteria vel monſtrat.*] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Quid de mimis loquar corruptelarum præferentibus diſciplinam? Qui docent adulteria, dum fingunt, & ſimulatis erudiunt ad vera.*

1 Enar-

vel monſtrat. nunc [1] enervis hiſtrio amorem dum fingit, infligit. [2] Idem deos veſtros, induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedecorat. Idem ſimulatis doloribus lacrymas veſtras vanis geſtibus & nutibus provocat. ſic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis. [3] Quod vero ſacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confeſſio timoris

1 *Enervis hiſtrio amorem dum fingit, infligit.*] Lactant. epit. cap. 4. *Hiſtrionici impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt, docent.* & lib. 6. cap. 20. *Hiſtrionum impudiciſſimi motus, quid aliud niſi libidines docent & infligant.*

2 *Idem Deos veſtros induendo ſtupra, dedecorat.*] Hieronym. tom. 1. ad Marcellam epiſt. 18. *In theatralibus ſcenis idem nunc hiſtrio Herculem robuſtus oſtendit, nunc mollis in Venerem frangitur.* & lib. 3. contra Pelagian. cap. 6. Obſervation. noſtræ ad Arnob. lib. 7. p. 121.

3 *Quod ſacrificiorum reliquias contemnimus.*] Clemens conſtitution. Apoſt. lib. 7. cap. 21. pag. 115. ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα. ἐφ' ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων. *Cavete vero ab idolothytis, hæc enim immolant, ut dæmones honorent, ut ſcilicet Deo contumeliam faciant. cavete, inquam, ne participes dæmonum efficiamini.* Cyrillus in 4. Catecheſi pag. 24. ἀσφάλισαί σου τὴν ψυχήν, μή ποτέ τι φάγῃς τῶν τοῖς εἰδώλοις προσενεχθέντων. περὶ γὰρ τούτων οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ Ἰακώβῳ τῷ ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ σπουδὴ γέγονε. καὶ γράφουσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθολικὴν ἐπιστολήν, προηγουμένως τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι. ἔπειτα δὲ καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Et contra Julian. Imp. lib. 7. fol. 161. Procopius in Eſaiam cap. 22. fol. 166. Oecumenius in acta apoſtol. cap. 16. & in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap 5. Auguſt. contra Fauſtum Manich. lib. 32. c. 13. ad Publicolam epiſt. 154. tom. 10. ſermone de tempore 241. Origenes l. 8. contra Celſum. & in Matthæum c. 15. Primaſius Africanus & Heymo Halberſtat. epiſcop. in epiſt. Pauli 1. ad Corinth. cap. 10. Beda in Marcum lib. 2. cap. 7. Chryſoſtomus in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. homil. 20. Irenæus adverſus hæreſ. lib. 1. cap. 1. Photius Nomocan. tit. 13. cap. 13. Rabanus Maurus lib. de pœnitent. cap. 25. Concil. Aurelianenſe 2. cap. 19. Concil. Aurelianenſe 4. cap. 20. Concilium Eliberitanum cap. 40. Concil. Gangrenſe cap. 11. Concil. Ancyranum c. 4. Leo PP. epiſtola ad Ruſticum Narbonenſ. Epiſc. tom. 1. Concil. fol. 709. cap. 17. & ad Nicetam epiſcop. Aquileienſem cap. 5. tom. 1. concil. fol. 691. *De Chriſtianis qui immolaticiis cibis aſſeruntur eſſe polluti, conſultationi charitatis tuæ hoc etiam reſpondendum eſſe credidimus, ut pœnitentiæ ſatisfactione purgentur.* Pœnitentiale Romanum tit. 7. cap. 24. *Si comediſti de cibo Judæorum vel Paganorum, quem ipſi ſibi præparaverunt, decem dies pœniteas.* Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 19. decretal. pag. 272. *Comediſti de idolothyto, id eſt, de oblationibus, quæ in quibuſdam locis ad ſepulchra mortuorum fiunt. Si feciſti & conſentiens fuiſti in aliquibus, 30. dies in pane & aqua pœniteas.* In Concil. Agathenſi cap. 40. & Concil. Venetico cap. 12. eſus ciborum Judaicorum interdicitur Chriſtianis. Agrippa Caſtor refert, Baſilidem hæreticum docuiſſe, immolata abſque ullo reſpectu conſcientiæ deguſtanda. Vid. Euſeb. Eccleſ. hiſtor. lib. 4. cap. 8.

moris eſt, ſed veræ libertatis aſſertio. Nam etſi omne quod naſcitur, ut inviolabile Dei [1] munus nullo opere corrumpitur; abſtinemus tamen, ne quis exiſtimet aut dæmoniis, quibus libatum eſt, [2] cedere, aut noſtræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & roſam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris eſt? his enim [3] & ſparſis utimur mollibus ac [4] ſolutis, & ſertis colla complectimur. [5] Sane quod

MEURSIUS.

1 *Manus.*] Scribo, *munus.*

2 *Cedere.*] Scribo, *credere.*

WOWERUS.

3 *Et ſparſis utimur.*] Objecerat Cæcilius Chriſtianos capiti & ſepulchris coronas denegare, de quo ritu Varro 6. de Ling. Lat. Sueton. Auguſto. cap. 8. Nerone. cap. ult. Statius 3. Sylv. Plin. lib. 3. cap. 31. Capitolin. Aurel. Reſpondet Octavius Chriſtianos floribus uti, & quidem ſparſis, ſolutis & ſertis. Sparſis tamen ad ſimplicem uſum non ad aſperginem, ut Tertull. appellat ſeu ſolennem, φυλλοβολίαν, qua uſi adverſus eos, quos honore, & cultu afficiebant. Polyb. Legat. 9. οἱ πολλοὶ στεφάνυς περιῤῥίπτοντες ϰ λημνίσκυς. παρ' ὀλίγον διέλυσαν τ ἄνθρωπον. Florus l. 2. *Quæ gaudia, quid florum in conſulem profuderunt.* Capitolin. Anton. Herodian. lib. 1. Apul. lib. 9. & 10. Mil. Tacit. l. 14. Claudian. Panegyr. Stilic. Suidas Ἀχεόδρυα.

ELMENHORSTIUS.

His enim & ſparſis utimur.] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Coronam forte ſi faſcem exiſtimas florum per ſeriem comprehenſorum, ut plures ſemel portes, omnibus pariter utaris: jam vero & in ſinum conde, ſi tanta munditia eſt: in lectulum ſparge; ſi tanta mollitia eſt; tot modis fruere, quod & ſentis.* Unde patet (quod etiam prænotatum à Wowero) Chriſtianos uſos floribus ſparſis, ſertis & ſolutis, ad ſimplicem uſum, non ad aſperginem & φιλλοβολίαν ſolennem, qua illos afficiebant, quos honore decoratos volebant. Copioſe de hac re vir clariſſimus & multo omnium eruditiſſimus Iſaacus Caſaubonus in animad. Sueton. fol. 189. lib. 6. Junge locis innibi prolatis Ammianum Marcellinum lib. 21. Herodianum Commodo fol. 471. Antonino Heliogab. fol. 570. Maximino fol. 605. Atque ut flores & omne genus frugum in illos jactabant, quos cohoneſtare cupiebant, ita alios contumeliæ cauſa lapidibus, rapis, cæno, fimo, & luto petebant. Caſaubonus ad l. 8. Suetonii initio. Theod. Marcilius ad Suetonii Veſpaſianum fol. 17.

WOWERUS.

4 *Solutis, & ſertis.*] Ita Pindarus ἄνθεα, ϰ στεφάνυς. Apul. *Jactis floribus, ſertis, & ſolutis.* lib. 2. *roſa ſerta & ſoluta*, Sidon. *roſa ſatilis.*

ELMENHORSTIUS.

Solutis & ſertis.] Apulejus lib. 4. Metamorph. *flores ſerti ac ſoluti.* l. 10. p. 406. *jactis floribus ſertis ac ſolutis.* Tertullianus de corona militis cap. 5. *Flores & inſerti & innexi, & liberi & ſoluti.* Hieron. ad Lætam de inſtitut. filiæ epiſt. 7. *flores ſerti.* Plinius lib. 21. cap. 3. *Corona ſutilis & pactilis.* Plautus Bacchid. Act. 1. Scena. *Quid ſi hoc potius eſt, &c. corolla plectilis.* Vid. Servius in 1. Æneid. fol. 199.

OUZELIUS.

5 *Sane quod caput non coronamus.*] Chriſtianorum veteres idcirco coronas reſpuebant, quia iis præcipue Gentiles in ſuis ſacris, ac idolorum cultu utebantur. Clemens Alexandrinus

Pæda-

quod caput non coronamus, ignoſcite. [1] Auram boni floris naribus ducere, non occipitio [2] capilliſve ſolemus haurire. [3] Nec mortuos coronamus. [4] Ego vos in hoc magis miror, quem-

Pædagog. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι οὐκ ἐπικελαδεῖν δοκοῦσι τὸν Λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον· οὐδ᾽ ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. Et paullo poſt: Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι᾽ ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη· ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τῆς δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο· ἀφεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν. Ita ut etiam Gentes capitibus Chriſtianorum, cum eos ad ſua ſacra compellerent, coronam imponerent; quo facto Chriſtiani adhuc magis coronarum uſum exſecrabantur. Atque hinc capiendus Cyprianus in de Lapſis, cum inquit: *Ab impio ſceleratoque velamine, quo illic velabantur ſacrificantium capita captiva, caput veſtrum liberum manſit. Frons cum ſigno Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit, coronæ ſe Domini reſervavit.*

WOWERUS.

1 *Auram boni floris.*] Plane eſt illud Luciani Nigrino: εἰ γάρ τοι τῇ πνοῇ τῶν ἰόντε, καὶ ῥόδων χαίρουσιν ὑπὸ τῇ ῥινὶ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ᾽ αὐτὴν ὡς οἷόν τε τὴν ἀναπνοήν. Tertull. *Non emo capiti coronam, emtis nihilominus floribus utor. Puto gratius eſſe liberis & ſolutis, & undique vagis. Sed etſi in coronam coactis, nos coronam naribus admovemus. Viderint qui per capillum odorantur.*

ELMENHORSTIUS.

Auram boni floris naribus ducere.] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Quis igitur fructus ex floribus? ſubſtantia enim propria, certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor inquis, aut color, aut pariter utrumque. Qui erunt ſenſus coloris, odoris? Viſus opinor & odoratus. Iſtos ſenſus quæ membra ſortita ſunt? Oculi, niſi fallor & nares. Utere igitur floribus viſu & odoratu, quorum ſenſuum fructus eſt. Utere per oculos & nares, quorum ſenſuum membra ſunt. Cæterum in capite quis ſapor floris? Quis coronæ ſenſus, niſi vinculi tantum. Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam eſt florem capite ſectari, quam cibum aure, ſonum nare.*

RIGALTIUS.

2 *Capilliſve ſolemus haurire.*] *Viderint*, inquit Septimius, *qui per capillum odorantur.* Sed longe plura idem, lib. de cor.

WOWERUS.

3 *Nec mortuos coronamus.*] Mortui coronati. Plin. lib. 10. cap. 43. Tertull. de corona militis cap. 13. Clem. Pæd. lib. 2. cap. 8.

ELMENHORSTIUS.

Nec mortuos coronamus.] Mortui coronati. Cicero lib. 2. de LL. Plinius l. 21. cap. 13. Tertullian. de corona militis cap. 10. Leges 12. tabular. cap. 19. Clemens pædagog. lib. 2. cap. 8.

OUZELIUS.

Nec mortuos coronamus.] Quia priſci illi Chriſtianorum nihil prorſus cum gentium moribus ſibi commune eſſe volebant, ritum etiam mortuos coronandi repudiabant, graviſſimeque in eundem ſcriptis ſuis invehebantur. Sic Tertullianus de Coronâ: *Quid tam indignum Deo, quam quod dignum idolo? quid autem tam dignum idolo, quam quod & mortuo? Nam & mortuorum eſt ita coronari, vel quoniam & ipſi Idola ſtatim fiunt & habitu & cultu conſecrationis. quæ apud nos ſecunda Idololatria eſt.* Audi etiam Clementem Alexandrinum Pædagog.

[1] quemadmodum tribuatis aut ſentienti facem, aut non ſentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus. [2] At enim nos exequias adornamus eâdem tranquillitate quâ vivimus, nec adnectimus areſcentem coronam, [3] ſed à Deo æternis [4] floribus vividam ſuſtinemus, qui

&,

dog. lib. 2. cap. 8. Ἀσχλήτου δὲ ἀμειβ. μενίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστεφανοῦσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα, ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς.

MEURSIUS.

4 *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis examini, aut ſentienti facem, aut non ſentienti, coronam, cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus.*] Locus miſere habitus à peſſimis librariis. Reſtituo, *q. t. exanimi aut non ſentienti, ut ſentienti, coronam, &c.*

VARIAE LECT.

1 *Quemadmodum tribuatis.*] Ita MS. & Ful. Urſin. Sab. *q. t. exanimi aut non ſentienti facem, aut non ſentienti coronam.* male.

HERALDUS.

Quemadmodum tribuatis examini, aut non ſentienti facem, aut non ſentienti coronam.] Ita ed. Rom. & MS. Reg. Legendum puto, *quemadmodum tribuatis exanimi, ut non ſentienti facem, ut ſentienti coronam.* De coronis mortuorum nota res eſt, & dicebamus alibi.

MEURSIUS.

2 *At enim nos exequias adoramus. Eâdem tranquillitate quâ vivimus; nec adnectimus areſcentem coronam, ſed à deo terrenis floribus vividam ſuſtinemus.*] Hic locus miſerrime luxatus. Emendo, *e. adornamus eâdem t. q. v. nec adnectimus terrenis floribus areſcentem coronam, ſed à Deo vividam ſuſtinemus.* Aut, ſi tranſpoſitionem non vis. *æternis floribus v. ſ.*

WOWERUS.

Exequias adoramus.] Facimus. Feſtus: Adorare. Julianus epiſt. ad Arſacium Chriſtianorum religionem creviſſe τῇ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπίᾳ, καὶ τῇ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμηθείᾳ.

ELMENHORSTIUS.

Exſequias adoramus.] Id eſt, *facimus.* Feſtus in *Adorare.* Lex 40. 12. tabular. SI. ADORAT. FURTO. QUOD. NEC. MANIFESTUM. ERIT. DUPLIONEM. LUITO. Julianus Imp. (ut etiam Wowerius obſervat) in epiſtola ad Arſacium, dicit ſuperſtitionem Chriſtianorum creviſſe ob ſedulam peregrinorum curationem, & officioſa circa ſepulturas & mortuos munia. Integra epiſtola Juliani extat apud Sozomenum. Eccleſ. hiſtor. lib. 5. cap. 15. Nicephor. Calliſtum lib. 10. cap. 12. Caſſiodorum Tripart. hiſtoria cap. 29. lib. 6. Saliſberienſem polycrat. lib. 8. cap. 21. Nicephorus Calliſtus teſtatur paganos veræ pietatis laudem hominibus Chriſtianis tribuiſſe, quod tempore famis pauperibus alimenta large ſubminiſtrarent, & cadavera quæ paſſim inſepulta jacerent, cum cura terræ mandarent. Vide illum lib. 7. cap. 28.

VARIAE LECT.

Adoramus.] Ita Roman. editio Fauſti Sabæi. MS. *adornamus.*

HERALDUS.

At enim nos exequias adornamus.] Ita optime MS. Reg. Nam qui vulgatam lectionem interpretari conantur, operam ludunt.

OUZELIUS.

3 *Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus, qui &, modeſti Dei noſtri liberalitate, ſecuri ſpe futuræ felicitatis, fide præſentis majeſtatis animamur.*] Hæc eſt lectio vulgaris, quæ quidem ſibi conſtet. Rigaltius, an ex veteri exemplari,

an

& , modeſti Dei noſtri liberalitate , ſecuri [1] ſpe futuræ felicitatis , fide præſentis ejus majeſtatis animamur. Sic & beati reſurgimus , & futuri contemplatione jam vivimus. Proinde [2] Socrates ſcurra Atticus viderit , [3] nihil ſe ſcire confeſſus, teſtimonio licet fallaciſſimi dæmonis glorioſus : [4] Arceſilas quoque , & Carneades , & Pyrrho , & omnis Academicorum

an vero ex conjecturâ , neſcio , edidit: *Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus , quieti , modeſti , Dei noſtri liberalitate ſecuri , ſpem futuræ felicitatis fide præſentis ejus majeſtatis animamur.* Quænam horum verborum , *ſpem futuræ felicitatis fide præſentis ejus majeſtatis animamur*, ſit ſyntaxis, nondum video. Sed ſi à vulgatâ lectione recedendum, planè Minucium ſic ſcripſiſſe exiſtimem: *Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus , quieti , modeſti , Dei noſtri liberalitate ſecuri , ſpe futuræ felicitatis , fide præſentis ejus majeſtatis , animamur.* Sententiam quivis videt , ac nullâ eget interpretatione.

RIGALTIUS.

4 *Æternis floribus vividam ſuſtinemus.*] Suſtinemus, expectamus. Sic ſæpe apud Tertul. & alios.

WOWERUS.

1 *Spe futuræ felicitatis.*] Rom. *Spem.*

ELMENHORSTIUS.

Spe futuræ felicitatis.] Prudent. l. 2. contra Symmach. p. 420.

Spem ſequimur , gradimurque fide , fruimurque futuris

Ad quæ non veniunt præſentis gaudia vitæ ,

Nec currit pariter capta , & capienda voluptas.

Eucherius epiſtola parænet. ad Valerianum. Macarius homil. 5. & 13. Hieronym. tom. 1. epiſtola 34. ad Julianum. & de regul. monach. cap. 9. Lactant. lib. 6. cap. 21. Et in epitome cap. 1. Ambroſ. in epiſt. Pauli ad Roman. cap. 8. & in 3. cap. Epiſt. ad Hebræos. de officiis lib. 1. c. 44. Hilarius in Pſalm. 130. Auguſtinus in Pſalm 62. Chryſoſtomus hom. 5. in 3. cap. Epiſt. Pauli ad Hebræos.

VARIAE LECT.

Spe.] MS. & Ful. Urſin. Sab. *ſpem.* male.

WOWERUS.

2 *Socrates ſcurra Atticus.*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Zeno Socratem ſcurram Atticum fuiſſe dicebat.* Lactant. l. 3. c. 19.

ELMENHORSTIUS.

Socrates ſcurra Atticus.] Lactant. l. 3. cap. 20. *O hominem ſcurram (ut ait Zeno epicureus) ineptum, perditum, deſperatum, ſi cavillari voluit religionem, dementem, ſi hoc ſerio facit , ut animal turpiſſimum pro Deo haberet.*

HERALDUS.

Socrates ſcurra Atticus.] Cicero l. 1. de nat. Deor. *Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant , Apollodorum , Syllum, ceteroſque figebat maledictis : ſed Socratem ipſum , parentem philoſophiæ , Latino verbo utens , ſcurram Atticum fuiſſe dicebat.*

ELMENHORSTIUS.

3 *Nihil ſe ſcire confeſſus.*] Dio Chryſoſt. orat. 12. de Dei cognitione f. 197. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐμοὶ μόνον ἀλλὰ καὶ Σωκράτει δοκεῖταί μοι προσεῖναι, ταῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ προβαλλομένῳ πρὸς ἅπαντας , ὡς οὐδὲν ᾔδει. Hieronym. in Ezech. lib. 13. cap. 42. fol. 466. procemio in Abdiam Prophetam tom. 5. fol. 126. & de optimo genere interpretandi tom. 2. cap. 5. ad Paulin. epiſt. 103. cap. 7. Lactant. l. 3. cap. 27. Ariſtot. de elench. ſophiſtic. lib. 1. cap. 34. Plato Theæteto p. 157. Cicero lib. 1. Acad. quæſtionum fol. 5. lib. 4. fol. 25.

4 *Arceſilas , Carneades , & Pyrro.*] Cicero lib. 1. Academicar. quæſt. f. 10. lib. 4. fol. 22. Lactant. lib. 3. cap. 29.

VARIAE LECT.

Arceſilas.] MS. *Arceſilaus.*

rum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. [1] philoſophorum ſupercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros novimus & tyrannos, & ſemper [2] adverſus ſua vitia facundos. [3] Nos non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus: non eloquimur magna, ſed vivimus: gloriamur nos conſecutos, [4] quod illi ſummâ intentione quæſiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati ſumus? [5] quid nobis invidemus, ſi [6] veritas divinitatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur bono noſtro, & recti ſententiam temperemus: cohibeatur ſuperſtitio, impietas expietur, vera religio [7] reſervetur. Cum Octavius peroràſſet, ali-

ELMENHORSTIUS.

Philoſophorum ſupercilia contemnimus.] Philoſophi auſtera facie, prolixa barba, & obſtinata fronte Catonis ſe inſtitutum imitari ſimulabant, ſed hoc totum fucato mentiebantur affectu: erant enim petulantes & libidinoſis voluptatibus implicati, quas latenter exercebant, vitia publice facundiſſime accuſantes, intercutibus ipſi vitiis madentes. Tertullian. Apolog. c. 39. *Leno eſt philoſophus & cenſor.* Juvenal. ſatyr. 2.

— caſtigas turpia cum ſis
Inter Socraticos notiſſima foſſa cinædos.

Et Satyr. 2. vſ. 20.

— Et de virtute locuti
Clunem agitant.

Inde Firmico Aſtron. lib. 7. cap. 14. *Socratici pædicones.* Gellius lib. 13. cap. 8. Athenag. apolog. pro Chriſt. pag. 89. Eucherius ad Valerianum p. 55. Lucian. in Fugitivis. Lactant. lib. 3. cap. 15. l. 4. cap. 24. Quintil. in procœmio lib. 1. orat. inſtitut.

WOWERUS.

2 *Adverſus ſua vitia facundos.*] Tertull. Apol. & de Anima. & Seneca apud Lactant. lib. 3. cap. 15.

ELMENHORSTIUS.

3 *Nos non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus.*] Hunc locum imitatione expreſſit Cyprianus de bono patientiæ fol. 285. *Philoſophi non verbis, ſed factis ſumus. nec veſtitu ſapientiam, ſed veritate præferimus; qui virtutum magis conſcientiam, quam jactantiam novimus, qui non loquimur magna, ſed vivimus quaſi ſervi & cultores Dei.* Salvian. de gubern. Dei in procemio ad Salonium epiſcop. lib. 1. pag. 2. *Nos qui rerum magis quam verborum amatores, utilia potius quam plauſibilia ſectamur, neque id quærimus, ut in nobis inania ſeculorum ornamenta, ſed ut ſalubria rerum emolumenta laudentur: in ſcriptiunculis noſtris non lenocinia eſſe volumus; ſed remedia, quæ ſcilicet non tam ocioſorum auribus placeant, quam ægrotorum mentibus proſint.*

VARIAE LECT.

Qui.] Tò *qui* ex Cypriano Fulvius addit. Deeſt. in Edit. n.

ELMENHORSTIUS.

4 *Quid illi ſumma intentione quæſiverunt.*] Vid. Lactant. lib. 4. cap. 2. Eucherius in epiſtola ad Valerianum.

VARIAE LECT.

5 *Quid nobis.*] Ful. *quid vobis.*

RIGALTIUS.

6 *Veritas divinitatis noſtri temporis ætate maturuit.*] Nato inter homines Chriſto.

VARIAE LECT.

7 *Servetur.*] Sab. *reſervetur.*

1 *Ali-*

[1] aliquamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, [2] intenti vultus tenebamus: Et quod ad me eſt, magnitudine admirationis evanui, quod ea, quæ facilius eſt ſentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornâſſet, & quod malevolos iiſdem illis quibus armantur, philoſophorum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodo facilem; ſed & favorabilem. Dum iſtæc igitur apud me tacitus [3] evolvo. [4] Cæcilius ſic erupit: [5] Ego Octavio meo plurimum [6] quantum, ſed & mihi, gratulor, nec expecto ſententiam: [7] Vicimus, & ita, ut [8] improbus, uſur-

OUZELIUS.

1 *Aliquamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, &c.*] Recte. & ſic Muſonius apud Agellium lib. 5. cap. 1. ait: *Admirationem, quæ maxima eſt, non verba, ſed ſilentium parere.* Indicium enim id eſt animi ſummo ſtupore à ſemet ipſo quaſi abrepti. Valerius Flaccus lib. 4.

Atque oculos cuncti inter ſe tenuere ſilentes.

Symmachus lib. 2. Epiſtolâ 54. *Vaſtum ſilentium ſtupor ſubitus imperavit.*

MEURSIUS.

2 *Intenti*] MS. *intentos.* quod tolerabile. tamen divinus poëta dixit. *Conticuere omnes, intentique ora tenebant.* ad quem locum ſi operæ eſt vide Servium.

VARIAE LECT.

3 *Revolvo.*] MS. *evolvo.*

HERALDUS.

4 *Cæcilius ſic erupit.*] Particula *ſic* non eſt in MS. Reg.

OUZELIUS.

Ego Octavio meo plurimum quantum, ſed & mihi, gratulor.] Sic Rigaltius è Membranis, & recte. Eodem modo ſupra noſter: *Carminibus præcipue Poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipſa ſuâ auctoritate nocuêre.* Sabæus olim edidit: *E. O. m. plurimum, quantum eâdem tranquillitate, quâ vivimus: ſed & mihi gratulor.* Unde Fulvius Urſinus non multo felicius: *E. O. m. plurimum, quantum ad tranquillitatem, quâ vivimus, ſed & mihi gratulor.* Quod & retinuit Elmenhorſtius. Et quanquam hæc Fulvii lectio paulſo tolerabilior eſt illâ Sabæanâ, attamen cum verba illa inſerta in MS. non comparent, merito ea quoque reſpuimus, quippe quibus ſententia, alias per ſe manifeſtiſſima, obfuſcatur. *Plurimum quantum gratulor* idem eſt, ac ſi dixeris; ſummopere, mirifice, valde, majorem in modum, gratulor. *Plurimum quantum*, quemadmodum dicimus, *nimium quantum, mirum quantum, immane quantum.* quorum exempla apud veteres paſſim obvia. Atque hæc erant, quæ nobis poſt tot alios ad Minucium dicenda videbantur. Jam finio, & te dimitto, mi Lector.

VARIAE LECT.

6 *Quantum ad tranquillitatem.*] Ita Fulv. Urſin. Sab. & MS. *quantum eadem tranquillitate.* inepte. Aliter in Edit. n.

HERALDUS.

Quantum eadem tranquillitate, qua vivimus.] Delenda iſta ſunt ex ſuperioribus male repetita.

ELMENHORSTIUS.

7 *Vicimus.*] Prudentius lib. 2. contra Symmach.

Vicimus exultare lubet.

Ennius:

Qui vicit non eſt victor, niſi victus fatetur.

MEURSIUS.

8 *Improbus.*] MS. *improbe.* quod revocandum cenſet Scriverius & totum locum ſic conſtituendum, *Ego Octavio meo*

uſurpo victoriam: nam [1] ut ille mei victor eſt, [2] ita ego triumphator erroris. Itaque quod [3] pertineat ad ſummam quæſtionis, & de providentiâ fateor, & Deo [4] cedo, & de ſectæ jam noſtræ ſinceritate conſentio. Etiam nunc tamen aliqua conſubſidunt non [5] obſtrepentia veritati, ſed perfectæ inſtitutioni neceſſaria, de quibus craſtino (quod jam ſol occaſui declivis eſt) [6] ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium noſtrûm vice gaudeo, quod etiam mihi [7] Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta ſit. Nec tamen poſſum meritum ejus verborum laudibus repenſare: teſtimonium & hominis & unius infirmum eſt. habet Dei munus eximium, à quo & inſpiratus oravit, & obtinuit adjutus. Poſt hæc læti, hilareſque diſceſſimus: Cæcilius quod crediderit: [8] Octavius gaudere quod vicerit: ego & quod hic crediderit, & hic vicerit.

meo plurimum quantum eâ de tranquillitate, quâ vivimus ſed & mihi gratulor, nec exſpecto ſententiam: vicimus eia, ut improbe uſurpo victoriam. nam ut ille mei victor eſt, ita ego triumphator erroris.

WOWERUS.

Ut improbus uſurpo victoriam.] Rom. *improbe.*

VARIAE LECT.

Improbus.] MS. *improbe.*

ELMENHORSTIUS.

1 *Ut ille mei victor eſt.*] Hieronym. dialog. adverſus Luciferianos cap. 8. *Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus utrique: uterque noſtrum palmam refert, tu mei, ego erroris. Utinamque mihi ſemper ſic diſputare contingat, ut ad meliora proficiens, deſeram quod male tenebam.*

EXPLICUI HUNC COMMENTARIUM IV. KALEND. FEBRUAR. ANNO CHRISTI CIↃ IↃCXII.

ΑΡΧΗΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ ΠΟΙΟΥ ΘΕΟΝ.

WOWERUS.

2 *Ita ego triumphator erroris.*] Hieron. epiſt. ad Auguſtin. *Cumque tu viceris, & ego vincam, ſi meum errorem intellexere.* Idem ad Lucifer. *Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus uterque noſtrum, palmam refers tu mei, & ego erroris.*

VARIAE LECT.

Furore.] MS. corrupte *furorem.* lego, *furor & turpitudo.*

3 *Pertinet.*] Ms. *pertineat.*

4 *Credo.*] Alii, *cedo.*

WOWERUS.

5 *Obſtrepentia veritati.*] Tert. de præſcript. *obſtrepit veritatis adulter ſenſus.*

RIGALTIUS.

6 *Ut de toto congruentius.*] Nam in iis tota erit noſtra diſputatio craſtina. Satis eſt quod hodie obtinuerimus id quod erat propoſiti caput.

WOWERUS.

7 *Octavius gaudere quod vicerit.*] Vocem, *gaudere*, Rom. & Ms. ignorant.

Subnecte verbis D. Lucæ illa Caſſiani Collat. 1. cap. 1. *Cuncti ad ſignificandam ſodalitatis, ſenſuſque noſtri parilitatem pronunciarent, unam mentem atque animam duobus ineſſe corporibus.*

VARIAE LECT.

8 *Octavius quod vicerit.*] Ita Ms. & Fulv. Urſin. Sabæi editio, *O. gaudere q. v.*

FINIS.

JULII FIRMICI
MATERNI V.C.
DE ERRORE
PROFANARUM
RELIGIONUM
AD
CONSTANTIUM
ET CONSTANTEM
AUGG.

JOAN. A WOWER *recenſuit.*

JULII FIRMICI
MATERNI V. C.
DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

QUod in fabricatione hominis artifex fecit, ut antea diximus, annuis perditorum commonitionibus ac communicationibus, ſpecialiter retexenda ſunt, in teſtificationem veritatis manifeſtis rationibus exemplorumque teſtimoniis divinationem probabimus per diabolum eſſe inventam & perfectam, ut per hoc ſpiritus maculata cogitatione, ſpe fluxæ felicitatis, perverſa diſcretione perverteret miſeros homines perpetuis calamitatibus implicitos. * * * * *. Quatuor Elementa eſſe principia creaturarum nemo eſt qui dubitet [id eſt, ignem, aquam, aërem & terram,] Sed hæc Elementa diverſa ſunt, vel in poteſtate contraria. [1] In errore ſunt itaque gentes, quæ, cum elementis tribuant principatum, adhuc deputant ignem, quaſi ſummum Deum, quaſi cætera ex ipſo habeant ſubſtantiam calore: neſcientes, quod omnia Elementa ex ipſa ſint ſua contrarietate conjuncta, & quod & ipſa habeant fabricatorem Deum, qui ſingula ſuis locis ordinibuſque conſtituens creavit, quod aut mente, aut cogitatione colligimus, aut certe quod oculis cernimus divina verbi ſui ſocietate compoſitum, æquata corporum moderatione in hoc toto. [2] Ægypti incolæ aquarum beneficia percipientes, aquam

1 *IN errore itaque ſunt gentes.*] Cultum elementorum multis refellit Athanaſ. πρὸς ἑλλ.

2 *Ægypti incolæ aquam colunt.*] Athanaſ.

aquam colunt, aquis ſupplicant, aquas ſuperſtitioſa votorum continuatione venerantur. Sed in ſacris ſuis ([1] quæ myſteria vocant) addunt tragica funera & funeſta calamitatis metuendæ certamina. Inceſtum cum ſorore adulteriumque ajunt commiſſum, & hoc facinus ſeveris mariti animadverſionibus vindicatum. [2] Iſis ſoror eſt, Oſiris frater, Typhon maritus; is cum comperiſſet Iſidem uxorem inceſtis fratris cupiditatibus eſſe corruptam, occidit Oſirim, artuatimque laceravit, & per omnes Nili fluminis ripas miſeri corporis palpitantia membra projecit. Iſis repudiato Typhone, ut & fratrem ſepeliret & conjugem, [3] adhibuit ſibi Nephthen ſororem ſociam, [4] & Anubin [5] venatorem. Cui ideo caninum caput impoſitum eſt, quia lacerati corporis partes artificio canis veſtigantis invenit. Sic inventum Oſirim Iſis tradidit ſepulturæ. [6] Fuerant ſani hi apud Ægyptum reges pariter ac tyranni, ſed Oſiris juſtus, præter illud, quod cum ſorore commiſit. Typhon furioſus impotens ac ſuperbus. Ideo ille colitur, iſte vitatur. Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habent idolum Oſiridis ſepultum: hoc [7] annuis luctibus plangunt, [8] radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui turpitudine

thanaſ. πρὸς ἑλλ. Πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ περιτετιμήκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι.

1 *Quæ myſteria vocant.*] Gloſſema.

2 *Iſis ſoror eſt, Oſiris frater.*] Totam hanc fabulam ſingulari libro complexus Plutarchus, unde his Firm. petenda interpretatio.

3 *Adhibuit ſibi Nephten.*] Ita legendum docet Plutarch. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος.

4 *Et Anubin.*] Athanaſ. Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. Propert. *latrans Anubis.*

5 *Venatorem.*] Plutarch. de Iſide.

6 *Fuerant hi apud Ægyptum reges.*] Vide Syneſ. orat. Ægypt. ſive de provid.

7 *Annuis luctibus plangunt.*] Athanaſ. πρὸς Ἕλλην.

8 *Radunt capita.*] Prudent. 1. contra Symm.

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim,
Mimicaque & ridenda ſuis ſollennia calvis.

Appian. 4. de bello civ. Euſeb. Præpar. Euang. lib. 2. cap. 1. Plutarch. de Iſide. Lucian. de Dea Syria. Syneſ. ἐγκ. φαλάκρας. Tonderi autem ſolitos in luctu ex Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. & aliis notum.

1 *Tun-*

tudine dehoneſtati defleant capitis, [1] tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur. Et cum hæc certis diebus fecerint, tunc fingunt ſe lacerati corporis reliquias reperire, & cum invenerint, quaſi ſopitis luctibus, gaudent. O miſera & caduca mortalitas, ut regibus tuis per annos ſingulos funeſtas mittas inferias, neglecto Deo ſummo, qui omnia divini artificii moderatione compoſuit, & ſpem tuam perdis & vitam. Nec oſtenſi tibi luminis ſplendore corrigeris, nec recuperatæ libertatis quæris inſignia, nec ſpem redditæ tibi ſalutis agnoſcis, nec ex pœnitentia præteritorum criminum indulgentiam poſtulas. Fruſtra tibi hanc aquam, quam colis, putas aliquando prodeſſe. Alia eſt aqua, qua renovati homines renaſcuntur. Hanc aquam, quam colis per annos ſingulos, vis alia decoctis venarum meatibus ſiccat, aut certe funeſtus regis tui ſanguis commaculat. Illa, quam deſpicis, ignita venerandi ſpiritus majeſtate decoratur: ut ex ipſa per veteres conſcientiæ cicatrices credentibus hominibus ſalutaris ſanitas irrigetur. Sed in his funeribus & luctibus, quæ vere ſunt funera, quæ facta ſunt, quorum extant hodie quoque reliquiæ (nam & ſepulchrum Oſiridis hodie in Ægypto eſt, & cremati corporis reliquiæ cernuntur) defenſores eorum volunt addere phyſicam rationem. [2] Frugum ſe-

1 *Tundunt pectus, lacerant lacertos.*] Herod. Eut. ἐν δὲ Βυσίρι πόλι ὡς ἀνάγουσι τῇ Ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. Τύπτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσίην πάντες, καὶ πᾶσαι, μυριάδες κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων. ὅσοι δὲ Καρῶν εἰσι ἐν Αἰγύπτῳ οἰκέοντες, οὗτοι δὲ τοσούτῳ ἔτι πλέω ποιεῦσι τούτων, ὅσῳ καὶ τὰ μέτωπα κόπτονται μαχαίρῃσι. Lactant. 1. cap. 21. *Iſidis Ægyptia ſacra ſunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo ſacerdotes ejus deglabrato corpore ſua pectora tundunt; lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Theophil. lib. 1. ad Aut.

2 *Frugum ſemina Oſirim dicentes.*] Athenag. Apol. Euſeb. præparat. Euang. lib. 2. cap. 1. lib. 3. cap. 2. Macrob. Sat. 1. Lactant. in 1. Stat. Theb. Aliter Plutarchus de Iſide, & Oſir. Vide Suid. Δόγμα.

ſemina Oſirim dicentes eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem: Et quia maturatæ fruges calore, ad vitam hominis colliguntur, & à terræ conſortio ſeparantur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur. Hanc volunt eſſe mortem Oſiridis [1] cum fruges reddunt. Inventionem verò [2] cum fruges genitali terræ fomento conceptæ, nova rurſus cœperint procreatione generari. Pone hanc veram eſſe ſacrorum iſtorum rationem, pone propter fruges vota reddi numinibus, quid addis inceſtum, quid adulterium, quid miſerandæ animadverſionis exitium? Quid errantibus hominibus & ſimpliciter peccare cupientibus de ſacris tuis malum monſtras exemplum? phyſica ratio, quam dicis, alio genere celetur. Quid autem cælari oportuit, quod omnibus notum eſt? Cur plangitis fruges terræ, & creſcentia lugetis ſemina? Ad ſuſtentationem generis humani hæc omnia divina ſummi Dei liberalitate donata ſunt. Agendæ ſunt ſummo Deo gratiæ propter hoc, nec eſt ſummi Dei lugenda largitio. Deflete potius quod erratis, & quod errorem veſtrum reſtauratis: ſemper luctibus plangite. Nolite annuis ſacris quærere funus alienum; veſtris potius funeribus parate ſolatia per annos ſingulos. O miſer homo, inveniſſe te neſcio quid gaudes, cum animam tuam ex iſtis ſacris per annos ſingulos perdas. Nihil illic invenis niſi ſimulacrum, quod ipſe poſuiſti, niſi quòd iterum aut quæras aut lugeas. Quære potius ſpem ſalutis, quære exordium lucis, quære quod te ſummo Deo aut commendet, aut reddat. Et cum veram viam ſalutis inveneris, gaude, & tunc erecta ſermonis libertate proclama, [3] εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν, cum ab his calamitatibus poſt pœnitentiam tuam

1 *Cum fruges reddunt.*] Lege: *redduntur.*

2 *Cum fruges genitalis terræ frumento conceptæ omnia rurſus ceperint procreatione generari.*] Emenda: *cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rurſus.*

3 Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.] Solennia

tuam ſummi Dei fueris indulgentia liberatus. [1] Phryges, qui Peſſinuntem incolunt, circa Galli fluminis ripas terræ cæterorum elementorum tribuunt principatum, & hanc volunt omnium eſſe matrem. Deinde ut & ipſi annuum ſibi ſacrorum ordinem facerent, mulieris divitis ac reginæ ſuæ amorem, quæ faſtus amati adoleſcentis tyrannicè voluit ulciſci, cum luctibus annuis conſecrarunt. Et ut ſatis iratæ mulieri facerent, aut ut pœnitenti ſolatium quærerent, quem paulò ante ſepelierant, revixiſſe jactarunt, & cum mulieris animus ex impatientia nimii amoris arderet, mortuo adoleſcenti templa fecerunt. Tunc quod irata mulier pro injuria ſpretæ fecerat formæ, [2] hoc ordinantes à ſe pati voluere ſacerdotes, ſic annuis ſacris cum honore terræ iſtius funeris pompa componitur, & cum perſuadetur hominibus quod colant terram, miſeri funeris venerantur exitium. Hic quoque, ſacratiſſimi Imperatores, ut error iſte celetur, etiam hæc ſacra phyſica volunt eſſe ratione compoſita. Amare terram volunt fruges, amatum vero hoc ipſum volunt eſſe, quod ex frugibus naſcitur, pœnam autem, quam ſuſtinuit, hoc volunt eſſe quod falce meſſor maturis frugibus facit. Mortem ipſius dicunt, quod ſemina collecta conduntur. Vitam rurſus, quod jacta ſemina annuis vicibus reconduntur. Velim nunc mihi inquirenti reſpondeant, cur hanc ſimpli-

lennia verba exclamantium in ſacris Iſidis, invento corpore Oſiridis. Scholiaſtes Juvenal. ad illa Sat. 8. *Exclamare libet, populus quod clamat Oſiri Invento. Populus Ægypti invento Oſiri dixit*: εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Ita enim Iſidem inventis Oſiridis membris exclamaſſe putabant. Athenag. Apolog. τὴν μὲν τὸν σίτου σπορὰν, Ὄσιριν ὅθεν, φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλεχθῆναι τῇ Ἴσιδι, εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.

1. *Phryges, qui Peſſinuntem incolunt.*] Strabo lib. 12. Herod. lib. 1. Ammian. lib. 22.

2 *Hoc ordinantes à ſe pati voluere.*] Mater Deûm diligebat Atyn, is ab Acdeſti actus in furias teſtula ſibi genitalia deſecat. hoc in honorem magnæ matris imitantur Galli ejus Sacerdotes. Arnob. lib. 5. Auguſt. de civit. Dei lib. 2. cap. 4. Schol. Nicandri Theriac. Tatian. πρὸς Ἕλλ. Ovid. 14. Metam. Juſtin. Apolog. Clem. Protrept. Lucian. de dea Syr. Euſeb. præp. Euang. lib. 2. cap. 4.

plicitatem ſeminum ac frugum cum facinore, cum morte, cum faſtu, cum pœna, cum amore junxerint? Itane non erat aliud, quod diceretur? Itane non erat, quod in agendis Deo ſummo pro frugibus gratiis faceret miſera mortalitas? Ut gratias pro renatis frugibus agas, ululas, ut gaudeas, plangis. Nec te, cum veram rationem videris, hoc aliquando feciſſe pœnituit, ſed hoc agis, ut annuis luctibus occupatus vitam ſemper fugias, mortem requiras. Dicant mihi, quid hoc frugibus profuit, ut fletus ſuos annuis ululatibus ſeminent in triſtitia, interfecti funeris calamitatibus ingemiſcant, quod dicant phyſica ratione compoſitum, lugetis & plangitis, & luctus veſtros alia ratione cœlatis. Novit agricola, quando terram aratro dimoveat, quando ſulcis frumenta committat. Novit quando maturatas ſolis ardoribus colligat ſegetes. Novit, quando toſtas terat fruges. Hæc eſt phyſica ratio, hæc ſunt vera ſacrificia, quæ ab ſanæ mentis hominibus annuo labore complentur. Hanc ſimplicitatem divinitas quærit, ut homines in colligendis fructibus ordinatis temporis legibus ſerviant. Cur huic ordini miſeræ mortis figmenta quæſita ſunt? Cur cælatur lachrymis, quod cælari non debuit? unde confiteantur neceſſe eſt, hæc ſacra non in honorem frugum, ſed in honorem eſſe compoſita mortis alienæ. Nam quod terram matrem eſſe omnium Deorum dicunt, qui huic elemento tribuunt primas partes, vere Deorum ſuorum mater eſt, nec abnuimus aut recuſamus. Quia ab hac collectos Deos ſuos, aut lapideos faciunt ſemper aut ligneos. Terram omnem circumfluunt maria, & rurſus incluſa Oceani ambientis circulo ſtringitur. Cœli etiam rotunda ſublimitate operitur, perflatur ventis, aſpergitur pluviis, & timorem ſuum aſſidui motus tremoribus confitetur. Quid vos maneat, qui hæc colitis conſiderate, cum Dii veſtri infirmitatem ſuam vobis quotidianis profeſ-

ſioni-

ſionibus prodant. Aſſyrii & pars Afrorum aërem ducatum habere elementorum volunt, & hunc imaginata figuratione venerantur. [1] Nam hunc eundem, nomine Junonis vel Veneris virginis, ſi tamen Veneri placuit aliquando virginitas, conſecrarunt. Junonem ſane, ne & huic deeſſet incœſtus, Jovis volunt ex ſorore conjugem factam. [2] Effœminarunt ſane hoc elementum, neſcio qua veneratione commoti. Num quia aër interjectus eſt inter mare & cœlum, effœminatis eum ſacerdotum vocibus proſequuntur? Dic mihi hoccine eſt, quod in viro fœminam quærunt, cui aliter ſervire ſacerdotum ſuorum chorus non poteſt, niſi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem ſexum ornatu muliebri dedecorent. Videre eſt in ipſis templis cum publico gemitu miſeranda ludibria, viros muliebria pati, & hanc impuri & impudici corporis labem, glorioſa oſtentatione detegere. Publicant facinora ſua, & contaminati corporis vitium [3] cum maxima delectationis macula confitentur. Exornant muliebriter nutritos crines, & delicatis amicti veſtibus vix caput laſſa cervice ſuſtentant. Deinde, cum ſic ſe alienos à viris fecerint, ad-

1 *Nam hunc eundem, id eſt, aërem nomine Junonis vel Veneris.*] Illa; *id eſt, aërem*, ſunt gloſſographi. Aſſyrios autem ſive Syros coluiſſe aërem, nomine Junonis ſeu Veneris ex Plutarcho in Craſſo diſcimus, ubi de dea Hierapolitana: *γίνεται δὲ πρῶτον αὐτῷ σημεῖον ἀπὸ τῆς θεοῦ ταύτης, ἣν οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν.* Ἀφροδίτη hæc, *οὐρανία.* Herodotus lib. 1. *ἐπιμεμαθήκασι δὲ τῇ οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσυρίων μαθόντες, καὶ Ἀραβίων.* Pauſan. Atticis.

2 *Effœminarunt ſane hoc elementum.*] Cic. 2. de Nat. Deor. *Aër autem interjectus inter mare, & cælum, Junonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & conjunx Jovis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effæminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius.* Heraclides Ponticus: *δύο γὰρ ὄντων κατὰ τοὺς φυσικοὺς τῶν πνευματικῶν στοιχείων, αἰθέρος δὲ καὶ ἀέρος, τὸν μὲν Δία τὴν πυρώδη φαμὲν οὐσίαν. ἡ δὲ Ἥρα, μετὰ αὐτὸν δὲ ἀὴρ μαλακώτερον στοιχεῖον, διὰ τοῦτο καὶ θῆλυ.* Philo *περὶ βίου θεωρητικοῦ. Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα παρὰ τὸ αἴρεσθαι, καὶ μετεωρίζεσθαι πρὸς ὕψος.* Tertull. adv. Marcion. Probus in Virg. Ecl. 6. Serv. in 1. Æneid.

3 *Cum maxima delectationis macula.*] Forte: *deteſtationis.*

adimpleti tibiarum cantu, vocant Deam ſuam, ut nefario repleti ſpiritu vanis hominibus, quaſi futura prædicant. Quod hoc monſtrum eſt, quodve prodigium? Negant ſe viros eſſe, & ſunt; Mulieres ſe volunt credi, ſed aliud qualiſcunque qualitas corporis confitetur. Conſiderandum eſt etiam, quale ſit numen, quod ſic impuri corporis delectatur hoſpitio, quod impudicis adhæret membris, quod polluta corporis contaminatione placatur. [1] Erubeſcite ô miſeri ſupinitatem, aliter vos Deus fecit. Cum cohors veſtra ad tribunal judicantis Dei acceſſerit, nihil vobiſcum afferetis, quod Deus, qui vos fecit, agnoſcat. Abjicite hunc tantæ calamitatis errorem, & ſtudia profanæ mentis aliquando deſerite. Nolite corpus, quod Deus fecit, ſcelerata Diaboli lege damnare, calamitatibus veſtris, dum adhuc tempus patitur, ſubvenite. Miſericordia Dei dives
Matth. 18 eſt, libenter ignoſcit. Relictis nonaginta novem ovi-
Luc. 15.
Ibid. bus amiſſam quærit unam. Et reverſo pater prodigo filio veſtem reddit, & parat cœnam. Nulla vos deſperare faciat criminum multitudo: Deus ſummus per filium ſuum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum volentes liberat, & pœnitentibus libenter ignoſcit, [2] nec multa exigit ut ignoſcat. Fide tantum & pœnitentia poteſtis redimere, quicquid ſceleratis Diaboli perſuaſionibus perdidiſtis. Perſæ & Magi omnes, qui Perſiæ regionis incolunt fines, [3] ignem præferunt, & omnibus elementis putant debere præponi. [4] Hi itaque Jovem in duas dividunt poteſtates, [5] naturam ejus ad utriuſque ſexus trans-

1 *Erubeſcite ô miſeri ſublimitatem.*] Lege: *ſupinitatem.*

2 *Nec multa exigit.*] Forte: *multam exigit.*

3 *Ignem præferunt.*] Clem. Protrept. Περσῶν ἢ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι, καὶ τῆν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί. Strabo lib. 15. Euſtat. in Hom. Iliad. σ. Socrates Hiſtor. Eccleſ. lib. 7. Max. Tyr. Serm. 38. Ruffin. Hiſt. lib. 2. cap. 26.

4 *Hi itaque Jovem.*] Perſarum peculiaris Deus Sol. Jovis & Solis idem numen oſtendit Macrobius.

5 *Naturam ejus ad utriuſque ſexus.*] Athenag. Apol. οἱ μὲν γὰρ ἀέρα δύφυῆ, ἀρσενόθηλυν, τὸν Δία λέγουσιν. Macrob. 1. Saturnal.

1 Mon-

trans ferentes, & viri & fœminæ ſimulacra ignis ſubſtantiam deputantes, & mulierem quidem triformi vultu conſtituunt, [1] monſtroſis eam ſerpentibus illigantes. Quod ideo faciunt, ne ab auctore ſuo Diabolo aliqua ratione diſſentiant: ſed ut Dea ſua ſerpentibus polluta, maculoſis Diaboli inſignibus adornetur. [2] Virum vero abactorem boum colentes, ſacra ejus ad ignis transferunt poteſtatem. Sicut Propheta ejus nobis tradidit, dicens: [3] Μικςέλεω μυςάχυ ὁ κλοπίης συνίδετε πατρὸς ἀγαυῦ. Hunc [4] Mithram dicunt. [5] Sacra vero ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſqualore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis, non videant. O cœca numinis conſecratio. O nefariæ legis fugienda commenta. Deum eſſe credis, cujus de ſceleribus confiteris. Vos itaque, qui dici-

1 *Monſtruoſis eam ſerpentibus.*] Cur ſolis ſtatuæ Draconis effigies ſubjungi ſolita docet Macrob. lib. 1. Satur. cap. 19. & 20.

2 *Virum vero abactorem boum.*] Solem Perſis cultum Herodotus, Juſtinus, Strabo, & alii prodiderunt. Herculem autem Solem multis probare conatur Macrob. Saturnal. l. 1. c. 20.

3 Μικ]α βοομυςα κυ .... ο .... κλοπης συω ... δετε πα]ρὸς ἀγαυῦ.] Emenda:

Μυκήτεω βοὸς μύςαι ———
Κύκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυῦ.

Mithra vocabatur βυκλόπος. Porphyrius in antro: καὶ βυκλόπος ὁ θεὸς ὁ τὴν γένεσιν λεληθότως ἀκούων, &c. Unde eo nomine paulo ante à Firmico vocatur abactor boum, quod diſerte expreſſit Statius: *Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Ejus τελετὴ iccirco vocatur βοοκλοπίη & quia quotannis in orbem redibat, propterea κύκλα βοοκλοπίης dixit Poëta, hoc eſt, ſolenne & in orbem rediens feſtum. Firmicus de induſtria truncavit acroteleution prioris verſus, ut ſæpe auctores ſolent facere. Sed poſterioris verſus lacunæ ſunt à librariis, aut ab eo qui primus Firmicum edidit, quod literas δυσαναγνώςυς non poſſet conſequi.

4 *Mithram vocant.*] Strabo l. 15. de Perſis: Τιμῶσι τὸ ἥλιον, ὃν καλῦσι Μίθραν. Heſych. Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Frequens in 5. Inſcript. *Soli invicto Mithræ. Soli Mithræ.* Martian. Capell. lib. 3. A Mithrę, qui in Solis urbe regnavit Plin. lib. 36. cap. 8.

5 *Sacra ejus in ſpeluncis abditis tradunt.*] Porphyrius comment. de Nympharum antro. *Primus Zoroaſtres apud Perſas, ut narrat Eubulus, ſpeluncam natura factam in Perſiæ montibus conſecravit, in honorem rerum omnium auctoris, & parentis Mithræ, ut per ſpeluncam ſignificaret mundum à Mithra conditum.* Lactant. ad illa Stat. Theb. 1. *Seu Perſæi ſub rupibus antri Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Hieron. ad Lætam. *Gracchus ſpecum Mithræ ſubvertit.* Tertull. de Corona mil. Juſtin. dial. cum Tryph.

dicitis in his templis rite ſacrificari non magorum ritu Perſico, cur hæc Perſarum ſacra laudatis? Scio hoc Romano nomine dignum putatis, ac Perſarum ſacris. At Perſarum legibus ſequatur.

* * * * [1] ut armata clypeo, lorica, gladio & haſta conſecratur. * * * Tertia etiam pars eſt, qua in aſperis ſecretiſque ſylvarum agreſtiumque ferarum ſortita imperium. Ultima pars tripartitæ iſtius diviſionis æſtimat libidinum vias, quæ prava deſideria quæque præpoſteræ cupiditatis monſtrant illecebras. Ideo unam partem capiti aſſignant, ut hominis iram quodammodo denotare videatur. Aliam in corde ſtatuunt, ut diverſarum cogitationum varietatem, quas multiplici intentione concipimus, in modum ſylvarum tenere videatur. Tertia pars conſtituitur in jecore, unde libido naſcitur & voluptas. Illic enim genitalium ſeminum collecta fœcunditas naturalibus ſtimulis deſiderium cupiditatis exagitat. Quid ergo perficit iſta diviſio, diligenter aſpicite, ut cernatis, quàm facile commentum ratio veritatis impugnet. Si dividitur anima, & ſubſtantia ejus diverſo efficaciæ genere ſeparatur, diſſoluto ordine ſuo, incipit eſſe quod fuerat. Aliud enim mens eſt, aliud ira, aliud libido. Animam ergo ſeparatio iſta diſſolvit, & patitur maximam ex iſta partitione jacturam, nec integram ſui ſpeciem res iſta cuſtodit, quæ per tres contrarias ſeparatim dividitur, & (ut verum dicam) fit ex ipſa diviſione mortalis. Etenim quod

1 *Ut armata clypeo, lorica, thorace, gladio, & haſta conſecratur.*] Forte legendum: *Ut armatus.* & capiendum de milite Mithræ initiari ſolito. Tert. de corona militis. *Erubeſcite Romani commilitones ejus, tam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in ſpelæo, in caſtris vere tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimum martyrii menetur obvia manu capite depellere.* & de præſcript. adv. Hæret. *Signat illic in fronte milites ſuos & ſub gladio redimit coronam.* Sed potius nihil mutandum, ut hæc & ſequentia de alterius numinis poteſtate accipiamus. Niſi de Jovis fœminæ ſimulachro, quod triformi vultu conſtituiſſe ait, intelligenda ſint. Μίτραν ἀφροδίτην Perſas coluiſſe auctor Herodotus lib. 1.

¶ Li-

quod poteſt dividi, corpus eſt. Quod autem corpus eſt, neceſſe eſt eſſe mortale. Ergo ſi anima dividitur, corpus eſt. Si corpus eſt, neceſſe eſt ſit res mortalis. Egregia erroris iſtius, ac præclara comitantia. Maximum nobis beneficium ex iſta conſequentia confertur. Commentis iſtarum abſurditatum animas volunt eſſe mortales. Sic ſunt ſacratiſſimi Imperatores, elementa à perditis hominibus conſecrata. Sed adhuc ſuperſunt aliæ ſuperſtitiones, quarum ſecreta pandenda ſunt Liberi & Liberæ, quæ omnia ſacris ſenſibus veſtris ſpecialiter intimanda ſunt, ut & in iſtis profanis religionibus ſciatis mortes eſſe hominum conſecratas. [1] Liber itaque Jovis fuit filius regis ſcilicet Cretici. Hic cum fuiſſet adultera matre progenitus, nutriebatur apud patrem ſtudioſius, quam decebat. Uxor Jovis, cui Junoni fuit nomen, novercalis animi furore commota, ad necem infantis omnifariam parabat inſidias. Proficiſcens peregre pater, quia indignationes tacitas ſciebat uxoris, nequid ab irata muliere dolo fieret, idoneis (ſicut ſibi videbatur) cuſtodibus tutelam credit filii. Tunc Juno oportunum inſidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiſcens pater, & ſolium regni puero tradiderat & ſceptrum, cuſtodes primum regalibus præmiis, muneribuſque corrupit, deinde ſatellites ſuos, qui Tytanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac ſpeculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut deſertis regiis ſedibus ad inſidiarum locum puerilis animi deſiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum poſſet necis inveniri veſtigium, particulatim membra conſciſſa, ſatel-

1 *Liber itaque Jovis fuit filius.*] Clemens Protrept. τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων κουρήτων δόλῳ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, &c. Quæ profert Euſeb. προπαρ. εὐαγγελ. Higinus Fab. 167. paulo aliter fabulam narrat Arnob. lib. 5.

1 *Virum*

tellitum ſibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra conſumunt, ut humani cadaveris uſque in illum diem epulis veſcerentur. Cor viſum ſibi ſoror ſervat, cui Minerva fuit nomen, quia & ipſa ſceleris fuit particeps, & ut manifeſtum eſſet delationis indicium, & ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. Reverſo Jovi filia ordinem facinoris exponit. Tunc pater funeſta calamitate cladis, & acerba luctus atrocitate commotus, Tytanes quidem vario genere ſuppliciorum excruciatos necat. Nec prætermiſſum eſt in ultione filii, aut tormentum aliquod aut pœna, ſed per omnia pœnarum genera bacchatus, necem qualitercumque filii vindicavit, affectu quidem patris, ſed tyrannica poteſtate. Tunc quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat, & quia dolor ex orbitate veniens nullis ſolatiis mitigabatur, imaginem ejus ex gypſo, plaſtico opere perfecit, & cor, ex quo facinus fuerat, ſorore deferente, detectum, in ea parte plaſtæ collocant, qua pectoris fuerant lineamenta formata. Poſt hæc pro tumulo extruit templum, & pædagogum pueri conſtituit ſacerdotem. Huic Silenus fuit nomen. Cretenſes ut furentis tyranni ſævitiam mitigarent, feſtos funeris dies ſtatuunt, & annuum ſacrum trieterica conſecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit, aut paſſus eſt. [1] vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, & per ſecreta ſylvarum clamoribus diſſonis ejulantes fingunt animi furentis inſaniam, ut illud facinus non per fraudem factum, ſed per inſaniam crederetur: præfertur ciſta, in qua cor ſoror latenter abſconderat, tibiarum cantu, & cym-

1 *Vivum laniant dentibus taurum.*] Heſich. ταυροφάγος. Vide Suid.

1 *Oſten-*

cymbalorum tinnitu, crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni à ſerviente plebe Deus factus eſt, qui habere non potuit ſepulturam. Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus, magicæ artis poteſtate conſpicuus. Hic cum muliebres animos venenis quibuſdam, & carminibus occupaſſet, pro arbitrio ſuo crudelia facinora furentibus imperabat, ut mente captas nobiles fœminas, & libidinum miniſtras haberet & ſcelerum. Qui qualia fecerit ſcelera, vel quantum matri contra filium, vel ſororibus contra fratrem imperaverit facinus, in ſcenis quotidie à tragici carminis auctoribus traditur, ut ſcelerati tyranni facinoroſa crudelitas in animis audientium funeſtis ſemper relationibus renaſcatur. Hunc Lycurgus, ſobria virorum conjuratione protectus, regno exuit, pellit patria. Neque enim effœminatus ille conſenſum virorum potuit diutius ſuſtinere. Effœminatum enim fuiſſe, & amatorum ſerviſſe libidinibus, Græcorum gymnaſiis decantatur. Nec fuga ejus Lycurgus tantum eſt exilioque contentus, ſed timens ne fugiens & ab aliis receptus, ludibrioſa ſcelerum ſuorum etiam in alia regione conderet ſemina, ſuccinctus ferro, patriæ dedecus minaci perſequitur edicto. Tunc Liber projectis infulis, quas pampineis coronarum circulis illigabat, cum ſemiviro comitatu fugiens (ſoli enim eum ſequuti ſunt ſtuprorum & flagitiorum & libidinum ſocii) per omnes oras vicini maris cum ſumma trepidatione deſperationis erravit. Illic inter ebrias puellas, & vinolentos ſenes, cum adhuc eum ſcelerum pompa præcederet, & alter nigro amictu teter, alter [1] oſtenſo angue terribilis, alter cruentus ore, dum viva pecoris membra diſcerpit,

1 *Oſtenſo angue terribilis.*] Arnob. lib. 5. *Bacchanalia prætermittemus, in quibus furore mentito, circumplicatis vos anguibus, atque caprorum reclamantium viſcera cruentatis oribus diſſipatis.* Schol. Lycoph. de Bacchis: περιῆγον οἰκείαις χερσὶ λέοντας ϗ ἕτερα θηρία, ϗ δράκοντας δὲ περὶ τὰς κόμας εἶχον ἐσπειρημένους.

à Lycurgo comprehenſus per proximam rupem, quæ immenſum præcipitium ſaxis inviis fecerat, in mare præcipitatur, ut lacerum corpus marinis diu jactatum fluctibus, errantium populorum animos ad ſanitatis ac ſobrietatis ordinem ſevera animadverſione revocaret. Iliad. ζ. Hunc finem Liberi Homerus, ut fugam & trepidationem detegeret, & ut oſtenderet mortem, ait:

---- Διώνυσος δὲ φοβηθεὈς,
Δύσεθ' ἁλὸς κατὰ κῦμα. Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα, κρατερὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ.

Imitatur te Lycurge, & ſobrium tuum inſtitutum ſequitur, nec à ſalutaribus tuis legibus exorbitat etiam conſul noſter Poſthumius. Nam ſicut in libris Annalibus invenimus, bacchanaliorum ſcelera Ebutio quodam adoleſcente deferente, detecta ſunt. Erant adhuc in urbe Roma integri mores, nec quiſquam peregrinas ſuperſtitiones diſſolutis moribus appetebat: tunc nec Senatus Conſuli nec leges Reipub. nec Conſul legibus defuit: Sed inveſtigatis omnibus, qui hujus ſacri ſcelerata commenta tradebant, contra omnes ſervos, imo Romanos quæſtionis examine capitalis pœna de Senatus ſententia decreta eſt. Nec tam diu vindices gladii Conſulis conquierunt, quandiu hoc malum fuiſſet radicitus amputatum. O digna Romano nomine animadverſio. O priſcæ virtutis laudanda conſtantia, nec civibus ſuis Conſul parcere voluit. cum ob purgandam patriam peregrina vitia corriguntur. Sequitur hanc ſacri contagionem, & imitatur ordinem funeris, à Cerere, Hennenſi muliere, mors filiæ conſecrata. Nam quicquid in Creta pater ob filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amiſſa filia, impatientia materni doloris inſtituit, quod quatenus factum ſit, brevi ſermone perſtringam. Unicam Cereris filiam, quam

Græci

Græci Περσεφόνην, noſtri immutato ſermone Proſerpinam dicunt, ad conjugale conſortium plures petebant. Mater ſollicite de ſingulorum meritis judicabat. Et cum adhuc omnibus matris ſententia videretur incerta, dives ruſticus, cui propter divitias Πλέτων fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non poſſet, & cum de præpoſteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus ſatis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus naſcitur. Nam per omnem annum viciſſim ſibi ſuccedentibus floribus coronatur. illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem; illic comam narciſſi, vel quod auream roſam deſuper pingit: Illic albæ hederæ per terram molliter ſerpunt, & cum purpureis violis ſuaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam iſtam albam deſerunt lilia. Prorſus aptus locus, qui gratia ſua, puellares animos & invitaret pariter, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope veſperam fuiſſet inventa, vi rapitur, & ſuperimpoſita vehiculo, ſciſſis veſtibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reſervati ungues contra amatorem ruſticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adjuvit, nec cæterarum ſtrepitus puellarum. Tunc una celeri curſu, cum de civitate nemo ſuccurreret, facta ex ipſo timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, ſed ut retorſit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos reſpexit venire cum matre, funeſtum cœpit ex deſperatione conſilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immerſus, illic cum amata ſubmerſus virgine, miſerandæ matri de morte filiæ funeſtum ſpectaculum præbuit. Hennenſes, ut poſſent maternis luctibus

ex aliqua parte invenire ſolatium, inferorum regem virginem rapuiſſe finxerunt. Et ut fides figmentum ſequeretur, prope Syracuſas eum per alium locum cum virgine emerſiſſe jactarunt. Templum ſane & raptori, & virgini accuratè collatis ſumptibus faciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Syracuſas eſſe viſam, Triptolemo villico ſuo duce, nocturnis itineribus ad Syracuſanæ civitatis littus cum lugubri veſte ac ſordido ſquallore pervenit, nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus ſuis falleret matrem. Tunc ait ſe Pandarus, neſcio quis, vidiſſe non longe à Pachyno navem raptorem aſcendiſſe cum virgine. Perſuaſum eſt mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus remunerat civitatem. Syracuſani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis conſecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miſeri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc ſufficit matri, ſed aſcenſa nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempeſtatibuſque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hoſpitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patria & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam [1] Eleuſis dictus eſt, quod illuc Ceres, relicta Henna, venerat. Sicque tum ipſa diſpenſatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat diſciplinam, poſt mortem ob beneficium, quod ex frugum copia naſcebatur, & ſepulta in eo loco eſt, pariter & conſecrata, & divino cum filia appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui ſibi aliquid contulerint, vel qui conſilio, aut virtute ſe juverint, divinis appellare nominibus. Et ſic ab ipſis beneficiorum gratia

1 *Eleuſis dictus eſt.*] Idem tradit auctor Etymol. Ἐλεύσις.

1 *Et*

gratia repenſatur, ut deos dicant, & deos eſſe credant, qui ſibi aliquando profuerint. Sic de Libero Niſa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta ſyderibus, cremat & conſecrat Herculem triſtis Oëtas, [a]& à vanis Cretenſibus adhuc mortui Jovis tumulus adoratur. Additur tamen, ſacratiſſimi Imperatores, ad hujus profani erroris augmentum, quod hos homines, [id eſt, Liberum & Proſerpinam,] majore quaſi auctoritate defendat. Nam Liberum ad Solem volunt referre commenta Græcorum, Proſerpinam vero Liberam dicentes Lunam eſſe confingunt. Quod quam abſurdum & quam miſerum ſit, ex ipſa veritatis poſſumus ratione colligere. Quis vidit puerum Solem? quis fefellit? quis occidit? quis laceravit? quis diviſit? quis membris ejus epulatus eſt? Quis Lunam rapuit? quis abſcondit? quis Plutonis conjugem fecit? Sed & errorem iſtum phyſica rurſum volunt protegere ratione, indiviſam mentem, & diviſam, id eſt, τὸν ἀμέριστον, καὶ τὸν μεμερισμένον νοῦν, hac ſe putant poſſe ratione venerari. Dicite mihi, ô vos mortales, quid naturalibus rebus additis funera? quid Dei diſpoſitionem crudelium mortium atrocitate polluitis? quid opus erat tam duro crudelique tormento? quid ſibi vult iſta perſuaſio, ut divinis rebus funeſtæ calamitatis ordo ſocietur? ut naturæ ſyderum, quam Deus ſummus certis legibus fecit, mortalis calamitas luctibus jungeretur? Cui rei prodeſt quod facitis? miſcetis terrena cœleſtibus, caduca ſuperis, tenebroſa lucentibus, dolores ac luctus hominum divinis honoribus conſecrantes. Si convocato omni genere humano Sol habita concione loqueretur, deſperationem veſtram hac forſan oratione percuteret. Quis vos caduci homines & per dies ſingulos ſummo Deo variis generibus rebellantes ad hoc tantum facinus impegit, ut profano nefariæ cupiditatis

[a] *Et à vanis Cretenſibus.*] Vide Suid. πίναξ.

piditatis errore & mori me dicatis veſtro arbitrio & vivere? Atque utinam uſitato more vel uno genere veſanæ cogitationis veſtræ figmenta procederent: Utinam ſine contumelia mei, ſceleratæ cogitationis veſtræ graſſaretur improbitas. Nunc vosmet per præcipitia jactantes, mihi quoque non parcitis, nec aliquam habet veſter ſermo reverentiam; ſed cum dedecore meo in exitium veſtrum, mortemque properatis. Alii me apud Ægyptum undis Nili & [1] rapidis verticibus obſtinato mentis furore ſubmergunt. Alii amputatis virilibus plangunt. Alii crudeli morte cæſum, [2] aut in olla decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra lacerata ſubfigunt. Qui paululum mihi placida fuerit oratione blanditus, quadrijugi currus aurigam me eſſe confingit. Projicite aliquando tanti furoris exitium & ſalutari perſuaſione convicti, veram ſalutis viam quærite. Inimicus Dei eſt, qui hæc aut cogitavit, aut finxit; nec facinus ejus ſimplex aut uſitata pœna comitatur, qui ſacra profanis perſuaſionibus polluit, qui de præclaro opere Dei tanta confingit. Lugete mortuos veſtros, & ipſi ſimili morte morituri. Mittite regibus veſtris, ut vultis inferias, & orbitates eorum alio remediorum genere mitigate. Lugete Liberum, lugete Proſerpinam, lugete Attin, lugete Oſyrin, ſed ſine noſtræ contumelia dignitatis. Nolo me per tumulos eorum favillaſque ducatis, nolo ut errori veſtro nomen meum fomenta ſuppeditet. Ad lucem diei à Deo factus ſum, hoc mihi ſufficit

1 *Rapidis verticibus.*] Emenda: *vorticibus.*

2 *Aut in olla decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra ſubfigunt.*] Apud Homerum πεμπώβολα, Iliad. α. νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσὶν, quinque ſunt veruum, non ſeptem. Fortaſſis corrigendum: *aut in olla decoquunt, aut diſcerpti corporis mei membra lacerata verubus ſubfigunt.* Clem. Protrept. οἱ δὲ Τιτᾶνες οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον, ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο. Arnob. lib. 5. *Deſiſtimus Bacchanalia prædicare, in quibus arcana, & tacenda res proditur ſacratis, ut occupatus puerilibus ludicris diſtractus à Titanibus Liber ſit, ut ab iiſdem membratim ſectus atque in ollulas conjectus ut coqueretur.*

1 Si

ſufficit ſolum. Quid me honeſti muneris dignitate privatis? Aliud me Deus fecit, aliud eſſe juſſit, & vos me pro libidine veſtra dividitis, pro arbitrii veſtri cupiditate laceratis? Quicquid ſum ſimpliciter Deo pareo, nec aliud volo de me intelligatis niſi quod videtis. Hoc Deo gratum eſt, hoc Deus libenter amplectitur, hoc homines ad ſalutis viam ducit, ſi projectis erroribus Dei gratiam ſimpliciter ac fideliter audiatis. Hæc quidem ſacratiſſimi Imperatores, proſopopœiaco me ſermone dixiſſe ſufficiat. At ego nunc ſacrarum lectionum inſtitutione formatus, perditos homines religioſo ſermone convenio. Si Dii ſunt quos colitis, cur eos lugetis? Cur eos annuis luctibus plangitis? [1] Si lachrymis, & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi Dii ſunt: aut, ſi luctu eos dignos putatis ac lachrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lachrymis veſtris, majeſtas divini nominis polluatur. Sed quia mens perdita, & ſceleratæ cupiditatis laqueis implicata, nulla poteſt ratione revocari, perſequar cætera, ut publicatis omnibus atque detectis quæ profana conſecravit improbitas, miſericordia Dei in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti lapſos erigat, fugientes ad ſe revocet, dubitantes confirmet, errantes corrigat, & quod eſt potiſſimum, vitam morientibus donet. In plurimis Orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos tranſitum fecerit, [2] Adonis quaſi maritus plangitur Veneris, & per-

1 *Si lachrimis & luctu digni ſunt.*] Plane ſunt illa apud Clem. Protrept. *εἰ θεοὺς νομίζετε, μὴ θρηνεῖτε αὐτοὺς, μηδὲ κόπτεσθε. εἰ δὲ πενθεῖτε αὐτοὺς, μηκέτι τούτους ἡγεῖσθε εἶναι θεούς.* Sunt autem Xenophanis Colophonii ad Ægyptios. Plutarch. de Iſide. *Ξενοφάνης ὁ κολοφώνιος, ἠξίου τοὺς Αἰγυπτίους εἰ θεοὺς νομίζουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν, ἀλλ' ὅτι γελοῖον ἅμα θρηνοῦντας εὔχεσθαι, τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν ἑαυτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκωνται, καὶ θρηνῶνται.*

2 *Adonis quaſi maritus plangitur Veneris.*] Lucian. de Dea Syria: *εἶδον δὲ καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱερὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης, ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσι. λέγουσι γὰρ δὴ ὦν τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν, ὑπὸ τοῦ συὸς, ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος, τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος,* καὶ

& percuſſor ejus circumſtantibus, vulnuſque monſtratur. Mars enim in porci ſylveſtris ſpeciem formamque mutatus, ut ſibi primas partes in amore Veneris vindicaret, [1] incautę contra ſe ruentem percutit juvenem. Si Deus erat Adonis, cur rivalis inſidias neſciebat? Si homo, cur cum ſuperiore certabat. Sed & alium audio cum Venere conjugale habuiſſe conſortium. Vulcanus, niſi fallor, ab his Deorum cultoribus maritus Veneris eſſe perhibetur. O vanorum hominum ridenda perſuaſio, inter duos maritos adulter poſitus ab uno capitur, alterum vincit. Sed vide, ut adulter Deus maritum vinceret quod ſibi corpus elegit, porcus eſſe maluit: qui, ſi habebat corporis mutandi poteſtatem, leonis debuit potius ſpeciem formamque ſuſcipere. Sed leonem dicunt, qui naturas animalium norunt, in illa agreſtis animi feritate pudicitiæ ſervare virtutem. Merito igitur ab adultero leonis ſpernitur forma & libidinoſi animalis
Mat. 8. eligitur. Hic jam Euangelicæ traditionis ſecreta tra-
*Luc.*8. ctemus. Ejecto dæmonio dominus porcorum gregem
*Marc.*5 donat. Nec immerito, ut cum libidinoſis animalibus per dura præcipitia fluctuſque jactatus, per mortes porcorum varias, digna nece immundus ſpiritus carperetur. [2] Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donaſſe, ei erat Venus nomen. Initiaſſe etiam Cypriæ Veneri plurimos, & vanis conſecrationibus deputaſſe. Statuiſſe etiam [3] ut quicunque initiari vellet, ſecreto

ϰ̀ϳ θρlωέϰσι, ϰαὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέϰϛι, ϰ̀ϳ σφισὶ μεγάλα πένθεα ἀνὰ τlὼ χώρlω ἵϛαɔ). Ovid. 10. Metam.

— luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget ſimulamina noſtri.

Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 2.

1 *Incaute contra ſerentem percutit juvenem.*] Scribe: *incaute contra ſe ruentem percutit juvenem.* Ovid. Metam. 10.

Forte ſuem latebris veſtigia certa ſecuti
Excivere canes, ſilviſque exire parantem
Fixerat obliquo juvenis Cinyreïus ictu,
Protinus excuſſit pando venabula roſtro.

2 *Audio Cinyram.*] Lucian. de Dea Syria.

3 *Ut quicunque initiari vellet aſſe* [illegible]

[1] ſecreto Veneris ſibi tradito, aſſem in manum mercedis nomine Deæ daret. [2] Quod ſecretum quale ſit omnes taciti intelligere debemus, quia hoc ipſum propter turpitudinem manifeſtius explicare non poſſumus. Bene amator Cyniras meretriciis legibus ſervit, conſecratæ Veneri à ſacerdotibus ſuis ſtipem dari juſſit, ut ſcorto. [3] Sebazium colentes Jovem [4] anguem cum initiantur, per ſinum ducunt. Adhuc primi erroris vitia graſſantur, & quicquid hominem perdidit, colitur, & funeſti anguis callida & malitioſa crudelitas adoratur. In ſacris Corybantum parricidium colitur. Nam [5] unus frater à duobus interemptus eſt, & ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, ſub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus conſecratur. Hunc eundem Macedonum colit ſtulta perſuaſio. [6] Hic eſt Cabirus, cui Theſſa-

manum mercedis nomine Deæ daret.] Lege: *aſſem unum mercedis nomine.* Poſſet etiam ferri: *aſſem annuum mercedis.* Sed prior lectio vera.

1 *Secreto Veneris ſibi tradito aſſe, manum mercedis nomine Deæ daret.*] Lege: *tradito, aſſem in manum mercedis nomine Deæ daret.* vel: *aſſem unum.*

2 *Quod ſecretum quale ſit.*] Nempe ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλός. Clem. Protrept. ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί. Arnob. lib. 5. *Nec Cypriæ Veneris abſtruſa illa initia præterimus, quorum conditor indicatur Cyniras rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea, certas ſtipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitii numinis ſigna.* Ubi veriſſima conjectura reſtituendum cenſeo: *in quibus ſumentes æra, certas ſtipes inferunt.*

3 *Sebazium.*] Vet. inſcript. Sabazium.

Q. NUNNIUS
ALEXANDER
DONUM DEDIT
JOVI SABAZIO.

Utroque enim modo ſcriptum. Cic. Arnob. Macrob. *Sebadium* ſcribunt. At Heſych. Σαβάζιος, ἐπώνυμον Διονύσου. ἀπὸ δὲ τοῦ σαβάζειν, id eſt, βακχεύειν. Idem adfirmat Suid. & Harpocration & Strabo lib. 10. & Diodor. Sic. lib. 4. Sabazium Dionyſium narrant, & ejus genus, ac ſacra tradunt.

4 *Anguem cum initiantur per ſinum ducunt.*] Arnob. lib. 5. *Ipſa ſacra, & ritus initiationis ipſius, quibus Sebadiis nomen, teſtimonio eſſe poterunt veritati, in quibus aureus coluber in ſinum demittitur conſecratis, & eximitur rurſus ab inferioribus partibus.* Clem. Protrept. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός. δράκων δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων.

5 *Unus frater à duobus interemtus.*] Arnob. lib. 5. *Oblivioni etiam Corybantia ſacra donentur, in quibus ſanctum illud Myſterium traditur: frater trucidatur à fratribus, &c.*

6 *Hic eſt Gabirus.*] Scribe: *Cabirus.* Strabo lib. 10.

Theſſalonicenſes quondam cruento, cruentis manibus ſupplicabant. Conſiderandum itaque eſt, quale ſit numen, quod parricidalis amentia, [1]ut parricidium coleret, invenit. Quapropter quicunque hæc ſacra devota mente veneratur, cuicunque placet ſuperſtitionis iſtius metuenda contagio, aut malis ſuis ſolatium quærit, aut facinora eorum tacita collaudat cogitatione, hoc optans, hoc quærens, hoc utique magnopere deſiderans, ut & ſibi liceat, quod diis ſuis licuit, ut & ſe ad conſortium talis vitæ morum ſimilitudo perducat. Adulterio delectatur aliquis, Jovem reſpicit, & inde cupiditatis ſuæ fomenta conquirit, probat, imitatur, & laudat, quod Deus ſuus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in ſatyro, & ut liberalis in flagitiis eſſe conſueſcat, quod incluſam regiam virginem auro largiter fluente corruperit. [2]Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in ſinu Jovis quærat, Herculem videat Hylam impatienti amore quærentem, Hyacinthi deſiderio captum Apollinem diſcat. Chryſippum alius, alius Pelopem videat, ut per Deos ſuos ſibi licere dicat, quicquid hodie ſeveriſſime Romanis legibus vindicatur. Adulteria omnia eorum enumerare difficile eſt. Quis Amymonem? quis Alopen? quis Menalippen? [3]quis Chionem, Hippothoënque corrupit? Nempe Deus veſter hæc feciſſe memoratur. Ille, quem volunt ſeveris oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, [4]Æthuſam rapit, Zeuxippen ſtuprat, quærit

1 *Ut parricidium celaret, invenit.*] Malim: *coleret.*

2 *Puerorum aliquis.*] Eadem fere apud Arnob. lib. 4.

3 *Quis Chionem, Hippogoënque corrupit.*] Emenda; *Hippothoënque.* Clem. Protrept. Κάλει μοι τὸν Ποσειδῶ, καὶ τὸν χορὸν τῶν διεφθαρμένων ὑπ' αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, τὴν Ἱπποθόην, τὴν Χιόνην. Arnob. lib. 4. qui ut Firmicus, *Menalippen*, non, *Melanippen*, & forte apud eundem *Chionas*, non *Alcyonas.*

4 *Æthiſam rapit.*] Lege: *Æthuſam.* Clem. Protrept. Κάλει μοι καὶ τὸν Ἀπόλλω. φοῖβός ἐστιν οὗτος, καὶ μάντις ἁγνὸς, καὶ σύμβουλος ἀγαθός. ἀλλ' οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Αἴθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπισσα, οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη.

rit Prothoën & Arſinoæ adultera cupiditate blanditur. Sed ex iſto corruptarum mulierum grege una puella amatorem Deum & vitavit & vicit. Daphnen enim divinans Deus & futura prædicens, nec invenire potuit, nec ſtuprare. Muliebria patitur aliquis, & effœminato corpori ſolatium quærit? [1] Videat Liberum amatori ſuo poſt mortem etiam promiſſæ libidinis præmia imitatione flagitioſi coitus repræſentantem. Si quis monſtruoſo cupiditatis ardore in paternæ necis armatur exitium, à Jove ſumat exemplum. Qui fraternum deſiderat ſanguinem, Corybantum ſequatur inſtitutum, & inceſtum deſiderantibus à Jove ſumantur exempla. cum matre concubuit; ſororem duxit uxorem; & ut integrum facinus impleret inceſti, filiam quoque animo corruptoris aggreſſus eſt. Inferiores aliquis æmulo ſtridore

λη. Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν, καὶ τὴν φθοράν. Arnob. lib. 4.

1 *Videat Liberum amatori ſuo.*] Arnob. lib. 5. *Liber noſſe inferos expetivit, ſed qua iret, ac pergeret, neſciebat. Proſumnus quidam exoritur, qui ſe Acheruſios aditus pollicetur indicaturum, ſi Deus uxorias voluptates pateretur ex ſe carpi. Deus facilis jurat poteſtatis futurum ſe ejus, ſed cum primum ab inferis compos voti rediſſet; viam Proſumnus ediſſerit, atque in limine proſtituit inferorum. Interea dum Liber Stygen colluſtrat, ex viventium numero index decedit: emergit ab inferis Euhyius & ut fidem impleret pacti, ficorum ex arbore ramum præſecans humani ſpeciem fabricatur in penis, & meditatur ab ligno pati, quod in veritate promiſerat.* Eadem Clem. Protrept. & Greg. Nazianzenus ϛηλιτευτικῷ β. Omnes itineris infernalis indicem *Proſymnum* dicunt. Hyginus vero lib. 2. Poët. Aſtron. *Hypolipnum* petenti Libero deſcenſionem ad inferos monſtraſſe. Sed ex eodem Nazianzeno legendum *Polyhypnus*. Ex hac fabula ortum, ut Baccho φαλλοὺς erigerent. Lucian. de Dea Syria: φαλλοὺς Ἕλληνες Διονύσῳ ἐγείρουσι ἐπὶ τῷ καὶ τοιόνδέ τι φέρουσι, ἄνδρας μικροὺς ἐκ ξύλου πεποιημένους μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας. Quæ verba repetit Schol. Ariſtoph. ἐν νεφέλαις. Vide eundem in ἀχαρναῖς, & Suid. φαλλός. Inde ſolennis feſtivitas φαλλαγωγίας, in qua φαλλοὺς circumferebant, & adorabant. Theodoret. Serm. 3. Arnob. lib. 5. Notanda ſunt illa apud Marium Plotium de metris, ſcriptorem hactenus ineditum. *Ithyphallicum dictum, quod hoc ſono cantantes Athenienſes Libero patri, φαλλὸν, id eſt, faſcinum virile ἴθυνον, id eſt, ciebant, dicentes,* εἴθε μ' ἰθύφαλλε. Harpocration ἰθύφαλλος. inde Athenis ἰθύφαλλοι, laſcivi, & amori indulgentes. Demoſth. Orat. adv. Cononem: καὶ ἐρεῖν ὡς εἰσὶν ἐν τῇ πόλει πολλοὶ καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν υἱεῖς, οἳ παίζοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπωνυμίας πεποίηνται. καὶ καλοῦσι, τοὺς μὲν ἰθυφάλλους, τοὺς δὲ αὐτοληκύθους. Sed Demoſthenem optime interpretantur illa, quæ profert Suid. ex Semo Grammatico: οἱ δὲ ἰθύφαλλοι, προσωπεῖα μεθυόντων εἶχον καὶ χειρίδας αὐθείνας, καὶ χιτῶνα μέχρι τῶν σφυρῶν.

dore perſequitur, & adverſarium cupit crudeli feritate torquere, ab Apolline ex Marſiæ caſibus crudelium tormentorum caſus diſcat. Alienum aliquis deſiderat & hoc cum morte domini conatur implere, videat ut Hercules occiſo Gerione Iberas abegerit boves. Si quis promiſcua hominum cæde gaudet, præpoſteras Martis cupiditates diligenter inſpiciat. [1] Semina pene omnium ſcelerum à diis ſuis peccantium turba collegit. Et ut perditus animus impune facinus poſſet admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore ſe auctoritate defendit. Si ſtupri præmia corruptor inquirit, ſi viam optat ſollicitationis addiſcere, in ſinu corruptæ mulieris aurum videat Jovis. Si publicus parricida, commiſſam ſibi regni cuſtodiam nefaria prodere cupiditate deſiderat, reſpiciat ad eos, qui Saturnum filio prodiderunt. Quatenus jus lædatur hoſpitii, vel quatenus amicitiæ jura turbentur, vel quatenus menſæ conciliatio ſancta violetur. Si quis ad injuriam pronus quærit eſſe, ordinem ſcelerum de Tantali caſibus diſcat. O facinoroſæ cupiditatis triſte ſolatium. O hominum deflenda perſuaſio. O infelicis imitationis cruenta meditatio. [2] Scenam de cœlo feciſtis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxiſtis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de Deorum monſtratur exemplis. Sed in iſta criminum lege, in iſta confeſſione ſcelerum gratias agamus illis, qui etiam exitia & mortes Deorum iſtorum nobis neſcientibus prodiderunt: ut diſceremus omnia per tot obſtantes. Fuit enim & apud veteres, licet nondum terram illuminaſſet Domini noſtri Jeſu Chriſti veneranda dignatio, in ſpernendis ſuperſtitionibus religioſa conſtantia, Diomedes pudicus ac ſobrius Vene-

1 *Semina ſcelerum à piis ſuis peccantium turba collegit.*] Emenda: *à diis ſuis.*

2 *Cœnam de cœlo feciſtis.*] Vera eſt emendatio: *Scenam de cœlo feciſtis.* Plane expreſſit illa Clementis Protrept. οἴμοι τῆς ἀθεότητος. σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγόνη.

Oethi,

Venerem vulnerat, Martem vincit & percutit. [1] Oti & Ephialtæ edicto Mars bellipotens [2] temporali exilio damnatus, ferrea catenarum vincla ſuſtinuit. Sarpedonem filium mortuum in Troja Juppiter plangit. Et mercedem fabricatorum murorum Neptunus à ſuperbo rege non recepit. Alterius regis Apollo greges paſcit. Et Soli omnia videnti alius, occiſarum boum nunciat mortes. Caſtores ſepelit Sparta, ardet apud Oëtam Hercules, & Æſculapius alibi fulminatur, Vulcanus à patre præcipitatus pedem frangit. Lycurgum fugiens Liber moritur. Venus in adulterio deprehenſa detegitur, & poſt Dei nuptias Anchiſæ hominis cubile ſectatur. Saturnus regno timens devorat filios. Hic ex Creta fugiens in Italia à Spartanis abſconditur. [3] Ob amorem catamiti Juno ſpernitur, & ad Endimionem Luna deſcendit, & contra voluntatem uxoris & filiæ Trojanis auxilium ferens deceptus Jupiter dormit. O flagitioſa confeſſio, ô miſerabiles, deflendique cultus, ô duræ ſervitutis miſeranda conditio. Ad iſtorum cultum deorum ſanctos homines, & Deum devota mente colentes ſacrilegum tyrannorum traxit imperium, & ut huic facinori aliud facinus adderetur, mors eſt decreta nolentibus. Ad theatrum potius templa transferte, ut in ſcenis religionum iſtarum ſecreta tradantur, & ut nihil prætermittat improbitas, hiſtriones facite ſacerdotes. Alter dignior locus religionibus iſtis inveniri non poterit. illic amores Deorum vilis turba decantet. [4] illic caſus morteſque ſaltatores * * illic Deorum in templis ab impiis & facinoroſis magiſtris melius mens perdita & muliebris docetur facinus. Diſcite etiam, ſacroſancti imperatores, vene-

1 *Oethi, & Ephialtæ.*] Lege: *Oti.* Homer. Iliad. E. Arnob. lib. 4.

2 *Temporali exilio.*] Menſibus tribus & decem. Arnob. Hom.

3 *Ob amorem cantamiti.*] Corrige: *catamiti. Ganymedis.* Feſtus.

4 *Illic caſus morteſque ſaltatoris, illic Deorum in templis.*] Locus mutilus forte ita ſupplendus: *illic caſus, morteſque ſaltatores exhibeant: illis Deorum in templis.*

1 *Joſeph*

venerandum Alexandriæ numen unde ſumpſerit exordium, ac à communi noſtra fragilitate detecta, ad veritatis exordium mortalitatis noſtræ ſermo revocetur. Gen. 41. Cum ingrueret areſcentibus frugibus malitioſa fames, Gen. 39. Jacobi religioſi patriarchæ ſemine procreatus juvenis Joſeph, interpretatuſque ſomnium regis, totum, quicquid innuebat, oſtendit. [1] Joſeph [eſt Jacobi filius] qui ob pudicitiam in carcerem miſſus, ereptus poſt interpretationem ſomnii, fuit particeps regni. Nam ſeptem annorum collectis, & ſervatis frugibus, alterius ſeptennii egeſtatem divinæ manus providentia mitigavit. Huic poſt mortem Ægyptii patrio gentis ſuæ inſtituto templa fecerunt: &, ut juſtam diſpenſationis gratiam poſteritas diſceret, [2] quo modio eſurientibus & ementibus frumenta diviſerat capiti is ſuperpoſitus eſt. Nomen etiam, ut ſanctius coleretur, ex primo auctore generis accepit. Gen. 21. Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abraham indulgentia Dei ſuſceperat filium, [3] Serapis dictus eſt Græco ſermone, hoc eſt, Σαρᾶς ἄπο. Sed hoc invito Joſeph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religioſus animus, & Deo ſummo dicatus adduci potuiſſet, ut erroris illecebras ex nomine ſuo ſuperſtitioſis hominibus ipſe præberet, præſertim cum ſciret hæc eſſe in Dei ſacroſanctis legibus, ne quis homi-

1 *Joſeph eſt Jacobi filius.*] Expunge gloſſema: *eſt Jacobi filius.*

2 *Quomodo eſurientibus, & ementibus frumenta diviſerat, capitis ſuperpoſitus eſt.*] Recte emendabis: *Quo modio eſurientibus, & ementibus frumenta diviſerat, capiti is ſuperpoſitus eſt.* Ruffin. Hiſt. lib. 2. cap. 23. ubi multis Serapidis ſtatuam, & cultum apud Alexandrinos deſcribit: *De Serapidis origine diverſa fertur opinio, alii Jovem putant, cujus capiti modius ſuperpoſitus, vel quia cum menſura, modoque cuncta indicet moderari, vel vitam mortalibus frugum largitate præberi. Quidam in honorem noſtri Joſeph formatum perhibent ſimulachrum ob dimenſionem frumenti, qua famis tempore ſubvenit Ægyptiis.* Vide Suid. Σάραπις.

3 *Serapis dictus.*] Alia origo nominis Serapidis ab antiquis traditur. Clem. Strom. 1. ex Nymphodoro τὸν Ἆπιν τὸν ταῦρον τελευτήσαντα εἰς σορὸν ἀποτίθεσθαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ τιμωμένου δαίμονος. κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνηθείᾳ τινὶ τῶν ἐγχωρίων, ὕστερον. Aliorum opiniones recenſet Plutarchus de Iſide. Clem. Protrept. Rufin. 2. Hiſt.

1 Hujus

hominum tale aliquid aut veneraretur aut coleret. Hic in Ægypto colitur, hic adoratur, [1] hujus ſimulachrum Neocororum turba cuſtodit, & ad memoriam vetuſtatis errans populus ordinem ſacrorum in honorem integerrimi, ac prudentiſſimi hominis conſtitutum, contentioſa hodie animoſitate cuſtodit. Sed & in ipſo ſimulacro, ſicut in cæteris, ex aſſiduis ſacrificiis immundi dæmonum ſpiritus colliguntur. Nihil enim operantur animæ, & cruor ex aſſidua pecudum cæde profuſus, niſi ut dæmonum ſubſtantia, qui diaboli procreatione generantur, ex iſto ſanguine nutriatur. [2] Nam ita eſſe Porphyrius defenſor Stoicorum, hoſtis Dei & veritatis in multis ſceleratarum impietatum ſcriptis, manifeſtis nobis probationibus prodidit. In libris enim quos appellat περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας majeſtatem ejus prædicans, de infirmitate confeſſus eſt. In primis enim librorum partibus, [[3] id eſt in ipſis auſpiciis poſitus] dixit: ***Serapis vocatus, & intra corpus hominis collocatus talia reſpondit.*** Dicant nunc mihi perditi homines, quis potior eſt, qui vocat & imperat & includit, an qui vocatur & paret? Et cum venerit, in ſuſcipientis hominis corpore poteſtate jubentis includitur. Gratias agimus, Porphyri, quod libris tuis Deorum tuorum nobis ſubſtantiam prodidiſti. Didicimus per te, quatenus Dii tui hominibus viventibus ſerviant. Serapis tuus ab homine vocatur, & venit, & cum venerit ſtatim juſſus includitur, & loquendi neceſſitas nolenti forſitan imperatur. Sic apud nos Deos veſtros, cum hominibus nocere cœperint, [4] religioſi ſermonis flagella caſtigant. Sic in corpore

1 *Hujus ſimulacrum Neogrorum turba cuſtodit.*] Vera eſt lectio: *Neocororum turba cuſtodit.* Νεωκόροι.

2 *Nam iſta eſſe Porphyrius.*] Scribe: *Nam ita eſſe.*

3 *Id eſt, in ipſis auſpiciis poſitus.*] Puto irrepſiſſe è gloſſa.

4 *Religioſi ſermonis flagella caſtigant.*] Infra: *Adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur.* Cyprianus de idolor. vanitate. *Videas illos* (Dæmonas) *noſtra voce & operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento*

pore hominum conſtituti Dii veſtri verbo Dei ſpiritualium flammarum igne torquentur,& qui apud vos, quaſi dii coluntur, apud nos religioſæ fidei medela Chriſti gratia humano ſubjacentes imperio, & tormenta repugnantes ſuſtinent, & victi pœnis ultricibus ſubjugantur. [1] Penates etiam qui ſint, explicare contendam ne quid à me ſit prætermiſſum. Qui nihil aliud putant eſſe vitam, niſi veſcendi & potandi licentiam, hos ſibi Deos ex cupiditatis ſuæ humilitate finxerunt, nutrimenta corporis, quæ ex quotidianis epulis comparantur, hoc nomine pro ſalute hominum conſecrantes. Quia per epulas corporis reficitur infirmitas, alimenta ſolum eſſe Deum ſanxerunt, neſcientes divini oraculi veritatem. Cum enim Dominus noſter Jeſus Chriſtus cum Diabolo pro noſtra ſalute ſollicitus, divina majeſtatis ſuæ colluctatione certaret, & ut de faucibus ejus, quem gerebat hominem liberaret,hac eum reſponſione quaſſavit. Nam
Mat. 4. cum diceret ei Diabolus: *Si filius Dei es, fac ut iſti lapides*
Luc. 4. *panes fiant.* Reſpondens ei Dominus dixit: *Non in pane tantum vivit homo, ſed in omni verbo Dei.* Neſcientes itaque ſubſtantiam generis humani, quotidianas epulas hoc nomine conſecrarunt. Nam omne, quo veſcuntur homines, penus vocatur; hinc & [2] cella penaria, hinc & Dii penates, ab abjectis & proſtratis hominibus miſera ſunt cogitatione compoſita. [3] Veſta autem quid ſit diſcite, ne putetis antiquum aliquid, aut cum ſummo terrore inventum. Ignis eſt domeſticus, qui in focis quotidianis uſibus ſervit. Quapropter coquos habeat, non miſeras virgines ſacerdotes, quæ contemnentes ignis ipſius

cremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari. Origenes homil. 24. in Joſua. *Si inimica virtus dæmonis obſideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorciſtarum invocationes & ad hæc omnia ſurdus dæmon in obſeſſo corpore perſiſtat, facilius ferens exorciſtarum pœnas, & adhibita ſibi ex Dei nominis invocatione tormenta.* Vide, quæ notamus ad Minucium.

1 *Penates etiam.*] Cic. 2. de Nat. Deorum.

2 *Cella penaria.*] Feſtus: *Penora.* Varro 4. de lingua Lat.

3 *Veſta quid ſit.*] Cic. 2. de Nat. deor.

ipſius favillas, aut proſtituto corpore peccare coguntur, aut in virginitate perſeverantes perdunt honeſtam glorioſi nominis dignitatem. Palladii etiam quid ſit numen audite. [1] Simulachrum eſt ex oſſibus Pelopis factum. [2] Hoc avarus Scytha feciſſe perhibetur, jam quale ſit conſiderate, quod Scytha barbarus conſecravit. Eſtne aliquid apud Scythas humana ratione compoſitum, & illa effera gens [hominum] & crudeli atque inhumana ſemper atrocitate graſſata, in conſtituendis religionibus rectum aliquid potuit invenire? Simulacrum hoc Trojanis avarus vendidit, ſtultis hominibus vana promittens. Vendebatur Deus, ut prodeſſet emptori, & emptor ſuppliciter adorabat, quicquid paulo ante viderat ſubhaſtatum. Subſtantia autem ſimulacri ipſius ex oſſibus Pelopis eſt. Si humana vis miſeros homines oſſa venerari, purioris ſaltem & caſtioris hominis reliquias collige. Accedat idolo quod facis, ex hominis virtutibus meritum. Pelops in deliciis amatoris fuit, & diu proſtituti pudoris damna ſuſtinuit. Sed nec adulto ei ſcelus defuit. Is enim cujus filiam petebat, eum fraude proditoris occidit. Proditorem etiam ipſum perjuriis aggreſſus eſt, & ne promiſſa redderet præmia, hunc eundem per abrupta præcipitia jactavit. En cujus electa ſunt oſſa, ut Deus fieret, qui urbes & regna ſervaret. Sed nec ſervavit aliquando nec profuit, & quid ſe maneat, ex urbium, in quibus fuit, caſibus vidit. Incenſa eſt Troja à Græcis, à Gallis Roma, & ex utroque incendio Palladium reſervatum eſt. Sed reſervatum

non

1 *Simulacrum ex oſſibus Pelopis.*] Clemens Protrept. Arnob. lib. 4.

2 *Hoc avarus Scytha feciſſe perhibetur.*] Scribendum; *Hoc Abaris Scytha feciſſe.* Idem error paulo poſt: *Hoc Trojanis Abaris tradidit.* Non, *avarus.* Ego nunquam memini apud alium ſcriptorem legere Palladium Trojanorum ex oſſibus Pelopis concinnatum fuiſſe, neque Abarim Trojanis vendidiſſe, quî enim potuiſſet, qui multis ſeculis poſterior fuit Trojanis temporibus? Sed τὴν ὠμοπλάτην Pelopis ex Piſa Ilium delatam ſcribit Pauſanias in Eliacis, quod ſine illo oſſe, & arcu Philoctete Ἴλιον δυσάλωτον oraculo accepiſſent. Hic locus notabilis,

1 *Quin-*

non propriis virtutibus, ſed humano præſidio: ab utroque enim loco homines liberant, & tranſlatum eſt, ne humano flagraret incendio. Tanto numini humana fuerunt præſidia neceſſaria, & ne arderet, humanum quæſivit auxilium. Dilatum eſt Palladium ab incendio, non liberatum. Stat ſententia, manet pœna, ignis imminet, ignis urget, quem vitare non poterit. Jam parturit flamma cœleſtis, jam divinæ animadverſionis monſtratur adventus, jam futuræ cladis nunciatur exitium, in hoc incendio Palladium latebras invenire non poterit, ignis iſte ſcrutatur abdita, quærit abſconſa: & quicquid errantes homines vanis perſuaſionibus perdidit, rapida flammarum populatione complectitur: *Venit* *Malach. 4.* *enim*, (inquit) *dies Domini ut ardens clibanus.* Audiſti quid veniat. Nihil eſt, quod ex te collectum in apothecis dominicis reponi poſſit, ardebis ut ſtipula, cujus inanis vilitas in cineres favillaſque ſervatur, quam rapax ignis violentia congeniti ſpiritus paſcitur. Hic eſt exitus finiſque veſter: hæc eſt pœna, quam pro deceptis hominibus Deus ſtatuit, ut perpetuis ardeat flammis, qui contra voluntatem Dei miſerum hominem aut decepit aut perdidit. Volo ſane diligenter inquirere, cujus Minervæ hoc volunt eſſe ſignum. Plures enim Minervas fuiſſe conſtat, nec aliquis in iſta parte diſſentit. Singularum itaque genus, inſtitutum, artem propoſitumque dicamus, ut ex his omnibus inveniri poſſit, Palladium cujus Minervæ ſit nomine conſecratum. [1] Quinque Minervas fuiſſe legentibus nobis tradit antiquitas. Una eſt Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agreſtibus locis ad urbanæ converſationis ordinem

1 *Quinque Minervas.*] Idem Clemens: Εἰσὶ δὲ οἱ πέντε Ἀθηνᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν Ἡφαίστου, τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου, τὴν Αἰγυπτίαν. τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν. τετάρτην, τὴν Διὸς ἣν Μεσσήνιοι κορυφάσιαν ἐπικεκλήκασιν. ἐπὶ πᾶσι τὴν Πάλλαντος, καὶ Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι, ὥσπερ κῳδίῳ.

1 *Quinta*

nem ruſtica turba comitata eſt. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinæ artis magiſtra. Tertia vero patre Saturno genita eſt. Sed hanc viraginem fuiſſe commemorant: nam nunquam ſe intra fœminei ſexus verecundiam tenuit, ſed arma ſemper ſtrepitumque pugnarum, & cruenta ſequuta eſt ſtudia bellorum. Quarta Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occiſum patri detulit Liberum. [1] Quinta Pallante patre, & Tritonide matre orta eſt, quæ patris appellata nomine, Pallas eſt ab hominibus nuncupata. Hæc parricidalis amentia furoris & veſanæ temeritatis inſtinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec ſimplici patris morte contenta, ut diutius malis ſuis frueretur, & ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata eſt, ut parricidii facinus ex crudeli oſtentatione publicaret. Hujus eſt Palladium, prô nefas, nomine conſecratum. Hæc eſt Pallas quæ colitur, hæc eſt quæ pontificali lege ſervatur, & cujus facinus ſeverius damnari debuerat, ejus imago ſuppliciter adoratur. Apponite ignem, augete flammas, ut quotidianis ſacrificiis veſtris dicatur ardere. Quid enim meretur aliud parricida, niſi ut perpetua mutatione flammarum ante ſententiam Dei quotidie flammis ultricibus concremetur. Buſta ſunt, ſacratiſſimi Imperatores, appellanda non templa. Rogi ſunt potius dicendi miſerorum. Nam in honorem hominum perditorum ædes pro ſepulchris miſeranda hominum ſervitus facit. Hic crematorum corporum favillæ ſervantur, hic cineres mortuorum irreligioſa lege conduntur, ut acerbarum mortium caſus quotidiano victimarum ſanguine recrudeſcat, ut triſtis lamentationis exitus renovatus annuis luctibus renaſcatur, ut ſopitos fletus recentior ululatus exagitet, ut parricidia, vel inceſta vel mortes ex ſacrorum ritu miſera

1 *Quinta Pallante patre, & Titanide matre orta eſt.*] Corrige: *Tritonide.*

ſera mens hominum & colere diſcat & facere. Amputanda ſunt hæc, ſacratiſſimi Imperatores, penitus atque delenda, & ſeveriſſimis edictorum veſtrorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem præſumptionis iſtius error funeſtus commaculet, ne peſtiferæ conſuetudinis convaleſcat improbitas. Quicquid hominem Dei conatur perdere ne diutius in terra dominetur. Nolunt quidam & repugnant, & exitium ſuum prona cupiditate deſiderant: ſed ſubvenite miſeris, liberate pereuntes, ad hoc vobis Deus ſummus commiſit imperium, ut per vos vulneris iſtius plaga curetur. Facinoris eorum periculum ſcimus, erroris notæ ſunt pœnæ, ſed melius eſt, ut liberetis invitos, quam ut volentibus concedatis exitium. Ægrotantes contraria delectant, & cum corpus hominis adverſa valetudo poſſederit, contra ſalutem ſuam à laborantibus perverſa poſcuntur. Capta mens languoris vitio, morborum ſemper augmenta deſiderat, [1] & medelas artificum aſpernat ac contemnit, reſpuit remedium medicinæ, & in exitium ſuum prona animoſitate feſtinat. Tunc ſi malum morbi fortius creverit, majora remedia quæruntur, & pro ſalute hominis ſollicita fortius ſe medicina opponit. Aſperi cibi, amari potus nolentibus ingeruntur: & ſi convaluerit malum, & ignis adhibetur & ferrum. Sic homo recepta ſanitate & ſalute ſibi reddita, quicquid ægrotantis corporis vitio invitus paſſus eſt, hoc totum pro utilitate ſua factum eſſe, ſtantis animi judicio confitetur. Accipite etiam, ſacroſancti Principes, nomina eorum qua ſunt ratione compoſita; lumen hoc, quod hominibus juſſu Dei, fugatis tenebris diem reddit, quod per duodecim horarum ſpatia curſus ſui ordinem dirigit, ſolem dici volunt, non quia ſolus eſt, ut quidam volunt. quia ibi & cœlum eſt & luna, & alia plurima ſydera

1 *Et medelas artificum aſpernatas contemnit.*] Emenda: *aſpernat ac contemnit.*

Sed

ſydera quæ videmus, ex quibus quædam una ſerie, & cohærentia perpetua ſimulque copulata lucent, alia tota ſparſa cœlo vagos curſus ſuis metiuntur erroribus. [1] Sed ideo Sol appellatur, quia cum ortus fuerit, obſcuratis cæteris ſyderibus luceat ſolus. Luna etiam hæc eadem Lucina à nocturno lumine nomen accepit. Hanc etiam quidam dici voluerunt Dianam, quod per noctem lucens hominibus alterum pene diem faciat. A natando Neptunum dici voluerunt, ex hoc quod libenter faciebant ſubſtantiam nominis figurantes. Terrenam vim omnem atque naturam, Ditem patrem dicunt; quia hæc eſt natura terræ, ut & recidant in eam omnia, & rurſus ex ea orta procedant, quæ res opulentiam terræ divitiaſque monſtravit. Frugum ſubſtantiam volunt Proſerpinam dicere; quia fruges hominibus, cum ſeri cœperit, proſunt. Terram ipſam Cererem nominant, nomen hoc à ſerendis fructibus mutuatum. Ex bellorum caſibus Mavors nomen accepit, quaſi magna vertat. Minerva ſimiliter bellicum nomen eſt, quaſi aut minuat aut minetur. Venuſtas hominum Venus dicta eſt. Apollinis nomen ex humanis finxerunt caſibus, ſermone Græco, quaſi omnia commiſſa ſibi, aut amittat aut perdat. Solem etiam quidam Apollinem dicunt, quia quotidie in occaſu conſtitutus ſplendorem luminis perdat. Perdere autem græci ἀπόλλειν dicunt. Videtis ut veſtros ementitos & fictitios Deos turbulentus error excogitaverit, ut ſuperſtitionibus anilibus & formæ vobis traditæ ſunt & nomina. Sed hæc omnia veritas detexit, & ratio ſanæ mentis invenit, ut inveſtigatis omnibus atque detectis, quæ ſacrilegus error abſconderat, veritatis ſemita luceret. Hæc enim omnia cum eſſent male compoſita terrori primum fuere mortalibus: dehinc conſumpta novitate, quaſi ex longa ægritudine con-

1 *Sed ideo ſol appellatur.*] Hæc omnia apud Cic. 2. de Nat. Deor. Olympiod. in Plat. Alcibiad. Fulgent. & alios.

convaleſcentibus hominibus, natus eſt quidam ex admiratione contemptus. Sic paulatim, quod ſtupebat animus, auſus eſt diligenter inquirere, & ſtatim in arcana fictarum ac vanarum ſuperſtitionum ſagax miſit ingenium. Tunc ex aſſiduis tractatibus latentium ratione collecta pervenit ad cauſas, ut profanarum religionum miſeranda commenta humanum genus primum diſceret & deinde contemneret, tertio recuſaret. Libet nunc explanare quibus ſe ſignis vel quibus ſymbolis in ipſis ſuperſtitionibus miſeranda hominum turba cognoſcat. Habent enim propria ſigna, propria reſponſa, quæ illis in iſtis ſacrilegiorum cœtibus Diaboli tradidit diſciplina. In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus poſſit admitti, dicit: de tympano manducavi, de cymbalo bibi, & religionis ſecreta perdidici. Quod Græco ſermone dicitur [1] ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικός. Male miſer homo de admiſſo facinore confiteris, peſtiferum veneni virus hauſiſti, & nefario furoris inſtinctu lethale poculum lambis, cibum iſtum mors ſequitur ſemper, & pœna æterna. Hoc, quod bibiſſe te prædicas, vitalem venam ſtringit in mortem, & ſedes animæ contaminata malorum te continuatione conturbat. Alius eſt cibus, qui ſalutem largitur & vitam; alius eſt cibus, qui hominem ſumme Deo & commendat & reddit; eſt cibus, qui languentes relevat, errantes revocat, lapſos erigit, qui morientibus æternæ immortalitatis largitur inſignia. Chriſti panem, Chriſti poculum quære, ut terrena fragilitate contempta, ſubſtantia hominis immortali pabulo ſaginetur. Quis eſt autem hic panis, vel quod poculum? de quo in libris Salomonis ſapientia

magna

1 Ἐκ τυμπάνου βέβρωκα.] Clemens Protrept. ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον. ἐκερνοφόρησα ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυον. ταῦτα οὐχ' ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια.

magna voce præclamat, ait enim: *Venite, & manducate de meis panibus, & bibite vinum, quod miſcui.* & Melchiſedech Rex Salem, & ſacerdos ſummi Dei, revertenti Abrahæ cum pane & vino benedictionis obtulit gratiam. Iſaac etiam cum Jacob benedixiſſet, cum hoc idem Eſau à patre ſuppliciter exigeret, reſpondit ei pater: *Dominum tuum feci illum, & omnes fratres ejus feci ſervos, tricico & vino confirmavi illum.* Tunc Eſau caſus ſuos miſera lamentatione deflevit, quia tritici & vini, id eſt, futuræ felicitatis perdidit gratiam. Quod autem conſecratis hominibus à Deo panis divinus iſte præſtetur, per Eſaiam dicit Spiritus ſanctus: *Sic dicit Dominus, Ecce qui ſerviunt mihi manducabunt, vos autem eſurietis. Ecce qui ſerviunt mihi, jucundabuntur, vos confundemini, vos interficiet Dominus.* Non ſolum panis iſte à Deo ſummo ſacrilegis & impiis denegatur, ſed & pœna promittitur, & acerbæ mortis decernuntur exitia, ut eſurientibus faucius divinæ animadverſionis exitus ingeratur. Sequuntur etiam hoc idem XXXIII. Pſal. veneranda reſponſa, ait enim per David ſpiritus ſanctus: *Guſtate & videte quoniam dulcis eſt Dominus, dulce eſt cœleſte pabulum, dulcis Dei cibus, nec habet in ſe miſeræ famis triſte tormentum, & de medullis hominum, præcedentis veneni virus excludit.* Hæc ita eſſe ſequentia oraculi reſponſa declarant, ait enim: *Timete Dominum ſancti ejus, quia non eſt inopia eis, qui metuunt eum. Divites eguerunt, & eſurierunt, qui autem inquirunt dominum, non indigebunt omni bono.* Qui ſic in templo prætextatus incedis, qui fulges purpura, cujus caput aut auro, aut lauro premitur, errorem tuum turpis egeſtas inſequitur, & cervicibus tuis oneroſum paupertatis imminet pondus. Illum quem deſpicis pauperem, [1] largus & dives eſt, ſpatium illi Abraham in ſinu ſuo præparat. Tunc tu per

Prov. 9. Gen. 14. Gen. 27. Eſa. 65. Luc. 16.

1 *Largus & dives eſt.*] Forte: *Lautus.*

per interjecta flammarum ſpacia ad mitigandæ conſcientiæ tuæ vulnera, tenuem ab eo ſtillantis aquæ guttulam poſtulabis, nec tibi volens Lazarus lenimentum doloris tui aut dare poterit aut impetrare. Singulorum enim pari gratia merita penſantur, illi vita confertur, propter hujus ſeculi mala, tibi propter hujus ſeculi bona perpetua tormentorum pœna decernitur. Ut autem manifeſtius diceretur, quinam ille eſſet panis, per quem miſeræ mortis vincuntur exitia, ipſe Dominus ſancto ac venerando ore ſignavit, ne per diverſos tractatus ſpes hominum pravis interpretationibus fallerentur.
cap. 6. Dicit enim in Euangelio Johannis: *Ego ſum panis vitæ, qui venerit ad me, non eſuriet, & qui in me crediderit, non ſitiet unquam.* Item in ſequentibus hoc idem ſimili modo ſignificat; ait enim: *Si quis ſitit veniat & bibat, qui credit in me.* Et rurſus ipſe, ut majeſtatis ſuæ ſubſtantiam credentibus traderet, ait: *Niſi ederitis carnem filii hominis, & biberitis ſanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis.* Quare nihil vobis ſit cum tympanis, cibo odii, miſeri mortales, ſalutaris cibi gratiam quærite, & immortale poculum bibite. Chriſtus vos epulis ſuis revocat ad lucem, & gravi veneno putres artus, & torpeſcentia membra vivificat. Cœleſti cibo renovate hominem perditum, ut quicquid in vobis mortuum eſt, divinis beneficiis renaſcatur. Didiciſtis quid vos facere conveniat, eligite quod vultis; inde mors naſcitur, hinc immortalis vita donatur. Dicis etiam: χαῖρε νύμφιε, χαῖρε νέον φῶς. Quid ſic miſerum hominem per abrupta præcipitas, calamitoſa perſuaſio? Quid illi falſæ ſpei polliceris inſignia? Nullum apud te lumen eſt, nec eſt aliquis ſponſus qui hoc mereatur audire. Unum lumen eſt, unus eſt ſponſus hominum quorum gratiam Chriſtus accepit. Non poteris ad te alienæ felicitatis transferre gloriam, nec poteris cœleſtis numinis ſplendore decorari. In tenebras ſqualloreſque projectus es: illic

illic ſordes, ſquallor, caligo, tenebræ, & perpetuæ noctis dominatur horror. Si vis ut tenuis ſaltem tibi ſplendor luminis luceat, erige vultus, & demerſos erige oculos, & deſertis his ad eum te confer qui dixit: *Ego ſum lux mundi*; cujus divinis præceptis continetur, ut in hac terrena converſatione opus noſtrum per dies ſingulos luceat. Lucere autem non poteſt niſi immaculata nos conſcientiæ ornamenta protexerint, niſi integra nos & incorrupta vita commendet, tunc orietur nobis veri luminis gratia: tunc ſe nobis lucis auctor inſinuet: tunc verum lumen & accipere poſſumus & videre. Sed ut ſacrilegæ vocis comprimatur improbitas, quis ſit vere ſponſus ſacrarum lectionum oraculis comprobabo; ut probetur ſponſum eſſe Chriſtum, ſponſam Eccleſiam: ex quo venerando patri ſpirituales filii per dies ſingulos procreantur. In hac probatione arcana prophetarum veneranda pandantur. Adſiſtat nobis ſanctorum oraculorum fides. Joel divino ſpiritu monente ſic dicit: *Canite tuba in Syon, ſanctificate jejunium, & indicite curationem, aggregate populum, ſanctificate Eccleſiam, excipite majores natu, colligite parvulos lactentes, procedat ſponſus de cubiculo ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* Hoc idem Jeremias ſimili ratione ſignificat, ait enim cum Hieroſolymæ truci minatur oraculo: *Et auferam de civitatibus Judæ, & de urbibus Hieruſalem vocem lætantium, vocem ſponſi & vocem ſponſæ.* Proceſſum ſponſi etiam per Pſalmos prædicat ſpiritus ſanctus. In XIIX. Pſalmo hoc invenitur oraculum, ait enim: *Et ipſe velut ſponſus egrediens de thalamo ſuo exultavit, ut Gigas viam currere. A ſummo cœli profectio ejus, & decurſio ejus uſque ad ſummum ejus, & non eſt qui lateat à calore ejus.* Secretiora pandantur arcana, in [1] Apocalypſi, quis ſit ſponſus inveniemus, ita enim ſcriptum eſt: *Veni oſtendam tibi novam nuptam uxorem agni. Et duxit me in ſpiritu in montem magnum,*

Joh. 8. *cap. 2.* *cap. 16.* *cap. 21.*

1 *Apocalypſi, id eſt, in revelatione.*] Dele gloſſema: *id eſt, in revelatione.*

gnum, & oſtendit mihi civitatem ſanctam Hieruſalem deſcendentem de cœlo. Inveſtigandum eſt, quid etiam nobis de hac ipſa re tradat Euangelica diſciplina; invenie-
cap. 3. mus enim in Euangelio Joannis ita eſſe ſignatum: *Vos mihi teſtes eſtis, quoniam dixi eis, qui miſſi ſunt ab Hieroſolymis ad me, quia non ſum Chriſtus, ſed quoniam miſſus ſum ante ipſum. Qui enim habet ſponſam ſponſus eſt, amicus autem ſponſi eſt, qui ſtat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem ſponſi.* Hujus rei myſterium oſtenſum eſt, hujus ſponſi adventum ſapientium virginum chorus expectat, huic præfert lumina pervigili cura ſancta
Mat. 25 virginitas, expectantibus ſponſum ſervis fœlicium præmiorum promittitur munus. Invenimus enim in Euan-
cap. 12. gelio Lucæ: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum, quando veniat à nuptiis. Ut cum venerit, & pulſaverit aperiant illi. Felices ſervi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes.* Ecce venerandorum reſponſorum oraculis ſponſus oſtenſus eſt. Quid tu tibi in acerbis caſibus conſtitutus beatum nomen imponis? Si vis liberatus lumen ſequi ſponſi, projice errores, & pervigili cura ſollicitus, præcedentia vitæ facinora religioſa devotione caſtiga. Tunc te in nomine ſuo cum vigilantem invenerit ſponſus, cum fidei tuæ merita cognoverit, dabit maximum præmium, dabit integrum munus, intrabis cum eo cœli thalamum, videbis regna mundi, & ut eorum particeps eſſe poſſis, à piiſſimo & juſtiſſimo Domino immortalitatis tibi gratia conferetur. Alterius profani Sacramenti ſignum eſt: [1] Θεὸς ἐκ πέτρας. Cur hoc ſanctum venerandumque ſecretum ad profanos actus adulterata profeſſione transfertis? Alius eſt

1 *Θεὸς ἐκ πέτρας.*] Mithra, in cujus myſteriis hoc Sacramenti ſignum uſurpatum. Hieron. 1. adverſus Jovinian. Mithram juxta gentilium fabulas in lapide de æſtu libidinis generatum ſcribit. Juſtin. adv. Tryphon. *οἱ δὲ τὰ τοῦ μίθρου μυστήρια παραδιδόντες λέγουσιν ἐκ πέτρας γεγενῆσθαι αὐτόν.*

1 *Medi-*

eſt lapis, quem Deus in confirmandis fundamentis promiſſæ Hieruſalem miſſurum ſe eſſe promiſit. Chriſtus nobis venerandi lapidis ſignificatione monſtratur. Quid tu ad commaculatas ſuperſtitiones furtiva fraude venerandi transfers nominis dignitatem? Lapidem tuum ruina ſequitur, & cadentium culminum funeſta collapſio. Noſter lapis Dei fundatus manu extruit, confirmat, erigit, munit & reſtaurati corporis gratiam, perpetuæ immortalitatis ſplendore condecorat: ait enim de hoc Eſaias, innuente ſpiritu ſancto: *Sic dicit Dominus, ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem precioſum, electum, ſummum angularem, honoratum, & qui crediderit in eum, non confundetur.* In Pſalmis etiam ſimile reſponſum eſt: ait enim ſpiritus ſanctus in CXVII. Pſal. *Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. An non factus eſt iſte, & eſt mirabilis in oculis noſtris?* Per multos prophetas ſpiritus ſanctus nominis iſtius ordinem monſtrat; ait enim Zacharias propheta: *Ecce ego adduco puerum meum, ortus ei nomen eſt, quoniam lapis, quem dedi coram Jeſu, ſuper lapidem ipſum unum, ſeptem oculi ſunt.* Sed ut manifeſtius conſtet, antiquiora venerandarum lectionum ſecreta pandamus. In Deuteronomio ita comprehenſum eſt: *Et ſcribes ſuper lapidem omnem legem hanc.* Jeſus etiam Nave juſſu divinitatis hoc ſpecialiter comprehendit, ait enim: *Et accepit lapidem magnum, & ſtatuit eum contra Dominum. Et ait Jeſus ad populum: Ecce lapis iſte erit mihi in teſtimonium, quia iſte audivit omnia quæ dicta ſunt à Domino quando loquutus eſt ad vos. Et erit iſte nobis in teſtimonium in noviſſimo dierum, quando receſſeritis à Domino veſtro.* Quod autem per hunc lapidem, id eſt, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & dii iſti caſuri ſint, & multitudo templorum, aperte Daniel venerandis oraculis explicavit, ait enim, cum interpretaretur ſomnium regis: *Et ecce imago, imago nimis magna, & contemplatio ipſius ima-*

Eſa. 28. *cap. 3.* *cap. 27.* *cap. 24.* *cap. 2.*

ginis metuenda, elata ſtabat contra te, cujus caput fuit ex auro bono, pectus & brachia ejus argentea, venter & femora area, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles, quoaduſque abſciſſus eſt lapis de monte, ſine manibus concidentium, & percuſſit imaginem ſuper pedes ferreos & fictiles, & comminuit eos minutatim, & factum eſt ſimul ferrum & teſta, & aramentum & argentum, & aurum facta ſunt minuta quaſi palea, & ut pulvis in arida æſtate, & ventilavit illa ventus, ita ut nihil remanſerit in illis. Et lapis qui percuſſit imaginem factus eſt mons magnus, & implevit totam terram. Quis locus in terra eſt, quem non Chriſti poſſederit nomen? qua Sol oritur, qua occidit, qua erigitur ſeptentrio, qua vergit auſter, totum venerandi numinis majeſtas implevit. Et licet adhuc in quibuſdam regionibus idololatriæ morientia palpitent membra, tamen in eo res eſt, ut è Chriſtianis omnibus terris peſtiferum hoc malum funditus amputetur. De idololatrarum lapide, de quo dicunt: Θεὸς ἐκ πέτρας quid Prophetarum reſpondet oraculum? quis autem reſtitit, vel cui parcit iſte lapis? Lapis autem hic ſanctus, id eſt, Chriſtus aut fidei fundamenta ſuſtentat, aut in angulo poſitus, duorum parietum membra æquata moderatione conjungit, id eſt, veteris & novi Teſtamenti in unum colligit gentes; aut certe corporis & animi diverſitatem, inviolata homini immortalitate conſociat; aut legem promulgat, aut contra peccantes teſtimonium perhibet: aut (quod eſt potius) imaginem Diaboli percutit, ut ſuperato eo atque proſtrato, & in cinerem favillaſque converſo, erecto ſublimitatis ſuæ vertice, purum dominationis imperium habeat. Vos nunc Conſtanti & Conſtans, ſacratiſſimi Imperatores, & venerandæ fidei veſtræ imploranda virtus eſt, quæ ſupra homines erigitur, & à terrena fragilitate ſeparatur, cœleſtiumque ſe rerum ſocietate conjungit, quæ in omnibus actibus ſuis, prout poteſt,

Dei ſummi ſequitur voluntatem. [1] Modicum tantum ſupereſt, ut legibus veſtris funditus proſtratus Diabolus jaceat, ut extinctæ idololatriæ pereat funeſta contagio. Veneni hujus virus evanuit, & per dies ſingulos ſubſtantia profanæ cupiditatis exſpirat. Erigite vexillum fidei, vobis hoc divinitas reſervavit, cujus favore eminentes proſtratores eſtis omnium hoſtium veſtrorum: quorum opera [2] Romanum infirmabatur imperium. Signum venerandæ legis erigite, ſancite, promulgate quod proſit; Sit fauſtum fœlixque Reip. quod tot acervis cæſorum hoſtium proſtraviſtis exercitum. Felices vos quoque gloriæ ac voluntatis ſuæ Deus fecit eſſe participes, idololatriæ excidium, & profanarum ædium ruinas propitius Chriſtus populo veſtris manibus reſervavit. Ille ſpiritualibus armis malos ſpiritus, vos mala terrena viciſtis. Erigite tropæa victoriæ, & proferatur ingens titulus triumphorum: profanarum rerum ſtrage gaudentes, exultate fortius, exultate fidenter. Felicitas veſtra cum Dei virtute conjungitur, pro ſalute hominum Chriſto pugnante viciſtis. Omnia ſymbola profanæ religionis per ordinem ſuggerantur, ut probemus nequiſſimum hoſtem generis humani de ſanctis hæc venerandiſque Prophetarum oraculis ad contaminata furoris ſui ſcelera tranſtuliſſe. Invenimus enim & ita dici: [3] ἐλιλίκερες διμορφει. Deus iſte veſter non biformis eſt, ſed multiformis. In multas enim ſpecies veteratoris forma mutatur. Ipſe eſt baſiliſcus & ſcorpio, qui

1 *Modicum talium ſupereſt.*] Lege: *modicum tantum.*

2 *Romanum firmabatur imperium.*] Scribe: *infirmabatur.*

3 Ελελίκερες διμορφ{.] Emenda: ἐλιξόκερως, δίμορφε. Vel potius: ἧλιε δίκερως, δίμορφε. Symbolum orgiorum Bacchi, ſive Solis. Idem enim utriuſque numen, ut multis docet Macrobius Saturn. Bacchus autem ταυρόμορφος, ταυρόκερως, & δίμορφος, cultus ab antiquis. Diodorus Siculus lib. 5. Scholiaſtes Nicandri Alexiph. Orpheus in Hym.

Κικλήσκω Διόνυσον, ἐρίβρομον, εὐαστῆρα,
Ἄγγιον, ἄρρητον, κρύφιον, δικέρωτα, δίμορφον,
Κισσόβρυον, ταυρωπὸν ——

Solem quoque taurina ſpecie cultum Porphyrius περὶ ἄντρου. & Lactant. ad lib. 1. Thebaid. Statii tradunt.

1 *Cornua*

qui fidelium ſecuris veſtigiis premitur: ipſe malicioſus anguis, cujus caput quærit decepta mortalitas: ipſe
Iob.40. tortuoſus Draco, qui hamo ducitur, qui captivus includitur: iſte Deus veſter Lernæi anguis crinibus adornatur, videns ut percuſſo domino morientium anguium turba ſuccedat. Quid ſic renaſcentibus hydris pullulas? quid te fœcunda ſcelerum ſobole componis? mortis tuæ viam didicimus, ſcîmus quibus remediis artis tuę venena vincantur. Chriſti immortalem ſanguinem bibimus, noſtro ſanguini Chriſti ſanguis adjunctus eſt. Hoc eſt ſalutare remedium ſcelerum tuorum, quod à Dei plebe mortiferum virus excludit. Quis Deum iſtum, quem plangunt, cum cornibus vidit? quæ ſunt iſta cornua, quæ habere ſe jactat? Alia ſunt cornua, quæ propheta ſancto ſpiritu annuente commemorat, quæ tu, Diabole, ad maculatam faciem tuam putas te poſſe transferre. Unde tibi ornamenta quæris & gloriam? [1] Cornua nihil aliud niſi venerandum ſignum crucis monſtrant. Hujus ſigni uno extenſo ac directo cornu mundus ſuſtentatur, terra conſtringitur. Et è duorum quæ per latus vadunt compagine oriens tangitur, occidens ſublevatur, ut ſic totus orbis tripartita ſtabilitate firmatus confixi operis, immortalitatis radicis fundamenta teneantur: hoc ſecretum nobis venerandum Prophetæ oraculum tradidit. Inveniemus enim in Abacuc ita eſſe perſcriptum:
cap.3. *Texit cœlos virtus ejus & laude ejus plena eſt terra. Et ſplendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus erunt. Et illic conſtabilita eſt virtus gloria ejus, & conſtituet dilectionem ſuam. Ibit verbum, & præcedet ſecundum greſſus ſuos.* En veneranda crucis cornua, en ſanctæ virtutis immortale faſtigium, & glorioſi operis divina compago. Tu Chriſte mundum ac terram extenſis manibus, tu cœleſte ſuſtentas imperium; tuis immortalibus adhæret humeris

[1] *Cornua nihil aliud.*] Vide Tertul. 3. adv. Marcion. Auguſtin. de Civ. Dei lib. 18. cap. 32. *Cornua in manibus ejus quid eſt niſi tropæum crucis?*

meris ſalús noſtra, tu Domine æternæ vitæ bajulas ſignum, tu venerando inſtinctu hoc nobis denuncias per Prophetas. Ait enim Eſaias: *Ecce natus eſt nobis filius, imperium ſuper humeros ejus, & vocatum eſt nomen ejus magnæ cogitationis nuncius.* Hæc ſunt crucis cornua, quibus omnia & ſublevantur pariter & continentur. His cornibus bene hominum nititur vita. Ut Amalech vinceretur extenſis manibus Moyſes hæc imitatus eſt cornua, ut facilius impetraret, quod magnopere poſtulabat, crucem ſibi fecit ex virga. Ad hæc cornua feſtina celeritate properate, ad hæc cornua humili veneratione confugite. His vos affigant cornibus, juſtitia, æquitas, pudicitia, miſericordia, patientia, fides: ut veneranda præferentes inſignia, conſecrati fontis majeſtate gaudentes, & ſepulturæ Chriſti participes ſitis & vitæ. Aliud etiam ſymbolum proponamus, ut conamine cogitationis ſcelera revelentur; cujus totus ordo dicendus eſt, ut apud omnes conſtet, divinæ diſpoſitionis legem perverſa Diaboli eſſe imitatione corruptam. Nocte quadam ſimulacrum in lectica ſupinum ponitur, & per numeros digeſtis fletibus plangitur. Deinde cum ſe ficta lamentatione ſatiaverint, lumen infertur. Tunc à ſacerdote omnium qui flebant, fauces unguntur, quibus perunctis, ſacerdos hoc lento murmure ſuſurrat:

cap. 9.

Exod. 17.

Θαῤῥεῖτε μύσται τοῦ θεοῦ σεσωσμένου,
Ἔσται γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία.

Quid miſeros hortaris ut gaudeant? quid deceptos homines lætari compellis? quam illis ſpem, quam ſalutem funeſta perſuaſione promittis? quid illos falſa pollicitatione ſollicitas? Dei tui mors nota eſt, vita non comparet, nec de reſurrectione ejus divinum aliquando reſpondit oraculum, nec hominibus ſe poſt mortem, ut ſibi crederetur, oſtendit, nulla hujus operis documenta promiſit, nec ſe hoc facturum eſſe præcedentibus monſtravit exemplis. Idolum ſepelis, idolum plangis,

gis, idolum de ſepultura profers, & miſer, cum hoc feceris, gaudes. Tu Deum tuum liberas, tu jacentia lapidis membra componis, tu inſenſibile corrigis ſaxum. Tibi habeat gratias Deus tuus, te paribus remuneret donis, & ſui velit eſſe participem, ſic moriaris ut moritur, ſic vivas ut vivit. Nam quod unguento perunguntur fauces, quis non facinus iſtud deſpecta vanitate contemnat? Habet ergo Diabolus Chriſtos ſuos, & quia ipſe Antichriſtus eſt, ad infamiam nominis ſui miſeros homines ſcelerata ſocietate perducit. Unguentum hoc reſerva mortuis, reſerva morituris, ut quos laqueis tuis ceperis, eos venenato unguento oblitos lugubri ac funeſto ſemper mergas exitio. Aliud eſt unguentum, quod Deus pater unico tradidit filio, quod filius credentibus divina nominis ſui majeſtate largitur. Chriſti unguentum immortali compoſitione conficitur, & ſpiritualibus pigmentorum odoribus temperatur. Hoc unguentum à mortalibus laqueis putres hominum artus exuit, ut ſepulto primo homine, ex eodem ſtatim homine homo alius fœlicius naſcatur. Et ut hoc manifeſtius explicetur, ſacrarum lectionum arcana pandenda ſunt. Ait enim David, ut hujus unguenti gratiam traderet: *Speciosus forma præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia in labiis tuis, propterea benedixit tibi in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentiſſime. Specie & pulchritudine tua intende, proſpere procede, & regna. Propter veritatem & manſuetudinem & juſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ acutæ potentiſſimæ populi intra te decident in corde inimicorum Regis. Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi: virga recta, eſt virga regni tui. Dilexiſti juſtitiam, odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Myrrha & gutta, caſia à veſtimentis tuis, de ædificiis eburneis, ex quibus te jucunditate affecerunt.* Immortalis unguenti ſecreta pervidimus, & divinæ nobis diſpoſitionis ordo monſtratus eſt. Regnum

Pſal. 44

per-

perpetuum, & cœli diadema domino noſtro cum unguenti majeſtate collatum eſt. Quis autem hic ſit qui regendi orbis accepit poteſtatem, qui venerandi nominis majeſtate decoratur, aliud nobis monſtrat oraculum: ait enim is idem David: *Ut quid fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania. Aſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adverſus dominum, & adverſus Chriſtum ejus.* Quid te ſic extollis ſacrilega perſuaſio? quid miſeros homines effrenata temeritate circumvenis? unguentum Chriſti cœli donat imperium, unguentum veſtrum gehennæ ſuſcitat flammas. Sed quod impuro ore ſacerdos iſte, & polluta verborum contaminatione componit, libet diligenti inquiſitione diſcutere. Liberato Deo ſuo, bonum animum gerere ſocios, fiduciam bonæ ſpei habere perſuadet. O quam miſeris, quam luctuoſis ſe laqueis involvit caduca calliditas. Quis Deum tuum liberat? cui hoc præſtitit, quod laborat? Diſce, diſce quod neſcis, diſce quod non vides. Chriſtus filius Dei, ut humanum genus à mortis laqueis liberaret, omnia iſta ſuſtinuit, ut captivitatis duræ jugum tolleret, ut hominem patri redderet, ut mitigata offenſa hominum cum Deo proſpera conciliatione componeret, ut promiſſæ reſurrectionis fructum proprio monſtraret exemplo, fecit filius Dei quod ante promiſerat, clauſit januas ſedis infernæ, & duræ legis neceſſitatem calcata morte proſtravit. Per triduum recens ita ab eo juſtorum turba collecta eſt, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne juſtorum meritum ex longa deſperatione concideret, fregit clauſtra perpetua, & ferreæ fores Chriſto jubente collapſæ ſunt: ecce terra contremuit, & fundamentorum ſuorum ſtabilitate concuſſa, præſentis Chriſti numen agnovit. Ante præfinitum tempus præcipitat diem mundi rotata vertigo; & Sol non completo diurnarum horarum ſpacio properato curſu vergit in noctem. Ecce veli

Pſal. 2. — Luc. 23. — Mat. 27

veli faſtigia ſumma ſinduntur, & obſcurioribus tenebris orbem terrarum caligo noctis abſcondit. Omnia elementa Chriſto pugnante turbata ſunt, tunc ſcilicet cum primum contra mortis tyrannidem humanum corpus armavit. Per triduum iſta conflictatione pugnatum eſt, quamdiu mors ſuperatis malitiæ ſuæ viribus frangeretur. Quid ſolita impatientia homo religioſe, homo Chriſti deſperas & deficis? Tridui moram non fers, ſollicitudinem ac deſperationem tuam novis precibus confiteris? Hoc te facturum eſſe illo die ſpiritus ſanctus
Pſal. 44. veneranda voce ſignificat, cum per David dicit: *Æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis. Exurge, quare obdormis Domine, exurge & ne diſperdas uſque in finem. Quare faciem tuam avertis? obliviſceris inopiam noſtram, & tribulationem: quoniam humiliata eſt in pulvere anima noſtra, hæſit in terra venter noſter. Exurge Domine, opem fer nobis, & libera nos propter nomen tuum.* Ecce poſt triduum lucidior ſolito dies oritur, & reddita ſoli præteriti luminis gratia. Omnipotens Deus Chriſtus ſplendidioribus ſolis radiis adoratur. Exultat ſalutare numen, & triumphales currus ejus juſtorum ac ſanctorum turba comita-
1 Cor. 15 tur. Tunc elato gaudio clamat elata mortalitas: *Ubi eſt mors aculeus tuus?* Tunc præcurrens ſalutare numen aperiri ſibi cœleſtes januas præcipit. Aperite, aperite, & immortalia clauſtra convellite. Chriſtus Deus calcata morte ad cœlum, hominem quem ſuſceperat revocat. Hoc à venerando Propheta ſancta voce præcanitur, & ex ore Prophetico vox jubentis auditur, ait enim Spiritus ſanctus, ut nobis potentiam Chriſti jubentis oſtenderet: *Tollite portas Principes veſtras, & extollite portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* Hoc angelis neſcientibus imperatur, neque enim ſcire potuerunt, quando verbum Dei deſcendit ad terram, ideo & ipſi ſollicita in-
Pſal. 24 terrogatione reſpondent: *Quis eſt iſte rex gloriæ?* Quibus quærentibus perſpicua Chriſtus numinis ſui maje-

ſtate

ſtate reſpondit: *Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.* Cognoſcitur ſtatim à cuſtodibus cœli filius Dei, & quicquid illos ante fefellit, agnoſcunt. Vident proſtrati hoſtis exuvias, & recordati primæ diſpoſitionis ordinem, etiam ipſi cum aſcendentibus iterata pariter voce conclamant: *Tollite portas qui præeſtis illis, & extollite vos portæ æternæ & introibit rex gloriæ.* Reverſo filio promiſſa pater regni ſceptra reſtituit, & ſellam regni æqua poteſtate concedit, [1] ut imperet [ut regnet] ut teneat, ut perpetua numinis ſui majeſtate dominetur. Audi quid de illo Danielem ſpiritus ſanctus juſſerit dicere: *Videbam in viſu nocte, & ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniens, venit uſque ad veterem dierum, & ſtetit in conſpectu ejus, & qui aſſiſtebant obtulerunt eum. Et data eſt ei poteſtas regia, & omnes reges terræ & regnum & omnis claritas ſervivit ei. Et poteſtas ejus æterna, quæ non aufertur, & regnum ejus non corrumpetur.* Hæc eadem nobis ſancta revelatione monſtratur: invenimus enim in Apocalypſi ita eſſe perſcriptum: *Et converſus reſpexit, ut viderem vocem, quæ mecum loquebatur, & vidi ſeptem candelabra aurea, & in medio candelabrorum ſimilem filio hominis veſtitum podere, & erat præcinctus ſupra mammas zona aurea. Caput autem ejus & capilli erant albi, velut lana alba ut nix, oculi ejus ut flamma ignis, & pedes ejus ſimiles aurichalco, ſicut de fornace ignea, & vox ejus, ut ſonus aquarum multarum, & habebat in dextera ſua ſeptem ſtellas, & ex ore ejus gladius, ex utroque acutus, & facies ejus ſplendebat, ut ſol in virtute ſua. Et cum vidiſſem cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus. Et impoſuit dexteram ſuam ſuper me dicens: Noli timere, ego ſum primus, & noviſſimus, & vivus, qui fueram mortuus, & ecce ſum vivens in ſecula ſeculorum, & habeo claves mortis, & inferorum.* Poſt reſurrectionem etiam, cum diſcipulis ſuis daret

cap. 7.

cap. 1.

1 *Ut imperet, ut regnet, ut teneat.*] Alterutrum ſuperfluum videtur. Fortaſſe melius: *ut imperet, ut regna teneat.*

1 Ταῦρος.]

daret certa mandata, immortalium mandatorum ordi-
Mat. 28 nem iſta lege concluſit: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Ite ergo & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, docentes eos obſervare omnia, quæcunque præcepi vobis.* Quod autem Deus pater participem eum regni faciens, regalis ſellæ
Pſal. ei conceſſerit ſedes, hoc docetur oraculo: *Dixit Do-*
109. *minus Domino meo, ſede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ſubpedaneum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Syon, dominaberis in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in claritate ſanctorum, & ex utero ante luciferum genui te. Juravit Dominus, nec pœnitebit eum.* Hi ſunt inimici Dei ſacratiſſimi Imperatores, qui veritatis ordinem contraria lege conturbant, qui perverſæ cupiditatis inſtinctu ſacrilega vota concipiunt, qui profanæ mentis furore aut lignum ſemper venerantur aut lapidem. In iſto loco poſiti ordinem debemus ſanctæ diſpoſitionis aperire: ut quicquid nobis inveſtigantibus ſanctum Dei verbum, prophetica tradidit diſciplina, ad refutandas profani erroris maculas ſpecialiter explicetur, ne * ſicut nos diximus, commenti ſunt, qui ſacrilegia errantibus tradiderunt. Sic à nobis ordo veritatis curioſius requiratur. Suſpenſis itaque paululum cæteris ad hæc explicanda, quæ vera ſunt, transferatur oratio. Vos, Domini Imperatores, ſanctarum aurium veſtrarum mihi commodate patientiam, ut totum clementiæ veſtræ, quod promittimus, explicemus. Cur Deus, id eſt, filius Dei, homo paſſus eſt fieri, brevi ac vera pietati veſtræ ratione monſtrabitur. Cum hominem
Gen. 2. 3 primum, id eſt, Adam, ad imaginem ſuam Deus faceret, certam illi mandatorum dedit legem. Is per fœminam, id eſt, Evam deceptus, Diaboli perſuaſionibus, promiſſæ ſibi gloriæ perdidit dignitatem. Lignum erat in Paradiſo, quo promiſſorum à Deo præmiorum perdidit

didit gratiam. De virginis terræ limo homo factus eſt: nondum enim, ut ait ſcriptura, ſupra terram pluerat. Hic contemptis mandatis Dei, humanum genus mortalitatis laqueis afflixit. Oportebat hoc totum & reformari, & corrigi, & reformatio originis debuit reformare primordia. Ex virginis terræ limo factus Adam prævaricatione propria promiſſam perdidit vitam. Per virginem Mariam ac Spiritum ſanctum Chriſtus natus, & immortalitatem accepit & regnum. Arbor ligni peſtiferum deceptis pabulum præbuit: lignum crucis vitam immortali compage reſtituit. Contempſit Adam, obedivit Deo Chriſtus. Sic divina diſpoſitione quicquid Adam perdidit Chriſtus invenit. Nam poſt multa tempora noviſſimis temporum ſpaciis [id eſt, noviſſima pene ſeculorum hebdomade] verbum Dei humano ſe miſcuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragilitatem humani corporis cum divina immortalitate conjungeret. Quid enim faceret tanta turba ſanctorum? quæ illis ſpes ſalutis? quod meritorum præmium, ſi ſub una eademque conditione ſortis ineluctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipſa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enoch, nihil Noë, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Iſaac, nihil Jacob de Dei ſibi miſericordia ac majeſtate promitterent: irent etiam ipſi poſt tantum fidei meritum cum cæteris omnibus pariter addictis, & omnes Dei ſanctos unum mortis exitium exciperet, nec haberet apud Deum præmium pietas, ſi una eademque omnes conditio mortis hauriret. Sed Deus Abrahæ clarius à cœli ſyderibus promiſerat regnum: ideo ex genere Abrahæ deſcendens Maria virgo Deum concipit, ut ſupradictorum hominum ſoboles immortalis ſocietatis vinculo jungeretur, & ſic humanum genus per hominem pariter & Deum æquata ſocietatis comparatione conjunctum, ad immortalitatis imperium obedientiæ merito perveniret.

Quia itaque, ſacratiſſimi Imperatores, curioſis auribus ſatisfecimus, reliqua proſequamur, ut vel ſic pollutarum aurium ſordes purificans poſſit ſermo purgare. Sequitur adhuc aliud ſymbolum, quod pro magno miſerorum hominum credulis auribus traditur; [1] Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ. Aliquando nobis ſigna, Diabole, maculati nominis prodidiſti, aliquando infame nomen propria voce confeſſus es. Scio qui fueris, quid auſus ſis, ſcio quid fecerit ſcelerum tuorum malitioſa perſuaſio. Hoc erat, quod Evæ, quum eam perderes, magnopere pollicebaris, cum ei diceres:
Gen. 3. *Eritis quaſi Dii.* Tunc parabas tibi ac tuis templa, & delubra faciebas, & venenati oris illuviem nefariis ceremoniis conſecrabas. Serpis in templis, & occiſarum hoſtiarum miſero paſceris ſanguine. Nec venenis tuis cruor defuit, [2] nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum frequenter ſanguine cruentaſti. [3] Et ſatiaris templi cruore, [4] vel ara Carthaginis rabies tua, & ſiccarum faucium venena nutrita ſunt. Tu hæc faciens hominibus te miſeris prodeſſe jactas, ut crudelitate tua perimas, perſuaſione decipias, pollicitatione proſternas. Sic tuis proſpicis par-

1 Ταῦρος δράκοντος.] Clem. Alex. Protrept. φησί τις ποιητὴς εἰδωλικὸς, ταῦρος πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκων. Arnob. lib. 5... *Auctorem aliquis deſiderabit rei tantæ, illum citabimus tritum, notumque ſenarium, quem antiquitas canit, dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco.*

2 *Nec ſe injuſto crematorum corporum partes.*] Reſtituo veriſſima conjectura: *Nec venenis tuis cruor defuit, nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum ſanguine cruentaſti.*

Nec ſemiuſtæ crematorum corporum, partes.] Non ſufficiunt tibi venena tua, etiam cruorem victimarum ſiguris: neque à ſemiuſtis crematorum cadaverum fruſtis abſtines, quin diripias ex rogo, &, quod omnem diritatem ſuperat, placaris infanticidiis & puerilibus Carthaginenſium & Pœnorum victimis. Ennius: *Pœnei ſunt ſolitei ſos ſacriſicare puellos.* Scaliger.

3 *Et ſatiaris templi cruore.*] Omnino emendandum cenſeo: *Et Latiaris templi cruore.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον.

4 *Vel ara Carthaginis.*] Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. Καρχηδόνιοι εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα τῷ Κρόνῳ καθιέρευον, Vide quæ notamus ad Minucii Octav.

parricida. Fugite ô miſeri homines, fugite, & contagionem. iſtam quantacunque poteſtis celeritate deſerite. Draco eſt, qui colitur. Latere non poteſt, proprietatem nominis ſui ipſe confeſſus eſt. Confeſſum reum pœna conſequitur. Audite quid ſanctus propheta divina inſtigatione denunciet. Oraculum hoc Eſaiæ nobis fides tradidit, ait enim: *In illa die ſuperinducet Deus* cap. 27. *gladium ſanctum & magnum, & fortem ſuper Draconem, ſerpentem magnum, & tortuoſum, & interficiet Draconem.* [1] Voluntas Dei perfectio operis ſubſtantia eſt. Bene Draconis lata ſententia eſt: quicquid Deus dixit factum eſt, morituri Draconis hoc ſolatium eſt, ut exitium ſuum frequens perditorum turba comitetur. Si mortis ejus dies quæritur, tunc percuſſus eſt, cum hominem Deum vidit, cumque nobis Chriſti numen apparuit. Poſt illum diem, qui ſerpentis hujus ſecutus fuerit inſtitutum, neceſſe eſt ut cum ſerpente moriatur. Deos iſtos, quos colitis ipſe finxit, ipſe compoſuit. Si pertinaces animi veſtri in iſto errore permanſerint, ardebitis etiam vos pariter cum Diis veſtris, ut quicquid auctores veſtri divina animadverſione meruerunt, etiam ad veſtrum exitium hoc ſocietatis conſortio transferatur. Mihi credite nihil prætermiſit Diabolus, quod hominem miſerum aut debilitaret aut perderet: ideo ſeſe in omnes formas multiplici diverſitate convertit, ideo ſe diverſi generis calliditate compoſuit, ut variis ac multiplicibus fraudibus homines irretitos interimeret. Sacra ſua perditus carnifex, prô nefas, per lignum ſemper renovari diſpoſuit, ut quia ſciebat ita fore, ut ligno crucis affixa vita hominis perpetuæ immortalitatis compagine ſtringeretur, ideo perituros homines ex ligni imitatione deciperet. [2] In ſacris Phrygiis, quæ matris

1 *Voluntas Dei perfectio operis ſubſtantia eſt.*] Fortaſſe: *perfectio operis ſub inſtantia eſt.*

2 *In ſacris Phrygiis.*] Arnob. l. 5. *Quid ſibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in Deum matris intermitti-*

 tis

matris Deum dicunt, per annos ſingulos arbor pinea cæditur, & in media arbore ſimulachrum juvenis ſubligatur. In Iſiacis ſacris de pinea arbore cæditur truncus, hujus trunci media pars ſubtiliter excavatur. [1] illis de ſegminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur. In Proſerpinæ ſacris cæſa arbor in effigiem virginis formamque componitur, & cum intra civitatem fuerit illata, quadraginta noctibus plangitur, quadrageſima vero nocte comburitur. Sed & illa alia ligna, quæ dixi, ſimilis flamma conſumit; nam etiam poſt annum ipſorum lignorum rogum flamma depaſcitur. Erraſti miſer, & vehementer erraſti, nihil tibi poterit ignis iſte prodeſſe, fruſtra tibi ex iſta flamma blandiris, hunc ignem commentis tuis ſemper renovans. Ignis qui de facinoribus tuis exigit pœnas, perpetua tormentorum continuatione graſſatur. Divini ac liberantis ligni ordinem diſce,
Gen. 7. ut ſcias nulla tibi poſſe ratione ſuccurri. De cataclyſ-
Gen. 22. mo humanum genus arca lignea liberavit. Deinde
Exod. 14 Abraham ligna unici filii humeris imponit. De Ægypto recedentem populum Dei plebem lignea virga pro-
Exod. 15 texit. Lignum dulcem ſaporem amaræ myrrhæ fonti-
Exod. 17 bus reddidit. Lignea virga ex ſpirituali petra ſalutaris
Exod. 17 unda profertur. Et, ut Amalech vinceretur, circa
Gen. 28. virgam Moyſes expanſis manibus extenditur. Scalæ ligneæ patriarcha incumbentem angelum ſomniat, & per eandem alios aſcendere, alios cernit deſcendere.
Exod. 40 Et lex Dei arcæ ligneæ creditur, ut his omnibus, quaſi per gradus quoſdam, ad lignum crucis ſalus hominum perveniret. Quapropter lignum crucis cœli ſuſtinet machinam, terræ fundamenta corroborat, affixos ſibi homines

is ſanctuario: *Nonne illius ſimilitudo eſt arboris, ſub qua ſibi furens adoleſcentulus manus intulit.* & quæ ſequuntur.

1 *Illis de ſeminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur.*] Recte emendabis: *Illis de ſegminibus.* Vide Plutarch. de Iſide & Oſir.

Illis de ſegminibus factum idolum.] Hanc emendationem noſtram confirmat, Scaligeruti etiam illam: *Taurobolium* vel *Criobolium.*

1 *Tauri-*

mines ducit ad vitam. Lignum Diaboli ardet ſemper & moritur, & ad ima tartari credentes homines cum favillis ſuis ducit. Illud etiam quale ſit ratione tractetur. Arborem ſuam Diabolus conſecrans, intempeſta nocte arietem in cæſæ arboris facit radicibus immolari. Quis tibi hoc ſcelerate perſuaſit? unde hoc peſtifera cupiditate didiciſti? Semperne te contra Dominum ſummum nefaria cupiditate componis? ideo te de cœlo ſeverum divinitatis judicium caduca humilitate præcipitat, ideo tibi Dei ſententiâ perpetua pœna decernitur, quod facinoribus tuis per dies ſingulos novum ſemper additur facinus, quod hominem Dei fraudulenta conaris perſuaſione decipere. Vide quid ſibi ludibrioſus hoſtis invenerit. Abrahæ immolaturo filium juſſu Dei aries *Gen. 22.*
ſupponitur, & in vicinæ arboris radicibus alligatur. Li- *Exod. 12*
beraturus Deus ſummus ex Ægyptiorum tyrannide plebem ſuam, arietem nocte juſſit occidi, & ſanguine ejus poſtes liniri præcepit. Ipſum à certo numero hominum per nocturnas epulas confici jubet, & ſacrificio ipſi Paſchæ nomen imponit. Sed hoc ad imaginem futurorum providentia divinæ majeſtatis invenit, ut per ſignum, verum Paſcha nobis oſtenderet. Ideo cum de paſſione Domini noſtri divino Spiritu jubente Propheta præcaneret, ait: *Sicut ovis ad victimam ductus eſt, & ſicut* *Eſ. 53.*
agnus coram tondente ſe, ſic non aperuit os ſuum. In humilitate judicium ei ſublatum eſt. Nativitatem ejus quis enarravit? quoniam auferetur à terra vita ejus. Alius etiam *Hierem.*
Propheta hæc eadem ſimili reſpondit oraculo: *Domine* *11.*
ſignifica mihi & cognoſcam, tunc vidi meditationes eorum. Ego ſicut agnus ſine malitia perductus ſum ad victimam. In me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite mittamus lignum in panem ejus, & eradamus à terra vitam ejus. Agnum autem appellari Dominum noſtrum ſancta nobis revelatione monſtratur. In Apocalypſi enim ita invenimus *cap. 5.*
eſſe perſcriptum: *Et vidi in medio throni & quatuor anima-*

lium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem, quaſi occiſum habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi per orbem terræ. Et venit & accepit librum de dextra ſedentis in throno. Et cum accepiſſet librum, quatuor animalia & viginti quatuor ſeniores proſtraverunt ſe ante agnum, habentes ſinguli aureas cytharas plenas odoramentis ſupplicationum, quæ erant orationes ſanctorum, & cantaverunt novum canticum dicentes: Dignus es accipere librum, & aperire ſigna ejus, quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo ſanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione, & nos regnum Deo noſtro ſacerdoteſque feciſti, & regnabimus ſuper terram. Johannes quoque filium Dei agni nomine appellat; ut & ipſe propheticæ pollicitationi reſpondeat; ait enim in Euangelio: *Altero* Cap.1. *die videt Johannes Jeſum venientem ad ſe & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui aufert peccata mundi.* Pro ſalute hominum agni iſtius venerandus ſanguis effunditur, ut ſanctos ſuos filius Dei profuſione precioſi ſanguis redimat: ut qui Chriſti ſanguine liberantur, majeſtate prius immortali ſanguinis conſecrentur. Neminem apud idola profuſus ſanguis juverit. Et ne cruor pecudum miſeros homines aut decipiat aut perdat, polluit ſanguis iſte, non redimit, & per varios caſus homines premit in mortem. Miſeri ſunt, qui profuſione ſacrilegi ſanguinis cruentantur. [1] Tauribolium vel Criobolium ſcele-

rata

1 *Taurибolum, vel Oriobolium ſcelerata te ſanguinis labe perfundit.*] Scribe: *Tauribolium vel Criobolium.* V. inſcript.

M. D. M. I. ET ATTINIS.
L. CORNELIUS SCIPIO. OREITUS.
V. C. AUGUR. TAUROBOLIUM
SIVE CRIOBOLIUM FECIT
TUSCO ET ANULLINO COSS.

In aliis inſcript. *Tauripolium* ſcribitur. & apud Heſych. ταυρεοπόλη, ἡ ἄρτεμις. & ταυρεοπόλια, ἃ εἰς ἑορτὴν ἄγουσιν ἀρτέμιδι. vide Suid. ταυροπόλια vero Ἀρτέμιδι, ut venatrici. Ita ex Ver. Inſcriptione patet inſtituta ea fuiſſe in honorem magnæ matris, & Attidis, cujus venatione fabulæ narrant. Verba inſcript.

D I S.
MAGNIS.
MATRI. DEUM. ET. ATTIDI. SEXTILIUS. AGESILAUS. ÆDISIUS.
V. C. CAUSARUM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR.
TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE IN ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. DD. NN. VALEN-

TI.

rata te ſanguinis labe perfundit. Laventur itaque ſordes iſtæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu ſancto Chriſti ſanguis incandidet. Ut autem miſeros homines ad ſanam mentem revocet plena perſuaſio, majore auctoritate opus eſt, ut curatis ac ſanatis mentibus, nullum præcedentis peſtilentiæ veſtigium relinquatur. Quid itaque ſunt idola, vel quam habeant ſubſtantiam, prophetarum oraculis, ac divina voce monſtratum eſt, quæ omnia ſpecialiter dicenda ſunt, ut hoc non noſtra temeritate prolatum, ſed divino magiſterio nobis traditum, & cœleſti agnoſcatur voce ſignatum. Quæ ſit ſubſtantia ejus ſapientiæ veneranda voce monſtratur, ait enim in libris Salomonis, *Omnia idola nationum æſtimaverant Deos, quibus neque oculorum viſus eſt ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum. Sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui ſpiritum mutuatus eſt finxit illos. Nemo autem ſibi hominum poterit Deum formare: cum ſit enim* Sap. 15.

te. V. Et. Valentini ano
Jun. Augg. Conss.

Hæc ſunt quæ ad Firmicum notabam; tumultuaria quidem opera, imo frivola & inani, quam tamen meliorem illi locare tanti non duxi, veritus ne quis cum Plinio objiceret, me has horas melius perdere potuiſſe. Nam ſi excipias pauca quædam reconditæ & rarioris eruditionis, ambigo ſane an Firmicum iterata lectione dignum exiſtimem; in quo tamen emendando majorem indubie laborem, quam laudem invenero. Neque enim credentibus perſuaſero quam fœdiſſimis mendis contaminatum ſuſceperim, & vere ex ſubverbuſto, ut antiqui loquebantur, non deditium, ſed in fraudem legis Æliæ Sentiæ civem Romanum fecerim, hoc eſt, ope ingenii omni ſqualIore liberarim. Quod fortaſſe non ita manifeſto legentium oculis ſeſe offert; nam de ſingulis cum illis deliberare ſupervacuum arbitrabar, quod rectius ii facient, qui ocii ſui ephemeridem nunquam à ſe exigunt. Non nego tamen multa reſidua & latentia & aperta errata, quæ feſtinantes oculos meos effugerunt. Iſtiuſmodi aliorum acumini reliqui, ut ille olim, qui Veneris effigiem inchoatam aliis perficiendam expoſuerat. Inter illa hæc quoque quæ ſubnectam; in quibus cum hærerem conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore pro Μικλα βοομυςα κυ .... ο .... κλοπιης συυ ... δετε παλεὸς ἀγαυῦ. ita reſcripſit:

Μυκήται βοὸς μύςαι ——
Κύκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυῦ.

Vide reliqua ſupra pag. 11. annotata.

enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior eſt autem his quos colit, quoniam quidem ipſe vixit, illi nunquam. Quid amplius quærimus, ſapientia nos divina voce convenit, & quicquid in arcanis Dei viderat docuit, & quod erat ſalubre, monſtravit, ne fragilis & caduca mortalitas in exitium ſuum mortemque properaret. Hoc idem in pſalmis præmonet Spiritus Sanctus. Invenimus enim in Pſalmo cxxxiv. ita eſſe perſcriptum: *Idola gentium, argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident, aures habent & non audiunt. Neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum, ſimiles ſunt illis qui faciunt ea.* Si artifex, qui ad oſtentationem ingenii ſimulachrum aut ſculpſit, aut fudit, divina maledicti animadverſione percutitur, quid ſperare debeat conſiderandum eſt, qui quod alter vendidit, Deum dicit. Hieremias etiam cum præcepta Deo jubente plebi daret, hac populum oratione con-

Baruch. 6. venit: *Dicite autem in corde veſtro, tibi oportet adorare Domine. Angelus autem meus vobiſcum eſt, legem autem exquiram ab animabus veſtris. Lingua eorum polita fabro, ipſa etiam inaurata, & inargentata falſa ſunt, & non poſſunt loqui: Et ſicut virgini hortatu amantis accepto auro fabricati ſunt coronas ſupra capita Deorum ſuorum. Eſt autem quando ſubtrahent ſacerdotes à Diis ſuis aurum & argentum, & erogabunt illud in ſemetipſos. Dabunt etiam ex ipſo & proſtitutis meretricibus, ornabuntque illos ut homines veſtimentis, Deos argenteos, & aureos, & ligneos.* Addit etiam in ſequentibus, ut omnem dubitationem trepidationis excutiat: *Supra corpus ejus & caput volitant noctua & hirundines & aves ſimiliter. Unde ſcietis quia non ſunt Dii? Non ergo timueritis eos. Aurum eſt, quod circa ſe habent ad ſpeciem, niſi aliquis exterſerit æruginem, non fulgebit. Neque enim cum conflabuntur ſentient, precio empti ſunt in quibus Spiritus non eſt, ſine pedibus in humeris portantur.* Addit etiam ut confirmata mens fortius roboretur:

Scien-

Scientes itaque ex his quia non ſunt dii, ne timueritis eos. Et ut ſacerdotum eorum miſerum decus monſtret, addit: *In domibus eorum ſacerdotes ſedent habentes tunicas ſciſſas, & capita & barbas raſas, quorum capita nuda ſunt. Rugiunt autem clamantes contra Deos ſuos, ſicut in gehenna mortui.* Quod autem & reges & gentes hæc de ipſis pronunciaturi ſunt, is idem Propheta præſaga voce ſignificat, ait enim: *Scietur poſtea, quia falſa ſunt gentibus univerſis, & regibus. quia manifeſtum eſt, quod non ſunt dii, & nullum Dei opus ſit in ipſis. Regem regioni non ſuſcitabunt, neque pluviam hominibus dabunt. Judicium quoque non diſcernent, neque regionem liberabunt ab injuria, quia nihil poſſunt. Et cum inciderit in domo Deorum ligneorum & inauratorum, & inargentatorum ignis, ſacerdotes illorum liberabuntur: ipſi autem ſicut trabes in medio comburentur. Regi autem & bello non reſiſtent, quomodo exiſtimandum eſt, vel recipiendum, quia ſunt Dii? Neque à furibus, neque à latronibus ſe liberabunt Dii lignei & aurati, & inargentati, quibus hi, qui fortes ſunt, aurum & argentum, quo operti ſunt, auferent illis.* Tollite, tollite ſecuri, ſacratiſſimi Imperatores, ornamenta templorum. Deos iſtos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria univerſa ad utilitatem veſtram dominiumque transferte. Poſt excidia templorum in majus Dei eſtis virtute provecti; Viciſtis hoſtes, propagaſtis imperium: &, ut virtutibus veſtris gloria major accederet, mutato ac contempto temporum ordine. Hyeme (quod nec factum eſt aliquando, nec fiet) tumentes, ac ſævientes undas calcaſtis Oceani ſub remis veſtris. Incogniti jam nobis pene maris unda contremuit, & inſperatam Imperatoris faciem Britannus expavit. Quid amplius vultis? Virtutibus veſtris victa elementa ceſſerunt. Quod autem Deus jubeat idola non fieri, ſacroſanctæ legis ſcripta declarant. In Exodo enim ſic invenimus eſſe perſcriptum; *Non facietis vobis Deos argenteos, neque Deos aureos.*

Baruch. 6.

cap. 20.

Et

Et rurſus in eodem libro, vocem Dei jubentis invenio:
cap.20. *Non facies idolum, nec cujuſquam ſimilitudinem.* Pudorem miſeris indicit Spiritus Sanctus, quia cupit errantes re-
cap.42. vocare, non perdere. Et ait per Eſaiam: *Confundemini confuſione, qui fiditis ſuper ſculptilia, qui dicitis fuſilibus: vos eſtis Dii noſtri.* Dat etiam legem, quam conſecratus populus devota perpetuitate cuſtodiat, & ita mandat: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipſi ſoli ſervies.* Et in Deuteronomio ſimilia Dei mandata noſcuntur, ait
cap.5. enim: *Non erunt tibi Dii alii abſque me.* Addit etiam, ut animis eorum majeſtatis ſuæ pondus inſinuet: *Videte,*
cap.32. *videte quia ego ſum, & non eſt Deus præter me. Ego interimam, & vivere faciam, percutiam & ego ſanabo, & non eſt, qui eripiat de manibus meis.* In Apocalypſi etiam hoc idem ſancta revelatione monſtratur, ita enim ſcriptum
cap.14. eſt: *Et vidi alium angelum volantem medio cœlo, habentem Euangelium æternum, ut annunciaret ſuper terram per omnes nationes & tribus, & linguas, & populos, dicentem voce magna: Metuite potius Dominum, & date illi claritatem. Quoniam venit hora judicii ejus, & adorate eum qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt.* Dominus quoque noſter Jeſus Chriſtus paterna legis inſtituta cuſtodiens, hoc idem veneranda conſtitutione
Mat.12 promulgat, ait enim: *Audi Iſraël, Dominus Deus tuus Deus unus eſt, & diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua, hoc pri-*
Luc.10. *mum eſt, & ſecundum ſimile huic: Diliges proximum tibi tan-*
Mar.12 *quam te. In his duobus præceptis tota lex pendet, & Prophetæ.* Sequitur autem hoc divinum venerandumque præceptum immortalis Domini ac ſancta concluſio, addit enim, ut manifeſtius viam ſalutis oſtendat, & ita loquitur: *Hæc eſt autem vita æterna, ut agnoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Sacrorum mandatorum ordinem ſcitis, quid ſequi, quid fugere debeatis, veneranda atque immortali voce didiciſtis.

Audite

Audite rurſus, quod maneat contemnentes exitium, quibus illos calamitatibus neceſſitas venerandæ legis aſtrinxerit: clauſula enim venerandorum mandatorum in hæc verba colligit: *Sacrificans Diis eradicabitur, præter Domino ſoli.* Si ſolum ſacrilegium hominem metuenda pœna percuteret: ſi peccanti ſoli minaretur ſeveritas legis, bene ſe ad ſacrilegium obſtinati furoris temeritate firmaret: nunc etiam ſtirpi minatur & ſoboli, & hoc agit ne qua pars nequiſſimi ſeminis relinquatur, ne quod profani generis veſtigium maneat. *Sacrificans*, inquit, *Diis eradicabitur.* Conſidera quid agas miſera ac luctuoſa perſuaſio. Facinus tuum plurimos perdidit, & per omnem ſubſtantiam generis tui fœcunda pœna dividitur. Cur autem contra ſacrificantes ſic ſæviat, ordinatæ legis auctoritas in Deuteronomio manifeſta ſignificatione monſtratur: ita enim invenimus eſſe perſcriptum: *Sacrificaverunt dæmoniis, & non Deo.* Ad contaminatos ac pollutos te ſpiritus ne transferas, ab inferioribus ne ſperes auxilium: ne his ſupplices, quibus Dei gratia, jam imperare debes. Ecce dæmon eſt quem colis, cum Dei & Chriſti ejus nomen audierit, contremiſcit, & ut interrogantibus nobis reſpondeat trepidantia verba, vix ſe colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur. Ne hunc colas, ne huic ſupplices, ne proſtratus huic flectas genua, interdicto venerandæ legis juberis. Hinc ſeveritatis pœna, hinc animadverſionis metu metuenda ſententia. Quid Dei indulgentia libertate conceſſa jugum eligis ſervitutis * * Non deſinit Deus ſummus crimen hoc ſalutari voce pulſare, ſed miſericordia ejus errantes homines corrigere frequenti comminatione feſtinat. Audi per Eſaiam Prophetam vox divina quid dicat: *Adoraverunt Deos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus eſt homo, & humiliatus eſt vir, & non laxabo illis.* Et jam vos, ô profani homines, ira-

Exod. 22.

cap. 32.

Eſai. 2.

iratum numen alloquitur; & adhuc errores veſtros ſacra convenit voce, ait enim in ſequentibus per eundem
Eſa. 17. Prophetam: *Illis fudiſtis libamina, & illis impoſuiſtis ſacrificia. Super hæc non indignabor, dicit Dominus?* Adhuc indignationem ſuam ſalutaris Deus dilatat, ſeveritatem ſuſpendit, ſi vos forſitan peccare pœniteat, ut ſacrilegæ voluntatis exitium aliquo genere relinquatis. Ecce in ipſo indignationis impetu moderata rurſus voce, perſuadet, & irarum ſuarum comprimit ſtimulos, ait enim
cap. 25. per Hieremiam Prophetam: *Nolite ambulare poſt Deos alienos, ut ſerviatis eis, & ne adoraveritis, ne incitetis me in operibus manuum veſtrarum, ad diſperdendos vos.* Quid hic ad ſacrilegium pronus aures tuas obſtruis? quid hic obſtinati furoris ardore in exitium mortemque feſtinas? Liberum te Deus fecit, in tua manu eſt, ut aut vivas aut pereas. Quid te per abrupta præcipitas? in lubrico itinere conſtitutus, & in ipſo lapſu potius, titubantia aliquando ſuſpende veſtigia? Ecce ſententia depromitur, ecce pœna decernitur, diu criminibus tuis pepercit divina moderatio, diu facinus tuum cum diſſimulatione reſpexit, pervenis ad illud anceps, ubi ſpes, ubi vota deficiunt. Et ut manifeſtius inſtruaris, animadverſionis exitium diſce. Super hac re in Apocalypſi totus ordo reſponſi eſt, ita enim ſcriptum eſt: *Si quis*
cap. 14. *adorat beſtiam & imaginem ejus, & accipit vota in fronte ſua, & in manu, bibet & ipſe de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus. Et puniet igne & ſulphure ſub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in ſecula ſeculorum aſcendet. Nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant beſtiam, & imaginem ejus.* Sed & vobis, ſacratiſſimi Imperatores, ad vindicandum & puniendum hoc malum neceſſitas imperatur, & hoc vobis Dei ſummi lege præcipitur, ut ſeveritas veſtra idololatriæ facinus omnifariam perſequatur. Audite & commendate ſanctis ſenſibus veſtris quid de iſto
cap. 13. facinore Deus jubeat. In Deuteronomio lex iſta præſcripta

ſcripta eſt, ait enim: *Quod ſi rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut uxor tua, quæ eſt in ſinu tuo, aut amicus tuus, qui eſt æqualis animæ tuæ, latenter dicens: Eamus & ſerviamus aliis Diis gentium, non conſenties ei, & non exaudies eum, & non parcat oculus tuus ſuper eum, & non celabis, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit ſuper eum inprimis interficere eum, & manus omnis populi deinceps. Lapidabunt eum & morietur, quoniam quæſivit avertere te à Domino tuo.* Nec filio jubet parci, nec fratri, & per amatam conjugem gladium vindicem ducit. Amicum quoque ſublimi ſeveritate perſequitur, & ad diſcerpenda ſacrilegorum corpora omnis populus armatur. Integris etiam civitatibus, ſi in iſto fuerint facinore deprehenſæ, decernuntur excidia: & ut hoc providentia veſtra manifeſtius diſcat, conſtitutæ legis ſententiam proferam. In eo- *Deut.*
dem libro in integris civitatibus pœnam Dominus hac 13.
voce conſtituit, ait enim: *Aut ſi audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dat tibi, inhabitare illic, dicentes: Eamus & ſerviamus Diis aliis, quos non noſtis: interficiens necabis omnes, qui ſunt in civitate cæde gladii, & incendes civitatem igni, & erit ſine habitatore. Non ædificabitur in æternum. Et avertetur Dominus ab indignatione iræ ſuæ,* *Deut.*
& dabit tibi miſericordiam, & miſerebitur tui, & multipli- 13.
cabit te, ſi exaudieris vocem Domini Dei tui, & obſervaveris præcepta ejus. Miſericordiæ ſuæ vobis, ſacratiſſimi Imperatores, Deus ſummus præmia pollicetur, & amplificationis maximæ augmenta decernit. Facite itaque quod jubet, complete quod præcipit. Auſpicia veſtra majoribus cumulata ſunt donis, initio fidei poſitæ divini favoris incrementa ſenſiſtis. Nunquam vos manus Dei veneranda deſeruit, nunquam vobis laborantibus denegavit auxilium. Strati ſunt adverſantium cunei, & rebellantia ante conſpectum veſtrum ſemper arma ceciderunt. Miſſi ſunt ſuperbi ſub jugum populi, & Perſica vota collapſa ſunt. Nec ſtare diu contra vos poterit

malis

malis ſuis armata crudelitas. Dei virtutem utrique diverſo ſenſiſtis eventu. Vobis cœleſtis victoriæ corona collata, & felicitate veſtra noſtra relevantur incommoda. Hæc vobis Deus ſummus, ſacratiſſimi Imperatores, pro fide veſtra reddidit præmia. His vos interim remuneratos inſignibus ad arcana venerandæ legis invitat. Pura mente, devota conſcientia, incorrupto animo clementia veſtra cœlum ſemper aſpiciat, à Deo ſemper expectet auxilium, Chriſti venerandum numen imploret, & pro ſalute orbis terrarum ac veſtra, ſalutari Deo ſpirituales offerat victimas. Sic vobis feliciter cuncta provenient, victoriæ, opulentia, pax, copia, ſanitas & triumphi, ut divina majeſtate protecti, orbem terræ felici gubernetis imperio.

INDEX AUCTORUM.

Ammianus Marcellinus. 7
Appianus. 4
Arnobius. 7.13.15.20.24.25.27.31.52.53
emendatus. 23
Athanaſius. 3.4
Athenagoras. 5.7.10
Auctor Etymologici. 18
Auguſtinus. 7.44
Cicero. 9.23.35
Clemens Alexandrinus. 7.10.13.20.21.23.24.25.26.28.31.32.36.52
Cyprianus. 29
Demoſthenes. 25
Diodorus Siculus. 23.43
Ennius. 52
Euſebius. 4.5.7
Euſtathius, Homeri Scholiaſtes. 10
Feſtus. 27
Fulgentius. 35
Gregorius Nazianzenus. 25
Harpocration. 23.25
Heraclides Ponticus. 9
Herodotus. 5.7.9.11.12
Heſychius. 11.14.23.56
Hieronymus. 11.40
Higinus. 13. *emend.* 25
Homerus. 20.27
Juſtinus Martyr. 7.11
Lactantius. 5
Lactantius, Interpres Statii. 5.11.43
Lucianus. 4.7.21.22.25
Macrobius. 5.10.11.22.43
Marius Plotius. 25
Martianus Capella. 11
Maximus Tyrius. 10
Olympiodorus. 35
Origenes. 30
Orpheus. 43
Ovidius. 7.22
Pauſanias. 9.31
Philo. 9
Plinius. 11
Plutarchus. 4.9.21.28.52.54
Porphyrius. 11.43.52
Probus, interpres Virgilii. 9
Propertius. 4
Prudentius. 4
Ruffinus. 10.28
Servius, ſcholiaſtes Virgilii. 9
Scholiaſtes Ariſtophanis. 25
Juvenalis. 7
Lycophronis. 15
Nicandri. 7.43
Socrates. 10
Statius. 5.11
Strabo. 7.10.11.23
Suidas. 5.14.19.23.25.28.56
Syneſius. 4
Tatianus. 7
Tertullianus. 9.11.12.44
Theodoretus. 25
Theophilus. 5
Varro. 30
Vet. Inſcript. 11.23.56

FINIS.

NOMINA AUCTORUM,

Tam Veterum, quam Recentiorum, qui in Commentariis MINUCIANIS citantur, illuſtrantur, & emendantur.

A.

ABdias Babylonius. 251
Abdias de Vitis Apoſtolorum. 69.248
Abydenus. 138
Accius. 41.238.261
Achilles Tatius. 26.48.162.189
Acron. 60.116.186.195
Acta Apoſtolorum. 5.53.69.96.108
Adamus Bremenſis. 296
Ælianus. 33.53.110.140.160.233.241. 262.267.270.271.273.276.306.332
Æmilius Probus. 304.305
Æneas Gazæus. 214.295
Æſchylus. 53.332
Afranius. 59
Agellius. 10.12.20.59.61.198.226. 229.350.351
Agrippa Caſtor. 345
Albricus. 175.180.184.185
Alciatus. 121
Alcimus Avitus. 73.112.121.125.134
Aldhelmus. 49.73.105.131.246.286
Alexander ab Alexandro. 54
Alexander Aphrodiſæus. 279
Alexander Guaginus. 267
Alexander Trallianus. 299
Ambroſius. 21.34.36.96.106.124. 126.133.166.229.257.263.271.285. 290.305.324.326.328.331.332.335. 336.338.339.349
Ammianus Marcellinus. 7.16.53.76. 136.138.181.216.265.328.346
Ammianus Poëta. 244
Anacreon. 111.133
Anaxandrides Comicus. 272
And. Schottus. 204
Angelus Politianus. 160.212
Anianus in Chryſoſtomum. 36.75.106. 285
Anianus in Epiſt. ad Horontium. 98
Anianus J. C. 10
Anſelmus. 86
Anthologia Epigrammatum. 17.110. 177.244
Antiphanes Comicus. 272
Antonius Liberalis. 188
Antonius Auguſtinus. 302
Antonius Monachus. 335
Apollinarius. 271
Apollodorus. 169.172.200.201.207. 240.330
Apollonidas. 181
Apollonius Rhodius. 22.160.172.207
Apollonius Tyaneus. 144
Apoſtolicæ Conſtitutiones. 290
Appianus. 28.54
Appuleius. 3.6.7.9.12.13.15.19.22. 29.30.36.65.66.69.70.76.88.89.90. 97. 100. 106.108.114.116.132.133. 162.163.164.166.192.224.226.227. 243.244.245.248.251.260.306.313. 330.335.336.343.346
Aquila, Bibliorum Interpres. 14.48
Aratæus Cappadox. 299
Arator. 6
Aratus. 172
Ariſtides. 65.88
Ariſtophanes. 241
Ariſtoteles. 5.28.96.104.133.149.151. 243.245.252.265.289.306.349
Arnobius. 6.8.11.15.18.25.29.30.32. 34.37.40.49.53.55.56.57.60.65.70. 76. 81.82.83.90.91.92.96.102.103. 107. 113.114.115.120.124.142.155. 166.173.174.177.182.183.195.219. 235.245.248.250.261.305.313.328. 329.336.359
Arrianus Hiſtoricus. 45.136.179.318
Arrianus in Epictetum. 24.130.338

Artemidorus. 19.165.166.190.274
Aſclepiades. 72
Aſconius Pedianus. 54.229
Athanaſius. 26.80.106.107.130.159.165.195.261.283.284.285.292
Athenagoras. 41.67.75.87.145.165.207.210.226.240.261.289.290.300.308.328.335
Athenæus. 193.211.241.272.273.321
Auctor carminis ad Piſonem. 10
Auctor carminis liberi. 44
Auctor de Cognitione veræ vitæ. 143
Auctor de Eſſentia divinitatis. 141.142
Auctor de vera circumciſione. 143
Auctor lib. de Fide. 300.307
Auctor libri de Mundo ad Alexand. 148.332
Auctor de rectitudine Catholicæ converſationis. 128.329.331.332
Auctor de viſitatione infirmorum. 222
Auctor Hiſtoriæ Barlaami. 264.267.271
Auctor Originis gentis Rom. 210.212.213.222.225.233
Auctor Queroli. 42.165
Auctor de Viris illuſtribus. 59
Auctor Sermon. de nativitate Domini. 287
Auctor Comment. in S. Marcum. 287
Auctor incertus Comment. in S. Matthæum. 122.313.319.336.338.340
Auctor Ithyphallicus. 183
Auctores de limitibus agrorum. 16
Auguſtinus. 5.10.15.36.44.56.57.67.68.69.73.79.86.87.91.94.99.102.113.114.143.145.149.150.151.155.159.160.162.163.174.186.203.221.224.227.228.231.232.233.239.242.245.257.284.285.289.290.297.307.326.333.334.337.338.343.344.345.349
Auguſtinus Niphus. 54
Aurelianus Lemovic. Epiſc. 52
Aurelius Victor. 210
Auſonius.21. 5.109.164.183.205.209

B.

BAcchiarius. 252
Barnabas Briſſonius J.C. 12.144
Barthius. 9. 10. notatus. 5
Baruch. 138
B. Baſilius. 96.111.143.245
Baſilius Imp. 318
Baſilius Magnus. 33.42.73.105.125.126.141.281.316.332.337.339.340
Baſilius Seleucienſis Epiſcopus. 8.126.134.262.239
Beatus Rhenanus notatus. 301
Beda. 30.78.87.255.301.337.345
Bellonius. 265
Bernh. Breidenbachius. 17
Bernhardus Felicianus. 250
Beroaldus. 90
Beroſus Babylonius. 304
Betanus, presbyter. 301.302
Beticus de fide. 141
Biblia LXX. 14.274
Biblia vulgatæ Interpretationis. 17.
notatus ejus auctor. 274
Bibliorum Interpres vetus. 90
Bibliorum Interpres Arabs. 271
Bochartus. 137.138.182.196.211
Bion. 130
Boëthius de Conſolatione Philoſophiæ. 6.19.37.40.125.343
Boëthus. 322
Bourdelotius. 16
Boxhornius. 268.320.328
Brodæus. 263
Breviator Eutropii. 10
Bulengerus. 245
Burchardus Wormatienſis Epiſcopus. 75.129.249.251.289.301.307.345
Buxtorfius. 18.244

C.

CÆſaris Commentarii. 49.135.136.295.296.323
Cæſarius, Epiſcopus. 134.279.304
Calcagninus. 174
Callimachus. 169.172.177.207.213.332
Calixtus PP. 75
Calpurnius Flaccus. 5.22
Canones Apoſtolorum. 73
Canterus. 176
Caper Grammaticus. 191
Capitolinus. 70.282.283.346
Carrio. 204
Carolus Paſcalius. 15
Caſaubonus. 97.176.178.346.notat. 63

Caſſia-

Caſſianus. 5.6.26.33.352
Caſſiodorus. 68.106.124.193.256.302. 348
Cato de Re Ruſtica. 18.29.226
Catullus. 3.20.21.45.70.167.184. 243.328
Cedrenus. 46
Celſus. 71.72.93.220
Cenſorinus. 53.54.62.178.209
Chalcidius. 25.30.134.149.155.243
Chariclidas. 193
Chariſius. 23
Chirius Fortunatianus. 225
Chronicon Schalſchelet. 138
Chryſologus. 11.25.41.328
Chryſoſtomus. 5.33.43.67.73.75.85. 99.126.177.213.278.280.284.285. 308.328.333.335.337.338.340.343. 345.349
Cicero. 4.5.11.20.21.26.28.29.30.31. 34.35.38.41.42.43.49.53.55.56.57. 58.59.60.66.67.68.69.73.88.94.95. 104.108.109.111.113.115.119.124. 127.130.134.136.138.148.149.150. 152.153.162.169.173.181.183.199. 201.205.213.225.227.238.240.242 261.262.263.273.278.295.296.321. 322.332.339.341.349
Q. Cicero. 26
Claudianus. 6.12.22.36.39.42.46.57. 65.123.125.129.130.168.193.197. 230.335.340.346
Claudius Tauronenſis. 125
Clemens Alexandrinus. 15.16.18.30. 32.35.67.75.76.89.102.107.108. 116.117.124.143.151.160.173.177. 183.206.213.221.224.233.235.250. 253.261.262.263.265.270.273.274. 276.288.331.337.345.346
Clemens Pſeudo-Romanus. 262.264
Clementis Conſtitutiones. 73.75
Clemens recogn. 131.139.159.173.220 279.323.329.332.340
Cleomedes. 128.194
Codex Juſtiniani. 60.69.280.284.289. 343
Codex Theodoſianus. 62.71.90.105. 211.286.306
Columbanus. 129
Columella. 9.53.160
Coluthus. 207

CONCILIUM
Agathenſe. 307.345
Ancyranum. ibid.
Antiſiodorenſe. 73.307
Aphricanum. 309
Aquiſgranenſe. 73
Arelatenſe. 289
Aurelianenſe II. 345
Aurelianenſe IV. ibid.
Bracarenſe. 99.290.300
Carthaginenſe III. 303
Carthaginenſe IV. ibid.
Conſtantinopolitanum. 28
Eliberitanum. 345
Gangrenſe. ibid.
Ilerdenſe. 290
Laodicenum. 75.309
Matiſconenſe. 75
Neocæſarienſe. 307
Nicænum. 28
Oxonienſe. 73
Romanum. 307
Spalenſe. ibid.
Trullanum. 290
Turonicum. 28
Vaſenſe. 289
Veneticum. 345
Wormacienſe. 291.301
Conradus Clauſerus 217
Conſtantinus Manaſſes. 139.157
Cornelius Severus. 17
Cornutus. 135.184
Corpus Canonicum. 309
Cujacius J.C. 290
Corippus. 5
Curtius. 110.198.246
Cyprianus. 1.6.7.10.20.26.30.106. 124.125.130.140.158.165.209.214. 231.246.247.249.252.254.258.331. 333.336.337.338.339.342.343.344 347.350
Cyrillus. 72.74.99.105.113.145.149. 157.305.331.345

D.

DAmaſcenus. 96.141.157.284.324. 326
Daniel Propheta. 248
De Dieu. 245
Delrio. ibid.

Democrates. 123
Democritus hiſtoricus. 84
Demoſthenes. 30.88
Dempſterus notatus. 299
Deuteronom. 47.271.292
Didymus. 17.137
Digeſta. 257.280.284.289.290
Dio. 181.198.215.216.222.230.281.283.319.
Dio Caſſius. 60.94.281
Dion Chryſoſtomus. 4.35.113.179.204.206.251.349
Diodorus Siculus. 44.107.136.156.161.164.185.188.240.241.262.263.264.267.269.270.277.294.296.304.324
Diodorus Tarſenſis. 84
Diogenes Laërtius. *vide* Laërtius.
Diomedes. 3
Dionyſius Afer. 137
Dionyſius Alexandrinus. 231
Dionyſius Halicarnaſſ. 10.33.42.45.51.56.64.199.223.224.225.226.231.289.339
Dioſcorides. 110
Diphilus. 179
Domitius. 5
Domitius poëta. *ibid.*
Donatus. 206.334
Druſius. 17.324
Duris Samius. 186

E.

Eccleſiaſtes. 6.182
Eleutherius PP. 302
Elias Cretenſis. 69.140.176
Empedocles. 324
Ennius. 107.112.139.291.342
Ennodius. 5.41
Epictetus. 148
Epigramma Vetus. 13
Epiphanius. 33.38.67.83.87.150.157.213.244.246.284.288.322
Epitome SS. Canonum. 289
Eraſmus Stella. 267
Ericus Olaus. 296
Etymologicum Magnum. 24.111.169.197
Euagrius. 137.264
Eucherius Epiſcopus. 2.41.68.349.350
Eugraphius. 29.122
Euripides. 47.90.108.109.110.162.207.230.235.256.294
Euſebius. 20.40.43.69.71.72.86.92.99.102.104.149.162.174.192.194.210.235.237.242.258.262.264.275.292.323.324.329.339
Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum. 136.255
Euſtathius in Homerum. 24.137.178.179.185.207.289
Eutropii breviator. 59.60
Exod. 189.271

F.

Fannius. 29
Ferrarius notatus. 70.95.151.280
Feſtus Avienus. 20
Feſtus. 3.18.29.45.54.66.136.176.178.213.238.348
Firmicus Aſtron. 12.42.65.66.68.85.116.131.135.254.255.280.305.339.350
Firmicus de E. P. R. 107.161.163.167.174.203.226.252.253
Florus. 10.51.58.60.229.230.297.346
Focas. 119.123
Forcatulus. 176
Franciſcus Balduinus J. C. 75.89
Franciſcus Floridus notatus. 48
Franciſcus Fluſſas. 99
Freculphus. 69
Fronto. 3
Fulgentius. 15.53.257
Fulvius Urſinus. 6.55.68.232.351

G.

Gabrias. 224
Galenus. 113
Gaudentius. 25.337
Gazæus. 322.325
Gelaſius de Actis Concilii Nicæni. 243
Gelaſius PP. 307
Gelenius. *Vide* Sigiſmundus Gelenius.
Gellius. *Vide* Agellius.
Genebardus. 183
Geneſ. 15.84.97.107.130.137.182.183.210.211
Gennadius. 128
Geographus Nubienſis. 138
Georgius Cyprius. 131

Georgius Fabricius. 187
Georgius Trapezontius. 96
Getulicus. 135
Gloſſæ Veteres. 10.13.14.16.23.54. 85.116.134.168.169.261.264.265. 266.286.312.336
Godeſcalcus Stewechius. 286
Goltzius. 282.287
Gratius. 12.57.134
Gregorius Nazianzenus. 5.21.99
Gregorius Nyſſenus. 73.99.143.326
Gregorius PP. 248
Gregorius Presbyter. 8
Gregorius Thaumaturgus Epiſcopus. 35
Gronovius. 69.259
Gruterus. 23
Guilielmus Brito. 26
Gyraldus. 174

H.

Hadrianus Junius. 1.265.274
Harmenopolus. 284
Harpocration. 169.201.202.290
Heliodorus. 17.22.124.137.306
Henricus Stephanus. 244.271
Heraldus. 168
Hermeſianax. 145
Hermias. 149.325
Herodes Poëta. 26
Herodianus. 45.110.135.215.283.346
Herodotus. 45.46.47.107.139.166. 182.185.195 230.241.263.264.267. 269.278.298
Heſiodus. 25.156.188.330
Heſychius. 15.23.48.137.176.179. 185.188.243.250.290
Heſychius Illuſtrius. 29 67
Heymo Epiſcopus. 345
Hierocles. 329.334
Hieronymus Epiſcopus. 2 5.8.9.12. 14.19.20.21.22.26.33.38.42.52.55. 58.61 73.78.80.84.85.92.96.106. 109.112.115 123.124.140.156.162. 175.176.190.191.196.216.220 226. 231.233.240 259.262.263.279 287. 288.290.322.324.331.333.335.336. 337.343.344.349
Hilarius. 7.22.38.85.125.218.317.349
Hirtius de bello Hiſp. 104
Hiſtoria Tripartita. 302.348
Homerus. 20.25.47.99.137.146.156. 177.182.186.266.341
Horatius. 3.6.15.36.48.61.85.102. 130.146.184.188.190.202.218.299
Hoſeas Propheta. 14.46
Hoſpinianus. 59
Hyginus. 44.48.101.169.185.197. 240.274.475.294

I.

Jacobus Pamelius. 286
S. Jacobus Apoſtolus. 301
Jamblichus. 150.335
Jechezkel Propheta. 6.138.195.196
Jeſaias Propheta. 136
Jirmejas Propheta. 6.48.131.136.143. 195.196.280.292
S. Ignatius. 73.332
Innocentius PP. 307
Inſcriptiones Veteres. 192.198.216. 282
Joannes Baptiſta Pius notatus. 111
Joannes Evangeliſta. 91.108.325
Joannes Hentenius. 309
Joannes Hugo Linſchotanus. 277
Joannes Paſſeratius. 21
Joannes Saliſberienſis. 113
Job. 14.130.131
Jodocus Clicthoveus. 234
Joël Propheta. 47
Jonas Aurelianenſis. 125
Jornandes. 10.135
Joſephus. 67.68.83.160.237
Joſua. 202
Irenæus. 77.246.325.345
Iſacius Tzetzes. 156.168.186.201. 235.240
Iſidorus Hiſpalenſis. 3.10.17.22.23. 24.65.72.89 113.128.187.249.255. 331.333
Iſidorus Peluſiota. 29.32.33.39.53. 86.99.134.140.156.158.185.333. 335.337
Iſocrates. 169.230.294
Iſychius. 137
Juliani Cæſares. 143
Julianus Imp. 12.35.71.136.348
Julianus Patricius. 284
Julianus Scholaſt. 130
Julius Capitolinus. 215
Julius Pollux. 23.24.65.180.187.290
Julius Obſequens. 55.58.214.334
Julius Severianus. 257
Junilius, *ſive potius* Beda. 125

Juſtinianus. 61
Juſtinus Hiſtor. 139.222.245
Juſtinus Martyr. 15.32.87.99.101.109. 113.141.143.145.148.149.214.219. 244.255.258.289.306.308.321.324. 333.337
Juvenalis. 4.13.16.26.33.58.110.129. 166.181.222.225.227.237.263.264. 266.269.278.307.341.343.344. 350
Juvencus. 147

K.

Kalendarium ruſticum Romanum. 161

L.

Lactantius. 7.18.31.32.34.38.39. 42.55.67.68.69.71.72.74.75. 79.83.86.92.93.96.100.114. 115.120.121.122.123.126.129. 133.134.143.148.153.165.182. 204.209.214.217.223.225.226. 227.232.233.234.244.245.247. 248.252.256.257.258.263.289. 292.295.297.306.313.322.325. 331.332.333.335.336.339.340. 343.344.345.349.350
Lactantius, *aliis* Luctatius, ſcholiaſtes Statii. 44.99.164.179.188.200. 228.240
Laërtius. 28.29.35.61.69.76.148.149. 245.249.279.324.325
Lambinus. 144
Lampridius. 49.63.92.166.175.211. 282.290
Leges XII. Tab. 73.108.348
Leges Capitales Karoli V. Imperatoris. 289.290
Leo Afer. 137
Leo PP. 59.228.335.345
Leonidas. 109.110
Leopardus. *Vide* Paulus Leopardus.
Leviticus. 44.74.130.292
Libanius Sophiſta. 35.68.113.262
Liber Inſcriptionum antiquar. 12.55. 187.233.260.334
Licinius Macer. 233
Lindenbrogius. 63.127.257.290
Lipſius. 13.27.182.216.284.306.322
Livius. 3.10.30.45.49.54.55.57.58. 59.60.103.199.213.226.228.232.248 296.339
Livius Andronicus. 183
Longus. 306
Lucanus. 41.53.54.98.139.146.165. 190.197.283.295.296.299
D. Lucas Euangeliſta. 5.28.33.91.211
Lucianus. 12.13.27.48.52.73.75.76. 80.82.86.93.99.109.111.162.166. 175.178.180.181.185.213.226.235. 236.241.250.255.266.273.278.298. 325.340.347.350
Lucifer Caralitanus. 98
Lucilius. 205
Lucretius. 8.12.16.19.20.22.36.55. 114.133.134.146.168.191.198. 218.332
Ludovicus Carrio. 204
Lycophron. 193.235.252

M.

Macarius. 328.349
Machab. 190
Macer. 108
Macrobius. 35.46.51.54.55.59.161. 164.186.187.191.197.209.212.226. 233.262.293. tentatus. 152
Maffæus. 277
Magius. 111
Malchus de vita Pythagoræ. 324
Manilius. 12.20.36.39.125.146.215. 248
Marcianus J. C. 64
Marcilius. 346
Marius Victor. 125.157.322
Martialis Epiſcopus. 52
Martialis. 7.15.60.62.63.64.82.108. 116.178.179.181.266.269.274.
Martianus Capella. 15.39.53.120.168. 189.332
Martinus Bracarenſis Epiſcopus. 300
Martyrologium Bedæ. 339
S. Matthæus Euangeliſta. 73.97.108. 211.325.336
Mauſſacus refutatus. 201
Maximus Epiſcopus Taurinenſ. 35.128
Maximus Grammaticus. 94
Maximus monachus. 335
Maximus Tyrius. 130.133.236.244. 256
Mela. 44.132.136.262.278.295.298

Mena-

Menander. 274
Mercurius Triſmegiſtus. 99.143.148
Merula. 291
Meurſius. 18.109.201.235
Michaël Glycas. 48
Muretus. 212
Muſonius. 351
Myrtilus. 293

N.

NAhum Propheta. 195
Nazarius. 26
Nazianzenus. 69.148.173.177.206.235
262.286.331.337.343
Nemeſianus. 57
Nemeſius Epiſcopus. 41.99.100.128.
149.324
Nepos. 185
Nicander. 17.169
Nicephorus Calliſtus. 73.87.141.324.
339.348
Nicephorus Greg. 66.73.249.302.324
Nicetas Choniates. 297
Nicetas in Nazianzenum. 345
Nigrinus. 109
Nilus Epiſcopus. 78.328
Nonius Marcellus. 4.23.24.38.229
Nonnus. 91.168.173.180.189.200.206
Novellæ Juſtiniani Imp. 284.289
Numenius. 322

O.

ODo Cluniacenſis. 12.41.78
Oecumenius. 12.52.127.159.
301.309.345
Olympiodorus. 323.328
Onuphrius Panvinius. 215.286
Oppianus. 121.132.188.332
Optatus Milevitanus. 89
Oracula Sibyllina. 16
Origenes. 33.45.71.77.87.91.93.96.
98.113.134.140.155.165.250.322.
324.327.345
Oroſius. 51.58.60.92.239.294.297
Orpheus. 20.44.46.141.145.149.160.
186.188.207.213.323.332
Ortelius. 89
Ovidius. 12.13.16.20.21.24.26.28.
41.42.44.53.59.62.63.64.65.81.91.
108.110.121.126.133.139.146.156.
176.181.184.185.188.193.197.198.
234.236.237.274.276.277.282.332.
340

P.

PAcatus. 26.112
Pacuvius. 127
Palæphatus. 156.157.235.236
Palladius. 19
Pamelius notatus. 74
Pamphylus Martyr. 324
Panætius. 322
Papias. 15.23
Papinius Statius. 11.16.22.36.39.57.
128.147.158.178.179.201.227.235.
248.251.298.330.332.346
Parmenides. 145
Parrhaſius. 277
Parthenius. 189.306
Paſchalius. 15
Paullinus. 62.331
Paulus Alexandrinus. 201
S. Paulus Apoſtolus. 100.102.106.337
Paulus J.C. 16.65.104.105.257.290.
306
Paulus Leopardus. 23.24
Pauſanias. 35.44.45.48.52.76.113.
169.172.174.179.180.187.225.229.
235.304
Pedo Albinovanus. 41
Perſius. 26.61.63.97.135.164.274.321
Petronius. 16.23.62.66.78.82.97.104.
140.178.181.189.190.244.313
S. Petrus Apoſtolus. 6
Petrus Daniel. 7
Petrus Faber J.C. 47.136.187.228.
334
Petrus Pithæus. 10.12
Petrus Siculus. 254.284
Peucerus. 54.245
Phædrus. 13.190
Philargyrius. 5.45.96.128.137.185.
294.320
Philaſtrius. 75.157.293
Philemon. 146
Philo Byblius. 46.47.48.274
Philo Judæus. 8.9.30.35.91.106.126.
130.135.136.139.143.218.245.
308.322
Philo de vita contemplativa. 262

Philo de ſpecialibus legibus. 289 304
Philolaus. 145
Philoſtratus. 35.42.52.88.101.124
132.180.206.235.246.255
Phocylides. 133.145
Photius. 35.113.132.324
Phorii Nomocanon. 69.75.280.290.
309.345
Phurnutus. 184.185.193.235.274
Pindarus. 47.202.203.204.235.332
346
Piſidas. 128.129.131
Plato. 33.35.38.42.45.46.76.134.
155.183.203.213.243.219.289.291.
322.324.329.349
Plautus. 9.10.11.19.26 41.48.61.62.
63.110.115.146.261.346
Plethon. 125
Plinius Major. 12.13.18.26.38.42.43.
50.60.104.107.108.113.137.162.
178.198.214.217.227.230.233.244.
246.262.269.272.273.276.290.296.
321.328.332.340.341.346
Plinius Junior. 10.22.64.73.80.88.
123.283
Plinius in Panegyr. 136.215
Plotinus. 335
Plutarchus. 12.33.35.37.41.45.59.60.
69.83.97.103.110.113.160.165.
166.177.178.184.185.187.192.210.
211.214 221.224 225.231.239.241.
243.244.263.264.270.271.296.297
321.328.341
Pœnitentiale Romanum. 291.345
Pœnitentiale Theodori. 301
Polybius. 4.58.138.346
Pontius in vita Cypriani. 7
Poſidonius. 322
Porphyrius. 52.66.133.162.184.185.
193.247.250.261.262.274.292.297
Pricæus. 306
Primaſius Afer Epiſcop. 345
Priſcianenſis notatus. 70.95.280
Procopius Gazæus. 48
Procopius in Eſaiam. 45.223.337.
345. in 1. Reg. 48
Procopius Hiſtoricus. 211.328
Procopius Sophiſta. 134.141.281.319
Propertius. 12.110.190.200.218.225
Proſper Tyro. 5.177
Proverbia Salomonis. 14.17
Prudentius. 6.7.8.12.16.19.20.25.31.
32.43.49.50.70.71.72.74.77.78.79.
83.85.91.98.101.103.105.109.124
127.141.158.165.166.167.174.177.
192.200.211.212.215.218.219.220
222.227 230.233.242.250.252.266.
278.282.289.294.297.300.317.325.
326.328.340.341.343.349
Pſalmi Davidis. 6.106.130.271.292
Pſellus. 125
Pſeudoareopagita. 75
Ptolemæus. 137.138
Publius Mimus. 28

Q.

Quadratus Epiſcopus. 302
Querolus. 42.165
Quintilianus. 19.21.90.100.140.213.
289.350
Quintus Smyrnæus. 207

R.

Rabanus Maurus. 73.75.255.302.
345
Rabbi Aben Eſra. 14
R. Benjamin. 138
R. David Kimchi. 47.136.274.292
R. Iſaac Abarbanel. 292
R. Joſeph Karck. 292
R. Moſes Maimonides. ibid.
R. Moſes Gerundinenſis. 292
R. Moſes Mikotzi. ibid.
R. Salomon Iarchi. 136.292
Regum libri. 14.47.263.292.293
Remigius Epiſcopus. 42.136
Rhaguſtius. 54
Rigaltius notatus. 95.259
Rhodiginus. 174
Rudolphus Langius. 260
Ruffinus. 5.12.21.27.36.190.253.287.
307.326
Ruſticus Elpidius. 125

S.

Sabæus. :
Salmaſius. 13.27
Samuel Propheta. 244.27
Saliſberienſis. 53.155.236.240
Salluſtius. 5.27.88.125.207
Salluſtii libellus de diis & mundo. 114
Salvianus. 8.40.41.87.105.147.148.
257.288.337.350

Sanchoniates. 47
Savaro. 15
Saxo Grammaticus. 22
Scævola J. C. 4
Scaliger pater. 182.195.267.268.334
Scaliger filius. 3.35.46.47.187.266.
274.277
Scioppius. 29
Sedatus. 57
Sedulius. 129.131.166.302
Seldenus. 47.262.275.293.334
Seneca Pater. 58.61.64.65.85.111.158.
190.205.225.332.335.336.337.338
339.342
Seneca Philoſophus. 9.11.29.38.77.
97.98.149.280.321.341
Seneca Tragicus. 6.16.20.21.40.41.
82.139.193.203.215.256.293.340.
341.342.343
Septimius Serenus. 186
Serenus Sammonicus. 134
Servius. 6.9.21.22.25.35.36.37.44.
45.46.48.54.55.58.101.128.136.
158.166.186.188.193.194.198.206.
223.231.232.250.257.329.330.340
Sextus Aurelius Victor. 210
Sextus Empiricus. 149.160
Sextus Philoſophus. 67.148.278.291

SCHOLIASTES

Apollonii. 174.213
Ariſtophanis. 169.193.241.289
Callimachi. 264
Germanici Cæſaris. 275
Græcus S. S. Canonum. 289
Hephæſtionis. 176
Heſiodi. 130
Homeri. 17.24.137.149
Horatii. 5.89.90.116.240
Juvenalis. 35.237.264.279.299
Lycophronis. 82.164
Nicandri. 17
Perſii. 61.63.135.164
Pindari. 47
Sophoclis. 323
Statii. 44.99.164
Terentii. 29.122
Theocriti. 162.243
Thucydidis. 235
Virgilii. Vide *Servius*.

Siculus Flaccus. 16
Sidonius Apollinaris. 15.20.28.44.
54.183.207
Sigiſmundus Gelenius. 25.51.57.66.
89.99.120.238.257. notatus. 1
Sigiſmundus L. Baro. 267.268
Silius Italicus. 4.22.123.239.292.
317.332
Simon Magus. 325
S. Simon Apoſtolus. 335
Simplicius in Epictetum. 4.143
Simplicius in lib. 1. Phyſic. Ariſtot.
148.151
Syneſius. 336
Socrates. 33.71.204
Solinus. 20.113.138.198.212.262.
298.332
Sophocles. 41.111.145
Soſipater. 16
Sozomenus. 245.348
Spartianus. 3.28.60.63.262.282
Stephanus de urbibus. 10.197
Statius Papinius. *Vide* Papinius Statius.
Stephanus Byſantinus. 137
Stobæus. 38.41.96.99.148.149.150.
322.335
Strabo. 10.21.44.45.115.135.151.
173.174.186.196.262.263.268.
269.332
Suetonius. 10.12.18.28.38.59.61.
69.110.181.190.198.215.229.235.
281.283.346
Suffridus Petrus. 88.311
Suidas. 6.15.23.24.42.48.52.67.68.
100.121.179.196.253.346
Sulpitius Severus. 49.77.111
Symmachus, Bibliorum Interpres. 14.
351
Symmachus. 43.51.62.64.106.123.
137.158.325
Syneſius. 66

T.

Tacitus. 8.11.13.29.49.59.70.
72.80.83.84.86.131.143.158.
256.181.282.283.296.297.346
Tatianus. 67.69.72.102.122.123.134.
148.200.207.214.217.242.249.251
288.297.327.335
Terentius. 29.62.115.162.205.306
Tertullianus. 1.2.7.18.20.35.43.47.
49.50.51.55.60.66.68.70.71.72.73.
74.76.77.78.80.81.83.85.88.89.92
93.95

93. 95. 100. 103. 104. 105. 106. 108. 113. 123. 126. 145. 149. 155. 157. 168. 178. 203. 207. 209. 214. 218. 221. 227. 229. 230. 232. 237. 237. 242. 243. 244 245. 246. 247. 250. 256. 257. 260. 281. 287. 288. 289. 291. 293. 295. 298. 301. 305. 306. 311. 314. 323. 324. 326. 328. 329. 330. 331. 337. 339. 340. 343. 344 346. 347. 350
Theo Sophiſta. 145. 162
Theocritus. 26. 187
Theodoretus Epiſcopus. 26. 32. 67. 68. 69. 72. 76. 112. 113. 122. 123. 140. 141. 149. 155. 201. 204. 250. 281. 284. 289 316. 323. 328. 329. 333. 336. 337. 340. 343
Theodotio, Bibliorum Interpres. 14
Theodulphus. 75
Theognides. 121
Theon. 200
Theophilus Epiſcopus. 32. 68. 81. 98. 101. 148. 160. 210. 214. 217. 221. 237. 254. 261. 281. 297. 328. 336. 343
Theophraſtus. 12. 16. 178. 295
Theophylactus, Bulgariæ Epiſcopus. 97. 211. 309
Theophylactus Symmocatta. 136
Thomaſius. 183
Thucydides. 235
Tibullus. 15. 16. 54. 62. 63. 64. 109. 110. 176. 207. 212. 218. 225. 248. 262. 299. 314
Timæus Locrus. 141. 322. 324
Trallianus. 306
Trebellius Pollio. 106. 341
Triſmegiſtus. Vide *Mercur.*
Trithemius. 2
Turnebus. 260. 286

V.

Valerius Epiſcopus. 206
Valerius Flaccus. 22. 144. 193. 195. 293. 341. 351
Valerius Maximus. 45. 51. 58. 113. 139 162. 223. 229. 233. 239. 298. 329. 335
Valerius Soranus. 146
Valla. 176. 270
Varro. 24. 44. 54. 59. 115. 128. 160. 178. 182. 193. 229. 232. 233. 234. 275. 334. 346
Vegetius. 235
Vellejus Paterculus. 282
Venantius Fortunatus. 123
Verrius Flaccus. 50. 59
Vetus Martylogium. 78
Vibius Sequeſter. 203. 332
Victor de perſecutione Vandalorum. 7. 20
Victor Utic. 105
Victorius. 111
Vigilius PP. 302
Vincentius Bellovacenſis. 17
Virgilius. 6. 16. 20. 22. 28. 35. 38. 48. 58 59. 61. 101. 110. 115. 120. 121. 144. 147. 160. 179. 188. 189. 200. 202. 212 228. 230. 236. 237. 251. 271. 329. 330 340
Vitruvius. 4. 148. 230
Ulpianus J. C. 4. 68. 69. 71. 105. 116. 257. 280
Vopiſcus. 70. 140. 283
Voſſius. 30. 47. 49. 67. 99. 209. 255. 272
Voſſius Dionyſ. 292
Weitzius refutatus. 294
Witechindus. 12
Wolfius. 121

X.

Xenophanes Colophonius. 14.
Xenophon. 4. 35. 112. 124. 273 274. 316. 337
Xiphilinus. 128. 214. 297
Xixtus in ſentent. 300. 311. 335
Xylander. 271

Y.

Yvo Villiomarus. 197

Z.

Zeleucus. 43
Zeno Sidonius. 332
Zeno Veronenſis. 4. 20. 25. 68. 92. 115 248
Zenobius Accioalus. 204
Zonaras. 58. 87. 297
Zoroaſtris Magica. 125
Zoſimus. 51. 79

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM.
Quæ in
M. MINUCII FELICIS OCTAVIO
Occurrunt.

Littera a *primam*; b *ſecundam Paginæ columnam deſignant.*

A.

ABaddir lapis quem faſciis involutum Saturnus pro Jove devoravit. 172.a
Abderites Protagoras. 68.a,b
Abortionis pocula. 290.a
Abortum feciſſe, in veteri Eccleſia pro homicidio habebatur. ibid.b
Acca Larentia, Romuli nutrix. 233.a,b. *antequam Tarrutio nupſerat, nobile ſcortum fuit.* 233.b
Accipitres ab Ægyptiis culti. 264.a. *ejus venerationis cauſa.* ibid.a,b
Acervi lapidum uncti. 16.b
Α'χθοφόροι. 23.a
Adorandi ritus. 12.b.13.a,b.14.a
Adorare, pro facere. 348.b
Adtubernales qui. 3.b
Adulteria in Iſidis templo præcipue committebantur. 237.a,b
Adulterium non ſolum facti colluvione, ſed etiam adſpectus attentione committitur. 311.b. *in corde peractum, minus eſt peccatum, quam ſi quis etiam adjungat factum.* ibid.
Ædiculæ quid. 313.b
Ægyptii ſiccitatem temperat Nilus. 136.a
Ægyptii animarum tranſmigrationem credebant. 324.b
Ægyptii hominem ſibi quem colant eligunt. 281.a
Ægyptii quomodo corpora defunctorum condierint. 107.b
Ægyptiis cum ſororibus legitima connubia 304.a
Ægyptiorum monſtruoſa ſuperſtitio in brutis animantibus colendis. 236.a,b.262.a & ſeqq.
Ægyptus, pro nigro. 137.a
Ænigma. 211.b. *pro ipſo nummo.* ibid.b
Æſculapius ab Epidauriis cultus. 45.a. *ejus templum extra urbem.* ibid.
Æſculapius barbatus. 180.a,b. *aurea ejus barba à Dionyſio tyranno ablata.* ibid.b. *fulminatus.* 203.a
Ætatula innocens. 7.b.8.a
Ætnæ montis deſcriptio. 332.a
Æſtus curarum. 121.b
Africa unde Ammonia dicta. 197.a
Agdeſtis eadem ac Cybele. 176.b
Agriculturam primus docuit Saturnus. 211.a
Agrippina, Claudii ſacerdos. 282.a,b
Ajax Iliſſo comam devovit. 180.a
Αἰγυπτιῶσαι, *atrare, denigrare.* 137.a
Αἰώρα *feſtum in honorem Erigonæ inſtitutum.* 201.a
Alexander M. cur Arabibus Bicornis dictus. 197.b
Alexandri M. liber de diis ad matrem. 162.b.163.a
Alexandria, urbs, ab Alexandro M. condita. 196.a
Allenſes dies, pro nefaſtis. 59.a
Allienſis pugna quando facta. ibid.
Alticincti quinam dicti. 189.b.190.a,b
Amalthæa capella, Jovis nutrix. 172.a

Α'μβλα-

Α᾽μελωθρίδια φάρμακα. 290.a,b
Amicitia pares aut accipit aut facit. 28.b
Amicitia vera in idem velle & nolle conſiſtit. 4.b.5.a
Amicitiæ definitio. 5.b. veriſſima ſignum. 6.a
Amicorum una anima in duobus corporibus exiſtens. 5.b
Amicus unanimis. ibid.
Ammon ſive Hammon, Jupiter, idem ac Cham filius Noë. 195.b. Vide Jupiter.
Ammonis nomen etiam in Veteri Inſtrumento reperitur. 195.b
Amphiaraus vates. 240.a. ob monile ab uxore proditus. ibid.b
Amprocotæ cur leænam venerarentur. 276.b
Anaces dicti Caſtor & Pollux. 201.b. 202.a,b
Α᾽νάκεια, feſtum in honorem Dioſcurorum. 201.b
Anaxagoras motum infinitæ mentis Deum eſſe dicebat. 150.b.151.a. cur ab Athenienſibus morte mulctatus. 68.b
Anaximenes aëra Deum ſtatuit. 150.a
Ancile è cœlo delapſum, ejuſque forma. 223.b
Angelorum officia. 246.b.247.a
Anilis ſuperſtitio, pro extrema ſuperſtitione. 115.a
Anguilla ab Ægyptiis culta. 272.b
Animalia armata dentibus. 133.b fundata ungulis. 134.a
Animarum immortalitas. 314.b
Animorum conjunctio amicos facit. 5.a
Animus ut luxu ſolvitur, ita frugalitate firmatur. 335.a
Annales. 55.a
Antinous, Hadriani deliciæ, inter numina relatus. 216.b
Antiochus Epiphanes libros Judæorum comburi juſſit. 69.b
Antiquitas fabellis mirum in modum delectata. 155.b
Antiſthenis opinio de Deo. 151.b
Antrum Jovis. 213.b
Anubis idem ac Cynocephalus. 165.b. cur canino capite fingeretur. ibid. numen cœleſte ſimul & terreſtre. 166.a
Apes unum Regem habent. 140.b
Aphæa Æginetis vocata Diana. 181.a
Apices, pilei Saliorum. 223.b
Apis Bos à Memphitis cultus. 262.a,b. Lunæ dicatus. ibid.b
Apis idem qui Serapis, Ægyptiorum deus. 253.a
Apium ex interempti Corybantis ſanguine natum. 173.b
Apollo Delphicus. 160.b
Apollo Sminthius unde ſic dictus. 276.b
Apollo unde Κυροτρόφος dictus. 178.a
Apollo quare juvenili ætate fingatur. 177.a,b. apud Syros barbâ ornatus fingitur. ibid.b. ex ephebis egreſſi comam ei tondebant, & ejus ratio. 177.b.178.a
Apollinis fabula, quod Admeti pecus paverit, unde hauſta. 207.b. unde Νόμιος dictus. ibid.
Apolloniates Diogenes aëra Deum ſtatuit. 150.a,b
Α᾽πορεῖν. 121.a
Α᾽πορία. ibid.
Apotheca, pro Vinariis. 4.a
Aquæ verbo Dei ſe receperunt in conceptacula ſua. 37.a
Aquæ uſus in quibus maxime conſiſtat. 182.a
Aquila à Thebanis culta. 266.a
Aquilius. 339.b
Arabia unde terra Chus dicta. 197.a
Aræ ignotis diis extruebant Romani. 52.a
Arceſilas & Carneades de omnibus dubitabant. 114.a
Arbiter in quo differat à Judice. 29.a
Arbor capillata ſive capillaris unde ita dicta. 178.a
Arbores terminales. 16.b
Argentariorum taberna. 3.b
Ariſtæus, primus venator. 189.a
Ariſto Chius negat formam Dei comprehendi poſſe. 154.b
Ariſtotelis opinio de Deo. 152.b.153.a
Artes ſordidæ quæ cenſeantur. 33.b
Aſinini capitis cultus abjectus Chriſtianis. 1.a.2.a.83.a,b. ut & Judæis. ibid. unde fortaſſis nata ſit illa opinio. 84.a
Aſpides ab Ægyptiis cultæ. 267.a
Α᾽σπαστικὸν βασιλέως. 13.b.14.a
Aſſiduitas, pro conſeſſu. 9.b
Aſſiduus quis dicatur. ibid.
Aſſiduus canis. ibid.

Aſſyrii Saturnum, qui idem qui Sol, colebant. 45.b
Aſtarte Syrorum numen. 47.a. *quid ſignificet.* ibid. *eadem quæ Luna.* 47.b. 48.a. *Baaltis dicta.* ibid b. *Domina cœli.* ibid. *ejus ſacra.* ibid.
Aſtra labuntur & redeunt. 328.b
Atergatis Dea unde dicta. 274.b. *ſemipiſcis ac fœminalier erat.* 273.b. *varia ejus nomina.* 273.a. *alia eſt ac Dea Syria.* ibid.b. *Syros, qui piſcem comederent, inflabat, morbiſque affligebat.* 274.a. *quomodo eam Syri placabant.* ibid.
Athenienſes acerrimi vindices contemptæ religionis. 68.b. *cum ſororibus legitima ineunt connubia.* 305.a
Athenis lege receptum fuit, ut, quicquid natum nollent, id vel morti darent, vel exponerent. 306 a
Atomorum lepida deſcriptio. 126.b
Attis an Cybeles juſſu, an vero ſe ipſe caſtrarit. 175.a
Aves ſine patrimonio vivunt & in diem pecua paſcuntur. 336.a,b
Augures ex Etruria accerſiti. 53.b.54.a. *Natu maximi præferebantur.* 54.b
Auguria à barbaris olim in honore habita. 53.a,b. *quis eorum inventor.* ibid.b
Auguſti natalis. 61.a
Auguſto Cæſari diverſa templa diverſis locis erecta. 281.b
Auguſtus in Deorum numerum relatus. 215.a. *Jovis effigie conſecratus.* 282.b
Auriga flagello uti admoto populum venerabantur. 13 b
Autumnitas. 11.b
Axur, antiquiſſimum Volſcorum oppidum. 195.a

B.

B*Aal, Bal, Belus, Bel, idem numen.* 45.b.46.a
Baal quoque Deus T. O. M. à Judæis nuncupatus fuit. 46.a
Baaltis eadem quæ Aſtarte Phœnicibus. 48.b
Βαίτυλος, *lapis quem Saturnus pro Jove devoravit.* 172.a
בר *quid.* 14.a,b
Barbæ primitias veteres Diis conſecrabant. 181.a,b
Baſia jactare. 13.b
Baſilica Chriſtianorum. 92.b
Bellonæ ſacerdotes non tantummodo hauſtu ſanguinis humani initiabantur, ſed & in omnibus ſuis Sacris ſe cruentabant. 298.b.299.a
Belus ſive Bel, Numen apud Orientales. 45.b. *idem qui Sol.* ibid. *dictus Saturnus, Mars, Jupiter.* 45.b.46.a
Beneficentiæ tituli. 65.a
Beſtiarii deſperati dicti. 71.a
Bimariti excluſi ab Epiſcopatu. 307.a
Bonæ Deæ ſacra viris adire nefas. 225.b. *imo & maſculæ picturæ in ejus templo velabantur.* ibid.
Bonus *factum ex* benus. 183.b
Bos fertilitatis eſt ſignum. 253.b
Boves duo, alter Apis, alter Mnevis, ab Ægyptiis pro numinibus habiti. 262.a.b
Britannia Sole deficitur. 135.a,b
Britomartis Cretenſibus dicta Diana. 188.a
Buſiris in Ægypto hoſpites advenientes ſacrificavit. 294.b. *eum Hercules interfecit.* ibid.
Buſiris an unquam fuerit. ibid. *quis forte & quando fuerit.* ibid.

C.

C *Antiqui pro G ſcripſere.* 44.b
Cadavera defunctorum humandi mos vetuſtiſſimus. 327.b. *ungendi mos antiquiſſimus.* 107.b. *abluendi ritus.* 108.b
Cæcilius Natalis, Cypriani præceptor. 1.b. 7.a
C. Cæſar renitentibus auſpiciis feliciter in Africam proficiſcitur. 240.a
Cæſares Romani conſecrati. 215.a,b
Calamitas diſciplina virtutis eſt. 337.a
Callichorus puteus, apud quem primo conſedit Ceres. 169.b
Callithea, Junonis Argivæ prima ſacerdos. 235.b
Cani fluctus. 20.a,b
Canis ab Ægyptiis cultus. 265.b
Cantabra, vexilla, pallia. 286.a,b. 287.a
Cantabra & vexilla ut differant. 287.a
Capella Amalthæa, Jovis nutrix. 172.a

Capillos veteres diis vovebant. 178.a,b. *item fluviis.* 179.b. *eos in eorum honorem reſecabant.* 178.a,b
Capræ & hirci à Mendeſiis culti. 266.b.
Capras etiam Coptitæ colebant. ibid.
Caprarii Mendeſiis præcipuo in honore fuere. ibid.
Caput unde ſacrum eſſe putarint veteres. 243.b
Carneades & Arceſilas de omnibus dubitabant. 114.a
Carpocratitarum hæreſis. 288.b
Caſearia taberna. 4.a
Caſſa vota. 101.b
Caßius Hemina, hiſtoricus. 209.b.
Italorum res deſcripſit. ibid.
Caſtellamenta. 116.b
Caſtor & Pollux Διόσκυροι *appellati.* 201.a,b. *alternis moriuntur.* ibid. & 202.b. *item Anaces dicti, & unde fortaſſe illud nomen.* 201.b.202.a
Caſtores nuncii victoria de Perſe. 57.a,b
Cataphryges hæretici. 87.b
Catilinæ fœdus ſanguinarium. 297.a,b
Catta, Gatta. 264.a.289.a
Cavillare, ſeu cavillari, de fontibus. 120.a
Cavillari de mimis proprie. 326.a
Centauri bimembres. 156.b
Cepæ Ægyptiis pro numinibus cultæ. 278.b
Cercopitheci ab Ægyptiis culti. 266.a
Ceres Eleuſinia. 161.b. *facibus accenſis, ſerpente circumdata, anxia filiam perditam inveſtigat.* 168.b
Ceres Eleuſiniis culta. 44.b. *unde dicta.* ibid.
Ceres mammoſa. 191.a,b
Ceveris fanum quotannis tantum ſemel à viris frequentabatur. 225.a. *ejus ſacris intereſſe viris non licebat.* ibid.b
Ceſtus Veneris. 206.b
Ceſto pellacius. adag. *ibid.*
Chaldæi Belum colebant. 45.b
Cham nomine Jovis Hammonis ab Arabibus cultus. 197.a. *Ægyptiis auctor fuit, ut cum matribus, ſororibus, filiabus ac brutis coirent, ut ante inundationem.* 304.a
Charagma. 211.b
Χαραγμα νόμισμα. ibid.b
Chimæra multiformis. 136.a,b
Chirurgi ſuccincti. 189.b
Chryſippi opinio de Deo. 134.a
Chriſtiani ſtudiorum rudes à gentibus appellati. 31.b.32.a,b. *ſordidæ illis artes objiciuntur.* 32.b.33.a,b
Chriſtianorum ſcripta Diocletiani juſſu concremata. 69.b
Chriſtiani templa Ethnicorum ut buſta deſpiciebant. 75.a,b
Chriſtiani deſperati ab Ethnicis vocati. 71.a,b
imperiti dicti. ibid b
ſæpius noctu ad hymnos Chriſto decantandos conveniebant. 72.b
irriſi quod cum pueris & decrepita ætate mulierculis eccleſias frequentarent & jejuniis ſeſe diuturnis conficerent. 71.b.72.a
execrati quod deos deſpuerent. 77.a.78.a
quod purpuras & ſacerdotum honores deſpicerent ſeminudi. 79.a
Paganis ſtulti, quod tormenta ſpernerent. 79 b
Fratres ſe invicem appellarunt. 81.a. 82.a.312.a
iis ab Ethnicis objectum quod aſini caput adorarent. 83.a,b
ſacerdotis adorarent genitalia. 85.a
infantes vorarent. 87.b
canes alerent ad everſionem luminum. 89.b
nullas aras, nulla templa, nulla ſimulachra haberent. 91.a,b
colerent crucem & Deum crucifixum. 280.b
quod mundo incendium minarentur, & corporum ſperarent reſurrectionem. 96.a,b
& ob id mortuorum corpora non cremarent. 96.a,b
Crucicolæ appellati. 105.b
de ſacrificatis cibis non edebant. 106.b
Unguenta reſpuerunt. 107.a
ſepulchra primum non coronabant, poſteà tamen id ab ipſis factum. 109.b
Chriſtiani crucem non colunt, ſed illum, qui in cruce pependit. 284.b
Chriſtiani ludos gladiatorios non ſpectarunt. 299.b.300.a
carnem non edebant libidinis edomandæ cauſa. 300.b
morticino & ſuffocato abſtinuere. 301.a

eorum

eorum caſtitas. 307.a
unum matrimonium, quod contrahunt liberorum procreandorum gratia. ib.
Chriſtiani convivia celebrarunt publica & privata. 308.a,b.& ſeq.
eorum mira continentia. 311.b
ſpectacula vitabant. 343.b
de ſacrificatiis cibis non edebant. 345.a,b
floribus utebantur ad ſimplicem uſum, non ad ſolennem φυλλοβολίαν. 346.a
mortuos non coronabant. 347.b
ſpe futuræ felicitatis contempſerunt præſentia. 349.a,b
Chriſtianus miſer videri poteſt, non inveniri. 338.b.339.a
Cibi inanimi. 300.b
innocentes. ibid.
innocui. ibid.b
ſimplices. ibid.
Cibus nullus immundus. 302.b
Ciconiæ divino honore à Theſſalis affectæ. 276.a
Cincti, pro viris ſtrennis & militibus. 190.a
Cincluti. ibid.
Cincluti Luperci. 223.a
Circenſes ludi Jovi dicati. 57.b
Circulare. 168.b
Cirta, nobiliſſimum Numidiæ oppidum. 89.a
Claudia virgo Veſtalis quomodo pudicitiam ſuam probaverit. 56.a
Claudii & Junii infelix pugna in Pœnos. 59.b
Claudio Caſ. templum in Britannia extructum. 282.a
Cleanthis opinio de Deo. 153.b
Cloacina dea. 232.b
Clunæ, ſimiarum genus, unde ſic dictæ. 265.b.266.a
Cœlo miſſi qui dicti. 212.b
Cogitatio mali operis pœnas luet. 333.b
Coitio, id eſt, factio, conſpiratio. 303.a
Columbas Syri venerabantur. 274.a
ab earum eſu abſtinebant. ibid.
Comam veteres Diis nutriebant. 178.a,b
item fluviis. 179.b
eamque in eorum honorem reſecabant. 178.a,b
Comas juvenes pariter ac puellæ, antequam connubium inirent, detondebant. 180.a
Commanipulares & Commanipulones. 3.b
Commanipulatio. ibid.b
Commodæ minæ. 211.b
monetæ. ibid.
Commodum talentum. ibid.
Concinere. 4.b
Concordiæ ſummæ argumentum apud Græcos, ἓν καὶ ταὐτὸ λέγειν. 4.b
Conſecrare ſacrilegium. 229.a
Conſecrati Cæſares Romani & Reges. 215.a,b
item alii è domo Auguſtea. 216.a
etiam fœminæ. 215.b.216.a
Conſecratis templa erigebantur. 281.b
ſacerdotes quoque inſtituti. 282.a
inter quos etiam fœminæ. ibid.
Conſecratorum imagines inter Deos Penates collocatæ. 283.a
jurabatur per nomina conſecratorum. ibid.
Conſerere ſapientiam. 27.a,b
Conſputatio extremi contemtus & contumeliæ ſignum. 78.b
Conſtantinopolis natalis. 60.b
Conſualia quando celebrata. 231.b
Conſus eſt Neptunus Equeſtris. 231.b
unde dictus. ibid.
Contubernales qui. 3.a,b
Contubernium quid. ibid.
Conventicula Chriſtianorum. 91.b.92.a
Convivia Chriſtianorum in Vet. Eccleſia publica & privata. 308.a
eorum uſus & effectus. ibid.b. & ſeq.
Convivia inceſta Chriſtianis objecta. 302.b.
Coqui apud antiquos iidem qui piſtores. 116.a
Cornua belli. 198.a
Corona Donatica. 18.b
Coronarum uſus in Deorum ſimulacris ornandis. 18.a,b
Coronis ſertiſque ſepulcra decorata. 109.a.b. & ſeqq.
Corvi forte ab Ægyptiis culti. 271.b
Corybantes unde dicti. 173.a
in eorum Sacris fratricidium celebratum. ibid.
Coryphaſia Minerva. 183.b
Craſſi interitus. 60.a
Crematio & humatio mortuorum apud Romanos jam ab eorum incunabulis obtinuiſſe videtur. 328.b

Crepitus ventris pro numinibus habendos eſſe docuerunt Ægyptii. 279.a
Crepundia. 306.a
Cretenſibus forte ſus culta. 277.a
Criſpantes alvei. 20.b
Crocodili ab Arſinoitis culti. 268.b.
à Tentyritis vero odio habiti. 269.b
qua de cauſſa beſtiæ hæ cultæ. 270.a
Crucicolæ appellati Chriſtiani. 86.b.105.b
Crux nulla, niſi compoſita. 287.b
Crucem honorarunt, non adorarunt Chriſtiani. 284.b.285.b
Crucis cultus Chriſtianis objectus. 284.a
Crucis ſignum naturaliter viſitur in multis rebus. 287.b
Cruſtarii. 116.a
Cruſtularii. 116.a.ibid.
M. Curii devotio. 58.b
Curvum littus. 22.a
Cybele à Phrygibus culta. 25.a
variis nominibus fuit appellata. ibid.
Cybele iiſdem fere ſolemnibus à Romanis culta, quibus ab Ægyptiis Iſis. 167.b
in utriuſque ſacris cymbala & tympana. ibid.
etiam planctus & ejulatus, pectoriſque percuſſio. 168.a
ut & ſtipis mendicatio. ibid.
Cybele eadem ac Agdeſtis. 176.b
Cybeles & Attinis hiſtoria varie tradita veteribus. 174
Cybeles ſacerdotes vicatim ſtipem mendicabant. 224.b
Cymbala in ſacris Iſidis. 164 a
Cynocephalus, idem ac Anubis. 165.b *Vide* Anubis.
Cynocephalus quale animal. 165.b
ab Ægyptiis cultum. ibid.

D.

D*aduchus in Eleuſiniis.* 171.b
Dæmon Socratis conſiliarius. 243.a,b
Dæmones terrenis labibus & cupiditatibus degravati ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ perdidere. 242.b
non deſinunt perditi perdere. ibid.
à Philoſophis & Poëtis cogniti. 243.a
ut & à Magis. 245.a
ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati delitescunt. 247.b.248.a
vitam turbant, ſomnos inquietant, 248.b.249.a
nidore altarium & hoſtiis pecudum ſaginantur. 250.a
à Chriſtianis coacti fatentur quid ſint. 252.a,b.254.a,b
Dæmoniorum exſufflatio. 77.a
Dagon, Palæſtinorum numen. 274.b
unde dictus. ibid.
idem numen ac Atergatis. ibid.
Dea Syria, alia ac Atergatis. 273.b
Decanus in militia quis. 3.b
Deciorum devotio pro republ. 58 a
Delubrum quid. 54.b
ut differat à templo. ibid.
Democritus, atomorum primus inventor. 152.a
ejus opinio de Deo. ibid.
Demoſthenes φιλιππίζειν *Pythiam queritur.* 241.a
Deoſculatio in Hebræorum phraſi eſt adoratio. 14.a
Dercetûs deæ fabula. 273.b
Deſperatus. 71.a
Deſperati etiam appellabantur beſtiarii. ibid.
Deſputatio ſummam in ſe habet contumeliam. 77.a
Deverra dea unde ſic dicta. 232.a
Devotare. 261.a
Deus qua de cauſa permittat, ut bonis in hac vitâ mala ſuperveniant. 40.b
Deus omnium parens, nec finem nec principium habet. 141.a
inviſibilis, infinitus, immenſus. 141.b. 142.a,b
ſoli ſibi notus. 142.b 143.a
ejus nomen non quærendum. 143.a,b
mens & ſpiritus. 148.a
prius noſcendus quam colendus. 222.a
Deus templo non clauditur. 313.b
in noſtra dedicandus eſt mente. 314.a
oculis carnalibus non videtur. 314.b. 315.a
ubique eſt præſens. 317.a
omnia cernit. ibid.b
ejus domus eſt mundus univerſus. 318.b
nos ſub illo agimus. ibid.a,b
ejus quanto judicium tardum, tanto magis juſtum. 329.a
in adverſis unumquemque explorat. 337

Dei nomen apud Hebræos ἀνεκφώνητον. 155.a
Deum eſſe, ex cœli ſuſpectione etiam patet. 127.a,b
Diagondas Thebanus nocturna ſacra ſuſtulit. 73.b
Diagoras Melius. 67.b
ſcripſit ſermones Phrygios. ibid.
Diana alte ſuccincta venatrix. 187.a,b. 189.a
à venandi ſtudio Dictynna dicta. 187.b
Æginetis vocatur Aphæa. 188.a
Cretenſibus Britomartis. ibid.
antiquis eadem ac Luna. ibid.b
Luci ei conſecrati. ibid.
Diana Epheſia πολύμαςος. 191.a,b
Diana Taurica ſanguine humano placabatur. 294.a,b
hujus ſimulachrum è Tauro Cherſonneſo Arriciam delatum fuit, unde Diana illa Arricina dicta, cui ſervi mactabantur. ibid.a
Diana natalis. 60.b
Dies Nefaſti. 59.b
Dies Religioſi. ibid.
Differre res. 11.a
Dii de capro & homine. 261.b
leonino & canino capite commiſti. ibid.
Dii ex infelici ſtipite. 218.a,b
de immundo vaſculo. 219.b
in incudibus figurati. ibid.
ærei & argentei. 218.b.219.a
Dii mille formarum. 177.a
Dii Terminales. 15.b
Viales. ibid.
Dii vernaculi Romanorum. 231.a,b
Dii, homines fuerunt, obque benefacta dii facti. 159.a,b
Deorum ſimulachra coronis ornata. 18. a,b
Deos generare, ſeneſcere, mori & naſci ridiculum. 217.a,b
Deos per quietem videre. 66.a
Dimidiata verba tentare. 7.b.8.a
Dindymenæ Matris fanum ſemel tantum in anno aperitur. 225.a
Diogenis Babylonii opinio de diis. 154.a
Dionyſius, Siciliæ tyrannus, Æſculapii auream barbam auferri juſſit. 180.b
item Jovis aureum amiculum. ibid.
Dioſcuri. 201.b
Dioſpolis magna, id eſt, Thebæ Ægyptiæ 196.b
Dioſpolis prope Mendetem, & Leontopolim, & Buſirim. ibid.
Diſcincti quinam dicti. 190.a,b
Diſcuſſa caligo. 6.b
Divinam providentiam quibus argumentis evertere nitantur Epicurei. 39.a.40.b 41.a,b
Diviſiones, quæ viritim convivis dividebantur. 64.a
Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus primi è Romanis tropæa erexere. 230.a
Domus orationum. 92.b
Donatica corona. 18.b
Dorſum maris. 25.a
Draconis lex. 104.a
Druſilla Veneris habitu conſecrata. 216.a
Dulciarii. 116.a

E.

Echinum terreſtrem Magi venerabantur, contra murem aquatilem odio habebant. 277.b
Effigiare. 15.b
Eleuſinia Ceres. 161.b
Vide Ceres.
Eleuſinia ſacra unde dicta. 169.a
à quo primum inſtituta. ibid.b
apud puteum Callichorum primo celebrata. ibid.
eorum ritus & cerimoniæ. 170.a
alia magna, alia parva, & ubi ac quando utraque celebrata. ibid.a,b
in majoribus Initiatio, in minoribus Luſtratio erat. ibid.
Initiatio noctu fiebat. 171.a
in his Sacris præcipuas obtinebant partes Hierophanta, Daduchus, Præco, & ὁ ἐπὶ βωμῷ. ibid.b
præerat his Sacris ὁ βασιλεύς. ibid.
omnia in iis occulta erant, neque quicquam vulgare licitum. ibid.
per quot dierum ſpatium hæc Sacra agitarentur. ibid.
Eleuſinii Cererem coluere. 44.b
Eliquare & eliquamen. 37.a
Ἐν τελόδῳ ἴςνηκε *proverb.* 121.a
Ennius de Pyrrho Apollonis Pythii reſponſa confinxit. 240.b

Euthei vates. 65.b
Epheſiæ litteræ in dæmonum adjurationibus à Gentibus uſurpatæ. 255.b
ubi inventæ. ibid.
Epicurus teſtamento caverat ut dies ejus natalis, & parentum fratrumque ſolenniter agerentur. 61.b
deos otioſos fingit. 152.a
Mundum periturum aſſerit. 322.b
Epidaurii Æſculapium colebant. 45.a
Epona mulionum & ſtabulorum dea. 260.a,b
Epoptæ in Eleuſiniis qui. 170.b.171.a
Ἐποςρακίζειν. 23.b.24.a,b
Ἐποςρακισμὸς, *qualis ludus.* ibid.
Eques pro equo. 58.b
Equi quidam fluviales à Pampremitanis ſacri habiti. 270.b
Erigone de laqueo ſuſpenſa. 200.b
inter aſtra. 201.a
in ejus vel alterius honorem feſtum Αἰώρα *inſtitutum.* ibid.
Ἑρμαῖοι λόφοι. 16.b
Ἕρμακες. 17.a.23.a
Ἑρμοκοπίδαι. 185.a
Ἔρως. 11.a
Etiamnunc, ἔτι. 7.a,b
Ethnici mire timebant & averſabantur luctuoſa & buſta. 76.b
ipſos deos Fato alligant. 99.b
mendicantes vicatim deos ducebant. 224.a
in conjurationibus humani corporis cruorem bibebant. 297.a,b
Etruria Auguribus & Aruſpicibus maxime abundabat. 54.a
Euhemerus deorum natales exſequitur. 159.b.160.a
Euphrates unde dictus. 136.a.137.b
ejus quinque alvei. ibid.
Eurynomes fanum ſemel tantum in anno aperitur. 225.a
Exomologeſis. 85.a
Exorciſtæ Chriſtianorum qui, eorumque munus. 254.b
fuere & quidam inter Gentes & Judæos. 255.a
Exponere infantes, vulgaris impietas apud multas gentes fuit. 289.b
Expoſititii fœtus gentium. 305.b.306.a
Exſufflare. 77.b
Exta animari & commoveri à Diis credebant Gentes. 248.b
Exultare gaudio. 9.a

F.

Fabius Maximus & Domitius Ænobarbus primi è Romanis tropæa erexere. 230.a
Fabula, pro re geſta. 22.b.23.a
Fabulis viam fallere. 22.a,b
Facies eſt ſpeculum mentis. 26.a
Facilis, beneficus. 43.b
Factio proprie uſurpatur de ſeditioſorum, graſſatorum aut latronum ſocietatibus. 70.a
pro conjurationibus & conſpirationibus in Principes. 70.b
Falanga. 4. Vide *Palanga.*
Fata nonnulla ſemel in anno frequentata. 225.a
quædam in totum viſere nefas. ibid.
Fatum Chriſtiani veteres omnino tollunt. 98.b 99.a,b
Fatum Ethnicorum. 99.b
Fatum quid. 334.a,b
Fauſtina, Antonini Philoſophi uxor, à Senatu Diva appellata. 215.b
Febri fanum in Palatio dicatum. 233.a
Feles ab Ægyptiis culti. 263.b
ejus venerationis cauſa. 264.a
Feriæ meſſivæ. 10.a,b
Vindemiales. ibid.
Feriata quies. ibid.
Ferraria taberna. 4.a
Flagella verborum. 252.b
tormenta. ibid.
Flamines ac Sodales Quirinales, Auguſtales, Claudiales, Flavii, Trajanales. 282.a
Flaminius auguria ſprevit, ideoque periit cum exercitu. 60.a
Flora dea à Sabinis Romam delata. 234.a
an unquam hujus nominis meretrix Romæ fuerit. ibid.
an bona Romanis legarit. ibid.
Floralia quando inſtituta. ibid.
quare. ibid.
quando quotannis celebrari cœpta. ibid.
Florianorum turpis conventus in eccleſiis poſt Solis occaſum. 87.b

Fluctus

Fluctus cani & ſpumoſi. 20.a,b
pallidi. ibid.a
Fœdus ſanguinis humani hauſtu varia olim nationes inibant. 297.b
Fœtus informes projici jubent Romulus, Plato & Ariſtoteles. 289.b
Flumen verborum. 119.a
Fluviis capillos veteres ſacrabant. 179.b
Fons Jovis Hammonis interdiu frigidus, noctu calidus. 198.a
Forma & ſtatus hominis Deum fatetur artificem. 134.a,b
Formica à Theſſalis culta. 276.a
Formula deos evocandi ex urbe capta. 51.b
Fors Fortuna. 334.a,b
Fortitudo in infirmitatibus roboratur. 337.a
Fortuna legibus eſt ſoluta. 42.b
Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ. 226.a
Frangere vocabula. 8.b
Fraterno nomine abuſi impurati ad flagitia tegenda. 81.a.82.a
Fratres & ſorores aliquando nomina laſciva. 82.a
Fratres etiam dicuntur qui moribus conveniunt. 15.a
Fratres ſe invicem appellant Chriſtiani. 81.a 82.a
Frons, animi index. 26.b
Fronto, orator. 303.a
Fulgetras poppyſmis adorare. 13.a
Fulgura unde generentur. 38.a
Fulmen & fulgur quibus intellectibus diſcernantur. 38.b
Fumantes equi. 57.a

G.

GAlli Cybeles ſacerdotes, unde dicti. 176.a
ſemiviri & truncati. ibid.b
à quo primum inſtituti. ibid.
ad tibiæ cantum ſe exſecabant. ibid.& 227.a,b
Galli Mercurium coluerunt. 49.a
animarum tranſmigrationem credebant. 324.b
diis ſuis humanas victimas mactabant. 295.a,b
Gallum & Gallam, Græcum & Græcam Romani viventes ſacrificio obruunt. 296.b.297.a
Gallus albus à Pythagoricis cultus. 277.a
uti & è piſcibus mullus & urtica. ibid.
Ganymedes à Jove ſtupratus. 208.b
Gatta, Catta. 264.a
Genius Socratis quidnam. 243.a,b.244.a,b
Getæ animarum tranſmigrationem credidere. 324.b
Zamolxin, qui eos eam docuit, poſt mortem pro numine habuerunt. ibid.
Γνωρίσματα. 306.a
Gnoſtici hæretici. 87.b
illorum impuritas in conventiculis eccleſiaſticis. ibid.
Gnoſtici Deum figura Aſini aut Porci exprimebant. 83.b
Gnoſticorum hæreſis. 288.b
Grumi quid. 16.b
Gryphes forte ab Ægyptiis culti. 271.b

H.

HAdrianus Imp. ſervo inter duos Senatores ambulanti colaphum juſſit impingi. 28.a
Hamon-No, urbs in Veteri Inſtrumento, eadem ac Dioſpolis. 195.b.196.a
Hecate, Proſerpina, Diana, idem numen. 192.a
Hecate cur Trivia dicta. 193.a
Ululatus in triviis in ejus honorem. ibid.
trinis capitibus fingitur & quare. 193.b 194.a,b
Heraclidis Pontici opinio de Deo. 153.a
Hercules Oetæis ignibus concrematur. 203.b
Augiæ ſtercora egerit. 207.a
ab illius ſacris arcentur fœminæ & ſervi. 226.a
Herculeus morbus. 203.b
Hermæ quomodo effigiati. 184.b.185.a
in biviis, triviis & quadriviis cur collocati. 185.a
Hermulæ. 17.a
Herodiani celebrabant diem natalem Herodis. 61.a
Heſus Gallis idem qui Sol. 49.b
Heſu per quem Galli Solem colebant, Romanis reddebatur Mars. 295.b
hunc Galli ſanguine placabant humano. ibid.

Hiberna oliritas. 131.a
Hierophanta in Eleuſiniis. 171.b
Hirci à Mendeſiis culti. 266.b
item ab Ægyptiorum aliis. ibid.
Hiſtrio enervis amorem dum fingit, infligit. 345.a
Homeri deliria de diis. 204.b
eum Plato de civitate ejecit. 205.a
Homines malæ linguæ. 279.b.280.a
Hominis mœroribus & curis vexati deſcriptio. 25.b.26.a
Homo Dei ſimulachrum. 313.a
Homo debet ſeipſum noſcere. 134.b
vultu erecto à Deo creatus eſt. 125.a,b 126.a
Homo Plautinæ proſapia. 115.b
Honus, pro onus. 58.b
Hoſpites Dianæ Tauricæ immolabantur. 293.b.294.a
Hoſtanes Magus. 246.b
Deum verum confitetur. ibid.
Hoſtia litabilis, bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia. 314.b
Hoſtiæ coronatæ, vittatæ. 340.b. & ſeqq.
Hoſtia diis gratæ quæ. 293.a
Humandi cadavera vetus & melior conſuetudo. 327.b.328.a
Humanitas, pro genere humano. 68.a

I.

JAcere oſcula. 13.b
Jactare baſia. 13.b
Janiculum. 212.b
Janus cur bifrons. 186.b
Idem ac Noë. ibid.
Aliis potius videtur eſſe Javan. ibid.
Idem qui Sol. ibid.
Effingebatur etiam quadriceps, & ratio hujus. 187.a
Janus nummos primus ſignavit. 211.b. 212.a
Japhet idem cum eo qui antiquis nomine Neptuni cultus. 182.b
Ibis avis ab Ægyptiis culta. 264.b
qua de cauſſa. ibid.
Ichneumones ab Heracleotis culti. 270.a
ab Arſinoitis vero neglecti. ibid.
& quare. ibid.
Idola deſpuere & exſufflare ſolebant Chriſtiani. 78.a
Idololatriæ origo. 158.a
Jejunia Chriſtianorum qualia. 73.b.74.a. 75.a
Ignis ſapiens. 331.a
membra urit & reficit. ibid.
Ignis, quaſi propria Chriſtianorum pœna. 105.a
Imagines in Deos relatorum peræque ſignis, ac Deorum ſtatuæ, ornatæ fuerunt. 282.b.283.a
Collocatæ etiam inter Deos Penates. 283 a
ad eas ſupplicabant. ibid.b
Imperatorum ἀποθέωσις. 214.a
Impræſentiarum. 29.b.30.a
In, pro inter. 25.b.27.a
In trivio conſtitutus. proverb. 121.a
Incitus. 70.b
Incertum ſortis. 90.a
Inculcari, pro calcare, conculcare. 221.b
Indus, fluvius. 138.b
Infans interficitur in ſacris Cataphrygum, Pepuzianorum & Quintillianorum. 288.b 289.a
Infantes exponendi mos admodum frequens fuit apud Veteres. 306.a
monumenta ſive crepundia aliquando iis addita. ibid.
Infanticidium Chriſtianis objectum. 1.a. 2.a.288.a,b
Infracta loquela. 8.b
vox. ibid.
Infulæ verborum. 124.b
Inhumana victima quæ. 295.b
Innocens ætatula. 7.b.8.a
Inſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt. 227.b
Inſanus, id eſt, ſine ratione. 35.b
Intepeſcere quando mare dicatur. 136.a
Io Græcorum in bovem mutata. 47.b
Iræ ſedes, nares. 26.b
Irrotare teſtam ſuper undas. 24.b
Iſis in hirundinem mutata. 163.a,b
Iſis perditum filium luget. 165.a
ejus ſacerdotes caput radere ſolebant. 165 b.166.a,b
lineas veſtes gerebant, & quare. ibid.
parvulo invento exultabant. 167.a
Iſis Pharia unde ſic dicta. 161.a
ejus etymon. ibid.

eadem

eadem ac Ceres. ibid.
ſub ejus nomine Luna & Tellus culta. ibid.
prima omnium in Ægypto hordeum ac triticum inveniſſe fertur. ibid.
Ἴσον ϰ̀ κοινόν. 30.a
Ἰσότης, φιλότης. 29.a
Iſraëlitæ unde Vituli Aurei cultum hauſeſerint. 263.a
Iter facturi ſuccincti. 189.a
Juba Maurorum deus. 214.a,b
Jubæ nomen forte commune Regum Maurorum. 214.b
unde. ibid.
Judæis cultus capitis aſinini objectus. 83.a 84.a
Judæorum quidam animarum tranſmigrationem ſtatuunt. 324.b.325.a
Judex & arbiter in quo differant. 29.a
Judices quando ſedere *dicantur.* 30.b
Julius primus Cæſarum in deorum numerum relatus. 215.a
Juno Argiva unde ſic dicta. 235.a,b
in ejus honorem, Sacra Ἡραῖα *dicta, celebrata.* ibid.b
Juno Pœna. 236.a
Samia. ibid.
Junonis ſacerdotes univiræ. 226.a
Jupiter idem qui Sol. 46.a,b
Jupiter à quibus educatus & nutritus. 172.a,b.173.a
Jupiter à Briareo liberatus, ne à cæteris diis ligaretur. 206.a
Jupiter Cretæ natus & mortuus. 213.b
Jupiter imberbis. 194.b.195.a
Axurus. ibid.
barbatus. 195.a
Ammon ſive Hammon idem ac Cham, Noë filius. ibid.b
ab Arabibus etiam cultus. 197.a
Φυσικῶς *idem ac Sol eſt.* 197.a
Unde dictus. ibid.
Cur corniger. ibid.b
Oracula ejus interta. 198.a
Quomodo conſuli ſolebat. ibid.b
Mirum quid de ejus fonte. ibid.a
Jupiter Capitolinus. 198.b.199.a
huic proprium erat cognomen OPTIMI MAXIMI. 199.a
Jupiter Creticus. 236.a
Jupiter Dictæus unde ſic dictus. 160.b
Jupiter Feretrius unde ſic dictus. 199. & 200.a
Jupiter Latiaris humano ſanguine placabatur. 199.a.297.a
Jupiter Liberator. 145.a
Jurare per capillum Dei. 284.a
Jurare per Genium Principis. ibid.
Juva antique pro Juba. 191.b
Juvenes pariter ac puellæ, antequam connubium inirent, comas detondebant. 180.a

K.

Κά'ϊλα. 164.a
Κεῖπος, ſive κῆπος, ſive κῆβος, *quale ſimiarum genus.* 265.b.266.a
Κίςυ μαγειπρον. 206.b
Κυρβασίαι. 223.b

L.

Labarum quid. 286.b
Labes, pro uligine cænoſa. 24.a
Labratum oſculum. 13.b
Lacus Curtius. 58.b
Laomedon quare dicatur Neptunum mercede conducta fraudaſſe. 207.b.208.a
Lapides uncti & coronati. 15.a,b
Lares coronâ inuſitatæ magnitudinis ornati. 18.b.19.a
Lateri inhærere. 15.a
Latiari Jovi homines immolantur. 297.a
Latium unde ſic dictum. 212.a
Latium unde terra Saturnia *dicta.* 210.a
Latus piſcis in Nilo ab Ægyptiis cultus. 265.b
Leæna ab Amprociotis culta. 276.b
qua de cauſa. ibid.
Legere, pro tranſire. 22.b
Leo à Leopolitanis cultus. 266.a
cur Soli ſacratus. ibid.
Leon, ſcriptor rerum Ægyptiarum. 163.a,b
Lepidotus piſcis ab Ægyptiis cultus. 265.a
Libarii. 116.a
Libera, Proſerpina. 169.a
Libra æquiſſimi judicis. 30.a
Libri Sapientiæ quis auctor. 158 a
Libri qui religionibus derogabant, in foro combuſti. 69.b.70.a
Lingua offenſantis fragmen. 8.b

Livia Numerio Attico ſenatori decies ſeſtertium dinumerat, quod is publice juraſſet, ſe Auguſtum in cœlum ire vidiſſe. 214.b
Livia Auguſti uxor Junonis habitu conſecrata. 215.b
Livia Sacerdos fuit viri ſui Auguſti. 282.a,b
Livius Geminius vir Senatorii ordinis, juramento aſſeruit, ſe Druſillam vidiſſe in cœlum adſcentem. 216.a
Locuples unde dictus. 234.b
Locus medius honorificentiſſimus. 26.b. 28.a
Loquela infracta. 8.b
Lucaria. 59.a
Luci Dianæ conſecrati. 188.b
Lucina, Diana, Hecate, eadem. 193.a
Ludere, vocabulum in re Magicâ proprium. 245.a
Ludi Circenſes Jovi dicati. 57.b
Ludi curules. 344.a
Gladiatorii. ibid.
ſcenici. ibid.
Lunæ labores. 128.a,b.129.a
Lunæ laboranti diſſono æris crepitu ſuccurrebant pagani. ibid.
Luperci nudi diſcurrebant. 222.a
aliquando etiam caprinâ pelle amicti. ibid.b
mulieres ſteriles fœcundas reddere credebantur. ibid.a,b
tria eorum collegia. ibid.b
Lupus ab Ægyptiis cultus. 265.b
ejus venerationis ratio. 265.b
ut & à Delphis. 276.b
Luſtra infantium à parentibus celebrata. 64.b
Lutra Ægyptiis culta. 270.b
Lyncei inventum, navibus in littus extractis robora, ne carinæ earum putiſcerent, ſubſternere. 23.a

M.

Magi vivi comburebantur. 105.a
Magi miracula per dæmonas edunt. 245.a
ludere dicuntur, cum præſtigias faciunt. ibid.b
Magi vox, Perſis olim in honore, Sacerdotem vel Philoſophum deſignabat. ibid.b
Magia olim fuit, quæ poſtea Philoſophia dicta eſt. ibid.b
Magi terreſtrem echinum venerabantur, contra marem aquatilem odio habebant. 277.b
Magorum libri igne aboliti. 69.b
Magna Mater à Phrygibus culta. 45.a
Majoribus an credendum nullâ redditâ ratione. 43.a
Μαιώτης, *piſcis quidam, ab Elephantinæ incolis cultus.* 273.a
quare. ibid.
Mancini interitus ob ſpretum augurium. 239.b
Manes aliquos eſſe & ſubterranea regna, negabat Epicurus. 52.b
Manibus in cœlum ſublatis veteres orabant. 144 a
Manubiæ & præda in quo differant. 229.a
ex Manubiis templa erecta. ibid.
Manus in adoratione ori admota. 12.a,b 13.a,b
quam antiquus hic ritus. 14.a
Marcionitarum hæreſis. 288.b
Mare quando intepeſcere dicatur. 136.a
Maris dorſum. 25.a
terga. ibid.
Mars ob admiſſum adulterium vinctus. 206.a.208.b
Mars idem ac Sol. 46.a.49.b
Accitanis cultus. ibid.
Mars Thracius. 235.a
Mater Idæa. 55.a,b
ex Peſſinunte Romam advecta. 56.a
Matrimonium inter ſervos contrahi non dicitur, ſed contubernium. 3.a,b
Mauris Reges ſui pro numine fuerunt. 214.b
Μῆλα *Græcis quid deſignet.* 47.b
Melliti verborum globuli. 116.b
Memoriæ, id eſt, memoralia ſcripta. 305.a
Memoriarum libri. 55.a
in Memorias ire. 122.b
Memnon, Auroræ filius, Nilo comam devovit. 804.a
Meneo *antiqui dicebant pro* Meneo. 183.b
Mens una in duobus diviſa. 5.a,b
Mercede conducti apud Romanos, qui ſacramento contenderent, ſe vidiſſe homines in cœlum ad deos adſcendentes. 214.b

Mercu-

Mercurius, lapidum congeries. 17.a
Mercurii etymon. 184.a
alatis pedibus ſingitur. ibid
Deorum nuncius. ibid.
Eloquentiæ ac loquelæ præſes. ibid.
idem ac Chanaan. ibid.
quomodo Veteres animi ac ſermonis vim in Mercurii ſtatuis repræſentarint. ibid.b
viis præficiebatur. 185.a
Mercurio Galli humanas victimas mactabant. 295.a.b
Mercurii natalis. 60.b
Mercurii ſimulacra quomodo figurata. 184.b.185.a
Mercurius à Gallis cultus. 49.a
illis Teutates dictus. ibid.
idem ac Sol. ibid.
Meſſiva feria. 10.a,b
Milites ſuccincti. 190.a
Mimica reſponſio. 325.b
Mimicum cavillitium. 326.a
Mimicum vitium. ibid.
Mimicus jocus. 325.b
Mimi in ſcena adulteria deorum & hominum exponunt. 344.b.345.a
Minervæ etymon. 183 a,b
Minerva quinque. ibid.b
Minerva Saitica eadem quibuſdam videtur eſſe ac Noëma Lamechi filia. ibid.
Minucii ætas. 1.a.2.a,b
Romani fori ſtudia ſectatus fuit. ibid.
Minucius ætate jam provectâ factus Chriſtianus. 29.b
Mnevis Bos ab Heliopolitanis cultus. 262.a
Lunæ dicatur. ibid.
Molliter, quomodo ab auctoribus uſurpatum. 22.a
Moloch idem qui Saturnus. 292.a
in ejus honorem non ſolum liberi per ignem traducti, ſed etiam combuſti. ibid.b
Moloch unde ſic dictus. 263.a
Monſtra dicta. 200.b
Morbi varii oriuntur ex infectione aëris. 40.a
Morbus Comitialis curatur ſanguine humano. 299.b
Morbus Herculeus. 203.b
Mors ſomnio ſimilis. 342.a
Mortalitas, pro ipſis hominibus. 68.a. 214.a
Morticinum quid. 302.a
Mortui uncti. 107.b
etiam lavati. 108.b
Mos iſte quam vetus. 107.b
Judæis quoque ac Chriſtianis uſurpatus. 107.b.108.a
Mulieres Hygiæ comam detondebant. 179.a
Mulieres per Liviæ nomen jurare juſſerat Claudius. 283.a
item per Druſillæ nomen Cajus. ibid.
Mundus totus Dei domus. 318.b
igne periturus ſecundum dogma Stoïcorum. 321.b.322.a
Mures à Troadis accolis culti. 276.b
cur. ibid.
Μυγάλη ab Athribitis culta. 266.b
ejus cauſſa. 267.a
Muſcis in templo Apollinis Actii bos ſacrificabatur. 276.b
Muſtela à Thebanis divino honore affecta. 276 a
Mutius Scævola. 339.a
Myrti à Græcis funeribus adhibita. 111.a
Myſtæ in Eleuſiniis qui. 170.b.171.a
Myſtica ſacra ab antiquis damnata. 89.b 90.a

N.

Nares, iræ ſedes. 26.b
Natalis dies etiam diis tributus. 60.b
Natales Urbium. ibid.
Principum. 60.b.61.a
Virorum illuſtrium. 61.a,b
Privatorum. ibid.b
Quotannis celebrati. 62.a
Dona eo die mittebantur. ibid.
Sacrificia facta. ibid.
Viri Genio, Junoni vero fœminæ ſacrificabant. ibid.
nitido cultu incedebant. 63.a
Victima quoque Genio mactabatur. ibid.a
Convivia celebrabat, cujus natalis erat. ibid.b
Sæpe etiam publicum dabatur convivium 64.a
Veſcebantur pulte fitilla & libis. ibid.
Vota ab amicis perſoluta, ut ſæpiſſime ille dies rediret. ibid.

Natalitia convivia non celebrarunt Chriſtiani. 310.a,b
Natio, pro nativitate. 66.b
Natura. 85.a,b
Natura univerſa per Pana deſignata. 186.a
Naturale eſt, odiſſe quem times. 255 b
Negotii gratia. 7.b
Nemo præmium percipit antè experimentum. 338.b
Nemo tam pauper eſſe poteſt, quam natus eſt. 336.a
Nepos hiſtoricus. 209.a,b
Neptuni Equeſtris ædes. 225.a
ab hujus aditu homines arcebantur. ibid.
Neptunus unde ſic dictus. 181.b.182.a
unde Ποσειδῶν *dicatur.* 182.a
Idem ac Iaphet filius Noë. ibid.b
Nidor altarium. 250.a,b
Nilus unde dictus. 136.b
olim Μέλας, *item* Melo *nuncupatus.* 137
etiam Siris Æthiopibus.
No-Amon, urbs in Veteri Inſtrumento, eadem ac Dioſpolis. 195.b.196.a
Noctu cur convenirent Chriſtiani. 73.a,b
Nocturnæ pervigilationes ab antiquis damnatæ. 90.a
Noë idem qui Ianus. 186.b
Nomiſma. 211.b
Noſmetipſos familiarius noſſe, vetus Sapientis Oraculum. 35.a
Notaculum. 312.a
Novellus homo. 289.a
Nox accommoda fraudi, rebuſque turpibus. 85.b
Nubes & nebulæ unde oriantur. 38.a
Numæ commentarii, quod ſacra recepta convellere viderentur, S. C. à Petilio præt. concremati. 69.b
Numæ Pompilii lex de opimis ſpoliis. 199.b. 200.a
Nummos ſignare. 211.b
figurare. ibid.
Nuptias ſecundas veteres Chriſtiani improbant. 307.a
Tertull. Athenag. & Baſil. Magnus appellant eas dedecus, confuſionem & ſpecioſum adulterium. *ibid.*
Nutare. 120.a

O.

Oceani fluxus & refluxus. 132.a,b
Oannes, Babyloniorum numen, ſemipiſcis. 275 a
idem forte ac Dagon. ibid.
Octavius, ut piſtorum præcipuus, ita poſtremus Philoſophorum. 33.b
Oeta, mons Thraciæ. 203.b
Oculi, animi indices. 26.b
Offenſum pro offenſa. 58.a
Olenia capella. 172.a
Olivitas hiberna. 131.a
Omnes pari ſorte naſcimur. 343.a,b
Omnia habet, qui nihil concupiſcit. 335.b
Omnia in ſemet revolvuntur. 38.a
Omnia orta occidunt. 320.b
Operantes ſacris coronabantur. 19.b
Opulenta culta inſignia. 65.a
Opus omne, quod manibus elaborabatur, turpe ac probroſum putarunt Lacedæmonii ac Romani. 33.b
Oratio remordens. 27.a
Orpheus Oceanum creatorem omnium eſſe cecinit. 148.b.149.b
Oſcula jacere. 13.b
Oſculum labratum. ibid.
Oſculum imprimere. 12.b
Oſtia, amœniſſima civitas, ab Anco Martio condita. 10.a
Oſtiani, Oſtiates, Oſtii. 10.a
Ovis à Saïtis & Thebanis culta. 265 b
ut & à Samiis. 276.b
Oxyrinchus piſcis ab Ægyptiis cultus. 265

P.

Παίγνια *Magorum.* 246.a
Palanga quid. 23.a,b.24.a
Palangarii. ibid.
Pallida turba. 111.b
Pallori & Pavori fana dicata. 232.b
Pan pedibus hircinis effingebatur. 185.b
Mercurii & Penelopes dicitur filius. ibid.
Univerſa natura per eam deſignata. 186.a
Panarius. 116.a
Pannychiſmus. 90.a
Par gladiatorum. 140.a
Paracharacta qui. 211.b

Paracharagma. ibid.
Parentalia. 310.a
Paria componere gladiatores dicuntur, cum in arenam deſcendunt. 205.b
Partum expoſuiſſe, apud Thebanos capital erat. 306.a
Partus abacti pœna. 290.b
Paſſim, pro temere, ſine ullo locorum aut perſonarum delectu. 39.a
Pauli Romani ducis interitus. 240.a
Paupertas, bonæ mentis ſoror. 123.b
Pecunia unde dicta. 234.b
Pejerantes per deos non puniebantur jure civilis ſi quis autem per Imp. pejeraſſet, fructibus caſtigabatur. 284.a
Penelope an meretrix fuerit. 186.a
Pepuziani hæretici. 87.b.289.a
Περαιτέρω κόνεως. 97.a
Περιχάρεια. 9.a
Perſæ de equorum hinnitu augurantur Principatum. 139 b
cum matribus & ſororibus miſcentur impune. 303.b
Perſeus, Zenonis auditor, eos dicit eſſe deos habitos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa. 162.a
Perſuaſio quid. 83.b
Pervigilium Chriſtianorum in feſto Paſchatis. 73.a
Φάγρος *piſcis à Syrenitis cultus.* 273.a
quare. ibid.
Φάλαγγες. 23.a,b.24.a
Phalangarii. ibid.
Pharao natalem ſuum celebrabat. 61.a
Phariæ Iſidis ſacra. 161.a,b. *Vide* Iſis.
Φίλημα βασιλικόν. 13.b.14.a
Philoſophorum ſupercilia. 350.a
Phœnicem Ægyptii ſecundum eorum phantaſma in tabella depictum venerabantur. 272.a,b
Phryges Magnam Matrem coluerunt. 45.a
Picumnus & Pilumnus fratres dii. 232.a
connubiis & puerorum tutelæ præerant. ibid.
Picumnus cur etiam Sterculinus vocatus. ibid.
Pilumnus unde ſic dictus. ibid.a,b
Piſces ab Ægyptiis culti. 265.a
item Syris. 273.a
Lydis etiam & Troglodytis. 275.b. 276.a
Piſces Zodiaci Syri colebant. 275.a,b
Item piſcem Νότιον *inter ſidera dictum.* ibid.b
Piſcium eſu Syri abſtinebant. 273.b.274.a
Piſtores antiquitus piſtrinarii. 116.a
poſtea etiam ἀρτοποιοὶ *dicti.* ibid.
Piſtores varii. 116.a
cruſtularii. ibid.
dulciarii. ibid.
libarii. ibid.
placentarii. ibid.
ſcriblitarii. ibid.
Piſtores apud antiquos iidem qui coqui. ibid.
Piſtorum præcipuus, Philoſophorum poſtremus. 115.b.116.a
Piſtrina, taberna piſtorum. 116.a,b
Pithecuſiis ſimiæ cultæ. 277.a
Placentarii. 116.a
Plato angelos non negavit. 247.a
Dæmonum naturam in Sympoſio ediſſerit. ibid.
Platonis ſententia de Deo. 154.b.155.a
de Mundi ſolutione. 322.b
de anima μεθεμψυχώσει. 324.a
Plauſus. 117.a
Plauti canes. 117.a
Plautinæ proſapiæ homo. 115.b
Plautiores conchæ. 117.a
Plenus deo. 65.b
Plutonis templum apud Eleos nemo niſi ſacrificulus ſemel in anno introibat. 225.a
Pluviæ unde oriantur. 38.a
Poëtæ veritatem obfuſcant fabulis. 204.a
Poëtarum de uno Deo teſtimonia. 145.a,b & ſeqq.
Πολλοὶ στρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν. 139.b
Pompa facundiæ. 124.b
Popæ ſuccincti, 190.a
Poſt cineres & favillas. 97.a
Præcincti quinam dicti. 190.a,b
Præco in Eleuſiniis. 171.b
Præda & manubiæ in quo differant. 229.a
Preces nocturnæ Chriſtianorum. 73.a
Primordia rerum. 36.a
Proculus aſſeverat ſe vidiſſe Romulum in cœlum ad Deos aſcendentem. 214.a
Procupido amoris. 247.b
Prodicus Chius. 162.a
Profanus. 72.b
Proferre res. 11 a

Proſerpina, Hecate, Diana, idem numen. 192.a. 193.a,b
Proſerpinæ fanum ſemel tantum quotannis à viris frequentabatur. 225.a
Περιπατίζειν. 21.b
Protagoras Abderites, quod profane de divinitate diſputaſſet, in exilium ab Athenienſibus actus. 69.a
ejus ſcripta combuſta. ibid.b
Proteſilai ſortes. 101.a
Puella Fauſtiniana. 282.b
Mammaana. ibid.
Pulvini quid. 23.b.24.a
Purpura, inſigne regiæ & ſacerdotalis dignitatis, à Chriſtianis ſpreta. 79.a
Pythagoræ Deus eſt animus. 151.b
Pythagoræ μετεμψύχωσις. 323.b. 324.a,b
Pythagorici gallum album colebant. 277.a
uti & è piſcibus mullum & urticam. ibid
Pythia quomodo vaticinia dabat. 241.a
Pythium oraculum à caprâ inventum. ibid.
quomodo conſuli ſolebant. ibid.
Non modo Pythia, ſed & Prophetæ ibi erant. ibid.b

Q.

QUæſtio perverſa quæ. 257.b
Quintilliani hæretici. 289.a
Quod ſciam, Formula loquendi. 100.a,b

R.

RArus in voluptatibus. 106.a
Reges & Cæſares conſecrati. 215.a,b
Regna ſocium non ferunt. 139.b. 140.a,b
Reguli captivitas. 239.b. 339.b
Relaxare judiciariam curam. 10.a,b
Religio Chriſtiana vera & cœleſtis Philoſophia. 75.b
Religiones novas opprimere, earumque auctores delere, communi gentium jure receptum. 104.a
Remordere. 27.a
Res dilatæ. 11.a,b
prolatæ. ibid.
Res judiciariæ quando ceſſarent. 10.b. 11.a,b
quando rediiſſe dicerentur. ibid.
Res ſumma. 238.a
Reſurrectionis probatio. 326.b. & ſeqq.
Rex tam timere cogitur, quam timetur. 342.a,b
Roma natalis. 60.b
Romani antiquiſſimis temporibus tantum in tabulatis domiciliis habitabant. 3.b
Romani cur omnia Numina ſuſceperint, rejecto Hebræorum deo. 49.b.50.a
urbe capta deos nominatim evocabant. ibid.a,b
aras extruebant ignotis numinibus. 52.a
Romani deos poſt cladem detriumphatos colebant. 231.a
eorum dii vernaculi. ibid.a,b
Romani ſordidas artes non exercuere. 33.a
Romani templa de manubiis exſtruebant. 229.a
Romanis ſuperſtitio imperium dedit, auxit & fundavit. 228.a,b
Roſarum in decorandis ſepulcris uſus. 111.a
Romulus & Remus cur à lupa educati dicantur. 233.b
Romulus parricidium fecit. 228.a
Romulus pejerante Proculo deus factus. 214.a,b

S.

SAbinarum raptus. 228.b
Sacerdotes Magnæ Matris vicatim ſtipem mendicabant. 224.b
brachia ſibi & lacertos cruentabant. 226.b.227.a
Samia teſta caſtrabantur. 227.b
Sacerdotes univiræ. 226.a
Sacra nocturna cur inſtituta. 90.a
Sacrilegi vivi comburebantur. 105.a,b
Saitica Minerva. 183.b
Salii pileati incedebant. 223.a
Salii, Collini, Palatini, Quirinales, Pavorii, Pallorii. ibid.b
Pilei eorum Apices dicti. ibid.
Ancilia circumferebant. ibid.
Samii oves colebant. 276.b
ejus cultus ratio. ibid.
Sanctus Chriſtianis quis dicatur. 4.a
Ethnicis quis. ibid.
Sanguinem humanum Ethnici in conjurationibus bibebant. 297.a,b
Sanguis epotus contra morbum comitialem. 299.b

Sapere ad veritatem. 6.b
Sapiens ignis. 331.a
Sarpedon, Jovis filius. 206.a
Saturnia urbs. 212.b
Saturnus compeditis pedibus fingitur. 189.a
Saturnus deorum princeps. 209.a
Creta profugus in Italiam venit. 210.a
Jani ſuſceptus hoſpitio docuit homines literas imprimere & nummos ſignare. 211.a,b.212.a
unde dictus. 210.a
in Saturno reliquiæ quædam Adami, primi parentis. ibid.
item Noachi. 211.a
primus agriculturam docuit. 210.b. 211.a
ut & vinearum uſum. 211.a
Saturnus proprios filios voravit. 291.a
ei à Carthaginenſibus ac Pœnorum aliis pueri immolari ſoliti. ibid.b
Saturnus idem ac Moloch. 292.a
Saturnus, idem qui Sol, ab Aſſyriis cultus. 45.b
Saxum, cui inſedit Ceres, unde ἀγέλαστον dictum. 169.b
Scelera occulte gaudent. 91.a
Scorpiones quid. 16.b
Scriblitarii. 116.a
Scylla deſcriptio. 156.a
Sedere in judicio. 30.b
Semenda, ales in India Mediterraneis. 272.a
Semina pro atomis. 36.b
Semiramis columbæ forma à Syris culta. 273.b
Sepeliendi mos antiquus. 327.b.328.a
Serapis idem qui Apis. 253.a
Symbolum Joſephi, filii Patriarchæ, fuit. ibid.
unde dictus. ibid.b
Serapidis ſimulachrum. 12.a
tumulus inanis. 164.b
Sepulcra coronis ornata. 109.a,b. & ſeq.
Sepulchrum Jovis. 213.b
Serpentes ab Ægyptiis culti. 267.a
item ab antiquis Boruſſis, Samogitis, Lithuanis. ibid.b. & 268.a
uti & Calecutenſibus. 268.b
Seruchus primus imaginum cultor. 157.b
Signa verborum. 8.a
Signaculum corporis. 312.a
fidei. ibid.
manus & oris. ibid.
Simiæ à Pithecuſiis cultæ. 277.a
etiam ab Indis. ibid.b
Simiarum tria genera. 265.b.266.a
Simonidis Melici cunctatio in reſponſione de Deo. 114.b
Simonitarum hæreſis. 288.b
Sine Cerere & Libero friget Venus. 162.a,b
Sine more, id eſt, *injuſte, ſine exemplo.* 228.a,b
Siris, ſive Nilus, ab Ægyptiis pro Deo cultus. 137.b
Siſtrum in Iſidis ſacris. 164.a
Socrates Apollinis oraculo ſapientiſſimus judicatus. 112.b.113.a
Socrates, ſcurra Atticus. 549.b
Socratis Genius quidnam. 243.a,b.244.a,b
Sol demergit & naſcitur. 328.b
Solatium mortuorum in imaginibus eorum quæſitum. 158.a,b
Solſtimum tripudium quale auſpicium. 239
ejus ritus. ibid.b
Sors Fortunæ. 334.b
Spargit lapidem in Merkolis, *proverbium illud unde.* 17.a
Spectaculorum voluptates. 106.a
Spes inſperata. 9.a
Speuſippus vim naturalem Deum dicit. 152.a
Spicare. 134.a
Spolia opima & de iis lex Numæ Pompilii. 199.b.200.a
Spumantes equi. 56.b
Spumoſi fluctus. 20.a,b
Spumoſus ἀφρώδης, pro alto & tumido. 20.a
Stationes Chriſtianorum. 74.a,b
Sternutatio inter omina Veteribus erat. 243.b
Matutina infauſta, Meridiana infauſta. ibid.
maxime felix erat ſi à dextra fiebat, infelix vero ſi à ſiniſtra. ibid.
Sternutantibus bona verba dicta. 243.a
Idem etiam Ebræis mos obſervatus. ibid.
Sternutamenta in Cereris erant poteſtate, eique ſacra. 243.b
Stoici Mundum igne periturum aſſerunt. 321.b.322.a
Stoicorum de Diis opinio. 41.b

Straton

Straton maturam Deum dicit. 152.a
Stupra in templis Ethnicorum perpetrata. 237.a
præcipue in Iſidis templo. ibid.
Stygis etymon. 329.b
Dii per eam jurabant, & quam ſanctum tale juramentum. 330.a,b
Sublata, pro ſuſtatis. 34.b
oppoſita demerſis. ibid.
Subtilior vanitas. 120.b
Succincti, Præcincti, Alticincti, dicebantur gnavi & induſtrii. 189.a,b.190.a
Succingulum antiquis pro baltheo. 190.a
Sufflatus iræ. 115.a,b
Συνδοσαι. 4.b
Superſtitio proprie quid. 37.a,b
Superſtitione nulla res efficacius multitudinem regit. 104.a
Superſtitioſi definitio. 12.a
Supplicare deaſciato ſtipiti. 15.a.218.a
Supplicia uſitata, quibus in Chriſtianos ſæviebant Ethnici. 103.a,b.105.a
Sur, idem quod Sura, vel Sora, urbs Babyloniæ. 138.a
Sus Cretenſibus forſan culta. 277.a
Suſcepti, clientes. 257.a
Sus Ægyptii maxime odio habuerunt. 271.a 272.a
Suſpenſa, oppoſita profundis. 34.b
Sylvani ſacris mulieribus intereſſe non licebat. 226.a
Syri Piſces colebant. 273.a
Item columbas. 274.a
Uti & piſces Zodiaci. 275.a,b
Item piſcem inter ſidera Νότιον dictum. ibid.b

T.

Taberna quæ. 3.b
varia vocis ſignificatio. ibid.
Tabernarii. 4.a
Tages augurii inventor. 53.b
unde opinio ea nata. ibid.
Tamen pro tandem. 333.a
Taranis à Gallis ſanguine placabatur humano. 296.a
idem ac Jupiter Tonans. ibid.
Tatius Cloacinam deam invenit & coluit. 232.b
Taurica Diana hoſpites immolabantur. 293.b 294.a
Telluris natalis. 60.b
Telluris ſacerdotes univiræ. 226.a
Templa & delubra ut differant. 54.b
Templa Gentibus propria, Chriſtianis vero Eccleſiæ. 92.a,b
Templa ac fana Imperatoribus, tanquam veris numinibus ab Ethnicis erecta. 281
Templa quænam ſemel tantum in anno viſere fas erat. 225.a
quænam nunquam. ibid.
Templum ſanctum eſt Deo mens pura, & altare eſt optimum, cor mundum & ſine peccato. 314.b
Tendere, pro extendere. 19.b.20.a
Temyritis vis quædam naturalis contra crocodilos inerat. 269.b
Tepor mari incluſus eſt, qui agitatione excitatur. 136.a
Terga maris. 25.a
Terminales arbores. 16.b. lapides. ibid.
Terminorum defigendorum ritus. 16.a
Terra filii qui dicti. 213.a,b
Teutates à Gallis ſanguine humano placatus. 295.b
Thales Mileſius rerum initium aquam dixit, Deum mentem. 148.b.149.a
unde forte illam opinionem hauſerit.
Thallus Syriacam compoſuit hiſtoriam. 210.a
Theatrales voluptates. 162.a
Thebæ Ægyptiæ. 196.b 197.a
Thebani muſtelas venerabantur. 276.a
Thebanis capital erat, partum expoſuiſſe. 306.a
Thebanum par. 140.a
Theodorus Cyrenæus. 67.a
Theodorus hiſtoricus. 210.a
Theophraſti opinio de Deo. 153.b
Thor Sueonibus vocabatur Jupiter. 296.a
Theſſali ciconias divino honore afficiebant. 276.a
Tiberii Cæſ. natalis. 61.a
Tireſias cæcus futura videbat. 240.b
Tonitrus & fulminis natura. 38.b
Tori jubarum. 21.a
venarum. ibid.
Tragœdiæ de inceſtis gloriantur. 305.a
Tripudium ſoliſtimum, ejuſque auſpicii ritus. 239.a,b
Trivia, trinis capitibus. 192.a
ei templa in triviis ſtatui ſolita. 193.a.
Vide Hecate.

Tum-

Troadis accolæ mures colebant, & quare. 276.b
Tropæa quid. 229.b
interdum turres, aræ, columnæ pro tropæis fuere. 229.b.23c.a
item arbores truncatæ. 230.a
Diis erant ſacrata. ibid.b
Tullius Hoſtilius Pavorem Palloremque figuravit & coluit. 232.b
Tumor indignationis. 115.a
eloquentiæ. 119.a
verborum. ibid.
Turba ſimplex, pro pueris. 7.b
Tympana in ſacris Iſidis. 164.a
Tyndaridæ. 201.b

V.

VAcca ab Ægyptiis culta. 27c.b
cauſſa ejus cultus. 271.a
Vacillator. 120.a
Vannus in myſteriis Liberi. 164.b
Varium, pro inſtabile ac mutabile. 39.b
Vaſa, quibus in ſacris utebantur, coronis erant ornata. 19.b
Vaticinantium quæ propria. 251.b
Venatorum habitus. 188.b.189.a
erant ſuccincti ut celerius currere poſſent. 189.a
Venerem gentium per Naama nonnulli intelligunt. 184.a
Veneris ceſtus. 208.b.
adulterium cum Marte. ibid.
Venus ſauciata. 2c6.a
Verba dimidiata tentare. 7.b.8.a
Veſta, dea, 236.b
Veſta eadem quæ terra. 46.b
Veſtæ ſacris intereſſe non licebat viris. 225
ejus ſacerdotes univiræ. 226.a
Veſtigium, pro pede. 11.b.12.a
Veſuvii montis deſcriptio. 332.b
Vexilla & cantabra ut differant. 287.a
Vices recurſantes. 129.b
Vigilantius cur ab Hieronymo accuſatus. 73.b
Victimæ coronatæ, vittatæ, earumque cornua ornata. 19.b
Victimæ inhumanæ quæ. 295.b.
Victimarum loco bona conſcientia litatur 314.b
Vindemia temulenta. 42.b
Vindemiales feriæ. 10.a,b
Vinearum uſum primus docuit Saturnus. 211.a
Vino libido ſtimulatur. 89.b
Vires corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt. 337.b
Virgines Junoni & Dianæ comarum primitias in nuptialibus ſacris devovebant. 180.a
Vituli Aurei cultum unde Iſraëlitæ hauſerint. 263.a
Vitulus pro bove, Vitula pro juvenca. 271.a
Unda lenis. mollis. 19.b
Undabundum mare. 20.a
Undæ alludentes. 21.b
Ungendi cadavera mos antiquiſſimus. 107.b 108.a
Romanis etiam in uſu fuit. ibid.
Unguentorum uſus varius. 107.a
eum reſpuerunt Chriſtiani. ibid.
Univiræ ſacerdotes Iunonis. Veſtæ, & Telluris. 226.a
Vocabula frangere. 8.b
Voleta dea. 232.b
Volumnus deus. ibid.b
Voluptates Spectaculorum. 106.a
Vox infracta. 8.b
Urſæ Ægyptiis ſacræ. 270.b
Vulcanus deus claudus. 177.a
Vulpanſeres Ægyptiis ſacri. 272.a
Vultures forte ab Ægyptiis culti. 271.b. 272.a
Vultus lætitiæ aut triſtitiæ index. 26.a
animi proditor. ibid.

X.

XEnophon Socraticus formam Dei veri negat videri poſſe, ideoque quæri non oportere. 154.b
Xenophanes omne infinitum cum mente, Deum tradit. 131.b

Z.

ZAmolxis Getas animarum tranſmigrationem docuit. 324.b
Zenonis ſententia de Deo. 153.b
Ζυγοῦ πρὸς δίκην αἰθέστερος *proverb.* 30.a

F I N I S.